

ARS
HUNGARICA
1993

1

FELELŐS SZERKESZTŐ	BERNÁTH MÁRIA
SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG	DÁVID FERENC GALAVICS GÉZA MAROSI ERNŐ PATAKI GÁBOR TÍMÁR ÁRPÁD
SZEMLE	WEHLI TÜNDE

Felelős kiadó az Intézet igazgatója
© MTA Művészettörténeti Kutató Intézet

ARS HUNGARICA

XXI. évfolyam 1. szám

1993

A Magyar
Tudományos Akadémia
Művészettörténeti
Kutató Intézetének
Közleményei
Bulletin of the
Institute of
Art History of the
Hungarian Academy of
Sciences

TARTALOM

Kovács Éva: Pigler Andor halálára (1899–1992) 3

TANULMÁNYOK

Veszprémy László: A Nyitrai Evangelistarium, az úgynevezett
Szelepcsényi-kódex 5

Marosi Ernő: Mátyás király és korának művészete.
A mecénás nevelése 11

Kerny Terézia: Szent László lovas ábrázolásai 39

Wehli Tünde: Szent László ábrázolása egy Bécsben, 1509-ben
nyomtatott könyvben 55

Mikó Árpád: Várdai Pál esztergomi érsek hagyatéki leltára (1549)
és az esztergomi egyház kincseinek sorsa Mohács után 61

Szabó Júlia: Csontváry Tivadar utazásai elődök és kortárs
festők utazásai tükrében 91

Pataki Gábor: A „dekoratív avantgárd”. Az expresszionizmus mint
csapdahelyzet a 20-as évek magyar művészetében 107

DOKUMENTUM

Kauser József Feszl életrajza
(Közli: Komárik Dénes) 113

Matits Ferenc: Simon György János pályaképe levelek és
kritikák tükrében 127

SZEMLE 135

RÉSUMÉS

STUDIEN

Éva Kovács: <u>Zum Tode von Andor Pigler (1899–1992)</u>	3
László Veszprémy: Das Evangelistarium von Nyitra (Neutra), der sog. Szelepcsényi-Kodex	5
Ernő Marosi: König Matthias Corvinus und die Kunst seiner Zeit. Die Erziehung eines Mäzens	11
Terézia Kerny: Darstellungen des heiligen Ladislaus zu Pferde	39
Tünde Wehli: Die Darstellung des heiligen Ladislaus in einem 1509 in Wien gedruckten Buch	55
Árpád Mikó: Das Nachlaßinventar des Esztergomer Bischofs Pál Várdai (1549) und die Geschichte der Schätze der Esztergomer Kirche nach der Schlacht bei Mohács	61
Júlia Szabó: Tivadar Csontváry's Travels Compared to his Predecessors and Contemporaries. Grand Tour	91
Gábor Pataki: Die dekorative Avantgarde. Die Expressionismus als Falle in der ungarischen Kunst des 20-er Jahre	107

DOKUMENTE

Die Feszli-Biographie von József Kauser (Herausgegeben von Dezső Komárik)	113
Ferenc Matits: Report on Jean Georges Simon. (Letters and reviews)	127

PIGLER ANDOR HALÁLÁRA (1899–1992)

Október elsején, 93. életévét éppen betöltve, meghalt Pigler Andor művészettörténész, a Szépművészeti Múzeumnak 1956-1964 között főigazgatója, a magyar művészettörténész-muzeológus társadalom doyenje, az egyik utolsó a szakma „nagy öregjei” közül, akik tudva/tudatlanul átmentették és továbbadták – néha az utánuk következők feje felett, és valami sajátos szövetségben az „unokanemzedékkel” – e sokarcú szakma valószínű hagyományait, az általuk is gyarapított szellemi örökséget, megmentve így a tudományunk európai jellegét.

Pigler Tanár Úr, e finom, visszahúzódozó, szerény, sőt gyakran timid személyiség életének legnehezebb korszaka lehetett főigazgatóságának kurta decenniuma. A klasszikus polgárra jellemző magatartásának legértékesebb vonásai közé tartozott ugyanis az intézmények és a felsőség iránti lojalitás, melynek gyakorlása ekkor számtalan esetben hozta kínos helyzetbe: alapjában már a tisztség elfogadása is az „idők parancsszavának” szóló kénytelen engedelmesség volt. A világtól visszahúzódozó Pigler Andor ugyan széles perspektívában látta tudományának világát, de tevékenységének fókuszában a Múzeum Régi Képtára állott. Ott érezte magát otthon. Ott, és egy ritka bensőséges házasságban, melyből lassan parázsló élet- és munkaereje láthatólag sokáig táplálkozott.

A szűkebb szakma jól ismeri, e megemlékezés keretét szétfeszítené a részlettanulmányok felsorolása, amelyekkel az egyetemes és a magyar művelődésnek adózott, de munkái közül feltétlenül említeni kell a Szépművészeti Múzeum Régi Képtárának katalógusát, s a másik főművet, melyet ma szinte szerzője nevéől elválva hasznosít minden képtár és barokk korszakkal foglalkozó tudós, nevezetesen a világirodalom témáiból kisarjadzott festészeti (ikonográfiai) rébuszok hatalmas, rendszerezett gyűjteményét (a „Barockthemen”), melynek nemcsak összegyűjtése, de sok esetben megfejtése is neki köszönhető.

A szelídek és a félénkek makacssága dolgozott benne, melyet olykor elegáns szarkazmus és finom önirónia színezett. De az előbbi kerekedett többnyire felül, ami néha kétségbeejtő tettekre sarkallta önmaga ellenében. Így semmisítette meg egy adott pillanatban minden tudományos gyűjtését, aminek befejezésére már nem érzett magában erőt. Pedig hosszú élete végéig csodálatos szellemi frissességben élt, meglepő memóriájával kápráztatta el azokat, akiket közel engedett magához, s ezek – végleges elzárkózottságának híréhez viszonyítva – nem is voltak kevesen, kollégák, tanítványok, sőt a legeslegifjabbak is.

Ez a nyilvánosságtól és közszerepléstől tartózkodó tudós furcsa módon igen sok nagy kitüntetést kapott, Kossuth-, Széchenyi- és Herder-díjat – de maradt a tudományok kandidátusa. Pedig a Barockthemen az akadémiai doktori cím elnyerését is szolgálta volna. Hogy miért nem, erre talán egy nemlétező tudomány tudora, dilettáns doktriner tudna válaszolni – ha emlékszik egyáltalán efféle tisztogató buzgalmának minden epizódjára. A Herder-díjat Pigler, a közt és az intézményeket váltig tisztelő polgár gesztusával ajándékba adta egykori múzeumának.

Életműve az idők multával már rég önmagában növekedni kezdett, mert e szelíd makacs soha egy jöttányit sem engedett a napi politikának, s visszahúzódságának keményvázú csigaházából a korszellem igazi hangjait hallotta és értette meg.

Éva Kovács Zum Tode von Andor Pigler (1899-1992)

Am Ersten Oktober verstarb der Kunsthistoriker Andor Pigler, – zwischen 1956 und 1964 Direktor des Museums der Bildenden Künste, – nachdem er sein 93. Lebensjahr gerade vollendet hatte. Er war der Doyen der ungarischen Kunsthistoriker und Museologen, einer der letzten von jenen „großen Alten“ dieser Zunft, die die wahren Traditionen des vielseitigen Metiers, das Erbe, das auch von ihnen vermehrt wurde – manchmal über den Kopf der Nächstfolgenden hinweg und in einem besonderen Bündnis mit der „Generation der Enek“ – Bewußt-unbewußt hinübergerettet un weitergegeben haben und damit den Europacharakter dieser Disziplin zu bewahren halfen.

Für Professor Pigler, diesen feinen, zurückhaltenden, bescheidenen, oft sogar schüchternen Mann, mag das knappe Jahrzehnt als Museumsdirektor eine der schwersten Periode seines Lebens gewesen sein. Zu den wertvollsten Zügen seiner den klassischen Bürger kennzeichnenden Haltung gehörte nämlich die Loyalität den Institutionen und der Obrigkeit gegenüber, die ihn aber oft auch in peinliche Situationen brachte. Auch damals, als er diesen Posten annahm, gehorchte er – notgedrungen – „dem Machtwort der Zeiten“. Der sich von der Welt zurückziehende Andor Pigler betrachtete zwar den Bereich seiner Wissenschaft aus einer weiten Perspektive, im Fokus seines Wirkens stand jedoch die Alte Galerie des Museums, da fühlte er sich richtig daheim. Es waren die Tätigkeit in der Alten Galerie und seine einmalig harmonische Ehe, die seine still glimmende Arbeits- und Lebenskraft so lange unterhielten.

Der engeren Fachwelt ist sein Schaffen gut bekannt, daher brauchen wir hier nicht all die Studien, mit denen er zu der universalen und der ungarischen Kultur beisteuerte, aufzuzählen, was ohnehin den Rahmen dieses Nachrufes sprengen würde. Unbedingt erwähnenswert sind von seinen Werken jedoch der Katalog der Alten Galerie im Budapester Museum der Bildenden Künste sowie sein anderes Hauptwerk („Barockthemen“), das – schier vom Namen seines Autors getrennt – von allen Gemäldegalerien und allen Wissenschaftlern, die sich mit der Barockzeit befassen, benutzt wird. In dieser mächtigen, systematisierten Sammlung hat er die aus den Themen der Weltliteratur entsprossenen Rätsel in der Malerei (der Ikonographie) nicht nur gesammelt, sondern in vielen Fällen auch gelöst.

Ihn trieb die Hartnäckigkeit der sanften und schüchternen Menschen, getönt durch einen eleganten Sarkasmus und eine feine Selbstironie. Meistens gewann jedoch die Hartnäckigkeit die Oberhand, die ihn mitunter zu verzweifeln, sich gegen ihn selbst richtenden Taten bewog. So eine war es, als er in einem bestimmten Augenblick alle seiner wissenschaftlichen Sammlungen vernichtete, zu deren Vollendung er nicht mehr die Kraft verspürte. Dabei besaß er bis zu seinem Ableben eine wunderbare geistige Frische. Durch sein erstaunliches Gedächtnis verblüffte er all die Kollegen, Schüler, sogar Mitglieder der allerjüngsten Generation, die er an sich heranließ, und deren Zahl – gemessen an seinem Ruf, er sei extrem menschencheu, – gar nicht gering war.

Dieser Gelehrte, der die Öffentlichkeit und das öffentliche Leben scheute, bekam merkwürdigerweise überaus viele Auszeichnungen, so den Kossuth-, den Széchenyi- und den Herder-Preis, aber er hatte nur die Promotion A. Dabei hätten ihn die Barockthemen auch zur Promotion B berechtigt. Warum es nicht dazu kam, diese Frage könnte vielleicht der Pfleger einer nicht existierenden Disziplin, ein doktrinärer Dilettant, beantworten, wenn er sich noch überhaupt ann all die Episoden aus seinem Leben erinnert, die durch seinen Säuberungseifer dieser Art gekennzeichnet waren. Den Herder-Preis hat Pigler, mit der Geste des die Gemeinschaft und die Institutionen hoch respektierenden Bürgers, seinem ehemaligen Museum geschenkt.

Mit seinem Lebenswerk schuf er etwas Überdauerndes, denn dieser sanfte Dickkopf, der dem Druck der Tagespolitik nicht ein Jot nachgab, im Schneckenhaus seiner Zurückgezogenheit die wahren Stimmen des Zeitgeistes gehört und verstehen hat.

Veszprémy László

A NYITRAI EVANGELISTARIUM, AZ ÜGYNEVEZETT SZELEPCSÉNYI-KÓDEX¹

Bevezetésképpen arra szeretnénk utalni, hogy a szakirodalomban elterjedt vélemény-nyel szemben a kódex történetével kapcsolatban még számos megoldatlan és homályos pont maradt s ennek tisztázása az eljövendő kutatás feladata. Mindenekelőtt ilyennek érezzük a Szigeti Kilián nyomán elfogadottá vált, a kódexet III. János garamszentbenedeki apáthoz (1476-1510) kapcsolódó nézetet, ami minden bizonnyal egy bántó heraldikai félreértésen alapul.

Az Árpád-kori magyar könyvkultúra becses emléke a nyitrai Káptalani levéltárban őrzött latin nyelvű Evangelistarium (No 118, Perg. ff. 50. 29x21 cm). A kézirat ugyan már 1800 óta ismert s helyet kapott a Milleniumi kiállításon is, a vele foglalkozó szakirodalom több vonatkozásban mégis ellentmondásos.² A legtöbb vitát éppen annak a ma még mindig nem azonosított személynek a valószínűsítése váltotta ki, akinek címere a kézirat fedőlapjának bal alsó sarkában látható s a címer alapján a 14-15. században élhetett. A kódex bekötetése és fedőlappal való ellátása bizonyosan neki tulajdonítható – mégha a fedőlap díszítése nem egyidejű –, s így a kézirat enyészettől való megmenekülését is neki köszönhetjük.

Az Evangelistarium perikópa-rendszerét Radó Polikárp véglegesen tisztázta, kimutatva a nagyfokú azonosságot három, a kölni és trieri érsekség területéről származó 9-10. századi kézirrattal.³ A kézirat írásának jellemzése – nem ismerve a 11. századi hazai írásfejlődést az emléanyag kis száma miatt – ad némi bizonytalanságra okot, az írás nagy valószínűséggel a 11. század utolsó évtizedeire datálható. A kézirat írását a 11. század első felétől egészen a 12. század első éveig helyezik el. Az utóbbi évtizedekben megjelent írásmintagyűjtemények alapján nem támogatható Bartoniek Emma paleográfiai elemzése (Radó Polikárp tanulmányában), amely a 11. század első felét valószínűsítette. Mind Mezey László mind Július Sopko felismerte az egyes betűalakítások modern, a gót gyakorlatra emlékeztető jegyeit, s az írást a század utolsó évtizedeire, a századfordulóra datálták. A franciaországi datált kéziratok között a betűalakítás példái („d, b, p” öbleinek telt, olykor szögletes alakítása, az „n, m, i” betűk szárainak az alapon való megtörése) a század közepétől megtalálhatók. Ilyen például 1049 előttről egy cluny-i kézirat (Tom. III. Pl. XVIII.), 1058-ból egy st. Maur-des-Fossés-i (Tom. II. Pl. X.), 1059 utánról egy echternachi (Tom. III. Pl. XXII.) vagy éppen egy 12. század eleji, Nogent-sous-Coucy-ból (Tom. II. Pl. XII.). (Az „o” után következetesen használt kerek „r” valószínűleg a mintapéldány jellegzetessége lehetett. 1. kép)

E datálás összhangban áll azzal a körülménnyel is, hogy a kéziratból hiányoznak az 1083-ban kanonizált magyarországi szentek s így a másolás valószínűsíthető legkésőbbi időpontját sem tehetjük sokkal későbbre. Különböző érthetetlen lenne, hogy miért csak Adalberttel, Vencellel stb. bővítették az ünnepeket. A szentek között ugyanakkor hazai lejegyzésűnek véli a kutatás Adalbert (ápr. 23.), Elek (júl. 17.),

Vencel (szept. 28.) és Demeter (okt. 26.) ünnepeit. A szentek ünnepei, de díszítésük sem igazít el teljes bizonyossággal az Evangelistariumot használó közösség egyházi intézményeinek patrociniumát illetően. Radó Polikárp a kézirat provenienciájának valószínűsítésekor az esztergomi székesegyházra gondolt, mivel ápr. 23-án Adalbert ünnepe kiszorította Györgyét, s e korai időben a bencések ottani jelenléte is elfogadható. Szigeti Kilián és nyomában Július Sopko, Benedek három ünnepe alapján (márc. 21., júl. 11. vigiliával és oktavával, dec. 4.) a kéziratot Gramszentbenedekre lokalizálta.⁴ Mihály három ünnepét pedig a mintapéldány jellegzetességei közé sorolták.

A kódexet 11 festett és számos vörös tintával rajzolt iniciálé díszíti. A pergamen alapra vörössel rajzolt, stilizált növényi motívumokkal és madarakkal díszített indák közeiben zölddel, sárgával és kékekkel kitöltött iniciálék közül 8 kisebb-nagyobb, és a könyv incipitjéül szolgáló fél tükör terjedelmű M(a)ria felirat a Proprium de tempore-hoz készült, a Proprium Sanctorum díszítése tehát szerényebb. A kódex kevésbé tagolt kanyargó indái egymásbafonódók, szíjpánttal kapcsolódók. Kevés lecsonkolt ág, stilizált levél és kehelyformájú, háromszirmú virág élénkíti őket. A szövegtükör bal oldala mellé rajzolt iniciálék a festettekhez hasonlóak, csak egyszerűbbek és gyakoriak körükben a lépcsőszerűen tagolt és fonatos betűkitöltések is. (2-4. kép)

Az egyszerű, olykor karoling eredetet is mutató iniciálék festőműhelyhez kötése problematikus. Ezt tükrözi a kötet művészettörténeti irodalma is. Ezért a magyarországi Árpád-kori kódexfestészettel foglalkozó könyvek és tanulmányok olykor átsiklanak felette.⁵ Berkovits Ilona az iniciálék liège-maastrichti előképeivel számolt, de emellett a honfoglaláskori magyar kisművészet érvényesülését is feltételezte, s a kódex tartalmát vizsgálókkal egyezően az 1073 körüli datálást elfogadva a kötetet hazai könyvfestészetünk legkorábbi emlékének tartotta.⁶ Ezt a keltezést Dercsényi Dezső is átvette, viszont a stílus és motívumok forrásvidékét Északkelet-Franciaországban (Rouen környéke) jelölte meg.⁷ Újabban Július Sopko is az iniciálék franciás jellege mellett foglalt állást. Analógiáit az 1051-1081 és 1113-1124 közötti évek emlékeiből meríti. A Szelepcsényi-kódex és az analógiák közötti motívikus és stílárius egyezést nem sikerült felismernünk, ennek ellenére a tágabb időhatárok között mozgó datálás, és az újabb tartalomra és paleográfiára vonatkozó eredményekhez közelítő, a román kori könyvfestészetet előrevetítő elemeknek a kiemelése figyelmet érdemel. Sopkoval ellentétben a rajzok individuális jegyeit nem hangsúlyoznánk,⁸ átlagos kvalitású és díszítettségi emlékről van szó.

A Szent István-kori egyházszerzés liturgikus emlékei nyomtalanul eltűntek. Legkorábbi liturgikus kódexcsoportunk Szent László egyházat újjászervező törekvésének idejéhez kötődik. A zágrábi püspökség alapításával közel egyidős, illetve valamivel fiatalabb, tehát a Nyitrai Evangelistariummal közel egyidős darabjai a magyar egyház, a festészet 12. századi orientációjának irányába mutatnak: délnémet jellegűek.⁹ Így a franciás Szelepcsényi-kódex jelentősen gazdagítja a 11-12. század fordulójára művészetének jellegéről eddig alkotott képet.

Örvendetes, hogy a korai, gyakran önmagukban álló liturgikus kódexek tartalmi, írástörténeti és könyvfestészeti vizsgálatai egyre cizelláltabb eredményhez vezethetnek. Ennek ellenére egy kételyünknek is hangot kell adnunk. Korai liturgikus emlékeink kétségkívül külföldről, esetleg valamivel korábban behozott mintapéldányok alapján készültek. Megválaszolatlan kérdés, hogy a más iskolában tanuló scriptorok,

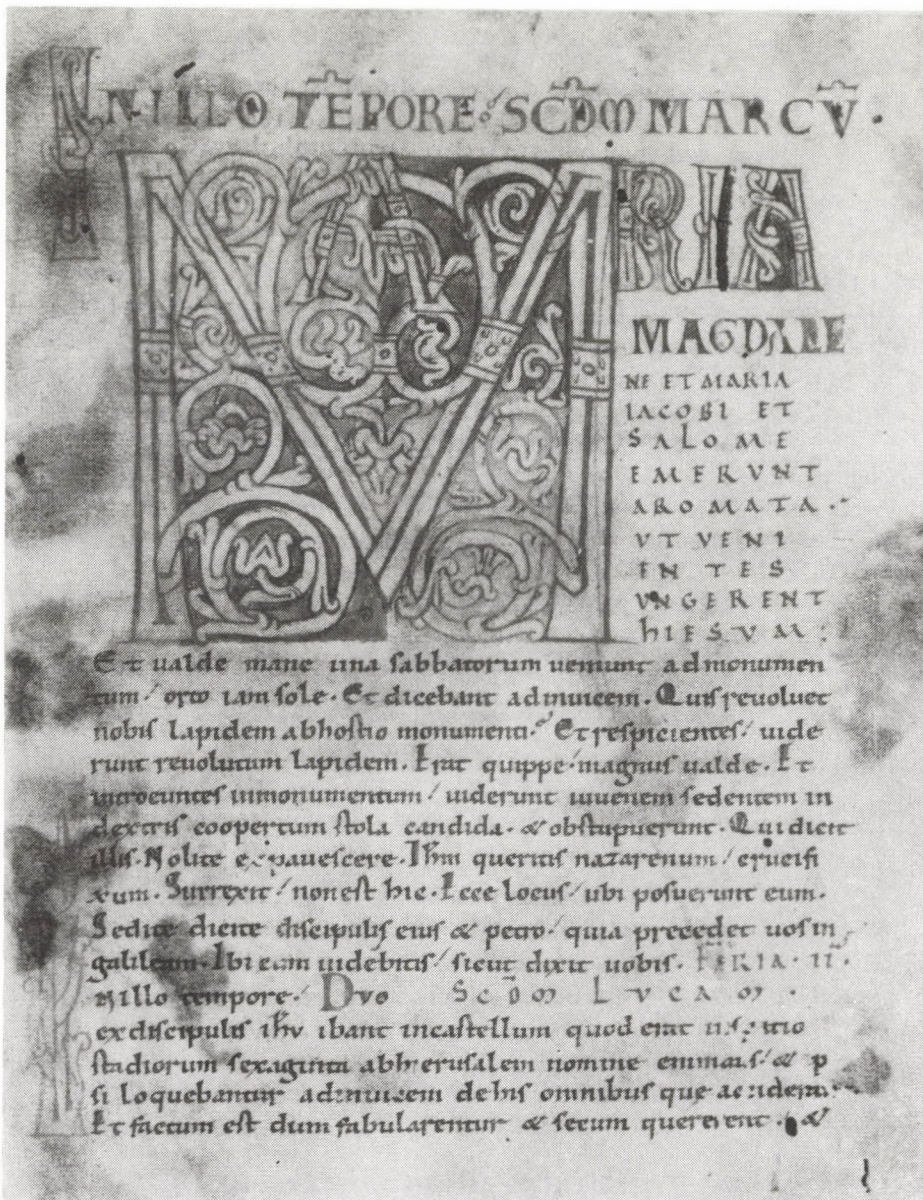
Ab eo hom. Et dixit. Abba pater. omnia tibi possibilia sunt. /
transfer calicem hunc a me. Sed non quod ego uolo. sed quod tu.
Et uenit. & inuenit eos dormientes. & ait. petro. Simon dor-
mis. non potuisti una hora uigilare. Vigilate & orate. ut non
intretis in temptationem. Spiritus quidem promptus est. caro uero

rum. xxx. ii. libros accipiunt. diuidentes eos in
tres ordines. Legis scilicet. prophetarum. et agio-
graphorum. Primus ordo legis in quinque libris
accipitur. quorum primus est breuissimus quod est

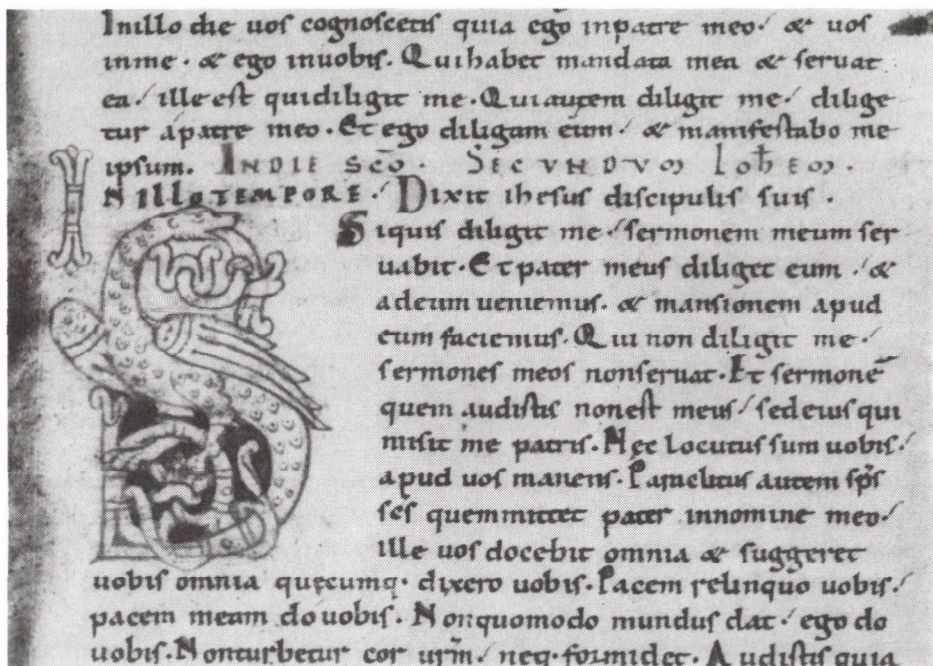
A saluatore nro recipiunt. & cu eo. &
credende sunt. sedm. apli dictu. Cupio
dissolui. & .et. cu xpo. Anunc ergo firm
parentuq. nros. minime cibis carnalib;
delectamur. Offendi his magis possunt.

uicti supbia. alii fastidio. alii inuidia. Respuunt
inquit predicare presupbia & quod multi ambienter
facere gestunt. & per sola iactantia. hoc isti ne-
sermocinatores uocant. quod infame genus homi-

1. Írásminták: a) A Szelepcsényi-kódex f. 22r oldala, b) 1049 előtti írás,
c) 1058-ból származó írás, d) 1113–1124 közötti írás

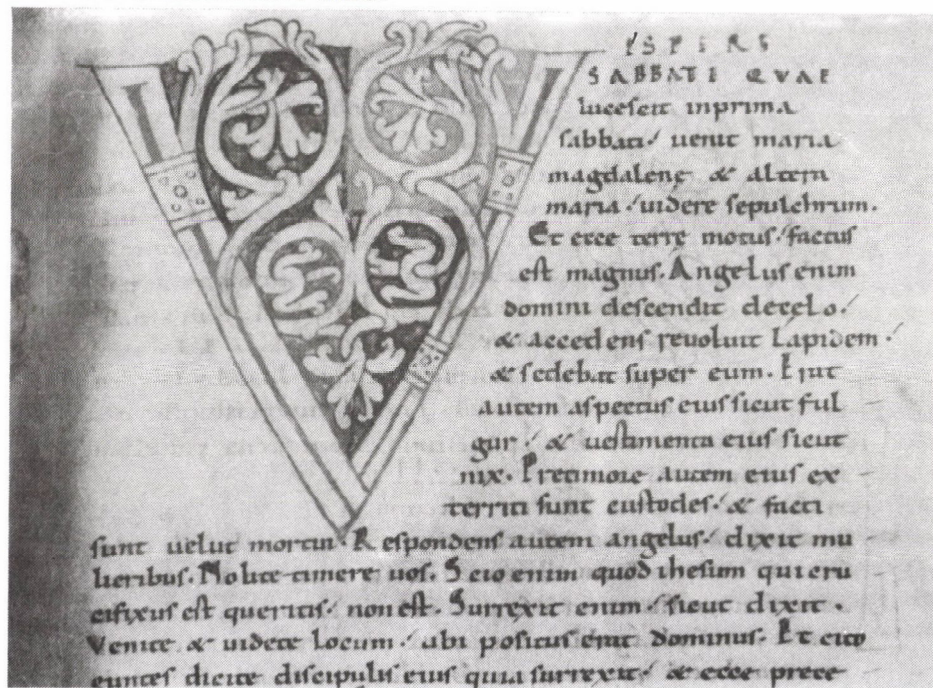

2. Szelepcsényi-kódex f. 1r: M(aria) felirat

3. Szelepcsényi-kódex f. 5r: I és S iniciálé

4. Szelepcsényi-kódex f. 30r: V iniciálé

5. A Szelepcsényi-kódex kötéstáblájának részlete

esetleg könyvfestők hogyan vehették át az előttük fekvő könyv írásmódját vagy iniciáléinak stílusát?

Fedőlapjának köszönhetően a kódex ötvösművészeti szakirodalma sokkal terjedelmesebb mint a könyvtörténeti és liturgiátörténeti.¹⁰ Érdekes és érthetetlen módon a könyvtörténeti szakirodalom szinte alig reagált az ötvösművészeti s az azokat kiegészítő heraldikai megfigyelésekre. A fedőlapot borító ezüstlemez közepén egy kettőskeresztformájú kereszttereklye-tartó látható, körülötte egy domborműves kálvária-jelenet. A fedőlap keretének négy sarkán egy-egy négykaréj, a felsőkben sodronyzománc, a jobb alsó mára sérült, a bal alsóban pedig a sok vitára alkalmat adó címer látható. A keresztelcéek közepén látható evangelista szimbólumokat az ún. nagydisznódi ereklyetartó kereszt díszítésével hozzák kapcsolatba (1450-1500 körül).¹¹

A címerpajzsnak ma már nem minden részlete vehető ki, de annyi biztos, hogy benne egy lépő, koronás, egyfarkú oroszlán látható, mellső lábainál egy négyszirmú címerrózsával. (5. kép)

A nyitrai kanonika visitatiók során (először 1800-ban) Szelepcsényi György nyitrai püspök majd esztergomi érseknek családja 1598-ban nyert címerével vélték azonosnak. Az azonosítás tévesnek bizonyult, mivel a Szelepcsényi-címerben az oroszlán napot, s nem címerrózsát tart. Persze valószínűleg a kódex Szelepcsényi érseksége idejénél korábban aligha kerülhetett Nyitrára, mivel onnan a törököket csak 1664-ben verték ki.

A címerre vonatkozóan a modern szakirodalomban kétféle nézetet fogadnak el. Mihalik Sándor a címer viselőjében Henriket, a Nagy Lajos korabeli pilisi ciszter apátot (1358-1379) vélte azonosítani, noha annak címere a hazai heraldikai szakirodalomban nem ismeretes.¹² Szigeti és Sopko szerint a címer a Szécsényiekével lenne azonos, nevezetesen III. János, garamszentbenedeki apátával (1476-1510), noha a jelenlegi ismeretek szerint címerükben nem lépő, hanem növény oroszlán látható, amely nem rózsát, hanem keresztet tart.¹³ Igaz, János apát kódexmásolatotí tevékenységéről maradtak fenn adatok.¹⁴ Mára elfelejtődött, hogy Csergheő Géza a címet a bethlenfalvi Thurzók 1456-os címeréhez találta hasonlónak, noha azon az oroszlán a másik irányba lép, s koronáján még egy kereszt látható.¹⁵ A 16. század első felében két Thurzó püspöke (Zsigmond, Ferenc) is volt Nyitrának, ám a kódex történetének rekonstruálását nagyban megnehezíti az a tény, hogy sem Nyitrán, sem Garamszentbenedeken nem számolhatunk az egyházi kincsek, kéziratok folyamatos meglétével, tekintettel a többszöri, sokszor nagy károkat okozó dűlásokra, fosztogatásokra.¹⁶

Felmerült annak lehetősége is, hogy kéziratunk azonosítható Bornemissza Pál nyitrai püspök végrendeletének (1577) egyik tételével.¹⁷ Az egy hasonlónak tűnő, szintén domborművű kálváriával díszített régi evangéliumos könyvet ír le, amely az óbudai egyház kincsei közül került a tulajdonába. A végrendelet szövegéből azonban az derül ki, hogy azt az óbudai préposti címet megöröklő veszprémi püspökre hagyta. Ugyanakkor Bornemissza könyvtárát, közte számos régi, díszes kéziratot a már akkora is többszörösen kifosztott nyitrai püspökségnek juttatta.

A Szelepcsényi Evangelistariumnak fedőlappal való ellátása idején (14-15. sz.) a napi liturgiában nem lehetett szerepe: mind karoling minuszkulás román stílusú írása, mind perikóparendszere akkorra régen elavult. Szerepe a reprezentációra, az ünnepélyes szertartások és aktusok, így eskü letételek alkalmára korlátozódhatott, amit az ereklyék megmutatására szolgáló, kivágásokkal ellátott ereklyetartó elhelyezése a

fedőlapon jól bizonyít.¹⁸ Az Evangelistarium fennmaradását minden bizonnyal ennek az oroszlanos címerű, pontosan nem azonosított megbízónak köszönheti, miként az esztergomi 11. századi Evangelistarium Oláh Miklós buzgalmanak és könyvszeretetének (a bejegyzés szerint 1554-ben).

JEGYZETEK

1. Jelen áttekintés HOFFMANN Edith, Régi magyar bibliofilek (Bp. 1929.) c. kötet jegyzetekkel kiegészített, bővített reprint kiadása számára készült. Terjedelmi okokból az említett kötetbe nem került be, de szemletanulmány jellegénél fogva nem érdektelen a közlése. Számos olyan kiadványra hívja fel ugyanis a figyelmet, amely az utóbbi években jelent meg, nem utolsósorban magának a kódexnek a faksimile kiadására.

2. Faksimile kiadása: Codex Nitriansis-Nitriansky kódex. Ed. SOPKO, J.-VALOCH, J. (Martin) Matica Slovenská, 1987., RADÓ, P.-MEZEY, L., Libri liturgici manuscripti bibliothecarum Hungariae et limitropharum regionum. Bp. 1973. No 49. 230–236., SOPKO, J., Stredoveke latinske kodexy v slovenských knižniciach. (Martin) Matica Slovenská, 1981. No 195. 224–225.

3. RADÓ P. Hazánk legrégebbi liturgikus könyve: a Szelepcsényi-kódex. In: Magyar Könyvszemle 63(1939) 352–412., A közvetlen „francia” eredet kritikája: VESZPRÉMY L., Szentkultusz korai liturgikus kódexeinkben. In. Ars Hungarica 17(1989) 19.

4. RADÓ i.m. (2. jegyzet), SZIGETI K., A Szelepcsényi-kódex. In. 77(1961) 363–370., SOPKO i.m. (2. jegyzet) és uő: O najstarejših kodexoch so vzťahmi k územiu slovenska. In. Slovenska archivistika 21(1986) 51–59. (Vonatkozó rész angolul olvasható a faksimile kiadás bevezetőjében.)

5. A kódex könyvfestészeti irodalmának értékelésében Wehli Tünde közreműködően segített.

6. BERKOVITS I., A magyar miniaturafestészet kezdetei. Az Árpádok. Magyar tudomány 1942. 495., uő: Magyar kódexek a XI–XVI. században. Bp. 1965. 14–16.

7. A magyarországi művészet története. Szerkesztette DERCSENYI D. és ZÁDOR A. Bp. 1970. 34., 46.

8. SOPKO i.m. (2. jegyzet) 30.

9. WEHLI T., A zágrábi püspökség Szent László-kori kódexei. In. Szent László és Somogyvár. Tanulmányok a 900 éves somogyvári bencés apátság emlékezetére. Szerkesztette MAGYAR K. Kaposvár 1992. 83–97.

10. BEKE L., Sodronyománcos ötvösművek. Bp. 1980. 110–112., uő: Magyarországi művészet 1300–1470 k. Bp. 1987. 741–742.

11. BEKE i.m. 105–106.

12. Vö. BEKE i.m. 112. és Magyarországi művészet i.m. ih.

13. SZIGETI és SOPKO i.m. Oroszlános címerekre ld. DONÁSZY F., Az oroszlan ábrázolása a magyar heraldikában. In. Turul 52(1938) 7–25.

14. SZIGETI i.m., MARCZELL M., Gergely budai scriptor. In: Magyar Könyvszemle 87 (1971) 266.

15. CSERGHEŐ G., Családi czimerek régi hazai ötvösműveken. In. Archeologiai Értesítő 8(1888) 131–132. Címerekre: NYÁRY A., A heraldika vezérfonala. Bp. 1886. 152.

16. Pusztításokra: Adalékok a nyitrai székeskáptalan történetéhez. Nyitra 1896. 48–55., HAICZL K., A garamszentbenedeki apátság története. Bp. 1913. 19–77., 120–122.

17. TAKÁTS S., Abstemius (Bornemissza) Pál püspök végrendelete. In. Archeologiai Értesítő 22(1902) 209.

18. Ünnepeles eskü letételére ld. HAJNIK I., A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpádok- és a Vegyes-házi királyok alatt. Bp. 1899. 334.; VID V. J., Szerémi György emlékiratának művelődéstörténelmi adatai. Bp. 1910. 82.

László Veszprémy: Das Evangelistarium von Nyitra, der sog. Szelepcsényi-Kodex

Der Kodex wurde wahrscheinlich in den letzten Jahrzehnten des 11. Jh. in Ungarn – P. Radó zufolge für Gran (ung. Esztergom), Kilián Szigeti, J. Sopko und L. Mezey zufolge für St. Benedikt an der Gran (ung. Garamszentbenedek [gegründet im Jahre 1705]) – kopiert. Da die im Jahre 1083 kanonisierten ungarischen Heiligen im Kodex nicht behandelt werden, kann auch das Abschreiben nicht viel später erfolgt sein. Das Perikopensystem deutet auf eine Verwandtschaft mit Kölner und Trierer Handschriften aus dem 9. und 10. Jh. hin, auch seine Vorlage dürfte aus dieser Gegend gestammt haben. Das Einbinden des Kodexes und seine Ausstattung mit einer Einbanddecke sind der präzise nicht identifizierte Person zu verdanken, deren Wappen in der linken Ecke des Einbanddeckels zu sehen ist (14.–15. Jh.). Dieses Wappen soll einer irrtümlichen Überlieferung zufolge das Wappen des Graner Erzbischofs György Szelepcsényi gewesen sein. Anderen Annahmen nach war es das Wappen von Heinrich, dem Abt von Pilis zur Zeit Ludwig des Großen, (S. Mihalik)

bzw. das von János Széchényi, dem Abt von St. Benedikt an der Gran (1476-1510), (s. K. Szigeti; J. Sopko), aber auch mit dem Wappen der Familie Thurzó von Bethlenfalva aus dem Jahre 1456 werden Übereinstimmungen festgestellt (G. Csergheő). Der Kodex dürfte nach dem Vertrieb der Türken (1664) nach Neutra gekommen sein, vielleicht dank der Szelepcsényis.

Marosi Ernő

MÁTYÁS KIRÁLY ÉS KORÁNAK MŰVÉSZETE A MECÉNÁS NEVELÉSE

„Mátyás király és a művészet” – ez a szókapcsolat számunkra Balogh Jolán könyvét jelzi, a tudós alakját, módszereit is idézi. Az ő ítélete, anyaggyűjtése határozza meg a 20. századi Mátyás-képet, amelynek hatása alól éppúgy nem vonhatja ki magát senki, aki őutána nyúl e témához, amint elkerülhetetlenül támaszkodnia kell az általa feltárt tényanyagra.¹ Legelső kötelességünk a hála nyilvánítása a kultúrtörténeti monográfia 1988-ban elhunyt magyar mestere iránt.

A neveltetés jelentősége

A köznyelv gyakran könnyelműen és pazarlóan bánik a magyarrá vált mecénás szóval, alig többet jelölve vele, mint művészi teljesítmények megvásárlására, művek finanszírozására való készséget. Pedig a modern megrendelő kívánsága nagyon gyakran éppúgy csupán a ritka vagy értékes mű birtoklására, vagy fényében a maga társadalmi rangjának reprezentálására irányul, mint a tipikus középkori donátoré is. A középkori megrendelő rendszerint úgy emlékezik meg a maga szerepéről, hogy „csináltatta” (*fieri fecit*) a műalkotást, ahogyan mesteremberekhez szokás fordulni. Maecenasnak, Augustus műértő barátjának példája azonban ennél többet jelent: a bőkezű támogatáson kívül bensőséges baráti kapcsolatot a művészekkel, részvételt, szellemi társi viszonyt a munkájukban.² A magyarországi művelődés történetében az első uralkodó, akit így jellemeznek a kortársai, Mátyás király volt. Galeotto Marzio anekdotája szerint „... akkor mutatta meg Mátyás király igazán bölcsességét, mindenki előtt nyilvánvaló jelét adva, hogy míg a szakácsoknak, istállófiúknak s más ilyesféléknek nem lelke sugallatából, de hazája szokásait követve adott ajándékot, a tudósokat azonban nem a szokás kényszeréből, de lelke indulatát követve tisztelt.”³ A szokás és az egyéni hajlam ilyen szembeállításra a gazdag és kitüntetett újévi ajándékról megemlékező udvari humanista elbeszélésében kettős célt szolgál: a bölcs tett újszerűségének kiemelését és a követésre buzdító, nem titkolt pedagógiai szándékot. Az emlékezés a Mátyás-hagyomány kezdetén áll, egyik kiindulópontja a humanisták barátjáról, a tudományok és a művészetek pártolójáról szóló képünknek.

Humanista életrajzírói buzgón keresték a választ arra, mi tette képessé Mátyást erre az elődeinek viselkedésétől eltérő magatartásra. Felsorolták az okokat: kiváló rátermettségét, természetből eleven eszét, gondos neveltetését, művelt és tudós társaságban

való forgolódását, olvasottságát. Elbeszéléseiből egy nevelési regény, egy művelődési fejlődésrajz vázlatát nyerjük. Ezt a modellt, a tökéletesedés képét, a helyes ízlés útjára terés fejlődésrajzát sugallta Filarete regényes formában megírt építészeti traktátusa is, amelyet Bonfini fordított latinra a király számára.

A generációk során és az egyéni fejlődésben megnyilvánuló tökéletesedés elképzelése a magva a reneszánsz művészet művészettörténeti értékelésének is. A magyarországi fejlődéstörténetben Hunyadi Mátyás a főszereplő, akinek személyes fejlődése a szellemi fordulat példája. Személyiségének kibontakozásáról, fejlődéséről a humanisták csak hézagosan szólnak. Néha az a gyanúnk támad, mintha a visszatekintésben az előfeltételeket is idealizálták volna. Amikor például Galeotto Mátyás neveltetését tárgyalja, beszámol arról, mily elevenen élte át a gyermek a Roland-ének elbeszélését a vitézi tettekről. „*A szülei pedig bölcsen fölfigyeltek a zsenge gyermek ilyen érzéseire, és a gyermek Mátyás fölül kezdtek nagy reményeket táplálni. A legnagyobb gonddal és szorgossággal nevelték az országlás elnyerésére minden tudományban, erkölcsben és királyhoz illő foglalatosságban.*”⁴ S az anekdotában feljegyzett bölcs mondások és tettek úgy tüntetik fel Mátyást, mint aki a gyakorlatban alkalmazza a középkori királytűkrök erénykatalógusainak jól megtanult ismeretanyagát és útmutatásait. Nehéz megítélni, vajon a mégoly hatalmas arisztokrata és kormányzó Hunyadi János második fiának neveltetése kezdettől fogva trónörököshöz méltó volt-e, vagy hogy Mátyás választása idején a hatalomért versengő párok mindegyike rendelkezett-e hasonlóan felkészített jelölttel. A Hunyadi-párt elsődleges jelöltjének, Lászlónak műveltségéről persze senki sem beszél, s bizonyos, hogy az 1458-as választásban aligha Mátyás neveltetése lehetett a legfontosabb érv. Ha a 15. század közepén már aligha vonhatjuk kétségbe, hogy a művelődés is szerepet játszott az arisztokraták mindenképpen kormányzásra született fiainak az életre való felkészítésében, inkább vélhetjük a humanisták példa állítására irányuló buzgalma termékének az uralkodói elveit könyvből tanuló Mátyás képét. Gondoljuk csak meg: pártja egyáltalán nem hasonló elveken alapuló politikája nélkül a Nagy Károly és Roland vitéz példáján lelkesülő ifjúból legfeljebb Don Quijote késő középkori elődje válhatott volna!

Udvari művészeti hagyományok

Ha tehát Mátyás szellemi és ízlésbeli változásainak, fejlődésének rekonstrukciójára törekszünk, ami udvara művészettörténeti jelentőségének kétségtelenül egyik kulcsa, nem bízhatjuk magunkat vakon a történetírói hagyományra; helyesebb, ha az udvari művészet emlékeiben keresünk támpontokat. Mindenekelőtt kronológiai vázra volna szükségünk ahhoz, hogy változásokról, fejlődésről szólhassunk. Ennek a kronológiai bázisnak a megteremtése, a művek egymásutánjának rekonstruálása annak ellenére sem könnyű feladat, hogy Mátyás műpártolói tevékenységének úgyszólván minden mozzanatáról, eredményeinek mégoly töredékes tárgyi bizonyítékairól is igen alapos és részletes adattárral rendelkezünk. Ebben a katalógusban azonban túlnyomó többségben vannak Mátyás utolsó tíz uralkodási évének sokszor igen pontosan datált emlékei, amelyeknek alapján jól dokumentálhatók a király nagyratörő – és részben befejezetlenül vagy megvalósítatlanul hátrahagyott – alkotásai. Ugyanazok, amelyeket humanistái is dicsértek, kortársai és versenytársai is követésre érdemesnek ítélték. A korábbi

másfél-két évtizedről viszont aránytalanul kevesebbet tudunk, alig többet, mint más középkori uralkodók, pl. Nagy Lajos vagy Zsigmond udvari művészetéről.⁵ Persze, nem szükséges feltétlenül a történeti kép és az emléktárgy utólagos eltorzulására, tendenciára gyanakodnunk; lehet ennek a jelenségnek objektív oka is. Feltűnő, hogy más jelentős, hosszú ideig uralkodó középkori királyaink esetében is világosabb utolsó évtizedeik udvari művészetének jellege, mint uralkodásuk kezdetének vállalkozásai. Ennek oka az uralomváltások idején gyakori zavarokban, a konszolidáció nehézségeiben keresendő, s a későre maradt, az uralkodás hírnevét megörökíteni hivatott, tehát szándékukban is *monumentális* kezdeményezések félbemaradása törvényszerű. E törvényszerűség érvénye alól Mátyás tevékenysége sem kivétel, ami mindenestre már kezdetben éles fényt vet mégoly egyéni kezdeményezésének meghatározó kereteire. „Fejlődési regényének” színtere végül is a középkori társadalom és állam, amelyek megszabták, milyen ütemben fejthette ki udvara egyedi – és modern – kulturális-művészeti arculatát. Ez arculat egysége és mindenkori modernsége önmagában nem volt újdonság: a maguk korában nagy elődei is erre törekedtek, hiszen erre az uralkodót hírneve, fenségének más uralkodókkal versengő reprezentációja eleve kötelezte.

Mátyás fenségi reprezentációjának azonban volt egy, más uralkodóknál nem tapasztalható vonása is: az, hogy uralmának első éveiben megtartóztatta magát a szuverén uralkodó teljes reprezentatív apparátusától. Amíg a szentkoronát III. Frigvestől vissza nem szerezte, s szokás szerint fejére nem tétette, nyilvánvalóan igen tudatosan, mint egy gyászt hangsúlyozva, csak címeres titkos és bírói pecsétet használt, de hatalmának megjelenítését az intronizált, de szuverenitásának külső jegyeivel még nem rendelkező uralkodó státuszának megfelelően mérsékelte.⁶ Kettős felségpecsétje, aranybullája, új titkos pecsétje csak 1464-ben készült. Nehéz értelmezni ennek a gesztusnak az indítékait. Kétségtelen, hogy fontos propagatív szerepe lehetett a visszafogott reprezentáció által hangsúlyozott ideiglenességnek, de az így hangsúlyozott szerénység igen kemény ambíciót is kifejezésre juttat. Félreismerhetetlen a *self-made man* által nyíltan beismert legitimitás-hiány: az első titkos pecséten például az országcímeren kívül az atyai örökségre utaló beszercei grófi oroszlán s a címerpajzs hollója inkább a család érdemeire utalnak. Ezt a szerénységet 1464-ben, mintegy a fogadás beteljesítésekor, a beigazolt idoneitás hangsúlyozása, az önerőből szerzett hatalom megjelenítése váltja fel.

Az 1464-es pecséteken a korábbi címerek lilomos abroncskoronáját a császári koronára emlékeztető (kérdés, vajon valóban a „Szent István-korona” ábrázolásának szándékát lehet-e feltételezni⁷), magasabb rangú attribútum váltja fel. Ennek előképe éppúgy, mint a hátoldal karéjdíszes körbe illesztett címersorozataé, Zsigmond császári pecsétjeinek típusát újítja fel, s III. Frigyesnek, majd V. Lászlónak ugyanilyen mintaképeket követő pecsétreprezentációjával verseng. Modern elemei e pecsétnek a mind az előlapon, a támpillérek fölkéiben, mind a hátoldalon címertartókként ábrázolt angyalok, s ugyanilyen az előlap trónoló uralkodóábrázolása fölött három fölkében ábrázolt három szent magyar király sora is. Mindkét pecsétoldalon nyilvánvaló a párhuzam III. Frigyes nagypecsétjével; az előoldal heraldikai gazdagsága és fölkesorozata a Wiener Neustadt-i Szent György-kápolna nevezetes címerfalára is utal.⁸ A harmas fölke azonban határozottan magyar királyi tradícióból is ered: nem királyi felségpecséteken, hanem Nagy Lajos aacheni palástkapcsain, tovább főpapi pecséteken találjuk Szent Istvánnak, Imrének és Lászlónak, az ország szent patrónusainak ilyen ábrá-

zolasát. A császárral való versengésben nyilvánvalónak látszik az ország tradíciójára való hivatkozás. „*Mátyást mostan választotta/ mind ez ország királyságra*” – félretéve azokat az irodalomtörténeti vitákat, amelyek a pesti gyermekek által 1458-ban az utcán kiáltozott, csak Székely István 1559-es *Chronicájában* hagyományozott szöveg jellegéről és hitelességéről folytak,⁹ a pecsét a személyes érdem mellett a méltóságnak ezt a forrását is kifejezésre juttatja. Nem egyedül: a kassai dóm déli tornyán alkalmazott országcímer-csoport ugyanúgy erről tanúskodik, mint a visegrádi, 1483-as orosz-lános kúton, a kassai szentségházon, a vajdahunyadi vár északi udvari loggiájában ugyancsak az országhoz tartozó tartományok egységét illetve az országot alkotó csoport egyetértését megjelenítő címersorozatok.

Az 1464-es királyi pecsétek a későgótikus stílus igen tág változatait mutatják. Az aranypecsét előoldalát szinte szétrobbantja a kis, kerek felületet egészen kitöltő, trónoló alak, lábánál a kettős keresztes országcímerrel. Mintázásmódja mozgalmas, lendületes; zaklatott, expresszív formavilága szinte közel hozza a portrészzerű alakot. Úgy tűnik, a pecsétnyomó pénzverő mester műve lehetett, hiszen hasonló formavilágra, a felületkitöltés hasonló módjára és az antikvabetüs köriratra is a Mátyás 1468-as pénzreformja során bevezetett Madonna-veretek szolgálnak párhuzamként.¹⁰ Ez a legkorábbi ismert antikvafelirat éppúgy nem értelmezhető automatikusan reneszánsz jelenségnek, mint a Vetési Albert veszprémi püspök minden bizonnyal késő gótikus stílusú építményének (szentségház?) címeres konzolat díszítő 1467-es évszámfelirat és jelmondat.¹¹ Egészen más a gótikus minuszkuafelirattal körülvelt mezejű nagy kettős pecsét kiegyensúlyozott, nyugodt, kerekded formavilága, méltóságteljebb portréről fogása, amelyek – éppúgy, mint a fülkearchitektúra sajátos formái – mintegy egyéniséget is kölcsönöznek e pecsétnek – ez éppen a típusbeli előzményeivel és egykorú versenytársaival való összevetésben nyilvánvaló. E pecsét kárpit előtt trónoló királyalakja egy kivételes finomságú festménnyel, a Késmárk városa számára 1463-ban kiállított címereslevél angyalalakjával tart rokonságot.

Az aranyhajú, diakonusi ruhát viselők plasztikus arcú, tarka szárnyú angyal, anyagszerűen festett, arannyal átszőtt palástjával, mellboglára fénylő gyöngyeinek megfeszítésével, fülkéjének reális térbeli viszonylataival olyan festőnek a budai kancellária környezetében való jelenlétéről tanúskodik, aki meglehetősen jól tudta visszaadni a 15. századi németalföldi művészet kvalitásait. Divatos későgótikus heraldikai motívum a diakónusként ábrázolt címertartó angyal is: megtalálható már a Kassa városának 1453-ban V. László által kiadott címereslevelén, a lovagalakos kályha egyik csempéjén, a Gabriel arkangyal alakját ábrázoló, 1468-ból való újlaki konzolon, pecsétek, síremlékek címertartóinak egész sorozatán. Ám a késmárki címereslevél ábrázolását éppen finomsága, tiszta festőisége különbözteti meg társaitól.¹² Szepeshelyen, még ugyanebben az évben készült másolata mutatja, hogy ez a festői világ mennyire felkészületlenül érte még az igyekvő másolót. Jan van Eyck, Rogier van der Weyden, Dirk Bouts ábrázolásmódjának, színkezelésének és realizmusának, ennek az *ars novának* elemei (a kapcsolat a németalföldi előképekkel nem közvetlen; a közvetítőkről úgyszólván semmit sem tudunk) a 15. század hetedik évtizedében az egyik legmodernebbnek számító művészi újdonságot jelentették Magyarországon. Hasonló ábrázolástechnikai és típusbeli újdonságok visszfénye 1471-ben, a G.H. monogrammista mosóci oltárán jelent meg – a kutatás joggal sejt budai kulturális hátteret Ernuszt János kincstartó, turóci ispán megrendelése mögött. 1478-ra álltak készen a szepeshelyi prépostsági

templom szárnyasoltárai, köztük azzal a Szent Mihály-oltárral, amelynek középképe Rogier van der Weyden beaune-i oltártáblájának főalakját követi.¹³

A művészi ábrázolás nagyrabecslése

Az 1460-as években tehát feltételezhető Mátyás budai udvarában a realisztikus ábrázolás újszerű eredményei iránti megértés, e törekvések felkarolása, s ezzel úttörő szerep vállalása e tendenciák tömeges, a későgótikus kultúra hetvenes évek-beli művészetét megalapozó elterjedése szempontjából. Ez az ízlés feltehetőleg nem volt idegen Mátyás műveltségétől. Kis gyermekkorában neveltetését Sanoki Gergely, a lengyel humanista vezette, majd Vitéz János irányította. Sanoki barátja volt, Vitéz maga is neveltje és követője a konstanzi zsinat idején Zsigmondhoz csatlakozott olasz humanistának, Pier Paolo Vergeriónak.¹⁴ Ő, még Padovában, 1404-ben, az Ubertino da Carrarának ajánlott *De ingeniis moribus et liberalibus adolescentiae studiis* című, a humanista nevelés elveit megalapozó traktusában így határozta meg a görögök által az ifjak nevelésére szánt tantárgyakat: „A görögök pedig fiaikat négyfélre szokták tanítani: irodalomra, vívásra, zenére és rajzolásra, amit egyesek ábrázolásnak is neveznek... A rajzolás pedig manapság nem számít szabad művészetnek, csak amennyiben esetleg az íráshoz tartozik (mivelhogy írni ugyanazt teszi, mint ábrázolni és rajzolni), úgy, hogy a többi a festőkre hagyják. Az ilyenféle foglalatosság azonban, mint Arisztotelész mondja, az ő szemükben nemcsak hasznos, hanem tisztas is volt.”¹⁵ Mátyás nevelőire e sorok írója személyes példájával is hatott: nincs okunk feltételezni, hogy más elvek szerint képzelték el és végezték tanítványuk nevelését, mint mesterük az olasz nemesemberekét. E feltételezésnek nagy valószínűséget kölcsönöz az a tény, hogy Vitéz János saját unokaöccsét, Janus Pannoniust is Vergerio barátjának, Guarino da Veronának ferrarai iskolájába küldje tanulni. Guarino a korai humanisták körében a legtöbbet tette a művészet új értékelésmódjának tudatos kialakításáért. A görög humanista, Manuel Khrüszolarasz tanítványaként sajátította el a képzőművészeti alkotások irodalmi értelmezésének, az ekphrasisznak szabályait, ebben az antik példaképeket követve. Egy szüretelő puttók alakjaival díszített, agyagból mintázott tintatartót így írt le: „Nem tudok betelni a gyönyörűséggel, mikor az eleven agyagszobrocskákat nézegetem; hiszen mit meg nem tettek bennük az anyatermészet utánzására! A körmök, az ujjak, az agyagból mintázott lágy haj megcsalják a szemlélőt. Ha a nyitott száját nézem, balgán azt remélem, hogy hangot készül adni... Mit csodálkozunk hát, ha a régi századokban, amelyekről azt hisszük, hogy csupa lélegzeni látszó istenszobrák voltak, akadtak néhányan, akik a földből mintázott alakokat megelevenítették és eleven érzékekkel töltötték be, amikor a mi korunkban is, amely pedig nem ismer istenszobrokat, úgy látjuk, hogy ezek az agyagszobrok versenyre kelnek a valósággal.”¹⁶ Guarino és humanista kortársai elevenség-ideáljának középpontjában a quattrocento-művészeti közül kezdetben mindenekelőtt Pisanello állott, az ő műveinek életteliiségében látták megvalósulni az antikvítás példáinak megfelelő, a természetet híven ábrázoló művészet ideálját. Vergerio magyarországi tanítványai ez eszményekre az internacionális gótika Zsigmond-kori udvari művészetében ismerhettek rá: a budai szobrokban, Kolozsvári Tamás garamszentbenedeki oltárán, a váradi Szent László-fejereklyetartó szinte megszólalni kész kifejezésében.

Mátyás a szülői házban éppúgy, mint nevelőinek körében nyilvánvalóan ezeken a hagyományokon nevelkedett. Atyja a vajdahunyadi várat olyan, modern főúri várkastéllyá építette át, amelynek későgótikus palotája, hatalmas lovagtermével Zsigmond befejezetlenül maradt budai Friss-palotáját követte. Nevelője, Vitéz János – talán elődjének, Szécsi Dénesnek építkezését befejezve – Esztergomban építtetett hasonló palotát, amelynek boltozatos nagytermét festett genealógiai ciklus – Bonfini leírása szerint „*sorban nemcsak az összes magyar király, de a szkíta elődök képei is*” – díszítette.¹⁷ Vitéz János humanista műveltségű kancelláriai társainak, Berzevici György nyitrai püspöknek (+1437-38), Gatalóczi Mátyás veszprémi püspöknek, Bodó Miklós székesfehérvári prépostnak (+1472-74 között) síremlékei vagy síremléktörödékei arról tanuskodnak, hogy a magyar értelmiségnek ezek a bécsi egyetemen tanult művelt képviselői ízlésükben Ausztria művészetének ahhoz a legmodernebb irányzatához igazodtak, amelyet Kassai Jakab neve jelezhet.¹⁸ E generáció számára jól ismert lehetett Zsigmond uralkodása utolsó éveinek és utódainak, Albert királynak, V. Lászlónak, III. Frigyesnek ausztriai udvari művészete, nagyra becsülhették a benne megnyilvánuló, az internacionális gótika törekvéseitől távolodó, a németalföldi realizmushoz igazodó új jelenségeket. A fiatal Miksa számára díszített iskolakönyvekről a szakirodalomban *Lehrbüchermeister*nek nevezett miniátor, a bécsi egyetem magyar nemzete számára 1453-ban díszített matrikula festője, 1469-ben még Mátyás megrendelésére is dolgozott, abban a vatikáni missalében (Cod. Rossiana 1164), amelyet a király Magyarországi Tamás ferences testvérnek és az ő halála után a magyar rendtartománynak adományozott.¹⁹ A kötet a kinszenvedés eszközeivel ábrázolt *Vir dolorum* kánonképén a fiatal Mátyás donátorportréját tartalmazza, teljes uralkodói ornátusban, a királyi jelvényt tartó angyalokkal.

Humanista studiumok és itáliai művészeti kapcsolatok

A Ferrarában tanuló Janus Pannonius, aki műveltségi tekintetben bizonyos mértékig Mátyás értelmiségi párhuzamának fogható fel, Guarino körében mást is tapasztalhatott. Olasz mestere nagy szerepet játszott a ferrarai reneszánsz udvari művészet megalapozásában. A pártfogójához, Lionello d'Este herceghez írott levelei 1447-ből, 1449-ből, a múzsák ábrázolásának ikonográfiai programját rögzítették. Az e sorozattal díszített *studioló*ból származik többek között a budapesti Szépművészeti Múzeum Michele Pannonio szignaturáját viselő, Thalia múzsát ábrázoló képe.²⁰ Janus Pannonius tanulmányai idején Ferrara vezető festője már Cosimo Tura volt, aki még mindig a Lionello d'Este idején elkezdett sorozaton dolgozott. A hercegi udvar nevezetességei közé tartozott Rogier van der Weyden triptichonja, amelyet a nápolyi utazónak, Ciriaco d'Anconának 1449-ben maga Lionello herceg mutatott be. Ciriaco – éppúgy, mint nem sokkal később Bartolommeo Fazio – a németalföldi festő munkáját a Khrüszolarasz és Guarino által vallott szemlélet szerint méltatta: „... az arcok, amelyeket be akart mutatni, szinte lélegzeni látszanak, s az elhunyt a halotthoz hasonló, s az ember azt mondhatja, hogy az annyira változatos öltözékek és köpenyek a legkülönbözőbb színekben, a kitűnően kidolgozott bíbor és arany ruhák, az eleven mezők, virágok, fák, a lombos és árnyékos dombok, a díszes csarnokok és előcsarnokok, az aranyhoz hasonlatos arany, gyöngyök, gemmák s minden más, nem halandó művész, hanem egyenesen és közvetlenül a mindezt teremtő természet által jöttek létre.”²¹

Vitéz János, a leveleskönyve második prológosaként beiktatott, 1448. március 18-i levelében így ír a külföldi tanulmányok hasznáról: „... *mihelyt elfogja lelküket* (t.i. a „kiemelkedően tehetséges, művelt szellemű férfiakét”) *a tudás vágya, a hamisítatlan tudományt keresik, nem annak hazai árnyékát, és szinte menekülnek itthonról, jobban mondvá mohón erednek nyomába a hazánkból száműzött tudományoknak. Mily nemes is az a lélek, és istenadta tehetségét mennyire megbecsüli, mely méltósággal alulinak tartja, hogy parlagi műveltségünkhöz kötődjék!*”²² E gondolatmenet folytatását a hazájában magát idegennek érző, a táborban betegeskedő Janus Pannonius 1464-es elégiájában találjuk: ő a műzsák Pannóniába való visszavezetésének célkitűzéséről beszél.²³ Janus a nagybátyja által kitűzött feladatnak Ferrarában is megfelelt. Nemcsak a lelket gazdagító és a stílust csiszoló műleírásban (ekhphraszisz) gyakorolta magát, amikor immár az ő nemzedékének ünnepelt észak-itáliai mesteréhez, Mantegna-hoz írt panegyricust, hanem közvetítő szerepe is valószínűsíthető abban a magyar udvarból kunduló megrendelésben, amelynek a mantovai mester Mátyás-portréja volt köszönhető.²⁴ Vajon inkább a fiatal, még hatalmának elismertetéséért küzdő király diplomatájának sikeres húzásaként tarthatjuk-e számon ezt a szerencsés kézzel tett megrendelést, vagy kísérletként arra, hogy a királynak magának izlését is pallérozzák? Mantegna művészete a 17 év körüli ifjúnak – az elveszett portré másolatainak tanúsága szerint – azt kínálta, amire leginkább szüksége volt: „Arcformáinak rajza, mintázása ... kemény és energikus volt... Kifejezését kissé kesernyés komolyság jellemezte, melyet jótékonyan egyensúlyozott a nyílt, magas homlok, az élesen megfigyelő, nagy intelligenciára valló tekintet.” (Balogh Jolán).²⁵ Az antik remniszcenciákat ébresztő profilportré legfőbb erénye aligha a hasonlóság volt, ám idealizálásának módja – amint erről Mátyás portréinak többsége tanuskodik – szinte élethossziglan megalapozta (megtervezte?) az uralkodó politikai *image*-át. Hozzá képest a 26 éves Mátyás későgótikus háromnegyed-profilképe a vatikáni ferences missaléban szinte gyermekes: a két képet legszívesebben felcserélnénk az időrendben. Az összehasonlítás tanulsága alighanem az, hogy egy uralkodónak nem feltétlenül csak a felismerhetőségre, sokkal inkább a markáns karakter kifejezésére volt szüksége. Ennek elérését segítették Janus tapasztalatai.

Az 1464-ben immár megkoronázott király reprezentációjának kidolgozásán, egyéni arculatának kimunkálásán fáradozó humanisták programszerűen foglalkoztak számos, Itáliában tapasztalt műveltségi vívmány meghonosításával. Közhelyszámba megy törekvésük a parlagi latinság megjavítására, s a természethű ábrázolás antik mintaképét, Apellészt ugyanígy együtt emlegették az etikus cselekvés nagy tanítómesterével, Titus Liviuszal. Mátyás környezetének tagjai már-már tűntettek hasznos olvasmányokkal, s a királyi tanács előszobájában olvasó Bátori Miklós, a kódexet út közben emendáló Vitéz János, a táborban író Janus példájának Mátyás hasonló cselekvése szerzett tekintélyt a megütközött környezetben. Vitéz és Janus könyvrendelése megismertették a reneszánsz könyvprodukcóját, s Mátyás számára is kidolgozták a beszerzés útjait.

1465-ben Sigismondo Malatesta követte adta át Mátyásnak a riminii hadmérnöknek, Roterto Valturiónak haditechnikai traktátusát. Ebből az ajándékból nemcsak arra lehet következtetni, hogy a király a Corvina könyvtár gyűjtését már ez idő tájt megkezdhetette, hanem kétségtelen jele annak az elismerésnek és reménységnek is, amellyel Jajca visszavétele után Itália a törökverő Mátyás felé fordult. Mátyás itáliai hírnevének valóságos diadalútja volt a kereszteshadjárat küszöbén meghalt II. Pius

utódja, II. Pál előtt hódoló Janus Pannonius vezette küldöttség 1465. évi római látogatása. Újabban F.-J. Verspoll hipotézise²⁶ e látogatás politikai légkörére és várakozásaira vezeti vissza az esztergomi Mátyás-Kálvária Magyarországra kerülését, amelyet a II. Pál által viszonzásképpen Mátyásnak küldött ereklyetartó keresztrel azonosít. Az 1403 újévén Merész Fülöp burgundi herceg rendalapításánál fontos szerepet játszott „nagy ékszer” eszmei jelentésének²⁷ folyamatosságát, a pogányoknak a Szentföldről való kiűzésére alapított burgundi Kínszenvedés-rend feladatainak a törökverő magyar királyra ruházását mindenképpen világosan tükrözi ez az elgondolás, ha a talapzat cseréjével teremtett új gondolati egység születése csak lényegesen későbbre tehető is.

Az 1465-ös év eseményei azonban már teljes virágjában szemléltetik azt a modern uralkodói reprezentációt, amelynek korszerű államelméleti alap gondolatát: *Rex imperator in regno suo* Janus írta le 1467-ben, Plutarkhosz-fordításának Mátyáshoz címzett ajánlásában: „*Király vagy méltóságod szerint; császár vagy szünet nélkül való hadakozásod folytán!*”²⁸ Janus tanulótársa, Galeotto már 1461 tájától Budán volt, s Georg Peurbachnak, Regiomontanusnak magyarországi jelenléte, az *Academia Istropolitana* 1467-es alapítása a humanista studiumok meghonosulására mutat. Ugyanebben az évtizedben már itáliai építőmestereket is foglalkoztatott az udvar. 1465-ben – hadmérnöki feladatokra – a bolognai Aristotile Fioravante elküldése érdekében írt a bolognai tanácsnak, a következő évből pedig milánói kőművesek, ragusai építőmunkások és építőanyag-szállítások igénylésének írott emlékeivel rendelkezünk.

A reneszánsz mecénás képének elemei kétségtelenül jelen vannak már, annak azonban nincs nyoma, hogy Mátyás cselekvését máris az a stiláris előszeretet határozta volna meg, amelyet Bonfini jellemez Filarete-fordításának előszavában: „... *gyönyörködöl a szép épületekben, különösen pedig azokban, amelyek az antikvitást utánozzák*”.²⁹ A király bölcs mondásai között jegyzi fel Galeotto azt az állásfoglalását, amely a humanisták történet szemléletének egyik alappillére, az igazi és a hanyatló antikvitás illetve a barbár korszak megkülönböztetését oly tisztán adja vissza, hogy valósággal szájába adott nyilatkozatnak hat. „*Ha csak századrészt oly jó katonasága volna korunknak, mint a régieknek, ha olyan volna nálunk a hadifegyelem, hogy össze lehetne mérni az övékkel, a törökök birodalma bizonyára nem volna szélteben-hosszában annyira kiterjedve. Ugyanis nem azt az ókort emlegetem, amelyek 500 és 600 között volt, hanem a rómaiak virágzó korszakára gondolok. Vagyis amikor ki-világolt a hadimesterségek, a gépek, a faltörő kosok roppant ereje, ahogy Frontinusnál, Vegetiusnál és sok más írónál napnál fényesebben kitűnik*”.³⁰ A fejtegetést – a történeti kronológiai megjegyzést leszámítva – bármely, az antik haditechnika leleményeinek megvalósításán fáradozó középkori hadvezérnek tulajdoníthatnánk. Magyarországon e traktárusirodalom – mind a Konrad Kyeser *Bellifortis*-ának hagyományához tartozó kéziratok, mind pedig az 1431-ben Sienában a szerző által neki ajánlott, Taccola-féle mű – Zsigmond király kora óta ismeretes és használatban volt. Aktualitásukat nagyban fokozták a haditechnikai újítások, mindenekelőtt a tűzérség fejlődése által támasztott követelmények.³¹ Sigismondo Malatesta 1465-ös ajándéka sem csak a bibliofil érdeklődésű uralkodónak, hanem a hadvezérnek is szólt: megkapta tőle már egyébként Mátyás ellenfele, II. Mohamed szultán is. Mátyásnak az itáliai reneszánsz építészei és elméleteik iránti érdeklődése sem lehetett tisztán l'art pour l'art-jellegű; hadmérnöki leleményeiknek stratégiai hasznossága mindennél fontosabb volt. Újabban, Wolfenbüttelben fedezték fel a kőfargó Hans Hammer vázlatkönyvét,

amelynek bejegyzése szerint szerzője – nyilván vándorévei végén – 1481 végén Magyarországról érkezett Strassburgba, ahol hamarosan pallér lett. Hans Hammer gyűjteményében semmi sem mutat haditechnikai érdeklődésére, de emelőszerkezetei, csigasorai, létrái, mérőeszközei a hadmérnök-építések gyűjteményeinek tanúsága szerint éppolyan fontosak voltak a hadviselésben is.³² Ha Hammer magyarországi feladatairól, megbízásairól nem is tudunk semmit, jelenléte bizonyítja, hogy Mátyás aligha engedhette meg magának az egyoldalú elzárkózást az Itálián kívüli mérnöki vívmányok elől.

Későgótikus építészet

Építészeti megbízásai mutatják, hogy Hammer magyarországi útja nem volt egészen véletlen: a király lépést tartott a későgótikus építészet fejlődésével. E tekintetben előtte állott közép-európai kortársainak példája: III. Frigyesé, aki – különösen Wiener Neustadt-i székhelyén – reprezentatív építkezésekbe kezdett; prágai és lengyel szomszédaié.³³ Valamennyiükkel szemben egyúttal versenyre is kényszerült. A verseny az építészet terén nemcsak reprezentatív formák szembeállítását, hanem gazdasági érdekek ütközését is jelentette. Ez érdekek érvényesülési körét a 15. században mindenkéltől a kőfaragók és építésszek szervezeteinek területi privilégiumai alkották. Ilyen volt mindenkéltől az a páholyszabályzat, amelyben az 1459-ben Jobst Dotzinger strassburgi építőmester vezetésével összegyűlt mesterek megegyeztek. Még ugyanabban az évben, a regensburgi gyűlésen a kőfaragók egyebek között Magyarországot és a Duna folyása mentén minden területet a bécsi páholynak és mesterének, Lorenz Spennignek érdekerületévé nyilvánították. Ez az intézkedés megfelelt a bécsi építőmesterek nagy befolyásának, amely nemcsak a Nyugat-Dunántúl városaira terjedt ki, hanem a 15. század közepén szinte az ország egész területének emlékhagyományát igazolható. Maga Mátyás is foglalkoztatott ebből a körből való mestereket. István kassai építőmester 1476 táján Diósgyőri királyi megrendelésre dolgozott (személyével a déli palotaszárny díszes fülkezáradéka hozható kapcsolatba), majd élete utolsó évtizedeiben Budán telepedett le: itt a budaszentlőrinci pálos kolostor szentségháza hozható kapcsolatba nevével, de hasonló formavilág jellemezte a budai Nagyboldogasszony-templom 1470-es évszámmal datált és Mátyás-címerrel ellátott déli tornyát is. A gazdasági problémát nem az István mesterhez hasonló építész-vállalkozók okozták, hanem a szerződéssel szemben napidíjat szorgalmazó páholyszervezet.³⁴

A bécsi főpáholy megkerülésére Mátyásnak 1469 után, cseh királlyá választásakor, illetve sziléziai-lausitz uralma idején nyílt alkalm. A budai vár építkezéseiben az 1470-es években feltűnő új, későgótikus stílust a száraz, sokszoros pálcaműves keretezések jellemzik, amelyeken uralkodó kompozíciós elv a kereszteződő, egymáson áthatoló tagozatok szigorú, geometriai logikája. A kőfaragómunkák egyszerű nyíláskeretezések vagy boltozati tagozatok, az épületdíszítő szobrászat igen ritka. A kőtagozatok csúspasz, sík falazatokkal alkottak kontrasztot. Ilyen tagolásmód jellemzi a bautzeni Ortenburg, a görllitz és boroszlói városházák Mátyás idejére eső építkezéseit is. Ezek a munkák általában nem korábbiak a magyarországiaknál, hanem az itteniekkel párhuzamosan kerül rájuk sor.³⁵

Stiláris mintaképek a szomszédos Wettini-tartományok építészetében, mindenké-

előtt a Meissenben 1471 óta hercegi szolgálatban működő Arnold von Westfalen művészetében keresendő. Az ő formakészletéből erednek a budai domonkosok Szent Miklós-temploma mellé épített torony függönyíves ablakai is.³⁶ A magyarországi emlékek kronológiája meglehetősen hiányos: a budai várban előkerült, ehhez a stílushoz sorolható töredékek éppúgy nem datálhatók pontosabban, mint a pesti (belvárosi) plébániatemplom későgótikus részletei, vagy a székesfehérvári Mária-prépostsági templom átalakítása. Az utóbbinak korábbi elkezdését valószínűsíti a stílus első pontosan keltezhető emléke, az 1478-as székesfehérvári Hentel-sírkápolna. Mivel a várfalak munkáiról 1473-ban már szó esik, s ezek összefüggtek a prépostsági templom szentélyének munkálataival, ez az évszám megfelelhet a székesfehérvári építkezés elkezdésének. 1479 utánra valószínűsíthető a nyírbátori Szent György-templom alapítása, rajta a Batori-címer évszáma: 1488. 1483-ban alapította Kinizsi Pál a nagyvázsonyi pálos kolostort, s ugyanott 1481-ben alakították át a Szent István-plébániatemplomot. Mindezek már a királyi műhely stílusának főúri építkezéseken való megjelenéséről tanuskodnak. A visegrádi díszudvar kerengőjének egyik ívzárókövén 1484-es, a pannonhalmi kerengő konzolán 1486-os, a ráckevei szerb templomon 1487-es évszám van. 1486 óta említik a kolozsvári obszerváns ferencesek építkezését, s 1490-ben küldi a király Visegrádról Kolozsvárra Johannes frater lapidát, akit a régebbi irodalom szívesen tartott e műhely vezető mesterének. A királyi megrendelésre készült épületek stiláris jellegéről többnyire csak faragványtöredékek vallanak. Az épebben megőrzött templomépületek az egységes, nagyvonalú későgótikus téralkotás törekvéseit mutatják, a nagy falfelületeket alig megmozgató belső tagolással, mint Nyírbátorban, vagy fülkéket alkotó falpillérek sorával, mint Kolozsvárott. Ilyen nagy különbségek nem lehetnek véletlenek: a viszonylag egyöntetű és a 15. század utolsó negyedétől a 16. század elejéig országosan elterjedt tagolásmód látszólagos egyöntetűsége ellenére az építészeti megoldások sokrétűek, talán mintaképek is eltérőek.

Sokféleségükre, szerteágazó kapcsolataikra, a formai variánsok tudatos keresésére újabbán és fényt vet az a – különösen későgótikus boltozatfigurációkban, lépcsős- és mellvédmegoldásokban – gazdag mintagyűjtemény, amelyet a magyar szószeredetnek tanúsága szerint magyarországi építkezésen is dolgozó Hans Hammer, valószínűleg Jobst Dotzinger tanítványa készített. Hammer – nyilván vándorútja során – felvette gyűjteményébe egy erfurti épület csillagboltozatait, egy négyzetes, négykarú képcsőház sematikus rajza pedig azt meisseninek nevezi meg; valószínűleg az Arnold von Westfalen által a dóm nyugati tornyának harmadik szintjén épített példa nyomán. Ugyanott, egy hatszögű invenció talán a meissenai Albrechtsburg nagy lépcsőtornyának változata. S végül, megtalálható a gyűjteményben Peter Parler nevezetes prágai áttört lépcsőtornyának alaprajza is. Hans Hammer tehát hasonló úton, hasonló tapasztalatok birtokában érkezhettek Magyarországra, mint Mátyás gótikus építőmesterei.

Az udvari építőműhely legnagyobb feladata a székesfehérvári prépostsági templom kibővítése és Mátyás sírkápolnájának felépítése lehetett.³⁷ Az új szentély alapfalai a Szent István-kori, legutoljára Károly Róbert korában átépített prépostsági templom apszisától mintegy 15 méterre keletre nyúltak, ebből még további közel 20 méterrel ugrott elő a templom tengelyében épített sírkápolna tere. A leírások, bár viszonylag bőségesek, általánosságokon kívül keveset árulnak el Mátyás szentélyépületéről. Bonfini faragott kő anyagáról, igen mély alapozásáról emlékezik meg, s arról, hogy „*amikor a mesteri és igen magas boltozat ... az apszis hajlatában már kezdett nőni, oly sok*

boltozatot építettek köréje, hogy ezt a legélesebb elme sem éri fel”³⁸ Ez a szöveg helyen talán szentélykörüljárás elrendezésére mutat, aminek az ásatások során előkerült alapfalakból nagy ügyvel-bajjal kihámozható elrendezés is megfelel. A hatalmas és formátlan alapozások a felmenő falak alatti szinthez tartoznak, ezért az épület részleteit nem ismerjük. Talán belső támpillérekkel elválasztott kápolnákat alkottak, amelyek közül a középső, hosszabb és tágasabb azonosítható Mátyás sírkápolnájával. Bonfini úgy tudta, hogy Szilágyi Erzsébeten és önmagán kívül ezt szánta Hunyadi János és László mauzoleumának is. Mindezekből hatalmas gótikus szentély bontakozik ki, méretiben és elrendezésében is valószínűleg az egi székesegyház Nagylucsei Orbán-féle új szentélyéhez hasonló, talán ugyancsak csarnokrendszerű tér.³⁹

Mátyás hirtelen halálakor az építkezés félbeszakadt. Sírkápolnája kész lehetett ugyan, de őt előbb ideiglenes helyre, bizonyára a régi részbe temették. Heltai Gáspár Bonfinira támaszkodva írja: „*És miérthogy az oszlopokra való kápolna kész vala az nagy oltár felett* (t.i. a szentélynél valamivel magasabban?), *ennek okáért csak a templomnak kezeire czinaltanak vala egy üdeig valami koporsót, abba tövék az Mátyás király testér*”.⁴⁰ A nem sokkal később elkészített síremlékről keveset tudunk. Ludovicus Tubero arról tudósít, hogy erdélyi márványból volt, „*ahol a római császároknak sok győzelmi emléke található*”. kérdés, vajon ezt az utalást nem antik köemlékek felhasználásaként kell-e értelmeznünk. Mátyás temetésekor a már elkészült boltozatra királyi zászlókat függesztettek. Tubero Mátyás király halála után néhány héttel, Miksa király társaságában látta a sírt, akinek katonái annak közelében is ölték meg magyarokat. Michael Ebenheim ugyanakkor két holttestet talált a sír környékén. Megemlékezik a zászlókról is, s a sír fölötti fekete „házikóról” – talán a nemrég végzett temetési szertartás maradványáról, olyan baldachin-féléről (*chapelle ardente*) lehet szó, amilyent gyakran ábrázolnak 15. századi miniaturákon.

A későgótikus művészet értékelése

Első pillantásra meglepőnek tűnhet a reneszánsz uralkodó későgótikus sirépitménye, méginkább ennek lelkes és egyöntetű dicsérete a humanistáktól, akik elvileg elvetették a gótikus építészetet.

Az *all'antica* építészet humanista követelménye a középkori barbár nyelvromlás belátásából és elítéléséből született. Lorenzo Valla a festészet, szobrászat és az építészet romlását párhuzamba állította az irodalmi nyelv hanyatlásával és újjászületésével, s ugyanezt a történeti értékelést hangoztatta Leon Battista Alberti is. Ugyancsak a humanista művészetszemléletnek egy másik követelménye, a mű stílusát rendeltetéséhez és közönségéhez mérő, különösen a szónoklattanban és a színházi műfajelméletben otthonos decorum-elv azonban lehetővé tette a megértést is a középkori építészet iránt.⁴¹ E megértésnek példája Aeneas Sylvius Piccolomini, aki a művészeteknek a nyelvromláshoz hasonló hanyatlása és újjáéledése tekintetében Lorenzo Vallához hasonlóan gondolkodott, ugyanakkor azonban igen nagy megértéssel és megbecsüléssel írt a németországi későgótikus templomokról, Bécs, Passau, Salzburg, Regensburg, München, Straubing, Landshut épületeiről. Ugyanő, II. Pius pápaként, amikor a nevére Pienzának nevezett szülővároskájának főterét Bernardo Rossellinóval építtette, a Palazzo Piccolomini épületének mintájául Alberti hamar híressé vált firenzei Palazzo

Rucellai-ját vette alapul, a székesegyházat azonban befelé vont támpillérekre emlékeztető szentélyfejjel és egyenlő magasságú hajókkal, csarnoktemplom formájában tervezette. Mint önéletírásában megjegyzi: „.... *Pius kívánta így, aki ennek mintaképét a németeknél, Ausztriában látta. Ez a dolog ékeesebbé és világosabbá teszi a templomot.*”⁴² Nem hiányzott tehát a gótikus csarnoktér megbecsülésének elvi alapja, sem Mátyásnál, sem humanistáinak körében: benne a vallásos rendeltetéshez igen illő építészetet láttak.

Még inkább érvényes mindez az (Itália felől nézve) Alpokon túli képzőművészet 15. századi eredményeinek értékelésére. Az itáliai quattrocento művészeti kultúrájában nemcsak az északi udvari művészet ábrázolásmódja örvendett nagy népszerűségnek, hanem igen nagy becsben tartották a 15. század németalföldi művészetének nagy mestereit is. Jan van Eyck, Rogier van der Weyden, Hans Memling, Hugo van der Goes olaszok számára festett képeit csodálat övezte. A leghíresebb művészeket szívesen foglalták jegyzékekbe, amilyen már Filippo Villanié a 14. század jeles firenzei művészeiről, de amelyeket folytattak újabb mesterekkel is, mint az a kézirat, amely Antonio di Tuccio Manetti tulajdonában volt, vagy Cristoforo Landinóé, 1481-ben kiadott Dante-kommentárja bevezetésében, s ugyanez idő tájt, 1482 után, Giovanni Santi verses krónikájában. E jegyzékeknek gyakori eljárása volt a művészek kiválóságának megkülönböztetése, egyéni stílusoknak más-más esztétikai kategória szempontjából való méltatása, ami az északiak elismerésére is alkalmat adott. Giovanni Santi Jan van Eycket és Rogier van der Weydent kolorizmusuk miatt dicsérte, s azért, mert „*oly kiválóak voltak, hogy sokszorosan felülmúlták a valóságot*”. Hasonló szempontokat érvényesített már Filarete is, 1460-64 táján írott építészeti traktátusában, a székesegyház és a fejedelmi palota díszítését tárgyalva. Gyakorlati szempontból sorolja fel itt többek között az oltárdíszítésben, a bronzkapuk készítésében jártas mestereket, s fontolgatja, kik lennének a megfelelő festők. Névsoruk jórészt a quattrocento már elhalt nagyjait tartalmazza, a külföldiek közül Jan van Eyck és Rogier a híresek, s jó mester még a francia Jean Fouquet is, „ha még él”.⁴³

Az egyes mesterek előnyeivel és a stílusokkal szemben tanúsított ilyen belátás Magyarország is megértést szülhetett a későgótikus művészet realizmusa iránt. Itt is érvényesültek a németalföldiek realizmusának hatásai, s ha III. Frigyesnek hosszas sürgetés után sikerült Strassburgból udvarába hívnia és foglalkoztatnia a későgótikus portréművészet hollandiai származású nagymesterét, Nikolaus Gerhaerts van Leydent, Mátyás is szert tett hasonló képességű művészre. Nikolaus Gerhaerts ausztriai stílusa nem volt ismeretlen Magyarországon: ismeretéről a legvilágosabban Schönberg György prépostnak, az Academia Istropolitana első kancellárjának pozsonyi síremléke tanuskodik.⁴⁴ A későgótikus realizmus reprezentatív ereje a legerőteljesebben Mátyásnak a bautzeni Ortenburg kaputornyára 1486-ban készített, ülő szobrában nyilvánul meg. A szobor angyaloktól emelt uralkodói jelvényekkel, elvont függönyű baldachin alatt, egykor Mátyás címereivel díszített szárnyakkal triptichonszerűen alkotott kompozíció középső fülkéjében trónol. E kompozíció elemei a Felső-Rajna-vidék oltárművészetében, Nikolaus Gerhaerts körében gyökereznek. A bautzeni emléket valószínűleg faragó, inkább középszerű sziléziai szobrász, Briccus Gauske számára ugyanebből a körből való grafikai lapok, mindenekelőtt E.S. mester rézmetszetei állhattak rendelkezésre, de ismét kulcsfontosságú az éppen Strassburgból Magyarországra vándorló, majd oda visszatérő Hans Hammer példája is. Hammer egyik későbbi szobrász munkatársa, a Nikolaus Gerhaerts hagyományát folytató Niclas Hagnower a strassburgi Fronaltaron

a bautzeni, oltárszerűen kiképzett emlék elrendezéséhez hasonló kompozíciót alkotott. Hasonló mintaképek követésére vall a másik sziléziai Mátyás-emlék, a görilitzi városháza 1488-as évszámú címeres reliefsje is.⁴⁵

A bautzeni Mátyás-emlék egyik legfeltűnőbb ornamentális sajátossága a száraz ágak fonatát (*Astwerk*) utánzó díszítés, a gótikus növényi ornemens legkésőbbi, naturalisztikus fázisának jellemző motívuma. Ez az ornemens lombstrakká oldja az épületet, szoborfülkék, oltárok és monstranciák fiálás baldachinjainak formáját, lugasokká az ágbogas bordákkal tagolt, indákkal telefestett boltozatokat. A későgótika egyik legfantasztikusabb és legjellemzőbb, úgyszólván mindent szerves mozgalmassággal betöltő formavilága ez, amelynek sokrétű jelentéséből valószínűleg a legfontosabb a paradicsomra való szimbolikus utalás.⁴⁶ Alapelemei már felsejlenek a visegrádi palota orszlánok hordozta, címerdíszes baldachinú vörösmárvány kútján, s a bautzeni emlék díszítésénél is szabadabb kompozíció egy visegrádi, Mátyás címereinek csoportját hordozó erkélyt díszített.⁴⁷

Igen divatos volt ez a lugasszerű dekoráció az előkelő profán terek díszítésében is. Nemcsak külföldön terjedt el a zöld lugast ábrázoló, világi jelenetekkel és címerek sorozatával gazdagított teremdekoráció, hanem népszerű volt Magyarországon is. A pozsonyi városháza tanácstermében és az épp e kifestésről *Grünstüblnek* nevezett házban, Árva és Zólyom váraiból, Selmechányáról, Párisfalváról ismerjük maradványait.⁴⁸ E dekorációtípusnak két emléke Mátyás személyéhez kapcsolódik. A Mátyás-kori országcímer és Besztercebánya címere datálja 1476 utánra a besztercebányai ún. Thurzó-ház földszinti, dongaboltozatos termének falképeit, amelyek gazdag indadíszben részben állatmese-jeleneteket, vadászatot és medvetáncoltatást ábrázolnak, részben a bányászatra (Szent Borbála, Dániel próféta legendája) és az igazságszágra (Utolsó ítélet, Zsuzsanna és a vének) utalnak. A később, 1495-ben a Thurzók birtokába került, a város főterén álló bányapolgár-ház reprezentatív tere bizonyosan nyilvános célt szolgált, benne nem közvetlenül az udvari művészet célkitűzéseit, hanem a bányavárosi patriciátus gondolatvilágának és ízlésének kifejezését kereshetjük.⁴⁹

Hasonló stílust képviselnek azok a falképtörödékek, amelyek a vajdahunyadi vár északi szárnyának ún. Mátyás-loggiájában kerültek elő a restaurálás során. A loggia hátfalán az indadíszbe foglalva vadászat-jelenetek, vadembert ábrázoló képtörödékek, a későközépkori kárpitok groteszk világának jellegzetes elemei ismerhetők fel, ugyanazok, amelyek Mátyás-kori, ónmázas kányhacsempék törödékeiről is ismeretesek.⁵⁰ A falat négykaréjos mezőkből alakított frízben festett címerek sora zárja le. E címerek között nagyobb és díszesebb keret hangsúlyozza a Hunyadi család hollóját. Amennyi a címerekből kivehető volt, az ország előkelő családjainak – s nemcsak a Mátyás idején méltóságot betöltőknek – hatalmi szövetségét bizonyította. Az azonosított címerek között is találhatók Mátyás idején már a hatalomból kiszorult családokra utalók, sőt, ha az első címer I. Ulászló királyéval azonosítható, feltehető, hogy bizonyos történeti visszapillantás szolgált kiválasztásuk alapjául. Ezt a történeti kérdést a hagyomány mindenekelőtt a loggia ablakai fölötti jelenetek (vadkanvadászat illetve festett ablakokban mutatkozó félalakok) kapcsán, ezeknek talán a Hunyadi család eredetmondájaként való értelmezésével vetette fel.⁵¹ Valószínűbb azonban, hogy a jelenetek inkább a festett architektura benépesítésére, megelevenítésére szolgáltak. Az „Aranyház”, a szomszédos bejárat kaputoronnyal együtt, földszinti, ugyancsak címerdíszes ablakainak tanúsága szerint, az udvari későgótikus kőfaragóműhely stílár körébe tartozott.

Befejezésének valószínű terminus ante quem, 1482-es eladományozása Corvin János hercegnek, egyúttal az udvari műhely működésének egyik korai időpontját jelzi. A címerdísz ugyanolyan problémákat vet fel, mint a loggia festett címersorozata: megtalálhatók benne Hunyadi Jánosé, a Cillei-címer, de a Mátyás alatt felemelkedett Kinizsi Pálé is.

Reneszánsz építkezések

A Mátyás-kori udvari művészet kétarcúsága, a későgótikus és az itáliai reneszánsz dekoráció látszólagos szinkretizmusa már régen feltűnt. Bonfini, aki úgy ítélte, hogy a budai várban, „*ahol Zsigmond nagyszerű épületein kívül semmi megtekintésre méltó nem volt*”, s Mátyás „*a római fényűzéstől alig különböző palotákat emelt*”, azt írja, hogy „*nyugat felé a régi épület még nincs helyrehozva, közepén udvar van, régi árkádsorral körülvéve. Ezt kettős árkádsor koronázza, s a legfelső az új palota elé van állítva.*”⁵² Alig titkolt gondolata ennek a leírásnak a régi és az új szembeállítás, a reneszánsz művészet diadalának megállapítása. A leírt udvar párja a visegrádi palotában került elő: alépitménye az 1484-es későgótikus kerengő, fölötte reneszánsz balusztrádos portikusszal, közepén a Herkules-kúttal. De ott az egész együttes nem a régiség meghaladásának folyamatában, hanem egy lélegzetre kapta formáját. Aligha jogos tehát Mátyás udvarában a későgótikától a reneszánsz recepciójához vezető „fejlődést” feltételezni. A visegrádihoz hasonló, szinkretisztikus együttesek viszont tovább hatottak, olyan reneszánsz díszítményekkel ellátott templomokon, mint a nyírbátori, s közép-európai környezetükben külföldön is, Prágától Krakkóig. A „rég” és az „új” szembeállítása s az ízlés fejlődése-fejlesztése mindenekelőtt a hetvenes évek során az udvarba gyülekező humanisták koncepciójának felelt meg. Filarete nevelési regényében az antik formák iránt lelkesedő herceg így nyilatkozik egy látogatójának a „modern” – azaz gótikus – épületekről: „*Kezdetben, ha valamit csináltam, még én is ezt a modern modort követtem, mivel atyámuram is ezt a módot használta,*” de „*.... most már nem csinálnám meg a legcsekélyebb dolgot sem, ha nem antik módra készülne.*”⁵³

A tanulságos történetet bizonyára különös hangsúllyal olvasták fel Mátyás előtt. Fordításának bevezetésében is és később, a *Rerum Hungariae Decades*-ben is, Bonfini a Trajanus császár példájára a Dunán tervezett márvány híd elképzelését jelölte meg a megrendelés alkalmaként. Ő, aki a Filarete-kódex bevezetésében Mátyást az antik császárok és hadvezérek egész sorával hasonlítja össze, a *Decades*-ban Zsigmond királynak tulajdonítja a Buda és Pest közötti híd tervét, „*amellyel, ha megvalósíthatta volna, Trajanus hidját, amelyet az valamikor Felső-Misia partjainál vert, kétségkívül felülmúltat volna.*”⁵⁴ A híd tekintetében legalábbis világos a történeti értékrend: Mátyás mint építtető előtt Traianus és Zsigmond császárok példái állanak. Pontosan tükrözi Bonfini szándékát az a toldalék, amelyet Filarete hirtelen megszakadó szövegéhez illesztett, a kompozíció lezárására és a tanulságok levonására. Így szól a beszélgetőtárs a herceghez: „*Tehát röviden elmondtuk mindezt Cosimóról és Pietróról (Medici), hogy ne csak fentemlített, kiváló urad (Francesco Sforza) nagyszerűségét utánozhassd. – Mindez felettébb tetszett – szól az ifjú –, most hát nincs más hátra, mint hogy az építészetnek általad közölt szabályait az építkezés szorgos gyakorlatában kövessük.*”⁵⁵ Ugyanerre buzdítja a bevezetés Mátyást is, aki „*őseit, a rómaiakat nemcsak elérte, hanem*

felül is múlta” tetteivel. Ugyanígy viszonyul a rómaiak műveihöz, melyekről olvashattott: „nem túrted, legyőzhetetlen Fejedelem, hogy felülmúljon téged ezeknek az épületeknek a nagyszerűsége, hanem a régi építészetet újra életre keltetted.” Mátyás visegrádi, budai, komáromi, bécsi építkezéseit úgy írja le, mintha klasszikus épületek lettek volna, s még a székesfehérvári és budai bazilikákat is ezek közé sorolja. A reneszánsz teória gótika-ellenes éle és a hozzá kapcsolódó sajátos magyar értelmezés lehetősége nagy tapintattal, csak egy szövegpárhuzamból villan ki. Mátyást többen között így dicsőíti: „Ki ... ontott annyi vért a keresztény hitért, s verte le annyi háborúban a hitetlen barbárságot?” – Az építetőről így szól: „Pannóniát, valaha a barbárok térségét s a mindenfelől betörő népek játéktérét, amelyben roskadozó falvakon és a pusztítás nyomain kívül szinte semmit sem lehetett látni, oly sok szép épülettel díszítetted fel, hogy ezek – úgy tűnik – inkább az örökkévalóságnak, mint időszakos lakásként épültek.”⁵⁶

A bevezető célja tehát a fejedelem ízlésének nevelése, műpártolásának serkentése, az *all'antica* ízlés előnyeinek hangoztatása. Magyarországra vár az a jövő, hogy az utópiák megvalósulásának terepe, reneszánsz mintaország legyen, s ezért cserébe a humanisták tekintélyt, hírnevet kínálnak, s mindennekelőtt a római Corvinus-nemzetségtől való előkelő leszármazás ideológiáját nyújtják. Bonfini munkája mögött az udvarban működő humanisták egész csoportjának tevékenysége húzódik meg. Ő, aki csak 1486-ban állt a magyar udvar szolgálatába, maga említi, hogy a Filarete-traktátust a már 1476-tól Budán működő Francesco Bandini, a firenzei neoplatonista kör jelentős tagja hozta Magyarországra. Bandini Mátyás és a nápolyi királyt, Lorenzo de' Medicit, Federigo da Montefeltret és Ercole d'Este ferrarai herceget magába foglaló IV. Sixtus pápa vezette itáliai *Lega* politikai együttműködésének csúcspontján, a Beatrixszal kötött házasság évében érkezett Mátyás udvarába. Ugyancsak Beatrix kíséretéhez tartozott a nápolyi udvar másik jelentős humanistája, Francesco Arrigoni is, aki 1484-ig maradt a magyar udvarban.⁵⁷ A magyarországi reneszánsz kezdete nem vezethető vissza egyszerűen Mátyás és Aragoniai Beatrix házasságára, de új fázisa, amelyet a reprezentáció új igényei és formái jellemeznek, s még inkább Ficino és Poliziano neoplatonizmusának elemei hatnak át, kétségtelenül egybeesik az olasz királynénak és kíséretének megjelenésével. Már 1471-ben működött a budai udvarban olasz miniátor, Blandius, akit ekkor a király kódexek vásárlására küldött Rómába, s ugyanebben az évtizedben már olaszos stílusú kódexfestészeti produkció emlékeit ismerjük Budáról is. Már a hetvenes évek végén Budán dolgozott a firenzei Francesco Rosselli, s 1480 táján Francesco da Castello megtelepedése vezeti be a milánói miniátoroknak azt a sorát, amelyhez a párizsi Cassianus-kódex mestere is tartozott.

Az 1480-as évek közepén sokasodnak meg, s Mátyás halála táján, az akkor munkában lévő 150 kézzel érkei el számszerű és minőségi csúcspontjukat a királynak különösen nagy hírnevet szerző firenzei megrendelések is.⁵⁸ 1479-ben már Budán volt, s megbízottja útján intézkedett firenzei asztalosok szerződteséről az eredetileg ugyancsak intarziakészítő asztalos, Chimenti Camicia, aki Vasari tanúsága szerint Mátyás építkezéseit vezette: palotákat, kerteket, kutakat, templomokat, erődítéseket tervezett. Hasonló vállalkozásokat sorolt fel Bonfini is Mátyás építkezései sorában.

A budai vár egyik legnyilvánvalóbb reneszánsz invenciója a régi királyi vár délnyugati részéhez csatlakozó nagy ciszternaépület, a fölötte emelt függőkerttel, amely – feltehetően ugyanúgy, mint az elrendezés urbinói mintaképe – a király és a király-

né lakóhelyiségeivel állhatott kapcsolatban.⁵⁹ Emellett szól az a tény is, hogy Chimenti Camicia mint asztalos, eredetileg az intarziaművésznek, ennek a reneszánsz építészeti téralakításban, de a műfajfejlődésben és a perspektívakutatásban is különösen fontos ábrázolási technikának volt mestere.⁶⁰ Hasonló specialisták érkeztek Budára Firenzéből 1479-ben, s ismeretlen időben – Vasari anekdotája szerint – ilyen művével akart bemutatkozni Mátáys király előtt Benedetto da Majano is. Elképzelhető tehát, hogy a budai vár nyugati palotaépülete a reneszánsz uralkodó intim dolgozószobájának, a *studiolónak* is helyet adott. Az egykorú és a későbbi leírások alapján meglehetősen sok a bizonytalanság annak a – lényegében Nagy Lajos-kori épületek átalakításával született – reneszánsz palotának a rekonstrukciójában, amelyen az egyes részek befejezését jelző évszámok feliratok közül a legkorábbi 1479, a legkésőbbi 1502, II. Ulászló szerepét jelző volt.⁶¹ Bizonyos, hogy magánlakosztályokat, tróntermet és fogadótermet tartalmazott ez a palota, s hogy Duna felőli szárnyában a kápolnát, amelynek fényét növelte, hogy 1489-ben itt emelték oltárra Alamizsnás Szent Jánosnak a szultántól megszerzett testét. A kápolnához csatlakoztak a könyvtár oszlopos, magas boltozattal felépített termei, de minden jel arra mutat, hogy e görög és latin teremre osztott, a benne felállított éggömbbel, felfüggesztett ritkaságokkal (egy preparált „kígyót”, valószínűleg krokodilust említene) megrakott, boltozatán Mátyás horoszkópját (ehhez később II. Ulászló trónralépésének konstellációját is megszerkesztették) ábrázoló reprezentatív „múzsaszentélyen” (tehát nemcsak tulajdonképpeni könyvtár, hanem *musaeum* is!) kívül más, intimebb studiumokra berendezett könyvtárszobák is voltak az épületben.

A fejedelmi palotát a 14. századi megépítése óta szabálytalan négyszögű udvart egységes rendbe foglaló, díszkút körül elrendezett, árkádos portikuszokkal felépített udvar rendszerezte. Ez a reneszánsz *cortile*, gazdag, a hagyományos középkori címer-reprezentációt meghaladó, mitológikus-allegorikus szobrászati együttesével, az egyetlen ismert kapufeliratban (*Magnanimum Principem Victoria sequitur*) hangsúlyozott triumfális karakterével, a portikuszok mennyezeteinek és a termeknek asztrológiai szimbolizmusával, a belsőben, így a trónteremben megjelenő emblémákkal a fejedelmi reprezentáció új ideálját valósította meg. Az antik imperatori hangnemet csak erősítették az oszlopok és ívek, az oszlop- és pilaszterrendek antikizáló formái, az uralkodó vörösmárvány tagozatok bíbor (porfir!) színvilága, a nemes bronz (érc!) és arany gazdag alkalmazása. Luxus, a fejedelmi nagyvonalúság és nagylelkűség jele egyeült ebben az együttesben a maradandóság eszmei és anyagi hordozóival. Az architektúrát az Alberti hirdette vitruviusi elvek uralták, amelyekben a *firmitas–utilitas–venustas* hármassága együtt az anyagot felülmúló művészi munka „*materiam superabat opus*” ovidiusi követelményének felel meg. A csak leírásokból és nehezen lokalizálható töredékekből rekonstruálható budai palotánál részletesebben ismerjük ennek az együttesnek megvalósulását a budaival párhuzamosan, a hidrát fojtogató Mátyás–Heraklész díszkútja körül felépített visegrádi díszudvarban.⁶² Alberti igen ajánlotta az oszlopok hordozta, boltozatos szerkezeteket. Budán, a könyvtártermekből származó oszlopfő s a terek leírása arra vall, hogy nemcsak a pilaszterekkel tagolt homlokzat-architektúra, hanem ez a talán leginkább az itáliai quattrocento kolostori könyvtárainak mintájára elképzelhető, az építész képességei elé még magasabb mércét helyező tértípus is megvalósult.⁶³ Más reprezentatív termek leírásai s a közreműködő asztalosok szerepe is arra utalnak, hogy fontos szerepet játszottak a palotákban a sík, több-

nyire kazettás mennyezetek. A visegrádi palotakápolnát és berendezését Oláh Miklós 1536-os leírása reneszánsz térként adja vissza, amelynek „alabástrom oltáiról” talán a visegrádi szentségház-töredékek, építészeti díszéről pedig a Visegrádi Madonna címen ismertté vált kapulunetta adhatnak fogalmat.^{63a}

Ha a teoretikus irodalom ihletése és az antik történelmi reminiscenciák az eddig tárgyalt példák esetében is nyilvánvalóak, még világosabbak ezek az ihlető források a Zsigmond befejezetlen palotaépítkezéseit folytató, s minden bizonnyal szintén befejezetlenül maradt másik budai vállalkozás, a belső palotától északra eső, még tágasabb udvart díszítő nagy palotaépület esetében. Ennek legfeltűnőbb eleme díszlépcsős homlokzata volt, kettős kapuzatával, amelynek bronz szárnyait Heraklész tetteinek ábrázolásai díszítették.^{63b} A Napisten palotáját díszítő, Ovidius által leírt kapuk ideálképe vált itt valósággá az itáliai quattrocento bronzkapuinak (a sor Ghibertitől Filaretén át Verrocchióig terjed) formájában. Ideális követelményt, „földi paradicsomot” teremtő kellemességet (*amoenitas*) valósítottak meg a Budán, Visegrádon létesített kertek, s függőkertként való elrendezésük közvetlenül is utalt az antik fejedelmi mintaképekre. Ugyancsak az antikvitásban gyökerező igény a pihenésnek is stilizált keretet kölcsönző villák emelése (Budán, közelében Nyéken), az Itáliában már megformált épülettípusnak megfelelően. Egyértelműen Filarete traktátusának ideális terveire támaszkodnak a Budán tervezett egyetem tervei is.⁶⁴

Az udvari humanisták művészeti programja

Ugyanezt a teoretikus-irodalmi ihletést viselik magukon azok a monumentális szobrászati együttesek, amelyek Mátyást mint heraklészi vagy császári triumfátort jelentették meg. A humanistái által kidolgozott fiktív római Corvinus-genalógia ideológiai jelentőségét mi sem bizonyítja világosabban, mint ellentéte Callimachusnak azzal az értékelésével, amely Mátyást Attilával, a barbár „Isten ostorával” állította párhuzamba. E tételnek megfelelően az antik érmek követésével megformált és terjesztett, „hivatalosnak” tekinthető Mátyás-képpel⁶⁵ párhuzamosan kialakult és kaján politikai vetélytársainak körében nagy tetszést keltett a Faunus–Attilaként karikírozott magyar király képtípusa is.⁶⁶ Humanista közreműködéssel alakulhatott ki, s a késő középkor nagy fejedelmeinek reprezentációjához alkalmazkodott Mátyás emblémáinak sora. Vannak közöttük ékszerek, gyöngyökkel közrefogott drágakövek, amelyeket talán a burgundi hercegek jelvényeiből lehet levezetni, s a drágakövek középkori szimbolikájával magyarázni. Embléma lett a családi címer hollója, Zsigmond rendalapításának sárkánya is, kölcsönzött ilyet Mátyás az Aragoniai családtól, az Aranygyapjas rend devizáiból. Rejtett nyelvük, szándékolt „képírás”-jellegük (ez elképzelésnek alapja az egyiptomi hieroglifák humanista értelmezése) nehezíti megfejtésüket; csak sejtethető, hogy a gyakoribbak közül a méhkas mint a rendezett állam szimbóluma, a hordó mint az összetartásé, a kút mind minden jónak „kútfeje” került Mátyás személyes jelvényei közé. Ez „írásjelek” révén – legalábbis a beavatottak számára – beszédessé vált az építészeti ornamentika, a pilaszterek, párkányok díszítése, a mázas díszpadlók mintázata.⁶⁷ E rejtett nyelv szülőhelye és igazi kontextusa azonban a kódexek lapjain található, az irodalmi fantáziák természetes közegében.

Nemcsak a legfrissebb elméleti írók s a híres haditechnikai szerzők szerepeltek

ennek a könyvtárnak a kódexeiben, hanem azok a források is, amelyekből a humanisták szívesen merítették képeik tárgyát és művészeti felfogásuk elméleti alapelemeit: az antik és a keresztény filozófiai és retorikai írások, Plinius természettörténete, Philostratus sokat olvasott munkája, az *Icones*. Ez önálló esztétikai tájékozódást és képi invenciók kidolgozását is lehetővé tevő szöveganyag mellett nem lebecsülendők a kódexek dísze által nyújtott vizuális információk. Vitéz János müncheni Livius-kódexének címlapja jóval előtt képet adott egy reneszánsz aediculáról, mint hogy az ilyen architektúrák magyarországi importjának eljött volna az ideje. Olyan festett architektúrák, mint a budapesti Philostratus-kódexé, a brüsszeli missaléé vagy a New York-i Didymusé, szinte részletről részletre megvalósításra ösztönöztek. Épp a felsoroltakban nem lebecsülendő a mitológiai és történeti tárgyú, antikizáló relief-invenciók szerepe. Mindenütt dominálnak az antik érem- és kámoreprodukciók vagy -utánzatok, a fiktív mitológiai és triumfus-reliefek, amelyeknek sorába a Mátyás- és Beatrix-portrék és emblémák többsége is illeszkedik. Klasszikus levélornamentika, vázák és kandeláber-ek egészítik ki a megvalósításra érdemes keretező motívumok sorát, köztük a 15. századvég legmodernebb, groteszk ornamentikájának képviselői is.⁶⁸

A brüsszeli *Missale Romanum Attavante* által 1485-87 között illuminált címlapján (f. 8^v) ábrázolt oltár puttók által hordozott, gyümölcsökből álló dús festonja, a késői quattrocento kedvelt ornamentális motívuma Budán címeres vörösmárvány frízen valósult meg. A miscelán oltárának egy triton és nereida-ábrázolás kölcsönöz antik jelleget, ugyanaz, amelynek variánsa címertartóként a wolfenbütteli Synesius-kódex címlapján is előfordul. A tritont és nereidát ábrázoló fiktív relief plasztikus párja Verrocchio washingtoni Nagy Sándor-reliefjének vállvértjét ékesíti, egy változata megtalálható már Mantegna veronai San Zeno-oltárának egyik festett pillérén. E motívum jelentőségét és közkedveltségét mi sem bizonyítja inkább, mint felhasználása Mantegnanak tengeri istenségek harcát ábrázoló rézmetszetén s Dürernek erről 1494-ben készített rajzmásolata.⁶⁹ Az örök élet vagy az újjászületés eszmekörével kapcsolatban álló antikizáló motívum csak egy a Corvina lapjain sorakozó egyaránt jelentőségteljes és formailag példaadó, számos hasonló ábrázolás közül. A legkülönösebb invenciók közé tartozik a wolfenbütteli Cortesius-kódex frontispiciumának egyszerre illuzionisztikus ötletekkel és az antik triumfális művészet elemeivel telített architektúrája. Az Averulinus-traktátus illusztrációi nemcsak építészeti tervek közvetítettek, hanem történeti szemléletet is. Filarete traktátusa — Vitruvius nyomán — elsőként vezette le az építészetet a lombos ágakból emelt öskunyhóból: ezt a gótikus építészet barbár eredetét mutató ábra is szemlélteti, ellentétben az oszlop eredetét szemléltető, illetve a reneszánsz építéstechnikát bemutató képekkel. A Philostratus-kódex vagy az Averulinus-kódex részletei tanulságosak lehettek mint triumfus-ábrázolások, máshol heraldikai ötletek, portréábrázolások számíthattak sikerre. Újabban javasolt korai datálásával szemben a késői Mátyás-kornak ez a képi világa látszik annak a közegnek, amelybe a Mátyás-Kálvária talapzatának forma- és jelentésvilága természetesen illeszkedik.^{69a}

Képeskönyvként is fontosak voltak ezek a kódexek: különösen az Attavante-műhelyből kikerült firenzei kéziratok illusztrációi foghatók fel úgy is, mint reprodukciós albumok lapjai. A brüsszeli *Missale* frontispiciuma Perugino festői világát idézi, kánonlapjának Krisztus keresztelése-képe Verrocchio nevezetes, a fiatal Leonardo közreműködésével festett kompozícióját közvetíti, ugyanott az Utolsó vacsora előterében lép-

csőn felhaladó nőalakok Ghirlandaiónak egy nevezetes ötletét ismertetik meg a távoli szemlélővel. A bécsi Hieronymus- vagy a New York-i Didymus-kódex auctorportréi Botticelli és Ghirlandaio egyházatyáinak világába vezetnek, s szintén a bécsi Hieronymus-kézirat frontispiciumán a Megváltó medaillonképe Cosimo Rossellire és németalföldi előképeire emlékeztet. 1464-ben Ambrosio Griffo milánói követ Mátyásnak elvitte Ippolita Sforza „természet után készült képét”, hogy megismerhesse kiszemelt menyasszonyát.⁷⁰ Ez a mese- és irodalmi motívummá vált szokás nemcsak a fejedelmi házasságok, hanem a művészeti motívumok közvetítésében is érvényesült.

A Mátyást körülvevő humanisták ugyanis nemcsak a reneszánsz lelkes apostolainak, elveik gyakorlatba átvitelére végre alkalmat lelő utópistáknak, hanem kiváló ügynököknek is bizonyultak, akik művészek egész sora számára teremtettek nem lebecsülendő nagyságú s – épp az utópiák rohamos megvalósulásának mértékében – szinte korlátlanul látszó exportpiacot, fejedelmi megbízást. A reneszánsz művészéletrajzi irodalom hagyományozta rák a legfontosabb, legnagyobb művészneveket, s ez a tény önmagában is amellett szól, hogy a magyarországi megbízások nem megvetendő lehetőséget jelentettek. Chimenti Camicia tevékenységéről s a szintén firenzei Berto Linaiuolo festő táblaképeiről éppúgy Vasari életrajzgyűjteménye tudósít, mint Benedetto da Majano budai útjáról, az Andrea del Verrocchio által készített és Lorenzo de' Medici által Mátyásnak elküldött reliefekről, a Botticelli által Mátyás követéről festett portréről, a Filippino Lippinek szóló meghívásról. Kiegészítik ezt a névsort más, írott forrásokból nyert vagy a művészettörténeti stíluskritika útján bizonyított adatok, Leonardo da Vinci Mátyás személye iránti érdeklődéséről, az Antonio Pollaiuolo által Mátyásnak tervezett trónkárpitról, Giovanni Dalmatának és más dalmát kőfaragóknak budai tevékenységéről, a Corvina-kódexeket díszítő könyfestőkről, a Mátyás számára dolgozó kőfaragók, szobrászok, ötvösök, kerámiaművészek egész seregéről.

E művészhad legfeltűnőbb közös vonása mindmáig nem halványuló művészettörténeti fontosságuk és a 15. század hetvenes-nyolcvanas éveiben kétségtelen korszerűségük. A Filarete felsorolásában említett, klasszikus, de már elérhetetlen példákat olyan gyakorlati ajánlások egészíthették ki, amelyeknek ritka fennmaradt példája 1490-ből a milánói ügynökök jelentése Botticelliről, Filippino Lippiről, Domenico Ghirlandaióról és Peruginóról. Ez ajánlás fontos eleme a festők stílusának jellemzője a festői elmélet (*ragione, proporzione*) és a hangulat (Botticelli: *aria virile*, Filippino: *aria dolce*, Perugino: *aria angelica*, Ghirlandaio: *bona aria*) szempontjából. Nem lényegtelen szempont munkabírásuk (Ghirlandaio: *homo expeditivo*), s nem hiányzik a referenciák megjelölése sem: ezek a Sixtus-kápolna s a Lorenzo de' Medici által kifejtetett volterrai Spedaletto.⁷¹ Hasonlóak lehettek, persze lényegesen korábban, Mátyás vagy hívei tájékozódásának forrásai is. Giovanni Dalmata meghívásában súlyosabban eshetett latba 1474-80 közötti római tevékenysége, eközben a Mino da Fiesoléval együtt készített II. Pál-síremlék s a Verrocchio stílusához való közelsége, mint – dalmáciai származása okán – látszólag könnyű hozzáférhetősége. Ez talán csak az ő számára tette gazdaságosabbá a magyarországi vállalkozást, amit dalmatákból toborzott budai környezete is magyaráz. Személyével már az attribúciók területére érkezünk, ami itt semmiképpen nem lehet feladatunk.⁷² Ha budai és visegrádi töredékek (leginkább a fehér márvány tabernakulum maradványai) Benedetto da Majano stílusára, s arra emlékeztetnek, hogy az anekdota szerint éppen kudarca, a Mátyásnak bemutatott intarziámunkát ért baleset hatására hagyott fel az intarziakészítéssel, s vált kizárólag szob-

rásszá, emlékezetünkbe kell idéznünk, hogy őt éppúgy ajánlhatták firenzei munkái (köztük a Palazzo Vecchióba 1480-81-ben készített, dúsan díszített építészeti tagozatai), mint nápolyi művei (a Sta Anna dei Lombardi Annuntiatio-oltára, 1481). A sokat vitatott, talán Tommaso Fiambertivel azonosítható, „a márvány Madonnák mestere” szépségneven ismert szobrász mögött talán a már korábban elhunyt Desiderio da Settignano tekintélye állott, amint ez leginkább a visegrádi Madonna-relief s a Nagyvázsönyből megmaradt angyalfejes relieftöredék alapján hihető. A magyar udvar itáliai orientációjának egyik megkapó vonása a különféle irányzatok, eltérő művészegyéniségek pártolásának sokszínűsége. Alig akad még egy korszak művelődéstörténetünkben, amelyet a külföldi példaképekhez fűződő hasonlóan szerves, harmonikus kapcsolat jellemezne.

Mátyás triumfális—heroikus reprezentációjának, az ünnepélyes dekorációknak műfaja bizonyára az *aria virile* kifejezőmódját igényelte. Michael Baxandall ezt a hangulatot a méltóságteljes olasz *bassa danza* kifejezőmódjához hasonlította. Talán nem maradt hatás nélkül az e hangnem példaként a milánói hercegnek ajánlott Botticelli művészetéből olyan képeinek antikizáló architektúrája sem, mint a firenzei Apellész megrágalmazása, vagy éppen a Sistina falain látható, antik triumfális építészeti motívumokkal teli jelenetek. Azt azonban, hogy Mátyás a reneszánsz festészet más hangnemét is nagyra értékelte, már kortársai is tudták. 1485-ben éppen a milánói herceg írta budai követének, hogy Mátyás számára legjobb festőjével Madonna-képet festet, „... mivel megtudtuk, hogy Őfelsége nagyon élvezi a szép képeket, különösen azokat, amelyekben van valami áhítat”. Annak a megítélése, hogy e kiváló festő Leonardo volt-e, meghaladja feladatunkat.⁷³ Arról az „*aria dolcéról*” van itt szó, amit 1490-ben ugyancsak a milánói követek Filippino Lippiben dicsértek, s mint „*aria angelicát*” jellemeztek Perugino stílusában. Olyan volt tehát ez a gyengédebb szépség, amilyent Landino 1481-es jellemzése szerint a festészetben Filippino Lippi, s főként az *Angelicónak* nevezett Fra Giovanni da Fiesole, a szobrászatban pedig Desiderio da Settignano. „*az igen nagy és finom, áhítatos és legbájosabb*” képviselt. E hangnemet vélhetjük felfedezni a visegrádi Madonna és rokonai stílusában, szemben a diósgyőri márvány oltár súlyosabb méltóságával.

Mátyás személyisége és a hazai hagyomány

Nemcsak a humanistái által megtervezett fejedelmi *image* s az ennek megfelelően megválasztott külsőségek tették tehát Mátyást élete utolsó másfél évtizedében a reneszánsz művészet példás mecénásává. Talán éppen a műveltség, az elmélyülés különböztette meg azoktól, akik fényűzését mint a fejedelmi *magnificentia* gesztusát hamar követték: a budai formák prágai vagy krakkói átvételétől éppúgy, mint gyorsan terjedő magyarországi divatjától.⁷⁴ Ne feledjük: a neki címzett humanista buzdítások egy részét Mátyás maga már nem is olvashatta, csak utódai épülhettek példájának dicséretén. Ez a kérdés már magában rejtje azt a problémát is, vajon mennyi számíthatott megértésre ebből az újkeletű udvari kultúrából. A budai udvar triumfális pompája bizonyosan, s a tűzéség, az *ultima ratio* is kétségtelenül. A Corvina luxuskivitelű kötetei kincs-mivoltukban bizonyosan híresebbek voltak, mint könyvekként, hiszen e minőségükben kevesen is férhettek hozzájuk. Visegrád szó szerint lélegzetelállító szépségéről mesés

történetek keringtek, de vajon mi terjedt el az udvar kis számú neveltje, az értelmiség szűk körén kívül azokból a művelődési javakból, amelyek a reneszánsz alkotások valódi értékelésének jelentőségük felfogásának alapjait alkották?

E tekintetben, úgy látszik, Mátyás maga sem volt különösebben optimista, vagy legalábbis távol állt tőle valamiféle „népművelési” szándék. Magatartása semmiképpen sem jellemezhető a türelmetlen kulturális reformátor törekvéseivel. Jellemző például, hogy a medáliakon és festett érmeiken a római császárok pénzeinek utánzását kedvelő uralkodó pénzein a hagyományos típusokhoz ragaszkodott, még a középkori magyar pénzverést megújító reformja után is.⁷⁵ Mi sem lett volna kéznefekvőbb a kulturális szinkretizmus jegyében, mint a hivatkozás Augustus császár és a tiburi Sybilla példájára, a keresztény uralkodói hatalom egyik fontos hivatkozási alapjára. Az új pénzekon azonban a Madonna jelenik meg, mint *Patrona Hungariae*, minden bizonnyal már a később e helyen kifejezetten megjelenő Immaculataként, egyszerre az Augustusnak megjelenő Istenanya és az Apokalipszisz Napbaöltözött Asszonya alakjában. Tehát humanista utalás helyett: közkeletű, a török ellen az obszerváns ferences mozgalom által sűrűn felidézett vallásos ábrázolás. Nem lehetetlen, hogy a politikai pragmatizmusnak is volt szerepe az éremkép ilyen megválasztásában és az aranyforintokon Szent László hagyományos képével való párosításában. Nem kétséges Mátyás személyes Mária-tisztelete és Szent László-kultusza, mégis, tudatos választást tételezhetünk fel. Ez időszak emléke az a Szent László-ének, amelynek magyar változata Lászlónak és nem Szent Istvánnak tulajdonítja Magyarország felajánlását: „*Mert választá az sziz Mária, / megdicsöite sok jó ajándékkal, / hogy te őriznéd és oltalmaznád, / neki ajánlád jó Magyarországot*”.⁷⁶ A strofa latin szövegében Magyarországot *Hunnicum regnum* jelenti, a hun-magyar leszármazás közfelfogásának megfelelően, amely szerint Mátyás – mint ezt még 1475-ben követte, Vezsenyi László, a pápa előtt is hangoztatta, második Attilaként védelmezi a kereszténységet. Ezt a felfogást, amelyet a magyar köznevelés örömmel osztott, fordította visszajára pamfletjében a Jagelló-párti Callimachus.⁷⁷ A szakadást jól jelzi az 1479-ben írott Dubnici Krónika, amelynek a Drágffy családdal kapcsolatban álló másolója éles kritikával illette Mátyást sanyargató adószedése és a török veszély elhanyagolása miatt.⁷⁸

E szerzőnél Mátyás egyidejű reneszánsz műpártolása már csak költségessége miatt sem található sok megértésre. Nem véletlen, hogy ez a szöveg mentette át Kétyi Jánosnak azt az elbeszélését, amely szerint a 14. században Szent Lászlót a székelyek élén Szűz Mária vezérelte Váradról a tatárok ellen. A Dubnici Krónika szövegének egyik alapja az a Budai Krónika, amely 1473-ban hagyta el Hess András budai nyomdáját. Ugyanez a köznemesi felfogás, amelynek szellemi központja a személynöki bíróság volt, Turóczi János krónikájában is érvényesült. A két 1488-as, brünni, majd augsburgi illusztrált kiadás jól tanuskodik a későgótikus stílusnak és a magyar krónikaírás tradíciójának szoros összefüggéséről. A nyomtatott köteteket terjesztésre, népszerűsítésre szánták, szövegük éppúgy, mint illusztrálásuk módja a közfelfogásnak felel meg. Így került az augsburgi kiadás élére Szent Lászlónak a kunnal vívott küzdelmét ábrázoló fametszet, s így jelent meg alakja a királyok sorában egyedül lóháton. Jellemző a propagandisztikus szándékra, hogy az augsburgi kiadásnak külföldi terjesztésre szánt példányaiból elhagyták Mátyás országainak címerei közül az ausztriai, címei közül pedig az *Austriæ dux*-ot.⁷⁹ Ezekben a kötetekben Mátyás későgótikus portrékon, az augsburgi kiadás fametszetén gótikus fülkében, a csak két évvel korábbi

bautzeni emlék realizmusához hasonló felfogásban trónol. A Thuróczi-krónika metszetei által közzétett Mátyás-kép, s nem a reneszánsz uralkodónak csak a humanista körökben ismert arcvonásai váltak közismertté.

Ez a Mátyás-kép ihlette halála után már két évtizeddel a magyar Szent László-ének variánsát, a „Néhai való jó Mátyás király...” kezdetű verset, hőssé magasztosulásának, példaképpé emelkedésének kezdetét:

*„Királok között lél te hatalmas,
és nagy igyeknek diadalmas,
néped között nagy bizodalmas,
légy úristennél imár nyugodalmas.”⁸⁰*

JEGYZETEK

Ez a tanulmány talán szokatlan az Ars Hungaricához inkább illő kutatási beszámolóok sorában. Valójában ugyancsak a szakirodalom szemléjének készült, ünnepi alkalom adtán, 1989-ben, az 1990-es Mátyás-évfordulóra, a História folyóirat és a Corvina Kiadó által tervezett tanulmánykötetbe. Ennek meghiusulásáról végleg megbizonyosodva határoztuk el kiadását, mivel ez a szöveg a háttérre és bővebb kifejtése egyéb tanulmányainknak: Die „Corvinische Renaissance” in Mitteleuropa. Wendepunkt oder Ausnahme? Bohemia Bd. 31, Heft 2 (1990) 326-338 és: Mátyás király és kora a művészet-történeti irodalomban. Korunk 1990/4. 434-444. Időközben már a jubileumi év művészet-történeti hozadékának magisztrális szemléje is megjelent: MIKÓ Árpád: A Mátyás-kori művészet recepciójáról – néhány jubileumi kiadvány tükrében. Ars Hungarica 1991. 237-241. – V.ö. még: MIKÓ Á.: Divinus Hercules és Attila secundus. Mátyás király műpártolásának humanista aspektusai. Ars Hungarica 1991. 149-155, melynek tételenkénti idézéséről azért mondunk le, mert szempontjaink, következtetéseink messzemenően megegyeznek.

Az említett körülmények és hivatkozások szolgáljanak felmentésül az 1989-ben leírt szöveg jegyzetelésében bizonyosan érezhető egyenetlenségekre, különösen pedig arra, hogy újabb megállapításokat már csak akkor vehettünk figyelembe, ha a magunk téziseit frappánsan megerősítik vagy tényszerűen cáfolják, módosítják. Az írások címét követő évszámoknak mostanában amúgyis egyre kisebb a jelentősége: ezt példázák fejtegetéseink is a későgótikus dekorációkról, amelyekről 1989-ben MIKÓ Árpád és SZENTKIRÁLYI Miklós 1987-es évszámmal publikált cikke (ld. 49. jegyz.) még nem volt hozzáférhető. Legyen ez a példa figyelmeztetés is a majdani bibliográfus számára, aki talán normális kiadói viszonyokat feltételezve látna munkához. A mi korunk viszonyai bizonyosan nem ilyenek.

1. BALOGH Jolán reneszánsz-kutatásainak bibliográfiáját ld. Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn 1458-1541. Kiállítási katalógus. Schallaburg 1982. 106. skk; kiegészítések: Mátyás király és a művészet. Budapest 1985. – Az emlékek, források és az irodalom

alapvető feldolgoása: A művészet Mátyás király udvarában. I. Adattár. Budapest 1966. – E mű egyes tételei (ld. mutató szerint) az alábbi fejtegetések alapjai, külön idézésükről e jegyzetekben lemondunk.

2. A műpártolás formáihoz és mintaképeihhez ld. GOMBRICH, E.H.: The Early Medici as Patrons of Art (1960). Uő: Norm and Form, Studies in the Art of the Renaissance 1. London-New York 1978. 35-37.

Sajnos, az újabb időben Maecenas nevéből képzett ige (pseudo) latin főnévképzős, állami lektorátusi bürokratikus képzeteket keltő, s már ezáltal is modern művészetpolitikai „elvárásokat” historizáló alakjával él SZÁKÁLY Ferenc, igen alapos összehasonlító elemzésében: Királyi mecenatura, államháztartás és politika Corvin Mátyás Magyarországon, Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára. Szerk. Rázsó Gyula, V. Molnár László. Budapest 1990. 277 skk.

3. Galeotto Marzio könyve Mátyás király kiváló, bölcs, tréfás mondásairól és tetteiről, fiához, a nemes János herceghez. Kardos Tibor fordítása: Humanista történetírók, szerk. Kulcsár P. Budapest 1977. 86.

4. Kardos T. fordítása, i.h. 68.

5. Az udvari művészet szerepéről a 14-15. századi Magyarországon ld. Magyarországi művészet 1300-1470 körül, szerk. Marosi E. Budapest 1987. 85-112. (a Mátyás-korról: 109. skk: Marosi E.) és 216-241. (Kovács É.).

6. KUMOROVITZ B.L.: Mátyás király pecsétjei. Turul 46(1932) 5-19.

7. BODOR I.: A magyar korona legkorábbi ábrázolásai. Ars Hungarica 1980. 17-21. – A zárt, abroncsos korona attribútum-szerépére utalnak azonban ettől kezdve sűrű előfordulásai, pl. 1469-ben, a vatikáni Missale Mátyás-portréján (Rossiana 1164. f. 126^v), nyitott koronával váltakozva a Philostratus-Corvina címlapjain (Budapest, OSZK Cod.lat. 417. f. 1^v-2^r), a bautzeni, 1486-os Mátyás-emléken, a Turóczi-Krónika Mátyás-portréin, Mátyás budapesti halotti pajzsán (Magyar Nemzeti Múzeum) stb. – A zárt korona a 15. századi festészetben és grafikában az Atyaisten gyakori attribútuma (példák egész sora: TÖRÖK Gy.: i.m. 1985 = 13. jegyz. illusztrációin), tehát mintegy császári rangigényt jelez. Plasztikus példája a breisachi

6. Mátyás király aranybullája, 1464: előoldal

7. Mátyás király kettős felségpecsétje, 1464: előoldal

8. Mátyás király donátorportréja, 1469. Missale, Biblioteca Apostolica Vaticana, Rossiana 1164, f. 126v

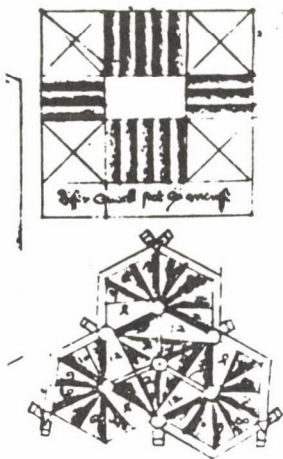
9. Mátyás király, Thuroczi-Krónika, Brünn 1488

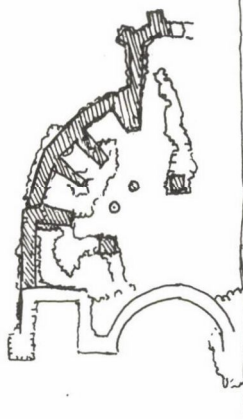
10. Mátyás király portréja, 1486 Bautzen, Ortenburg, kaputorony

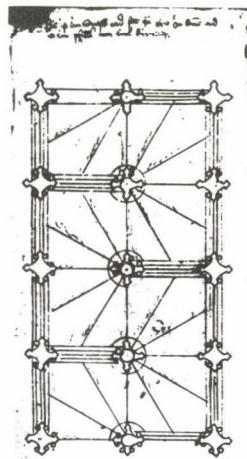
11. Hieronymus-kódex, frontispicium-részlet, Wien, ÖNB cod. lat. 930. fol 1.r

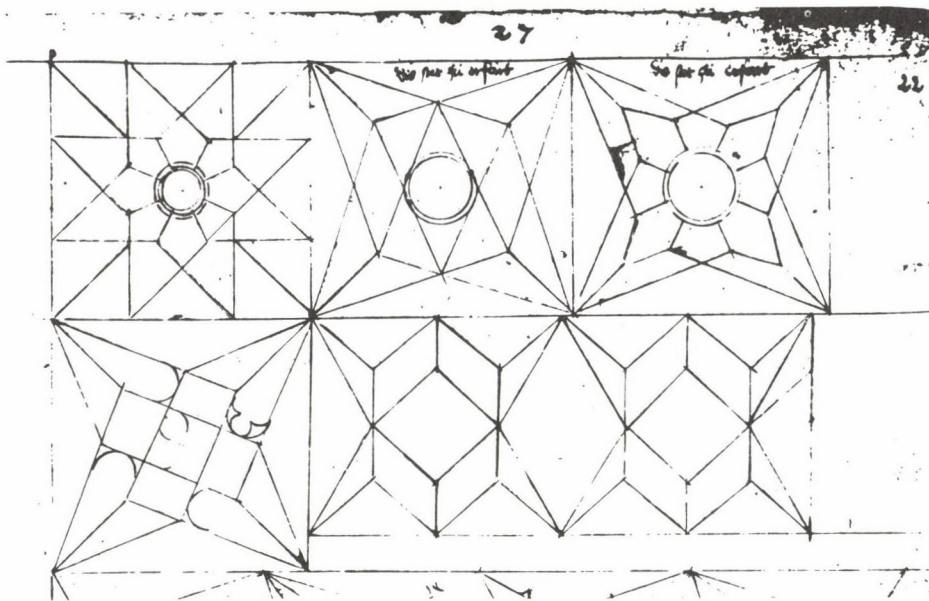
12. Hans Hammer vázlatkönyve, Wolfenbüttel, Herzog-August-Bibliothek, Cod. Extravagantes 12-1368/1683. fol. 19r: „Diser Sneck stet zu meisse(n)”.

13. Székesfehérvár, prépostsági templom romjai, a szentély alapfal-maradványainak értelmezési kísérlete

14. Mint 7. kép, fol. 17v: „Hie ist ein Sneck vnd stet zu bro In beme(n) und ist ein pfeill(er) an eine(r) kirchen”

15. Mint 7. kép, fol. 27v: „die stet zu erfurt” (kétszer)

16.

16. Apollon, Olympos, Marsyas, plakett a Ghiberti foglalatában lévő antik intaglio nyomán, Staatliche Museen, Berlin

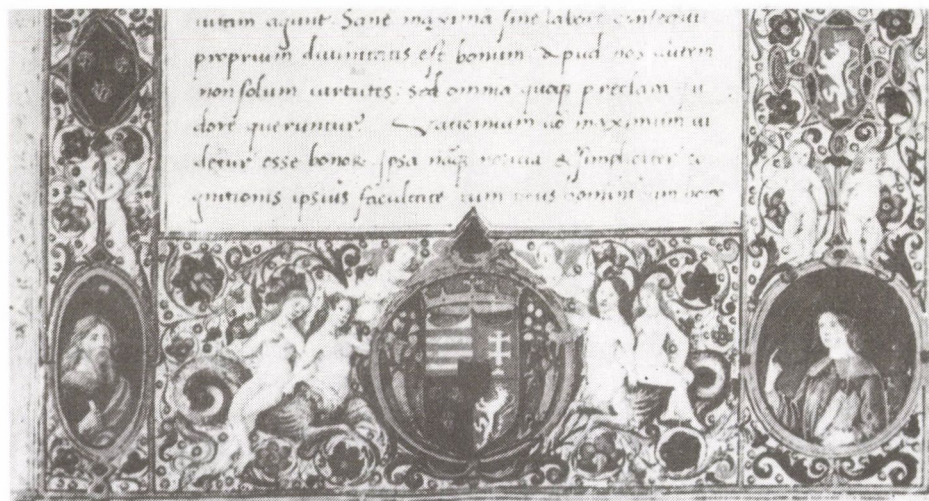
17. Reliefkompozíció, Philostratus-kódex, frontispicium-részlet, Budapest, OSzK Cod.lat. 417. fol. 1v

18. Synesius-kódex, a frontispicium lapalji dekorációja, Wolfenbüttel, Herzog-August-Bibliothek, Cod. Guelf. 2.Aug.4° fol. 2v

17.

18.

19. Verocchio (?), Alexander-relief, Washington, National Gallery of Art, a vállvért részlete

20. Verocchio nyomán, Dareios-relief, Berlin, Staatliche Museen, a vállvért részlete

21. Missale Romanum, Bruxelles, Bibliothèque Royale MS 9008, fol. 8v, részlet

főoltárról (1523-26): Spätgotik am Oberrhein. Meisterwerke der Plastik und des Kunsthandwerks 1450-1530. Kiállítási katalógus. Badisches Landesmuseum Karlsruhe 1970. 158. sz. 202. sk.

A II. Ulászló címere fölött ábrázolt zárt koronának és vele együtt a szentkorona zárt formájának is különös – a francia királyi politikai aspirációi szempontjából érthető – érdekfűző szentelt Pierre Choque, aki 1500-ban Anne de Foix hercegnő kíséretében szerzett tapasztalatait (részben illusztrált) utibeszámolójában rögzítette: SCHELLER, R.W.: Ensignes of authority: French royal symbolism in the age of Louis XII. Simiolus XIII/2 (1983) 105. skk.

8. Legújabb értelmezése: SCHMIDT, G.: Die Madonna von der Wiener Neustädter Wappenwand. Orient und Okzident im Spiegel der Kunst. Festschrift Heinrich Gerhard Franz zum 70. Geburtstag. Graz 1986. 315–326.

9. GERÉZDI R.: A magyar világi líra kezdetei. Budapest 1962. 307. skk.

10. BALOGH J. 1985 (1. jegyz.) 265. sk.

11. Stílus jellegének és összefüggéseinek megítéléséhez: KOPPÁNYI T.: A Közép-Dunántúli reneszánsz építészete. Ars Hungarica 1984. 184. skk.

Az antikva-betűs felirat humanista vonatkozásaihoz, s egy, minden bizonnyal 1479 előtt készült budai felirat útjáról a veronai Felice Feliciano gyűjtésétől a modern felirat-corpus-ig ld.: RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes: Nympha super ripam Danubii. Irodalomtörténeti Közlemények 1983. 67–74.

12. Értékeléséhez: Magyarországi művészet i. m. (5. jegyz.) 733. (Török Gy.).

13. E kapcsolatok kutatására programot ad URBACH Zs.: A németalföldi és a magyarországi művészet kapcsolata a 14-15. században. Ars Hungarica 1975. 326. sk. – Újabbán ld. TÖRÖK Gy.: Beiträge zur Verbreitung einer niederländischen Dreifaltigkeitsdarstellung im 15. Jahrhundert. Eine Elfenbeinfabel aus dem Besitze Philipps des Guten von Burgund. Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen in Wien 81(1985) 23. skk.

14. HUSZTI J.: Pier Paolo Vergerio s a magyar humanizmus kezdete. Filológiai Közlemény 1(1955) 521–533, v.ö. PAJORIN K.: A magyar humanizmus Zsigmond-kori alapjai. Művészet Zsigmond király korában 1387-1437. Tanulmányok. Budapest 1987. 193–207.

15. Id.: BAXANDALL, M.: Guarino, Pisanello and Manuel Chrysoloras. Journal of the Warburg and Courtauld Institutes XXVIII (1965) 184. 3. jegyzet; v.ö. uő: Giotto and the Orators. Humanist observers of painting in Italy and the discovery of pictorial compositions 1350–1450. Oxford 1971. 43. sk., 125.

16. BAXANDALL: i. m. 1965. 202. sk.

17. Bonfini: Rerum Ungaricarum Decades, ed Főgel–Iványi–Juhás. Budapest 1941. Dec. IV. 1. III. 47. – ford.: Geréb László. Ld.: PROKOPP M.: Vitéz János esztergomi palotája. Janus Pannonius. Tanulmányok Memoria Saeculorum Hungariae 2. Budapest 1975. 255. skk.

18. Vitéz János palotájáról és annak építé-

szeti kapcsolatairól: HORVÁTH I.–VUKOV K.: Vitéz János esztergomi palotája. Komárom megyei múzeumi szervezet, tudományos füzetek 2–3. Tata 1986. A 15. század második harmadának főpapi sírköveiről. Magyarországi művészet i. m. 1987 (5. jegyz.) 699. (Lővei P.–Varga L.).

19. F. 126v – attribúciója: TÖRÖK Gy.: Schallaburg, kiállítási katalógus 1982 (1. jegyz.) 334.

20. EÖRSI, A.: Lo studiolo di Lionello d'Este e il programma di Guarino da Verona. Acta Historiae Artium XXI(1975) 15. skk.

21. Id.: GARAS K.: Kortársak a németalföldi festőművészetről. Budapest 1967. 31.

22. Magyar humanisták levelei XV–XVI. század, közreadja: V. Kovács S. Budapest 1971. 66. (Boronkai Iván fordítása).

23. KARDOS T.: Janus Pannonius hivatás-tudata és költészete. Janus Pannonius I. m. 1975 (mint 17. jegyz.) 11. skk.

24. BALOGH J.: Mantegna magyar vonatkozású portréi. Századok 59/60 (1925–26) 234–261. Janus esztétikai nézeteiről ld. FEUERNE TÓTH R.: Ars et ingenium. Ars Hungarica 1974. 10. skk.

E témakörhöz fontos, további kutatásra serkentő adalékok: PAJORIN K.: Humanista irodalmi művek Mátyás király dicsőítésére. Hunyadi Mátyás. i. m. 1990 (mint 2. jegyz.) 333–361, ld. még: KULCSÁR P.: A Corvinus-legenda. Mátyás király 1458–1490. Szerk. Barta Gábor. Budapest 1990. 17–40.

25. Mátyás király és a művészet i. m. 1985. 275.

26. „Munus spirituale – signum vivifice crucis”. Synkretistische Elemente des Matthiauskreuzes in Esztergom. Acta Historiae Artium XXXIII(1987–88) 105. skk., a datáláshoz: 29. jegyzet – v.ö. KLANICZAY T.: A kereszt-had eszméje és a Mátyás-mítosz. Irodalomtörténeti Közlemények LXXVIII(1975) 1–13.

27. KOVÁCS É.: A Mátyás-Kálvária az esztergomi főszékesegyházban. Budapest 1983., különösen 9. skk.

28. Boronkai Iván fordítása: Magyar humanisták levelei 1971 (22. jegyz.) – Ez elvhez és ikonográfiai kísérőjelenségeihez alapvető: MIODŰNSKA, B.: Rex Regum i Rex Poloniae w dekoracji malarskiej Gradua Jana Olbrachta i Pontyfikatu Erazma Ciołka. Z zagadnień ikonografii władzy królewskiej w sztuce polskiej wieku XVI. Kraków 1979.

29. Antonio Averlino Filarete's Tractat über die Baukunst, hrsg. W. v. Oettingen. Quellenschriften für Kunstgeschichte und Kunsttechnik N.F. III. Wien 1890. 29.

30. Kardos Tibor fordítása. i. h. (3. jegyz.) 65.

31. V.ö.: VESZPRÉMY L.: Illusztrált technikai és haditechnikai kéziratok Zsigmond korában. Zsigmond 1987 (mint 14. jegyz.) Tanulmányok 212. skk.

32. Ismertetését ld. MOLLAY K.: Nyelvtörténet és művészettörténet. A wolffenbütteli magyar-német szójegyzék. Magyar Nyelv LXXIII(1987) 486–493. – A mintakönyv fénymásolatát dr. Ritoók Zsigmondnének köszönöm.

Ld. még: ENTZ, G.: Hans Hammer, Werkmeister des Strassburger Münsters in Ungarn. *Acta Historiae Artium* XXXV(1990–92) 35–40.

33. V.ö.: WAGNER–RIEGER, R.: Die Bautätigkeit Kaiser Friedrichs III. Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte XXV(1972) 128. skk; uő: Mittelalterliche Architektur in Österreich. St. Pölten – Wien 1988. 178. skk. – KOTRBA, V.: Baukunst und Baumeister der Spätgotik am Prager Hof. *Zeitschrift für Kunstgeschichte* XXXI(1986) 190. skk; MENCL, V.: Architektura. Pozdně gotické umění v Čechách (1471–1526). Praha 1978. 76. skk; MIŁO-BĘDZKI, A.: Architektura in Polen zur Zeit der Jagiellonen. Polen im Zeitalter der Jagiellonen 1386–1572. Kiállítási katalógus, Schallaburg 1986. 112. skk.

34. Magyarországi művészet i. m. 1987 (5. jegyz.) 178. skk. és 663. skk.

35. FEUERNE TÓTH R.: Gótikus kőfaragóműhely Mátyás korában. Budapest Régiségei XVIII(1958) 356. skk; ENTZ, G.: Baukunst in Ungarn um 1500. *Acta Historiae Artium* XIII(1967) 81. skk; MAROSI, E.: Wege zur spätgotischen Architektur in Ungarn. *Actes du XXIIe Congrès International d'Histoire de l'Art*, Budapest 1969. Budapest 1972. I. 543. skk.

Ld. még SZAKÁLY F.: i. m. 1990 (2. jegyz.) 295. skk., a források rendszerező értékelésével és összehasonlításával.

36. Die Albrechtsburg zu Meißen, hrsg. H.J. Mrusek, Leipzig 1972, különösen: LEMPER, E. H.: Arnold von Westfalen, Berufs- und Lebensbild eines deutschen Werkmeisters der Spätgotik, i.h. 41. skk. (tagadja westfáliai származását, s drezdai eredetét mutatja ki: 52. skk).

Az udvari építészet későgótikus stílusvariánsainak megkülönböztetésére ld. újabban: BUZÁS G.: *Lapidarium Hungaricum* 2., Pest megye I. Visegrád, királyi palota. Szerk. Lővei P. Budapest 1990. 40. skk.

37. Jelleghéz és tagolásához ld. MAROSI E.: Mátyás király székesfehérvári sírkápolnája. Székesfehérvár évszázadai 2. Székesfehérvár 1972. 169–182. – v.ö. KRALOVÁNSZKY A.: Székesfehérvár, királyi bazilika II. Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára 309. sz. (1988), a hajó későgótikus boltozásának feltevéseivel. E vállalkozás nagyságát bizonyítják a déli pillérsor erősítői a bennük felhasznált 12. századi pilérreszletekkel, amelyek a templom támrendszerének teljes lebontását bizonyítják.

38. Bonfini, *Decades*, i. m. (17. jegyz.) Dec. IV. 1. VII. IV. 138.

39. CSEMEGI J.: Fejezet az egri várszékesegyház építésének történetéből. *A Magyar Mérnök- és Építészegylet Közlönye* LXIX (1935) 57. skk.

40. BALOGH J.: i. m. 1966. 181.

41. FRANKL, P.: *The Gothic. Litterary Sources and Interpretations through eight Centuries*. Princeton 1960. 237. skk, v.ö. PANOFKY, E.: Das erste Blatt aus dem „Libro“ Giorgio Vasaris. Eine Studie über die Beurteilung der Gotik in der italienischen Renaissance (1930) *Sinn und Deutung in der Bildenden Kunst*. Köln 1975. 192. skk.

42. HEYDENREICH, L. H.: Pius II. als Bauherr von Pienza. *Zeitschrift für Kunstgeschichte* VI(1937)

43. BAXANDALL, M.: *Painting and Experience in Fifteenth Century Italy*. Oxford–London–New York 1972, magyarul: *Reneszánsz szemlélet – reneszánsz festészet*. Budapest 1986. 118. skk.

44. ÉBER L.: Schomberg György síremléke. *Magyar Műemlékek* III (1913) 105–116.

45. MAROSI: i. m. 1972 (35. jegyz.) 548. skk.

46. BRAUN–REICHENBACHER, M.: *Das Ast- und Laubwerk*. Nürnberg 1966, v.ö. WOLFF–ŁOZINSKA, B.: *Malowidła stropów polskich I połowy XVI. w.* Warszawa 1971. 29. skk.

47. HÉJY M.: IV. Ausgrabungsbericht über die Erschliessung des königlichen Wohnpalastes zu Visegrád – Nord- und Donauflügelsektor. *Folia Archaeologica* XXVI(1975) 197 – uő: Schallaburg, katalógus, 1982. 360–361. sz., 391. skk.

Hasonló budai faragványokról: ZOLNAY L.: Az 1967–75. évi budavári ásatásokról s az itt talált gótikus szoborcsoportról. *Budapest Régiségei* XXIV/3 (1977) 18. sk.

V.ö. BUZÁS G.: i. m. 1990 (36. jegyz.) 58, 204. jegyzet (az oroszlanos kút 1483. évi datálásának javaslata).

48. ĐURDIAKOVA, E.: Slovenská neskorogotická ornamentálna nástenná malba v profánnej architektúre. *Ars V*(1971) 121–143., v.ö. FIALA, A.: A pozsonyi (Bratislava) régi városháza. Zsigmond 1987 (mint 14. jegyz.) Tanulmányok 268.

49. LAJTA E.: A besztercebányai (Banská Bystrica) Thurzó-ház falképei. *Művészettörténeti Értesítő* XV(1966) 1–10., különösen 4. sk.; DVOŘÁKOVÁ, V.–KRÁSA, J.–STEJSKAL, K.: Středověká nástenná malba na Slovensku. Praha–Bratislava 1978. 71. sk.

MIKÓ Á.–SZENTKIRÁLYI M.: Az ádamosi unitárius templom festett famennyezete (1526) és a famennyezet rekonstrukciója (1985). *Művészettörténeti Értesítő* XXXVI (1987) 86–111., v.ö.: SZMODISNÉ ESZLÁRY É.: Világi ábrázolások a magyarországi későgótikus falfestészetben. *Művészettörténeti tanulmányok* Mojzer Miklós hatvanadik születésnapjára. A Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve. Budapest 1991. 103–106., a vajdahunyadi dekoráció családtörténeti értelmezésének felelevenítéseivel.

50. HOLL I.: Középkori kályhacsempék Magyarországon III. *Archeológiai Értesítő* 110 (1988) 217. skk. – ugyanott a fabulák tematikájának leírása. E cikkben, i.h. 201–228 és uő.: Regensburgi középkori kályhacsempék. *Archeológiai Értesítő* 107(1980) sok adatot sorol fel a budai kályhák kapcsolataira a későgótikus udvari kultúrával.

51. MÖLLER I.: A vajda-hunyadi vár építési korai. *Magyarország műemlékei* III(1913) 20. skk.

52. BONFINI, i. m. (17. jegyz.) IV(1941) 136.

53. Ed. OETTINGEN (29. jegyz.) 427. – A fordítás: Emlék márványból vagy homokkőből.

Öt évszázad írásai a művészettörténet történetéből. Budapest 1976. 137. (Marosi E.).

54. Dec. III., ld. III. id. kiadás (17. jegyz.) III. Lipsiae 1936. 75.

55. Ed. OETTINGEN (29. jegyz.) 22.

56. U.o. 29. — Az épületeleírások terminológiai kritikájához, forrásértékéhez és eszméletörténeti jellemzéséhez — Feuerné Tóth Rózsa és Kulcsár Péter munkájának folytatásaként — alapvető: MIKÓ Á.: Egy stílusfordulat reinkarnációja. Antonio Bonfini építészeti terminológiájának értelmezése. Sub Minervae Nationis praesidio. Tanulmányok a nemzeti kultúra kérdésköréből Német Lajos 60. születésnapjára. Budapest 1989. 37–40.

57. FEUER-TÓTH, R.: Writings in the Art by Italian Humanists at King Matthias' Court between 1474–76 and 1490. Acta Historiae Artium XXXII(1986) 27–58; U.ő.: Művészet és humanizmus a korareneszáns Magyarországon. Művészettörténeti Értesítő XXXVI(1987) 1–53. és: Art and Humanism in the Age of Matthias Corvinus. Budapest 1990. — V.ő.: KLANICZAY T.: Akadémiai törekvések Mátyás király udvarában. Sub Minervae Nationis praesidio 1989 (mint 56. jegyz.) 41–45.

58. A könyvtár fejlődésének fázisai: CSA-PODI, Cs.: The Corvinian Library. History and Stock. Budapest 1973. 35. skk. — A miniatura-attribúció története — egy igen tanulságos téma — megiratlan, jól tájékozott Csapodi katalógusa: i. m. 111. skk., valamint CSAPODI Cs.—CSAPODINÉ GÁRDONYI K.: Bibliotheca Corviniana. Budapest 1981³. 16. skk. — Az attribúciók és a művészeti kapcsolatok legvilágosabb áttekintése: BALOGH J.: i. m. 1985. 289. skk.

59. FEUER-TÓTH, R.: Il giardino pensile rinascimentale e la Cisterna Regia del Castello di Buda. Acta Technica 77(1974) 95–135. és: A budai vár függőkertje és a Cisterna Regia. Magyarországi reneszánsz és barokk (szerk. Galavics G.). Budapest 1975. 11–54.

60. CHASTEL, A.: Intarzia és perspektíva a XV. században (1953) Fabulák, formák, figurák. Válogatott tanulmányok. Budapest 1984. 153–162.

61. Újabb irodalma, rekonstrukciójának kérdései: FEUERNE TÓTH R.: A budai királyi palota 1478–1500 között épült reneszánsz homlokzatai. Egy eszmei rekonstrukció variációs lehetőségei. Ars Hungarica 1986. 17–49. A datálási kérdésekben eltérő vélemény: HORLER M.: A Buda-nyéki királyi villa épületei. Ars Hungarica 1986. 51. skk., különösen: 58. skk.; v.ő.: FARBAKY P.: A budai középkori királyi palota díszudvara. Ars Hungarica 1988. 143–171.

62. Ikonológiai kérdések: FARBAKY: i. m. 1988 (61. jegyz.) 157. skk. — Az antik ikonográfia triumfális vonatkozásairól ld. VAYER, L.: Die Statuen antiker Götter im Hofe des Corvinuspalastes in Buda. Orient und Okzident im Spiegel der Kunst. Festschrift Heinrich Gerhard Franz zum 70. Geburtstag. Graz 1986. 399–409. — v.ő. uő: Alexandros és Corvinus (Adalék a Verrocchio-oeuvre és az olasz-magyar humanizmus ikonológiájához). Művészettörténeti Értesítő XXIV(1975) 25–36.

63. Az új könyvtárárpület elképzelését CSA-PODI Cs. határozottan tagadja: i. m. 1973 (58. jegyz.) 30. skk. — ez a negatív álláspont egyértelműen a Mátyás építkezéseire vonatkozó források illetve a régészeti leletek egy korai gótikus téglapalota feltevésének kedvező értelmezésében gyökerezik, v.ő. legújabbban: GERVICH L.: A budai vár Zsigmond király korában. Zsigmond 1987 (mint 14. jegyz.) Katalógus 153; a könyvtár egyetlen fennmaradt oszlopfeje azonban feltétlenül reneszánsz téralkotást bizonyít. A rekonstrukció lehetséges párhuzamaihoz ld. O'GORMAN, J. E.: The Architecture of the Monastic Library in Italy 1300–1600. New York 1972.

63a A kápolna rekonstrukciójához és a Mátyás-kori átalakítás nyomainak új értelmezéséhez ld. BUZÁS G.: i. m. 1990 (36. jegyz.) 36., valamint 129–131. kép.

63b Rekonstrukciója: FEUERNE-TÓTH R.: i. m. 1986. (61. jegyz.) 41. skk. Kérdés, vajon kazettás mennyezetű, perspektívus szerkesztésű nyílászorok, mint a prágai Szent György-templom déli prtálján (FEHR: i. m. 1961 – 74. jegyz. – 62.) illetve Annabergben (KRAUSE, J.: Das erste Auftreten italienischer Renaissance-motive in der Architektur Mitteleuropas. Acta Historiae Artium XIII-1967. 99 skk) nem tartoznak-e a budai portál recepció-történetéhez.

64. FEUERNE TÓTH R.: A budai „Schola”: Mátyás király és Chimenti Camicia reneszánsz ideálváros-negyed terve. Építés-Építészettudomány V(1973) 373–385. V.ő.: KLANICZAY T.: i. m. 1989 (57. jegyz.). — Az akadémiai hagyomány ugyanott tárgyalt története veti fel a 16. századi akadémiai mozgalom nézőpontjából való retrospektív értékelés kérdését, mint a firenzei „Medici-kert” művészi körének esetében is, v.ő.: GOMBRICH, E. H.: Renaissance and Golden Age. Norm and Form. Studies in the Art of the Renaissance. London-New York 1978. 29. sk. — E témakör alapvető forrása, Vasarinak a Mediceket dicsőítő freskociklusa a firenzei Palazzo Vecchióban, s az ennek értelmezésére írott, 1557-ben elkészített és 1588-ban nyomtatásban is kiadott Ragionamenti a Sala di Lorenzo il Magnifico ismertetésekor a korszak kiválóságainak felsorolása közben Mátyás királyról is megemlékezik. Ez említés apropója Mátyás firenzei követének portréja. (V.ő.: Balogh J. 1966. I. 521 sk. és 724: Taddeo Ugoletti ?) A Mátyás kiválóságának jellemzésére Vasari által felsorolt tények: báránya Lorenzóval, az általa Firenzében megrendelt sok miniatűr könyv, a Mátyásnak küldött intarziámunkák Benedetto da Maianótól, a neki szánt, a Palazzo Vecchióban lévő óra. Mátyásnak Lorenzo révén voltak kiváló szobrászai, építészeti, asztalosai és kőművesei, isteni vasmunkákhoz jutott Niccolò Grossótól: I Ragionamenti e le lettere edite e inedite di Giorgio Vasari. Le opere di Giorgio Vasari T. VIII. Scritti minori. Firenze 1882. 112.

A Vasari személyével és művével való összefüggések vetik fel a Mátyás-hagyomány kapcsolatát a 16. század akadémiai mozgalmával. A Vasari életrajzgyűjteményének keletkezése szempontjából is igen fontos Paolo Giovio te-

vékenységének és gyűjteményének szerepét eddig csak a Mátyás-ikonográfia szempontjából emelték ki, amelynek elsőrendű forrása. L.: BALOGH J.: Mátyás király ikonográfiája. Mátyás király emlékkönyv, szerk. Lukinich I. Budapest 1940. I. 451. sk., 25. sz. 490. sk., 53. sz. 512. és sztemma a kép leszármazóitól: 546.

65. A Mátyás-érmek eltérő értékeléséhez és datálásához v.ö. BALOGH J. i. m. 1985. 261. skk., ellenérvekkel LEITHE-JASPER, M.: Schallaburg, katalógus 1982 (1. jegyz.) 90 skk. eredeti példányt el nem ismerő kritikájával szemben. A kérdés: humanista antikvitás-imitáció vagy a késői humanizmus fiktív antikizálása, szempontunkból mellőzhető, tekintettel a kódexek érmék módjára stilizált portréira. – V.ö. KULCSÁR P.: i. m. 1990 (24. jegyz.) is.

A kérdéskör eléggé nem hangsúlyozható eleme a Mátyás-medália-arckép előfordulása Stanislaus Sauer boroszlói kanonok (+1533) wrocław, Szent Kereszt-templombeli síremlékén, Nagy Sándor és Augustus császár portémedaillonjai között: FRAKNÓI V.: Mátyás király arcképe Boroszlóban. *Archaeológiai Értesítő* 1891. 14–17., v.ö.: BIAŁOSTOCKI: i. m. 1976 (69. jegyz.) 48; KĘBŁOWSKI, J.: Marmurowe płyty nagrobne St. Sauera i H. Rybyscha. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu* Nr. 26. *Historia Sztuki*, zeszyt drugi. Poznań 1960. 6 skk.

A numizmatikai érdeklődés annak a humanista régiségtani érdeklődésnek a része, amelyhez a feliratok gyűjtése is tartozik, ld.: 11. jegyzet. E tekintetben messzemenő következtetéseket fogalmazott meg GEREVICH, L.: Iohannes Florentinus und die pannonische Renaissance. *Acta Historiae Artium* VI(1959) 309–338. Kronológiai következtetéseit az újabb eredmények kétségbe vonják, módosítják: HORLER M.: Ioannes Florentinus Forgách-síremléke. *Építés-Építészettudomány* XV(1983) 246. skk.; MIKÓ Á.: Jagelló-kori reneszánsz sírköveinkről. *Ars Hungarica* 1986. 200 sk.; Ippolito d'Este sztergomi érseki udvara és a reneszánsz kőfaragás Magyarországon 1487–1497. *Ars Hungarica* 1988. 133–142.

66. VAYER, L.: Vom Faunus Ficarius bis zu Matthias Corvinus (Beitrag zur Ikonologie des osteuropäischen Humanismus). *Acta Historiae Artium* XIII(1967) 191–196.

67. ZENTAI L.: A Mátyás-emblémák értelmezéséhez. *Építés-Építészettudomány* V(1973) 365–371. – V.ö. GOMBRICH, E. H.: *Icones Symbolicae* (1948). *Symbolic Images. Studies in the art of the Renaissance II.* Oxford 1972. 123. skk, főként: 160. skk.

68. V.ö.: DACOS, N.: *La découverte de la Domus Aurea et la formation des grotesques à la renaissance.* London–Leiden 1969.

69. A motívum eredetéhez és jelentéséhez ld. BIAŁOSTOCKI, J.: *The Art of the Renaissance in Eastern Europe.* Hungary–Bohemia–Poland. Oxford 1976. 41. skk.

V.ö.: TARGOSZ, K.: *Kaplica Zygmuntowska jako neoplatoniski model swiata.* *Biuletyn Historii Sztuki* XLVII (1986) 131. skk. CSAPODI–GÁRDONYI, K.: Ein antikes Motiv – Meerthiasos – in der Buchillustration der

Renaissance. *Gutenberg-Jahrbuch* 1976. 432. skk. – A washingtoni Nagy Sándor-reliefen szereplő motívumnak a párdarabon, a berlini Dareios-reliefen a hydrát ölő gyermek Heraklész felel meg, ld.: VAYER L.: i. m. 1975 (62. jegyz.). – Az antik szarkofág-motívum másolását Gentile da Fabriano rajza kapcsán tárgyalja: DEGENHART, B.–SCHMITT, A.: *Corpus der italienischen Zeichnungen 1300–1400, Teil I. Süd- und Mittelitalien I/1.* Berlin 1968. 244 sk., Kat. Nr. 133.

69a Újabbán ld.: MIKÓ Á.: *Ekphraseis* (A budapesti Philostrateos-kódex és a Bibliotheca Corvina). *Művészettörténeti tanulmányok* Mojzer Miklós hatvanadik születésnapjára 1991 (mint 49. jegyz.) 69–75., a frontispicium CHASTEL által (Art et humanisme au temps de Laurent de Médicis. Florence 1959. 52) találóan múzeumi vitrinekhez hasonlított, antikvitásokból: pénzék és vésett kövek festett utánzataiból álló összeállításainak ikonológiai elemzésével. – A Ghiberti által készített foglaltatban Medici-tulajdonban volt, Dioskurides névfeliratát viselő Apolló–Olympos–Marsias-karneol különböző előfordulásainak és értelmezéseinek irodalmához ld. WARBURG, A.: Sandro Botticellis „Geburt der Venus” und „Frühling”. *Hamburg-Leipzig* 1893. 41. sk. (a frankfurti Liebighaus Simonetta Vespucci-portóján); MIEGROET, H. J. van: Gerard David's Justice of Cambyse: exemplum iustitiae or political allegory? *Simiolus* 18(1988) 116–133. (a brüggei Gerard David-képen ábrázolt változatról). Az ismert másolat-példányokról összefoglalóan: DACOS, N.: *Le rôle des plaquettes dans la diffusion des gemmes antiques: le cas de la collection Médicis.* *Studies in the History of Art*, vol. 22. Center for Advanced Study in the Visual Arts Symposium Papers. Italian Plaquettes, ed. by Alison Luchs. National Gallery of Art. Washington 1989. 71. skk.

70. BALOGH J. 1985. 275. – Uo. ld. a Mátyás udvarában foglalkoztatott vagy itt műveikkel képviselt művészek névsorát.

71. BAXANDALL: i. m. 1972 (43. jegyz.), magyar kiadás 1986. 34. skk. és az értelmezés kategóriáiról: 118. skk. – Az aria fogalmához: CHASTEL, A.: *Az „aria” avagy: műtőelmélet a reneszánszban* (1973). magyarul: lh. 1984 (60. jegyz.) 140–150. – A Sistine mestereiről ld.: ETTLINGER, L. D.: *The Sistine Chapel before Michelangelo. Religious Imagery and Papal Primacy.* Oxford 1965.

72. Az egyéni stíluskérdések legújabb áttekintésére a schallaburgi kiállítás adott alkalmat, ld. Schallaburg, katalógus, 1982, illetve BALOGH J. 1985. 221. skk, különösen 242. skk. – v.ö. uő: Ioannes Duknovich de Tragurio. *Acta Historiae Artium* VII(1960) 51–78.

73. BALOGH J. 1985. 277. skk.

74. Prágához úttörő: FEHR, G.: *Benedikt Ried. Ein deutscher Baumeister zwischen Gotik und Renaissance in Böhmen.* München 1961. 24. sk., 68. sk., 112. skk; összefoglalóan: BIAŁOSTOCKI: i. m. 1976 (69. jegyz.) 66. skk. – V.ö. az 1965. évi budapesti konferencia közleményeit: „Les problèmes du gothique et de la renaissance et l'art de l'Europe centrale.

Acta Historiae Artium XIII(1957), különösen: MIŁOBEŹDKI, A.: L'influence de l'Europe centrale et de l'Italie sur l'architecture de la Pologne méridionale (1430–1530), i.h. 69. skk; KRAUSE, H. J.: Das erste Auftreten italienischer Renaissance-Motive in der Architektur Mitteleuropas, i.h. 99. skk; ŠAMÁNKOVÁ, E.: Über die Anfänge der tschechischen Renaissance-Architektur, i.h. 115. skk.

75. Áttekintő tárgyalása: SCHULZ, K.: Das Münzwesen in Ungarn unter Matthias Corvinus. Schallaburg, katalógus, 1982. 217. skk.

76. GEREZDI: i. m. 1962 (9. jegyz.) 163: 13. strófa – Az értelmezéshez: i.h. 167. skk.

77. Mátyás kettős játékaról ld. KLÁNYI-CZAY: i. m. 1975 (26. jegyz.) 11.

78. MÁLYUSZ E.: A Thuróczy-krónika és forrásai. Budapest 1967. 74. sk.

79. MÁLYUSZ: i. m. 1967. 145. skk.; Stílselemzéséhez, az augsburgi kiadás fametszeteinek Ludwig Schongauer-attribúciójához ld. HUBAY I.: Die illustrierte Ungarnchronik des Johannes von Thuróc. Gutenberg-Jahrbuch 1962. 390–399.

80. GERÉZDI: i. m. 1962 (9. jegyz.) 196, v.ő.: uo. 197. skk.

Erő Marosi: König Matthias Corvinus und die Kunst seiner Zeit. Die Erziehung eines Mäzens

Der Aufsatz wird dem Problem der Zusammenhänge zwischen Persönlichkeit und dem Auftraggebertum desjenigen Königs gewidmet, der als Musterbeispiel des kunstfördernden Fürsten in Ungarn und am Anfang der Renaissancekultur Mitteleuropas sowohl in der ungarischen als auch in der internationalen kunsthistorischen Literatur betrachtet wird. Im Teil über die Bedeutung der Erziehung wird der Auftritt des Mäzens keineswegs automatisch auf aktuelle Bedürfnisse des Auftraggebers mittelalterlichen Typs zurückgeführt, sondern ist die Bezeichnung „Mäzen“ ausschliesslich auf den Kunstförderer neuen Typs bezogen, den u.a. auch ein freundliches Verhältnis zu dem aufgrund seiner geistigen Tätigkeit anerkannten Künstler kennzeichnet. Als ein solcher Fürst wurde König Matthias Corvinus auch von seinen humanistischen Biographen und Geschichtsschreibern lobgepriesen, die die Erklärung seiner ausgezeichneten Fähigkeiten in seiner sorgfältigen humanistischen Erziehung fanden.

Als Kontrollprinzip zu dieser wohl mit Recht als historiographischer *circulus vitiosus* zu bezeichnenden Quellenstand bietet sich eine Übersicht der Beziehung der königlichen Repräsentationskunst unter Matthias zu den Traditionen der Hofkunst in Ungarn. Es erweist sich auf den ersten Blick, daß die Denkmäler seiner Hofkunst von einer Fortsetzung der mittelalterlichen Tradition zeugen und stilistisch einer gotischen Überlieferung entsprechen. Es fällt auf, daß Matthias in seinen ersten Regierungsjahren bis 1464, als es ihm gelang, seine königliche Insignien vom Kaiser Friedrich III. zurückzugewinnen, auf eine vollständige königliche Prachtenfaltung verzichtete. Diese Erscheinung, eine Art Bescheidenheit, kann im Gegenteil als eine höchst bewußte Betonung der Notwendigkeit der Rückgewinnung der Souveränität bezeichnet werden. Die königlichen Siegel, die 1464 eingeführt wurden und auch spärlich überlieferte Werke der Malerei im Umkreis des königlichen Hofes lassen auf eine Rezeption des von niederländischen Vorbildern geprägten spätgotischen Realismus – z.T. in einer Rivalität mit der kaiserlichen Hofkunst – schliessen.

Im Teil über die Hochschätzung der künstlerischen Darstellung wird die Rolle derjenigen Bildungsideale erwogen, die in der humanistischen Erziehung u.a. der Zeichenkunst und der naturnahen Darstellung galten. Die Ekphrasis hat Pier Paolo Vergerio, der seine letzten Lebensjahre in Ungarn verbracht hat, ebenso hochgeschätzt, wie Guarino da Verona, dessen Schule in Ferrara besonders der hochgebildete Zeitgenosse Matthias', der humanistische Dichter Janus Pannonius besuchte. Man kann annehmen, daß während den Ansprüchen lebendiger Darstellung zuerst Werke entsprochen haben, die in einer Tradition der internationalen Gotik standen, wurden sie seit der Mitte des 15. Jahrhunderts allmählich durch spätgotische Werke abgelöst, die einer moderneren Orientierung entsprachen.

Humanistische Studien und italienische Beziehungen scheinen dementsprechend Hand in Hand gegangen zu sein, wobei die hohe Wertung und die Sammlung flämischer Werke am Hofe von Ferrara maßgebend gewirkt haben mögen. Janus gehörte dabei bereits zu seiner Studienzeit zu den frühesten Kenner der Kunst Mantegnas. Wahrscheinlich auf seine Vermittlung mag der Auftrag an den Mantuaner Meister zurückgeführt werden, dessen Ergebnis im Bildnis Matthias' sein politisches Image schlechthin im Sinne des den Türken gegenüber erfolgreichen Feldherrn ent-

worfen wurde. Diesem Bild entsprechen nachweisbare Interessen des Königs an Werken der Traktatistik über Kriegstechnik u.zw. sowohl an Schriften der Antike und von Zeitgenossen als auch an denjenigen von Italienern wie etwa Roberto Valturio und von Deutschen. Das kürzlich in Wolfenbüttel entdeckte Skizzenbuch des Strassburger Baumeisters Hans Hammer, der sich bis Ende 1481 in Ungarn aufhielt, enthält auch Entwürfe kriegstechnisch wertvoller Maschinen.

Die spätgotische Baukunst scheint am Hofe Matthias' keineswegs abschätzig behandelt gewesen zu sein, und in der Tat erschien nach 1469, der Eroberung Schlesiens und der Lausitz durch Matthias, ein Steinmetzentrupp an den königlichen Bauten, dessen Beziehungen nach den wettinischen Gebieten führen. Datierte Werke dieser Richtung fallen in die siebziger und achtziger Jahre, wobei dem Umbau der königlichen Stiftskirche von Székesfehérvár in der Form wohl einer spätgotischen Halle und der Grabkapelle des Königs eine besondere Rolle zukommt.

Aufgrund dieser Tatsachen liegt es auf der Hand, daß hinsichtlich der Beurteilung spätgotischer Kunst man keineswegs der Orthodoxie der Forderung einer Architektur *all'antica* der Renaissance, sondern etwa der funktionalistisch gefärbten Toleranz eines Pius II. ähnlich verfuhr. Von einem ähnlichen Verständnis den Werten spätgotischer Kunst gegenüber zeugen gleichzeitig rezipierte neue Erscheinungen in der Reihe gotischer Retabel oder moderne Formen der Raumdekoration wie laubhüttenartig stilisierte Stuben bzw. modisches Astwerk.

In diesem Kontext kann die Renaissance-Bautätigkeit erst realistisch beurteilt werden. Was besonders in der Historiographie der späten Regierungsjahre Matthias', in der zweiten Hälfte der Achtzigerjahre, etwa in der Einleitung Bonfinis zu seiner Filarete-Übersetzung über die Bauten überliefert wird, entspricht eher Forderungen im Sinne eines durch imperiale Ansprüche gefärbten antikisierenden Repräsentationskunst als den Tatsachen. In den Vorschlägen der Humanisten tritt das Ungarn von Matthias als ein Experimentierfeld der Humanisten neuplatonischer Richtung vor unseren Augen, die stark an Einfluß gewannen. Triumphale Motive und theoretische Einsichten gewinnen sowohl in dem Aufbau der Corvinischen Bibliothek als auch in den Bauaufgaben einen grossen Raum.

Im künstlerischen Programm der Humanisten am Hofe Matthias' scheint eine Repräsentation seiner Macht im Sinne der von ihnen herausgearbeiteten fiktiven Genealogie aus dem edlen Geschlecht der römischen *Corvini* mit Hilfe der hieroglyphischen Emblematis und einer Reihe antikisierenden Bilderfindungen (wobei sich antiquarische Interessen für Inschriften, Bildwerke, Münzen und Gemmen nachweisbar sind) eine Rolle gespielt haben. Den reich illustrierten Codices der Corvina kam gewiß eine Rolle als Bilderbücher auch zu, die Kenntnisse moderner – insbesondere florentinscher – Kunst vermittelt haben. Die italienischen Humanisten am Corvinischen Hofe erweisen sich somit auch als Bewerber für italienische Künstler aus derjenigen Generation des späten Quattrocento, deren Vertreten 1490 dem mailändischen Hof unter Hinweis auf ihre Werke in der Sistina und im Spedaletto von Volterra empfohlen wurden. Wie in dem berühmten Bericht der Botschafter von Mailand, scheinen theoretische Bedenken über Fähigkeiten einzelner Künstler, sich in diversen *Modi* auszudrücken, mitbestimmend gewesen zu sein. Eine solche Auslegung gestatten sowohl fragmentarisch erhaltene Denkmäler italienischer Bildhauerkunst aus Ungarn als auch spärliche Schriftquellen.

Was das Verhältnis zwischen der Persönlichkeit Matthias' und die ungarische Tradition betrifft, scheint eine ziemlich tiefe Spaltung zwischen humanistischer Bildungselite am Hofe und der allgemeinen Kultur des Landes bestanden zu haben. Nichts lag ferner von den Absichten des Königs als eine erzieherische, „künstpolitische“ Attitüde. In seiner öffentlichen königlichen Repräsentation blieb er Elementen der spätmittelalterlichen Landesüberlieferung des Kults der Landespatrone und der Heiligen Jungfrau zeitlebens treu. Von diesen traditionellen Elementen zeugen die beiden 1488 in Brunn und in Augsburg verlegten und mit reichen Holzschnittfolgen illustrierten Auflagen der ungarischen Chronik des Johannes von Thuróc, die das Bild des spätmittelalterlichen Herrschers statt dem des Renaissancefürsten popularisiert haben.

*Ἐκθορες ἀντολίηθε φαεσφόρος ἥλιος ἄλλος
 Θεοδόσιε, θνητοῖσι πόλον μέσον, ἡπιόθυμε,
 Ὀκεανὸν παρὰ ποσσὶν ἔχων μετ' ἀπείρονα Γαῖαν,
 Πάντοθεν αἰγλήεις κεκορυθμένος ἄγλαὸν ἵππον,
 Πηϊδίως, μεγάθυμε καὶ ἐσσύμενον κατεφύκη.*

(Epigramma II. Teodosius szobráról, 1050 körül)

Az angolt kivéve a *lovag* szó (chevalier, Ritter) minden nyelven *lovag harcost* jelentett a középkorban, aki lovával és fegyverével rendelkezésre állt fölöttes urának, vagy bárkinek, aki igényt tartott szolgálatára. Az eredetileg különböző társadalmi és jogi függőségben élő lovag vazallust jelölő terminus a 12. század végén jelentés változáson esett át. A lovagi mentalitás és eszme ez időtől kezdve az udvari kultúra szerves részévé vált.¹ A királyok reprezentációjában ekkor jelent meg – későantik, de a keresztény érában átértelmezett tradíciók nyomán – a lovag, ellenségeit letipró fejedelem ábrázolása, amelyik ezután az egyik leggyakoribb közhelye lett a monarchikus, vagy dinasztikus nemzeti emlékműveknek.²

Szent László ikonográfiájában ez a típus ritka, és leggyakrabban nem mint uralkodónak, hanem a lovagnak állítottak vele emléket. Első – és legtöbbször idézett – emléke az 1390-ben Váradon, a Boldogságos Szűz Mária tiszteletére szentelt székesegyház előtt (*Szíz Máriának választott vitéze!*) fölállított bronzszobor volt. Az 1660-ban elpusztított monumentum megrendelésének körülményei (például László szentté avatásának közelgő bicentenáriuma), III. Czudar János püspök mecénaturája és egyházpolitikai lépései, a szobor külalakja stb. azonban a mai napig ismeretlenek. Ez utóbbi téma, akárcsak a megsemmisült Nagy Konstantin vagy Justinianus emlékmű rekonstruálása, különösen kedvelt volt és sokat foglalkoztatta a kutatást. A művészettörténészek tiszteletreméltó képviselői (Bánóczi József, Czakó Elemér, Karácsonyi János, Lázár Béla, Csemegi József stb.) időről időre megkísérelték a prágai Szent György szobor és főleg Joris Hoefnagel váradi térképe, valamint a szemtanúk zengzengés, de vajmi kevés konkrétumot tartalmazó beszámoló alapján megidézni Szent László megaranyozott lovag szobrát. Nekik mindenesetre nem sikerült, habár maguk hittek benne. A lovag szoborról szóló tudósítások ugyanis nem bizonyultak többnek metaforáknál és képzettársítások gazdag tárházánál, amelyeket megragadni, netalán definiálni lehetetlennek bizonyult. Végso soron ez derült ki Balogh Jolán lelkiismeretes alapossggal föltárt forrásközléséből is *Márton és György kolozsvári szobrászok*ról szóló monográfiájában és évtizedekkel később közzétett *Varadinum-Várad vára* című hatalmas adattárából.⁴ Lenyűgöző jegyzékéből ugyanis mindössze egyetlen dokumentum tekinthető csak hitelesnek, Cesare Porta hadmérnök felmérési rajza.⁵ Az ábrázolás alapján a szerző a következő prekonceptiót állította föl: „... *Szent Lászlót nyugodtan lépő lovon, fején koronával, jobbában harci bárdot tartva ábrázolták... A váradi Szent László ... az építészeti háttértől teljesen függetlenül szabad*

térbe komponált lovas szobor volt... Nagy művüket az olasz szobrászat és a helyi hagyományok ihlették. A szobor formai kialakításához közép-itáliai domborművekről vehettek mintát..."⁶ (Kiemelés K. T.) Intuíciójában, legalábbis a szobor külalakját illetően lehet igazság, sőt elképzeléseit megerősíteni látszott annak a lavírozott tollrajznak a fölbukkanása is, amelyik 1988-ban volt kiállítva, zömmel a Kunsthistorisches Museum és a Handschriftensammlung anyagára támaszkodó bécsi „rudolfinus” tárlaton.⁷ De az antwerpeni Joris Hoefnagel másodlagosan fölhasznált, egy emblémáskönyvbe beragasztott vázlata, bár első pillantásra igen szemléletesen és meggyőzően mutatja be a szobrot, az valójában már egy tipikus és idealizált 16. századi emlékmű képe a római Marcus Aurelius szobor utánérzésével. 1598-ban készülhetett, váradi térképével egyidőben,⁸ talán éppen november 15 és december 15-e között, amikor Rudolf császár megkísérelte a váradi bronzszobrokat prágai rezidenciájába szállíttatni öccse, Miksa főherceg, a Magyarországon harcoló seregek főparancsnokának segédletével.⁹ Körülbelül ugyanennyi a történeti hitelessége a jezsuita Tarnóczy István 1681-ben, Bécsben kinyomtatott verses Szent László életrajzában a közölt 13. rézmetsetnek is.¹⁰ Domenico Rosetti (?) talán szintén egykori személyes élményeire támaszkodott a Szent László aranyairól szóló legenda illusztrálásakor, ám a szobor külalakját a barokk motívumok felismerhetetlenné tették.¹¹ A váradi lovas szobor nyilvánvalóan inspirálhatta és befolyásolhatta (mint ahogyan a fejereklyetartó herma is) a későbbi Szent László-ikonográfiát, jóllehet az elkövetkezendő száz esztendőből egyetlenegy ábrázolás sem maradt meg, amelyik utánozta volna. Mindössze egy emléknél feltételezhető óvatosan távoli hatása, de ez sem Szent Lászlót, hanem névrokonát, II. Jagiello Ulászlót örököltette meg. A lengyel uralkodó az 1412. év húsvétján vendégeskedett sógora, Zsigmond király meghívására Váradon, ahol védőszentje koponyaszilánkját kapta ajándékba ünnepélyes külsőségek között.¹² Hat évvel később Ulászló alakját megfestették a lublini várkapolna falára ágaskodó lovon, kettős keresztes pajzzsal. E freskó valószínűleg a régió második önálló lovas uralkodói ábrázolása volt.¹³

A 15. század utolsó évtizedeiben hirtelen megszorodtak azok a képzőművészeti alkotások, amelyeken Szent László lovon jelent meg, sőt e téma tulajdonképpen ebben a korban kulminált. Ennek oka eredendően az ideális, korlátlan hatalommal rendelkező hadvezér és uralkodó Itáliából átplántált modern, humanista eszményképe volt. E gondolat leghamarabb a Marcus Aurelius-recepcióban öltött testet, amelyet a róla készült másolatok, reprodukciók dömpingje követett rajzban és minden más műfajban.¹⁴ Egy sor újfajta, az addigi felfogástól idegen típus vette át a főszerepet, új fogalmak születtek, amelyek addig ismeretlenek voltak. A lovon ülő uralkodó reprezentáló ikonográfiai típusa csakhamar egész Európában elterjedt és rendkívüli népszerűsége tett szert.¹⁵ A váradi szoborhoz semmi közük nem volt az akkortájt készült Szent László ábrázolásoknak, viszont annál inkább kimutathatók bennük a gyorsan terjedő Dürer, Schongauer, Burgkmair és Pleydenwurff grafikák motívumai.

Korábban a szakirodalom, ha egyáltalán vizsgálatára érdemesítette, szintén a váradi lovas szobor kis másolatát látta a Győrben őrzött ún. Zalka-Antiphonale 1872-ben készített kötéstáblájának egyik saroköntvényén.¹⁶ E bronzöntvények fölfedezése Rómer Flóris érdeme, aki 1877-ben publikált tanulmányában részletesen beszámolt előkerülésük körülményeiről.¹⁷ Rómer éles szemmel és megfigyelőképességgel fölismerte korukat és rendeltetésüket, amelyeket iránymutatásával a hatalmas szerkönyv új borításához használták föl. 1873-ban már ily módon szerepeltek a bécsi világkiállí-

táson. 1876-ban a budapesti Műipari és Történeti Bemutatón, 1896-ban pedig a millenniumi tárlaton.¹⁸ Akkor Ráth György ismét alaposan megvizsgálta a darabokat, amelyeket – Rómerhez hasonlóan – az Antiphonale *eredeti* kötéséhez tartozóknak vélt: „*A különben csonka kéziratban a magyar szentek közül Szent Istvánnak Officiuma még szerencsésen fennmaradt, minélfogva már ez okból is jogosan feltehetjük, hogy a kéziratot Magyarországon másolták és kötötték. Ezt még támogatja ama körülmény, hogy a kezdőbe határozottan magyar típusú alakok vannak festve. Arra nézve továbbá, hogy a könyv sarkait s közepét díszítő domborművek is hazai készítmények, bizonyítékul még felhozható, hogy az egyik Szent László alakját ábrázolja . . .*”¹⁹ E kiállításról kiadott kétkötetes album a korszak eufórikus hangulatát tükrözte, amikor az Antiphonale ismertette: *A könyv hozzá méltó kötésben van, remekbe készült veretei a magyar ötvösművészet dicsőségét hirdetik . . .*”²⁰ Czobor Béla egy 1898-ban kiadott másik vezetőben röviden összefoglalta az öntvények ikonográfiáját is: „*Korát a XV. század első felére tehetjük. A győri antifonálé középső bronz domborműnek néhány év előtt szakasztott mását sikerült megszerezni, mely szintén a boldogságos Szűz álló alakját ábrázolja zenélő angyalok között. Összehasonlítván az én példányomat a győriével, nem férhet kétség hozzá, hogy mindkettő ugyanazon mintából került ki. A kettő között mindössze annyi különbséget észlelhetni, hogy a győri gondosabban van czizellírozva, az én birtokomban lévő pedig ezüstözve volt . . .*”²¹ Mivel a tulajdonában lévő darab Erdély egyik (közelebről meg nem határozott) örmény (!) templomából került elő, helyi mester kezemunkájának vélte.²² Hans Lür 1904-ben megjelent fémtörténeti tanulmányában ugyancsak 15. századiaknak datálta a domborműveket.²³ 1907-ben a Csánki Dezső szerkesztette *Árpád és az Árpádok* című reprezentatív kötetben Varju Elemér tanulmánya foglalkozott az öntvényekkel. Közülük azonban csak a Szent László-ábrázolás érdekelt, amelyet az elpusztult váradi lovas szobor másolatának tartott.²⁴ Két évtizeddel később Péter András bölcsészdoktori disszertációjában megcáfolta Rómer ikonográfiai interpretációját, aki a vízfakasztás csodáját látta benne, és csatlakozott Varju hipotéziséhez: „*Rómer ismerve a Lászlóról szóló népmondákat, a sziklás háttér miatt a vízfakasztás csodájának jelenetét vélte a reliefen látni. Nem valószínű azonban egyrészt, hogy Lászlót e csodatetténél lovon ábrázolták volna, másrészt pedig azért nem, mert a dombormű az alak és a mögötte párhuzamosan futó sziklafal mögött semmiféle tárgyi kapcsolatot nem mutat.*”²⁵

Tarcsai György (Divald Kornél) a Szent Imre-évben kiadott magyar szentekről szóló könyvében megismételte a fenti álláspontot, de nem hallgatta el azonban azt az akkortájt fölmerült problémát sem, miszerint megtévesztően ügyes *másolatokról* van csupán szó.²⁶ Balogh Jolán vele szinte egyidőben – már idézett művében – kétségbevonta a váradi lovas szobor-analógiáját, de eredetiségüket nem kérdőjelezte meg.²⁷ 1937-ben Hunyady József könyve volt az utolsó, amelyik még valódi, 15. századi bronzmunkákként tárgyalta a díszítményeket.²⁸ Ezt követően csak 1959-ben kaptak ismét publicitást, mint galvanoplasztikai másolatok,²⁹ és így szerepeltek végül Czennerné Wilhelmb Gizella adattárában is.³⁰

E rövid kutatástörténeti áttekintésből egyértelműen lesűrhető, hogy a darabokat mind előkerülésükkor, mind egyéb kiállítások, iparművészeti bemutatók alkalmával alaposan megvizsgálták, s eredetiségükhöz sohasem fért kétség. Gipsz és galvanoplasztikai másolatok, akkori szóhasználatban „főszöntvények” valóban készültek róluk, s ezek adhattak tápot azoknak a gyanakvó elképzeléseknek, amelyek a mai napig to-

vább öröklődtek, anélkül, hogy alapvető technikai vizsgálatukat bárki elvégezte volna.³¹ Eredetiségüknek kétségbenvonhatatlan bizonyítéka egyébként Schoenvisner István *Antiquitatum et historiae Sabariensis ab origine usque ad praesen tempus libri et novem* című könyvének egyik rézmetszetű táblája, amelyen a győri székesegyház egy fogadalomból állított Szent István reliefje látható.³² E 18. századi domborművet az öntvények keretezik, amelyek méretükben, stílusukban teljesen eltérnek a korona-felajánlás kompozíciójától és szemmel láthatóan későbbi applikálás eredményeként kerültek rá. A saroköntvények – így a Szent Lászlót ábrázoló relief is – egy átlósan félbevágott négyzet, közepén négy félkaréjjal. Benne sziklás háttér előtt, ágaskodó lovon ül az idős arcvonású király, fejét jobbra fordítva. Koronája nyitott, hét liliomos ággal. Bal kezével a gyeplőt fogja, jobb kezével magasra emeli hosszúnyelű bárdját. Ruházata teljes páncélzat. Mellvasa félrákos, lábvértje sima, lemezpáncélból készült hegyes térdvédőkkel és csőrös cipőkkel. Lovát díszes szerszámzat borítja, amelynek farhámja denevérszárnyú hálává szélesedik. Előképe szinte teljesen bizonyosan a kor-szak Szent György-ikonográfiájában található meg és nem a váradi lovas szoborban.³³ E városhoz csupán annyi köze van, hogy feltehetőleg a nagy hagyományokkal és felkészültséggel bíró helyi bronzöntőműhelyben készült Filipecz János püspöksége idején.³⁴

A püspök mecénaturájához tartozott még (Drági Tamás ösztönzésére) Thuróczy János *Chronica Hungarorum*-ának nyomtatás alá rendezése és kiadása Konrad Stahel nyomdájában, Brünmben.³⁵ A teljes mű (és a hozzákapcsolt *Carmen Miserabile*) 1488. március 20-án hagyta el a sajtót és szövegét 41 fametszet illusztrálta maiestas-típusú uralkodóképmásokkal. E krónika kinyomtatása üzletileg eredményes vállalkozásnak bizonyult, úgyhogy két és fél hónap múlva második kiadásban, Augsburgban is megjelent. Egy budai könyvkereskedő, Theobald Fegher a kor ismert nyomdászával, Erhard Ratolddal készítette el és Mátyás királynak ajánlotta. 1488. június 3-án hagyta el a nyomdát kétféle változatban. Az egyik megegyezett a brünni kiadással, a másodikból ellenben hiányzott Mátyás címei közül az „*Austriae dux*”, valamint Bécs és Bécsújhely leírása (illetve elfoglalása). Ez a variáns alighanem a német olvasóközönség számára íródott, s „*annak érzékenységet volt hivatva kímélni*.”³⁶ Szövege gondosabb volt a brün-ninél, kiadása pedig „*revideált és gondosan javított*.”³⁷

Varjú Elemérnek klasszikus tanulmányában azt is sikerült bebizonyítania, hogy az augsburgi kiadás az illusztrálás szempontjából is a brünni javított változata. Remekül fölismerte, hogy hol eredetiek és hol utánzatok a metszetek, s meggyőzően következtette ki a vonások eltéréseiből az ábrák egymásutánját. A kiadások kérdését és a variánsok összefüggéseit is pontosan tisztázta.³⁸ A király–, „portrék” ebben a kötetben is a *Pathosformel*-nek nevezett reprezentatív sémát követték, ám az 57. lapon Szent László nem trónuson, hanem lovon ül, szakítva a konzervatív ikonográfiai hagyománnyal. Lovának szerszámzata és heraldikai díszítésének képzőművészeti párhuzama a Zalka-Antiphonale bronzöntvényén látható, irodalmi analógiája pedig Hans Seyboldnál olvasható.³⁹

A *Budai Krónika* egyik Münchenben őrzött variánsának kötetátlájára egy színezett fametszet van beragasztva Szent László lovas figurájával.⁴⁰ Talán az egyetlen olyan ábrázolás középkori ikonográfiájában, amelynek előképe pontosan azonosítható. Az uralkodó alakja Wilhelm Pleydenwurffnak Stephan Fridolin *Schatzbehalter oder, schrein der waren reichtuemer des hails vnnd ewyger seligkeiteit* című kötetéhez

készített egyik ducából (Az ammoniták elleni harcból visszaérkező Jeftát leánya fogadja) lett kiemelve és némileg átfaragva 1490 körül.⁴¹ Az 1490-ben trónralépő II. Jagielló Ulászló védőszentje Szent László volt, ami kétségtelenül szerepet játszott az udvar hivatalos, presztizsnövelő Szent László-kultuszának utolsó középkori föllobbanásában. 1499-től ajándékozási, reprezentatív céllal bevezetett Guldengroschenjeire (guldiner) a Jagielló-címer egyik elemét (litván lovas) fölhasználva Szent László lovas alakját verettette.⁴² 1500-tól kibocsátott újabb típusain a szent ikonográfiája módosult és megjelent fölötte a Napbaöltözött Asszony mellképe.⁴³ Paulus Crosnensis Ruthenus, akit Pawel Z. Krosna néven ismertek a lengyelek, Thurzó Szaniszló prépost és Thurzó Zsigmond püspök támogatásával érkezett a 16. század első éveiben Váradra, majd Perényi Gábor ugocsei főispán családi papjaként panegyricust írt Szent László és Szent Szaniszló emlékére 1509-ben.⁴⁴ Elragadtatva szólt ebben Szent László lovas szobráról is, és úgy mutatta be, mint aki megszabadítja Várad jobbágyait a „vérmedvétől”. Sokoldalú László-portréjába a templomépítő, a városalapító, a hős hadvezér, a bölcs király és a csodatévő szent egy-egy vonását mind beleépítette. De néprajzi szempontból is tanulságos adatokat szolgáltatott, különösen a gyással kapcsolatos népi szokások leírásával.⁴⁵ E dicsbeszéd címlapját fametszet díszíti a szent lovon ülő képével. Pontos előképe egyelőre nem ismert, de metszője ettől függetlenül is járatos lehetett a Szent László ikonográfiában, mert kompozíciójába olyan motívumokat is beleépített, amelyek egy évszázaddal korábban tűntek föl képzőművészeti ábrázolásai között.⁴⁶

E korszak legkésőbbi emlékei a *kályhacsempék* voltak. Egy részük királyi műhelyekben (Buda, Vajdahunyad) készült, többnyire a lovagalakos csempék utánzataként.⁴⁷ Provinciálisabb variánsaik Csíkszékből ismertek.⁴⁸ Valószínűleg ebbe a típusba tartozik egy bukaresti magánygyűjteményben található kályhaszem is.⁴⁹ Nem ismerjük sem a korát, sem az anyagát viszont annak a reliefnek, amelyik egykor Pozsonyban volt látható a Mihály kapu átjárójában. A 19. század legelején Korabinszky Mihály még mint fennlevőt említette, és Kölcsey Ferenc az 1833. évi *Országgyűlési Naplójában* (március 31-én) szintén megemlékezett róla. Ortvy Tivadar, a város monográfusa, 1905-ben azonban már csak a következőket regisztrálhatta: „... A torony előtt lévő boltív az egykori vonóhidhoz tartozott. Az ezen való sötét gyalogátjárót régebben tréfásan Csók-utcának nevezték. A város felüli részen Sz. László lovas képe volt látható, mely ma már nyomát vesztette.”⁵⁰ A 17. században a triumfáló uralkodói emlékművek virágkorukat élték Európában, amelyek már régebben a történeti-művészettörténeti érdeklődés középpontjába kerültek.⁵¹ Idehaza azonban a Habsburg törekvések igyekeztek teljesen kiszorítani a nemzeti szentek és királyok hasonló ábrázolásait. A dinasztia saját uralkodóinak, mindenekelőtt a törökön győzedelmeskedő I. Lipót császárnak, valamint a császári és szövetséges hadak fővezéreinek állíttatott lovas emlékműveket és örököltette meg őket egyéb műfajokban is. Elvéve akadtak hasonló próbálkozások Magyarországon is, ám ezek elszigeteltek maradtak.⁵²

Jóllehet a törökellenes küzdelmek ismét aktualitást adtak Szent László tiszteletének, lovas ábrázolása ebből a korból nem ismert. Kultuszát jobbra a Bécsben tanuló egyetemi ifjúság ápolta, hagyományos Szent László-napi dicsbeszédekben többnyire kiemelték a szent hadvezéri képességeit, példaként állítva azt a kortársak elé.⁵³ Egy ikonográfiai típus azonban mégis akadt, ahol lovon jelent meg Szent László, de itt sem önállóan, hanem a Temesvári Pelbárt prédikációja nyomán népszerűvé vált vízfakasztás

mirákulumában. A téma Tarnóczi István már említett költeménye, illetve a mellette közölt rézmetszet nyomán terjedt el és többnyire ezt másolták jól-rosszul a későbbi évszázadok során.⁵⁴ E legenda rejtett szimbolikát hordozott, a háttérben megörökített ütközetet ugyanis jól lehetett azonosítani az éppen aktuális nemesi-nemzeti felkelésekkel, felszabadító küzdelmekkel (Rákóczi-szabadságharc, Napóleon elleni felkelés, 1848-49-es szabadságharc). A 18. századból – eddigi ismereteim szerint – mindössze egyetlen önálló lovas Szent László ábrázolás maradt fenn, mégpedig a Baranya vármegyei Szentlászló község pecsétjén, de tipáriuma ennek is korábbi eredetű lehet.⁵⁵ Újbóli fölbukkanására egy évszázadot kellett várni, gondolata a reformkorban merült föl ismét, az első magyar szobrász, Ferenczy Istvan nagyváradi emlékműtervében.⁵⁶ Először Bunyitay Vince írt róla röviden, majd monográfiusa, Meller Simon néhány – 1906-ban még a Szépművészeti Múzeumban őrzött – családi levélre hivatkozva,⁵⁷ amelyek számát 1912-ben Wallentinyi Dezső bővítette.⁵⁸ Új dokumentumokkal gazdagította és módosította a kutatást két évtizeddel később Bíró József, aki a Nagyváradi Püspöki Levéltár anyagából közölt ismeretlen Ferenczy-beadványokat és fogalmazványokat. 1978-ban Cifka Péter egészítette ki Sándy Gyula gyűjteményéből a szoborra vonatkozó iratok sorát, legújabbban pedig Szatmári Gizella a szobor – szerencsésen megmaradt – tervét tette közzé.⁵⁹

Ferenczy Vörösmarty Mihály társaságában érkezett először Nagyváradra 1834-ben, eredetileg a Rhédey-síremlék elkészítése ügyében. Augusztus 11-28 között tartózkodott a városban mindvégig szívélyes vendégszeretetet élvezve. Feltehetően Vörösmartytól származott a Szent László szobor újbóli fölállításának ötlete is, hiszen néhány évvel ezelőtt éppen ő írt eposzt *Cserhalom* címmel Lászlónak a kunok ellen vívott csatájáról, de egy másik költeménye is foglalkozott alakjával. Ilyen körülmények között lépett érintkezésbe Lajcsák Xavér Ferenc nagyváradi püspökkel. Ferenczynek a múlt jelentős, a nemzet számára buzdító eszmét képviselő alakjáról vázolt szobrászati elképzelése szerencsésen összetalálkozott az egyházfő Nagyvárad középkori fényének feltámasztására tett erőfeszítéseivel és mecenaturájával. Szóbeli tárgyalásai eredményeképpen Lajcsák megbízta Ferenczyt, hogy készítsen vázlatokat és mintát a szoborról, aki hamarosan eleget tett e kérésnek.⁶⁰ Erről egy 1834. október 8-án kelt levelében a püspököt értesítette, megküldve neki az aláírandó szerződés fogalmazványát. Lajcsák e levél kézhezvétele után azonnal tárgyalni kezdett a káptalannal.⁶¹ A káptalan az év októberében azonban már visszaküldte a tervezetet, amelyben kénytelen volt arról tudósítani Lajcsákot, hogy „nem áll módjában a Szent László szobor költségeihez hozzájárulni, mivel a földrendés az egyházmegyében nagy pusztításokat okozott, s a reparálás súlyos összegekbe fog kerülni.”⁶² 1834. november 19-én Ferenczy öccséhez, Józsefhez intézett levelében arra kérte testvérét, hogy beszéljen az akkor éppen Pozsonyban tartózkodó nagyváradi püspökkel megbízatása ügyében.⁶³ Lajcsák nem is tett le róla, s mint 1835. január 12-én kelt válaszából kiviláglott; valamiféle kevésbé költséges megoldást kívánt. Kivert munka helyett öntést ajánlott, vagy pedig kőszobrot. Ferenczy ezeket – külföldi példákra hivatkozva – kivihetetlennek tartotta.⁶⁴ 1835. április 29-én kelt, ismét öccsének, a „Hittudomány Doctorá”-nak címzett levelében azt írta, hogy megint Nagyváradon járt, és a püspöknek megmutatta, majd nála is hagyta a Szent László szobor kis gipszmintáját: „... le vittem neki a' jó forma nagyságba és igen tisztán készült Sz. László modeljet is. . nekem egy tisztességes Honorariumot adván a' mintat meg tartotta, és későbbi Válasszal biztatott vagy fél esztendő

22. Joris Hoefnagel: Szent László lovas szobra, 1598.

Lavírozott toll, Wien, Österreichische Nationalbibliothek, Handschriften und Inkunabelsammlung. Cod. 9423. fol. 126.

23. Domenoco Rosetti (?): Szent László aranyainak legendája, 1631. Rézmetszet
Tarnóczy István verses Szent László élet-
rajzából.

24. Schmaltz Theotimus: Szent László aranyainak legendája, 1734.
Olaj, vászon, Búcsúszentlászló, ferences rendház.

25. A győri székesegyház fogadalmi reliefje Schoenvisner István 1791-ben megjelent könyvéből. Rézmetszet.

26. Részlet a fogadalmi táblát keretező Szent László alakjával díszített bronzöntvényről.

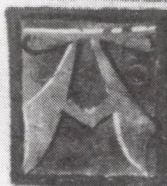
27. A Szent László bronzötvény jelenleg, a Zalka Antiphonale kötetstábláján. Győr, Egyházmegyei Könyvtár, jelzet nélkül.

28. Ezüst függő a XV. század közepéről. Drezda, Staatlichen Kunstsammlungen, ltsz.: VI. 79.

De coronatione sancti regis Ladislai primi: fratris Beysse fi/
lij Bele similiter primi: et de exercitijs eiusdem.

Adita vo morte regis magni: puenit vniuersa mul/
tudo nobiliu hungarie ad fratre eius Ladislauin
Et eu comuni consensu parili voto et consona voluta/
te ad suscipiendu regni gubernacula concorditer ele/
gerut: imo fere magis affectuosissimis pcib⁹ copule/
runt. Des eni nouerat ipsum esse vestitu psumatiue

Die neuntzehend figur

30. Wilhelm Pleydenwurff: Az ammoniták elleni küzdelemből visszaerkező Jettat elsőként leánya fogadja. Fametszet, Nürnberg, 1491.

31. Szent László fametszete a *Historia Australium et Ungarorum* című kötetből. München, Bayerische Staatsbibliothek, Cod. Lat. Mon. 442. 1491 után.

32. Szent László fametszete Paulus Crosnensis Ruthenus panagerycusából, 1509.

33. Kályhacsempe a vajdahunyadi várból. Budapest, Iparművészeti Múzeum, ltsz.: 3602. XVI. század huszas évei.

34. Kályhacsempe a bukaresti Slatineau-gyűjteményből, 1540.

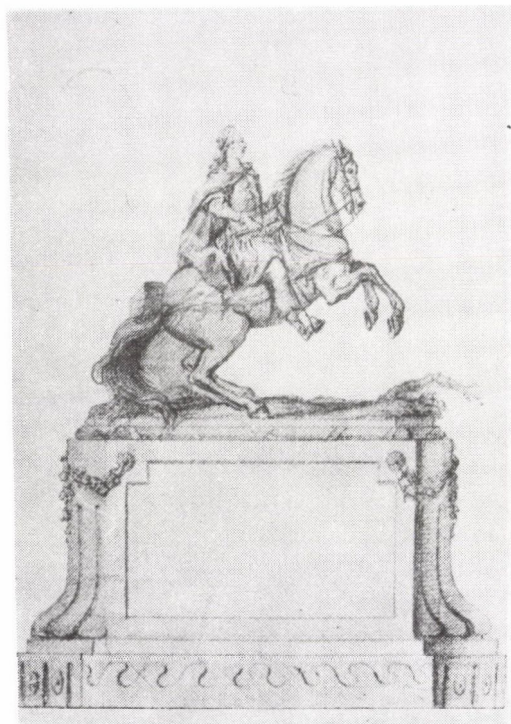
35. Domenico Rosetti (?): Szent László vizet fakaszt a sziklából. Rézmetszet Tarnóczy István verses Szent László életrajzából, 1631.

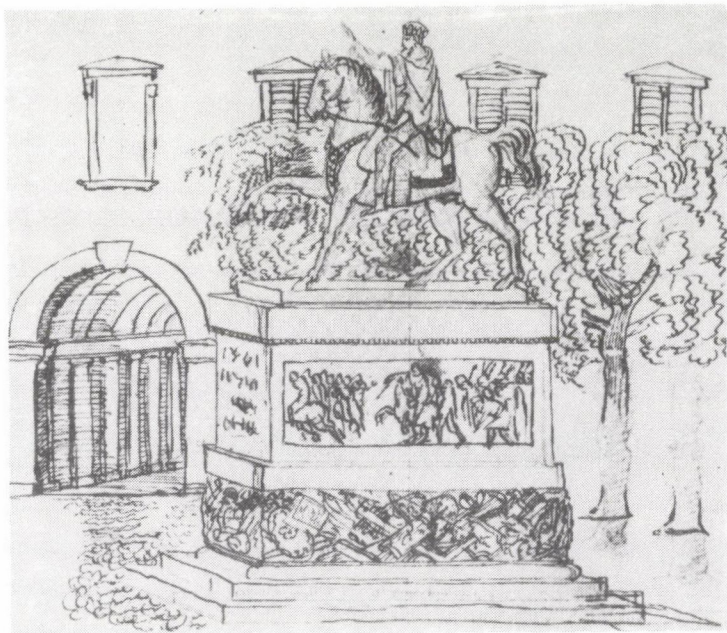
36. Schmalz Theotimus: Szent László vizet fakaszt a sziklából, 1734. Olaj, vászon, Búcsúszent-lászló, ferences rendház.

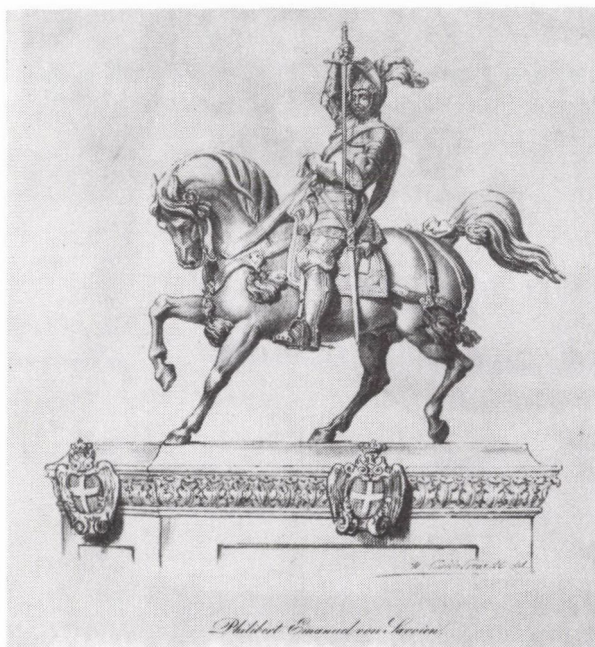
37. Szent László vizet fakaszt a sziklából, 1800 körül. Olaj, vászon, jelzetlen, Héreg, r.k. plébániatemplom, sekrestye.

38. II. József Budán felállítandó lovas-terve, 1783. Liber Endre közlése nyomán készült reprodukció.

39. Ferenczy István: Szent László nagyváradai szoborterve.
Papír, ceruza, Magyar Nemzeti Galéria Grafikai Osztálya, ltsz.: 1902-780/3.

40. Savoyai Emanuel torinói lovas emlékművéről készült rézmetszet I. Ferenczy István hagyatékából Magyar Nemzeti Galéria Adattára, ltsz.: 18220/69-31.

*mulva. most tudom mibe vagyok, és hid meg nekem, hogy nagyon meg vagyok nyugodva, hogy azon . . . nagy targynak élhetek. t. i. a rajzok készítésének. ebéd utánni egyedül maganos beszélgetésünkbe elő hozott tégedet is, magasztalván hogy igen jambor, es szelid vagy. és meg vallya hogy sajnallya hogy reszikről való nem vagy, és félt hogy a követ Urak el rontanak. – Ezen kinyilatkoztatás maga meg érdemlett egy Nagy Váradi utazást. Hát csakugyan nagy tövis az az ő szemekbe hogy mi ez vagy amazok vagyunk . . .”*⁶⁵ Ferenczy elkeseredetten tért vissza Budára, abban a meggyőződésben, hogy pusztán protestáns volta miatt húzódik pályázatának érdemi elbírálása (illetve egyéb katolikus megbízásai), amelyet az a tény is megerősített szemében, hogy a püspök válasza sem félév után, sem évek múltán nem érkezett meg.⁶⁶ Két év múlva mindenesetre még egyszer kísérletet tett a pozitív válasz kicsikarására. 1837. október 28-án ugyanis a következőkről tájékoztatta öccsét: „. . . *A váradi püspök, Lajcsák hallgat. E nyáron a Deron vagy most Nákóházára jövő négy lovat is jóformán üzőbe vettem, hanem „majd-majd meggondoljuk, de megcsináltatjuk” a felelet . . .*”⁶⁷ Ferenczy, aki sem tanulmányai során, sem pedig már magyarországi munkássága alatt nem foglalkozott a trébelés technikájával, a monumentális ércszobrok kivitelezésének műszaki problémáival és nehézségeivel, és egyáltalán nem a nagyszabású emlékművek tervezésével, meglehetősen magabiztosan – levelei legalábbis erre engednek következtetni – nyilatkozott ezekről a feladatokról, némiképpen az akkor divatos retorikai fordulatokkal, amelyekben több volt a pátosz, mint a realitás. Mire alapozta vajon ezt a magabiztosságot? Milyen forrásokat, mintaképeket, monumentumokat láthatott, amelyek ösztönözhatték és inspirálhatták egy dinasztikus-nemzeti emlékmű megalkotására? A Magyar Nemzeti Galéria Grafikai Osztályán őrzött vázlatán kívül minden ide vonatkozó dokumentum elpusztult, vagy lappang.⁶⁸ A fölvetett kérdésekre ezek hiányában csak hipotetikus válaszok adhatók. Annyi azonban bizonyos, hogy bécsi tanulóévei alatt az Akadémiai titkárának és könyvtárosának, Ellmauernek (1772-1833) tanulmányát Franz Anton Zauner II. Józsefet ábrázoló klasszicizáló későbarokk szobráról, használta, hiszen legelső fogalmazványában is ezt a monumentumot tartotta követendő mintaképének,⁶⁹ és elragadtatva írt róla szüleinek már 1814-ben is.⁷⁰ Ez az alkotás volt az, amelyik az ellenségeit letipró uralkodói lovas szobor hagyományait megtörve, a népet megáldó, felvilágosult királyt ábrázolta, tudatosan utánozva a filozófus császár, Marcus Aurelius szobrát, amelyet római ösztöndíjasként azután személyesen is láthatott nap mint nap. Az Itáliában vásárolt kisbronz gyűjteményében pedig volt egy olyan alkotás – ma már biztosan tudható róla, hogy Leonardo da Vinci Valois I. Ferencet ábrázoló lovas szobra – amelynek formai, technikai megoldásait tanulmányozhatta.⁷¹ Bertel Thorwaldsen műhelyében is szerezhetett benyomásokat, aki éppen 1820-ban kapta megbízatását Schwarzenberg tábornok emlékművének elkészítésére. Itthon, ha a fraknoi vár udvarán fölállított Esterházy Pál emlékművét (1691) nem is, a pozsonyi székesegyház Szent Márton szobrát 1826-ban vagy 1827-ben minden bizonnyal látta.⁷² Ötven tételből álló, kis könyvtárában megvolt hazai mestereinek, Sárvári Pálnak a tankönyve, akinél ugyanaz a humanizált uralkodói ikonográfia volt követendő, mint Ellmauer kötetében: „*A’ Személyek rangjához is mindenkor alkalmaztatták magokat a’ régi mesterek. A’ Római Tsászárokat és Tsászárnékat ugyan különösen ugy adták elő, mint a’ kik valamint méltóságokkal, ugy virtusaikkal is másokat meghaladnak, a’ kik nem engedék, hogy valaki előttük a’ földön tsusszon másszon térdepeljen, hanem ha idegen Nemzetből való hadi fogoly.*”⁷³ Grafikai gyűj-

teményében volt ezenkívül egy rézmetszet Savolyai Emanuel torinói lovas szobráról, és hallomása lehetett egykori pártfogójának, Thorwaldsennek a legújabb munkájáról, Miksa választófejedelem emlékművéről is, amelynek kivitelezéséhez a dán mester 1830-ban fogott hozzá. Bár Ferenczy monumentális emlékműről álmodozott, jómagá csupán egyetlenegyszer foglalkozott – teljesen más léptékben és technikában – lovas figura megformálásával.⁷⁴ Mindez túlságosan kevésnek tűnik egy hatalmas, Habsburg uralkodóképpel szembeállított nemzeti emlékmű megalkotásához. Noha őszinte és buzgó hazafiúi lelkesedés vezette, e magasztos eszmék nem lehettek elégségesek az óriási szobrászi feladat megvalósításához. Ferenczyt e kudarc azonban nem törte le, és átmeneti alkotói válság után, 1839-ben ismét megpróbálkozott a „nemzeti génusz” monumentumának létrehozásával. A Hunyadi Mátyás-emlékmű tervei körül kialakult viták és indulatok azonban ekkor már egyértelművé tették mindazokat a fogyatékoságokat és problémákat, amelyek rajza alapján legalábbis, a nagyváradi szobortervben is benne voltak. De Szent László lovas szobrának nagyváradi fölállítása a későbbiekben is föl-fölbukkant, bár egy tisztázatlan körülmények között megsemmisült Munkácsról szállított öntöttvas szobron kívül, minden terve óhaj maradt.⁷⁵

Csatári Ottó 1844-ben a következőket jegyezte föl a városról, nem kevés politikai éllel: „... Mondják hajdan Szent Lászlónak érc lovasszobra vala itt látható. Mai időkben a hálás utódoknak ilyenre nem jut pénzök a korteskedés miatt. Ferenczyvel néhány év előtt márványból akarták kifaragtatni, de a dus adományozónak drágállották a műemléket.”⁷⁶ 1886-ban Ipolyi Arnold vetette föl újra gondolatát, valószínűleg a nagyváradi ásatások látványos leletein fölbuzdulva: „Boldogult Czobor Bélától tudom, hogy midőn Ipolyi Arnold váradi püspök lett, egyik nagy gondolata és forró óhajta volt, hogy majd megcsináltatja Szent-László lovas szobrát, még pedig úgy, hogy az lehetőleg az 1390-ben fölállított országhírű szobrot tükrözze vissza. A nagy történetíró és művészlelkű püspök e végből a lovat ép olyanná akarta készíttetni, mint aminő Szent-György lovasszobrán, Prágában látható . . .” emlékezett vissza a tervre némi nosztalgiával évtizedekkel később Karácsonyi János.⁷⁷

Észak Erdély visszacsatolása után azután újra aktuálissá vált fölállítása, legalábbis elméletben. Mindez kiviláglott például Cs. Szabó László esszéjéből,⁷⁸ vagy Széll Sándor rövid városkalauzából, aki szerint: „... a mai XIX. századvégi szobor (Tóth Endre alkotása) sem eléggé méltó nagy emlékéhez. Az ő nevét viselő tér is monumentális lovas szobrot kíván, amely különösen Szent László nemzetpolitikai jelentőségét volna hivatva kialakítani. Ez a felállítandó hatalmas szobor már nem is váradi ügy többé, ez az egész nemzet ügye, amelynek le kell róni háláját a nagy király dicső emléke előtt.”⁷⁹ És fölmerült az ötlet 1992-ben is, I. László szentté avatásának 800. évfordulóján . . .⁸⁰

Szent László 1390-ben Váradon fölállított lovas szobra tragikusan elpusztult, de fátumszerűen megsemmisültek, elvetéltek mindazok a tervek, ötletek is, amelyek a következő évszázadokban megkísérelték újra alkotni. A lovas szobor fölállítása csak egyszer volt aktuális, a későbbi tervek ezért időszerűtlenné váltak. De a művészettörténészek sem hagytak föl rekonstruálásával, és páratlan képzelőerővel Szent László minden lovas ábrázolásában a váradi szobor képét vélték megtalálni. Prekoncepcióik éppen annyira anakronisztikusak, mint újra alkotásának illuzórikus gondolata.

JEGYZETEK

1. V. ö. KURCZ Á.: Lovagi kultúra Magyarországon a 13-14. században. Budapest, 1988; VIZKELETY A.: Megjegyzések Kurcz Ágnes: Lovagi kultúra Magyarországon a 13-14. században című könyvéhez. Irodalomtörténeti Közlemények XCIV. (1990) 520–528.

Ezen a helyen szeretném megköszönni Bodor Imre segítségét, aki a témával kapcsolatban számtalan adatra és szempontra hívta föl a figyelmemet.

2. NIPPERDEY, Th.: Nationalidee und Nationaldenkmal in Deutschland im 19. Jahrhundert. Historische Zeitschrift München Bd. 206. Heft. 3. (1968) 529–533. Idehaza a legjobb összefoglalása: SINKÓ K.: A nemzeti emlékmű és a nemzeti tudat változásai. Művészettörténeti Értesítő XXXII. (1983) 185–201. Ugyanezzel a címmel a tanulmány megjelent még: Monumentumok az első világháborúból. Szerk: Kovács Á. Budapest, 1985. 5–25.

3. E tanulmány nem foglalkozik részletesen a szoborral kapcsolatos valamennyi problémával, így például technikai kivitelezésének kérdésével sem. E téma alapos földolgozása: GRAMACCINI, N.: Zur Ikonologie der Bronze im Mittelalter. Städel-Jahrbuch—München N. F. XI. (1987) 147–170. A középkori bronzöntés műszaki megvalósítására vonatkozóan még Marosi Ernő nyújtott értékes információkat.

4. Erdélyi Múzeum XXXVIII–XXXIX. (1934) Különnyomatban: Erdélyi Tudományos Füzetek 71. szám, Cluj-Kolozsvár, 1934. 88–103; Kiegészítő irodalma: Művészettörténeti Füzetek 13/1-2. Budapest, 1982. II. 310–316

5. 1599. A váradi vár látképe dél felől. Karlsruhe, Badisches General—Landesarchiv. Közli: Balogh 1982. I. 99. kép.

6. BALOGH 1982. I. 24.

7. Őrzési helye: Wien, Österreichische Nationalbibliothek, Handschriften- und Inkunabelsammlung, Cod. 9423. fol. 126. verso. Első publikálója, a rajz azonosítása nélkül: TRENK, H.: Emblematia für Rudolf II.: „VIRES ACQVIRIT EVNDO” Prag um 1600: Kunst und Kultur am Hofe Kaiser Rudolf II. Ausstellungskatalog. II. Kunsthistorisches Museum — Wien Emsland, 1988. 133–135. Nr. 601. Azonosítása: Váradi kőtörödékek. Szobortörödékek, építészeti faragványok, síremlékek az egykori Biharvármegyei és Nagyvárad Múzeum gyűjteményéből. Szerk.: Kerny T. Budapest, 1989. 91. 109. tétel.

8. Váradi kőtörödékek i. m. 91.

9. A forrásokat közli: Balogh 1982. II. 106.

10. Címe: Rex Admirabilis, sive Vita S. Ladislai Regis Hungariae Historico-Politica ad Christianam Eruditionem Elogijs Theo-Politicis Illustrata, Authore R. P. Stephano Tarnoczi e Societate Jesu. Viennae, 1681.

11. Uo. 112. XIII. tábla, mérete: 170x90 mm.

12. Források és a korábbi irodalom fősorolásával egy másik aspektusból tárgyalja: KERNY T.: Szent László-kultusz a Zsigmond korban. Művészet Zsigmond király korában

1387–1434. I. Tanulmányok. Szerk.: BEKE L. —MAROSI E.—WEHLI T. Budapest, 1987. 355.

13. A falképről bőséges bibliográfiával: BRYZEK, A. R.: Byzantinisch-slawische Malerei im Staate der Jagiellonen. Polen im Zeitalter der Jagiellonen 1386–1572. Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseum. N. F. 171. Wien, 1986. 172–178.

14. V. ö. NICKEL, H.: The Emperor's New Saddle Cloth: The Epphippium of the Equestrian Statue of Marcus Aurelius. Metropolitan Museum Journal 24. (1989) 17–24. és LACHENAL, L. de: Il gruppo equestre di Marco Aurelio e il Laterano. Ricerche per una storia della fortuna del monumento dall'età medievale sino al 1538. I-II. Bollettino d'Arte LXXIV. Ser. VI. (61/1990) 1–52; LXXV. (62–63/1990) 1–56. E rendkívül gazdag, hatalmas forrás és bibliográfiai apparátussal készült tanulmány módszere rendkívül emlékeztet két korai hasonló témájú publikációra: LÁZÁR, B.: Die Kunst der Brüder Kolozsvári. Studien zur Kunstgeschichte—Wien (1917) 1–49; BALOGH J.: A magyarországi Szent György-ábrázolások forrásai. Archaeologiai Értesítő U. F. XLIII. (1929) 134–135. Balogh Jolán mellesleg ebben az írásban utalt először a lovas Szent László-ábrázolások reneszánsz elterjedésére.

15. A téma kiterjedt újabb irodalmából figyelemreméltó, bár erős kritikával használható, összefoglalás: MORKA, M.: Polski nowożytny portret konny i jego europejska geneza. Studia z Historii Sztuki XXXVI. Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk—Łódź, 1986; és ugyancsak e szerzőtől: Teresa Jakimowicz: Temat w sztuce ostatnich Jagiellonów. Warszawa—Poznań, 1985. (Könyvismertetés) Biuletyn Historii Sztuki XLIX. (1987) 351–364.

16. Az alábbi fejezet először az MTA Znetudományi Intézet Dallamtörténeti Munkacsoportja által rendezett szűkkörű megbeszélésen hangzott el 1985 november 26-án A Zalka-Antiphonale kötetábláinak bronzöntvényei címmel.

17. Győr, Egyházmegyei Könyvtár, jelzet nélkül. RÓMER F. F.: A győri káptalan antiphonaleja. Adalékul a régi egyházi írott könyvek és rajzaik ismertetéséhez. Archaeologiai Közlemények XI. U. F. VIII. (1877) 12–56.

18. RÓMER F.: A bécsi világkiállítás lajstroma. Kézirat. Iparművészeti Múzeum Adattára, 1873/5/1–9. számú irat; HENSZLMANN, I.: Officieller Kunst-Katalog. Wien, 1873. 65; HENSZLMANN I.: A bécsi 1873. évi világkiállítás magyarországi kedvelőinek régészeti osztálya. Budapest, 1875–1876. 135–136; EBENHÖCH F.: A Budapesten rendezett iparmű- és történelmi-emlékkiállításra dr. Zalka János győri megyéspüspök által küldött egyházi műtárgyak és régiségek. Győr, 1876. (Hasonló címmel megjelent még: Religio I. (1876) 349. Nr. 31.); EMICH G.: Írott és nyomtatott könyvek Budapesten 1876. évi május hóban rendezett műipari és történelmi ki-

állítás. Magyar Könyvszemle XI. (1886) 266–257; RÁTH Gy.: Magyarországi könyvtárak a Történelmi Kiállításon. Budapest, 1897. 27–28.

19. RÁTH 1897. 27.

20. CZOBOR B.–SZALAY I.: Magyarország történeti emlékei az 1896. évi ezredéves állításon. II. Budapest, 1901. 223.

21. CZOBOR B.: Egyházi emlékek a történelmi kiállításon. Különnyomat Matlekovits: Az ezredéves kiállítás eredménye című kiállítási főjelentés V. kötetéből. Budapest, 1898. 72–73.

22. Uo.

23. LÜER, H.: Kunstgeschichte der unedlen Metalle. Stuttgart, 1904. 375.

24. VARJU E.: Az Árpádok ábrázolása. Árpád és az Árpádok. Szerk.: Csánki D. Budapest, 1907. 333.

25. PÉTER A.: Árpádházi Szent István, Szent Imre és Szent László a középkori művészetben. Ikonográfiai Tanulmány. Kéziratok bölcsészdoktori disszertáció a Budapesti Kir. Pázmány Péter Tudományegyetem Művészettörténeti és Kereszténységügyi Intézetéhez. (Országos Műemlékvédelmi Hivatal Könyvtára, Itsz.: 4647. Szépművészeti Múzeum Könyvtára, Itsz.: 3214.) 73.

26. TARCZAI Gy.: Az Árpádház szentjei. Budapest, 1930. 85., 162.

27. BALOGH 1934. 36.

28. HUNYADY J.: A magyar könyvkötészet története a mohácsi vészig. Budapest, 1937. 7., 8.

29. GENTHON I.: Magyarország művészeti emlékei. I. Dunántúl. Budapest, 1959. 115.

30. CENNERNÉ, WILHELM G.: Képzőművészeti bibliográfia. MAKKAY L.–MEZEY L.: Árpád-kori és Anjou-kori levelek. Budapest, 1960. 395.

31. A galvanoplasztikai másolatok 1873-ban készültek: Magyar Országos Levéltár, Valóság- és Közoktatási Minisztérium Levéltára, 1873. V. 3. 7287. számú irat. A Minisztérium anyaga 1956-ban elégett. Regesztázott cédulái az MTA Művészettörténeti Kutató Intézetének Levéltári Gyűjteményében találhatók. A múlt század második felében egyébként számos galvanoplasztikai másolat készült műalkotásokról, amelyeket főleg az Iparművészeti Múzeum rendelt meg. Ide vonatkozóan v. ö. RADISICS J.: Képes lajstroma az országos magyar iparművészeti múzeum galvanoplasztikai másolatainak. Budapest, 1885. 1888-ban a kolozsvári Technológiai Iparmúzeum kért ugyancsak az Iparművészeti Múzeumtól galvanoplasztikai másolatokat megnyúló kiállításuk számára. Iparművészeti Múzeum Adattára, 1888/197. számú irat. Az öntvények gipszmásolatai Bécsben készültek, majd a berlini „Müpari Múzeum”-ban lettek kiállítva. Römer 1877. 21. A Szent László-bronzöntvény vizsgálatára jó alkalom kínálkozott volna 1992-ben, amikor a Magyar Nemzeti Múzeumban rendezett Szent László emlékkiállításra leválasztották az Antiphonale kötés-táblájáról.

32. Pestini, 1791. 246. E metszetre már RÖMER Flóris is felhívta a figyelmet Régi falképek Magyarországon (Monumenta Hunga-

riae, Archeologica III. Budapest, 1874. 38. című corpusában.

33. Az ábrázolás jó analógiája például egy németalföldi ötvös 66 mm átmérőjű ezüst függője a 15. század közepéről. Drezda, Staatlichen Kunstsammlungen, Itsz.: VI. 79.

34. SZENDREY Janka kutatási eredményei is ezt a lehetőséget támasztják alá: A magyar középkor hangjegyes forrásai. Műhelytanulmányok a magyar zenetörténethez. I. Budapest, 1981. 40–41; ZENTAI L.–SZENDREY J.: Zalka-Antiphonale. Kódexek a középkori Magyarországon. Kiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban. Katalógus. Budapest, 1985. 163. Kat. 185.

35. MÁLYUSZ E.: A Thuróczi-krónika és forrásai. Budapest, 1967. 90–92.

36. MÁLYUSZ 1967. 93.

37. MÁLYUSZ 1967. 97.

38. VARJU E.: A Thuróczi-krónika kiadásai és a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában őrzött példányai. Magyar Könyvszemle. U. F. X. (1902) 362.

39. 135x115 mm; Hans Seybold von Hochstetten följegyzései 1476–1482 között. Kiadása: WESTENRIEDER, L.: Beyträge zur vaterländischen Historie, Geographie, Statistik und Landwirtschaft. München, 1790. III. 46. Kivonatolag közli még: BALOGH J.: A művészet Mátyás király udvarában. I. Budapest, 1966. 379.

40. Címe: Historia Australium et Ungarorum. München, Bayerische Staatsbibliothek, Cod. Lat. Mon. 442. 180x118 mm

41. Nürnberg, Anton Koeberger, 1491.; A Szent László ábrázolás szűkszavú említése, előképe nélkül: GÁBOR Gy.: Adatok a középkori magyar könyvtárak történetéhez. II. A budai krónika egykorú müncheni és bécsi írott példányai. Magyar Könyvszemle U. F. XVIII. (1910) 9–19; Die Graphik-Sammlung des Humanisten Hartman Schedel. Bayerische Staatsbibliothek-Austellungskataloge 52. München, 1990. 58., 70. Abb. 34.

42. CNH–II. 266., Átmérője: 28 mm; A Szent László-ábrázolás ikonográfiájáról: LE-SZIH A.: Szent László alakja az első magyar tallérok. Erdélyi Múzeum XXVI. U. F. IV. (1909) 189; MAROSI E.: Der Heilige Ladislaus als ungarischer Nationalheiliger Bemerkungen zu seiner Ikonographie im 14–15. Jh. Acta Historiae Artium XXXIII. (1987–1988) 242., 247. Abb. 52; GEDAI I.: Szent László ábrázolása a magyar pénzekben. Boldog Vár. Szerk.: Bálint István J. Budapest, 1992. 78.

43. CNH–II. 267/a., b.; CNH–II. 268.; CNH–II. 269/a., b., c.; Átmérője: 42 mm. Szent László ikonográfiájának az Immaculata-kultusszal való összefonódására v. ö. például: MAROSI E.: Nemzeti elemek a régi magyar művészetben: a középkor. Ars Hungarica XVIII. (1990) 182.

44. Címe: Poetaque quassuavissimi panegyrici ad diuū Ladislavm Pannoniae ae regem victorissimū. Wien, 1509.

45. A költemény rövid elemzése: TÓTH I.: Szent László király emléke költészetünkben. Vigilia 57. (1992) 357.

46. 150x105 mm

47. Ebbe a típusba tartozik például két, a budapesti Iparművészeti Múzeumban őrzött darab. Ltsz.: 3602., 2603. Méretük: 27x19 cm

48. Egy variáns a székelykeresztúri Muzeul orăşenest anyagából leltári szám nélkül közli: BENKŐ E.–UGHY I.: Székelykeresztúri kályhacsempék 15-17. század. Bukarest, 1984. 16., 69. BENKŐ E.: A középkori Keresztúr Szék régészeti topográfiája. (Varia Archaeologica V. Red. Csanád, B.) Budapest, 1992. 163.

49. Bukarest, Slătineau-gyűjtemény, 1540. Közli: BALOGH 1982. I. 39., 107. 98. kép.

50. ORTVAY T.: Pozsony város utcái és terei. Pozsony, 1905. 368. (Korábbi irodalommal.)

51. V. ö. 15. jegyzet.

52. GALAVICS G.: Kössünk kardot az pogány ellen... A török háborúk és képzőművészet. Budapest, 1986. 91–92., 96., 110–132.

53. BARTA, I.: Ungarn und die Wiener Universität des Jesuitenzeitalters Jahrbuch des Graf Klebelsberg Kuno Instituts für Ungarische Geschichtsforschung in Wien VII. (1937) 113–178; HOLL B.: Ferenczyffy Lőrinc. Egy magyar könyvkiadó a VII. században. Budapest, 1980. 96–93; GALAVICS 1986 74; KULCSÁR P.: Zrínyi Miklós elmékedései Mátyás királyról. Ezredvég évf. n. (1990/1-2) 168–176.

54. 124. XIII. tábla. Nyomában készült például Döbrő, Héreg, Alsóiskáz, Tállya, Ürmény r. k. plébániatemplomainak főoltárképe. Figyelemreméltó még a búcsúszentlászlói Szent László-ciklus egyik festménye, amelyet Schmaltz Theotimus ferences festő készített 1734-ben. E sorozatból ma is meglévő nyolc lunetta alakú olajképen a Tarnóczi-féle kötetben közölt rézmetszetek láthatók felnagyítva, rövid latin nyelvű szöveggel. Méretük: 127x265 cm.

55. Magyar Országos Levéltár – V. 5. Altenburger Gusztáv–Rész Engel Sándor címer és pecsésgyűjteménye. Közsegek. Vörös viasz, átmérője: 26 mm. Felirata: „SZ LASZLOI HELYSEG” Rövid ismertetése: BEZERÉDI Gy.: Baranya megye településeinek pecsétjei a feudális korban. III. A Jannus Pannonius Múzeum Évkönyve 35. (1990) 117.

56. Az alább következő fejezet először a rimaszombati Gömöri Múzeum által rendezett Ferenczy István–emlékülésen hangzott el 1992. november 13-án.

57. MELLER S.: Ferenczy István. Budapest, 1906. 241–242. (Korábbi irodalommal)

58. WALLENTINYI D.: Ferenczy István levelei. Rimaszombat, 1912. A szövegkiadás a sok önkényes átírás miatt csak kritikával használható!

59. BIRÓ J.: Nagyvárad barokk és neoklasszikus művészeti emlékei. Budapest, 1932. 149–152; CIFKA P.: A pályakezdő Ferenczy István. Művészet és felvilágosodás. Művészettörténeti tanulmányok. Szerk.: Zádor A.–Szabolcsi H. Budapest, 1978. 468; SZATMÁRI G.: Ferenczy István „a művész” pályaképéhez. Művészettörténeti Értesítő XL (1991) 86.

60. Nagyvárad Püspöki Levéltár, Dioecesis. 3057/373. Közli: BIRÓ 1932. 149. LXX. Cifka tanulmánya szintén közli kivonatolva, de október 18-iki évszámmal a Sándy-gyűjtemény-

ből: CIFKA 1978. 468. A nagyváradai látogatásról Ferenczynek egy öccséhez 1834. augusztus 27-én kelt levele tájékoztat: Magyar Nemzeti Galéria Adattára, 1920/606. szám.

61. Nagyvárad Püspöki Levéltár, Dioecesis. 3057/373. Közli: BIRÓ 1932. 149–150. LXXI.

62. Nagyvárad Püspöki Levéltár, Dioecesis. 3057/373. Közli: BIRÓ 1932. 150–151. LXXII.

63. Magyar Nemzeti Galéria Adattára, 1920/608. számú levél. Ezen a helyen szeretném megköszönni Orbán Lívia segítségét, aki mind a levelek előkészítésében, mind reprodukálásukban önzetlen támogatást nyújtott.

64. Nagyvárad Püspöki Levéltár, Dioecesis. 3057/373. Közli: BIRÓ 1932. 151–152. LXXIII.

65. Magyar Nemzeti Galéria Adattára, 1920/612. számú levél.

66. Mentségére szóljon, hogy ebben az időben éppen betegeskedett. 1836. nyarán pedig egy újabb csapás sújtotta a várost: egy kétnapos viharos szélről szított tűzvész martaléka lett ugyanis szinte a teljes Újváros, Váralja és Velenec. SZÁNTÓ J.: Szent László városa Várad. Helytörténeti vázlat. Sepsiszentgyörgy, 1992. 18.

67. A levelet közli: Wallentinyi 1912. 288. 110. számú levél.

68. BIRÓ József 1932-ben mindenesetre már nem tudott rólok. A megmaradt rajz feltehetően 1834-ben készült. Magyar Nemzeti Galéria Grafikai Osztálya, ltsz.: 1902–780/3.

69. V. ö. 61. jegyzet: MELLER 1906. 41.

70. WALLENTINYI 1912. 58. 1. számú levél.; II. József lovas szobrát mellesleg Budán is fel akarták állítani 1783-ban. A terv végül a császár ellenérzése miatt meghiusult. LIBER E.: Budapest szobrai és emléktáblái. Budapest, 1934. 41–42.

71. G. AGGHÁZY M.: Leonardo lovasszobora. Budapest, 1972; AGGHÁZY, M. G. Leonardo's Equestrian Statuette. Budapest, 1989.

72. Pozsonyi látogatásairól a Wallentinyi Dezső által közzétett levelei tanuskodnak. A Donner-szobrot Mojzer Miklós, bár elképzelése nehezen igazolható, a XIV. századi váradi Szent László lovas szobor közeli rokonának tartja. MOJZER M.: Egy jellemes mecénás: Esterházy Imre hercegprímás. Sub Minervae Nationis Praesidio. Tanulmányok a nemzeti kultúra kérdéséről Németh Lajos születésének 60. évfordulója alkalmából. Szerk.: ELTE Művészettörténeti Tanszék, Budapest, 1989. 66.

73. A' Rajzolás mesterségének kezdete. II. Debreczen, 1807. 28. Ferenczy könyvtárának jegyzéke a Magyar Nemzeti Galéria Adattárában található 1939/3530. szám alatt.

74. Ez az alkotás még Rómában, 1823-ban készített Hunyadi Jánost és Lászlót megőrkítő bronz emlékérmé volt.

75. Pusztai László szíves közlése. V. ö. Művészet Magyarországon 1780–1830. Katalógus. Szerk.: Szabolcsi H.–Galavics G. Budapest, 1980. 251.

76. CSATÁRI O.: Utazási emléklapok. Nagy-Várad, 1844. Életképek (Pest, 1844. XI. 6.) 614.

77. KARÁCSONYI J.: Szent László lovas szobrának alakja és elpusztulása. Biharvárad I. (1913) 37–38. Ipolyi tervei között szerepelt

még Szent László fejerekllyetartó hermájának újbóli elkészítése is.

78. Cs. SZABÓ L.: Erdélyben. Budapest, 1940. 45–49.

79. SZÉLL S.: Nagyvárad, Szent László városa. (Officina képeskönyvek) Budapest, 1940. 16.; A lovas szobor újra föllállításának terve teljesen beilleszkedett a korszak erőfitogtató, militarista szellemű művészeti koncepciójába.

80. Például Tőkés László református püspök

előszavában a Szent László és városa 1192–1992. (Budapest, 1992. 7–8.) című albumban.

Fényképek és reprodukciók:

Makky György: 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 9., 10., 11., 13., 14., 15., 16., 17., 18.

Marosi Ernő: 1.

Iparművészeti Múzeum: 12.

Magyar Nemzeti Galéria: 19.

FÜGGELÉK

Az alábbi válogatás részben néhány publikálatlan dokumentummal szeretné gazdagítani a Zalka-Antiphonale kötéstáblájára vonatkozó iratok sorát, részben pedig Ferenczy István nagyváradi szobortervére vonatkozóan közöl néhány (nehezen hozzáférhető) beadványt, fogalmazványt teljes terjedelemben. Az iratok kronológiai sorrendben, eredeti helyesírás szerint következnek.

I. A Zalka-Antiphonale kötéstáblájára vonatkozó dokumentumok

1. Mohl Antal levele Rómer Flórishoz

Nagyságos Uram!

Nehogy az antiphonale bekötésének ügye halasztást szenvedjen, táviratilag valék bátor Nagyságodat értesíteni, hogy a győri püspök ur Ő mŷga Nagysádnak erre vonatkozó javaslatait helyesnek találván azokat egytől-egyig elfogadta. – Eszerint tehát a könyvek 1 kötetbe kötendők, úgy hogy az először talált sarkok (a négy evangelista:) és a középdarab az első, az utóbb nyert képek a hátlapra jöjjenek. A sarkok hiányzó részei újra-öntendők. Ugyszintén amennyiben a keret elégséges nem volna: a meglevő mintájára a még szükséges darabok *Vancsák*¹ által újraöntendők. A képek elé selyemlapok kötendők. –

Egyáltalán legyen szíves Nagyságod ide törekedni, hogy a munka *Kiemelkedő* dísz- és csinnal és szigoru műizléssel készüljön, – miszerint egy lehetőleg *bevégzett mű egészt* küldhessünk a kiállításba, mely a szigoru külföld izléseinek szigorát is kiállhassa, sőt méltó bámulatát felkeltse. – Ha a mű elkészülend, legyen kegyes Nagyságod a kiadások jegyzékét *nekem* megküldeni, s én a fedezetről rögtön gondoskodni fogok Püspök Ő mŷgá előre is szíves köszönetét jelenti általam Nagyságod felajánlott készséges fáradozásaiért.

A mellékletben ismételtlen megküldöm szerény munkálatomat, melyet Nagysád óhaja szerint átalakítottam. Felettéb lekötelez engem Nagyságod kegyes közvetítése által, mely ugys egyetlen érdeme lesz igénytelen művemnek.

Nagyrabecsült kedvezéseibe ajánlott mély tisztelettel maradtam

Győr 25/11 1872.

Nagyságodnak

Hálás volt tanítványa

Mohl Antal

(Országos Műemlékvédelmi Hivatal Könyvtára, Rómer Flóris-hagyatéka. Ltsz.: K. 435/2.)

¹ Elírás. Vandrák Samu budapesti bronzöntő mesterről van szó.

2. Az Antiphonale kötéstábláinak kiadásai

1 Diszjtő bőr	25 fr.
2 Tábla-asztalos által készítése	23 fr.
3 iv pergamen első és hátsó lapoknak drbja 5	25 fr.
A könyvkötő minta	30 fr.
	103 külön 10fr.

(Országos Műemlékvédelmi Hivatal Könyvtára, Rómer Flóris-hagyatéka. Ltsz.: K. 435/1.)

3. Zalka János levele Rómer Flórishoz

Nagyságos Uram

Szíves tudósítását köszönettel vettem, s egyuttal megkérem Nagyságodat legyen szíves a könyvet Dr. Henszlmann Urhoz átküldeni s nevemben arra fölkérni, miszerint a könyv betéve legyen kiállítva, s csak a szakértők kedvéért legyen szabad azt kinyitni, nehogy a kötés a folytonos kitérés által szétmenjen. A nyugtát s egyéb kiadásokat legott kifogom fizetni, mihelyt tudomásomra jönnek.

Fogadja Nagyságod forró köszönetem szíves fáradságáért.

Győr, ápril 14

1874

igen tisztelője

Zalka János

püspök

(Országos Műemlékvédelmi Hivatal Könyvtára, Rómer Flóris-hagyatéka. Ltsz.: K. 435/37. 39. p.)

4. Az Antiphonale bronzöntvényeinek másolatai

Galvanoplasztikai másolatok

Rómer Flóris múzeumi ör elkészítette a győri antiphonale egyik sarkának főszöntvényét; beküldi mutatóválnak, kérdezve, hogy a Vallás- és Közoktatási Minisztérium nem rendel-e néhány példányt?

(A VKM megrendeli az öntvényeket 6 példányban, s elküldeti a Műegyetem, a Mintarajztanoda és négy reáliskola részére.)²

(Magyar Országos Levéltár, Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Levéltára. 1873. V. 3. 7287. Az 1956-ban elpusztult irat kivonatos cédulája az MTA Művészettörténeti Kutató Intézet Levéltári Gyűjteményében található.)

²A másolatok holléte ismeretlen.

Gipszmásolatok

„...
Midőn ezen egyházi díszdarabok először kezemre bízták Bécsben készítettek róluk gipszmásolatokat, melyek a berlini műipar múzeumba is kerülve úgy mutattak be mint „a győri káptalan ezüst sarkai.” Azt hívék t. i. az illetők, hogy ilyen remekeket nem is lehet másból mint nemesebb fémből készíttetni!

...”

(Rómer F.: A győri káptalan antiphonaleja. Adalékul a régi egyházi írott könyvek és rajzaik ismeretetéhez. Archaeologiai Közlemények XI. U. F. VIII. (1877/21.)

II. Ferenczy István nagyváradai szobortervére vonatkozó dokumentumok

5. A Lajcsák Xavér Ferenc püspök és Ferenczy István között kötendő szerződés fogalmazványa

Contractus Melly szerint, egy részről Fő Méltóságu Méltóságos Lajcsák Ferencz Nagy Váradai Püspök és a' Nagy-Váradai Nemes Káptalan, más részről Ferenczy István a' Művész e következő pontokba egyeztünk meg:

1-ször. Művész Ferenczy István kötelezi magát, egy Ló háton ülő *Szent László Király Statuáját*, veres rézből ki vert

munkából való elkészítésére, oly nagyságba, hogy ha a Szent Laszlo maga lábán allana, kilentz láb (vagy Schuh) Betsi mérték szerint lenne és ehez egy proportioba levő lovat hasonlóképp veres rézből.

2-ször. A Piedestal. két oldalára, mellyen a' Statua áll két fél domboru historiai kepeket Sz. László életéből egyik

a *kunokkal való Hada*, másik a nép szomjuhozásakor a *kő sziklából csudaképpen ki eresztett víz*, ezen tábláknak hossza mint egy nyoltz lab. magassága három és fel. Betsi mertekbe. hasonlóképp

veres rézből vagy Fejér marvanyból, mely ket massaba való választás, a' Méltóságos Püspök. és a' Nemes Káptalan. a' Művész betsülete ere hagyni méltóztassék.

3-szor. A Piedestal eleire és hátulljára két Tábla írásoknak, ez is veres rézből, vagy fejér márvanyból, mely két

massaba való választást a' Méltóságos Püspök és a' Nemes Káptalan a' Művész betsülete ere hagyni méltóztassék.

4 szer. kötelezi magát, hogy ezen Statuába megkívántató Réz, Vas,

Gíbs, Fa, ezüstforrasztó vásárlásokat, es a' betük megaranyozását a' maga költségén, teszi egész a' Budán leendő tökéletes kész letteig.

5 ször. kötelezi magát, hogy minden lehetőséggel azon leszen, hogy ezen munka az 1838 esztendei

Junius 27-dik napjára, az az Sz. László király napra tökéletesen készen legyen, hogy ezen nap ünnepileg le leplezhetődjön, könyörögven egyszersmind, hogy ha ez történné is, neki nagy bűnül ne vetetne.

6 szor. kötelezi magát, hogy lehető halála esetében, vagy csak sullyos betegeskedésében, vagy más egyébb bajok, mellyek minden embert könnyen találhatnak, a' szerent a' mikor az történni fogna, olly rendelkezéseket fog tenni, akár az előre fel vett Summa erant, vagy talán mar végéhez közelgető munka erant, hogy sem Méltóságának, sem a' Nemes Káptalannak szomorú csalatkozást érezni ne kentelenitessen.

Ellenbe Fő Méltóságú Méltóságos Laicsák Ferencz Nagy Váradi Püspök és a' Nemes Káptalan kötelezi magát a' fent említett Művész Ferenczy Istvánnak, ezen munka jutalma felyibe 10.000 Tíz ezer ezüst forintokat három rataba fizetni, még pedig ugy, hogy látván fő Méltósága és a' Nemes Káptalan, hogy ezen munkához való fogás, nagy előkészületeket, és bé vásárlásokat kíván, tehát 5000 forintot most a' Contractus alá írásakor, 2500-at a' munka fél kész lettekor es 2500 a' munka fel állításakor. Nagy Varadon fogna ki fizetődni.

2 szor kötelezi magát a' Budáról Nagy Váradra való szállításbert Fa Verschlagokba való bé pakolast a' Ferenczy felvigyazása alatt, és a' fel állításnál leendő költségeket; mint kőmives és napszámós munkákat ő Méltósága és Nemes Káptalan fizetni.

Melly eggyezes nagyobb bizonyosságára, két hasonló párba irattuk és saját petsetünk és kezünk aláírásával meg erősítették.

Kelt N. Varad LS, , , , , , LS, Ferenczy István a' Művész mpa.

(Nagyvárad Püspöki Levéltár, Dioces. 3057/373. Biró József közlése nyomán.)

6. Ferenczy István levele Lajcsák Xavér Ferenc nagyvárad püspökhöz 1835. január 12-én

Fő Méltóságos Püspök, Kegyelmes Uram.

Nem azért irok, mintha Méltóságának a' mult Holnapba, hozzam intézett igen kegyes, bölts és helyes, okokkal erősített Levelet meg nem érttettem volna, vagy hogy abba valamit meg czáfolni kívánnék: hanem inkább Nemes Hiuság ennek oka, hogy ezen Püspökségével, lett Levél váltásim, ugy ragyoghasson éltém történetébe, mint valami joltevő éjjeli fény, mely az én e világba végzett vándori életemre, Diszt és Fényt harittson. De ha még is a' Szent László Statuája készítésekor szollanom kellene, allig válhatnék meg attól az Ideától, mellyet Révai De Monarchia et Sacra Corona Regni Hungariae Centuria 7 auctore Petro de Reva 1659 Sz. Lászlórol így ír „Corpus Mandatum Tumolo Varadini, ubi in ipso Templi aditu posita estequestris Statua Ladislai, ut moles aenea insignis, ita opore, et artificio admirabilis Most kepzelné akarnám, hogy Méltóságának ezen akarattya által azon (Isten tuggya mitsoda ellenség dühe által el pusztult) Statua elenbeni fenyebe's csaknem valóságába helyre állítodna, hogy így azon első magyar századnak is. be záró emlékül szolgálja, mellybe két uralkodó királyok, kegyesen boldogul, idehaza a' bekesség fel tartásában, kün szerencsés végzet hadakozásaival, a' Magyar Szent Koronának. diszt és érdemet szereztek: már ezen értelemben és ezen egyszerű okból: csak ugyan értzből kellene lenni, és öntve lenne, akkor temérdekkel többre kellene kerülni; mint például a' Jósef. császár. Statuája Bétsbe, a' mellett is hogy már egy készen álló császári ágyu öntő intézet, minden embereivel, dispositiojára volt a' Művésznek, tizenegy esztendőbe került, a' művésznek és 400 mása értz van benne, a Péter Czáré Pétervárott, egy másik Párisba, meg Koppenhágába 15 esztendőök alatt készültek. Kőből kivált Ló haton nagyon öszve burkoltnak kellene lenni, mivel a mód nélkül való teher meg kívánná, hogy a Ló alatt oszlop tetetődne; vegzetre az ertz Statuáknak, legnagyobb romlások az ő belső betsek,

ha sok ertz van benne azon Réz, mellyből én akarnék dolgozni, oly vastag lenne mint egy 6 xros a melly többszázadokra elég vastag lehetne igaz az is, hogy a' rez rósdát vesz magára. és ha vékony, ugy azt egeszen altal is eszi, de ha csak egy kis vastagságavan, akkor ezen rosda nem hagyja magát be mostani essőtől harmattól. hanem inkább magába veszi, a' Földről reá repült porocskaknak azon részét, mellyel nagyobb simpathiája van, a' Tellurisi ki gőzolgések hozza adván magukat, egymás közt öszve veszik magukat, és ugy ollya üveg forma smaltot formálnak, a' réz felső részen, mellyet semmi emberi chimia utánnozni nem tud és a rezet óltalomba tartja.

Vegye kegyesen fő méltósága, ezen alazatos nyilatkozásimat, és mongyon aldast minden igaz akaratra, kez csokolással kéri, le kötelezett szolgálja *Ferenczy István a' Művész mp.* Fő Méltósága Méltóságának a' Püspöknek.

(Nagyvárad Püspöki Levéltár, Dioecesis. 3057/373. Biró József közlése nyomán)

Terézia Kerny: Darstellungen des Heiligen Ladislaus zu Pferde

In der Ikonographie des Heiligen Ladislaus ist die Darstellung zu Pferde selten. Das erste – und am häufigsten zitierte – Denkmal dafür war die 1390 in Großwardein (ung. Nagyvárad) errichtete Bronzestatue. Die Umstände der Erteilung des Auftrags auf das 1660 zerstörte Monument, desgleichen seine Form, sind bis heute unbekannt. Letzteres war und ist ein besonders beliebtes und oft behandeltes Thema der kunsthistorischen Forschung, ohne daß sie dabei richtige Ergebnisse erzielt hätte. Jolán Balogh, die bereits im Jahre 1934 sämtliche bildlichen und schriftlichen Quellen in bezug auf das Denkmal mit gewissenhafter philologischer Gründlichkeit erschlossen hatte, hielt nur eine einzige Darstellung für glaubwürdig, und zwar die Aufnahmezeichnung von Cesare Porta und stellte aufgrund deren folgende Präkonzeption auf: „... Heiliger Ladislaus wurde auf einem ruhig schreitenden Pferd, mit der Krone auf dem Kopf und mit einem Kriegsbeil in seiner Rechten dargestellt...“ Ihre Vorstellungen schienen das Auftauchen der lavierten Federzeichnung zu bestätigen, die im Jahre 1988 in der „Rudolfinischen“, –Ausstellung in Wien (Wien, Österreichische Nationalbibliothek, Handschriften-Inkunabelsammlung. Cod. 9423. Fol. 126v) zu sehen war. Die Zeichnung ist jedoch, obwohl sie auf den ersten Blick das Monument glaubwürdig und überzeugend darzustellen scheint, in Wirklichkeit schon ein idealisierter Denkmalentwurf von Joris Hoefnagel vermutlich aus dem Jahre 1598, als Kaiser Rudolf mit Hilfe seines jüngeren Bruders, Erzherzog Maximilians, der Oberbefehlshaber der in Ungarn kämpfenden Truppen war, versuchte, die Bronzestatuen von Großwardein in seine Prager Residenz überzuführen. So weiß man auch heute über das Reiterdenkmal nur das, was aus den Quellen bereits bekannt war, es liegen keine weiteren oder sichereren Angaben vor.

In den letzten Jahren des 15. Jahrhunderts vermehrten sich dann plötzlich die Kunstwerke, die Heiligen Ladislaus zu Pferde darstellten. Man kann getrost behaupten, daß das Thema zu dieser Zeit kulminierte. Diese Werke hatten mit dem Denkmal von Großwardein nichts zu tun, um so mehr weisen sie die Motive der schnell populär gewordenen Graphiken von Dürer, Schongauer, Burgkmair und Pleydenwurff auf. Zu diesen Denkmälern gehört der Bronzebeschlag auf der gegenwärtigen Einbanddecke des in Raab (ung. Győr) aufbewahrten sog. Zalka-Antiphonales. Sein Vorbild ist ganz gewiß in der Hl.-Geopr-Ikonographie dieser Epoche zu finden. Er wurde vermutlich während der Amtszeit des Bischofs János Filipecz in der traditionsreichen und gut ausgerüsteten örtlichen Bronzegießerei gemacht. Dem Mäzenatentum dieses Bischofs war auch die Drucklegung und Herausgabe des Werkes von János Thuróczy *Chronica Hungarorum* im Jahre 1488 in Brünn zu verdanken. Da sich die Herausgabe dieses Werkes geschäftlich als rentables Unternehmen erwies, erschien seine zweite Auflage schon nach zweiundeinhalb Monaten auch in Augsburg. Unter den konservativen Holzschnitten dieses Bandes wird Heiliger Ladislaus nun nicht mehr auf dem Thron, sondern auf einem Pferd sitzend dargestellt. In der bildenden Kunst ist eine parallele Darstellung des Pferdegewichts und des heraldischen Schmucks auf dem Bronzeuß des Zalka-Antiphonales zu sehen, und die literarische Analogie dazu ist bei Hans Seybold zu lesen.

Auf die Einbanddecke eines in München aufbewahrten Varianten der *Ofener Chronik* ist ein kolorierter Holzschnitt mit der Reiterfigur des Heiligen Ladislaus eingeklebt. Dies ist vielleicht die einzige Darstellung in der mittelalterlichen Ikonographie des Heiligen Ladislaus, deren Vorbild genau bekannt ist. Die Gestalt des Herrschers wurde einem Holzstock (aus dem Kampf gegen

die Ammoniter heimkehrender Jiftach wird von seiner Tochter empfangen) entnommen, der von Wilhelm Pleydenwurff zu Stephan Fridolins Band unter dem Titel *Schatzbehalter oder, schrein der waren reichthumer des hails vnnd ewyger seligkeit* angefertigt und gegen 1490 etwas umgeschnitten wurde.

Heiliger Ladislaus war auch der Schutzheilige des den Thron im Jahre 1490 besteigenden Wladyslaw II. aus dem Hause der Jagiellonen, was ohne Zweifel eine Rolle dabei spielte, daß der Kult des Heiligen Ladislaus zu dieser Zeit – vom Hofe offiziell und zur eigenen Prestigegewinnung gepflegt – ein letztes Aufblühen erfuhr. Wladyslaw II. ließ auf den zu Schenkungs- und Repräsentationszwecken eingeführten Guldengroschen (Guldiner) unter Verwendung eines Elementes des Jagiellonen-Wappens die Reiterfigur des Heiligen Ladislaus prägen. Auf den neuen Typen der Münze, die ab 1500 ausgegeben wurden, findet man schon eine abgeänderte Darstellung des Heiligen mit dem Brustbild der „In Sonne gekleideten Frau“ über ihm.

Der polnische Humanist Paulus Crosnensis Ruthenus verfaßte im Jahre 1509 als Hauskaplan des Obergespans im Komitat Ugocsa, Gábor Perényis, einen Panegyrikus zu Ehren des Heiligen Ladislaus und des Heiligen Stanislaus. Der Schmuck auf dem Titelblatt dieser Lobrede ist ein Holzschnitt mit dem Bild des Heiligen zu Pferde. Das genaue Vorbild ist vorläufig noch unbekannt, der Künstler muß jedoch in der Ikonographie des Heiligen Ladislaus bewandert gewesen sein, denn er baute in seine Komposition auch Motive ein, die ein Jahrhundert zuvor in den Darstellungen des Heiligen Ladislaus in der bildenden Kunst aufgetaucht waren (Krönung durch die Engel usw.).

Die spätesten einschlägigen Denkmäler dieser Epoche waren die Ofenkacheln.

Im 17. Jahrhundert erlebten die Reiterstandbilder triumphierender Herrscher in Europa ihre Blütezeit. (Sie rückten bereits früher in den Brennpunkt des kunsthistorischen Interesses.) Anders war es in Ungarn, wo das Haus Habsburg die eigenen Herrscher in Reiterstandbildern und auch anderen Kunstgattungen verewigen ließ. Heiliger Ladislaus erschien nur auf einem einzigen Typus zu Pferde, das war das Mirakel des Wasserschlagens. Das Thema wurde durch die Versbiographien des Heiligen Ladislaus populär. Ihre Verfasser waren zunächst der Franziskanermönch Pelbárt Temesvári und später der Jesuit István Tarnóczy. Der im letzteren Werk publizierte Kupferstich wurde dann Jahrhunderte hindurch schlecht und recht kopiert. Diese Legende trug eine verborgene Symbolik, denn die im Hintergrund dargestellte Schlacht ließ sich bei den verschiedenen adeligen und nationalen Erhebungen gut aktualisieren.

Der Gedanke, den Reiterstandbild des Heiligen Ladislaus in Großwardein wieder zu errichten, tauchte im Vormärz auf. István Ferenczy übernahm in seinem Denkmalentwurf, den er im Jahre 1834 dem Großwardeiner Bischof Xavér Ferenc Lajcsák unterbreitete, eine riesengroße (9 Fuß hohe) Statue aus gehämmertem Kupfer anzufertigen. Ferenczys bildhauerische Vorstellung von der hervorragenden Gestalt der Vergangenheit, die für die Nation eine begeisternde Idee verkörperte, und das Engagement sowie der mäzenatische Eifer des Kirchenfürsten, den alten Glanz von Großwardein wiederherzustellen, trafen glücklich zusammen. Nach einer positiven Aufnahme reichte der Bildhauer Entwürfe und Muster ein, die der Bischof an das Kapitel weiterleitete. Das Kapitel hielt jedoch die Errichtung des mit erheblichen Unkosten verbundenen Monuments für nicht aktuell und berief sich bei der Ablehnung des Antrags auf ein schweres Erdbeben. Der Bischof gab trotzdem den Plan nicht auf und schlug dem Künstler in seinem Brief vom 12. Januar 1835 eine weniger kostspielige Lösung vor. Ferenczy hielt diese, wobei er sich auf ausländische Beispiele berief, für unausführbar.

Der Plan des Reiterdenkmals scheiterte also damals, er tauchte jedoch immer wieder auf, sogar im Jahre 1992. anlässlich des 800. Jahrestages der Heiligsprechung vom Heiligen Ladislaus . . .

SZENT LÁSZLÓ ÁBRÁZOLÁSA EGY BÉCSBEN, 1509-BEN NYOMTATOTT KÖNYVBEN

Szent László ábrázolásai a magyar művészet témavilágára irányuló kutatásoknak a historizmus korától napjainkig a legkedveltebb és legtöbb interpretációs lehetőséget kínáló területét nyújtják. E kutatásokat bizonyos mértékig az a konszenzuson nyugvó vélemény ösztönzi, hogy e szent álló alakos ábrázolásai valamint életének narratív ábrázolásai a magyar művészetnek egyetlen és legsajátosabb témái.

Szent László ikonográfiája az emlékek nyilvánvalóan nagyarányú pusztulása ellenére is impozáns mennyiség és tematikus gazdagság alapján a medievisztikában nyer különös hangsúlyt. A legtöbb tanulmány az 1300-1330 körül feltűnő és legkésőbb 1478-ban megfestett falképciklusokkal foglalkozik.¹ Ezek a kisebb-nagyobb eltéréseken túl egységesek abban, hogy a szent király herceg-kori történetéből egy eseménynek, a kerlési csatának egy motívumát, a hercegnek a kun által elrabolt magyar leány megmentéséért vállalt küzdelmét állítják a képsor középpontjába. A lovagregénybe illő motívum népszerűségét mi sem bizonyíthatja jobban mint az, hogy a hagiografikus legendákból hiányzó téma bizonyos változtatással – az elrabolt és megmentett lányról kiderül, hogy ő Szűz Mária – bekerült a magyar Anjou udvar számára klerikus program-tervező közreműködésével 1330 körül festett Képes Legendáriumba (Róma, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 8541, f. 83v.).

I. László király történetéből a falkép ciklusokon kívül csupán a Képes Krónika (Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Cod. lat. 403) 1356 körül dolgozó festője emelt ki a szövegből néhány, az ő szemszögéből illusztrációt kívánó eseményt. Legendájának csoda-katalógusából pedig a fentebb említett Legendárium szerkesztője válogatott.

A krónika és legenda műfaji különbözőségéből adódó eltérések ellenére a két sorozatban közös téma is akad. Ezek közül egy kevésbé feldolgozottat emelnénk ki: a szent tetemének Váradra szállítása körüli csodát. A csodát a kanonizációval kapcsolatban keletkezett legenda részletezi.² A Magyar Anjou Legendáriumban a kódex sajátos szerkezete és ebből adódó témaválasztása miatt nem volt mód a történet több jelenetre bontott előadására. Ezért a megfelelő mező „*quomodo currus ibat cum corpore waradinum*” felirathoz egy leegyszerűsített szó-illusztráció készült. A kevésbé sikerült kompozíción egy, csak felerészben látható kocsit néhány püspök követ. A Képes Krónika szerzője történetíróhoz méltó óvatossággal kezeli a váradi csodát, elhallgatja. Ezzel szemben a festő egy értelmes, jól felépített képen mutatja be a halottas kocsit Várad elé érkezését (f. 51v.). E két kódexen kívül egy harmadik, a III. Frigyes császár számára 1447 körül befejezett bécsi *Legenda aurea* (Bécs, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 326) is feldolgozza az eseményt. Ez a kódex László király történetéből kizárólag a váradi temetkezést illusztrálja (f. 273v.), mégpedig a Képes Krónikához hasonlóan. A két kép közötti összefüggés azt sejteti, hogy a *Legenda aurea* bécsi festője vagy a Képes Krónika, vagy egy ahhoz hasonló, napjainkra elveszett kódex kompozícióját ismerte.³

A szent király önálló, álló alakos és lovas ábrázolásai – melyeknek prototípusa a Kolozsvári testvéreknek a László-kultusz centrumában, Váradon a 14. század utolsó negyedében felállított szobrai lehettek, ugyancsak foglalkoztatták a korszak művészténeke kutatóit.⁴ Ez a fej-ereklyetartóra is vonatkozik.⁵

Gazdag irodalom taglalja az Árpád-házi szent királyok családi kezdeményezésre a 13. században formálódó, a 14. században virágkorát élő és a 15. századi szárnyasoltárokon közkinccsé váló együttesének típusait, jelentésváltozatait.⁶

A Szent László tisztelet nem magyarok-lakta területekről származó képzőművészeti emlékei a hazai ikonográfia szegényes, sematikus variánsai. Ezek esetleges művészeti értékük mellett kultúrtörténeti jelentőséggel bírhatnak.

Mátyás király idejében megtorpan a több évszázada a királyi udvarral szoros kapcsolatban álló László kultusz. Ennek legszembetűnőbb jele, hogy alakja az 1468-as pénzreformot követően kibocsátott pénzeken alig fordul elő. A jelenség részben az 1471-1472-es összeesküvéssel magyarázható. A király indulatában elfordulhatott a nemzeti vonatkozású patrónustól, és alakját az általánosabb jelentésű Patrona Hungariae köriratos Gyermekeit tartó Máriaéval váltotta fel.⁷

A László kultusz azonban ekkor, a királyi szándék ellenére sem halványodott el, hiszen 1470 körüli az első magyar nyelvű Szent László ének és 1498-ban Temesvári Pelbárt beszédet ír a szent ünnepére.⁸ Szent Lászlónak a II. Ulászló-kori nemzeti irodalmi humanizmusban kiemelt szerepe van. Ennek képzőművészeti vetületével is számolhatunk.

Az alábbiakban két olyan középkori Szent László ábrázolásra kívánjuk felhívni a figyelmet, amellyel a művészettörténeti irodalom nem foglalkozott. Ezek egyikét csupán megemlítjük, a másikkal részletesebben foglalkozunk.

Az egyik könyv (München, Bayerische Staatsbibliothek, Cod. lat. 442) 15. századi bőrborítású kötéstábláján a „Historia Australi(m) et Ungarorum” címet viseli. A kézirat második fele valóban a magyarok történetét tartalmazza, mégpedig Hess András 1473-as kiadású Budai Krónikájának a hiányzó colophontól eltekintve teljes másolatát. A könyv ezen kívül néhány 1473 utáni eseményt is tartalmaz, genealógiai táblázata a Thuróczy-krónika 1488-as augsburgi kiadásából került ide. A könyvben Hartmann Schedel possessorbejegyzése olvasható. A hátsó kötéstábla belsejébe egy Szent Lászlót ábrázoló fametszet került. (41. kép) Ez alatt „Item illigatori Leonardo” bejegyzés olvasható. A kötet további díszítését az osztrák és a magyar országcímer biztosítja.⁹

A keretezett, színezett fametszeten lovon ülve, sisakkal, páncélban, kezében bárdot tartva jelenik meg a király. A kép bal alsó sarkában négyosztású, sávos, kettős keresztet koronázó országcímer kapott helyet. A kép háttérét kitöltő írásszalagon „Sanctus Hung. /vagy Kun(i) g/ Lassel” felirat olvasható. A ló és lovas átlós beállítás igényes komponálásra vall, a rajz elég jó minőségű. A metszet 15. század végi gótikus munka. Német eredetét a király magyar voltának feltehető kiemelése is megerősíti. Érdekes, hogy az írásszalagon a német nyelvben használt Ladislaus helyett a magyar László név németes változata, Lassel áll.

A másik, jelen dolgozatunk tulajdonképpeni témájául szolgáló kötet Paulus Crosnensis Ruthenus „Panegyricus ad divum Ladislaum Pannoniae regem . . .” kezdetű művét tartalmazza, mely Perényi Gábornak szóló ajánlással 1509. júniusában jelent meg

41. Szent Lászlót ábrázoló fametszet (München, Bayerische Staatsbibliothek, Cod. lat. 442)

PAVLI CROSNENSIS RVTHENI ARTIVM LIBERALI-
um magistri. Poetaꝝ quāsuauissimī Panegyrici ad diuū Ladislaū Pan-
noniæ regem ulteriorissimū: & sanctū Stanislāū præsulē: ac martyre
Poloniæ gloriōsissimū: & pleraꝝ alia connexa carmina nō sine magna
suauitate condita.

Karta tytułowa Pawła z Krosna *Panegyrici ad diuinū Ladislaum
et sanctum Stanislauum*. Wiedeń, 1509. 4°.

Do Nr. 108,

42. Szent Lászlót ábrázoló fametszet Paulus Crosnensis Panegyricus kötetében
(Bp. Országos Széchényi Könyvtár, Ant. 3056)

43. Szent László ábrázolása a Thuróczy-krónika 1488-as augsburgi kiadásában.

Adita vo morte regis magni: puenit vnuerfa mul-
titudo nobiliu hungarie ad fratre eius Ladislaum
Et eu comuni consensu parili voto 4 cofona voluta
te ad fufcipiendu regni gubernacula cōco:diter ele-
gerūt: imo fere magis affectuosissimis pab: cōpule-
rūt. Qēs enī nōnerāt ipfūm eſſe veltū pſum:atōe

44. Szent László alakja II. Ulászló 1506-ban vert guldinerén (Bp. Magyar Nemzeti Múzeum)

De generatiōe ⁊ regno scī regis Stephani primi regis hūgarorū

Dux Toru genuit Geychā ⁊ Michaelē. Michael
 el vō genuit Lalmū Ladislāu ⁊ Azul. Geycha vō di
 uino pmonit^o oraculo: Anno dñice incarnationis non
 gentesimo sexagesimo nono: quēadmodū in legēda
 scī Stephani regis scriptū est genuit scī Stephānū regē
 ex Geychā filia gentia. At rex Stephān^o plures quidē genuit filios

Bécsben, Syngnerius és Vietor nyomdájában, 500 példányban (egyik példánya: Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Ant. 3056 coll. 2., RMK III. 177.).¹⁰

A kötet fametszetes nyitóképén Szent László profilban ábrázolt lovas, lovagi sisakban és páncélban, a feje körül nimbuszal, kezében elmaradhatatlan attributumát, a bárdot tartja. A tájképi háttér fölött a bal sarokban a félalakos, holdsarlós Madonna kapott helyet, vele szemben pedig egy felhők mögül kinyúló angyal koronát tart a szent feje fölött. A kép alján, a ló lábai közötti címerpajzson leveles koronából sas-szárnyak közé fogott, jobbra forduló férfifej nő ki. A címer bizonyára a mű kiadásának költségeit vállaló Perényi. (42. kép) A metszet közepes kvalitású bécsi reneszánsz munka, A.N. mestertől.¹¹

Mátyás király halála után a budai, itáliai orientációjú udvari humanista kör felbomlott. Az itáliai humanisták elhagyták a királyi udvart. Helyüket a magyarok mellett bécsi, prágai és krakkói utódaik (pl. Schellenberg János, Olmützi Ágoston, Schlehta János, Celtis Konrád és Cuspinianus) foglalták el. Budának a középeurópai régió kultúrájában és művelődésében betöltött vezető szerepét fokozatosan Bécs vette át. Ugyanekkor a magyarországi humanista főpapok (pl. Bakócz Tamás, Szatmári György) és a világi arisztokraták (pl. a Perényi család) vidéki rezidenciái a magyarországi humanizmus továbbélésének és szélesebbkörű elterjedésének letéteményesei. Az új környezet metamorfózishoz vezet. A platóni eszmék tanulmányozása helyett a nemzeti humanizmus eredményeinek feltárása és felmutatása, a nemzeti identitástudat keresése és megformálása a cél.

A nemzeti humanizmusnak otthont adó udvarok egyike Perényi Gáboré. Ő a Mátyás király halála utáni trónutódlási vitákban a délvidéki arisztokraták többségéhez hasonlóan Jagelló Ulászlót támogatja: tőle remélik az ország törökkel szembeni védelmét. A bizalom kölcsönös, hiszen Perényi Gábor II. Ulászló idejében kényes politikai tárgyalások részvevője, fontos állásokat tölt be: 1504-től a király főkamara, 1512 körül Ugocsa és Máramaros megyék főispánja.¹² 1508 elején a pestis elől menekülő krakkói professzort, Paulus Crosnensis Ruthenust, a Perényi István környezetében működő Magyi Pál fia Sebestyén tanárát közel egy évig papi teendők ellátása fejében vendégül látta. E vendégeskedésnek köszönhető a korabeli magyar humanisták nemzeti humanizmusuk gyökereit Janus Pannoniusban kereső s ezért annak műveit több ízben kiadni szándékozó, de e szándékában megbicsakló, végül Perényi és Crosnensis egymásratalálásával megvalósított Janus Guarinohoz írt panegyricusának 1512-es kiadása.¹³ A kényszervendégeskedés szempontunkból fontosabb eredménye a Szent László panegyricus. A kötet Crosnensis magyarországi tartózkodása idején Perényi környezetében írt beszédeinek egy részét tartalmazza.¹⁴

A könyv nyitóképe Szent Lászlót részben a Thuróczy-krónika 1488-as agusburgi kiadásának egyetlen lovasához (Szent Lászlóhoz) hasonló beállításban, jobb vállán bárdot átvetve jeleníti meg. (43. kép) Az egyezés mellett szembetűnő eltérések is mutatkoznak. A Magyarok krónikája László király a zárt koronát visel, a Panegyricusé pedig sisakot. Az előbbinél a lovas beállítása, mozgás érzetét keltő. Bizonyára a váradi szobor hatása érvényesül rajta.¹⁵ Stílusa gótikus. A bécsi metszet lovasalakja statikus, merev, reneszánsz stílusú.

II. Ulászló király egyfelől dinasztikus őse és szent patrónusa iránti tisztelete jeleül, másfelől a magyarországi szentkultusz hagyományainak visszaállításával a nemesség megnyerését is remélve, 1499-ben kibocsátott aranyforintjának hátlapján Szűz

Mária képét Szent Lászlóéra cserélte. A korábbi pénzek álló lovagjának vagy trónoló uralkodójának helyét most a lovasszenté foglalta el.¹⁶ Az 1506-os guldiner hátlapján a lovasszent fölött feltűnik a Madonna félalakja is. (44. kép) Ez a Madonna azonban korszerűbb a Mátyás-kori érmeiken szokásosnál, mert holdsarlós, s ez a kultuszkép, mely a Patrona Hungariae-val azonosult, a török elleni harcokban különös jelentőséggel bírt.¹⁷ A fentiek alapján az 1506-os guldiner propagandisztikus rendeltetése nyilvánvaló. Az utóbbi veret a Madonna típusa valamint a Madonna és a lovas összekapcsolása szempontjából a metszetnek előképül szolgálhatott.

A szent királyt és rajta keresztül az egész országot védelmező Patrona Hungariae a Szent István ikonográfián belül formálódott meg. A 15. század végén átkerült Szent László ábrázolásába is. Jó példát kínál erre a vitfalvi oltár két táblája (1490 körül). Itt mindkét szent királyt a félalakos Madonna pártfogolja.¹⁸ A képtípust a 16. század eleji nyomtatott Missalék nyitóképei honosítják meg a magyarországi művészetben.¹⁹

A bécsi fametszeten László király feje fölött az angyal koronát tart. A hagiografikus legenda,²⁰ a Képes Krónika és a hozzá hasonló Thuróczy-krónika²¹ utalnak arra, hogy László a Salamon-kérdés megoldatlansága és a királyi méltóság áldozatvállaláskénti elfogadása valamint a földi helyett a mennyi korona iránti vágyából, alázatból vonakodott a koronázástól. A Képes Krónika szerzője Lászlónak arra a látomására emlékezett, amikor ő bátyja, Géza herceg feje fölött látott koronát tartó angyalt.²² A festő az angyali koronázást átvitte a Szent László képsorba is (f. 46v). Lényegében kiterjesztette azokra az esetekre, amikor megítélése szerint egy koronázás a szabálytalan trónrakerülés miatt rendhagyó volt. Feltűnő, hogy a Krónika szövege olykor jelentéktelen királyok koronázását körülményesen adja elő, és illusztrálja is, első királyunké fölött pedig könnyedén átsiklik. Mindössze egy fél mondat utal arra, hogy „isteni rendelésből elnyerte a királyi felség koronáját”. A neki szentelt terjedelmes képsorból kimaradt a koronázás. Úgy tűnik, a Thuróczy-krónika augsburgi kiadású Szent István lapjának rajzolója felfigyelt a Képes Krónika koronázási képein érvényesülő szempontra, s homályosnak érezve Szent István trónra kerülésének elbeszélését, a László ábrázolásban időközben meghonosodott angyali koronázás motívumát beépítette az első magyar király ikonográfiájába is. (45. kép)

A Thuróczy-krónika 1488-as brünni kiadása iránti nagy érdeklődés indokolta a könyv néhány hónappal későbbi augsburgi kiadását. Annak ellenére, hogy az augsburgi kiadást a Magyarországgal szomszédos területek olvasóközönségének szánták, a megjelenés a hazai érdeklődésnek volt köszönhető. Ezt az érdeklődést kevés tárgyi emlék és több forrás bizonyítja. A Magyarok krónikája nem egy korabeli és későbbi könyvjegyzékben szerepel és szövegét a későbbi történétírók is felhasználták. Thuróczy munkája a nemzeti orientációjú humanistákat célozta meg. A nemzeti múlt megismerésén keresztül vezette el olvasóit a múlt iránti büszkeséghez és segítette a nemzeti öntudat formálódását. E Krónika funkciója ebből a nézőpontból a Janus Pannonius életműéhez hasonlítható.²³

A Perényi Gábor és Paulus Crosnensis együttműködésével írt, összeállított és közreadott Panegyricus Szent László mellett más hazai vonatkozású szenteket – például Istvánt és Szaniszlót – is dicsőíti. Ez a könyv bizonyos értelemben a Thuróczy-krónikához és a Janus Pannonius életműhöz hasonló szerepet tölthetett be: a magyar föld szentjeit dicsőítette.²⁴ A nyitókép a nemzeti múlt kiemelkedő személyiségének,

az ország patrónusának az újrafogalmazott illetve tartalmilag gazdagodott Patrona Hungariae-val közös tiszteletét kívánta szolgálni.

A címlap bécsi munka, de a program kidolgozása és a motívumok összeválogatása ott történhetett, ahol a mű megírásának és kiadásának ideája is megszületett: Perényi Gábor ugoccai főispán környezetében. Ezért a kép a magyar vonatkozású ikonográfia becses emléke.

A művészettörténeti irodalom ezideig kizárólag a Szent László ikonográfia Szent Istvánéból eredő motívumaira koncentrált. Az augsburgi kiadású Thuróczy-krónika vizsgálata az átvétel fordított útját is bizonyította számunkra. Mind a Thuróczy-krónika, mind a Panegyricus tárgyalt metszete a későközépkor és a humanizmus szintetizáló szándékának a magyar vonatkozású képzőművészetben ritka példája.

JEGYZETEK

1. DRĂGUT, V., La légende du „héros de frontière” dans la peinture médiévale de la Transylvanie. *Revue Roumaine* 1975. 11 skk. (a korábbi irodalommal), LUKÁCS Zs., A Szent László legenda a középkori magyar falfestészetben. In *Athleta patriae. Szent László-tanulmányok*. Szerk. Mezey L., Bp. 1980. 163 skk.

2. Legenda Szent László királyról, Magyarország királyáról. (1210 körül) Ford. Kurcz Á. In *László király emlékezete*. Bp. 1977. 55 skk.

3. A bécsi kódexről legutóbb: Művészet Zsigmond király korában. Katalógus. Bp. 1987. M.18.

4. BALOGH J., Márton és György kolozsvári szobrászok. Kolozsvár 1934.

5. Ö.1. (i. m. 3. jegyzet)

6. Ld. MoM I. Bp. 1987. 803 skk.

7. MAROSI, E., Der heilige Ladislaus als ungarischer Nationalheiliger. *Bemerkungen zu seiner Ikonographie* I.m. 14–15. Jh. *Acta Historiae Artium*, 1987. 246 skk.

8. Fennmaradt a Peer-kódexben és a Gyöngyösi-kódexben. A két kódex alapján közlést teszi: ld. 2. jegyzet 81 skk., Temesvári Pelbárt beszéde Vida T. fordításában uo. 71 skk.

9. GÁBOR Gy., Adatok a középkori magyar könyvírás történetéhez. *Magyar Könyvszemle* 1910. 10 skk. — A kötet összeállítása, jelenlegi formájának kialakítása, pl. a Szent Lászlót ábrázoló metszetnek a kötetbe helyezése a könyvet 1493 előtt írt világkrónikájához bizonyára használó Schedelnek köszönhető (Die *Graphiksammlung des Humanisten Hartmann Schedel*. München 1990. 70.).

10. SOLTÉSZ, E.—VELENCZEI, C.—SALGÓ, W. Á., *Catalogus librorum sedecimo saeculo impressorum, qui in Bibliotheca Nationali Hungariae Széchényiana asservantur*. T. III. P-Z. Bp. 1990. P 180.

11. A címer megegyezik a Janus Pannonius

Panegyricus címlapján láthatóval, de a rajz fordított ld. Fitz J., *A magyar nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedeleme története* I. Bp. 1959. 215. Fantázacímernek nevezi: KARLAI K. K., *A címer története, fejlődése*. Amsterdam. 1985. 306. (Az utóbbi bibliográfiái adatért a *Vigilia c. folyóirat szerkesztőségének* tartozom köszönettel.)

12. NAGY I., Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. P-R. Pest 1862. 235., GERÉZDI R., *Egy költői hírnév története. A Janus-hagyomány sorsa a Jagellok korban*. Irodalomtörténeti Közlemények. 1962. in: *Janus Pannoniustól Balassi Bálintig*. Tanulmányok Bp. 1968. 52 skk.

13. GERÉZDI R., i. m. (12. jegyzet) 52 skk., Uő: *Egy magyar humanizmus-történet margójára*. Irodalomtörténeti Közlemények, 1958. In. i. m. 171 skk.

14. GERÉZDI R., i. m. (12. jegyzet) 52 skk.

15. MAROSI, E., i. m. 238.

16. RÉTHY, L., *Corpus Nummorum Hungariae*. Bp. 1898. II. 60.

17. RÉTHY, L., i. m. 321 A., KOLBA J., *Szent László alakja a középkori ötvösművészetben*. In: *Athleta patriae. Szent László-tanulmányok*. Szerk. Mezey L., Bp. 1980. 226., MAROSI E., i. m. 238., 246 skk.

18. MAROSI, E., i. m. Abb. 51.

19. FITZ J., *A magyar könyv története*. Bp. 1959. 75.

20. I. m. (2. jegyzet) 52.

21. f. 46v., THURÓCZY János, *A magyarok Krónikája*. Ford. Horváth J., Bp. 1978. 168.

22. f. 42r.

23. HUSZTI J., *Janus Pannonius*. Bp. 1931. 292.

24. Figyelemre méltó, hogy azon kevés valóságos jellegű művek közé tartozik, amelynek kiadásában világi személy hathatósan közreműködött.

Tünde Wehli: Die Darstellung des Heiligen Ladislaus in einem 1509 in Wien Gedruckten Buch

In der Studie werden Eröffnungsbild und der geistige Hintergrund des Bandes von Paulus Crousensis Ruthenus „Panegyricus ad divum Ladislaum...” behandelt, der mit einer Widmung an den

Obergespan des Komitats Ugocsa, Gábor Perényi, im Jahre 1509 in Wien bei Vietor herausgegeben wurde. Auf dem Holzschnitt (von Meister A.N.), der Heiligen Ladislaus darstellt, sitzt der König auf einem Pferd, über ihm sind die Halbfigur der Madonna auf der Mondsichel und ein Engel mit der Krone in der Hand zu sehen. Der Autor stellt fest, daß sich die Komposition an das Titelblatt der Augsburger Ausgabe der Thuróczy-Chronik von 1488 mit dem Reiterbild vom Heiligen Ladislaus und der Darstellung des Heiligen Stefans sowie an den 1506 ausgegebenen Gulden des Königs Wladyslaw II. anlehnt. Das Programm des Wiener Holzschnittes wurde vom Auftraggeber des Buches bestimmt. Den geistigen Hintergrund der Komposition und auch des Textes im behandelten Buch stellt der sich am Anfang des 16. Jh. entfaltende ungarische adelig-nationale Humanismus dar, im Zeichen dessen auch die Werke von Janus Pannonius herausgegeben wurden.

Mikó Árpád

VÁRDAY PÁL ESZTERGOMI ÉRSEK HAGYATÉKI LETÁRA (1549) ÉS AZ ESZTERGOMI EGYHÁZ KINCSEINEK SORSA MOHÁCS UTÁN

Rossz korban lett érsekké Várday Pál. Elődje, Szalkai László Mohácsnál esett el királyával s a magyar országnagyok többségével együtt; a fejetlenség és zűrzavar közepette az országban kezdetét vette a polgárháború. Látványosan omlott össze a régi rend, amelyben Várday meredeken ívelő pályája elindult, s melynek romjain a csúcsra ért, ám az új, melynek – utóbb királyi helytartóként is – tevékeny alakítója lett, csak nagyon lassan és nehezen formálódott. Esztergomból, az ellenkirályok hatalmának hátramesgyéjéről a török hódítók kényszerítették menekülésre; ő volt az, aki 1543-ban a káptalannal együtt Nagyszombatba tette át az egyházmegye székhelyét, magával menekítván a levéltárat s az egyház megmaradt kincseit. Várday Pálról, a Mohács utáni évtizedek egyik kulcsfigurájáról és koronatanújáról mindezek ellenére csak keveset tudunk; keveset az életéről, még kevesebbet a személyiségéről.¹ Alakját és tevékenységét meglehetősen érdektelenség övezi.

Hagyatéki leltárának szövege mindmáig nem került közlésre. Két részlete ismert csak: az egyiket (egy drágakövekkel díszített fedelű Evangelistariumról szóló adatot) Iványi Béla közölte 1937-ben;² a másik részlet az, amelyet Takáts Sándor közölt 1902-ben.³ Takáts Sándor ezt a tételt nem vonatkoztatta a Mátyás-kálváriára, s a szövegrészlet Balogh Jolán figyelmét is mindvégig elkerülte.⁴ A passzust a kálváriához Kovács Éva kapcsolta (kiadatlan) kandidátusi disszertációjában,⁵ majd újabban (Détsy Mihály levéltári gyűjtéséből) Szilágyi András.⁶ A Mátyás-kálvária őrzésének történetéből ismét eltűnt néhány homályos esztendő. Várday Pál hagyatéki leltárának azonban nem ez az egyetlen idézni érdemes tétele. Fontos az egész szöveg, amely más kiadatlan, vagy már korábban kiadott iratokkal együtt – azokkal egymást kölcsönösen értelmezve – az esztergomi kincstár 1526 utáni történetét teszi jobban követhetővé.

A Szent Adalbert székesegyház kincseinek Mohács utáni sorsa – akárcsak a többi magyarországi egyházi kincstáré – csaknem a szétkallódás, vagy a biztos pusztulás lett. Inventáriumok állnak a feltartóztathatatlan folyamat különböző állomásain. 1527-ből származik az első ma ismert jegyzék a Drégely várában letett kincsekről.⁷ Ezek azonosak lehetnek azokkal a klenódiumokkal, amelyeket (a káptalan valamennyi oklevelével együtt) Várday Pál érsek ugyanebben az esztendőben – a káptalan akarata ellenére – elvitt Esztergomból. Az értékek közül azután *inter alia* egy különösen értékes függönyt *et alia vasa aurea et argentea* elzalogosított s ezzel háromezer arany kárt okozott a káptalannak – legalábbis így szólt később a vád.⁸ A sebtében papírra vetett jegyzék négy faládát (*capsa lignea*) említ. A másodikban és a negyedikben oklevelek voltak, az elsőben ereklyetartók, a harmadikban paramentumok. Valamennyi ládát a vikárius pecsételte le, az okleveleket tartalmazó ládákat Keresztury Mihállyal, a másik kettőt az esztergomi provisorral, Várday Tamással közösen. (Várday Tamást, az érsek testvérét is igen elmarasztalólag emlegetik majd 1530-ban.)

A jegyzék a továbbiakban főleg paramentumokat sorol fel, méghozzá, különös módon, az egyházi öltözeteket általában két-két szőnyegbe csavart csomagokban. A paramentumok valóban hirtelen kerülhettek elszállításra. A Bakócz kápolna kincsei közül a drégelyi *Regestrum* csak a textilnemüket sorolja fel (összekeverve a Kanizsai kápolnához tartozó darabokkal), azokat, melyek maradéka 1549-ben ott lesz Várdy Pál hagyatékában az esztergomi egyházi öltözetek zömével egyetemben. (Ott lesz majd egyébként háromezer arany is.) A következő esztendőben, pontosabban 1528 június 22-én a székesegyház sekrestyéjében őrzött kincseket írják össze s ezt a listát egészíti ki az a másik (datálatlan) jegyzék, amely *super Restantiis Rerum Ecclesiae Strigoniensis in Castro Dregel depositarum* szól.⁹ Az, hogy a kincseket ekkor két különböző helyen őrzik, nem befolyásolja későbbi sorsukat: Várdy hagyatékában innen is, onnan is bukkannak fel tárgyak. Egyáltalán nem vehető biztosra, hogy az 1527-ben Drégelybe került kincsek évtizedekre ott maradtak volna. A káptalan 1543-ig folyamatosan tevékenykedett Esztergomban.

A folytonos hadiállapot 1526 után az esztergomi egyháznak különösen sok ötvösművét emésztette fel; ennek nyoma – az okleveles adatokon kívül – az a zsákocskányi (üvegtekókban, papírban őrzött) ereklye, meg kristály-lapocskák s *-modulus*, melyeket Várdy halála után *in domo Capellani* a második ládában találtak meg. 1528-ban közel harminc ereklyetartót írtak össze Esztergomban és Drégely várában; 1549-ben már csak öt fejereklyetartó és két karereklyetartó (Szent István királyé és Szent Imre hercegé) volt meg. Rejtély, hogyan kerülte el az egyházi kincsek begyűjtését és a beolvasztást a Mátyás-kálvária, amely a Bakócz kápolna – már alapítója halálakor legenda hírével s a folyvást pénzsűkében lévő uralkodók számára oly kívánatos – kincstárához tartozhatott.¹⁰ Az 1528-as jegyzékek mellett van azonban két (valamiképp összefüggő) becslési jegyzék a kápolna kincseiről, amelyekben színarany tárgyak is szerepelnek. Az első lista bizonyos, már korábban átadott ezüstöket is említ, a második pedig olyan ezüstitárgyakat, melyek – Várallyai Szaniszló székesfehérvári prépostnak 1530 december végén átadotván – Szapolyai János kezére kellett kerüljenek.¹¹ Ugyanebben a becslési jegyzékben felbukkan egy igen nagy értékű *crux aurea*, mint homályos pénzügyletek főszereplője; a kálvária – ha az adat rá vonatkozik – talán valóban zálogba került.¹² (Remélhetőleg előkerülnek még újabb, erre vonatkozó levéltári adatok, és akkor a kérdést végleg meg tudjuk oldani.) A Mátyás-kálvária majd Várdy Pál hagyatékában bukkan föl újra, 1549-ben, néhány jól azonosítható esztergomi klenódium társaságában, melyek szintén elkerülték a pusztulást. A kincstár zűrzavaros, hiányosan dokumentált történetében 1530 után közel húsz esztendőnyi az az időszak, amelyről ma még semmit sem tudunk. 1543-ban Esztergomot megszállja a török; az idejében (ám pontosan nem tudni, mikor)¹³ elmenekített ötvösművek, paramentumok nagyobbik hányadát 1549-ben Pozsonyban őrzik. A paramentumok száma (a korábbi inventáriumokkal összevetve) közel teljes, az ötvösművek viszont jócskán megfogyatkozott. A levéltár megmenekült; a könyvek sorsáról tudjuk a legkevésbé.¹⁴

Várdy Pál esztergomi érsek és királyi helytartó 1549 október 12-én halt meg. A helytartói tanács október 15-én kelt levelében másnapra ígérte a hagyatéki leltárba vételét az uralkodónak,¹⁵ s a Hofkammerarchivban őrzött *Conscriptio*, melyet az elhunyt érsek pozsonyi házában vettek föl, valóban október 16-án kelt.¹⁶ A jegyzéket három nappal később, október 19-én küldték csak el Ferdinándnak, a kísérelével

tanúsága szerint, melyet Ujlaky Ferenc győri püspök (Várday utódja a helytartóságban), Thurzó Ferenc nyitrai püspök és Pétervárad Balázs szepesi prépost látott el kézigyével. A levélből kiderül, hogy a mozdítható javak egyikét-másikat bizonyos személyek már magukhoz is vették, hogy könnyebben kaphassák meg, de a levél írói arra figyelmeztetik a királyt, hogy Várdaynak sok szegény sorsú rokona van s számos hitelezője is. Kiderül továbbá, hogy a titkár, Fridericus Malatesta, nem adta át a bizottságnak Várday pecsétjeit, mivel átvételükre nem volt írásos megbízásuk a királytól.

A *Conscriptio* két nagyobb részre tagolódik. Az első szakasz nyolc *scrinium* illetve *cista* tartalmát leltározza, mindegyik ládát egy-egy betűvel jelölve meg. Az „A” jelű *scrinium* tartalmaként 22 tételben 31 darab ötvöstárgyat sorol fel, közöttük Szent György fejerekljetartóját, egy igen régi, pergamenre írott Evangelistariumot, ötvösművű fedéllel, kelyheket, gyertyatartókat, valamint három erszényt, bennük négy híján háromezer arannyal (*ut prima fronte cognoscere potuit*, teszik hozzá). Ez a *scrinium* őrizte a Mátyás-kálváriát is. A ládát a lista felvétele után lezárták és ekkor került rá az „A” betű. E láda mellett, külön volt még három, drágakövekkel ékes infula, mindegyik saját tartójában. A második, „B” jelű *cistában* 8 tételben 3 régi infula, négy fejerekljetartó (*Sancti Adalberti, Sancti Blasii, Sancti Vincencij Martyris, Sanctae Agnetis*) és két karerekljetartó (*Stephani Regis et Emerici Ducis*) valamint két *pacifical*e és három *dalmatica* volt. A harmadik, „C” betűvel megjelölt ládában 12 tételben asztali edényeket (kancsókat, tálakat, fedeles serlegeket), evőeszközöket és négy gyertyatartót (*pro mensae usu*) leltároztak, összesen csaknem hetven darabot. A negyedik, „D” jelű ládában textilneműk kaptak helyet, közöttük egy *ornamentum altaris*, melyet Krisztus sírbatételének jelenete díszített s egy aranyos kárpit, amelynek közepén Bakócz Tamás címere ékeskedett. Az ötödik, „E” jelű ládában 5 tételben ruhákat és lőszerszámokat írtak össze. A hatodik („F”), a hetedik („G”) és a nyolcadik („H”) ládában okleveleket találtak. Leltárba vettek továbbá – a *cistákon* kívül – tizenhárom különböző méretű szőnyeget is. A *Conscriptio* második része azokat a kintlevőségeket sorolja fel, amelyeket valaki már magához vett, valamint azokat a tárgyakat, amelyeket eleve *extra domum* őriztek. Eszerint a provizornál, Muthnoki Mihálynál, az udvarmesternél, Ghyczy Józsefnél és a titkárnál, Fridericus Malatestánál volt néhány ötvöstárgy és ruhanemű. Az istállóban összeírták a lovakat, kocsikat. *In domo Capellani* találtak négy nagy szőnyeget (*pro ornando templo*), másik háromról azt mondták, hogy már korábban elküldték őket Nagyszombatba. Egy ládában tizenöt *casula* volt, egy másikban öt *casula*, nyolc *dalmatica*, több *cappa*, egy *ornamentum altaris*, egy *pallium*, melyről azt tartották, hogy Szent Adalberté volt.¹⁷ Az egyházi öltözetek nagyobbik részéről megjegyzik, hogy régi. Egy harmadik és egy negyedik ládában szintén paramentumok voltak, közöttük egy-egy aranyos kárpit is, Bakócz Tamás illetve Beatrix királyné címerével. Rögtön ezután a pincék tartalmát vették sorra, gondosan feltüntetve az üres edényeket is. *In domo dispensatoris* is minden mozdíthatót összeírtak; ezután következett a konyha. Az edények leírása után váratlanul megjegyzik, hogy Muthnoki Mihálynál van még néhány ruhadarab is. Különös, hogy a *Conscriptio* kísérő levele nem említi Várday Pál végrendeletét, sőt, erre később sem utal senki. Feltehetőleg azért nem, mert nem volt végrendelet.

A másik összeírás, melyet Merényi Lajos közölt a hg. Esterházy család kismartoni levéltárából 1894-ben,¹⁸ nem keltezett, de csak röviddel Várday halála után vehették föl. Lényegesen kevesebb tárgyat tartalmaz az előzőnél, de mindenütt feltüntetik a

súlyt és az értéket is. Bár ezt a *Specificatió*t mások állíthatták össze, a tárgyak a szűkszavú leírások alapján is jól azonosíthatók a Hofkammerarchiv *Conscriptió*jának bizonyos tételeivel. Hiánytalanul megvan itt a „C” jelű láda tartalma, a közel hetven darabot számláló ezüstnemű-együttes, tálak, kancsók, tányérok, evőeszközök. A „D” jelű ládában volt textiliák közül ekkor nem sorolják föl a Krisztus sírbatételének ábrázolásával díszített *ornamentum altaris*t, a Bakócz-címeres kárpitot és a két értékes kazulát. Az „E” jelű ládában lévő világi ruhadarabok hiánytalanul megvannak; kettőt közülük hihetetlenül magas összegré értékelnek. Megvan a tizenhárom szőnyeg is, amelyeket előzőleg a „H” jelű láda után soroltak fel. Szerepelnek itt azok az ötvöstárgyak és ruhák is, melyeket korábban Muthnoki Mihálynál, Ghyczy Józsefnél és Fridericus Malatestánál, a titkárnál regisztráltak, sőt, utóbbinál most már egy nagy szőnyeg is feltűnik. A kocsik és lovak is ekkorra többségükben új gazdára leltek, szintúgy a bor is – bár itt a folyamat nem követhető pontosan nyomon. Szerepel ezen a listán az egész inventárium legnagyobb tétele, a négy híján háromezer arany is. A *Specificatio* végül rendelkezéseket is tartalmaz – eszerint mindazt, ami az összeírásban nem szerepel (de később kiderül róla, hogy Várdy volt), el kell kobozni. S az 1549. évi összes jövedelemről el kell számolni, szintúgy a tetemes temetési költségekkel is.¹⁹ Várdy Pál hagyatékára, úgy tetszik, veszélyek leselkedtek, ezért kérte a helytartói tanács 1549. október 24-én a nyitrai püspököt, hogy négy megbízható servitorát hozza magával az elhunyt érsek pozsonyi házában őrzött ingóságok őrzetére.²⁰ A hagyaték ügye december 1-én még mindig függőben volt.²¹

A *Specificatio* nem tartalmazza a klenódiumokat. Kivételt képez két gyertyatartó – ezeknek azonban nem közlik sem a súlyát, sem az értékét, viszont megjegyzi róluk, hogy az egyházhoz tartoznak. Nem szerepel tehát itt az „A” és a „B” jelű ládák teljes anyaga, a „D” jelű ládából a már említett négy értékes paramentum (az „F”, a „G” és a „H” ládák iratanyaga természetesen szintén kimarad) s hiányzik az *in domo Capellani* lévő összes paramentum. Világos, hogy ekkorra már szétválasztották egymástól az érsek személyes használati tárgyait az esztergomi egyház javaitól. A *Specificatió*ban felsoroltak ezzel el is tűnnek a szemünk elől; feltehetőleg javarészüket szétosztották az érsek rokonai és hitelezői között.²²

A klenódiumok – vagyis az esztergomi egyház kincseinek – sorsa azonban továbbra is nyomon követhető. Következő ismert stációjukat még érdemes itt szemügyre vennünk. Annál is inkább, mert az 1549. évi *Conscriptio* azon tételei, amelyeket a *Specificatio* nem tartalmaz, szinte szószerint ismétlődnek abban a *Regestrum*ban, amelyet 1553-ban vettek föl az esztergomi egyház javairól – vagyis a *Specificatio* és a *Regestrum* együtt teszik ki a *Conscriptio* anyagát. A *Regestrum*ot Dankó József közölte 1880-ban.²³

Ez a *Regestrum* szorosan összefügg azzal az átadási jegyzékkel, amelyet a pozsonyi káptalan adott ki az Oláh Miklós által Nagyszombatba vitetett kilenc darab esztergomi klenódiumról.²⁴ Mindkét irat ugyanazon a napon, 1553. július 15-én kelt.²⁵ A káptalan jegyzékéből kiderül, hogy 1549-ben, Várdy Pál halála után hamarosan (*statim*) öt ládát helyeztek el a pozsonyi káptalan sekrestyéjében. A kincseket Sbardellati Ágoston esztergomi nagyprépost és Bornemisza (Abstemius) Pál helyezte biztonságba.²⁶ Sbardellati volt az, aki 1543-ban, Esztergom átadásakor megmentette a levéltárat (ezt nyilván most is megtette) s aki – egyebek között – azzal a feltétellel kapta meg Várdy halála után az esztergomi érsekség kormányzását két évre, hogy a

jövedelmekből ki kell fizetnie az elhunyt érsek adósságát.²⁷ A *Regestrum* láthatólag a négy évvel korábban leltározott *cisták*at veszi újra elő. Néhány ötvöstárgy hiányzik (például négy kehely paténástul), néhány olyan mű is felbukkanik azonban – például három szarverleg, több *auleum* –, amely nem szerepel a hagyatéki leltárban, viszont felismerhető a korábbi esztergomi inventáriumok valamelyikében. Ugy látszik, mintha a *Specificatio* megelőzte volna a kincsek deponálását, s az átrendezett, kiűrtett *cisták*-ba máshozzan is jutottak volna esztergomi illetőségű egyházi használati tárgyak. Kérdés, hogy honnan?

Oláh Miklóst 1553. május 7-én nevezték ki esztergomi érsekké, közel négy évnyi sedis vacantia után. Ezt követően került sor a *Regestrum* fölvételére; lajstromozták az „A” és a „B” jelű ládák tartalmát (vagyis az ötvöstárgyakat) s leírták, mit vettek ki az „A”, a „B”, a „C” és „D” jelű *cisták*ból. Lajstromozták a „D” jelű *cistában* őrzött miseruhákat is (nagy részüket az *in domo Capellani* tároltak közül emelték volt ki), melyek közös vonása, hogy *cum cruce gemmata* voltak díszítve. Az ötödik láda meglétére a *Regestrum* nem utal. A *De Cista A. exceptae res* megegyeznek a pozsonyi káptalan átadási jegyzékében felsoroltakkal, s itt szerepel az a két infula is, melyeket a „B” *Cistából* vettek ki. A négy kiemelt kárpit sorsa ezekből a jegyzékekből nem derül ki.²⁸

A négy (esetleg öt?) ládában őrzött kincseket az év végéig tartották ekként elkülönítve; 1553. december 17-én azonban három („A”, „B”, „C”) *ladulából* a tárgyakat Oláh Miklós érsek, Görög Mátyás lector, Pápai Pál cantor és mások jelenlétében egyetlen nagy ládában helyezték el és azt lezárták az érsek és az esztergomi káptalan pecsétjével.²⁹ Ekkor újabb leltárt készítettek, majd felsorolták, mi került át mindebből Nagyszombatba, *ad festum nativitatis Domini*, illetve korábban (vagyis július 15-én). A Mátyás-kálvária ekkor Pozsonyban maradt, néhány nagyobb értékű klenódiummal együtt. Leltározták december 17-én a „D” jelű *ladulát* is és azután felsorolták, ebből mit vittek át Nagyszombatba. A leltár nem felel meg pontosan a július 15-én felvett *Regestrum*nak, ugyanis felbukkannak olyan tárgyak is, (például a négy kehely paténástul, több infula, kárpitok), amelyeket csak Várday Pál hagyatéki leltára regisztrált. Hol voltak ezek 1553 nyarán? A leltárak különös tulajdonsága, hogy a tárgyak, tárgycsoportok egyike-másika időnként el-, majd újra előtűnik. 1553 karácsonya mindenestre biztosan az az időpont, amikor az esztergomi egyház javainak nagyobbik része az egyházmegye új székhelyére, Nagyszombatba került. S ez az a pillanat, amikor a történet nyomkövetését ajánlatos megszakítanunk.

Műtárgyakat, amelyek megvannak ma is, nehéz azonosítani Várday Pál szűkszavú hagyatéki leltárában. Kétségtelenül felismerhető a Mátyás-kálvária; talán a koronázási eskükereszt, talán az Apostoli kereszt és Oláh Miklós pásztorbotja. Ugy gondolom, valószínűleg több is. Azokból a klenódiumokból azonban, amelyek Várday Pál megrendelésére készültek és az ő révén jutottak a kincstárba (ezeket az 1553. évi leltárak gondosan felsorolják), jelenlegi ismereteink szerint³⁰ nem maradt egy sem.

JEGYZETEK

1. SCHMITH, N.: *Episcopi Agriensis. Tyrnaviae 1768*, 274–296.; BUDAI F.: *Magyar ország polgári históriájára való lexicon a XVI. század végéig*. III. Nagy-Váradonn 1805, 686–691.; SUGÁR I.: *Az egri püspökök története*.

Budapest 1984, 218–225.; V. ö. még: EMBER Gy.: *Az újkori magyar közigazgatás története Mohácsiától a török kiűzéséig*. Budapest 1946, 92. skk.; *Magyar humanisták levelei XV–XVI. század*. Közreadja V. KOVÁCS S. Budapest

1971, 543–551.; Magyarország története 1526–1686. I-II. Szerk. PACH Zs. P., R. VÁRKONYI Á. Budapest 2 1987, I, 150. (SINKOVICS I.)

2. IVÁNYI B.: Könyvek, könyvtárak, könyvnyomdák Magyarországon 1331–1600. Budapest 1937. Újra kiadva: A magyar könyvkultúra múltjából. Iványi Béla cikkei és anyaggyűjtése. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 11.) Szeged 1983, 39–40. Az irat jelzetét egyébként csak Iványi közölte, Takáts Sándor – ld. a következő jegyzetet – azt nem adta meg.

3. TAKÁTS S.: Abstemius Bornemissza Pál. In: TAKÁTS S.: Hangok a múltból. Budapest 6. n. 11–12. (A cikk eredetileg az Archeológiai Értesítő 22 1902 202–210. lapjain jelent meg.)

4. BALOGH J.: A művészet Mátyás király udvarában. I–II. Budapest 1966, I, 338.

5. KOVÁCS É.: A párizsi ronde-bosse zománc virágkora és a Mátyás kálvária. Kandidátusi értekezés. Budapest 1975. (Gépirat) Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár, jelz.: D. 7130. 78. lap

6. SZILÁGYI A.: „Az Losonczy Antal mozdója medenczéstől” – és az esztergomi Mátyás-kálvária. Ars Decorativa 11 (1991) 103–104., 114–115.

7. Lásd: Függelék I. számú irat

8. Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából II. Szerk. BUNYITAY V., RAPAICS R., KARÁCSONYI J. Budapest 1904, 79. skk. (V. ö.: BALOGH J.: Az esztergomi Bakócz kápolna. Budapest 1955, 86.)

9. Mindkét jegyzetet közli DANKÓ J.: Történelmi műirodalmi és okmánytári részletek az esztergomi főegyház kincstárából. Esztergom 1880, coll. 142–148. A két jegyzék egymáshoz való viszonyáról: BALOGH J. (8. jegyzetben) i. m. 84.

10. BALOGH J. (4. jegyzetben) i. m. I, 338.; KOVÁCS É. (5. jegyzetben) i. m. 77–78.

11. BALOGH J. (8. jegyzetben) i. m. 81–85

12. BALOGH J. (8. jegyzetben) i. m. 9–10.;

KOVÁCS É. (5. jegyzetben) i. m. 77–78.; SZILÁGYI A. (6. jegyzetben) i. m. 101–103.

13. V. ö.: LEPOLD A.: Adatok az esztergomi főszékesegyházi kincstár történetéhez. Esztergom 1929, 11.; CSERNYÁNSZKY M.: Az esztergomi főszékesegyházi kincstár paramentumai. Budapest 1933, 27–30.; Esztergom műemlékei 1, Múzeumok, kincstár, könyvtár. Összeállította GENTHON I. Budapest 1948, 217. (LEPOLD A.); SOMOGYI Á.: Esztergomi káptalani kincstár. Budapest 1966, 5.; KÖRMENDY K.: A Knauz-hagyaték kódextörédékei és az esztergomi egyház középkori könyvtárának sorsa. Budapest 1979, 50.

14. KÖRMENDY K.: Középkori esztergomi könyvgyűjtemények. Ars Hungarica 17 (1989) 41–46.; KÖRMENDY K.: Az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár, a ferences

rendház és a Városi Babits Mihály Könyvtár állományának történeti áttekintése. Magyar Könyvszemle 107 (1991) 20–40.

15. R. KISS I.: A magyar helytartótanács I. Ferdinánd korában és 1549–1551. évi leveles könyve. Budapest 1908, 164–166.

16. Lásd: Függelék II. számú irat

17. Ez az adat újabb problémákat vet föl. Ez a pallium ugyanis 1566-ban a Szent István protomártírról nevezett társaskáptalan javai között szerepel: KÖRMENDY K. (13. jegyzetben) i. m. 20. Úgy látszik, az esztergomi kincstárak anyaga összekeveredett.

18. Várday Pál ingóságai. Kiadta MERÉNYI L. Történelmi Tár 1894, 170–173.

19. V. ö.: Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából. V. Szerk. KARÁCSONYI J., KOLLÁNYI F., LUKCSICS J. Budapest 1912, 240–241., 242, 282–283.

20. R. KISS I. (15. jegyzetben) i. m. 168.

21. Egyháztörténelmi emlékek (19. jegyzetben) i. kiad. 242.

22. V. ö.: R. KISS I. (15. jegyzetben) i. m. 215, 266.

23. DANKÓ J. (9. jegyzetben) i. m. coll. 148–150.

24. Várday Pál ingóságai. (18. jegyzetben) i. kiad. 174.

25. Regestrum super Res et Bona Ecclesiae Strigoniensis In Festo Divisionis Apostolorum revisa et in ladulas collocata 1553. Az Apostolok oszlásának ünnepe július 15.; a másik irat kelte: Datum Sabbato proximo post festum beatae Margarethae Virginis et Martyris anno domini Millesimo quingentesimo tertio. 1553-ban eme szombat szintén július 15-re esett.

26. Várday Pál ingóságai. (18. jegyzetben) i. kiad. 174.

27. KOLLÁNYI F.: Esztergomi kanonokok 1100–1900. Esztergom 1900, 139–140.; PÖR A.: Az esztergom-várbéli Szent István első vértanúról nevezett prépostság története. Budapest 1909, 47–48.; KÖRMENDY K.: Literátusok, magiszterek, doktorok az esztergomi káptalanban. In: Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Szerk. FÜGEDI E. Budapest 1986, 191–192. Lásd még: SZARKA Gy.: A váci egyházmegye és püspökei a török hódítás korában. Vác 1947, 141–143, stb.; Magyarországi magánkönyvtárak I. 1533–1657. Szerk. VARGA A. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 13.) Szeged 1986, 6–8.;

28. V. ö. BALOGH J. (4. jegyzetben) i. m. 393–395.

29. Lásd: Függelék III. számú irat (V. ö. IVÁNYI B. 2. jegyzetben i. m. 43.)

30. V. ö. LEPOLD A. (13. jegyzetben) i. m. 11.; PROKOPP Gy.: Mátyás király monstanciája Esztergomban. Művészettörténeti Értesítő 7 (1958) 257–259.; CSÉFALVAY P.: Az esztergomi főszékesegyházi kincstár. Budapest 1984, 15.

FÜGGELÉK

Az iratokat betűhíven közlöm, a rövidítéseket – az *item* és a *con-* kivételével – nem oldom fel. Jelzem a II. és III. irat eredeti pagina- illetve folio számát [szögletes zárójelben]; a bal oldali lap-szélen olvasható, általam adott *numerus currens* (kerek zárójelben) pedig a lehetőleg tartalmas tételeket teszi könnyebben áttekinthetővé, idézhetővé. A szöveghiányokat (a III. – ázott, rongált, újabban restaurált – iratban) szögletes zárójelbe tett pontok mutatják. (A hiányok – az ismétlődő részek miatt is – jól kiegészíthetők.) A III. irat margójára írott jelek későbbi leltárakkal összevetve valószínűleg értelmezhetők lesznek.

I.

1527. Az esztergomi egyház Drégely várában letett javainak jegyzéke

(Budapest, Magyar Országos Levéltár, A Magyar Kamara Archivuma, E 210, Miscellanea No. 6. Ecclesiastica et religionaria, 3. tétel)

1527.

Regestrum bonorum ecclie Strigoniē
In Castro Dreghel depoitorum

- (1) Primum Reposita est una Capsa lignea
plena Reliquiarum, sigilata manu
dn̄i vicarij et dn̄i Thomę de
warda prouisoris curie Strigoniē.
- (2) Item altera Capsa simil̄ lignea plena
l̄arum priuilegialium Capituli
strigoniē, sigilo dn̄i vicarij ac
Magr̄i Michaelis de Keresthwr
obsignata.
- (3) Item Tertia Capsa lignea plena
casularum cū Cophijs, sigillo simil̄
dn̄i vicarij ac dn̄i Thomę de
warda obserata.
- (4) Quarta capsula simil̄ lignea in qua
Reposita ac collocate sunt l̄re
priuilegiales archiep̄i Strigoniēns,
similiter sigillata.

Numerus Vallisiorum

primū vallisiū seu legatura continet

(5)	Cappas Rubras de veluto	xij.
(6)	Cappas albas de damasco	xv.
(7)	dalmaticas de veluto	xij.

(8)	Quę omnia colligata sunt duobus
Tapetis, quorum una Matthei
succentoris est, altera est Ecclie	
Item Secundū Vallisiū seu ligatura		
(9)	continet cappas maiores
de veluto	vj.
(10)	item cappas de veluto viridei
coloris, aptas choratorib ⁹	vij.
(11)	item cappas de veluto rubri
coloris	vj.
(12)	item dalmaticas	ij.
(13)	casulas	x.
(14)	hec omnia ligata sunt duobus
tapetis ipsius Ecclie	
Tertiū vallisium continet		
(15)	casulas	xj.
(16)	Indumenta altaris	vj.
(17)	oprimenta pulpiti	iiij.
(18)	oralia siue cusinos	ij.
(19)	dalmaticas	ij.
(20)	item tres particulas seu Reliquias veluti,
quarum una est de veluto
violacei coloris, altera de veluto
nigri coloris, Tertia de
damasto albi coloris	
(21)	hec omnia colligata sunt duobus tapetis,
quorum unum est Stphni pulsatoris,
alterum est ipsius Ecclie	
Quartū Vallisium continet		
(22)	Casulas	vij.
(23)	dalmaticas	iiij.
(24)	cappas puerorū	ij.
(25)	Indumenta altaris	ij.
(26)	hec omnia uno tapeto simul ligata sunt.	
Quintū uallisium quadratum		
(27)	ligatum tapeto magri Francisci	
(28)	Wayay continet dalmaticas	vj.
(29)	casulam	j.
Sextum uallisium continet		
(30)	Tabulas inauratas	vj.
(31)	Cappulas puerorū	iiij.

- Septimū uallisiū continet
- (32) Casulas ij.
- (33) dalmaticas ij.
- (34) auleas siue pipetasmata v.
- (35) item Tapeta maiora Ecclīe in toto
Reposita sunt xvij.
- (36) item unū uallisiū siue legatura
parua manutergiorum

- (37) item duę casulę quarū una est
ex damasto albo, altera ex damasto
crocei coloris facta, item quoddā
(38) indumēta altaris de damasto
(39) crocei coloris, cū uno calice,
que Relicta sunt ad usum
uię (?) dñi Rēmi

- item vallisiū paruū quadratū continet
- (40) calices viij.
- (41) item corporalia necessaria
hec etiam obsignata sunt sigilo dñi
vicarij ac magri Michlis de
Keresthwr.

Regestum sup rebus et bonis sacello
rum Anuntiationis Viēt et
Assumptionis btę Virginis in
ecclīa Strigoniē fundatorum.

- (42) primū reposita sunt In dicto Castro
dreghel duo peripatasmata siue
aulea viridei coloris, Lanea, ac
Imaginibus distincta ac variegata.
- (43) Item quoddā tegumentū sepulchri condam
felicis memorię Thomę Cardinalis
ex nigro veluto factum.
- (44) Item Velū quoddā de veluto eleuato
viridei coloris ac deaurato, factum,
quo uti solet Ecclīa (Strigoniē)
In die corporis chrī In pcessionē.

- (45) Item Quēdam Cortina de veluto Rubro
Inaurato, et secundū flores eleuatā
facta. Cuius extremę partes sunt
diuersis Coloribus disiunctę.
- (46) Item Quēdā Cortina ad Inuestiendos
parietes apta, ex Raso siue atlasio,
Rubro facta. Gemmis florida ac
elaborata acu. In cuius Medio
sunt insignia condā Gheorgij Archiēpi
In formā scuti, quę tamē Remouere
possunt, tota sunt gemmata.
- (47) Item quoddā velum siue cortina de veluto
Rubro eleuato ac floridis filis
deaurato, factum. Armis Insignibus
serenissimi condā Regis Matthie In
suis angulis acu contextis ac
elaboratis, quod suspendi solet
ad latus sinistrū Altaris Maioris.
- (48) Item Velum quoddā siue Cortina de
veluto violacei coloris penitus
aureis filis intexto, factum. Cuius
extremitates ex damasto viridei
coloris factę sunt, armis similiter
ac Insignijs Regni huius ad ex
tremas partes acu elaboratis.
quod suppendi solet ad Latus
dextrum Maioris altaris.
- (49) Item Velum quoddā de veluto Rubro
eleuato sedū flores, aureis filis
florido, factum. Cuius extreme
partes similī ex damasto Virideo
factę sunt. Armis quibuscā similiter
In Id Impressis.
- (50) Item Velum quoddā antiquū de veluto
Rubro deaurato factū, subductum
panno Lineo Rubro simplici.
- (51) Item Cortina una de Raso seu Attlasio
facta, qua vestiri solet sedes
pontifitia Rōmī dni Strigonien̄.

Item In quadā Ligatura continentur

(52)	casulę	vj.
(53)	cappa	j.
(54)	dalmaticę	xij.
(55)	albę	x.
(56)	humeralia	iiij.
(57)	Indumenta altaris	viiij.
(58)	Indumenta altaris qottidiana	ij.

- (59) Item tres dimidiatę petię de veluto
 quarū duę sunt Rubrę deauratę
 et una leonini coloris Theglazijn.

- (60) Item duę Tabulę Inauratę quarū una
 complicabilis continet diuersas Reliquias
 altera Cuprea Inaurata

Item Vallisiū quoddā continet Inclusas

(61)	Casulas	xij.
(62)	Cappas	ij.
(63)	Scuta contexta ac acu elaborata Inaureis filis	viiij.

Item una Ligatura sunt

(64)	Casulę	ij.
(65)	Indumenta altaris	ij.

II.

1549. október 16. Pozsony. Várday Pál esztergomi érsek hagyatéki leltára.

(Bécs, Österreichisches Staatsarchiv, Finanz und Hofkammerarchiv. Hoffinanz Ungarn, Fasc. rote Nr. 2.)

[344^r]

Sacratissima Mtas Regia
 Domine Clementissime.

Orationum devotarum, et fidelium seruitorium nostrorum humillimā
 commendationem. Mandauerat nobis Mtās v̄ra sacrat^{ma}
 ut in casu mortis Rzm̄i dñi Archiēpi Strigoniē, Locumtenētis
 sui, curemus omnes illius res in formam Inuentarij cōscribere.
 Vnde mandatis Mtīs v̄rae obedire cupientes, post mortem
 dicti dñi Strigoniē, curata etiam corporis, quoad eius fieri
 potuit, honestissima sepultura, aggressi sumus conscriptionē
 rerum eius. De quibus confectum Inuentarium, cum
 praesentibus voluimus ad Mtem v̄ram transmittere.

Cognoscet autem M̄as vr̄a Sacra in Ordine descriptionis signatum esse, quod apud quorundam manus sint certae res argenteae atq₃ aliae, quas nos existimamus ea de causa per illos retentas, ut apud M̄tē vr̄am pro illis obtinendis commodius laborare possint. Verum, ut cum venia Sac^r: M̄tis: vr̄ae liceat nobis quoq₃ proferre quod sentimus. Nobis sane non probatur, ut cuiq₃ petenti quicq₃ M̄as v. s. concedat his. Sunt enim nepotes ex fratre et neptes, satis misera. Sunt et creditores complures, quorum om̄n credita ita subito cognoscere non licuit. Et sunt adolescētes diurnis nocturnisq₃ ministerijs optime meriti, quorum rationem habendam, et Iusticia ipsa postulat. Fuerunt quidem complures seruitores et familiares R³mi dñi Strigoniē Sed qui officia habuerunt, ex Bonorum sibi attributorum redditibus, creduntur sui non fuisse immemores, et p̄sertim

[344^v]

qu superflui et non necessarij videntur, quiq₃ nostro iudicio dimitti deberent, ut Bona huius pro M̄tē vr̄a cum cunctis redditibus occuparentur. Quod vero ad alia attinet. M̄as vr̄a Sacra omnem suam in his rebus deliberationem ad faelicem suum in Hungariam reditum (quod propediem futurum intellegimus) clementer reijcere dignabitur. Nam alioqui in plerisq₃ locis nonnihil prouentus M̄as vr̄ae leuauit. Noluimus et hoc M̄tē vr̄am S. latere, aperte mussare homiēs, quod pro vetusto et usitatissimo Regni more, hominis mortui et sepulti sigilla nondum sint scissa in partes et extracta. Nos cum res conscriberentur, uolebamus sigilla omnia in unū locum cum rebus caeteris includere et obsignare, et propterea monuimus dñi R³mi pie memoriae Secretarium, ut proferret ea quae habuit (nam unum Iuridicum erat, et annullaria duo, ex quibus unum cum Iuridico inpotestate sua habuit d. Fridericus Secretarius) recusauit tamen, et mirari se dixit, quod ea sine mandato Speciali M̄tis v. ab eo peterentur. Nos et hoc ipsum arbitrio M̄tis vr̄ae S. subiecimus, tametsi, ut praemisimus, perpetuo ita obseruatum sit, ut auctoritate publica fungentium sigilla statim a morte eorum abolerentur. Nec vlla alia re magis poterat dñs Fridericus vitare suspicionem hominum, q₃ prolatis sigillis, quae non a M̄tē vr̄a habuit, sed dño Archiepiscopo.

[359^r]

Caeterum expediendum curauimus Egregium d. Gregorium Sibrik, consiliarium M̄tis vr̄ae, ad reuidentas arces Archiep̄atus, officialesq₃ in officio continendos, et fide accepta, confirmandos in seruitio M̄as vr̄ae, conscribendasq₃ res in Arcibus existentes. Non obmittemus diligenter sciscitari de Statu prouentuum Archiepiscopatus, de quibus deinde M̄tē vr̄am Sacram reddemus certiorē. Visum est autem Sp^{li} et Mag^{co} dño generali et caeteris dñis, ut

interea, donec M̄tis v: s: voluntatem certius cognosceremus,
Cantores conseruarentur, nec dimitterentur. Expectamus
igitur mentem et deliberationem M̄tis: vr̄ae S: in hoc. Cui
fidelia seruitia nostra humillime commendamus.

Posonij die 19. mensis Octobris. Anno Dñi 1 5 4 9.

Sacrat.^{mae} M̄tis: v. fideles et humillimi seruitores.

Jaurien:
Nitriensis
Blasius & warę^o petrj

In dorso:

Sacratissimae Romanorum, Hungariae
Boemiaeq₃, etc. Māti Regiae, Dño n̄ro clemen:mo

(öt gyűűspecséttel lezárva; mind az öt papírfelzetes, igen rossz állapotban)

[345^r]

INVENTARIUM
super rebus R̄zmi D. Pauli
de Warda Archiepi Strigoniē zc
in domo eius Posoniē repertis
et conscriptis

1549.

[345^v]

(üres lap)

[346^r]

Conscriptio rerum Inuentar,
R̄zmi dni Pauli de warda
Archiepi Strigoniē, Locum:
tenentis Regiae Maiestatis,
die. 16. mensis Octobris facta.

1 5 4 9

In primis. In una capsula siue scrinio
ligneo continentur.

- (1) Argenteum caput Sancti Georgij
cum humeris, integrum.
- (2) Tabula argentea, Annunciationis
Mariae figuram continens.
- (3) Candelabra argentea duo unius
formae, propria, quae eiusdem
dñi Strigoniē fuerunt.
- (4) Monstrancia gestatoria Corporis
Domini, argentea, tota deaurata.
- (5) Baculus pastoralis argenteus
totus deauratus.
- (6) Infula una antiqua, cum ornamētis
argenteis deauratis.

[346^v]

- (7) Euangelij liber cum certis antiquis
ornamentis et lapidibus rudibus
antiquis, in pergamento scriptus.
- (8) Calix magnus antiquus cum patina
totus deauratus.
- (9) Calix minor deauratus, cū patina.
- (10) Crux aurea insignis, diuersis lapi-
dibus, imaginibus et gemmis, miro
artificio exornata. Opus Regium.
altitudine unius ulnae longa, cui
unus angelus deest, et lapis unus
ex minoribus, et aliquot gemmae.
- (11) Item calices quatuor cum patenis
suis deauratis.
- (12) Pax cristallina cum signo Crucifixi
deaurata exigua.
- (13) Aurei in tribus Bursis, singulis
continentibus millenarium numerū
cum defectu quatuor aureorum,
ut prima fronte cognosci potuit.
- (14) Duo candelabra maiora argentea,
in certis locis deaurata.
- (15) Duo item minora argentea cande-
labra sine deauratione.

[347^r]

- (16) Vasculum argenteum pro aqua
Benedicta, cum Instrumento
aspersorio deaurato.
- (17) Crux argentea longa in partibus
decem fctā, quae Archiēpo prae=
ferri solebat.
- (18) Crux aurea mediocris sesquipalmi
cum gemmis et lapidibus praeciosis
ornata, habens de ligno crucis
salvatoris.
- (19) Thurribulum, argenteum paruum
cum nauicula argentea deaurata.
- (20) Baculus pastoris ex argento, totus
deauratus insignis artificij.
- (21) Pendulae tres, pro tribus infulis pontificijs
cum gemmis, quarum una habet
ornamenta pendencia ex puro auro
facta. Reliquae duae, cum pendencijs
argenteis deauratis.
- (22) Item acus tres pro pallio Archiepi
affigendo, deauratae.

Ista cista clausa deinde est, et
obsignata, cum signo lr̄ae
.A.

- (23) Extra hanc cistam sunt infulae
pontificales tote gemmis ornatae
tres, in suis thecis —

[347^v]

In secunda cista
continentur res infrascriptae.

- (24) Infulae antiquae tres, duae cum gem̄is
non magni precij, tertia cum
simplici ornatu.
- (25) Caput argenteum cum humeris
deauratum, Sancti Adalberti.
- (26) Caput argenteum deauratum
cum humeris Sancti Blasij.
- (27) Caput argenteum cum humeris
Sancti Vincencij Mir̄is, deauratū.

- (28) Caput argenteum cum humeris
deauratum Sanctae Agnetis.
- (29) Brachia duo ex argento, deaurata
Sctōrum, Stephani Regis et
Emerici Ducis.
- (30) Pacificalia vestes argentea deaurata,
cum ornamentis, gemīs lapidibusq₃
vitreis
- (31) Dalmaticae vestes Ecclesiasticae
tres, auratae cum coloribus.

Clauso hinc scrinio et obsignato:
est additum signum literae
.B.

[348^r]

In Cista Tertia

- (32) Peluis magna argentea cum fusorio,
et in certis locis deaurata.
- (33) Scutellae maiores argenteae, numero octo.
- (34) Peluis minor argentea cum fusorio,
quod coopertorio caret.
- (35) Theca discorum argenteorum, quae
habet puros discos duodecim de
argento, et duos in totum deauratos.
- (36) Scutellae paruae duae argenteae in
margine deauratae. Item duae
minores similr margine tenus inauratae.
- (37) Cyphi seu Cupae tres argenteae deauratae.
- (38) Opercula Cyphorū quatuor deaurata.
- (39) Scutellae argenteae mediocres sex
numero.
- (40) Coclearia argentea duodecim.
- (41) Furcellae argenteae duodecim.
- (42) Salinum deauratum partibus
duabus constans, unum.
- (43) Candelabra argentea pro mensae
usu, quatuor.

Clausa cistae et obsignatae,
addita est nota literae
C.

[348^v]

In Cista Quarta.

- (44) Ornamentum altaris auro contextū
cum figura depositionis domini.
- (45) Auleum de veluto aurato eleuatis
floribus, cum insignibus quondā
Thomae Archiepi, Cardinalis, in medio.
- (46) Capucia quatuor de diverso genere
facta.
- (47) Pallium ex Cameloto.
- (48) Vna vestis de veluto nigro.
- (49) Vna vestis ex Tabino sub rochetto
ferenda.
- (50) Pallium de scarlato, vnum.
- (51) Frena duo ex rubeo veluto cum
bullis argenteis deauratis.
- (52) Cameloti rubri pecia vna.
- (53) Pileus amplus de veluto rubro,
cum ornamentis simplicibus.
- (54) Casula una de veluto rubro auro
intertexta, cum crucifixo
gemato.
- (55) Alia casula de veluto rubeo deaurato,
cum cruce simplici ex filis aureis.

Hinc Cistae signum est
additum literae
.D.

[349^r]

In Cista Quinta.

- (56) Ornamenta equia, frenum et
postilena argentea, deaurata,
- (57) Suba vna sabellina attlasio cerulei
coloris superinducta,
- (58) Suba altera sabellina attlasio
nigro tecta.
- (59) Suba Mardurina, tecta attlasio
rubro, pro rochetto.
- (60) Capucia duo de scarlato, cum
cucullis Episcopalibus.

Hinc Cistae Signum est
additum literae
.E.

Cista Sexta.

- (61) Habet literas certas et regeſta
cum certis ſaccis literarijs
ſignum huius eſt
litera .F.

[349^v]

Ciſta ſeptima minor.

- (62) habet literas certas, quae excuſſae
et perluſtratae non ſunt, ſed
obſignata, cum ſigno. G.
- (63) Ciſta Octaua paulo maior, quae
dicta et habere ſigillum duplex,
et lras certas. Non eſt haec aperta,
ſed relicta eodem modo, et tam
haec octaua q₃ minor illa ſeptima
eſt impoſita et incluſa in quoddā
ſcrinium amplum. H.
- (64) Praeterea reperta ſunt tapeta
communia maiora, mediocria
et parua, numerum tredecim.

[350^r]

Extra Domum, vbi reſ
ſunt conſignatae
Apud manus dñi Michaelis Muthnoki
proviſoris, ſunt reſ inſcriptae.

- (65) Cantari argentei tres, quorum unus
eſt pintaliſ, Duo vero quartaliſ
meſurae Capaces.
- (66) Cupa una argentea deaurata,
cum altiſ floribuſ.
- (67) Item duae Cupae, cum operculiſ
ſuiſ deauratae.
- (68) Coclearia argentea quatuor,
furcellae duae.

- (69) Suba una de Damasco vetus,
subducta pantherinis, apud
dñi Iosephum Ghiczij, mgr̄m
curiae.
- (70) Apud dñi Fridericum secretariū
culcita vna de Taffota,

[350^v]

In Stabulo.

- (71) Equi sellares gradarij, Duo.
- (72) Equi Kochij, numero quinq₃
ex his duos, domū dimisit mgr̄
agazonum.
- (73) Equi pro curru personae suae, rasi
numero quatuor.
- (74) Equi albi currules numero quinq₃
- (75) Currus kochij pendens pro persona
sui. vnus
- (76) Currus mediocris pensilis
pro equis quatuor.
- (77) Currus onerarius vnus, pro ligni
vehendis et oneribus.
- (78) Item Tentoria apud Sartorem et
magistrū agazonū dicuntur esse tria.

[351^r]

In domo Capellani sunt res
infrascriptae.

- (79) Tapeta magna quatuor, pro ornando templo.
- (80) Vltra haec, dicit Tyrnauiam ad eccliam
missa fuisse, tria magna.

Ibidem in scrinio Res,

- (81) Casula de Atlasio Brunatico cum
suis pertinen̄.
- (82) Casula de Damasco rubro cum suis attinen̄:
- (83) Casula de atlasio aureo, cum attinen̄
- (84) Casula una ex veluto auro intexto
cum floribus eleuatis

- (85) Casula de veluto rubro auro intexto.
- (86) Casula de atlasio aurato
- (87) Casula de Damasco albo auro intexto.
- (88) Casula ex atlasio rubro aurato sine attinen̄
- (89) Casula ex veluto Carmesino floribus
auratis cum suis attinen̄:
- (90) Casula de veluto rubro auro intexto
cum attinen̄:
- (91) Casula de Damasco albo cum floribus
aureis et sericeis
- (92) Casula de veluto rubro Carmesino
auro intexto cum attinen̄:
- (93) Casula de veluto brunatico sine auro
cum suis attinen̄
- (94) Casula de veluto brunatico
auro intexto, cum attinen̄
- (95) Casula de veluto nigro cum attinen̄.

[351^v]

In Scrinio secundo.

- (96) Sacculus cum nodulis et lapillis
Cristallinis et vitreis
- (97) Item certa ossa reliquiarum sanctoꝝ
diuersorum, in papyris et vitris
cristallinis. Quae oīa in unum
sacculum sunt composita
- (98) Casula una de atlasio cū auro
- (99) Cappa una sericea vetus
- (100) Dalmaticae duae sericeae veteres
- (101) Cappae veteres de veluto rubro
- (102) Casula de Damasco leomini coloris, vetus
- (103) Vile pallium, quod dicitur fuisse S. Adalberti
- (104) Duae Dalmaticae de veluto rubro
auro intexto.
- (105) Casula ex veluto rubro auro intexto
cum floribus, sine pertinen̄, cum
gemmata cruce.
- (106) Casulae duae ex serico veteri
- (107) Dalmatica vetus de veluto viridi attrito.
- (108) Dalmaticae attritae ex atlasio, Duae
- (109) Dalmatica de veluto rubro aurato.
- (110) Ornamentum altrararis cum argenteis
bullis et exilibus gemis in una parte

- (111) Scuta seu pendentia cappaz, quinq₃.

In Tertia Cista

- (112) Indumentum altaris ex atlasio rubro, vetus,
 (113) Auleum de veluto aureo cum insignibus
 Thomae Archiepi Cardinalis,
 (114) Ornamentum altaris ex atlasio aureo,
 (115) Ornamentum altaris de Damasco albo
 auro et coloribus intextis,

[352^r]

- (116) Ornamentum altaris de Damasco albo aurato,
 (117) Or: altar: ex auro atlasio intertexto
 (118) Or: alt: ex veluto aureo coloris flauiej
 (119) Casula ex auro, veluto rubro intertexto,
 (120) Indu: alt: de veluto rubro cum floribus aureis
 (121) Ornamentum pulpiti de veluto brunatici
 coloris, aliud cerulei coloris.
 (122) Ind: altar: de atlasio violaceo cum
 aureis floribus et coloribus,
 (123) Cappae puerorum quatuor, de Damasco albo,
 (124) Ornamentum puluini auratum cum
 eleuatis floribus,
 (125) Auleum amplum de atlasio aureo cū
 insignibus Reginae Beatricis
 (126) Ind: alt: de veluto, simplex, coloris leonini,
 (127) Casula de veluto viridi auro intexto
 cum cruce gemmata,
 (128) Casula de atlasio albo auro intexto
 cum cruce insigni gemmata.
 (129) Casula aurata de veluto flauo cum
 cruce gemmata,

In Quarta

- (130) Auleum auratum cum floribus eleuatis,
 (131) Dalmaticae viles attritae.
 (132) Aulea duo veluto aurato cum floribus,
 alterum rubri, alterū viridis coloris.
 (133) Orn: alt: vetus de atlasio albo,
 (134) Cappae tres de veluto viridi,
 quarta de veluto rubro,
 (135) Particulae duae gemmatae pro certis
 ceremonijs diej palmarum.

[352^v]

- (136) Tabula vna, quae in medio habet imaginē
beatae Virginis, in reliquo vero diversoz
Sanctorum reliquias plures,
(137) Ornamentū altaris cum insignibus
argenteis inauratis compluribus eo
applicatis, et exilibus gemmis.
(138) Mitra simplex cum ornamento crucis
in Cacumine,
(139) Pulvinus geniculanti praelato, de
aurata materia factus,
(140) Scuta duo Capparum templarium,
(141) Casula de Damasco albo cum cruce
sine attinencijs.
(142) Cappa de atlasio aurato cū imaginibus sc̄toz
(143) Dalmaticae Duae ex auro tracticio (?)
(144) Dalmaticae duae de atlasio aurato,
(145) Or: alt: de atlasio aurato cum floribus,
(146) Cappa de veluto rubro auro intexto.
(147) Ornamentum pulpiti de veluto rubro
auro intertexto,
(148) Casula de veluto rubro auro intexto,
(149) Casula de veluto nigro simplici cū cruce,
(150) Casula de atlasio rubro auro intexto
cum cruce gemmata.

[353^r]

- (151) In Cellario exteriori sub
Sacello, Vas vini vnum
per Dm Nadasdi donatum.
(152) Vas vini aliud plenum viennense,
(153) In interiori Cellario eodem, a sinistra
parte, sunt vna Duo.
(154) A Dextra parte, sunt vna ex vineis
eiusdem prouinentia, tria.
(155) Ibidem nova huius anni vna Duo.
(156) Ibidem vasa vacua duo.

In Cellario sub Domo Rzm̄

- (157) A sinistra parte, vasculum vini
secundarij, seu lora, quod clauiger
seregél, suum esse propriū dicit.

- (158) Ibidem vasa vini Decimalis anni
praeteriti. duo.
- (159) Ibidem, noua vrna vasis septem
vnum vas vinarium vacuū.

[353^V]

- (160) A Dextra parte vero
vrna vasis tribus.
- (161) Ibidem unum vas vini, quod familiae
distribuitur ad usum,
- (162) Ibidem vnum Dolium et vas vacuū,
In Domo Dispensatoris
- (163) Vas aceti vnum
- (164) Ibidem aceti vasculum vnum,
- (165) In Curia domus Dispensatoris
vasa et vascula vacua, numero
triginta duo.
- (166) Supra tectum vero vacua vasa
triginta octo.
- (167) Ibidem Currus unus kolija, novus
cum nodis et alijs attinentijs.
- (168) Ibidem Larda sex.

[354^I]

In Coquina

- (169) Ollae aeneae maiores et minores
numero viginti sex.
- (170) Cultri coquinarij quatuor.
- (171) Coclearia ferrea septem.
- (172) Aureum Cribrum coquinariū vnū
- (173) Cratis una
- (174) Verua numero tria
- (175) Sartago una
- (176) Culter pro piscibus sindendis unus,
- (177) Dolabrum lanio₃ magnum ex
coquina ablatum dicitur.

[354^v]

- (178) In Capitulo Posonieñ, in
Cellario Mgr̃i Io: Canonici
continentur vasa vini septem,
Ibidem in Superiori cellario
vina vasis quatuor,
(179) In Cellario Domus vetulae cuiusdā
in Civitate, haberi dicuntur vina
vasis numero novem.

[355^r]

Vltra praemissa, apud manus Dñi
Muthnoki prouisoris sunt

- (180) Vestis simplex de atlasio rubro,
Carmesino, sub rochetto ferenda,
(181) suba vna hermellinis subducta ex
atlasio rubro, similiter pro rochetto,
(182) suba una nigra de Atlasio subducta
hermellinis

[355^v, 356^{r-v}, 357^{r-v}, 358r üres lapok.]

III.

1553. december 17. Az esztergomi egyház Pozsonyban letett illetve Nagyszombatba átvitt javai-
nak jegyzékei (Esztergom, Prímási Levéltár, Archivum Ecclesiasticum Vetus, No. 86.)

[p. 33.]

Anno domini 1553 decima septima die decembris
posonij, ex tribus ladulis A, B, C literis signatis,
presentibus R̃mo domino Nicolao Olaho Archiep̃o
Strigonieñ, ac venerabilibus Mathia Gr̃eco Lectore,
Paulo de papa Cantore, Canonicis Strigonieñ, ac
petro paulino pr̃posito beati petri Agrieñ, Georgio
Hozzwtothij Mgr̃o curie, Emerico de Saagh
prouisore posonieñ pr̃fati R̃mi dñi Archiep̃i
sunt h̃e infra scriptę res Eccl̃ie Strigonien p̃fate
excepte, et in unam magnam ladulam impositę,
et sigillo eiusdem R̃mi domini, ac Capituli
Strigonieñ obsignatę.

- (1) + peluis argentea intrinsecus deaurata, et fusorium argenteum deauratum, opus artificiosum.
- (2) 0 + Caput Sancti Georgij argenteum, una cum humeris integr [...]
- (3) 0 + Tabula argentea figu [.....] beatę virg [...] annun [...]
- (4) + D [.....]
- (5) + paulus de warda [.....] chiepus Strigon [...] curauit. Tabernaculum siue Monstrantia, quo in festo corporis chr̃ti sacrosanctum corpus domini solet gestari, quod predictus R̃mus dñs paulus fieri curauit.
- (6) + Baculus pastoralis argenteus totus deauratus.
- (7) + Euangelij liber cum ceteris antiquis ornamentis et lapidibus rudibus antiquis in pergameno scriptus.
- (8) Infula antiqua una cum ornamentis argenteis deauratis.
- (9) + Calix magnus antiquus cum patina deauratus totus.
- (10) Calix minor deauratus cum patina.
- (11) + Crux aurea insignis diuersis lapidibus, imaginibus, gemmis artificiosissime fabrefacta, opus Regium, altitudinis vnus vñę longa, cui unus angelus deest, ac lapis vnus ex minoribus, et aliquot gemmę.

[p. 34.]

- (12) Calices quatuor cum patinis suis deauratis.
- (13) + Pax cristallina cum signo crucifixi deaurata exigua.
- (14) Duo candelabra maiora argentea in certis locis deaurata.
- (15) + Duo candelabra mediocria argentea sine deauratione.
- (16) - + Vrna exigua argentea cum aspersorio argentea deaurata.
- (17) - + Crux argentea longa in frustis decem, quę Archiepiscopo preferri solet.
- (18) - + Crux aurea mediocris sesquipalmę, gemmis ac lapidibus ornata, in qua inest lignum uite.
- (19) - + Turribulum argenteum cum nauicula deaurata.
- (20) - + Baculus pastoralis deauratus, quem dñi quondā paulus Strigoniē, artificio insigni fabrefaciendum curauit.
- (21) Pectorale aureum, cum sua cordula ex aureo et argenteo filis preciosum quod in pontificalibus R̃mus dominus gestabat, una cum [...] bus acubus, ex pallio Archiepi [.....]
- (22) [.....]
- (23) + Tria paria pendu [...]m, ad mitras tres, que in scrinio in suis tecis continentur, quarum pendularum vna habet ornamēta pendentia ex puro auro facta, reliquę duę pendulę, cum pendentijs argenteis deauratis.
- (24) Auleum magnum aureis filis contextum cum insignijs Mathię Regis.

- (25) Infule antiquę duę cum gemmis, vna simplici ornatu.
- (26) Caput Sancti Adalberti Argenteum cum humeris deauratū.
- (27) Caput Sancti Blasij argenteum deauratum cum humeris.
- (28) Caput S. Vincentij martyris cum humeris deauratum.
- (29) Caput S. Agnetis cum humeris deauratum.

[p. 35.]

- (30) Brachia duo deaurata ex argēto Sctorum Stphñi
Regis et Emerici ducis.
- (31) Duo pacificalia argentea deaurata gemmis, et
lapidibus ornata.
- (32) Dalmaticę tres auratę cum coloribus.
- (33) Dalmatica cum auro et veluto intertexta.
- (34) tria cornus argētea cincta cum suis operculis
argenteis, in quibus sacri liquores circumferri solēt.
- (35) Ornamētum altaris cum argenteis bullis, in duobus
frustis.
- (36) Infule pontificales tres tote nouę gemīs ornatę
Rōmi quondam dñi Pauli de warda, cura et impensis
refectę singulę in suis tecis.
- (37) + Tabula cum imagine beatissime virginis, ac pluri [-]
apostolorum et Martyrū effigiebus quibus s [.]
[. .] cte [. . .] reliq [.]
- (38) Auleum magnum [. .] auratum crispatum preciosum [.]
- (39) puluinar auro ac serico intertextum geniculanti
prelato substerni solitum.
- (40) Teca alterius puluini similī auro intertexta.
- (41) Vna infula antiqua.
- (42) Vna cappa ex damasco.

[p. 36.]

Ex qua ladula magna, in quam, ut premissum est,
ex tribus ladulis .A.B.C. res erant impositę,
sunt hęc res infra scriptę, exceptę, et Tyrnauiam
ad partim ad festum Natiuitatis domini, partim
antea ad vsum seruitiorum dei et

- Ecclesie ductę et ablatę
- (43) peluis argentea intrinsecus deaurata, una cum fusorio
intrinsecus deaurato.
- (44) Duo candelabra maiora argentea in certis locis
deaurata.

- (45) Quatuor candelabra argentea minora.
 (46) Baculus pastoralis argenteus totus deauratus.
 (47) Euangelij liber cum ceteris antiquis ornamentis, in
 pe [. . . .] eno scri [. . . .]
 (48) Infula antiqua [. .] cum ornamentis argenteis de [.]
 (49) Calix antiquus magnus, cum patina deauratus totus,
 ad usum cęuę (?) domini.
 (50) Calix minor cum patina deauratus.
 (51) Calices quatuor cum patinis suis deauratis.
 (52) Vrna exigua argentea cum aspersorio argenteo
 deaurata.
 (53) Crux argentea longa, in frustis decem quę Archiepō
 p̄ferri solet.
 (54) Crux aurea mediocris sesquipalme, gēm̄is ac lapidibus
 ornata, in qua inest lignum vitę.

[p. 37.]

- (55) Turribulum argenteum cum Nauicula deaurata
 et uno cocleari paruo.
 (56) Pallium Archiep̄le cum tribus acubus in una
 scatula positus.
 (57) Aulea tria sunt abducta.
 (58) Auleum aureis filis intertextū iussu Rēmi dñi
 relictum est apud Emerici Saaghij prouisorem
 posoniēn ut reficeretur
 (59) Brachia duo deaurata ex argēto Sanctorum
 Stephanj Regis et Emerici ducis.
 (60) Tria cornua argento cincta cum suis cooperculis
 argenteis, pro seruandis Sacris liquoribus facta
 (61) Infula una gemmis ornata cum suis pen [.]
 ex numero tr [. . .] uarum
 (62) puluinis auro [. .] serico textum geniculan [. .]
 prelato substerni solitum.
 (63) Vna cappa rubea ex damasco.
 (64) Infule antiquę duę cum gemmis.
 (65) Tertia infula cum simplici ornatu.

[p. 38.]

- Item in ladula que litera .D. est signata, hęc
 res infra scriptę sunt locatę.
 (66) Ornamentum altaris auro intertextum, cum figura
 depositionis domini

- (67) Ornamentum de veluto aurato eleuatis floribus, cum insignibus qdam Thome cardinalis.
- (68) Casula una de veluto rubeo auro intexto cum crucifixo gemmato.
- (69) Casula una similī cum crucifixo gemmato auro intexto sine attinentijs
- (70) Casula ex atlasio auro intexto cum cruce gemmata.
- (71) Casula de veluto aurato viridi cū cruce gemmata.
- (72) Casula ex atlasio aurato albo intexto cum cruce gemmata.
- (73) [.]
- (74) Particule due pan [. .] sericei gemmate ad certas cerimonias festi palmarum.
- (75) Casula ex atlasio aureo rubeo intexto cum curce gemmata.
- (76) Casula de veluto nigro cum suis attinen.
- (77) Cappa de atlasio auro intexto cum fimbrijs elegā.
- (78) Duę dalmaticę de auro tracto ad personā prelatj factę
- (79) Aulea duo de veluto aurato cum floribus, alterum rubei, alterum viridis coloris.
- (80) Auleum amplum de Attlasio aurato cum insignibus Beatricis Regine.
- (81) Auleum amplum diuersi coloris aureis filis cōtextum.

[p. 39.]

Ex qua ladula lra .D. signata hęc infra
scriptę res sunt exceptę et Tyrnauiam
abductę

- (82) Casula ex atlasio aureo rubeo intertexto cum cruce gemmata
- (83) Cappa de Atlasio auro intertexto cum fimbrijs elegā, que cum pfata casula facta est per Rēm quondam do: paulū Strigoniē.
- (84) Duę dalmaticę de auro tracto ad personā pręlati factę.

Matthias grę [. .]
lector manu ppria

Paulus de papa Cantor Strigoniē
manu ppria

Árpád Mikó: Das Nachlaßinventar des Esztergomer Bischofs Pál Várday (1549) und die Geschichte der Schätze der Esztergomer Kirche nach der Schlacht bei Mohács

Der Text des Nachlaßinventars des Esztergomer Bischofs und königlichen Statthalters Pál Várday (* 1549) ist – von einer einzigen Ausnahme, dem Abschnitt über den Matthias-Kalvarienberg in Esztergom (dt. Gran), abgesehen – der kunsthistorischen Forschung unbekannt, obgleich es eine der wichtigsten Quellen für die Geschichte der Schatzkammer der Esztergomer Diözese nach der Schlacht bei Mohács ist. Es war Pál Várday, der den Sitz der Diözese nach dem Fall von Esztergom (1543) nach Nagyszombat (dt. Tyrnau) verlegte und das Archiv sowie die noch erhaltenen Kostbarkeiten der Kirche dorthin rettete.

Die Geschichte der Schatzkammer, die infolge der türkischen Expansion und des im Land tobenden Bürgerkrieges immer größere Verluste erlitt, kann mit Hilfe einiger Inventare und Dokumente erschlossen werden. Gegen den Willen des Kapitels ließ im Jahre 1527 der neue Erzbischof Pál Várday die Urkunden, einen bedeutenden Teil der Paramente und auch viele Goldschmiedearbeiten (ihr Verzeichnis s. Anhang I) in die Burg von Drégely befördern, bzw. einen bestimmten Teil der Gegenstände soll er verpfändet haben.

Im Jahre 1528 wurde ein Verzeichnis über die Goldschmiedearbeiten, die Textilien und die in der Burg von Drégely gebliebenen Gegenstände in Esztergom, in der Sakristei der Kathedrale, aufgestellt. Die geretteten Kleinoiden scheinen zu dieser Zeit zum Teil schon nach Esztergom zurückbefördert worden zu sein, wo das Kapitel bis 1543, bis zu der Besetzung durch die Türken, ununterbrochen tätig war. Im Jahre 1530 wandelten sich wieder manche Kostbarkeiten (vor allem Reliquiare) in bare Münzen um. Es gelang, die restlichen Stücke vor den türkischen Eroberer im Jahre 1543 (genau wann, weiß man nicht) nach Pozsony (dt. Preßburg, slk. Bratislava) zu retten, wo sie dann im Jahre 1549 im Haus des Erzbischofs gefunden wurden. In der wirren Situation nach dem Tode von Pál Várday wurden die in fünf Kisten verpackten Kleinoiden (die Goldschmiedearbeiten und die wertvollsten Paramente), die der Esztergomer Kirche gehörten, vom Esztergomer Dompropst, Ágoston Sbardellati, und dem späteren Bischof von Sibenbürgen, Pál (Abstemius) Bornemissza, – nachdem der Statthalter am 16. Oktober 1549 den Nachlaß hatten inventarisieren lassen (das Inventar s. Anhang II) –, in der Sakristei des Pozsonyer Kapitels in Sicherheit gebracht. (Die persönlichen Gebrauchsgegenstände, das Tafelsilber und die Kleidungsstücke von Várday wurden, mit Wertangabe, in einem gesonderten Verzeichnis aufgezählt – dann verschwinden sie aus den Augen). Die in der Sakristei des Kapitels aufbewahrten Kisten wurden – nach unseren gegenwärtigen Kenntnissen – am 27. Juli 1553 wieder geöffnet: der neu ernannte Bischof von Esztergom, Miklós Oláh, ließ ein neues Verzeichnis über die Kleinoiden aufstellen und neun Stücke davon nach Nagyszombat bringen. Nach einer nochmaligen Öffnung der Kisten am 17. Dezember 1553 wurde der größere Teil der kirchlichen Kostbarkeiten – ausgenommen einige bedeutende Stücke, z.B. den Matthias-Kalvarienberg, – nach Nagyszombat befördert (das Verzeichnis darüber s. Anhang III).

Szabó Júlia

CSONTVÁRY TIVADAR UTAZÁSAI ELŐDÖK ÉS KORTÁRS FESTŐK UTAZÁSAI TÜKRÉBEN

Németh Lajos emlékére

A klasszikus antikvitás és az 1700–1900 közötti európai művelődés kapcsolatát egy vonzó és sok ismeretet nyújtó kiállításon mutatta be 1991-ben a *Yale University Art Gallery*. A kiállítás címe Winckelmann idézet: „Nemes egyszerűség és csendes nagyság” – a klasszicizmus egyik mottója.¹ A kiállítás vezetője a kor egyik leggyakoribb, legfontosabb jelenségének az utazást tartja, s mint a 18-19. századi művelt európai életvitel és gondolkodás alapfeltételét tárgyalja. A francia földön vagy Svájcban kezdett hosszas itáliai utazás, majd utána Németországban és a Németalföld országaiban bezáruló útvonal minden művelt brit, francia, német részére kötelező volt. (Európa határainál lévő egzotikumként olykor Magyarországot is magában foglalta.²) Az angol utazók számára már a 18. században a görög föld jelentette Róma után a legelőkelőbb célpontot. James Stuart és Nicholas Revett 18. század közepén megjelent *Athéni régiségek* című rajzgyűjteményének I. kötete csak kezdete volt egy hatalmas munkának, melyet akkor már társaságba tömörült művészetkedvelők (a kor szóhasználatra szerint dilettánsok) folytattak a rajz, grafika majd egy századdal később a fényképezés technikájával. A cél az európai, majd az Európán kívüli kultúra megismerése, megértése, lényegének, csúcseinak vizuális és szellemi birtokbavétele volt.

Európa minden fontosabb művészeti központjában, ahol a barokk századaiban művészeti akadémia működött, az akadémiai képzés kiegészítő része volt a tanulmányút Itáliába, mindenekelőtt Rómába.³ Claude Lorraintól Corot-ig francia festők százai töltöttek hosszabb időt olasz földön, a német felvilágosodás, klasszicizmus és romantika nagy szellemei és az árnyékukban dolgozó festők, szobrászok, építészek mind megfordultak a római Campagnán, eljutottak az itáliai, majd a görög antikvitás színheleire. A 18-19. század fordulóján a művészi utazások csúcsa még Róma volt. „Róma az egész világ magasiskolája” – írja Winckelmann német teológus barátjának, s ez a mondat kiváltképpen tetszik, emlékezetébe idéződik itáliai utazása alatt Goethének.⁴ Mint kortársai közül jónéhányan, Johann Wolfgang Goethe is látképek, metszetek sorozatában ismeri Itáliát, mielőtt oda indulna. Így ír erről 1786 november 1-én naplójában: „Most itt vagyok és megnyugodtam, úgy sejtem egész életemre. Mert bizvást elmondhatjuk, új élet kezdődik azzal, ha az ember saját szemével látja a maga egészében mindazt, amit részleteiben töviről-hegyire ismert. Itt van előttem meglevenedve ifjúságom minden álma, az első metszetek, amelyekre emlékszem – apám előszobánkba felaggata római látképeit, most mindezt a valóságban is látom, s amit festményen és rajzban, fa és rézmetszetben, gipszben és fában régóta ismerek, most mind előttem áll, bárhová megyek, régi ismerősökre bukkanok az új világban, minden olyan, amilyennek képzeltem, és mégis minden új.”⁵

Ezekhez a gondolatokhoz párhuzamot nyújt Joseph Mallord William Turner Rómacélpontú utazása a kontinensre, melyet egy gazdag pártfogó segítségével bonyolított le 1819-ben. Turner utikönyvekből és nagy elődei munkáiból kimásolta, lerajzolta

magának a legmagasztosabb, legfontosabb látképeket, melyekkel találkoznia kell majd, s amikor létrejött egy-egy találkozás, örült annak, ha soha nem látott részleteket fedezett fel épületeken, tájakon. Feljegyezték, hogy egy ízben, mikor ablakából jól eltalálta Róma látképét, felkiáltott: „Ez is egy csapás Claude-ra!” – s felírta rajzára is mindezt.⁶ Claude Lorrain-re gondolt, akinek klasszikus tájkompozícióit drámai fény és forma harcokká, romantikus víziókká fogalmazta át, új módon jelenítve meg az antikvitás és a reneszánsz alakjait.

Turner itáliai útjának több, mint felét Rómában tölti, ott mintegy hatszáz rajzot készít. Számára éppen úgy, mint francia pályatársa Camille Corot számára is, Itália a klasszikus tradíció megismerése mellett az ettől független invenció színhelye volt. Erre csak igazán nagy művész volt képes ebben a korban, a hagyományokhoz való igazodás könnyebben formálhatott olyan egyenletes konzervatív életműveket, mint amilyen Magyarországon a Markó család, Kozina Sándor, Libay Lajos, Ligeti Antal, vagy később Reissmann Károly Miksa életműve volt.⁷

Volt olyan nagy művész is – nem is egy – a 19. században, aki tudatosan szakított az Itália centrikus tradícióval. Caspar David Friedrich úgy alkotott remekműveket, hogy tudatosan elkerülte az itáliai utazást, csak hazáját járta és rajzolta, s írásban korholta a százával Itáliába utazó német festőket. „Ezeknek a művész uraknak már nem kielégítőek a mi német napunk, holdunk, csillagaink . . . Mindennek itáliainak kell lennie, hogy igényt formálhasson a nagyságra és szépségre.”⁸

Ez a szemlélet nemcsak a manírt ostromolja, de fontosabb eleme az, hogy „beemeli” a hazai tájat a magasztos, az emelkedetten szép kategóriájába. Hasonló gondolatok fellelhetők a Magyarország és Erdély festői vidékeit számbavevő és azt festőinknek témául ajánló Kazinczy Ferencnél,⁹ aki például a Tátra megfestését fontos feladatá tette a magyar tájrajzolók, tájfestők számára, melyet aztán a klasszicizáló romantika és az akadémizmus szellemében többen meg is rajzoltak, festettek. (Libay Lajos, Tibély Károly, Molnár József, Kelety Gusztáv, Telepy Károly stb.). A nagy motívum Friedrich után sok német festő számára az Óriáshegység lett hasonló hazafias felfogásban. Mindazonáltal német festők (a nazarénusoktól Carl Bleichenig, Carl Rottmann-tól a romantikus szimbolistákig) az egész 19. században zárandokoltak Rómába, Itáliába, ott hol az antikvitást, hol a keresztény középkort, hol a reneszánsz tudományosságot keresve.¹⁰ Útjuk koronája volt a Görögországba való kirándulás illetve az Itáliában fellelhető görög emlékek rajzolása, festése. Így vált elsőrangú festői témává a taorminai görög színház Schinkel, Rottmann, Kniepp, Waldmüller, s több ismeretlen pályatársuk festményein.¹¹ A Taorminára fordított idő 1828 körül a német festők köreiben már kétszerese a Rómára fordított időnek. Carl Rottmann 1828-ban a müncheni Hofgarten árkádjai számára festett Taormináját egy évi helyszíni tanulmányozás után tudja befejezni.¹² „Taormina valósággal a festők Bábele.” – írja Csontváry a 19-20. század fordulóján.¹³ (Magyar festők közül Ligeti Antal az 1850-es években, Mednyánszky László 1874-ben, Csontváry a 20. század első éveiben, Vaszary János és Jándi Dávid pedig még az 1920-as, 30-as években is rajzol, fest Taorminában.)¹⁴

A 19. században francia, angol, orosz festők is utaztak Sziciliába, majd onnan tovább Görögországba, Egyiptomba, a Szentföldre. Mint már említettük, a század tudósának és művészenek egyaránt létformája a világkörüli út. Gondoljunk például Chateaubriand-ra, Lamartine-ra, Alexander von Humboldtra, Charles Darwinra vagy Byronra. A romantika hozta meg a klasszikustól eltérő szabad útvonalat Párizs és

London legdinamikusabb művészei számára. Delacroix-tól, Decamps-tól, Chasseriau-tól kezdve Manet-ig, Renoirig több festő elkerülte Rómát, s helyette Spanyolországba, Marokkóba, Algírba utazott. Mások megtették a szokásos itáliai utat, de siettek, hogy elérjék a piramisokat, ahol már Napoleon régészei és katonái is megfordultak, majd a Szentföld városait, az egyiptomi Nap-kultusz, vagy még ősbibliai kultúra szülőhelyeként elképzelt Baalbeket és a Bibliából jól ismert Libanon hegyét. A gazdag útleírás-irodalomból Lamartine 1832-33-as keleti útján készült naplója volt az egyik legnépszerűbb olvasmány, minden európai útikönyv sokat és szívesen idézi.¹⁵ Lamartine egyenesen kijelenti, hogy a Libanon környéki tájat magasztosabbnak érzi, mint az Alpok tájait, Itália vagy Görögország vidékeit. Útja közben egy alkalommal így kiáltott fel: „Ez olyan, mint egy Poussin vagy egy Claude Lorrain! Minden erő, báj, festőiség, ami e két festő elképzelt tájaiban benne van, itt van a szemünk előtt.”¹⁶ Lamartine elképzelése szerint a táj maga is műalkotás, a Teremtő műve.

E néhány példával is bizonyítható, hogy a 19. század historikus tájfestészetében gondosan kiválasztott helyszínek és motívumok lelhetők fel és az is, hogy az utazásokkal megközelített motívumoknak bizonyos gondolati-esztétikai hierarchiája van. A gondolati háttér fontos eleme a Biblia világa, melyet a kor régészete új tárgyi anyaggal gazdagít. A bibliai alapokon, illetve a középkori legendák hatására keletkezett hiedelmek is tovább élnek, olykor régészeti, etnográfiai köntösbe öltöznek. Rajzoló, festők, fotográfusok százai igyekeznek mind az új tudományos felfedezéseket mind a hiedelmeket szemléletessé tenni.

Lamartine mind esztétikumként átélt látványként, mind olvasmányokból ismert történelmi hírességként ünnepelte a Szentföld tájait, a Libanon cédrusát, vagy Baalbek romjait. Utóbbiról feljegyezte, hogy egykor óriások éltek ott, s hitte, hogy a bibliai Nimród és népe ott élt valaha. Az óriás méretű ókori építőkövek és később Csontváry által „nagy áldozókőnek” nevezett kőkolosszus mind e történetek látható bizonyítéka. Egy évtizeddel Lamartine után David Roberts, a skót festő, rajzoló, nagyhatású Biblia-illusztrátor és szenvedélyes utazó összegezi ezeket az elképzeléseket *Baalbek Nap-temploma* című nagyméretű festményén (150x241 cm). Az 1842-ben festett képen teljes látképet adott a baalbeki Akropolisról és – akár évtizedekkel később Csontváry – odarajzolta a kompozíció baloldalára a magas cédrust és a valóságban az épületekről leomlott párkányt, oszlopot.¹⁷ A helyről való előzetes ismeretei alapján „korrigálja” a látványt, amelyet korábban barokk metszetek, rajzok, festmények igyekeztek hűen visszaadni. A legjobban ismertek korában Prosper Marilhat festménye és grafikái voltak;¹⁸ de a többiekéről is gazdag példatárat nyújt Németh Lajos, kitűnő, idegen nyelvű kiadásra már régen méltó *Baalbek* című könyvében.¹⁹

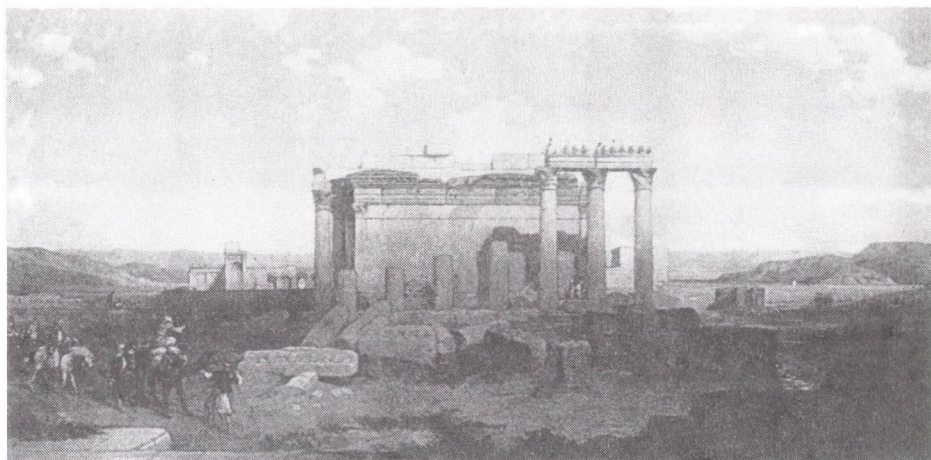
A libanoni cédruserdőt felkereső 19. századi festők, rajzolók közül egyetlen művészt szeretnék kiemelni: Edward Leart (1812–1888), a szellemes angol költőt, akinek azonban minden vágya az volt, hogy festészettel szerezzen magának hírnevet.²⁰ Érett férfi volt már, amikor rendszeres festészeti tanulmányokba kezdett. William Holman Hunt, a bibliai tájak és témák rajzolója lett a mestere. Leart 1837-ben indult tanulmányútra, majd létformája lett az utazás. Bejárta Itáliát, Görögországot, Egyiptomot, a Szentföldet, még Indiába is eljutott. 1858-ban volt a Libanon hegyén, a cédruserdőről készített helyszíni rajzait a londoni *Victoria and Albert* múzeum őrzi. Négy nagyméretű olajfestményt festett a cédrusokról, képeinek sikertelen fogadtatása ellenére megismételte a témát, melyet különösen tiszteletreméltónak tartott.

Lear igazán nagyigényű képeinek sikertelensége az 1860-as évek elején nemcsak személyes kudarc, hanem a romantikus orientalizmus iránti igények kifáradását is jelzi. Bár a Royal Academy vagy a párizsi szalon tárlatain méretben, motívumban, historikus vonatkozásokban minden korábbi Kelet kultuszt túlszárnyalni akaró vásznak sorakoznak szigorúan eredeti, helyszíni rajzok után, a realizmus, majd az impresszionizmus mesterei gondosan kerülnek „a sárgás, sivatagi tónust”, s a tekervényes utazásokat. Baudelaire kritikája már az 1846-os szalon bírálatában csípős, kinyilvánítja, hogy a historikus táj a természetre alkalmazott, erőltetett morál csupán.²¹ Több művészt nem vonz az sem, hogy 1865-ig már kb. 2000 európai művész örökölte meg a Szentföldet.²² „Sok francia festőnek adatik meg az a lehetőség – írja 1883 januárjában Van Gogh rokonának, Furnée-nek – hogy Algírba, vagy Egyiptomba utazzék, majd India is hasonló élményeket nyújt nekik, mint ezek a tájak. Sokan mennek Kínába és Japánba, ahonnan kiváló dolgokat hoznak . . . én itt Brabantban jól érzem magam, nagyon stimulálónak találok a természetet.”²³ Van Gogh amikor utazásra gondol, a Zarándok Atyák amerikai útját igyekezett követni, (bár néha arra is vágyik, hogy Emil Bernard-al és Gauguinnal keletre utazzon) de amikor megvalósít egy igazi festői utazást, Dél-Franciaországba megy, „a kék tónusok és erős, víg színek földjére” – ahogy írja. Levelezése szerint munkája közben gyakran gondol a hasonlóan makacsul nem utazó öreg Cézanne-ra, s Gauguin utiterveivel olykor polemizál.²⁴

Paul Gauguin életútja viszont az exotikum újabb területeire vet fényt. Gauguin gyermekkorát Peruban tölti, Párizsból az európai kultúrától távolabbi világokba vágyik. A francia kultuszminisztérium segítségével utazik el 1893-ban Tahitibe, s ő is, akár Goethe vagy Turner, előzetes ismeretekkel (metszet, fotó, múzeumi tárgyak) keresi fel a távoli tájat. Ezen túl a korábban ismert európai főművekkel is összeméri. A görög emlékek, az egyiptomi falfestészet tanulmányozásával foglalkozik múzeumi tárgyak és régészeti fényképek segítségével. A tanultakat a friss élményekkel magas hőfokon szintetizálja.²⁵

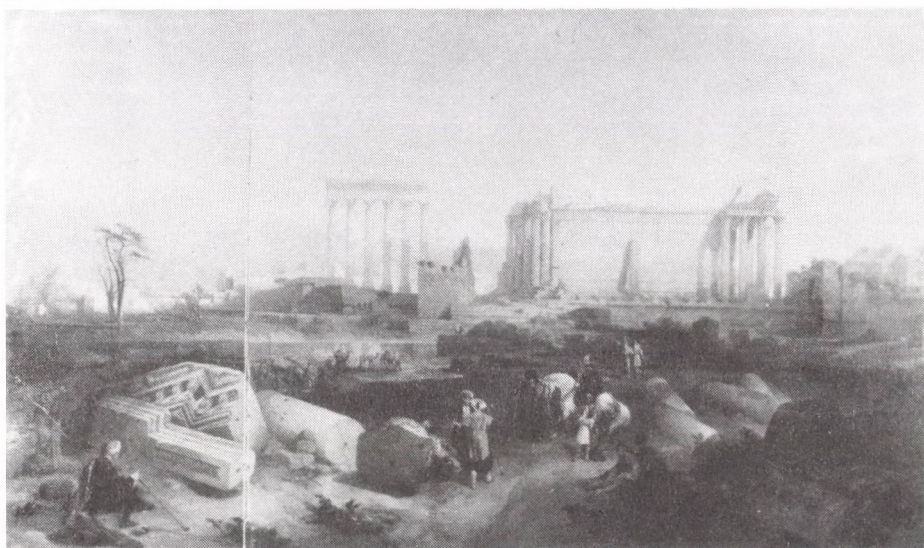
Gauguin művészete arra példa, hogy London és Párizs nagy múzeumi gyűjteményei hogyan válhattak kimeríthetetlen élményforrássá még a teljesen új utakra induló 19. századi művészek számára is. München, Berlin, Bécs gyűjteményei a századforduló idején ezt a szerepkört már szintén be tudták tölteni. Mindezzel együtt Párizs lett mégis Európa művészeti fővárosa az 1860-as évektől kezdve. Egymásnak ellentmondó művészeti irányzatai, káprázatos világkiállításai, hivatalos és nem hivatalos tárlatai, akadémiaja és magániskolái, nemzetközi művészgárdája, friss művészeti lapjai és csodálatos építészete tette azzá.

Párizsnak többféle művészete volt a századfordulón, s az odautazóknak többféle lehetőséget kínált fel. Ezek között az egyik lehetőség még a századfordulón is az orientalizmus volt.²⁶ Jules Antoine Castagnary 1876-ban meghirdette ugyan az orientalizmus halálát, hasonlóképpen, mint évtizedekkel korábban a romantika és historizmus végét.²⁷ Nem lett igaza. Egy festészeti formatankönyv a századfordulón még hirdette, hogy Algír éppen olyan fontos hely, mint Róma, mert szép formák várják ott a festőt egy őseredeti természetben. 1893-ban megalakult a *Francia Orientalista Festők Társasága*, melynek elnöke Léonce Benedite, a Luxembourg múzeum főkonzervátora. *Arab mennyegző* című finom mozgalmas vásznnak megfestése, algériai útja után Auguste Renoir is a társaság tagja lett. Tag volt továbbá Emile Bernard,²⁸ Gauguin és Van Gogh barátja, aki amíg eljutott *Nők a Nílus partján* című

46. a. David Roberts: A kisebb templom Baalbekben, 1850
(D.R. emlékkiállítás katalógus után. London, 1987)

b. David Roberts: A baalbeki Nap-templom romjai, 1842
(Thornton Lynné után)

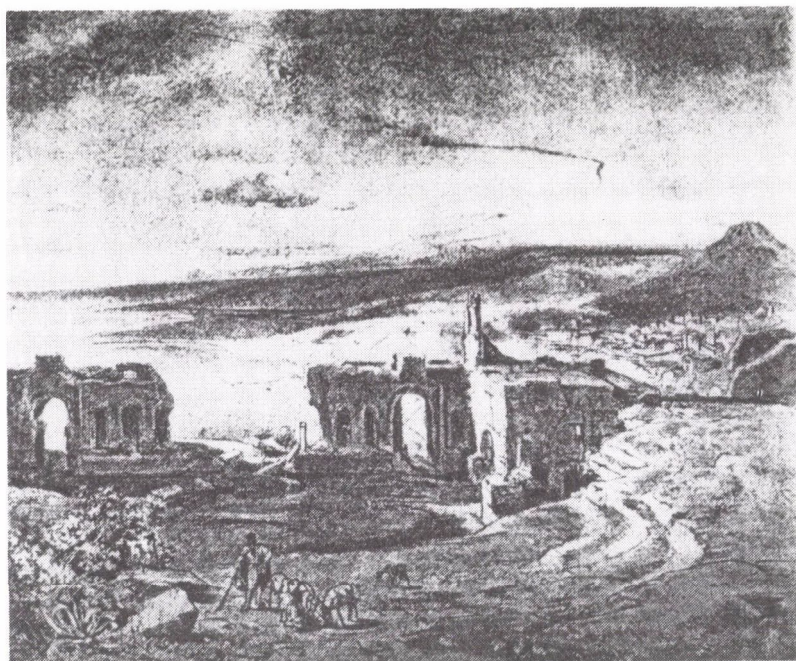

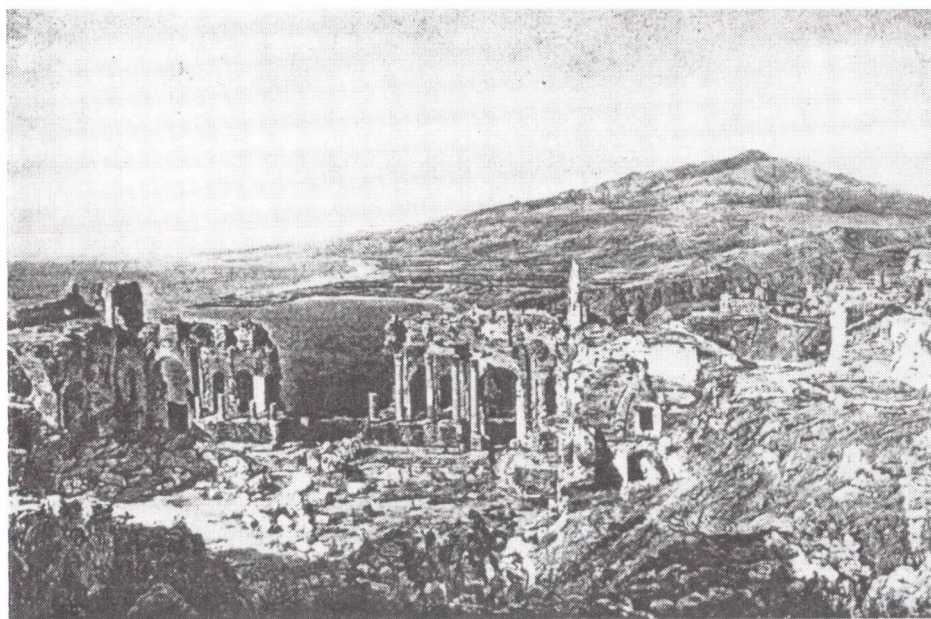
47. Christoph Heinrich Knip: Taormina, 1820-as évek (H. Beenken után)

48. Karl Friedrich Schinkel: Taormina, (H. Beenken után)

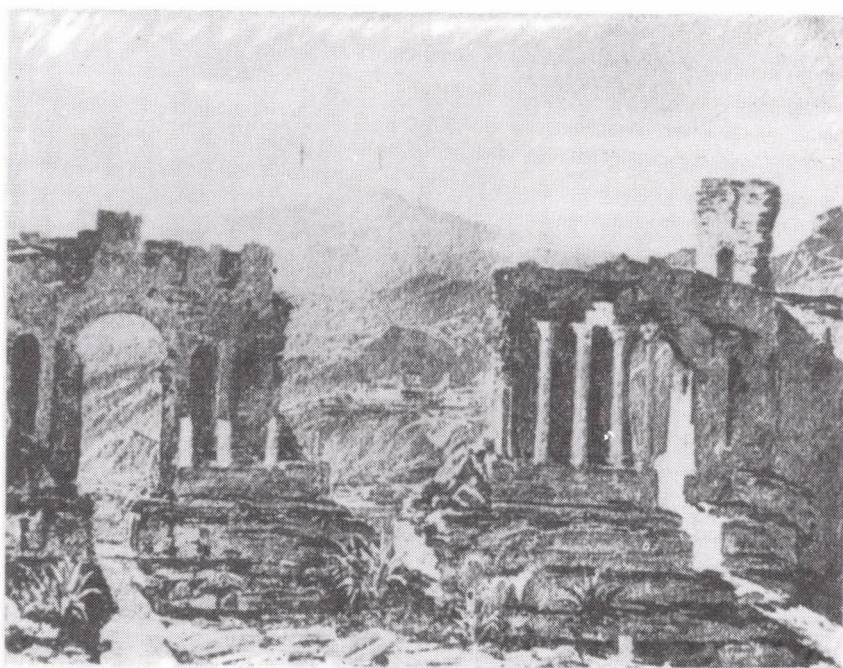
49. Carl Rottman: Taormina, 1840-es évek (H. Beenken után)

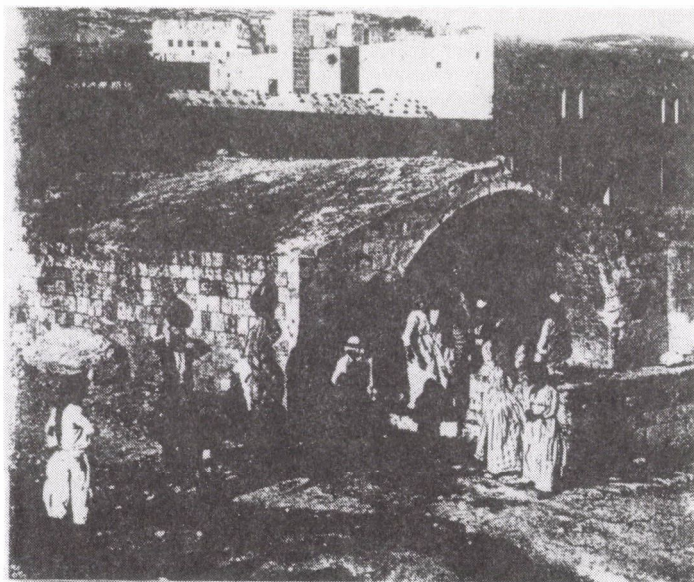
50. Ferdinand Waldmüller: Taormina, (H. Beenken után)

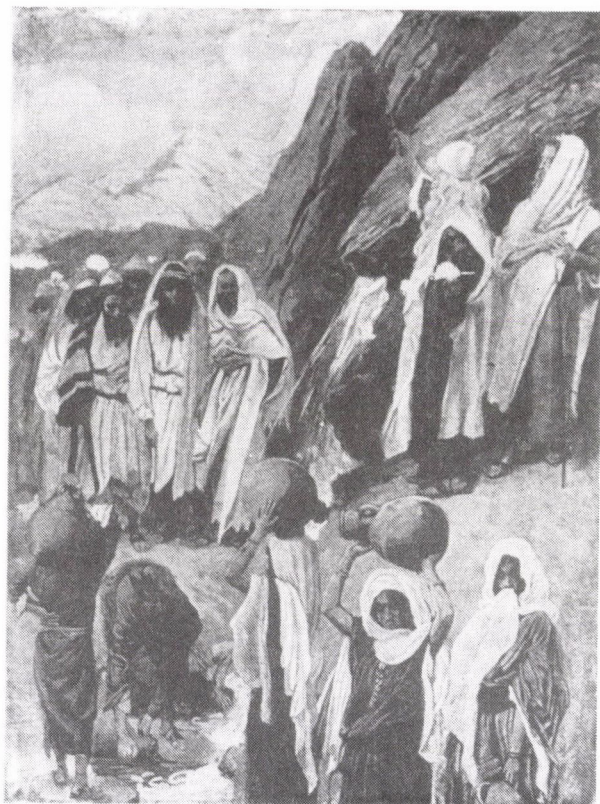
51. Edward Lear: Libanoni cédrusok, 1858
(London, Victoria and Albert Museum katalógusa után)

52. Reissmann Károly Miksa: Taormina, 1880-as évek
(A Magyar Nemzeti Galéria emlékkiállítás katalógusa után, é.n.)

53. B. Bonfils fényképfelvétele: Mária kútja Názáretben, XIX. század vége.
(Guthe, D.H. után)

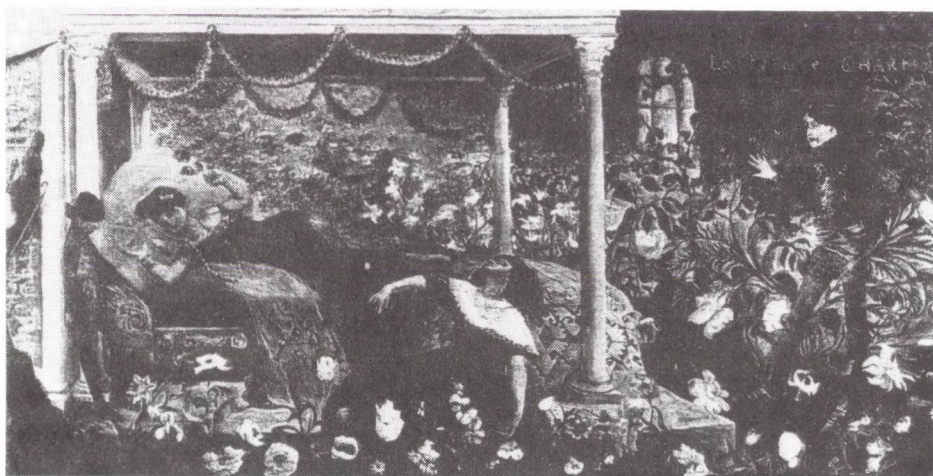
54. Jacques James Tissot:
Mózes vizet fakaszt a sziklá-
ból. Az Ószövetség illusztrá-
ciója. M.Brunoff kiadása, 1904

55. Jacques James Tissot: Jephtha lányainak elrejtőzése az erdőben. Bírák könyve 11,37.
Az Ószövetség. M.Brunoff kiadása. 1904

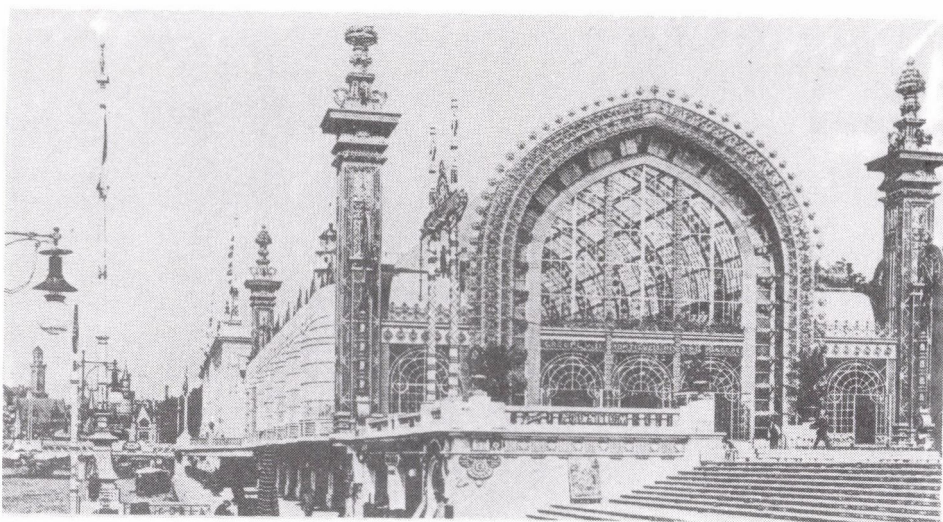

56. Jacques James Tissot: Siló szüzeinek meglepése táncuk közben Benjamin fiai által. Bírák könyve 21,23. Az Őszövetség, M.Brunoff kiadása, 1004

57. Jean Veber: Falkép Edmond Rostand villájában, 1904–1905. Franciaország, Pireneusok

58. Maurice Baschet: Jean és
Pierre Veber. Musée Carnevalet,
Paris.

59. Charles-Albert Gauthier: Grande Serre de la ville de Paris.
(Csontváry párizsi kiállításának színhelye) Marrey, B.– Monnet, J.P. után

festményéhez, melyet Kairóban festett 1900-ban, 2x3 m-es formátumban, a „helyszínen”, a következő utakat járta be. Utazott Samosban, járt Jeruzsálemben, Betlehemben, ahol vallásos élményei voltak. Összesen tizenegy évet töltött a Szentföldön, megszakításokkal. Arab öltözetben járta a vidéket, mint a legtöbb utazó európai. Minden évben küldött képet az *Orientalista Festők Szalonjába*. E társaság tagja volt Ferraris Arthur és Tornai Gyula magyar festő. Tornai saját korában valósággal világhírű volt. Benczúr Gyula Mesteriskolája müncheni eredetű akadémikus eklektikájával, kiváló mestersegbeli tudással és nagy teátrális képességgel, de meglehetősen egyformán dolgozta fel keleti utazásai (Marokkó, Törökország, Spanyolország, India, Japán) élményeit és sok sikeres kiállítása volt a 20. század első évtizedében Londonban, Párizsban, Berlinben és Budapesten is.²⁹

Az *Orientalista Festők Társasága* foglalkozott az irányzat múltjának feltérképezésével is. Emlékkiállítást szerveztek Horace Vernet-nek, Theodore Chasseriau-nak, Gustave Guillaumet-nek. Munkájuk nyomán újra feléled a szélesebb érdeklődés az orientalizmus iránt. Nemcsak festők, írók is utaznak ismét Keletre, regényeik folytatásokban jelennek meg folyóiratok hasábjain. (Az 1890-es évektől népszerű Pierre Loti csak egy példa erre. Az ő regényeinek sikeréhez hasonlítható James Jacques Tissot orientális tárgyú grafikáinak sikere.³⁰ Tissot-t Van Gogh is tisztelte, Edgar Degas-nak pedig jó barátja volt. Historizáló életképek után Tissot csaknem eljutott az impresszionizmushoz, az impresszionisták hívták magukhoz, hogy állítsanak ki együtt, de ő ezt visszautasította. Londonba utazott, ott karikatúrákat készített, Thackeray *Hiúság vására* című regényét illusztrálta. Visszatérve Párizsba nagyvárosi jeleneteket rajzolt, a nők életét festette, mígnem 1885-ben égi hangot hallott, felhagyott eddigi életével, szakított témáival és utazó, vallásos festővé vált. 1886-tól több alkalommal találjuk Palesztinában, ahol rajzol, fest, fényképez. A legfrissebb régészeti leleteket is felhasználja teljesen eredeti kompozíciókat nyújtó Új- (1896) és Ótestamentum (1904) illusztrációsorozatában. Mozgalmas jeleneteken kissé torzított, expresszív formákkal állítja a díszes bibliákat forgató olvasó-néző elé a Biblia narratív részleteit. — Mózes sziklából való vízfakasztásának csodáját, vagy Jephtha lányának és társnőinek erdei rejtőzését. Az eredeti vízfestmények hamar az Óceán másik partjára kerültek, akár Munkácsy vallásos panorámái, de a nyomtatott kiadás egész Európában népszerűvé vált.³¹ Tissot bibliaillusztrációi a művelt olvasónak, az utazásra vágyó, a múlt egy-egy történelmi eseményét megidézni kívánó zarándoknak szóltak. Tissot és festő- illetve fotográfus-társai utazásai az utolsó előtti pillanatban jöttek létre. A Kozel-Kelet, mint ismeretes, már a 19. században is érdekellentétek, világpolitikai konfliktusok tárgya volt. A Szentföldet tradicionális, vallásos és aktuális, politikai okokból meglátogatta minden európai uralkodó. Ferenc József császár házasságkötése után keresi fel, az 1880-as években áruházban utazgat ott több trónörökös, 1898-ban pedig szintén inkognitóban járja a vidéket II. Vilmos német császár. Nem tudja azonban álcázni magát két szemfüles német származású francia újságíró elől, akik erről az utazásról szatirikus rajzokkal és csipős mondatokban számolnak be egy párizsi irodalmi vicclapban a *Le Rire*-ben.³² Ez a két ember egy testvérpár: Jean és Pierre Veber. Nevük gyakran szerepel a párizsi periodikák hasábjain, az egyikük kritikus, (Pierre) akinek nevét W-vel (így is használta néha!) ismételtlen említi íásaiban Csontváry, a másikuk (Jean) pedig festő. Közös fényképük a *Musée Carnevet* fotótárában található.³³

A párizsi orientalizmus vázlatos bemutatásának végén vessünk egy pillantást Jean Veber, a festő és grafikus munkásságára. Jean Veber (1868–1928) a historizáló akadémikus festő, Cabanel növendéke volt, de művészi eszményképe Daumier volt, s festészete James Ensor festészetétől sem állt messze. Ma már teljesen elfeledték, egyetlen expresszív vászna látható a *Musée Carnevalet* kiállításán. A festmény a francia parlamentet ábrázolja Daumier nyomdokain – s a képviselők szatirikus-torzított feje kicseit a *Fohászkodó Üdvözítő* (Csontváry egyik feldarabolt festmény-része) jobb alsó sarkában látható fejekre emlékeztet.

Veber a francia karikatúra nagy hagyományán túl a vizionárius romantika hagyományához is kapcsolódott. Goya háború-ábrázolásait követve igyekezett megrajzolni a 19. század keleti háborúinak verengzéseit. Ugyanakkor keleti témájú művei között van néhány olyan festmény, rajz, melyen a politikai szatíra helyett lírai, vallásos látomás van jelen. 1904-ben rajzolta és színezte ki akvarelllel finoman *Zarándoklás a csillag felé* című rajzát, melyet a *Bibliothèque Nationale* grafikai gyűjteménye őriz.³⁴ Ezen a rajzon keleti ruhába öltözött alakok láthatók ösvérekén, tevéken, gyalog. Hullámvonalba rendezett mozgással, enyhén asszimetrikus rendben haladnak a távolban látható csillag felé, vagy után, melynek közelében egy angyal áll. Teljesen modern, századfordulós viseletben van. A finom, választékos színek, a harmonikus csoportfűzés, a kék árnyalatai és a csillag aránya – mindez olyanná teszi a rajzot, mintha alkotója középkori vagy indiai miniatúra tiszta belső rendjét igyekezett volna követni. A karácsonyi történet egy témájának egyéni feldolgozása előzmény Jean Veber falfestményeihez, melyeket 1904-5-ben Edmond Rostand villája (a Pireneusok vidékén) számára készített. Itt a falakon Ovidius, Ariosto, Andersen és Maeterlinck műveihez szabad festői illusztrációk láthatók, a klasszikus ikonológiához és a kortárs költészethez kapcsolódva. Az egyik falon itt is helyet kapott egy zarándoklás, immár nem egy csillag, hanem egy szent fa felé.³⁵ Jean Veber útját a racionális, kritikus művész magatartásától egy áhitatos, pantheisztikus művészetszemlélet felé sokan járták a századfordulón, mind a hagyományosabb, mind a teljesen új utakra induló alkotók. Utóbbiakra Klee és Kandinszkij a legjobb példa. A kor európai kultúrájának ellentmondásos változásaival birkózva, szükség volt egy-egy maradandóságot megtestesítő szimbólumra: ilyen volt a csillag, a forrás, a kút, a szent fa, s az ezek körül lejátszódó közösségi ünnep. Ennek az új mitológiának, új vallásosságnak festő képviselőit Puvis de Chavannes-tól Paul Serusier-ig, Maurice Denis-ig, Arnold Böcklintől Ludwig von Hoffmannig hosszú listákön sorolhatnánk. Úgy elevenedett meg sokszor a mítosz, mintha Nietzsche táncoló nimfáit fedezte volna fel valahol egy fényképész, s fényképe nyomán dolgoztak volna a festők. Az emberiség bölcsőjét jelentő tájak, kultuszok a jelen színeivel és részleteivel felidézve jelentek meg a századforduló mitológikus festészetében, melynek még mindig fontos motívuma volt az orientális táj. Ennek az 1880-as évektől az 1910-es évekig ívelő folyamatnak a vetületében kíséreljük meg most Csontváry Tivadar utazásokban gazdag életét és munkásságát felvázolni.

A Csontváry emlékkönyv forrásain kívül a pécsi Janus Pannonius Múzeum adattárában őrzött kiadatlan dokumentumokat átnézve csoportosítottuk az adatokat.³⁶ Csontváry első külföldi tanulmányútja az 1873-as bécsi világkiállításra vezetett, de – feljegyzései szerint – ott nem a művészetet, hanem az ipari termékeket tanulmányozta, s azon gondolkodott, hogyan tudná fejlettebb iparral a Monarchia a nyugati

országokat túlszárnyalni. Csontváry teljesítmény-orientáltsága már ekkor kiütözik, egyben ez a magyar kultúra mozgó ereje a 18. század végétől.³⁷ Két évvel később, 1880-ban betegség után a Tátrában lábadozik, több alkalommal meglátogat Csütörtökhelyen a minorita kolostorban egy ferences guardiánt,³⁸ aki néhány esztendeig Rómában volt gyóntató. Ezzel a bizonyára Itálián kívül a Szentföldön is megfordult atyával (a ferencesek Szentföld kultusza rendjük kezdeteitől igen erős) beszélgetett először Csontváry festészetről, s annak pápájáról Raffaellóról. A ferences rendfőnök minden esetre Raffaello egyik késői követőjéhez, hűséges másolójához, Szoldatits Ferenchez ad ajánlólevelet a festőnek.³⁹ A több mint félévszázadig Rómában dolgozó, s ott Raffaello kompozíciók után magyar városok és falvak templomai részére oltárképeket festő mester a későnazarénus egyházi festészet hűséges képviselője. Idejét megosztotta Róma és hazája között, ezért történhetett, hogy amikor Csontváry kereste, éppen Egerben járt. Nincs tudomásunk róla, hogy később találkoztak-e. Csontváry gyógyszerész principálisa a hazai rajztanítás legfőbb igazgatójára, Keleti Gusztávra hívja fel inkább festői tanulmányokba kezdő védenca figyelmét, aki engedelmeskedik, de leváltásuk ellenére nem talál igazi kontaktust Keletivel.⁴⁰ Ekkor már több rajzzal, festménnyel próbálkozhatott, s levelezésükből kiderül, hogy legfőbb témája a Tátra. Csontvárynak ekkor igen kevés a szabadideje. Egyik levelében arról panaszkodik, hogy a lakásától két-három órányira lévő motívum szinte megközelíthetetlen számára. A kitörést ebből a helyzetből — a más pályához kötött dilettáns művész helyzetéből — csak erős hivatástudat, misztikus élmény segíthette. Ehhez az élményhez nagy segítséget nyújthatott a ferences misztika ismerete.

1881 február 20-án kelt az említett panaszkodó levél és Csontváry nagyszombat napján már Rómában van, s több hónapot tölt ott. Még nem rajzol, csak nézelődik és nagy elhatározásokat ismételget magában. Húsz évet ad magának — késői életrajza szerint — egy sikeres művészi pálya befutására. Visszatér hazájába, s az említett életrajz szerint, nem foglalkozik festészettel. 1883-ban ennek ellenére megtekinti Munkácsy *Krisztus Pilátus előtt* című festményét Budapesten, majd Párizsba utazik, hogy találkozzék a mesterrel és tanuljon tőle, mint valami kisinas. A találkozás ekkor sem jön létre. Ennek ellenére Csontvárynak igen fontos hely lett Párizs, mert ezt követően még legalább négyszer, de lehet, hogy többször is, visszatért a francia fővárosba. Írásából kiderül, hogy 1884-es első párizsi útja még a korábbi római útnál is nagyobb és megoldhatatlanabbnak tűnő feladatokat sejtet számára a festői pályán. Tény, hogy ezután tíz évre visszavonul, s amikor legközelebb újabb tanulmányútra indul, 1894-ben nem Rómába, nem Párizsba megy, hanem a közép és keleteurópai festők által sűrűn látogatott Münchenbe. Feltűnő, hogy kezdettől fogva voltak művész barátai, akik tanácsokkal segítették munkáját. Párizsba a naturalista tájfestő, Bruck Miksa irányította, Münchenbe az ugyancsak naturalista zsánerfestő Stetka Gyula tanácsára utazik, s lesz Hollósy Simon magániskolájának növendéke.⁴¹ Hollósytól sikeres rajztanulással eltöltött félév után barátja, Liezen-Mayer Sándor, müncheni akadémiai festőtanár tanácsára Karlsruheba utazik. Ott Friedrich Kallmorgen zsánerfestő, tájfestő és illusztrátor lesz a tanára.⁴² A naturalista akadémia képviselője küldhette mind Itáliába, mind saját iskolájába Düsseldorfba. Csontváry ekkor Róma helyett a dalmát partokat járja, a dalmát kisvárosokat festi. A klasszikus táj helyett a közönséges táj esztétikuma vonzza. Törvényszerű, hogy útja ekkor Düsseldorfba vezet, a realista, naturalista táj és zsánerfestés hazájába, ahol korábban Munkácsy és Paál László is megfordult. Való-

színüleg itt jön rá azonban Csontváry, hogy mégsem a tartózkodóan színezett, komor realista tájfestést akarja művelni, s ekkor utazik másodszor Párizsba.

Csontváry beiratkozik a Julian akadémiába, mely egyszerre volt hagyományos és modern intézmény. Több műtermében egyszerre tanítottak akadémiai tanárok (pl. Gérôme) és modernebb művészek (pl. Sérusier). Növendékei között volt Gauguin, Rippl-Rónai és Vaszary János.⁴³ A Julian akadémia évkönyveinek tanúsága szerint Csontváry nem szakított olyan gyorsan ezzel az oktatási intézménnyel, mint később leírta.⁴⁴ Rajzolt modell után, másolt a Louvre-ban, majd ismét hívni kezdte Itália, az ott kitűzött nagy feladat, Dél színvilága és fényei. Ekkor már Nápolyba is eljut, Pompejiben és Capri szigetén rajzol és fest. Később Itáliából ismét Dalmáciába utazik, megismerkedik Bosznia-Hercegovina tájaival. Szűkebb hazájába is visszatér, festi Selmecbányát és ismét a Tátrát. Ez a program és útvonal a magyar festők szokásos programja és útvonala, legfeljebb csak Bosznia-Hercegovina városainak meglátogatása új momentum, az egykori történeti helyzet függvénye.

A topográfiai érdeklődésű tájfestők a haza minden sarkát lerajzolták, festmény megrendelésre, illusztrálendő könyvre, kiállításra várva. Csontváry magának fest, könyvet nem illusztrál, de e hagyomány szellemében álmodik magának kiállítást, múzeumot. 1898-ban azonban még nem érzi felkészültnek magát minderre. Ismét Párizsba utazik, majd felgyorsult élettel, munkatempóval megcsinálja a 19-20. század fordulói festők *Grand Tourját*. Végigutazik Európa összes fontos városán, vidékén, eljut Gibraltárig, Kairóba, Jeruzsálembe, Betlehembe, majd ismét Kairóba. A nagy kör után ismét az itthoni kört járja be. 1903-ban elmegy Mosztárba, Jajcába, majd Szigetváron át a Hortobágyra. A következő év ismét az európai csúcsok felé viszi. Athént festi, görög földön alkot remekművet. (*Sétakocsizás újholdnál Athénben*). Csontváry ekkor még kis- és középméretű képeket festett. Panoráma képek 1904 előtt nem készültek. Első ilyen vászna a jelenleg ismeretlen helyen lévő *Naplemente Kairóban*. Ennek elkészülése után jelentette a *plein-air* feltalálását táviratban Hollósynak. Ezt követi a már szintén elég nagyméretű *Jeruzsálem látképe*, s az egymással váltakozva festett két óriás festmény a *Tarpatak* és a *Taormina*. E képek közül három az európai historikus tájfestészet nagy motívuma, egy pedig a magyar festészet fő témája. Előadásmódjuk nemcsak az orientalista festészet hatását, de a párizsi utak idején nyilvánvalóan megismert impresszionista színproblémák sajátos, kicsit archaikus interpretálását mutatja.

A nagyméretű vásznak, nagy motívumok festése olykor kétségbeesett gesztusokra készítetik Csontváryt, de a kétségbeesés ekkor már nem újabb oktatási intézmények felé hajtja, hanem újabb utazásokra küldi a különcc, de különtségében cseppet sem egyedülálló festőt. A *Tarpatakot* és *Taorminát* télen-nyáron festi, életrajzában feltűnik többször is ez a mondat: „visszavágytam Taorminába”, „visszakíváncoltam a Tátrába!”. Közben Bazel, Amsterdam, Haarlem, Hága, Rotterdam, Antwerpen, London, Brüsszel, ismét Párizs, majd Madrid, Toledó és ismét Jeruzsálem utazásainak állomásai. Amikor befejezi hatvanhét életnagyságú alakkal bemutatott jeruzsálemi *Panaszfal* ábrázolását – festők és fotográfusok kedvelt témáját – ismét a Tátrába siet, mert várja a nagy megalapozott festmény a felkai park raktáráépületében, az első nagy motívum, amivel találkozott. Csontváry 1905 körül ezt a környéket érezhette szellemi hazájának, itt szerette volna először kiállítani műveit, s erre a legilletékesebb embereket, alkalmasint köztük Keleti Gusztávot, különvonattal villásreggelire meghívni. Ez a kiállítási forma nem merő fantazmagória, legfeljebb a helyszín az, hiszen a magánkiállítás

Courbet fellépése óta az egyéni teljesítményt bemutató tárlat megszokott formája – Párizsban. Csontváry első kiállítása végül 1905-ben Budapesten nyílt meg, de Lázár Béla kritikája kivételével visszhangtalan maradt.⁴⁵ Ekkor gondolhatta ki Csontváry a két évvel később megvalósult párizsi bemutatkozást. Szándékát megerősíthette az a két Budapesten időző műértő, aki a japánok festészetével hasonlította össze Csontváry műveit. A japanizmus hatása Párizsban volt a legerősebb.⁴⁶ Megállapították továbbá e névtelen látogatók Csontváry műveinek Wilhelm Ostwald színelméletével való rokonságát: ez már a japanizmus túlszárnyalásának lehetőségét is ígérte.⁴⁷ „Itt fehér színek pompáznak, világító színek ragyognak!” – vallja büszkén Csontváry képeiről, de Ostwaldot csak levélben keresi fel, s helyette ismét Keletre utazik, hogy újabb nagy témát keressen. „A kinyilatkoztatás világfejlesztő szelleme nem ismétli magát, ezért úgy a természetben, mint az emberművelődés történelmében csak elvétve találkozunk maradandó monumentális képpel – írja Csontváry önéletrajz töredékében – ... ilyen különböző három pont a természetben az egyik a Tátrában, a másik Sziciliában, a harmadik Szíriában van megörökítve.”⁴⁸ Ekkor találja meg Csontváry Baalbeket „véletlenül”, s amikor mind a három nagy motívum megjelenik a panoráma-vásznon, eljön a párizsi kiállítás ideje. 1908-as budapesti kiállítása katalógusában, életrajzában, leveleiben és töredékes feljegyzéseiben egyaránt megemlékezik a párizsi kiállításról, melytől nemcsak személyes, de hazájának szóló elismerést is vár. „Mert most már tudnia kellett a világnak, hogy ágyú, dinamit és kicsiny bombákon kívül van még hatalmasabb eszköz kezünkben, mellyel Tókiót és New Yorkot is szíven találjuk. Ez az új Istenadta perspektíva, a Naput színtelen mozgó távlata... melyet keresett Leonardo, s Raffaellónál csak részben adott. Ez lesz a festészetnek is az útiránya, ez lesz Magyarország számára a történelembe való bevezetésének igazsága.” – írja profetikus hangon a festő.⁴⁹ Csontváry programja kortársai számára nem lehetett idegen. Ez volt a célja – kimondottan vagy kimondatlanul – minden világkiállításon való részvételnek, melyek közül az 1900-as igen közel volt Csontváry kiállításai dátumához. Párizsban a kiállítások helyszíne is közös. A *Grande Serre de la ville de Paris*, az 1900-as világkiállítás egyik később lebontott épülete a Pont Alma mellett a Szajna parton állt. A keleti stílusú épületben volt 1900-ban a magyar kiállítás, ahol többek között Tolsztoj, Anatole France, Jules Breton és Maupassant látogatását jegyezték fel. Az eklektikától a szimbolizmusig számos kitűnő és átlagos magyar művész alkotása volt látható a tárlaton. Az épületet később botanikai bemutatókra, természettudományos kiállításokra használták.⁵⁰ Amikor 1907 június elején Csontváry kibérelte, bére nem lehetett magas, hiszen Párizsban ekkor már majdnem beköszöntött a holtszezon.

Nem tudjuk, kik látogatták 1907 júniusában a párizsi Csontváry kiállítást, kik írtak róla. Csontváry csak egy nevet ismételget, mint akitől elismerő szavakat kapott. Ez Pierre Veber neve, a grafikus-festő Jean Veber testvérbátyjéé. (Utóbbiról sehol nem tesz említést eddig ismert írásaiban.) Pierre Veber 1869-ben született Párizsban, regényeket, drámákat, komédiákat és műkritikákat írt. Dolgozott a *Revue Blanche*-nak, a *Le revue bleu*-nek, a *Le journal*-nak, az *Echo de Paris*-nak. Hosszú ideig a *New York Herald* párizsi kelezésű, angol és francia nyelven kiadott kulturális mellékletének állandó kritikusa volt. Írásait kedves, csevegő hang, líra és olykor maró szatíra jellemzi. Az Art Nouveau kritikusa és propagátora volt, a fiataloknak kért helyet a párizsi tárlatokon. Külföldi művészek iránt sem volt közömbös, megemlékezett például az 1907-es párizsi orosz kiállításról.⁵¹ Sajnos, mindennek ellenére a *New York Herald*

1907-es évfolyamának egyetlen mellékletében sem írt Csontváryról, vagy kiállításáról, így Németh Lajos negatív eredménye – némi árnyalással – ma is hiteles.⁵² Mivel Pierre Veber egyszerre öt-hat lapnak dolgozott, még nem lehet kizárni, hogy valamely más párizsi lapban ne közölt volna néhány mondatot Csontváry kiállításáról. A Veber testvérek életrajzában feljegyezték, hogy gyűjtöttek és kiállításához segítettek amatőr festőket.⁵³ Más helyütt viszont Pierre Veber arról ír, hogy állandóan festők akarják vele hitelesíteni még híressé nem vált műveiket.⁵⁴ Ebben a cikkben a kritikus bizonyos elhatárolódása fejeződik ki mind az amatőr festőktől, mind az új irányzatok művelőitől. A cikk végén, ezzel ellentétben, eljut egy nagy vászonhoz, melyet bizonyos M. Rippl-Rónai festett, akiről megállapítja, hogy valóban független szellem. A kép címe *Kimbel úr kertje*, s a mű Veber szerint olyan érték, amilyen a kiállításon más művésztől fel nem lelhető.⁵⁵

Rippl-Rónaival korábban is találkozhatott Veber, művei szerepeltek a *Revue Blanche*-ban, de valószínűleg azt nem is sejtette a kritikus, hogy Rippl-Rónai magyar művész. Ez nem is lehetett volna több számára valami exotikumnál. (Ilyen volt Tornai Gyula a *New York Herald Supplement* számára, akit 1907 június 9-én londoni kiállítása hirdetésében kiváló magyar művésznek titulál.)⁵⁶ Miért bízhatott Csontváry mégis Veberben? Mindenekelőtt azért, mert közös anyanyelvükön (nagyanyáik nyelvén), németül el tudott társalogni vele. Másrészt tapasztalhatta, hogy Veber a régi művészettel is foglalkozik. A *New York Herald* címlapja 1907 júniusában Raffaello Orléans-i Madonnája, s július 21-én ismét Raffaellóról közöl elemzést a lap. Raffaello tájhátereit Veber valóságos modern tájfestményekként értékeli.⁵⁷

A mai napig nem tudunk többet Csontváry párizsi kiállítása visszhangjáról, mint amennyit saját maga feljegyzett. Tény, hogy ez nem lehetett arányban várakozásaival. A csalódásból csak egyetlen kiút kínálkozott: újabb utazás, újabb nagy motívum. Ekkor jutott el Csontváry a Libanon cédrusaihoz, kiérlelt remekműveihez. A cédrusképek elkészülése után 1908-ben újabb budapesti kiállítást rendez. Életrajza, egy kiadatott katalógus és több kiadatott levélpapír a bizonyítéka annak, hogy nem sokkal ezután berlini bemutatkozásra készül, levelezéséből pedig egy tervezett bécsi kiállításról is tudunk.⁵⁸ Ezeket azonban nem tudta megszervezni, pedig a berlini pl. a Kochstrasse egyik kitűnő világítású szecessziós épületében, jó helyen lett volna.

1908-1910 között még utazik Csontváry, tudósítást küld Nápolyból, képet fest Itáliában, 1910-ben Salzburgból ír levelet Koronghi Lippich Eleknek, a gödöllői művészek minisztériumi pártfogójának, akitől utazásokhoz és kiállításához remél segítséget.⁵⁹ Az 1910-es években már csak emlékezik, s egyre szélsőséesebb formákat ölt személyes, romantikus-historikus előzmények nyomán formált nemzeti mitológiája. Időnként nemcsak a nemzetet, de saját magát is azonosítja Attilával, a hunok uralkodójával, „aki él Párizsban a Panthéonban, él Berlinben a múzeumban, s él Rómában a Vatikánban is . . . de mindennél inkább Baalbekben és környékén, a Libanon hegyén...” Visszatér, vagy szavakban, gondolatmenetben egyre markánsabbá formálódik a késői írásokban az ifjúkori elhivatás. „A parancs így szólt, hogy túl kell a világot szárnyalni. Tehát évezredekre kiható kultúrákat meg kellett előzni – újat kellett alkotni, mint a cédrussal, s új koronával kellett a világot meglepni.”⁶⁰

1910 után haláláig Csontváry Budapesten élt. Előfordult a pesti kávéházakban, kiállításokon. Festményei kvalitásait néhány festő és ismeretlen kritikus észrevette, még ha tárgyukat, műfajukat különösnek találta is.⁶¹ Csontváry biztos volt művei értékében.

Különös előadásai, életrajzi részleteket is tartalmazó füzetei pedig azt jelzik, hogy ekkor is utazik képzeletben, évezredek távlatában, vissza a múlthoz és vissza a jelenbe.⁶²

JEGYZETEK

1. „Noble Simplicity and Silent Greatness”. Neoclassical Art 1700–1900. Yale University Art Gallery. 1991. Szerk. Susan B. Matheson.
2. G. GYÖRFFY K.: Kultúra és életforma a XVIII. századi Magyarországon. (Idegen utazók megfigyelései.) Budapest, 1991. Művészettörténeti Füzetek 20. 13–15.
3. GALASSI, P.: Corot in Italy. Open–Air Painting and the Classical Landscape Tradition. Yale Univ. Press. New Haven and London, 1991.
4. GOETHE: Önéletrajzi írások. Válogatta és a jegyzeteket írta Györfy Miklós, fordította Györfy Miklós és Rónay György. Budapest, 1984. 172–173.
5. GOETHE: i. m. 147.
6. POWELL, C.: Turner in the South ... Yale Univ. Press. New Haven and London, 1987.
7. id. MARKÓ Károly emlékkiállítása. Magyar Nemzeti Galéria. Budapest 1990. – RAPAICS, J.: Ligeti Antal, Budapest, 1938., CSATKAI E.: Kozina Sándor, elfeledett magyar biedermeier festő, 1808–1873. Művészettörténeti Értesítő, 1970. XIX. évf. 24–41., BODNÁR E.: Reissmann Károly Miksa (1856–1917) kamara emlékkiállítása. Magyar Nemzeti Galéria. é. n.
8. BEKE L.: Caspar David Friedrich. Budapest, 1986, 106–108.
9. KAZINCZY Ferenc: Művei I. Magyarországi utak. Erdélyi levelek. Budapest 1979. 618.
10. GERSTENBERG, K.: Die ideale Landschaftsmalerei: Ihre Begründung und Vollendung in Rom, Halle, 1929 – „In uns selbst liegt Italien”. Die Kunst der späten Deutschromer. Katalog der Ausstellung im Haus der Kunst. München, 1987. Ed. Christoph Heilmann.
11. BEENKEN, H.: Das neunzehnte Jahrhundert in der deutschen Kunst, München, 1944. 138–148. 17–20. kép.
12. BIERHAUS–RÖDIGER, E.: Carl Rottmann 1797–1850. Monographie und kritischer Werkkatalog mit Beiträgen von Hugo Decker und Barbara Eschenburg. München, Prestel, 1978.
13. CSONTVÁRY emlékkönyv. Válogatás Csonváry Kosztka Tivadar írásaiból és a Csonváry-irodalomból. (Gerlóczy Gedeon–Németh Lajos). Budapest, 1976. 50., 58., 79., 82. – Csonváry Tivadar töredékes feljegyzései. Pécs, Janus Pannonius Múzeum. Csonváry Múzeum Adattára.
14. v. ö. RAPAICS, J. 7. jegyzetben i. m. – KÁLLAI E.: Mednyánszky László, Budapest, 1943. HAULISCH L.: Vaszary János, Budapest, 1978. 46. – SZÜCS György–ZWICKL András: Jándi Dávid. In: Nagybányai festészet a neosok fellépésétől 1944-ig. Katalógus. Missionart Galéria. Miskolc, 1992. 139–151.
15. LAMARTINE, A. M.: Souvenirs, impressions, pensées et paysages pendant un voyage en Orient 1831–1832. In: Oeuvres complètes ed. Gosselin–Furme–Pagnerra, Paris, 1836–1840. vol. 7.
16. LAMARTINE, A. M.: i. m. vol. 1. 211., 215–217.
17. THORNTON, L.: Les orientalistes. Peintres voyageurs 1828–1908. ACR Ed. Paris, 1983. – GUITERMAN, H.–BRIONY L.: David Roberts. London, 1978., David Roberts, Barbican Arts Gallery, London, 1986–87. 1939 május 2-án látogatta meg először David Roberts Baalbek-et. Már ekkor leírja naplójában a látvány fenségét és dimenzióinak nagyságát. Kb. 17 olajképet festett a város és az akropolisz részleteiről. Festményein az építészet, a növényzet és az emberalakok aránya eszményi klasszicizálóan romantikus. Az említett 1842-ben festett horizontális eszményi látképet THORNTON, Linné írja le és közli a művész nevével és bemutatásánál.
18. MENU, D.: L'Orient de Prosper Marilhat d'après quelques inédits. L'Information d'Histoire de l'Art. 18. 2. 1973. mars–avril. – SZABÓ J.: Antik romok a XIX. századi magyar tájfestészetben és rajzművészetben. Építés–Építészettudomány. V. (1973). 3–4. szám, 565–568.
19. NÉMETH L.: Baalbek. Budapest, 1980. Képzőművészeti Alap
20. DAVIDSON, A.: Edward Lear: Landscape Painter and Nonsense Poet. London, 1968. NOAKES, V.: Edward Lear. London, 1979. – (ed.) Edward Lear. 1812–1888. Royal Academy of Arts. London, 1985.
21. BAUDELAIRE, Ch.: Salon de 1846. In.: Curiosités esthétiques. Oeuvre complete tom. II. Paris, Michel-Lévy frères. 1868.
22. GUTHE, D. H.: Palästina. Leipzig, 1980., BEN ARIEL, J.: The Rediscovery of the Holy Land in the Nineteenth Century. Jerusalem–Detroit, 1979.
23. The complete letters of Vincent van Gogh. Thames and Hudson. London, 1958, 1978, 1988. Vol. 2. 351. sz. levél Furnée nevű festőnek.
24. 23. jegyzetben i. m. 338. számú levél Theonak, 194–195., 459/a. sz. levél Levens festőnek, 514., 492. sz. levél Theo-nak, 574, 497., sz. levél Theonak, 582–584., 498. sz. levél Theonak, 586., 500. sz. levél Theonak, 590., 512. sz. levél Theonak, 617.
25. DORIVAL, B.: Sources of the Art of Gauguin from Java, Egypt and Ancient Greece. The Burlington Magazine, Number 577., Apr. 1951. 118–122. – M. KANE, W.: Gauguin's Le Cheval Blanc, Sources and Syncretic Meanings. The Burlington Magazine. Number 760., July, 1966.
26. v. ö. 17. jegyzet, továbbá MONNERET, S.: L'orient des peintres. Paris, Nathan, 1989. – Stevens, A. (ed.): The Orientalists. From Delacroix to Matisse. European Painters in

North Africa and the Near East. London, Royal Academy of Arts, 1984.

27. Castagnary, J. A. szavait idézi: ALAZARD, J.: *L'Orient et la peinture française*. Paris, 1930. (Monticelli és Renoir bemutatásánál).

28. MORNAND, P.: Emil Bernard et ses amis. Paris, 1957. — LUTHI, J. J.: Emil Bernard. Catalogue raisonné de l'œuvre peint. Paris, 1974.

29. Tornai Gyula (1861–1928), 1883–89-ig a Benczur Gyula mesteriskola tagja, rajzolt az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen c. sokkötetes kiadvány számára. 1904-ben a budapesti Műcsarnok összes termeiben állít ki európai és ázsiai utazások alatt és után készített rajzokat, festményeket. 1907-es londoni kiállítását éppúgy siker övezi, mint 1907-es párizsi, bombay-i, berlini és 1909-es újabb budapesti kiállítását. Egyedül Bölöni György ír ellene és bírálót a Magyar Nemzet 1909 okt. 10-i számában.

30. MISTFELD, W.: J. J. Tissot. A Biocritical Study. Washington. Univ. P. 1971. — MUFF, J. — SCHIFF, G.: J. J. Tissot. Biblical paintings. Jewish Museum, New York City, 1982. — Exposition Paris James Tissot. Musée de Petit Palais. 5 Avril–30 Juin, 1985.

31. Spitzer, Judith (ed) *La Terre Sainte au XIX. siècle*. Musée de Pontoise du 21 avril au 31 août 1979. — J. J. Tissot: *The Old Testament*. Paris–London–New York, 1904. M. de Brunoff et C. A. bevezetést írta Maurice de Brunoff. Az eredeti vízfestmények a new yorki Jewish Museum illetve a Brooklyn Museum tulajdona.

32. *Le Rire* (Paris), journal humoristique. No. 212, 5. année 26 Nov. 1898. Tournée Guillaume II, 15 jours en Turquie, Palestine, Jerusalem et lieux saints.

33. Musée Carnevalet, Archiv, Portrait 305. Photo Maurice Bauschet.

34. Jean Veber. Bibl. Nat. Cabinet des estampes L.U. 22.

35. Exposition Rétrospective des œuvres de Jean Veber. Paris, 1929. Petit Palais.

36. v. ö. 13. jegyzet. A kiadatlan Csontváry-dokumentumok korábban a Magyar Nemzeti Galéria Adattárában. Ezeket korábban Szij Béla jelenleg pedig Romváry Ferenc szíves segítségével tanulmányoztuk.

37. v. ö. KOSÁRY D.: A felvilágosodás Európában és Magyarországon, Budapest, 1987. — BÖDY, F.: *Joseph Eötvös and the Modernization of Hungary. 1840–1870*. New York, 1985. Columbia Univ. Press.

38. Mezei Ottó szíves közlése szerint ennek a házfőnök szerzetesnek Gmitter Alfonz a neve. Németh István, Csontváry szlovákiai kutatója néhány adatot tud róla.

A ferencesek Szentföld-kultuszához: HOVÁNYI F.: Néhány hét a Szent Földön 1856-ban, Bécs, 1858.

39. Ismeretlen szerző: Szoldatis Ferenc, Vasárnapi Újság, 1888 (30. évf.) 4. sz. — CZAKÓ E.: Szoldatis Ferenc. Vasárnapi Újság, 1907, 36. sz. — TÓTH L.: Magyarok Rómában a XIX. században. Pécs, 1940.

40. Csontváry emlékkönyv, 13. jegyzetben

i. m. 23., 31–37. A levelek 1880–81-ben íródtak. A Képzőművészeti Főiskola irattárában vannak.

41. Bruck Miksa, Stetka Gyula, Hollósy Simon helyére v. ö. LYKA K.: Magyar művészet Münchenben. Magyar Művészet 1877–1896. Budapest, 1951, 1982.

42. Friedrich Kallmorgen (1856–1924) 1875–76-ban Düsseldorfban tanult, zsánerfestő, illusztrátor, grafikus volt. Nagy utazásokat tett Európában. Karlsruhe kívül Badenben és Berlinben tanított, 1894-től jelentek meg művei a *Hefte des Karlsruher Vereins für Originalradierung* című kiadványban. Irod. BOETTCHER, E.v.: *Malerwerke des 19. Jahrhunderts Band 2*. Drezda, 1895.

43. Exhibition New York, Shepherd Gallery, The Julian Academy Paris, 1868–1939. Spring Exhibition, 1989.

44. v. ö. Csontváry emlékkönyv 13. jegyzetben i. m. 43. 78.

45. v. ö. Csontváry emlékkönyv 13. jegyzetben i. m. 150.

46. v. ö. GELLÉR K.: Japanizmus a magyar festészetben és grafikában. Ars Hungarica. XVII. évf. 2. sz. (1989), 179–190.

47. Ostwald, Wilhelm német természettudós és filozófus-esztéta tanaival e két ismeretlen úr segítségével már 1905-ben kapcsolatba került Csontváry, az érdeklődés fokozódott, mikor 1911-ben Ostwald *Die Züchtung des Genies* című írása megjelent a Világ c. lapban magyar fordításban (dec.).

Irod.: Csontváry emlékkönyv 13. jegyzetben i. m. 60.

48. Pécs, Janus Pannonius Múzeum. Csontváry Tivadar töredékes feljegyzései.

49. Pécs, Janus Pannonius Múzeum, Csontváry Tivadar töredékes feljegyzései.

50. Exposition Universelle Paris, 1900. Collection Felix Potin, Bibl. Nat. Cab. des Estampes.

MARREY, B.—MONNET, J.P.: *La grande histoire des Serres et des Jardins d'Hiver France, 1750–1900*. Paris. é. n. — E monográfia szerint a Grande Serre de la ville de Paris építészé Charles-Albert Gauthier volt.

51. HERMANN, F.: *Die Revue blanche und die Nabis*. München, 1959. Diss., Larousse de XX. siècle. Ed. Paul Augé. Tom sixième, Paris, 1933, Veber, Pierre címszó.

52. NÉMETH L.: Csontváry. Második bővített és átdolgozott kiadás, Budapest, 1970. 181–190., 261. (A Veber névformát nem említi.)

53. v. ö. 35. jegyzet. Jean Veber (1864–1928) dossier, Musée d'Orsay, Archive.

54. New York Herald. European Salon Supplement. 1907 Apr. 10. (Veber, P.: Salon de Société Nationale des beaux arts.)

55. v. ö. 54. jegyzetben i. m. A Kimbel név a Rippl-Rónai festmény címében valószínűleg a német, de már a századfordulón amerikai és francia irodákkal is rendelkező belsőépítész, bútortervező és szállító cég egyik tulajdonosára vonatkozik. Rippl-Rónai említi Radisics Jenőhöz 1898 II. 7-én írt levelében. (v. ö. IVÁNFYÉ BALOGH S.: Rippl Rónai József iparművészeti tevékenysége kiadatlan levelei

nyomán. Művészettörténeti Értesítő XII. (1963) 2–3. sz. 179–180. A festmény nem volt kiállítva Magyarországon.

56. v. ö. 29. jegyzet.

57. Pierre Veber cikkei: Les trésors d'art du Petit Trianon. New York Herald. Sunday Supplement. 21. Jul. 1907 valamint 9. June, 1907 címlap és 48.

58. Csontváry emlékkönyv 13. jegyzetben i. m. 113–114., 119–120.

59. Csontváry emlékkönyv 13. jegyzetben i. m. 48–51.

60. Csontváry Tivadar töredékes feljegyzései. Pécs, Janus Pannonius Múzeum, Adattár.

61. A kortárs kritikák közül figyelemreméltó Nyitrai József, R. J. (Vagyunk, 1910 4. sz.) Várnai Sámuel (Renaissance, 1910. 289–290.), Bálint Rezső (A Ház 1910 7. sz. 166.), B. R. (ugyancsak Bálint Rezső, A Kéve könyve, 1912. okt. 1. – a halálát követő évekből KÁLLAI E.: Új magyar piktura Budapest,

1926. – Vaszary János (Magyar Művészet, 1930. 558–580.) írását szeretnénk idézni. Megjelentek Csontváry emlékkönyv 13. jegyzetben i. m. 150–171.

62. Csontváry füzetei: Energia és művészet. A kultúr ember tévedése. 1912. május 19. Felolvasát a látgmányosi Kelenföldi polgári körben. – A lángész. Ki lehet és ki nem lehet zseni? Budapest, 1913., A tekintély, A Positivum. Budapest, 1914. Közölve: Csontváry emlékkönyv 85–94., 95–99.

A dolgozat megírásához nyújtott baráti és szakmai segítségért szeretnék köszönetet mondani András Edit, Bardoly István, Geskó Judit, Komoróczy Géza, Passuth Krisztina kollegáimnak, és tisztelettel adózom Németh Lajos professzor emlékének. Az ő segítségük nélkül nem jött volna létre ez az írás.

Júlia Szabó: Tivadar Csontváry's Travels Compared to his Predecessors' and Contemporaries' Grand Tour. (*To the memory of Professor Lajos Németh*)

From the seventeenth century onwards an extended *Grand Tour* became an essential part of the proper education of a British, a French or a German gentleman and there were great travellers even from the Eastern part of the Continent. This *Grand Tour* usually consisted of a journey through France, Switzerland and Italy, Germany and the Low Countries. The ultimate goal of the trip was Rome seen as the greatest source of Western civilization. Educated artists travelled as well. Those who studied in the European art academies visited often Rome and these visits were parts of their education. Even the Society of *Dilettanti* (founded in 1732) began actively to promote the appreciation of ancient Roman and Greek art. During the Ottoman rule of Greece, the Greek ruins of southern Italy functioned as a suitable alternative for travellers. All these facts are well described in a leaflet of the Yale University Art Gallery introducing the exhibition of Neoclassical Art 1700–1900. ("Noble Simplicity and Silent Greatness." 1991.) It had a title which cited J. J. Winckelmann, the greatest preacher of the love of classical form and of its main cradle, Rome. Winckelmann's thoughts had a deep impression on J. W. Goethe who remembered them during his Italian journey. Goethe went to Italy in 1786 after preliminary studies of his father's collection of Italian views. Some thirty years later J.M.W. Turner went to Italy after studies from guide-book illustrations and classical paintings. As well as Goethe did it formerly, he was surprised of the magnificence of the views on the spot and when he drew a rapid sketch somewhere near to Rome he labeled it: "The first bit of Claude!"

In the nineteenth century Italy was not only the place of classical tradition but also that of free inventions. (Near Turner's example the work of Camille Corot is the greatest proof for it.) Hungarian painters of this period, similarly to their German and Austrian contemporaries were influenced rather by a conservative traditionalism than by the new inventions. There was alive also a tendency in these regions not to spend all the times in Italy. (The greatest German painter of the early nineteenth century, C.D. Friedrich never had been in Italy and wrote against the fashion of travelling there. He admired and painted his homeland. A Hungarian Neoclassical poet and art critic Ferenc Kazinczy wrote similar thoughts and declared that the main subject of a Hungarian landscape painter should have been the magnificent Royal Mountain, the *Tátra*. (In spite of the romantic nostalgies to create a national art, thousands of German, Austrian, Hungarian, Russian painters went on a pilgrimage to Italy and later to Greece. Among the Greek ruins in Italy the Greek theatre of Taormina became the most admired historical landscape, a magnificent panorama. (Schinkel, Rottmann, Kniepp, Waldmüller, Ligeti, Reissmann, Mednyánszky, Vaszary and Tivadar Csontváry painted it with great enthusiasm.) It is true, however, that in the course

of the nineteenth century not only Italy and Greece, but also Egypt, the Holy Land, India, North and South America became holy places for the European traveller artists. Itineraries were written by writers, poets and scientists, poems and prose descriptions talked about Jerusalem, Nazareth, the Mount of Lebanon and the ancient town Baalbec. (The most popular example, translated to many languages, is V. A. Lamartine's travelogue.) The illustrators of the contemporary Bible editions were adapted to oriental travel experiences. Academic compositions and romanticist lang were painted with the views of Baalbec and the cedars of Lebanon. (David Roberts' and Edward Lear's works are the best examples.) In the 1860s and 1870s Orientalism declined in France, due to the new experiments in Impressionism and Naturalism, but an Orientalist revival began in the 1880s. Even Van Gogh, who never had been in the South or East except of South France felt sometimes a desire for travelling although he recognized some mannerism in the works of the painter-travellers. Paul Gauguin was a zealous traveller. He – like Goethe and Turner – travelled after preliminary studies in the museums of London and Paris. His fresh impressions are amalgamated with well known forms and gestures of the classical European and oriental-tribal art. His activity emerged from the treasure house of sources from the art of Java, Egypt and Ancient Greece, as it was recognized in the article of Bernard Dorival and later in that of William M. Kane (See Burlington Magazine Apr. 1951. Vol. XCII. N.577. July, 1966, Vol. CVII. N. 760) Gauguin's work show the inspirative power of the great museums of Europe.

The greatest art centre of the late nineteenth century was Paris indeed. It had many faces and traditions. Orientalism was one of them. The Society of Oriental Painters was established in 1893, Emil Bernard, Auguste Renoir and James Jacques Tissot were among its members. Tissot's life and activity is a paradigm to our subject. After successful attempts in historicist genre, impressionist genre and social naturalism, Tissot listened to a celestial voice, travelled to the Holy Land and painted expressive Bible illustrations with a deep archeological knowledge and many experiences of the local sight and contemporary population. Tissot's illustrations to the New and Old Testament turned away from the traditional iconography and created extraordinary images. Tissot's work and attitude is typical to many artists of the late nineteenth and early twentieth centuries who turned away from any rationalism towards a religious thinking and feeling. A less known French painter and graphic artist Jean Veber (1868–1928) did the same when he turned from satiric naturalism to a nostalgic literary Orientalism. Veber and his brother Pierre Veber, an art critic, could be acquainted with Tivadar Csontváry, whose activity also can be related to this late European Orientalism. Csontváry's oeuvre is based on his travels, those of a typical European traveller-painter of the nineteenth century. Csontváry's first trip went to Vienna in order to see the 1873 World Fair. That time he was not interested in art yet, he was a pharmacist and a zealous self-made man who tried to help the financial and cultural development of his country, like many patriots of his age. In 1880 after a long illness he was recovering in the Tatra Mountain and payed often visits to a Minorite cloister in the neighbourhood. A Franciscan guardian talked to him about art and travels in that time. This monk lived in Rome for a long time and might be in the Holy Land, too, following the thoughts of his order. In these days Csontváry had a mystical experience, a celestial voice called him the greatest painter of the world even greater than Raffaello was. That time he began to paint landscapes. The guardian sent him to Rome. As early as 1883 he was also in Paris where he returned four or five times even later. His first regular drawing studies began however in Munich, the greatest art centre of Central Europe. He attended a private school of his countryman Simon Hollósy where naturalism was taught. He continued his studies in Karlsruhe with Friedrich Kallmorgen who sent him to Italy and Düsseldorf. When he realized that naturalism is alien to him he went again to Paris where he entered the Julian Academy. After a time he started to travel again following the example of the French painter-travellers. He went to the Naples, Pompei, Capri then to Dalmatia and Bosnia-Herzegovina. Turning back to his homeland he painted beautiful townscapes and the views of great mountains, waterfalls etc. In 1898 he went to Paris again and by that time he travelled on the European extended *Grand Tour*. France, Great Britain, Spain, Egypt, the Holy Land and Greece were the stations of this extended trip. It lasted several years meanwhile he often returned to Hungary. His first masterpieces were painted in Italy, Greece and Hungary, the later ones in Taormina and in the Tatra Mountain. These paintings show the influence of Orientalism as well as Impressionism and Postimpressionism within a Neoclassical-romanticist framework. He dreamt of a one-man-exhibition in a small town near the Tatra, but his shows were opened either in Budapest (1905,

1908) or in Paris (1907). They were not reviewed at all or had only oral criticism which had been kept in the painter's mind and written in his autobiography. We know that some travellers compared his paintings to the Japanese works and saw them the ideas of Wilhelm Ostwald's colour theories. Csontváry did not join to any tendency or group but made longer and longer trips to the Near East painted panoramas of Baalbec and poetic compositions on the cedars of Lebanon. His Paris exhibition was in the *Grande serre de la ville de Paris* where Hungarian art was exhibited in 1900 during the World Fair. It was in summer of 1907 and unfortunately no review can be found until now although Csontváry mentioned an art critic, contributor of the New York Herald, who admired his work. This person is Pierre Veber an Art Nouveau writer and critic, contributor of many literary and art magazines and brother of the Orientalist painter mentioned above. Pierre and Jean Veber might be Csontváry's protectors in Paris.

The author of this paper appreciates the kind friendly help of Edit András, István Bardoly, Judit Geskó, Géza Komoróczy and Krisztina Passuth promoting her study trips as well as giving her serious bibliographical advices.

Pataki Gábor

A „DEKORATÍV AVANTGÁRD.”

Az expresszionizmus, mint csapdahelyzet a 20-as évek magyar művészetében*

A Tanácsköztársaság leverése és a forradalmat aktívan támogató vagy avval akár passzívan is rokonszenvező avantgárd művészek tömeges emigrálása után 1919-ben, hatalmas vákuum keletkezett a magyar művészetben. A társadalmi-politikai fordulat azonban nem változtatta meg egy csapásra sem a művészet, sem a művészeti élet struktúráját. Ha átalakulva, csökevényes formában is, de léteztek még a háború előtti liberális intézményrendszer maradványai. A tőkeerős, Picassot és Kandinszkijt bemutató egykori kiállítóhelyek szerepét most kisebb galériák (Belvedere, Mentor, Helikon) vették át, a betiltott MA helyett félavantgárd, progresszív folyóiratok (Kékmadár, Magyar Írás, Ars Una, Független Szemle, Műbarát) indultak. A művészeti közvélemény ugyan konzervatív irányba tolódott, de egyelőre nem tette kétségessé egy szűkebb körű, Berlin és Párizs felé tájékozódó óvatosan modern képzőművészet létjogosultságát. Mivel egy-két szórványos kivételtől eltekintve a jelentős és irányadó mesterek elhagyták Magyarországot, szükségszerűen a fiatalok és az addig második vonalba, vagy a modern törekvések perifériájára szorulóknak léptek elő főszereplőkké. Helyzetük nehéz volt, hiszen nem fűzte őket össze sem a közös program, hiányzott közülük egy erős, tekintélyes szervezőegység. Hiába kerestek maguknak egy stabil orientációs pontot, ezt a magyar képzőművészetben belül nem találhatták meg. Az emigráns aktivistákhoz több okból sem csatlakozhattak. Túl azon, hogy legtöbben közülük nem osztották azok baloldali-kommunista világnézetét (hisz éppen ezért nem kellett emigrálniuk), művészetükkel sem lelthettek kapcsolódási pontokat.

Kassák és a MA köre 1921-től kezdve egyre gyorsuló ütemben távolodott a klasszikus aktivizmus expresszionista színezetétől, s közeledett a konstruktivizmus felé. Mire a magyar „tartalékavantgárd” legjelentősebb képviselői, Bernáth Aurél, Bokros-Birman Dezső, Kádár Béla vagy Scheiber Hugó készen voltak első expresszionista grafikai sorozataikkal, addigra Kállai Ernő a MA hasábjain már végérvényesen el is temette az expresszionizmust,¹ egyébként majdnem hasonló időpontban és hasonló érvekkel, mint Wilhelm Worringer² tette. A konstruktivista program viszont követhetetlen volt számukra. Eleve nem rendelkeztek azzal az átfogó, a valóság radikális és totális átalakítását megcélzó utópikus hittel, mely *akkor még* elválaszthatatlan a magyar konstruktivisták tevékenységétől. Ne feledjük: ezek az 1919 utáni vákuumot kitölteni igyekvő művészek nem voltak társadalmi és művészeti forradalmárok. Polgárok voltak, mint Bernáth, vagy mindig is perem-helyzetben lévő művész-vagabundok, mint Scheiber. Ráadásul az expresszív hangvételt vagy a kubizálást úgy-ahogy toleráló hivatalos magyar művészeti közélet a konstruktivizmusban destrukciót látott, a MA köréből szinte egyedülként Magyarországon maradt Hevesy Iván pedig éppen a plakátra alapozott tömegművészeti elképzelés nevében ítélte „naív és meddő zagyvaságnak”³ Kassák és

* Az 1989-ben a nedeci konferencián elhangzott előadás átirat változata.

Bortnyik képarchitektúráját. Mint menedék, mint jószerivel az adott körülmények között az egyetlen lehetőség, a kései, az eredeti lendületét elvesztett expresszionizmus maradt számukra.

Így nem véletlen az, hogy a 20-as évek első felében Kádár, Scheiber és Bokros-Birman, hosszabb-rövidebb időre egyaránt Németországba utazik, minthogy az sem, hogy gyakorlatilag mindannyian külön-külön, egymástól is elszigetelten keresnek kapcsolatokat, kiállítási lehetőségeket. Jellemző, hogy Kádár és Scheiber először Kassáknál próbálkozott, aki, anélkül, hogy a MÁ-ban bármit is közölt volna tőlük, a Sturm és Herwarth Walden felé irányította őket. Walden, bár lapjában és a Sturm kiállítási programjában egyre nagyobb teret engedett a konstruktivizmusnak, nem osztotta az expresszionizmus haláláról széles körben terjedő nézeteket, sőt készségesen biztosított helyet az irányzat immár Közép- és Észak-Európából is érkező újabb képviselőinek.⁴ 1923–25 között sorra nyílnak a Sturm kiállításai a magyar expresszionisták műveiből,⁵ az addig Magyarországon is periférikus helyzetű, alig ismert s inkább némi lesajnáló jóindulattal értékelt Kádár és Scheiber a Sturm kedvencei lesznek, műveiket publikálják, s mikor a Sturmban 1924-ben kiállító Kádár képeit szirupos giccsnek aposztrofálja egy kritika, maga Herwarth Walden kel védelmére.⁶ Bekerülnek tehát a művészeti élet nemzetközi vérkeringésébe, egy-egy pillanatra népszerűek is lesznek, de tartós siker sem külföldön, sem Magyarországon nem jut osztályrészükül. Kádár és Scheiber – Bernáhtal ellentétben, aki a 20-as évek második felében fokozatosan eltávolodik az expresszionizmustól és elmélyült posztimpresszionizmusa révén a magyar képzőművészet meghatározó művészévé emelkedik –, a könnyűkezü modernség színönimájává válik a kritikákban. Az általuk művelt és képviselt „dekoratív avantgárd” egyszerre marad népszerű a szűkebb liberális vásárlóréteg szemében s egyszerre marad, – a konzervatív és a baloldali progresszív kritika ítélete alapján egyaránt – a magyar művészet hátsó udvarában.

A kérdés: milyen szemléleti-képipépítési sajátosságok vezettek e „dekoratív avantgárd” kialakulásához, mennyiben volt törvényszerű s mennyiben volt csapda-jellegű kifejlődése. Kiindulópontul vissza kell térni az 1921–22-es évekhez. A szempontunkból paradigmaticus két művész, Kádár Béla és Bernáth Aurél majdnem egyidőben publikál egy grafikai sorozatot.⁷ A stílár és szemléletbeli hasonlóságok szembeötlőek. Összetörlődő, egymásnak feszülő térsíkok, dinamikus, poliritmikus vonalhálózat, a középpontból a képszélek felé ívelten táguló kompozíciós séma. Expresszionizmusról beszélhetünk tehát, csak éppen Bernáthnál kozmikus-transzcendentális, Kádár esetében líraibb-érzelmesebb felhangokkal. Némi megkésettységük ellenére lapjaik a magyar expresszionista grafika kiemelkedő teljesítményei közé tartoznak, de egyben ki is merítik annak lehetőségeit: ezekkel a művészi eszközökkel nem lehet már tovább fokozni a képtér intenzitását, nem lehet tovább torzítani a formát anélkül, hogy az el ne veszítse tárgyi karakterét. Óhatatlanul belekerülnek a figuratív expresszionizmus Arnold Gehlen jellemezte csapdjába, miszerint „torzulásnak lennie kell, s ezeket a torzulásokat kell aztán tárgyakká fordítani.”⁸

Kiteljesedett, s rögtön folytathatatlaná lett számukra a klasszikus expresszionizmus útja, s ezt mindketten felismerték. Bernáth fokozatosan visszakanyarodott egy szubtilis, a látványt méltóságteljes lírával átfogalmazó posztimpresszionizmushoz, s visszatalált a két világháború közti Magyarországon halk polgári rezisztenciát kínáló művészeti áramlatokhoz. Ez a lehetőség tulajdonképpen Kádár előtt is nyitva állt,

mint ahogy az is, hogy a lírai-expresszív absztrakció felé haladjon tovább. Kádár azonban akként ragaszkodott modernségéhez, hogy egyszerre akarta megőrizni képeinek tárgyias jellegét és kompozíciójának, stílusának expresszív-dinamikus karakterét. Ez azonban azzal járt, hogy kénytelen volt elfogadni az így létrejött *stilizációs kényszert*, az ornamentikus jellegű, dekoratívan megmozgatott síkkompozíciót. Kénytelen volt azt tenni, amivel első interpretátora, Hevesy Iván jellemzi alkotómódszerét: „Hogy a művészi egységet megóvja, sokszor külső, de mindig erőteljes eszközökkel igyekszik összemarkolni centrifugális lendületű elemeit. A formákat igyekszik a tér mélységéből felület felé emelni és ott kiteríteni, hogy egy síkszerű dekoratív egységgé kötőzhesse azokat. A vonalak, amelyek az egyes formai elemekből indulnak ki, keresztül-kasul metszik a többi formákat, hogy akármilyen erőszakosan is síkegységgé tagolják és ezután síkkompozícióvá öleljék a széthúzó elemeket. . . ezáltal igen gyakran mozaikhatás keletkezik, amelyen igen gyakran csak a színek dekoratív összehullámzása menti meg az egységet.”⁹ Látványos és kellemes kompozíciós séma jön létre így, mely ügyesen imitálja a lendületet és a mozgalmasságot, holott végülis kerekre zárt képi-formai poénok fogalmazódnak meg a síkon. Kádár tulajdonképpen visszanyúl 1910 körüli dekoratív szecessziós ízü műveinek képszerkesztéséhez. Ritmikus ellenpontokkal tagolja a jeleneteket, szívesen stilizálja egyformára a fejeket, gombszemekkel, kármínpiros ajkakkal. Ez a ritmikus-játékos síkkompozíció végül óhatatlanul steril karaktert ad műveinek, s felerősödik a képsík ornamentális jellege. Falusi jelenetei mintha Chagall és Goncsarova műveit idéznék, eleve nem érhetik el azonban azok hitelességét és elementaritását, nem lévén mögöttük az orosz avantgárd szellemi-formai háttere. Magyarországon nem voltak ljubokok, így Kádár sosemvolt falusi világa óhatatlanul az érzelmes idillbe csúszott át. A kulissza-jelleget a mindezt idézőjelbe tévő ironia oldhatta volna, mint Scheiber Hugó legjobb művein, Kádár azonban komolyabban veszi hivatását: egy olyan „tisztá, világos, abszolút művészet megteremtését, melynek alapja az életöröm, melybe fel kívánja oldani művészetét.”¹⁰ Ez az *utópia nélküli optimizmus*,¹¹ az avantgárd világmegváltó hitét egy merésznek ható, de elvileg popularizálható formavilággal operáló polgári és érzelmes kvázi-avantgárdal helyettesítette, tulajdonképpen végletes csapdát jelentett. A „tisztá, világos művészet” álarcában jelentkező egységes dekoratív sík fogva tartotta a művészt akkor is, amikor más témával, más hangütéssel próbálkozott. Nonfiguratív sorozata kártyalapokként teríti szét a formákat a síkon, figuratív kompozíciói pedig színházi díszletfüggönyökhöz válnak hasonlatossá, városképein a rurális jelenetek ártatlanságot mímelő idilljét art decos frivolitás váltja fel, az emberi figurák olyannyira idomulnak a jelzésszerű architektúrához, hogy maguk is szinte építészeti elemek lesznek.¹²

Pedig Kádár Béla e jelenségen belül rendkívül kvalitásos példa a dekoratív avantgárdra. A ritmikus megmozgatott síkkompozíció, mint a kései expresszionizmus továbbfejlesztése, az avantgárd *szolid túlélési stratégiája*, sokakat megkísértett, különösen az említett „vákuum-generáció” tagjai közül. Szívesen élt vele Scheiber Hugó is, könnyed és harsány kubofuturista formavilágát vastag kontúrú elemekké tördelve és terítve szét.

A Kádár Béla nyomán expresszív-dekoratív falusi jeleneteket festő kismesterek (pl. Benedek Kata) mellett inkább azok a művészek érdemelnek figyelmet, akik a kubizmusból indulva válnak mind dekoratívabbakká. *Schönberger Armand*, de részben *Szobotka Imre* és *Kmetty János* kompozícióin a dinamikus ívelődő háromszögda-

rabkák, a képek kompozíciós moduljai „annyira simulékony és könnyed eszközzé válnak, hogy még klasszikus sémák szerint való kompozíciók felépítésére is alkalmasak. Igaz, hogy a mód, mellyel a lényegükben mégis csak kompozíció-ellenes, mert konstruktív elemeket a modelé és a vonal kerekded egységébe foglalja, külsőséges és erőszakolt”¹³ – teszi hozzá Kállai Ernő. A zártnak, mégis feszesnek szánt képszerkezet, a dinamizmus és a formai rendezettség egyszerre, egy képfelületen való megvalósításának igénye óhatatlanul síkszerűséghez, illetve/vagy a motívumok ornamentizálásához vezetett,¹⁴ s mögöttük az avantgárd rezignált átmentése, önkéntelen esztéticizmus lappangott.¹⁵

Ez a stílusváltozat, hangütés, *Kovalovszky Márta* szavaival élve „nyájasan szokatlan és ironikusan megbocsátó”¹⁶ látásmód nyomai felfedezhetők az 1920-as évek első felének közép-európai művészetében is. A korabeli cseh művészetből hozva példákat, az expresszionizáló dekorativitás jellemzi például Josef Havlíček, a kubizáló dekorativitás Adolf Hoffmeister, František Muzika, Karel Vaněk műveit.¹⁷ A horvát művészetből Vilko Gecan és Marijan Trepše művei mutatnak figyelemreméltó analógiát Kádár képalkotó módszerével.¹⁸ A német expresszionizmus második vonalával, Campendonk, Maria Uhden műveivel való rokonságot már a kortársak is regisztrálták,¹⁹ de melléjük kívánczik még az expresszionisták ún. második generációjából Arthur Segal, Max Dugert, Otto Gleichmann, Edmund Kesting, Karl Völker neve.²⁰ Feltehető, hogy az expresszionizmus, illetve részben a kubizmus lecsengetésének, dekoratív-síkszerű módon való önkéntelen klassziczálásának lehetősége benne volt a kor közép-európai levegőjében, elsősorban azon művészek részéről, akik az adott formanyelvet mintegy „készen kapták”, akiknek az expresszionizmus már csak patron volt, minta, felhasználható lehetőség. Ezért léphettek rá a Kállai által esztéticzálásnak nevezett útra.²¹

Míg azonban Németországban vagy Csehszlovákiában ez a hangvétel egy volt a kínáló lehetőségek közül, addig Magyarországon neki kellett volna vállalnia a kvázi-avantgárdnak az adott körülmények között cseppet sem hálás szerepét. Hiába csiszolódtak kellemesebbé a formák, a konzervatív szemlélet még évekkel később is felfedezte bennük a „futuro-kubo-expresszionista tévelygés”²² nyomait, a konstruktivizmuson edződött kritika pedig a szociális, társadalmi vagy éppen a nemzeti vonatkozások hiányát kérte rajtuk számon.²³ A modernebb szellemben dolgozó művészeket tömörítő KÚT (Képzőművészek Új Társasága) ugyan befogadta őket, de ez a szervezet maga is a hivatalos kultúrpolitika jóindulatának elnyerésétől várta a progresszívebb törekvések legitimálását.²⁴ Ráadásul ahogy a 20-as évek előrehaladtával az avantgárd egyetemes szinten is fokozatosan visszaszorult, úgy erősödött meg Magyarországon egy csendesebb, a nyugatinál kevésbé zilált jellegű, a századforduló magyar művészetéhez visszahajló autichton magyar képzőművészet eszméje. Az avantgárd európai elcsendesedésének hírére az óvatosan liberális magyar művészeti közélet kifejezett megkönnyebbüléssel reagált. „Az az elszigeteltség, melybe művészeinket a világpolitikai konstelláció kergette bele, csodálatos módon használt művészetünk megerősödésének. Csak hír, ha felénk szállott, mi történik a nagy művészeti centrumokban? Az ottani zűrzavaros és chaotikus formahajszá hullámverése átcapott közénk is, de megtörve, erejét veszítve, s már-már megtisztultan.”²⁵ A „dekoratív avantgárd”, mely eddig sem fogadtatott el igazán, 1925–26-tól kezdve mindinkább légüres térbe került. Képviselői ugyan továbbra is jelentkeztek a kiállításokon, de a magyar művészet uralkodó tendenciáitól elszigetelődtek. Nem volt igény az avantgárd erőnyeit őrző rezer-

vált stilizálásra. Az expresszív hangvétel iránti „szükségletet” ugyanis hatásosabban elégitette ki a könnyed, laza ecsetvonásokkal dolgozó Vaszary János vagy Márfy Ödön, a dekoratív stilizálást ügyesebben alkalmazta az olasz novecento nyomdokain elinduló Római Iskola, az avantgárd aprópénzre váltott tanulságai pedig az új építészet és a konstruktivizmustól is tanuló reklámművészet (plakát) révén terjedtek el szélesebb körben.

A „dekoratív avantgárd” tehát – legalábbis Magyarországon – rossz lépésnek bizonyult. A kényszerűségből és/vagy kényelmességből ezt a látszólag könnyebb megoldást választók rövid idő múltán újra a perifériára szorultak²⁶ (más kérdés, hogy műveik ma újra divatba jöttek, egyre magasabban jegyzik azokat a nemzetközi műkereskedelemben). A kérdés csak az, hogy ez mennyiben múltott rajtuk, s mennyiben a kor magyar és egyetemes művészetének kedvezőtlen közállapotain. Ahogy a dilemmát jól érzékelő művészeti író, Lehel Ferenc megfogalmazta: „Hibáztak azok, akik „keresők” lettek, mert a művészetnek nincsen semmi keresni valója. Hibáztak azok, akik nem lettek „keresők”, mert mégis a „keresők” képviselték a művészet intuitív mozgását, haladását. Hibáztak azok, akik abbahagyták a keresést, mert megszakították vele művészetük folytonosságát. Hibázott mindenki, nincs ezen mit takargatni.”²⁷

JEGYZETEK

1. MÁTYÁS P. (KÁLLAI E.): Új művészet, MA 1921 jún. 1. 99.
2. WÖRRINGER, W., Künstlerische Zeitfragen, München, 1921 Magyarul: A művészet jelenkori kérdései, in. uő..., Absztrakció és beleérzés, Bp. 1989, 217–233.
3. HEVESY I., A művészet agóniája, Nyugat 1921 II. k. 1513–30.,
4. BRÜHL, G., Herwarth Walden und „Der Sturm”, Leipzig, 1983
5. Bernáth Aurélnak 1923-ban és 1924-ben, Kádár Bélának, 1923-ban, 1924-ben és 1925-ben, Scheiber Hugónak 1924-ben, 1925-ben és 1927-ben volt a „Der Sturm” Galériában kiállítása. v. ö.: von BARTHA, M-LASZLO, C., Die ungarischen Künstler am Sturm Berlin 1913–1932, Basel 1983.
6. WALDEN, H., Antwort auf Curt Glasers Ausstellungskritik, Der Sturm, 1924 jan. Újra közölve in.: Wechselwirkungen. Ungarische Avantgarde in der Weimarer Republik (Hrg. Gaßner, H.), Marburg, 1986 123–124.
7. BERNÁTH, A., Graphik Aurél Bernáth, Wien 1922. Kádár Béla sorozata megjelent HEVESY I., Kádár Béla, Bp. 1922 c. könyvében.
8. GEHLEN, A., Kor-képek. A modern festészet szociológiája és esztétikája, Bp. 1987. 220.
9. HEVESY I., Kádár Béla, i. m. 28.
10. Béla Kádár zu seinen Bildern. in.: Führer durch die Ausstellung der Abstrakten, Große Berliner Kunstausstellung, Sommer 1926.
11. v. ö. Ratcliff, C., Béla Kádár as seen today, in.: Béla Kádár retrospective exhibition, Kövesdy Gallery, New York, march-june 1985.
12. U.o.
13. KÁLLAI E., Új magyar piktúra 1900–1925 Bp. 1925. 58.
14. HEVESY I., A futurizmus, expresszionizmus és kubizmus művészete, Gyoma, 1922, 27.
15. KÁLLAI, i. m. 96.
16. KOVALOVSKY M., Bokros Birman Dezső és kortársai. Az elmaradt magyar expresszionizmus, Székesfehérvár, István Király Múzeum 1989 jún. 10.–aug. 27., 1.
17. v. ö. Devětsil. Česká výtvarná avantgarda dvacátých let, Galerie hlávního mesta Prahy, 1986
18. GAMULIN, G., Hrvatsko slikarstvo XX. stoljeca, Zagreb, 1987 223–236., 245–259.
19. KÁLLAI E., i. m. 124.
20. v. ö. von BARRON, S., Expressionismus. Die zweite Generation 1915–1925, München, 1989
21. KÁLLAI E., i. m. 124.
22. (e.a.) (Elek Artur): Kádár Béla kiállítása, Újság 1929 nov. 17.
23. KÁLLAI E., Márfy Ödön újabb munkái, Ars Una I./7. 1924 ápr. 267.
24. BERNÁTH A., A KÚT, in.: uő: A múzsa udvarában, Bp. 1967, kül. 28–29.
25. LÁZÁR B., Előszó in. A Munkácsy Céh II. kiállítása (Az Ernst Múzeum CVI. kiállítása 1929 okt.) 5–6.
26. Jellemző módon az 1945-ben a modern irányok képviselőtét felvállaló Európai Iskola sem Kádárt, sem Scheibert nem hívta sorába.
27. LEHEL F., Művészettörténeti monstre-dráma, Bp., én. 51.

Gábor Pataki: Die dekorative Avantgarde*Die Expressionismus als Falle in der ungarischen Kunst der 20-er Jahre*

Nach dem Niedersturz der ungarischen Räterepublik und nach dem Exil der Avantgarde-Künstler, die die Revolution aktiv geholfen haben, mit ihr oder passiv sympathisiert haben, entstand ein riesiges Vakuum in der ungarischen Kunst. Anstelle von den richtungsgebenden Meister kamen zur Hauptrolle solche jungen, oder bisher in der zweiten Linie, am Rande der Peripherie des modernen Strebens beschränkten Künstler. Das konstruktivistische Programm war nicht folgar für sie, die Expressionismus blieb die einzige Zuflucht und Möglichkeit für diesen Künstler in den damaligen Verhältnissen. Der von ihnen gemachten und vertretenden dekorative Avantgarde bleibt zu desselben Zeit beliebt in einen sehr engeren liberalen Kundensichte und bleibt in den hinteren Hof der ungarischen Kunst.

Es muß untersucht werden, was für Charakterzüge der Betrachtung und der Bildkonstruktion zum Entstand der dekorativen Avantgarde führen, in welcher Weise waren sie gesetzmäßig, und inwiefern hat ihre Entwicklung einen Fallencharakter. Zum Beispiel Béla Kádár hielt sich an die Modernheit auf der Weise, daß er zu derselben Zeit den Objektcharakter seiner Bilder und den expressive-dynamische Charakter seiner Kompositionen und seines Stils bewahren wollten. In diesem Falle mußte er den Stilisationszwang, die dekorativ bewegte Ebene mit ornamentischen Charakter annehmen. Er wollte den welterlösenden Glauben der Avantgarde mit einem kühn genannten, aber prinzipiell popularisierenden Formenwelt ersetzen. Das war eine gefühlsame Quasi-Avantgarde, und das bedeutete eine endgültige Falle. Die solide überlebende Strategie der Avantgarde brachte viele Künstler in Versuchung, besonders viele Mitglieder der früher erwähnten „Vakuum-Generation“. Diese Stilvariation, dieser Ton sind auch in der mitteleuropäischen Kunst der 20-er Jahre zu entdecken.

KAUSER JÓZSEF FESZL-ÉLETRAJZA

(Közli: Komárik Dénes)

Feszl Frigyes életének és életművének kutatástörténete, ha nem is a szó tudományos értelmében, Kauser József kegyeletes vállalkozásával kezdődött, aki élete végén az atyai barátként tisztelt és szeretett, méltatlanul elfelejtettnek tekintett nagy mesterről először kísérelt meg életrajzot összeállítani. Igaz, ő csaknem kizárólag saját emlékeire, Feszl Frigyesrel való egykori beszélgetéseire támaszkodott, s munkájának nagy részét a Vigadó és Feszl nagyságának méltatása tette ki. A 31 oldalas kézirat 1918-ban elkészült, szerzőjének 1919-ben bekövetkezett halála azonban, valamint az akkori és azután következő nehéz idők megakadályozták Kauser József eredeti szándékának, a publikálásnak megvalósulását. Fia, ifj. Kauser József az 1930-as években foglalkozott a kiadás gondolatával, de ebből sem lett semmi.¹

Előzményként emlékeztetnünk kell arra, hogy Kauser József (1848–1919), a kiegyezés utáni évtizedek jelentős historizáló építész, Ybl halálát (1891) követően a budapesti Szent István-bazilika belső kialakításával annak befejezője, Kauser János kőfaragómesternek, Kauser Lipót (1818–1877) testvérének fia volt. Kauser Lipót, mint ismeretes, tíz esztendeig társas viszonyban dolgozott a pályakezdő Feszl Frigyesrel és Gerster Károllyal. Kauser József Feszl Frigyeshez való ragaszkodásának szép dokumentuma az a meleg ajánló sorokkal ellátott fénykép, amit 1873-ban küldött Párizsból az ott készített nagyszabású világítótorony tervéről.² Továbbá Kauser József két pályázatra (Batthyány mauzóleum, 1870; Deák mauzóleum, 1876) Feszl Lászlóval, Feszl Frigyes unokáival közösen készített tervekét nyújtott be.³

A 75 évvel ezelőtt készült, 50 éve elveszettnek hitt kézirat⁴ első említését 1919-ben Kismarty-Lechner Jenő Kauser-nekrológiájában találjuk: „Legutolsó munkássága művészettörténeti jellegű volt. Feszl Frigyes munkásságát kutatta és gyűjtötte össze, hogy közreadhassa”.⁵ Ugyanő 1921-ben egy hosszabb emlékező írásban a következőt mondja: „jegyzeteket hagyott hátra [...] Feszl Frigyes biográfiájáról, akihez ifjúkorában élénk kapcsolatok fűzték, és akinek érdekes egyénisége sokat foglalkoztatta gondolatvilágát”.⁶

Hogy magába a kéziratba kinek volt módja betekinteni, kinek nem, hogy ifj. Kauser József kinek mit említett meg belőle, nem tudjuk. De több (olykor téves) állítása közkezen forgott már a két háború között is, tartalma tehát – legalábbis részben – ismertté vált. Biztosra vehetjük, hogy elsősorban a XIX. század építészettörténetével sokat foglalkozó, s egyébként Kauser Józsefről nekrológot író, tehát hozzá közel álló Kismarty-Lechner Jenő,⁷ valamint Vámos Ferenc⁸ révén.

Az idézett közlések nyomán becsesnek látszó kézirat tartalmáról, terjedelméről azonban mindezek alapján nem sokat lehetett tudni. A korszak, Feszl Frigyes kutatói érthető szívfóssággal igyekeztek tehát nyomára bukkanni. Vámos, aki annak idején látta is a kéziratot, s a családdal is kapcsolatban volt, arra az eredményre jutott, hogy elveszett; magam több, mint két évtizede hiába nyomoztam a Kauser család más ágával régebben meglevő kapcsolatomra támaszkodva – egy újabb nekirugaszkodás nyomán azonban 1991 őszén mégis rábukkantam az elveszettnek hitt kéziratra Kauser József egyik leszármazottjának birtokában.

Az így öröndetesen megkerült életrajzról kiderült, hogy egyszerre dokumentuma Feszl Frigyes életének, működésének, pontosabban az élet és működés egyes mozzanatainak, és ad képet Kauser József – nyilván korától sem független – szemléletéről, látásmódjáról: mind a nagy mester értékelését, mind művészi-kulturális jellemzését illetően. Sajnálatos, hogy az írás még nagy vonalakban sem terjed ki adatszerűen Feszl működésének egészére,⁹ de öröndetes, hogy adatokhoz jutunk tanulóéveit, korai korszakát illetően, ha ezek nem is bizonyulnak minden tekintetben problémamentesnek. A már most tisztázható tévedéseken túl a további kutatás feladata lesz a helytálló és nem helytálló szétválasztása. Ugyanakkor igen hasznosak forrásunknak Feszl Frigyes nemzeti építőstílust illető nézeteire,¹⁰ valamint általános művészi felfogására vonatkozó közlései, továbbá a Vigadóval kapcsolatos, részben elemző megállapításai¹¹ és Feszl néhány megnyilatkozásának szó szerinti megörökítése.

Az egész írás értékelésénél, kritikájánál. jövődő felhasználásánál szem előtt kell tartanunk az időtávlát emlékezetet torzító hatását. Hiszen az életrajz papírra vetése Feszli halála után több, mint harminc évvel történt, egyes részei bizonyára már fél évszázados emlékezésre támaszkodtak. Továbbá nyilvánvaló, hogy a nem adatszerű részeket Kauser saját szemléletén megszűrve, talán önmagát, önmaga vágyait, sorsát is belevetítve adta elő.

A szövegközlést kísérő kritikai megjegyzésekben az az alapelv érvényesül, hogy csak a tényszerűen, okmányyszerűen bizonyítható esetekben vessük el forrásunk állítását. Ha csak részleges az ellentmondás az eddig megismert vagy megismerni vélt tényekkel, akkor – ennek rögzítése mellett – hagyjuk függőben Kauser közlését: lehet, hogy azok eltorzult, burkolt formában valamilyen igazságot tartalmaznak. Néhány tényszerű tévedés mellett főleg kronológiai elcsúszásokat sejtünk a korai időszak ismertetésében.

A kritikai megjegyzések mellett néhány esetben értelmező és utaló megjegyzéseket teszek a könnyebb, áttekinthetőbb felhasználhatóság érdekében. Egészében véve azonban a szövegközlést és a jegyzeteket a Feszli kutatás segédletének tekintem, s az eddigi, valamint az ezután napvilágot látó kutatási eredményekkel, kutató munkával együttes használatát tetelezem fel. Megjegyzem, hogy az eredeti szövegben nincs jegyzet, egyetlen, csillaggal jelölt kivétellel, mely a közreadásnak is így fog szerepelni.

Az eredeti kézíratról és a közlés módjáról a következőket kell elmondani.

A 25 lapos (50 oldalas), ma már széteső, borító nélküli vonalas füzet első 31 oldalát foglalja el a ceruzával írt szöveg, a többi oldal üres. A 25. és 26. oldal között utólag befűzött csík található, hosszabb szövegbetoldással. Az egész nem id. Kauser József autográf kézírata, hanem ifj. Kauser Józseftől származik, apja impuruma alapján – amint ezt a már említett Kauser József – Feszli Margit levelezéséből tudjuk. Ez a tisztázás 1918. december 24-én kezdődött.

A közlés betűhíven történik, egy-két egészen nyilvánvaló elírást (pl. ha ugyanaz a szó kétszer szerepelt egymás után) és a pongyola, zavaró központosítás kijavítását leszámítva. Így megmarad sok máitól eltérő írásforma: stylus, genie, zsenie, vigadó (kis betűvel), ép (épp helyett) stb., továbbá következtelen írásmódok, az érthetőséget nem zavaró néhány fogalmazási hiba (pl. rossz egyeztetés) és olyan jellegzetes régies formák, mint „a ki”, „minő” – aki és „a minő” helyett stb.

A szövegrészek könnyebb visszakereshetősége céljából és az eredeti kézirat alapján történő későbbi bármilyen ellenőrzés megkönnyítése érdekében a kisebb egységet jelentő kézirati oldalak oldalszámozását szögletes zárójelben adjuk meg. E közlési mód biztosítja a máshol, más méretű nyomtatott oldalakon történő ugyanilyen szerkezetű újraközlés esetére a hivatkozási alap azonoságát is.

Komárik Dénes

* * *

Feszli Frigyes (a vigadó építésének) életrajza (1821–1884)

A ki művésznek született és evvel egyszersmind a világoslátás adományával – tehát magasabb röptű látókörrrel áldatot meg, e magaslátról ép úgy látja korának határain túl levő multat, mint a minő biztonsággal tekint a jövőbe. – Sajnos ritkán éri el saját kortársai kellő megbecsülését. – Eléggé ismert tény hogy a született genie emelkedettebb szellemi képességének erejénél fogva, ugy a kulturában, mint a művészetben mintegy kapcsolsszem szolgál a felvirradó eszmék leperregésének folytonosságában. Kiválóságuk, de egyuttal gyakran szerencsétlenségük többnyire az, hogy nem bírtak a felszínen levő uralkodó és kiformált pártok egyikéhez sem csatlakozni, vagyis röviden mondva az idejökben modern rövidebb éltű irányok valamelyikének árjával uszni. Mi aztán az ily erősek, egyéniek, céltudatosak sorsa? Fel nem ismerve magukra maradnak, nesztelenül távoznak az élők sorából, csak műveikben él tovább halhatatlan szellemi nagyságuk, egy memento gyanánt az utókor számára.

Ilyen tüneményes egyéniség volt Feszli Frigyes, a vigadó építész. Nevét ezzel az épülettel kapcsolatban kell hogy említsük, mert sajnos ez a magasröptű sas, a most ecsetelt körülményekből kifolyólag csak ezt az egy remekművet hagy[2]hatta reánk, s mert kortársai az ő irányát fel nem ismerték, vagyis azt felismerni vonakodtak, az ő nevét hiába keresnők valamely bármi nagy garral hirdetett hazai lexikonban.

A rajongók serege őt nem vette körül, sokkal szűkebb volt az a taposatlan út, melyen biztosan haladt ideálja felé. — Nem kereste a mindig sikerrel járó barátkozást és az olcsó megalkuvással járó hajlongást, a mint hogy igaz, hogy maga se hajlott volna meg eléggé. — az ő műveiben feltárt zsenije és eredetisége azonban nem a gyorsan felkapott pályatársak pillanatnyilag felvillanó lidérczfénye, mely gyakran a lapos ingoványba csábit, hanem egy az elveiben tántoríthatatlanul bízó művész vezércsillaga, mely bár rögös ösvényen a magasba, egy szikluszilárd talajra vezet, egy maradandóbb örökbecsű mű megalkotására.

Rajongott hazájáért, a szülővárosáért az akkor még kicsiny Pestért, Petőfiért — ez volt kedvencz költője. — Lelkesedett érte mert a magyar népet, a magyar ronaszát szerette, de különösen azért mert e nagy költőnk nemcsak a forrongo eszmék lánglelkű bajnoka volt, hanem mert hős volt ki meg is tudott halni érte! Lehet hogy a maga sorsát látta benne mert saját magam hallottam tőle, hogy nincs poéta, a ki egyszersmind nagy hazafi ne lett volna, s [3] hogy az nem építész, a ki nem ép úgy polgára az időnek, mint annak a hazának, melyben született. Csakis az oly zsenie, mint az övé, tudott diadalmaskodni avval az eredeti zamatos stylussal, mely eltérő volt az akkori divatosan uralkodó irányok közt.

Mint művész nem volt hivatása, hogy meghaljon, mint Petőfi az eszméiért, melyért küzdött, noha tagadhatatlan hogy nem tágítva sem engedve attól, mint gyakorló építész már jóval korábban az áldozatává lett, mielőtt földi pályafutását befejezte volna. —

S mégis bármilyen keserves volt e tekintetben a sorsa, mégis irigylendő volt a végzete, mert így ő volt az a magyar építész a ki 1860 ban elsőnek pendítette meg a magyar *stylus* eszméjét, s hazánk történetének e politikai fordulópontján nemcsak e hazafias felbuzdulásával igyekezett a nemzeti eszme előharczosává szegődni, de sikra szállván annak egyidejűleg martirjává is tudott lenni. — Hísz akkortájt szinte eretnokség volt ily eszmének testet adni!

Mielőtt ama szilárdabb alap fenállására reá mutatnék, a melyre hősünk a magyar építőművészeti stylust fektetni ohajtotta, a melylyel a Vigadó utolérhetetlen rekordja elérhető volt, reá kell térnem arra a csendes miliőre melyben nevelkedett, s ama mozgalmas idők epizodjaira, a melynek befolyása alatt ez az épület [4] napvilágra került.

Feszli Frigyes egy jómódu kőfaragó mester fia volt, született 1821 febr. 20 án, bölcsője ott ringott a józsefvárosi kőfaragó utcában,¹² melynek közelében nagyapám (Kaiser József) ugyanilyen műhely telepe is létezett. A múlt század 20 as éveit nemcsak a napoleoni imperializmus alkonya, de a politika mély nyugalma is jellemzi, — társadalmilag pedig a „bonhomie” németül a Biedermayer korszak keletkezése is.

Pestnek akkor 43.000 lakosa volt, a mely tehát az időben közép nagyságu városnak felelt meg. — Hogy az aránylag ily kis város csendjében két szomszéd kőfaragó familiában és utódaiban megmaradt a kölcsönös, barátságos jóindulat, könnyen érthető, és ez juttat engem ahhoz a szerencséhez, hogy a nagy mester élettörténetének némely adatait elmondhassam.

A kétségkívül korán ébredt szakmabeli hajlamu fiut az elemi iskola végzésével az akkor divó czéhrendszer igényei szerint az apjuk ugynevezett kancelláriájában, — irodájában alkalmazták.¹³ Itt végezte tehát a kis „Friczi” az apjának jutott megbízások révén, tehát igazán szakszerűleg, az első stereotomiai feladatait. Olykor egy kerti bejáró, egy kisebb kapuzat vagy siremlék is kerül tervezésre az ily irodában, s mondhatni a szemléltető oktatást [5] messze felülmúló érdeklődés ébreszti az ily gyermekben az érzéket, a stilymeretet és a gyakorlati tudást. — Apja elviszi a bányákba, megtanulja így a kőfajokat és a természetüket ismerni. Ily kiránduláson vehetett részt a kis Friczi, a mikor a pestmegyei jobbparti rész Tök nevezetű falu közelében Zsámbékra került. — Mély benyomást tehetett az reá, mert képzeltető, mily ámulattal nézte a különbséget, a mely ama kis tervezetek és a romok stylusában leledzik.

Az a kulturmissió, melyet a czéhrendszer jeles építészek felszínrekerülésével végzett, az tagadhatatlan. — Az ugynevezett téli iskolájukban tanították a köbszámítást, de a Toise=óles rendszer szerint, mely csak láb és hüvelyket ismert, a tizedes törtekekkel, a hármass szabályt, a kamat számítást, az ábrázoló mértan alaptételeit. Rajziskolába pedig a városi ugynevezett Gewerbezeichnen-schule-ba jártak.¹⁴ — Ez volt tehát a nagy mester kiművelésének első lépcsőfoka.

A czéhrendszernek ezenkívül még megvolt az az előnyeiben alig pótoló azon érdeme, hogy csak olyanokat nevelhetett mesterekké, a kik ugyszólván már gyermekeikben, tehát születésüknél fogva hivatást éreztek valamely czéhbeli mesterséghez, így tehát a kézművesség és kőfaragás elsajátításával karöltve [6] járó építészethez is! — Művészetben az a demokratizálás, vagyis az olyféle általános jellegű iskoláztatás, hogy valaki 18 sőt 20 adik évében választja ezt vagy azt a pályát:

erősen tulnyomó többségben csak fél talentumokat fog nevelni, ritkán egészeket, de genie-ket leg-ritkábban fog lábra állítani. Sohasem fogja pótolhatni eszközeiben azt a természetes különválasztást, a melyet a művészi érzék, a vele született hajlam és a tehetségneküliség közt a cézrendszer mondhatni ösztönszerűleg, de annál nagyobb biztonsággal hajtott végre.

Az említett és a mai felfogások szerint szinte primitív iskolák végzésével, de annival virtuozusabb rajztudással és kiváló gyakorlati képzéssel indult a mi nagy mesterünk – batyujával a hátán – a szokásos külföldi utra, a mihez az az *ambitio* tartozott, hogy ezental minden szülői támogatás nélkül birjon vándor útján megélni.¹⁵ – Rang szerint mint kőfaragó vagy kőmives pallér¹⁶ [ez áthuzva, helyette: munkavezető] ment nyugat felé, a mi az időben a mesteri minőséggel nemcsak egyenértékű volt de egyenlő tudást is tételezett fel. – Mondanom se kell, hogy megállta helyét mindenütt, a hol munkába szállt.

Igy 1840-ben Bécsben találjuk őt,¹⁷ itt már nem az István templom tornya, mint inkább a templom Jasomirgott¹⁸ alatt épült [7] homlokzata és a Bécs környékén levő román koltorok maradványai mint Heiligenkreuz, Klosterneuburg s.a.t. érdekelték őt. – Szorgalmasan vázolatott vásárnapi kirándulásain, – azonban a bécsi ugynevezett St. Annaschule-ba, a mely akkoriban a művészi akadémiát képezte, és a melynek ugyanakkor az ő egykori iskolatársa, az én édes apám (Kausér János) is növendéke volt, nem kíváncszott beiratkozni. – Látni, tapasztalni vágyott és a felső ausztriai Zwettl-en keresztül – mindinkább érdeklődve a román styl fenséges maradványaiért Regensburg felé tartott.¹⁹ – Itt az Obermünster, Niedermünster, St. Jakobskirche és St Emereus kötötték le figyelmét, majd tovább: „von der Donau nach dem Rhein”, mint a hogy ő oly sokszor említette, Nürnbergben és Würzburgon keresztül elérkezett a német – román stylus híres középkori templomainak őshazájába, a Rajna völgyébe. – S mégis, bár kijelentései szerint a „weihevoll, würdig und andacht erregend” domok mint a minők a Speyer, Worms, Mainz-iak kétségkívül meghatották őt, Frankfurtban hosszabb alkalmazást nyervén, jobban vonzották őt a Spessart menti Gelnhausen, a Barbarossa palota romjainak hire. – Neki már akkor is a templominál érdekesebb problémának látszott a román palota stylus, s számos vázlata bizonyítja mily előszeretettel foglalkozott e romokkal. – A kik mint ő is, műhelyekben [8] nevelkedtek, azoknak mintegy második természetükké válik tudásukat saját energiájukból kiművelni, s szinte szumjuhozzák azon titkok, szabályok, mondjuk fortélyok, tehát mindannak elsajátítását, a mi tökéletesítésükből s felkészültségükből hiányzik.

Huszonegyéves lehetett a mikor ifju lélekkel a Barbarossa palota mohlepte romjai közt a le-tűnt pompa és fényről álmódóva szemei elé varázsolt egy hasonló építményt. – Az élet fénykorában közülünk kinek nem voltak hasonló víziói? Igy ő is. kinek az Egek ura azt a csodálatos tiszta és határozott éleslátást a[?] ebből leszűrődő finomabb formaérzékét és virtuozus rajztudást adományozta, csakhamar arra ébredt, hogy az emberi lélek formásító vibrációinak – eme örökké megfejtethetlen hullámzások, papírra hozatalához mégis csak valamelyes harmonizáló grammatikára és logikai elveken nyugvó konstruktív syntaxisára van szüksége. Ez az épület célját eszményileg jellemezni tudó és szakszerűleg is igazmondó alaposabb tudás a *stylus* fogalmának ismerete. – Ennek szükségességétől hajtva sietett kb. 1844 táján a sváb felföldön és Augsburgon keresztül Münchenbe az iskolába a Bauakademie-ba.²⁰

A bajor fővárost ez időben I. Lajos király, közép Europa művészi gocpontjává emelte, mely-lével előkelőség tekintetében akkor [9] csupán Páris vetélkedhetett.

A Bauakademiába való bejutást egy a legelemibb követelményű felvételi vizsga tette lehetségessé. Bennünket ez kevésbé érdekel, mintsem az, hogy a sajátkép kőmives és kőfaragó művezetői minőségben külföldre indult ifju az ide való belépés perczenében építőművésznak tudta magát, de talán az a körülmény is, a mire csak a születésüknél fogva reátermett egyéniségek képesek, – hogy a Bauakademie felszereléseiben modot és eszközt talált, hogy több tanulni valót lásson, mintsem a tanterv szerint előírva volt. A müncheni Kunstakademie építési szakosztálya nem volt sem beosztásában sem taneszközeiben eltérő az egyéb akkori német Bauakademiáktól. Építési enciklopédiát, nyilvános és magánépületek beosztását és stylismeretet tanították. Fesznek megmaradt az ez időből való másolat gyűjtő könyve, mely érdekes világot vet buzgalmára.²¹ Nagyban csalódnának azonban, ha azt hinnék, hogy itt lett kész mesterré. – A bajorok I Lajos király uralkodását – a mely bár nem folyt le olyan csendes és viharmentesen, mégis országuk fénykorának emlegetik. – A hellenizmus iránti lelkesedés, a melyet a királynak görögországi utazása tüzelt fel, ép oly magasan lángolt az érdeklődés gerinczén, mint a romanticizmusért való nemzeti felbuzdulás. – Az irodalomban feléledt a lelkesedés Németország középkorának letűnt és feledésbe ment lovagvilága, köl-

tészete és művészete iránt, mint soha azelőtt. — Az építőművészetben így aztán két tábor keletkezett: az egyik Klenze Leo körül csoportosult, ki a klasszicismust képviselte, a másik Gärtner Friedrich, a romanticizmus nem kevésbé jelentékeny mestere mellett kardoskodott. [10] A szalonokban, társas körökben az egyéb művészi kérdések mellett a legélénkebb vitákat idézték elő a mecenás hajlamu király által bőkezűleg támogatott mindkét iránybeli építkezések.

Hogy a jó modu²² és jó modoru ifju csakhamar bejáratos lett e körökbe az még talán a studiumoknál is hatékonyabban, irányítólág hatott lelkületére, s így mondanom sem kell, hogy Feszl, kinek nemcsak zsámbéki gyermekkorokban, de a felső Duna és Rajna völgyében látottak mélyen vésődtek ifju lelkébe, melyik irány követőjének vallotta magát.

A román styl a romai stylus önállóan fejlődő gyökérhajtása kulturtörténeti okoknál fogva korábban szünt meg divatos lenni, mintsem hogy végső és általánosan elterjedt diadalokat ülhett volna,²³ mint a későbbi renaissance. Tulnyomó részben mégis csak a templomot szolgáló hierarchikus jellegen túl, nem igen volt alkalma ugy kibontakoznia, mint ez utobbinak, tehát megmaradt a németek szerint: „Eine Fundgrube der unverbrauchten Kräfte und Entwicklungsfähigen Ausdrucksweise.” — vagyis még messze századokra fejlődésképes, csak mesterére akadjon kinek zsenije a pihenőre tért orsót tovább fonni képes legyen.

A román styl — a mely tehát mint neve is bizonyítja — embrionális fejlődésében Rómából az első keresztény templomokból indul, — [11] szerkezeti ősfarmában (Urtypen) oszlop, ivhajlások, keretezések, oromzatok s egyéb alakításaiiban nem volt oly canonszerű, — törvény könyvben előirt — arany és arányszabályokhoz („modul, partes”) kötve, mint azok a klasszikus maradványok, melyek nyomán első kísérleteiben tengődött. — Ezekből a csontvázakból kihalt a mozgató erő, az akarat, mert letűnt az életet adó melege, fénykora. — A régi formák sohasem muló konstruktív igazságain okulva, keresztény áhitattal telve válik ismét képessé, naiv csemeteszerű hajlékonysággal, ösztönszerű közvetlenséggel minden ország népéleti, éghajlati és építési anyag viszonyaihoz simulni, s sokszor bájosan félénk alakító tudása mellett, utolérhetetlen hangulatosságú műveket teremteni.

A romai birodalom kettéválásának következtében lassan, de következetesen terjed el, s iker-szerűleg két csapáson haladt. — Az egyik a Közép és Adriai tenger partvidékén hatol a szárazföld felé (Bizancz), a másik mintegy gyalogos vándoruton az Alpeseiken át törekszik észak felé. — Látjuk mily gyermeteg ösztinteséggel simul külső-belső kiképzésében, a melegebb fénydús országok (Délfranciaország, Lombardia) viszonyaihoz, a hol ritkább számu ablakokkal elégszik meg, ellenben magasabbak a térségek, míg északabbra ennek az ellenkezőjét tapasztaljuk. — Ha puhább a kőanyag az oszlopok tömzsiek, ha keményebb, sudarabb alakot öltenek. — Ép oly hűségesen felveszi elemeibe azon ország állat és növényvilágát, [12] és bármint primitívek ezek az alakítások, mily csodálatosan fonnak össze a konstruktív elemekkel és azok masszivitásával. Így terjed és alakul át mindenütt különféleképpen olasz, német, francia, spanyol és angol földön, sőt még ha közelebből szemügyre vesszük, külön magyar jellegzettel, hazánkban is.

A román styl csemeteszerű hajlékonysága, grammatikájának és dialektikájának e csodálatos kifejezőképessége révén csodálatos sikerrel képes megbirkózni az építmény céljának kifejezésre juttatásának feladatával is. — Feszl mint gyakorlott, finom érzésű építész jól ismerte és átértette ezt. — Hányszor emlegette hogy mindig valamely áhitatos Ave Maria fohászait és mélabus engeszteléseit lehelő suttoágsszerű akkordusok csengtek a fülébe, midőn a kolstorok és templomok ivhajtásos boltozatai és oszlopai tövében elhaladt. — Vagy nem-e a kemény harcra hívó csatakürtök harsogó riadoját véljük viszhangzani uriasan daczos szilárdságu lovagváraik őrtornyai vértés koronájáról. És viszont mily jóleső békés megelégedés tükrözik vissza ama csendes cluny-i utcák polgári házainak szerény homlokzatairól, melyek a békés munkában való boldogulás s a köznapi élet kedélyességét varázsolják lelki szemeink elé. — Józan impresszionizmusra hajlo lelkülete²⁴ révén Feszl csakhamar átértette, a román stylus sokoldalu, dusan hangszerelt, synthetikus [13] és rhytmikus skáláját, de saját értelmi és érzelmi világából fejlődő egyéniség lévén, nem az élettelen konvencionalis stylformák és hajlíthatatlan formulák — sok némelyek boldogulása alapját nyújtó szolgálai eszköztét találta meg benne — hanem a *nyelvezetet*, melynek *birását* elengedhetetlennek tartotta, hogy elmondhassa vele másoknak is érthető mondani valóját. — Das Talent lernt alles und geht die Wege die man ihm zeigt, — das Genie weiss Alles und findet die eigenen die ihn unsterblich machen! — Ilyen volt ő is, ki szinte panaszkodott akkor, midőn tőle egy alkalmatlan got stylű tervet kértek, avagy mint Bécsben, a hol a célra nézve teljesen közömbös, de egybéként lapos invenczióju pályaudvarok építésénél²⁵ működött közre, neki mint építésznek mon-

dani valója nem akadt: „weil bei diesem auch bei jenem nichts zu sagen war!” Élettelen kövekből szervezett testet alkotni, s életet varázsolni beléje, volt az ő énjéből fakado hite és temperamentuma. — Tán a nélkül hogy tudta volna mily közel jár a híres Semper örök igaz mondásához: „Der Styl ist der Griffel, das Instrument dessen sich die Alten zum Schreiben und Zeichnen bedienten: in architektonischer Bedeutung das Übertragen einer geistigen Schöpfung ins körperliche, daher bleiben beide völlig synonyme Begriffe. — Aus der Bestimmung des Gebäudes, aus dieser Seele baut sich der Körper, aus dem Inneren heraus. — [14] Die Räume und Baumaassen mit rechter Empfindung zu beleben ihnen einleuchtenden, erklärenden Sinn beizubringen, war von jeher des Architekten höchstes Streben. Und eigenstes zu Schaffen gelingt's wenn er dazu Geist und praktisches Wissen besitzt um auch in seiner Zeit *Neues* sagen zu können. — Er bedarf demnach einer verständlichen Sprache, der Kenntniss jener grammatischen Gesetze, sich innerhalb derselben freibewegend seiner Erklärungen rhythmisch und synthetisch geordnet abzugeben.”

Soha semmiféle korszak nagy építőművészei nagyobb feladatot nem vallhattak maguknak mint azt, hogy az építmény külsejében és belsejében meggyőződtesse az első pillanatban az arra járókat a legközelebbi impressiók révén — de nem talányszerű ígéretekkel — rendeltetésének céljáról. — És nem lehet az ars domesticának magasztosabb diadala, ha e mellett még valamelyes művészi ujat is képes e holt anyagokkal kifejezni. — Már Semper is keresi az anyagok: fa, ércz, bőr stb. feldolgozásának módját, melyet ő anyagstylusnak nevez, ugyszintén figyelemmel kíséri az egyes vidékek és nép szokásokkal összefüggő u.n. házi ipart vagy népművészetet, a mely generációkon keresztül mintegy családi hagyományként a házon kívül-belül diszítésül szolgál, s a melyet szintén a stylus fogalmához tartozónak sorol fel, de azonnal hozzá is teszi hogy [15] ezeket a nép szokásaival összefüggő inkább ékítményes, mint szerkezeti jelleggel bíró stylusok aligha tartoznak az építőművészet körzetéhez. — Semper szószerint a következőkép jellemzi a népies stylus hivatását: „Es ist nicht zu bezweifeln dass diese alt herbeigebrachten Kunstsymbole dem Schmucke des eigenen Heims und deren Möbel so auch des Leibes, daher zur primitivsten Haus und Familien-industrie, wohl stets ihre traditionelle Gültigkeit beibehalten werden, jedoch den Ausdruck verleihende Formenwechsel konstruktiven Tektonik entbehrend, mit den Aufgaben der Monumentalarchitektur niemals gemein haben werden!”

Ám lássuk hogy az évszázadokon át pihenésre kárhoztatott román stylus, felszínre kerekedése révén minő eredményeket volt képes elérni ott Münchenben s általában Németországban. — E stylusnak kiváló hajlékonyságáról alkalmazkodásáról, a klimatikus és nemzeti jelleghez való készséges simulékonyságáról, észszerű szerkezeti és hangulatra ébresztő, naiv közvetlenséggel értelmező dialektikájáról már az elébb nyilatkoztam. —

A mult század 40-es éveit romantikus szellemének ujjáébredését nem lehet hasonlítani valamely divatnak felelevenítéséhez. Az építészetet logikus gondolkodás s elfogulatlanul a czélt [16] szem előtt látó érzület irányítja; a román stylus tehát félezer éven tul való ujjáébredése után eddig tőle nem követelt feladatokban: a korai középkor fejlettségétől merőben eltérő s világnézetében teljesen új társadalmi viszonyok követelményeinek kielégítését volt kénytelen magára vállalni! — Hatalmas, egyuttal érdekes erőpróbának tette ki e küzdelem ama kor nemcsak Münchenben élő, de a styl terjedésével, — egyéb németországi, ausztriai sőt magyar építőművészeit is.

Íhletettségük és geniejük fokához mérten tudtak is megbirkózni véle, de diadalra juttatni azonban csak azok voltak képesek, a kik e stylus észszerű szerkezeti irányától, az épület céljához alakuló tömegelosztás őszinteségétől s a szerény de helyén való diszítés elveitől el nem tértek, és úgy ismeretük mint kutatások révén mindassziszor fel tudták keresni és találni a rég elszakadt fonálnak azt a végét, a melyet az ujjabb kor követelményeire képest tovább fonni kellő bátorságuk volt.

Az ez időből való muzeumok, könyvtárak, felsőbb tanintézetek, börtök, imaházak és egyéb közcélú épületek még ma is bátran vetélkedhetnek nemcsak eredeti felfogásuk, mint czélszerűség tekintetében, ugyanazon kor számos és csak pillanatnyi feltűnést keltő renaissance alkotásával szemben. — A stylus életrevalóságának, az építészek teremő képességét a felsorolt épületeknél is nagyobb [17] erőpróbának tette ki ekkorában az egész emberiséget társadalmilag-felforgató és eddigi csendes megelégedettségéből hatalmasan kilendítő találmány: a gőzvasutaknak a mult század közepére eső s europaszerte rohamlépéssel történt meghonosítása, és evvel a pályaudvarok vagyis indóházak tervezése. — A bécsi Nordbahn és Westbahnhof ez időben — tehát a mult század 40-es éveit végén — és csaknem egyidejűleg már ebben a stylusban épült. — Utobbiak egyébként már arról is nevezetese, hogy az akkor még új építési anyag: az öntött vas és később mintegy kiegészi-

tőleg a hengerelt vasnak a szerkezetekben való fellépése, az alkalmaztatás szokatlan változatosságánál fogva, az összalakításban határozottan stílfeljesztő tényezőnek bizonyult.

Azt, hogy a pályaházak idővel az akkor divatos stílust is oda hagyták, mint utána sok más stílust és beosztási rendszert, magának az elérendő célznak természetében rejlik és főleg annak tulajdonítható, hogy félezredes pihentetése után, a megbízók a röptiben létesítendő épületek stíltanulmányaihoz vajmi kevés időt engedtek. — Mindazonáltal az 1845–1865 között lefolyt években a neo-román, azaz a felújított román stílusnak műtörténetileg is nevezetes és sikeres eredményei tekintetében utalok Münchenben: Gärtner, Bürklein és a badeni hercezségben: Eisenlohr, Hübsch, Berlinben: Knoblauch, Bécsben: Siccardsburg és Van der Nüll, [18] továbbá Hansen-re, a híres klasszikusra, a ki a Waffnenmuseum (Arsenal) alkotásában szinte páratlan virtussal ebben is remekelt, azután Ferstel, végül Förster-re, ki Budapesten a dohány-utczai zsinagógát tervezte. — Annak felemlítése, hogy ennek a Talmud-Thora szekrénye már Feszl Frigyes keze alatt került ki, készletet hogy immáron visszatérjünk az ő küzdelmes éveire.

3 évi müncheni tartozkodás után, — a Gärtner féle Bauakademiai kurzust bevégezve először 1846-ban tért vissza Pestre.²⁶ — Itthon sem munkát, sem alkalmazást nem talált; stílusa nem ébresztett érdeklődést hiszen akkor még javában folytak a 40-es évek óta fokozatosan fejlődésben levő új városrész: a lipotváros épületeinek részben még most is fennálló késő empire stílusu: Polak és Hild nevével kapcsolatos építkezései, — (: A mai főkapitányság /régi Ullmann féle/ vagy a magyar földhitelintézet /régi Blühdorn-féle/ paloták :) — A pesti viszonyokra jellemző hogy minden külföldi újabb stíliárány, egy kissé vártatva, de aztán annál nagyobb vehemenciával érkezik el hozzánk.

Nem lévén itt mit keresnie, fordult egyet és beállott Bécsben az akkor részben tervezés, részben kibővítés alatt álló Westbahn építési irodájába.²⁷ — Itt érték őt a bécsi u.n. márciusi napok, az 1848-iki forradalom.²⁸ — Állása, ama nevezetes antagonizmus folytán, a mely még akkor a vasuti mérnökök és a mérnöki [19] oklevél nélküli építésszek közt fejlődött, és bármely műépítésznek a pályaudvarok tervezésében csak alárendelt szerepet juttatott, — már nem igen lehetett inyére a jövője elé más perspektívát varázsló ifjunak, — s közreműködésének terét a Johanniskirche építkezéséhez viszi át.²⁹

Sokat beszéltek akkortájt a szakkörökben a fiatal császár (Ferencz József) trónralépése utáni években azon kibocsájtandó császári patensről, a mely aztán 1854-ben végleg létrejött „Reichscommission zur Erhaltung mittelalterlicher Baudenkmäler” szervezetéről rendelkezik.³⁰ Ennek keretében belül számos oly fiatal építésznek volt kilátása alkalmaztatáshoz jutni, a kik a középkori emlékek iránt érdeklődve különösebb rajzképességeükről is tudtak beszámolni. — Visszaemlékezve vándoréveire Feszl mindenestre egyike volt azoknak, akik joggal aspirálhattak ily állásra. A fotografia akkor még nem volt oly fejlődési stádiumban mint rövid idővel utána, és így az eredeti felvételek bizony ügyes és lelkiismeretes szemet, kezét, de mindennekfölött forma érzést igényeltek. Bemutatott vázlatkönyve révén, szíves fogadtatásra talált itt, de minthogy a magyar „Kronland” emlékei nem kerülhettek egyhamar fölvételre — nem volt itt sem sokáig maradása.³¹ — Akkoriban nagyon divott az aquarell, s ő sajátlagos becsvágyától sarkalva ismét utra [20] kerekedik, ezuttal persze már nem vándorbotl kezében, hanem vaspályán iparkodik — az általa annyira kedvelt Münchenen keresztül — Párisba, Hubert-hez, kit akkorában különösen tájképek dolgában, e műfaj legelőkelőbb mesterének ismertek el.³²

Alig 3/4 évet töltött itt,³³ de oly elragadtatással beszélt e rövid kirándulásáról, a Notre-Dame-ról, a Saint-Chapelle-ről és Saint-Denis-i apátsági templomról, — mint a kinek szeméről lehull a hályog. — Új világ volt ez neki, mely váratlan fényárként hatolt be borongossá vált lelkébe.

1851-ben került végleg haza,³⁴ a Reichscommission munkálataiban résztvenni többé nem volt kedve, mert már nálunk is megindult az építési kedv, beállott tehát egy hármás építési kompániába,³⁵ melyben ő volt a homlokzatok nemcsak kiszemelt, de valódi mestere, nagybátyám Kausser Lipót az alaprajzok tervezője és Gerster Károly a kivittelt, társai nevében elvállaló építőmestere.³⁶

Négy évig tartott fenn ez a fegyverbarátság, s aztán miután mindegyik egyénileg a saját különleges szakmájában erősebbé vált, s jobban boldogulhatni vélt, a legjobb barátságban csendben széjjel váltak.³⁷ — Ebből az időből valók a mester által tervezett budai vizivárosi kapuczinusok kolostora és templom homlokzata.³⁸ A „London szálloda”³⁹ (a Váczi körut- és Gyár utca sarkán), [21] mindkettő román stílyben. — A Rákóczi-ut (akkor még Kerepesi-ut) 16. sz. goth stílvü (régebben Glosz-féle) ház.⁴⁰ — A kalvin téri ref. templomban elhelyezett gr.Zichy Manóné sarkophag és fülle disze.⁴¹ — A pesti lánczhídfő jobb és baloldalán épült dunagőzhajózási árutelveteli

és leadási pavillonok és a hozzátartozó rakparti tárházak (goth stylben).⁴² — A budai alagutnak Krisztinaváros felé eső kapuzata.⁴³

Jellemző akkori művészi felfogásainkra, hogy az építőművészeti stylkérdésekben túlnyomólag ignoráns közönségünk mily szívesen hajlott szintén csak egyoldalulag képzett műkritikusok véleményére. — Ezen ugynevezett irányító köröknek volt köszönhető, hogy a román stylus pusztán mint félbe maradt goth stylusnak volt kiszentencziázva! Fesz! pedig, a ki ép oly jól értett a gothikához, mint előbb említett példák bizonyítják, még sem dolgozott szívesen e stylben. — Esményeitől azonban nem tágitott, hiszen vérében volt a maga útján haladni! A hivatalos körökkel való összetűzésének első fuvalmai ime már jelentkeztek. Az ő stylíránya ellen eme tévedés révén táplált ellenszenv így szövődött belé magasztosabb szándékoktól áthatott érzületébe, és haladt vörös fonálként végig művészi tevékenységének további évein.

A harmas kompánia megszűntével Fesz! ismét összeköttetést [22] keresvén az előbb említett Reichskommission-nal, a magyar népnek középkori történetével szaporábban foglalkozhatott, s így ismét közelebb jutott eszményeihez. — A német, részben francia és átmeneti román stylű emlékeit saját tapasztalataiból ismerve, az ő élénk eszmejárásával és beható megfigyelésével elemezni tudó művészi lelke csakhamar felismerte ama tipikus, formai különbségeket, a mely ama országok középkori stylusában rejlik, szemben azokkal, melyet a Reichskommission a Magyarországon fennmaradt műemlékek vázlatos felvételeiben, a Ják, Horpács, Lébény és az általa már gyermekkorában megszeretett Zsámbéki romokon találhatók.

Azonban mit várhatott el, ennek a pusztá konstataálásából legfeljebb tudóssá fejlődött volna, ha ama nevezetes fordulat, mely 1858—után hazánk politikai látkörén biztatón hajnalodott, — be nem következik, és a mely őt a gyakorlati építészet küzdőterére állítja, hogy zsenijéhez és reátermettségekhez méltón megalkossa költői lendületességében és eredetiségében hazánkban páratlanul maradt épületet a fővárosi vadót.

Mielőtt mesterünk tevékenységének e fordulattól közelebről méltatnám, szükségét látom, ha csak futólag is, a megelőző korszak azon politikai és társadalmi viszonyaira reávilágítani, a melyek a hajnalodást megszületették, mert hiszen minden új művészi irány feltűnése összefügg a korszakok mindenkor szellemével, valamint kulturális törekvéseivel. — A nagy francia forradalom vihara hatalmas hullámként korbácsolt fel [23] új társadalmi eszméket, a melyek érzelmi és politikai irányzata fel s alá ingadozásában egész a 19ik századon keresztül újabb és újabb forradalmi felbuzdulásokra vezetett, s melyek tán még azóta sem birtak végleg lecsendesedni. — Épen csak futólagosan kívánom felemlíteni, hogy a nagy forradalom gyermekének, a nagy Napoleonnak letűnése után, — ki utóbb mint az ujkor leghatalmasabb despotája gubodzott ki, — 15 évvel későbbben Pariban elkergették az ő helyére lépett Bourbonokat és az Orleanokat helyezték vissza (1831). — Németország is kezdett megmozdulni, létrejött a forradalmi eszmékkel szaturált frankfurti kongresszus, ugyanekkor Lengyelország is fellázadt az orosz uralom ellen. — A következő évtized lett európaszerte előkészítője — így nálunk is (pozsonyi diéta) ama forradalmi kitörésnek, a mely 1848-ban szálsguldott végig Európán. — Ismét Franciaország kezdte elkergetni az Orleanokat, s Németországot, Ausztriát is megrészegive nálunk is megszülte a 48at. — A nemzetnek egy évvel később bekövetkezett gyászos leveretése után, tehát a reá következő évtizedben a nemzet elnyomott önállósága iránti vágya benne azonban ösztönszerűleg lappangott. Ennek hatásosabb és ütemszerű megnyilatkozása szorosan összefügg avval a vereséggel, melyeket Ausztria 1859-ben Olaszországban szenvedett, és a mely politikailag annyira meg[24]gyöngítette, hogy a magyar nemzet ismét bátorságot merített megtagadott politikai jussait nyiltabban kifejezésre juttatni.

Az ország és egész népe 1849 után az osztrák imperialismus diadalra jutása folytán teljes leigázásban nyüglődött, de egy Széchenyi, Kossuth és Petőfinek a nemzetben élő hazafias szellemét csak elfojtani, de végleg eloltani mégsem volt képes. — A hamu alatt tüzelt a parázs és lassan, fokozatosan a felkelő nap kitörő sugaraként ébresztette fel meleg lehelletével a hazaszeretet megnyilvánulásának páratlan s történelmi jelentőségű korszakot: a 60-as éveket. — Oly bűvös varázs szállta meg a lelkeket, hogy ez nemcsak az irodalomban, de a művészetben, sőt a közéletben is szinte demonstratív jelleggel kezdett érvényesülni. — Magyar olvasmányokkal, sujtásos attilákban s csizmás nadrágban jártunk akkor akkor iskolába s a szent misébe való menet előtt — titokban, zárt ablakok mellett — a szótatot vagy felváltva a himnust énekeltük.

Ez időben (1858) történt, hogy a pesti magisztrátus, fővárosunknak akkor még csak egyszerűen Pestnek nevezett balparti részében, melynek ekkor kb. 70,000 lakosa volt, — egy a társadalmi

összejöveleteket elősegítő, egyébként hangverseny és táncszigalmakra alkalmas épület emeltetését határozta el, egy valaha ott fennállott, de 10 év előtt valamely osztrák generális által Budavárból odairányított ágyukkal összelövetett [25] hasonló építmény (Redout) helyébe. – A régi épület klasszikus stylusban, megfelelően masszív alépítményre helyezett hatoszlopos frontonnal nézett a Duna felé és körülbelül úgy festett, mint a még most is fennálló legrégibb Ferencz József téri Lloyd épület.

Pályázat és protektio nem volt akkor még oly divatos s így szinte véletlen, hogy abban a kor-szakban, mely nem tűrt el sem kétséget, sem félelmet diadalra juttatni mindazt, a mire a nemzet titokban aspirált, a választás erre az akkorában még kevésbé ismert 38 éves, világlátott építészre esett, kinek egész lényét a lángoló hazaszeretet vezette, ki számtalanszor keserű mélatlankodásokban fakadt ki a nemzet sorsán, melynek nem jutott a századokon át tartó elnyomások miatt alkalma, hogy épületeit megfelelő nemzeti stylusban felépíthesse! Tán sejtették, hogy e shakespeare-i koponyájú,⁴⁴ hajlithatatlan jellemű, magas rögtű gondolkozású fiatal építész, temperamentumos magyar virtussal és elszántsággal fog tüntetni evvel az épülettel a magyarság mellett, de arról nem álmodtak, hogy ily örökbecsű mesterművet fog teremteni az utókor számára.

Őt, a ki ifjú korának javarészét a műtörténeti emlékek tanulmányozásának szentelte, nem találta készületlenül a megbízatás. Tisztában volt az ideá-jával és magasröptű szelleme egy nemcsak időszíleg, örökké álló *ideált* is teremtett. – Neki is, miként kora jelentőséges műtörténészének: Henszlmann Imrének – meggyőződése volt, hogy a bevándorolt és [26] midig helyét változtató harcias nomád pásztor népnek, kultúrája igazában csak akkor kezdődött, a mikor a keresztény civilizáció felvételével, képes volt lépést tartani a szomszédos többi kulturnépekkel. Az Árpádok alatt e speciálisan nemzeti és faji jelleget magára öltött kultúra, az Anjouk és a későbbi idegen befolyások, majd elnyomatások folytán teljesen elakadt. Ezt az árpádokori román emlékeinkben századokra elmaradt fonalat tovább fonni és a kor követelményeinek megfelelően fejleszteni volt neki ideális törekvése. Teremtő zsenije azonban nem elégedhetett meg e történelmi alap tulnyomóan templomi, archaikus levegőt árasztó formák egyszerű átplántálásával, művészi ihlettel gyurja át azokat megfelelően a gyakorlati célnak, hogy újabb, derültebb szílamokat csalván ki belőlük, egyszersmind belé öntse a feléledt kor lelkesedésétől áthatott nemzeti szellemét.

Es hogy itt egy kissé ellentétbe került későbbi barátjával, tudós régészünkkel, Henszlmannal, – könnyen érhető. – Más a művész lelke és más a tudósé. – A mi az egyiknek subjektív érzület és megszólaló dallam, a másiknak positiv objektum és pusztá kutatás a tárgya. „Die historische Wahrheit bedingt es nach so vielen verlorenen Jahrhunderten, das Ideal der langsam überführenden Mittelglieder ehrlich und fromm herzustellen! für mich bleibt's ein Traum ein Ideal, das einst in [27] Wirklichkeit erwachen wird”. És tán semmi sem jellemzi e genialis ember stíltörekvéseinek a jövőbe világító nagy jelentőségét s valóban kimagasló egyéniségét, mint ez a mondása. –

Szinte látjuk, mint nyilatkozik meg egész lényé és annak magasatos törekvése, a maga elé tűzött feladatának becsületes teljesítésében, mely mint a történetírás egyik legmonumentálisabb alkotása hiven tükrözi vissza kívül-belül nemcsak rendeltetésének czélját, de azt a magyaros, nemzeti szellemet, melynek korában létesült.

„Der Styl ist die Übereinstimmung einer Kunsterscheinung mit Ihre Entstehungsgeschichte” mondja Semper, s ez ráillik arra merőben új és szokatlan tüneményre, mely Feszl Vigadójánál szemünkbe ölik.

Ő nem utánzott senkit. Kapitelleit, főpárkány, profil kiképzéseit hiába keresnők bármely akkor vagy előbbeni divatkönyvekben. – Stylujtó volt,* de nem abból a fajtából, melyről már Semper (1868-ban) megállapította, hogy „jener Chor der Privatstylerfindern, die gleichsam die ererbten Überlieferungen der Kunstsymbole nicht anerkennen, das Anpassen der Urtypen verneinen, deren jeder einer eigenen Tonart, seiner billigen Ausdruckweise bedient und in vollen Gegensatz mit der ethisch begründeten Einstimmigkeit des Stylbegriffes steht, – daher von den meisten seiner Berufsfreunde ja sehr oft bei eintretender Ernüchterung von sich selbst nicht verstanden wird!” – Nem azért alkotott ő újat, mintha megunta volna a régieket, avagy azért, hogy magáról beszéltesen, de mert egy feladatot látott maga előtt, a melyet az ő művészi lényé csak úgy oldhatott meg, ha az új szellemet, új alakzatokba öntve hozza kifejezésre. Mindamellett, hogy függetlenül tudta magát minden külföldi befolyástól, mégsem volt az a képzelt zseni, a ki magát a mindenkori

* Ezt olvashatjuk különben a M.M.É.E. által a Millenium alkalmából kiadott „Budapest műszaki útmutatója”-ban is.

stylusok monumentális logikus és örökké igaz konstruktív törvényei és formuláinak grammatikája alól fölmentettek hitte volna. – Mert miként egy Shakespeare, Goethe, Madách vagy bármely nagy költő nem alkothatott nagyot anélkül, hogy nemzetének irodalmi nyelvszabályait ne [28] birta volna oly tökéletességgel, hogy előadhassa ama nagy hullámmozgásokat és drámai mozzanatokot, melyekből mindig egy eszme erkölcsi diadala kerül ki eredményképpen, ép úgy kezeli ő is páratlan virtuozitásával, a tagolások értelmesen kifejező ritmikájával, a tömegek dramatizálását, a mely e régi stylussal való történetírásának monumentalitását jellemzi. – A dramatikus aláfestés meglátszik az alépitmény erőteljes szigorubb és komoly kezelésén, de a boltozatok alatt már nem az Oratio Septentrionalis zsolozsmái, hanem valamely vig ütemű zene, elegikus bevezető akkordjait véljük hallani.

És odafent ama lendületesen egymásba kapcsolódó és ölelkező ivhajlások, az ő merészen keresztbe szerkezeti fődékvonalai, balkonjai, csillár és kandeláberei – összefogva az ő jellemzően üde, szinte szilaj ornamentikájával, egy új – eddigelé senki által se produkált – hangulatot ébresztenek; szinte átérezzük a nemzet újjáébredésén, a vígság és tánc diadalának érvényesülését!

Hát még hogyha a gobelinek, szőnyegek és mozaikkal támogathatta volna eszméjének kifejezését! – Hányszor álmódzott ő erről s mily kár, hogy gazdag szellemi kincsházának e gyűmölcséből már nem élvezhettünk! – De ha már a pénzszüke miatt – nem adatott meg neki, hogy értékes anyagokkal művének fényét emelhesse – érdemeit [29] szinte öregbíti az a körülmény, hogy ő ezek nélkül – a mondhatni alárendelt frázisok nélkül is képes volt az épület rendeltetését érzékeltetni.

Egy másik nagy stylujtónak: Garnier-nek, a párisi nagy Opera építésének küzdelmei és kiejelentései jutnak erről eszembe. Akkor érkeztem Párisba III. Napoleon idejében (1870) – a hol azután közel 7 évig maradtam – midőn a hatalmas monumentális épület befejeződéséhez közleledett, és a lapokban még mindig a homlokzat felirátán czivakodtak. „Theatre imperiale de l'Opera” ez volt röviden az építőbizottság kívánsága s mégis „Academie imperiale de Musique et de Coreographie” került rája. – Később – de ez már mellékes, – a „nationale” szó került az „imperial” helyébe. – A hires Institut de France adta neki ezt a czímet. – Az áldatlan harc közepette végül eszükbe jutott megkérdezni Garniert, – és a tudósok ámulatára ezt mondta: „Semmi felirat, semmi relief, semmi mozaikkép”. – A felirat mindamellett még ma is tündöklék rajta. S midőn mi fiatalok, mondhatni gyerekek – az „Ecole de Beaux Arts” növendékei, őt egy alkalommal, – a színházépítésről tartott felejthetetlen három előadása után, a Vestibulumban körül fogtuk, s megkérdeztük, hogy voltaképpen miért is nem akart feliratot, sem reliefet az Operán, – közvetlenül, [30] miként egy kollega – kinek a rajztábla még most is a hóna alatt volna – ezt felelél: *Le styl c'est l'avien probité*, – becsületes vallomás – a *faire ressentir poëtiquement soit en drame et terme rythmique, le but dont l'édifice est asenjeté*. Másszóval a stílus dramatikusán, költői ritmusban tegyen önvallásmásszerű tanúságot az épület céljáról. – A főalak külseje, belseje oly értelmesen szóljon hozzánk, hogy „non pas entergerne” vagyis ne egy festett friesre, reliefre avagy felitatra, mintegy czégerre legyen bízva annak kifejezése. – „Nem tudom – tette hozzá még nagy szerényen – hogy megismernék-e önök rajta a tőlem követelt czéger e nélkül is: hogy hát ez az épület Operaház akar lenni!”

Hogy Feszl abban a művészi szempontból egyoldalulag elfogult korszakban, egy idáig archaisztikusnak tartott styl nyomdokain ily merőben eredeti és harmonikusan kifejező monumentumot tudott teremteni, s hogy az akkor még borongó időben az új, szebb és jobb jövőre világító, magasztos eszmét ily bámulatosan tudta a kövekből visszasugároztatni, ebben áll az ő genialitása, az ő határozottan beszélő magyarsága és halhatatlansága.

És viszont ebben kereshetjük a mester további sorsának tragikumát is. Nagy különbség az kedvében járni a közvéleménynek, a mikor az népszerűséget hoz, azzal szemben, hogy önmagától sikert arasson a legnemesebb eszme olyanok közt, a kik csak azt látják termék[31]szetesnek és igaznak, a mi hétköznapi és alantas, – a kik csak avval törődnek, hogy mi kell ma, s a kik előtt a holnap, a távolabbi jövő teljesen közömbös. – És Feszl-en, ki a maga útján járt, és senki kegyét nem kereste, csakhamar beteljesedtek Heine szavai: „Alles wird man dir verzeihen, aber man ist unerbittlich gegen das Genie!”

JEGYZETEK

A jegyzetekben használt rövidítések:

AH	= „Ars Hungarica”
ÉÉT	= „Építés-Építészettudomány”
FL	= Budapest Főváros Levéltára
Katalógus, 1984	= Feszli Frigyes, 1821–1884. Kiállítás a Budapesti Történeti Múzeumban 1984. A kiállítás anyagát válogatta, a bevezető tanulmányt és a katalógust írta: Dr. Komárik Dénes. Bp. 1984.
MV	= „Műemlékvédelem”
OL	= Magyar Országos Levéltár

1. A kézirat keletkezéséről Kauser József és Feszli Margit (1898–1989) levelezése (1915–1918) tájékoztat minket. Közli és a kézirat további sorsáról beszél VAMOS F.: Adalékok Feszli Frigyes életéhez és munkásságához. ÉÉT XIII. (1981) 1–2. sz. 228–230.

2. KOMÁRIK D.: Fotódokumentumok Feszli Frigyes és Feszli László hagyatékából. AH XX. (1992) 1. sz. 126.

3. U.ott 125–126.

4. VAMOS F. 1. jegyzetben i. m. 230.

5. LECHNER J. dr.: Kauser József. „A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye” LIII. (1919.X.21.) 29–38. sz. 194. – Szó szerint megismételi Dr. FÁBIÁN G.: Nagy magyar építőművészek I. Bp. 1936. 17.

6. Dr. LECHNER J.: Kauser József emlékezete. „A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye” LV. (1921.V.1.) 18. sz. 125.

7. Ezt megerősíti Kismarty-Lechner Jenő Feszli Frigyesre vonatkozó, az MTA Művészettörténeti Kutató Intézetének Lexikon (Szentiványi) gyűjteményében található adatlatlan összeállításának kézzel írt változatára rávezetett következő záradék: „Lásd Kauser József hagyatékában maradt biograf. adatokat (ifj. Kauser Józsefnél)”.

8. Ezt bizonyítja Vámos Ferenc 1926. márc. 31-én kelt, Lyka Károlyhoz írt levelének részlete: „A kapucinus templom és rendház Feszli műve. Ez analitikailag is bizonyítható. De ennél fontosabb adatként vehetjük az öreg Kauser József közlését. Kauser igen jó viszonyban volt Feszli Frigyesel. Az öreg Kauser meglevő feljegyzései bizonyítják a legautentikusabban Feszli szerzőségét a kapucinusok építkezésénél...” MTA–MKI: MDK-C-I-17-979.

9. Több, itt nem szereplő életrajzi adatot találunk Kauser József másik fontos, forrásértékű írásában: A magyar építőművészeti stílus eszméje. – Visszaemlékezés Feszli Frigyesre és a fővárosi vigadó építésére. 1859–1865. – „Pesti Hírlap” XXXVII. (1915. márc. 7.) 66. sz. 34–36.

10. Feszli Frigyesnek a nemzeti építőstílus megvalósítására való törekvése jellegéről, mibenlétéről Ney Béla két megnyilatkozásán kívül ez az írás mond a legtöbbet. NEY B.: Feszli Frigyes meghalt. „Az Építési Ipar” VIII. (1884.aug.3.) 31. sz. 309.; NEY B.: Nemzeti építőművészet és stílus. Bp. 1917. 17.

11. Ennek is hasznos kiegészítője KAUSER J. 9. jegyzetben i. m.

12. Ez a közlés azt sugallja, hogy Feszli Frigyes ott is született, ez azonban nem így van. Az 1821. febr. 25-én történt kereszteleseéről tanuskodó anyakönyvi bejegyzésből tudjuk, hogy a család akkor a belvárosi Magyar utcában lakott. Ez a magyarázata annak, hogy a keresztelezés a közeli ferences templomban történt, és a belvárosi plébánia területén vezetett két anyakönyv közül a ferences-keresztelezés anyakönyvébe volt bevezetve. Bp. Belvárosi r.k. plébánia: Kereszteltek anyakönyve 1810–1822. 237. old. OL filmtára: A.75.Rolle 8/11 alapján. Megjegyzendő, hogy az első öt Feszli-gyermek mindegyikét itt keresztelték, és a bejegyzések belvárosi lakást tüntetnek fel. Csak az őket követő további testvérek keresztelezése történt a józsefvárosi plébániatemplomban, elsőként Jánosé 1822. okt. 20-án. – Mindez nyilván kapcsolatban van azzal, hogy Feszli József 1821. febr. 22-én megszerezte a kőfaragó mesterjogot (SCHNEIDER R.: A pesti kőmives és kőfaragó czéh tagjai. In: Budapesti építő mesterek, kőmives, kőfaragó és ács mesterek ipartestülete. VIII. évkönyv. Bp. 1912. 211–217.), és 1823. ápr. 21-én ennek jogcímén a pesti polgárjogot. Dr. ILLYEFALVY I.L.: Pest és Buda polgárjogot nyert lakosai I. Bp. é.n. 102. A Kőfaragó utcai házat, ahol a mesterré vált kőfaragó palér immár műhelyét, telephelyét is be tudta rendezni, 1824. szept. 23-án, feltehetően – szokás szerint – nem rögtön a megszerzőskor, írták a nevére. FL. IV.1324.a. Pesti lvt. Telek és betáblázási könyvek 1852–1878. Józsefváros, folio 1551.

13. Hogy „az elemi iskola végzésével” apja irodájában dolgozott, különböző feladatokat megoldott, az nemcsak hihető, hanem eleve valószínű. De e tevékenység elképzelésekor nem szabad elfelejtenünk, hogy az elemi iskola után középiskoláit 1830–1835-ig a pesti piaristák akkor hat osztályos gimnáziumában végezte, esetleg az utolsó, 1835/36-os tanév elhagyásával, aminek elvégzésére nincsen okmányoszerű bizonyítékunk. Juvenatus Gymnasii Pesthensis apud scholas piar... címen félvekenként megjelenő gimnáziumi értesítőik alapján.

14. Hogy ez Feszli esetében pontosan hogy történt, nem tudjuk. Négy éves elemi iskolai tanulmányait szorosan követték a gimnázium évei, így önálló „ipariskolába” járás nem tételvezhető fel. Mivel azonban a pesti rajziskola „látogatói mesterlegények, inasok, a normál tanodának, a tanítóképzőnek, a gimnáziumnak tanulói, térképrajzolók, s a reformkorszakban gyakran egyetemi hallgatók is” voltak, valószínűsíthető, hogy mesterünk gimnazistaként látogatta a rajziskolát. NOLIPA I. P. (szerk.): A 175 éves Képző- és Iparművészeti Gimnázium jubiláris évkönyve. Bp. 1955. 31.

15. Ezt nyilván nem kell szó szerint értelmeznünk. Az igaz, hogy a vándorló legények munkahelyről munkahelyre menve dolgoztak, és szerényen kerestek, eltarthatták magukat. De jelen életrajz egyik későbbi helyének megjegyzése – [10.] kéziratosa oldal – arra utal,

hogy nagyon is kapott otthonról, egyébként érthetően, támogatást. — Feszl Frigyes 1839. ápr. 26-án kiállított vándorkönyvével rövidesen útnak indult és Bécsen keresztül utazva máj. 23-án Münchenbe érkezett. A vándorkönyv: Budapesti Történeti Múzeum, Kiscell, Városterületi Osztály, Kéziratár: 63.7. ltsz.

16. Ez aligha lehet igaz. Ellene mond vándorkönyvének megjelölése („Mauerer Geselle”), és az, hogy 18 évesen, mindössze hat hónapos gyakorlattal senki sem lehetett már pallér.

17. Ez helytálló. Bár 1939. máj. 3-án az Udvari Kancellária vándorkönyvében három évre érvényes külföldi utazási engedélyt adott neki, Feszl Frigyes 1840. márc. 26-án mégis három évre szóló útlevelet váltott ki a budai Helytartótanácsnál. FL: IV.1228. Történeti értékű okmányok gyűjteménye. „Vámos iratok”. Ennek tanúsága szerint 1840. ápr. 6-án Bécsbe érkezett, ahol nem sokáig tartózkodhatott, mert ápr. 17-én már Münchenből távozik Passau felé, de még az év folyamán többször felbukkan Bécsben, és úgy tűnik május-júniusban hosszabb időt eltöltött itt.

18. Jasomirgott = II. Henrik (1114–1177) osztrák örgróf, majd Ausztria első hercege, aki ezt a melléknevet kedvelt szavajárásáról kapta: Ja so mir Gott helfe.

19. Vándorkönyvének tanúsága szerint már előző évben, 1839 szeptemberében röviden megfordult Regensburgban, de nemcsak lehetséges, hanem valószínű is, hogy többször járt itt. Az, hogy útlevelében nem akadunk ennek nyomára, az azért nem perdöntő, mert ez az okmány hiányosan maradt ránk: a második lap 2/3 része elveszett. — Ugyanakkor számolnunk kell azzal, hogy Kauszer szóbeli közlésén alapuló, régi emlékei időrend dolgában esetleg nem szabatosak.

20. Itt nyilvánvaló az időrend eltévesztése. Feszl 1839. máj. 31-én iratkozott be a müncheni akadémiára. SOMOGYI M.: Magyarok a müncheni képzőművészeti Akadémián 1824–1890. „Művészet” XI. (1912) 5. sz. 179.

21. Ez mai napig megvan: OL: T.11. No.7.

22. Vö. 15. jegyzet.

23. Ennek a gondolatmenetnek részletes kifejtését l. többek között: HÜBSCH, H.: In welchem Style sollen wir bauen? Karlsruhe, 1828.

24. Hasonló, kellő kritikával jól felhasználható jellemzést találunk KAUSER 9. jegyzetben i. m.-ben és Sarkady Istvánnak még Feszl életében megjelentetett írásában: SARKADY I.: Feszl Frigyes. In: Hajnal arcképekkel és életrajzokkal díszített naptár 1864^{K1} szökö évre. Szerkeszté és kiadta Sarkady István. Pest, 1863. 82.

25. Csupán ebből az életrajzból tudjuk azt a korai időszakára nézve fontos adatot, hogy Feszl Frigyes Bécsben pályaudvarok építésében működött közre. Ez a tény összecseng azzal, hogy Feszl Münchenbe a vasúti építészetben fontos és úttörő szerepet játszó Bürkleinnek (feltételezésem szerint irodájában is dolgozó) tanítványa volt, valamint azzal, hogy a vele együtt vándorútra induló bátyja, ifj. Feszl József (1819–1866) 1845–50-ig a bécsi székely Zentrál Eisenbahn alkalmazásában állott.

KOMÁRIK D.: Építésképzés és mesterfelvétel a XIX. században. Pesti mesterek és mesterjelöltek. ÉET III. (1971) 4. sz. 398.

26. Ezek az adatok (3 évi müncheni tartózkodás, 1846-os hazatérés) pontatlanok, de legalábbis problematikusak. Hazatérésének időpontját okmányoszerű bizonyíték ugyan nem igazolja, de elfogadhatjuk SARKADY I. 24. jegyzetben i. m. állítását, mely szerint öt évig volt Münchenben, ami 1844-es hazatérést jelent. Valószínűsíti ezt, hogy bátyja is ekkor tért haza; hogy a következő évben, 1845-ben állított ki először a Pesti Műegyletben; s ebben az évben társult Kauszerrel és Gersterrel. KOMÁRIK D. 25. jegyzetben i. m. 399.

27. Hogy itt pontosan mi az igazság (főleg időrendi szempontból), azt a további kutatás hivatott tisztázni. Az mindenesetre lehetséges, hogy pl. 1844 nyarától 1845 nyaráig volt Bécsben.

28. Ez előtt a megállapítás előtt egyszerűen tanácsatlannak állunk. Egyrészt ilyen nagy eseményhez kapcsolódó mozzanatnál nehezebb a pontatlan emlékezést feltételeznünk, másrészt tények serege támogatja, hogy ekkor már évek óta javában működött Pesten a Kauszer–Feszl–Gerster társulás. Emlékeztetőül: Ipartanoda terve, 1846; szervita templom-kolostor-plébánia együttes terve, 1847; a Széchenyi-ház terve, 1846–47; (KOMÁRIK D.: Feszl és Széchenyi. AH XIX. (1991) 2. sz. 179–192.); az Oszvald-ház, 1846–47; a pesti német színház újjáépítési terve, 1847; a Glósz-ház, 1847–48; (Katalógus, 1984. 42–44.), hogy csak a legfontosabbakat említsük. — Még inkább tudom elképzelni, hogy Feszl Frigyes valamilyen egyéb okból tartózkodott éppen 1848 márciusában Bécsben.

29. Lehet, hogy a Carl Roesner által tervezett Johann Nepomuk-Kirchéről van szó, mely 1842–45-ig épült.

30. A király 1850. dec. 31-én írta alá a pátenst, a megvalósulás azonban nem ment gyorsan. A birodalmi kereskedelmi és iparügyi miniszter 1853. jún. 24-én értesítette Albrecht főherceget a központ bizottság felállításáról és működésének konzervátorok útján való megkezdéséről. A kinevezések 1854-től történtek.

31. Kauszernek ez a közlése ismét érdekes új adalék, s bizonyára nem alaptalan, ha nem is könnyű eddigi ismereteinkkel, az ismert tényekkel összeegyeztetni. Egyrészt fennmaradt rajzainak tanúsága szerint Feszl nem az itt szükséges műszaki jellegű műemlékfelmerést kedvelte, hanem a festői, romantikus ábrázolást. Másrészt működő építési praxisa volt — dehát, ha a szabadságharc utáni viszonylagos dekonjunktúrára gondolunk, esetleges próbálkozása szempontjából ez sem kizáró körülmény. Az is lehet, hogy nem kizárólagos foglalkoztatásra, elhelyezkedésre gondolt, hanem csak alkalmi bedolgozásra. Mindenesetre ennek tisztázása is a további kutatásra hárul, mind az időpont, mind az esemény jellegét illetően.

32. Jean-Baptiste Hubert-ről van szó, aki 1801-ben született Párizsban és 1865-ig állított ki a Szalonban. THIEME–BECKER: Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler, Band XVIII. Leipzig, 1925. 25.

33. Hogy ez a 3/4 éves párizsi tartózkodás mikor volt, Kausér némileg ellentmondásos, pontatlan kronológiája alapján nem állapítható meg, de még ez is inkább arra utal, hogy végleges hazatérése előtt. Ezt valamennyire alátámasztja, hogy csonka útlevelében szereplő egyetlen párizsi láttamozás 1843. május 31-én kelt – igaz szept. 16-i bejegyzés szerint már Münchenből megy tovább Garmisch felé.

34. Érthetetlen ez a téves évszám, hiszen adatok tömege bizonyítja, hogy akkor már évek óta folyamatosan dolgozott Pesten. L.: 28. jegyzet.

35. Láttuk, hogy ez 1845-ben történt.

36. Nem tudom, hogy a munkamegosztásnak ez a jellege Kausér Lipótot és Gerster Károlyt illetően mennyire helytálló. Más – kortárs – forrás szerint a műszaki tervezés feladatai elsősorban Gersterre, az üzletszerzés, az adminisztráció teendői Kausér Lipótra hárultak, míg a kivitt Zofahl Lőrinc végezte. KOMÁRIK D. 25. jegyzetben i. m. 387, 399, 404.

37. Pontosabban nem szétválás történt, hanem Feszli Frigyes 1854. jún. 30-i kilépésével két személyesre zsugorodott a társulás. Erről egy 1854. okt. 14-én kiállított „Separations-Vertrag” tanuskodik. FL: IV.1303. f. Pesti tanácsai iratok 2914/1855. – Kausér itt téved, nem négy, hanem tíz évig tartott a társas viszony.

38. Téves. A kapucinus együttes építése, pontosabban átépítése a budai Országos Építési Igazgatóságon történt, Reitter Ferenc és Szumrák Pál műve. KOMÁRIK D.: Az I. Fő u. 30-32. sz. a. ... MV. XVII.(1973) 4. sz. 247–248.; SISA J.: Budapest. Alsóvizivárosi plébániatemplom. Bp. 1989. 4. – A Feszli tervhagyaték egy szép lapját (OL: T. 11. No. 3/b: 43.) Kausér József e közlése alapján tulajdonította tévesen a kapucinus templom és rendház tervének Vámos Ferenc. Első közlése: VAMOS F.: Feszli Frigyes és kora. „Magyar Művészet” I. (1925) 354, 357. A tervlap valójában a pesti szervita templom-rendház-plébánia együttes terve 1847-ből. KOMÁRIK D. 28. jegyzetben

i. m. 182–183. – Kausér tévedése talán azon alapul, hogy a kapucinus építkezés (1854–1856) kivitelező vállalkozója Gerster Károly volt.

39. A „London”-szálló (1862–1863) esetében is ez az életrajz a forrása Feszli szerzősége elterjedésének az irodalomban. A szerzőség kritikus elemzése – akkor még a Kausér féle életrajz forrás mivoltának ismerete nélkül – : KOMÁRIK D.: Az egykori „London”-szálló épülete Pesten. MV. XXIII. (1979) 2. sz. 187–191. – Mivel az épület homlokzata, a fényképek alapján, nem szól Feszli mellett, továbbá más problémák is vannak, pusztán Kausér József – nem feltétlenül megbízható – tanúsága alapján a kérdést nem tekinthetjük eldöntöttnek, még ha az ő általa előadott változat nem is elképzelhetetlen.

40. Épült 1847–1848-ban. Katalógus, 1984. 45.

41. Készült 1854-ben. Katalógus, 1984. 55–56.

42. Ez az adat is – főleg Vámos Ferenc közvetítésével – bekerült a szakirodalomba, noha Feszli szerzősége máshonnan a mai napig nem nyert megerősítést. Sőt egy 1859-ből származó igen alapos és részletes beszámoló hírül adja, hogy a tervek Reitter Ferenc készítette. Quai der Donaudampfschiffahrtsgesellschaft. In: Pester Lloyd-Kalender für das Jahr 1859. Pest, 1859. 54.

43. Ez az állítás is problematikus. Lyka Károly pl. Gerster Károly és Frey Lajos közös művének tekinti az 1869-ben elkészült kapuzatot. Ezt – Darvas István Szentiványi Gyulához írt levelében idézett – közlése szerint apjától, az építész Lyka Jánostól (1841–1934) tudta így, aki mindkét építészt ismerte. MTA MKI: C-1–20/196.

44. A „shakespeare-i koponyájú” kitétel a szembeötlő külső, felszínes hasonlóságon alapulhatott: kopasz fej, oldalt hosszán leomló hajjal, miként a sztereotip Shakespeare-ábrázolásokon. L.: SARKADY I. 24. jegyzetben i. m. gyenge illusztrációja és főleg VAMOS F. 1. jegyzetben i. m. 214. közölt tusrájz.

Die Feszli-Biographie von József Kausér

(Dénes Komárik)

Frigyes Feszli (1821–1884) war der originellste Schaffende der ungarischen romantischen Architektur und einer der bedeutendsten ungarischen Architekten der Epoche, der auch als Graphiker ein hervorragendes Oeuvre hinterließ. Er studierte in München, von wo er 1844 heimkehrte. Sein Hauptwerk war die auch heute bestehende Redoute in Pest (1860–1864). Er nahm an mehreren Preisausschreibungen teil, so unter anderem auch an der Ausschreibung für das Pester Ständehaus im Jahre 1844/45, für die Wiener Votivkirche im Jahre 1854/55 und für den Budapest-Städtebau im Jahre 1871. Auch die ersten Versuche, den ungarischen nationalen Baustil zu entwickeln, lassen sich an seinen Namen knüpfen. Die zweite Periode seiner Laufbahn ist schon von dem historisierenden Eklektizismus geprägt.

József Kausér (1848–1919), der ein bedeutender historisierender Architekt der Jahrzehnte nach dem Ausgleich war, stellte als erster eine kurze Biographie des von ihm als väterlichen Freund verehrten und geliebten Meisters zusammen. Das etwa anderthalb Jahrhunderte hindurch ver-

schollene und nie publizierte Manuskript wurde unlängst gefunden, sein Wortlaut wird nun in dieser mit kritischen Anmerkungen versehenen Publikation zugänglich gemacht. Aus der Schrift, die für die Feszl-Forschung zahlreiche wertvolle Angaben enthält, erfährt man z.B., daß er während der neun Monate seines Aufenthaltes in Paris bei dem Landschaftsmaler und Graphiker Jean-Baptist Louis Hubert (1801–nach 1865) Unterricht in Aquarellmalerei nahm.

Matits Ferenc

SIMON GYÖRGY JÁNOS PÁLYAKÉPE

LEVELEK ÉS KRITIKÁK TÜKRÉBEN¹

Simon György János (Trieszt, 1894 – Leeds, 1968) – külföldön használt művésznevén Jean-Georges Simon – festő- és grafikusművész működésének rekonstruálása nem egyszerű feladat. (60. kép)

Simon a Nagybányai Művésztelepen és 1913-tól a Képzőművészeti Főiskolán az éppen abban az évben tanárnak kinevezett Réti István festőművész tanítványa volt, majd a Haris-közi Szabadiskolát látogatta. 1920 októbertől vándoréletet kezdett, melynek első állomása Lausanne volt, ahol több mint egy évig élt.

Első kiállítási részvételére Genfben került sor, ahol 1920 december 26 és 1921 január 25 között 5 művel szerepelt az Exposition Internationale d'Art Moderne-en. A kiállítók között öt magyar művészt találunk.² A kiállítás kapcsán a művészről Hevesy Iván írt cikket, melyben itthon látott rajzai alapján értékeli művészetét: „...Simon György János elindulása a postimpreszionizmus és főként Cézanne, illetve helyesebben a cézanneizmus. Nem a pillanat lélekbe röppenő fény és szín illuzióját keresi, nem a valóság felcsillanását, hanem a világ állandóbb, belsőbb valóságát. És hogy ezt megtalálja, arra predesztinálják látásmódjának jellemző erői: leegyszerűsített, szintetikus fel fogása és kitűnő érzék a külső és belső konstrukció, a kiegyensúlyozott szerves iránt. Kubisztikus világlátásra hajlik Simon egyénisége, ennek kifejezését azonban fiatal embernél meglepő önállósággal kíséri meg... A valósághoz úgy jut közelebb, hogy egyszerűsíti, kivonatolja a világ képét...”³ Hevesy írása eljutott Simonhoz, aki egy Budapestre írt levelében⁴ ennek kapcsán ars poetikáját is megfogalmazta: „... Hevesy Iván cikkéről sokat nem írhatok, – jól ír a fiú, – és nagyon igaza van, abban amit a tehetségről ír – de a piktor fő dolga dolgozni, tanulni annyit tudni, amennyit csak képes, – nem megállni, – folyton továbbmenni – – amellet hogy technikai dolgokat megfontolni, kipróbálni, tanulni-abbahagyni sohasem szabad, – vonalat, formát, tömegeket, és majd színeket a saját poézisnek és zenének (/ átélés-, átérzéssel! / épen a grafikai és piktori eszközökkel minnél suggerálóbban, / megértve és főleg megértetve /) megfelelően harmonizálva – – a lényegyet adni – – ez a célom – – azt hiszem általában kell, hogy a festő célja legyen – – ” A levél további részében említett Szabó Lőrinc költő, Elek Artur író, műkritikus és Raith Tivadar költő, – utóbbi ekkor a Magyar Írás avantgárd jellegű irodalmi és művészeti folyóirat szerkesztője, többször helyt ad újságában Simon művészetének⁵ – mind Tauszky Jolán ismerettségű köréhez tartoztak és kérésére segítették Simon boldogulását. (61. kép)

A művész néhány levelét gyors rajz színesíti. Ezek közül két lausanne-i levele érdemel külön figyelmet. A korábbiak felidézi, hogy milyen képeket küldött Budapestre postán⁶ (62. kép), míg a másikban műtermében szemlét tartva (63. kép) röviden jellemzi legújabb alkotásait:⁷ „... főn a falon egészen a plafond alatt: görög tanítványom sárga háttér, fekete haj, – görög arc, érzéki piros száj, sötétkéék blúz, – szeretem ezt a képet mert egyszerű ... alatta svájci kép, fehér ház piros tetővel két zöld fa, világos Alm, – süt a nap, háttérben hideg havasok – – ezt nagyon szeretem, – majdnem egészen olyan amilyennek akartam – – . Másik oldalon főn: színtanulmány, férfi fej – – ezt még jobban szeretem, – ezt látni kell, alatta: Bakkfis piros kalap, piros kabát, kék blúz sárga háttér, lila puder – – Alatta legkedvencebb képem, nagyon világos, – vibráló sárga házak, – a nap süt, a fák nagyon zöldek a háztetők vibráló pirosak, – siklik rajtuk a fény az ablaktáblák fedőzöldek – Azután a matematikus portréja, rajzok a holdimádók, egy színjáték sárga piros kékben – – tó, havasokkal, – vitorlással alig van rajz itt a színek beszélnek, – nagyon világosak, – és mind táncolnak, – örülnek, – hogy felkentem őket, olyan jó sorban úgy illenek egymáshoz, úgy szeretik egymást – – aktstudiumok, kis rajzok – mozdulatok, – az asztalon, mindenütt, – 300 válogatott, gyors vázlat, mind jók, kiválogatottak...”

Simon első önálló tárlata 1921 szeptemberében a berni Bircher Galériában volt,⁸ majd az év végén Milánóba települt, ahol – Tauszky Jolán barátnője – Maria Bovy Castellazzi operaénekesnő segítette Simont. Számos levelén kívül innen küldte Budapestre postai levél hátoldalára készített jól sikerült karikatúráját. (64. kép)

Simon 1922 áprilisában Velencébe költözött, ahol főleg városképekhez gyűjtött témát, melyek

feldolgozása évekig eltartott. 1924-ben készítette azt az elmúlt évben Budapesten, Baján és Kecskeméten megrendezett Simon Emlékkiállításokon⁹ bemutatott kompozíciót, mely egy lagúnán átívelő hidat és az azon áthaladó embereket dinamikus előadásban, letisztult kubizmussal jelenít meg. (65. kép) E képnek különösen azáltal kapott erőteljessége hangsúlyt, hogy a kiállításokon mellé került az azonos témát expresszívén feldolgozó *Velence II.* című tusrajz.¹⁰

Velencéből 1922 tavaszán írta a művész Budapestre az alábbi bizakodó sorokat arra a kérdésre válaszolva, hogy volt-e már kiállítása „... kellett volna lenni Milánóban a Bottega di Poesia-ban, olyanféle mint a Studio volt, de elhalasztották május végére...”¹¹

Simon 1922 nyarán rövid időre hazalátogatott, és személyes ismeretséget kötött Szabó Lőrincel és rajta keresztül Babits Mihállyal.¹² (66. kép) Szabó Lőrinc – akivel mintegy húsz éves barátsága ekkor kezdődött – így mutatta be Tatatóvárosban üdülő feleségének a művészt: „... Nem kell külön főzni úri módra Simon miatt. Hisz talán nem is jön. Ha rossz idő lesz, akkor nem. Egyébként is egyszerű, diákos ember. Szegény. Ellenben suba alatt tájékoztassa Tóthékat, hogy egy kis művészi rajz ma 15-30 000 K-ba, egy festmény pedig 100 000-ekbe kerül. Csak úgy, mellékesen...”¹³

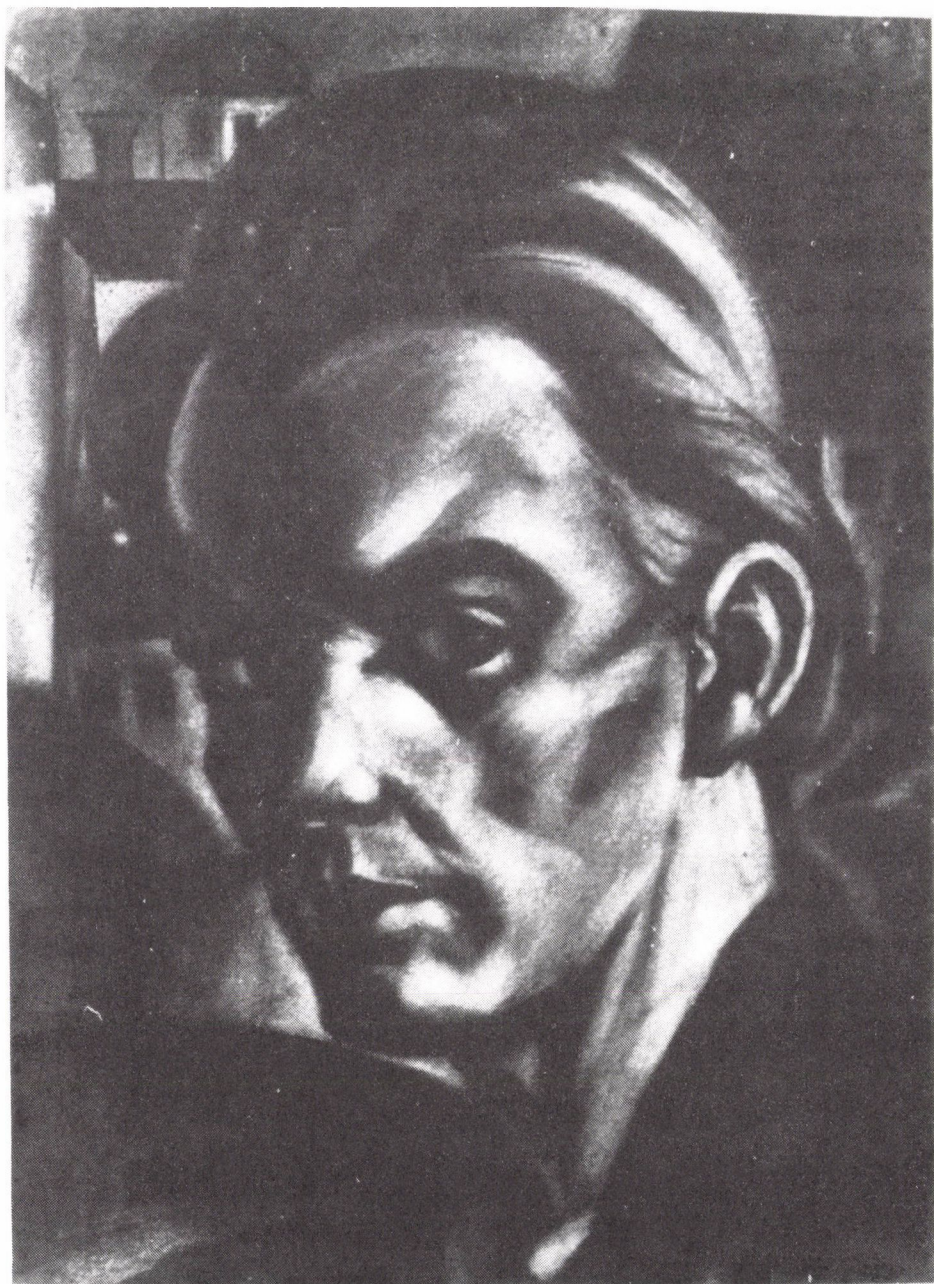
Babits Mihály ekkor bízta meg a művészt Aranygaras című mesekönyvének illusztrálásával. A kötetben található több mint 40 grafika egyértelműen tanúsítja Simon művészetének fejlődését, mely ekkor az expressionizmus és kis mértékben futurizmus hatása alatt állott.

1922 őszén újra Svájcba utazott, ez alkalommal Bernben lakott, majd a következő év nyarán került sor első budapesti kiállítására. A Helikon Galériában 1923 június 3 és 17 között megrendezett önálló tárlata jól sikerült,¹⁴ de ezt követően ismét Bernbe utazott, mivel ott új feladatok várták. Meghívást kapott a berni Kunsthallétól, hogy 1924 januárjában berni és bázeli művészekkel együtt állítson ki.¹⁵ A Berner Tagblatt számára Weese professzor írta a kiállítási beszámolót, melyből idézünk a Simonra vonatkozó részletet: „Ein ausserordentlich temperamentvoller Zeichner ist Joh. Georg Simon (Bern). Er scheint auch ein guter Psychologe zu sein und besitzt namentlich Verständnis für sinnliche Gestaltung, was vornehmlich bei dem Kopfbildnis Tête de jaune fille écoutante la musique zu beobachten ist. Mit ein paar weniger, schmissigen Strichen ist er imstande, eine Stimmung wiederzugeben (Soleil de Midi)...” Bemutatott 23 rajza között tájképek, berni és budapesti városrészletek, valamint arcmasok szerepeltek. Az ábrázoltak között találjuk a berni irodalmi élet két jelentős személyiségét Johannes Jegerlehner (1871–1937) és Hugo Marti (1893–1937) írókat.

A következő évben – 1925 május 3 és június 1 között – ismét részt vett a Kunsthalle Bern csoportkiállításán. Szabó Lőrincéknek így ír erről: „Bernben állítólag nagy sikerem volt, egy kis termet kaptam, berni képeket állítottam ki egy nagy kiállítás keretében. Június másodikán lesz még egy kiállításom Lang műkereskedésében (50) rajz ott talán el fogok adni valamit...”¹⁶ A Kunsthallében bemutatott 6 krétarajzából barátjával Johann Scheidegger nyomdatulajdonossal – aki már 1921 őszén a Bircher Galériában rendezett Simon kiállítás meghívókarttyáit készítette – képeslapokat nyomtattak.¹⁷ Ekkor a művész már Párizsban élt és onnan szervezte svájci és budapesti kiállításait.

Párizsban 1925-ben adta ki *Autour d'un bec de gaz* című 11 lapos üvegkarcalbumát, mely az ezerarcú város életének néhány elcsúszott pillanatát rendkívül kifejezően adja vissza. Nagy reményeket fűzött az album forgalmazásához „... az hiszem, ha legközelebb hazamegyek tényleg nem leszek már az a nyomorult, szegény festő, – a kiállításom itt (Galerie Carmire) januárban vagy februárban lesz – még alkuszom.”¹⁸ Komor András (1898–1944) író a Nyugatban¹⁹ méltatta a néhány példányban Magyarországra is lejutott albumot.²⁰

Az 1927-es év hozta meg Simon számára legnagyobb kiállítási sikerét Svájcban. Az Aktuaryus Galéria az Elzász-Lotharingiából Zürichbe települt tulajdonos nevét viselte és fontos szerepet töltött be a húszas évektől a negyvenes évek közepéig a svájci művészeti életben.²¹ A Bahnhof Strassén lévő galéria a modern művészek és az alkotásaikat gyűjtők találkozóhelyévé vált. Simon kiállítása – melyhez 70x100 cm-es plakátok²² is készültek – nemcsak Zürichben, hanem Svájc franciayelvű városaiban is visszhangra lelt.²³ Valamennyi kritikusa kiemeli – a 10 olajfestmény, 17 pasztell és 82 rajz láttán – az árnyékolás és a kolorit alkalmazásának bravúráját. A genfi lap így ír: „... De bonne heure il s'est senti attiré vers les problèmes de la lumière, qu'il s'est mis à étudier à la clarté mourante des chandelles. Puis, tout en déchantant à vaincre la matière colorante pour la rendre toujours plus fluide, il s'est orienté, en dehors de toute influence d'écologie, vers l'observation des éléments essentiels de la nature: le soleil et la pluie. Les effets obtenus sont surprenants. Dans ses toiles la lumière vibre et s'irrise comme à l'air libre. ...”

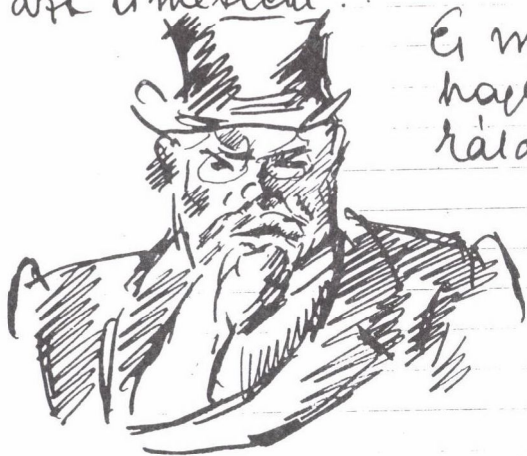
60. Simon György János: Önarckép, 1922 k.

61. Simon György János: Tauszky Jolán zongoraművésznő arcképe, 1920-22

Itt, lairraim, franciár, párisiár, i'Henier
 nemetér stb. a legyáva a k. tykusóvól.
 Az egyir párisi jó Balzac - poza volt
 azk u' mészleu:

E' még hozzá vörö
 házi is bajuna, na-
 rála volt.

A nyomozó
 pedig:

E' egy ú'vali

egy ú'

Mának oldalán fön: nintanulmány, férfi
fej -- ezt még jobban merltem, -- ezt látni
keu

aláta: Raksgis piros kalap, piros kékés
kék blúz sárga héték, lila puder --

Matka lekedvencebb képen:

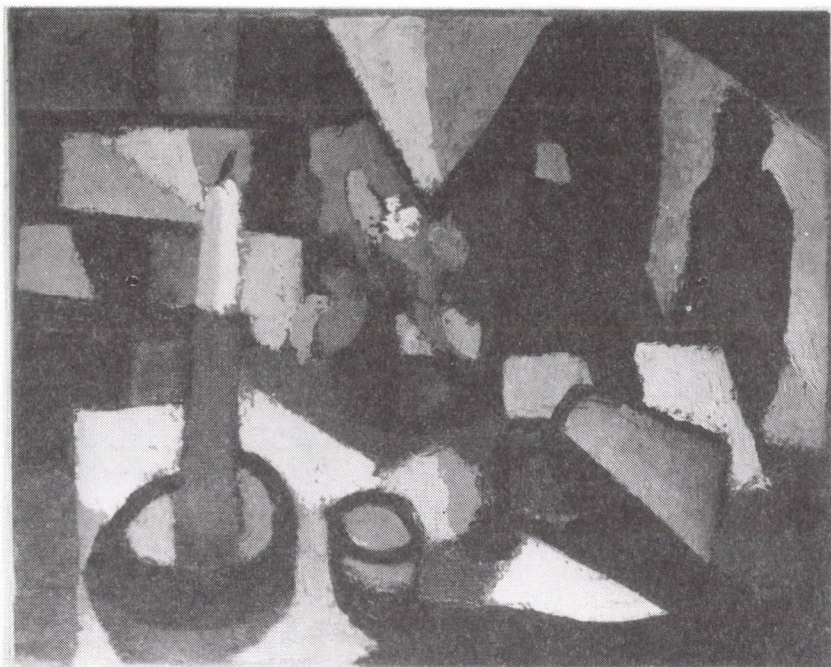
maggon vi-
lágos, -- vibrá-
ló sárga há-
zak, -- a nap
nút, a fár
maggon röt

dek a hártetör vibráló pirosak, -- nülük rapit
a fény az ablak táblák fedő zöldek --

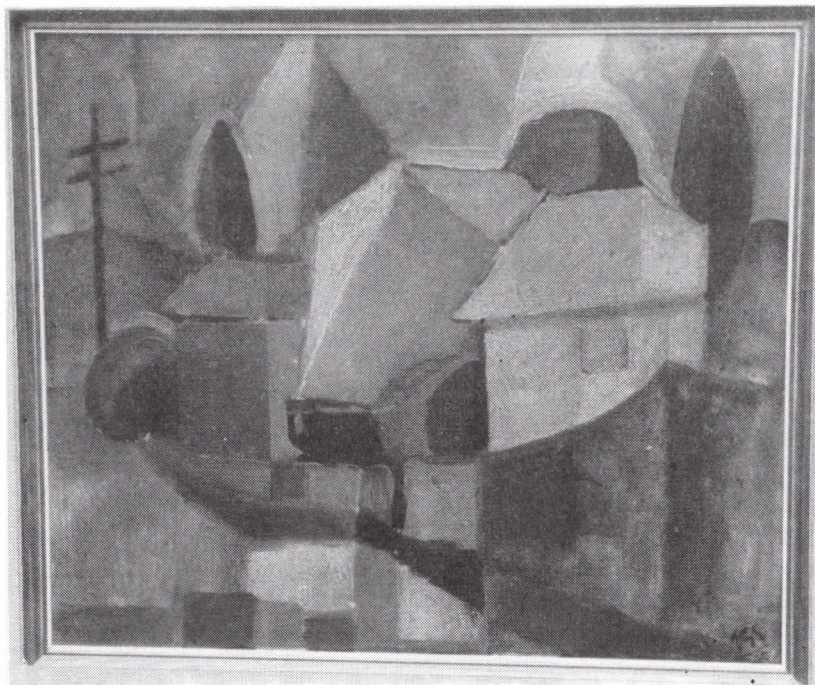
Hután a matematikus pohéja, rapitok
a holtimádók, egy ninyvátik sárga piros
kékben -- -- -- fő, havarokkal, -- vltoreasál
alig van rajz itt a minék berélnek, --
maggon világozár, -- és mint táncolnar, --
örülnek, -- hogy felkentem őket, olyan jó sorba-
rag illenek legmáshoz, úgy meretik egymást
-- akasztatimók, kis rapitok -- mondula-
tok, -- az antalon, mintenütt, -- 300 válo-
gatós, azos vázlet, mint jók, kivélagatottar

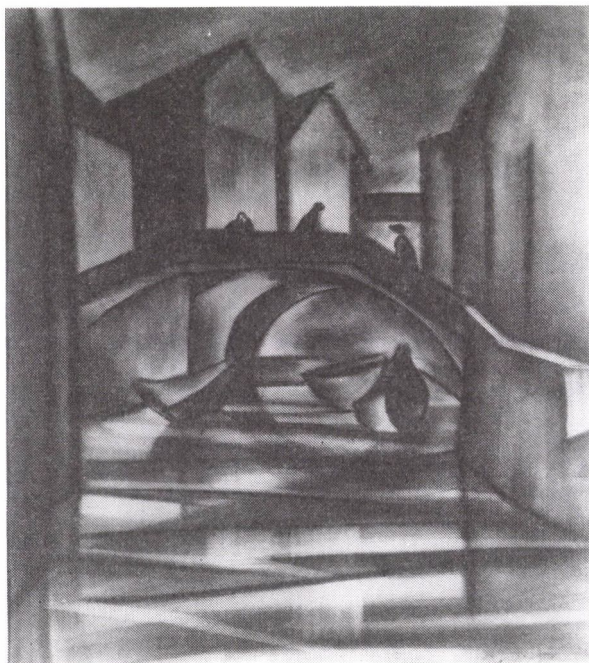
~~Árnyék~~ II
 Kedves Jolanka, sok koncert
 le volt már, én most kaptem meg
 sokat, jött napra, - remélem
 röviden lesz meg a veszes!
 kezelve ezt a profi kiadom,
 a "Bar Commerce" bol, - 1 1/2 kor

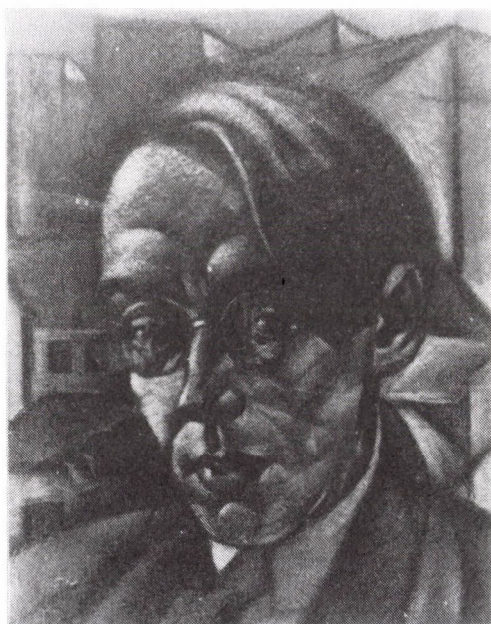
65. Simon György János: Csendélet gyertyával, 1944

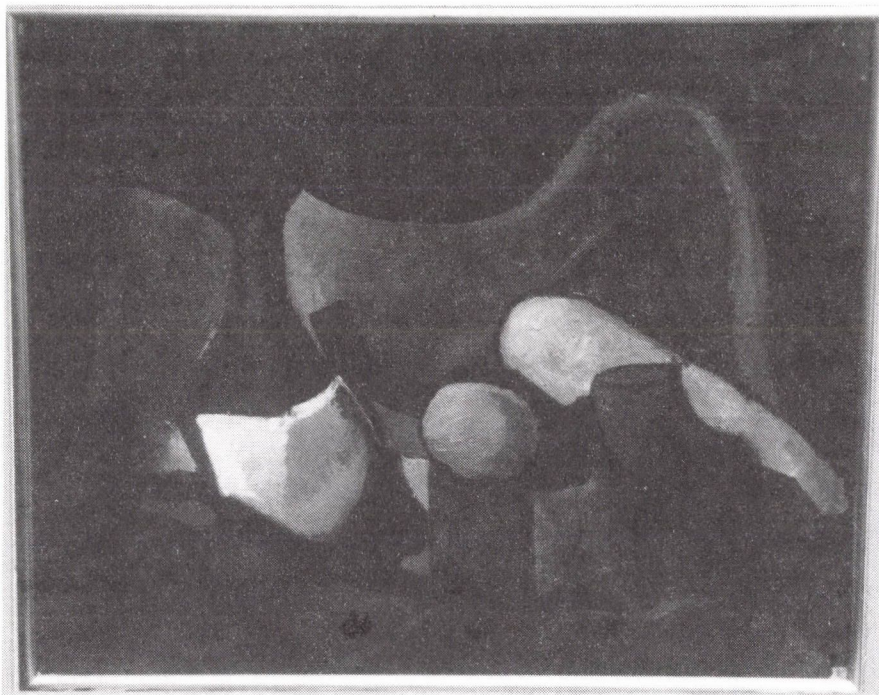
66 Simon György János: Tájkép, 1945

67. Simon György János:
Velence I, 1924

68. Simon György János. Szabó Lőrinc
arcképe, 1922 k.

69. Simon György János: Csendélet chiantis üveggel és pipával, 1945-7

70. Simon György János: Bohóc macskával és madarakkal, 1953

Szabó Lőrinc épp ekkoriban valósította meg alapítási tervét és rövidéletű kulturális folyóiratában, a Pandorában hosszú cikket jelentetett meg Simon zürichi tárlatáról.²⁴ A kritikát az ekkor újságíróként tevékenykedő Németh Antal (1903–1968) a Nemzeti Színház későbbi igazgatója írta, akinek a zürichi anyagot Simon közvetlenül az elszállítás előtt Budapesten²⁵ mutatta meg: „... Néhány portréja érdekes tanúságot tesz arról, hogy milyen festői problémákat tud felfedezni az emberi arcon, melyből a karaktert jellemző erővel emeli ki, ugyanúgy ejtve el jellegtelen részleteket. Itt is ugyanolyan konstruktőr, mint nagy vásznain, vagy a tér problémáit bogozó grafikai alkotásain...”

Még ugyanebben az évben, szeptemberben Budapesten 40 grafikai művel vett részt a művész – Derkovits Gyula, Molnár C. Pál, Rauscher György, Cselényi Walleshausen Zsigmond és Kósa Mária társaságában – az Ernst Múzeum Csoportkiállításán. A katalógusban a műtárgyjegyzékek előtt a művészekről kért nyilatkozatok kaptak helyet, és Simon a lehetőséget arra használta fel, hogy megfogalmazza törekvéseinek lényegét: „Mindenféle irányt gyűlölök. Szeretem a természetet, az életet és embereket. A természettől nem tudok és nem akarok elszakadni. A rám ható benyomásokat teljesen átérezve, az érzést magát akarom minél tökéletesebben és teljességében kifejezni. A technikának nagy fontosságáról meggyőződve, a fősúlyt arra helyezem, ami a technikán túl az érzés kifejezésében rejlik.”

A beskatulyázástól, a művészi alkotótévékenység önmozgását korlátozó béklyóktól való félsz érződik ki soraiból, mely azonban nem akadályozta meg abban, hogy ne csatlakozzék a progresszív hazai művészek jelentős csoportosulásához a KÚT-hoz, melynek törzstagjaként vett részt 1925-ben, 1929-ben és 1930-ban a Nemzeti Szalonban és 1926-ban a Műcsarnokban a társaság által szervezett kiállításokon.

Az 1928 szeptemberében megrendezett következő Ernst Múzeumi Csoportkiállításon – Bernáth Aurél, Bertalan Albert, Feszty Masa, Nagy Sándor, Rózsaffy Dezső és Zilzer Gyula művészek alkotásaival együtt – 11 Simon festményt láthatott a közönség. A bevezetőben Lázár Béla egyenként szólt a művészekről, így Simonról is: „... mint grafikus, egy ízben már szép sikert aratott nálunk. Akkor finom impressziók feljegyzéseivel jelentkezett, melyekből már a dekoratív jellegű átalakításra való törekvés kiérződött. ... Az életjelenségeket leegyszerűsített széles színfoltokba tömöríti, de ezek a színek belső tűzben égnek, mind belülről hatni akar, hogy velük elgondolásainak nemes egyszerűségét fokozhassa. ...”

A művész a húszas évek végén feleségül vette tanítványát, Rudas Klárát, házasságuk azonban néhány év után felbomlott. Simon hamarosan ismét Svájcba, illetve Párizsba utazott ahonnan világszerte utra készült.²⁶

A modern magyar művészet másik fontos kiállítóhelyén a Tamás Galériában, szintén többször állítottak ki Simon műveket. Legutoljára 1933 március 12 és 26 között 57 jobbára Afrikában készült képet mutatott be. A katalógus előszavában Simon művészetének rövid jellemzését találjuk: „... Bejárta Algirt, Marokkót, Tuniszt és útimappája közben megtelt a friss és érdekes impressziók par excellence festői készséggel feljegyzett emlékeivel. Az exotikus tájakból nem az exotikum érdekelt elsősorban, hanem az új témáknak tisztán művészi problematikája és modern kifejezési lehetősége. Tájékoztató és figurálisain egyképp a vérbeli művésze a döntő vonás. Akvarelljei és rajzai a leegyszerűsített előadásnak s a lényeg összefoglalásának éppoly anyagszerű, mint bravúros remekelése. Halk, tompított zűnkálaja raffinált ízlésről tanúskodik, vonalainak expresszív lendületében egy kifinomult művész érzékeny, költői lelkének megkapó vallomásai szólnak a nézőhöz, meggyőző közvetlenséggel. ...”

1935-ben életének új helyszínt választ, Londonba utazik, ahol két év múlva elveszi Patricia Frayling-ot. Angol feleségével a Genovai-öböl üdülőhelyére Portofinoba utazott nászutra, ahol fél évet töltöttek, majd Velence érintésével 1937 őszén érkeztek Budapestre. Olaszországban készített képeinek színvilága gazdagabbá és világosabbá vált. Egy következő évi budapesti kiállításról Fränkel Józseffel megállapodva, karácsonyra visszatért Angliába. 1938-ban az év elején Bruggében dolgozott, mint arról Lyka Károly is megemlékezik,²⁷ majd tavasszal az Olaszországban és Belgiumban készült műveit, a Londonból hozott angliai képekkel egyesítve került sor a művész által rendezett utolsó önálló budapesti tárlatra. A Fränkel Szalon egyik záró rendezvényeként 1938 április 24 és május 8 között létrejött bemutatón szereplő 38 mű jó áttekintést nyújtott Simon művészetének legújabb fejlődéséről. Rózsa Miklós művészeti író, Simon közeli ismerőse, nagy szimpátiával tárgyalja a katalógusban a művész alkotómódszerét: „... ami őt egyre átűzi a földrajzi határokon, az a művész örök, olthatatlan szomjúsága, azé a művésze, akinek a

látás a legfőbb gyönyörűség. – « Legboldogabb vagyok » – írja egy magánlevelében, melyről valóban nem sejtette, hogy valaha a nyilvánosság elé kerül – « legboldogabb vagyok, ha festhetek, rajzolhatok és megfigyelhetem az embereket és a természetet. Rajzolni és közben kikérdezni a modellt, figyelni, hallgatni és rajzolni, amíg a végén igazat mond és jobb emberként megy haza, felülmúlhatatlan élvezet nekem » ... Csak futó színvázlatokat, jegyzeteket vesz fel a motívumról s odahaza alakítja a képet. ...a műterem nyugodt csendjében, a maga egyéni látása, egyéni érzése szerint, egyéni képzelőtehetségével, a maga művészi – tehát magasabbrendűen egyéni – felfogásával újra átéli s ehhez képest alakítja, transzponálja a természetet, hogy művével ugyanazokat az érzéseket sugallja nekünk, ugyanazokat az érzéseket váltsa ki bennünk, mint amelyek rajta uralkodtak a látás mámorában. ...»

A kritikák között tallózva, három jelentős műkritikus ítéletét szeretnénk felidézni, olyanokéit, akik már a húszas évektől fogva figyelemmel kísérték Simon művészetének alakulását és fontosnak tartották, hogy a harmincas években a hazai fejlődéstől mindinkább eltávolodó Simon alkotásairól elmondják véleményüket. Kállai Ernő – összegző művében az Új magyar piktúrában²⁸ szentelt először figyelmet művészetének – és Farkas Zoltán (1880–1969) – aki az 1929-es KÜT kiállítás kapcsán úgy találta,²⁹ hogy Simon „... csendélete a tárlat egyik legerősebb alkotása...” –, az 1938-as Fränkel kiállítás alkalmával úgy érzik, hogy témaválasztása és előadásmódja kisiklott. Nem változtat ítéletük lényegén az sem, hogy felkészültségét mindketten elismerik: „... Színérzéke, technikai készsége kifogástalan. Látszik rajta, hogy Páris hatása alatt művelődött...” írja Kállai Ernő, míg Farkas Zoltán azt állapítja meg, hogy „... Meglehető könnyedséggel, biztonsággal rajzol ...”.

A harmadik jelentős művészeti kritikus Ybl Ervin, aki Zádor Anna jellemzését idézve³⁰ „... érzékenyen reagált minden művészeti jelenségre ... hivatalból is ...”, Simon művészetét korábbi értékeisével összehangban³¹ 1938-ban így látja: „... Előkelő ízlés és finom festőiség élte minden alkotását. Arcképeiben jól kapcsolja össze a figurális mintázást a csendéleti és tájképi színélményekkel.”

A kontinensen életében megrendezett utolsó nagy kiállításán 1938 november 12 és 23 között a brüsszeli Palais des Beaux-Artsban 32 olajképet, 25 pasztellt, 11 gouachet és 30 rajzot mutatott be. Rajta kívül kevés magyar művésznek volt lehetősége arra, hogy ilyen jelentős kollekcióval itt szerepelhessen. Az Independance Belge című brüsszeli lap elismeréssel szólt Simon művészetéről:³² „... Un art de demi-jour et de teintes crépusculaires et dont les gammes se nourrissent d'éclairages artificiels. Rien de blafard cependant ni d'exsangue. Sous ses halos verdâtres. M. Simon garde à ses pigments coloristiques toute leur vigueur. Et sous son pinceau s'élabore tout un monde qui embrasse la plus grande diversité d'aspects sous les climats les plus différents. ...»

A háborús állapotok miatt a művészet Európa-szerte kezdte elveszíteni a közéletben korábban elfoglalt helyét. A Fränkel Szalonban megrendezett kiállítás sikerét az Anschluss, a brüsszeli tárlatot a háború kirobbanásának veszélye árnyékolta be. Közvetlenül a háború kitörése előtt, 1939 júniusában, Simon még rendezett Londonban egy műteremkiállítást az Italian Village nevű művésztelepen. A The Times kritikusa így emlékezik meg erről: „At studio 5, 410, Fulham Road, Chelsea, Mr. J.G. Simon, the Hungarian artist, is holding the first exhibition of his work in London. In both subject and medium he is an extremely versatile artist, turning with ease from portraits to landscapes and from oil to tempera, water-colour or Chinese ink...”³³

Averil MacKenzie-Grieve a The Hungarian Quarterly-ben következőket írja a kiállítás alkalmából: „... His many years' of hard work in the European schools have given him a security and mastery of technique which enables him to concentrate on the psychological aspect of his sitters, unhindered by preoccupation with the technical problems of his subject or his medium. ...»³⁴

A háború kitörése miatt a művész magántárgyait sorra elvesztette, képeinek eladása akadózott. Ekkor értesült arról, hogy a Szinyei Merse Pál Társaság 1940-ben a Zichy Mihály grafikai díjjal tüntette ki. Oltványi Imre (1893–1963) a művész barátja és mecénása volt a javaslattevő, akinek nyomtatásban is megjelent beszédét idézzük: „... E rövid méltatásban, mely a Társaság döntését hivatott indokolni, csak Simon grafikájával foglalkozom, minthogy a kitüntetés ez alkalommal grafikus működését érte. Simon nyugtalan és érzékeny lelkiülete természetes könnyedséggel fogadta magába és dolgozta át az idegen hatásokat, anélkül, hogy egyéniségé-

nek kárt okozott volna az újszerű táplálék. Rajzaiban a francia impresszionista látásmód finom ízléssel párosul. Általában legbecsülendőbb értéke iskolázott ízlése. Vonalainak eleganciája jólesően vezeti és mindig a lényegre irányítja a szemet. Arcképrajzai kitűnő jellemtanulmányok, a párizsi utcákról készült szén-, tusrajzai és mozgalmas pasztelljei pedig a biztos technikával támogatott hangulatgrafikának érdemes példányai. Egyéni hangja van azonban az olasz virágba és színekbe öltözött tavasz kifejezésére, vagy a budai hegyek kellemes hullámvonalainak tetsző megérzékítésére is. ...”³⁵

1943 áprilisában Rosner Károly a londoni Hungarian Club kiállítóhelyiségében nagyszabású grafikai kiállítást rendezett, melyen Simont 10 grafika képviselte. A bombázások elől feleséggel együtt Észak-Angliába költözött, ahol Harrogate és Bradford művészeti iskoláiban vállalt tanári állást. Így emlékszik erre vissza a művész egykori tanítványa Druie Bowett festőművész: „... To many of the students who were fortunate enough to become his pupils, his teaching was remarkably enlightening. This was true particularly in the life classes where some teachers, who were products of the English School, taught the mechanism s of drawing often in a manner which was far too clinical in conception. Simon’ s teaching brought a new excitement. ...”³⁶ Legjelentősebb londoni kiállítása a modern művészet propagálásában akkoriban vezető szerepet vivő Redfern Galleryben 1945 szeptember 27 és október 20 között volt. (67. kép) A művész ezen a kiállításon absztrakt kompozíciókat is szerepeltetett.

Habár Simon néhány festményét a Royal Academyben is bemutatták,³⁷ sőt volt négy kiállítása a hatvanas években Észak-Angliában, ezek jelentősége – függetlenül a bemutatott művek kvalitásától – nem mérhető korábbi sikereinek rangjához. (68. és 69. kép) Mint művész-pedagógus tanítványai előbbrejutását lehetőségei szerint támogatta. Jó példája ennek az 1966-os kendali Abbot Hall Art Galleryben megrendezett kiállítás, melyen legtehetségesebb tanítványával Druie Bowett-tel szerepelt együtt.³⁸ A művésznek évekig volt Simon angliai műveinek kurátora, mely időszakra esett a művész monstre angliai és szerényebb magyarországi emlékkiállításainak megrendezése. 1973 október 13 és november 10 között a Wakefield City Art Galleryben az Angliában fellelhető Simon művekből megrendezett kiállításon 93 olajképet, 206 grafikai művet és 8 kisplasztikát láthatott a közönség. A kiállítási katalógusban Robert Waterhouse írása idézi fel emlékeit a művészről: „... Simon embraced London and Yorkshire life in an enthusiastic manner. He made friends easily. ... No artist’s life is easy. There is a constant sense of self-criticism and self-doubt, no matter what others say about your work, and a feeling that time is slipping by with so little achieved. Of all artists that I have met, Jean-Georges Simon struck me as being the least troubled by these quandaries. I am sure he experienced something of them, but his reply was to get back to work. ...”

Az 1974 októberében a Dorottya-utcai Kiállítóteremben bemutatott angliai Simon művek két kritikus figyelmét is felkeltették. Horváth György részletes értékelése a látottakról így zárul: „... Sokoldalú művész volt Jean-Georges Simon. Legjobb formájához azonban kétségkívül kepeiben jutott el, azokban a késői művekben – a Bohóc hangszerrel, Bohóc macskával és madarakkal, Fehér bohócok, Bohóc a címük –, amelyeket már szinte kizárólag a fehér szín árnyalataira és változataira épített fel, eleinte némi feketével, később néhány meleg pasztellszín pettyel szakítva meg ridegségét. ...”³⁹ (70. kép) Dévényi Iván fiatalon elhunyt művészettörténész a kiállítás láttán örömmel fedezte fel, hogy „... egy új, a 30-40 év előttinél összehasonlíthatatlanul elmélyültebb művésszel találkoztunk. Simon – aki közönségét egykor pittoreszk témák könnyűkezü ábrázolásával kívánta lebilincselni – élete őszére tartalmas, jelentős művésszé vált; az ecset ügyes riportere vérbeli festővé nőtt meg...”⁴⁰

JEGYZETEK

1. E tanulmányhoz csatlakozó képek pontos adatait dokumentum-értékük miatt itt közöljük: 1. KÉP Simon György János: Önarckép, 1922 k., p., szén, kréta, 440x300 mm, Baja, Türr István Múzeum, ltsz.: 69.3.33. 2. KÉP Simon György János: Tauszky Jolán zongoraművész arcképe, 1920–1922, p., ceruza, szén, 370x280 mm, Kecskemét, Kecskeméti Képtár, ltsz.: 92.21. 3. KÉP Simon György János

levele Tauszky Jolánhoz. Lausanne, 1920 dec. 12. OSZK Kézirattár Fond 425. 4. KÉP Simon György János levele Tauszky Jolánhoz. Lausanne, 1921 Húsvét vasárnap, OSZK Kézirattár Fond 425. 5. KÉP Simon György János levélpapja Tauszky Jolánhoz. Milánó, 1922 febr. 2. OSZK Kézirattár Fond 425. 6. KÉP Simon György János: Velence I., 1924, p. szén, kréta, 535x480 mm, Budapest, magántulajdon

7. KÉP Simon György János: Szabó Lőrinc arcképe, 1922 k., p., szén, kréta, 420x340 mm, Budapest, magántulajdon. 8. KÉP Simon György János: Csenedélet gyertyával, 1944 Anglia, lappangó festmény. 9. KÉP Simon György János: Tájkép, 1945, o. v. 40x48 cm, Anglia, magángyűjtemény. 10. KÉP Simon György János: Csenedélet chiantis üveggel és pipával, 1945–1947, o. v. 66,5x53 cm, Anglia, magángyűjtemény. 11. KÉP Simon György János: Bohóc macskával és madarakkal, 1953, o. v. 71x94 cm, Anglia, magángyűjtemény.

2. Magyarországot három külföldön élő művész képviselte: – Huszár Vilmos (Budapest, 1884 – Hardervíck, 1959), 1905-től Hollandiában élt, a De Stijl alapítótágya és ekkortájt geometrikus-absztrakt kompozíciókat készített. A kiállításon egy P. Zwart-tal készített enteriőrtérképével szerepelt: *Composition pour un intérieur*

– minden valószínűség szerint a Miklós nével szereplő művész Miklós Gusztávval (Budapest, 1888 – Oyennex, 1967) azonos, aki 1909-től élt Franciaországban, és ebben az időszakban kubista műveket alkotott. Két művének címe: *Femme au miroir* és *Femme aux fleurs*.

– Jan Simon azaz Simon György János, akinek nevét svájci kiadványok Johann Georg illetve Jean-Georges Simon változatban is használták. Kiállított művei: *Deux petit dessins*, *Deux portraits*, *Un paysage*

További két magyar művész Jugoszlávia kiállításán szerepelt: – Johan Hugó (Pécs, 1890 – Budapest, 1952) ekkor expresszionista stílusban alkotott, 1921-től Weimárban a Bauhaus-iskolában tanult, később üvegfestéssel foglalkozott. Képének címe: *Paysage de Pécu*.

– Stefán Henrik (Máriakémet, 1896 – Amersee, 1971) művészete ekkor szintén expresszionista volt, 1921-től és a Bauhaus növendék, pályája során falfestményeket és üvegfestményeket is készített. Szereplő művének címe: *Paysage de Baranja*. – Pécs 1918 novemberében szerb királyi csapatok szállták meg és a város jóval a genfi kiállítás megnyitása után 1921 augusztusában szabadult fel. Tehát a politikai helyzet következtében és talán barátjuk Dobrovics Péter (Pécs, 1890 – Belgrád, 1942) délszláv nemzetiségű festőművész közvetítésével kerültek kapcsolatba a kiállítás szervezőivel. – A teljesség kedvéért megemlítjük, hogy a kiállító művészek között volt még egy magyar születésű: Felix Albrecht Harta (eredetileg Hirsch) (Budapest, 1884 – Salzburg, 1967) osztrák festőművész.

3. HEVESY I., Simon György János, Nyugat, 1921. május 1. 719–720.

4. Simon György János levele Tauszky Jolánhoz. Lausanne, 1921 május 27. OSZK Kéziratár Fond 425. – Tauszky Jolán (1893–1935) zongoraművész, – Weingarten József, Böszörményi Nagy Béla, Vásárhelyi Magda, Cziffra György és mások tanáraként érdemeket szerzett – zenepedagógus hagyatékával több mint 80 Simon levél került 1992-ben az OSZK Kéziratárába.

5. RAITH T.: Művészi események. Magyar

írás, 1923, 7. szám 142.; valamint 1922, 10–11. szám 175 és 183. két Simon kép reprodukciója; 1923, 7. szám 125. újabb Simon kép szerepel.

6. Simon György János levele Tauszky Jolánhoz. Lausanne, 1920 dec. 12. OSZK Kéziratár Fond 425.

7. Simon György János levele Tauszky Jolánhoz. Lausanne, 1921 Húsvét vasárnap. OSZK Kéziratár Fond 425.

8. Ernst Bircher üzlete a Bubenberger Platz és a Schwenengen Gasse sarkán volt, és mint a Tauszky hagyatékban lévő levelekből kiderül 1924-ben és 1925-ben is rendezett nála Simon kiállításokat.

9. Országos Széchenyi Könyvtár, 1991 december 16–1992 február 15; Türr István Múzeum, 1992 március 20–május 10; Kecskeméti Képtár, 1992 május 15–június 28.

10. Simon György János: Velence II., papír, tus, szárazecset, 635x476 mm, M.N.G. ltsz.: 1927–1987.

11. Simon György János levele Tauszky Jolánhoz. Velence, 1922 ápr. 21. OSZK Kéziratár Fond 425.

12. KÖHEGYI M.–MATITS F.: Babits Mihály és Simon György János barátsága. In: Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében 1990, Kecskemét, 1992, 193–200.

13. KABDEBŐ L. (szerk.): Harminchat év, Szabó Lőrinc és felesége levelezése (1921–1944), Budapest, 1989, 81.

14. A gyűjteményes kiállításra a művész 11 olajképet, 30 krétarajzot és 137 rajzot küldött be. Németh Antal kritikája – Magyarság, 1923. június 3 – szentelte Raitth Tivadar méltó megemlékezése mellett a legnagyobb figyelmet a tárlatnak. Érdekes adalékkal szolgál KABDEBŐ I. m. 69.: amikor Szabó Lőrincet idézi: ... „Nagy siker! Rónai – kéresemre – elment; Vaszary János is; el vannak ragadtatva.”

15. A kiállítás 1924 január 13 és február 10 között zajlott le, a Bund január 13-án, a Berner Tagwacht január 14-én, a Berner Tagblatt január 18-án és a Burgdorfer Tagblatt január 30-án készített kritikájában foglalkozik Simonnal.

16. Simon György János levele Szabó Lőrinchez. Genf, 1925 máj. MTA Kéziratár Ms 4656/147; Simon György János és Pat Simon összesen 55 levele, melyet Szabó Lőrincnek és feleségének küldtek, az MTA Könyvtárának Kéziratárában. In: F. CSANAK D.: Szabó Lőrinc kéziratos hagyaték, Bp. 1973. 169, 170, 213, 253.

17. Ebből egy lapot az Alt-Bern című ismerjük. OSZK Kéziratár Fond 425.

18. Simon György János levele Szabó Lőrincnek. Párizs, 1925 (ősz?), MTA Kéziratár MS 4686/141

19. KOMOR A.: Két párisi album. Nyugat, 1926, szept. 1029.

20. Simon György János *Autour d'un bec de gaz* Üvegkaralbum, Szépművészeti Múzeum ltsz. G. 235.

21. Aktuarius 1932 és 1946 között művészeti havilapot is kiadott *Galerie und Sammler* címmel.

22. Simon György János levele Tauszky Jólánhoz. Zürich, 1927 febr. OSZK Kézirattár Fond 425.
23. Az 1927 február 27 és március 20 között nyitva tartó kiállításról a Neue Zürcher Zeitung, valamint a Journal de Genève március 7-én, a Gazette de Lausanne március 9-én, majd 15-én a Zürcher Post jelentetett meg kritikát.
24. NÉMETH A.: Simon György János, Pandora, 1927, 5–6. szám, 348–350. Kézirata MTA Kézirattára MS 4691/166
25. Simon György János levélpapja Németh Antalnak. Budapest, 1927 febr. 3. OSZK Kézirattár Fond 63/2761
26. SZALAI I.: Menekülő művész. Literatura, 1933 nov. 402–405.; RABINOVSKY M.: Magyarok, németek, franciák, Magyar Grafika, 1929, 291–293.
27. LYKA K.: Festészetünk a két világháború között, Bp. 1956. 99.
28. KÁLLAI E.: Új magyar pikktúra, Bp. 1926, 96. – KÁLLAI E.: Kiállítások. Korunk Szava, 1938 jún. 1. 358.
29. FARKAS Z.: A Képzőművészek Új Társaságának kiállítása. Napkelet, 1929 I., 157–8. FARKAS Z.: Kiállítások. Nyugat, 1938, 480.
30. ZÁDOR A.: Utószó. In: YBL E.: Lotz Károly élete és művészete, Bp. 1981, 106.
31. YBL E.: Simon György János kiállítása. Budapesti Hírlap, 1933 márc. 12.; YBL E.: Képzőművészet, Budapesti Szemle, 1938, 240.
32. Le peintre Jean-Georges Simon. Indépendance Belge, 1938 november 19.
33. A versatile artist. The Times, London, 1939 June 1.
34. MACKENZIE–GRIEVE A.: The work of J.G. Simon. The Hungarian Quarterly, 1940, Volume VI, 369–370.
35. SÜMEGI Gy. (szerk.): Oltványi Imre, Művészeti krónika. Bp. 1991, 83.
36. BOWETT D.: Jean-Georges Simon, Portrait of a Painter. Laurels, 1972 May, Vol.2, Issue II. 34–38.
37. Royal Academy, 1940 Summer Exhibition, No.1177 és No. 1189; Royal Academy, 1951 Summer Exhibition, No.322.
38. Abbot Hall Art Gallery, Kendal, 1966 április 22–május 29. a két művész alkotásain kívül Chester Williams amerikai festő képei és Henry Moore szobrai szerepeltek a kiállításon.
39. HORVÁTH Gy.: Két külföldi művész tárlata. Népszabadság, 1974 nov. 6.
40. DÉVÉNYI I.: Év végi budapesti tárlatok. Vigília, 1975 febr. 138.

Report on Jean Georges Simon (Letters and reviews) (Ferenc Matits)

The painter and graphic artist, Jean Georges Simon (Trieste, 1894–Leeds, 1968) lived and worked during his more than fifty-year-long career in Hungary, Switzerland, Italy, France, Belgium and England. He made brief visits to Germany, Holland, Spain, and North Afrika as well.

An attempt has been made to reconstruct his artistic career with the help of his correspondence and the contemporary criticism on his art. The majority of the artist's letters were transferred to the National Széchenyi Library from the bequest of the pianist Jolán Tauszky and to the Library of the Hungarian Academy of Science from that of the poet Lőrinc Szabó. Most of these letters were written in Switzerland, Italy and Paris. Between the wars Simon participated in several exhibitions in Budapest. His works also appeared in Geneva, Berne and Zurich between 1920–1927. His big exhibition in Brussels took place in 1938 at the Palais des Beaux-Arts. Soon after this his paintings found their way to England as well. According to the reviews written on his works, Simon was well appreciated by his contemporaries. The Second World War and the following years, however, meant a break in his career. He settled down in Yorkshire where he worked and was respected as a teacher of arts and painter at the same time. Today he is considered a representative of the Paris School as he was influenced by the French post-impressionism, the style of whose was prevalent at the artists' colony in Nagybánya and the Academy of Fine Arts in Budapest, where Simon studied. He followed Cézanne in many of his early pieces. Later he was drawn to Cubism and Expressionism. From the mid-1920's, while living in Paris for 10 years, he was greatly influenced by André Derain's art.

He spent the last 30 years of his life in England, working constantly. His posthumous exhibition was organized at Wakefield City Art Gallery. In the following year an exhibition of his work in England was held in his memory in Budapest, and the year after in Győr, and Hódmezővásárhely.

A major survey of Simon's work before he left Hungary in 1938 was showed in 1991 and 1992 in Budapest, Baja and Kecskemét. The works on display have been lent from various Hungarian private collections, and also from public galleries and museums.

Lapidarium Hungaricum, Magyarország építészeti töredékeinek gyűjteménye.

szerkeszti Horler Miklós, 2. Pest megye I. Visegrád, királyi palota 1. A kápolna és az északkeleti palota. Írta Buzás Gergely, szerkesztette Lővei Pál.

Budapest, 1990. 342 l. 426 kép

Az 1988-ban megjelent, általános helyzetképet adó, az akkor száz éve született Horváth Henrik emlékének szentelt 1. kötetet „I. Mátyás magyar király emlékének, halála ötszázéves évfordulóján” ajánlva követte a második. Ez a *Lapidarium Hungaricum* sorozatban megjelent első olyan egység, amely módot ad az egész vállalkozás jellegének és hasznának megítélésére. Bizonyára modellnek, a párhuzamosan és később készülő feldolgozások mintájának is szánták. Felépítése, szerkesztése kiemelkedően és dicséretesen gondos.

Itt látható, hogyan érkezünk az 1. kötet 400 lelőhelyet lajstromozó adattárából kiindulva a múzeumi gyűjteményekben való eligazodást, a pillanatnyi régészeti, építészettörténeti, műemlékvédelmi információkat s – nem utolsó sorban – a művészettörténeti kérdésekben való tájékozódást szolgáló konkrétumokig. Az 1. kötetben Visegrádra a 253–260. tételek (és még a Magyar Nemzeti Múzeum történeti kálitlánán szereplő 55/5. altétel) vonatkoznak. Ennek egy, nehezen meghatározható arányú részét tartalmazza most a 2. kötetbe 441. kódszám alatt bekerült 1473 katalógustétel.

A legelső kíváncsi kérdés arra vonatkoznék, vajon hogyan viszonyul a 2. kötet által feldolgozott kőtöredék-anyag az 1. kötet állapotfelvevéléhez, s ezáltal arra is, mikorra várható „végeredmény” (akár csak Visegrádra nézve is). Ott, a 254. és 256–260. tételszámok több, mint 6000 töredéket vettek számításba, aminek a jelen kötet közel egynegyede. További 3 kötetet (a palota-együttes további részei, kutak, más visegrádi lelőhelyek emlékei), tehát összesen 4, Visegrádra vonatkozó kötetet ígér a 2. kötet előszava is (10). Tehát örömmel állapíthatjuk meg: a teljes *Lapidarium Hungaricum*-ból már csak kb. 40 kötet hiányzik (az 1988-as becslés szerinti 60000-es teljes számot alapul véve). Persze, valószínű az anyagnak feldolgozás közbeni mennyiségi növekedése is. Így, jelen kötetben a *Leltári számok mutatója* (251. skk) árulja el, hogy a visegrádi múzeumban 1973-tól eltekintve, a legjelentősebb leltározási kampány 1987 óta, különösen nagy számszerű eredménnyel pedig 1989-ben, tehát kifejezetten a katalogizálás során folyt. Ez a megfigyelés önmagában is igazolja a *Lapidarium Hungaricum*-vállalkozás fontosságát és helyességét!

A kötet magva az azonosító számmal és sorszámmal ellátott lista, a *Töredékek katalógusa*, minden darabra nézve A-tól L-ig terjedő adattárral. Még olyan, viszonylag rövid ideje, szemünk előtt végzett kutatások során előkerült anyag esetében is, amilyen a visegrádi, szembetűnő, mely gyakori az E („lelőhely”) rovat általánosságára (igen gyakran: „királyi palota”), ennek megfelelően F („megtalálás időpontja, feltáró neve”) kitöltetlensége, továbbá K („legfontosabb publikációk”) alatt csak kivételesen regisztrálható irodalmi adatok – a művészettörténeti feldolgozás tárgyi megalapozottságának nagyobb dicsőségére. Fontos információ még ugyanitt, a katalógusszámok alatt, a kötet képeire való hivatkozás. Sajnos, ezzel kezdődnek a bonyodalmak is: pl. 441.39: 92/93, 145.b. kép; 441.121: 34, 159, 317. kép; 441.189: 24, 189.a, 190. kép, stb. Tehát, ideális esetben, ha jól van dokumentálva, egyazon darab képe a kötetben három helyen található. A képrész ugyanis egyrészt a bevezető tanulmányt kíséri (1–140: általános tájékoztató ábrák, dokumentumfelvételek, rekonstrukciók, kőfaragójel-táblázatok és analógia-ábrák a két fő periódus szerint csoportosítva), másrészt a katalógust illetve a szerkezeti jegyzéket illusztrálja (141–426, rajzok illetve fényképek). A kötet formátumából érthető, de igen zavaró a rajzok állandóan változó léptéke.

Mindez eddig az olvasónak 4 újítást (ceruzáját, papírdarabját vagy más könyvjelzőjét) veszi igénybe. Kinjai azonban még nem értek véget, t.i. van egy *Tipológiai-szerkezeti katalógus* is (79. skk), 192 tétellel, újabb, számversekre emlékeztető, szerencsés esetben igen terjedelmes képalapokkal. Megjegyzendő, hogy a töredékkatalógus A sora a keresztutalást korrekten hozza, amint a szerkezeti katalógus f rovata is az utalást a töredékkatalógus sorszámaira. Egyebekben az itt kisbetűs sorokban (a-tól i-ig) a=A, b=B, c=C, e=E. A k („irodalom”) sor a feldolgozás viszonylag jobb állapotáról tudósít, mint amott K, rávilágítva arra az alapvető adottságra, hogy az építészeti (külö-

nősebb szobrászati kvalitást el nem áruló) részletek útja a megbecsüléshez és a szakirodalomba a szerkezeti összefüggések felismerésén és megítélésén keresztül vezet.

Ennek az ez idő szerint lehetséges kereteit jelöli a két katalógus kronológikus felosztása „Második építési korszak” (végig „14. század vége” datálással), illetve „Harmadik építési korszak” (végig „1480-as évek” datálással). E korszakok elemző tárgyalását nyújtja Buzás Gergely monográfiája: *A visegrádi királyi palota kápolnája és északkéleti palotája*, ahová viszont már nem vezet további utalás vagy index. Az egyetlen lehetőség: követni a tanulmányban sűrűn hivatkozott képeket, s azokból kiindulva visszakeresni a katalógusszámokat. Van viszont még egy szolgáltatás a kötetben: a múzeumi leltári és a LAHU-számok konkordancia-jegyzéke. Megállapítható: szerkesztése nagyobb udvariassággal fordul a leltározó-revizíró múzeológus, mint a közolvasó felé, erősen megnehezítve az utóbbi dolgát.

Ugyanez áll Kertész Pál tanulmányára is. (*A visegrádi palota töredékeinek közzétანი vizsgálata*, 67. skk.), amelynek példái, sajnos, csak a katalógusok c=C rovatai alapján azonosíthatók, a százalékszámításnak is alapul szolgáló, vizsgált mintadarabok már nem. Ez ismét a közetek nevezéktanában esetleg önállóan eligazodni igyekvő nem-geológus-szakember dolgát nehezíti meg. (Egyébként: a katalógus 1473 tételéből a vizsgálati jelentés 1322 tételt ismer, s ebből tételeken is 1050-et vesz figyelembe.)

A közzétანი vizsgálatokat összefoglaló tanulmány szerzője nyilvánvalóan számos olyan feladatot vállalt, amely nemcsak e kötetre, hanem a Lapidarium Hungaricum vállalkozásának egészére is vonatkozik. Így – úgyszólván általános érvénnyel – tisztázza néhány alapvető közzétანი anyag geológiai jellemzőit. Kérdés, vajon a további, mintegy 40 LAHU-kötetben ezek az ismeretek ismétlődnek-e majd, illetve milyen mértékig konkretizálhatók, vagy egészíthetők ki (a százalékos megoszláson túl) helyi vagy regionális jellemzőkkel. A magunk részéről *A közzétანი fajták jellemzése* című fejezetből (70. skk) hiányoljuk a rendszeresebb és következetesebb utalásokat az egyes kőfajták építészeti alkalmazásának anyag-adta feltételeire (pl. helyi fellelhetőség – szállíthatóság, könnyebb vagy nehezebb megmunkálhatóság, szilárdság, finom illetve durvább, összefoglalóbb formaképzés lehetősége). Különösen a „4. durva mészkő (sósúti jellegű)”, „a magyar középkor legáltalánosabban felhasznált közzétანი anyaga” (épp e megállapítás kvázi regionális „nemzeti” jelleget sejtető mivoltában) igényelne a geológus részéről is vállalható, kidolgozható differenciálást. Hiszen akár vélhetően egyazon bányahelyről eredő (vagy geológiai azonos jellegű, de lelőhelyük szerint eltérő) különböző minőségű változatai nyilvánvalóan eltérő építészeti funkciókat illetve szobrászati vagy ornamentális alkalmazási lehetőségeket határoznak meg. E lehetőségek egyben stíluskor-szakov formálási követelményeit is magukban foglalják.

Továbbá: a közzétminiőség figyelembe vétele szükséges lenne a szakszerű, szabályos kőfaragó-szerkezetek illetve az ezek uralmára épülő építészeti struktúrák maradványainak kijelölése szempontjából is. Ott, ahol nem egyszerűen csak faragott kő tagozatokról, hanem kőfaragó módra (a páholyok szabályai szerint vagy éppen ilyen szervezetek keretében) tervezett szerkezetekről van szó, a célszerű anyagmegválasztás és -beszerzés szabályaival is számolnunk kell. E kérdés nem indokolatlan végső problémája a Lapidarium Hungaricum rendszerezésének, amelynek legnagyobb egysége ismeretében jelen állapotában a részstruktúra (nyílászok, kandalló, ablakkőrác, falpíler – szerencsés esetben boltozattal – stb.) lehet, s csak ritkán dönthető el, vajon ez falazott szerkezetbe illeszkedett-e, vagy onhordó volt. Ismereteink másik korlátját a faragott kő szerkezetek másik, statikai értelemben is fontos jellemzőjének, a kőosztásnak illetve fúgarajznak tisztázatlansága jelenti (a szerkezeti katalógus is rendszerint csak a profil kontúrjaira illetve ennek méreteire lehet tekintettel, aminek oka: a nagy fókú pusztulás következtében a tekintélyes mennyiségű önálló típust is viszonylag kevés egyedi töredék reprezentálja). Nyilvánvaló, hogy e tekintetben elsősorban a kútarchitektúrák feldolgozása szolgál majd fontos ismeretekkel. Ezeknek egy későbbi kötetre való fenntartása azért is kérdéses eljárás, mivel mindkét nagy periódus szempontjából sok tekintetben kulcsnak tekinthetők. Ez azonban már kétségtelenül a művészettörténeti összkép megítélésének és végérvényes jellegének kérdését érinti.

A kötet legnagyobb eredménye és legmeglepőbb hozadéka az az érték, amely indokolja a palotakápolna és az északkéleti palota anyagának vakmerő előresorolását, még a napirenden lévő új kutatási eredmények kilátására tekintettel is, *Buzás Gergely* tanulmánya. A kutatástörténeti fejezetben rekonstruált eseménytörténet egyszerűen alapvető minden további kutatás és maga a katalógus számára is: egyben magyarázata annak, miért helyettesítik a primér megfigyelésekre támaszkodó eredményeket különféle munkahipotézisek (19: „az építéstörténetre vonatkozó sajátos

elméletek"). Mivel a palotakomplexum egészében (és részben a tárgyalt területen is) a kutatás ma is folyik, külön méltányolandó Buzás onfeláldozása egy újabb „sajátos elmélet” kockázatának vállalásában (v.ö. *Buzás G. – Szőke M.*: A visegrádi vár és királyi palota a 14–15. században. Várak a későközépkorban, szerk. J. Cabello. Castrum Bene 2/1990, Budapest 1992. 132–143, a déli részen előkerült királyi kúria és kamaraház épületcsoportjának első ismertetésével).

Mindenesetre, az az összkép, amelyet legutoljára a *Magyarországi művészet 1300–1470 körül* (Budapest 1987) című kötet adott Visegrádról illetve az ország művészetéről jelentős részben Visegrádra támaszkodva, bizvást átengedhető a múltnak.

A lényegesebb új megállapítások: a palota egész előtörténete I. Károly kúriája óta, középpontjában a nagy, alapincézett és utóbb többször átalakított, bővített és díszített épülettel illetve az ehhez tartozó támfallal. Ezzel a felismeréssel öltött „első építési korszaknak” nevezhető testet a palota régen sejtett előzménye. Ehhez járulhat mindaz, amit e korszakból a déli palotarész kutatásai máris feltártak. A Zách Felicián-merénylet, a visegrádi kongresszus és részben a Nagy Lajos-kori udvar királyi palotája, az Anjou-kori udvari kultúra legendás színhelye kap konkrét – váratlan, a várakozástól eltérő jellegű – formát ez eredményekben.

Kétségtelen eredmény a második periódus kései 14. századi datálása is. Ekkor, egységes terv szerint épült a hatalmas, 120x120 m-es, teraszos elrendezésű együttes. Buzás *terminus post quem*-ként 1370-nel számol, *ante quem*-ként 1405/8-cal, a Zsigmond-kori udvar Budára költözésével. A javasolt kronológia erősen Budához igazodik, így az ottani, a Csonkatorony előtt feltárt borospincéhez (kronológiája azonban a hivatkozott hely: *Gerovich L.*: A budai vár feltárása, Budapest 1966, 76 sk. alapján sem tűnik kötelezően szilárd érvényűnek). Egyáltalán: problematikusnak tartjuk mi tekinthető Budán „korai Zsigmond-kori átalakítás” termékének. Ami e feltevést szükségessé tette: a „prágai Parler-kör” épületszobrászatát nem tartjuk feltétlenül korai Zsigmond-kori jelenségnek (l.: *Művészet Zsigmond király korában*, Budapest 1987. Katalógus Sz. 24–27. sz., 264 skk). Az északi palota belső udvarának rekonstrukcióját munkahipotézisnek tartjuk, hiszen az itt rekonstruált folyosó alapozását *még nem* tárták fel, elrendezéséről pusztán az anastylosis nem adhat egyértelmű képet. A kútházas kút elképzelése, a fölötté feltételezett mellvédes, erkélyszerűen elrendezett emeleti szerkezet, egyelőre nélküli rokon példák támaszát. E ponton, ahol a késői Anjou- és a Zsigmond-kor közötti datálási ingadozás kezdettől megvolt (l.: MMT V, Pest megye műemlékei II, Budapest 1958. 452. old. és 589. kép: XV. század eleje), a stíluselemzés majd bizonyosan igen fontos lesz. Mindenestre, az eddig említett legkonkrétabb párhuzamok, a pozsonyi Szent János-kápolna kőfaragómunkái is sok, hasonló problémát vonzanak. Igen fontos lenne a kései Nagy Lajos-kori várkastélyok (köztük a gazdag építészeti szobrászati dísz is felmutató Zólyom!) kronológiai helyzetének pontosabb ismerete. Ami a struccos sisakdíszű baldachinos kút Anjou-kor utáni datálását illeti, a strucc-embléma belföldi használatára Mária királynő után aligha akad példa (v.ö. viszont a nemzetközi udvari kultúrára nézve: *Kovács É.*: Hattyú és strucc – Lancaster és Luxemburgi? Építés-Építészettudomány X. 1980, 231 skk). Általában: az Anjou-kor végétől a későgótika Zsigmond-kori gyökereire vezető fejlődésben feltételezett kontinuitás kevésbé indokolt. A korai és a későbbi Zsigmond-kor stílári ellentétéről ismereteink egyelőre meglehetősen hiányosak, s a huszas-harmincas évek emlékei alapján nyerhető összkép aligha vetíthető vissza a korábbi, 14. század végi periódusra.

A palota Anjou-kori építészetének datálása szempontjából kétségtelenül kulcsfontosságú, sőt, modelljellegű a kápolna emlékanyaga. A kútarchitektúrákon kívül gyakorlatilag az egész periódus képe ezen alapul. Kérdés azonban: helytáll-e a kápolna eredeti állapotában való fennmaradásának feltevése, különös tekintettel a nyugati palotahomlokzat III. támpillérenél (és újabban a IV.-nél is) előkerült faragvány-anyagra. Vajon tartható lesz-e az a magyarázat, hogy ezek „elrontott, de a beépítés során feleslegessé vált” faragványok (23), illetve a további következtetés ebből a kőművesmunka dominanciájára (32)? Újabb kérdés fűződik a kápolna búcsüengedélyére vonatkozó, legutóbb ismertetett (*Érszegi G.*: A Nagy Lajos-kori királyi kápolna kérdéséhez, Castrum Bene 2/1990, i. m. 94 skk) pontos dátumnak építéstörténeti jelentőségéhez. Mi következik ebből az – eddig Budára vonatkoztatott, de kulcsfontosságát az ilyen támpontokkal nem túlszűfolt Anjou-korban bizonyára megőrző – dátumból Visegrádra nézve?

E – nyilván további kutatások során feloldható – ellentmondásokkal szemben a palotaépítés második periódusára vonatkozó vizsgálatok vitathatatlan pozitívumai közé tartozik a palotahomlokzat nyolcszögű, nyitott erkélyének rekonstrukciója, a kápolnasekrestye konzolainak 15. századi datálása és a harmadik periódusba utalása, a kápolna orgonakarzatának rekonstrukciója, valamint

– általános módszertani érvénnyel – a különféle, funkcionálisan determinált profilformálási típusok („körtagos”, „grafikus”) stílustörténeti jelentőségének kétségbe vonása (33).

A munka kétségtelenül legfontosabb megállapításai közé tartozik a Mátyás-kori építőtevékenység datálása a fennmaradt legkorábbi, 1479-es évszámfelirat és a kerengő 1484-es záróköve segítségével, valamint a budai provizorátus tevékenységével való kapcsolatba hozása. Ezek fényében hihető és a továbbiakban feltétlenül követendő az oroszlanos vörösmárvány-kút feliratában szereplő hiátus kiegészítésével ennek is 1484-es olvasata.

Irigyeljük a jövő építészettörténetét, aki valamikor a miénknél biztosabb alapon kockáztatja meg a maga történeti konstrukcióját.

Marosi Ernő

Nürnbergi ötvösmunkák 15–19. század: Iparművészeti Múzeum.

A kiállítást rendezte és a műtárgyjegyzéket összeállította Békési Éva, Szilágyi András. A bevezetőt írta Szilágyi András. Budapest, 1992. 48 l., 64 fekete-fehér kép

Az Iparművészeti Múzeum második emeleti előterében 1992 október 16-án nyílt meg a dél-németországi birodalmi város, Nürnberg hajdani virágzását, arany- és ezüstműves mestereinek invenciózus tehetségét kitűnően érzékeltető kamarakiállítás.

A 15. század második felére a főként szerteágazó kereskedelmi kapcsolatai révén gyarapodó város politikailag is nagy jelentőségre tett szert a Német-Római Birodalmon belül. Gazdasági és politikai szituációja kedvező körülményeket biztosított a kézműves mesterségek szorgalmas és becsényő művelőinek. Fejedelmi kincstárak, főpapi mecénások és jómódú polgárok számára egyaránt dolgoztak; hírnevüket messzire juttatták a távoli vidékekről is érkező megrendelések.

A tárlat közsműlre bocsátotta a múzeum összes nürnbergi és annak vélt ötvösműveit, amelyek viszonylag szerény számukat – hatvannégy darab – meghazudtolva, majd teljes képet nyújtanak a hely és a művesség viruló korszakának legjellegzetesebb tárgytypusaiból. Az effajta kollekció óhatatlanul egyenetlen színvonalú; a megbízható, tisztos mesterségbeli tudást felmutató példányok sorát szinte szétfeszíti néhány, a 15-16. századi európai ötvösség legmagasabb ormát, s tán a műfaj lehetőségeinek legvégső határát reprezentáló alkotás. Túlnyomórészt az Esterházy hercegek fraknői kincstárából származnak e különleges darabok, amelyek nemcsak arányos felépítésük, gazdag díszítőmotívumaik és virtuóz megmunkálásuk által jelentősek, hanem a bevezetőt író Szilágyi András kutatásai nyomán feltáruló történeti összefüggéseik okán is. Ily módon tudható, hogy Hans Petzolt hólyagos serlegét, fedelén a tiszteletet parancsoló allegorikus nőalakokkal, a Jó kormányzás megszemélyesítőjével, a nürnbergi patriciusok ajándékozták hódolatuk jeléül Habsburg Mátyás főhercegnek, Csehország és Magyarország királyának, hogy személyében a császári korona reménybeli várományosának jóindulatát megnyerjék. Szilágyi András figyelemreméltó feltételezések láncolatával teremt szoros összefüggést a Szapolyai címet viselő díszedény és János király unokahuga, Hedvig lengyel királylány esküvője között, és valószínűnek tartja, hogy e pompás serleg a jegyepárt megillető ajándék lehetett. Hasonlóképp jár el a Mátyás serleg esetében, mikor is egy XVII. századi vélekedésre – az Esterházy leltárak egyikében olvasható 1481-es évszám – alapozza a műtárgy és Mátyás király közvetlen kapcsolatát. E hipotézis remélhetően meggyőzőbb formában lát napvilágot a megjelenés alatt álló, az irodalomjegyzékben már hivatkozott tanulmányban.

Minden tárgy fényképe, rövid leírása és a vonatkozó legszükségesebb adatok megtalálhatók a katalógusban. Csak sajnálni lehet, hogy az ötvösjegyek rajzának reprodukálását nem tartották fontosnak a szerzők. Szigorúbb szerkesztés áttekinthetőbb, használhatóbb kiadványt eredményezett volna. Például igen kevésbé világos, a bevezetőben taglalt művek miért épp az adott sorrendben követik egymást: a feltételeken 1481-re datált, városi hitelesítőjeggyel ellátott Mátyás serleget Hans Petzolt 1612-ben készített, hitelesítő- és mesterjeggyel jelzett műve követi, majd a kérdőjelesen 1535. évi készítésűnek tartott, feloldatlan jelzésű, nürnbergi vagy esetleg boroszlói eredetű Szapolyai serleg és így tovább. Ezt az egymásutániságot sem formai, sem tartalmi tényezők nem indokolják, s mint pusztá felsorolás, logikusabban illeszkedne egyszerű időrendben az egyébként kronológiai felépítésű szövegbe.

A művek jegyzékének öt részre tagolása, amely tipográfiailag nincs megjelenítve a jegyzék folyamatos számozásában, erőltetett és zavartkeltő. E felosztás szerint az 1–42. számig terjedő anyag-

rész testesíti meg a „kétségkívül nürnbergi munkák”-at. A további, város- és azonosítatlan vagy ez-ideig ismeretlen mesterjeggyel hitelesített művek, valamint az ötödik „csoportot” alkotó Urban Wolff autentikus, ám romcs állapotú egyetlen tárgya tehát kétséges nürnbergi munkák lennének? De félre a tréfát. Ez a látszólag akkurátus rendszerezés különösképp érthetetlenül válik akkor, amikor kiderül, hogy a leírások és az adatközlés tekintetében messze nem ilyen minuciózus a szerzőpáros. A tárgyakon olvasható szövegeket nem minden esetben és olykor csak részlegesen közlik. Az azonosítatlan címerek leírásával adósak maradnak. Két tárgytípus beidegződött megnevezését híven ismétlik: jóllehet az „ékszerálka” tulajdonképpen ivóedény, a „harangvirág” serleg pedig a harangláb virág (lat. Aquilegia, ném. die Akelei) formáját követi. A kézműsítő tál és kanna speciális kiképzése kapcsán – a tál egyik hosszanti oldalán kisméretű, félköríves peremrész forgópánton lehajtható – szót lehetett volna ejteni arról, miszerint ez a megoldás a keresztelőtálak sajátja. Feloldatlanként megadott HH (valójában HHH) mesterjegye, amelyet egy kisméretű kupa is visel, a szerzők által is forgatott Wenzel Jamnitzer und die Nürnberger Goldschmiedekunst 1500–1700 : Goldschmiedearbeiten – Entwürfe, Modelle, Medaillen, Ornamentstiche, Schmuck, Porträts (München, 1985) című katalógus segítségével az 1692-ben mesterré lett Johann (Hans) Jacob Hanius (1667–1741) személyével azonosítható. Az említett kiadvány figyelmesebb használata pontosabb képet eredményezett volna néhány mestert illetően: Hans Egerer 1571-ben, Hans Winkler 1591-ben lett mester, Hans Multerer 1598-ban, Michael Haussner 1638 előtt, Reinhold Riel (Rühl) 1681 után halt meg és így tovább.

Nem hagyható kifejtetlenül az egyetlen szakirodalmi hivatkozás, a tárgyleírások „Említve: Rosenberg...” tétele. Dr. Marc Rosenberg karlsruhei tanár állhatatos szorgalommal járta végig a múlt század végén az európai magán- és közgyűjteményeket, hogy összegyűjtse és megfeytse az ötvösművek jegyeit. Az 1884. évi történeti ötvösmű kiállítás kedvéért ellátogatott Budapestre, és nem csupán feljegyezte – hogy megemlíthesse munkájában –, hanem sok esetben *azonosította a mestereket, és így meghatározta* a tanulmányozott anyag jelentős részét. Többek között a jelen kiállítás számos darabját. Tudniillik azon a seregszemlén nemcsak a Semsey Valéria tulajdonát képező Michael Müller készítette serleg volt látható ebből az anyagból, miként azt a katalógus szerzői valószínűsítik, hanem az Esterházy kincsek és a Nemzeti Múzeum tárgyai közül – egyebek között – az akkor még Vigyázó Sándor birtokában lévő Adam Vischer kupája vagy a Dessewffy Pál gyűjteményéből való Hans Winkler szőlőfő serlege is. Kétségkívül elhatározás kérdése csupán, egy műtárgyjegyzék feltűnési vagy sem a visszamenőleges tulajdonosokat. Csak a következetlenség kerülendő. Hiszen ha említésre méltó az a feltevés, hogy Johann Philip Höfler a négy évszak allegóriáját ábrázoló kupája 1914-ben milyen németországi kiállításon szerepelt, és az idő szerint müncheni magántulajdonban volt, vajon nem bír-e hasonló érdekességgel a tény, hogy ugyanezt a tárgyat 1930-ban Budapesten, az Ernst Múzeumban aukcionálták? Ha lényeges tudnivaló egy 17. század második felére datált billikomról, hogy 1885-ben ulmi magángyűjteményben lehetett, miért nem fontos ismerni Peter Wiber 1620 körül készített kupája illetve Jeremias Ritter 1630-as évekbeli fedeles korsója egykori gazdáját? Ugyanis mindkét tárgy ott volt azon a bizonyos 1884. évi kiállításon, és tulajdonosuk nem kisebb személyiség, mint az a Teleki Sámuel gróf, akit a hazai és nemzetközi földrajztudomány jeles Afrika-kutatóként tart számon. Egy évtizeddel a gróf halála után, 1926-ban árverezték el a család híres műgyűjteményét, s ez alkalommal vásárolta meg a fenti két edényt az Iparművészeti Múzeum.

Amennyire örömdetes az igyekezet (és a látvány!) amellyel az intézmény ismét egyik jól körülhatárolható gyűjteményegységét mutatja be, olyannyira lehangoló szembesülni a rosszul értelmezett népszerűsítést célzó kiadvánnyal. A szerzőket a maguk választotta tárgy, a nürnbergi ötvösök legapróbb részletekig gondosan kidolgozott műveinek példája inspirálhatta volna a katalógus írásakor; a kiállítás tűnékeny műfaj, egyetlen lehetősége, hogy az írott szó méltóképpen őrizze nyomát.

Nagybánya. Nagybányai festészet a neósok fellépésétől 1944-ig.

Szerkesztette Jurecskó L. és Kishonti Zs., MissionArt Galéria, Miskolc 1992. 186 l., 100 kép

A 286 lapos tanulmánykötet kettős funkciót lát el. Katalógusa a Miskolci Galériában, 1992 decemberében nyílt, azonos című kiállításnak és mintegy összegezője a mai Nagybánya-kutatásnak. Közel félszáz jó minőségű színes és a dokumentumfotókkal együtt száznál több – kevésbé élvezetes – fekete-fehér reprodukciója egyaránt kapcsolódik a kiállításához és a tanulmányokhoz. Nem túlzás az általánosítás: a kötetnek mindenki örül, aki érdekelt a magyar művészet történetében és annak feldolgozásában.

A szerkesztők, Jurecskó László és Kishonthy Zsolt ugyan mentegetőznek rövid előszavukban, amiért bizonyára teljesebb lett volna az összegyűjtött anyag, a kiállítás és a köteté, ha várnak még „néhány hónapot vagy néhány évet”. De ne áltassuk magunkat, nemcsak ezen múlik a nagyobb teljesség, hanem a kutatási körülményeken és a publikációs lehetőségeken. Az előbbiek, a kutatás feltételei évről-évre érezhetően javulnak, a közlés lehetőségei viszont már-már megszűnőben vannak. Ezért is fontos esemény a miskolci kötet. S ha az 1996-os Nagybánya-centenáriumra az eddigieknél teljesebb, hitelesebb Nagybánya-képpel készül fel a szakma, az többek között a miskolci kiállítás és kiadvány érdeme. Hiszen e vállalkozás nem csupán a „fizikai-technikai” előkészítés imponáló munkáját tudja maga mögött, hanem évtizedek óta halmozódó szakmai tapasztalatokat, kutatási részeredményeket. Nyilvánosságra hozataluk tudománytörténeti fordulópont a Nagybánya-kutatásban, a természetes és szükséges kutatói nemzedékváltás bizonyása.

Az ötvenes évek első felében intenzíven megindult Nagybánya-kutatás a közvetlen résztvevők és emlékezők Nagybánya-mitoszán túllépve próbálta meg feltárni a művésztelep genezisének és történetének valóságos összefüggéseit, az első nemzedék terveinek, felfogásának divergenciáját. Ez sem volt könnyű, a Réti-forrás kötet kiadásának feltétele volt jó néhány passzus kihagyása: el kellett dönteni, hogy megjelenjen-e némi csonkítással, vagy maradjon adattári anyag. Nem volt lehetőség Magyarországon kívüli kutatásra, legfeljebb villámlátogatásokra a Romániához csatolt területek múzeumaiban, a sokszor csak félve megmutatott magángyűjteményekben. 1960 körül indult meg a hazai avantgarde-törekvések módszeresebb számbavétele, és fokról-fokra nőtt a figyelem a nagybányai neósok iránt, különösen azok iránt, akiknek pályáját 1920 után is követni tudtuk.

Közben gyűltek a részismeretek, jobban kiegészítette egymást a hazai és a határokon túli kutatás, erdélyi kollegák révén erdélyi, szatmári levéltári anyagok adatai segítettek a pontosításban. Mindennek eredménye a jelen kötet és kiállítás. A kutatás-történet új szakaszának e nyitánya is bizonyítja, hogy egységes Nagybánya-kép nincs: nem volt az alapító nemzedék körében, és még tendenciaként sem jelentkezett a neósoknál. 1944-ig kísérve figyelemmel a teleppel szorosabb-lazább kapcsolatban állók munkásságát, egyre szembeötlőbb, hogy mindvégig megmaradhatott egy stílusán-szemléletén körülbástyázottan védett, konvencionálisnak tekinthető nagybányaiság, és ugyanakkor, ugyanott éltek a kubisztikus, fauve-os, expresszionisztikus hatásoktól a római iskolás újklasszicizmusig szerteágazó stílustendenciák. Még bizonytalanabb lett az „igazi nagybányai”, a „hűséges nagybányai” már korábban is kérdőjeles fogalma, és új utakon járva lehet csak kitapogatni a Nagybányához ilyen-olyan módon való tartozás kohéziós erejét, azt a szellemi alapállást, amely stílárís, szemléleti különbözőségeken és nem kevés személyi torzskodáson túl a telepet közel fél századig összetartotta.

A kötet tizenegy, témájában és műfajában különböző tanulmánya tükrözi a kutatás jelenlegi fokát. Mezei Ottó Arnyaltabb és teljesebb Nagybánya-képet! című indító írása a kiadvány (és a kiállítás) programjaként is értelmezhető; öt pontba foglalt konklúziója a mai és holnap kutatás-tervezést is körvonalazhatja, az eddigi munkák folytatásaképpen. Hiszen minden korábbi, mégoly mostoha körülmények között végzett Nagybánya-kutatásnak, amely túl akart lépni a szubjektív-szelektív vagy akár rendszerező igényű visszaemlékezéseken, szembe kellett néznie a sokféleséggel, akkor is, ha az első nemzedékre, és még inkább, ha a neósok nyitottságára, továbblépéseire koncentrált.

Közhelyszerűen ismételjük a való tény, hogy Nagybányával következett be a magyar festészet „felnőtté válása”, és ezen elsősorban a művészet mozgékonyasága, befogadó- és hatóképessége értendő. Ahogyan Mezei Ottó írja: „... kockázatos lenne Nagybányát valamiféle nemzeti művészet (kizárólagos) letéteményesének minősíteni. Miként megszületése aligha képzelhető el

külföldi hatások asszimilációja nélkül, ezek – akár részleges – jelenléte később sem hagyható figyelmen kívül, ugyanakkor nem tagadható, hogy a későbbiekben korábbi hazai hagyományokat is magába szívott. Többretű hazai hatásának éppen ez az egyik magyarázata”.

Az Előszóban nehezményezett hiányok reálisak, sok művész pályájának monografikus feldolgozása még hátra van. De az eddigi kutatások már lehetővé tették a nagy előrelépést, a neósok egyetemes művészeti összefüggéseinek körvonalazását. A szakma túljutott azon, hogy a neósok kitörését csak egy hagyományosan felfogott nagybányai természet szemlélet felől közelítse meg, és azon is, hogy a sokáig egyedüli mércének vélt École de Paris felől keressen számukra igazolást. Az elmúlt évtizedek tájékozási lehetőségei nyomán egyre nyilvánvalóbbak a közép- és kelet-európai analógiák, leginkább abban, ahogyan e művésztföldrajzi régió alkotói és mozgalmi egymástól függetlenül, de rokon módon és módszerrel merítenek – miközben külön-külön Párizsra figyelnek és hivatkoznak – a francia kubizmusból, fauve-izmusból, a német expresszionizmusból. Három tanulmány is körbejárja a problematikát, a közlés sorrendjében Szabó Júlia: Nagybánya és az európai művészeti irányzatok, Benedek Katalin: Francia hangsúlyok a neósok művészetében és Passuth Krisztina: Neósok: kelet- és közép-európai analógiák. A neósok, a Nyolcak, majd az aktivisták, akárcsak a prágai Nyolcak, a moszkvai Káro Bubi, a későbbi lengyel formisták (vagy lengyel kubisták) egymástól függetlenül megértelt szintéziseik rokon módszerét és szellemét nyolc évtized távlatából kezdjük művésztföldrajzi összefüggésként együtt látni. A közép- és kelet-európai művésztföldrajzi régió körülbárása már a múlt század különböző szakaszaiban is fontos jellemzőket tárhat fel, de a 20. század elején még szembeötlőbbek az analógiák. E kutatással hozzájárulhatunk egy hitelesebb európai művészeti körkép megalkotásához; az egyetemes – nyugat-európai, amerikai – művészettörténetírás ugyanis a közelmúlt politikai megosztottságát vetíti rá a múlt század és a századelő művészettörténeti értelmezésére, mintegy kirekesztve e régiót az európai összképből.

Sümei György tanulmánya, a Neósok a kecskeméti művésztelepen, egy megjelenésre váró kötet részlete. A téma maga a hajdani Nagybánya-felfogás allergiás pontja volt, de Sümei György ezen túllépett, hiszen nem Nagybánya felől, hanem Kecskemét-centrikusan elemzi az újonnan alakult művészcsoporthat történetét.

Murádin Jenő írása, A nagybányai művésztelep 1919–1944 között, a kötet egyik legértékesebb, eddig csak kevéssé vagy egyáltalán nem ismert tényanyagot feltáró fejezete. Kiviláglik belőle az a néha heroikus, néha már-már áldatlan küzdelem, amit az ott működők a kolónia fennmaradásáért vívtak, de sem a külső gáncsoskodások, sem a személyi ellentétekben felőrlődő erő nem tudta a művészeket elhallgaltatni. A fejezet Függeléké felsorolja a Nagybányai Festők Társasága kiállításait, az NFT megszűnése, 1937 után rendezett csoportos tárlatokat Nagybányán és más városokban, az egyéni kiállításokat Nagybányán és másutt, végül az adott negyedszázadban Nagybányán dolgozó nyolcvan művészt éves bontású táblázatban. Murádin Jenő írásában nem elsősorban a neósokról van szó, hanem az adott időszak minden mozzanatára kiterjedő kolóniatörténetről, s ez több mint akár a hajdani művésztelep, akár a neósok „utótörténete”. Hozzásegít annak megértéséhez, hogy milyen alkotói, etikai magatartás hagyományozódott egy komplexen értelmezett Nagybánya révén a művészettörténetben.

A kötet további fejezetei művészportrék, a közlés sorrendjében Jurecskó László: Boromisza Tibor nagybányai korszaka, Majoros Valéria: Tihanyi Lajos Nagybányán, Boros Judit: Ziffer Sándor, Szűcs György–Zwickl András: Jándi Dávid, Almási Tibor: Popp Aurél Nagybányán és Felsőbányán. Ezt követi Murádin Jenő tollából húsz további festőt bemutató rövid, információ-gazdag életrajz.

A portré-sor minden bizonnyal esetleges, de ez nem baj. Bemutatja a kötet által felölelt időszak Nagybányán járt művészeinek mintegy az ötödét. Az egy-egy festővel foglalkozó tanulmányok ráirányítják a figyelmet a jobban ismert Tihanyi Lajos mellett a szinte újonnan, habár nem először felfedezett Boromisza Tiborra, Ziffer Sándor igen érzéketlenül bemutatott, nálunk – művei alapján – kevésbé ismert pályájára. A Jándi-portré annyiban más mint a többi, hogy nemcsak a nagybányai éveket öleli fel, s ez azért indokolt, mert róla alig tud valamit – a szűkebb szakmán kívül – az olvasó. A Popp Aurélról írt tanulmány talán túlságosan szelektál a tájképfestő javára és csak mellékesen utal arra, hogy egyidejűleg más témák is foglalkoztatták, esetleg sorozatként. Pedig művészete figyelemreméltó tematikai és stílusi rokonvonásokat mutat Kazár László, Vida Géza, talán még Erdős Pál munkáival is, – igaz, ez már egy bányai indíttatáson túlmutató, a harmincas évek romániai művészetében fogant, de valamiképpen az erdélyi viszonyokban gyökerező expressz-

szívtás. Fogalmat ad róla a Művészet Kiskönyvtára sorozatban megjelent kis kötet képanyaga (R. Šorban: Aurel Popp, Corvina Kiadó, 1978.), amely publikációra a tanulmány nem utal.

Szerintem figyelemreméltó jelenség, amely megérné az összehasonlító vizsgálatot, egy nagyjából a neósook fellépésével-kiválásával egyidejű, a magyar festészetet igen széleskörűen átható változás, egy akár új szecessziós hullámként is felfogható dekoratívítás. Fényes Adolfnál például 1907-ben kezdődik az „átrendeződség” (Parasztzsoba három gyerekkel) és kulminál két csendéletben (Mákoskalács 1910, A torta 1912). Rippl Rónai József oeuvre-jében az 1907-es Apám és Piacsek bácsi vörös bor mellett indít új korszakot. Egy Józsefnél 1907–1908-ban kezdődött egy 1911-ig tartó, szecessziós jellegű periódus. A legradikálisabb és a legtartósabb a változás Ferenczy Károlynál 1911-től. Az akkor már egyre kevesebbet festő Réti Istvánnál is szembeötlő egy dekoratív igényű vonulat 1909–1913 között. Magától értetődő, hogy Iványi Grünwald Bélánál a legkorábbi a változás, már 1906-tól észlelhető. Kevésbé követhető Thorma János munkásságában, de ennek alapos feldolgozása még hátra van. A pályaképek módosulásának okain és időpontjain azért is érdemes töprengeni, mert a változások nemcsak a neósookat érintik, hanem a nagybányai alapító nemzedéket is, sőt, nemcsak a nagybányaiakat. Ez is erősíti a kötetben sokszor hangsúlyozott tapasztalatot, hogy a festők és a festészettörténet nem vizsgálható patentekbe szorítva.

A recenzió műfajánál fogva a tanulmánykötetre koncentrálni és nem foglalkozni a kiállítással, habár ez a kötet katalógus is egyben. Mégsem kerülhető meg a kérdés: miért nem szerepelt, akárcsak jelzésszerűen, Ferenczy Béni és még inkább Ferenczy Noémi, aki kevés megszakítással 1928-ig működött Nagybányán, pályája onnan indult, ott alakult ki. A katalógus jegyzék ötvenkét művész százötvenhét alkotását sorolja fel, a szembeötlő hiányra nincs magyarázat.

Tovább gondolandó az ún. cigánytéma népszerűsége. Igaz, az európai művészet jó részében tapasztalható exotikum keresés hatott a festők ilyen témaválasztására a századfordulón, de előzményei is vannak (például Böhm Pál és mások életképei), s a müncheni képpiacon exotikumként kedvelték a magyaros témájú életképeket is. Figyelemre méltó nemcsak a festészeti felfogásbeli változás, hanem az is, ahogyan egy témacsoport jellege, jelentése módosult.

Apró észrevétel: az 52. lapon olvasható, Petrov-Vodkin 1911-es képével kapcsolatban, hogy „... az orosz festő stílusa ezen a ponton megmerevedett, tovább nem tudta stílusát kreatív módon tovább bontakoztatni”. Holott egy színben visszafogottabb, líraibb hangvételű korszaka következett, amely 1918–1920 körül tetőződött, és néhány ekkori képe (például a Halas csendélet, a Pétervári Madonna) a főművei közé tartozik.

Vannak bosszantó korrekúra-hibák, például francia nevek, szavak írásában. A jegyzékben és képaláírásban 1908-asné szerepel Tihanyi Lajos 1906-os Cigányasszony gyermekével című képe. Nem világos, hogy egyik-másik oldalon mit miért szedtek vastagított betűvel. Mindezek azonban elhanyagolható apróságok ahhoz az örömhöz képest, hogy magyarul, itthon jelenhetett meg ez a kötet, magyar szerzők munkája. Sajnos, ez már-már kiveszőfélben levő szaktudományi jelenség.

Jó érzékkel választották címlapjára (s a kiállítás meghívójára) Boromisza Tibor 1911-es Nagybánya látképét, amely Jurecskó László analízise szerint „programkép”, „Nagybánya apoteózis”: a látvány-adta elemeket és az emblematikussá vált Nagybánya-motívumokat a festői képzelet rendező panorámává.

Ha komolyan készül a művésztsadalom arra, hogy 1996-ban az eddigieknél teljesebb Nagybánya-képpel emlékezzék a centenáriumra, a MissionArt Galéria kiadványa/katalógusa lehet a kiindulópont abban, hogy mi vár még feldolgozásra, mi az, ami még gyűjthető, menthető a nagyon szétszóródott anyagból.

Aradi Nóra

Forgács Éva: Bauhaus. Jelenkor Irodalmi és Művészeti Kiadó, Pécs 1991. 280. l., 12 kép

„A Bauhaus művelődéstörténetileg nem elszigetelt jelenség. Csúcs- és gyűjtőpontja egy komplex és szerteágazó fejlődésnek, mely a romantikába nyúlik vissza, a jelenben folytatódik és valószínűleg nem is olyan hamar fejeződik be.” (ld. Hans Maria Wingler: Das Bauhaus. 1919–1933. Weimar,

Dessau, Berlin und die Nachfolge in Chicago seit 1937. Verbesserte Ausgabe, 3. Auflage 1975. Verlag Gebr. Rasch und M. DuMont Schauberg, Köln, 11. l.)

„A Bauhaus története annak története, hogy mindazok a szándékok és elgondolások, amelyek-től vezetettve ez az intézmény létrejött, egyenesen a visszájukra fordulnak: nem *kissé* módosultak az idők során, hanem pontosan önmaguk ellentétébe csaptak át.” (7. l. A zárójelbe tett szám itt és a továbbiakban Forgács Éva könyvére utal.)

E két idézet pontosan jelzi azt az eltérő felfogást, melyeknek kibontására a Bauhausról szóló két monográfia vállalkozott. Az első Hans M. Wingler művének bevezető tanulmányából származik, míg a második Forgács Éva könyvéből.

Mi is volt hát a Bauhaus?

A Bauhaus Walter Gropius a modern művészeti törekvések egybehangelésére és társadalmi hasznosítására hívta életre. Jóllehet eleinte nem volt külön építészet-oktatás, a munka közép-pontjaként a modern építészet köré csoportosították a festészetet, a plasztika és az iparművészet területén tevékenykedőket, munkásságukat minden esetben a gyakorlati feladatoknak rendelve alá. Az intézmény, mely csak később nyerte el a főiskolai rangot, újonnan felépített tanítási rendjében nagy szerep jutott a Vorkursnak, igen nagy szabadságot engedélyezett mind a tanároknak, mind a növendékeknek: anyag- és stíluskísérleteket folytattak, s ennek során lehetséges volt – sőt el is várták – hogy játékos ötleteket vessenek fel s azokat invenciózusan oldják meg. A Bauhaus tanári és előadói karában mind a Nyugat, mind a Kelet avantgárd törekvései képviselve voltak: ezért lehetett alkalmas arra, hogy a korszerű képzőművészet eredményeit társadalmi méretekben hasznosítsa.

A tanárookra jelentős feladat hárult: a növendékekkel meg kellett ismertetniök a vizuális művészetek grammatikáját, azokat a törvényeket, amelyek az arány, a mérték, a ritmus, az anyagi tulajdonság és a téralkotás terén közesek. (Ezeket publikálta később, éppen a Bauhausban szerzett tapasztalatai alapján Klee *Das bildnerische Denken* című nagy hatású művében.) Ennek érdekében a növendékeknek először a kő, a fa, a fém, az üveg és a textíliák anyagával kellett megismerkedniök, e mellett a szín fizikai viselkedésével, majd ezt követően a formatanulmányozása során természeti stúdiumok után új tárgyakat, műalkotásokat igyekeztek létrehozni. Csak ez után következett a konkrét tervezés, amikor is épület, bútor, edény, szőnyeg, üveglak vagy faldekoráció megtervezését-kivitelezését kapták feladatul. Így természetesen gyors eredményről nem lehetett szó, hiszen az új módszer kialakítása, eredmények elsajátítása időt igényelt: ez volt az oka annak, hogy a Bauhaus munkássága igazán a dessau időszakban virágzott ki.

Napjainkra a Bauhaus már fogalomná vált; s jóllehet igaz az, hogy „a Bauhaus a kibékíthetetlenül ellenséges nézetek egész piramisát hozta létre” (5. l.), az a pusztán tény, hogy századunk művészetének egy sor kimagasló egyénisége ott dolgozott – alkotott és tanított, bár arra is van példa, hogy csupán alkotott, mint pl. Schlemmer a Bauhaus fennállásának utolsó éveiben – s elméleti munkásságát is ott fejtette ki, a Bauhaus a század művészettörténete egyik ragyogó fejezetévé emeli. Mint Wingler is utal rá, Klee és Kandinszkij előadásai, melyekben a lineáris és a színek kompozíció alapvető kérdéseivel foglalkoztak, Josef Albersnek, aki a növendékek közül elsőként érte el a mesterrangot, az anyag és forma kapcsolatáról, az optikai csalódások jelenségeiről szerzett tapasztalatai például az egész világ avantgárd művészete alakulását befolyásolták. „Ezen előadások kisugárzása pótolhatatlan volt – a műhelyekben végzett munkájuk másodlagos. A Bauhaus-mesterek személyes aurája járult hozzá ahhoz, hogy a Bauhaus azzá váljék, ami: a meg nem mérhető, irracionális momentumok nem eléggé értékelték a Bauhaus történetében” – mondja Wingler. Erre utalt Gropius is, midőn a darmstadti Bauhaus Archivum 1961-es megnyitásakor arról beszélt, hogy a Bauhaus „az individuumok sokasága (volt), akik készek együtt dolgozni, anélkül, hogy identitásukat feladnák.”

Szólni kell, ha röviden is arról, hogy a Bauhaus iskola volt-e vagy sem. Mezei Ottó 1975-ös Bauhaus-dokumentum válogatása elé írt tanulmányában (*A Bauhaus. Válogatás a mozgalom dokumentumaiból*. A dokumentumokat válogatta, szerkesztette, a bevezető tanulmányt írta Mezei Ottó, Gondolat, Bp. 1975. 5. l.) úgy fogalmazott, hogy a Bauhaus „nem képviselt művészi csoportosulást, nem teremtett 'stílust' – egyszerűen iskola volt, amely oktatási módszerével, elméleti és gyakorlati munkájával az alkotótevékenység valamennyi területén maradandó nyomot hagyott.” Iskola azonban a szó szoros értelmében csupán létezésének utolsó periódusában, 1930 augusztusától volt, amikor Ludwig Mies van der Rohe volt a vezetője. „Ekkor a Bauhaus építészeti akadémiaiá

fejlődött” – mondja Wingler, bár talán találóbbr lenne a változás kifejezés. Gropius 1919-ben épp az akadémiai ellenében hozta létre a Bauhaust; Forgács Éva is megállapítja, hogy „a weimari akadémia és Gropius egymástól fényévnnyire voltak” (5. l.). Az sem állja meg a helyét, hogy nem teremtett stílust: megvalósult épületeiben, tárgyaiban, kiadványaiban példászerű egységet teremtett. „A Bauhausstílus a *liberális életvezetés stílusa* volt: az épületek és a tárgyak egy szabadnak elgondolt személyi köré rendeződtek, aki a tárgyak helyét és olykor rendeltetését is mindenkor a szükségleteihez igazíthatja” – írja Forgács Éva egy tanulmányában (Háromszög, kör és négyszög. Café Babel. 1991/2. 9. l.). A Bauhaus munkásságában magas fokon érvényesült a Gesamtwerk eszméje.

Forgács Éva könyve azonban elsősorban nem erről szól. Idézi Gropiust: „Nemrégiben különböző papírok között egy naplóra akadtam, amit feleségem vezetett 1923 és 1928 között, a Bauhaus időkben s amit azóta sem olvastunk el. Belekezdtem, és minél tovább jutottam benne, annál lehangoltabb lettem, mert a szövegből egészen világosan kiderült, hogy azoknak a hihetetlen erőfeszítéseknek, amelyeket a vállalkozás minden egyes résztvevője megtett, 90 százalékát a helyi és országos szinten velünk szemben álló ellenségek elhárítására kellett fordítanunk, és csak 10 százalék maradt a tényleges alkotó munkára” – írta nem sokkal halála előtt (175. l.). Forgács Éva műve elsősorban erről a küzdelemről szól, az intézményről, melyet egy eszme realizálására hozott létre Gropius és ennek az eszmének a buktatóiról, majd csődjéről. Erről írta Berend T. Iván: „...Walter Gropius, a háború előtti művészeti forradalom kiemelkedő művészegyenisége a forradalmas új Németországban merész kísérletbe kezd: úgy látta, eljött az idő a társadalmat szolgáló új művészeti elvek valóra váltására. Együtt kell akarni, elgondolni és megteremteni a jövő új építményét”, amit „a kézművesek millióinak keze” emel az égbe. Gropius az építészetet, szobrászatot és festészetet egyetlen testté kovácsol, a „művészet és technika új egységét” megteremtő új művészetet akart a gyakorlatban kikísérletezni.” (Válságos évtizedek. Magvető, Bp. 1987. 455. l.) Majd tovább: a Bauhaus a művészet és a modern ipar kapcsolatát hirdette meg, „a kisember mindennapi közegét akarta társadalomformáló lendülettel hajtva átalakítani”. Itt feszül a Bauhaus, mint intézmény történetének az a roppant íve, melyet Forgács Éva nagyszerűen rajzol meg: a szociális utópiától – ezt jelképezi Feininger katedrálisa – formatervezésig, amit Mies van der Rohe főiskolája realizált. Egy korábban forradalmas, majd az elszegényedéstől sújtott, a reváns eluraikodó szellemétől vert, mind erősebben jobbra tolódó országban a liberális, majd a marxista eszmék vedekező pozícióba szorultak, majd teljes vereséget szenvedtek. Gropius és nyomában Hannes Meier szellemi közösséget kívánt teremteni a Bauhauseon belül, olcsó néplakásokat építeni, a társadalom széles rétegei számára esztétikailag igényes berendezési tárgyakat termelni a modern technika eszközeivel. A mű ennek az elképzelésnek a történetét vetíti elénk, a szüntelen harcot a házon belül és kívül, előbb Weimar, majd Dessau vezetőivel, mert előbb Weimarban, majd Dessauban jutottak uralomra a náci és teték lehetetlenné a baloldalinak proklamált intézmény munkáját. Valóban „végjáték”, „ítéletvégre-hajtás” volt csupán az utolsó időszak, mint Forgács Éva találóan írja, még ha a tanárok és a diákok további munkájában tovább is élt a Bauhaus szelleme. A könyv a küzdelem története, a buktatók legyőzésének és megkerülésének, a kompromisszumoknak a története: egységes, kitűnően megkomponált egész.

És mégis: a Bauhaus több volt ennél. „A Bauhäuslernek szerették a maguk Bauhausát, mind-egyiknek megvolt a maga „saját” Bauhausa” – mondta Lou Scheper (idézi Eckhard Neumann: Bauhaus und Bauhäusler. DuMont, Köln 1985. 10. l.). Eckhard Neumann írja: „Az emberek voltak a Bauhaus ... az ember az új társadalomba vetett hitével, közösség utáni vágyával, új ideálok utáni óhajával...” (Eckhard Neumann i. m. i. h.). Az is a Bauhaus volt, amiről Forgács Éva könyvet írt, de több is ennél: nagy egyéniségek alkotó műhelye, akik maradandót alkottak. Könnyen elgondolható, mit jelenthetett olyan kiemelkedő mesterek mellett tevékenykedni, mint Kandinszkij, Klee, Itten, Moholy-Nagy, Schlemmer – vagy éppen az egész Ház szellemi atyja, Walter Gropius. A Bauhaus otthont adott, alkotási lehetőséget e század néhány óriásának – szelleme megteremkenyítette az egész művészeti életet. Ebben van az ereje, ezért tekintjük mind a mai napig magát a Bauhaust is a szellem nagyszerű alkotásának.

Láncz Sándor

A művészet katonái. Sztálinizmus és kultúra.

Szerkesztette György Péter és Turai Hedvig. Corvina, Bp. 1992. 135. l., 29 kép

Amikor 1964-ben megkíséreltem az 1949–1956 közti hazai festészet alakulását felvázolni, ezt az időszakot mély hallgatás övezte. Nem igen volt szokás akkoriban erről beszélni, írni még kevésbé – mint egykor jobb házaknál nem volt illendő a „bukott lányt” emlegetni. Akkor a tények felsorolásánál messzebb nem jutottam – s ez az időszak azóta is kutatatlan maradt. Közben Nyugaton széleskörűen bontakozott ki a Harmadik Birodalom művészetének, majd később a totalitarizmus viszonyai közt fellépő művészetnek és irodalomnak a vizsgálata. Mi mind ez ideig adósok voltunk az 1949–1953 közti időszak beható elemzésével. Ezt a csönDET oldotta most fel az a tanulmánykötet, mely György Péter és Turai Hedvig szerkesztésében napvilágot látott: ez a képzőművészet mellett (de érteve az építészetet is) a filmhíradó és a közéleti zene kérdéseit is boncolgatja.

Werner Haftmann mondja, hogy „a totalitarizmus az az átfogó fogalom, mely alatt olyan látszólag ellentétes mozgalmak, mint a lenini-sztálini korszak bolsevizmusa, Mussolini fasizmusa és Hitler nacionálszocializmusa szoros szomszédságba kerültek.” Rámutat a dolog lényegére is: „A tartalom és annak propaganda jelentése az elsőrangú. Ez a tömegek látásszokásaira hangolt klisé-realizmus által illusztrált...” Itt bukik ki a legfőbb ellentmondás, mely a 20. század művészetében jelentkezett: a klasszikus avantgárd polgárellelens volt, de ezt a tömegek nem értették meg – ők a látványközeli képekre, ezek megértésére voltak (vannak) csak felkészülve. Hiába érvelt pl. Aragon Picasso művészetének forradalmi jellege mellett, írta Garaudy nagy könyvét, mifelénk ebből csak a parttalan realizmus vádirata született meg.

S itt rejlik a művészet egyik legfőbb problémája: az autonómia vagy az elkötelezettség címszavába burkolva. Nem lehet itt tárgyunk ennek boncolgatása, mégis utalni kell arra a vonulatra, mely a II. Internacionálé ideje óta a tömegművészet, egyáltalán a művészi befogadás problematikájával foglalkozott, s amely a konzumkultúra elbutító hatása ellen küzdött.

Maradjunk azonban a sztálinista művészetnél – mely persze nem csak a Szovjetunió, majd a magyar művészet jelensége, legalább ennyire a környező, egykori „szocialista” államoké is. Az egyik fő kérdés, ami felmerül: vajon ez a jelenség művészettörténeti szempontból folyamatosságot vagy törést jelent-e? A kötet az utóbbi mellett foglal állást – mégis éppen ennek legutolsó tanulmánya, *A szocreál különös utóélete* (Beke László tollából) elmélkedik arról, hogy úgy tűnik, hogy „a szocreál előbb, mint valaha” (109. l.). S ennek oka éppen az, amire fentebb utaltam: a széles tömegek vizuális kultúrájának (vagy inkább mondhatnám, kultúralatlanságának) színvonalát ismerve – s ezt a televízió nemhogy javította volna, de még csak rontotta –, egy mozgalom (legyen az bármilyen, hangoztasson akármilyen jelszavakat és válasszon ennek megfelelő jelképeket), széleskörűen csak igen alacsony színvonalon tud hatni. S ez ellen semmilyen befogadélmélet, a megjelent könyvek sokasága sem tudott hatni. S így riasztóan fedezzük fel MacLuhan gondolatának igazságát: a könyv szerepe mindinkább háttérbe szorul: a felnövekvő ifjúság a benne foglalt értékeket már csak „megfakult szentekként” (Almásy Miklós) tekinti. Kétségtelen, hogy ez a művészet a közérthetőség jelszavának hangoztatásával, a naturalizmusnak szocreál formájában való keresztülhajszolásával rettenetes dolgokat produkált – de: – s itt merül fel a másik fő gondolat, mely ehhez a problémakörhöz kapcsolódik, nevezetesen az, hogy a sztálinizmus is, de a totalitarizmus művésze egyáltalán politika és művészet kapcsolatának bonyolult és szerteágazó kérdéskomplexumát is felveti. Itt megint Beke László tapint rá a lényegre: „Annak ellenére, hogy a szocreál termékeinek túlnyomó része művészeti szempontból propagandagiccs és érdektelen szemét, mint ideológia ma is hat.” (109. l.) Nem lehet tehát egyértelműen félretolni az egészet – s ez is az oka annak, hogy a téma irodalma ennyire széles.

Még egy szempont szól a tanulmányozás kötelessége mellett: épp a posztmodern fogalmazta meg azt a gondolatot, hogy a „szent művészet” és a fogyasztható kultúrjavarok nem választhatók többé ketté. Az egyedi művek öntörvényűsége, az a körülmény, hogy maguk teremtik meg saját műfaji, stílusos eszközeiket azt jelenti, hogy nincsenek többé elvek, de összevetési alapok sem.

A kötet első tanulmánya, Szilágyi Ákos: *Paradicsomi realizmus* (Totalitárius államművészet a XX. században) politika és kultúra viszonyát elemzi. Megállapítja, hogy a politikai szféra többféle képpel totalizálható – választani lehet annak esztétizálása és teokratizálása között. A liberális piaci tömegtársadalom az „esztétikai” egyetemes elvvé emelésével oldja fel a „magányos tömeg”, a „rossz” közérzetét – ez a feloldási mód profán, individuális, az egyén elhatárolásától függ

(alkohol, szex, drog, sport stb.). A náci totalitárius kultúra megőrizte a modern pénzközösséget, csak a politikát esztétizálta. A sztálini totalitarizmus megsemmisíti a pénzközösséget és ezzel visszatér a modernség előtti állapothoz: a politikai szférát teokratizálja. (10. l.) Ugyancsak ő szögezi le, hogy „ez az antimodern államvallásos kultúra mindenekelőtt a Szó, az írás kultúrája és nem a modern látványosságé” (u.o.).

Ez a gondolat többször is visszatér a kötet tanulmányaiban – s itt már rá is tértünk a kötet egészére, hiszen nincs itt terünk az egyes tanulmányokkal részleteiben foglalkozni, de ez talán nem is szükséges. Egy sor jó és használható meglátás van bennük – de e mellett, sajnos, sok az ismétlődő gondolat, s akad olyan is, amely, ha ezt az ismétlődést kihúznák a szövegből, ugyancsak soványka kis írás maradna. Ilyen visszatérő, ismétlődő „meglátás” a náci művészettel való összevetés, az azonosság vagy a különbség ismételt elmondása vagy a szocreál szerepe az ideológia terjesztésében vagy az „új múlt” felmutatásával a legitimitás kérdése. Egy kicsit gondosabb szerkesztéssel talán ezeket az ismétléseket ki lehetett volna küszöbölni – bár fenyegetett a nyúlfarknyira rövidülés veszélye egyes tanulmányok esetében.

Fontos része a kötetnek a sztálinizmus kultúrájának kronológiája, Ständeisky Éva összeállítása. Jóllehet ezt csak futólag néztem át, nem ellenőriztem az adatokat – ez a szerkesztők feladata lett volna, – mégse lenne szabad olyan súlyos hibával újtára engedni a kötetet, mint Lenin halálának 1923-as évszáma (1924-ben halt meg); de hibás a Közösségi művészet felé dátuma is, ez nem 1948 őszén volt, hanem 1948 decemberében.

Összességében a kötet első lépésnek tekinthető a kor művészete tárgyalásához, amely nem kerülhető meg a bevezetőben említett kérdések taglalása nélkül. Ehhez mindenekelőtt Szilágyi Ákos és Beke László tanulmánya szolgálhat mintául.

Láncz Sándor

Oltványi Imre: Művészeti krónika. Összegyűjtött képzőművészeti íráskor.

Szerkesztette, az utószót írta és a jegyzeteket összeállította Sümegi György. MTA Művészettörténeti Kutató Intézet, Bp. 1991. 229 l.

„... Művészeti felfogásom kialakulásában Rózsa Miklóson kívül Réti Istvánnak köszönhetek a legtöbbet.” – írta magáról Oltványi Imre. Ha ehhez hozzászámítjuk áradó lelkesedését a francia kultúra – és így a francia művészet – iránt, akkor többé-kevésbé jellemeztük is azt a művészettörténeti ismeretanyagot és elkötelezettséget, amelynek alapjairól kritikáit és méltatásait írta. Ebben az ismeretanyagban benne vannak az európai avantgarde fő tendenciái is – bár néha félreértve vagy hibás analógiaként (pl. merzizmus) – de csak az ismeret és nem az elfogadás szintjén. Toleráns konzervativizmusnak nevezhetnénk talán azt a magatartást, amellyel Oltványi korának művészetét megítéli, és amelybe belefér Bonnard, Matisse sőt Braque is, de már nem kap helyet Delaunay – hogy csak a franciáknál maradjunk – és a rajongásig tisztelt mesterek élén Renoir áll. Ma már kicsit megmosolyogtató a többször előforduló „forradalmi impresszionizmus” minősítés, amelyből nyilvánvalóvá válik, hogy esztétikai elveiben a látvány, az érzéki észlelet primátusát vallja az elvont gondolkodás ellenében, és hogy ez az esztétikai szemlélet a 19. század utolsó harmadának terméke. Nemcsak az optikai irányultságát tekintve az, hanem a benne kifejeződő művészet-fogalomban is, amely a „rend, nyugalom, szépség” követelményét állítja fel, és az élet tökéletes igenlését tartja a művészet feltételének. Csak semmi szélsőség, semmi szenvedély – hirdeti Oltványi, a kételkedést – a modernség alapeszméjét – pedig kizárja a művészet köréből. Hogy ez a konzervativizmus mégsem ellenszenves, azt az egyéniségében rejlő toleranciának, a műalkotások szeretetének és a minőség iránti érzékének köszönheti, amely gyakran áttöri a maga állította normákat. Ezek a tulajdonságok megóvják őt attól, hogy a mindig fölényes utókor lekezelően elmarasztalja tévedéseit. „... olyan nyelven beszél, amelyen mi alig értünk.” – vallja be saját korlátait Vajda Lajosról írván, és ez az etikus magatartás és önismeret minden idők kritikusainak példával szolgál. A huszadik századi izmusokat úgy tekinti, mint a gyermekbetegségeket, amelyek elmúltával a művészet az impresszionizmusnak valamilyen magasabbrendű – talán szerkezetesnek vélt – továbbfejlesztéséhez jut el. Így hát természetesen, hogy a magyar festészetből mindenekelőtt Egyri, majd Bernáth, Berényi, Szőnyi a legkedvesebbek számára, a szobrászok közül pedig Pátzay. Az viszont elgondolkodtató, hogy a legmaradandóbb, mai szemmel nézve szinte bámulatosan aktuális írása nem róluk,

hanem Derkovitsról szól, a legérdekesebb pedig Vilt Tiborról. Ez utóbbi évtizedeken át forrásértékű volt, míg nem – szintén Sümegi György jóvoltából – publikálásra került az igazi forrás, Vilt önvallomása, amelyet Oltványi felkérésére írt, és amelyet a kritikus kicsit szimplifikálva és átírva jelentetett meg saját cikkeként (számos jelzett és nem jelzett idézettel a művésztől). Mielőtt elmarasztalnánk őt ezért gondoljuk meg, hogy a fiatal Vilt avantgarde-nak tűnő művei milyen idegenek, de mégis izgalmasak lehettek számára, és hogy mennyivel jobb volt magától a művésztől kérni magyarázatot, mintsem kitalálni valamilyen tudálékos és félrevezető teóriát.

Korai írásaiban görcsös igyekezet érződik a magyar festészet speciális, nemzeti jellemvonásainak megtalálására, és ez megegyezik nagy kortársának, Kállai Ernőnek a szándékával is, akit Oltványi érezhetően tisztel, de kimondatlanul is ellenfelének tart, és örök vitában áll vele. Ez a görcsös igyekezet oda vezet, hogy nem integrálni, hanem elválasztani próbálja a magyar művészetet az európaítól, kiiktatni az idegen hatásokat, és ezáltal az egyetemes művészet közismert és elfogadott terminológiáit is. Így pedig nehéz művészettörténetet vagy kritikát írni. Óhatatlanul zavarossá válik az interpretáció, olyanokat olvashatunk, mint „az irdatlan magyar líraiság... elfojthatatlan túlheve”, vagy a szokásos közhelyeket „a magyarság földszagú, ...fontolgató józanságá”-ról. Oltványi becsületére válik, hogy ezt maga is tudja. „Nem specializálható, vagy legalábbis csak nagyon kódos meghatározással az a valami, amely kiváltképp magyarrá, németté vagy franciává bélyegez egy képet.” – írja, de a kódosságot ő sem tudja elkerülni. A 40-es évekre azonban letisztul ez a stílus, a „komor idők fenyegető izgalma” fegyelmezi a gondolkodást és visszafogja a dagályosságot. Oltványi konzervatívizmusa elnyeri a „nemes” jelzőt, amennyiben kiáll a művészi érték és szakmai tisztesség mellett, nyíltan szembehelyezkedvén a korszak propagandaművészetével és annak silány kiszolgálóival, a jelszavas magyarsággal és zavaros turánizmussal.

A kötet írásai – tanulmányok, kritikák, katalógusbevezetők, nekrológok stb. – nagyrészkben az 1931 és 1944 közötti időkből valók, és igen sok tanulságot rejtenek. Mindenekelőtt azt, hogy milyen keveset tudunk erről a korról, és azt is milyen egyoldalúan. Mennyire nincsenek benne a szakmai köztudatban azok a művek és művészek, akik kivülesnek a Gresham kontra avantgarde körén, milyen kevésbé ismerjük a „második vonal” művészeit, vagy a tárgyalt időszak művészeti életének mindennapjait. Érdekes, hogy Oltványi többször is felfedezi Csontváry hatását egy-egy festő képein. Ezek szerint nagyobb visszhangja volt, mint hittük, a 30-as években rendezett kiállításai nem maradtak hatás nélkül. De más tanulságokkal is szolgál a kötet. Oltványi ugyanazt a cikket kis változtatásokkal többször, több helyen is közölte. Ez pedig veszélyes, mert a maguk idején szétszórtan megjelenő írásokat a „kegyes utókor” kegyetlenül összegyűjti és egymás mellé rakja. Az ismétlésektől az eredeti cikk is hígabbnak tűnik. Mint ahogy ma már dekódolhatatlanok azok a kiállítási kritikák, amelyekben sem nevek, sem művek nem szerepelnek, csak célzások és hivatkozások a maguk idején talál mindenki számára egyértelmű dolgokra. A kritika efemer műfaj, nem a nagy eszmefuttatások, hanem a konkrétumok maradnak meg belőle, a többi csak kortörténeti adalék.

Oltványi írásait Sümegi György válogatta és gondozta a tőle megszokott korrektséggel. Több írás első közlés. Sajnálom, hogy a Csemiczky-levéhez hasonlóan nem közölte Viltnek a már említett önvallomását, jegyzetként, már csak azért is, mert 1988-ban a Művészetben kihagyásokkal jelent meg a szöveg. Nyilván a helyhiány az oka, hogy a jegyzetekben csak a legszükségesebbekre szorítkozott. Bizonyos magyarázatok azonban még így is kellett volna, pl. Knut Hamsunnál nemcsak az, hogy ki volt, hanem az is, hogy Oltványi itt a Halk hűrokat pengtet a vándor című könyvére céloz, amely ekkor rendkívül népszerű volt. A szerkesztésen érződik a gondosság, de még így is sok a sajtóhiba. Sajnos, a legjobb művészettörténész sem veheti fel a versenyt a gyakorlott nyomdai korrektorokkal, akik azonban már nincsenek. Így aztán Bogdány Jakab 124 évét élt, sok a betűhiba, a jegyzetszámok a 211. oldalon pedig elcsúsztak, nem felelnek meg a szövegnek. Ráadásul ugyanaz a könyv kétszer, két különböző címen szerepel bennük. Én viszont gyorsan abbahagyom a nyomdahibák felsorolását, mert az ördög – különösen a nyomda ördöge – nem alszik. Senki sincs biztosítva ellene.

Németh Lajos: Törvény és kétely. A művészettörténet-tudomány önvizsgálata. Gondolat, Bp. 1992. 281 l.

Ez a kompendiális művészetfilozófiai mű kizárólag azokhoz a szakemberekhez – hallgató és végzett művészettörténész kollégákhoz – szól, akiknek megadatott a *dubito ergo sum* élménye. Németh Lajos úgy vezeti olvasóját a művészetről való gondolkodás labirintusán át, mint Vergilius Dantét, kézenfogva, szerényen utalva a nagy titkokra, ugyanakkor felnőttként kezelve partnereit, finoman ösztönözve a továbbgondolásra. Minden mondata, minden megállapítása mögé kérdőjeleket rajzol, persze abból a meggyőződésből kiindulva, hogy van törvény. A törvény számára nem csak filozófiai szinten, Hegel, Fűlep vagy Panofsky gondolataiban van jelen, hanem érzelmi síkon is: „A művészet – akár potenciális lehetőségei révén, akár intézménnyé váltan – pótolhatatlan szerepet játszik a társadalmi életben, alakítója a társadalmi ember érzékenységének, részt vesz a társadalmi észlelés és érzékelés új formái kialakításában, ezzel pedig hozzájárul az ember pszichikai, kulturális gazdagodásához.” (187. l.) Ez a *művészetvallás* nem az esztéticizmus történetileg jól körülhatárolható megnyilatkozása, felélesztése, hanem személyes ügy, szemérmesen megvallott szerelem. A művészettudományt úgy művelni, a kellő erudíció megszerzése után is, hogy intim kapcsolatban lehessen maradni a diszciplína „tárgyával”, olyan kivételes képesség, amilyen-nel kevesen bírnak.

Németh Lajos műveiből eddig is üzeneteket lehetett kapni, jelen töprengései első látásra talán nem is az életművének summázata, hanem inspirációk csokra. Azonban a „non finito” kérdéskörében kutatóknak mindig előkerül a klasszikus kérdés: Michelangelo utolsó Pietája hogyan is értelmezhető? Úgy gondolom, hogy nem csak a képzőművészetek esetében merülhet fel a tökéletesség látzatának is elkerülése (a tökéletesség, amelyen az istenek jót derülnek), hanem a szerényebb humaniorák esetében is. Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy ne keressük a törvényt, ne tegyünk meg mindent a lehetséges legjobb, legigazabb kutatására.

A művészettörténet-tudomány önvizsgálata (a könyv alcíme, összefoglalandó a szinkron és a diakron megközelítéseket, a társtudományokkal való kapcsolatot, a tudomány perspektíváit) olyan személyes vallomás, amelyre pontról pontra kellene válaszolnia a szakmának – kétlem, hogy ma erre bárki képes volna. Fűlep Lajos ha élne, bizonyára tenne néhány piros ceruzás jelet a germanizmusoknak ítélt megfogalmazásokhoz, az irodalomelmélet klasszikus szerzői közül René Wellek bosszankodna, hogy Németh optimistább mint ő, amikor azt írja, hogy „Mindenfajta interpretáció előfeltétele a mű helyes olvasata...”, hiszen a helyes és az ideális olvasat között úgy gondolná, hogy éppen az a különbség, ami az emberi megismerőképeség határait is kijelöli (l. istenek). Hegel talán eltűnődne azon, hogy az ő rendszere után miért is kell paradigmát váltani, de nagyra értékelné Németh kételyeinek jogosságát, különösen az avantgarde mozgalmak kérdés-feltevésai után, amit alapos tanulmányok elvégzését követve bizonyára osztana, már csak azért is, mert a történetiség szempontjának következetes érvényesítését fedezné itt is fel. Talán Platon és Arisztotelész kapna leginkább hajba a szenzuális hülé megítélésének kérdésén, nem sokat törődne a modern természettudományok okfejtéseivel, érdekesnek tartanák, csak arra bíztatnák Némethet, hogy az esztétikum önértékének kimondásakor ne legyenek kisebbségi komplexusai (ha a vitába Freudot is bevonnák).

A baj csak az, hogy ezeket a gondolatokat nem tudom Németh Lajossal megbeszélni, ugyanezért nem vagyok képes hagyományos ismertetést írni arról a könyvről, amely a többi kételyeket felvető művei sorában az igazi bevezetést jelenti a művészetről való gondolkodásba.

Takács József

MEGVÁSÁROLHATÓ ÉS MEGRENDELHETŐ KIADVÁNYAINK

MTA Művészettörténeti Kutató Intézet titkársága,
Budapest, Űri u. 49. 1014. Postacím: 1250 Budapest I. Pf. 27.

Ars Hungarica

(A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Intézetének közleményei 1973–)

A még megvásárolható számok:

1974. Suppl. 1.	30 Ft	1987/1.	50 Ft
1975/1.	30 Ft	1987/2.	50 Ft
1975/2.	30 Ft	1988/1.	50 Ft
1976/2.	30 Ft	1988/2.	50 Ft
1978/2.	30 Ft	1989/1.	50 Ft
1979/1.	45 Ft	1989/2.	50 Ft
1980/1.	50 Ft	1990/1.	50 Ft
1980/2.	50 Ft	1990/2.	50 Ft
1983/1.	50 Ft	1991/1.	50 Ft
1983/2.	50 Ft	1991/2.	80 Ft
1984/1.	50 Ft	1992/1.	80 Ft
1984/2.	50 Ft	1992/2.	80 Ft
1985/1.	50 Ft	1993/1.	80 Ft
1985/2.	50 Ft		
1986/1.	50 Ft		
1986/2.	50 Ft		

Művészettörténeti Füzetek

13/1-2. BALOGH Jolán: Varadinum: Várad vára. Akadémiai Kiadó, Bp. 1982. 1-2. köt. 163 Ft

14. GERVERS-MOLNÁR Veronika: Sárospataki síremlékek. Akadémiai Kiadó, Bp. 1983. 71 Ft

15. Cs. DOBROVITS Dorottya: Építkezés a 18. századi Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Bp. 1983. 64 Ft

19. SISA József: Alois Pichl (1782-1856) Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Bp. 1989. 110 Ft

Iratok a magyar képzőművészet történetéhez

1. füzet, 1945. A forrásanyagot válogatta és e füzetet szerk. Kiss Dezső. Bp., 1973. 30 Ft

Acta Cassae Parochorum

7. füzet, Erdélyi. váci és veszprémi egyházmegye 1733-1779.: művészettörténeti adatok. Az anyagot gyűjtötte: Bónisné Wallon Emma, Sprenger Mária. Bp., 1980.

Urbaria et Conscriptiones

5. füzet, 51-70 fasciculus: művészettörténeti adatok: Abos-Zsujta. Az anyagot gyűjtötte Baranyai

Béláné, Csernyánszky Mária, szerk. Bobrovsky Ida. Bp., 1979. 50 Ft

6. füzet, 71-100 fasciculus: művészettörténeti adatok. Az anyagot gyűjtötte Baranyai Béláné, Csernyánszky Mária, szerk. Bobrovsky Ida. Bp., 1981. 55 Ft

7. füzet (1-2.), 101-200 fasciculus: művészettörténeti adatok. Az anyagot gyűjtötte Baranyai Béláné, Csernyánszky Mária, szerk. Bobrovsky Ida. Bp., 1984. 120 Ft

8. füzet, 201-250 fasciculus: kiegészítések az 1-250. fasciculusok anyagából. Az anyagot gyűjtötte Baranyai Béláné, Csernyánszky Mária, szerk. Bobrovsky Ida. Bp., 1990. 120 Ft

Önálló kiadványok

Művészet I. Lajos király korában 1342-1382: katalógus. Szerk. Marosi Ernő, Tóth Melinda, Varga Livia. Székesfehérvár, Bp., 1982. 80 Ft

Csatkai Endre: Kazinczy és a képzőművészetek. (1925). Az előszót Zádor Anna, az utószót és kiválogatást Rózsa György készítette. Szerk. Galavics Géza, Bp., 1983. 70 Ft

A középkori Magyarország főpapi pecsétjei a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának pecsétmásolat-gyűjteménye alapján. Szerk.: Bodor Imre. Írta Bodor Imre, Fügedi Erik, Takács Imre. Bp., 1984. 45 Ft

Balogh Jolán: Kolozsvári kőfaragó műhelyek. XVI. szd. Szerk.: Beke László, Marosi Ernő. Bp., 1985. 116 Ft

Fülep Lajos egybegyűjtött írások I. Cikkek, tanulmányok 1902-1908. Szerk.: Timár Árpád, Bp., 1988. 100 Ft

Rozgonyi Iván: Párbeszéd művekkel. Interjúk 1955-1981. Szerk.: Bobrovsky Ida, Bp., 1988. 135 Ft

Váradi kötıredékek, Szerk.: Kerny Terézia. Bp., 1989. 120 Ft

Johannes Aquila und die Wandmalerei des 14. Jahrhunderts. Szerk.: Marosi Ernő. Bp., 1989. 80 Ft

Fülep Lajos levelezése I. 1904-1919. Szerk.: F. Csanak Dóra. Bp., 1990. 160 Ft

Henszlmann Imre: Válogatott képzőművészeti írások. Szerk.: Timár Árpád. Bp., 1990. 200 Ft

Ára: 80,- Ft

ARS
HUNGARICA
1993

2

FELELŐS SZERKESZTŐ	BERNÁTH MÁRIA
SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG	DÁVID FERENC GALAVICS GÉZA MAROSI ERNŐ PATAKI GÁBOR TÍMÁR ÁRPÁD
SZEMLE	WEHLI TÜNDE

E szám a Művelődési és Köznevelési Minisztérium támogatásával készült.

Felelős kiadó az Intézet igazgatója
© MTA Művészettörténeti Kutató Intézet

ARS HUNGARICA

XXI. évfolyam 2. szám

1993

A Magyar
Tudományos Akadémia
Művészettörténeti
Kutató Intézetének
Közleményei
Bulletin of the
Institute of
Art History of the
Hungarian Academy of
Sciences

TARTALOM

TANULMÁNYOK

Tüdősné Simon Kinga: Nagyajta templomvára	151
Cennerné Wilhelmb Gizella: Két Zrínyi-arckép Csehországban	159
Tímár Árpád: Vita Ferenczy István Mátyás-emlékmű tervéről	163
Zwickl András: Neoklasszicizmus a 20-as évek magyar festészetében	203
Szűcs György: Haranghy Jenő történelmi falképei és üvegablakai. Debrecen, Parád, Kolozsvár	213

DOKUMENTUM

Kerny Terézia: Bibliográfiai adalék a tornai kehely kutatástörténetéhez	219
A nagybányai művésztelep utolsó korszakának erdélyi magyar bibliográfiája 1919–1944 (Összeállította: Murádin Jenő)	223
Adalékok dr. Radnai Béla gyűjtői portréjához (Közl: Várkonyi György)	235

MŰVÉSZETTÖRTÉNETI BIBLIOGRÁFIA 1985

Magyar és magyar vonatkozású publikációk (Összeállította: Tímár Árpád és Bardoly István)	245
---	-----

RÉSUMÉS

STUDIEN

Kinga Tüdős-Simon: Die Kirchenburg in Nagyajta (Aita Mare)	157
Gisela Cenner-Wilhelmb: Zwei Bildnisse aus der Familie Zrínyi in Böhmen	162
Árpád Tímár: Diskussion über István Ferenczys Entwurf für ein Matthias-Denkmal	201
András Zwickl: Neoklassizismus in der ungarischen Malerei der zwanziger Jahre	211
György Szűcs: Die historischen Wandbilder und Glasfenster von Jenő Haranghy	218

DOKUMENTE

Terézia Kerny: Bibliographischer Beitrag zur Forschungsgeschichte des Kelches von Tornau (Torna)	220
Siebenbürgisch-ungarische Bibliographie der letzten Periode der Künstlersiedlung in Nagybánya (Baia Mare) 1919–1944 (Zusammengestellt von Jenő Murádin)	234
Beitrag zum Porträt des Kunstsammlers dr. Béla Radnai (Herausgegeben von György Várkonyi)	243

BIBLIOGRAPHIE ZUR KUNSTGESCHICHTE 1985

Ungarische und Ungarn betreffende Veröffentlichungen (Zusammengestellt von Árpád Tímár und István Bardoly)	245
---	-----

A nyugati kultúra jegyeit viselő legkeletibb települések lakosságának életét a 14. században újabb veszély fenyegette. 1394 szeptemberében I. Bajezid szultán Havaselvére tör, s a támadó vagy csak portyázó csapatai átjutván a Kárpátok szorosain, a Barcaság felől első ízben özönlik el az erdélyi részeket.

A rákövetkező századelő sem hozott békésebb napokat, hiszen az ellenség továbbra is gyakran megjelent. 1421 nyarán a török nemcsak a Barcaság földjét dúlta fel, hanem az Olt völgyében Sepsiszéken át egészen a csíki határig nyomult.¹

Ezzel egyidőben, az erdélyiek számára egy újabb időszak kezdődött el, ahol a mindennapi gondok mellett az élet fenn- és megmaradásáért különös terhet kellett viselniük. Ugyanis, főként a déli és keleti határszélek védőrendszerei számban, de nagyságban is már alig feleltek meg az újabb követelményeknek. Ott ahol a meglévő erősségeiket nem bővíthették tovább – esetenként ahol nem is volt – igen gyakran a települések központi vagy annak védhetőbb helyén álló templom épületét használták fel a védelem céljaira. Így kerültek ismét előtérbe a már meglévő erdélyi védőrendszerek mellett a templomerősségek, amelyek az életbenmaradás egyik legfontosabb bizonyítékeként, új erőre kapva számos, festői formában bontakoztak ki a határszéleken. Bár a kezdet korai időszakra vezethető vissza, virágkorát mégis a 15. századtól a 17. század közepéig élte.

Építészettörténeti szempontból a templomok erősítése az erdélyi késő gótikus és kora reneszánsz templom és várépítészet közös termékeként bontakozott ki. Olyan épületegyüttesek alakultak ki, amelyek mind a templom, mind pedig a vár követelményeinek és feladatának egyaránt megfeleltek.

Az Erdélyben épült mintegy 300 templomerősség alaprajzi és épületszerkezeti vonásaik alapján két alapvető típus, a templomerőd és a templomvár köré csoportosultak.

A módosabb földművelő, kézműves, kereskedő többnyire szászok lakta települések lakossága a templomuk védelmi rendszerének kiépítésekor elsősorban annak erősítésére gondoltak.² A hajót, a szentélyt, helyenként mindkét épületrészt, a megmagasított koronázópárkány alatti részén védőfolyosóval egészítették ki (Nagycsűr, Szászbuzd, Szászkézd), amelyről lőrések és szurokontők nyíltak. Máshol az épület keleti (szentély: Apold), vagy nyugati (hajó: Muzsna), esetleg mindkét részére (Szászbuzd, Kisselyk, Baromlaka) az épület erősített jellegét mégjobban kidomborító tornyot is emeltek. A további munkálatok során még külön egy vagy két, tornyokkal erősített, magas várfallal is közrefogták. Bejárata elé kisebb méretű elővárat ún. barbakánt építettek, amelyet az erősséggel alagút, – ha pedig vízesárok övezte, akkor felvonóhid – kötött össze (Prázmár). E röviden vázolt *templomerődök elterjedése a Szeben környéki, Nagy- és Kis-Küküllő mentén, valamint a Barcaság településein figyelhető meg.*

A templomerősségek másik csoportját a *templomvárak* alkotják, amelyek Erdély délkeleti részein, az Olt és a két Küküllő forrásának vidékén, Udvarhely, Marosszék és

a csíki medence számos falvában éppúgy megtalálhatók, mint a Barcaság felé nyíló háromszéki medence Olt és Feketeügy menti falvaiban.

A templomvárak egyszerű, világos térosztással, elsősorban a lakosság védelmére alakultak ki.³ Közös vonásuk, hogy a *templom épületét* – ellentétben a röviden ismertett templomerődökkel – az *erődítési munkálatoktól megkímélték*. Kivételt képeznek: Zabola, Nagyajta, Sepsiszentgyörgy és Székelyderzs templomvárai.

Volt ahol a templom épülete köré csupán *egyszerű kerítést* vontak.⁴ Itt a kőből vagy téglából épített várfalat aránylag keskeny (70-80 cm) alapokra húzták fel, s a lövéseik – amennyiben voltak – az udvar szintjéről mellmagasságban nyíltak. A kerített templomok bejáratát többnyire torony védelmezi (Bodok, Kálnok, stb.).

Költségesebb, de ugyanakkor biztonságosabb védelmet nyújtott a *magas, vastag, néhol két várfallal is övezett, tornyokkal, esetleg bástyákkal* erődített templomvár. Helyenként (Illyefalva, Sepsiszentgyörgy) valóságos erődrendszert emeltek. A várfalak védőrendszere bonyolultabb, a falak felső-belső negyedén fából ácsolt védőfolyosó húzódott, amelyről lövések és szuroköntők nyíltak. A bejárat rész védelmének fokozására külön kapuerődöt, ún. barbakánt is emeltek (Zabola, Nagyajta).

A tornyokkal erődített háromszéki templomvárak mellett, a 17. század elején az új olasz katonai építéset hatására megjelentek a bástyás erődítésű templomvárak is (Illyefalva, Sepsiarókos). Ezek egyik jelentős képviselője a nagyajtai unitárius templomvár, olasz bástyás várfalával.

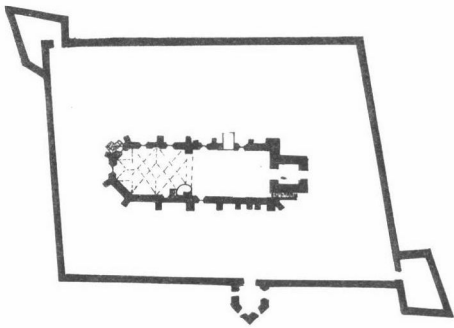
* * *

Az Olt folyóba torkolló Ajta patak völgyében három település alakult ki: Szárazajta, Középjáta és Nagyajta néven. Írott források viszonylag későn tesznek említést létezésükről. 1322-ben Nagyajta egyházas helység volt, s a pápai tizedszedőknek Jakab nevű papja 10 régi banalist és 2 garas pápai tizedet fizetett.⁵

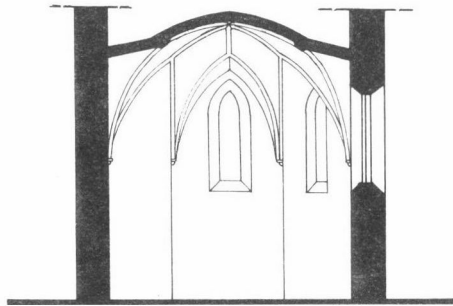
A falu népességéről és társadalmi rétegződéséről csak jóval későbbi forrásokból értesülünk. A szabad székely portákat feljegyző 1567-es összeírásban Nagyajta, vagy ahogyan az eredeti szöveg jegyzi „Nagijajtha” 61 kapuval szerepelt, így az akkori Háromszék legnépesebb településeinek egyike.⁶ Még ebből az esztendőből II. János király jobbágyadományozásáról is hallunk, amikor a nagyajtai „előkelő” székelyek Henter Mikósnak 6, Benedeknek 5, Mihálynak 4 ház jobbágyot, Illyés Gáspár és Andrásnak pedig 6 ház jobbágyot adományozott.⁷

1614-ben Bethlen Gábor rendeletére elkészített Udvarhelyszék, Marosozék, Csík-Gyergyó-Kászonszék és Háromszék településeinek katonai lustrája szerint a falu lakosságának több mint fele (60 %) a szabad székelyek közé tartozott, míg 35 %-át jobbágyok és 5,1 %-át nemesek alkották.⁸ Nemességét a fent is említett Henter és Nemes családja, valamint a sokjobbágyos Donáth István és az akkor épp bujdosóban lévő Peteő János képviselték.⁹

A település népességére és társadalmi változásainak viszonyaira újabb betekintést az I. Rákóczi György parancsára készített 1635. évi lustra adatai nyújtanak. S bár az összeírás bizonyos tekintetben szerényebb az 1614. évinél, más tekintetben azt felülmúlja: hiszen minden hadköteles személy neve és társadalmi rangja után gyakori megjegyzéseket tesz családi állapotáról, foglalkozásáról, egészségéről.¹⁰ Lakossága továbbra is azonos tagozódásban élt és dolgozott: tovább éltek a korábbi rétegek, amelyek

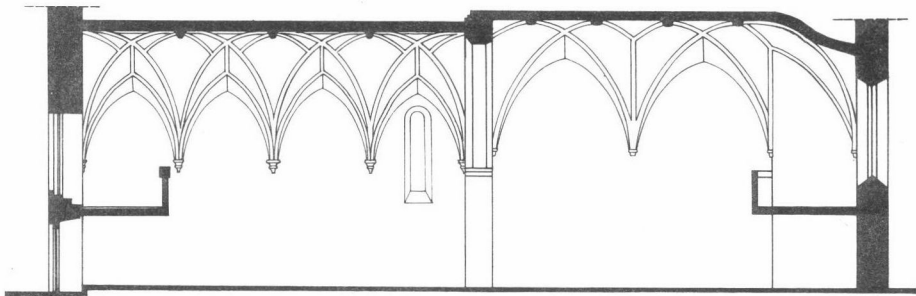

1. A nagyajtai templomvár alaprajza

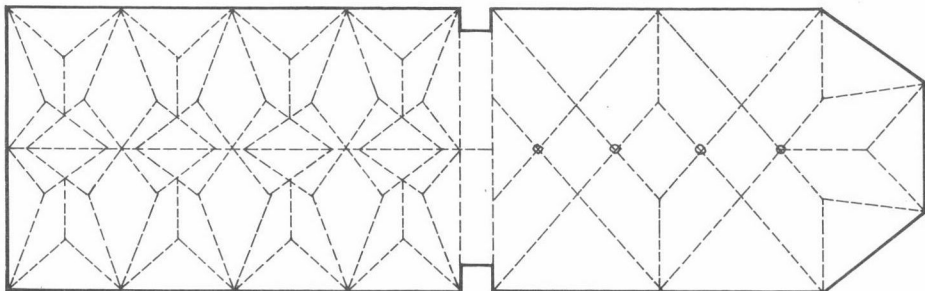

2. A szentély keresztmetszete

3. A templom hosszmetzete

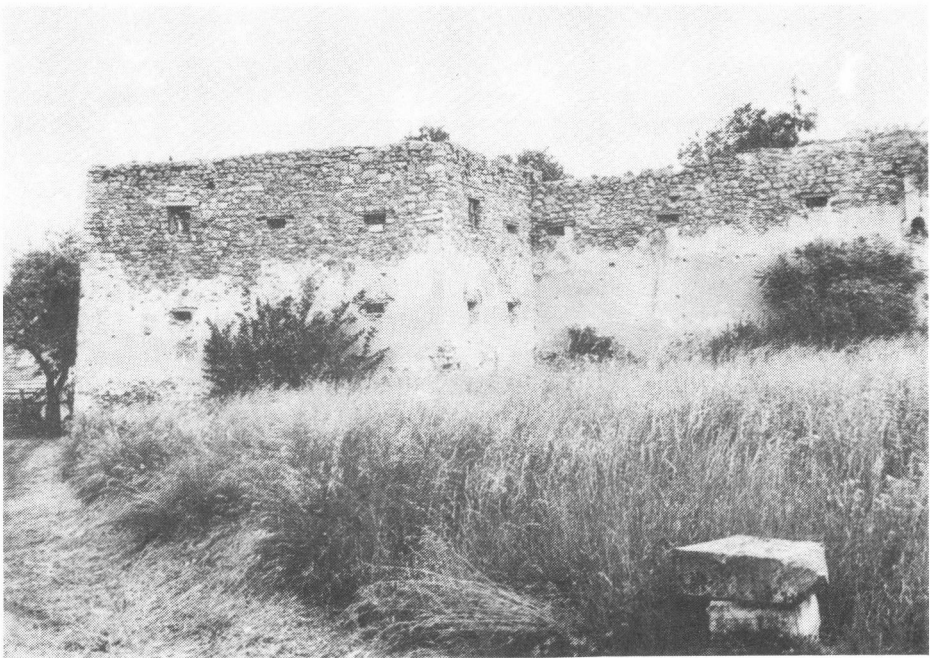
4. A templom boltozati alaprajza

5. A templomvár délnyugati oldala

6. A templomvár északnyugati olasz bástyája

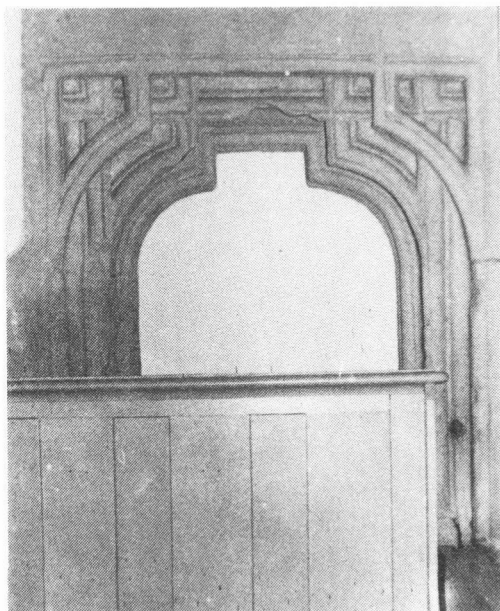

7. A nagyajtai templomvár délkeleti oldala

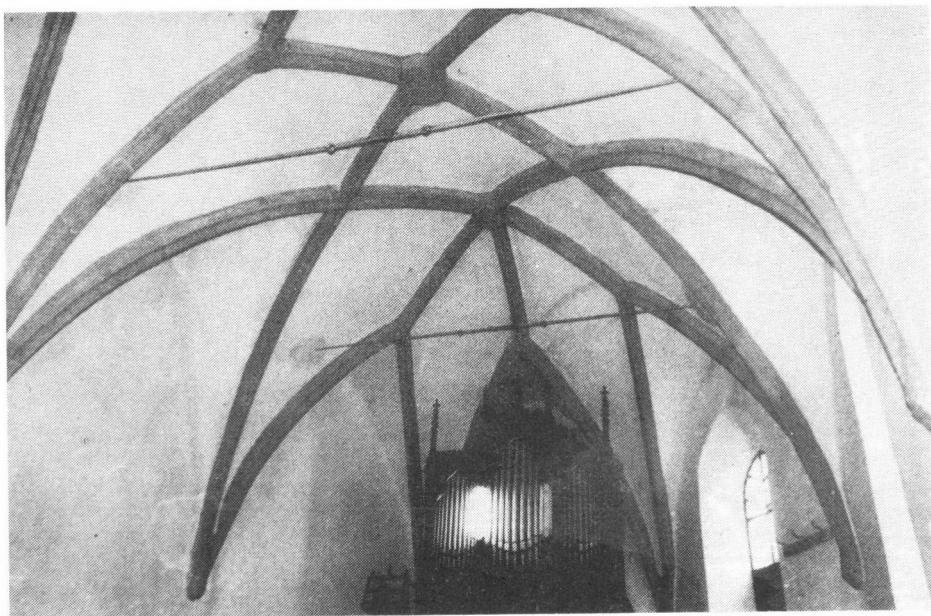

8. A várfal 15. századi fülkés szuroköntője és reneszánsz pártázatos díszítése

9. 15. századi ajtókeret a szentély déli oldalán

10. A szentély 15. századi bordás boltozata

zömmel a gyalogos szabad székelyek sorait gyarapították. Hasonló helyzetben élt a falu közössége a 17. század végén is, amint azt a császári királyi hadak kvartélyozásáról szóló 1694. október 4-én kelt jelentéséből is megtudjuk, miszerint Nagyajta fele szabad rendből álló, másik fele jobbágy.¹¹

Történelme során sok neves személyiséggel ajándékozta meg Nagyajta Erdély művelődési életét. Innen származtak a Donáth és Cserey családok. „Főként ez utóbbi családok sok jeles hazafi emléke dicsojti – írja Orbán Balázs – kik úgy a harc terén, mint a tudományok körében tündököltek: azok közül felemlítem itt Cserey Balázst, ki a szerencsétlen nikápolyi csatakor Zsigmond királyt oly önfeláldozólag menté meg, és Cserey Pált, ki Zrínyi Miklóssal dicsojlt Szigetvár hős oltalmánál”.¹² E család fia a történetíró Cserei Mihály, aki bár Csíkrákoson született (1667. vagy 1668. okt. 21-én), magát mégis mindig Miklósvárszéki Nagyajtai Cserei Mihálynak nevezte. Nagyajtai őseiről írva így emlékezik meg: „Az atyámnak atyja miklósvárszéki, nagyhírű Cserei Miklós volt, akit máj napig is nagy dicsérettel emlegetnek azon a földön...”.¹³ Itt élt és halt meg fia is Cserei Farkas (1719-1782), az író.

E nagyhírű nemes családok sírjait ma már hiába keressük a nagyajtai temetőben, „...legfelebb sejtetni lehet, hogy az a mostani unitárius templom dél keleti szögleténél lehetett, mert mint öreg emberek mondják, Cserey Mihály oda egy a kastélyfalakhoz közel feküdt kis fatemplomot épített volt családja és az akkor kevés számú ajtai református hívek számára, mely mellé ő maga s családja többi tagjai is temetkeztek... De a templommal együtt eltűntek nyomtalanul a Benkő József korában még megvolt Cserey-sírok”.¹⁴

A falu zömmel unitárius közösségét Lázár István (Torockó, 1742. szept. 3. – Kolozsvár, 1811. okt. 7.), Körmöczy János (Kissáros, 1762. – Kolozsvár, 1836. dec. 14.) és Kriza János (Torockó, 1811. jún. 18. – Kolozsvár, 1875. márc. 26.) is szolgáltak, akiket annak idején a nagyajtai zsinatokon választottak unitárius püspökké.

A település közösségi építkezéseinek legrégebbi, s egyben legjelentősebb műemléke, a falu közepe táján egy enyhén kiemelkedő dombon álló, olasz bástyás unitárius templomvár.¹⁵ A szabálytalan alapú, magas várfallal övezett udvarának közepén 15. századi késő gótikus teremtemplom emelkedik. Épületének középkori jellegét az aránylag hosszú, poligon záródású szentélye, valamint annak dongával boltozott mennyezete őrizi. Kettősen hornyolt terrakotta bordákból álló hálózata az 1802-es majd az 1977-es földrengést is szerencsésen átvészelte. Az oldalfalakba beépített, durván faragott címerpajzs formájához hasonló tartófejezetekből bordák hálózata indul ki, s átszövéen a mennyezetet, a boltozat gerincének négy egyszerű díszítésű (forgórózsa, címerpajzs), kör alakú boltzárókövére futnak össze.

Ennek a kettősen hornyolt, álbordás nagyajtai hálóboltozatnak még számos változatával találkozunk, nemcsak a háromszéki Kézdiszentlélek, Sepsiszentgyörgy, Gelence, maradványaiban Dálnokon, Kökösen, Zabolán, Lisznyóban, de számos csíki templomban is.¹⁶ Ilyen típusú álbordás boltozatokat többnyire egyszerű, kisebb falusi templomokon alkalmaztak: számukra olyan építészeti központok kínálhattak formaadó példát, mint az egykori csíksomlyói római katolikus, illetőleg a marosvásárhelyi református templomvár (kápolnarész boltozata), ahonnan viszont a szálak tovább vezetnek a kolozsvári Farkas utcai református templom, a dési, a szegedi alsóvárosi római katolikus templomok és a visegrádi központok felé.

A szentély délkeleti oldalfalán aránylag keskeny, magas, csúcsíves ablakok nyílnak.

Önfoglalásos, üvegtáblás ablakainak ívmezejében a múlt század közepén még álltak a ma már nem létező 15. századi mérművek. Orbán Balázs leírásából megtudjuk, hogy az egyiket kettős lóhereív feletti három kör, a másikat kettős lóhereív feletti négy levél, valamint halhólyagos, lóhereíves és egyenes alakú díszítőelemek egészítették ki.¹⁷

A szentély északi oldalán a régtől befalazott, így teljes épségben meglévő igen szép késő gótikus sekrestyeajtókeret került elő. A homokkőből faragott ajtókeret díszét a függőleges és vízszintes pálcák keresztezésének metszése, valamint a hornyolt ívsorok befelé keskenyedő bélétsora képezi. Hasonló faragású ajtókeret nyílt a zabolai református templom északi oldalfalának külső felületén (szintén beépítve) és a kézdiszentléleki római katolikus templom szentélyében. De számos késő gótikus ajtókeretről tudunk Erdély-szerte (a homoródkarácsonyfalvi, a nagykedei ref. templomról). Ezt a 15. századi emlékek valóságos tárházát: az időközben átépített hajótól a szentélyt egyszerű vállkövekből kiinduló enyhén csúcsíves formájú diadalív választja el. A boltozat díszítőelemeit és az oldalfalak gyámköveit téglavörös színnel szegélyezték.

Miután a templom befogadóképessége a felszaporodott népesség igényeinek már nem felelt meg, a 15. század során a román kori épületet részben lebontva, nyugati irányba tovább bővítették. A munkálatok idején a korábbi hajó északi és déli falait tehát nem bontották le, hanem az új épület arányai és követelményei szerint ráfalazva, azt tovább magasították. Ezzel magyarázható az oldalfalak felfelé fokozatos elvékonyodása. A hajót egész hosszában a 15. századi fiókboltozatokra tagolt dongaboltozat fedi. A voltaképpen reneszánsz építészeti technikával emelt boltozatnak hajdani díszítőelemei – a kettősen hornyolt terrakotta bordák – az oldalfalba beépítve (mindkét oldalon öt-öt) durván faragott pajzsformájú gyámkövekre futottak le. Hálózatuk szövedéke feltehetően azonos volt a ma is épségben álló szentély bordázatával. Huszka József – a Székelyföld számos középkori falfestményének feltárója – állítása szerint a nagyajtai gótikus templomban a 15. századi falképek még a múlt század közepén is megvoltak, de mint írja, az 1870. évi javítási munkálatok során, amelyet a „vandalizmus legkésőbbi színterének” nevez, azokat mind elpusztították.¹⁸ A virágmotívumokkal díszített későreneszánsz közsószékét 1710-ben faragták Donáth György megrendelésére.

A hajó nyugati bejárata fölött harangtorony emelkedik. Földszinti részét egyszerű dongaboltozat fedi. A déli oldal barokk ablakai között az első szinti lőrészrű, keskeny ablak formája és magassága megegyezik a szentély keleti végén lévő, a megmagasított koronázópárkányból nyíló kis ablakéval. Ugyanakkor a hajó északi oldalán, megintcsak a koronázópárkányon, lőrések, sőt ezek között a falba beépített tartógerendák nyomai is megtalálhatók. Mindezek alapján arra következtethetünk, hogy a templom épületét a 15. századi átépítése után megmagasított koronázópárkánnyal és védőkarzattal látták el – kivétel a torony felőli rész. Lőrésai (ablaknyílások) az átépítés után is megmaradtak. Ilyen sajátosságos védőszerkezettel Háromszéken csupán a zabolai templomvár bővült, feltételezhetően a templomerődök hatására.

A templom hossz tengelyével megegyező irányban, tágas udvart közrefogó, szabálytalan hosszúnegyszög alakú, terméskőből felrakott (kb. 5 méter) magas várfal emelkedik. Aránytalan méretei arra engednek következtetni, hogy alaprajzában kitűzésekor építői nem követtek semmiféle szabályt, így tehát az alapok lefektetése, a falak hossza és fekvése is szemre volt megállapítva, mert a meglévő szabálytalanságot a várterület terepviszonyai sem magyarázzák.

A védelem fokozása érdekében a várfal belső-felső negyedében körbefutó gerendákra védőfolyosót építettek, amelyről szurokontók és lőrések sokasága nyílt. Ezek a fülkés szurokontók a várfal korábbi, 15. századi erősítésének a maradványai. Hasonmásukat a szomszédos bölöni templomvár délnyugati, azaz a 15. századi falszakaszán, valamint számos, a 15-16. század elején épült szász templomerődön találjuk. Ez a 15. századi erősítési rendszer eredeti állapotában – a függőleges várharcászat követelményei szerint épített magas vékony falával – ellenállhatott a lovas vagy gyalogos, íjjal, nyíllal vagy szakállaspuskával támadó ellenség ostromának, de az időközben megváltozott haditechnika szükségessé tette a várfal védelmi rendszerének korszerűsítését. Így került sor a várfal két ellentétes sarkának, valamint a bejárat résznek bástyás erősítésére. Ez az úgynevezett olasz bástyás típusú védőrendszer a reneszánsz katonai építészet elméleti termékeként a 16. századi Itáliában alakult ki és látott napvilágot. Fő fedezeti elemüket a falak elé ék alakban kiugró, ötszögű, nagyméretű, többszintes bástya alkotta. Erdélybe jutását a felső-olasz területekről érkezett hadiépítések indították el. Elveit legkorábban Szapolyai János király szamosújvári (Új Bálványosvár) építkezései (1531-1540) tükrözik, majd II. János idejében (1540-1571) a szatmári és váradi végvárak követték. A későbbiekben ezek váltak mintaadó példává Erdély-szerte, hatásukra építették meg vagy bővítették tovább számos fejedelmi, főúri kastélyukat Alvincen, Csíkszeredában, Medgyesen stb., főúri rendelkezésre. Kivételt jelentenek e stílus háromszéki emlékei, amelyeket a falvak lakossága a közösség erejéből a templomokat övező védőfalaknál honosított meg Illyefalván, Árkoson és Nagyajtán.

A nagyajtai templomvár védőgyűrűjének északi oldalán nyíló bejáratát olasz bástya védelmezi, amely hadviselés szempontjából a védőfal leghatékonyabb eleme volt. Ha a csata színhelye a várfal közvetlen közelére tevődött át, szintjeiről a várfalat mindkét irányból jól védhették. Bejáratát tölgyfagerendából ácsolt ajtó zárja el, amelynek külső felületét számos vaspánttal erősítették meg a betörés ellen. A vaspántok felerősítésekor itt nem követtek semmilyen ornamentális elképzelést, mint azt több korabeli erdélyi műemléknél tették. Egyetlen vezérelvet követtek: a védelem fokozását. Hasonló ötletességgel oldották meg a kapu tengelyét, amely alul farönkön, felül pedig bilincsbe zárva forgott.

A várfal két ellentétes sarkára szintén bástyaszerű építményeket emeltek. Az északnyugati sarokbástya az azonos oldali várfalat, a délkeleti pedig a másik két oldalt védte.

Fontos azonban kihangsúlyozni, hogy bár a délkeleti sarkot szögelő bástya a Háromszéken épített bástyás erődítmény legtökéletesebb képviselője, az olasz bástyás rendszer itt csupán alaprajzi elrendezésével valósulhatott meg. A várfalak sarkaira emelt úgynevezett bástyák, funkciójukban továbbra is a torony feladatának feleltek meg: gondolunk itt a keskeny falakra, vagy a toronyszintek vékony padlószerkezetére, amely aligha állhatott ellen a nehéz ágyúgolyók kilövésekor fellépő erőhatásoknak. Az azonban vitathatatlan, hogy alapgondolatát, amelynek szellemében a fent említett védőrendszerek is kialakultak, ez a bástyás rendszer szolgáltatta. Emlékeztetve arra a korra, amelyben a késő reneszánsz legkorszerűbb hadiépítészetének gondolata a helyi építészet sajátosságaival ötvöződve, egy különös színezetű védőrendszert hozott létre: *az olasz bástyás templomvárak típusát.*

A reneszánsz kori átépítés további emlékét őrzik a várfal tetejét koronázó fogazott pártázatok. Ezek az antik épületektől örökölt, később a középkori várfalak tetején

körbefutó, fontos hadászati szerepet betöltő mellvédrendszerektől átvett architektónikus tagozatok olasz eredetűek. A szülőföldről Erdélybe jókora kerülővel jutott el. Útvonalát a lengyel, cseh és felső-magyarországi részek rokonemlékeinél kísérhetjük végig, ahol a helyi hagyományokhoz alkalmazkodva, átstilizálva honosodott meg. Változatos formatárából a nagyajtai várfalra egyszerű, úgynevezett fogazott pártázatok kerültek, hasonlóan a szomszédos bölöni templomvár északi oldalfalának díszéhez. Úgy tűnik: ez az „olaszfokos” pártázat is hamarosan közkedvelté vált az erdélyi reneszánsz építészetben, hiszen nemcsak a templomokat övező várfalakat, de a kastélyok homlokzatát is ezzel díszítették: gondolunk itt a ma már nem létező szentdemeteri kastélyra, valamint a közeli barcasági falvak lakóházaira.

A nagyajtai templomvár védelmét a kapubástya előtt álló barbakánnal, elővárral tovább fokozták. Hatalmas sáncainak és a föltöltéseknek nyomai még ma is jól láthatók.

A várfal udvar felőli részén, a védőfolyosó alatti falrész mentén eredetileg élelem tárolására kamrák sorakoztak. De nemcsak élelmüket, hanem egyéb javaikat is őrizték itt a nagyajtaiak, és gyakran maguk is a „kastélyban háltnak”. Egy-egy kamra helyet a falusiak meg is vásárolhattak az egyháztól, s ez igen csekély, évi úgynevezett őrzési adóztatás fejében tulajdonukat képezte.

A 18. század végére templomváraink gyakorlati jelentősége megszűnt. Ettől fogva a várfal meglévő részeinek csak lebontásával, elhordásával, pusztításával számolhatunk. Az 1789. március 19-22 között tett vizitáció alkalmával fölvelt jegyzőkönyv szerint – gyakori tűzvészre hivatkozva – itt is hasonló rendelkezéseket hoztak, s következőképpen a templom és a várfal körüli faépítmények azonnali eltávolítására szólították fel az egyházközséget.¹⁹ Így ma csupán képzeloerőnkre hagyatkozva idézhetjük szemünk elé a templomvár hajdani – akkor védelmet nyújtó valóságát – ma varázslatos hangulatát.

JEGYZETEK

1. MUSTAFA, A.M.: *Istoria turcilor*. București 1976; DECEI A.: *Relații româno-orientale*. București 1978.

2. A száz templomerődökről szóló néhány alapvető tanulmány: HORVATH, W.: *Siebenbürgisch-söchsische Kirchenburgen* 1931.; SIGERUS, E.: *Siebenbürgisch-söchsische Kirchenburgen*. Hermannstadt 1923.; POPESCU, G.: *Bisericile ale sașilor din Ardeal*. București 1956.; VÁTÁSIANU, V.: *Istoria artei feudale în Țările Române I*. 1959. Edit. A.R.P.P.

3. A templomvárak leírásával kapcsolatos alapvető forrásmunkák ENTZ Géza nevéhez fűződnek: Székely templomerődök. Szépművészet V. Budapest 1944. 120–126.; Árkos és Zabola. Két székelyföldi vártemplom. Pásztor-tűz XXIX. (1943) 2. sz. A háromszéki templomvárak rövid leírását lásd még KÖNYA Á. a Megyei Tükör c. napilap hasábjain 1979. 2428 sz. 1980. éf. 2653, 2617, 2599 és 2737. számaiban.

4. A háromszéki templomvárak közül ma már nehéz eldönteni melyek voltak a kerített templomok, mert a lebontások, a természeti csapások néhol alaposan megrongálták, sőt el is tüntették a védőfalakat.

5. MONUMENTA VATICANA HUNGARICAE, *Ratinones Collectorum Pontificorum in Hungariae*. Pápai Tized-Szedők Számadásai 1281–1375. Budapest 1887. I. I. 106. Az erdélyi püspöki egyházközigazgatás alapján a XIV. század elején egyháza a sepsi esperesi kerülethez tartozott és az uo. közötti térkép alapján anyaegyházként tüntették fel. ORTVAY T.: *Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején*. Bp. 1892. 637.

6. SZÉKELY OKLEVÉLTÁR (Szerkesztette Szabó Károly). Kolozsvárt 1873. II. 222. A továbbiakban SZ.Okl.

7. SZ.Okl. uo. 213.

8. SZÉKELY FELKELÉS 1595–1596. Előzményei, lefolyása, következményei. Szerkesztette: Benkő Samu, Demény Lajos, Vekov Károly. Bukarest 1979. 18.

9. LUSTRATIO DOMINORUM SICULORUM tam.Equestris, Quam pedestris Ordinis Trium Sedium Siculialium Sepsj, Kizdj et Orbaj admis utentium. I. Rákóczi György 1635 októberében készített háromszéki lustrája. M.O.L. Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak (F. szekció). Cista Diplomatica F. 136. Székely lustra jegyzések és nemesi összeírások. III. kötet.

10. Uo. 132. lap. A lustra feldolgozást lásd TÜDÖS S.K.: Une source de démographie historique: le registre militaire szekler de 1635. *Revue Roumaine d'Histoire*, Tome XXVIII. Nos.1-i, 1989.

11. SZ.Okl. IV. 331.

12. ORBÁN B.: A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismereti szempontból. Pest 1869. III. Háromszék. 13. A továbbiakban ORBÁN B.

13. CSEREI M.: Erdély Historiája (1661–1711). Bp. 1983. 79.

14. ORBÁN B.: 14.

15. DEBRECZENI L.: A nagyajtai unitárius

templomvár műemléki és műszaki vizsgálata. Kéziratának részletei az egyház parókiáján.

16. A hajó mennyezetének bordás hálóboltozata az 1802. évi földrengéskor hullott le.

17. ORBÁN B.: 14.

18. HUSZKA J.: A Szent László legenda székelyföldi falképeken. *Archaeologiai Értesítő* (1885) 212.

19. KELEMEN L.: Legrégibb adataink unitárius templomainkról püspöki egyházvizsgálati jegyzőkönyveinkben 1789-ig. *Keresztény Magvető* III. 1922. Újraközölve: Kelemen Lajos: *Művészettörténeti tanulmányok*. Budapest 1977. 213–222.

A tanulmányban előforduló helységnevek

A települések után első helyen – amennyiben volt – a német, majd a román nevek következnek a Magyar helységnévazonosító szótár (Szerk.: LELKES Gy. Budapest, 1992) nyomán.

ALVINC	Unter-Winz, Winzendorf	Vintu de Jos
APOLD	Trappold, Trappolden	Apold
ÁRKOS		Arcuş
BÁLVÁNYOSVÁR		Unguraş
BAROMLAKA	Wurmloch	Valea Viilor
BÖLÖN		Belin
CSÍKRÁKOS		Racu
CSÍKSZEREDA	Szeklerburg	Miercurea-Ciuc
DÁLNOK	Dayla	Dálnik
GELENCE		Ghelinta
ILLYEFALVA	Ilgendorf	Ilieni
KÁLNOK		Calnic
KÉZDISZENTLÉLEK		Sînzieni
KISSELYK	Klein-Scheltzen	Şeica Mică
KÖKÖS		Chichiş
LISZNYÓ		Lisnău
MEDGYES	Medisch	Mediaş
NAGYAJTA		Aita Mare
NAGYCSŰR	Gross Scheuern	Şuca Mare
PRÁZSMÁR	Tartlau	Prejmer
SEPSIBODOK		Bodoc
SEPSISZENTGYÖRGY	Sankt Georgen	Sfinţtu Gheorghe
SZÁSZBUZD	Buszd	Buzd
SZÁSZKÉZD	Keisd	Saschiz
SZÉKELYDERZS		Dariju
ZABOLA	Gebissdorf	Zábala

Kinga Tüdös-Simon: Die Kirchenburg in Nagyajta (Aita Mare)

Die Sekler siedelten innerhalb des südöstlichen Karpatenbogens und hatten hier, im Verlauf der Jahrhunderte eine wichtige militärische Rolle, und zwar Siebenbürgen gegen den Einfall der Wandervölker aus den östlichen Steppen, später gegen die Türken und Tataren zu verteidigen. Als Freibauern nahmen sie in der siebenbürgischen Gesellschaft eine Sonderstellung ein, ähnlich jener der Freibauern im Fogarascher und Marmaroscher Land oder jener der „rázeşi“ in der Moldau. Die Aktivitäten und die Mentalität der Sekler waren von ihrem Status als militärische Bevölkerung geprägt. Zum Unterschied von ihren Nachbarn, den Siebenbürger Sachsen, die Handwerker, Bauern und Kaufleute waren und demnach ihre Festungen auch zum Schutz ihres Hab und Guts errichteten, bauten die Sekler ihre Befestigungen nur für den Schutz der Bevölkerung. Die Kirchenburg in Nagyajta (Aita Mare) ist ein wichtiger Bau des Befestigungssystems entlang der Sekler Stühle. Die Parochie wird 1332 erstmals urkundlich erwähnt. Im 15. Jh. wurde auf den Grundmauern einer römischen Kirche eine größere Kirche im spätgotischen Stil errichtet, und kurze Zeit später entstanden die hohen Ringmauern. Die Entwicklung der militärischen Technik,

die rasche Verbreitung der Schußwaffen erforderten die Modernisierung des Verteidigungssystems, und so wurden die Mauern zur Zeit der Renaissance durch italienische Basteien ergänzt. Diese pentagonalen, vorgeschobenen Schutzwehre erhöhen den architektonischen Wert des Baus. Die Art der Befestigung ist den militärischen Verteidigungssystemen aus dem Italien des 16. Jh. charakteristisch. Sie gelangte in diese Gegend über den Einfluß ähnlicher Bauten, der Befestigungen von Sathmar (Szatmár, Satu Mare), Großwardein (Várad, Oradea) (1540-1571) und Várhegy (1562 wiederaufgebaut, 1599 abgerissen), am Rande des Dorfes Cófalva (Țufalău) (Ebenfalls seit 1332 dokumentarisch belegt).

KÉT ZRÍNYI-ARCKÉP CSEHORSZÁGBAN

A magyar történeti ikonográfia, bármilyen tekintélyes számú publikációval is dicsekedhet az elmúlt évtizedekből, még több, időigényes feladat előtt áll. Ilyen mindenképpen céltudatos és módszeres szervezést követelő feladat a külföldön lévő elsődleges, hiteles magyar ikonográfiai emlékek felkutatása és közzététele. Közleményünkkel ehhez a feltáráshoz kívánunk két fontos emlékkal hozzájárulni.¹

Századunk elejének irodalmában került először tudományos publikálásra (illusztráció nélkül) az a két portré, amelyekről a cikkben szólni kívánunk. 1907-ben jelent meg a roudnicei Lobkovitz-kastély műgyűjteményének katalógusa a csehországi műemlékeket ismertető sorozatban Max Dvořák tollából.² A felsorolás két arcképet említ a Zrínyi-családból: Zrínyi Miklós, a költő és hadvezér, és fia, Ádám olajfestésű portréit. A század eleje óta csak az elmúlt esztendőben került a két mű magyar művészettörténészek szeme elé. A most már Nelahozzeves egykori Lobkovitz-kastélyában őrzött darabok a Zrínyi-család kiváló mecénatúrájának tanúságai.

A magyar főnemesség portré-mecénatúrájának művészi színvonala a kezdetektől a 17. század második negyedéig a szokványos vándor-arcképfestők stílusában mozgott. Csáky Istvánné Forgách Éva maga nemében kitűnő portréja a Sustermanns-fivérek köréből, kivételnek számít (1638). Hasonló kvalitású a politikai tekintélyben és gazdagságban élre tört Esterházy-család két nőtagjának, Esterházy Miklósné Nyáry Krisztinának (1625) és Esterházy Istvánné Thurzó Erzsébetnek az arcképe a fraknoi ősgalériában. A század közepén támad igazi értő és a kvalitásért áldozó mecénás a hazai arisztokráciában a portrémegrendelések terén is. Nádasdy Ferenc országbíró családjának mecénási hagyományait európai utazásainak tapasztalataival fejlesztette tovább. A lübecki Benjamin Blockkal, a császári udvar számára dolgozó német festővel készítteti el a maga és felesége párképét az 1650-es években. Feltehetőleg az ő ajánlására festeti meg magát a külföldi mesterrel Esterházy Pál, a későbbi nádor és Nádasdy sógora 1655-ben. Nádasdy feleségének, Esterházy Anna Jüliának Fraknón őrzött és erős udvari hatást mutató portréjánál is Nádasdy közvetítését kell feltételeznünk a megrendelésnél (1645).

A két Zrínyi családi arckép ezt a mecénás kört tágítja a 17. század második felében. Zrínyi Miklós, a költő és hadvezér félalakos arcképe a szemlélővel szembenéz, jobbjaiban tollas buzogányt tart. Őszülő dús haja, finoman kidolgozott arcvonásai, pasztellszínekben játszó ruházata arról tanúskodik, hogy nem gazdagságára utaló részletekkel, hanem egyénisége szuggesztivitásának s vitézi voltának kidomborításával akarta bemutatni a művész. A jelzetlen festmény attribúciójához a grafika adhat kulcsot. Gerhard Bouttats, Bécsben működő németalföldi rézmetsző Zrínyiről készült, s a nelahozzevesi festményt mintául vevő vállképén a szignatúra szerint az előképet Johannes Thomas festette élet után. Az yperni származású mester (1617-1678) Rubensnél tanult Antwerpenben, s egy ideig ott is működött. 1661-ben I. Lipót császár szolgálatába lépett Bécsben, ahol haláláig dolgozott.³

Zrínyi Miklós portréján Thomas nem a rubensi portré stílusjegyeit alkalmazta, nem fény-árnyék átmenetekkel emeli ki a figurát a sötét háttérből. A tiszta kontúrok háttárolta félalak monumentalitása hangsúlyozódik a sötét, semleges háttér előtt. Ez a szerkesztésmód korábbi északolasz portrék és 16. századi németalföldi manieristák sajátja. A buzogányt tartó alsókar természetes tartása nyugodt méltóságot sugároz szemben Giovanni Maria Morandinak (1622-1717) Zsigmond főherceg portréján (1665 ?) látható kissé emelt, marsallbotot fogó jobbajával.⁴ Nincs szüksége arra, hogy ilyen erőltetett mozgalmassággal példázza ábrázoltja aktivitását. Ennek a beállításnak a gyökerei az olasz reneszánsz művészetbe nyúlnak vissza. (Pl. Piombo: Egy lovag képmása. Hartford.⁵; Bronzino: Cosimo de Medici. Firenze, Galleria Pitti.⁶) A ruha világos, élénk színei a fekete háttér előtt szintén az alak kiemelését szolgálják s ugyancsak 16. századi minták után igazodnak (Candid: Magdaléna bajor hgnő. München.⁷) A Thomas eddig ismert portréműveitől⁸ eltérő szerkesztésmód mindenestre kiválóan alkalmazkodik a modell egyéniségéhez. A portré datálásához a mester bécsi letelepedése és Zrínyi halála közötti éveket véve alapul (1661-1664) 1662-1663 a valószínű, mert hősről még nem viseli az aranygyapjas rendjelet.

Zrínyi Ádám portréja a Rubens tanítvány Van Dyck hatását mutatja. Az arckép az ábrázolt korát tekintve kb. 1670-re datálható. Arra az évre, amikor anyja, Löbl Mária Zsófia és nagybátyja, Zrínyi Péter közti viszály megoldódott a birtokmegosztást illetően. A tájképi környezetbe helyezett egészalakos portré a gyermeket bíborszínű magyar viseletben ábrázolja, lábán sárga bőrsarukkal, aranyos paszományövvel. A háttérben kerek kaputornyos vár látkepe. A figura mögött közvetlenül lombos fa, jobboldalt lova feje látszik. Nemcsak ez az utóbbi szokatlan a középeurópai provinciális portréfestészetben, hiszen nem lovasképmásról van szó, az a kép balszélén látható tárgycsoport: Piros, zsinóros dolmány, prémszegélyes, hegyes süveg, olyan, mint amelyet apja első Widemann-portréján visel, míves hüvelybe tett felnőtt szablya. A kép jobbszélén ágyúcső. A gyermek kezében nagyméretű, felnőttözhöz illő tollas buzogány, olyan, mint apja kezében a másik portrén. A felnőtt harci fegyverzet szerepeltetése elárulja a szándékot, hogy apja reményteljes, méltó követőjeként akarják bemutatni. A finoman modellált arc is arról árulkodik, milyen megindultsággal viseli családi hagyományokból eredő küldetését. Az arcvonások autentikus voltát a néhány évvel későbbi Tobias Sadeler-metszettel való összevetés igazolja.⁹ A portré kompozíciója elrendezésében magán viseli a tradicionális ősgaléria-jegyeket, bár festői eszközeiben a rubensi hagyományokhoz kapcsolódik. Az alak mögött magasodó lombos fa az intérieurt érzékeltető oszlop, vagy pillér helyét tölti be. A pihenő balkéz tartása az asztalon nyugtatott kézmozdulatot utánozza. A fegyverzet is ott foglal helyet, ahol a hadvezér típusú ősgaléria-arcképeken, az alak mögött, földre helyezve a sarokban, mint nagybátyja egészalakos képmásán.¹⁰ A fegyverek kiemeléséről szólva még egy ábrázolásra kell emlékeztessünk, a szigetvári hős vitézi allegóriáján (MNG), a puttóktól tartott, a főalaktól balra elhelyezett sisakra és pajzsra.¹¹

Ezek a családi hagyományokra hangsúlyosan utaló jegyek erősítik meg a datálást, egyben korrigálják Laszowskinak, Zrínyi Ádám életrajzírójának adatait.¹²

A két kiemelkedően színvonalas alkotás publikációjában tárgyalnunk kellene a kérdést, hogyan kerültek a festmények a Lobkovitz-család birtokába? Lobkovitz Vencel herceg a költő és fivére hadi dicsősége, majd az összeesküvés felszámolása idején a bécsi udvar vezető politikusa volt. Zrínyi Ádám portréjának datálása, valamint

11. Jan Thomas ?: Zrínyi Miklós,
a költő és hadvezér. 1662–63. Nela-
hozeves, Stredoceská Galéria

12. Gerard Bouttats, Jan Thomas
után: Zrínyi Miklós, a költő és had-
vezér. 1664. Magyar Történelmi
Képcsarnok

13. Ismeretlen németalföldi ? mester: Zrínyi Ádám. 1670. k. Nelahozeves, Stredoceská Galéria

a költő fiának további életútja kizárja, hogy az összeesküvést követő vagyonekrobzással kerültek volna Csehországba. Lobkovitz életrajzírójának azon magyarázatát, hogy kedvtelése volt híres emberek portréjának gyűjtése,¹³ nem találjuk kielégítőnek, mert mit keresett a képek között a gyermek Ádám arcása? Az együttesben a régi leltár szerint még egy női portré is szerepelt: Zrínyi Miklósné képmása Rubens modorában.¹⁴ Inkább hajlunk arra, hogy Ádám feleségének második, csehországi házassága folytán került a családi együttes ide ugyanúgy, mint a Zrínyi-könyvtár kötetei és a fegyvertár darabjai.¹⁵ Az örökös Daun-család Zrínyiné Lamberg Katalinnak csak egyik leszármazotti ága. Lehet, hogy a másik ág, a Kaunitzok eddig figyelmen kívül hagyott gyűjteményeiben még lappangott, vagy ma is lappang olyan mű, vagy dokumentum, amely a kutatás számára értékes adatokkal szolgálhat.

Az Itáliához sok szállal kötődő Zrínyi-család mecenatúrájának most megismert emlékei a bécsi udvari művészettel, az ott tevékenykedő németalföldi mesterekkel fennálló kapcsolatokról tudósítanak. Arról, hogy hogyan épül bele ez a politikában és kultúrában egyaránt vezető szerepelt vívó család a középeurópai barokk művészet tágabb, nemzetközi világába a háromrésze szakadt, hadjáratoktól szabdalta Magyarországból.

JEGYZETEK

1. A két festmény történeti-családtörténeti szempontból történő bemutatását lásd az 1991-es Zrínyi-ülésszak előadásainak közös publikációjában: CENNERNÉ WILHELMB G.: Hőskultusz a Zrínyi-család képzőművészeti mecenatúrájában. Somogy, 1991. 6. sz. 59–62.

2. DVORÁK, M.—MATEJKA, B.: Roudnice, díl II. zámek. Soupis památek, XXVIII. Praha, 1907. 267. sz. Osztrák mester: Zrínyi Ádám 6 éves korában. Olajfestmény, 178x135 cm. Jelenlegi leltári száma: SG 0-2465. Változott a méret: 178x133 cm.; Uo. 268. sz. Osztrák mester: Zrínyi Miklós. Olajfestmény, 94x75 cm. Jelenlegi leltári szám: SG 0-2483. Változott a méret: 93x75 cm.

3. THIEME-BECKER: Künstlerlexikon. XXIII. Leipzig, 1939. 64–65.

4. Porträtgalerie zur Geschichte Österreichs von 1400 bis 1800. Führer durch das Kunsthistorische Museum. Nr. 22. Wien 1976. 148–149. 122. sz. 211. kép.

5. CHASTEL, A.: La crise de la renaissance. 1520–1600. Genève, 1968. 29.

6. Bronzino, Piccola collezione d'arte N.10. Firenze, 1920. 24.

7. CHASTEL i. m. 197.

8. Porträtgalerie zur Geschichte Österreichs.. 129. sz. I. Lipót jelmezben; 49. sz. Margaréta Terézia, I. Lipót felesége jelmezben; 226. sz. Dietrichstein Gundakar lovasképe jelmezben.

9. Zagreb, Arhiv Hrvatske, graficka zbirka, 1843. sz. Rézmetszet, körülvágott lap, 13,8x8,1 cm.

10. Magyar Nemzeti Múzeum—Magyar Tör-

ténelmi Képcsarnok, ltsz.: 1523. Olajfestmény, vászon, 220x157 cm. V.ö.: Főúri ősgalériák, családi arcképek a Magyar Történelmi Képcsarnokból. Kiállítási katalógus. Bpest, 1988. 120. C.109. sz.

11. BUZÁSI E.: Zrínyi és a későreneszánsz vitézi allegória. A szigetvári hős festett apoteózisa. In: Collectanea Tiburtiana. Tanulmányok Klaniczay Tibor tiszteletére. Szeged, 1990. CENNERNÉ WILHELMB G.: i. m. Somogy, 1991. évf.

12. LASZOWSKI, Emil: Gróf Zrínyi Ádám. 1662–1691. Különlenyomat a Királyi Archivum Közlönyéből, Zágráb, 1937. (Ford.: László Hermina, Lebár Mária és Szusity Xénia) In: Zrínyi dolgozatok. III. (Szer.: Dömötörfi Tibor, Thuróczy Horváth Andrea, Kovács Sándor Iván.) Bpest, 1986. 95. l. 16 évesnek mondja Zrínyi Ádámot.

13. WOLF, A.: Fürst Wenzel Lobkowitz, erster geheimer Rath Kaiser Leopold's I. Wien, 1869. 439.

14. DVORÁK, M.—MATEJKA, B.: i. m. 264. sz. Osztrák mester: Löbl Mária Zsófia, Zrínyi, a költő felesége. 1648. Rubens modorában. 84x68 cm. A portré lappang.

15. Szluha László I. levele Toldy Ferencnek. In: Zrínyi dolgozatok. I. (Szerk.: Hausner Gábor, Kovács Sándor Iván.) Bpest, 1984. 62–63.

Itt köszönöm meg a Stredočeska Galeria igazgatójának, P. Dvorsky úrnak, valamint E. Kolumkova kolléganőnek szíves segítségét.

Gisela Cenner-Wilhelmb: Zwei Bildnisse aus der Familie Zrínyi in Böhmen

Die zwei Ölgemälde wurden im 1907 von Max Dvořák ohne Abbildungen im Katalog der Kunstsammlung des Schlosses Roudnice publiziert. Die Porträts wurden aber erst im 1992 von ungarischen Kunsthistorikern in der Stredoceská Galéria, besichtigt.

Das Bildnis von Nikolaus Zrínyi, dem Dichter und Feldherrn ist eine Halbfigur-Darstellung vor dunklem Hintergrund, mit dem Streitkolben in der Hand. Das fein ausgearbeitete Gesicht und die hellen Farben der Kleidung verleihen dem Bildnis die Monumentalität eines ausserordentlichen Charakters. Bei der Meisterfrage des qualitativollen Gemäldes kommt uns die zeitgenössische Grafik zur Hilfe. Der Kupferstich von Gerard Bouttats – eine Schulterbild-Kopie vom Gemälde – benennt den Niederländer Jan Thomas, als Verfasser des nach dem Leben gemalten Originals. Der Rubens-Schüler liess sich am Anfang der 1660-er Jahre in Wien nieder, so konnte das Bild im 1662–1663 entstanden sein. Zrínyi ist ohne dem Vliessorden dargestellt, den er im 1664 erhielt.

Das zweite Bildnis zeigt Adam, seinen Sohn. Der im Freien gemalte Knabe von ungefähr 8 Jahren ist im Kompositionstyp des Feldherrnporträts dargestellt. Die als Beiwerk dienenden Waffen sind aber diejenigen des Vaters, das Porträt will ihn als würdigen Nachfolger vorführen. Der im malarischen Stil von Van Dyck wiedergegebene Gesichtsausdruck bezeugt das Bewusstsein der traditionellen Sendung des Türkenkampfes.

Die Gemälde liefern neue Angaben über die Beziehungen des ungarischen Hochadels und der aus Westeuropa stammenden Hofkünstler der Habsburger und bereichern unser Wissen über die Entstehung der Familiengalerien.

Tímár Árpád

VITA FERENCZY ISTVÁN MÁTYÁS-EMLEKMŰ TERVÉRŐL

Nyáry Pál 1839 decemberében néhány nap leforgása alatt több napi- és hetilapban is közzétette *Felszólítás a honi szobrászat ügyében* című írását.¹ A felhívás két egymással összefüggő célt jelölt meg: munkalehetőséget kívánt teremteni a méltatlanul mellőzött jeles magyar szobrászművésznek, Ferenczy Istvánnak, és szorgalmazta, hogy közadakozásból maradandó emléket állítsanak a nemzeti múlt nagy alakjainak, elsőként Mátyás királynak. Bejelentette továbbá, hogy a célok előmozdítása érdekében egyesületet hoznak létre.

A felszólítás nyomán igen élénk és terjedelmes, évekig tartó vita kerekedett. Ez a vita kortörténeti dokumentumként is rendkívül tanulságos, hiszen számos esztétikai, művészetpolitikai és közéleti kérdést vetett fel, s ma is igen gazdag példatárát kínálja azoknak a gondolatoknak és megválaszolandó kérdéseknek, amelyek a korszakban élőket elsősorban foglalkoztatták. Igen érdekes szempontok, ötletek, javaslatok vetődtek fel természetesen a konkrét szobortervvel kapcsolatban is. Túlzás nélkül állítható, a polémia során a Mátyás-szobor ügyének szinte minden lehetséges apró részlete, mozzanata kérdésessé, vitatottá vált. Vitatták, hogy szabad-e összekötni Ferenczy egzisztenciális gondjait és a nemzeti múlt ápolását, vitatták, hogy Mátyásnak kell-e emléket állítani vagy valaki másnak, felvetették, hogy vajon költséges szobrot kell-e emelni, nem lenne-e méltóbb a megemlékezésnek valamilyen más formája; vitatták, hogy márványból vagy ércből készítsék-e a szobrot, hogy római tógában vagy „keleties” magyar ruhában kell ábrázolni Mátyást, hogy Ferenczyt bízzák-e meg, vagy valamelyik világnagyságot, hogy egyáltalán közvetlen megbízással vagy nyílt pályázat alapján kell-e dönteni a kivitelezőről, hogy hol állítsák föl a művet, a Várban, a Gellért helyen vagy a Piac téren, sőt még azt is vitatták, szabad-e a befizetési összeg alsó határát egy forintban megszabni.

A vita elindítója, Nyáry Pál kiáltvány jellegű, retorikusan felépített felszólítása is mélyen benne gyökerezik a reformkor gondolatvilágában, szemlélete, értékrendje, érvelési módja, logikája, a probléma megközelítése magán viseli a kor jellegzetes vonásait. A művészet szükségességének és a művészetpártolás kötelességének igazolásához úgy jut el, hogy a korszak általános nagy céljaiból indul ki: „Nagy a kor, melyben élünk, a haladás s emberi benszülött erők kifejlési kora. Nagy a feladás, mely előttünk áll: beérni Európa annyira haladt s folyvást haladó nagy nemzeteit; megfutni azon térközt, mely köztök, s köztünk, a csak nem négyszázad óta hátramaradtak közt létezik, s melyen innen az enyészet, túl egy nagy nemzet remény-teljes jövődjére vár reánk.” Itt is felbukkan – mint a reformkorban oly gyakran – az az először Zrínyi Miklós által megfogalmazott gondolat, hogy egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalóak: „A magyar kebel szint olly hő, szint olly fogékony minden jóra, nagyra és szépre, mint akármely más nemzetbeli; ... egy leendő nagy nemzet minden alkotó részeivel bírnunk...” Ez a buzdítás nem indokolatlan, hiszen a képzőművészet hátramaradottságát sokan sokáig nem a körülmények szűkösségével, hanem a magyarság tehetségtelenségével, képzőművészetre való alkalmatlanságával magyarázták.²

A helyzet és a feladat felismeréséből vezeti le a felhívás a kortársak felelősségét: „... az újjászületés rég várt időszaka bekövetkezett. Egy helyt maradnunk többé nem lehet. A gondolat, hogy tetté váljék, csak figyelmeztetésre, tárgy- és út-kimutatásra van szükség. Ki hiányt lát, pótolni valót, s halgat, nemzete ellen vét.” Ilyen hiányt pótló tettek érezték a nemzeti művészet megteremtését, ezért hozták létre a honi szobrászatot támogató társaságot: „... bünt követnénk el, ha polgártársinkat nem figyelmeztetnénk: Egyetlen szobrászunk, a nagy Thorwaldsen s még nagyobb Canova tanítványa, a nemzeti muzeumban álló »Pásztor leány«, az esztergomi fő templomban lévő »István mátyr«, a Kisfaludy Károly emléke s több jeles szobrásművek készítője... Ferenczy István, majd két év óta munka nélkül...” A felelősség indoklásául, az akció fontosságának hangsúlyozása érdekében persze némiképp eltúlozták Ferenczy egyedüli voltát: „Művészt nem minden idő szül... jaj azon nemzetnek, mely azt becsülni nem képes!” – figyelmeztet a felhívás.

Az is nagyon jellemző, hogy milyen nagy jelentőséget tulajdonítottak – nem függetlenül persze Ferenczy erre irányuló korábbi erőfeszítéseitől – a hazai nyersanyagnak, a magyar márváynak. Foglalkoztatásának egyik fő érve, hogy Ferenczy „leírhatatlan fáradtsággal keresett s feltalált márvány bányája használatlan hever!” – „Mit kell tehát tennünk?” – teszi fel a szónoki kérdést a felhívás, majd így válaszol: „adjunk a művésznek művészhez illő nagyszerű munkát. E végre, mi alólírtak társasággá alakulván... azon nagy férfiaknak, kik honunk év könyveiben vezér csillagokként tűnnek elő, a haza szebb létre juttatásában szerzett érdemeikért tartozó hálánkat azzal nyilvánítani: miszerint neveik örökítéseül tiszteletökre Ferenczy István által hazai fehér márványból készítendő nagyszerű emlékek emelését hozzuk indítványba, nem csak, hanem azok közül ezúttal elsőnek már ki is tűztük Hunyadi Mátyást, kit mint királyt, mint hadvezért, mint embert, mint tudományok s szépmesterségek barátját, kegyelőjét egyaránt nagynak, a haza s emberiség jóltevőjének ismerünk.”

Nyáry Pál felszólítása azt is bejelentette, hogy az alapítók, a felhívást aláírók „ideigleni választottsággá alakultak”, hogy a szükséges pénzt közadakozással, ívek szétküldése útján gyűjtik össze, „az aláírási summát” pedig egytől ötven pengő forintig szabják meg. Kitűzték 1840. január 12-re a társaság alakuló nagygyűlését, ahol is sor kerül majd a végleges vezetőség megválasztására, a szoborterv bemutatására, a művésszel való szerződéskötésre, az emlékmű helyének kijelölésére, melynek véleményük szerint „közhelyen” kell lennie.

Az első reagálás már 1839. december 23-án napvilágot látott egy pozsonyi hírlapban, a *Hírmőkben*.³ Csató Pál rendszeres sajtószemléje során megemlíti, hogy „a Társalkodóban valamint minden egyéb pesti hírlapokban egy új»honi szobrászati« egyesületről veszünk értesülést.” E lap még egyetértőleg hangsúlyozza a kitűzött célokat, bár halvány kétkedés is megfogalmazódik a művészi színvonal tekintetében: „Adja az ég, hogy az aláírás útján tervezett emlékek a művészet tekintetében is megfeleljenek a nemzet méltóságának s a vállalkozó egyesület magas és megtisztult ízlésének. De ha ez nem egészen sikerülne is, már maga ama legközelebbi két fő cél t.i. Ferenczy teremének munkával ellátása s az általa feltalált márványbánya folytonos használata megérdemlik az országos pártolást.”

A *Honművész* 1840. január 2-i számában Mátray Gábor, a lap szerkesztő-kiadója csupán arra szorítkozott, hogy tisztelettel felszólítsa a nagyérdemű olvasókat, adakozzanak a szobor javára, s büszkén hivatkozott arra, hogy „több ízben volt már sze-

rencséje hasonló nemzeti s jótékony célokra megnyerni t. olvasói bizodalját.”⁴ De hamarosan — már a közgyűlést megelőző napon, január 11-én — megjelent az első polemikus írás is, a *Társalkodóban*, *Hábor* aláírással.⁵ A szerző azzal egyetértett ugyan, hogy Mátyásnak emléket kell állítani „az agg Gellétre; mit ha csak távulról megpillantand az Árpád-sarj: magasra ragadtassék lelke, s azonnal valamennyije dicsőült emberiség-, haza- s jogbajnoknak üssön fel”, de két „merőben különválasztandó” tárgynak tekintette azt, hogy Ferenczyt munkához juttassák, s hogy a nagy királynak szobrot emeljenek. Hozzászólt a megvalósítandó mű anyagának kérdéséhez is: a „törékeny fejér márvány” helyett a „századokkal dacoló érc”-et ajánlotta, „legyen collossalis, a nagy férfit legdicsőbb emberi s reformatori szellemében tüntető bronzszobor, Európa legelső művésze által készíttendő.” Éppen ezért nyílt, nemzetközi pályázat kiírását szorgalmazta — a Lánchíd-pályázat példájára hivatkozva —, amelyen természetesen Ferenczy is részt vehetne. Sőt azt is javasolta, hogy a nagyközönséget is vonják be a bírálatba. A befutott terveket a pesti választmány „kő vagy rézre lenyomatván, heti lapok útján szétküldőzné a nemzethez; s miután az is véleményét közlé irántok: csak s igazán csak akkor köttetnék szerződés a választott művésszel.” Ez a javaslat csupán annyiban valósult meg, hogy nyilvános pályázat híján az egyetlen terv, Ferenczy rajza valóban megjelent a lapokban, s a metszet egy-egy példányát az aláírási ívekkel együtt szétküldték szerte az ország legtávolabbi pontjaira is.

Figyelemre méltó, hogy a szerző felvetette az emlékmű, az emlékállítás egyik legfontosabb elvi kérdését is, azt ugyanis, hogy a szobor emelésének valójában csak akkor van értelme, csak akkor tölti be rendeltetését, ha a mű része lesz valamiféle szertartásnak, kultusznak. Ezt a szobor elhelyezésére vonatkozó javaslata részeként fejtette ki: „Véleményem szerint e nagyszerű emléket a dicső király valamely kedves és emlékezetes helyére kellene állítani... valamely ünnepélyes, megszentelt pontra, tesszem Buda fölé... hogy a hálás utókora a kísértálási szabad és friss lég által kiemelkedve a halandó élet kisszerűségéből, itt egész föntségében érezhesse a nagy s üdvös benyomást, mit egy nagy művés megdicsőítette emberiségbajnok emléke ébreszthet. Higyetek el, e fönstéges érzelmeket soha sem kelthetné föl ez, piac vagy köztérre állítva; mert itt az emberek házi súlya mindennapi gondolatokkal sűrőgnék, s nem lehetnek fönstébb érzelmekre hangolva.”

Jellemzőnek tarthatjuk ezt az első vitacikket abból a szempontból is, hogy a szerző az emlékműállítást mennyire nem művészeti, nem esztétikai kérdésnek tekintette. A kor uralkodó felfogásának megfelelően a szobor — és általában a művészet — feladata, funkciója elsődlegesen a nemzeti öntudat megteremtése, a nemzeti önbecsülés fokozása, az erkölcsök jobbítása. A végső cél, hogy a honpolgárok „emberiség-, haza- s jogbajnokká” váljanak.

Január 15-én már újabb hozzászólás jelent meg a *Társalkodóban*.⁶ Szalay Antal — az önkritikát sem mellőzve — megjegyezte: „a magyar meg nem állja — ha a dolog még olly szent, szeplőtlen, hasznos s illő legyen is — hogy bele ne szóljon, és mi több: akkor is, midőn senki sem kérdi.” Ez az észrevétel némiképp előrevetíti az egész vita jellegét; a sajtópolémia során valóban mindenbe belekötöttek, minden lehetséges álláspont — és mindennek az ellenkezője is — képviselőre, pártfogóra talált, mindenki szenvedélyesen küzdött — sőt többnyire megpróbált érvelni is — a maga igaza mellett. Szalay is méltatlannak tartotta a két ügy összekapcsolását: „ha megtudják szomszédaink: Mátyásnak azért adunk életet, hogy Ferenczy éljen, ez, ha nézeteim nem csal-

nak, nem nagy dicséretére válik oly nemzetnek, melynek dús jövedelmekkel tetéztet, adónélküli gazdag tagjai számosak, oly számosak, hogy akár 24 Ferenczyt is méltóképp jutalmazhatnának!” Szintén vitatta a szobor anyagát: „Mit király vagy nemzet tesz, legyen királyi s meglepő, s ha szabad helyen állítatik, legyen érc!” Ebben az írásban fogalmazódott meg először, hogy Mátyás király nagyságához, dicsőségéhez a lovasszobor lenne igazán méltó: „Azon emlék, melyet a magyar nemzet nagy királyának állít ... kisebbszerű ne legyen György londoni, József bécsi, s mely ezeket felülmúlja — a még múlt nyáron Münchenben-létemkor készült — Maximilian lovasszobránál!” Szalay felvetette azt is, hogy lehetnek olyanok, akiknek kifogásuk van Mátyás személye ellen: „...többen fognak találkozni: kik nem Mátyást akarják először koszorúzni”, hiszen felróható neki, hogy „a nemesi szabadság elnyomásával — minden nemzeti haszon nélkül — legszigorúbb adóztatója népének; ki nemzeti nyelvünknek, a classica literatura pártfogása által leghatalmasb — tán nem akarva — ellensége.” Ő maga azonban végül is úgy döntött, hogy „mind ez kevés árnyék Mátyás sok valóságához, s méltó az előszöri megtiszteltetésre!” De emléket, bronz lovasszobrát ne Ferenczy készítse. Ferenczy faragjon márványszobrokat, „egy nemzeti dicsőségünkhöz illő Pantheon” számára, Mátyást, és másokat is, Hunyadi Jánost, Árpádot, Szent Lászlót, Nagy Lajost.

A honi szobrászat pártolására alakult társaság alakuló nagygyűléséről Nyáry Pál számolt be január 30-án a *Honművész* hasábjain: „...a jelen volt 58 részvényes tag titkos szavazattal elnökké Fáy Andrást, pénztárnokká Ilkey Sándor táblabíró, jegyzővé Nyáry Pál pestmegyei főjegyzőt” választotta. Az „igazgató választottság” megszavazását, a szobor helyének és alakjának eldöntését a március 15-re tervezett következő nagygyűlésre halasztották, s egyben nyilvános vitát is kezdeményeztek: „a társaság ezennel felszólít mindenkit, kit e szóba hozott tárgy érdekel, hogy a felállítandó emlékszobornak mind helye mind alakja iránt tekintetbe veendő véleményét a társaság elnökéhez írásban megküldeni sziveskednék.”⁷

Az első válaszcikk Hábor írására február 8-án jelent meg a *Társalkodóban*.⁸ Váradi Károly a társaság első kiáltványában megfogalmazott eredeti szándékot védelmezte: „Honfitársaink nagy hibája az, hogy egy lelkesüléssel kitűzött célt vagy mellékes, vagy újabb célokkal kötnek többnyire együvé ... Igenis Hábor úr, egy művészre, az egyetlen egy honi szobrászra kell azt bízunk ... Ferenczytől a nagy Király a művészet nagy barátja szobrának készítését megtagadni annyi volna, mint egész Európa hallatára kiabálnunk, hogy a magyar szobrász ... egy dicső szobor felállítására elégtelen, s hogy a Magyaroknak, európaszerte híres szobrásza mellett külföldre szorulnia kell.” Váradi tehát — a nemzeti büszkeségre, önértetre hivatkozva — elvetette a nyílt pályázat gondolatát, megriadt attól, hogy esetleg külföldi művész kaphatja meg a megbízást. Azt is helyénvalónak tartotta, hogy márványból legyen a szobor. Itt sem esztétikai érvekről van persze szó. Úgy gondolta, ha Ferenczy a márványfaragáshoz ért, akkor jobb, ha ő csinál márványszobrot, mint egy bronzhoz értő idegen bronzemléket: „nem inkább dicsőíttetik é annyira kedvelt nemzete valahára előállt lelkes szobrászatul ... mint egy idegen, hideg érdekből dolgozó mester keze által?” A márvány anyagának sérülékenységre való utalást sem tartotta megalapozott ellenvetésnek: „Arról pedig, hogy a meszerileg alkotandó márványszobor orr vagy fül nélkül maradand, úgy hiszem nincs mit tartanunk, mert szent lesz azon hely, hol a nagy királynak, a nép emberének emléke állni fog, s búcsúra megyen oda minden romlatlan szív, hogy midőn Mátyás nagyságát

bámulandja, attól ne mulékony lángot kapjon, hanem általa minden nagyra s nemesre buzdításék!” Érvelésének naivitása természetesen nyilvánvaló: egy köztéren álló szobor épségét nem lehet csupán a romlatlan szívek bámulatára alapozni. Az idézett gondolatmenetben azonban nem is ez az igazán érdekes, hanem az, hogy Váradi Károly számára is magától értetődő, hogy az emlékmű valamilyen kultusz tárgya, valamilyen ünnepélyes eseménysor része lenne, amely az emberek jobbítását, nemesebbé tételét szolgálná.

Bekapcsolódott a vitába a korszak legtermékenyebb művészeti írója *Novák Dániel* is. Február 8-án a *Hasznos Mulatságok* c. lapban egy Ferenc császár emlékére állított szobormű kapcsán tért ki a Mátyás emlék ügyére.⁹ Megelégedéssel nyugtázta, hogy a közvélemény végre felismeri a képzőművészet szerepét, jelentőségét: „Átlátván végre néhány lelkes fia a Hazának, hogy a képzőművészetek az ország becsületére s dicsőségére szolgálnak, s hogy műremekek megismerése által a nép ízlése javul, valamint is, hogy az irántok eddigi idegenkedés ekkép lassankint megszűnik; azon nemes fogásra, s józan gondolatra jövének, miszerint egykori nagy királyunknak, egyikén Pest s Buda díszesb terei között, fenmaradandó emléket emeljenek, s mely műhez aztán egy honi szobrász dolgozza a tervet, ki már külföldön mulatásakor, elég ügyességet szerze magának a képzőművészetek ez egyik ágazatában.” A szándék üdvözlése mellett Novák több megfontolandó gyakorlati javaslatot is előterjesztett. Megjegyzendő, hogy az ő írásaiiban találkozunk először szűkebb értelemben vett művészeti kérdésekkel. „Az efféle feladáshoz képest sokféle terv-javallat juthat szőnyegre, s a módokhoz képest, a készítendő szobor álló, vagy lóra ültetett lehet, márványból vagy ércből közönséges piedestálra, vagy pedig díszes oszlopra helyezve. Hogy a márvány, a szabad ég alatt az idő viszontagsággal nem dacolhat, bizonyítják tetteleg a schönbruni, s talapokra állított fehér márvány szobrok, a melyeket most már deszkaházakkal óvnak; s ez oka, hogy nagyvárosokban felállított e nemű emlékek, egyáltalán ércből öntvék. A piedestál, avagy a talap, természetesen gránitkőből faragtassék ki, s ha talán magas oszlop emeltetnék, mellynél az oszlopszárat domború allegóriai művek, alakok, környezik, az jó s kemény terméskőből állhat.” Novák számára a szobor anyaga a figura jellegének és rendeltetési helyének függvénye, ő nyilván nem tulajdonított döntő jelentőséget annak, hogy a szobor vagy a talapzat anyaga „magyar”-e vagy sem. Szakmai felkészültségét, hozzáértését az is bizonyítja, hogy ő volt az egyetlen, aki a vita során megfogalmazta azt az igen fontos szempontot, hogy a szobor tervezésekor előre kell tisztázni, hová, milyen térre, pontosabban milyen térbe fog kerülni a felállítandó emlék. „Egészen más valami azon tér terjedtségéhez, s az azt környező, jobbadán magas építményekhez illesztve egy olyan emlék javaslattal kiállani, hogy az minden műértő helyben hagyását megnyerje, s hogy az tehát, se igen kicsinynek, se igen nagy-nak ne látszassék, s itt már a perspectiv tudomány alapos értése szükséges feltétel, melly nélkül, mikép egy historiai festvény, úgy ez is elveszti minden becsét. Az volna tehát tanácsom: ha csakugyan a Haza lelkes fiai, Pest s Buda díszesb téerein, emléket akarnak felállítatni, szemeljék ki előbb azon tért, hová az emléknak kell jönnie, melly térről aztán rendes helyzeti tervet szerezvén meg, a kiosztandó példányok szükséges száma köre lenyomatván, s a perspectivrajz mutattván a tért környező épületeket, concursus útján szólíttassanak fel művészek, hogy e célra műterveket készítsenek, s a kiszabott időre beküldjék dolgozatikat, a melyek aztán a bécsi cs. kir. képző művészeti akadémiának küldessenek fel bírálatul, hiányozván magyar Hazánkban olyas

hatóság egyáltalán, mely illyes nagyszerű munkákat megítélni képes.” Novák is szükségesnek tartotta tehát a nyílt pályázatot, a bírálatot pedig szakértőkre kívánta bízni.

A vita következő állomásaként *Literáti Nemes Sámuel* fejtette ki véleményét 1840. március 4-én a *Honművészen*.¹⁰ A többszereplős beszélgetés formájában megírt cikkben a résztvevők véleménye megoszlik arról, hogy „Mátyás király emléke hova illenék legjobban?” Van aki a Sándor palota elé képzei a budai Várhegyre, van aki a Gellért hegy sziklájára, más pedig a piactérre. De képviselnek olyan véleményt is, hogy nem Mátyásnak kellene először szobrot állítani: „Bizony barátim, én több oknál fogva óhajtánám, hogy előbb Hunyadi Jánosnak, s azután emelnének fíjának emléket.” *Literáti* is hozzászólt a szobor anyagának kérdéséhez, szerinte az ércszobrot fenyegetik jobban a történelem viharai, ő csak a velencei Szent Márk templom bronz lovait ismeri a régebbi időkből fennmaradtak közül, míg márványszoborra számos példa van, még a magyar középkorból is. Azt is érvként említi a bronzszobor ellen, hogy a patina idővel elrontja a figura finomabb vonásait.

Új síkra terelte a vitát *Kövy László* a *Társalkodó* március 18-i számában megjelent írásával. Álláspontja summáját már a cím is jelezte: Mátyás és Kőlcsey emlékit ne szoborral örökötsük.¹¹ Érvelésében fontos szerepet kapott a történelmi tapasztalat: „Csodálkozhatni Európán, hogy annyi század romjain állva, annyi nagy férfinak emelt szobrok ledőlte után is, naponta mindinkább siet munkát nyújtani az enyészet semmitő kezének.” Az emlékezésnek, a megbecsülésnek *Kövy* szerint nem az emlékműállítás a leghatékonyabb formája: „Vagy azt hisszük talán, hogy csupán szobrokkal örökíthetni nagyjainkat... vagy Washington sírja felett a zöld fa árnya nem enyhítőbb, nem fényesebb, mint a Vendome-tér ötven lábnyi magas érc tömege? legyen az emlék bármi, csak a nép elismerje érdemed, s tudja az utód, ki volt azon férfi, kit előde emlékre méltatott.” Szerencsés megoldásnak, követendő példának tartja *Kövy* a Kisfaludy emlék sorsát. Ott ugyanis az összegyűlt pénznek csupán az egyik részét költötték szoborra, a többitől pályadíjat alapítottak s ez *Kövy* szerint sokkal nagyobb hatást gyakorol, sokkal hasznosabb, mint az emlékmű. Hasonló megoldást javasol Mátyás emlékének megörökítésére is: „Legyen szobrunk egyszerű mellkép, mint Csokonaié Debrecenben, a többi fordítsuk üdvesb célokra... Fogjuk fel minden nagy honfi szellemét, értsük meg mi volt éltiben lelkének magasb vágya ... Mátyás célját a tudományok terjesztésiben fogjuk fel ... Hasson tehát a népre, kezdje meg a nép-nevelésen, tegyen jutalmakat kézi-könyvekre, nevelési tervekre, legjobb tanítási módok felfödözésére stb.” A költséges szoborállítás elleni érvként felsorakoztatja *Kövy* az ország szegénységét is: „Higyjuk el, nem nekünk való a drága emlék... ha emléink az eget vernék is, mit ér, ha alatta a nyomor s inség könnyeket hullat?” A későbbiek során ez az érv is nagy szerepet kap még. De egy nagyon érdekes esztétikai ellenérv is megfogalmazódik *Kövy*nél. Észreveszi ugyanis azt, hogy az emlékmű, a szobor valójában nem azt a hatást kelti, amelyet szánnak, illetve tulajdonítanak neki. A mű újdonságát, kezdeti figyelemfelkeltő erejét idővel elveszíti, a köznapi élet forgatagának közömbös tárgyává válik. „Míg új lesz, bámulni fogja a néptömeg, mint léckirályt béka-alattvalóji...” Akik közelében élnek, „azok minden időn láthatva, annyira megszokják, hogy majd semmi új, semmi magasb érzelem sem szállja meg egykor tán fendobogó szívöket.”

Március 15-én megtartotta második nagygyűlését a honi szobrászat pártolására alakult társaság. A történekekről a sajtó csak igen röviden számolt be: „Az ügy részei

s részleteiről tartott hosszú vita után Ferenczy szobrász költségterve (százezer pengő forint – noha mindeddig csak mintegy 3400 ezüst ft-ra terjed a bejelentett pénzmeny-nyiség) és tervrajza, mely szerint az emléki talapot kőből szándék létrehozni a talap fölibe pedig Mátyás királyt láhátan ércből – úgy fogadtatott el, hogy e rajzok réznyomatban terjesztessenek a közönség elibe, hogy ... célszerű észrevételeiket közölhessék az alkotandó mű iránt.”¹² A gyűlés jegyzőkönyve, s benne Ferenczy részletes előterjesztése csak jóval később, júniusban jelent meg, a „társaság munkálatai I-ső közleménye”-ként.¹³ A jegyzőkönyvből egyébként megtudható, hogy három levélformában elküldött hozzászólást is felolvastak: gróf Bethlen Lajos, Cserei Farkas és Tatay János írását, akik javasolták, hogy a tervet kőrajzban küldjék szét az aláírási ívek mellett, a szobor elhelyezésére pedig a királyi palota udvarát, ill. a Szent György teret ajánlották. Ezután hallgatták meg Ferenczy tervezetét, majd titkos szavazással megválasztották a társaság választmányát, melynek tagja lett többek között Jósika Miklós, Schedius Lajos, Vörösmarty és Trefort is.

A gyűlésen történetekre reagált az a névtelenül megjelent cikk is, amely a *Társalkodó* április 15-i számában olvasható.¹⁴ Az írás felidézi az összejövétel hangulatát, s elítélőleg említi, hogy a józan, tárgyilagos vélemények igencsak háttérbe szorultak a vita során: „együtt bámultunk el, hogy a megpendített legjózanabb ítéletet, a világos igazságot, szóval legalább egy kettőn kívül több alig pártolta.” A gyűlés végső határozata egyáltalán nem győzte meg a cikk íróját. Talán a tervezett költség nagysága – mely körülbelül tízszerese volt a korábbi Kisfaludy emlék költségeinek –, talán a bemutatott terv nem eléggé meggyőző volta okozta, de ez az írás minden korábbinál élesebben támadta Ferenczy személyét, tehetségét, felkészültségét, a feladatra való alkalmasságát is kétségbe vonta. Itt került be a vita érvkészletébe az a történet, mely szerint „Thorwaldsen a szobrászat nagy mestere azt mondá ... mintegy 10-12 év előtt ... Ferenczy igen jeles kőfaragó, s lábujak készítésénél különös ügyességgel bír.” Bár a cikk írója forrását nem jelölte meg, s így a történet hitelessége nem ellenőrizhető, mégis, azok, aki Ferenczy tekintélyét, rangját kívánták megtépní, a továbbiakban vitathatatlan tényként kezelték a Thorwaldsennek tulajdonított értékítéletet. A cikk névtelen szerzőjének a véleménye is lesújtó: kétségbe vonja, hogy „Ferenczy máris szobrász lenne valódi művészeti értelemben, vagy pedig csak föltéve is várni lehetne, hogy valaha nagy művész lesz belőle...” Éppen ezért ő is szükségesnek tartja, hogy különválasszák Ferenczy támogatását és a honi szobrászat ügyét: „más a művészetet, s egészen más az egyes személyt segíteni. Az igen lelkesen egyesült, minden tiszteletre valóban méltó társaságot balutakra vezette a nagyon forró honszeretet...” „a társasághoz addig legalább nem járulok, míg azt nem tapasztalom, hogy célja valóban a szobrászat honosítása, nem pedig valami egyes embernek olly úton felsegélése, hol a feladásnak meg nem felelhet; holott tehetségihez mérséklett pályán hasznát vevén, a hazának valódi áldását szerezhetné meg.” A vita egészére jellemző, hogy Ferenczy legkritikusabb ellenfelei is elismernek valamennyit érdemeiből, s megpróbálnak segíteni egzisztenciális gondjain, más munkalehetőséget vagy hivatalt javasolva számára. „Ne hidd barátom, hogy én Ferenczynek igaz értékét lealacsonyítani akarnám, van annak érdeme, de ki rézmetszetit, ... sz. István szobrát és ki Mátyás király emlékének rajzát minden részrehajlás nélkül látta és vizsgálta, az ha csak félig meddig ért a dologhoz, nemzeti ily nagy szobrot reá nem fog bízni. Ferenczynek érdemei egy igen szép körben forognak, s abban azokat tisztelni kell. Ki annak mell-

szobrait láta, az nem tagadhatja, hogy ő, ha némi serkentése jutna, e részben sokat és szépet vihetne végbe.” A társaság „segítse Ferenczyt annyira, hogy ez egy szobrász műhelyt állíthasson fel, melyben ő és Uhrl, egy igen derék, most Pesten kőfaragосkodó szobrász tanítanak azon ifjúságot, mely erre némi hivatást érezne magában.”

A névtelen cikkel egy napon, április 15-én, de a *Hasznos Mulatságok* című lapban jelent meg *Gasparich Kilit* hozzászólása.¹⁵ Ő lényegében Kövy álláspontjához csatlakozott, hivatkozott is rá, s ezt jelzi az írás címe is: Mátyásnak legyen, de ne szobor- emléke. Ő is a szobrok múlandóságával érvel: „Ki biztosít bennünket örökös békéről?” Az ércszobrot beolvasztják, fegyvert csinálnak belőle, a márványt összetörik. De előkerül ellenérvként az ország szegénysége, elmaradottsága is. „Minden nemzet lassan emelkedik erőre, hatalomra, s gazdagságra... mi sem erősök, sem hatalmasok, annál kevésbé gazdagok vagyunk... Mi kicsinyek vagyunk még más nemzetek mellett, ne tegyük még most azt, mit ők mint nagyok is ritkán tesznek.” A szegénységből, az anyagi javak szűkösségéből e logika szerint a feladatok rangsorolása következik, olyan fontossági sorrend, amelyben természetesen az emlékállítást sokminden megelőzi, Gasparich szerint akár a lelencház, akár más szegényeket istápoló intézmény létrehozása: „szoborral soha addig össze nem békítenek, míg minden szobor fölötti szükségünk meg nem lesz... az árán, sokkal hasznosbat s a nemzeti jólét előmozdítására hatóbb dolgot lehetne véghez vinni... szeretném, ha a nemzet minden osztálya szólíttatnék föl egy nagyszerű »nemzeti intézet« építtetésére, melyben minden, de különösen az alrendi nemzeti tagok neveltetnének; vagy egy olly intézet, melyben a nemzet szegényei, szerencsétlenei, sors üldözöttjei menedék helyet lellessenek, vagy száz intézet építtetésére, mert százra van szükségünk előbb, mint egy szoborra, és ezen »intézetet« Mátyásnak kereszteljük.” Megjegyzendő, hogy a feladatoknak ilyenfajta rangsorolása a későbbiekben Széchenyi István érvelésében is nagy szerepet kap majd. Ugyancsak Széchenyi vitairatának, A kelet népének központi problémájára utal az ész és érzelem, a racionális gondolkodás és a lelkesedés szembeállítása: „A fölhevülés első pillanatiban sokszor szépnek s helyesnek találja a szívömlengéseket az ész, de aztán ha ítélőszéke előtt megszűri a helyest a helytelentől, látja milly különbség van a között mit a hazafiúi szív maga, s mit ésszel társultan tervezze s akara.” Gasparich sem feledkezik meg azonban teljesen Ferenczyről: „Nem akarom megfosztani kenyerétől Ferenczyt, mert meglehet nem könnyen lesz ismét Ferenczynek; akarom, remekeit bámulja az utókor, akarom tisztelje benne a magyar Praxitelest, de más úton: most épül a nagyszerű nemzeti múzeum, faragja nagyjainkat mellkép alakokban, s ott mintegy Pantheonban álljanak... E mellképeikkel ellátott Pantheonba járathatjuk aztán gyermekeinket mintegy iskolába, hol a magyar derékek s valódi nemes nagyok képeiről olvashatják s megtanulhatják, mint kell élni, hogy a jó s nemes lelkű hazafit tiszteljék emberben az utódok!” Gasparichnál is él tehát még a kultuszhely igénye, s funkciója is a nevelés, a jobbítás.

Alig két hét elteltével *Gasparich* újabb cikkel szólta bele a vitába.¹⁶ Nyílt levelének fő mondandója ekkor azonban nem a szobor vagy Ferenczy ügyére irányult, hanem magára a vitára, a vita stílusára, etikájára. „Hány kebel, annyi érzés; hány fő, annyi ítélet, gondolkodás s meggyőződés, igen-ám barátom! De ezt úgy el kell mindenikünknek egymásban túrni, mint türetni szeretünk, ha mások velünk meg nem egyeznek... hát miért sürgetitek a szólás-szabadságot? azért, hogy ti mindent mondhattok — még nem helyest, igazat, s kivihetlent is, s mások csak nyögjenek szavaitok alatt?” A vita

tanulmányai tehát már a benne résztvevők számára is túlnőttek a szobor vagy nem szobor, Ferenczy vagy nem Ferenczy konkrét kérdésein, s alkalmasak voltak arra, hogy a modern közéleti vita játékszabályait, a kölcsönös tolerancia, a véleménypluralitás, a szólásszabadság alapelveit tisztázzák. Az általános elveken túl Gasparich persze hozzászólt a vita gyakorlati részéhez is. Kiegészítette a „Mátyás intézet”-re tett javaslatát: „az »intézetek« közé gondolhattad volna a »szobrászati akademiát« ... a szobrászati academia, ha már pártolni akarjuk a művészetet, előbb szükséges, mint a szobor ...” Azt is szóvá tette, hogy „Ferenczy egy művéért százezret akarunk adni, s Szentpétery remekét nem tudtuk megbecsülni, azt olcsó árért kiengedtük vinni!” Ez a megjegyzés azért is figyelemre méltó, mert a vita előrehaladtával lassan-lassan kérdésessé teszik a „felszólítás”-nak azt a kiinduló tételét is, miszerint csupán „egyetlen szobrászunk” van.

A cikkek megjelenésének időrendjét követve két *Novák Dániel* írást kell megemlítenünk. A bécsi politechnikumot ismertette Novák is csatlakozik azokhoz, akik egy sor feladat megoldását fontosabbnak és sürgősebbnek tartják a szoboremelésnél. „Ama számos javaslat s indítvány között, melyek magyar hazánkban most egymás után szőnyegre jutnak, ... egy ily Polytechnikum méltán elsőseget érdemelne... Éppen ily szükséges volna egy képzőművészeti akadémia is, hogy a kontárságok végre már megszűnnének... Akkor emeljünk aztán díszesb téreinken érclovag szobrokat, akkor híreszteljünk festvény kiállítást... most pedig a józan ész azt látszik javasolni, hogy fölösleges pénzünket olyas intézetek felállíthatására fordítsuk szegény hazánkban, melyekből idővel bizonyos hasznót, s általános boldogulást remélhetünk.”¹⁷ Másik cikkében Schiller stuttgarti emlékszobra ismertetése ürügyén megismétli a Mátyás-szoborra vonatkozó korábbi javaslatait: legyen nemzetközi pályázat, jelöljék ki előre a helyet, a terveket a bécsi akadémia bírálja el. Az elhelyezésre nézve konkrét javaslata is van: „Vajon nem volna-e tanácsos, Mátyás király szobrát Budán, a kir. várkastély előudvarában, a kir. főteremmel szemközt felállítani?”¹⁸

A sajtópolémia során *gróf Fáy Istvánnak* a *Hasznos Multságok* 1840. május 30-i számában megjelent cikke volt a leghatározottabb állásfoglalás a szoboremelés és Ferenczy személye mellett.¹⁹ Kiindulásul Kövy cikkének bírálatát választotta, sora vitatta állításait. Nem fogadta el érvként Kövynek azt a tételét, hogy „az idő megsemmisít mindent”, hiszen akkor semmilyen művészi alkotásnak nincs értelme. Nem fogadta el azt sem, hogy a művészetre még nem jut pénz: „nem csak szoborra, hanem magyar színházra, és minden egyéb intézetekre is van pénzünk elegendő, csak akarjuk; ... Ferenczynek terve szerint száz ezer pengő kívántatik a szoborra, ez tizenhárom millió embernek csak annyi, mint a semmi, ne költség nagyjaink pénzeiket a külföldön, és a fürdőkben, tehát mingyárt minden fog menni, és a tehetősebb közép status hazánkban, mellynek több egyénei demokratiai, cosmopolita, és hazafi szellemet mutatni akarván mindig lármáznak a hazafisággal, de a mellett a hazaért egy krajcárt sem akarnak adózni; csak mondom ilyenek ne legyenek, úgy mindjárt lesz színház, szobor s minden.” A vitában tehát egyre nagyobb teret kapnak az érzelmekre alapozott – sokszor már-már a szociális demagógiát is súroló – érvek. Akkor is, amikor az ország szegénységére, nyomorára, műveletlenségére hivatkozva sajnálják a művészetre szánt összegeket, és akkor is, amikor a gazdagok pazarlását, luxusra költött pénzét hányortgatják fel. Hangot kap az a naív „statisztikai szemlélet”, amely a kíváncsok pénzösszeg nagyságát úgy próbálja bagatellizálni, hogy elosztja a lakosság számával. Az

azóta eltelt másfél évszázadban többször bebizonyosodott, hogy minden olyan közadakozási akció kudarcba fullad, amely abból indul ki, hogy a kívánt pénz biztosan összegyűlik, ha mindenki csak ennyit-meg-ennyit ad. Fáy azonban még kételkedés nélkül hitt a közadakozás sikerében, fenntartás nélkül támogatta az eredeti felhívás célkitűzéseit, ő is úgy gondolta, hogy „Ferenczynk nem igen hamar lesz, azért addig verjük a vasat míg meleg.” S az is egyértelmű volt számára, hogy Mátyásnak kell szobrot állítani, mert „Mátyás király volt az a fejedelem, ki a despotismus setét honában a tudományokban annyira járatos volt.” Fáy szemében az egész akció végső célja is felül emelkedett a személyes érdekeken: „egy nemzetnek kiműveltetését mint valami nagy egészet kell tekinteni ... egy része a szép művek pártolása is... a szép mesterségek különösen pedig a szobrászat a lelket emeli...” A konkrét szobortervvel kapcsolatban esztétikai-művészeti jellegű megjegyzései nem voltak, két kívánságát azonban fontosnak tartotta, hogy Ferenczy figyelmébe ajánlja: „a postament oly erős köbül legyen, mely több századokig az idő viszontagságival dacolhasson... a borostyán koszorú a fején ne hibázzék.”

G. Gáspár László a *Hasznos Mulatságok* június 27-i és július 1-i számában közölt vitacikkének már a címében is jelezte, hogy Fáy István állításaihoz fűz észrevételeket.²⁰ Azzal egyetért, hogy Mátyásnak állítsanak szobrot, de azzal nem, hogy lovasszobor legyen. „Mátyás kir. emlékét ... több királyokéval együtt ... mellkép szoborban kell örökíteni! ... midőn arra való idő, hely, pénz és törvényített közszavazás lesz!” A lovasszoborral szemben két érvet is kifejtett. Az egyik szerint „túl vagyunk már a collossalis emlék szobor időszakán! ... A collossalis szobrok azon időben gondoltattak ki, midőn még nem tudtak annyin írni, olvasni, mint most...” A másik érv az ország szegénysége. „Hazánk jelen állapota sem enged szobor állítást... mert állandó mindennapi kenyér szerzésre való mód nincs hazánkban alapítva 13 millió embernek! ... mennyi nép csődül Pestre dolog végett? és mennyi sinlik a Pesti piacokon, Duna partjain, munkát eléggé nem kaphatván, legtávolabbi megyékből is? — Mennyi van még egész országunkban szerte szét...” G. Gáspár nem tartja reális veszélynek, hogy Ferenczy mellőzésével elszalasztják az egyetlen nagy alkalmat, úgy véli, nem kell attól félni, hogy nem lesz több szobrásztehetség. Gasparich ötletét viszont támogatta: az összegyűlt pénzt jobb lenne a tudomány előmozdítására fordítani. Nála is megfogalmazódik az egész akcióval szembeni érvként az a probléma — a kapkodás, a szétforgácsolódás —, amely azután Széchenyinél kap bővebb kifejtést: „hazánk ereje elcsigáztatott a szaggatásig, a külföldiek utánzása végett, ide s tova kapkodást mutató köztárgyakra!” Ugyancsak a későbbiekben, a konkrét szoborterv vitatása során kap nagyobb teret a történeti hűség kérdése, de a szempont már itt is felvetődik, amikor G. Gáspár „minél igazabb történelmi valóságokat mutató mellkép” szobrok elkészítését javasolja. Hozzászólásában azonban az a figyelemre legméltóbb, hogy milyen sorsot szán az elkészült szobroknak: a „kész szobrok tétessenek a museumba, hová szabad bemenetel lesz, mindenkinek ... A ki nem ért ahoz, a piacon álló szoborral se épülne ...” Korábban több szerző — Hábor, Váradi, Gasparich — a szobornak kultikus funkciót tulajdonított, az emlékművet a hétköznapiakból kiemelkedő ünnepélyes szertartás részének tekintette. A művészetnek ezzel a kissé archaikus felfogásával szemben G. Gáspárnál jelenik meg viszont először az a gondolat, hogy a műtárgy adekvát helye a múzeum, ott fejtheti ki legjobban hatását, mert ott mindenki számára egyformán és mindig hozzáférhető. Ez kétségtelenül modernebb elképzelés, mö-

götte nyilván meghúzódik az első múzeumok, közgyűjtemények tapasztalata, az ti., hogy az eredeti környezetüktől, eredeti funkciójuktól megfosztott, semleges múzeumi körülmények közé helyezett tárgyakból létrejött a műalkotás, a műtárgy általános fogalma, amely most már az esztétikai érdeklődés, a művészettörténeti tanulmányozás tárgya.

1840. július 9-én a *Honművész* hírt adott arról, hogy „Mátyás király emlékszobra ügyében múlt hónapban jelent meg az 1-ső hivatalos közlemény egy csinos nyomtatott könyvecske alakjában ily cím alatt: »a honi szobrászat ügyében keletkezett társaság munkálatai. I. Közlemény. Hunyadi Mátyás emlékszobrának rézre metszett rajzával. — Pesten 1840. Trattner-Károlyi nyomtatása« 8-ad rét. 34 lap.”²¹ Ez a kiadvány újraközölte az eredeti felhívást, közreadta a januári és a márciusi nagygyűlésről szóló beszámolókat, Ferenczy előterjesztését az emlékmű tervére és költségeire vonatkozóan, az áprilisi választmányi ülés közleményét, az addig beérkezett adományok listáját, s végül Ferenczy néhány megjegyzését az őt ért bírálatokra, „Utó-irat a Mátyás emléke ügyében” címen. Ferenczy tervezetét, az adományozók névsorát s az „utó-irat”-ot is később több lap újraközölte.²²

De még mielőtt megkezdődött volna a konkrét szoborterv bírálata, 1840 júliusában *Prokopovszky Dániel* is hozzászólt az emlékállítás ügyéhez a *Hasznos Mulatságok* hasábjain.²³ Terjedelmes tanulmányának címe: „Miként kell a haza- és dicsőség-szeretetét föléleszeni, s táplálni, s terjeszteni? s valami a népnevelésről.” A legnevezetesebb antik emlékeket is sorravevő nagy történeti áttekintés után jutott el oda, hogy egyetértőleg emlegesse a Mátyás szobor tervét: „Az egyik dicső Mátyás királyunknak, a másik Kölcsey Ferenc néhai jó hazafinak céloz emlék szobrot közhozzájárulat által, és pedig honi művész által fölemeltetni... reményemet fejezem ki, hogy azokat több és több ily nemű hazafiúi törekvések utánozandának...” Prokopovszky számára persze a hazaszeretet fölélesztése volt az elsődleges cél: „Kétségbenvonhatatlan tehát, hogy a nemzeti boldogságnak megszerzésére a haza és dicsőségnek szeretete minde- nek előtt legfontosabb...”, s a régmúltba nyúló történeti példákon is azt vizsgálta „hogyan kell ezeket fölébreszteni, táplálni, erősíteni, s az egész nemzet közé szétterjeszteni?” E célok elérésének eszközeül választotta a művészetet is: „Egy törvényhozó a képfaragás, festészet, sőt még az építvényi művészet által is álmélatra méltó módon élesztheti, táplálhatja s terjesztheti a dicsőségnek szeretetét, ha ő ezen mesterségeket az erények megjutalmazásánál, s azon emlékeknel alkalmaztatja, mellyek arra rendeltettek, hogy annak dicsőségét, ki azt megérdemlette, örökösítsék. A hazafiságot is fölélesztheti, s táplálhatja példák által, mellyeket egy hősnek cselekvése állandólag nyújt...” Prokopovszky okfejtésében tehát művészetten kívüli célokat tűzött ki, a művészetnek szolgáló szerepet szánt, de végső soron eljutott oda, hogy a művészet, a szobrászat abszolút létjogosultságát, mással fel nem cserélhető, mással nem helyettesíthető funkcióját felismerje: „Sem nemes gondolkozások, sem fönséges eszmék és érzetek, vagy kifejezések csupán, sem pragmatica történeti jegyzetek, sem életírások nem lehetnek képesek édes hazánknak nagy férfiaiit elegendőleg tisztelni: csak azon magos gondolatok és eszmék, azon nemes érzetek és kifejezések, azon történeti jegyzetek, mellyek egy isteni szellemnek sugallatából a művész vésője alól a szoborba megjelennek, mellyeknek kéjtéljes nézeténél a műveletlen művelődik, a tökéletes tökéletesebbedik...”

1840. júliusában jelent meg a *Nemzeti Újságban* az a névtelen tudósítás,²⁴ amely a

vita során a legnyersebben vetette fel a szoborral – és minden kulturális tevékenységgel – szemben ellenérvként a szegénységet, nyomorúságot, a szociális feszültséget. Zemplénben rendkívüli méretű vihar és felhőszakadás tombolt, hatalmas pusztításokat okozott, sok-sok embert nyomorba juttatott. Az erről szóló beszámoló végkövetkeztetése volt az, hogy „kiki átláthatja ebből, hogy több százezer magyar honfi éhenhalás szükségétől fog e megyében kínoztatni, akkor midőn hazafi társai Pesten hogy kacaghassanak színházat építeni adják ki pénzeiket; van itt szomorú darab elég, segítsen könnyeinket letörteni, s örömkacajra fakadhatni víg darab nélkül is, s szebb szobrot lehet ekként állítani a szándékolt Mátyásénál.”

Július 13-án a pozsonyi *Hírnök*ben jelent meg az első részletes elemzés Ferenczy szobortervéről.²⁵ A névtelen bíráló igen élesen, sőt helyenként gúnyorosan fogalmazott. Szóvátette a figura tartását: „Miért vonít a dicső király fejével balra, mint egy kéregető zarándok? ... mindkét kezét köpönyegbe dugja, mint egy didergő drótos.” De legtöbbet Mátyás öltözetével foglalkozott: „Ha a pozsonyi templomban Sz. Márton öntött szobra hely és időre nézve szörnyű nyaktörő előre szökés, mert a pannonkori huszároltözetű szent, sok százados öltözetet anticipál, akkor Mátyás király imperatorium paludamentuma és togája ezer évekkel hátrahagyott gondolat.” A történeti alakok megjelenítésében mutatkozó anakronizmus elutasítása mellett itt az is figyelemre méltó, hogy egy hazai monumentális lovasszobor példájára hivatkozik a bíráló. A korábbi hozzászólók is említettek már bécsi, müncheni, londoni szobrokat, a vita résztvevői tehát nem voltak teljesen tájékozatlanok, volt összehasonlítási alapjuk; ez az írás azonban arra figyelmeztet, hogy aki csak Pozsonyig jutott – márpedig oda az országgyűlések jóvoltából sokan eljutottak –, annak is lehetett fogalma arról, milyennek kell lennie egy lovasszobornak. A *Hírnök*-beli bíráló persze nemcsak Ferenczy ügytelenségeit – a figura sutaságát – tette szóvá; elfogadhatatlan volt számára a szoborterv stílusa, klasszicista felfogása is: „minek a római divat magyar nemzeti emléknél? – A művész agyrémét kívánja e tisztelni a nemzet, vagy kedves Mátyása emlékeztet? Vagy talán művészileg szebb ezen idomtalan római köpönyeg, mint a magyar középkor festési öltöztvénye... A domborképeken pedig a magyar nemzetet római köntösben rajzolni akarni, nem kész komédia e? ... legyünk eredetiek, maradjunk magyarok! Most midőn nemzetiségünk oly szépen fejlődik, ne legyünk egy elhunyt idegen nemzet szolgai utánzó! ... De minden esetre nemzeti tiszta s a nagy királyhoz minél szorosabb hasonlatosságú legyen e nemzeti emlék!” A klasszicizmus stiláris kelleit tehát idegen nemzet szolgai utánzásának érzi, vele szemben az eredetiségre, a nemzeti jellegre, a történeti hűsége való törekvést szorgalmazza. Ezeket tartja az igazi hazafiság lényegének, nem pedig azt, hogy a mű elkészítője az egyetlen magyar szobrász legyen: „ne vakítottassuk el magunkat rosszul értett hazafiság által s ne gyakoroltassunk egyedáruságot oly költséges nemzeti vállalatnál, hanem nyissuk meg korunk minden művészeinek, nyilvános csődület által, az utat e dicső pályára.”

A *Hírnök*ben megjelent kritika nyilván a társaság füzete alapján készült, a későbbi bírálók azonban többnyire a *Honművészre* hivatkoztak. Ott *Ferenczy* szövege és a szoborterv metszete július 19-én látott napvilágot.²⁶ A leírás elsősorban a szobor méreteit, a feliratok szövegét, a domborművek témáját közli, legrészletesebben azt meséli el, milyennek képzei a talapzatba tervezett sírkamrárt, „mellyet az emlékek szentek szentének lehet nevezni, s melyet a régiek meg is tartottak de a mostani külsőségeken kapó nép elhanyagol, ez az, melyben a vizsgálódó utazó a külső világ lármá-

jától elrekesztve, örömmel mulatozik, s az ott bent előhozott képek látása s írások olvasása, újabb meg újabb eszmét gerjesztenek benne.” Ferenczy tehát a kultusz tulajdonképpeni helyéül a sírkamrárt szánta, ahol magányos elmélkedésre, csendes meditálásra volna lehetőség. A szoboregyüttes művészi megformálásáról viszont csak annyit mond: „Én jelen alkalommal, mind a nemzet méltóságát, mind dicsőült nagy királyunk fényét, s érdemét figyelembe vévén, gondoltam Mátyás királyt lóháton, alatta a földön paizsok, sisakok, s egyéb hadi készülteken keresztül vágatva, mind a mellett lehető nyugalomban ülve, régi szabású öltözetben, oly formán mint József császáre bécsben, feje körül borostyánnal. A lovagló király statuája lenne ércből...” Ez a szűkszavú leírás, még a metszetformában mellékelte szobortervvel együtt sem lehetett eléggé meggyőző. Nem véletlen tehát, hogy a bírálókat nem elégitette ki a figura értelmezéseként a „vágatva, mind a mellett lehető nyugalomban ülve” meghatározás, mint ahogy a ruházatra vonatkozó „régí szabású öltözetben” kifejezés sem. Művészi szempontot, indokot Ferenczynek a szobor elhelyezésére tett javaslata sem tartalmazott: „A helyet, hol ezen emlék felállíttatnék, gondolám Pesten a nagy piac közepén, mert ezen kívül ez ideig más nem létezik. – Hallásomra esett az, hogy sokaknak kedves ideájok volna a budai vár egyik terére, nevezetesen a György térre; ... ő ott álljon ünnepélyes triumphussal, hol a testvérnek vére folyt? az emlék fundamentom letétekor oly göröngyökre találhatnánk, melyek testvér vérrel festve s beitatva vannak...”

Július 22-én jelent meg *gróf Fáy István* válasza G. Gáspár László cikkére.²⁷ Fáy megjegyzése – miszerint „a pennaharcokat közönségünk már annyira megunta” – arról tanúskodik, hogy a többhónapos vitának nemkívánatos mellékhatásai is voltak. Igaza mellett azonban ő is továbbérvel, elsősorban a szegénységre, az elmaradottságra való hivatkozást próbálja visszautasítani: „Igaz, hogy Hatvan tájékán nagy sár idején a szekerek helybül nem mozdulhatnak, úgyszintre tagadhatatlan, hogy Zemplén vármegyében szinte ez a baj, de hát vajjon meg fog-e ezen seb orvosoltatni, hogyha Corvinus Mátyásnak szobrot nem emelünk...” Fáy figyelmeztet arra, hogy az emberek önkéntes adományozó kedvét nem lehet tetszés szerint bármilyen irányba terelni, még akkor sem, ha a célok fontossági sorrendjét valamilyen magasabb racionalitás alapján meg lehetne állapítani: „vajjon fog-e az mind létesíthetelni, a mit Gáspár László úr kíván, ha a szobor emelése elmarad? a ki szoborra valamit ad, az azt a pénzt, ha szobor nem volna, talán nem adná oly célokra, mint Gáspár úr kívánja, hanem valami egyéb hiúságra költené...” Fáy visszautasítja a Nemzeti Újság érvelését is és megismétli véleményét a luxusra költött pénzekről: „ha országunk nagyjai és tehetősebb polgárai a külföldön pénzeiket nem költenék, úgy az efféle esetek is, mint a zempléni szerencsétlenség megorvosoltathatnának, és Mátyásnak szobra is felállhatna... Én olyan eseteket is tudok, a hol tsak ruhákért, cipőkért, húsz, harminc ezer forint conto tsak egyszerre küldődött Párisba...” Újra hitet tesz a szobor mellett, könyv, vers s hasonlók nem elégségesek: „nagy embert úgy kell emlékesíteni, a hogy azt az ő nagysága hozza magával, ezt pedig csak colossalis statuával lehet megtenni.” A szoborállítás mellett egy újabb érvet is csatasorba állít, arra hivatkozik, hogy minden nagyvárosban vannak megtekintésre érdemes emlékművek, „csak Pest legyen az, melly illy díszre érdemes ne legyen.”

Egy B. F. betűvel jelzett cikk a *Társalkodó* július 22-i számában csupán egy apró részletkérdéshez szólt hozzá, bár a továbbiakban ez a vita egyik érdeklődést keltő résztémájává vált. Az álláspont lényegét már a cikk címe is kifejezi: „Hunyady Jánost

magyarnak kell tartanunk; Mátyást pedig ismeri a nép”.²⁸ A szerző nem kívánt a szoborállítás mellett vagy ellen érvelni, csupán a Hunyadiakat ért méltatlan támadások „alaptalanságát” akarta megmutatni: „ha Hunyady János nem olly tiszta szittyavérből is, mint némellyek vélekesznek, eredt volna, mégis abbul eredettnek kellene őt tartani, azon dicső érdemiért, mellyek Hunnia egén örök fényben ragyogandnak ... a nép egyet sem ismer annyira mint Mátyást ... szent hagyomány gyanánt hangzik a magyar ajkakon »meghalt Mátyás, oda az igazság«.”

A *Honművész* július 19-i számában jelent meg Ferenczy szobortervének metszete és írásos előterjesztése, a lap következő, július 23-i számában pedig azt az írását publikálta újra, „észrevételek a Hunyadi Mátyás király szobrának terv rajza iránti megjegyzésekre” címen, mely „Utóirat”-ként a társaság első közleményében már korábban olvasható volt.²⁹ A sajtóban való közzététel bizonyára indokolt volt, így vált igazán a vita részévé az írása, az viszont már kevésbé érthető, miért kellett a cikket több hónapos különbségekkel még ezután is többször szóról-szóra megismételni.³⁰ Néhány gyakrabban megfogalmazott vádra mindenesetre megpróbált válaszolni Ferenczy. A szoborterv rajzának ügyetlenségeit, sutaságait azzal védte, hogy azt csak vázlatnak szánta, „amit itt rajzoltam, azt mint skizet rajzoltam, melyből a valóságos érc kivitelben csak itt ott maradnak meg néhány pontok”. A figura lehajtott fejét, a lovas félreérthető testtartását a lovaglás, a lovon ülés speciális körülményeiből, anatómiai sajátosságaiból magyarázta, példákra, előzményekre is hivatkozott, Marcus Aurelius szobráiig visszamenőleg. Igen részletes fejtegetésben védezett azon vád ellen, hogy Mátyás tervezett öltözete nem nemzeti. „Mi az öltözetet illeti: mi a művészetben két öltözetet ismerünk, egy világi és egy istenítő (Aposteosis) öltözetet... semmi nemzethez, sem tartományhoz nem tartozik, mit mi hirtelenében romai vagy görög öltözetnek nevezünk... ezen ideális öltözet módjának, minden, de minden tartományokban nyomára találhatni, csak hogy ezt nem a luxust űző nagy uraknál, hanem a köz-nép közt kell keresni. Ezen itt szóban lévő Mátyás öltözetét Magyarhon számtalan, hogy ne mondjam, minden részében fel lehet találni, a Mátra közt ugymint a cserháton, a Nyírben, a Tisza, Duna mentében, a Tatároknál úgy, mint Görögországban, vagy Arábia pusztáin...” A bírálók a lovagló király és a domborművek alakjainak ruházatát egyaránt „római”-nak látták. Ferenczy viszont úgy vélte, hogy ő különbséget tett az idealizálás, ill. a történeti hűség foka tekintetében: „a földalatti teremben, ott a hol ő nem Apoteosisban hanem mint historiai kép jó elő ... tiszta nyomai vannak a honi öltözetnek... az én öltözet adásomban több magyar nemzeti van, mint ezt a régibb magyar emlékeken találni...”

Ferenczy „utóirata” azonban nem zárta le a vitát, az ügy ekkor még semmilyen szempontból sem jutott nyugvópontra. Lehet, hogy a vitakozók nem olvasták Ferenczy írását, nem ismerték érveit, de az is lehet, hogy ismerték, csak nem fogadták el, nem győzte meg őket. Újabb és újabb cikkek láttak ugyanis napvilágot, amelyek megismételték a korábbi kifogásokat. Voltak persze Ferenczyt támogató írások is. A pozsonyi *Hírnök*ben például 1840 augusztusában egy névtelen cikk rendkívül lelkes hangon kelt a szoborterv védelmére.³¹ „Megvallom az egész terve Ferenczynek nem mutat egyebet mint lángészt, mély művészi belátást, hosszas tapasztalás által jól megérett izlést.” A szerző úgy ítélte meg a helyzetet, hogy a szobor ügye jól halad: „mindenfelé a hol igaz magyar vér buzog, a szobor lelkes pártolásra talált.” Aki pedig bírálja Ferenczyt, aki nem lelkesedik fenntartás nélkül, a nyilván nem „igaz magyar”.

„Fájdalom többen írtak a Mátyás szobra ellen, ... vélekedéseikben többnyire fellen-
gős cosmopolitismus, sőt, ha az igazat meg kell mondani, lelkes Ferenczynk ellen bi-
zonyos személyes idegenség is látszatott.” A cikk írója számára a terv klasszicista ele-
mei is elfogadhatók voltak, sőt a sokak által bírált talapzatot is kiválónak tartotta:
„Ferenczy szorgalmatosan tanulta a régiek stylusát. A talapzat valóban fenséges...”
Egyetlen kifogása is sokkal inkább hazafias buzgalmából fakadt, semmint valamilyen
esztétikai követelményből: „a ló ellen sincs semmi észrevételem, de a mi magát Má-
tyást illeti, arra nézve, megvallom, nem foghatok egészen kezét Ferenczyvel. Mátyás
nem mutat semmi hódítói hatalmas szellemet ... sőt oly szomorúan ül lován, mintha
búsulna valamiért... mintha fáznék...olyan szomorúan ül szegény, mint egy ütközet-
be menő félénk katona, ki otthon maradt felesége után búsul.”

Vahot Imre az *Athenaeum* című folyóiratban szólott hozzá a vitához.³² Értekezé-
sében nagy teret szentelt Mátyás alakjának, történeti szerepének vizsgálatára. Megle-
hetősen kritikusan szemlélte a nagy király tetteit, modern kifejezéssel élve a deheroizá-
lás szándékával elemezte a történeti tényeket. „Mátyás hadjárásai, hódításai fényesek
és dicsők, de nem olly hasznosak, mint minőknek az ő diadalmi hatalmához képest
kellett volna lenniök.” Bírálta adópolitikáját: „a tömérdek hadi s más költség ... gya-
kori kisajtolása néha országszerte nyomort, inséget, s nem ritkán zúgolódást, elégtel-
lenséget okozott.” Szemére vetette Mátyásnak nemzetietlenségét is: „országá rómainá-
sa, elolasztása minden gondolatán s tettén kirívó vörös fonalként húzódik át... nagy
zajjal hozá be Tribonianus könyvét, s a justiniani törvényeket az ezekkel nem egyező
magyar alkotmányra akarta tukmálni.” Felsorolta Mátyás valamennyi nagy vívmányát:
„nevelő intézetek, tudós társaságok, műgyűjtemények, a fönséges szép épületek, gyö-
nyörű kertek stb... az első magyar könyvnyomtató intézet, s a világsodálta nagy
könyvtár megannyi emlékei Mátyás rendkívüli tan- és műszeretetének.” Elismerte
mindennek az értékét, de korlátaira is figyelmeztetett: „Mátyásnak tagadhatlanul leg-
nagyobb érdemei közé tartozik az, hogy hathatós pártolása által honában a culturát, a
szellemi életet legmagasabb fokra emelé, ... ha bár e szép érdek minden nemzetiség nél-
kül, s leginkább csak udvara korlátai közt virágzik.” A hosszas történeti fejtegetéssel
Vahot a „tárgyválasztás” jogosultságát kívánta körüljárni, véleménye szerint ugyanis
„a Mátyás-szobor tervezete körül három kérdés esik vizsgálat alá t.i. a: mi, ki és ho-
gyan?” A „mi” vizsgálata után Vahot a „ki” tárgyalására tért át. Addig egyetértett az
egyesület célkitűzésével, hogy a szobrot magyar szobrásznak kell elkészítenie, „mert
magyar művet igazság szerint csak magyar alkothat,” s így elsősorban Ferenczy került
szóba, hiszen „versenytársa széles e hazában nincs,” de a fontossági sorrend megfordí-
tását már elutasította, az, hogy „Mátyást nem annyira önmagáért, mint inkább az
anyagi jólétben biztosítandó Ferenczy kedvéért szándékolják szoborba foglalni” el-
fogadhatatlan volt számára. De a „ki” kérdésének Vahot szerint „van még egy fele-
letre váró oldala”. Az ő logikája szerint ugyanis sem a pártolandó nemes célokból,
sem Ferenczy versenytárs nélküli helyzetéből nem következik, hogy meg is tudja ol-
dani a rábízott feladatot: „vajjon megbírja-e az alkotó művész a vállaira vett atlaszi
terhet, s képes-e egy valódi remeket előállítani, melly a nemzet méltóságának megfe-
lel s a 100,000 pengő forintot is megéri?” Vahot mai szemmel nézve teljesen reálsan
ítélte meg Ferenczy képességeit, az ingerült, személyeskedő ócsárlást éppúgy elkerülte,
mint a szuperlativuszokban tobzódó, kritikátlan lelkesedést. „... azok közé sem tarto-
zom, kik Ferenczyt hazafiúságból vagy tudatlanságból égig emelik, de azok közé sem,

kik műveinek minden jobb tulajdonát elvitázzák, sőt magyarsága miatt gúnyolják.” „Ferenczy nem alkot epochát a szobrászat történeteiben, sőt mint eddigi művei s különösen Mátyás-szobrának terve mutatják, még csak reményt sem ad a magyar szobrászat biztos megalapítására, vagy egy sajátos nemzeti műirány létesítésére; azonban bír ő is tagadhatatlan érdemekkel a maga körében, s néhány jelesebb műveinek becsét elvitázni nem lehet.” Vahot persze döntő kifogásait a „hogyan”-nal kapcsolatban fogalmazta meg. Azt remélte ugyanis, hogy Ferenczy „mindent elkövetend annak felhasználásán, mi csak művének nemzeti jellemet és fenséges szint kölcsönözhet”. A terv azonban egyáltalán nem felelt meg a nemzeti jellegnek, nem volt alkalmas arra, hogy a nemzeti szobrászat ideálja, példaképe legyen. „Ha Ferenczy szobor-terve minden magyar fölrás nélkül jelenik meg, s kérde tőlem valaki: barátom mit jelent ez? azt fogám mondani: ezen különös perspectivű rajz, bizonyosan egy régi római emléket képez, melly hogy polgári, hősi, vagy tudományos érdemet dicsőít-e vagy mit, el nem határozhatom, noha az ustrina- vagy mauzoleumféle talapépület egy halotti gyászemléket árul el, de a római talarisba burkolt, kezerejtett szűkmellű főalak, szégyenlősen lesütött s félrehajtott fejével, mély, komoly tekintetével, alig lehet egyéb, mint félénk hunyászkodó tudós, ki még soha lovon nem ült, valami római classicus író...” Mátyás alakjának, testtartásának, mozdulatainak problematikusságát szinte mindenki szóvá tette, úgy vélték, nem eléggé hősi, nem eléggé harcias, nem kellő méltóságot sugárzó, de a hibát, a hiányt többnyire ügyetlenséggel magyarázták. Vahot viszont kifejezetten azzal vádolja Ferenczyt, hogy Mátyás szobra a nyárspolgáriasság ideálját testesíti meg. „Ferenczynek tervéhez csatolt iratából is az magyarázható, miszerint ő a zajos hősiség elvét, mint nála csak külsőségét, a csendes polgári nyugalommal akarja szelídíteni, vagy talán egyesíteni: Ruhe ist die erste Bürgerpflicht!” Nem csupán arról van tehát szó, hogy Vahot a történeti hűség nevében elveti az anakronisztikus római ruházatot, hanem arról is, hogy felismeri, Ferenczynél a klasszicizmus nemzetietlen jelmezében valójában a legfőbb biedermeier erény, a jóérzésű, nyugodt polgár, a lojális állampolgár ideálja rejtőzik, s ezt határozottan elutasítja. A „csendes polgári nyugalommal” szemben Vahot szerint a „némi büszkeséggel páros komoly méltóság” lenne az ábrázolandó ideál, s „ez lenne a magyar szobrászat belidomának nemzeti iránya.” (Az, hogy a klasszicista stílus kellékei ötven évvel korábban a forradalmár polgárság szabadságot, egyenlőséget, testvériséget hirdető pátoszához, a köztársaság eszméjéhez, a zsarnokölő római erényekhez is kötődtek, az a vita során senkinél sem vetődött fel. Nyilvánvaló, hogy a stílusnak ez a jelentésrétege, jelentés lehetősége ekkorra már teljesen elhalványult, elveszett.) Vahot számára a végső cél a „nemzeti irányú és jellemű magyar művészet” megteremtése. „Legyünk mi művészeteink megalapításában, kifejtésében önállásúak, ügyekezünk azokat a nemzetiség tiszta jellemével fölruházni, ne utánozzuk a külföld tévedéseit, majmolásait, és szünjünk meg valahára a rómaiságot vakon bálványozni – hiszen talán van még erőnk mindenben magyarokká leendeni!” Ennek a nemzeti művészetnek a „nemzeti belidom” mellett része az öltözködés is: a római viseletet, „ez utánzási hibát el lehet nézni olly nemzeteknél, mellyek sajátos szép hősi ruhával nem bírnak. Azonban a magyar öltözte, minden most divatozók közt legdiszesb, legdaliásabb;” sőt „az öltözetten kívül figyelembe kell vennie a magyar népfaj (race) termetét, arcvonásait, – és élet, magatartását, mozgását stb. S így alapulna meg a magyar szobrászat külidomának nemzeti iránya.”

A szoborállítás híre, az aláírási ívek és a mellékelt szoborterv az ország legtávolabbi vidékeire is eljutott. *Abonyi István* például „Ugocsából” küldte el észrevételeit s adta közre a *Társalkodóban* 1840 szeptemberében.³³ Nem a szoborállítás ellen érvelt: „e haza is, melyben annyi szent por hever emléktelenül, necsak szívébe rejtse emlékét s háláját nagyai iránt, de küljelekkel is mutassa azt”, s Ferenczyről sem volt rossz a véleménye. Súlyos fenntartásai voltak viszont a szobortervvel kapcsolatban. „Kevés nap előtt éppen megyei közgyűlés alkalmakor megmutatá egyik barátunk az emlékeknek – Nyáry úr által egy érdemteljes gyűjtőhöz megküldött – tervképét... a terv egyikünknek sem tetszett, sőt igen váratlanul lepett meg. A délceg elejű, de annál ferdebb hátuljű ménen ülő férfiban inkább egy bú- és kornyomott római konsulra ... mintsem a hódító hősré, a vitéz tekintetű magyar daliára, nagy királyunkra, Hunyadi Mátyásra, lehetne ismérnünk... hiányzanak rajta a Hunyadi arconások... a szobor vonalminak a valósághoz lehetőségig hasonlítaniok kell.” Abonyi tehát határozottan számonkérte a portréhűséget, s hasonlóan fontosnak tartotta a történeti hitelességet is. „Sokat vitatgattuk azt is: miért kell a magyar hősnak római tóga; hát emlékére több dicsőséget áraszt azon puha consuli öltözet (minőt ő soha sem viselt), mint nemzetének díszes és nagyszerű ruhája, melyben ő népe közt megjelenve lelkesüléssel tölté el hű magyarjait? – vagy talán az utánzott s kölcsönzött szebb a művészeknél, mint az eredeti, a hazai? a képzelt szebb mint a valódi? mi azt hittük: hogy egy valóságot ábrázoló szobornál valamint a képnek, úgy ruházatának is históriai igazságúnak kell lenni.” Egy lehetséges ellenérvet is megfogalmazott Abonyi: „vajjon nem a szobrászat szabálya kívánja é meg ezen római öltözetet”, de ezt végül is nem fogadta el: „ha a festő, vagy szobrász ideális alakon dolgozik, tetszésétől függ annak bármily ideális öltönyt adni; de midőn valóságot históriai igazsággal akar ábrázolni, talán nincs joga azt olly öltönybe takarni, minő soha sem fődé annak vállait.” Ferenczy szándéka ellenére Abonyi nem látott lényeges különbséget a lovasalak és a domborművek megoldása között: „A talpazat szép és művészi; de mily kár, hogy az annyira leheli a római szellemet. Tárva van a szent könyv, melybe a magyar nemzet törvényei jegyezvék, s egy római pap, vagy augur, s egy sűrű római csoportozat környezi azt, holott kacagányos magyarok alkották azokat...”

1840 szeptemberében ismét bekapcsolódott a vitába *Novák Dániel*.³⁴ A *Honművészben* megjelent rajzra és leírásra hivatkozva részletesen megbíráta a tervezetet. „Mohón s örömmel nyúltam azon rajz után, mely a Honművész 58dik számához volt csatolva, Hunyadi Corvinus Mátyást ábrázolólag... Azonban őszintén megvallom, nem elégíthet ki sem a rajz, sem maga a javalat váratomat, legalább is anyit remélvén hírből álló művészüinktől, hogy a rajz pontos lesz, s hogy a részletek jó összhangzatban állandnak az egészszel.” Novák kifogásolta a szobor talpazatának esztétikai és statikai megoldatlanságát is: „E piedesta formátlansága minden értőnek azonnal szemébe ötlök ... a talap firmája eddig valami szokatlan, s előbb hasonlít egy sarkophághoz, a millyeneket láthatni egyházakban s kriptákban, mint sem egy nagy király lovag-szobrának hordására szolgáló aljhoz... Milly boltozás módot fog használni illy csekély testnél, hogy az oldalfalak a nehéz kötömegeket, a trophaeumokat s az érc lovagszobrot bírassák...” De szóvá tette a király öltözetét, félreérthető testtartását is: „Mit jelentsenek az idegen costume, mit a mély gondolkozásba merült király arcvonásai. A nagy királyt úgy tekinthetni lován, mint bujdosót...” Hiányolta a szobor elhelyezésére vonatkozó konkrét terveket is: „Mivel az emléket javalló által nem csatoltatott

a rajzhoz sem helyzeti terv, sem pedig perspectivi felterjesztése a választott térnek az épületek magasságával; lehetetlen fölötte valami bizonyost mondani technikai tekintetben...” Javasolta, hogy Ferenczy készítsen új tervezetet: „tanácsolnám, hogy e méltán becsmérletes rajz helyibe másikat készítené a művész, ez talán csak siettetésből útvén ki illy rosszul”, szükségesnek tartotta továbbá „a birodalom művészeit concursus avagy csődület útján a szokott formalitás mellett műtervek készítésére felszólítani, a beérkezendő javallatterveket pedig a bécsi cs. k. képző művészeti akadémiának véleményadásul s választásul megküldeni.” A szobor ideális helyéről is voltak elképzelései: „fenáll mint alapelv az, hogy midőn híres férfiaknak emléket emelünk, azon hely közeliben avagy azon tárgyak mellett helyeztessék, hol legtöbb hasznos tetteit véghez vivé, s ennél fogva az én véleményem szerint legcélszerűbb állás volna Budán a várkastély előudvarában, letekintvén a várba felérkezőkre.”

Novák elemzését és bírálatát némi stílári változtatásokkal ugyan, de lényegét tekintve azonos módon megismételte a *Társalkodóban*.³⁵ Gondolatmenete elé azonban egy új, bevezető bekezdést csatolt, melyben az akció hasznosságát, figyelemfelhívó jellegét hangsúlyozta: „Nem szándékom a fölött vitázni: szükséges-e vagy nem, most Buda vagy Pest valamelyik terén Mátyás királynak érc lovagszobrot emelni? mert e kérdés eldöntése sokféle nézettől függ, s talán azon patriotizmustól is, mely célul tűzé a haza fővárosát illy nagyszerű emlékekkel ékesíteni, s általa tanubizonyyságot adni a képző művészetek iránti részvétről s azok ápolásáról. Ennél fogva itt csupán a technikumról lesz szó, mi szerint a műnek olly alkatban kell megjelennie, hogy idegen műértők is figyelemre méltassák azt.”

„F. évi aug 30kán tartá a honi szobrászat ügyében keletkezett társaság harmadik nagygyűlését” — kezdi írását *Nádaskay Lajos* a *Társalkodóban*,³⁶ melyben előadja javaslatait a szoborügy előmozdítására. A gyűlésből és az addigi gyűjtés tapasztalataiból levonható következtetések nem túl biztatóak: „Az első lelkesülés heve tettben legtermékenyebb; de a lelkesülés, természeténél fogva nem tart sokáig ... készpénz eddig hétezer pft-nál több nem gyűlt össze ... Előttem tehát, az eddigi részvétről ítélve, igen kétesnek látszik a szobor jövődjője; alkalmasint vagy megbukik a vállalat, vagy 25-30 évig húzódik.” A sikertelenségnek többféle okát is felsorolja *Nádaskay*: „a társaság egyikét ballépése ... felekezetekre szaggatá a közönséget... Egyik rész nem ad az emlékre, másik nem ad azért, mert Ferenczyt illy nagyszerű mű készítésére elégtelennek hiszi, s azt tartja: Mátyásnak inkább semmi emlék, mint középszerű mű.” De vannak olyanok is, akiknek „a minimum s maximum megszabatása nem tetszik.” A gyűjtést sem tudták megszervezni, a személyes kontaktus nem jön létre, az ívek nem jutnak el mindazokhoz, akiknek adományaira számítanak. *Nádaskay* javaslata azonban végül is meglehetősen naív: úgy számol, hogy az ország 12 millió lakosából 6 millió van abban az anyagi helyzetben, hogy tud valamit adni, s ezek mindegyikétől kérni kellene: „két három hét alatt takarítson meg kiki közülök például azon pénzből, mit pályinkára költenének, egy karjcart Mátyás emlékére... olly emlék, millyen Mátyás királyé leend, csak akkor felel meg céljának, ha az egész nemzet köz áldozatiból emeltetik, mert csak akkor lesz az emlék az, minek lennie kell, t.i. a nemzeti közérzelem kifejezése...” *Nádaskay* fontosnak tartja tehát, hogy az emléket ne adóból, ne közpénzből hozzák létre, úgy érzi, az egész ügyben az emberek részvétele, önkéntes közreműködése a legfontosabb. Itt tehát a kultuszteremtésnek egy újabb változatával találkozunk: a hangsúly nem a szobron van, hanem az emléket létrehozni

akaró mozgalom minél szélesebb körű kibontakozásán. Mátyás emlékét végül is nem a szoborral, hanem az adakozás gesztusával tisztelik meg.

1840 őszén több újságban is megjelent *Nyáry Pál* közleménye,³⁷ mely szerint a választmány a társaság gyűlését november 13-ra hívta össze, s egyben bejelentette, hogy „Művész Ferenczy István úr a társaság folyó évi április 4-én költött megbízása következtében a lovagszobrot és domború munkákat gipszből, a talapzatot pedig deszkából harmadrész nagyságban elkészítvén, illetőleg elkészíttetvén, ezen minta, melly felállítva a művész tervét egész nagyszerűségében tünteti elő, mai naptól kezdve jelenleg, és még ezután is egy ideig a művész dolgozó termében Budán ... látható.”

A választmányi közleménnyel egyidőben, s szintén több lapban napvilágot látott *Ferenczy* újabb vitairata, *Tőlem is egy szó a sok szóra* címen.³⁸ Ferenczy nyilván úgy érezte, hogy betelt a pohár, a sok méltatlan bírálatot, gáncsoskodást, rosszindulatú kötézködést határozottan vissza kell utasítania. Válasza ennek megfelelően igen éles hangú, magabiztos. Tagadja, hogy a vita során bármilyen megfontolást érdemlő művészi észrevétel elhangzott volna: „méltán azt várhattam, hogy a dologhoz értők magát az emléket illető művészi észrevételekkel fognak fellépni, miket érdemökhöz képest méltatni el nem mulasztottam volna. Azonban más történt. Művészi észrevételek helyett a művész személye támadtatott meg méltatlan és alaptalan véleményekkel, jóslatokkal, sőt rágalmakkal.” Ferenczy is hajlott afelé – több sértett művész társához hasonlóan³⁹ –, hogy kétségbe vonja a nem szakmabeliek, a mesterséghez nem értők jogosultságát arra, hogy műalkotásokról véleményt nyilvánítsanak; „más dolog egy mesteri műdarabot valaha valahol látni, más a művészetről írni akarni, megint más egy művet előállítani. Ha pedig az arról írni akarás olly rossz kezekbe kerül, kik előtt úgy látszik mindig két íróedény áll, az egyik tentával, a másik epével telve, hogy most ebbe, majd amabba mártogassák tollukat, mint az itt szóban levő tán 12nek, kik a Mátyás emléke ellen fogcsikorgatva állottak fel; mint tigris, mellynek nyelve olly durva, hogy még mikor nyal, akkor is vért bocsájt; mint tövises kórók, mellyekhez nem lehet olly vigyázattal nyúlni, hogy ne szúrnának; mint skorpiók, mellyeknek fullánkjok mindig döfésre van szegezve...” Abban természetesen igaza van Ferenczynek, hogy a hozzá nem értést sokszor hazafias szólamokkal igyekeztek elleplezni: „csak írkálnak, intenek, tanácsolnak, s midőn mindenből (nem értvén hozzája) csak hamar kifogynak, neki állnak a hazafiságnak, s még talán teli poharakat is ürítenek a haza éljenére...” – de ez sajnos a szobor ügy támogatóit még sokkal inkább jellemzi, mint a bírálókat, az ellenzőket. Ferenczy szerint a hazafiság nem szónoklatokban, hanem tettekben nyilvánul meg: „Ismerem én is egy nemét a hazafiságnak, sőt már 40 éve hogy gyakorlom, de nem a divatruhák bódéjában keresem...” Rendkívül öntudatosan hangsúlyozza érdemeit, büszkén sorolja elkészült szobrait, s a maga példáját állítja a valódi hazafiság követendő mintájának: „menjenek ki a külföldre, de legalább tíz évre... álljanak olly helyeken szolgálatba durva ruhába, tetsessenek szerelmet, esküdjenek hűséget mindaddig míg minden titokba be vannak avatva, akkor mint megvakott méhek jöjjenek szeretett hazánkba...” A bírálatok szenvedélyes elutasítása, az érvelés retorikus hevülete végül is teljesen magával ragadta Ferenczyt, s írását – sokakat megbotránkoztató módon – igencsak patetikusan fejezte be: „bírálgató gúnyolódó s tudálékos uraiméknak Orestesként csak ezt felelem: A csapásokból fogjátok megtudni ha Atridés fia vagyok-e!”

Ferenczy vitairatára közvetlenül csak egyetlen névtelen cikk válaszolt a *Hírnök*-ben.⁴⁰ Az írás védi a bírálat jogát: „de engedjen a »művész« másnak is annyi hazafiságot, hogy az akaratmúltánylást a kivitel helyességétől elkülönözhesse és a művészethez értsen”. Ez lényegében a korabeli – kialakulóban lévő – műkritika központi problémájára utal, arra ugyanis, hogy a kritika külön tudja-e választani a művészek szándékait, azokat a kétségtelenül nemes célokat – a képzőművészet meghonosítása, fontosságának nélkülözhetetlenségének elismertetése, a társadalommal való elfogadtatása, a sajátosan magyar, magunkénak érzett nemzeti művészet megteremtése –, amelyeket művészek, kritikusok, gondolkodók egyaránt vallottak, és a megvalósulás színvonalát, minőségét, esztétikai értékét. Mi segíti elő valójában a nemzeti művészet létrejöttét: a kritikátlan lelkesedés, a frázisokkal, szuperlativuszokkal teletűzdelt biztatás, vagy a szigorúan tárgyilagos szakmai bírálat? Ez természetesen összefügg a korábban már többször érintett problémával, a nyílt pályázat, a szabad verseny vagy az előre kijelölt „egyetlen magyar művész” melletti döntés kérdésével is. A *Hírnök* cikkírója a szakmai bírálat jogossága és szükségessége mellett voksol, védi a közvélemény jogát is, hogy beleszóljon művészeti kérdésekbe, s azt is természetesnek tartja, hogy a vélemények a sajtóban, nyilvános viták formájában jelennek meg: „ha valahol, itt bizonyára helyén van a vox populi...minthogy mi nem aggathatjuk pasquinóra kritikáinkat, hírlapjainkban kénytelen felszólalni.” A cikkből nyilvánvaló, hogy szerzője még nem látta az elkészült modellt, sőt létezéséről sem tud, ő biztatja ugyanis Ferenczyt, hogy „készítsen háromlábnyi minta-szobrot”, s hordozza körül az országban, győzze meg az embereket igazáról. Visszautasítja Ferenczy magabiztosságát, nem fogadja el büszke hivatkozásait érdemeire és eredményeire: „száz academiai elismerés, dícséretírás nem terem az üres mente alá könyököt...” Korábbi műveit sem tartja vitathatatlannak remekműveknek: „Kulcsár emléke szép volna, ha a két szomorú alak távoznék belőle.” A Pásztorlánykát tekinti munkássága csúcspontjának, s hiányolja a méltó folytatást. A jogos észrevételeket azonban megtoldja a szerző egy olyan naív szemponttal is, amely ugyan bizonyára mélyen benne gyökerezett a korabeli közvéleményben – sőt nyilvánvalóan megtalálható még ma is –, de amely nem lehet része a szakmai bírálatnak. „Óhajtom, kívánom Mátyás emlékszobránál, ha majd körül nézi magát egy pesti vásárra ménest hajtott deli csikós, hallani: »jó fajta paripa biz ez, vitézül megüli az az úr.«” A természetűségnek ez a naív követelménye ebben a formájában még a szakmai-esztétikai bírálat felettébb bizonytalan határaitól tanúskodik.

Egyébként az egész szobor-vita esztétikai jellegének korlátaira utal az a szinte érthetetlen és megmagyarázhatatlan fejlemény is, hogy akkor, amikor már igazán lett volna miről írni, amikor elkészült és kiállították a szobor egyharmados modelljét, akkor szinte egyetlen olyan cikk sem jelent meg, amelyik érdemben elemezte volna a műalkotást. Hónapokig teljes csend vette körül a kiállított művet, és ugyanúgy az egész emlékköltési mozgalmat is.⁴¹

1841 márciusában jelent csak meg egy nagyobb cikksorozat a *Társalkodóban*,⁴² amely mintegy a vita félidejében – sőt mondhatni, hogy a vita érdemi részének lezárásaként –, teljesen szabályosan, azaz egy ideális sajtóvita játékszabályainak megfelelően az első polémikus hozzászólás szerzője által megírva, összefoglalta a vita egész addigi menetét, értékelte, rendszerezte a hozzászólásokat, összegyűjtötte a javaslatokat, s maga is kereste, mi legyen a megfeneklett ügy megoldása. Igencsak figyelemre méltó, hogy már a kortársak is mennyire tudatában voltak e vita közéleti jelentőségé-

nek, mennyire fontosnak tartották, hogy a közvélemény létrehozója és formálója, a sajtónyilvánosság jól működjék. Az egész vita legfőbb eredményét ugyanis éppen abban látta a szerző, hogy „az egész ügy, mint kelle, a nemzet közös érzelmit tolmácsoló, sokszínű elveit képviselő lapok szőnyegére, és így nyilvános tárgyalásra hozaték.” A kialakult véleményeket, hozzászólásokat három csoportra osztotta a szerző. Voltak, akik Ferenczy megbízását támogatták, voltak, akik nyilvános pályázatot, „csődületet” kívántak meghirdetni, és voltak, akik nem szoborral akartak Mátyásnak emléket állítani. Röviden összefoglalta a társulat tevékenységét is, majd a hozzászólásokat sorra véve egy-egy vitatandónak tartott állításra reagált. Meglehetősen ridegen, a kelle-ténél talán szigorúbban utasította vissza azokat az aggodalmakat, amelyek szerint Ferenczy támogatásának, illetve megbízásának elmaradása jóvátehetetlen kárt okoz a magyar művészetnek, hogy ez valami soha vissza nem térő alkalom elmulasztása. „A lángelmű művésznak mindig van tenni valója, ha jövedelmező pénzes vállalat s alkalom hiányzanék is... kőfaragói munka mellett is lehet agyagot szerezni, sőt emésztő nyomor közepett remekekkel teremteni mintákban.” Ugyancsak elutasította azt az érvelést, mely szerint azért kell megbízni Ferenczyt, hogy a külföld előtt ne kelljen szégyenkezünk: „Nem maradhat észrevét nélkül V. úrnak egy, ha lábra kapna, káros hiedelme, miszerint a külföld előtt kisebbitni véli hazánkat, ha megvallanók, hogy nincs a nagy király emlékét méltólag megkésztíni tudó szobrászunk. Tudja a külföld s tudhatja jobban, mint mi, ebeli fogyatkozásinkat, mint egyéb sok hiányunkat is – és csak akkor kezd mindezek mellett is becsülni, mikor észre vette, hogy mi is eljutotunk azok meglátásához...” Cáfolta a márvány melletti érveket is: „műveletlen kor-s nemzetnél a márvány is szintűgy ki van téve dűlásnak, mint az érc”, hiszen az antik emlékekből is meszet égettek, a bronz patináját sem tartotta művészetellenesnek: a „savanyomáz ... a művet még nemesebbé teszi.” Annnyiban fenntartotta a vita elején kifejtett álláspontját, hogy egyet értett az emlékállítással, de a mű kíváncsatos tartalmát, üzenetét újráfoglalmazta: „Művész! e mondatot eszményítsd s csald ki az ércből: »Meghalt Mátyás király, oda az igazság!« s jól teend, ha a költséges ló által nem fordítod el népünk figyelmét hő barátjától!... Mátyást egy jogvéd, emberiség s reformátor magasztos szellemében óhajtanám képviseltetni, egy férfieban, ki koránál századokkal tovább látott, ... teremto tervekbe merűlten látja maga előtt a viruló hazát s annak szívét Budapestet azon fényben s üdves intézvényekkel, melyek részint korunkban valósultak, részint a jövő ivadékok alatt valósulandnak. És e szempontból a hatalmas hódítóí szellemet s tán a lovat is harc hőseinek hagyám... mert van nekűnk Hunyady János és Zrínyi Miklósunk, azt igazán képviselhető...” A szerző Ferenczy válaszcikkét sem hagyta szó nélkül, úgy vélte, hogy Ferenczy valójában nem felelt a bírálatokra: „egy betűje sincs megcáfolva a gáncsoknak”: Ferenczy magabiztosságát is visszautasította: „önhitt s minket végkép letipró beszédek ... már csak ezzel bebizonyította, hogy lelkűlete más nemű, mint millyen az illyszerű munkára kívánatik.” A szerző megoldásként csak azt tudta javasolni, hogy a honi szobrászatot pártoló társaság alakuljon át „egy emlékállító és művészakadémia tervező egyesület”-té, s az gondolja át és fogalmazza újra a célokat, a feladatokat.

A vita addigi menetének ilyen módon való összefoglalása, a tanulságok ilyen értelmű levonása arra enged következtetni, hogy a közhangulat 1841 tavaszára jelentős mértékben megváltozott, a kezdeti lelkesedés elpárolgott, a szobor ügye válságba jutott, Ferenczyt szinte mindenki alkalmatlannak tartotta a lovasszobor elkészí-

tésére, s a szükséges pénznek is csak a töredéke jött össze. Ezek alapján számunkra ma már nyilvánvaló, hogy az emlékmű ügye ekkorra lényegében lezárult. Ferenczy azonban még sokáig nem vett tudomást erről, tovább dolgozott a művön, külföldre utazott a bronzöntés technikáját tanulmányozni, elkészítette végleges méretben a gipszmintákat stb. Az egyesület sem oszlott fel, s a sajtóvita is fel-fellobbant, bár a korábnál sokkal szerényebb méretekben.

A vita külön fejezetének – vagy talán inkább csak kitérőjének – tekinthető, hogy 1841 júniusában megjelent *Széchenyi István A kelet népe* című politikai vitairata.⁴³ Ferenczy szobortervének Széchenyi művében természetesen igen szerény szerepe van, példaként említi néhány hasonlóan ítélt jelenség társaságában, érvként, bizonyítékként a maga igaza mellett. Itt sincs szó a terv művészi-esztétikai minőségéről, csupán az ügy, az akció társadalmi tünet jellege kerül előtérbe. Mégsem hanyagolható el a vitának ez a szakasza, hiszen nem egy kortárs, maga a művész is, sőt időnként az utókor is, a valóságosnál nagyobb súlyt, nagyobb jelentőséget tulajdonított Széchenyi véleményének a szobor-ügy s Ferenczy további sorsának alakulásában. Másrészt Széchenyi állásfoglalása nem maradt visszhangtalan, tovább élte a vitát, a könyvről írt bírálatok és a műre válaszoló ellenröpiratok is kitértek a Ferenczy kérdésére, néhányan megpróbálták védeni Ferenczyt Széchenyi elutasításával szemben.

Széchenyi Ferenczyról alkotott véleményét természetesen nem lehet kiragadni valóságos összefüggéseiből. Széchenyi írása része a Kossuthal folytatott évtizedes vitának, létrejöttének közvetlen kiváltója pedig az, hogy 1841 januárjában megindult Kossuth újsága, a Pesti Hírlap, melynek irányát Széchenyi károsnak, veszélyesnek tartotta. Ezzel az irányzattal, a Kossuth képviselte módszerekkel és taktikával kívánta felvenni a harcot Széchenyi.

Széchenyi polémikus gondolatmenete hatalmas ívbe rendeződik: önismeretre, képességeink, adottságaink felismerésére és elfogadására buzdít, reális célok kitűzésére, előrelátásra, racionális tervezésre és következetes végrehajtásra serkent. Átfogó képet vázol fel a közállapotokról, s ennek során sok olyan társadalmi-közéleti kérdés kerül előtérbe, amely az addigi szobor-vitában természetesen csak háttérként, kisérijelenséggént szerepelt. A kor mindenki által hangoztatott nagy célja közös: a nemzet felemelkedésének szolgálata; az eszközöket, a módszereket, a célok rangsorát azonban vitatják. Széchenyi szerint „nemzeti jóllétünknek ... egyedül nemzeti újjászületésünk, azaz alkotmányunknak tökéletes kiképzése, s mindennek előtt: nemzetiségünk megmentése és jövődő biztosítása szolgálhatnak alapul.” Az alkotmányosság kiemelése mellett ugyanakkor meglehetősen hátra sorolódik a vallás, a tudomány és a művészet területe: „Minekünk magyaroknak elemünk – s itt van ideje, hogy végre bajaink legmélyebb gyökérokaiba ereszkedjünk – nem kereskedési elsőbbség, vagy dics és hírvágy, sem vallásosságbul eredő elmélkedési szenv vagy a szépművészetek köre, vagy a magasb és fellengző tudományokbani bűvárkodás, s effélék, jóllehet végirányunkban ez is mind ki van tűzve, de azért nem elemünk, melynek említésénél vérünket forrni, szívünket dobogni, idegeinket mintegy villany által érintve lenni éreznők;”. Ez végső soron már érv a Mátyás emlék időszerűsége ellen is.

Széchenyi okfejtésében nagy teret kap a kapkodás, a meggondolatlan rögtönzés, az ötletszerűség elleni küzdelem. „... azon szánakozó hóbortosságban élünk, mikép minden összefüggés nélküli rögtönzések vagy sehol nem sikerült s csak könyvekben létező kísérletek által fognók a magyar nemzet dicsőségét következtetni: akkor vagy

éppen nincs, vagy ittas lázban van velőnk... semmit sem tettem rögtönzéseként vagy pillanati felhevülés következtében, de minden lépteim, minden tetteim – habár lelkesedésem néha az egekbe ragadott – egy előre kiszámlált messzeható tervnek szüleményei.” A tervszerűsége, az átgondoltságra való törekvésekből következik, hogy küzdeni kell az anyagi és szellemi erők szétforgácsolódása, az idő elpazarlása ellen. „De nem ám azon mindennap s mindenben s annyit hallott felszínész számolás útmutatása szerint, mellyhez képest itt is kellene, ott is kellene tenni, ehhez is szép volna járulni, amattul is rút lenne elállani, ahhoz is kellene adakozni, emezt is kötelesség volna pártolni... egy forintot egyszerre erre s arra nem fordíthatni ... szintolly kevéssé fordíthatni időt, értelmi súlyt, s kiállító tehetséget is erre, arra, s mindenüvé egyszersmind.” Az erők koncentrációja, a megfontolt előrelátás természetesen újra felveti a megoldandó feladatok rangsorolását: „magyarodást, közcsinosodást s alkotmányunk tágasb alapokra tételét, minthogy ezek még most némileg s bizonyos esetekben teljes ellentétben léteznek egymással, sem eszközölhetni egyszerre... nem kellene a dolgot a pusztá »véletlennek« átengedni, s pillanati hevenyzések szerint cselekedni, mint az nálunk magyaroknál még a legmélyebben életbe ható dolgoknál is olly mindennapi eset.”

Széchenyi másik nagy vitatémája ész és érzélem szembeállítás. Széchenyi a józan-ságot, a racionalitást tekinti ideálnak, élesen szembeszáll azzal a szónokias érvelési módszerrel, amely lépten-nyomon a hazafiúi érzésekre apellál: „eszünket minden szenvedelem nélkül kell használnunk... azon kell iparkodni mindenek felett, hogy a szenvedelmek csillapíttassanak, az itt-ott mutatkozó túlhév a rendes körből ki ne törjön, a túláradozó élet határt leljen ... mania pedig, a szerelemtől kezdve, minden emberi szenvedelmeken keresztül a hazaszeretet ittasságáig ... rövid időre felette hasznos sőt dicső is, hosszabb időre terjesztve, mindig nyavalyás állapot, melynek, ha erőre kapott, csak kettő vethet véget: a halál, vagy a halálnál még kínosb felébredés... lelkem az után sóvárog, hogy a magyar, újjászületési vagy inkább föléledési fáradoalmában ... az értelem biztos alapján emelkedjék...” Az érzelmekre alapozottság Széchenyi szerint áthatja, átszővi a közélet valamennyi problematikus megnyilvánulását: „sok szó, kevés tett ... hosszú gyűlés, kurta eredmény ... sok theoria, kevés praxis ... számon túli javasoló, számon aluli végrehajtó; több parancsoló, mint szófogadó; ... csupa szív és csupas ész ... napirendi rögtönzés, kivételkénti következetesség...”

Hogy Széchenyi érvelése elsősorban Kossuth és a Pesti Hírlap ellen irányul, az iránt nem lehet kétségünk, név szerint megjelöli címzettjét: „A Pesti Hírlap szerkesztőjének nem szívében van a baj ... sem velejében ... Hanem taktikája, modorja hibás ... egyenesen megmondom, miben hibáz a Pesti Hírlap szerkesztője: Egyedül abban, hogy a képzelet, a gerjedelmek fegyverével dolgozik és nem hideg számokkal, vagyis ... a szívhez szól, a helyett, hogy az észhez szólna.” De hogy a Pesti Hírlapot nem elszigetelt jelenségnek látja Széchenyi, az is nyilvánvaló a vitairatból; felsorolja ugyanis azokat a kezdeményezéseket, amelyekben ugyanazon szellemiség, ugyanazon gondolkodásmód megnyilvánulásait látja, mint amit a Pesti Hírlap képviselte irányban bírált. „... a szív-súgta és képzelet-dictálta rögtönzéseket nemcsak céliránytalanoknak, de lehető legveszedelmesebbnek tartom... mert ez volna azon kisededővő-intézet, azon Mátyás szobra, ez azon üdvösséges solitary confinement, azon useful knowledge... van-e azon újabb kori javaslatokban és kezdeményekben, mellyeknek néhányait most felhoztam, s mellyek, mint úgy szólván valami nemzeti ügy, nemzeti pártolás alá állítta-

tának, van-e bennük valami láncolat, valami terv? ... Valljon alapok-e azok, melyek valami később emelendő felülepítmény végett rakattak, vagy előre gondosan kiszámolt sakkjátéki húzások-e azok, melyek később történendő húzások szoros láncolatában biztosítják a végdiadalt? vagy tán, felette kevés kivétellel, nem egyenes szüleményei-e pezsgő vérünk és nemes, de számolni nem tudó szívünk pillanati felhevülésének, vagy pedig annak, mert véletlenül éppen kedvünk csosszant »valamit« a közjóért cselekednünk, és egyúttal kis halhatatlansági repkényt is fűzőgetnünk halántékink körül.”

A példák elemzése során Széchenyi megismétli és konkretizálja a vitairat általános részében kifejtett érveit. Így a Mátvás-szoborral kapcsolatban is újra szóba kerül az erőforrások koncentrálása, a lehetőségek racionális mérlegelése, a feladatok rangsorolása. „Nagy Hunyadynak emlékszobor — ki, közbevetőleg legyen mondva, ha most élne, százezernyi tennivalóink közt, mint én fogom fel őt, és ítéletem szerint e tulajdona érdemesíti leginkább szoborra, alkalmasint egy garast sem adna, most midőn Magyarország élete van kérdésben, holt szoborra; és velem együtt tudom keserűn megsíratná, ha valami mást nem tenne, azon 100 000 forintot és még inkább azon becses időt, meg azon csábító tehetséget, meg azon vas-szorgalmat, mely e pénz aláíratásához s kivált behajtásához kívántatott, vagy még tán csak ezután kívántatandik meg; mint-hogy ennyi idővel, ennyi lelkesedéssel, ennyi szilárd állhatatossággal a nemzet legtalvalabbi s legkisebb ereibe elterjesztve, jól gazdálkodva, hazánkra nézve sok hasznost lehetett volna bizonyára, vagy lehetne még alkotni...” A szobor ellen érvelve, az úgy időszerűtlenségét bizonyítandó Széchenyi is — a vita több korábbi résztvevőjéhez hasonlóan — részletesen leírja az ország elmaradottságát, sorra veszi a testi-lelki nyomorúság megnyilvánulásait: „hol kórház, dologház st. eff. aránylag alig van, bolondház, lelenház st. eff. pedig éppen nincs, és hol egy igen nagy része a legbecsületesebb honi lakosoknak vajmi szűken él; hol végre a legnagyobb rész olvasni, írni, számolni, de még csak betűzni sem tud, és nagyobb része de még egy talpalatnyi földet sem bír; hogy illy országban ... kisdédóvó intézet; 100 000 pengő forint árú s porba sárba sülyesztendő Mátvás-szobor, amerikai mintára állított ezer meg ezer nemesi curiánál kényelmesb tömlőc, vagy inkább »gondoskodó-intézet«; mezei gazdaságot, mathesist, chemiát, astronomiát sat. a nép minden osztályiba terjesztő egyesületek, bármilly felségesek is magukban, napi renden levők, okszerinti alapkövek, és nemzeti sakkjátékunkban kiszámított terv utáni vonások is legyenek, azt — tisztelet, becsület, de igazság is! — mindaddig el nem hiszem, s nem fogja elhinni senki is, kinek honunk diagnosisa csak félig meddig is tisztán áll szemei előtt, míg kétszer kettő négy marad...” Ezeket a rögtönzéseket, ezeket a megalapozatlan és végig nem gondolt kezdeményezéseket Széchenyi végül is a hiúságra, az érzelmi fellobbanásokra épülő mentalitás következményeinek tartja. „Nem is egyebek illyféle egybehangzás és terv nélküli erőlködések, mint az ömledező szívnek egy kis hiúsággal összeházasított rögtönzése. — Látnak egy meg nem óvott gyermeket; s megesik rajta szívük ... Nincs szegény kis Ferenczynknek kenyere; és megesik sok szív, s hogy neki kenyere legyen — és egyúttal nekik egy kis halhatatlanság is jusson, s nincs máskép, csakhogy magok sem veszik észre, mert a hiúság kísértete, mint mondják, a legármányosb — lám rögtön a Mátvásszobori eszme támad fel a magyarnak egén, mint a legfényesebb nyári nap...”

Az ész, a racionalitás fölé kerekedő érzelem és indulat veszélyességére való figyelemztetés zárja le Széchenyi érvelésének gondolati ívét: „ábrándozás ragadosb mint

mirigy, a képzelet szárnya kimondhatlan sebes, és egy szikra tűz, melyet sok észre sem vesz, csakhamar ha mielőtt erőre kap, nem fojtatik el, mindent lángba borít; így forog hazánk léte is egy felette kényes tengely körül.” Ez ismét egybecseng azzal, amit Széchenyi a vitairat csúcspontján a Pesti Hírlap elleni érvként elmondott: „hajtja szerencsétlen, csak most lábadozó, nemzetét virulni csak most akaró népünket az anarchia mindent elsüllyesztő örvényébe, vagy mi hihetőbb, közvetlen az önkénynek hajótörő szirtjei felé.” Széchenyi számára tehát fontos volt a Mátyás-szobor ügye, de nem esztétika-művészeti kérdésként, hanem csupán úgy, mint a nemzet létét és jövőjét fenyegető veszélyek egyik tipikus megnyilvánulása.

Széchenyi vitairata mind a felvetett problémák gazdagsága és időszerűsége, mind az ellenfél – Kossuth és a Pesti Hírlap – jelentősége miatt igen élénk visszhangot váltott ki. Könyvbírálatok, vitacikkek sora, sőt több önálló, könyvként megjelent röpirat is foglalkozott Széchenyi művével. A sokszáz oldalnyi vitaanyagban többeknél szóba került Ferenczy emlékmű-terve, bár természetesen voltak olyanok is, akik a Széchenyinnél csupán példaként említett Mátyás-emlék ügyére nem tértek ki.⁴⁴ Az írások nagy többsége vitatta Széchenyi érvrendszerét, bírálta gondolatmenetét, elutasította következtetéseit, de ebből nem következett, hogy mindenki védte, támogatta a szobor-tervet is. A leghatározottabban éppen a polémia másik főszereplője, *Kossuth* határolta el magát az emlékállítás ügyétől.⁴⁵ Kossuth sérelmezte, hogy Széchenyi támadja az általa támogatott és propagált kezdeményezéseket: „... a nemes gróf némely apró vállalatinkat – mondhatnám – megbuktatni törekedik, midőn azokat korszerűtlenségről vádolja, az ugyanis felette gyér közérőt eldiribolóknak, elfecsérítőknak állítja...”; hitet tett amellett, hogy ezeket a törekvéseket továbbra is a nemzeti felemelkedés eszközeként tartja: „...ezen egyesületeknek pedig ép azért vagyok barátja, s azért ügyekszem csekély tehetségem szerint a Hírlap által előmozdításukon, mivel megannyi adalékoknak tekintem a nemzeti nevelés nagy egészéhez, melyet én a legfontosabb és legszükségesebb feladatok közé számítok.” Ezek köréből azonban kivette Ferenczy szobortervét: „A mi a Mátyás-szobor-egyesületet illeti: ezt védeni nem áll tisztemben, miután történetesen azon esetben vagyok, melyet a nemes gróf a 194-ik lapon Mátyás királyról tesz föl (ha élne), t. i. hogy e szoborra egy garast sem adtam; s pedig először azért, mivel a 100 ezer forintnak egybegyűlését nem tartom valószínűnek; másodszor, mivel úgy vélekedem, hogy ha összegyűlne is, azzal művészet és művész érdekében hasznosabbat lehetett volna tenni, mint szobrot állítani.”

Nem volt sokkal jobb véleménye a szobor ügyről *Eötvös Józsefnek*⁴⁶ sem: „Azon divergáló ajánlatok, melyek a Pesti Hírlapnak a tisztelt Gróf által leginkább vétkül tulajdoníttatnak ... következendők. Mátyás szobra körül tett fáradozásai. Tömlőceink javítása iránti felszólalásai ... Az elsőre nézve, ha emlékezetem nem csal, soha a Pesti Hírlap, – vezércikkeiben legalább – e vállalat mellett fel nem szólalt; nem szükség tehát, hogy e részben hosszú legyek. – Én e tervnek pártolóihoz soha nem tartoztam; számtalan szükségünk, melyeknek pótlására erőnk nem elégséges, szegénységünk, s hadd mondjam ki nyíltan – művészünk tehetségei – nem engedik, hogy nemzetünk azon hálát, mellyel legnagyobb királyának tartozik, méltán leróhassa; s én nem kívánom, hogy azon szent emlék, melyet igazságos Mátyásáról szívében hord a magyar, egy törpe hozzá nem illő szoborban testesüljön; – de miután 100,000 forintnak céliránytalan kiadása minden esetre kár ugyan, de komolyan véve, senki által olyan-nak nem nevezhető, melly nemzetünket sirba döntheti, s miután azon érzemény,

mely némellyeket e vállalat pártolására bírt, minden esetre nemes s tiszta vala: ha végre a szobor felemeltetnék is, a haza talán sem kárt, sem szégyent nem vallana általa, s maga nagy Mátyásunk, lenézve kis emlékére, a tökéletlen mű felett talán megbocsátana azoknak, kik azt sár s port között emelték, s azon gondolattal vigasztalná magát, hogy királynak szebb emléke nem lehet, mint négy nehéz század után nem felejtetni népe által. — De, mint mondtam, emlékezetem szerint a Pesti Hírlap e vállalatnak pártolásában soha sem buzgólkodott; — legyen ez elég.” Eötvös természetesen ennél sokkal részletesebben foglalkozott a börtön ügygel és a nevelés kérdéseivel, hiszen azok sokkal közelebb álltak hozzá, mint a magyar képzőművészet ügye.

Kossuth és Eötvös mellett *Fáy András* is önálló röpiratban válaszolt Széchenynek.⁴⁷ Fáy — úgy is mint több érintett kezdeményezés inspirátora és lelkes propagálója — sérelmesnek tartotta Széchenyi elutasító magatartását és lekezelőnek érzett modorát. Úgy vélte, Széchenyi Ferenczy elleni támadása személyeskedő és méltatlan a művész erőfeszítéseivel. „Másik, mit nem mondottnak óhajtanék, a nemes grófnak ezen szavai: »szegény kis Ferenczynknak nincsen kenyere«. Mert ha azon egy két kitünőbb, s munkás művésznünknek, kit sajátunknak nevezhetünk, sem bírnak kenyeret adni, valóban szégyen és gúny alá nem ő esik, hanem mi. ... A kis epitheton, egy kissé kétértelműleg áll Ferenczynk neve mellett. Hiszem, hogy a nemes gróf azt csak zömök teste mértékeül vevé; mert hiszen miért kívánta volna e művésznünket bántani olly vállalatért, melynek első eszméjét nem ő költé?” Fáy visszaautasította azt az értelmezési lehetőséget, hogy a „kis” jelző Ferenczy tehetségére, művészi rangjára vonatkozna: „Hallám azonban, miként némellyek hajlának a kis epithetont, művészi tökély, genialitás stb. mértékeül érteni. Ezen urakat a nélkül, hogy az ügyvédet játszanám, röviden csak arra figyelmeztetem, miként a hazában minden institutióink, literaturánk, sőt nemzetiségünk is legtöbbszörre még csak bölcsőben vannak. Teszem tehát, hogy Ferenczynk nem mérkőzhetnék is művészetében a külföld remeklő művészeivel, van-e arra okunk, hogy a hazai művészettől, különösbbe a képfaragóitól, mely eddig olly meddő vala nálunk, legkülönösbbe pedig Ferenczytól, kinek még művészete anyagját is magának kelle a hazában felkutatnia, s kinek magát nagyban kitüntetnie, teljes hatalmú és szabadságú alkalma még nem is vala, aránytalanul több hazai haladásunkhoz képest, kitűnő nagyságot kívánjunk? Olly sokat áldoztunk-e már a hazai művészetért, hogy ezt kívánhatni jogunk is lehessen? Ha a képző művész, rendszerint a maga korának bélyegét hordozza, úgy vélem, Ferenczy legalább is alatta hazája korának nem áll.” Fáy elismerte Széchenyinek azt az érvét, hogy lehetnek a szoborállításnál időszzerűbb, sürgetőbb feladatok, de amellett kitartott, hogy a nemzeti művészet megteremtése elengedhetetlen feltétele a nemzet felemelkedésének. „Igaz, hogy Ferenczy művészete sem tartozik jelenleg a haza főbb sakk-vonásaihoz; de a nemzet szellemi életéhez, s dicsőségéhez igen.” Azt is elismerte, hogy a Ferenczyt támogató egyesület követett el hibákat: „Nem akarom azt vitatni: ha vajjon Mátyás szobra létesítésének munkálatai, nem történhetek-e célszerűbben, s inkább célravezetőleg? de magát az eszmét nem kárhoztathatom”, — azt a feltételezést viszont visszaautasította, miszerint a társadalom valamennyi spontán kezdeményezéséből valamilyen racionális belátás alapján ki lehetne szűrni a legfontosabbat, s így el lehetne jutni olyan közmegegyezéshez, amely minden erőforrást egyetlen célra koncentrálna. „Nem kell felednünk, hogy egy honban különbféle erők, felfogások, nézetek, kedvtelések, akaratok létezvén, ha bár ezeket fő célokra, mennyire lehet, pontosítanunk szükséges is, ezen pontosításban

soha olly teljesen boldogulni nem fogunk, hogy kinek kinek, ama fő irány mellett, saját magányos kis nézete, kedvtelése, akaratja fen ne maradjon, miknek oldalaslag áldozni kíván. Nem áll tehát mindenkor az, hogy ki egy hazai célra ad, melly nem lényeges, megerősítette magát, s nagyobbra már nem adhat.”

A folyóiratokban megjelent bírálatok közül – mind terjedelmét, alaposságát, mind a szerző rangját tekintve – magasan kiemelkedik *Vörösmarty Mihály* írása az *Athe-naeumban*.⁴⁸ Vörösmartyt elsősorban a nemzeti művészet sorsa, a művész társadalmi rangja, megbecsülése izgatta: „S még ha valaki szinte ezer éves alvás után a nemzetnek csaknem minden részvéte nélkül felvergődik, bár nem magas fokra, mert legelsője szobrászainknak, szabad-e róla így szólnunk: »Nincs szegény kis Ferenczynknak kenyere, és megesik sok szív!« Hiszi-e a szerző, hogy kifejlett irodalom s művészet nélkül nincs nép, melly a nemzet magas nevét megérdemelte volna? ... Hiszi-e hogy éppen a művészetek feladata az érzelmet nemesíteni... hogy irodalom nélkül a nyelv elnyomorodik vagy végre kivész, mert végre is nem egy kis szobrászról lesz szó, hanem egy kis magyar nemzetről, mellyből ennél jobb nem tudott kiválni, melly ezen egyet is kenyér s munka nélkül hagyta...” Vörösmarty is elismerte az egyesület által elkövetett hibákat: „Tudom s elismerem, hogy a Mátyás emlék ügyének megindításában sok hiba és ügyetlenség van. Nem kellett volna így szólni: állítsunk Mátyásnak emléket, mert Ferenczy szükségben van. – Ez nagy ügyetlenség volt, egyaránt becstelenítő az emlékre s a szobrászra nézve.” Rendkívül erőteljesen hangsúlyozta viszont a „felszólítás” egyik fő érvét, Ferenczy első és egyedüli voltát: „... itt azon egyetlen egy ember sújtatik illy keservesen, ki milliók közül első vállalkozott a nehéz pályára.” Ferenczy védelme, a művészet jövője iránti aggodalom késztette Vörösmartyt arra, hogy igen határozottan megfogalmazza Széchenyi személyes felelősségét a Mátyás szobor további sorsa szempontjából: „Még lehet, hogy egy leverő szó gr. Széchenyi ajkáról képes lesz a különben sem igen tartós magyar részvéte végképen megsemmisíteni; ... Egyébiránt az egész könyvben tán nincs vigyázatlanabb, meggondolatlanabb szó, mint ez Ferenczyról.”

A *kelet népe* körül kialakult polémia tehát eléggé nyilvánvalóvá tette – akár Széchenyi, Kossuth és Eötvös állásfoglalását, akár Vörösmarty aggodalmait tekintjük –, hogy a szoborállítás ügye megfeneklett, a Ferenczyt támogató mozgalom végső soron válságba jutott. A Mátyás-szoborról folyó vita azonban ezzel még nem zárult le. Látszólag töretlenül folytatta tevékenységét az egyesület is, időről időre napvilágot láttak az ügy menetéről szóló jelentések, közgyűlési felhívások és beszámolók.⁴⁹ Egy 1842 tavaszán megjelent névtelen újságcikk azonban már egyértelműen megfogalmazta a valós helyzet felismeréséből fakadó végső következtetést: „a terv megbukott.”⁵⁰ Hogy nem valamiféle ellenérzésen vagy elutasító preconcepción alapuló konklúzióról volt szó, azt az is bizonyítja, hogy az írás szerzője semmiképpen sem volt ellensége sem Ferenczynek, sem az emlékéllítés ügyének. Épp abból indult ki, hogy milyen kevés méltó emlékünkn van: „Több ízben körüljáránk mi e hazában ... mindenütt figyelemre méltatók a hazai emlékeket s vajmi keveset találánk, mi multunkból a jót, szentet és nagyot jeleníthetné vagy a felvirágozó nemzedéket lelkesíthetné!” Ferenczy korábbi tevékenységét is jóindulattal figyelte: „Örülünk Ferenczynk műveinek...” A kialakult helyzet azonban számára már egyértelművé vált: „a csecsemős szándék bölcsőjében korán meghala... akár a részvétlenség, akár a sok szülész, akár a hamarkodás, akár az elvtelenség s t. ef. miatt a terv megbukott.” A kudarc végső okát tehát nem a szo-

bor-terv elégtelenségében, Ferenczy tehetségének vagy felkészültségének hiányában kereste, hanem a kedvezőtlen körülményekben, a szervezetlenségben, a kapkodásban. Az egész ügyet a hirtelen fellángolás, a nemzeti rossztulajdonságként számontartott „szalmaláng” megnyilvánulásának tekintette: „Kár volt a Mátyás szobra kiállítását százezer p. forinton kezdeni akarni... az elmaradt magy. nemzet szegény s midőn kevés tehetséget is, mindenhez kapva, száz felé elaprózza, szabadon kimondva, csak az ismert szalmatüzet újítja meg.” A szobor-ügy számára tehát lezárult, ugyanakkor nem mondott le arról, hogy Mátyás emléket megörökítsék, alakja köré kultuszt teremtsenek, hogy „az utódok dicső erényinek méltánylására nemzeti ünnepet üljenek. Ünnepet, de nem pórit, mely a lomhaság vagy henyesség kedvelt bálványának szenteltetik és nem is olly úrit, mellyen többnyire kettőért szokván enni, háromért inni, csupán állatóságunk has-isteneinek szoktunk áldozni, hanem nemzetit, a feledhetlen nagy királyt halhatatlanítót s nemzetünket követésre méltó nyomdoki után buzdítót. — Már mint, mikép s tb. lehetne ez ünnepet elkezdni és megalapítani? erről Mátyás tisztelőinek hírlapok útján kellene véleményeket kifejteni és értekezni, hogy győzzön az, mi legcélszerűbb és jobb.” Itt tehát a kultusz-teremtés szándékának megfogalmazása mellett igen kemény bíráló is elhangzott a valóságos korabeli gyakorlatról, ünneplési szokásaink pallérozatlanságáról. Az előbbrejutás lehetőségét pedig — a kor általános hangulatának megfelelően — megintcsak a nyilvánosság erejébe, a közös gondolkodás eredményességébe vetett hit alapozza meg. A cikk szerzője is tesz mindjárt konkrét javaslatokat: alapítsanak ösztöndíjat, hozzanak létre alapítványt szülőházában Kolozsvárt, rendezzenek emlékünnepet Rákoson vagy a Duna jegén királlyá választásának napján, halála évfordulóján Székesfehérváron emlékezzenek meg róla, Vörösmarty írjon sírverset, jelentessenek meg illusztrált magyar nyelvű könyvet róla. Példaként bevált, sikeresen működő megoldást is megnevezett: „Ebben méltán lehetne követni a Kisfaludy-társaságot, mely megmaradt csekély pénzüsszeve hű kezelésével több hasznot tőn mint a szoborfelállítással.”

A vitának újabb fejezete kezdődött 1842-ben a pozsonyi *Századunk* hasábjain. Fáy István⁵¹ — aki már a vita legelején is hozzászólt a tervekhez, akkor még Ferenczy fenntartás nélküli támogatójaként — most újraértékelte és megváltoztatta korábbi álláspontját, megbánta „hamarkodásait”, hibának minősítette, hogy összekötötték a Mátyás-emlék és Ferenczy támogatásának ügyét. Büszkén emlegette, hogy járt közben Münchenben, s ottani tapasztalatai is befolyásolták véleményének megváltoztatását. Míg korábban Ferenczy kivételes nagyságát hangsúlyozta („Ferenczynek nem igen hamar lesz”), most azokhoz csatlakozott, akik azt terjesztették, hogy Thorwaldsennek sem volt valami nagy véleménye tanítványáról („semmi egyéb jeles kőfaragónál”). Fáy nem tagadott meg azonban minden érdemet Ferenczytól, azt az ötletét, hogy a szobor talapzatának belsejében legyen a kultusz tulajdonképpeni helye, továbbra is igen jónak tartotta: „Az elfogadott tervezetben van azonban valami, mi nagy dicséretet érdemel; ez a talapzat belsejében az úgynevezett szentek szentje. A gondolat szerencsés ... bemenvén ott igazán a művészség szent templomában lelendi fel magát...” De nem tartotta már alkalmasnak Ferenczyt a terv megvalósítására: „... a kivitelt a tervező erejét felülmúlja... Legyen hazánkfia a nemzeti museum gondviselője, de ne vágja olly fába fejszét, mellyet sem anyagilag, sem szellemileg nem bír.” Névreszóló javaslata is volt Fáy Istvánnak a Mátyás-emlék kivitelezésére, elsősorban Marco Casagrandét ajánlotta, de megemlítette, hogy Schwanthaler is vállalkozna a mű

elkészítésére. Megjegyzendő, hogy bár a vita során már többször felvetődött, hogy nyilvános nemzetközi pályázatot kellene kiírni a feladat legjobb megoldása érdekében, erre ilyen formában végül is nem került sor. Ennek ellenére voltak önként ajánlók már 1841-ben is,⁵² az első komoly vetélytárs azonban kétségtelenül Casagrande megjelenése volt. A Századunkban kibontakozó vita középpontjába tulajdonképpen már egy új téma, a Ferenczy és Casagrande közti választás kérdése került. Fáy átpártolásának, Casagrandéhoz kötődésének okát nem ismerjük, de az tény, hogy nem fukarkodott a dícséretekkal és magasztaló jelzőkkel, amikor új jelöltjét ajánlotta. Meg volt róla győződve, hogy „az európai hírű és imádásig szép munkákat készítő Casagrande ... idővel Thorwaldsent is felülmúlhatja.” Az emlékmű megvalósítása érdekében még azt az igencsak merész javaslatot is megkockáztatta, hogy a költségek fedezetét a nemesség megadóztatásával kellene előteremteni. A lap szerkesztősége természetesen – egy lábjegyzetben – nyomban el is határolta magát ettől a precedenst teremtő, „veszedelmes” javaslatától, erélyesen hangoztatva, hogy az emlékkiállítás csak sok más fontosabb feladat – út, csatorna, ipar stb. – után következhet, s akkor is csak önkéntes adakozásból.

A Századunk helyt adott *Ferenczy István* válaszcikkének⁵³ is. Ferenczy ebben ismét igen sértődött és személyeskedő hangot használt, ellenérvei meglehetősen kicsinyesek voltak. Így például belekötött abba, hogy Fáy máltai lovagként írta alá cikkét. Ferenczy szerint Fáy kritikus magatartása ezzel nem egyeztethető össze, „mindent találtam, csak máltai vitézt nem”, véleménynyilvánítása lovagiatlan, már-már becületessége is kétségbe vonható. Vetélytársát, Casagrandét azzal vádolta, hogy mások érdemeivel kérkedik, hiszen a neki tulajdonított esztergomi szobrokat tulajdonképpen Ferenczy tanítványai faragták, sőt még azt is kétségbe vonta, hogy Casagrande képes márvány szobrot készíteni, hiszen addigi munkáit homokkőből faragta. Idegen voltát is felrótta. Azt pedig, hogy külföldi művészek is szóba kerültek, nemzeti fejlődésünk és csinosodásunk megzavarásának bélyegezte.

Fáy viszontválaszában⁵⁴ visszautasította, hogy ellenségesen elfogult lenne Ferenczyvel szemben, hiszen méltó hivatalt is ajánlott számára, javasolta továbbá, hogy a művészi képességek és eredmények terén való vetélkedés eldöntését bízzák szakemberekre: „tegyük Ferenczy műveit Casagrande vagy Schwanthaler műveihez, s ítéljessük meg külföldi szobrászok által.” *Mayer István* is védelmére kelt Casagrandénak a Századunk hasábjain.⁵⁵ Ferenczy írásáról az volt a véleménye, hogy „Casagrande Márk urat az egész magyar közönség előtt kitűnő nyersséggel rágalmozva lealacsonyította.” Ő viszont igen nagyra értékelte Casagrande művészetét: „műveiben hibátlan rajz, helyes idom, teremtő lélek, tiszta, világos styl, jeles technica ... tűnnek fel.” A lap ugyanezen számában közölték *Casagrande* hozzászólását⁵⁶ is, aki természetesen öntudatosan sorolta művészi érdemeit, hangsúlyozva, hogy márványszobrokat is készített, egri szobrai kifaragásánál nem alkalmazott Ferenczy tanítványokat, s különben is, mi köze Ferenczynek ahhoz, hogy Fáy grófnak melyik művész tetszik jobban.

A Századunk-beli vitát végül is egy névtelen cikk⁵⁷ zárta, amely elsősorban Ferenczy modorát, vitastílusát ítélte el. Úgy vélte, Ferenczy ezzel annyira lejáratta magát, hogy ez megpecsételi az emlékmű sorsát is. „Hírlapi viták nemcsak a tárgyakat hozzák tisztára, hanem sokszor a személyeket is. – Így azon levél után, melyet Ferenczy István Fáy István grófnak írt, és mellynek maga is kívánt nyilvánosságot adni,

alig kételkedendik valaki, hogy nagy rokonság létez a levél író modorja s azon anyag közt, mellyet kezelni szokott. Kár hogy magának nem jutott nagyobb adag a faragásból. Valóban vékony lábon áll Ferenczy úr ügye, ha művészi cáfolat helyett vastag személyességekre kell fakadnia... Ferenczy István úrnak kérdéses Mátyás szobra pedig, ezek után aligha díszesítendi valaha Budapestnek valamely utcáját vagy piacát.” A vita másik tanulsága a szerző szerint az, hogy feltétlenül meg kell teremteni a szilárd szakmai alapokon álló kritikát: „Műbírálat kell tehát uraim, valódi műbírálat, nem pusztán jó akarat, tetszés, pártfogás, rosszul értett hazafiság stb. Műbírálatot pedig a corpus iurisból ki nem sajtolhatunk.” Helyes ítéletet csak akkor alkothatunk, ha „a művészet szabályait, a sokoldalú tapasztalást és az általa finomított ízlést vesszük bírálatunk alapjául.”

A szobor-vita érdemi része a Századunkban publikált levélváltással és vélemény-cserével lényegében lezárult. Megjelentek még a továbbiakban is olyan írások, amelyek a szobor-ügy valamely részletével foglalkoztak, de ez vitának, vélemények konfrontálódásának már alig tekinthető. Így például 1842 októberében a *Pesti Hírlap* hasábjain szóba került az összegyűjtött pénz sorsa. Zempléni adakozók számon kérték, hogy adományukat miért nem nyugtázták a sajtóban.⁵⁸ Levelükre *Nyáry Pál* válaszolt: „szerkesztőktől azt kívánni, hogy lapjaik hasábjait nevekkal tömjék be, méltánytalan követelés, hirdetévények közé iktatni pedig céltalan pénz vesztegetés.”⁵⁹ Ugyancsak a *Pesti Hírlap*-ban jelent meg 1843 januárjában egy hosszabb beszámoló az előző év eseményeiről *Magyar irodalom és művészet 1842-ben* címen.⁶⁰ Ez az írás röviden kitért a Mátyás-szobor ügyére is, mégpedig olyan összefüggésben, amely újabb szempontot kínál annak megértéséhez, miért volt sikertelen Ferenczy terve. A beszámoló ugyanis a nemzeti művészet hiányát, létre nem jöttét hangsúlyozta: „A rajzoló- és képzőművészetnek nálunk még nemzeti alapja nincs, nemhogy már csak félig-meddig fölépült magyar pantheonnal is bírja. Még eddigelé nem születtek magyar művészek, kik e nemből a sajátos, eredeti magyar stílnak csak keletkezési nyomait is föltüntették volna.” Ezekhez a sikertelen próbálkozásokhoz sorolta a szerző Ferenczy szobortervét is: „Mátyás királynak nagy zajjal akaránk szobrot emelni, de midőn nemzetünk a mű idegen szabású tervét megpillantá, visszajedt a római lapidaris stílustól, elvoná kezeit a további áldozattól, s megszűnt pártolni az egyetlen magyar szobrászt, ki magát a műbírák elleni védelemben Atrides fiának vallá.” Itt tehát már nem csupán a római tóga vagy a korhű öltözet közti választásról van szó, hanem arról, hogy a célul tűzött „eredeti magyar stílus” szempontjából a klasszicizmus mint stílus, mint kifejezési mód idegen. S hogy ez nem csupán Ferenczy tervére, vagy a szobrászatra vonatkozik, azt az is bizonyítja, hogy hasonló véleményt fejt ki a szerző az építészettel kapcsolatban is: „Hild, jeles építőmesterre büszke lehet hazánk; ő sok olly szép és nagyszerű művet hagyand hátra maga után, mellyek még századok múlva is méltányoltatni fognak; de ő is idegen stílusban dolgozik.”

Ferenczy szobortervének sorsában tehát tetten érhetjük azt a stílusváltást, azt az ízlés változást, amely a művészetek csaknem minden területén végbement a negyvenes évek elején. A folyamat felismerését, tudatosodását tanúsítja *Vahot Imrének* az az írása is, amelyet 1844 őszén publikált a *Pesti Divatlapban*.⁶¹ Utalt korábbi bírálataira, majd megismételte legfőbb kifogásait: „... több méltóságot, erélyesebb, büszkébb magatartást, nemzetibb jellemet, s tetőtől talpig magyar öltönyt kell ruháznia... De ha a művész e közkívátnak makacsul ellenszegül, akkor nem érdemel pártolást,

s inkább semmi mint római Mátyás, mint deákos Mátyás!” Ferenczy idegen, nemzetietlen tervének elutasításával teljes összhangban van, hogy Vahotnál alternatívaként már nem Casagrande vagy valamelyik müncheni szobrász jelenik meg, hanem Alexy Károly.⁶² „Különösen Alexy terve, főképp nemzeti jelleménél fogva, mindnyájunkat meglepett.” Nyilvánvaló, hogy Alexy gótizáló stílusa, korhű öltözetet és kellékeket felsorakoztató terve sokkal közelebb állt ahhoz, amit Vahot nemzeti művészetnek képzelt, mint a korábbi tervek. Éppen ezért a leghatározottabban visszautasította a *Honderű*-nek azt a praktikus indokokkal (pénzhiány, elkészült részletek hasznosítása, több művész foglalkoztatása stb.) támogatható, de esztétikailag elfogadhatatlan, abszurd javaslatát, hogy az elkészült részeket és az új terveket, javaslatokat gyűrjék egybe, s a művészek (Alexy, Casagrande és Ferenczy) együtt csinálják meg az emlékművet.⁶³ Vahot számára a különféle stílusok és szemléletmódok összekeverése elképzelhetetlen volt: „Nem úgy kell egy szobor készítését tekinteni mint például valamely granárium fölépítését... Egy illy magosabb irányú emlék kivételében csak egy művész vezérkezze működhetik biztosan, háborítatlanul, s összhangzólag.”⁶⁴

Ha egyre ritkábban is, de néhány évig még foglalkozott a sajtó a szobor-ügy fejleményeivel. Mátyás király négyszázadiknak vélt születésnapjára például 1843 márciusában cikket írt az a *Páter Gegő*,⁶⁵ aki egy évvel korábban már végleg eltemette a Ferenczy-tervet. Most ismét azt javasolta, hogy könyv kiadásával emlékezzenek meg a nagy királyról: „addig is míg a szobrot tervezett egyesületnek még bölcsőben szendergő csecsemős szándékát az elevenítő vész segédkezek hozzájárultával talpra állítná, legalább életírását, leleményes ötletinek, kalandjainak st. eféle adatoknak beszövéssel kellemesen élénkített életírását, jól eltalált arc- s élesen kiszemelt nevezeteseb diadal-képeit, pénzei, pecsétei és kézirata hű mását, a korából fenmaradt tisztos régi-ségek ismertetésével együtt, a nélkülöző köznép számára, a magyar történet halottaitól feltámasztandják.” 1844-ben az egyesület gyűlésének közeledtével Casagrande írt egy beadványt, amely először az *Életképek*-ben jelent meg.⁶⁶ Felajánlotta szolgálatait, s mindjárt hat tervrajzot is előterjesztett. Jellemző, hogy legfontosabbnak azt tartotta, hogy már magyarrá honosodott: „Miután már több tíz évnél, mióta e hon egészséges levegőjét szívom s dús termékeit ízlelem, úgy hiszem, magamat méltán fiául tekinthetem...” 1844 januárjában jelent meg az egyesület leköszönő választmányának jelentése⁶⁷ is, amely áttekintette az elmúlt négy év eseményeit, beszámolt a szobor munkálatairól. Az újabb fejlemények közül megemlítendő, hogy 1842-ben elkészültek az öntőminták, ezt követően Ferenczy tanulmányútra ment, tapasztalatairól hosszú írásbeli jelentést készített, majd saját műtermében öntőműhelyt épített, 1843 őszén pedig már sor került az első sikeres öntésekre is.

1844 márciusában már az egyesület új választmányi jegyzőjének, *Külkey Henrik*-nek a neve alatt jelent meg a beszámoló⁶⁸ a munkák újabb előrehaladtáról: elkészült a párkány, gránitból kifaragva, a talapzat belsejébe szánt Mátyás mellszobor, márványból stb. valamint arról, hogy az egyesület átalakult részvényes társasággá, és a szobor ruházata ügyében is döntés született: „Mátyás szobrának, közkíváratnál fogva, magyar díszruhában kell előállítani.” 1844 áprilisában látott napvilágot *Ferenczy* utolsó sajtóbeli megnyilatkozása⁶⁹ a szobor ügyében. Csalódott, rezignált hangon számolt be a választmány határozatai következtében előállt helyzetről: „Törődött szívvel nyúlok azon tollhoz, mellyel máskor tehetségem szerint felvilágosítólag s művészi örömcsapongással irogáltam ... Most pedig elfáradtan, egyik szegletből a

másikba szorítva, a választottságon kívül is szutyongatva s nem oltalmazva, erőm elhagyott s tehetetlenné lettem, nincs is már én velem szó módokról, középutakról, hanem csak úgy röviden megmondják nekem, ha így nem tetszik, hát...” Sérelmezte tehát, hogy véleményével ellenkező dolgokra próbálták rákényszeríteni, s a történeteket végső soron kudarcnak, teljes vereségnek tekintette. „Most ha késő is, de látom, hogy nem voltam elég erős, nem voltam elég szerencsés a tekintetes választmány bizodalját megérdemelhetni, nem voltam képes egy arasznyi földet a művészet pályáján elnyerhetni, mely pálya rám nézve elég tövises volt.”

Az egyesületi gyűlésekről szóló híradások⁷⁰ sorát Joo János⁷¹ egy írása szakította meg 1844 őszén. Ez azután készült, hogy a pozsonyi országgyűlés elvette azt a javaslatot, mely szerint Ferenczy szobortervének megvalósulását közpénzekből támogatják volna. Joo János számára nem volt meglepő, ami történt: „S ez nem csuda, tekintve a már félig meddig munkában levő emléket; mely a nemzeti műveltség és műismeret igényeinek (a sok oldali nyilatkozatok után ítélve) meg nem felelt.” Azt viszont sérelmezte, hogy egy felszólaló Casagrandét támadta: „kire bízók ma az ügyet? Holmi lótot futott olasz mesterekre nem, de honi művészekre, hogy a szobor történeti emléke legyen honi művészetünk jelen kifejlődésének.” — idézi a Casagrandéről mondottakat, majd védelmében elmondta, hogy „a művész mindenkor az egész világé volt... legkevésbé sem lehet szégyenelni, ha legtökéletesebb szobrasszal nem mi bírunk ... maga a dicső Mátyás is becsülte a külföldi művészeket ... legyen bár hogy védegyeletbe állottunk, de a művészetre ezt ki nem terjeszthetjük.”

1845-ben Ney Ferenc hozta szóba az ügyet az *Életképekben*,⁷² de elégedetlensége, türelmetlensége kinyilvánításán túl csak annyi mondandója van, hogy a vitát folytatni kellene: „végre valamit csakugyan tennünk kellene ez ügyben, akár jobbra, akár balra. De a míg egyfelől a legrégebbi tervhez vagy annak módosított magzatjához makacs ragaszkodás uralkodik, másfelől pedig egymást éri szüntelenül az újabb újabb tervezgetés a nélkül, hogy egyik vagy másik sikeresebb visszhangra találna, — mindaddig célt nem érendünk... nincs pénzünk, de ha nem volt elégséges e célra akkor, mikor az első lelkesedés szalmatüzelte a kedélyeket ... bizton hihetjük, hogy most midőn ez ügy megszűnt napirenden forgó divateszme lenni, most még kevésbé lesz pénzünk ezen emlék kiállítására... hagyjuk most pár évig anyagilag nyugodni az egész dolgot... De azért ne hagyjuk nyugodni egészen szellemileg is ... nyilatkozunk ... vitatkozunk.”

1846-ban már csak arról jelentek meg hírek, hogy Ferenczy elköltözik a fővárosból, felszámolja műtermét, visszavonul szülőföldjére.⁷³ 1847-ben pedig már az ügy teljes, végleges lezárulásáról számolt be *Külkey Henrik*.⁷⁴ Ismét áttekintette az egyesület egész történetét, a kezdetektől a végkifejletig, bejelentve a további erőfeszítések felfüggesztését, az elkészült részletek elhelyezését: „a társulat keletkezte óta mai napiglan összegyűlt adakozások 15,670 pfrtot és 35 krt meg nem haladtak, mely összeg földolgoztatván, a művész bízván nemzete buzgalmában, saját vagyona nagy részét is áldozatul hozta e vállalatnak, és végre a költséget nem győzván, házat és műtermeit is kénytelen eladni, és a vállalat további folytatásáról lemondani. Ily szomorító körülményekben a társulat, a vállalattal nem hagyott ugyan végkép föl, mindazonáltal folytatását kénytelen volt kedvezőbb időkre elhalasztani, s addig is kebeléből 4 tagot a végre kiküldeni, hogy a lovag szobor elkészült és készülöben álló részeit írják össze. Mi meg is történvén, a megboldogult főherceg nádor ő cs. kir. fensége megkéretni rendeltetett, hogy az ekként félbemaradt emlék kész részeinek

a nemzeti múzeumban helyet adni méltóztassék. Minek folytában ő cs. kir. fensége megengedte, hogy Mátyás király márványba vésett mellszobra, úgy a két darabból álló bronz dombor-öntvény is, a nemzeti múzeum szobor-termében állíttathassanak föl, a három darabból álló gipsz öntvény pedig ugyanazon terem előtti folyosón állhasson, hova mindezek el is vitétek és behelyeztetettek; a többi talpazathoz tartozó nagy tömegű köveknek, valamint a mintának is a nemzeti múzeumba hely nem adatván. Az e vállalatra vonatkozó irományok: úgymint a koronkinti jegyzőkönyvek és megvizsgált számadások, nemkülönben az alapszabályok és fölszólítások, a főrajzok s egyéb levelezések az éppen mostan tartó nemes Pest vármegyei közgyűlés elibe terjesztvén, levéltárába tétettek el.”

JEGYZETEK

A Mátyás-szobor tervéről lefolyt vitával a korábbi szakirodalom is foglalkozott, Ferenczy István művészetének elemzői azonban a vitának azokat az elemeit emelték ki, amelyek a művész sorsát, művészi fejlődését befolyásolták. A vitát kritikátörténeti szempontból, önálló tanulmányban eddig még nem dolgozták fel.

Ferenczy első monográfiája, MELLER SIMON, könyvében terjedelmes fejezetet szentelt a Mátyás-élmeknek, benne igen részletesen ismertette a sajtóban lezajlott vitát is. (Ferenczy István élete és művei. Bp. 1906. 247–342.). Meller azonban minden bírálatot, minden Ferenczy tervétől eltérő javaslatot (a szobor anyagára, az öltöztetve vonatkozó kifogásokat, a nyílt pályázat követelését stb.) Ferenczy elleni indokolatlan és méltatlan személyes támadásként értelmezett. Szerinte a terv sorsa végül is nem a vitában felvetődött problémákon múlt: „A Mátyás emlék lényegileg már megbukott, mielőtt a művész csak a kis gipszmintát is kiállította volna; nem művészeti okokból, hanem egyes-egyedül a pénz nem léte miatt.” (i. m. 302.). Bár Meller igen sok cikket ismertett, a korabeli lapok átnézése nyomán a hozzászólások száma jelentősen szaporodott. Az sem érdekelt, hogy a „laikusok” és a „minden áron való ellenmondás viszkete” sarkallta hozzászólók mellett nemcsak Széchenyi ellenezte a szobortervet, hanem olyan jelentős, Meller nem említette politikusok is, mint Kosuth és Eötvös, sőt olyan hozzá nem értéssel aligha vádolható szakember is, mint Henszlimann Imre.

A Meller-könyvről írott recenziójában ELEK ARTUR is kitért a szoborterv vitájára: „Gyermekkorát élte akkoriban az újságírás, s már is a mai journalismus félelmetes fegyvereivel támadt a nagyszerű koncepcióra: kicsinyléssel, személybe kapaszkodó fitymálással, rosszhiszeműséggel, rágalommal, hazug ürügyekkel, a legkedvezőbb esetben: együgyű érvekkel. Minden tudatlan léhűtő ütött egyet a szobrászon, s hangos volt az ország a szörnyülködéstől, hogy Ferenczy Istvánnak százezer forint kell – kenyérre.” Bár Elek Artur nyilván teljes mértékben a Meller közölte dokumentumokra támaszkodott, a szobor-ügy bukásának okát azonban – figyelemre méltó módon – nem a pénz hiányában látta: „Hét esztendei munka után arra ébredt Ferenczy, hogy elől kellene

kezdenie mindent: a pénzügyítést is, a művészetet is. Mert az idő eljárt fölötté, a közizlés elfordult a klasszicizmustól, a realiztikus törekvések (életrajzírója romantikusnak mondja) kerültek felül a képzőművészetben, a kortársaknak nem kellett a tógás Mátyás király, magyar ruhását követeltek.” (Művészet, 1907. 209–212.)

Meller monográfiájára támaszkodott FÜLEP LAJOS is – amelyet követendő példának tekintett –, amikor a Magyar művészet szobrászatról szóló fejezetében Ferenczy szerepét értékelte. Ő azonban nem tulajdonított nagyobb szerepet a sajtóvitának („magyarázták a Mátyás-szobor balsikerét mindenféle másodlagos, technikai okokkal...”) a szobor-terv kudarcának okát egészen másban, az emlékmű műfaj abszurditásában látta: „A szobrászatnak, mely művészet akar lenni és nem történeti arcképcsarnok, elemtiltakozása nyilatkozik meg benne – már akkor! – a legbelsőbb mívtólán elkövetett erőszak és hamisítás ellen. A tektonikus szellem híján levő és megfelelő architektonikus keret nélkül akárhova, akárhogy felállított, művészi gondolatot moccani sem engedő, politikai célokat szolgáló vagy társadalmi hiúságot és kulturális sznobizmust legyezgető emlékműnek eszeveszett kultusza megállította a szobrászat legfőbb ágának, a monumentálisnak a fejlődését azon a fokon, ahol Ferenczy hagyta: akik Ferenczy után ilyen emlékművek készítésére vállakoztak, ugyanarra a lehetlenségre vállakoztak, mint ő...” (Az írás először a Nyugatban jelent meg 1918-ban, majd a Magyar művészet c. kötetben, 1923-ban. Fülep L.: A művészet forradalmától a nagy forradalomig. Bp. 1974. I. k. 295–296. 629.)

A sajtóvitával LYKA KÁROLY sem foglalkozott részletesebben, Ferenczy sorsát, a szobor-terv kudarcát azonban jelkép-értékűnek tekintette: „És stílusos Ferenczy István művészpályájának összeomlása is. A szalmaláng fénye, amellyel az első magyar szobrászt idehaza fogadták, ellobbant... Ferenczy ily értelemben valósággal tragikus hős. Egyéb csalódásain kívül ezé főképp a Mátyás-élmű-terv avatva... a gyűjtés ellanyhult s egyre nagyobb ellenzék támadt Ferenczy tervével szemben, amelynek római ruhájú Mátyása most már – a 40-es években – érthető okok-

ból szemet szúrt sokaknak. Polémiák keletkeztek, az ügy elmérgesedett... tapasztalnia kellett, hogy amit életideálul tűzött maga elé, azt elejtették, lerántották, sőt még egy Széchenyi is – gazdasági okokból – teljesen fölöslegesnek minősítette.” (A táblabíró világ művésze. Bp. 1922.)

POGÁNY Ö. GÁBOR a korszak szobrászatáról írott doktori értekezésében természetesen igen sokat foglalkozott Ferenczy alakjával és művészetével. Az emlékmű-terv vitája is szóba került. A bíráló-elutasító megnyilvánulások okát Pogány a közvélemény megváltozásában látta: „Tudjuk, a fölszólítás nem járt eredményrel, nem mintha az emberek nem ismerték volna el a szobrászat kultúrfejlesztő értékét, hanem mert már Ferenczy személyében nem bíztak. A kritikai érzék kifejlődött ezalatt a majd két évtized alatt, amely Ferenczy mögött állt; a műélvezők jobban láttak és könnyebben felismerték a hibákat. Ekkor művészi ízlésünk már túl volt a válogatás nélküli, kezdeti lelkesedésen, az újdonság örömet, az első művészeknek szóló, előlegzett elragadtatást széptani várokozás váltotta föl, amely már bizonyos igényvel nézett az újabb kísérletek elé... Kazinczyék világát, melyben minden nemzeti felbuzdulás kultúrális, elsősorban irodalmi térre szorult, felváltotta a józanabb és valóságívőbb reformkor, mely – Széchenyi hatására – a gazdasági kezdeményezést is bevonta a nemzeti létkérdések körébe.” Széchenyi hozzászólását – nem ismerve a Meller által nem említett, Széchenyivel egyetértő véleményeket – elszigeteltnek, egyöntetűen visszautasítottnak vélte: „Aggályoskodó természetű iratka a legnagyobb magyarral ezt a szigorú bírálatot. A művészet nemzeti hivatásának tudata a korabeli szellemi életben oly erős volt, hogy Széchenynek a Mátýás-emlékről írt könyvrészei általános ellenmondásba ütköztek, az irodalom részéről pedig maga Vörösmarty kelt Ferenczy védelmére.” (Magyar szobrászat a tizenkilencedik század első felében. Bp. 1939. 91–92–93.)

TEHEL PÉTER egy 1953-ban megjelent tanulmányában szintén érintette a Mátýás-szobor vitáját. Részletesen ismertette az 1839-es felhívást, az egyesülési létrejöttét, Ferenczy esélyei szempontjából szerencsétlen körülménynek tartotta, hogy összekapcsolták Ferenczy megsejtesét és a Mátýás-emlék tervét, mert egyidejűleg zajlott a Kölcsény-szoborra való gyűjtés, s voltak javaslatok Ferenczy közhívatáiba helyezésére is. A bírálókat több csoportba osztotta Tehel: voltak közöttük olyanok, akik „nem is mindig a politikailag kevésbé haladó nézetűek” közé tartoztak, mások csoportot képeztek „az emlékéllátás elvi ellenségei”, de megemlítette azt is, hogy „akadnak, akik Mátýást nem tartják szoborra érdemesnek, mások meg Ferenczyt tartják alkalmatlannak a kivitelre.” A legélesebben Novák szereplését ítélte el Tehel Péter: „Különös hajszát indított a szobor ellen Novák Dániel, a magyar művészet hivatásos destruktora.” „Az ostoba és kicsinyes aggályoskodókon, valamint gyalázkodókon kívül” volt néhány „komolyabb bíráló” is, ezek közé sorolta a Társalkodó egyik cikkét, valamint Vahot Imre elemzését. A vita fontos elemének tekin-

tette azt is, hogy „igen sok oldalról hangzik a követelés a nemzeti viselet iránt, a klasszikus formák ellen.” (A magyar nemzeti művészet kialakulásának kérdései a reformkorban. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Évkönyve az 1952-53. évről. Bp. 1953. 272–274.)

CIFKA PÉTER Ferenczy monográfiájában – az igen szerényre szabott terjedelem arányaihoz igazodva – csak nagyon röviden térhetett ki a sajtóvitára: „Soha addig Magyarországon képzőművészeti ügygel annyi újságcikk, vita, tárgyalás nem foglalkozott, mint ezzel a tervvel. Általában támadták. Akik mellette szóltak, csak az eszmét védhették, maga a terv – mi tagadás – védtetetlen volt.” Erdemben csak két véleményt ismertett: „Hegymagasan kiemelkedik a szobor körül zajló vitából két egymással ugyan homlokegyenest ellentétes, de egyforma nemzetféltő hevülettel fűtött vélemény: Széchenyi és Vörösmartyé.” Majd a két álláspont részletes idézése után így összegezte a vitát: „Ki merne ma bírónak tölakodni a felelősségtudat óriási közé?” (Ferenczy István. Bp. 1969. 41–46.)

1981-ben a Magyar Nemzeti Galériában az MTA Művészettörténeti Kutató Csoportja közreműködésével rendezett nagyszabású MŰVÉSZET MAGYARORSZÁGON 1830–1870 című kiállítás tudományos katalógusában is több szerző érintette a Mátýás-szobor vitáját. Bevezető tanulmányában ZÁDOR ANNA a vita szellemi hátterére utalt: „A szobrász Ferenczy István nagy tervekkel foglalkozik, és Vörösmarty Mihályban lelkes támogatóra talál. A Mátýás-emlékmű terve korábban nem tapasztalt szenvedélyességgel foglalkoztatja a közvéleményt, a felmerült állásfoglalások alapján a politikai élet árnyalatait is kifejezik.” PUSZTAI LÁSZLÓ „az irodalmár vezető réteg” kezdeményező szerepére mutatott rá. KOVALOVSKY MÁRTA pedig önálló tanulmányban tárgyalta az emlékműszobrászat kérdéseit. Ferenczy jelentőségét így méltatta: „A nemzeti hősk, a nemzeti történelem alakjainak, a nemzeti múltnak megörökítésében, vagyis egy nemzeti emlékmű és kultuszhely megteremtésének gondolatában Ferenczy a társadalom tudatának mélyen formálódó, de még alig felismert, csak kevesek által kimondott igényt fogalmazott meg. A Mátýás-emlék tervével társtalul állt a születő nemzeti művészetben, de szorosán kapcsolódott azokhoz a törekvésekhez, amelyek a XIX. század elejétől kezdve a magyar irodalomban már elevenen hatottak. Ferenczy irodalmár kortársai, költők és drámaírók, publicisták, az övéhez hasonló szenvedéllyel kutatták múltunk, történelmünk alakjait, eseményeit, hogy azután műveikben például állítsák azokat koruk társadalmába élé. Ők voltak Ferenczy legelkeszebb, legbuzgóbb támogatói, ők értékelték meg legkorábban, hogy egy nemzeti kultuszhely koncentrált, nagyszabású összefoglalása, kifejezése lehet a nemzet öntudatának, önmagába vetett hitének; és mint a múlt és jelen összekapcsolása, aktív erővé válhat.” Magát a vitát Kovalovszky Márta is úgy értelmezte, hogy annak csúcspontja a Széchenyi–Vörösmarty párviadal volt, téje pedig a szobor meg-

valósulása: „Az anyagi nehézségek mellett azonban más problémák is felmerültek. A tervet sokan értetlenül fogadták, és Ferenczy személyét, tehetségét is vitatták. Az emlékmű léte vagy nemléte körüli harc Széchenyi és Vörösmarty vitájában éledett ki.” (Művészeti Magyarországon 1830–1870. Katalógus. Bp. 1981. I. köt. 12. 33. 40. 38.)

1. NYÁRY PÁL felhívása némileg eltérő címeikkel az alábbi lapokban jelent meg: Honművész, 1839. dec. 8. 98. sz. 777–782. Társalkodó, 1839. dec. 11. 99. sz. 393–395. Ismeret, 1839. dec. 15. 48. sz. 756–764. Hírnök, 1839. dec. 16. 100. sz. [1] Athenaeum, 1839. dec. 19. II. félév, 49. sz. 778–784. — A felhívás közzétételét egy újsághír előzte csak meg, melyben hírt adtak arról, hogy „társaság szövetkezők fővárosunkban”, amelynek célja Mátyásnak emléket állítani, a pénzt „aláírás útján” kívánják előteremteni. „Hogy pedig az emlék méltó leendő... arról Ferenczy kitűnő jelességű szobrászunk lángelméje ... kezességek.” (Jelenkor, 1839. nov. 30. 96. sz. 381.)

2. Ismeretes például SZÉCHENYI véleménye, melyet naplójában éppen Ferenczyval való találkozása alkalmából írt le: „Ich glaube nicht, unter uns gesagt, dass ein Magyar für einen Bildhauer taugt!” „Magunk közt szólva, nem hiszem, hogy a magyar alkalmas szobrász.” (Gróf Széchenyi István naplói. Szerk. Vizsota Gy. I. köt. Bp. 1925. 278.)

E vélekedés 18. századi előzményeire utal Csatskai Endre: „Ezen a téren igen rossz hírünk volt... Egy francia névtelen munka ... kezdi a bírálatot, s Herder is ... kétségbe vonta, hogy a magyarságnak érzelme lenne a művészet iránt.” (CSATKAI E.: Kazinczy és a képzőművészetek. Bp. 1983. 19.)

3. CSATÓ P.: Magyar hírlapok heti szemléje. Dec. 9–15. Hírnök, 1839. dec. 23. 102. sz. [4]. — Csató Pál (1804–1841) író, a Kisfaludy Társaság és az MTA levelező tagja, ekkor a Hírnök segédszerkesztője.

4. Közlemény Mátray Gábor aláírásával. Honművész, 1840. jan. 2. 1. sz. 3. Mátray Gábor (1797–1875) a Regélő és a Honművész c. lapok szerkesztője, zenetörténettel is foglalkozott, később a Nemzeti Múzeum könyvtárának vezetője volt, az MTA levelező tagja.

5. HÁBOR: Hunyady Mátyás emléke ügyében. Társalkodó, 1840. jan. 11. 4. sz. 13–14. — A Hábor név alatt Gulyás álnévlexikona szerint Gáspár János (1816–1892) pedagógus keresendő, aki Nagyenyeden végezte tanulmányait, házitanító volt, majd 1841–43-ban Berlinben tanult, később Kolozsvárról és Nagyenyeden volt tanár, tanfelügyelő.

6. SZALAY A.: Mátyás király emlékére figyelemztetés. Társalkodó, 1840. jan. 15. 5. sz. 17. — Szalay Antal (1800–1863) katolikus pap volt.

A pesti lapokban megjelent cikkeket egy ideig folyamatosan figyelemmel kísérte és kommentálta a pozsonyi Hírnök sajtószemléje. Ez a polémianak újabb, másodlagos sikját eredményezte meg, s egyben jelezte a közhangulat változását is azzal, hogy mikor mit emelt ki egyetértőleg, illetve mivel vitakozott. Hábor cikkéből

például azt tartotta fontosnak, hogy „a romlékony márványból hevenyészve tétetni javasolt emlék helyett ércből századokkal dacoló »isten-emlék« indítványoztatik; Ferenczy pedig országosan kinevezessék a nemzeti múzeum mellé a szobrászati s általában véve a képző művészeti osztály felügyelőjének, országos fizetés mellett.” OROSZ: Magyar hírlapok szemléje. Hírnök, 1840. jan. 23. 7. sz. [4]. — Orosz László (1818–?) jogász, később törvényszéki ülnök, ezekben az években a Hírnök állandó munkatársa.

7. NYÁRY P.: Hunyadi Mátyás emléke ügyében. Honművész, 1840. jan. 30. 9. sz. 65–67. Az írás az Athenaeumban is megjelent, A honi szobrászat ügyében címen, 1840. jan. 30. I. félév, 9. sz. 136–138.

8. VÁRADI K.: Néhány szó a Mátyás szobra iránti javaslatokra. Társalkodó, 1840. febr. 8. 12. sz. 46–47. Erre a cikkre is reagált a Hírnök: „Várady Károly úr néhány szavát a Mátyás szobra iránti javaslatokra aligha minden pontjaiban elfogadandónak fogja ítélni az illető munkálkodó választmány.” OROSZ: Magyar hírlapok szemléje. Hírnök, 1840. febr. 20. 15. sz. [3]. — Várady Károlynak néhány irodalmi próbálkozása is megjelent ezekben az években, de életéről közelebbit nem tudunk.

9. NOVÁK D.: I. Ferenc Auszriai császár és magyar király emléke. Hasznos Mulatságok, 1840. febr. 8. 12. sz. 45–47.

10. L. NEMES S.: Szobrászat. Honművész, 1840. márc. 4. 19. sz. 148–151. — Literáti Nemes Sámuel (1796–1842) régiségkereskedő, gyűjtő, nagy szerepe volt a Jankovich-gyűjtemény létrejöttében is.

11. KÖVY L.: Mátyás és Kölcsey emlékit ne szoborral örököltük. Társalkodó, 1840. márc. 18. 23. sz. 89–90. — Kövy László életéről és tevékenységéről semmi közelebbit nem tudunk.

Kövy írására is reagált a pozsonyi lap: „igen érdekes és már csak azért is becses cikkely, mivel abban Kövy László úr a kedvenc ideák ellenére önállós véleményét férfias bátorsággal mondja ki ... csak igaz marad, hogy minden dolognak két oldala van...” (OROSZ: Magyar hírlapok szemléje. Hírnök, 1840. márc. 26. 25. sz. [3].) Ez a kommentár arról tanúskodik, hogy a közvélemény nem tartotta elítélendőnek sem a szoborállítás, sem Ferenczy kiválasztásának vitatását, sőt a többségtől eltérő vélemény kifejtését bátor tettnek, az önállóságot erénynek tekintette.

12. Jelenkor, 1840. márc. 21. 24. sz. 94. és Hírnök, 1840. márc. 26. 25. sz. [1].

13. A honi szobrászat ügyében keletkezett társaság munkálatai I. Közlemény. Hunyadi Mátyás emlék-szobrának rézre metszett rajzával. Pesten 1840. Trattner Károlyi nyomtatása. Tartalma: 3–11.: Felszólítás a honi szobrászat ügyében. 12–13.: Társasági nagy gyűlés 1840. évi Január 12-én. 14–19.: Társasági II. nagy gyűlés 1840. évi mártius 15-én. (benne Ferenczy István előterjesztése). 20–21.: 1840. évi Ápril 4-én ... tartatott választottsági ülés. 21–30.: Névsora az eddig beküldött 35 aláírási íven feljegyzett ajánlónak. 31–34.: Függelékül. Utóirat a Mátyás emléke ügyében.

14. * 9.3. * : (sic!) Mátyás király emléke és szobrászatunk ügyében. Társalkodó, 1840. ápr. 15. 31. sz. 123–124. — A cikk szerzőjét nem ismerjük.

15. GASPARICH: Mátyásnak legyen, de ne szoboremléke. Hasznos Mulatságok, 1840. ápr. 15. 31. sz. 121–124. E cikk nyomán a Hírnök egyértelműen a szoborállítást ellenzők táborához csatlakozott: „Gasparichnak lelkesen írott s mindenesetre nagy hatású cikkelye, mellyben azt vitatja, hogy Mátyás királynak legyen ugyan emléke, de ne szobor emléke, hanem egy közintézet... s ez neveztessek »Mátyás-intézet«-nek. A javaslat igen szép, igen üdvös. Teljes igazsággal van G. úrnak, midőn ezeket mondja...” Magyar hírlapok szemléje. Hírnök, 1840. máj. 4. 36. sz. [3–4.] — Gasparich Kilit (1810–1853) ferences szerzetes, hitszónok.

16. GASPARICH: Nyílt levél Mátyás szobra ügyében. Literariai Csarnok, 1840. máj. 3. 8. sz. 30–32. Ezt az írást is egyetértéssel ismertette a Hírnök: „ugyanazon szilárdelvűséggel s észhez és szívhez egyaránt szóló velős előadással írva...” Magyar hírlapok szemléje. Hírnök, 1840. máj. 18. 40. sz. [4.]

17. NOVÁK D.: A bécsi cs. kir. politechnicum, mint középponti képzőintézet a kereskedelemre, s a mesterség-tudományra nézve. Ismertető, 1840. máj. 24. 42. sz. 661–662.

18. NOVÁK D.: Schiller emlékszobra Stuttgartban, s néhány szó Mátyás király érc-szobra iránt. Honművész, 1840. máj. 21. 24. 41., 42. sz. 324–326. 333–335.

19. GRÓF FÁY I.: Mátyás király emléket szoborral kell örököstíteni. Hasznos Mulatságok, 1840. máj. 30. 44. sz. 173–175. Erről a cikkről viszont csak annyit közölt a Hírnök, hogy „gróf Fáy István szokott lelkességével előadott Mátyás király emléke körüli nézetei” találhatók benne. OROSZ: Magyar hírlapok szemléje. Hírnök, 1840. júni. 18. 49. sz. [4.] — Gróf Fáy István (1812–1862) a máltai rend lovagja, műgyűjtő és amatőr zenész, zenetörténész.

20. G. GÁSPÁR L.: Észrevételek a „Hasznos Mulatságok” 44dik számában kijött gr.Fáy István úr ő mlta hazafiúi szíves nyilatkozására. Hasznos Mulatságok, 1840. júni. 27. júli. 1. I. félév 52. sz. 205–208. II. félév 1. sz. 3–4 — G. Gáspár Lászlóról semmi közelebbit nem tudunk.

21. Mátyás király emlékszobra ügyében... Honművész, 1840. júli. 9. 55. sz. 446.

22. A kiadvány tartalomjegyzékét a 13. jegyzet közli. Ferenczy előterjesztése: FERENCZY ISTVÁN: Hunyadi Mátyás király szobrának leírása. Honművész, 1840. júli. 19. 58. sz. 467–470. Az „utóírat” szövege: Ferenczy úr észrevételei a Hunyadi Mátyás király szobrának tervrajza iránti megjegyzésekre. Honművész, 1840. júli. 23. 59. sz. 476–479. FERENCZY: Utó-írat Mátyás emléke ügyében. Hasznos Mulatságok, 1840. dec. 5. II. félév 46. sz. 182–183. Társalkodó, 1840. dec. 16. 101. sz. 401–402. Athenaeum, 1841. febr. 18. I. félév 21. sz. 333–336.

23. PROKOPOVSZKY D.: Miként kell a hazai és dicsőségseretetet föléleszteni, s táplálni, s terjeszteni? s valami a népnevelésről. Hasznos Mulatságok, 1840. júli. 4., 8., 11.

II. félév 2., 4., 4. sz. 5–8. 9–11. 13–15. — Prokopovszky Dániel (1816–1900) katolikus pap, jogot is végzett.

24. Nemzeti Újság, 1840. júli. 4. XXXV. évf. II. félév 54. sz. 213.

25. Mátyás szobra. Hírnök, 1840. júli. 13. 56. sz. [1.]

26. FERENCZY I.: Hunyadi Mátyás király szobrának leírása. Honművész, júli. 19. 58. sz. 467–470.

27. GRÓF FÁY I.: Válasz G. Gáspár László úrhoz. Hasznos Mulatságok, 1840. júli. 22. II. félév 7. sz. 25–27.

28. B.F.: Hunyadi Jánost magyarnak kell tartanunk; Mátyást pedig ismeri a nép. Társalkodó, 1840. júli. 22. 59. sz. 233. — A B.F. betűjel mögött meghízüdó szerző nevét nem tudjuk.

29. Ferenczy úr észrevételei a Hunyadi Mátyás király szobrának tervrajza iránti megjegyzésekre. Honművész, 1840. júli. 23. 59. sz. 476–479.

30. A későbbi megjelenések adatai a 22. jegyzetben.

31. N.N.: Kérem. Hunyadi Mátyás emlékszobra ügyében keletkezett társasághoz! Hírnök, 1840. aug. 14. 65. sz. [1–2.]

32. VACHOTT I.: Észrevételek a Mátyás-szobor tervezetere. Athenaeum, 1840. aug. 30. II. félév 18. sz. 273–282. — Megjegyzendő, hogy a romantikus-heroizáló Mátyás-kép és a Vahot által is képviselt kritikus-tárgyilagossá alászpont mellett hamarosan megjelent egy plebejus, radikális szemléletű, republikánus Mátyás-kritika is. Petőfi Sándor 1847-ben már azt írta Arany Jánosnak: „azt kérde levedben, hogy nem lenne-e chimaera a népi szellemben és nyelven írt komoly eposz? meghiszem, hogy nem; és nagyon jól teszed, ha minél előbb bele kapsz. Csak királyt ne végy hősödné, még Mátyást sem. Ez is király volt, s egyik kutya, másik eb.” (1847. febr. 23.) Majd következő levelében azt is kifejti, kinek emelne szobrot: „Én Dózsát a magyar történet egyik legdicsebb emberének tartom, és szentül hiszem, hogy lesz idő, (ha fönn marad a magyar nemzet) midőn Dózsának nagyszerű emlékszobrot fognak emelni...” (1847. márc. 31.) Petőfi Sándor összes prózai művei és levelezése. Bp. 1960. 303. 306.

33. ABONYI I.: Mátyás emléke ügyében. Társalkodó, 1840. szept. 9. 73. sz. 289–290. — Abonyi Istvánról semmi közelebbit nem tudunk.

34. NOVÁK D.: Technikai észrevételek Mátyás király szobra fölött. Hasznos Mulatságok, 1840. szept. 26. 30. II. félév 26. 27. sz. 103–104. 107.

35. NOVÁK D.: Műtani szempontok Mátyás király lovagszobráról. Társalkodó, 1840. okt. 3. 80. sz. 318–320.

36. NÁDASKAY L.: Terv a Mátyás-szobor ügyében. Társalkodó, 1840. okt. 3. 7. 80. 81. sz. 317–318. 321–322. — Nádaskay Lajos (1816–1860) újságíró, fordító, 1843-tól a Honderű szerkesztője.

37. NYÁRY P.: Figyelmeztetés. Honművész, 1840. nov. 5. 89. sz. 719. ua. Utasító, 1840. nov. 5. 37. sz. I. NYÁRY P.: A honi szobrászat. Jelenkor, 1840. okt. 28. 87. sz.

345. ua. Athenaeum, 1840. nov. 1. II. félév 36. sz. 576.

38. FERENCZY I.: Tőlem is egy szó a sok szóra. Hírnök, 1840. okt. 29. 87. sz. [1–2.] Honművész, 1840. nov. 5. 89. sz. 719–721. Társalkodó, 1840. nov. 7. 90. sz. 359–360. Hasznos Mulatságok, 1840. nov. 7. II. félév 38. sz. 151–152. Athenaeum, 1840. nov. 8. II. félév 38. sz. 600–603.

39. Hasonló vitába bonyolódott Barabás Miklós Novák Dániellel, majd néhány évvel utóbb Libay Sámuel, Szentpétery József és Kiss Bálint Henszlmann Imrével. — A Barabás-Novák vitáról: HOFFMANN E.: Barabás Miklós. Bp. 1923. 6–7. HOFFMANN E.: Néhány korabeli bírálat Barabás Miklósról. Műbarát, 1922. 11–12. sz. 234–239. TÍMÁR Á.: Novák Dániel művészeti írásai. Művészettörténeti Értesítő, 1989. 1–4. sz. 36. Henszlmann vitáiról: HENSZLMANN I.: Válogatott képzőművészeti írások. Bp. 1990. 447–452. 453–457.

40. Több szó az egy szóra! Hírnök, 1840. nov. 2. 88. sz. 1.

41. A novemberi nagygyűlésről Nyáry Pál beszámolt, ebből tudható, hogy a szobor gipszmodelljét végül is nem szállították át a műteremből, de ott látható volt. A gyűlés változtatásokat is javasolt, „Mátyás testét a lóhoz arányozva a leendő magasság tekintetéből nagyobbak kívánna ... a ruházatot ... keleti felére módosítani szeretné ... ezen észrevételeket a művész úr megelőző készséggel fogadva, mennyiben a művészeti szabályokkal összeegyeztethető, tekintetbe venni ígér.” NYÁRY P.: Mátyás király emlékszobra ügyében. Honművész, 1840. dec. 6. 98. sz. 788–790. Athenaeum, 1840. dec. 6. II. félév 46. sz. 735–736. Hírnök, 1840. dec. 14. 100. sz. [1–3.]

A kiállított gipszmodellről csupán egy német nyelvű lap közölt cikket, (BIRRY, F.: Gedanken und Gefühle bei Ferenczy Mathias Corvinus. Der Spiegel, 1841. jan. 6. 9. 2. 3. sz. 12–13. 17–19.) álnéven író szerzője Meller Simon szerint a Ferenczy baráti körébe tartozó Schodelné sógora, a cseh származású Skrivának volt. (MELLER S.: Ferenczy István élete és művei. Bp. 1906. 283–284.) Erre a cikkre reagált azután a Pesti Hírlap egy rövid hírből: „A Spiegel című pesti divatlapban bizonyos Birry nevű úr figyelemre méltó cikket kezd a Ferenczy által készített Mátyás-szobor mintájáról. Az egészben legkülönösebb az, miszerint a külföldi műbíró szakadatlan s túlzott dicsérétekkel halmozza a művet, míg honi journalistáink, kiknek alkalmuk sincs a képző művészet megismerésére, az említett szobrot nagyobb szigorral s többnyire rosztalga ítélik meg.” Pesti Hírlap, 1841. jan. 9. 3. sz. 19.

42. HADOR: Visszapillantás a Mátyás-emléket tárgyaló szövegekre a továbblépés érdekében. Társalkodó, 1841. márc. 17. 20. 24. 27. — 22. 23. 24. 25. sz. 85–86. 89–91. 93–94. 97–98. A folytatásait itt következetesen „Hador”-ként írja alá, korábbi cikkét, melyre ő maga is hivatkozik, „Habor”-ként szignálta.

43. SZÉCHENYI I.: A kelet népe. Pozsony, 1841. (Reprint kiadás, Bp. 1985.)

Az idézett helyek: 5. 9. 20. 23. 55–56. 56–57. 60. 69. 159. 115. 128. 160. 163–164. 165. 166. 169. 80.

44. Kuthy Lajos például felsorakoztatta mindazokat az ellenérveket, amelyeket a Mátyás-szobor tervével kapcsolatban is elmondtak már, de magát a szobrot vagy Ferenczy nevét nem említette: „Nemzetünk elébb pompázék, mint szükségét ellátó, elébb költ, mint gazdaságot szerezne. Múzeum már van, de polYTECHNIKUM nincs... állóhidat építünk, de az útvonalokat ... nem sürgetünk harmadrésznivel. Több hatóság börtönöket épített már, de népiskolákat nem ... Műegyetünk több taggal bír, mint a kisdölvő intézet; s löversenyen magasb díjak osztatnak, mint az academiában. E mellett terv tervre kél: de a kivitel nehézségei fel nem vétetnek.” Polgári szózat kelet népéhez. 1841. Írta Kuthy Lajos. Pesten, 1841. 141–142.

45. Felelet gróf Széchenyi Istvánnak Kosuth Lajostól. Pest, 1841. 241–242.

46. Kelet népe és Pesti Hírlap. Írta B. Eötvös József. Pest, 1841. 24–25.

47. Kelet népe, nyugoton. Fáy Andrásról. Budán, MDCCCXLI 27–29.

48. HAZAY G. [Vörösmarty Mihály]: A Kelet népe 1841-ben. A Ferenczyre vonatkozó rész: Vörösmarty Mihály összes művei 16. köt. Bp. 1977. 41–45. (Ez a rész az Athenaeumban: 1840. okt. 7. II. félév 43. sz. 673–682.)

49. Közgyűlés Mátyás király szobra ügyében. Honművész, 1841. márc. 18. 22. sz. 172. NYÁRY P.: Hivatalos jelentés Mátyás király emlék-szobra ügyében. Pesti Hírlap, 1841. márc. 24. 24. sz. 200. lap utáni mellékletben. NYÁRY P.: Közlemény Mátyás-király emlék-szobra ügyében. Pesti Hírlap, 1842. jan. 30. 113. sz. 73–75. Ebben a jelentésben esik szó arról, hogy Pest vármegye Pest városához fordult a szobor helyének kijelölése ügyében, a választmány által kiküldött bizottság látogatást tett Ferenczy műtermében, elkészültek a domborművek gipszből stb. — A Mátyás-emléki egyesület... Regélő Pesti Divatlap. A Regélő Tárcája, 1842. márc. 23. I. évf. 24. sz. 186.

50. Vidéki szemle. V. Hazai emlékek. Mátyás szobra. Ez ügybeni indítvány. Társalkodó, 1842. márc. 2. 18. sz. 69–71. aláírás: Öszinte vidékiek. ua. Regélő Pesti Divatlap. A Regélő Tárcája, 1842. márc. 9. I. évf. 20. sz. 153–155. — A cikk szerzője Gegő Elek (1805–1844) ferences szerzetes, hitszónok, az MTA levelező tagja. Ezt a 65. számú jegyzetben említett cikkből tudjuk, ahol is a szerző — P. Gegő — megemlíti, hogy egy évvel korábban, a Társalkodó 18. számában megjelent cikket is ő írta.

51. FÁY I.: Mátyás király emléket nem lehet abban hagyni. Századunk, 1842. máj. 30. V. évf. 42. sz. 333–337.

52. Orosz László a pesti műkiállításról beszámolva hirt ad egy Mátyás szoborról, s az alkalmat felhasználva mindjárt össze is veti Ferenczy tervével. „Másik, mi szemembe tűnt, Corvin Mátyás lovagszobra gipszből; készítette Wiedemann Münchenben. Ez egészen ellentétje Ferenczy mintaszobrának. Előtte fekszik Ferenczy rajza, s a bús Corvin felett csak sóhajtanom lehet. Nem azért mondom, mintha

Wiedemann mintája tökéletesen kielégítene, mert ámbár nem burkolva lesütött fővel ül Mátyás egy gebén, hanem nyílt homlokzattal és kihúzott karddal egy szép ménen, mégis a minta szoborban is nem fedezhetem fel ama bátor és elhatározott jellemet, melyly Mátyásunk tulajdonosa volt; egy felfuvalkodott, pattogó hőst, nem pedig bátor és méltóság teljes királyt szemlélünk a világgal szembeszállni." Hírnök, 1841. júni. 24. 50. sz. [1.]

53. Ferenczy István gróf Fáy Istvánnak. Századunk, 1842. júni. 23. V. évf. 49. sz. 396.

54. FÁY I.: Válasz t. Ferenczy István úrnak, a művésznek. Századunk, 1842. júli. 4. V. évf. 52. sz. 419–422.

55. MAYER I.: Művészet. Századunk, 1842. júli. 11. V. évf. 54. sz. 431–432. – Mayer István (1813–1893) katolikus pap, rendszeresen írt újságokba, a képzőművészetek iránt is érdeklődött, rézmetszeteket is készített, később magas egyházi tisztségeket töltött be.

56. CASAGRANDE M.: Ferenczy István budai szobrásznak a Századunkban gr. Fáy Istvánhoz intézett levelére vonatkozólag. Századunk, 1842. júli. 11. V. évf. 54. sz. 432–433.

57. X. X.: A kőfaragó. Századunk, 1842. júli. 14. V. évf. 55. sz. 440–443.

58. Felszólítás a Mátyás szobrára országosan begyűlt pénzöszev gondnokához. Több zempléni aláírók. Pesti Hírlap, 1842. okt. 2. 183. sz. 698.

59. NYÁRY P.: Válasz a Mátyás szobrára aláíró zemplének felszólítására. Pesti Hírlap, 1842. okt. 9. 185. sz. 714.

60. Magyar irodalom és művészet 1842-ben III. Pesti Hírlap, 1843. jan. 22. 215. sz. 54–55. – A cikket feltehetően Vahot Imre írta.

61. V. I.: Néhány szó a Mátyás-emlék ügyében. Pesti Divatlap, 1844. őszutó [nov.] 17. 2. sz. 110–111. – A betűjel Vahot Imre nevének rövidítése.

62. Alexy Károly szobortervét 1844-ben a pesti múkiállításra mutatta be, a kritika elismeréssel fogadta. A Honderű például többször is lelkesen méltatta: „Az előcsarnokban néhány szobrásmű áll ... Ezek közül kettő érdemel különös figyelmet. Egyik Alexy, Mátyás szobra”. Ez gyönyörű mű. Élet, lélek, jellem ömlik el az egészen, kivált a főszegek kifejező arcon. E szoborka gyönyörű múkiállításoknak.” (1844. nyárutó [aug.] 17. II. félév 7. sz. 115.) „Gróf Fáy István a szépművészet lelkes pártfogója megint városunkba mulata. Barabásunk ecsete úrra a nemes gróf számára működik. A derék műismerőt igen kielégítő idei kiállításunk, Alexy úr szobra pedig magán kívül ragadá.” (1844. nyárutó [aug.] 31. II. félév 9. sz. 145–146.) „Ama gyönyörű Corvin-szobor Alexy honunkfiától, mely minden műismerő bámulatát magára vonta, hihetőleg sajátunkká válandik.” (uo. 145.)

Henszlmann Imre önálló cikkben elemezte és méltatta Alexy művét. (Alexy szobormintája. Pótlék a „Hölgyvezető a pesti múkiállításban” című cikkhez. Életképek, 1844. szept. 25. I. évf. 13. sz. 407–411.) Ebben az írásában Henszlmann, ha megkéve is – és csupán Alexy ürügyén –, de hozzászólt a Mátyás-szobor vitához. Egyrészt közvetetten, amikor

Alexy tervét úgy mutatta be, mint ami jó megoldást kínál a vita során felvetődött kérdésekre, másrészt közvetlenül, amikor Alexy tervét ajánlotta kivitelezésre a korábbi helyett. „E minta azonban több tekintetben különös figyelmet érdemel, s pedig mert királyaink legnagyobbikát ábrázolja; mert honi művésztől ered; főleg pedig, mert valódi műbeccsel bír... Kétség-telenül legnagyobb feladata az arcfestőnek és szobrásznak egy rég elhunyt személy képét egész elevevényében, munkásságában, mintha e személyt maga előtt élve látná, felfogni és előadni... Mi azonban e képen a hűségből hiányzik, pótolja a kifejezés, mellyel a király előttünk teljes erélyű tetteirebén tiszteletet parancsolólag tünik fel. Az erély és hatály kifejezése még inkább növekszik a király egész tartásában, melynek előadásában Alexy legnagyobb érdeme keresendő... Jellemzetes Mátyásra nézve, hogy könyvre támaszkodik, holott máskülönben királyaink támasza a kard volt... nem tartóztathatom magam, a közönségnek a gondoskodást mintánk kivételéről nagyszerű bronzöntvényben ajánlani. A közönség nagy része más tervet pártolt ugyan eddig, még nagyobb része pedig a lovagszobrot elébe tenné az álló szobornak: minthogy azonban, úgy látszik, ama másik munka nem fog többé létrejöni, mindazért, mivel a rokonszenvek joggal elfordultak a tervtől, mint pedig mivel a lelkesülés első rohamának végével az adakozások rendkívül gyéren gyűlnek, az új minta kivívása hasonlíthatatlanul célszerűbb volna, először annak műi érdeme miatt, azután a sokkal csekélyebb költségek tekintetéből is, melyeket oly szegény hon, mint a miénk, könnyebben előállíthatna, hogy nemzetünk legnagyobb királyának mégis hozzon létre egy álló szobrot, mely képes volna a jelenkori legjobbaknak oldala mellé méltán állíttatni.” (HENSZLMANN I.: Válogatott képzőművészeti írásk. Bp. 1990. 183–186.) Egyébként Henszlmann egyszer még visszatért a Ferenczy-terv minősítésére, amikor 1847-ben az elkészült részletek daguerotípiát kiállították a pesti múkiállításán. „A Ferenczy-féle Mátyás emléke föllevenítésére is történt kísérlet ez idei kiállításunkon; midőn ti. Ferenczy kész dombormiált daguerotípeken beküldötte, de ezeket nem itt, hanem a Nemzeti Múzeumban kellő nagyságuk után kell megtekinteni, mert az olasz joggal mondja: piccolo ogetto piccolo difetto; azaz a daguerotípek oly mértékűek, hogy azokban sem a jelességet, ha volna az eredetiben, sem a hibát, s ilyen több van, mint elég, meg nem láthatni.” (A pesti múkiállítás 1847-ben. Magyar Szépirodalmi Szemle, 1847. aug. 22. I. évf. II. félév 8. sz. 122–126. ill. HENSZLMANN I.: Válogatott képzőművészeti írásk. Bp. 1990. 202.)

63. A Honderű című folyóirat is szükségesnek tartotta, hogy állást foglaljon a Mátyás-szobor vitában, jócskán megkéve ugyan, de ez érthető, hiszen a vita érdemi részének idején a lap még nem létezett. Szempontjai azonban nem újak, a jól ismert érvek ismétlődnek, csupán a művészek együttes munkájára tett javaslat tekinthető „eredetinek”. „Megigértük t. olvasóinknak, hogy az önkényes adakozások útján derék Ferenczyink műhelyében készülő

Mátyásszoborral annak idejében véleményünket mi is eladjuk... Nem tudjuk ugyan mi jogosította az úgy lelkes megpendítőit olly vérmes reményekre miszerint ők csupa magányos aláírások útján egy százezer pengő forintnál többre kerülő emlékoszlopot emelhetendni hisznek... Mert szobrokat emelni egy országban, mellynek még legszükségeseb életkellékei hiányoznak, nem korszerű, s mert az emelendő emlékek sem művésze, sem mintája nem áll a szobrászati műtökély azon fokán, melly párosulva a teremő génusz hatalmával, szédítőleg hatott volna..." A helyzet megoldására pedig a következőket javasolta: „választani egyet Alexy, Casagrande, vagy Ferenczy úrnak már készen álló vagy netán ezentúl készitendő új terveiből s azt minden arravaló honi szobrászok közremunkálata által olly kikötés mellett készitetni el, miszerint mindazon munkarészeket, mellyek a társaság költségein Ferenczy úr műhelyében eddigelő elkészültek, és egy nagy nemzeti emlékhöz illedeknek lenni találattandanak, habár némi módosításokkal is okvetlen fölhasználva legyenek.” (Honderű, 1844. őszutó [nov.] II. félév 19. sz. 307–308.)

64. Vahot ellenvetéseire válaszulva a Honderű fenntartotta javaslatát: „az e tárgyban minap kimondott véleményünk kivihetőségét kétségbe hozó laptársnak csak annyit válaszolunk, hogy igenis kivihető volna egy művész által (kinek t.i. terve elfogadva lenne) igazgattatni s többek által készitetni a kérdéses emléket, melly jóval nagyobb fogna lenni, sem-hogy bármilly művészi kéz azt elkészíteni bírná.” (Honderű, 1844. őszutó [nov.] 23. II. félév 21. sz. 339–340.) Egyébként bár teljes joggal utasította el Vahot a javaslatot s tarthatjuk azt mi is abszurdnak; de nem szabad megfélekednünk arról, hogy hasonló képtelenségek az emlékműszobrászat későbbi történetében nem egyszer megvalósultak.

65. Hunyady Mátyás születése négyszázados évfordultára (1843dik mártius 27kén) emlékül

P. Gegő. Társalkodó, 1843. márc. 26. 24. sz. 93–94.

66. CASAGRANDE M.: Mátyás-emlék. Életképek, 1844. I. köt. 4. sz. 161–168. ua. Hírnök, 1844. ápr. 2. 5. 26. 27. sz. 153–154. 159. más címmel ua.: CASAGRANDE M.: Figyelmeztető szótat Mátyás szobra iránt (az ez iránt tanácskozó gyülekezethez). Társalkodó, 1844. ápr. 11. 29. sz. 113–115.

67. NYÁRY P.: Jelentés a Mátyás-emléki választmányynak az 1844. jan. 11. tartott egyesületi nagygyűlésre. Társalkodó, 1944. jan. 25. 7. sz. 27–28. ua. Hírnök, 1844. jan. 25. 7. sz. 40.

68. KÜLKEY H.: A honi szobrászat ügyében. Társalkodó, 1844. márc. 28. 25. sz. 100. — Külkey Henrik — feltehetően ügyvéd volt, több egyesületnek is titkára, ügyintézője ezekben az években.

69. Ferenczy nyilatkozata a Mátyás-emléki választmányhoz. Hírnök, 1844. ápr. 26. 33. sz. 191–192.

70. KÜLKEY H.: Mátyás-emléki egyesület. Társalkodó, 1844. okt. 6. 80. sz. 321. KÜLKEY H.: Figyelmeztetés a honi szobrászat ügyében. Pesti Divatlap, 1845. téliho [jan.] 9. 3. sz. 55. KÜLKEY H.: A honi szobrászat ügyében. Pesti Hírlap, 1845. ápr. 11. 450. sz. 241.

71. JOÓ J.: Mátyás szobra s egy megjegyzés. Társalkodó, 1844. nov. 14. 91. sz. 365–366. — Joo János (1807–1874) az egri Lyceum rajz és építészet tanára.

72. NEY: (Mi hír Budán?) Életképek, 1845. III. köt. 15. sz. 482–484. — Ney Ferenc (1814–1889) író, pedagógus, 1841–44-ben a Világ munkatársa, több kiállítási kritikát is írt.

73. Pesti Divatlap, 1846. tavaszelo [márc.] 12. 11. sz. 218. Pesti Hírlap, 1846. márc. 22. 645. sz. 197–198. Pesti Divatlap, 1846. őszelo [szept.] 12. 37. sz. 735.

74. KÜLKEY H.: Magyar szobrászati egyesület. Pesti Hírlap, 1847. szept. 7. 945. sz. 161. ua. Társalkodó, 1847. szept. 12. 73. sz. 289.

Árpád Timár: Diskussion über István Ferenczy Entwurf für ein Matthias-Denkmal

Im Dezember 1839 hatte Pál Nyáry eine Schrift unter dem Titel *Aufforderung in der Sache der heimischen Bildhauerei* veröffentlicht. Die einem Manifest gleichkommende Aufforderung verfolgte zwei miteinander zusammenhängende Ziele: Das eine war, István Ferenczy, den zu Unrecht ignorierten ausgezeichneten ungarischen Bildhauer, zu einem Auftrag kommen zu lassen, und das andere, König Matthias, einer der hervorragenden Gestalten der ungarischen Vergangenheit, ein würdiges Denkmal zu setzen. Zur Verwirklichung dieses Doppelzieles wurde ein Verein gegründet, der sich im Januar 1840 konstituierte. Nach der Aufforderung von Nyáry und nach der konstituierenden Sitzung des Vereins entwickelte sich eine weitläufige und langjährige Diskussion, bei der viele Fragen der Ästhetik, der Kunstpolitik sowie des öffentlichen Lebens aufgeworfen, und viele interessante Aspekte und Vorschläge auch im Zusammenhang mit dem konkreten Entwurf für das Denkmal formuliert wurden. Schier alle denkbaren Details des Vorhabens wurden aber mit der Zeit umstritten. Es ging dabei z.B. um solche Fragen: ob das Denkmal Matthias oder eher seinem Vater, János Hunyadi, oder aber einem der heiligen ungarischen Könige gesetzt werden sollte, ob man König Matthias mit der Errichtung einer kostspieligen Statue ehren oder vielleicht eine andere Form des Gedankens wählen, z.B. lieber ein Institut nach ihm benennen sollte. Weitere Diskussionsfragen waren, ob das Denkmal aus Marmor oder aus Erz angefertigt, ob Matthias in

römischer Toga oder in ungarischer Kleidung dargestellt, ob István Ferenczy oder eher ein weltbekannter Künstler beauftragt und ob der Auftrag an eine konkrete Person oder im Rahmen eines öffentlichen Preisausschreibens vergeben, und schließlich, wo überhaupt das Denkmal errichtet werden sollte. Bei der Diskussion wurden auch Fragen erörtert, wer als ungarischer Künstler anzusehen sei, wer als Patriot und wer als „Cosmopolit“ gelte, ob es wichtig sei, das Denkmal aus „ungarischem Marmor“ anzufertigen, ob König Matthias genug „Nationalbewußtsein“ gehabt habe und wie „eine ungarische Kunst nationaler Prägung und nationalen Charakters“ zu schaffen sei.

An der Diskussion beteiligten sich fast alle Tagblätter, Wochenzeitungen und Zeitschriften, Beiträge dazu gingen selbst aus den entferntesten Gegenden des Landes ein: Zum Beispiel gab Dániel Novák, der in dieser Epoche einer der bedeutendsten Kritiker für bildende Künste war, ein ins einzelne gehendes, fachmännisches Urteil über den Denkmalentwurf ab; Imre Vahot verfaßte einen Traktat über die historische Rolle von Matthias; aber auch Schriftsteller und Dichter wie András Fáy und Mihály Vörösmarty, Geistliche, Kunstsammler und ausgezeichnete Politiker wie Széchenyi, Kossuth und Eötvös äußerten ihre Meinung zu der Frage.

Die zum Thema erschienenen etwa fünfzig Schriften kann man mit Recht auch als Beiträge zu der ersten über die bildenden Künste geführten Diskussion betrachten, ihre Bedeutung liegt jedoch nicht darin. Die Lehren dieser Diskussion weisen über die Probleme von Ferenczys Denkmalentwurf weit hinaus, denn sie warf auch all die Fragen des öffentlichen Lebens – angefangen bei der Aufgabe der Kunst über die Probleme der Traditionspflege und der Kultschaffung bis zu den Fragen der Wahl zwischen dem freien Wettbewerb und dem Protektionismus – auf, welche die Denker der Epoche beschäftigten.

A 20-as évek első felének festészetében ill. grafikájában egy olyan önálló stílus körvonalait kirajzoló műveknek a csoportja különíthető el, amelyet elsősorban a testek plasztikus tömegét hangsúlyozó, fény-árnyék kontrasztra épülő kompozíciók jellemeznek. A képeken túlnyomórészt monumentális, elsősorban tájba helyezett aktok ill. heroikus hangvételű portrék, önarcképek jelennek meg. A sötét tónusú festményeken a szoborszerű aktok együttese többnyire biblikus-mitológiai keretbe helyezve tűnik fel. A hangsúlyozottan nehéz tömegek mellett kiemelt szerepet játszik a felülről áradó és mindent átjáró, szinte spirituális fény.

A 20-as éveknek ez a stílusa több fiatal festő pályakezdésére jellemző. A stílust ugyanis elsősorban a legfiatalabb generáció tagjai képviselték, és noha nem tömörültek külön csoportba, mégis határozottan megnevezhetők az idetartozó művészek. Az irányzat magját Szőnyi István, Aba-Novák Vilmos, Patkó Károly és Korb Erzsébet alkották. Rajtuk kívül idesorolhatók még más művészek is, mint pl. Paizs Goebel Jenő, Deli Antal, Jándi Dávid vagy Nagy Imre, azok a művészek, akik pályájuk kezdetén egy ideig ebben a stílusban alkottak vagy bizonyos munkáikban hasonló tendenciák figyelhetők meg.

Ez a művészgeneráció a múlt század utolsó évtizedében született, és színrelépését nagymértékben befolyásolták a történelmi események. 1919-ben, a Tanácsköztársaság bukása után a magyar művészet „élcsapatának” legnagyobb része külföldre emigrált. Volt aki végleg külföldön maradt, a hazatérők legnagyobb része csak az 1926-os amnesztia után jött vissza Magyarországra, az itthon maradottak többsége pedig visszavonulva alkotott tovább. Az így keletkezett vákuumban különösen felértékelődött annak a következő művészgenerációnak a szerepe, amelynek a pályakezdését az első világháború késleltette vagy szakította meg. Tagjai azonban a háború vége után szinte rögtön karakteres, önálló stílussal jelentkeztek, amelyet neoklasszicizmusnak szoktak nevezni.¹

A stílus megteremtését általában Szőnyi István nevéhez kötik, és ezzel kapcsolatban legtöbbször Uitz Béla jelentőségét hangsúlyozzák.² A stílust valóban nem választja el éles cezúra az előző generáció művészetétől, előzményei a 10-es évek avantgarde-jában, a Nyolcak és az aktivisták egyes tagjainak festészetében ill. grafikai munkásságában lelhetők fel. A stílus eredete azonban sokkal összetettebb, és szükségesnek látszik a magyar művészetben belül annak a vonulatnak a bemutatása, amely ennek a festészetnek a kialakulásához vezetett, és amely a század elejétől összefüggő fejlődési vonalat képez. A hazai tradíciók jelentőségét az a tény is fokozza, hogy az első világháború utáni években a magyar művészet nagymértékben elszigetelődött külföldtől.³

A stílus előtörténetét illetően egészen a század első évtizedére kell visszanyúlni. Nagybányán a neósok ekkortájt honosították meg azt az újfajta aktábrázolást,⁴ amely nem a női test szépségére vagy erotikus megközelítésű bemutatására koncentrált, hanem azt mint belső törvényszerűségek szerint felépülő formát fogta fel. A többnyire tájba helyezett alakokat határozott, dekoratív körvonal keretezi, a test részletei

és a plasztikus modellálás háttérbe szorul a vonalrajz és a felületek folthatása javára, sokszor egészen az alakok torzításáig.⁵ Nem hagyhatók figyelmen kívül a szecesszió hasonló témájú ábrázolásai sem, mint pl. Kádár Béla századeleji alkotókorszakának síkszerű, dekoratív aktkompozíciói.⁶ Ezeknek a képeknek ugyanakkor fontos jellemzője egyfajta allegorikus, szimbolikus szemlélet: a szabadba helyezett sokalakos jelenetek az ember és táj idilli kapcsolatát, a letűnt, de visszasóvárgott Arkádiát jelenítik meg. Ez a fajta, kissé keresett szimbolizmus a későbbiekben, egyes 20-as évekbeli fiataloknál is érezteti hatását, mint pl. Korb Erzsébet korai művein (*Altarego, Aranykor*), amelyeknek formanyelve is sokban kötődik a szecesszióhoz.⁷

A későszecesszió művészetével egyfelől a neósok, de még inkább a belőlük kinövő Nyolcak művészetének dekoratívabb vonulata mutat nagyfokú hasonlóságot, másfelől ez a stílus Iványi-Grünwald Béla kecskeméti művésztelepen folytatott festészetében bontakozik ki.

A Nyolcanknál ebben a vonatkozásban elsősorban Kernstok és Pór monumentális aktkompozícióit⁸ kell kiemelni. Tájba helyezett, erőteljes duzzadó alakjaik már nem kötődnek konkrét mitológiai vagy bibliai elbeszélésekhez, és a múltba való nosztalgikus visszavágódás helyett egyfajta utópikus jövőképet testesítenek meg. A további fejlődés szempontjából stílusában fontosak a Nyolcak más típusú aktképei, sőt tájbrázolásai is, amelyeken, mint pl. Berény Róbert festményein, a kubizmus eredményei érvényesülnek. Figyelemreméltó a téma szempontjából a Nyolcak fent említett két tagjának későbbi munkássága is, mint pl. a Tanácsköztársaság alatt készült műveik, valamint a 20-as években készült mitológiai-biblikus ill. pásztorkompozíciók.⁹

Nagybánya idősebb generációhoz tartozó művészei közül külön említést érdemel Iványi Grünwald Béla, akinek festészetében már 1907 körül megjelentek az önálló aktbrázolások. Monumentális megbízásai, a *Révai-villa* (1909) vagy a *Schiffer-villa* számára készült *pannók* (1912) egyértelműen a szecesszió hatását tükrözik, akárcsak az 1911-től, a kecskeméti művésztelepen készült aktkompozíciók sora.¹⁰ Témaválasztásuk, címeik is ezt a rokonságot mutatják. A természeti környezetben megjelenő erőteljes, ám mégis dekoratívvá stilizált alakok ugyanakkor Kernstok és Pór figuráira emlékeztetnek. Iványi-Grünwaldnak a 10-es évek második felében készült aktkompozícióin a fiatalabb generáció neoklasszicista törekvéseihez hasonló tendenciákat figyelhetünk meg.¹¹

Kecskemét jelentősége a fiatalabb művészek szempontjából sem elhanyagolható, fontos szerepet játszott annak a szerkezetes szemléletmódnak a kialakulásában, amely a magyar művészetben a 10-es évek közepe felé kezdett kibontakozni. Képviselői a Hetek csoportjában ill. az aktivizmus keretein belül az avantgarde, elsősorban a kubizmus eredményeit próbálták egyfajta klasszicizáló stílusban szintetizálni.¹²

Az 1915 körül létrejött Fiatalok¹³ elnevezésű csoport tagjai túlnyomórészt ezt a törekvést képviselték. Közülük Kmetty János, Dobrovics Péter és Perlrott Csaba Vilmos már korábban is jártak Kecskeméten.¹⁴ Uitz Béla pedig az immár a Hetek elnevezést viselő csoport 1916-os kiállítása után töltötte a nyarat a művésztelepen. Ő már nem vett részt a Hetek második, 1917-es kiállításán, mint ahogy Perlrott Csaba Vilmos sem, aki nagybányai neós és Fauves múlttal érkezett a művésztelepre. Az aktkompozíciókban ekkor lényeges formai változás következik be, a dekoratív, síkszerű alakok tömege, plaszticitása egyre nagyobb hangsúlyt kap, a körvonal szerepét egyre inkább az erőteljesen modellált felületek veszik át. Uitz vagy Nemes Lam-

pérth József aktjainak vaskos, erőteljes tömbökből összeálló súlyos alakjait már nem a körvonalak tartják össze, belülről szerveződnek és épülnek fel önálló egésszé. Ezt a felfogást követik Szőnyi vezetésével a 20-as években induló fiatalok is, akiknek festészetében ugyanúgy az aktkompozíciók és a portrék kapják a főszerepet, mint Uitz, Perlrott, Kmetty és Dobrovics képein.¹⁵ Kecskemét nemcsak Uitzékon keresztül hathatott a fiatalabb generációra, hanem közvetlenül is. Megfordult itt maga Szőnyi, és olyan, később Nagybányán működő, vele egykorú művészek is, mint Korda Vince, Klein József vagy Pásztk Jenő, akiktől szintén ismerünk a neoklasszicizmushoz sorolható aktkompozíciókat.¹⁶

Szőnyiék közvetlen stílusbeli előzményének tehát a Hetek ill. az aktivizmus egyes képviselőinek művészete tekinthető. A grafikában szinte zökkenőmentes az átmenet Uitz vagy Nemes Lampérth 10-es évekbeli rajzai és Szőnyi vagy Aba-Novák korai grafikái között, a festészetben pedig még Kmetty vagy Dobrovics egy-két képe hozható fel közeli példaként. Itt párosul először a biblikus-mitológikus aktkompozíciók Árkádia-festészete a később Szőnyiékre is jellemző formavilággal.

A stílus kialakulásában nem elhanyagolhatóak a műfaji kérdések sem. A háború utáni évek művészetében ugyanis kiemelkedő fontosságúvá vált a grafika műfaja, sok művész kezdett el ekkortájt rézkarcokat készíteni, nem csak a fiatalabb generáció tagjai közül.¹⁷ A Képzőművészeti Főiskolán újjászervezték a grafikai tanszéket, amelyet Olgyai Viktor vezetett, és az ő tanítványai között találjuk meg a tárgyalt stílus legkiválóbb képviselőit. A fiatalokat nem is annyira Olgyai saját stílusa befolyásolta, hanem elsősorban a Szőnyi által felfedezett Rembrandt-hagyományok ill. a már említett avantgarde előzmények érvényesültek különböző mértékben rézkarcaikon. Egyesek megmaradtak a grafikánál, többek pályája viszont a festészet területén bontakozott ki. Szőnyin, Aba-Novákon és Patkón kívül az ún. rézkarcoló nemzedék¹⁸ Varga Nándor Lajos, Komjáti Wanyerka Gyula és Tarjányi Simkovics Jenő képviselték. Olgyainál tanult Bene Géza, és megfordult itt Nagy Imre, Barcsay Jenő vagy Jándi Dávid is.¹⁹ A fiatalabb generáció tagjai kiállításokon sokszor együtt szerepeltek azokkal az idősebb művészekkel, akik ebben az időben hasonló stílusban alkottak.²⁰

Ebben a grafikai stílusban a fény és árnyék által erőteljesen modellált plasztikus tömegek, elsősorban aktfigurák játszáka a legfontosabb szerepet. A lapokra jellemző a drámai és heroikus megfogalmazású bibliai és mitológiai jelentek túlsúlya. A rézkarcoló nemzedék tagjainál eltérő módon érvényesül az avantgarde irányzatok új látásmódja, jól megfigyelhetők a személyes preferenciák is, mint pl. Szőnyi esetében a táj- vagy Aba-Nováknál a portréábrázolás. A csoport festőtagjainál nyomon követhető a rézkarcokon kielélt stílus sajátosságainak átvétele és továbbfejlesztése: Szőnyi, Aba-Novák és Patkó korai festményeire elsősorban a sárgásbarnás-zöldes tónusban tartott, szinte monokróm kompozíciók jellemzőek. Figyelemmel kell azonban lennünk a két technika eltérő adottságaiból fakadó különbségekre is, elsősorban a másfajta felületkezelésre. A grafika vonalakkal, vonalhálóval modellált felületeit a festészet homogén síkjai váltják fel, a vonalkázott árnyékolások helyett az olajképeken a széles és pasztózus festékfelhordás érzékelteti a tömegek súlyosságát.

Szőnyi korai rézkarcai, mint már említettük, Uitz grafikáira emlékeztetnek, azonban Szőnyi vonalai kuszábbak, árnyékai puhábbak; fokozatosan egyre inkább Rembrandt hatása érvényesül a lapokon. Alakjai mindig közel vannak a „földhöz”, hús-vér emberek maradnak. Noha korai művein sok mitológiai és bibliai jelenetet ábrázol, a szerep-

lőket nem idealizálja, megőrzi a figurák egyéni vonásait. A tájakon nem feltétlenül csak mitologikus vagy allegorikus jelenetek játszódhatnak le, ivó parasztjai nem egy elvont Árkádiában, hanem a zebegényi Dunakanyarban jelennek meg. Szőnyi festészetében a formaadás sokkal kevésbé „avantgarde”, mint grafikáiban. Az arcok, az aktok rembrandtosan sárgásbarna tónusú teste nem idealizált, mindig megtartanak valamiféle darabosságot. A testeket, tömegeket nem „írja át”, a tárgyi kellékek, részletek sem tűnnek el. A félhomályos enteriőrökben felsejlő női aktokat gyakran hétköznapi szituációkban ábrázolja, és ez a fajta felfogás érvényesül akkor is, hogyha a kompozíció pl. bibliai történetre utal. Minden hétköznapiság ellenére monumentális alakjait nyugalom és erő járja át, a festményeken idilli, vagy patetikus hangulatok váltakoznak. Az utóbbit kompozícióin a gyakran alkalmazott alulnézettel éri el. Festészetében kiemelt szerepet kap a család. Ezek az ábrázolások nem az Aba-Novák-féle fenséges és heroikus ábrázolások, sokkal intimebbek, bensőségesebbek azoknál. Négyük közül Szőnyinél fordulnak elő legnagyobb számban tájképek, amelyek 1924-es Zebegénybe költözésével teljeseznek ki. A 20-as években számos önarcképet festett, ezek beállításukban, hangulatukban attitűdjükben rendkívül változatos képet adnak alkotójukról.

Szőnyi nyugalomával szemben Aba-Novák kompozícióit rendkívüli erők feszítik. Az ő korai művein érezhető legerősebben az avantgarde irányzatok, elsősorban a kubizmus hatása. Rézkarcain szinte fénynyalábokból épülnek fel a széttördelt formák, korai festményein is jól látható a térben ívelő felületek egymást átjáró, egymásból testszeleteket kihasító rendszere, amely csak fokozatosan áll össze szigorúan összefogott, sima felületű tömegekké. Festészetében azonban a fény egyre inkább kirajzolja és letapogatja a súlyos testeket, beléjük ütközve plasztikusan modellálja őket. Grafikáin a körvonalak nem mindig fedik át a szálkás vonalkázással árnyékolt testfelületeket, túllépik az erővonalak varratainál ízesülő síkok határait, szemünk láttára fejlődnek, épülnek fel a formák. Kisfejű, arcnélküli figuráinak kerek idomú, masszív tömbökből összeálló teste örökké belső feszültségtől fűtött, mégis visszafojtott mozgásban van. A korai lapok jellegzetes görbelábú, vastagkarú, robusztus emberalakjai fokozatosan egyénibb, ugyanakkor nyugodtabb figuráknak adják át a helyüket. Egyre nagyobb szerepet kapnak a beszédes kezek és a sokszor a groteszkségig torzított arcok. Aba-Novák korai festészetét is ez a stílus határozza meg, sötét tónusú, monokrómiába hajló képein viszont inkább szűkebb kivágatú, kevés-alakos jeleneteket ábrázol. Portréit, aktjait nem az a feszültség fűti, mint grafikai lapjait, sokkal inkább egyfajta patetikus nyugalom hatja át őket.²¹

Patkó Károly rézkarcolói stílusára a szinte sematikussá egyszerűsített, zárt körvonalú testek kompaktsága, a lekerekített, legömbölyített tömegek homogénebb kezelése jellemző. A sűrű vonalháló nem hordoz olyan erőt és lendületet, mint Aba-Nováknál, sem olyan differenciált fény-árnyék-hatásokat, mint Szőnyinél, inkább egyenletes és összefüggő szövetet képez, amely átjárja a kompozíciót, puhán modellálva, szinte egybemosva annak különböző alkotóelemeit. Kezdetben festményein is a súlyos, zárt formák dominálnak. Nála és Korbnál sokkal erősebbek a régi művészet, elsősorban a reneszánsz hagyományai, amelyek portréin és önarcképein is erősen érvényesülnek. Időtlen mozdulatlanságba merevedett sokfigurás kompozícióin előszeretettel ábrázolt idilli tájba helyezett szüretjeleneteket. Hengeres testekből felépülő, melegbarna színű alakjait ezeken a képeken hasonló formaelvét képviselő korszok és edények for-

Szőnyi István:

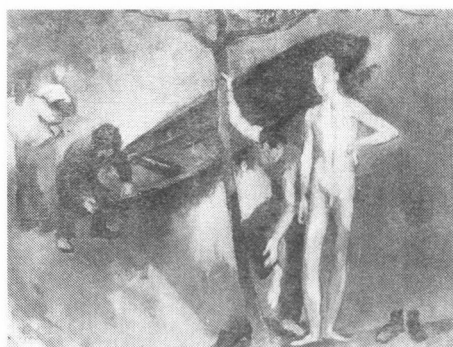
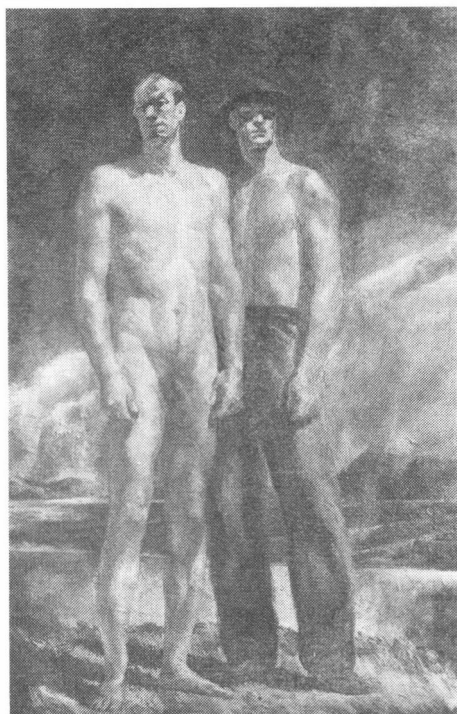

14. Őnarckép, 1919.
MNG

15. Viadukt, 1924.
MNG

16. Hegytetőn, 1925.
MNG

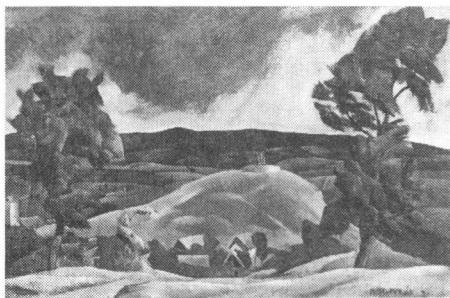

17. Vízparti jelenet, 1928.
MNG

Aba-Novák Vilmos:

18. Aktok tájban, 1921.
MNG

19. Komárom-Tarján, 1921.
Mgt.

20. Kettős arckép, 1925.
MNG

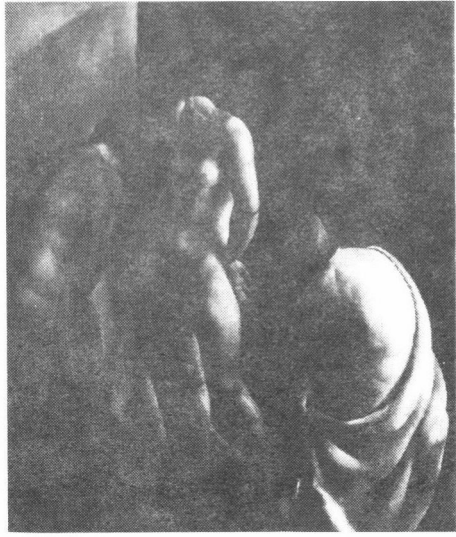
21. Eta mosdik, 1924.
MNG

Patkó Károly:

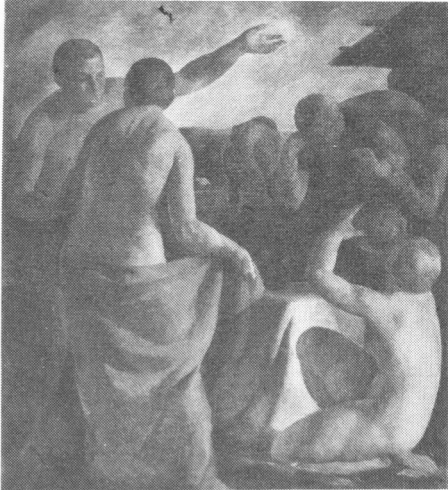

22. Őnarckép, 1922.
MNG

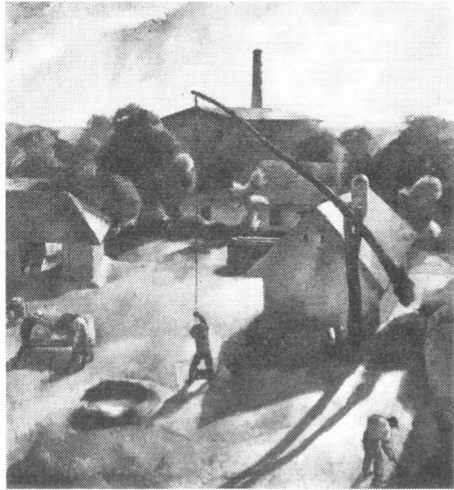

23. Fürdőzők (Aktok), 1923.
MNG

24. Aktok szabadban, 1926.
MNG

25. Falurészlet, 1927.
MNG

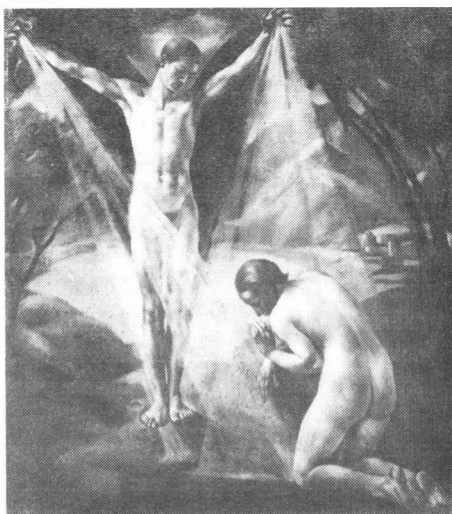

Korb Erzsébet:

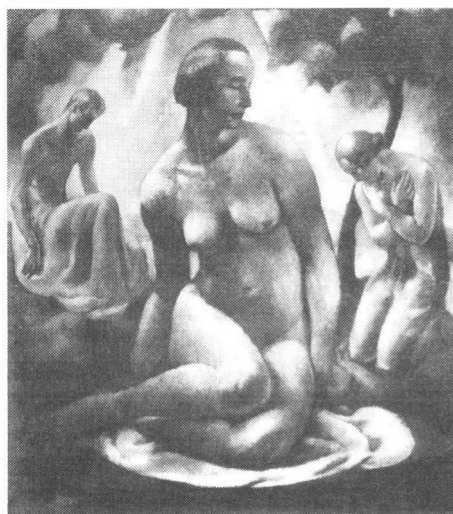

26. Ülő nő, 1920-as évek eleje
MNG

27. Kinyilatkoztatás, 1923 előtt
MNG

28. Áhítat, 1923.
MNG

gástestei egészítik ki. Négyük közül leginkább Patkó képei idézik fel a visszakívánt Árkádiát.²²

Korb Erzsébet életműve gyakorlatilag csak hat évet foglal magába, művészi pályafutása 1919-től haláláig, 1925-ig tart. Négyük közül csak ő nem tartozott a rézkarcoló nemzedékhez.²³ Korai rajzain és festményein még érezhető az Aba-Novákéhoz hasonló kubizáló formanyelv²⁴, de későbbi művei már klasszikus előképek hatását mutatják. A fényben önátadóan fürdő, lesimított felületű alakok Signorelli aktjait vagy Michelangelo szibilláit idézik, a körvonalakat puha modellálás tölti ki. Figurái nem olyan erőteljesek és robusztusak, mint Aba-Nováké, és nem annyira realizistikusak, mint Szőnyié, de nem is annyira sematizáltak, mint Patkóé. Korb-nál a legerősebb a szimbolizmus, az elvont spirituális tartalmak megjelenítése utáni igény, amit a művek címadása is mutat.²⁵

Szőnyiék neoklasszicizmusában a művek műfaji szempontból néhány karakteres csoportba sorolhatók. A legszembetűnőbb vonás az aktkompozíciók nagy száma. Ezek nem önálló, tanulmányként felfogott aktábrázolások, mint pl. Nemes Lampérth álló nőalakjai. Szőnyiék képei – többnyire sokalakos – jelenetek, címeik általában mitológiai vagy bibliai történetekre utalnak. A címek azonban sokszor csak ürügyül szolgálnak, és ismeretük nélkül a jelenetek nem is minden esetben lennének beazonosíthatók (pl. Szőnyi: *Bethsabe*). Külön csoportot képeznek azok a művek, elsősorban Korb-nál, amelyek nem konkrét vallásos vagy mitológiai témát mutatnak be, hanem valamiféle elvont spirituális tartalmat jelenítenek meg. (*Áhítat*, *Kinyilatkozás*). Sok cím egyáltalán nem utal semmire (*Aktok*, *Aktkompozíció*) és meglehetősen sok olyan jelenettel találkozunk, amelyeknek témája és címe a meztelenségnek valamilyen hétköznapi magyarázatát adják (*Fürdés előtt*, *Eta mosdik*), ugyanakkor ezeket az ábrázolásokat is valamiféle ünnepélyes vagy misztikus hangulat tölti meg. Ez a fajta hétköznapiság inkább Szőnyi vagy Aba-Novák képeire jellemző, akik gyakran választják témául családjukat. Patkó és Korb idealizált alakjai sokkal elvonatkoztatottabb, szimbolikus jeleneteket igyekeznek megörökíteni. A régi művészet hagyományos aktkompozícióinak több típusát találjuk meg Szőnyiék művészetében. A szabadban fürdőző alakok mellett a felkőnyöklő, oldalt fekvő női aktnek is számtalan változatát lelhetjük fel az irányzat képein, amelyeknek hasonló felfogású előzményei közé leginkább Dobrovics Péter aktjai tartoznak. A típus klasszikus, reneszánsz ihletésű változatát elsősorban nem a csoport fő képviselőinél találjuk meg, hanem olyan alkotóknál, mint pl. Jándi vagy Paizs Goebel.

Ezeket a képeket a Nyolcak és az aktivisták jövőt előrevetítő utópiáival ellentétben a múlt iránti nosztalgia, egy mitikus aranykorba való visszavágyódás jellemzi. A testiségükben nagyonis valóságosan ábrázolt alakok spirituális tartalmakat hordoznak, a meztelenség, és a korszpecifikus kellékek hiánya pedig egyfajta mesterséges kortarlanságot teremt. A művészek mellőznek minden konkrét utalást, amely a modern korra vonatkozik, pedig a kortárs festészetben kifejezetten jelen vannak a technika és a divat tárgyai, ugyanakkor itt ezek hiánya furcsa időtlenségbe emeli a képek szereplőit. A korszak művészetére jellemző az Árkádia-téma gyakori megjelenítése, és az aktos kompozíciók gyakorisága.²⁶

A műveken belül külön csoportot képeznek a szintén nagy számban előforduló portrék, ezen belül is kiemelkednek az önarcképek. A sötétből elősejlő, drámai megvilágítású és sokszor modoros beállítású heroikus önportrékon fontos szerepet kapnak

a kezek és a ruhák kortalanná stilizált drapériája. Ezek az ábrázolások sem előzmény nélküliek, gondoljunk csak Kmetty, Uitz vagy Dobrovics portréira. Az önarcképek az aktkompozíciókhoz hasonlóan gyakran tájba helyezettek, és a háttér leegyszerűsített dombjait, házait itt is ugyanaz a felülről áradó, áhítatos, ünnepi fény járja át. A tájak megjelennek önmagukban, emberi figura nélkül is. A domborzat, a növények és az épületek ilyenkor különös módon sűrítve, valamiféle feszültséggel terhes képződménnyé tömörítve jelennek meg, amelyet a felülről áradó fény fog egységbe.²⁷ Jellegzetes a mozgalmas, széltepte lombfoslányok elnyújtott zárt alakzatként való héjszerű megfestése, amelynek előzményeit Berény vagy Kmetty képein lelhetjük fel. A festményeken viszont ritkán tűnnek fel csendéletek, hiányuk feltűnő a megelőző generáció művészetéhez képest.

Szőnyiék művészetében az erőteljesen hangsúlyozott, pasztikus megformálású tömegek mellett kiemelt szerepet játszik a fény. A többnyire felülről beeső, „lezuhanó” fény azonban több mint egyszerű megvilágítás. Transzcendens töltést kap, mint pl. Korb Erzsébet képein (*Kinyilatkoztatás*), ahol a lehajtott fejű alakok a fentről kiáradó égi fényben mint mennyei megvilágosodásban fürdenek. A fény szerepe a 20-as évek közepétől megváltozik, és ez erősen érezteti hatását a képek festésmódjában. Valóságos fényként egyre jobban átjárja, fellazítja a testeket, a felületek kivilágosodnak és kiszínesednek. Az ecsetkezelés oldottabb lesz, a formák egyneműbbé válnak. A korábban szinte monokróm tónusfestésben fokozatosan megjelennek a valőrök. A képeken a korábbi földszíneket és a fémes hideg színeket meleg pirosak és zöldek váltják fel, a barnás felületeket komplementer kontrasztok reflexei élénkítik. Még Korb Erzsébet korán félbeszakadó művészetének utolsó képein (pl. *Danaidák*) is megfigyelhető ez a változás. Szőnyinél a fény belülről járja át a képet, kifehéredő, halvány színeivel egybemossa a különféle elemeket, akárcsak Patkónál, akinél a kivilágosodó színek szintén egyre tompábbak lesznek, a pasztikus alakítás háttérbe szorul, és ezáltal a térhatás is laposabbá válik. Aba-Nováknál is fokozódik a síkszerűség, a főhangsúlyt pedig az egyre erőteljesebb színek kapják, amelyen aztán Itáliában, a temperafestésre való áttéréssel teljeseznek ki. A stílus képviselői ugyanis a 20-as évek végén szinte kivétel nélkül a temperafestésre tértek át. A római ösztöndíjasok esetében ez egyértelműen az olasz művészet hatásának köszönhető. Patkó Károly volt az első, aki áttért az új technikára. Úgy tűnik azonban, hogy jóval a temperára való áttérés előtt mindannyiuk művészetében olyan problémák jelentkeztek, amelyeket az olajfestéssel nem tudtak maradéktalanul megoldani, és ez megelőlegezte és előkészítette ezt a váltást.²⁸

Szőnyi, Aba-Novák, Patkó és Korb festészetéhez szorosan kapcsolódik még Nagy Imre művészete, aki szintén az Olgyai-féle grafikai tanszéken tanult, és együtt indult a fiatal rézkarcoló nemzedék többi tagjával. Nemcsak grafikaiban hanem festészetében is a Szőnyi-féle stílust követte. 1924-ben azonban hazatért Erdélybe, és a többiek-től eltérően — valószínűleg elszigeteltségének köszönhetően — szinte teljes mértékben megőrizte eredeti, 20-as évekbeli stílusát mind grafikaiban, mind festészetében. Hasonló jellegű képeket ismerünk ebből a korszakból Paizs Goebel Jenőtől vagy Deli Antaltól is. Paizs Goebel 1922-es *Festő és modell* c. festményének csak tussal készült előtanulmányát ismerjük, de ezen is jól látszanak a stílus jellemző vonásai, a lendületes és laza vonalhálóval pasztikusán modellált testek valamint a klasszikus beállítású kompozíció. Paizs Goebel hosszabb franciaországi tartózkodása alatt is festett ilyen fel fogású képeket, elsősorban önarcképeket, de hazatérése után is készültek hasonló

stílusú festmények. Egyik legszebb példája az 1927-es *Szent Sebestyén* (Önarckép) c. kép, amely nemcsak festésmódjával és színvilágával, de témaválasztásával is jól mutatja Szőnyiék hatását.²⁹ Deli Antal, akinek az 1920-as években festett képei (*Nő korszóval*, *Ivóban*) ugyanebbe stíluskörbe tartoznak, 1924-ben együtt állított ki Nagyváradon Korda Vincével és Jándi Dáviddal, akik a Szőnyiékkel egyidős, velük párhuzamba állítható nagybányai művészek közé tartoztak. Jánditól, Kordától, de Klein Józseftől is ismerünk monumentális hangvételű, természetbe helyezett aktkompozíciókat.³⁰ Jándi első korszakára Michelangelo volt nagy hatással, az ő szobrai idézik a zsúfoltan kavargó bibliai és mitológiai jelenetek erőteljes alakjai. Színvilágában azonban jelentős mértékben különbözik Szőnyiék festészetétől, világító koloritjára minden bizonnyal a neós iskola hatott.³¹ A neoklasszicista tendenciákkal még olyan művészek is kapcsolatba hozhatók, mint pl. Barcsay Jenő, akinek a 20-as évek elején festett képei³² nem csupán Rudnay hatását tükrözik. A sötét háttérből felvilágító barnás tónusú arcok hasonló megformálást mutatnak, mint pl. Patkó ekkortájt készült portréi.

Ezeknél a művészeknél bizonyos fokú késés figyelhető meg. Többségük még az évtized második felében is ebben a stílusban alkotott, amikor Szőnyiék már korábban tárgyalt átmeneti korszakukkal eltávolodóban voltak 20-as évek eleji neoklasszicizmusuktól, amelynek egységes stílusa az évtized második felében felbomlott, a művészek pályája pedig különböző irányban fejlődött tovább. A 20-as évek vége felé, amikor Szőnyiék már messze jártak korábbi monumentális aktkompozícióiktól, újfajta neoklasszicizmus jelent meg a magyar képzőművészetben. Medveczky Jenő, Kontuly Béla, Molnár C. Pál vagy Domanovszky Endre kemény és szenvtelen figurái a korabeli olasz művészet hatását tükrözik, és azokkal a neoklasszicista tendenciákkal rokoníthatók, amelyek Európa-szerte az előretörő szélsőjobb oldali erők hivatalos művészetévé váltak. Az ún. római iskola tárgyilagos és hűvös stílusa határozottan elkülönül és stílusosan is jól megkülönböztethető Szőnyiék 20-as évek eleji neoklasszicizmusától.

JEGYZETEK

1. A neoklasszicizmus problémakörét P. Szűcs Julianna elemzi Az idézőjel csapdája c. tanulmányában (In: Az idézőjel csapdája, Budapest, 1989. 5–39.), és akárcsak B. Supka Magdolna (Aba-Novák Vilmos, Budapest, 1966, 103.) ő is határozottan megkülönbözteti Szőnyi és társai 20-as évek eleji stílusát az évtized vége felé jelentkező, egyértelműen itáliai inspirációjú neoklasszicizmustól. A szétválasztást megnehezíti, hogy a neoklasszicizmus elnevezést a kortársaktól kezdve a mai napig általában erre a második stílusra, a tulajdonképpeni római iskolára alkalmazzák. A neoklasszicizmus megjelenés Szőnyiék esetében nemcsak a mitológikus-biblikus témaválasztásra, az aktkompozíciók túltengésére vagy az alakok szoborszerű megfogalmazására vonatkozik, hanem az avantgarde irányzatokat követő, azok eredményeit asszimiláló („klasszicizáló”) formanyelvet ill. újfajta időtlen ideávilágba való menekülést is jelöl.

2. Szőnyi szerepét hangsúlyozza pl. Lyka Károly (Festészetünk a két világháború között. Viszamelekezések, Budapest, 1984, 2. kiadás, 53.) és Genthon István (Az új magyar festő-

művészet története 1800-tól napjainkig, Budapest, 1935, 257., 259–260.) Másfelől Korb Erzsébet szerepe sem elhanyagolható (Lyka, id. mű, 57.). Újvári Lajos festőművész szóbeli közlése alapján állítólag maga Szőnyi is Korb-nak tulajdonította a stílus „létrehozását”. Uitz hatását Szőnyire többek között Kállai Ernő (Új magyar pikúra 1900–1925, Budapest, 1990, 2. kiadás, 94.) és Genthon István (Szőnyi István művészete (1957), In: Szőnyi István, Összeállította: T. Szőnyi Zsuzsa, Róma, 1982, 9.) említi, Genthon szerint azonban ezt a hatást nem szabad túlbecsülni.

3. Lyka Károly a korra visszaemlékezve a beszédes Kínai fal mögött címet viselő fejezetben ír a magyar művészet elzártágáról a 20-as évek első felében (Festészetünk a két világháború között. Viszamelekezések, Budapest, 1984, 2. kiadás, 13.)

4. Bajkay Éva: Az akt, mint a neósok rajzi újításának hordozója (kézirat). Ezúton is köszönöm Bajkay Évának, hogy lehetővé tette a bepillantást megjelenés előtt álló tanulmányába.

5. Tihanyi Lajos és Boromissza Tibor festményei jó példák erre az újfajta aktábrázolás-

ra, amelyekből a miskolci Mission Art Galéria 1992-ben rendezett kiállításán (Nagybánya. Nagybányai festészet a neósok fellépésétől 1944-ig) lehetett ízelítőt kapni (Tihanyi Lajos: Táncoló aktok, 1906 k., Kat. 145.; Boromisza Tibor: Fürdőzők, 1909, Kat. 14.)

6. Kádár Béla számos ilyen képét lehetett látni a Műgyűjtők Galériája és a torontói Thebes Gallery által közösen rendezett budapesti kiállításán 1992-ben. (pl. Aktok szabadban, 1906 k., o.k. 63x94 cm, Kat. 4.; Szimbolikus jelenet, 1906 k., pasztell papír 63x94 cm, Kat. 5.)

7. Korb Erzsébet mesterei Lohwag Ernestinen, Glatz Oszkár és Réti István kívül Iványi-Grünwald Béla és Körösfői-Kriesch Aladár voltak. Az Alterego kapcsán Genthon István a gödöllői iskolát is megemlíti (Korb Erzsébet, Budapest, 1928, 5.)

8. A legjelentősebbek ezek közül Kernstok Károly: Lovasok a vizparton 1910, Hajnali lovas, 1911 k., Schiffer-villa üvegablaktervei, 1910; Pór Bertalan: Hegyi beszéd, 1911; Vágyódás a tiszta szerelemre, 1911. Hasonló jellegű kompozíciókkal találkozhatunk a Nyolcak más tagjainál is, pl. Márfynál vagy Orbánnál (Hármas akt, 1911, Repr.: 60. ill. Dekoratív kompozíció, 1912 előtt, Repr.: 70., Passuth Krisztina: A Nyolcak festészete, Budapest, 1966)

9. Pór Bertalan: Világ proletárai egyesültek! (plakát), 1919; Kernstok Károly: Vihar, 1919

10. Telepy Katalin: Iványi-Grünwald Béla, Budapest, 1985, 27, 35–39. (Nők a szabadban, 1913 k., o.v. 40x50 cm, Repr.: Telepy 86.)

11. Szieszta (Toilette), 1915, Repr.: 88.o.; József és Putifárné, 1917, Repr.: XXIII., Telepy Katalin: Iványi-Grünwald Béla, Budapest, 1985.

12. Kecskemétnek az aktivizmus kialakulásában betöltött szerepével Szabó Júlia foglalkozott (A magyar aktivizmus művészete 1915–1927, Budapest, 1981, 37–38.); Sümegi György: Neósok a kecskeméti művésztelepen. In: Nagybánya. Nagybányai festészet a neósoktól 1944-ig, Miskolc 1992, 57–66.

13. Bajkay Éva: Uitz Béla, Budapest, 1987, 14–16.

14. Kmetty 1913-ban, Dobrovics 1911-től többször, Perlrott Csaba Vilmos 1910-es évek elejétől 1919-ig többször járt Kecskeméten.

15. Uitz: Hevesy Iván portréja, 1918; Ülő nő, 1918; Perlrott: Fürdő fiúk, 1910-es évek; Kmetty: Önarckép, 1911; Önarckép, 1913; Nő csészével 1916; Koncert, 1918; Dobrovics: Önarckép, 1913; Doktor János színész arcképe, 1917; Lakoma, 1918.

16. Szőnyi István és Korda Vince 1918-ban jártak a művésztelepen (Telepy Katalin: Iványi-Grünwald Béla, Budapest, 1985, 44.), és Nagy Imre is volt ösztöndíjjal Kecskeméten. (Nagy Imre: Ahogy Csíkba megérkeztem ..., Budapest, 1983, 78.)

17. Például Kmetty vagy a Franciaországból hazatérő Szobotka kezdett ez időtájt rézkarcra foglalkozni. „Pesten a rézkarcélet felvirágozott. Még az öregek, Rudnay, Csók és mások is nekifogtak.” (Nagy Imre: Ahogy Csíkba

megérkeztem ..., Budapest, 1983, 82.) A grafika fellendülésében természetesen a korszak gazdasági helyzete, az eladási lehetőségek fontos szerepet játszottak.

18. Elek Artúr: Ifjú magyar rézkarcolók, Magyar Művészet, 1925, 421–434.

19. Az Országos Magyar Királyi Képzőművészeti Főiskola évkönyveiben az Olgyainál tanulók névsorában az említettek közül csak Aba-Novák (1921/22; 1922/23, 1923/24), Simkovics (1921/22; 1922/23), Patkó (1922/23 I. félév), Varga Nándor Lajos (1922/23, 1923/24) és Wanyerka (1922/23, 1923/24) szerepelnek. A többiekre különböző források utalnak: Nagy Imre: Ahogy Csíkba megérkeztem ..., Budapest, 1983, (Bene Géza /80./, Nagy Imre /80., 92./); Barcsay Jenő: Nagy Imréről (1981), In: Ahogy Csíkba megérkeztem ..., Budapest, 1983, 392–394. (Barcsay /393./) A Vallás- és Köznevelési Minisztérium Művészkataszterében Jándi Dávid a 30-as évek végén szakiskolai végzettségénél a nagybányai festőiskola mellett a Képzőművészeti Főiskola rézkarcsosztályán töltött félévet említi, MTA Művészettörténeti Kutatóintézet Adattára, MKCS-C-I-57/844–1,2,3

20. Így pl. a Helikon Galéria 1923-ban a Magyar Műkiadó RT anyagából válogatott grafikából rendezett kiállítást, ahol Szőnyi, Aba-Novák, Patkó, Bene, Jándi, Nagy Imre, Varga Nándor Lajos és Istókovits grafikái mellett Bornemissza, Márfy, Kmetty, Perlrott, Szobotka és Medgyessy lapjait mutatták be.

21. Supka Magdolna: Aba-Novák Vilmos, Budapest, 1966

22. P. Szűcs Julianna: A római iskola, Budapest, 1987, 36–38.

23. Korból egyetlen rézmetszetet ismerünk (Aranykor, 1920 k., 155x365 mm, Füst Milán gyűjteménye, Repr.: Kát. Válogatás Füst Milán műgyűjteményéből, PIM 1992). Korb ezen kívül csak szénrajzokat készített, elsősorban tanulmányként nagy olajkompozícióhoz, ill. itáliai tartózkodása alatt önálló művekként.

24. Korb korai kubizáló formaképzésére példa a miskolci Herman Ottó Múzeumban őrzött Levétel a keresztről (o.l.p. 70x48 cm ltsz.: F.77.40.) vagy a korai Ülő nő (o.v. MNG), amelynek tájháttere Moholy Nagy László 1918-as 'Budai hegyek' c. képével vethető össze.

25. Genthon István: Korb Erzsébet, Budapest, 1928; Topor Tünde: Áhítat és kinyilatkoztatás. Korb Erzsébet művészetéről, Új Művészet, 1991. 4. sz. (április) 32–37.

26. Ezt a jelenséget Körner Éva elemzi behatóbban Derkovits-monográfiában. A magyar klasszicizmus az európai festészetben belül. 1919–1923 (Körner Éva: Derkovits Gyula, Budapest, 1968, 56–78.) valamint Koválovsky Márta Kmetty-tanulmányában (Koválovsky Márta: Kmetty János, In: Kmetty János: Festő voltam és vagyok, Budapest, 1976, 14–30.) Derkovitsot ugyan más stílusban, de korai korszakában Szőnyiékkel párhuzamosan az övékéhez hasonló Arkádia-festészetet képviselt, és prófétikus önarcképei is Szőnyiékéhez hasonló megfogalmazásúak.

27. Aba-Novák Vilmos: Komárom-Tarján, 1921, o.v. 60x90 cm, Mgt.; Korb Erzsébet:

Tájkép, 1920-as évek eleje, o.v. 45x54 cm, Mgt.

28. Ennek az átmenetnek egyik legjobb példája. Aba-Novák: Kettős arcképe (A művész és felesége), 1925 (o.v. 88x121 cm MNG Ltsz.: 61.41 T)

29. Haulisch Lenke: Paizs Goebel Jenő, Budapest, 1968.

30. Klein József: Női aktok, 1927, o.v.

50x60 cm, Mgt. (Kat. 75); Korda Vince: Furdózó fiúk (katalóguson kívül), Nagybánya. Nagybányai festészet a neósoktól 1944-ig, Miskolc, 1992.

31. Szűcs György–Zwickl András: Jándi Dávid, In: Nagybánya. Nagybányai festészet a neósoktól 1944-ig, Miskolc, 1992, 139–150.

32. A hülye (A falu bolondja), 1923, Fiúkép, 1922, Nyomorultak, 1923.

András Zwickl: Neoklassizismus in der ungarischen Malerei der zwanziger Jahre

Das Jahr 1919 brachte eine Zäsur in der ungarischen Kunst, da nach dem Sturz der Räterepublik das Land von zahlreichen Künstlern verlassen wurde, die im zeitgenössischen künstlerischen Leben eine wichtige Rolle gespielt hatten. Die nächste Generation konnte erst nach dem Ersten Weltkrieg die Szene betreten. Vilmos Aba-Novák (1894–1941), István Szőnyi (1894–1960) und Károly Patkó (1895–1941) meldeten sich nach Beendigung ihres Militärdienstes mit einem individuellen, selbständigen Stil.

Auf ihren Radierungen treten auf dem Kontrast von Licht und Schatten basierende, monumentale, meistens in einer Landschaft platzierte Akte bzw. Porträts und Selbstbildnisse mit heroischem Auftakt in Erscheinung. Ihre sich parallel entfaltende Malerei weist ähnliche Züge wie ihre Graphiken auf: auf ihren Gemälden von dunkler Tönung erscheinen in einem biblisch-mythologischen Rahmen Gruppen von standbildartigen Akte. Auf den Kompositionen spielt das von oben herabströmende, fast spirituelle Licht eine hervorgehobene Rolle.

Die Art von Neoklassizismus der zwanziger Jahre ist für mehrere junge angehende Künstler kennzeichnend. Hierher gehört das gesamte Œuvre der jung verstorbenen Künstlerin Erzsébet Korb (1899–1925), ähnliche Tendenzen lassen sich zu jener Zeit auch bei weiteren Malern, wie z.B. Gyula Derkovits oder Jenő Paizs Goebel beobachten. Der Stil wird durch keine scharfe Zäsur von der Kunst der vorangegangenen Generation getrennt. Die Ansätze lassen sich in der ungarischen Avantgarde der zehner Jahre, in der Malerei der Künstlergruppe Acht und der Aktivisten auffinden, die strukturierte Formgebung wurde allmählich durch eine Art von weicherem Neoklassizismus abgelöst.

Der einheitliche Stil des Neoklassizismus der zwanziger Jahre hat sich in der zweiten Hälfte des Jahrzehntes aufgelöst und die Laufbahnen der Künstler nahmen verschiedene Richtungen. Ihre Kunst trennt sich entscheidend von den sich gegen das Ende des Jahrzehntes entfaltenden Tendenzen jenes Neoklassizismus unterscheiden, der zur offiziellen Kunst der in verschiedenen Teilen Europas vorstoßenden faschistischen Kräfte wurde.

Szűcs György

HARANGHY JENŐ TÖRTÉNELMI FALKÉPEI ÉS ÜVEGABLAKAI Debrecen, Paráds, Kolozsvár

1932. július 7-én adták át rendeltetésének Debrecenben a város műszaki tanácsosának, Borsos Józsefnek a tervei alapján felépített új ravatalozót. Borsos nemcsak egy önálló épületet alkotott, hanem a Nagyerdőben az egész temetőt megtervezte, ügyelve még arra is, hogy a meglévő fákat meghagyják, s így az erdei jelleget meg tudták őrizni.¹ A ravatalozó és környékének kiképzése egységes elgondolást követ: az épület formaképzése, részletmegoldásai visszanyúlnak a századforduló népi díszítőművészeti elemeihez, másfelől azonban a Rerrich Béla-féle szegedi Dóm-tér árkádós épületeinek közvetlen rokonaként könyvelhetjük el. Pámer Nóra dekoratív, romantikus irányzatként tárgyalja ezt a fajta stílust, melynek gyökereit Fritz Höger és Ragnar Östberg északi téglalapítészetiében találhatjuk meg.² Borsos műve átmenet a „magyaros” szecesszió és a modern vasbeton szerkezetes építmények között. Majd 1938-ban épül fel debreceni Egyetemi temploma, mely hatalmas falsíkjaival már Rimanóczy Gyula pasaréti templomához (1933) hasonlítható.

1931 májusában Dr. Vásáry István polgármester pályázatot hirdetett a köztemető épülő ravatalozója szertartástermeinek kifestésére és üvegablakainak elkészítésére. A felhívás kiemelte, hogy figyelembe kell venni a klinkertégla-lábazat zöldesbarna színet, a vakolt felület anyagát és főként azt, hogy „az egész épület, de különösen annak belseje és felszerelése magyaros motívumú díszítéssel van elgondolva és tervezve, kívánatos, hogy a falfelület freskó képei valamint az ablakok tervei ezzel összhangban legyenek”.³ A bíráló bizottság tagjai – a város vezetői mellett Borsos József, Bosznay István, Sidló Ferenc – Haranghy Jenő, ifj. Kovács János, Holló László és B. Kokas Klára terveit találták kivitelezésre alkalmasnak.⁴ Haranghy a központi teremtől jobbra elhelyezkedő 2. számú ravatalozót kapta. „Az egyes freskók még ünnepélyesebbé avatják e komor helyet – írta Vári Szabó Tibor városi építésmérnök –, de anélkül, hogy a gyásznak komor ridegségéről szólnának. Az egyiken ott áll Krisztus alakja, a vigasztalás és feltámadás reménysége. A másik is a megnyugvásról és viszontlátásról szól, és talán a legérdekesebb Haranghy Jenő művészi alkotása, mely az ősmagyarok temetési áldozatát mutatja be.”⁵

Már a szeptemberi Déri Múzeum-beli kiállításon, amikor a kartonokat bemutatták a közönségnek, látszott, hogy a kiírásnak leginkább Haranghy terve tudott megfelelni.⁶ Teljes mértékben képes volt idomulni Borsos elképzeléseihez, s Toroczkai Oszvald külső emblematikus sgraffitójával is egységes harmóniát teremtett. A ravatalozó főfala Attila temetését ábrázolja. Egy téglasorból kialakított boglyaív határolja a képmezőt, melynek közepén a hun vezér faragott koporsója helyezkedik el. Kétoldalt feleségei, gyermekei, katonái állnak, kürtök harsannak fel, s áldozatnak egy fekete és egy fehér mént vonszolnak a táltosok pallosaihoz. Egy korábbi változat szerint a koporsó helyett csónak rajzolata szerepelt, de az szétfeszítette volna a kompozíciót.⁷ A koporsó fölötti kerek üvegablak a ravatalozó oromdíszeit ismétli, a nagyszentmiklósi kincs bikafejes ivócsanakjának aranyló üvegablak változata. Kétoldalt az üveg-

ablakok sora a temetés tágabb környezetét teremti meg, kopjafás részletek tűnnek elő a ravatalhoz igyekvő festői ruházatú ősmagyar csoportozatok között. Előzményei a marosvásárhelyi Kultúrpalotában Toroczkaí Wigand Ede hármasszobrász színes ablakai 1913-ból (Hajdonába, régös-régön; Csaba bőcseje; A nagyúr kapuja; Réka asszony sírja).

Az épület bármennyire is archaikus köntösben jelenik meg előttünk, krematóriumával, korszerű emelő-berendezéseivel, urnafülkéivel egyértelműen megfelelt a modern funerális elvárásoknak. A tradíció nyugvó esztétizmus találkozott egy magas szintű technikai rendszer kiépítésével. Nem véletlen, hogy amikor Bethlen István volt miniszterelnök az átadás előtti hónapban Debrecenbe látogatott, az egyetemi épületeket, a nagyteret és a köztemetőt tekintette meg mint a város új létesítményeit.⁸ Debrecen fontos szerepet kapott Klebelsberg Kunó kultuszminiszter elképzeléseiben, mivel az első világháború által megszakított klinikai építkezéseket befejeztette, s a Tisza István Tudományegyetemmel a szellemi élet újabb Budapesten kívüli központját alapozta meg.

Haranghy stílusa – sűrített, kontúros előadásmód, „lajos”, dekoratív felületki-töltés – még magán hordja a szecesszió élményének lenyomatát, hiszen tanulmányait a tizen években végezte, amikor még friss volt a gödöllőiek hatása az alkalmazott művészetekre. Haranghy a későbbiekben ugyan megőrizte dekorativitásra való hajlamát, viszont a hajlékonyabb szecessziós vonalvezetés eltűnével alakult ki a jellegzetes „Haranghy-stílus”. A debreceni ravatalozónál Borsos elképzelése némiképp sugallta a „pogány” tematikát, mely a két háború közötti időszak Szent Istvánt, tehát az államiaságot megcélzó ideológiájában valamiféle ősiséget, mondaszerűséget, a századforduló gondolkodásmódjának megőrzését képviselte. A ravatalozóban a környezet és az élők viszonya pontosan koreografált és kötött. Az élők egyedül maradnak a halottal, nincs lehetőség önálló viselkedésmódokra. A koporsósüllyesztőben eltűnő tetem és az ottmaradó családtagok, ismerősök számára egyetlen lehetőség kínálkozik: a történelmi időbe visszanyúló képek lehetővé teszik, hogy ez a végső helyzet elemelődjön a jelen időtől, s egy világosabb, távolibb dimenzióba mutasson.

A holtak házának szinte ellentéte a *parádásfürdői étterem/falképeinek* világa. Az 1937 tavaszán felépített nagy vendéglő építészeti szempontból jelentéktelen, nem hordoz külön művészi tartalmat. Sokkal inkább a környék hangulata őrizi a reformkor emlékét, hiszen a korábbi Grassalkovich-uradalom zálogbirtokosai már 1827-ben fürdőépületeket emeltek a Csevice-forrásnál. Az építkezések majd minden tulajdonosnál folytatódtak, 1854-ben gróf Károlyi György több kisebb házat létesített a vendégek elhelyezésére. 1885-ben Ybl Miklós tervei szerint bővítették az alsó kastélyt. A területet 1919 után mint Károlyi Mihály birtokát kobozták el, s 1929-ig zárgondnoki kezelésbe került, majd a Nemzeti Közművelődési Alapítvány tulajdona lett.⁹ Népszerűsége az első világháború után nőtt meg, hiszen szinte az egyetlen hegyvidéki gyógyfürdő maradt az új országhatárokon belül. „Itt minden inkább ódon – fogalmazta meg Dinnyés Ferenc festőművész – Itt-ott a régi római és görög architektúrára emlékeztető épületek, nagy oszlopos verandákkal, másut(t) nemesen finom ízléssel rendezett parkok berkekkel és tóval. A tavat a legérdekesebb festői szépségű fák veszik körül, majd mindez elhagyva a hegyeket borító erdőbe jutunk, melyek oly szépek, oly vadonszerűek, mint egy őserdő, hogy szinte látni véli az ember az erdő sűrűjébe menekülő centaurokat, mert itt igazán úgy érzi magát az ember, mintha ki-

kapcsolódott volna a jelen világtól és a huszadik század minden beteges romlottságával együtt csak egy rossz álomnak tűnik fel, melyből felébredtünk és egyenesen belekerültünk a festőileg is oly szép romantikus őskorszakba.”¹⁰ Dinnyés költői leírása szinte Haranghy monumentális művének előképe is lehetne, bár ő az antik ókor helyett a magyar korai középkorba nyúlt vissza.

1940 augusztusában Haranghy elküldte ajánlatát a parádfürdői építető bizottságnak, melyben részletesen felvázolta a megfestendő programot Kaplonyi László építész által megadott tervek alapján. A pavilonszerű étterem mind a négy falát viaszolajfestéssel, sűrű osztású vakkeretekre erősített bükkfalemezekre készítené el. Az ajtó és ablaknyílások által üresen hagyott felületek három összefüggő témakört ölelnének fel. A főfalra Arany János Buda halála című eposzából a Mátrai vadászat jelenet kerülne, az oldalfalakra Kossuth 1840-es látogatását, a szemköztire pedig a fürdő száz évvel későbbi, tehát 1940-es látképét képzelte el a művész. A teraszra nyíló ajtóközökbe a 12 hónap figurális ábrázolatait tervezte. „Az étterem festményeinek előadásmódja – a terem architektúrájának megfelelően – erőteljes, színes, nagyvonalú, kompozíciókat igényel.”¹¹ Haranghyt november végén bízták meg az „étterem és társalgó helyiségnek az ajánlatban foglalt tervek és leírások szerinti művészi kifestésével”, ám még két esztendő múltával is csak arról értesülhetünk, hogy tart a fatáblák fel erősítése.¹²

A 12 hónap allegóriái valószínűleg nem készültek el, jelenlegi állapotában csak a három fal kompozíciói láthatók. A legnagyobb, középső falon képszalagokon olvashatók Attila vadászatának verssorai: „Etel is a Mátrát osztja fel akképpen,/ Hegyre hegyet készül meghajtani szépen,/ Nagy rengeteg erdőt nyomni körül haddal,/ Úgy banni el oztán közepütt a vaddal.” A debreceni ravatalozó statikus gyászsképeivel ellentétben itt csupa mozgalmasság minden, az életerős vezér szinte uralkodik a vadregényes tájon. Díszesen felszerszámozott lovak, gazdag ruházatú vadászok, az elejtett bivalyt, s más apróállatokat körbeugráló kutyák barnával kontúrozott csoportjai, a táj szinte égő vörös és sárga háttére ezt a dinamizmust erősítik. A körvonalakon belül a kifestés lendületes, széles ecsetkezeléssel valósul meg, a szecesszió dekoratívítása leginkább az alakok nélküli jobboldali térrészben érződik, ahol a fák, a növényzet és a fehér sátrak elrendezésének ritmusát nem töri meg a testesebb alakok tájba helyezése. A *Parádi séta* 1840 Kossuth Lajos látogatását mutatja be. Klasszicista tornác előtt elegáns hölgyek és urak találkozását láthatjuk magas fenyők tövében: egy kezdődő kerti mulatság kellemes pillanatait ragadta meg a művész fantáziája. Erre felel az átellenes kép, ahol napernyő alatt beszélgető, teniszütővel felszerelkezett vendégek, fürdőruhás strandolók gyönyörködnek a tavat övező hegyekben (*Parádi strand*, 1940). A *Mátrai vadászat* csak megelőlegezi az utána következő lakmározást, vigasságot, a két oldalsó kép viszont a nyugalom és a pihenés egy-egy kiragadott pillanatáról szól.

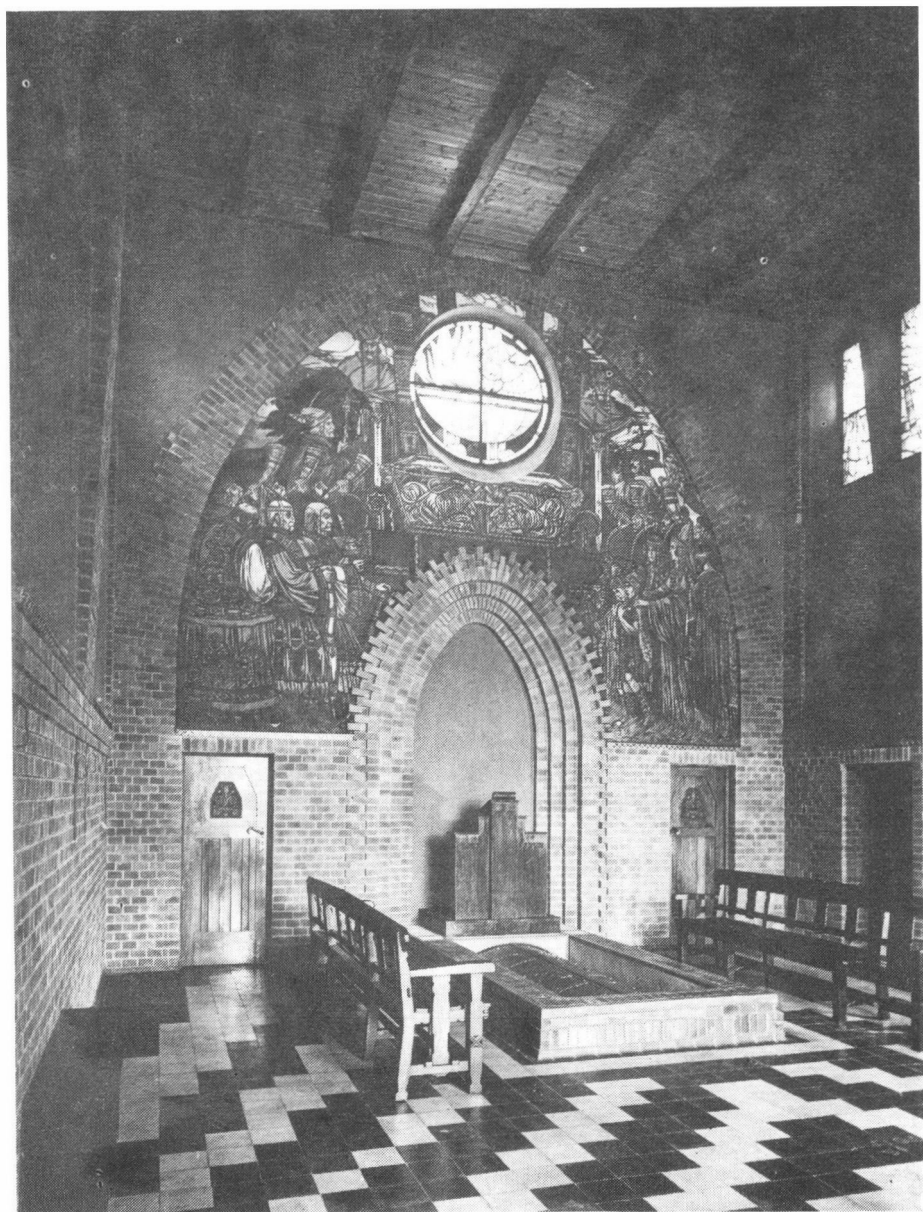
A három falkép – anélkül, hogy észrevennénk – sajátos tér-idő játékba ragad bennünket. A pavilon délre néző oldalán 7 íves, szárnyas üvegajtó nyitható fel, s így a terasz és a belső tér összecsúszik. A strandjelenet átvezet a festett történelmi időből a reális jelenidőbe, melynek mozgalmasságát a vendégek teremtik meg. A teraszról látható körpanoráma dombjai, platánjai, fenyvesei szinte „folytatják” a belső falakon megkezdett képeket.¹³ A vendégek is kettős időben oldhatják fel vágyaikat, gondolataikat. „A kastély szobái, kezdve a fekete márvány kandallótól a nehéz szövet tapétás falakkal, berendezés, minden egy szebb, jobb múlttól regél...”¹⁴ A kedvelt

parádi üveg pohár Kossuth arcképével és a hideg-meleg vizes, parkettás szobák, Ybl Miklós szállója és Mattyók Aladár modern vonalú strandépítménye, az Anna-bálok színes forgataga és az esténként játszó jazz-zenekear – mindez egyszerre érzékelhető az ott töltött napok alatt.

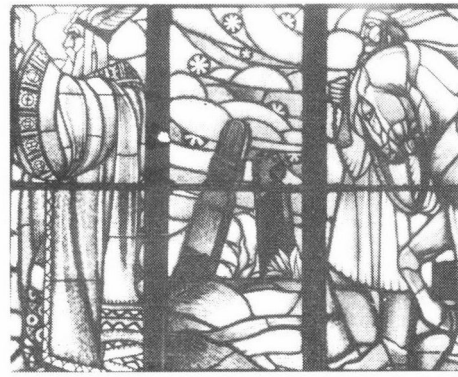
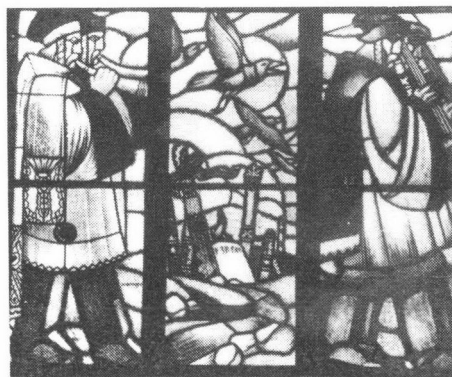
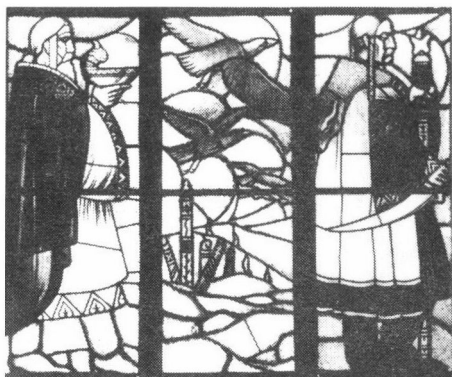
„A mozaikot is rakjuk, de bizony igen lassan megy és azt hiszem ebben az évben nem is leszünk meg. Ezen kívül Parádra egy óriási méretű étterem 15x36 m alapterületű termet is ki kell festenem, hát egyszerűen van mit csinálni hála Istennek – csak bírom és győzzem.”¹⁵ – számolt be készülő munkáiról 1941 februárjában Haranghy.

A Műcsarnok Szent István-mozaikja és a parádi étterem mellett az év végén már Kolozsváron kell dolgoznia az ottani *Hadtestparancsnokság* épületén. Az 1940-es 2. bécsi döntés után a visszatért területek főhatósága elrendelte, hogy a félbemaradt épületeket be kell fejezni. Ormay János mérnök-főhadnagy kapta meg a feladatot, hogy a klasszicizáló, timpanonos (az újságok szerint „bizáncias”) román főgimnáziumi épületet „magyaros” stílusban áttervezze. Ormay a homlokzatot teljesen átalakította, koppfafás köpilléreket, székelő oromdíszeket alkalmazott. A főbejárat két oldalán itt is felbukkant a bikafejes edény. A kapuzatot Borsodi-Bindász Dezső dunaharaszti mészkőből készült, 320 cm magas őrtálló „Hun” és „Magyar” harcosai vigyázták. A középrizalit legfelső sávjában Haranghy Jenő 12 m hosszú és 2,5 m magas sgraffitója Mátyás király diadalmenetét ábrázolta. Kétoldalt pedig egy-egy íves falmezőben Szent László gyepüket épített és Töhötöm vezér átadja Erdélyt a magyaroknak témák kerültek kidolgozásra. A művészek az épület belsejében is megosztották a feladatokat. Szopos Sándor erdélyi festőművész hat freskót festett; Haranghy az üveglakok kartonjait készítette el, a kivitelezést Palka József vállalta.¹⁶ (Ebben az évben Szopos és Haranghy egyaránt Esterházy-díjat kapott: Szopos a történelmi kompozíció kategóriában a Madéfalvi veszedelem című festményéért, Haranghy a magyar életkép kategóriában a Debreceni nagyvásár a 18. században művéért). A parancsnoki dolgozószobába Szervátius Jenő figurális bútorokat faragott, ezek közül kiemelkedik az ún. Gábor Áron dolgozóasztal, melyet 1941-ben a budapesti közönség is láthatott a Műbarát kiállításán.¹⁷ A történelmi féldomborművekkel díszített asztal (Székely íjász a tatárok ellen, Gábor Áron ágyút önt stb.) kecskelábát is „szobrok” alkották: háttal egymásnak támaszkodó kardos ősmagyar illetve két ágyúöntő székely. „Attila, Árpád szelleme éljen Csaba hitében, / Ősök szelleme véd, védjük az ősz szellemet.” – hirdette Molnár Sándor százados, katonaköltő disztichonja a lépcsőházban.¹⁸ „Azt akarjuk ezzel az új épülettel dokumentálni, hogy él még a hamisítatlan magyar művészet.” – nyilatkozta Haranghy az egyik kolozsvári újságnak.¹⁹

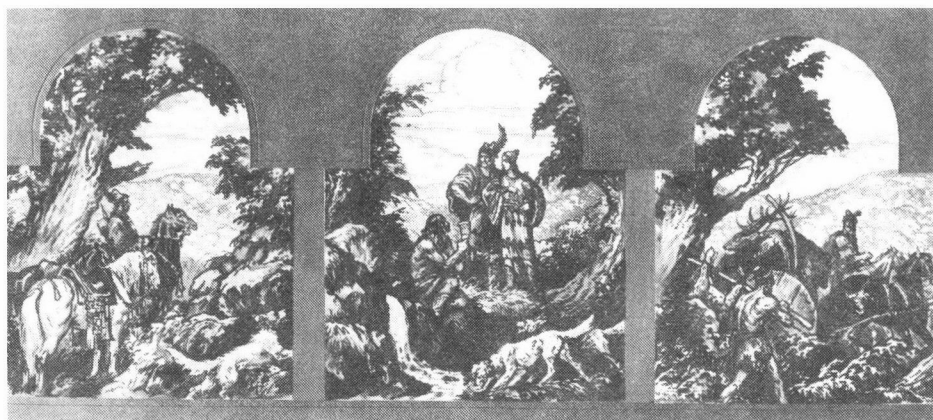
Haranghy üveglakjai két csoportba oszthatók. A magyar és erdélyi címerek környezetébe komponálta a jeles erdélyi családok (Báthori, Bethlen, Kemény, Apafi stb.) illetve városok (Marosvásárhely, Sepsiszentgyörgy, Csíkszereda, Beszterce stb.) jelvényeit. A címerek megszabott rajzolatai nem sok szabadságot engedtek meg Haranghy-nak, kicsit szabadabban dolgozhatta ki az erdélyi fejedelmeket János Zsigmondtól II. Rákóczi Ferencig, valamint az Attila kardja és a Csaba királyfi üvegeképeket. Az emblematis és figurális képekkel felvillantott magyar történelem addigi menetének lezárására, a homlokzati Mátyás-sgraffitó párja, a *Horthy kolozsvári bevonulását* ábrázoló lépcsőházi falkép szolgált.²⁰ „Már ma estére teljesen fel van illetve alá van festve a bevonulási 8 méteres kép ... A kiszínezés még 5-6 nap...” – írta feleségének november végén Haranghy.²¹ A hatalmas méretű kép kompozíciója kevésbé sikerült,

29. Haranghy Jenő: Attila temetése, 1932.

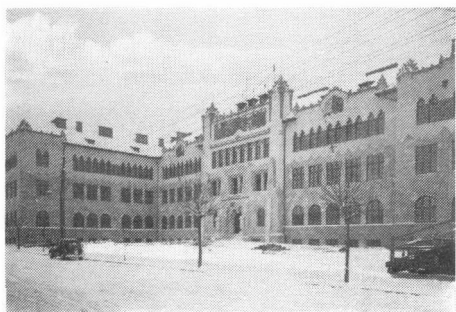
30. Haranghy Jenő üvegablakai a debreceni ravatalozóban, 1932.

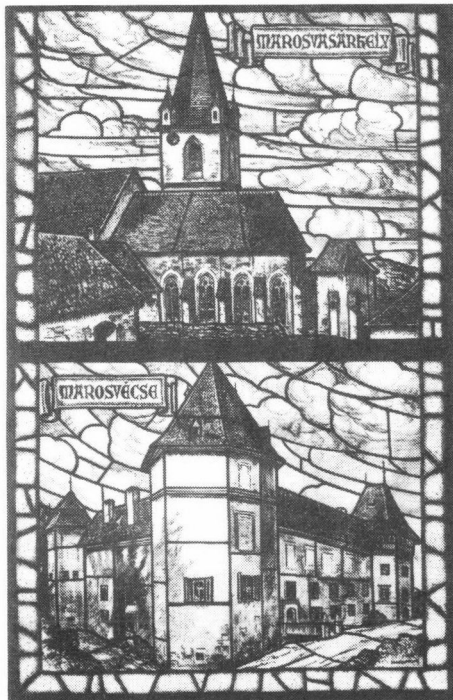
31. Haranghy Jenő: Mátrai vadászat. Terv a parádi Nagyszálló éttermének falképéhez, 1941.

32. Haranghy Jenő: Mátrai vadászat. Terv a parádi Nagyszálló éttermének falképéhez, 1941.

33. A kolozsvári Hadtestparancsnokság épülete, 1942.

34–37. Haranghy Jenő: A kolozsvári Hadtestparancsnokság üvegablakainak kartonjai, 1941.

a fal közepén elhelyezkedő ajtó miatt a Kormányzó a bal oldalra tolódott, ezért az elvonuló harckocsi és a lovas katona egy részét Haranghy kénytelen volt levágni a kép szegélyével. Valószínűleg a szabad komponálásban gátolta az is, hogy a viszonylag friss eseményt saját szemével látta, riportrajzok sokaságát készítette el, s az átélt konkrét valóság nem kedvezett egy időtlenebb kidolgozásnak.

Egy reprezentatív épülethez szorosan hozzátartozik ünnepélyes átadása. A Kormányzó személyesen nem jelent meg, az avatásra Bárdossy László miniszterelnök utazott Kolozsvárra. 1942 január 18-án délelőtt Stirling hadtestparancsnoknak Ormay János mérnök jelentést tett a munkálatok befejezéséről, utána leánya átnyújtotta az épület kulcsát. Majd Kelemen Lajos múzeumi és levéltári főigazgató ismertette az épület művészi elgondolását.²² Kósa Márton költő versre ragadtatta magát, s mintegy interpretálta a szemlélők érzéseit: „Megállok most előtted, ó hatalmas/kő-költevény, pompázó palota/ s elnézek hosszan, csodáló szemekkel/ erőt sugárzó új magyar Cso-da...”²³ Az átadás euforikus hangulata alkalmas volt arra, hogy – legalább néhány napig – feledtesse a háborús hangulatot, az építés nehézségeit a hideg téiben.

Az épület katonai funkciója, az aktuális politika beleszólása a megvalósításba, a szűk határidő miatti gyors munka: a kész építmény megítélésének gátló lerakódásai. Ennek ellenére, vagy éppen ezért nagyszabású vita bontakozott ki a Hadtestparancsnokság kapcsán. Még 1938-ban Keöpe Viktor szóvá tette a magyar városok „neo-ilyen-olyan” stílusát. Javasolta, hogy az építések használják fel a tulipánt és a többi magyar virágot az épületek díszítésére, a fehérrel kombinált piros-zöld kiegészítő színeket, a ruházat süjtásainak „ornamentikáját”, a székelykapuk, kopjafák faragásmintáit a falak felöltöztetésére, s így a már létező Iparművészeti Múzeum, a Postatakarékpénztár, s a városmajori kis székely templom mellett további „magyar” épületek születhetnének.²⁴ S valóban a Hadtestparancsnokság gazdag motívum-applikációjával éppen ezt a kíváncsiságot valósította meg. Ám az Építészetben Padányi Gulyás Jenő élesen szembe szállt ezzel a fajta „eltévelyedéssel”. „Hivatalos segédlettel és sajtóval terjed a rossz példa nyomán az ízléstelenség s a magyar művészet legnagyobb veszedelme: az üres, talmi magyarkodás.”²⁵ Ellenpéldának hozta fel, hogy Marosvásárhelyen is fenyegetett a veszély, de ott a Maros-Torda Vármegye székházának átalakítását Kotsis Iván redukciós terve kitűnően oldotta meg, és sikerült megakadályozni a „vasbeton kopjafák” alkalmazását.²⁶

A Hadtestparancsnokság épülete ismét felelevenítette a vitát a nemzeti építészet-ről, amely a századforduló óta meg-megosztotta az építésztársadalmat, de „túlilluszt-rált” voltával nem segítette a kérdés építészet-esztétikai tisztázását. Az összeválogatott jelenetek és a követendő ősök képei mintha valamiféle történelmi kompenzációról árulkodnának: felépült a magyar múlt díszletezése, a történelmi idő foglyulejtésének illúziója. Már az átépítés kezdetekor elveszett azonban egy összművészeti termék valódi kiérlelésének lehetősége.

JEGYZETEK

1. „S alighanem azok a legjobb és legművészebb temetők, melyek nem cifra emlékek és tarka kövek sokaságában keresik ezt a jelet, hanem az egészek nagy, összeolvadó egységében.” – fogalmazta meg a sírkert-gondolatot Nádaï Pál. Magyar Iparművészet. 1912. 283.

2. PÁMER N.: Magyar építészet a két világháború között. Bp., 1986. 39.

3. Debrecen Szabad Királyi Város Polgármestere. Pályázati felhívás. 17391/1931 VII. sz. (A művész pld.)

4. Sz. KÜRTI K.: Temetőművészet Hajdú-Biharban. A debreceni köztemető kép-

zőművészeti értékei. In: Hajdú-Bihar temetőművészete. Debrecen, 1980. Szerk. Szöllősi Gyula. 238. old.; Uő.: Köztéri szobrok és épületedíszítő alkotások Debrecenben és Hajdú-Biharban. Debrecen, 1977. 116–117.

5. Debrecen szabad kir. város új köztemetője ravatalozó és hamvasztó épülete c. kiadvány (h.n., 1932). 16. Lényegében a Tér és Forma 1932. 9. sz. bővített változata.

6. „Versénynek Borsos azt telefonálta kétségen kívül mindjárt az enyém lett a legjobb, de az elv az volt 3 felé”. Haranghy Jenő 1931. július 9-én kelt levele feleségéhez.

7. A tervvázlat fotója a Haranghy-család tul.

8. Gróf Bethlen István látogatása a város új közintézményeinél. Debreczeni Újság. 1932. május 26. 3.

9. Dr. VIGYÁZÓ J.: Parádfürdő és környékének részletes kalauza. Bp., 1929. 4–5.

10. DINNYÉS F.: Parád fürdő és környéke festői szempontból. In: Parádi kalauz. Szerk. Homor László. Szeged, é. n. (1927) 49.

11. Haranghy Jenő o.m.kir. Iparművészeti iskolai rendes tanár (Budapest IX. Kinizsi u. 31.) ajánlata: Parádfürdő Nagyszálló éttermének és társalgójának festményeire. 1940. aug. hó 9. (Az írat másolata a Haranghy-család tul.)

12. A Nemzeti Közművelődési Alapítvány 1346/1940. sz. és 1940. november 25-én kelt levele Haranghy Jenőhöz, illetve Pálincás László asztalos 1942. október 12-én kelt levele.

13. Érdekes, hogy Haranghy Jenőnek elküldtek egy panorámafényképet (Horányi

Irén, Parádfürdő felv.), amellyel a teraszról való kilátást akarták bemutatni.

14. Dr. BEREI-BARTHA Istvánné: Egy transzilvániai asszony levele Parádfürdőről. Erdélyi Szemle. 1938. 7–8. sz. (o. n.)

15. Haranghy Jenő 1941. február 27-én kelt levele Darnay Sárahoz.

16. Az épület leírása: Magyar Építőművészet. 1942 áprilisi száma. 90–93. illetve Keleti Újság. 1941. október 26. 8.

17. A Műbarát V. kiáll. katalógusa. 1941. február 23 – március 9. Ugyancsak reprodukálva a Szépművészet. 1941. 4. sz. mellékletében.

18. Ellenzék. 1942. január 19. 3.

19. Keleti Újság. 1941. október 26. 8.

20. Az épület ma is áll az egykori Árpád (ma Traian) u. 27. szám alatt. Külső magyaros díszei nincsenek meg, valószínűleg a belső dekoráció is elpusztult. Haranghy Jenő üvegablakai édesapjának, Haranghy Györgynek az üvegnegatívjain maradtak fenn.

21. Haranghy Jenő 1941. november 22-én kelt levele feleségéhez.

22. Erdélyi Szemle. 1942. 1. sz. (o. n.)

23. Magyar Katonaujság. 1942. február 7. 7.

24. KEÖPE V.: Új szempontok a magyar építészeti stílushoz. Erdélyi Szemle. 1938. 9–10. sz. (o. n.)

25. Az Építészeti 1942. 2. sz. fakszimilében leközli Padányi Gulyás Jenő Fából vaskarika c. írását, amely a Reggeli Magyarországbán jelent meg.

26. PADÁNYI GULYÁS J.: Maros-Torda Vármegye székházának homlokzati átalakítása Marosvásárhely. Építészeti. 1942. 2. sz. 68.

György Szűcs: Die historischen Wandbilder und Glasfenster von Jenő Haranghy. Debrecen, Parád, Kolozsvár

Jenő Haranghy (1894–1951) war zwischen den beiden Weltkriegen Professor an der Kunstgewerbeschule. Er ist in erster Linie als Maler und Zeichner der Heide-Landschaft in der Umgebung von Debrecen bekannt, wobei sich aber sein Interesse für die ungarische Geschichte bereits früh offensichtlich wurde. Auf seinen Briefmarkenentwürfen und Buchillustrationen verewigte er bedeutende Gestalten der Vergangenheit und außer diesen kleinkünstlerischen Arbeiten schuf er zahlreiche murale Werke, von denen das Hl.Stephán-Mosaik der Kunsthalle von Budapest (1938–42) am bekanntesten ist.

Eines seiner Hauptwerke ist das 1932 beendete Wandbild sowie die Glasfenster der von József Borsos erbauten Leichenhalle in Debrecen, die die Bestattung des Hunnenkönigs Attila darstellen. Die Leichenhalle selbst ist ein Prachtwerk des „magyarisierenden“ Stils und der ungarischen Ziegelarchitektur, deren Stil – neben János Kovács d.J. und László Holló – Haranghy am meisten zu übernehmen vermochte.

Die Thematik der Urvergangenheit erscheint auf dem Wandbild des Kurbades in Parád (1940), das eine Jagd der Heerscharen aus dem Epos „Tod des Buda“ von János Arany darstellt. Hier wird auch schon die Gegenwart versinnlicht, da die Draufsicht des Strandbades hundert Jahre später das Pendant des Besuches von Lajos Kossuth im Jahre 1840 ist.

1941 verfertigte er in Kolozsvár die äußeren Sgraffitos (Hl. Ladislaus, Einzug von Töhtöm bzw. von König Mathias in Kolozsvár) sowie die dekorativen Verzierungen und Szenen der inneren Wandflächen mit Wappen, sowie die ebenfalls historisch inspirierten Bilder der Glasfenster (Porträts der Fürsten von Siebenbürgen, bedeutende Städte), des Gebäudes der Armeekorpskommandatur.

Jenő Haranghy gehörte zu den Künstlern mit einem Hang zum Konservativismus, die ihren Schülern bei der Entfaltung keine Schranken setzten, selbst jedoch einem im 19. Jahrhundert fundierten, werterhaltenden Standpunkt vertreten.

Kerny Terézia

BIBLIOGRÁFIAI ADALÉK A TORNAI KEHELY KUTATÁS-
TÖRTÉNETÉHEZ

A Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött és állandó történelmi kiállításán is látható, XV. század eleji, Tornáról származó kehely 1815. október 8-án került a római katolikus plébániatemplom akkori kegyurának, gróf Keglevich Jánosnak ajándékként a múzeum ajakuló gyűjteményébe. Az eseményt a talp belső peremébe vésett latin nyelvű felirat örökítette meg.¹

Tíz évvel később részletes leírása is elkészült korábbi irodalmának fősorolásával. A katalógus szerzője a kelyhen található két Szent Borbála ábrázolásból kiindulva Cillei Borbála által készített alkotásnak tartotta.² Varjú Elemér 1933-ban a talpra erősített, translucid zománcpalánkkal fedett címet a Forgách család címerével azonosította.³ 1983-ban, majd 1987-ben H. Kolba Judit a *Cimeliotheca*-ban közölt hipotézisre támaszkodva a „Szent Borbála-kehely” megnevezést próbálta bevezetni a szakirodalomba.⁴ A címer helyes föloldása és a korábbi preconcepciók megdöntése Lővei Pál érdeme. A Zsimgond-kiállításon szereplő Albert osztrák herceg és az országnagyok 1424. V. 25-én kelt oklevelén függő egyik pecsét alapján Özdögei Besenyő Pál, szlavón bán személyében sikerült megtalálnia a címer tulajdonosát.⁵ 1409-től ő volt Torna birtokosa, ahol a kelyhet „emberemlékezetet megelőző idők óta” őrizték.⁶

Egy 170 éves vita és probléma úgy tűnik tehát, hogy megnyugtatóan lezáródott, ám az ötvös-mű kutatástörténete még mindig tartogat meglepetéseket.

Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található egy *Collectio Manuscriptorum argumenti varii...* gyűjtőcímet viselő, XVIII–XIX. századi történeti főljegyzéseket, sírfeliratokat, verseket tartalmazó kolligátum. Jelzete: Quart. Lat. 1834. Szerzője: Weszerle József.⁷ Az első kötet szennylapján olvasható bejegyzés szerint felesége, özvegy Weszerle Józsefné ajándékozta 1856. szeptember 17-én a könyvtárnak. Ebben a 188 retró és a 118 verso lapokon *Régiségek* címmel egy rövid értekezés olvasható hely és évszám megjelölése nélkül a tornai kehelyről. Írója összefoglalja itt a korábbi, általa hibásnak vélt elmékedéseket, majd két, általa meg nem nevezett egyháztörténész vizsgálatára és szóbeli vélekedésére támaszkodva, hibás olvasat alapján azt igyekszik bizonygatni, hogy a kelyhet IV. Béla király felesége, Laskaris Mária rendelte meg, majd ajándékozta a tornai egyháznak. Bár fejtegetése – ma már tudjuk – nem állta ki az idők próbáját, mégis becses számunkra, mert rávilágít az ébredő művészettörténeti gondolkodás módszereire és tovább gazdagítja a kiemelkedő kvalitású kehely irodalmát.

JEGYZETEK

1. „Calicem hunc Museo Nationali donavit Joannes comes Keglevich de Buzin S. C. R. A. Mattis Camerarius 1815.”

2. *Cimeliotheca Musei Nationalis Hungarici sive Catalogus historiographicus antiquitatum, raritatum et pretiosorum cum Bibliotheca antiquaria et numoria eiusdem instituti. Budae, 1825. 20–21. Ltsz.: CIM. SEC. II. I. 1. M.*

3. VARJÚ E.: *Früher durch die Schausammlungen der. Hist. Abt. des Ung. Nat. Mus. Budapest, 1933. 15.*

4. H. KOLBA J.: *Szent Borbála kehely. Művészet XXIV. (1983/4.) 14–17; K. J. (KOLBA J.): Kehely Tornáról. Művészet Zsigmond király korában 1387–1437. Katalógus. Szerk.: BEKE L.–MAROSI E.–WEHLI T. Budapest, 1987. 416–417. Kat. Ö. 9.*

5. Magyar Országos Levéltár DL. 39284. LŐVEI P.: Néhány címeres emlék a 14–15.

századból. *Művészettörténeti Értesítő XL. (1991) 49–51.*

6. CSÁNKI D.: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I. Budapest, 1890. 237.*

7. Weszerle elsősorban numizmatikai kérdésekkel foglalkozott, legalábbis ez derül ki abból a csekély iratból, amelyet az OSZK Kézirattára őriz. Ide tartozik egy átvételi elismervénye a Magyar Nemzeti Múzeumból kölcsönzött (!) numizmatikai anyagról (Analekta 6770.), vagy a Jankovich Miklóshoz címzett, 1825–1832 között írt négy levele is (Levelestár, Fond. 16/688.). Ugyanitt a Levelestárban még három más jellegű, ismeretlenhez címzett levele található. – Szinnyei életrajzi lexikona nem tud semmilyen kéziratot vagy nyomtatásban megjelent munkájáról. – A magyar numizmatikai bibliográfia egyetlen egy

tételt sorol föl tőle: Weszerle József: Hátrahagyott érmészeti táblái. M. Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségosztálya. Pesten, 1873. 144. tábla. 2. kiadása: Magyar Numizmatikai Társulat. Budapest, 1911. F. FEJÉR M.—HUSZÁR

L.: A magyar numizmatika bibliográfiája. Budapest, 1977. 64. 24. hasáb. — Pénz-gyűjteményéről: Jankovich, J.: Collectanea numismatica. OSZK Kézirattára, Quart. Lat. 3873. fol. 1—43.

Régiségek

Torna vára a' hozzá tartozó Uradalommal együtt Buzini Gróf Keglevich Ö Máltóságát uralja. Kies helyen épült Várossa Papótul Téli napnyugott felé jo a 1 1/2 oranyi földre esik tova a' Város felett, egy köves dombon emelkedik fel Gothus képpen épült nagy betsü Temploma, mellynek üdejéről, és építőjéről, a' mohos Századok, nekünk semmi bizonyost nem hagytak. Azon Templomnak egyéb drága régiségei között emlékeztetett érdemel, egy gazdagon meg aranyoztatott finom ezüst kehel, melly mintegy más fél fertály magosságú a' kapuján vagy is öblén körül gothus betükkal ezek olvastatnak: *Hic calix novum Testamentum, in meo Sangvine.*

Alabb pedig Szenteknek és Szűzeknek képei, az akkori izlés szerint tsinosan adattnak elől, négy Szegetű Szára Szép mesterséges metzéskel ékeskedik, mellynek Szegetibe ezen betük vagnak látható képpel be vésve: *MARIA VI. L. F.* az az Maria ui. 1. f. Allya a' kehellyhez képest széles mellynek domborodása feljül B. SZ. Maria, Az Apostolok, Sz. István, és László M. Királyoknak, és több Sz: Püspökök képeivel kerkedik, továbbá az allyához van Szegezve kívül ezüst pléhre egy Királyné is koronás fövel, Szélnék eresztett vagy is le folyó hajjal, alább pedig ismét a B. Szüz kepe vagyon előadva. E fen említett kehelről sokfele képpen vélekednek. Némelylek azt második András felesége Gertrudis (kit Bánk Palatinus János Érseknek ezen bizonytalan értelmű tanácsát: *Reginam occidere nolite — timere, — bonum est; Si omnes Consortiunt — egonem — Contradico*, maga részére magyarázván embertelenül fel kontzola) mondom sokan Gertrudis ajandékanak lenni gondolják. De az tellyességgel meg nem állhat, mert Andrásnak 3 Feleségei közül egy sem volt Maria nevezetű, ez a ' kehel pedig Maria kegyességére mutat.

Második nyomosabb okokból. Nagy Lajos Leányát, Maria királynét, ki 1382 tájon kezdett uralkodni, mint ezen kehelnek szerzőjét tisztelik. Ezek vélekedésének Kedvezni latszanak a 14 dik Századból némely reánk maradt régiségeknek szép hasonló maradványai. —

Mindazonáltal találkoztak ez előtt 24 Esztendővel két papi Személyek, kik a régiségekbe való jártas voltak. Széles tudományok, és szerény vizsgálódások által figyelmet érdemelnek, Ezen két Hazafiak, sok vizsgálódások után abba egyeztek meg, hogy e fen említett kehel Marianak negyedik Bela kegyes özvegyének jótéviségétül származott, a' kit mint görög császárnak Laskaris Tódornak Leányát második András Jeruzsaleméből visszajöven, Bela fiának el jegyzett. Vélekedéseket a' fent említett bötükből jelentik, és erősítik, mert úgy mondanak: a' *vi vidua*, az *L Laskaris*, az *F. Filia* jelentést foglal magában, igen hihető hogy ezen Királyné ajándékozta, vagy egyenesen ezen A. Sz:E Háznak, vagy ha másnak; de az üdönek szamtalan sok viszontagságai közt, a' nélkül, hogy bizonyosabb nyomát tudhassuk, ide került, Valóban azon régi üdökből, reánk maradt Drága kints tagadhatatlanul tanúja Mária kegyességének, mellyel az Isten Házához viseltetett a' mint nyomán ketzer van rajta, a' B. Szüz Képe nagyobb, és kisebb formában; mert ötöt 19f mint M. Országnak 20f mint maga pártfogóját, két okokból különösen tisztelte, a' Kegyes Királyné a' ki ezen jó Királynérul többet kivan tudni olvashatja Schier Xystus Sz. Ágoston szerzetéből való munkáját. Regina Hunnia prima Styrris.

Terézia Kerny: Bibliographischer Beitrag zur Forschungsgeschichte des Kelches von Tornau (ung. Torna)

Der im Ungarischen Nationalmuseum aufbewahrte, aus Tornau stammende Kelch von hervorragender Qualität hat eine beträchtliche Literatur. Die Darstellungen und das mit transluzider Emaille überzogene Wappen, die den Kelch zieren, haben die Forschung eine überaus lange Zeit hindurch beschäftigt. Die Identifikation ist erst vor einigen Jahren gelungen. Laut der Forschungsergebnisse von Pál Lővei der Eigentümer der slawonische Banus Pál Besenyő von Özdöge, der Tornau ab 1409 besaß. Obwohl die 170 Jahre hindurch geführte Diskussion damit nunmehr

38. Részlet a tornai kehelyről. Özdögei Besenyő Pál címere

39. Részlet a tornai kehelyről. Szent László

zu einem zufriedenstellenden Abschluß gelangt ist, tauchen immer noch Angaben auf, die unsere Kenntnisse von dem Kelch weiter bereichern. Im Handschriftenarchiv der Széchényi-Nationalbibliothek wird ein Sammelband (Quart. Lat. 1834) aufbewahrt, der die im 18.-19. Jahrhundert verfaßten Schriften des Altertumsforschers József Weszerle enthält. Darin ist eine zweiseitige Abhandlung zu finden, in der der Verfasser den Auftraggeber für den Kelch auf grund einer fehlerhaften Lesung in der Person der Gemahlin von König Béla IV., in Maria Laskaris, zu finden vermeint. Wenngleich diese kleine Schrift die Erforschung des Kelches heute schon in keinerlei Hinsicht beeinflußt, bereichert sie doch unsere Kenntnisse von der frühen Periode der ungarischen Kunstgeschichtsschreibung um wichtige Informationen.

A NAGYBÁNYAI MŰVÉSZTELEP UTOLSÓ KORSZAKÁNAK ERDÉLYI MAGYAR BIBLIOGRÁFIÁJA (1919–1944)

(Összeállította: Murádin Jenő)

A sajtó nélkülözhetetlen forrásanyaga a nagybányai művésztelep kutatóinak. A csak nagyon későn megjelent összegző tanulmányok mellett a korabeli lapokban, folyóiratokban napvilágot látott tudósítások, kritikák számbavétele segít hozzá az események földértéséhez. Nagyon jellemző, hogy még az első áttekintő írás is napilapban, a kolónia városának sajtójában jelent meg (Réti István: Tizennégy esztendő a nagybányai festőkolónia életéből. Nagybánya és Vidéke 1909. okt. 17., 24., 31.), nem is szólva azoknak a közléseknek a fontosságáról, melyek nélkülözhetetlenek a társadalmi háttér, a fogadtatás, a korhangulat földértéséhez.

A festőtelep utolsó negyedszázadának kutatásában még hangsúlyosabb az írott források földértésének szüksége. Elszigetelten, egy más állam keretében vívta meg harcát fönmaradásáért a kolónia. A működéséhez fűződő gyér levéltári dokumentumok sokszor éppen a leglényegesebb kérdésekről hallgatnak, s a bennük foglaltak nem is értelmezhetők árnyaltan a sajtóadatok ismerete nélkül.

A két világháború közti korszakban mindenekelőtt az erdélyi lapok gazdag forrásanyaga segíti a művészettörténeti kutatást. A festőtelep művészei elsősorban erdélyi városokban állítottak ki; maga a kolónia működése, kisugárzása is nagyobb a térségre, mint a közhatalomváltozás előtti időben.

E bibliográfiai összeállítás Nagybánya, a csatolt részek, s az erdélyi városok sajtóadatait össze-síti, a folyóiratok mellett a napilapok érdemleges, lényeges információit hordozó közléseit is földértve.

Rövidítések

Arv. – Aranyosvidék	N. – Nagybánya
BL. – Brassói Lapok	Nh. – Nagybányai Hírlap
Bv. – Bányavidék	NN. – Nagyváradai Napló
BV. – Bánya és Vidéke	Np. – Napkelet
EF. – Erdélyi Fiatalok	Nv. – Nagyvárad
EH. – Erdélyi Helikon	NV. – Nagybánya és Vidéke
EHR. – Erdélyi Hírlap	NvE. – Nagyváradai Estilap
EL. – Erdélyi Lapok	Pt. – Páosztortűz
Ell. – Ellenzék	Sjt. – Sajtó
Eny. – Enyedi Újság	Sz. – Szamos
ESz. – Erdélyi Szemle	Szbs. – Szabadsajtó
Hn. – A Hírnök	TH. – Temesvári Hírlap
HR. – Hétfő Reggel	Új. – Újság (Kolozsvár)
K. – Korunk	Újs. – Újság (Szatmár)
KÚ. – Keleti Újság	ÚK. – Új Kelet
MFÚ. – Máramarosi Független Újság	V. – Vasárnap
MK. – Magyar Kisebbség	VÚ. – Vasárnapi Újság
ML. – Magyar Lapok	Z. – Zord Idő
MSz. – Művészeti Szalon	

Jakab Zoltán NV. 1919. ápr. 20.

Krizsán P. Pál: *Jakab Zoltán festőművész*. NV. 1919. ápr. 27.

Rézkarckiallítás. NV. 1920. jan. 4. (Ferenczy Valér)

(h.): *Nagybányai festők kiállítása Nagyváradon*. NvE. 1920. márc. 21.

Nagybányai festők Váradon. Nv. 1920. máj. 30.

A nagybányai szabad festőiskola huszonöt éve. NV. 1920. jún. 13.

- Daday Gerő: *Nagybánya művészi élete napjainkban*. F.Sz. 1920/38.
- Dóczyiné Berde Amál: *A huszonöt éves Nagybánya*. Z. 1920/23.
- R. J. [Révész János]: *Impressziók – Őszi tárlat Nagybányán*. NV. 1920. dec. 5.
- Képzőművészeti akadémiát állítanak fel Nagybányán*. Ell. 1921. jún. 18.
- Réti István Nagybányára jön*. Nh. 1921. júl. 9.
- Élet a festőtelepen*. Nh. 1921. júl. 16, 17, 19.
- A nagybányai művésztelepen*. Ell. 1921. júl. 19.
- Román művésznövendékek városunkban*. Nh. 1921. júl. 20.
- Élet a nagybányai festőtelepen*. Sz. 1921. júl. 20.
- A nagybányai festőiskola államsegélye*. Ell. 1921. júl. 24.
- Őszi tárlat Nagybányán*. Nh. 1921. okt. 24.
- Goga miniszter a nagybányai kolóniát bukaresti kiállításra buzdítja*. Nh. 1921. okt. 30.
- Megnyílt a nagybányai őszi tárlata*. Ell. 1921. nov. 1.
- Goga Bukarestbe hívja a nagybányai festőket*. Ell. 1921. nov. 2.
- Őszi tárlat Baia-Marén (Nagybányán)*. Sz. 1921. nov. 10.
- (k.m.): *Őszi tárlat Nagybányán*. KÜ. 1921. nov. 11.
- Nagybányai levél Thorma Jánosról*. Új. 1921. nov. 27.
- Mohalyi P. Pál: *A nagybányai jubiláris tárlat*. Ell. 1921. nov. 24.
- Krizsán P. Pál: *Jubiláris tárlat Nagybányán*. Np. 1921/22.
- (T): *Réthy Károly meghalt*. KÜ. 1921. dec. 17.
- Réthy Károly*. NV. 1921. dec. 18.
- A nagybányai festőkolónia gyásza*. Ell. 1921. dec. 18. (Réthy Károly)
- Ferenczy Károly emlékkiállítás Budapesten*. Ell. 1922. febr. 2.
- (k.s.): *A budapesti Ferenczy Károly emlékkiállítás*. KÜ. 1922. febr. 21.
- Ledöntötték a baia-marei (nagybányai) Lendvay-szobrot*. Sz. 1922. márc. 16.
- A nagybányaiak a kolozsvári művészklubban*. Ell. 1922. márc. 21.
- Baia-marei (nagybányai) festőművészek kiállítása városunkban*. Sz. 1922. ápr. 14.
- Isac Thorma mesternél*. Nh. 1922. máj. 23.
- Rajzkiállítás*. N. 1922. jún. 18. (Pásztk Jenő)
- (trp.): *Goga és Groza művésztelepünkön*. N. 1922. júl. 30.
- Verő Janka: *Látogatás a nagybányai festőknél*. NV. 1922. szept. 11.
- A nagybányai festők kollektív kiállítása*. Sz. 1922. okt. 15.
- Ferenczy Valér gyűjteményes kiállítása Kolozsváron*. Ell. 1922. nov. 25.
- Krizsán P. Pál: *Ferenczy Valér*. N. 1922. nov. 30.
- fz– [Finta Zoltán]: *Ferenczy Valér gyűjteményes kiállítása*. Ell. 1922. dec. 1.
- A téli tárlat*. NV. 1922. dec. 17.
- A festők téli tárlata*. Nh. 1922. dec. 18.
- Kertész Mihály: *Téli tárlat Nagybányán*. KÜ. 1922. dec. 19.
- Győri Imre: *Nagy Oszkár képképzőművészete*. Sz. 1922. dec. 22.
- Litteczyk Endre: *Egy piktor egy másik piktorról*. Sz. 1922. dec. 24. (Nagy Oszkár)
- k.l.: *Ferenczy Valér képképzőművészete*. NN. 1923. jan. 11.
- Ferenczy Valér képképzőművészete*. NV. 1923. jan. 11.
- Szopos Sándor: *Nagybányai festők kiállítása*. Hn. 1923/3.
- Festőiskolánk újabb tíz éve számokban*. N. 1923. febr. 4.
- Művészi esemény Nagybányán*. Sz. 1923. febr. 22.
- Képképzőművészeti kiállítás az István-szállóban*. N. 1923. febr. 25.
- Képképzőművészeti kiállítás*. NV. 1923. febr. 25.
- Krizsán P. Pál: *Képképzőművészeti kiállítás az István-szálló erkélytermében*. Nh. 1923. febr. 26.
- Krizsán P. Pál: *Tavaszi tárlat és iparművészeti kiállítás*. Nh. 1923. ápr. 10.
- Kertész Mihály: *Tavaszi tárlat Baia-Marén (Nagybányán)*. Sz. 1923. ápr. 11.
- A festők tavaszi tárlata*. NV. 1923. ápr. 15.
- Kristóf Sándor: *A nagybányai tavaszi kiállítás*. Ell. 1923. ápr. 17.
- K.M.: *Angol elismerés egy erdélyi szobrásznak*. VÜ. 1923/7. (Pásztk Jenő)
- Göllner-Égely kiállítás a cintermi cukrászdában*. Nh. 1923. aug. 6.
- Göllner Elemér és Égely Sári képképzőművészete a cintermi cukrászdában*. N. 1923. aug. 9.

- Képkiallítások*, NV. 1923. aug. 12.
Ferenczy Valér kiállítása, Nh. 1923. aug. 13.
Ferenczy-kiállítás, N. 1923. aug. 23.
Korda Vince és Jándi Dávid kiállítása a festőtelep nagy iskolatermében, Nh. 1923. nov. 5.
 (kpp.) [Krizsán P. Pál]: *Korda Vince és Jándi Dávid kiállítása a festőiskolában*, N. 1923. nov. 11.
Égly Sárika és Göllner Elemér kiállítása, NN. 1923. nov. 14.
 Krausz Albert: *Nagybányai festők tárlata*, TH. 1923. dec. 15.
Képkiallítások, N. 1923. dec. 23.
A festőkiállítás, NV. 1923. dec. 30.
Képkiallítás, NV. 1924. márc. 9. (Kádár Géza)
 (h): *Nagybányai festők kiállítása*, NN. 1924. márc. 26.
A nagybányai festők kiállítása, Nv. 1924. márc. 27.
Korda Vince nagybányai festő nagy sikere Budapesten, KÚ. 1924. márc. 28.
 Réti István: *Nagybánya I-II*, Hn. 1924/8, 9.
 Szilágyi M. Dózsa: *Thorma mester műtermében*, V. 1924/10.
 T. Rátz Péter: *A festőművész képkiallítása*, N. 1924. jún. 8.
A képkiallítás, NV. 1924. jún. 8.
Vásárlások a festők képkiallításán, N. 1924. jún. 12.
A baia-marei (nagybányai) festők kiállítása, I, II, III. Sz. 1924. jún. 13, 14, 15.
 (r.): *Képkiallítás Nagybanán*, Ell. 1924. jún. 15.
 Gara Ernő: *A festőkolónia kiállítása Nagybanán*, KÚ. 1924. jún. 15.
A nagybányai kiállítás, Hn. 1924/13.
A nagybányai festők kerti ünnepélye, Sz. 1924. aug. 9.
 (H.Ö.) [Huzella Ödön]: *Becsurog az eső a nagybányai művésztelep műterméibe*, BL. 1924. szept. 6.
 (kpp.) [Krizsán P. Pál]: *Thorma János mester királyi kitüntetése*, N. 1924. szept. 14.
 Dienes László: *Három nagybányai festőről*, VÚ. 1924/36. (Perlrott-Csaba Vilmos, Kmetty János, Gráber Margit)
 Szopos Sándor: *Nagybánya*, Pt. 1924/15.
Thorma János festőművész királyi kitüntetése, BL. 1924. szept. 19.
 (bárd.): *Három nagybányai festő*, Nv. 1924. okt. 19. (Deli Antal, Jándi Dávid, Korda Vince)
Három nagybányai piktor kiállítása, NN. 1924. okt. 19. (Deli Antal, Jándi Dávid, Korda Vince)
A nagybányai festőkolónia három. művészének kiállítása Nagyváradon, KÚ. 1924. okt. 21. (Deli Antal, Jándi Dávid, Korda Vince)
 (k-r.): *A „Nagybányai Festők Társaságá”-nak a kolónia vendégtagaival együttesen rendezett kiállítása*, N. 1924. nov. 2.
Képkiallítás, NV. 1924. nov. 9.
 Ferenczy Valér: *A rézkarc I-II*, BL. 1924. nov. 30., dec. 7.
 (-s-n.): *Egy sokoldalú iparművész Baia-Marén (Nagybanán)*, Sz. 1924. dec. 5. (Mezey Elemér)
Ma nyílik meg a „nagybányai” festők ez idejéi téli kiállítása, N. 1924. dec. 14.
 (k-r.): *A „Nagybányai Festők Társaságának” téli kiállítás*, Sz. 1924. dec. 17.
Téli tárlat Nagybanán, BL. 1924. dec. 22.
 (k-r.): *A megújuló Nagybanán*, KÚ. 1924. dec. 24.
 Nobody: *Nagybányai festők Nagyenyeden*, Eny. 1925. jan. 4.
 (K.L.): *Nagybanán művészete meglátogatja Kolozsvárt*, KÚ. 1925. jan. 22.
A „Nagybányai Festők Társaságának” téli kiállítás, VÚ. 1925/4.
 K.L.: *Börtösök Samu kiállításáról*, KÚ. 1925. jan. 28.
 Pap Domokos: *Börtösök Samu*, Ell. 1925. jan. 29.
 Sz.: *Börtösök Samu*, Pt. 1925/2.
 Szopos Sándor: *Börtösök Samu kiállítása*, Pt. 1925/3.
 Szopos Sándor: *Börtösök Samu kiállítása*, Hn. 1925/4.
 (-l.): *Mezey Elemér kiállítása*, N. 1925. márc. 15.
 Szász Endre: *Nagybanán mindenki műértő*, KÚ. 1925. ápr. 16.
Két műtermi bemutató, N. 1925. ápr. 26. (Krizsán János, K. Csikós Antónia, Ferenczy Noémi)
Képkiallítás, NV. 1925. ápr. 26.
Még egy képkiallítás, NV. 1925. ápr. 26. (Göllner Elemér, Égly Sári)

- Börtsök Samu kiállítása*, NN. 1925. máj. 24.
Nagybányai festők kollekciója, TH. 1925. máj. 27.
 K.K. [Kós Károly]: *Kádár Géza kiállítása*, Új. 1925. jún. 7.
 Füzi Bertalan: *Egy napig Barbizonban*, Sz. 1925. aug. 1.
 (al.): *Két kiállítás*, N. 1925. aug. 2. (Molnár Róza, Klein József)
 Stern Mór: *Nagybányai levél*, ÚK. 1925. aug. 10.
 o.e.: *Nagybányán és Felsőbányán*, I–II. Ell. 1925. aug. 18., 19.
 Tóth Gyula *nagybányai kiállítása*, Sz. 1925. aug. 30.
Ferenczy Noémi és Ferenczy Béni kiállítása a budapesti Nemzeti Szalonban, KÚ. 1925. szept. 20.
Két erdélyi művész kiállítása a budapesti Nemzeti Szalonban, Ell. 1925. szept. 22. (Ferenczy Noémi, Ferenczy Béni)
Jándi Dávid kolozsvári kiállítása ma nyílik meg, KÚ. 1925. okt. 11.
Magyar festő sorsa a mai Erdélyben, Ell. 1925. okt. 14. (Jándi Dávid)
 (szj): *Jándi Dávid képkiallítása*, Új. 1925. okt. 15.
Ferenczyné Sárossy Eta és Magyar Erzsébet képkiallítása, N. 1925. nov. 22.
 Szopos Sándor: *Az erdélyi magyar képzőművészet hat esztendeje*, In: Pásztortűz Almanach. Szerk. dr. György Lajos, Cluj-Kolozsvár 1925.
Megnyílt a „Nagybányai Festők Társasága” téli kiállítása, N. 1925. dec. 20.
 (k.s.): *A Nagybányai Festők Társaságának karácsonyi kiállítása*, Sz. 1925. dec. 25.
 Hohmann Sándor: *Látogatás a nagybányai művésztelepen*, TH. 1926. febr. 21.
 K.L.: *Mikola András képei az Ernst Múzeumban*, KÚ. 1926. márc. 11.
Börtsök Samu képkiallítása, V. 1926/9.
Ferenczy Noémi és Ziffer Sándor képkiallítása, HR. 1926. máj. 22.
K.Ferenczy Noémi képzőművész és Ziffer Sándor festőművész kiállítása az Újságíróklubban, KÚ. 1926. máj. 23.
Ferenczy Noémi és Ziffer Sándor képkiallítása, Ell. 1926. máj. 26.
 (s.l.) [Salamon László]: *Ziffer Sándor és Ferenczy Noémi kiállítása*, ÚK. 1926. máj. 26.
 Dienes László: *Naturalista és metafizikus művészet – Ferenczy Noémi és Ziffer Sándor kiállítása*, KÚ. 1926. máj. 27.
 H. [Hunyady Sándor]: *Ferenczy Noémi és Ziffer Sándor kiállítása*, Ell. 1926. máj. 30.
 N.Tessitori Nóra: *A chartres-i üvegfestmények ígérete*, Ell. 1926. máj. 30. (Ferenczy Noémi)
 (szi.): *Ziffer Sándor és Ferenczy Noémi*, Új. 1926. máj. 30.
 Tóth István: *K.Ferenczy Noémi és Ziffer Sándor képkiallítása*, Pt. 1926/11.
 Szokolay Béla: *A nagybányai művésztelep*, Pt. 1926/11.
Művészi élet Nagybányán, Ell. 1926. júl. 6.
Thorma János 25 éves tanári jubileuma, Sz. 1926. aug. 18.
 Huzella Ödön: *Thorma János jubileumához*, Új. 1926. aug. 20.
 Reismann Irma: *Látogatás a Ferenczy-pár műtermében*, Sz. 1926. szept. 18.
Új tanárok a nagybányai szabad festőiskolában, Sz. 1926. szept. 28.
 Szokolay Béla: *A nagybányai művésztelep*, Cluj-Kolozsvár, 1926. Erdélyi Tudományos Füzetek 5. sz.
Új tanárok a nagybányai szabad festőiskolában, Sz. 1926. szept. 28.
 Tóth István: *A nagybányai műtermekben*, Pt. 1926/19.
 K.A. [Krausz Albert]: *Új tanárok Nagybányán*, TH. 1926. okt. 6.
A nagybányai művészet elhanyagolta Szatmárt, Sz. 1926. okt. 9.
 Balla Béla: *Nagybányai levél*, EHr. 1926. okt. 13.
 Sz.I.: *Boldizsár István nagybányai festő az Ernst Múzeumban*, KÚ. 1926. okt. 20.
 Réti István: *Thorma János festőművész*, Pt. 1926/23.
Jándi Dávid képkiallítása, N. 1926. nov. 28.
Képkiallítás, NV. 1926. dec. 5. (Jándi Dávid)
„Minden sikerben, amit a magyar képzőművészet arat, jelentős része van Nagybányának.” KÚ. 1927. jan. 1.
Thorma János üdvözlése, NV. 1927. jan. 9.
 m.r.: *Erdélyi „Harangvirágok” csilingelnek Norvégiában*, KÚ. 1927. jún. 26. (Ferenczy Noémi)
 (k.s.): *K.Ferenczy Noémi*, Új. 1927. júl. 3.

- Borgida Pál: *Perlrott-Csaba Vilmos*, . . Sz. 1927. aug. 17.
 Borgida Pál: *Klein József képkiallítása*, Sz. 1927. aug. 24.
 Borgida Pál: *Thorma János jubileuma*, Sz. 1927. szept. 1.
Thorma János művészi pályájának 40 éves jubileuma, Ell. 1927. szept. 3.
 Borgida Pál: *Thorma János jubileuma*, NV. 1927. szept. 4.
 Jakab Géza: *A nagybányai mester ünnepére*, Pt. 1927/18. (Thorma János)
 Kőmives Lajos: *Nagybányától – Nagybányáig*, KÚ. 1927. szept. 14.
 Borgida Pál: *Látogatás Mikola Andrásnál*, Sz. 1927. szept. 18.
 (s.l.) [Salamon László]: *Klein József képkiallítása*, ÚK. 1927. szept. 19.
Klein József képkiallítása, Ell. 1927. szept. 19.
Ferenczy Valér kegyeletsértő feledékenységgel vádolja a nagybányai kolóniát, KÚ. 1927. szept. 24.
 (i.): *Klein József képkiallítása az Újságrókkubban*, KÚ. 1927. szept. 25.
T. Rátz Péter gyűjteményes kiállítása, N. 1927. okt. 2.
 Balla Béla: *Egy nagybányai festőről*, NV. 1927. okt. 2. (Rátz Péter)
Rátz Péter képkiallítása Nagybányán, KÚ. 1927. okt. 13.
 (t.g.) [Tabéry Géza]: *Ahogy „Ők” élnek*, Nv. 1927. okt. 23.
 (K.L.) [Kőmives Lajos]: *Jándi*, KÚ. 1927. okt. 23.
 (t.g.) [Tabéry Géza]: *Alkony a Zazar-parton*, Nv. 1927. okt. 26.
 (s.l.) [Salamon László]: *Jándi Dávid képkiallítása*, ÚK. 1927. okt. 26.
Jándi Dávid, Ell. 1927. okt. 26.
 (–jos:): *Válságban a nagybányai festőkolónia*, Ell. 1927. nov. 6.
 Sziklay Dezső: *Rátz Péter képei között*, Pt. 1927/22.
 –n.: *Nem hal meg a nagybányai festőkolónia*, BL. 1927. nov. 21.
A Festők Társaságának nagy téli tárlata, N. 1927. dec. 18.
 K.L. [Kőmives Lajos]: *„Nagybánya ma is a művészi szabadság kultuszának Kanaánja – mondja Mikola András, a nagybányai festőkolónia új vezetője*, KÚ. 1927. dec. 23.
 Borgida Pál: *A nagybányai festőiskola és a festőkolónia története*, Sz. 1927. dec. 25.
 Borgida Pál: *Karácsonyi kiállítás a nagybányai festőiskolában*, Sz. 1927. dec. 31.
 Balla Béla: *Képkiallítás a festőiskolában*, NV. 1928. jan. 1.
 Kende J.: *Thorma János*, MSz. 1928/1.
 Borgida Pál: *A nagybányai festők megkezdték a munkát*, Sz. 1928. ápr. 1.
 (b.p.) [Borgida Pál]: *Göllner Elemér képkiallítása Nagybányán*, Sz. 1928. ápr. 14.
 (b.p.) [Borgida Pál]: *Látogatás Ziffer Sándornál*, Sz. 1928. jún. 8.
Boldizsár István nagybányai festőművész nagy sikere Rómában, Nv. 1928. jún. 13.
 Borgida Pál: *Perlrott-Csaba Vilmos Nagybányán*, Sz. 1928. jún. 17.
 Erg Ágost: *Nagybánya – Rómában*, KÚ. 1928. jún. 23.
 Szentimrei Jenő: *Nagybányai tanulások*, Ell. 1928. júl. 29.
Új erőforrása nyílt a nagybányai festőművészetnek, Sz. 1928. aug. 12.
A nagybányai festőiskola titkára Déván freskókat fest, KÚ. 1928. aug. 15. (Göllner Elemér)
A képkiallítás, NV. 1928. aug. 19.
 K.L. [Kőmives Lajos]: *Az új Nagybánya*, KÚ. 1928. aug. 19.
A nagybányai festőkolónián élénk az élet, Sz. 1928. aug. 29.
 Finta Zoltán: *Mezey Elemér keleti szőnyegek*, Pt. 1928/20.
 Csánk Endre: *Egy nagy magyar művész az ősokról és az utódokról*, TH. 1928. okt. 25. (Iványi-Grünwald Béla)
 Kalotai Gábor: *T. Rátz Péter kiállítása*, TH. 1928. nov. 15.
Jándi Dávid képkiallítása, Sz. 1929. jan. 20.
Egy erdélyi művész nő nagy sikere Berlinben, BL. 1929. febr. 11. (Ferenczy Noémi)
Nagybányai Művészet Brassóban, BL. 1929. febr. 21.
 Kőmives Lajos: *A politika megzavarta Nagybánya csendes művészi életét*, KÚ. 1929. márc. 31.
 Kőmives Lajos: *Nagybánya él*, Pt. 1929/8.
 Révész János: *Nagybányai fiatalok*, Ell. 1929. ápr. 23.
Nagybánya egy német tró tükrében, KÚ. 1929. jún. 14.
Iványi-Grünwald Béla Nagybányán, Sz. 1929. jún. 23.
 –Jean: *Thorma János völegény*, BL. 1929. jún. 27.

- Nagybányai művészek zilahi kiállítása*, NV. 1929. júl. 28.
A nagybányai festőművészek kiállítása Zilahon, Ell. 1929. aug. 4.
Festőink képkiallítása, N. 1929. aug. 11.
 Krizsán P. Pál: *Az idei nyár képkiallításáról*, N. 1929. aug. 18.
 Krizsán P. Pál: *A nagybányai festők nyári képkiallítása*, Sz. 1929. aug. 18.
 Sp.: *A képkiallításról*, NV. 1929. aug. 18.
 Pogány Marcell: *Ki akarják sajátítani a világhírű nagybányai festőiskolát*, BL. 1929. szept. 6.
Thorma János esküvője, Sz. 1929. szept. 8.
 Göllner Elemér búcsúja, utolsó képkiallítása, N. 1929. szept. 22.
 R.J. [Révész János]: *Göllner Elemér búcsúkiállítása*, NV. 1929. szept. 22.
A nagybányai festők kollektív képkiallítása az Újságíróklubban, Sz. 1929. okt. 31.
 Tabéry Géza: *Nagybánya*, EH. 1929/9.
 Tereh Géza: *A bányaiaik kiállítása*, Sz. 1929. nov. 7.
 Lengyel Béla: *A nagybányai művészek szatmári kiállítása*, N. 1929. nov. 10.
A nagybányai Szabad Festőiskola alapítóinak emléke . . . Sz. 1929. nov. 13.
 P.M. [Pogány Marcell]: *Göllner Elemér és Égly Sári erdélyi festőművészek elindultak új hazát keresni*, BL. 1929. nov. 20.
 Kómiyos Lajos: *Börtösök Samu tizenöt képe*, KÚ. 1930. febr. 6.
Börtösök Samu kiállítása a magyar kaszinóban, Ell. 1930. febr. 7.
 Kende J.: *Börtösök Samu*, MSz. 1930/2.
 Lyka Károly: *Nagybánya bölcsőjénél*, MSz. 1930/3-4.
 (Fs.): *Nagybányaiaik Kolozsváron*, MSz. 1930/3-4.
Vasárnap délből nyílik meg Kolozsváron a nagybányai festőkolónia reprezentatív tárlata, KÚ. 1930. ápr. 9.
 „Nagybánya fölött minden évben egyszer-kétszer meghúzzák a lélekharangot, de erős a hitem, hogy minket eltemetni nem lehet,” KÚ. 1930. ápr. 11.
 Olajos Domokos: *A nagybányaiaik reprezentatív kiállítása Kolozsváron*, KÚ. 1930. ápr. 13.
 (–i.): *A nagybányaiaik*, Ell. 1930. ápr. 13.
 (s.l.) [Salamon László]: *A nagybányaiaik tárlata*, ÚK. 1930. ápr. 16.
Moldován államtitkár meglátogatta a nagybányaiaik kiállítását . . . KÚ. 1930. ápr. 19.
Mezey Elemér húsvéti szőnyegkiállítás, N. 1930. ápr. 20.
 K.L.: *A nagybányaiaik Kolozsváron*, BL. 1930. ápr. 21.
 Kőrösi Sándor: *El akarják rabolni Nagybánya életadó festőiségét*, BL. 1930. ápr. 30.
 (B.): *A nagybányai festők kiállítása Kolozsváron*, Pt. 1930/9.
A politikai harcok csőd szélére juttatták a magyar Barbizont, BL. 1930. máj. 25.
 Kós Károly: *Nagybányaiaik kiállítása*, EH. 1930/6.
Dr. Moldován Valér tartományi igazgató látogatása a nagybányai művésztelepen, KÚ. 1930. júl. 18.
Nagybányai művészek kiállítása Tordán, Arv. 1930/37. (Mund Hugó, Dömötör Gizella, Mezey Elemér)
Képkiallítás a szatmári újságíróklubban, KÚ. 1930. okt. 30.
 Kőrösi Sándor: *Jándi Dávid, a szilaj színek szerelmese*, BL. 1930. okt. 31.
A nagybányai festőművészek kiállításának sikere az Újságíróklubban, Sz. 1930. okt. 31.
 ff. [Farkas Ferenc]: *Nagybányai festőművészek kiállítása Aradon*, EHr. 1930. nov. 9.
 F.A.: *Boldizsár és Mikola*, V. 1930/24.
 Kós Károly: *Erdélyi képzőművészek kiállítása*, Ell. 1930. nov. 25.
 Jancsó Béla: *Erdélyi képzőművészek kiállítása*, EF. 1930/9–10.
 Kós Károly: *Erdélyi képzőművészek együttes kiállítása*, EH. 1930/10.
 Baradlai László: *Impresszionista képkiallítás az Újságíróklubban*, Sz. 1930. dec. 7. (Nagy Oszkár, Mándy Laura)
Rátz Péter képkiallítása, NV. 1930. dec. 14.
Ferenczy Károly özvegye meghalt, Ell. 1930. dec. 19.
Huzella Ödön művészettörténeti könyve a nagybányai festőiskoláról, NN. 1930. dec. 21.
Képzőművészeti kitüntetés, N. 1930. dec. 28.
A festőiskola ügyében, NV. 1931. jan. 4.
Nyilatkozat, NV. 1931. jan. 11. (Ziffer Sándor)

- Huzella Ödön: *Volt nagybányai piktorok elősegítik az erdélyi művészek érvényesülését Budapesten*. Ell. 1931. jan. 18. (Aba Novák Vilmos)
- Állandó komoly képkiallítás az István szálló nagy éttermében. N. 1931. jan. 25.
(b.l.) [Baradlay László]: *Nagybánya nagyítóüveg alatt*. Sz. 1931. márc. 7.
- Berey Géza: *T. Rázt Péter nagykarolyi kiállítása*. Sz. 1931. ápr. 9.
T. Rázt Péter. N. 1931. ápr. 19.
- Börtsök festőművész képei Kolozsváron. KÜ. 1931. ápr. 23.
(b.l.) [Baradlay László]: *Fotomontázs Nagybányáról*. Sz. 1931. jún. 11.
- Börtsök Samu. NV. 1931. jún. 21.
(–jos): *Meghalt Börtsök Samu festőművész*. KÜ. 1931. jún. 21.
- Börtsök Samu halála. Sz. 1931. jún. 23.
Stoll Béla halála. Sz. 1931. jún. 24.
- K.S.: *Levél a magyar Barbizonból*. V. 1931/13.
- Stoll Béla. NV. 1931. jún. 28.
- Képkiallítás nagybányai festők műveiből. MFÜ. 1931. aug. 4.
- Perlrott-Csaba, Mattis-Teutsch és Kmetty János képkiallítása Nagybányán. N. 1931. aug. 16.
- P.F.: *Az erdélyi képzőművészet vesztesége*. MSz. 1931/7-8. (Börtsök Samu)
- Képkiallítások. NV. 1931. aug. 23. (Mattis-Teutsch János, Perlrott-Csaba Vilmos, Kmetty János)
- Tereh Géza: *A Perlrott-Csaba-, Kmetty-, Gráber-kiállítás*. Sz. 1931. szept. 9.
- A Perlrott-Csaba-, Kmetty-, Gráber-kiállítás sikere*. Sz. 1931. szept. 15.
- Két képkiallítás*. Ell. 1931. szept. 16. (Jándi Dávid, Kun István)
- Jándi Dávid képkiallítása a vármegyeházán. KÜ. 1931. szept. 17.
- Thorma János Szatmáron. Sz. 1931. szept. 27.
- Tereh Géza: *Thorma János mester és Th. Kiss Margit képkiallítása*. Sz. 1931. szept. 30.
- Jándi Dávid festőművész kiállítása az Újságíróklubban. NN. 1931. okt. 17.
- Tereh Géza: *Ziffer Sándor kiállítása*. Sz. 1931. okt. 17.
- Huzella Ödön: *Jándi Dávid kiállítása az Újságíróklubban*. Ny. 1931. okt. 18.
- Steuer Imre Iván: *Ziffer Sándor kiállítása*. Sz. 1931. okt. 25.
- Művészi pasztell-kollekció. N. 1931. nov. 1. (Jándi Dávid)
- Jándi Dávid képkiallítása a vármegyeházán. MSz. 1931/9-10-11-12.
- (K-r.): *Kiss Károly képkiallítása*. N. 1931. nov. 15.
- Balla Béla: *Kiss Károly képkiallítása a Berger-féle cukrászdában*. NV. 1931. nov. 15.
- Tereh Géza: *T. Rázt Péter kiállítása*. Sz. 1931. nov. 29.
- Berey Géza: *Rázt Péter képkiallítása*. Sz. 1931. dec. 3.
- Krémerné Erdélyi Anna: *T. Rázt Péter művészete*. Sz. 1931. dec. 9.
- Thorma János hatalmas történelmi festményét, az „Aradi vértanúk”-at megvásárolta a magyar állam. KÜ. 1932. jan. 30.
- A magyar állam megvette Thorma János „Aradi vértanúk” című képét. Sz. 1932. jan. 30.
- Thorma János történelmi képe és Rjepin. EL. 1932. febr. 8.
- Képhamistók Nagybányán. EL. 1932. márc. 31.
- B.B.I. [Borfi Boros István]: *Állandó képkiallítás Nagybányán*. EL. 1932. ápr. 6.
- Emlékművet emelnek a régi nagybányai festőiskola helyén. EL. 1932. ápr. 20.
- Borfi Boros István: *Emléket a nagybányai Barbizonnak!* N. 1932. ápr. 23.
- t.g. [Tereh Géza]: *Sztelek Norbert pasztellista kiállítása*. Sz. 1932. máj. 28.
- Képhamistó gyárat lepleztek le Nagybányán. EL. 1932. jún. 3.
- Kádár Géza kiállítása. N. 1932. jún. 19.
- Nehézségek a régi nagybányai művésztelep emlékművének felavatása körül. EL. 1932. jún. 23.
(m.i.) [Mikes Imre]: *Forradalom*. BL. 1932. jún. 23. (Klein József)
- Kádár Géza festőművész. NV. 1932. jún. 26.
- (b.): *Két képkiallítás Nagybányán*. EL. 1932. júl. 28.
- (b.i.) [Borfi Boros István]: *Mozaik a művészi Nagybányáról*. EL. 1932. aug. 8.
- R.: *A festőkolónia tárlata*. NV. 1932. aug. 28.
- Balla Béla. *Ziffer Sándor képeiről*. NV. 1932. aug. 28.
- Krizsán P. Pál: *Négy nagybányai képkiallítás tanulságai*. Sz. 1932. aug. 31.
- Reismann Irma: *A nagybányai festőművészek kollektív kiállítása az Unio-Klubban*. Sz. 1932. szept. 4.

- Krizsán P. Pál: *Nyári kiállítások dióhéjban*. N. 1932. szept. 4.
Nagybányai képek kiállítása Szatmáron. Ell. 1932. szept. 7.
 B.B.I. [Borfi Boros István]: *Két új képkiallítás Nagybányán*. EL. 1932. szept. 7.
 Reismann Irma: *Nagybányai életkép*. I-II. Sz. 1932. okt. 2. 16.
 (r.i.) [Reismann Irma]: *Ziffer Sándor képkiallítása az Union-Klubban*. Sz. 1932. nov. 8.
A nagybányai festőiskola elpusztíthatatlan. Ell. 1932. nov. 8.
Ziffer Sándor festőművész kiállítása Szatmáron. Ell. 1932. nov. 11.
 Krémerné Erdélyi Anna: *Ziffer Sándor kiállítása*. Sz. 1932. nov. 13.
 (t.g.) [Tereh Géza]: *Krizsánné Csikós Antónia kiállítása*. Sz. 1932. dec. 7.
 Lázár Béla: *A nyolcvanas évek Münchenjéről a mai Nagybányáig*. KÚ. 1932. dec. 11.
 Berger Marcel: *K. Csikós Antónia és Krizsán János képkiallítása az Újságíróklubban*. Sz. 1932. dec. 14.
Thorma János képei – Kolozsvárt. Ell. 1932. dec. 20.
Összeomlás előtt állanak a nagybányai világhírű festőkolónia termei. KÚ. 1932. dec. 23.
 (–s.) [Mikola. KÚ. 1933. jan. 1.
 Th.Zs. [Thury Zsuzsa]: *A festő tragédiája*. Ell. 1933. márc. 10. (Nagy Oszkár)
 t.g. [Tereh Géza]: *A nagybányaiak szezonnyitó képkiallítása*. Sz. 1933. szept. 22.
Két nagybányai festőművész, mint máramarosi kommunista agitátor. Sz. 1933. szept. 29.
Tibor Ernő felfedezett egy Thorma-hamisítványt. BL. 1933. okt. 8.
 (–): *Nagybányai festők képeinek kiállítása az Újságíróklubban*. Sz. 1933. okt. 8.
Ellélték Katz Márton kommunista festőt és intellektuel társát. N. 1933. okt. 8.
Veszélyben a nagybányai Klastromrét Európa-hírű szépsége. Sz. 1933. nov. 5.
 Jenei József: *A festők városa – festő polgármestert kapott*. Ell. 1934. jan. 19. (Mikola András)
 Ártinger Imre: *A megújodott gobelin*. BL. 1934. márc. 11. (Ferenczy Noémi)
A nagybányai Liget. BL. 1934. ápr. 28.
Thorma János műtermébe beesik az eső, Krizsán János maga fizeti a festőiskola modelljeit. BL. 1934. ápr. 28.
 Ziffer Sándor: *Egy fiatal baimarei művész . . .* Sz. 1934. júl. 26. (Pittner Olivér)
 Hollósy H. Sándor: *Pittner Olivér modern képkiallítása*. N. 1934. júl. 29.
 Jándi Dávid képkiallítása. NV. 1934. aug. 19.
 Baradlay László: *Egy festő, aki komponál*. Sz. 1934. szept. 6. (Pittner Olivér)
 t. g. [Tereh Géza]: *Pittner Olivér*. Sz. 1934. szept. 14.
A Klastromrét veszedelme. NV. 1934. szept. 30.
 t.g. [Tereh Géza]: *A baimarei művésztelep kollektív kiállítása*. Sz. 1934. okt. 10.
 Kertész László: *Elevenen temetik a magyar Barbizont*. Sz. 1934. dec. 23.
 Kertész László: *Dacol az elmúlással a nagybányai festőkolónia*. KÚ. 1934. dec. 30.
Emberek: románok és magyarok, ne hagyjátok pusztulni a nagybányai festőiskolát. BL. 1935. jan. 11.
 Boros István: *Ismeretlen adatok Maticska Jenőről, a korán elhalt baia-marei (nagybányai) festő-
 zseniről*. EL. 1935. jan. 12.
Nyílt levél Baia Mare város időközi bizottságához. NV. 1935. febr. 10.
 Gy.Szabó Béla: *Ferenczy Károly – Ferenczy Valér könyve*. EH. 1935/3.
 M.A.: *L. Bitay Árpád*. NV. 1935. márc. 24.
 (kpp.) [Krizsán P. Pál]: *Meghalt L. Bitay Árpád festőművész*. N. 1935. márc. 24.
Lécfalvai Bitay Árpád posztumusz kiállítása. KÚ. 1935. ápr. 4.
Tárlatot rendeztek Bitay Árpád hátrahagyott képeiből. BL. 1935. ápr. 4.
 Teleki Ralph: *L. Bitay Árpád emlékére*. KÚ. 1935. ápr. 7.
 (b.i.) [Borfi Boros István]: *Az aranyváros maroknyi művészkatonája . . .* Újs. 1935. júl. 14.
Hivatalos támadás indult az erdélyi Barbizon ellen. Sz. 1935. szept. 3.
 (b.i.) [Borfi Boros István]: *Megszűnik a baimarei világhírű festőiskola*. EL. 1935. szept. 5.
Bizonytalan „az erdélyi Barbizon” jövője. KÚ. 1935. szept. 5.
Bezárult a régi festőiskola. Sz. 1935. szept. 6.
 Boros István: *Nyílt levél dr. Nistor Aurel baimarei polgármesterhez*. Újs. 1935. szept. 7.
Festőiskolánk sorsa beteljesedett. NV. 1935. szept. 8.
 B.I. [Borfi Boros István]: *Miért oszlatták fel a baimarei világhírű festőiskolát?* EL. 1935. szept. 12.

- Nem kap műtermet a festőtelepen aki nem tanít az új festőiskolában.* Sz. 1935. szept. 15.
- Még nincs döntés a festőiskola további működéséről.* NV. 1935. szept. 15.
- A „Festők Társasága” a revíziós bizottsághoz fellebbezett . . .* KÚ. 1935. szept. 17.
- Jogtalan és törvénytelen a „Festők Társaságának” feloszlata.* Ell. 1935. szept. 18.
- Mit határoztak a baia-marei festők közgyűlésükön?* EL. 1935. szept. 21.
- Döntöttek a festőtelep műtermeinek bérletéről.* Sz. 1935. szept. 24.
- Újabb zavarok a baia-marei festőiskola körül.* Sz. 1935. nov. 30.
- Erdélyi Ágnes: *Három művész kiállítása Baia Marén.* Sz. 1935. dec. 19.
- t.g. [Tereh Géza]: *A Szervátusz – Abrudan-kiállítás.* Sz. 1935. dec. 22.
- Vásárhelyi Z. Emil: *Thorma János.* EH. 1936/1.
- A Festők Társaságának adott igazat a helyi revíziós bizottság.* KÚ. 1936. febr. 2.
- Jogtalanul szüntették be a baia-marei festőiskolát.* MK. 1936/5.
- Katz Márton: *Gyerünk egy „Új Barbizon” felé.* Bv. 1936. ápr. 12.
- (–): *Aranyvárosi mozaik.* Újs. 1936. ápr. 21.
- Boros István: *Negyvenéves a baia-marei festőművészet.* EL. 1936. máj. 9.
- Visszhang Thorma János és Papp Aurél felhívására.* KÚ. 1936. jún. 11.
- Bran Teofil: *Egy műbarát szavai a baia-marei művészkongresszusról.* KÚ. 1936. jún. 12.
- (b.): *Véget ért a képzőművészet baia-marei kongresszusa.* Újs. 1936. jún. 17.
- Guncser Nándor: *Lezajlott a művész-nagygyűlés Baia-Marén.* KÚ. 1936. jún. 17.
- Popp Aurélt választották meg a festők szindikátusának elnökévé. Szbs. 1936. jún. 17.
- Megalakult országgrészünk festő- és szobrászművészeinek szindikátusa.* Ell. 1936. jún. 19.
- Aurel Popp: *Utóhangok a baia-marei Ardeal és Banat Képzőművészeinek kongresszusáról.* Újs. 1936. jún. 20.
- Kendi Tibor: *Egy nap Baia Marén.* Szbs. 1936. jún. 24.
- Vida Ferenc: *A baia-marei festőkongresszus.* K. 1936/7–8.
- Baia-Mare szeptember 1-re felmondta a festőtelep összes műtermeinek bérletét.* Szbs. 1936. aug. 23.
- Séta a festőművészek kiállításán.* Szbs. 1936. aug. 23.
- Baradlay László: *Nagybánya az ellentétek városa.* BL. 1936. szept. 13.
- Vásárhelyi Z. Emil: *Ziffer Sándor.* EH. 1936/8.
- (h.s.) [Hollósi Sándor]: *Érdekes művészpár keres otthont a kis Barbizonban.* Szbs. 1936. szept. 27.
- Nagy Oszkár kiállítása.* TH. 1936. dec. 18.
- Hollósi Sándor: *Egy művészváros negyvenéves múltjából . . .* Szbs. 1936. dec. 25.
- Kováts József: *Málékenyér.* K. 1937/2. (Kazár László)
- Hollósi Sándor: *Tízperces mozdulatokat rajzolnak a művészváros reménységei.* Szbs. 1937. febr. 14.
- Salamon László: *Klein József képkiallítása.* UK. 1937. márc. 17.
- Klein József képkiallítása.* KÚ. 1937. márc. 19.
- Bújosik az „újságíró”, aki fest és piszkít . . .* Bv. 1937. máj. 9. (Septilici Dimitrie)
- A városi festőiskola kéri a műbarátok egyesületének megalakítását.* BV. 1937. jún. 10.
- Megalakult a helyi képzőművészek egyesülete.* BV. 1937. jún. 24.
- Még néhány szó a baia-marei művészek egyesületéről.* BV. 1937. júl. 1.
- Harc a baia-marei Klastromrét beépítése körül.* Szbs. 1937. júl. 3.
- A Klastromrét védelmében.* BV. 1937. júl. 8.
- Ziffer Sándor: *Egy pár sor a Baia Mare-i Képzőművészek Egyesületéről.* Újs. 1937. aug. 1.
- 25 év után megszűnt a „Nagybányai Festők Társasága”.* Szbs. 1937. aug. 8.
- A Nagybányai Festők Társasága beszüntette működését.* BL. 1937. aug. 9.
- A festők nagy múltú társasága kimondta feloszlását.* BV. 1937. aug. 12.
- Valeur: *A Képzőművészek Egyesületének kollektív kiállítása.* BV. 1937. aug. 19.
- Idegen szemmel.* BV. 1937. aug. 19.
- Megnyílt a nagybányai képzőművészek egyesületének első együttes tárlata.* UK. 1937. aug. 19.
- Megnyílt a baia-marei képzőművészek egyesületének első tárlata.* Újs. 1937. aug. 21.
- Kováts József: *A nagybányai kolónia első kiállítása.* KÚ. 1937. aug. 26.
- A nagybányai tanács tizenöt év után felmondta Krizsán János festőművész műterembérletét.* KÚ. 1937. okt. 10.
- Ellátelendő intézkedés a festőtelep műtermeinek bérbeadása körül.* BV. 1937. okt. 14.
- Kováts József: *Nagybányai emlék.* KÚ. 1937. nov. 16.

- A Klastromrét beépítésének terve ismét napirenden.* BV. 1937. nov. 18.
- A.: *A Mester nagybeteg.* BV. 1937. nov. 25. (Thorma János)
- Korda István: *Nagybánya „másik” arca, amely verejtékezik.* BL. 1937. nov. 28. (Klein József) (H.Ö.) [Huzella Ödön]: *Meghalt Thorma János.* ML. 1937. dec. 7.
- Gyulay Jankó: *Meghalt Thorma János.* KÚ. 1937. dec. 7.
- Thorma János meghalt.* TH. 1937. dec. 8.
- Meghalt Thorma János.* BL. 1937. dec. 8.
- Ma temetik Thorma Jánost.* Ell. 1937. dec. 8.
- Stoll László: *Thorma János.* BV. 1937. dec. 9.
- Eltemették Thorma Jánost, a nagynevű nagybányai festőművészt.* BL. 1937. dec. 9.
- (h.s.) [Hollósy Sándor]: *Eltemették Thorma Jánost.* Sjt. 1937. dec. 9.
- Thorma János életrajza. BV. 1937. dec. 9.
- Hollósy Sándor: *Réti István beszél Thorma Jánosról.* Sjt. 1937. dec. 12.
- Vásárhelyi Z. Emil: *Erdélyi művészek.* Kolozsvár, 1937.
- Kőmíves Lajos: *Képzőművészet.* In: *Metamorphosis Transylvaniae.* Szerk. Győri Illés István. Cluj, 1937.
- Kováts József: *Nagybánya balladája.* KÚ. 1938. jan. 2.
- Boros István: *Thorma János legnagyobb munkáját kiállítják Budapesten.* ML. 1938. jan. 4.
- Dési Huber István: *Thorma János (1870–1937).* K. 1938/1.
- Vásárhelyi Z. Emil: *Thorma János 1870–1937.* EH. 1938/1.
- (h.s.) [Hollósy Sándor]: *Klein József és Szervátiusz Jenő kiállítása.* Sjt. 1938. jan. 20.
- Művészi kiállítás a festőiskolában.* BV. 1938. jan. 20. (Klein József, Szervátiusz Jenő)
- Szervátiusz Jenő és Klein József kiállítása Nagybányán.* KÚ. 1938. jan. 27.
- Az új városvezetőség sem adott építési engedélyt a Klastromrétre.* BV. 1938. jan. 27.
- Mikola András előadása a baimarei bibliakörben.* Sjt. 1938. febr. 2.
- Új képkiallítás az Istvánban.* BV. 1938. márc. 3.
- Új alkotások az István étterem falain.* Bv. 1938. márc. 6.
- Hollósy Sándor: *Kőmívesinas a baimarei festőiskolában.* Sjt. 1938. márc. 6. (Balázs Péter)
- Művészi metszetalbum.* BV. 1938. ápr. 21. (Kováts Géza, Scheip Károly)
- Huzella Ödön: *Húsz év előtt halt meg Hollósy Simon...* ML. 1938. máj. 8.
- Hollósy Sándor: *Itt nyugszik Thorma János!* Sjt. 1938. jún. 12.
- Vajúdik a Képzőművészek Egyesülete, ahol megrendült a tagok bizalma.* BV. 1938. júl. 28.
- (h.s.) [Hollósy Sándor]: *Válságba jutott a nagybányai képzőművészeti egyesület.* BL. 1938. júl. 31.
- Jöjjön Popp Aurel mester...* Bv. 1938. júl. 31.
- Szégyenteljes közgyűlést tartottak a helybeli festők.* BV. 1938. aug. 4.
- Nagy István: *Barangolás Tájékpországbán.* BL. 1938. aug. 18.
- Viharos lefolyású közgyűlés után új vezetőséget választott a Nagybányai Képzőművészek Egyesülete.* BL. 1938. okt. 6.
- A nagybányai festők viharos közgyűlése.* Sjt. 1938. okt. 6.
- Fiatál nagybányai művészek alkotásai a budapesti Nemzeti Szalonban.* BV. 1938. okt. 7.
- Maksay Albert: *Sorok Thorma János emlékkiállítására.* Pt. 1938/10.
- Szopos Sándor: *Megnyílt Thorma János hagyatéki kiállítása a kolozsvári vármegyeház üvegtermében.* KÚ. 1938. okt. 11.
- A nagybányai festők viharos közgyűlése.* Ell. 1938. okt. 11.
- Dóczyiné Berde Amál: *Thorma János emlékkiállításáról.* Ell. 1938. okt. 12.
- (s.l.) [Salamon László]: *Thorma János-emlékkiállítás Kolozsváron.* ÚK. 1938. okt. 14.
- Dávid Iván: *Thorma Jánosról beszél az özege és a volt tanítványa.* KÚ. 1938. okt. 16.
- Thorma.* Ell. 1938. okt. 19.
- Göllner Elemér kiállítása.* BV. 1938. okt. 27.
- Dávid Iván: *Mikola András nyilatkozik az erdélyi ecset és paletta sorsáról.* KÚ. 1938. nov. 6.
- Farkas Sándor: *Nagybánya, a veszekedő Barbizon.* Sjt. 1938. nov. 26.
- Ványolós István: *Gyors beszélgetés egy Brazíliába szakadt magyar festővel.* KÚ. 1938. dec. 3.
- (Göllner Elemér)
- Mi fog történni a festőiskolával.* BV. 1938. dec. 8.
- Az Astra veszi át a nagybányai festőiskolát.* KÚ. 1938. dec. 9.
- Fiatál művészek kiállítása a Szent József otthonban.* BV. 1938. dec. 15.

- (f.s.) [Farkas Sándor]: *Hat nagybányai fiatal művész kiállítása a nagybányai kat. otthonban*. Sjt. 1938. dec. 22.
- Huszonöt fametszet egy albumban*. BV. 1938. dec. 23. (Kováts Géza)
- L-i [Ligeti Ernő]: *A romániai magyar képzőművészet történetének 20 esztendeje*. KÚ. 1938. dec. 24–25.
- Lyka Károly: *Erdélyi művészek a Nemzeti Szalonban*. Pt. 1939/1.
- Nagybányai művészek sikere a budapesti kiállításon*. BV. 1939. jan. 19.
- Farkas Sándor: *A nagybányai borbélyműhelytől a dicsőségig*. Sjt. 1939. jan. 22. (Kováts Ferenc)
- Nagybányai festők kiállítása Bucurestiben*. ML. 1939. márc. 12.
- Nagybányai festők és szobrászok a fővárosban*. Bv. 1939. márc. 26.
- Réti István: *A „Bohéme karácsonyestje”*. BV. 1939. máj. 10.
- A helybeli képzőművészek együtt rendezték meg kiállításukat*. BV. 1939. jún. 15.
- Sadoveanu államtitkár ígéretet tett a nagybányai festőiskola és művésztelep kérdéseinek sürgős megoldására*. KÚ. 1939. aug. 10.
- Sadoveanu államtitkár a festőiskola ügyét rendezni akarja*. BV. 1939. aug. 10.
- Nagybánya*. Ell. 1939. aug. 12.
- (r.p.) [Ruffy Péter]: *Marcus István dr.: „Nagybányán újra otthonra találnak az ország festői”*. BL. 1939. aug. 25.
- Állami kezelésbe veszik az egykor nagyhirű nagybányai festőiskolát*. KÚ. 1939. okt. 4.
- Áprilisban megnyitja kapuit az újjászervezett festőiskola*. BV. 1939. okt. 5.
- F.S. [Farkas Sándor]: *Nagybánya társadalma a festőkért*. Sjt. 1939. okt. 12.
- Kertész László: *Krizsán János és Csikós Antónia elhagyják a festőtelepet*. Stj. 1939. dec. 23.
- Nagybánya*. KÚ. 1939. dec. 25.
- Ruffy Péter: *Nagy Oszkár nagybányai festő kolozsvári kiállításán elmondja az olaszországi ösztöndíj történetét*. BL. 1940. febr. 25.
- (V.): *Nagy Oszkár képkiallítása*. KÚ. 1940. febr. 25.
- Rozsos Etel: *Nagy Oszkár képkiallításáról*. KÚ. 1940. márc. 3.
- Szopos Sándor: *Nagy Oszkár kiállítása*. Pt. 1940/3.
- Égly Sári képkiallítása San Paulóban*. BV. 1940. ápr. 11.
- Meghalt Iványi-Grünwald Béla*. KÚ. 1940. szept. 26.
- Meghalt Iványi-Grünwald Béla*. BL. 1940. szept. 28.
- Borzai-Szuchy Tibor: *Iványi-Grünwald Béla*. Pt. 1940/10-11.
- Ferenczy Károlyról, Iványi-Grünwald Béláról és Thorma Jánosról utcát neveztek el a „magyar Barbizonban”*. KÚ. 1941. jan. 17.
- b.: *A Nagybányai Festők Társasága*. KÚ. 1941. ápr. 6.
- Grandpierre Edit: *A mai modern festészet – Előzmények: Nagybánya*. Pt. 1941/5.
- Képkiallítást rendezett Szelek Norbert*. KÚ. 1941. jún. 19.
- Komoly művészi esemény volt a nagybányai és szatmári festők kiállítása*. KÚ. 1941. szept. 17.
- Végh József: *Újjáéled-e Nagybánya híres művészi múltja?* Ell. 1942. márc. 31.
- Új festőtelepet építenek Nagybányán*. KÚ. 1942. jún. 24.
- Végh József: *Nagybánya „felébredt” a tétlenség kábultságából*. Ell. 1942. júl. 25.
- Végh József: *Huszonöt művész dolgozik a nagybányai festőiskolában*. Ell. 1942. júl. 28.
- Végh József: *Országos érdeklődés közben megnyílt Nagybányán a Szent István Művészi Hét*. Ell. 1942. aug. 17.
- Ünnepélyes külsőségek között megnyitották a nagybányai Szent István művészi hetet*. KÚ. 1942. aug. 18.
- Bogdán István: *Dramai viszontagságokon esett keresztül Franciaországban egy fiatal nagybányai szobrászművész*. KÚ. 1942. aug. 27. (Vida Géza)
- Gyulai J. Károly: *Thormáné Kiss Margit képkiallítása Nagybányán*. Ell. 1942. okt. 26.
- b–n.: *Thormáné Kiss Margit képkiallítása városunkban*. N. 1942. nov. 1.
- Nagybányai napló*. KÚ. 1942. nov. 5.
- Beszélgetés Mikola Andrásal*. NV. 1942. dec. 5.
- bi.: *„Ahova az ecset nem viszi el az embert, elviszi a puska.”* KÚ. 1942. dec. 11. (Mikola András)
- Iván Szilárd: *Rendezett múzeumot Nagybányának!* NV. 1942. dec. 12.
- Nagy Oszkár nagybányai festőművész kiállítása*. KÚ. 1942. dec. 20.

- fz– [Finta Zoltán]: *Nagy Oszkár képkiallítása*, KÜ. 1942. dec. 22.
 Iván Szilárd: *Réti István hetvenéves*, NV. 1943. jan. 16.
 Jávör Béla: *Aggasztó tünetek a nagybányai festőkolónia életében*, ML. 1943. febr. 17.
 Jávör Béla: *Sztelek Norbert hónaposszobája*, ML. 1943. febr. 24.
 Mikola András: *Képei a berlini magyar képzőművészeti kiállításon*, KÜ. 1943. febr. 26.
 Végh József: *Haldoklik a művészi élet a nagybányai festőiskolában*, Ell. 1943. dec. 13.
 (j.b.) [Jávör Béla]: *Nagy Oszkár nagybányai festőművész kiállítása*, ML. 1944. márc. 10.

Siebenbürgisch-ungarische Bibliographie der letzten Periode der Künstlersiedlung in Nagybánya (Baia Mare) (1919–1944)

(Zusammengestellt von Jenő Murádin)

Für die Erforscher der Frauenbacher Künstlersiedlung ist die Presse eine unentbehrliche Quelle. Neben den erst recht spät erschienenen zusammenfassenden Studien leisten Aufnahme und Bearbeitung der Berichte und Rezensionen, die in den zeitgenössischen Zeitungen und Zeitschriften publiziert wurden, bei der Erschließung der Ereignisse eine große Hilfe. Sogar die erste synthetisierende Schrift erschien bezeichnenderweise in einer Tageszeitung, im Presseorgan der Stadt, in der die Kolonie wirkte. Von ähnlicher Wichtigkeit sind auch die weiteren Publikationen, die den sozialen Hintergrund und die Rezeption der Werke sowie den Zeitgeist erhellen.

In Bezug auf das letzte Vierteljahrhundert der Malersiedlung zeigt sich die Notwendigkeit, die schriftlichen Quellen auszubeuten, noch eindeutiger. Zu dieser Zeit führte die Kolonie schon in einer Isolation, im Rahmen eines anderen Staates, ihren Kampf um das Überleben. Die wenigen archivalischen Dokumente über ihre Tätigkeit schweigen sich oft gerade über die wichtigsten Fragen aus, und ihr Inhalt kann ohne Kenntnis der Pressebelege nuanciert nicht interpretiert werden.

Die Zeit zwischen den beiden Weltkriegen betreffend ist vor allem das reiche Quellenmaterial der siebenbürgischen Zeitungen für die kunsthistorische Forschung von besonderer Bedeutung. Denn die Künstler der Malersiedlung stellten vor allem in siebenbürgischen Städten aus, auch die Ausstrahlung und der Einfluß der Kolonie auf diese Region waren in der besagten Zeit größer als vor dem Staatsmachtwechsel.

Die bibliographische Zusammenstellung summiert nach Erschließung der wichtige und wesentliche Informationen tragenden Publikationen der Zeitschriften und der Tageszeitungen die Pressebelege von Frauenbach, der gekoppelten Gebiete und der siebenbürgischen Städte.

ADALÉKOK DR. RADNAI BÉLA GYŰJTŐI PORTRÉJÁHOZ (Közli: Várkonyi György)

Dr. Radnai Béla (1891–1962) nevét és munkásságát a magyar művelődéstörténet elsősorban mint iskolaalapító, reformer gyorsíróét, az 1927-ben egységes magyar gyorsírásként bevezetett „Radnai rendszer” megalkotójáét tartja számon.¹ A művészettörténetírás mindmáig adós azonban a műgyűjtő és mecénás Radnai működésének bemutatásával, portréjának megrajzolásával. E feladathoz pedig rendelkezésünkre áll a legsokatmondóbb forrás, maga a gyűjtemény illetve annak impozáns maradványa a gyűjtő özvegyének őrzésében. A kollekció jelentőségét növeli, hogy a Gresham-körhöz közelálló többi gyűjtők anyagához képest sorsa és utóélete kevésbé volt viszontagságos. Eladásokra – már Radnai Béla életében is – természetesen sor került, de a legfontosabb műtárgyak többnyire közvetlenül múzeumi gyűjteményekbe kerültek.² A gyűjteményből elszármazott művekről – nem csupán a védettekről – pontos kimutatást vezettek, így a gyűjtemény in floribus állapota pontosan rekonstruálható. E nyilvántartásokból s az 1992. év folyamán elkészült, 1049 tételt számláló teljes állagjegyzékből³ kitűnik, hogy mára a Radnai gyűjtemény az egyetlen, mely megcsappanva is koherens egészként, reprezentatív voltát minden tekintetben megőrizve maradt ránk a két világháború közötti magyar művészetre koncentráló nagy magángyűjtemények közül. A Cimbalom utcai Radnai villa interieurjeinek⁴ közel intakt állapota lehetővé és indokoltá is tenne egy részletesebb gyűjtéstörténeti feldolgozást, mely azonban jelen írásnak nem célja. Nem állunk ilyen jól az írott forrásokkal, melyek rendkívül esetlegesen, szórványosan maradtak fenn, egy-két kivételtől eltekintve kizárólag Radnai Béla hagyatékában.⁵ A később megírandó feldolgozás szempontjából talán épp ez a tény teszi indokoltá az itt következő – időben és tárgyat tekintve egyaránt igen tág határok között mozgó – néhány dokumentum, – elsősorban levél – közreadását. Az érdemi információt hordozó dokumentumok csekély száma miatt döntöttünk úgy, hogy e forrásközlés keretében a Radnai-hagyatékban fennmaradt iratokon túl a reá vonatkozó de másutt őrzött és – részben – publikálatlan dokumentumokból is felhasználunk néhányat a kép teljesebbé tétel érdekében. Ezeket szerkesztési megfontolásokból többnyire lábjegyzetben idézzük.

Dr. Radnai Bélát hagyományosan a posztnagybányai iskola, a Gresham-kör gyűjtőjeként említi a szakirodalom és a kortársi emlékezet, jóllehet gyűjtői érdeklődése jóval tágabb körű volt, s a Gresham törzsasztalának nem tartozott rendszeres látogatói közé.⁶ Későinek minősíthető gyűjtői indulására vonatkozóan a megőrzött családi hagyomány és saját nyilatkozata némiképp ellentmondanak egymásnak. Az előbbi Medgyessy Ferenc inspirátori szerepét hangsúlyozza, mivel annak testvére, dr. Medgyessy Gábor révén került jó barátságba Radnai. Az ifjabb Medgyessy-fivér az első világháborúban katonaoorvosként élete kockáztatásával mentette ki a tűzvonalból a tüdőlővéssel sebesült Radnai Bélát⁷, s az esetből életre szóló kapcsolat fejlődött. Radnai saját visszaemlékezése meglehetősen pontossággal szól a kezdeti tévelygésekről, az első értékek (Szőnyi és Egyri) megtalálásáról és gyűjtői karakterének alakulásáról. Az interjú részleteit az írott dokumentumoktól eltérő jellegük miatt lábjegyzetben, de forrásértékükre tekintettel s az eredeti Radnai-megnyilatkozások ritkasága miatt viszonylag bőven közöljük.⁸

A gyűjtemény maradványa, a pontos nyilvántartások, s Radnai visszaemlékezései segítségével körvonalazható összképből kitűnik, hogy a hagyományos posztnagybányai értékorientáció (Egyri József, Szőnyi István, Bernáth Aurél főművei) mellett a gyűjteményben meghatározó szerepe volt Derkovits Gyula, Nagy István, Barcsay Jenő, Kmetty János és Medgyessy Ferenc művészetének. Radnai különösen vonzódott a grafika iránt, s magyar rajzgyűjteménye az adott időszakban (gyakorlatilag 1934-től a háború végéig tartó évtizedben) a legnagyobb ilyen jellegű kollekcióvá fejlődött.⁹ A gyűjtemény grafikai anyaga még tágabb gyűjtői horizontról árulkodik: Radnai Béla jó érzékkel látta meg a lehetőséget e műfajban arra, hogy kissé elkésett gyűjtői pályakezdésének hátrányait ellensúlyozza. Rippl-Rónaitól, Gulácsy Lajostól, Kernstok Károlytól, Nemes Lampérth Józseftől jelentős festményeket már nem szerezhette, de megtalálta a módját, hogy százas nagy-

ságrendben gyűjtse be grafikai lapjaikat.¹⁰ Mint csaknem minden önálló izlésű gyűjtőnek, neki is volt néhány olyan favoritja, akiket az idő nem igazolt. Mai szemmel dokumentumértékűnek tűnő anyaguk nagyvonalú beiktatása a grafikai kollekcióba megengedhető luxus: nem billenti meg a gyűjtemény finom arányait és egyenletes kvalitását. Radnai Bélát a radikális avantgarde törekvések, a nonfigurációval kísérletező művészek nem érdekelték.¹¹ A hagyatékában fennmaradt dokumentumanyag is arról tanúskodik, hogy a bölcsészdoktor Radnai ízlése a Szinyei Társaság,¹² a Gresham, a KUT, irodalmi vonatkozásban pedig a Nyugat második és harmadik nemzedékének legkiválóbbjai által határolható be. A visszaemlékezések s a hozzá illetve feleségéhez írott levelek segítségével meglehetősen pontosan körvonalazható az őt körülvevő baráti kör, melybe a hasonló vonzalmakat tápláló gyűjtők közül Oltványi Imre és Cseh-Szombathy László, az általa gyűjtött művészek köréből pedig leginkább Medgyessy, Szőnyi, Elekfy, Bernáth, Barcsay, Borsos, Ferenczy Béni, Bartha László, Bornemisza Géza, Koffán Károly tartoztak. Nem hagyható figyelmen kívül Petrovics Elek személye sem, akinek a harmincas évek műgyűjtését ösztönző szerepét épp a gyűjtő és művészeti író Oltványi méltatta egy cikkében.¹³ Később, a gyűjtés szempontjából már inaktív, háború utáni időszakban¹⁴ mindenekelőtt a költők, írók lesznek a művek és gondolatok élvezetének jegyében zajló „társas emberi jelenlét”, a Radnai-villában tett közös látogatások főszereplői: Szabó Lőrinc, Németh László, Illyés Gyula valamint Weöres Sándor és Károlyi Amy.¹⁵ Egy színész is feltűnik e körben: Pécsi Sándor. E – gyűjtőkből, művészekből és irodalmárokból álló, s az ötvenes évek zord viszonyai közt a béke és a szellem kivételes szigetévé lett – „szalon” résztvevőiről és hangulatáról szolgál adalékokkal a jelen válogatás, mely egyrészt nem teljes,¹⁶ másrészt a leveleken kívül a fehér asztal mellett született lírai rögtönzéseket, „emléklapokat”, meghatározhatatlan műfajú, ám információt hordozó fecniket, rajzos mellékletekkel ellátott nyugtákat is tartalmaz; s melyet kiegészítettünk a bensőséges kapcsolatokat dokumentáló fotográfiákkal, a szenvedélyes fotoamatőr Radnai Béla felvételeivel. Az anyag egyetlen konzekvensen érvényesíthető rendszerező elvének a dokumentumok időrendjét találtuk. A szövegeket betűhíven közöljük, az olvashatatlan részeket zárójel közötti pontozással jelöljük.

A „gyorsírófejedelem” Radnai, (a titulus az ugyancsak gyorsíró Szabó Lőrincről)¹⁷, aki doktori értekezését az írás és olvasás pszichológiájából írta – híresen rossz levélíró volt. Többek közt ezért találjuk közlésre érdemesnek legkorábbi fellelhető autográf levelét, az olasz frontról szüleinek írott tábori levelezőlapot.

I.

Radnai Béla tábori levelezőlapja szüleinek, Budapest 1916. X. 10.

Kedves Szüleim!

Egy erős támadáson szerencsésen túlestünk, az olaszok alig jutottak a drótig. Nekem semmi bajom csak egy kis fejfájásom van a félnapos trommelfeuertől. A házba, ahol azelőtt laktam hétszer belelőttek.

Mi hír Lajosról, ott fenn is ugyancsak doboltak.

Szeretettel ölel mindenkit

Béla

Radnai Béla második feleségének, Olasz Jolánnak (1887–1949) a levelezések tanúsága és Borsos Miklósné visszaemlékezése szerint érdemi szerep jutott a művészekkel zajló társasági élet megszerzésén¹⁸ túl a gyűjtemény fejlesztésében is. A gyűjtemény nivóját és jellegét ugyan kétségkívül Radnai Béla kvalitásérzéke és ízlése fémjelzi, de a háttérben egy igazi inspirátor gyűjtő-feleség alakja is kirajzolódik. Ezt támasztja alá az Egry – és később a Borsos-levelezés is. A hagyatékban fennmaradt néhány Egry levél minden bizonnyal csak töredéke az eredetileg megírottaknak. Több évtizedes szoros baráti kapcsolatról tanúskodnak a fényképek is. (42-43. kép)

II.

Egry Józsefné levelezőlapja dr. Radnai Béla második feleségének, Olasz Jolánnak, Budapestre.

Kedves Jolán – nagyon köszönjük a küldött nyugtát és összeget. – Végtelen sajnálattal olvasom hogy Urad megbetegedett. – Oly kitűnő színben volt – amikor nálunk láttuk csak enni nem akart semmit. – Remélem hogy már a javulás útján van. – a legjobbbat kívánjuk neki. – mi egy

kis előszüret után szept. közepén leszüreteltünk s amint el tudtuk adni a bort indulunk hazafelé s már nagyon örülünk hogy (.). – Szeretettel ölel Jóska kézcsókját jelentve Uradat sokszor üdvözölve

Juliskád
1937 szept. 5. Badacsony

III.

Egry József levelezőlapja dr. Radnai Bélának, Balatonalmádiba.

K. Béla – a sok herce hurca, betegség után végre ide kerültünk Badacsonyba és próbáljuk magunkat az átmeneti új lakásunkban kipiheenni és, és ... Hogy vagytok?
Mindannyioknak igen sok szíves üdvözlötünk. Kézcsókom.

Ölel sokszor
Egry József
Badacsonytomaj 938 VIII. 2.

IV.

Egry József levelezőlapja dr. Radnai Bélának, Budapestre.

K. Béla . . nagyon köszönöm szíves figyelmed úgy a házbérem mint küldeményeddel kapcsolatban.
Mindannyioknak sok szíves üdvözlötünk. kézcsókom

Ölel
Egry József
Badacsonytomaj Zala m. 938. IX. 5.

V.

Egry József levelezőlapja dr. Radnai Bélának, Budapestre.

Innen Fonyódról küldünk sok szíves üdvözlötet ahol átmenetileg letelepedtünk addig amíg Badacsonyban elkészül a viskónk. Sajnos nem sok reményem van, hogy ez hamar megtörténhet. mielőtt eljöttünk készültem hozzátok mindig, azonban egészségre nem voltam a legjobban – –

Szóval egyelőre akármilyen hánytva is de a Balatonon vagyunk, ami nekem is ugy egészségre mint munka szempontjából fontos. Hogy vagytok mikor jöttök a Balatonra?

Kívánunk igen sok jót, kézcsókom nagyságos asszonynak.

Ölel. Egry József. 940. VI. 30.
Fonyód nagy Tenger pensió

VI.

Egry József levelezőlapja dr. Radnai Bélának, Budapestre.

Kedves Béla, nagyon köszönöm, hogy voltál szíves egy képet átengedni eladásra a kiállításra, ami helyett – természetesen – mást fogok adni Neked. Várom az alkalmat, hogy a körülmények annyira javuljanak, hogy egy pár képet Pestre tudjak juttatni. Sajnos én egyelőre nem tudok fölutazni. Ugy gondoljuk, hogy az itteni közelgő tél akár milyen nehéznek is mutatkozik, még mindig jobb ha itt maradunk.

Egyebekben örülünk, hogy ebben a nehéz világban megvagytok erőben, egészségben és a jobbak reményében munkáitoknak élhettek. Annak is igen örülünk, hogy miután az én pesti munkáim elpusztultak, legalább a Te gyűjteményedben lévők megmaradtak. Ismételtelen igen köszönöm minden szíveséged. Kérlek ne neheztelj, hogy ezuttal nem írhatok más érdemlegest. Talán még annyit, ha valami jobb kiállításra kérnének tőled a képeim közül, légy szíves adni. A nálad lévő „Bohóc” képet szeretném ha egy jobb kiállításra átengednéd. Még egyszer mindent köszönve és mindannyioknak a legjobbakat kívánva –

kézcsókjaim jelentve

Öllelek sokszor
Egry József
945 IX. 22.

Borsos Miklós Radnai Bélához írott levelének melléklete három pauszpapírra készített vázlat, domborított ezüstitálakhoz, melyek körül a két nagyobb megvalósult, s ma is a gyűjteményben található.¹⁹ (44-46. kép)

VII.

Borsos Miklós levele dr. Radnai Bélánénak, Budapestre.

Igen tisztelt Nagyságos Asszony.

Bocsánatukat kérem, hogy szíves levelére csak most adok választ és vázlatokat, de közben egy fontos terminusra szóló munkám volt, ami mellett semmit sem tudtam csinálni.

A mellékelt vázlatokon jelöltem a körülbelüli ezüst súlyt és árát. Pontosan nem tudom, mert az csak a levágott lemezen biztos. egyébként én a Scheid cég számláját mellékelem, amennyiért kapom úgy. Az ezüstről soha semmit nem akarok keresni. A vázlatok természetesen tetszés szerint változtathatók. Amit a nagyon jelöltem azt megcsinálhatom kisebb alakban is és viszont. Szép dűsan domborított dolgot csinálók Nagyságos Asszonyéknak, hogy méltó legyen a környezetéhez. Szíves választ várva maradok

tiszteletteljes kézcsókkal
Igazgató úrnak szíves üdvözléttel
Borsos Miklós

Győr 942 III. 8.

A VIII. sorszám alatt közölt, Medgyessy Ferenc kézírását őrző rejtélyes papírdarab különös tartalmára hosszas nyomozás után vetült fény. Medgyessy őrizetbevételéről az irodalom hallgat, ám a történet Százados úti körökben nem ismeretlen. Közvetlenül az ostrom után Medgyessy és Ungvári Lajos²⁰ szobrász behatoltak kollégájuk, Visnyovszky Lajos²¹ elhagyott Százados úti műtermének padlására, s onnét képereteket és üvegeket vettek magukhoz. A visszatért Visnyovszky feljelentést tett, ezt követte az őrizetbevétel. Medgyessyékét végül Takács Ferenc akkori ipari miniszter közbenjárására néhány nap után szabadon engedték.²² (47-48. kép)

VIII.

Medgyessy Ferenc üzenete a fogdából egy csomagolópapír letépett sarkán dr. Radnai Bélának.

Radnai Béla igazgató gyorsíró iskolája
Egyetem tér 4. II. e
Kecskeméti csoport
letartóztatott

Medgyessy
Ungvári

verso:

Gr. Vigyázó u. 5.
Őrizetes, kosztot lehet beadni.
Kecskeméti detektív
csoportnál van az ügy

Radnai Bélát a képzőművészetekhez hasonlóan az irodalomhoz is elmélyült, az egyszerű műkedvelői buzgalmat messze meghaladó viszony fűzte. Ahogy a képi ötletet megfogalmazó, a tervezés fázisait rögzítő rajznak szenvedélyes gyűjtője lett, ugyanúgy lelkesedett a vers születésének folyamatát híven tükröző, át- meg átjavított kézirat-variánsokért is. Tekintélyes gyűjteményre tett szert ezekből. A megjelent írások kéziratai mellett a hagyatékban akadnak olyan alkalmi rögtönzések is, melyek minden valószínűség szerint publikálatlanok. A IX. sorszám alatt közölt Szabó Lőrinc rögtönzésről Radnai említést tesz egy 1959-ben, a rádió számára készített interjúbán, melyben a költőre emlékezik és filosz érzékenységgel, nyenc módon taglalja a birtokában lévő kéziratok javításait.²³ (53. kép)

IX.

Szabó Lőrinc jegyzete egy csokoládés-papír hátulján.

R. Béla mondja:
Terraszomon, kertem fedélzetén,
Kutyám meg én:
az egész nap egyetlen költemény

Szabó Lőrinc

Bp. 1949. IV. 24.

A X. számon közölt egyszerű nyugtát a hozzá csatolt, s a Radnai Béláné síremlékéhez készített, eddig ismeretlen vázlatok teszik különösen érdekessé. Az oszlopra támaszkodó nőalak témáját variáló három vázlat mellett a negyedik arról tanúskodik, hogy Medgyessy egy 1934-ben készült, s a Kerepesi valamint a debreceni köztemetőben is felállított síremlék domborművét is felvonultatta a tervezés fázisában, alternatívaként.²⁴ (49-52. kép)

X.

Medgyessy Ferenc nyugtája, mellékelve a Radnai-síremlékhez készített négy vázlat.

Elismervény

2,000 = azaz Kettőezer forint, mely összeget Dr. Radnai Bélától a megrendelt síremlék ára előlegének folytatása képen átvettem

Bpest 949 IX/14

Medgyessy Ferenc

A XI. sorszám alatt közölt Radnai levél Szabó Lőrinc hagyatékában maradt fenn.²⁵

XI.

Dr. Radnai Béla levele Szabó Lőrinchez.

Kedves Lőrinc! Nagyon örültem lapodnak, melyből látom, hogy a nyarat, ha sok munkában is, de mégis a Balaton mellett töltötted változatos környezetben. Talán ez is hozzájárult nagyszerű teljesítményedhez. Csodálatos energiádat csak bámulni tudom, minden évben kijön a kezed alól valami különleges érdekes dolog és remélem hogy közben eredeti verseid is szaporodnak. Utólag majd meg fogjuk állapítani, hogy milyen termékenyek voltak ezek az éveid.

Az én nyaram megint elfolyt az adóvizsgálatok és a köszvény között, terméketlenül és unalmasan. Még Hévízre sem tudtam lemenni, ami pedig biztosan jót tett volna. Eljárogattam a Gellértra fürdőzgetni, de sokat nem segített, mert jelenleg is fáj a lábam és borogatásokban alszom. Gyorsírással is csak fél kedvvel foglalkozom. De azért ki fogok hozni egy újabb kis füzetet.

Közben a gyűjtemény legjobb darabjait is leltározták, de egyelőre nálam maradnak. Kiállításokon mostanában az én művészeim nem nagyon kapósak.

Ha hazaérkezel, légy szíves üzend meg. Melegen üdvözl

Dr. R. Béla

50 IX 17

Weöres Sándor egy napon keletkezett három, kézirat, rajzos lapját, melyek publikálatlan vers-törödékeket tartalmaznak, a XII. szám alatt közöljük. Az első lap címzettje, Erzsébet asszony a gyűjtő harmadik felesége, Németh Erzsébet, akivel 1950-ben kötött házasságot Radnai Béla. (54-56. kép)

XII.

Weöres Sándor verses-rajzos jegyzetei egy Radnaiéknál eltöltött teázás emlékére (három lap).

1. Teázás Radnai Béláéknál
Weöres Sanyi.
Bp. 1958. aug. 12.
2. Erzsébet asszonynak virág helyett
átnyújtom ez interieur-részletet.
Weöres Sanyi
Bp. 1958. aug. 12.

3. A csillagok függőlegesen megállnak
a tájba dőfött dárdák
mit sem felelnek a halálnak
mely alattuk uralkodik.

A sötétség peremén
megáll a vándor
elolvadva hegyekben
a végső folyón túl –

Egy asztal, hét szék:
a társas emberi jelenlét.

Radnai Béla Bátyámnak
emlékül

Bpest, 1958. aug. 12.

Weöres Sanyi

Oltványi Imre XIII. szám alatt közölt levele a Radnai gyűjteményből rendezett keszthelyi Egy-kiállítás katalógusának megküldését nyugtázza.²⁶

XIII.

Oltványi Imre levelezőlapja dr. Radnai Bélához, Budapestre.

Bp. 58. X. 17.

Kedves Barátom, – köszönöm kedves és jóleső figyelmedet. Élvezettel lapozgattam a kis füzetet s képzeletben elgyönyörködtem az eredetiekben. Azt hiszem, hogy Egry Jóska azok közé a ritka művészek közé tartozik, akik egypár évtized alatt bevonulnak az európai nagyok közé. Örülök, hogy az elsők közé tartoztunk, akik hittünk benne.

Hódoló kézcsók, – téged szívélyes barátsággal

üdvözöl

Oltványi Imre

Szőnyi István levelében a Modern Magyar Grafika című kiállítás katalógusát említi, melyet Radnai gyűjteményének 83 darabjából Horváth Béla rendezett 1959-ben.²⁷

XIV.

Szőnyi István levele dr. Radnai Bélának, Budapestre.

Kedves Béla, a szépen kiállított katalógust nagyon köszönöm. Ha talán én nem is egészen jól szerepelek benne, de annál jobban jön ki Elekfy Jenő; nagyon tetszik az aquarellje. Szép még Nagy István és Mednyánszky feje is és az egész katalógusnak van valami komoly íze.

Most jöttünk meg Rómából, ahol tíz hétig voltunk a lányunkéknál. Jól éreztük magunkat, csak az a baj, hogy idehaza a leggorombább hideget találtuk. Abban reménykedtünk, hogy itt már a kora tavasz könnyű szellői fognak várni s helyett dermesztő hideg telet kaptunk.

Még egyszer köszönve szíves figyelmedet,

kézcsókom jelentve

szeretettel köszönt

Szőnyi István

Zebegény, Bartóki u. 7.

Zebegény, 1960. február 6.

A hagyatékban fennmaradt utolsó levél szerzője László Gyula. Hosszú és elragadtatott hangú írásban méltatja a gyűjteményt, a házigazdát és köszöni a szíves vendéglátást. A levél Medgyessyre vonatkozó, idézett része úgy tűnik, magyarázatot ad arra, miért nem „tud” az irodalom Medgyessy turpisságáról. A levél kelte után néhány hónappal, 1962. november 1-én Radnai Béla meghalt. A kért segítséget László Gyula már nem kaphatta meg.

XV.

László Gyula Radnai Bélához írott levelének részlete. Budapesten, 1962. április 12-én.

Kedves Béla Bátyám!

Nagyon hálás volnék neked, hogyha alkalomadtán feljegyeznéd Medgyessy Ferencről való emlékeidet. Irok egy nagy monográfiát s nem vagyok kevély, hogy azt hihetném, elegendő lenne, ha csak azt írom meg, amit én látok benne. Éppen ezért, már régóta gyűjtöm kortársainak, barátainak emlékezését, hogy minél többszínű, minél gazdagabb legyen az amit művein kívül az utókorra hagyhatunk róla. Hiszen még így is belemosódott a testetlenbe élő alakja, hiszen ha minden szavát feljegyeztük volna, akkor sem tudnók visszavarázsolni őt, a feledhetetlen embert; művészt és barátot. –Ugy-e nem nagy teher számodra kérésem? Tudom – s említetted Magad is – hogy sokat beszélt neked a művészetről, egy-egy kép vagy szobor előtt állva, s hogy sokminden megvilágosodott benned szavai nyomán. Kiséreljed meg visszaidézni ezeket az időket. Nem magamnak kérem, hanem általam a magyar művészettörténetnek. Persze vannak dolgok, amelyek leírását tiltja szemérmességünk. Ezt úgy fogalmaznám, hogy leírását nem, csak közlését. Megbízhatóság abban, hogy jegyzeteidből csak a közölhetőek kerülnek nyomdafesték alá.

maradtam őszinte tisztelettel és Kedves
Feleségednek ismeretlenül is kézcsókkal
László Gyula

Budapesten, 1962. április 12-én

JEGYZETEK

1. Dr. Radnai Béla szakmai működéséről, rendszeralkotó tevékenységéről a legalapvetőbb forrás Az Egységes Magyar Gyorsírás Könyvtára 135. füzet: Dr. Radnai Béla munkássága. (Szerkesztette dr. Traeger Ernő és Dr. Galamb Ödön) Bp., 1937. Az ünnepi szám tanulmányokat és – 1937-ig bezárólag – teljes Radnai-bibliográfiát tartalmaz.

2. Közvetett útra is akad példa. Nagy István Havas tájkép című pasztellje (1930. k., 70x83 cm, lelt.sz.: 68.142) pl. ajándékképpen került az orvos-műgyűjtő dr. Tompa Kálmánhoz, aki-nek gyűjteménye életjáradék fejében ment át a pécsi Janus Pannonius Múzeum birtokába.

3. E sorok írójának munkája, aki e helyt is köszönetet mond dr. Radnai Bélának a kivételes szakmai élményt nyújtó lehetőségért.

4. A képek, szobrok, szőnyegek nagy része ma is a Radnai Béla életében volt elrendezést követi, s e milió részét képezik a gyűjtő által tervezett, jelenleg is használt bútorok sőt evőszékzökök is.

5. Autográf Radnai levél sem az MTA MKI, sem a Nemzeti Galéria adattárából nem bukkant elő, s a gyűjtővel baráti viszonyba került művészek – Bernáth Aurél, Borsos Miklós – rendszerezett levélhagyatékában sem voltak ilyenek feltalálhatók. Mindössze a MTAK Kézíráttára orzi egy Szabó Lőrinczhez írott levelét.

6. A Gresham-körrel a Művészettörténeti Dokumentációs Központ által szervezett „kikérdezés” dokumentumai a körön kívül álló, de értékpreferenciáit híven képviselő, nagy tekintélyű, meghatározó ízlésű gyűjtőként említik Radnait: M.D.K.–C–I–10/2372; M.D.D.–C–I–10/2374 (Fruchter Lajos); M.D.K.–C–II.–483/1 (Elekfy Jenő); M.D.K.–C–II.–483/2

(Szilágyi Sándor); M.D.K.–C–II.484/6 (Pátzay Pál); továbbá: M.D.K.–C–I.12/1818 (Charles Geo: Egy francia költő jegyzetei a magyar művészetről). Az MTA Művészettörténeti Intézete fototárában őrzött, – sajnos publikálhatatlan – tabló-fényképen viszont a Gresham-kör tagjai közt ott találjuk Radnai Bélát. M.K.Cs.–I./152/581.

7. Dr. Radnai Béláné Németh Erzsébet szíves közlése.

8. Dr. Radnai Béla műgyűjtő beszél a grafika-gyűjtésről a két világháború között. Lejegyezte Somogyi Árpád, 1951. III. 14-én. MDK–C–II–30.

„...Én a 20-as években kezdtem gyűjteni és éppen a műgyűjtésnek ez az elhanyagolt területe ragadott meg. A gyűjteményem szinte nagyrészt a grafikai műfaj anyagát öleli fel (–a falakon viszont ma is száznál több festmény lóg, s a szobák és a kert tele szobrokkal– V.Gy.) és úgy gondolom, a legnagyobb ilyen tárgyú gyűjtemény magánkézen.

Mikor gyűjteni kezdtem, nem az a határozott cél vezényelt, hogy én gyűjtő akarok lenni. Szerettem a műtárgyakat és ez vezetett rá arra, hogy minél többet megszerezsek magamnak. Magától jött az a körülmény, hogy gyűjtő lettem. Teljesen tájékozatlan voltam a művészetben, tárlatokra sem jártam el, amikor az első darabokat megszereztem. Az sem alakult ki bennem akkor még, hogy a művészet melyik korszakából származó műtárgyak érdekelnek legjobban.

Az első képek, amelyeket megvásároltam, kizárólag lakás díszítést céloztak. Ezeket műkereskedésekben vásároltam, amiről később még fogok szólni. Előre kell bocsátani azonban,

hogyan ezekről a képekről, amint bizonyos tájékozódást nyertem a művészetben, igyekeztem azonnal megszabadulni.

Az első kép, amelyet már gyűjtői szándékkal vettem meg, a modern művészet kereteibe illik. Egy Szőnyi István akvarell volt, amelyre egy kiállításon figyeltem fel. Megtetszett és megvettem magamnak.

Amikor ezt az akvarellt megvettem, azt sem tudtam, ki az a Szőnyi István, és nevét sohasem hallottam. Egy Egy képet is így vettem meg. Az ő neve is ismeretlen volt előttem. A Tamás Galériában volt kiállítva ez a kép. Műveket kezdtem gyűjteni és nem neveket. Elég tájékozatlanul botorkáltam akkor még a tárlaton felsorakoztatott művészek között, de sikerült kiválasztani az összes művek közül az igazi értéket. Később egy rajztanár ismerősöm, Reiter Gusztáv beajánlott Szőnyihez. Rajzait nézegettem. Kiválasztottam három tusrajzot és megvettem. Ez vetette meg alapját gyűjteményemnek...

... Rájöttem a gyűjtés technikájára is. Alapvetően két kör volt, egy tágabb, amelybe beletartozott a sok többi mellett Egy, Derkovits, Szőnyi, Nagy István, Koszta, Bernáth Aurél, Czöbel; a másik egy kisebb és szűkebb: Barcsay, Hincz és társai. A műgyűjtők érdeklődése megosztott a két kör iránt. Én a magam részéről párhuzamosan érdeklődtem és egyaránt értékeltem mind a kettőt. Egy-egy képet kiválasztottam, vagy grafikát és beillesztettem gyűjteményembe. Később az Egy és Derkovits vonal fejlődött ki bennem, tisztába lettem a differenciákkal és az értékekkel."

9. Lásd a 8. sz. jegyzetét!

10. A Radnai-féle grafikai kollekció rangját jelzi, hogy a Gombosi György válogatta Új magyar rajzművészet 1945-ben megjelent első kötetébe, hét, a tervezett második kötetébe tizenhárom lap került a gyűjteményből: Új magyar rajzművészet Rippl-Rónaitól Vajdáig. Emlékezés Gombosi György művészettörténészre. A Magyar Nemzeti Galéria kiállítási katalógusa. 1984. (Majoros Valéria és Éri Gyöngyi.) – A gyűjtemény 83 lapjából 1959-ben önálló kiállítás is készült, melyet az ország több múzeumában is bemutatnak: Modern Magyar Grafika. Kiállítási katalógus. 1959. (Szerkesztette és rendezte Horváth Béla).

11. Talán ez, talán a háborús viszonyok az oka, hogy elhárította a Kállai Ernő közvetítette ajánlatot a munkaszolgálatot teljesítő Bán Béla rajzainak vásárlására, amint Kállai Bán Bélánéhoz intézett leveleiből kiderül.

"Kedves Lívia, a fene azt a Radnait, hogy nem vett. Fogadni merem volna az ellenkezőjét. No nem baj, lesz ez még másképp is. ..." A két levelet teljes terjedelemben közli Pataki Gábor és György Péter: Dokumentumok Bán Béla hagyatékából. Ars Hungarica 1984/2., 284.

12. A hagyatékában található, 1958. márc. 12-én kelt önéletrajzában kéziratos Radnai Béla említést tesz Szinyei társasági tagságáról. Utóbb ezt, a gyűjtői tevékenységre vonatkozó részt kihúzza a fogalmazványból: „Az 1930-as években kezdtem meg tankönyveim jövedelméből a képzőművészeti alkotások gyűjtését. Főleg hazai, nagyrészt ma is élő művészek ké-

peit és szobraikat gyűjtöttem. Ilyen irányú tevékenységem elismerésül a Szinyei Művész Társaság tagjának választott. Gyűjteményemet jelenleg mint nemzeti érdekű gyűjteményt védetté nyilvánították. A gyűjtemény egyes darabjai sűrűn szerepelnek nagyobb hazai és nemzetközi kiállításokon."

13. A hetvenéves Petrovics Elek. Magyar Nemzet, 1943. aug. 13. Idézi Sümegi György az Oltványi emlékkötet utószavában. Oltványi Imre: Művészeti krónika. Budapest, 1991. (Szerkesztette: Sümegi György) 222.

14. Az intenzív gyarapodás 1944-gyel zárult. Addig a tankönyvkiadás jövedelméből történtek a vásárlások, később a képeladásokból finanszírozták Radnaiék a könyvkiadást. Az egyik első „áldozat” Derkovits Hajókovácsa (1934., v., o., 111x83 cm. Magyar Nemzeti Galéria, ltsz.: 58.170 T) volt.

15. A barátságok alakulásában az is szerepet játszott, hogy Oltványi Imre, Cseh-Szombathy László és Szabó Lőrinc már az egyetemen összekerültek. Szabó Lőrinc: Birákhöz és barátokhoz (Napló és védőbeszéd 1945-ből) Budapest, 1990. 52.

16. Meglehetősen sok az érdemi információt nem hordozó, pusztán a baráti kapcsolat tényét dokumentáló obligát üdvözlő, ezek közlésétől eltekintünk.

17. Szabó Lőrinc üdvözlő lapja dr. Radnai Bélának Balatonszárszóról. 1953. szeptember (...) Radnai-hagyaték.

18. Radnai Béláné Olasz Jolán bensőséges barátságáról tanúskodó levelei Szabó Lőrincnek és feleségének (programjegyzetek, ebédmeghívások, beszámolók) az MTA Kézirattárában. Ms 4703/259-262, Ms 4685/242.

19. A legnagyobb díszítást L. Kovásznai Viktória Borsos Miklós monográfiájában (Budapest, 1989.) reprodukálva (34. kép) Oeuvre-katalógus: 123. sz. és 169. sz.

20. Ungvári Lajos szobrász (1902–1984) a budapesti Kossuth szobor mellékalakjainak készítője.

21. Visnyovszky Lajos szobrász és éremművész (1890–1945).

22. Szabó Iván szobrászművész szíves felvilágosítása.

23. Az interjú gépiratos lejegyzése: MTA Kézirattár, Ms 4697/23. A rögtönzésre vonatkozó részlet:

„Hirtelen támadt ötleteit többször rögzítette le társalgás közben egy heverő papírlapra. Egyszer kint ültünk Cimbalm utcai otthonom teraszán és beszélgettünk. Lábamnál feküdt pulikutyám. Egyszer csak Lőrinc előveszi ceruzáját s az asztalon heverő táblacsokoládé fedő papírjára felírja a következő 3 sort: ..."

A lejegyzés alapján közzétette Kabdebó Lóránt: Az összegzés ideje. Szabó Lőrinc 1945–1957. Budapest, 1980. 213.

24. László Gyula: Medgyessy Ferenc. Budapest, 1968., 22. kép.

25. MTA Kézirattár: Ms 4685/239.

26. A Balaton. Egy József festményei. Keszthely, 1958. Balatoni Múzeum. (Szerkesztette és a kiállítást rendezte: Horváth Béla)

27. Lásd a 10. sz. jegyzetét!

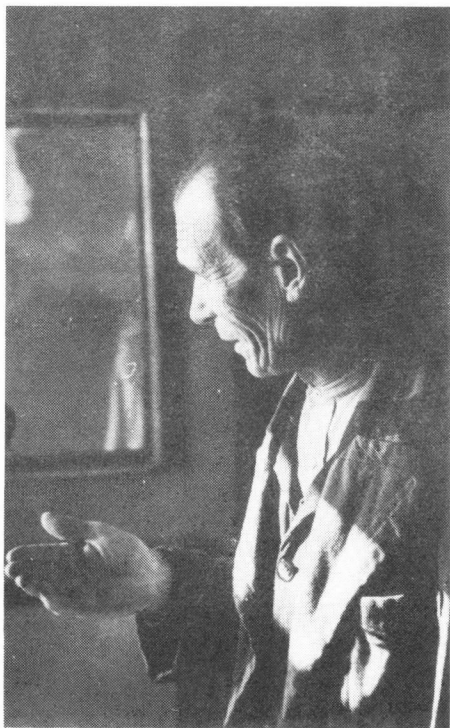
40. Dr. Radnai Béla (amatőr felvétel)

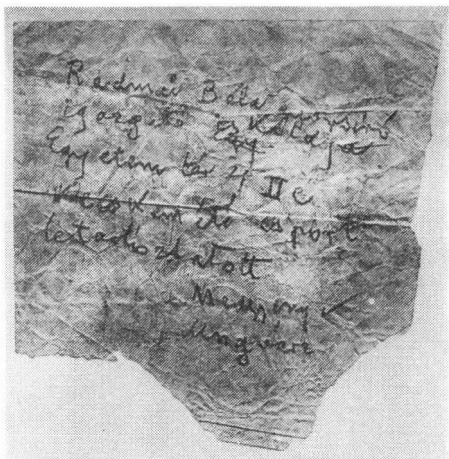
41. Bernáthné dr. Pártos Alice, Petrovics Elek, Radnainé Olasz Jolán és Bernáth Aurél rózsadombi séta közben. (Dr. Radnai Béla felvétele az 1930-as években.)

42. Eger József (Dr. Radnai Béla felvétele)

43. Eger József (Dr. Radnai Béla felvétele)

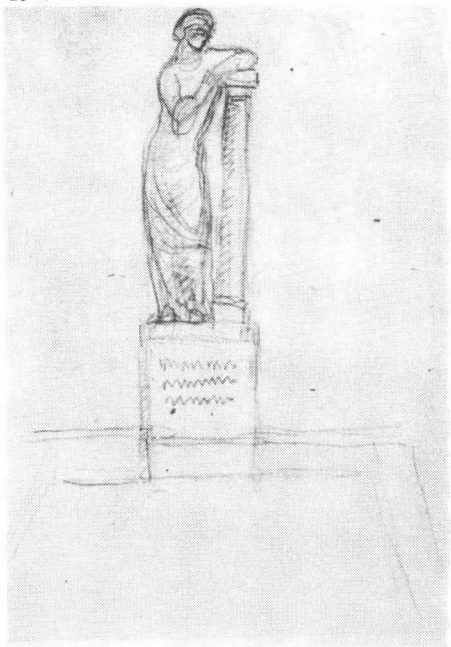

44. Medgyessy Ferenc levele 1945-ből

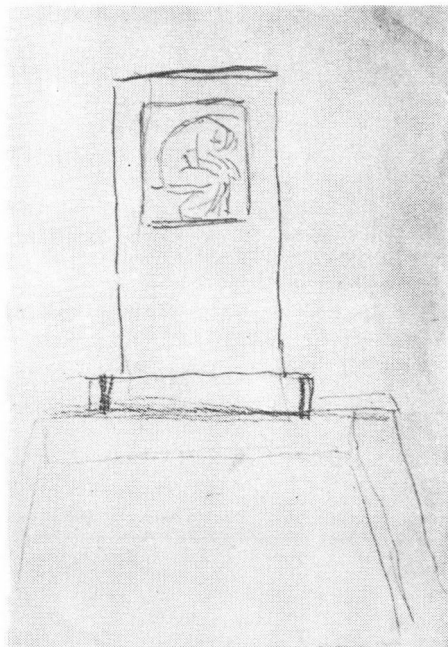

45. Medgyessy Ferenc levelének hátoldala

46. Medgyessy Ferenc: Síremlék-vázlat 1949-ből III.

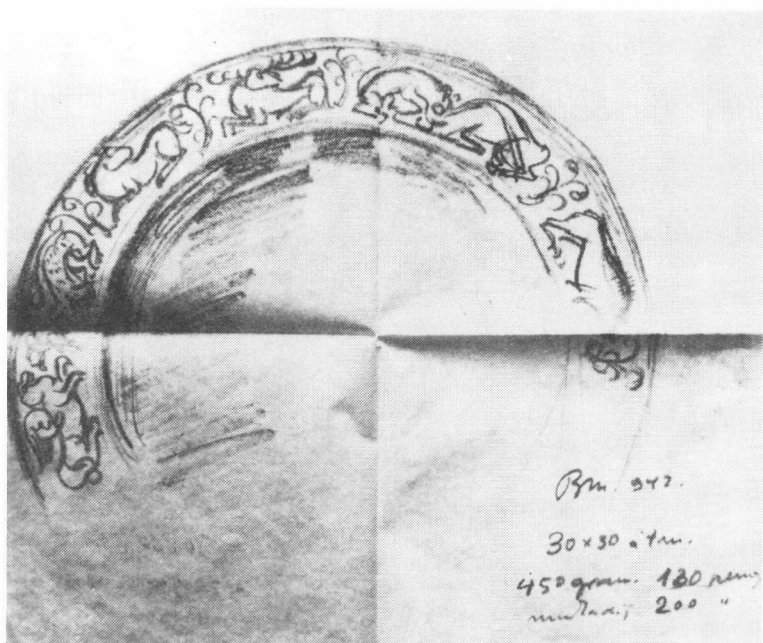
47. Medgyessy Ferenc: Radnainé síremlék-vázlat 1949-ből I.

48. Medgyessy Ferenc: Radnainé síremlék-
vázlat 1949-ből IV.

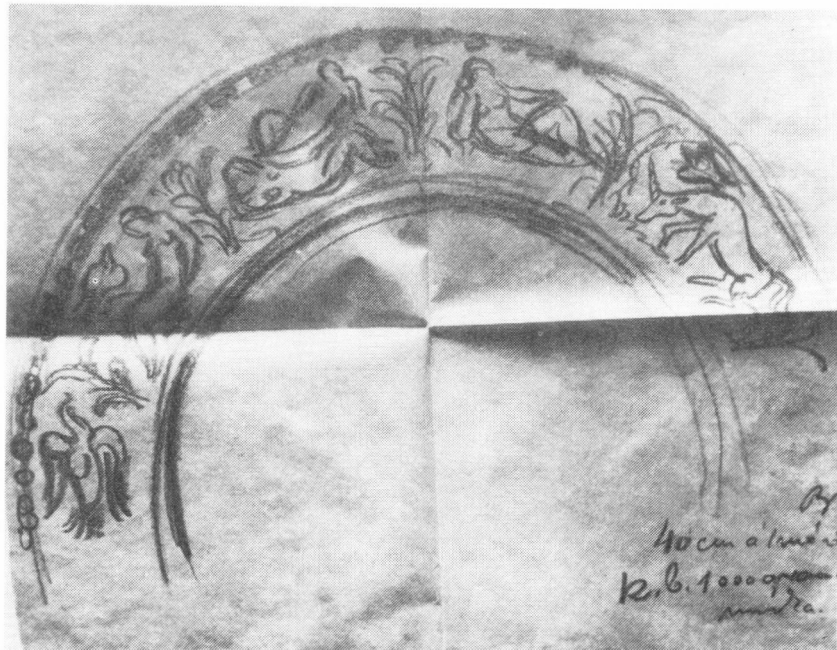

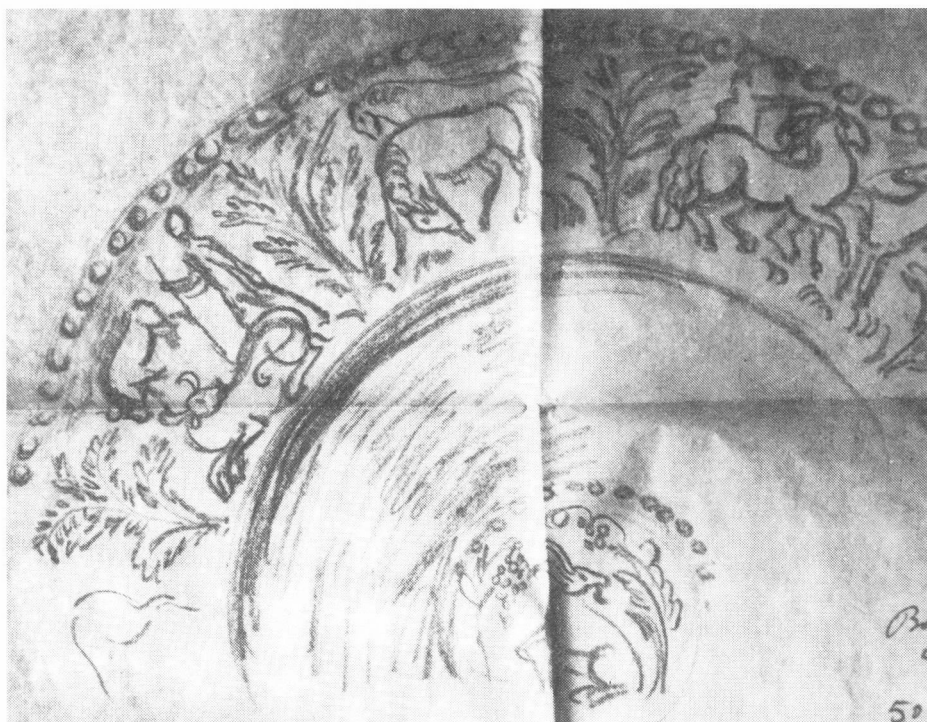
49. Medgyessy Ferenc: Radnainé síremlék-
vázlat 1949-ből II.

50. Borsos Miklós: Ezüst díztál terv, 1942.
(A VI. sz. levél melléklete)

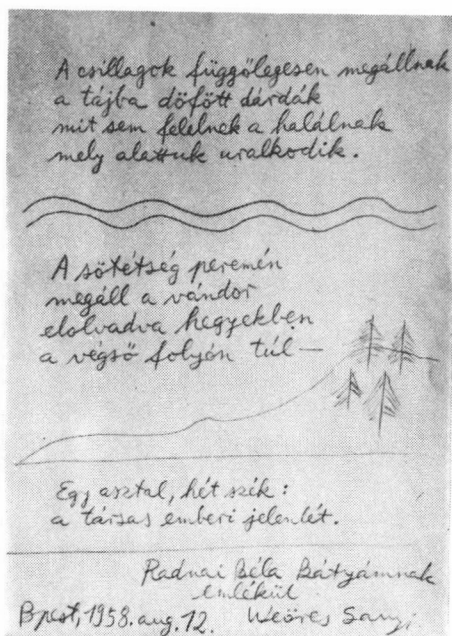
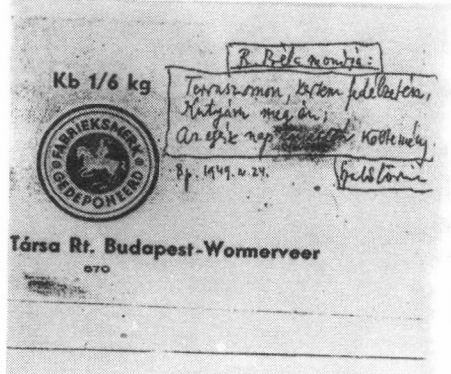
51. Borsos Miklós: Aktos ezüst díztál terv, 1942.
(A domborított tál 1944-ben készült el)

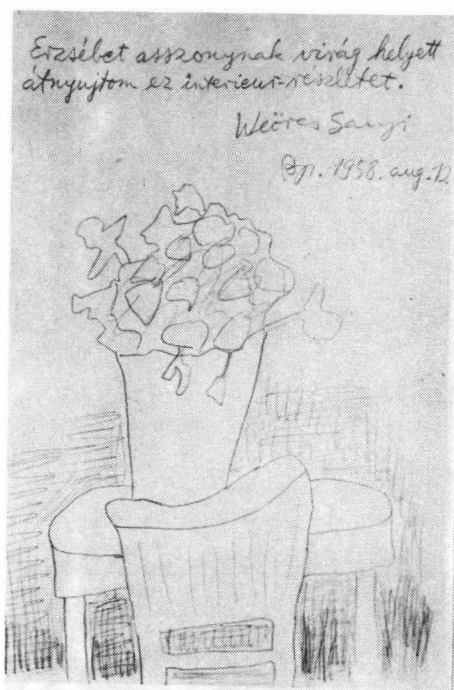
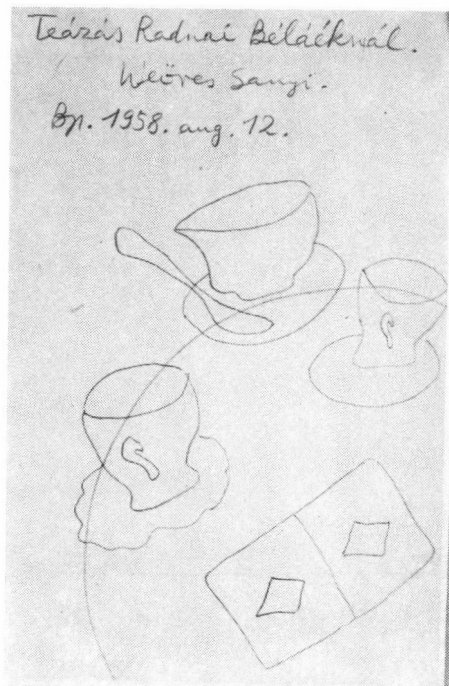

52. Borsos Miklós: Pásztorjelenetes ezüst dísztál terv, 1942.

53. Szabó Lőrinc rögtönzése 1949-ből

54–56. Weöres Sándor rajzos emléklapja 1958-ból.

Beitrag zum Porträt des Kunstsammlers Dr. Béla Radnai
(Herausgegeben von György Várkonyi)

Der Name von Dr. Béla Radnai (1891–1962) ist in der ungarischen Kulturgeschichte vor allem wegen seiner Tätigkeit als Schulgründer, als Reformator der Stenographie, als Erfinder der im Jahre 1927 eingeführten ungarischen Einheitskurzschrift, des „System Radnai“, bekannt. Für die Kunstgeschichtsschreibung ist jedoch die Person des Kunstsammlers und Mäzens Radnai wichtig, der während eines knappen Jahrzehntes (praktisch von 1934 bis 1944) eine der bedeutendsten Sammlungen der ungarischen zeitgenössischen Kunst zwischen den beiden Weltkriegen angelegt hat. In der Literatur und der Erinnerung der Zeitgenossen gilt er traditionell als Sammler der Post-Frauenbacher (ung. Nagybánya) Schule, des Gresham-Kreises, obwohl sein Interesse als Sammler viel umfassender war und er auch nicht zu den regelmäßigen Besuchern des Stammtisches von Gresham gehörte. Die achtungsgebietenden Überreste seiner Sammlung – in Verwahrung der Witwe – bilden auch heute noch ein kohärentes und in jeder Hinsicht repräsentatives Ganzes. Der ehemalige, vollständige Bestand der Sammlung kann mit Hilfe der genauen Registratur der Verkäufe beinahe lückenlos rekonstruiert werden. Der Charakter der Sammlung war demnach – neben der traditionellen Post-Frauenbacher Wertorientierung (den wichtigsten Werken von József Egyr, István Szőnyi, Aurél Bernáth) – entscheidend durch die Kunst von Gyula Derkovits, István Nagy, Jenő Barcsay, János Kmetty und Ferenc Medgyessy geprägt. Radnai hatte eine besondere Vorliebe für die Graphik, seine ungarische Zeichensammlung dürfte in der gegebenen Zeit neben der von Rudolf Bedő die größte Kollektion dieser Art gewesen sein. Das Material an Graphiken zeugt davon, daß der Sammler Béla Radnai einen tatsächlich weiten Horizont und ein besonderes Fingerspitzengefühl hatte. Er nahm die durch diese Gattung gebotene Chance wahr, um die Nachteile daraus, daß er verhältnismäßig spät mit dem Sammeln anfang, wettzumachen. Es war ihm nicht mehr möglich, bedeutende Gemälde von Rippl-Rónai, Lajos Gulácsy, Károly Kernstok, József Nemes Lampérth zu erwerben, dafür sammelte er ihre graphischen Blätter, und zwar in der Größenordnung von Hunderten. Seine Rezeptionsfähigkeit war jedoch begrenzt. Die radikalen avantgardistischen Bestrebungen, die nonfigurativen Künstler interessierten ihn nicht. Das von uns jetzt publizierte sporadische Dokumentarmaterial aus seinem Nachlaß zeugt ebenfalls davon, daß sich die Grenzen des Geschmacks von Béla Radnai, der Doktor der Philosophie war, durch Gresham, den KUT und – in literarischer Beziehung – durch die hervorragendsten Vertreter der zweiten und dritten Generation der Zeitschrift Nyugat markieren läßt. Sein Freundeskreis kann aufgrund der Memoiren und der an ihn geschriebenen Briefe gut rekonstruiert werden, dazu gehörten vor allem die ähnlichen Neigungen nachgehenden Sammler, Imre Oltványi und László Cseh-Szombathy, und von den Künstlern in erster Linie Medgyessy, Szőnyi, Jenő Elekfy, Bernáth, Barcsay, Miklós Borsos sowie Béni Ferenczy. Später, in der unter dem Aspekt der Sammel-tätigkeit schon inaktiven Nachkriegszeit, waren hauptsächlich Dichter und Schriftsteller wie Lőrinc Szabó, László Németh, Gyula Illyés sowie Sándor Weöres und Amy Károlyi die Hauptfiguren des „geselligen menschlichen Beisammenseins“, der Zusammenkünfte in der Radnai-Villa, die im Zeichen des Genusses von Werken und Gedanken standen. Die gegenwärtige Auswahl, deren einzelne Dokumente nicht nur für die Kunstgeschichtsschreibung, sondern auch für die Literaturgeschichte einen gewissen Quellenwert haben dürfte, liefert interessante Angaben über die Figuren und die Atmosphäre dieses „Salons“, dem Sammler, Künstler und Literaten angehörten und der unter den rauen Umständen der 50er Jahre des 20. Jahrhunderts eine besondere Insel des Friedens und des Geistes darstellte.

MŰVÉSZETTÖRTÉNETI BIBLIOGRÁFIA

1985

Magyar és magyar vonatkozású publikációk

Összeállította:

Bardoly István és Tímár Árpád

TARTALOM

Bevezető	247
A bibliográfia rendszere	249
A feldolgozott periodikák jegyzéke	252
Rövidítések	258
Bibliográfia	259
Topográfiai mutató	353
Személynévmutató	359

BEVEZETŐ

A bibliográfia rendszere és a feldolgozás módja megegyezik az előző - 1984-es év anyagát felölelő - közlemény bevezetőjében leírtakkal (Ars Hungarica, 1992 113).

Köszönetet mondunk a Művelődési és Köznevelési Minisztériumnak a bibliográfia megjelentetését lehetővé tevő anyagi támogatásért.

A BIBLIOGRÁFIA RENDSZERE

ÁLTALÁNOS IRODALOM*

Bibliográfiák (1-27)
Segédkönyvek (28-33)
Művészettörténet, művészettudomány (34-102)
Tudománytörténet - művészettörténészek és kritikusok (103-149)
A művészettörténet társtudományai (150-157)
Ikonográfia, ikonológia, emblematika (158-166)
Műtárgy- és műemlékvédelem (167-338)
Múzeumok és muzeológia (339-414)
Műgyűjtés, műgyűjtők, mecénások (415-436)
Műkereskedelem (437-446)

EGYETEMES MŰVÉSZETTÖRTÉNET

Összefoglaló művek (447-543)
Építészet (544-605)
Várostervezés, urbanisztika (606-624)
Kertművészet (625-632)
Szobrászat (633-638)
Festészet, rajzművészet, sokszorosított grafika, könyvművészet (639-664)
Fotóművészet és új médiák (665-671)
Iparművészet (672-678)
 Fémművesség (679-690)
 Érem, pénz, pecsét (691-701)
 Kerámia, üveg (702-718)
 Bútor, enteriőr (719-726)
 Hangszer (727-731)
 Textil és viselet (732-737)
 Kisművészetek (738-744)
Művészeti oktatás, művészeti szervezetek és intézmények (745-749)
A művészet határterületei (750-767)
Színház és látványosság (768)

* Zárójelben a tételszámok találhatók

KORAI KÖZÉPKOR 300-1000

Építészet (769)

Iparművészet

Fémművesség (770)

Érem, pénz, pecsét (771)

Textil és viselet (772)

KÖZÉPKOR 1000-1541

Összefoglaló művek (773-827)

Építészet (828-923)

Várostervezés, urbanisztika (924-932)

Szobrászat (933-945)

Festészet, rajzművészet, sokszorosított grafika, könyvművészet (946-977)

Iparművészet (978)

Fémművesség (979-996)

Érem, pénz, pecsét (997-1000)

Kerámia, üveg (1001-1004)

Bútor, enteriőr (1005)

Textil, viselet (1006-1011)

Kisművészetek (1012)

A művészet határterületei (1013-1014)

Mesterek (1015-1035)

ÚJKOR 1541-1800

Összefoglaló művek (1036-1065)

Építészet (1066-1100)

Várostervezés, urbanisztika (1101-1104)

Kertművészet (1105)

Szobrászat (1106-1112)

Festészet, rajzművészet, sokszorosított grafika, könyvművészet (1113-1152)

Iparművészet (1153)

Fémművesség (1154-1162)

Óra, műszer (1163-1164)

Érem, pénz, pecsét (1165-1170)

Kerámia, üveg (1171-1175)

Bútor, enteriőr (1176)

Textil, viselet (1177-1184)

Kisművészetek (1185)

A művészet határterületei (1186-1196)

Mesterek (1197-1221)

XIX/XX.SZÁZAD 1800-1945

Összefoglaló művek (1222-1274)

Építészet (1275-1346)

Várostervezés, urbanisztika (1347-1358)

Kertművészet (1359-1363)

Szobrászat (1364-1369)

Festészet, rajzművészet, sokszorosított grafika, könyvművészet (1370-1402)
Fotóművészet és új médiák (1403-1421)
Iparművészet (1422-1425)
 Fémművesség (1426-1433)
 Érem, pénz, pecsét (1434)
 Kerámia, üveg (1435-1439)
 Bútor, interiőr (1440-1442)
 Hangszer (1443-1444)
 Textil, viselet (1445-1448)
 Kisművészetek (1449-1453)
Művészeti oktatás, művészeti szervezetek, intézmények (1454-1455)
A művészet határterületei (1456-1464)
Színház és látványosság (1465-1466)
Mesterek (1467-1606)

XX. SZÁZAD 1945 UTÁN

Összefoglaló művek (1607-1694)
Építészet (1695-1741)
Várostervezés, urbanisztika (1742-1762)
Szobrászat (1763-1784)
Festészet, rajzművészet, sokszorosított grafika, könyvművészet (1785-1840)
Fotóművészet és új médiák (1841-1844)
Iparművészet (1845-1868)
Fémművesség (1869-1872)
 Érem (1873-1877)
 Kerámia, üveg (1878-1884)
 Textil és viselet (1885-1894)
 Kisművészetek (1895)
Művészeti oktatás, művészeti szervezetek, intézmények (1896-1971)
A művészet határterületei (1972)
Színház és látványosság (1973-1976)
Mesterek (1977-2802)

A FELDOLGOZOTT PERIODIKÁK JEGYZÉKE

- 7 Nap (Szabadka) 40 1985
 Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest) 37 1985
 Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest) 31 1985
 Acta Historiae Litterarum Hungariae Litterarum Hungaricarum (Szeged) 21 1985
 Acta Historica Acaemiae Scientiarum Hungaricae (Budapest) 31 1985
 Acta Iuvenum (Budapest) Zrínyi dolgozatok 2. 1985
 Acta Litteraria Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest) 27 1985
 Acta Musei Porolissensis (Zalău) 9 (1985)
 Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest) 39 1985
 Acta Technica Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest) 98 1985
 Adler (Wien) 13 1985
 Agrártörténeti Szemle (Budapest) 27 1985
 Agria : Az Egri Múzeum Évkönyve (Eger) 21 1985
 Alföld (Debrecen) 36 1985
 Alte und moderne Kunst (Wien) 30 1985
 Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös Nominatae. Sectio Historica (Budapest) 24 1985
 Anzeiger : Österreichische Akademie der Wissenschaften : Philosophisch-Historische Klasse (Wien) 122 1985
 Anzeiger des Germanischen Nationalmuseums (Nürnberg) 1985
 Archaeologiai Értesítő (Budapest) 112 1985
 Archaeologia Historica (Brno) 10 1985
 Arheološki Vestnik (Ljubljana) 36 1985
 Architektura a urbanizmus (Bratislava) 19 1985
 Ars (Bratislava) 1985
 Ars Bavarica (München) 37-38 1985
 Ars Hungarica (Budapest) 13 1985
 The Art Bulletin (New York) 67 1985
 Art Journal (New York) 45 1985
 Art Press (Paris) 1985
 Artă (București) 32 1985
 Arte Cristiana (Milano) 73 1985
 Arte Lombarda (Milano) 1985
 Arte Medievale (Roma) 2 1985
 Arte Veneta (Venezia) 39 1985
 Artibus et Historiae (Wien) No 11,12 1985
 Arx (Gleifheim) 1985
 Balassagyarmati Honismereti Híradó (Balassagyarmat) 7 1985
 Balkan Studies (Thessalonici) 26 1985
 Banatica (Resita) 1985
 Baranyai Helytörténetírás (Pács) 1983-1984 (1985)
 Baranyai Művelődés (Pécs) 1985
 Bécsi Napló (Wien) 6 1985
 Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich (Wien) 1 1985
 Békés Megyei Múzeumok Közleményei (Békéscsaba) 9 1985
 Békési Élet (Békéscsaba) 20 1985

- Beszélő (Budapest) No 13-14, 15 1985
Bildende Kunst (Berlin) 1985
Biuletyn Historii Sztuki (Warszawa) 47 1985
Borsodi Levéltári Évkönyv (Miskolc) 5 1985
Borsodi Művelődés (Miskolc) 10 1985
Borsodi Szemle (Miskolc) 30 1985
Budapest (Budapest) 23 1985
Budapest Főváros Levéltára Közleményei (Budapest) 1984 (1985)
Budapester Rundschau (Budapest) 19 1985
Bulletin Monumental (Paris) 143 1985
Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts (Budapest) 64, 65 1985
Burgenländische Heimatblätter (Eisenstadt) 47 1985
Burlington Magazine (London) 127 1985
Cahiers de Civilisation Médiévale (Poitiers) 28 1985
Časopis Moravského Muzea (Brno) 70 1985
Celjski zbornik (Celje) 1985
Codices manuscripti (Wien) 11 1985
Colóquio Artes (Lisboa) 27 1985
Communicationes Archaeologicae Hungariae (Budapest) 1985
Confessio (Budapest) 9 1985
Crisia : Muzeul Tării Crișurilor (Oradea) 15 (1985)
A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve (Debrecen) 1983-1984 (1985)
Debreceni Szemle (Debrecen) 5 1985
Deutsche Kunst und Denkmalpflege (Berlin) 43 1985
Deutsche Literaturzeitung (Berlin) 105 1985
Diakónia (Budapest) 7 1985
Dunakanyar (Budapest) 21 1985
Dunatáj (Szekszárd) 8 1985
Egyetemi Lapok (Budapest) 27 1985
Egyházi Krónika (Budapest) 32 1985
Élet és Irodalom (Budapest) 29 1985
Élet és Tudomány (Budapest) 40 1985
Élet és Tudomány Kalendáriuma 1986 (1985)
Életünk (Szombathely) 22 1985
Építés- Építészettudomány (Budapest) 17 1985
Építészeti Szemle (Budapest) 28 1985
Építőanyag (Budapest) 32 1985
Az Érem (Budapest) 41 1985
Eseménynaptár (Budapest) 1985
Esti Hírlap (Budapest) 39 1985
Etnographia (Budapest) 96 1985
Evangelikus Élet (Budapest) 50 1985
Évfordulók (Budapest) 1986 (1985)
Faenza (Faenza) 71 1985
Fejér Megyei Történeti Évkönyv (Székesfehérvár) 16 1985
Filmkultúra (Budapest) 21 1985
Filmvilág (Budapest) 28 1985
Filológiai Közöny (Budapest) 31 1985
Fizikai Szemle (Budapest) 35 1985
Folia Archaeologica (Budapest) 36 1985
Folia Historiae Artium (Krakow) 21 1985
Forrás (Kecskemét) 17 1985
Forschungen und Berichte : Staatliche Museen zu Berlin (Berlin) 25 1985
Forschungen zur Volks- und Landeskunde (Sibiu) 28 1985
Fotó (Budapest) 32 1985
Fotóművészet (Budapest) 28 1985
Földtani Kutatás (Budapest) 38 1985
Földrajzi Múzeumi Tanulmányok (Érd) 1 1985
Garten und Landschaft (München) 95 1985
Gazette des Beaux-Arts (Paris) 127 1985
Geodézia és Kartográfia (Budapest) 37 1985

- Gesta (New York) 24 1985
 Godišnjak Gradskog muzeja Varaždin (Varazdin) 7 1985
 Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske (Zagreb) 8-9 1984-1985 (1985)
 Gutenberg Jahrbuch (Mainz) 60 1985
 Hadtörténelmi Közlemények (Budapest) 32 1985
 Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve (Debrecen) 12 1985
 Ház és Ember (Szentendre) 3 1985
 Helikon (Budapest) 30 1985
 A Herman Ottó Múzeum Évkönyve (Miskolc) 22-23 1983-1984 (1985)
 A hét (Bucurest) 16 1985
 Hevesi Honismeret (Eger) 4 1985
 Hevesi Szemle (Miskolc) 13 1985
 Hid (Újvidék) 49 1985
 Historia (Budapest) 7 1985
 Historický Časopis (Bratislava) 33 1985
 Historica Carpatica (Košice) 16 1985
 Honismeret (Budapest) 13 1985
 Hungarian Book Review (Budapest) 27 1985
 Hungarian Studies (Budapest) 1 1985
 Hungarológiai Értesítő (Budapest) 7 1985
 ICOMOS Information (Párizs) 16 1985
 IBI Bulletin (Verona) 43 1985
 Igaz Szó (Marosvásárhely) 33 1985
 Informatica museologica (Zagreb) 1985
 Interpress Magazin (Budapest) 1985
 Interpressgrafik (Budapest) 1985
 Ipari Forma (Budapest) 9 1985
 Irodalmi Szemle (Pozsony) 28 1985
 Irodalmi Újság (Párizs) 36 1985
 Irodalomtörténet (Budapest) 67 1985
 Irodalomtörténeti Közlemények (Budapest) 89 1985
 Jahrbuch der Staatlichen Kunstsammlungen in Baden-Württemberg (München, Berlin) 22 1985
 Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen in Wien (Wien) 81 1985
 Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich (Wien) 50-51 1984-1985 1985
 Jahrbuch Staatliche Kunstsammlungen Dresden (Dresden) 17 1985
 Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien (Wien) 41 1985
 A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve (Pécs) 29 1984 (1985)
 Jelenkor (Pécs) 38 1985
 Jel-Kép (Budapest) 6 1985
 Journal of Garden History (London) 5 1985
 Journal of Glass Studies (Comins) 27 1985
 Journal of Jewish Art (Jerusalem) 10 1985
 Journal of Society of Architectural Historians (Philadelphia) 44 1985
 Katarzis : A Károlyi Mihály Alapítvány Évkönyve (Budapest) 1985
 Katolikus Szemle (Róma) 37 1985
 Keresztény Magvető (Kolozsvár) 91 1985
 Kisgrafika (Budapest) 14 1985
 Kolorisztikai Értesítő (Budapest) 26 1985
 Kortárs (Budapest) 29 1985
 Korunk (Kolozsvár) 44 1985
 Könyv és Könyvtár (Debrecen) 14 1985
 Könyvtáros (Budapest) 35 1985
 Könyvvilág (Budapest) 30 1985
 A Közlekedési Múzeum Évkönyve (Budapest) 7 1983-1984 (1985)
 Közlekedéstudományi Szemle (Budapest) 35 1985
 Kritika (Budapest) 1985
 Kritische Berichte (Marburg) 13 1985
 Kultúra és Közösség (Budapest) 1985
 Kunst und Kirche (Linz) 1985
 Kunstchronik (München) 38 1985
 Kunsthistoriker (Wien) 2 1985

- Kunsthistorisches Jahrbuch Graz (Graz) 21 1985
 Lakáskultúra (Budapest) 20 1985
 Lelekipásztör (Budapest) 50 1985
 Létünk (Újvidék) 16 1985
 Létünk Évkönyv (Újvidék) 1985
 Levéltári Közlemények (Budapest) 56 1985
 Levéltári Szemle (Budapest) 35 1985
 Literatura (Budapest) 1985
 Magyar Építőipar (Budapest) 34 1985
 Magyar Építőművészet (Budapest) 1985
 Magyar Filozófiai Szemle (Budapest) 29 1985
 Magyar Grafika (Budapest) 29 1985
 Magyar Hírek (Budapest) 38 1985
 A Magyar Hírek Kincses Kalendáriuma (Budapest) 1986 (1985)
 Magyar Hírlap (Budapest) 18 1985
 Magyar Ifjúság (Budapest) 29 1985
 A Magyar Képző- és Iparművészek Szövetsége Tájékoztatója (Budapest) 1985
 Magyar Könyvszemle (Budapest) 101 1985
 Magyar Mezőgazdasági Múzeum közleményei (Budapest) 1984-1985 (1985)
 Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Évkönyve (Budapest) 1984 (1985)
 Magyar Műhely (Párizs) 22, No 70, 71 1985
 Magyar Nemzet (Budapest) 48 1985
 Magyar Nyelv (Budapest) 81 1985
 Magyar Pszichológiai Szemle (Budapest) 42 1985
 Magyar Tudomány (Budapest) 30=92 1985
 Magyar Zene (Budapest) 36 1985
 Magyarország (Budapest) 22 1985
 Maltechnik-Restauro (München) 91 1985
 Matyóföld (Mezőkövesd) 1985
 Medvetánc (Budapest) 1985
 Mélyépítéstudományi Szemle (Budapest) 35 1985
 MÉSZ Információ (Budapest) 1985
 A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei (Miskolc) 23 1985
 Mitteilungen des Archäologischen Institutes der Ungarischen Akademie der Wissenschaften (Budapest)
 14 1985
 Mitteilungen der Gesellschaft für vergleichende Kunstforschung in Wien (Wien) 37 1985
 Mitteilungen der Österreichischen Galerie (Wien) 29, No 73, 1985
 A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve (Szeged) 1982-1983 I. (1985)
 Mozgó Képek (Budapest) 1 1985
 Mozgó Világ (Budapest) 11 1985
 Múzeum (Bratislava) 30 1985
 Múzeumi Hírlevél (Budapest) 6 1985
 Múzeumi Kurír (Debrecen) 5, No 47, 48, 49, 1985
 Múzeumi Levelek (Szolnok) No 47-48, 49-50 1985
 Múzeumi Mozaik (Balassagyarmat) 1985
 Múzeumi Műtárgyvédelem (Budapest) 14 1985
 Múzeumi Tájékoztató (Kaposvár) 1985
 Múzsák (Budapest) 1985
 Műemlékvédelem (Budapest) 29 1985
 Műhely (Budapest) 8 1985
 Das Münster (München) 38 1985
 Művelődés (Bucurest) 38 1985
 Művészet (Budapest) 26 1985
 Művészettörténeti Értesítő (Budapest) 34 1985
 Nagyvilág (Budapest) 30 1985
 Napjaink (Miskolc) 24 1985
 Nemzetőr (München) 29 1985
 Neohelicon (Budapest) 12 1985
 Népművelés (Budapest) 32 1985
 Néprajzi Hírek (Budapest) 14 1985
 Népszabadság (Budapest) 43 1985

- Népszava (Budapest) 113 1985
 The New Hungarian Quarterly (Budapest) 26 1985
 A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve (Salgótarján) 11 1985
 Nógrádi Művelődés (Salgótarján) 1985
 Nógrádi Szemle (Salgótarján) 16 1985
 Nők Lapja (Budapest) 37 1985
 Nyelvtudományi Közlemények (Budapest) 87 1985
 Nyelvünk és Kultúránk (Budapest) No 58, 59, 60, 61 1985
 Nyugati Magyarország (Calgary) 4 1985
 Ochraza zabików (Varsó) 38 1985
 Olvasó Nép (Budapest) 7 1985
 Opeion + Opeion Ifjusági melléklete (Budapest) 1985
 OSZK Híradó (Budapest) 29 1985
 Orvostörténeti Közlemények (Budapest) No 109/112 1985
 Österreichische Osthefte (Wien) 27 1985
 Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege (Wien) 39 1985
 Österreichische Zeitschrift für Volkskunde (Wien) 39 1985
 Palócföld (Salgótarján) 19 1985
 Památky a příroda (Praha) 1985
 Pamiatky príroda (Bratislava) 15 1985
 Pamiatky a príroda Bratislavy (Bratislava) 9 (1985)
 Pannonia (Eisenstadt) 13 1985
 Pantheon (München) 43 1985
 Pártélet (Budapest) 30 1985
 Párttörténeti Közlemények (Budapest) 31 1985
 Peristil (Zagreb) 27-28 1984-1985 (1985)
 Periodica Polytechnica. Architecture (Budapest) 29 1985
 Priloziti povijesti umjetnosti u Dalmaciji (Split) 25 1985
 Pszichológia (Budapest) 5 1985
 Rad Vojvodanskih muzeja (Novi Sad) 29 1984-1985 (1985)
 Radovi Filozofski fakultet Zadar (Zadar) 24 1984/1985 (1985)
 Radovi Instituta za povijest umjetnosti (Zagreb) 9 1985
 Rajzpedagógia (Budapest) 1985
 Rajztanítás (Budapest) 27 1985
 Ráma : Magyar Képzőművészeti Főiskola (Budapest) 1985
 Református Egyház (Budapest) 37 1985
 Református Szemle (Kolozsvár) 78 1985
 Reformátusok Lapja (Budapest) 29 1985
 Restauro (Milano) 14 1985
 Revista muzeelor și monumentelor. Monumente istorice și de artă (București) 16 1985
 Revista muzeelor și monumentelor. Muzee (București) 22 1985
 Revue de la Société d'Histoire du Theatre (Paris) 1985
 Revue roumaine d'histoire (București) 24 1985
 Revue roumaine d'histoire de l'art (București) 22 1985
 Saopštenia (Belgrád) 17 1985
 Sborník Národního muzea v Praze (Praha) 39 1985
 Sborník prací filozofické Filozofické fakulty brněnské university (Brno) F 28-29 1985
 Siebenbürgische Familienforschung (Wien) 2 1985
 Siebenbürgisch-sächsischer Hauskalenders 30 1985
 Simiolus (Wien) 15 1985
 Slovenska archeologia (Bratislava) 33 1985
 Somogy (Kaposvár) 13 1985
 Soproni Szemle (Sopron) 39 1985
 Specimina Nova Dissertationem ex Instituto Historico Universitatis Quinqueecclesiensis de Iano Pannonio
 Nominatae = A Pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Történettudományi Tanszékének
 Évkönyve (Pécs) 1 1985
 Studii și cercetări de istoria artei. Seria arta plastica (București) 32 1985
 Starinar (Beograd) 36 1985
 Starohrvatska prosvjeta (Split) 15 1985
 Studia Comitatus (Szentendre) 15, 16, 17 1985
 Südost-Forschungen (München) 44 1985

- Sveske (Beograd) 16 1985
 Szabolcs-Szatmár Megyei Helytörténetírás (Nyíregyháza) 5-6 1985
 Szabolcs-Szatmári Szemle (Nyíregyháza) 20 1985
 Századok (Budapest) 119 1985
 Szegedi Könyvtári Műhely (Szeged) 24 1985
 Székesfehérvár (Székesfehérvár) 8 1985
 Színház (Budapest) 18 1985
 Színháztechnikai Fórum (Budapest) 12 1985
 Színháztudományi Szemle (Budapest) No 16, 17, 18 1985
 Szivárvány (Chichago) 5 1985
 Szociológia (Budapest) 1984-1985
 Szovjet Irodalom (Budapest) 1985
 Tájékoztató : Képzőművészek, Iparművészek és Művészeti Dolgozók Szakszervezete, No 31, 32, 33 1985
 Táncművészet (Budapest) 10 1985
 Tanulmányok Csongrád Megye Történetéből (Szeged) 9 1985
 Társadalmi Szemle (Budapest) 40 1985
 Társadalomtudományi Közlemények (Budapest) 15 1985
 Téglaiipar (Budapest) 9 1985
 Téka (Szentendre) 1985
 Településfejlesztés (Budapest) 1985
 Településtudományi Közlemények (Budapest) 33 1985
 Teologia (Budapest) 19 1985
 Természet és Társadalom (Bratislava) 25 1985
 Természet Világa (Budapest) 116 1985
 Textil History (Leads) 16 1985
 Theologiai Szemle (Budapest) 28 1985
 Tiszatáj (Szeged) 29 1985
 Történelmi Szemle (Budapest) 22 1985
 Tudomány : A Scientific American magyar kiadása (Budapest) 1 1985
 Tudomány-Technika (Budapest) 1985
 Új Auróra (Békéscsaba) 1985
 Új Élet (Budapest) 40 1985
 Új Ember (Budapest) 41 1985
 Új Forrás (Tatabánya) 17 1985
 Új Írás (Budapest) 26 1985
 Új Látóhatár (München) 36 1985
 Új Symposion (Novi sad) 20 1985
 Új Tükör (Budapest) 22 1985
 Umění (Praha) 33 1985
 Ungarn-Jahrbuch (München) 13 1984-1985 (1985)
 Unsre Heimat (Wien) 56 1985
 Utunk (Koložsvár) 40 1985
 Űvegipar (Salgótarján) 17 1985
 Üzenet (Subotica) 15 1985
 Valóság (Budapest) 38 1985
 Várkerület (Budapest) 1985
 Városépítés (Budapest) 21 1985
 Varstvo spomenikov (Ljubljana) 27 1985
 Vasámapi Hírek (Budapest) 1 1985
 Vasi Honismereti Közlemények (Szombathely) 1985
 Vasi Szemle (Szombathely) 39 1985
 VEAB Értesítő [Iparrégészet II.] (Veszprém) 1984 (1985)
 A Veszprém Megyei Múzeumok Évkönyve (Veszprém) 17 1984 (1985)
 Vigilia (Budapest) 50 1985
 Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske (Zagreb) 1985
 Világosság (Budapest) 26 1985
 Vlastivedné štúdie Gemera (Rimavska Subota) 3 1985
 Vlastivědný věstník Moravský (Bmo) 37 1985
 Volk und Heimat (Eisenstadt) 40 1985
 Výtvarnictvo, fotografia, film (Bratislava) 23 1985

Výtvarný život (Bratislava) 30 1985
 Waffen und Kostümkunde (Berlin) 27 1985
 Weltkunst (München) 55 1985
 Wiener Geschichtsblätter (Wien) 40 1985
 Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte (Wien) 38 1985
 Zalai Gyűjtemény (Zalaegerszeg) 21 1985
 Zborník filozofickej a pedagogickej fakulty Univerzity Komenského. Muzaika (Bratislava) 18 1985
 Zbornik za likovne umetnosti (Novi sad) 21 1985
 Zbornik Narodnog muzeja (Beograd) 12/2. 1985
 Zborník Slovenského banského múzea (Banská Stiavnica) 12 1985
 Zborník Slovenského národného múzea. Etnografia (Martin) 25 1985
 Zborník Slovenského národného múzea. História (Martin) 25 1985
 Zbornik za umetnostno zgodovino (Ljubljana) 21 (1985)
 Zeitschrift für Kunstgeschichte (Berlin) 48 1985
 Zeitschrift für Schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte (Zürich) 42 1985
 Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde (Wien) 8=79 1985
 Zenetudományi Dolgozatok (Budapest) 1985 (1985)
 Zograf (Beograd) 16 1985

RÖVIDÍTÉSEK

>	lásd, lásd még
besz.	beszámoló
bev.	bevezette, bevezetés
E	angol nyelvű rezümé
F	francia nyelvű rezümé
G	német nyelvű rezümé
H	magyar nyelvű rezümé
h.n.	hely nélkül
hoz.	hozzászólás
I	olasz nyelvű rezümé
ism.	ismertetés
k.n.	kiadó nélkül
R	orosz nyelvű rezümé
rec.	recenzió
rend.	rendezte
szerk.	szerkesztette
tart.	tartalom, tartalmazza
vál.	válogatta, válogatás

ÁLTALÁNOS IRODALOM

Bibliográfiák

1. 1984. évben megjelent szakmai kiadványok. = Tájékoztató, No 33, 1985 91-100.
2. Baán Kálmán: Magyar családörténeti és címetani irodalom 1561-1944. Bp.: Könyvtér, 1984 (Tudománytár) > 1984. 2. rec. CSABA László = Világosság, 36, 1985, 10. 649-651.
3. BAKÓ Dorottya: A magyar könyv-, nyomda- és sajtóörténeti szakirodalom 1984-ben. = Magyar Könyvszemle, 101, 1985, 3-4. 317-322.
4. BÁNÓ Zsuzsanna - DALMI Kálmán - KRAJEVSZKY Gizella: Sárvár bibliográfiája 1-3. = Vasi Szemle, 39, 1985, 2. 294-308., 3. 437-464., 4. 619-626.
5. BÉNYEI Miklós: Hajdú-Bihar megye helyörténeti irodalma 1984. = A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve, 12 (1985) 215-226.
6. BIBLIOGRAPHIE choisie de la science historique hongroise 1974-1985. In: Études historiques Hongroises 1985. Bp.: Akadémiai, 1985 3. kötet. 216 p.
7. BIBLIOGRAPHIE zur kunstgeschichtlichen Literatur in Ost- und Südosteuropäischen Zeitschriften. Jg. 13, 1983. Hrsg. von Hilda Lietzmann. München: Zentralinstitut für Kunstgeschichte, 1985 263 p.
- BOR Pál írásai = bibliográfia. > 112
8. FALLER László: Irodalom Budapest műemlékvédelméhez (1978-1984) : Válogatott bibliográfia. = Műemlékvédelem, 29, 1985, 3. 246-254.
9. FERJAN, Jana Intihar: Umetnostnozgodovinska bibliografija za leto 1982. = Zbornik za umetnostno zgodovino, 21 (1985) 177-223.
- FÜLEP Lajos életére és munkásságára vonatkozó legfontosabb irodalom. > 17
10. S. GÉMES Magdolna: A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1983. = Hungarológiai Értesítő, 1, 1985, 1-2. 185-242.
11. HILLER István - MASTALIRNÉ Zádor Mária: Sopron bibliográfiája az 1985. évről. = Soproni Szemle, 39, 1985, 4. 365-379.
12. T. HORVÁTH Ildikó: A Hajdú-Bihar megyei múzeumok munkatársainak bibliográfiája 1982, 1983. = A Debreceni Déry Múzeum Évkönyve, 1983-1984 (1985) 413-418., 429-435.
13. T. HORVÁTH Ildikó: A magyar múzeumok kiadványainak bibliográfiája 1984 : Évkönyvek, folyóiratok, sorozatok, önálló kiadványok, kiállítási vezetők, katalógusok. Bp.: Múzeumi Restaurátor- és Módszertani Központ, 1985 209 p.
14. JAKABFFY Imre: Bibliographia archaeologica Hungarica = Magyar régészeti bibliográfia. = Archaeologiai Értesítő, 112, 1985, 1. 152-163.
15. JAKABFFY Imre: A Közép-Duna Medence régészeti bibliográfiája 1967-1977. Bp.: Akadémiai, 1981 rec. BOGYAY, Thomas von = Ungarn-Jahrbuch 13 1984-1985 (1985) 235. GÁSPÁR Dorottya = Archaeologiai Értesítő, 112, 1985, 1. 142-143.
16. M. Katona Julianna: A Múzeumi és Könyvtári Értesítő repertóriuma (1907-1918). Bp.: Művelődéskutató Intézet, 1982 rec. KÓHEGYI Mihály = Archaeologiai Értesítő, 112, 1985, 1. 143-144.
17. MANDIĆ, M.: Répertoire d'archéologie d'art et d'histoire culturelle : Publications parues en 1980-1983 sur les monuments historiques, stations archéologiques et recherches scientifiques en Yougoslavie. = Starinar, 36 (1985) 261-381.
18. KESTING, Anna: Schrifttum zur Deutschen Kunst. Hrsg. von Deutschen Verein für Kunstwissenschaft Heft 45 Jg.

1981. Berlin : Deutscher Verlag für Kunstwissenschaft, 1985 167 p.
19. KISS Gábor - MÁRKUS Jánosné: Zala megye irodalma : Válogatott bibliográfia 1981-1982. = Zalai Gyűjtemény, 21 1984-1985 (1985) 183-224.
20. KLASOVÁ, Milena - VŠETEČKOVÁ, Zuzana - KRESÁK, Fedor: Československá umelečkohistorická bibliografie za rok 1983. Praha : Ústav teorie a dějin umění ČAV, 1985 110 p.
21. POGÁNY György: A magyar zenetudomány bibliográfiája 1983 (kiegészítés), 1984. = Zenetudományi Dolgozatok, 1985 (1985) 237-286.
- RADOS Jenő irodalmi munkásságának válogatott bibliográfiája. > 138
22. SERFŐZÖNÉ Gémes Magda: A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1984. = Néprajzi Hírek, 14, 1985, 3. 89-173.
23. ŚNIEŻYŃSKA-STOLOT, Ewa: Materials for the descriptive bibliography concerning the Polish-Czech-Slovak-Hungarian artistic connections. = Seminarium Niedzickie = Niedzica Seminars, 2. Ed. Ewa Śnieżyńska-Stolot. Krakow : Muzeum Narodowe, 1985 227-236.
24. SZABÓ Anikó: A magyar levéltári irodalom bibliográfiája 1984-1985. = Levéltári Közlemények, 56, 1985, 2. 293-317.
25. TAKÁCS Miklós - ZSÁMPAINÉ Szalay Mária: Vas megye irodalma : Bibliográfia és repertórium 1985. = Vasi Szemle, 39, 1985, 1. 139-148., 2. 284-293., 3. 447-456., 4. melléklet [16] p.
26. TÓVÁRI Judit: Borsod-Abaúj-Zemplén megye válogatott történeti irodalma 1981-1982. Miskolc : Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, 1985 60 p.
- VARGHA László irodalmi munkássága : Bibliográfia. > 114
27. ZSOLNAY László: Szolnok megye muzeológusainak publikációi 1985-ben. = Múzeumi Levelek, No 49-50 (1985) 141-143.

Segédkönyvek

28. CASSOU, Jean: A szimbolizmus enciklopédiája. Bp.: Corvina, 1985 356 p. ill. benne: SZABADI Judit: A szimbolizmus Magyarországon. 309-344., ill. rec. SZAMOSI Ferenc: Micsoda idők voltak! = Magyar Hírlap, 1985. szeptember 7. 8.
29. MŰVÉSZ életrajzok : Kortárs magyar képzőművészek. Szerk. B. Varga Sándor. Írták Pogány Gábor, Szij Rezső, Tasnádi Attila. A művészeti díjak táblázatát Zombory György állította össze. Bp.: Képcsarnok Vállalat, 1985 421 p.
30. Az OROSZ művészet mesterei. Írták A. F. Dmitrenko et al. Bp.: Gondolat, 1985 241 p. ill.
31. Passeron, René: A szürrealizmus enciklopédiája. Bp.: Corvina, 1984 > 1984. 36. rec. ANDOR György: Impresszionizmus és szürrealizmus. = Rajztanítás, 27, 1985, 4. 30-31.
32. Sérullaz, Maurice: Az impresszionizmus enciklopédiája. 2. kiad. Bp.: Corvina, 1983 rec. ANDOR György: Impresszionizmus és szürrealizmus. = Rajztanítás, 27, 1985, 4. 30-31.
33. Új fotólexikon. Főszerk. Morvay György. Bp.: Műszaki K., 1984 > 1984. 37. rec.-nt. = Természet Világa, 116, 1985, 6. 287-288.

Művészettörténet, művészettudomány

34. AHREN, Uno: Építészet és demokrácia : Beszéd 1942-ben a stockholmi építési konferencián. Bev. Kleineisler János. = Valóság, 38, 1985, 3. 106-117. ill.

35. ALEXÁNÉ Székelyi Edit: A XX. század művészete: a neoavantgarde. + MAKSAJ László: Féltehetségek "forradalma". = Rajztanítás, 27, 1985, 1. 20-22., 22-24.
36. ARADI Nóra: Zur Ikonologie der neuen Kunst. = Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt Universität zu Berlin. Gesellschaftswissenschaftliche Reihe, 34, 1985, 1-2. 57-62.
37. ARADI Nóra: Műfaj és jelentés. = Ars Hungarica, 13, 1985, 1. 23-29. G
38. ARADI Nóra: Műfaj történet, műfajelmélet. = "Az időt mi hoztuk magunkkal" Szerk. Illés László. Bp.: Akadémiai, 1985 621-647.
39. Architekturkonzepte der Gegenwart. Hrsg. von Peter P. Schweiger et al. Berlin: Kohlhammer, 1983 rec. JÓZSEF Dénes = Magyar Építőművészet, 1985, 2. 5.
40. BAKOS, Jan: O umeleckohistorickom vedomí na Slovensku. = Romboid, 20, 1985, 12. 51-58.
41. BEKE László: Az emlékezés szerepe a műalkotások interpretációjában: Emlékfoszlányok. = Ars Hungarica, 13, 1985, 1. 123-127. G
- BEKE László: Lehetséges metakommunikáció? : Fikcióesszé. > 82
42. BERNSTEIN, B.M.: Néhány gondolat "művészet és etnosz" kapcsolatáról. = Művészet, 26, 1985, 11-12. 4-8., 57-59. ill.
43. BONIS, Antonio de: Beszélgetés Paolo Portoghesivel a posztmodernről. = Magyar Építőművészet, 1985, 4. 49-52., ill.
44. Bonta, Juan Pablo: Über Interpretation von Architektur. Berlin: Archibook, 1982 rec. MORAVÁNSZKY Ákos = Magyar Építőművészet, 1985, 4. 6-7.
45. BOZÓKI András - SZÜCS György: A politikától a művészig : A Szociológiai Kör vitéstje [Németh Lajos előadása művészet és szociológia kapcsolatáról]. = Egyetemi Lapok, 1985. május 20. 3.
46. Essays on postmodern culture. Ed. by Hal Foster. Washington: By Press, 1983 rec. P.B. [PAZÁR Béla] = Magyar Építőművészet, 1985., 6. 64.
47. FÜLEP Lajos: Célzerűség és művészet az építészetben [a II. rész töredékei]. Sajtó alá rend. és a Megjegyzések Fülep Lajos tanulmányához c. utószót írta Tímár Árpád. = Ars Hungarica, 13, 1985, 1. 129-143. G
48. FÜLEP Lajos: Individualitás. Sajtó alá rend. Tímár Árpád. = Hóbagoly, 1985, 12-16.
49. FÜLEP Lajos: A kompozíció a modern művészetben [sajtó alá rend. és bev. Tímár Árpád] = Művészet, 26, 1985, 1. 2-6.
50. FÜLEP Lajos: Konkrét jelentés. Sajtó alá rend. Tímár Árpád. = Somogy, 13, 1985, 6. 24-27.; Hóbagoly, 1985, 17-22.
51. FÜLEP Lajos: Művészet és valóság. Sajtó alá rend. és a Megjegyzések Fülep Lajos művészetfilozófiai töredékéhez c. bevezetőt írta Tímár Árpád. = Magyar Filozófiai Szemle, 29, 1985, 1-2. 254-271.
52. FÜLEP Lajos: A művészet jelentősége a múltban. Sajtó alá rend. és bev. Tímár Árpád. = Új Forrás, 17, 1985, 3. 34-37.
53. FÜLEP Lajos: A nyugtalanság. Sajtó alá rend. és bev. Tímár Árpád. = Forrás, 17, 1985, 1. 47-56.
54. FÜLEP Lajos: Rembrandt és konunk. + Tímár Árpád: Egy Fülep Lajos előadás szerkezetéről. = Kritika, 1985. 1. 17-18. ill.
55. FÜLEP Lajos: Szubjektum - objektum. Sajtó alá rend. Tímár Árpád]. = Hóbagoly, 1985, 23-26.
56. GÁBORJÁNI Péter: Visuelle Abbildung der Umgebung. = Periodica Polytechnica. Architecture, 29, 1985, 1-2. 71-89. ill.
57. GOETHE, Johann Wolfgang: Irodalmi és művészeti írásk. Vál., szerk. és a jegyzeteket írta Pók Lajos. Bp.: Európa, 1985 802 p. (Johann Wolfgang Goethe válogatott művei) tart. Képzőművészet. A német építőművészetről. 271-280.; Goethe levéltárcájából. 281-290.; Építőművészet. 291-294.; A képzőművészet nyersanyaga. 295-296.; A természet egyszerű utánzása, modor, stílus. 297-302.; Az arabeszk. 303-307.; "A szép alkotó utánzásáról". 308-312.; Építőművészet. 313-324.; A Laokón-szobor. 325-336.; Művészet és kézművesség. 337-340.; A képzőművészet tárgya. 341-344.; A műalkotások igazságáról és valószínűségéről. 345-351.; Szakvélemény egy fiatal festő képzetéről. 352-376.; A gyűjtő és övéi. 377-442.; Diderot kísérlete a festészet. 443-493.; A pályadíj kapcsán. 494-497.; Cellini ábrázolása. 498-507.; Vázlatok Winckelmann bemutatásához. 508-546.; Műren tehene. 547-554.; Filozofiatoszk képei. 555-608.; Antik és modern. 609-616.; Wilhelm Tischbein idilljei. 617-636.; Julius Caesar diadalmenete, ahogy Mantegna megfestette. 637-661.; Német építészet - 1823. 662-667.; Megfestendő tárgyak. 668.; Rembrandt, a gondolkodó. 669-670.
58. HAJNÓCZI Gyula: Láthatatlan építészet - térharmonia. = Építés - Építészettudomány, 17, 1985, 1-2. 73-80.
59. [Hegyi Lóránd - Fajó János vita > 1984. 48.] hoz. FÁBIÁN László: Légnymomás. = Művészet, 31, 1985, 1. 61-62.; DOROSZ Károly: Hozzászólás. = Művészet, 26, 1985, 1. 62.; LÓSKA Lajos: Akadémikus avantgarde? = Művészet, 26, 1985, 2. 62-63.; FAJÓ János: A divat hegemoniája, avagy a nyelvtrónfosztása. = Művészet, 26, 1985, 5. 60-63.; RIDEG Gábor: Vítázáró. = Művészet, 26, 1985, 6. 62-63.
60. HEGYI Lóránd: Az interpretáció és a műalkotás tipológia néhány kérdése a 20. századi művészetben. = Ars Hungarica, 13, 1985, 1. 105-122. G
61. Hegyi Lóránd: Új szenzibilitás. Bp.: Magvető, 1983 (Gyorsuló idő) rec. BUJDOSÓ Alpár = Magyar Műhely, 22, No. 70, 1985. 6., 12.
62. HERMANN István: A vizuális kultúráról. = Rajztanítás, 27, 1985, 3. 5-10.
63. HINCZ Gyula tanulmánya DÉSI Huber István megjegyzéseivel. Sajtó alá rend. és bev. Tímár Árpád. = Ars Hungarica, 13, 1985, 2. 233-235. G
64. HORVÁTH Dénes: Tükörterem. = Művészet, 26, 1985, 6. 38-42. ill.
65. JAKOBOVITS Miklós: Műzeumtól a városképig. = Korkunk, 44, 1985, 2. 147-148., ill.
66. KÁLLAI Emő: Optikai demokrácia [Diárium, 1947]. = Filmvilág, 28, 1985, 7. 32-33. ill.
67. KESERŰ Katalin: Művészet és kommunikáció. > 82
68. Kiss Endre: Szecesszió egykor és ma. Bp.: Kossuth, 1984 (Eszttitkai kiskönyvtár) > 1984. 54. rec. KESERŰ Katalin: Hogyan tartozik össze művészet és ideológia? = Új Írás, 25, 1985, 8. 125-128.; LÓRINCZY Huba = Irodalomtörténeti Közlemények, 88, 1985, 4-5. 577-580.
69. KISS Irén: Képzőművészetűl irodalomig : Beke Lászlóval beszélget Kiss Irén. = Kortárs, 29, 1985, 12. 138-141.
70. KLEINSEISEL János: Emberek, társadalom, építészet. = Rajztanítás, 27, 1985, 3. 1-5.
71. KMETTY János művészetpedagógiai följegyzései 2. (Az Új Akadémiai I. Főiskolai oktatás naplója II.) Sajtó alá rend. és bev. Ráth Zolt. = Ars Hungarica, 13, 1985, 2. 237-242. G > 1984. 55.
72. KROPP, Ernst: A forma fejlődése a XX. században. Bev. W. Riezler. Bp.: Népművelési Intézet, 1985 61 p.
73. Mácza János: Eszmeiség-avantgarde-művészet. 1-2. Bp.: Petőfi Irodalmi Múzeum, 1980, 1982 > 1984. 57. rec. KOVÁCS József = Irodalomtörténeti Közlemények, 89, 1985, 2. 250-252.
74. MAJOR Máté: Mindig megújuló építészet. Bp.: Építésügyi Tájékoztatói Központ, 1985 144 p. ill. tart. Bevezető 5-9.; Néhány építészettörténeti példa az elméleti következtetésekhez. 11-69.; Az építészet feltételei és ezek összefüggései. 71-96.; Az építészet mozgása, változása, fejlődése. 97-112.;

Az építészet fejlődésének hatóerői: ellentmondásai. 113-125.; Az építészet sajátosságai. 127-142.

74. MAJOR Máté: "Organikus építészet"? [> 1984. 1522.]. = Népszabadság, 1985. március 9. 13.

75. MÁRIÁSI, Iván: Dangers in modern aesthetic thinking and the potential ways of evolution. = Periodica Polytechnica. Architecture, 29, 1985, 1-2. 29-34.

76. MAROSI Emő: Az interpretáció problémái a középkori művészet történetében - fogalmi apparátus és kvalitások. = Ars Hungarica, 13, 1985, 1. 31-52. G

77. MAROSI Emő: Műemlékkutatás és művészettörténetírás. = Művészet, 26, 1985, 8. 2-7. ill.

78. MÁTTIS Teutsch János: Művészetiideológia II. = Művészet, 26, 1985, 2. 57., 61.

79. Menna, Filiberto: Tekstovi o modernoj umetnosti. Beograd : Muzej savremene umetnosti, 1984 rec. SEBŐK Zoltán: Módszertani sokoldalúság. = Úzenet, 15, 1985, 1. 63-64.

80. Meurer, Bernd - Vincon, Hartmut: Industrielle Ästhetik. Gießen : Anabas, 1983 rec. RITTER P. Tibor = Ipari Forma, 9, 1985, 3. 27-28., ill.

81. MIKLÓS Pál: A megszólaltatott ornamentika. = Jel-Kép, 6, 1985, 3. 27-36. ill. E

82. A MŰVÉSZET és/mint kommunikáció : A Magyar Képző- és Iparművészek Szövetségének a Képzőművészeti Világhét alkalmából rendezett tanácskozásain elhangzott előadások, 1983. szeptember 28., 30. október 1. Bp. : Magyar Képző- és Iparművészek Szövetsége, 1985 111 p. tart. Drecin József: Megnyitó. 3-4.; Szecskő Tamás: Vizuális kultúra és tömegkommunikáció. 5-11.; Katanics Sándor: Közművelődés és tömegkommunikáció, Bács-Kiskun megyei tapasztalatok. 12-18.; Timár Árpád: Értékrend és tömegkommunikáció. 19-23.; Tamás Ervin: Mit vár a művészettársadalom a tömegkommunikációs eszközöktől? 23-25.; Németh Lajos: A képzőművészet nyelve nyelv-e? 27-33.; Marosi Emő: A középkori művészet nyelvi funkciója. 34-39.; Szabadi Judit: A modern művészet nyelvújítási kísérletei : A szimbolizmus. 40-47.; Takács József: A kommunikáció mint alapelv a futurista ars poetikákban. 48-50.; Ráth Zsolt: A "magyar kubizmus" felemás nyelvújítási kísérlete. 51-54.; Kovács Péter: A modern szobrászat nyelvújítási törekvései. 55-60.; Hán Anna - Kömer Éva: Az orosz és magyar avantgárdizmus társadalmi funkciójáról, forma- és nyelvújító tevékenységéről. 61-67.; Szabó Júlia: Közép-kelet-európai avantgárd (1905-1925). 68-77.; Miklós Pál: Az iparművészet szemiotikája. 76-79.; Hajnóczy Gábor: Az építészeti "nyelve": Az építészeti kommunikáció jellege. 80-83.; Gábor Eszter: Kifejezőképtelen-e a modern építészet? 84-89.; Beke László: Lehetéské metakommunikáció? : Fikcióesszé. 89-92.; Hegyi Lóránd: Az "újszenzibilitás" mint nyelvújítási kísérlet. 93-98.; Petemák Miklós: Video-művészet-kommunikáció. 99-102.; Keszér Katalin: Művészet és kommunikáció. 103-107.; Hoffmann Márta: A TV Híradó és a képzőművészet. 107-110.

NÉMETH Lajos: A képzőművészet nyelve nyelv-e? > 82

83. NÉMETH Lajos: A műinterpretáció kérdéseiről. = Ars Hungarica, 13, 1985, 1. 5-22. G

84. A NÉPHAGYOMÁNY vonzásában : Az Erzsébetvárosi Galéria kiállítássorozatról. Összeáll. és az interjúkat készítette Bosnyák Sándor. Bp. : Műzsák, 1985 73 p., [40] t., ill. tart. Bosnyák Sándor: A néphagyomány vonzásában című kiállítássorozatról. 5-7.; 1981-től megrendezett kiállításaink. 8-11.; A művészek vallomásaiból: Bálint Endre, Boda Gábor, Csáji Attila, Dombay Győző, Domján József, Halmi Miklós, Illés Árpád, Ilyés István, Jankovics Marcell, Káti Mihály, Koncz Béla, Kürthy Sándor, Mitsui Sen, Oláh Mátyás, Papp Oszkár, Petrilla István, Porkoláb Sándor, Szemadám György, Tóth Menyhért, Veress Pál. 12-22.; Beszélgetés Csete György

építésszel. 23-30.; Beszélgetés Németh Lajos művészettörténésszel. 31-35.; Beszélgetés Péterfy László szobrászművésszel. 36-41.; Beszélgetés Somogyi Győző grafikumművésszel. 42-49.; Beszélgetés Szemadám György festőművésszel. 50-62.; Visszhang. 63-73.

85. Nils-Arvid, Bringéus: Volkstümliche Bilderkunde. München : Callwey, 1982 rec. SINKÓ Katalin = Etnographia, 96, 1985, 4. 596-597.

86. Panofsky, Erwin: A jelentés a vizuális művészetekben. Bp. : Gondolat, 1984 > 1984. 64. rec. ALMÁSI Miklós = Magyar Nemzet, 1985. január 18. 8.

87. PLANCHART, Alfredo: A megismerés fejlődése és a festészet. = Élet és Tudomány, 1985. április 26. 525-527. ill.

88. POGÁNY Ö. Gábor: Bálványok nélkül vagy bálványok között. = Hevesi Szemle, 13, 1985, 4. 26-33.

89. POGÁNY Ö. Gábor: Képzőművészet - vizuális kultúra. = Hevesi Szemle, 13, 1985, 5. 52-56.

90. Popper Leó: Esszék és kritikák. Bp. : Magvető, 1983 > 1984. 68. rec. BORI Imre: Lukács György szellemi testvére. = 7 Nap, 1985. szeptember 6. 30.; KOCZISZKY Éva = Hungarológiai Értesítő, 7, 1985, 3-4. 153-155.; RUGÁSI Gyula: Teremtés és megváltás a művészetben. = Jelenkor, 38, 1985, 2. 149-154.

91. SCHNELLER István: Mit jelent építeni? 1. rész. = Magyar Építőművészet, 1985, 5. 48-50., ill., 2. rész. 1985, 6. 60-61., ill. E F G R

92. SCHNELLER István: A tér megragadásának két meghatározó kísérlete korunkban M. Heidegger és O.F. Bollnow írásaiban. = Építés- Építészettudomány, 17, 1985, 3-4. 467-479.

93. SEBŐK Zoltán: Az avantgarde helyzet ma. = Magyar Műhely, 22, No 70, 1985 17., 30-31.

94. SÍK Csaba: Vonzódás, választás. = Új Írás, 25, 1985, 11. 130-134.

95. SIMON Zsuzsa: A giccs vonzásában : Lázadás és menedék. = Letünk, 15, 1985, 3-4. 552-583.

96. SOMOS Gyula: A képzőművészet mint közlési rendszer. = Ráma 1985 37-44.

97. STURCZ János: A műinterpretáció kérdése a századforduló magyar művészettudományában. = Ars Hungarica, 13, 1985, 1. 85-96. G

98. SZENTKUTHY Miklós: Gondolatok a képtáran : Veterán magántanuló elmékedése a rendkívüli capricciójáról az Európai Iskola utolsó padjában. = Kortárs, 29, 1985, 1. 11-32. ill.

99. SZUROMI Pál: A komikus és groteszk látásmód természetéhez. = Művészet, 26, 1985, 2. 2-5. ill.

TÍMÁR ÁRPÁD: Értékrend és tömegkommunikáció. > 82

100. VADAS Ferenc: Építészetről ími. = Magyar Nemzet, 1985. november 1. 4.

101. VÁMOSSY Ferenc: Az építészeti kritika és értékelés elméleti problémái c. kandidátusi értekezésének vitája. Preisich Gábor, Kubinszky Mihály oppenensi véleménye - Vámoossy Ferenc válasza. = Építés- Építészettudomány, 17, 1985, 3-4. 453-466.

102. VIDOR Ferenc: A "techné"-től az architektúráig. = Valóság, 38, 1985, 7. 50-65.

Tudománytörténet, művészettörténetek és kritikusok

103. BÁRDOS István: Az esztergomi Balassa Bálint Múzeum előtörténete [Esztergom-vidéki Régészeti és Történelmi Társulat]. = Dunakanyar, 21, 1985, 2. 52-54.

104. BODOR Ferenc: Százéves az iparművészeti szakajtó és az egykori Iparművészeti Társulat. = Ipari Forma, 9, 1985, 4. 26., ill.

105. DERCSENYI Dezső: Falfestmények helyreállítása Magyarországon. = Múzeumi Műtárgyvédelem, 14 (1985) 89-104., ill.
106. ERDÉLYI Balázs - SÁGI Károly: A magyarországi régészeti légi fényképezés története és a Szent György-hegyi kolostorom. = A Veszprém megyei Múzeumok Közleményei, 17 1984 (1985) 273-280., ill. G
107. KOVÁCS Tibor: Beszámoló a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat 1984. évi tevékenységéről. = Archaeologiai Értesítő, 112, 1985, 2. 267.
108. KUBINSZKY Mihály: Az MTA Építészettörténeti és Elméleti Bizottság tevékenységének elmúlt évtizede (1973-1985). = Építés-Építészettudomány, 17, 1985, 1-2. 223-228.
- NAGY Emese: Jankovich Miklós régészeti és műemléki tevékenysége. [Függelék: Jankovich Miklós gyűjteményeinek lelőhelyes tárgyai, valamint publikált és kéziratok jegyzeteinek, levelezésének lelőhelyekre vonatkozó megjegyzései]. > 427
109. SZINNYAI Katalin - ZÁDOR Mihály: Az építés- és technikátörténeti kutatások helyzete napjainkban. = Építés-Építészettudomány, 17, 1985, 1-2. 205-213. ill.
110. BÉI Mátyás
ifj. BARTHA Lajos: Egy jelentős lexikon és tudós szerzője. = Évfordulók a műszaki és természettudományokban 1986 (1985) 36-39. ill.
- KOSÁRY, Domokos: Mathias Béi und die Intelligenz im alten Ungarn des achtzehnten Jahrhunderts. = Études historiques Hongroises 1985. Bp.: Akadémiai, 1985 2.köt. 579-595.
- TIBENSKY, Jan: Le legs spirituel de Mátyás Béi et ceux qui en héritent. = Hungarian Studies, 1, 1985, 2. 205-211.
- VILMSZKY László. Descriptio Comitatus Comaromiensis : Béi Mátyás kéziratok műve Komárom vármegyéiről. = Új Forrás, 17, 1985, 5. 77-83.
- WELLMANN, Imre: Mátyás Béi, a polygraph in Hungary in the 18th century. = Hungarian Studies, 1, 1985, 2. 191-204.
- WELLMANN, Imre: Mathias Béi, organisateur de la recherche scientifique. = Intellectuels français, intellectuels hongrois, XIIIe-XXe siècles. Ed. Béla Köpeczi, Jacques Le Goff. Bp. : Paris : Akadémiai ; CNRS, 1985 153-158.
111. BÍRÓ József
Bíró Imre: Bíró József munkássága. = Magyar Nemzet, 1985. január 21. 6.
- ZÁDOR Anna: Bíró József (1907-1945). = Művészettörténeti Értesítő, 34, 1985, 3-4. 203-205.
112. BÓNA István
SZABÓ Péter: Professzor a tizenkilencedik megyéből [beszélgetés]. = Hevesi Szemle, 13, 1985, 5. 78-81. ill.
113. Bor Pál
Bor Pál írásai : Bibliográfia. Összeáll. Bor István. = Építés-Építészettudomány, 17, 1985, 3-4. 487-488.
114. Dercsényi Dezső
D.R.: Dercsényi Dezső 75 éves. = Új Ember, 1985. július 21. 2. ill.
- GERŐ László: Dercsényi Dezső 75 éves. = Élet és Irodalom, 1985. július 19. 8.
- SZEKELY András: Dercsényi Dezső hetvenöt éves. = Magyar Hírlap, 1985. július 17. 6.
115. Elek Artúr
ROMÁN Kati: Elek Artúr emléke. = Új Tükör, 1985. június 23. 45. ill.
116. Frank János
SZAMOSI Ferenc: Frank János hatvan éves. = Magyar Hírlap, 1985. június 11. 6.
- SZEKRÉNYESSY Júlia: Frank János hatvan éves. = Élet és Irodalom, 1985. június 21. 12.
117. Fülel Lajos
ANDRÁSFALVY Bertalan: Fülel Lajos emlékezete. = Honismeret, 13, 1985, 1. 3-5. ill.
- BALÁZSI Károly: Kollektív emlékezet. = Bajai Műsor, 1985. december, 3.
- BARÁNSZKY Jób László: Az elnemt prédikátor : Fülel Lajos centenáriuma. = Magyar Hírlap, 1985. január 23. 6.
- BATÁRY Gyula: Száz éve született Fülel Lajos. = Reformátusok Lapja, 1985. január 27. 6. ill.
- BODNÁR György: A magyar modernség dilemmája : Fülel Lajos irodalomszemléje. = Jelenkor, 38, 1985, 6. 559-565.
- BOLYKI János: Lukács György és Fülel Lajos kapcsolatáról. = Theologiai Szemle, 28, 1985, 5. 309-311.
- BORI Imre: Fények és árnyak. = 7 Nap, 1985. február 22. 32-33.
- BORI Imre: Fülel Lajos évfordulóján. = 7 Nap, 1985. február 1. 32.
- BORI Imre: Fülel Lajos a modern izlés apostola. = 7 Nap., 1985. február 8. 31. ill.
- BORI Imre: Kezdeményezések - folytatások nélkül. = 7 Nap, 1985. február 15. 30-31.
- F.CSANAK Dóra: Fülel Lajos és Dutka Ákos leveleiből. = Tiszatáj, 39, 1985, 2. 75-84.
- F.CSANAK Dóra: Fülel Lajos és Lyka Károly kapcsolatának néhány dokumentuma. = Magyar Tudomány, 30, 1985, 5. 396-398.
- F.Csanak Dóra: Fülel Lajos kéziratok hagyatéka : Ms 4552-Ms 4609. Bp. : MTA Könyvtár, 1984 > 1984. rec. (gazda)[GAZDA István] = Magyar Nemzet, 1985. február 12. 7.
- CSÜRÖS Miklós: Fülel Lajos - Baksay Sándorról. = Tiszatáj, 39, 1985, 2. 71-75.
- DEMÉNY János: Incommodáció és epifániák : Fülel Lajos és Molnár Antal levelezéséből. = Kortárs, 39, 1985, 2. 133-138.
- DERCSENYI Dezső: Fülel Lajos (1885-1970) : Gyakrabban kellene olvasni. = Népszabadság, 1985. január 23. 7.
- DÉSI Ábel: Fülel Lajos küldetése. = 7 Nap, 1985. január 25. 32. ill.
- DOBAI Tamás: Fülel Lajos nyomában [beszélgetés Miskolcyné Juhász Ilonával]. = Bajai Műsor, 1985. december, 6-11.
- DURANCI, Bela: Jegyzetek Fülel Lajosról. = Híd, 49, 1985, 3. 386-394.
- ÉLES Csaba: Északfokok : Fülel Lajos és Lukács György pályakezdesének érintkezési pontjai. = Alföld, 36, 1985, 4. 34-45.
- ÉLES Csaba: A kultúra tradíciói: A képzőművészeti hagyomány és modernség ikerproblémája Fülel Lajos ifjúkori műveiben. = Napjaink, 24, 1985, 1. 26-27.
- FÜLEL Lajos Baranyában. Összeáll. Huber Kálmánné, Mendöl Zsuzsa. Az előszót írta: Tüskés Tibor. Pécs : Baranya Megyei Könyvtár, 1985 50 p., ill. tart. Tüskés Tibor: Előszó. 5-9.; Adattár. 11-33.; Fülel Lajos: Válság és karácsony. 33-37.; Zsadányi Oszkár: 25 évi emigráció után újból megszólal Fülel Lajos, a zengővárkonyi református pap, akit nem engedtek katedrához, mert megmaradt kommunistának. 38-41.; Zsadányi Oszkár: Akiket kinevezett és akiket elfelejtett kinevezni a demokrácia : Fülel Lajos az egyetemek felelőségéről. 42-44.; Levelek Bogárné Jánosnéknak és Császár Jánosnéknak. 45-50. rec. FEKETE Ildikó = Reformátusok Lapja, 1985. március 3. 4.
- FÜLEL Lajos emlékkönyv : Cikk, tanulmányok Fülel Lajos életéről és munkásságáról. Vál., szerk. a jegyzeteket és a bibliográfiát összeáll. Tímár Árpád. Bp. : Magvető, 1985 389p. ill. tart. Alexander Bernát: Fülel Lajos Nietzsche könyve megjelenése alkalmából. 7-10.; Lukács György: Fülel Lajos Nietzsche-ről. 11-12.; Fogarasi Béla: Fülel Lajos: Nietzsche Frigyes : Tanulmány és fordítás. 13-14.; Kósa Miklós: Nietzsche: A tragédia eredete: fordította és bevezette Fülel Lajos. 15-17.; Alexander Bernát: A Szellem. 17-20.; Hauser Arnold: A Szellem. 21-22.; Alexander Bernát: Ma-

- gyarművészet. 23-27.; Szilágyi Géza: Magyar művészet. 28-29.; Genthon István: Fülep Lajos: Magyar művészet. 30.; Szaulich Antal: Beszélgetés dr. Fülep Lajos lelkéssel a magyar nép költészetéről és dalairól. 31-35.; Molnár Samu: Dr. Fülep Lajos elköltözött Bajáról. 35-36.; Előd Géza: A látó emberről. 37.; Kodolányi János: Baranyai utazás (részlet). 38-41.; Demény János: Bartók a művészettörténelemben. 42-43.; Lőrincz Ernő: Fülep Lajosról a Magyar művészet megjelenésének 20. évfordulóján. 44-55.; Zsadányi Oszkár: 25 évi emigráció után újra megszólal Fülep Lajos, a zengővárkonyi református pap, akit nem engedtek katedrához, mert megmaradt kommunistának. 56-59.; Ruffy Péter: Fülep Lajos nyolcvan éves. 59-60.; Németh Lajos: Gondolatok Fülep Lajos munkásságáról. 61-70.; Lőrincz Ernő: Fülep Lajos. 71-78.; Pemeczky Géza: Egy magyarművészfilozófus. 79-115.; Kömer Éva: Fülep Lajos emlékezete. 116-118.; Németh Lajos: Fülep Lajos halálára. 119-120.; Miklós Pál: Fülep Lajos: Magyar művészet. 121-125.; Vekerdí László: A fiatal Fülep. 126-147.; Tolnay Károly: Fülep Lajos írásai Cézanne-ról. 148-151.; Tókei Ferenc: Fülep Lajos különös élete. 152-159.; E. Fehér Pál: Fülep Lajos korszerűsége. 160-163.; Gyergyai Albert: Jegyzetek Fülep Lajosról. 164-167.; Granasztói Pál: Alakok, álmok (részlet). 168-179.; Illyés Gyula: Az eligazító. 180-186.; Takáts Gyula: A láttatás tudása: Emlékeim Fülep Lajosról 90. születésnapján. 187-195.; Martyn Ferenc: Fülep Lajos Zengővárkonyban. 196-200.; Fodor András: Fülepről és a tanítványokról. 201-205.; Sárosi Bálint: Fülep Lajos, a népzenei adatközlő. 206-208.; Csűrös Miklós: Fülep Lajos irodalmi tanulmányai. 209-223.; Németh Lajos: Fülep Lajos művészettudományi. 224-229.; Dercsényi Dezső: A tudományszervező. 230-235.; Marosi Ernő: Fülep Lajos és "A magyar művészettörténelem filadelfia". 236-242.; Hajnóczi Gyula: Fülep Lajos és az építészet. 243-249.; Vekerdí László: A korprobléma Fülep Lajos írásában. 250-254.; Szabó Júlia: Fülep Lajos: A művészet forradalmától a nagy forradalomig. 255-259.; Németh Lajos: Fülep Lajos és Kondor Béla találkozása. 260-269.; Csányi László: Fülep Lajos Tolnában. 270-273.; Tüskés Tibor: Adatok Fülep Lajos zengővárkonyi éveire. 274-291.; Csűrös Miklós: Nemzet és nemzeti Fülep Lajos felfogásában. 292-299.; Kömer Éva: Változások a magyar művészettörténeti irodalom szemléletében: A harmincas évek. 300-310.; Lőrincz Ernő: Fülep Lajos és a "Bécsi Iskola". 311-321.; Zádor Anna: Emlékeim Fülep Lajosról. 322-341. Jegyzetek. 354-374.; Bibliográfia: Fülep Lajos életére és munkásságára vonatkozó legfontosabb irodalom. 374-389. rec. CSATÁR Imre: Ütközben. = Magyar Nemzet, 1985. július 13. 8.; ÉLES Csaba: Hommage à Lajos Fülep. = Alföld, 36, 1985, 10. 91-92.; POLGÁRDY Géza = Reformátusok Lapja, 1985. augusztus 4. 4.; RÓNAY László = Kritika, 1985. 11. 28. GLUCK, Mary: Georg Lukács and his generation 1900-1918. London: Cambridge Mass.: Harvard University Press, 1985 265 p.
- H.H.F. [HÖRKAY-HÖRCHER Ferenc]: Fülep Lajos a Lélegzet tükrében [beszélgetés Tábor Ádámval és Miklóssy Endrével]. = Egyetemi Lapok, 1985. március 11. 6. ill.
- HORVÁTH György: Fülep Lajos jubileumára. = Magyar Nemzet, 1985. január 23. 7.
- KARÁDI Éva: Lukács, Fülep és a magyar szellemtudományi iskola. = Magyar Filozófiai Szemle, 29, 1985, 1-2. 1-55. G
- KISS Endre: Fülep Lajos a filozófus. = Új Írás, 25, 1985, 9. 72-75.
- KONTHA Sándor: Emlékezés Fülep Lajosra. = Népszava, 1985. január 23. 6.
- KOVÁCS Ákos: Egy Fülep dokumentum története. = Magyar Nemzet, 1985. február 4. 6.
- LACKÓ Miklós: "Az emberiv egyetemesült nemzeti remeg a sorsáért". Fülep Lajos helye a magyar szellemi életben. = Jelenkor, 38, 1985, 4. 561-570.
- MAROSI Ernő: Fülep Lajos és a nemzeti művészet. = Jelenkor, 38, 1985, 3. 257-261.
- MIKLÓSSY Endre: Paul Cézanne és Fülep Lajos. = Hóbagoly 1985, 5-11.
- MONOSTORI Imre: A nagy szenvedés szent és megszentelt: Németh László tizenhárom levele Fülep Lajosnak. = Napjaink, 24, 1985, 2. 22-25.
- NÉMETH Lajos: Fülep Lajos. = Ezer év: Arcképek a magyar történelemből. Szerk. biz. elnöke Kállai Gyula. Bp.: Hazafias Népfront, 1985 473-476. ill.
- NÉMETH Lajos: Fülep Lajos és a modern művészet. = Jelenkor, 38, 1985, 9. 782-792.
- NÉMETH Lajos: Fülep Lajosról 1. 2. = Jelenkor, 38, 1985, 1. 43-48., 2. 155-157.
- NÉMETH Lajos: Fülep Lajosról - születésének századik évfordulóján. = Élet és Tudomány, 1985. január 25. 105-106. -6.: Fülep-különszám [Hóbagoly - Lélegzet] = Élet és Irodalom, 1985. december 6. 8.
- POLGÁRDY Géza: Fülep Lajos Baján. = Reformátusok Lapja, 1985. október 27. 4.
- S.M. [SÁRVÁRI Márta]: Egy nagy tudós emléke [Zengővárkony, Emlékszoba]. = Magyar Nemzet, 1985. március 1. 12.
- STURCZ János: A fülepi életmű [Fülep Lajos születésének 100. évfordulójára rendezett konferencia. Pécs, 1985. január 21-23]. = Magyar Tudomány, 30, 1985, 7-8. 592-596.
- SÜMEGI György: Egy fénykép alá [Fülep Lajos és a bajai református egyház presbiterei]. = Új Tükör, 1985. szeptember 8. 28. ill.
- SÜMEGI György: Fülep Lajos bajai éveiről. = Bajai Műsor, 1985. december, 3-4.
- SÜMEGI György: Fülep Lajos tiszteletes úr Baján. = Forrás, 17, 1985, 1. 64-73.
- SZABÓ Botond: Fülep Lajos (1885-1970). = Teológiai Szemle, 28, 1985, 5. 305-309.
- SZABÓ Péter: Kortársunk Fülep Lajos [Fülep Lajos születésének 100. évfordulójára rendezett konferencia, Pécs, 1985. január 21-23]. = Somogy, 13, 1985, 3. 95-97.
- TÁBOR Ádám: Bevezető [Lélegzet XII.]. = Hóbagoly 1985, 3.
- TÍMÁR Árpád: Lajos Fülep 1885-1970: A prophet and his time. = The New Hungarian Quarterly, 26, No 98, 1985 165-172. ill.
- TÓBIÁS Áron: Megmentett hangszalagok: Találkozás Fülep Lajossal: A mai magyar művészetéről. Széher úti séták. = Olvasó Nép, 7, 1985, 3. 140-153.
- TÖRÖK L. Gábor: Fülep Lajos a magyarság pusztulásáról. = Bajai Műsor, 1985. december, 15-18.
- TÜSKÉS Tibor: Fülep Lajos emlékezete. = Confessio, 9, 1985, 1. 76-80. ill.
- TÜSKÉS Tibor: "Kedves komámasszony": Fülep Lajos levelei Bognár Jánosnéknak. = Napjaink, 24, 1985, 1. 22-25. ill.
- TÜSKÉS Tibor: "Kedves Tanító Úr": Fülep Lajos levelei Császár Jánosnak. = Tiszatáj, 39, 1985, 2. 84-96.
- TÜSKÉS Tibor: A Magyarművészet-ről - csaknem hetven év múlva. = Forrás, 17, 1985, 1. 74-82.
- Cs. VARGA István: Fülep Lajos centenáriuma. = Borsodi Művelődés, 10, 1985, 2. 37-40.
- VARGA József: Fülep Lajos emlékezete. = Új Tükör, 1985. január 20. 11. ill.
- VARGA József: Fülep Lajos centenáriuma. = Élet és Irodalom, 1985. január 18. 13.
- VARGA József: Fülep Lajos emlékezete. = Új Tükör, 1985. január 20. 11. ill.
- VEKERDI László: Emlékezés az utolsó Árpád-házi királyra. = Hóbagoly 1985 31-36.; Somogy, 13, 1985, 6. 27-31.; VEKERDI László: "Esőt a hó, engöm bélepött". = Tiszatáj, 39, 1985, 2. 61-71.

- VEKERDI László: Fülel Lajos magyarságsejmeléte. = Baji Músor, 1985. december, 14.
- VEKERDI László: "Mondd meg, mi nyugtalanít, megmondom mi vagy". = Forrás, 17, 1985, 1. 57-64.
- VIRT László: Századunk magyar művelődésének egy kiváló alakja. = Katolikus Szemle, 32, 1985, 3. 205-214.
- VÖRÖSS László: Fülel árnya. = Hóbagoly 1985, 27-30.
- ZÁDOR Anna: Emlékeim Fülel Lajosról. = Jelenkor, 38, 1985, 1. 49-52.
- ZIMÁNÉ Lengyel Vera: 100 éve született Fülel Lajos. = Eseménynaptár, 1985, 1. 17-23.
- 118. Gerő László**
- NÁDOR Tamás: Az építészet Kodályának kellene eljőnnie: 10 kérdés Gerő Lászlóhoz. = Magyar Ifjúság, 1985. május 31. 34-35. ill.
- 119. Granasztói Pál**
- BALOG János: Granasztói Pál. = Új Tükör, 1985. július 21. 43. ill.
- ELHUNYT Granasztói Pál. = Magyar Hírlap, 1985. július 6. 9.
- ELHUNYT Granasztói Pál. = Népszabadság, 1985. július 6. 21.
- JÁVOR Ottó: Granasztói Pál (1908-1985). = Budapest, 23, 1985, 9. 29. ill.
- POLÓNYI Károly: Búcsú egy sztoikus építészről. = Élet és Irodalom, 1985. július 12. 7.
- VIDOR Ferenc: Granasztói Pál (1908-1985). = Magyar Építőművészet, 1985, 5. 7., ill.
- Z.L. [ZAY László]: Búcsú Granasztói Páltól. = Magyar Nemzet, 1985. július 6. 4.
- 120. Hamvas Béla**
- SZÜCS Károly: "Forradalom a művészetben": Hamvas Béla művészetszemlélete. Szakdolgozat, ELTE Bölcsészettudományi Kar, Művészettörténeti Tanszék. Bp., 1985
- 121. Hevesi Lajos**
- SÁRMÁNY-PARSONS, Ilona: Ludwig Hevesi - mehr als ein österreichisch-ungarischer Kunstkritiker, Chronist und Wegbereiter. = Alte und moderne Kunst, 30, No 203, 1985 30-31., ill.
- 122. Ipolyi Arnold**
- CSÁKY Károly: Ipolyi Arnold nyomában. = Csáky Károly: Honti barangolások. Pozsony: Madách, 1985 131-152. ill.
- Hoppál Mihály: Ipolyi Arnold. Bp.: Akadémiai, 1980 rec.
- BARANYI, Mária: Ungarn-Jahrbuch, 13 1984-1985 (1985) 295-297.
- 123. Jakabffy Imre**
- TÓTH Endre: Jakabffy Imre 70 éves. = Archaeologiai Értesítő, 112, 1985, 1. 119., ill.
- 124. Kádár Zoltán**
- NAGY Tibor: Kádár Zoltán köszöntése. = Archaeologiai Értesítő, 112, 1985, 1. 118., ill.
- 125. Kállai Ernő**
- Grafikák Kállai Ernő hagyatékából. Bp., Óbudai Pincegaléria, 1984 > 1984. 114. ism. P.SZABÓ Ernő = Művészet, 26, 1985, 1. 63-64.
- FORGÁCS Éva: Festészet, film, fényképrealizmus: Kállai Ernő és a vizualitás. = Filmvilág, 28, 1985, 7. 30-31. ill.
- MEGAY László: Kállai Ernő emlékezete. = Magyar Nemzet, 1985. december 28. 4. ill.
- FRANK, Tanja: Hannes Meyer und Ernst Kállai: Eine freundschaftliche Kontroverse am Bauhaus. = Bildende Kunst, 1985, 10. 475-476., ill.
- 126. Kazinczy Ferenc**
- Csatkai Endre: Kazinczy és a képzőművészetek (1925). Bp.: MTA Művészettörténeti Kutató Csoport, 1984 > 1984. 115. rec. L.S. [LUKÁCSY Sándor] = Hungarológiai Értesítő, 7, 1985, 3-4. 43.
- 127. Kelemen Lajos**
- SZABÓ T. Attila: Kelemen Lajos a személyes emlékezés fényében. = Szabó T. Attila: Tallózás a múltban. Bukarest: Kriterion, 1985 480-498.
- 128. Koczogh Ákos**
- BATA Imre: Koczogh Ákos hetven éves. = Élet és Irodalom, 1985. november 29. 10.
- KISS Tamás: Koczogh Ákos hetven éves. = Alföld, 36, 1985, 12. 84-86.
- 129. László Gyula**
- ARS pedagogica [beszélgetés László Gyulával]. = Egyetemi Lapok, 1985. április 22. 5.
- HOREDT, Kurt: Gyula László 75 Jahre. = Ungarn-Jahrbuch, 13 1984-1985 (1985) 317-318.
- KRASSÓI Dániel: Méltó igazsággal [beszélgetés]. = Magyar Ifjúság, 1985. március 29. 27-28. ill.
- 130. Mahler Ede**
- JÁRY Péter: Jó ember, jó tanár, kiváló tudós: Mahler Ede halálórási évfordulója. = Új Élet, 1985. szeptember 1. 6.
- 131. Marsigli, Luigi Ferdinando**
- Vékony László: Egy olasz polihistor a Kárpát-medencében. Újvidék: Fórum, 1984 > 1984. 119. rec. RICZ Péter = Létünk, 15, 1985, 2. 412-414.; SZEKERES László: Új mozaikkockák. = Úzenet, 15, 1985, 11. 711-712.
- 132. Milleker, Felix**
- Scherer, Anton: Felix Milleker (1858-1942): Persönlichkeit und Werk des Archäologen, Polyhistor und Schöpfers des Städtischen Museums zu Werschetz (Banat). München, 1983 rec. KOSZTITY, Szrahina K. = Rad Vojvodanszkih muzea, 29 1984-1985 (1985) 181-184.
- 133. Nagy Iván**
- KOVÁCS Anna: Nagy Iván a múzeumlalító. = A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve, 11 (1985) 347-353.
- 134. Ormós Zsigmond**
- KESERŰ Katalin: Képlátás, képértelmezés a 19. század közepén Magyarországon - Ormós Zsigmond munkássága tükrében. = Ars Hungarica, 13, 1985, 1. 77-84. G
- 135. Pulszky Ferenc**
- KOROMPAY H. János: Pulszky Ferenc irodalomsejmeléte az 1840-es években. = Irodalomtörténeti Közlemények, 89, 1985, 4-5. 437-455. F
- 136. Pulszky Károly**
- HALÁPY Lili: Ausztrálról ró génye Pulszky Károlyról [Thomas Shapcot: White stage of exile]. = Magyar Nemzet, 1985. január 28. 6.
- 137. Rabinovszky Máriusz**
- E.M. [EMBER Mária]: In memoriam Rabinovszky Máriusz és Szentpál Olga. = Magyar Nemzet, 1985. december 14. 8.
- 138. Rados Jenő**
- CSONKA Pál: Rados Jenő köszöntése. = Magyar Építőművészet, 1985, 1985, 1. 5.
- DRAGONITS Tamás: Rados Jenő a Városépítési Tudományos és Tervező Intézetben. = Építés-Építészettudomány, 17, 1985, 7. 7-8.
- GERŐ László: Rados Jenő köszöntése. = Építés-Építészettudomány, 17, 1985, 1-2. 3-4. ill.
- HAJNÓCZI Gyula: Rados Jenő a műegyetemi professzor. = Építés-Építészettudomány, 17, 1985, 1-2. 5-6.
- KOMÁRK Dénés: Rados Jenő életpályája. = Építés-Építészettudomány, 17, 1985, 1-2. 9-10.
- Rados Jenő irodalmi munkásságának válogatott bibliográfiája. Összeáll. Bardoly István. = Építés-Építészettudomány, 17, 1985, 1-2. 10-13.
- 139. Rajna György**
- KURCZ Béla: Szoborkalauz [beszélgetés Rajna Györggyel]. = Magyar Nemzet, 1985. június 25. 6.
- 140. Rómer Flóris**
- FAZEKAS Mihály: Karcagi régészeti és néprajzi emlékek a XIX. század végéről: Rómer Flóris és Herman Ottó Karcagon. = Múzeumi Levelek, No 49-50 (1985) 22-31.

RADNAI Lóránt: Rómer Flóris. = Irodalmi Szemle, 28, 1985, 6. 550-552. ill.

141. Scheiber Sándor
BORZSÁK István: Scheiber Sándor 1913-1985. = Irodalomtörténet, 67, 1985, 3. 768-770.

FODOR, Alexander: Alexander Scheiber (1913-1985). = Acta Orientalia, 39, 1985, 2-3. 366-368.

GICZY György: A rabbi halála. = Új Ember, 1985. március 15. 2.

KÓBÁNYAI János: Az utolsó előadás. = Nők Lapja, 1985. május 11. 23. ill.

RAJ Tamás: Scheiber Sándor öröksége. = Magyar Nemzet, 1985. március 22. 9.

TENKE Sándor: Búcsú Scheiber Sándortól. = Confessio, 9, 1985, 2. 90-95. ill.

VOIGT Vilmos: Scheiber Sándor (1913-1985). = Egyetemi Lapok, 1985. március 11. 2.

142. Supka Magdolna
55 grafikus kiállítása Supka Manna tiszteletére, Miskolc, József Attila Könyvtár Kiállítóterme, 1985. április 25.-június 1. A kiállítást rend. Fejér Emő. Bev. Végvári Lajos. Miskolc : József Attila Könyvtár, 1985 [16] p., ill.

143. Szélpál Árpád
Szélpál Árpád: Forró hamu. Bp. : Magvető, 1984 > 1984. 135. rec. SZÉLPÁL Árpád: Dedikálom. = Könyvvilág, 30, 1985, 4. 6. ill.

SZÉLPÁL Árpád: Öt év Isten háta mögött. Bp. : Magvető, 1985 301 p. rec. MAJOR Ottó: Emberpróbáló idők. = Új Tükör, 1985. október 6. 23.; SZÉLPÁL Árpád: Dedikálom. = Könyvvilág, 30, 1985, 4. 6. ill.

TISZAI Lajos: Szélpál Árpád újra itthon. = Jászkunság, 31, 1985, 4. 41-48. ill.

144. Vargha László
FILEP Antal: Vargha László tudományos munkássága. = Ház és Ember 3 (1985) 9-29. ill. E G

KECSKÉS Péter: Vargha László (1904-1984). = Etnographia, 96, 1985, 2-3. 374-376. ill.

KECSKÉS Péter: Vargha László és a Magyar Népi Építészeti Gyűjtemény. = Ház és Ember 3 (1985) 37-45. ill. E G

SIMÁNYI Frigyes: A pedagógus és oktató Vargha László. = Ház és Ember 3 (1985) 31-35. E G

VARGHA László irodalmi munkássága : Bibliográfia. = Ház és Ember 3 (1985) 47-53.

145. Warburg, Aby
RADNÓTI, Sándor: Das Pathos und der Dämon, über Aby Warburg. = Acta Historiae Artium, 31, 1985, 1-4. 91-102.

146. Zádor Anna
ZÁDOR Anna: [Weiner Leórol]. = Emlékezések Weiner Leórol. Összegyűjt. és szerk. Bertász Melinda. Bp. : Zeneműkiadó, 1985 217-225.

147. Zerffi Gusztáv
FRANK Tibor: Egy emigráns alakváltásai : Zerffi Gusztáv pályaképe 1820-1892. Bp. : Akadémiai, 1985 330 p., ill. rec. JÓZSA György Gábor : Könyvvilág, 30, 1985, 12. 21.

148. Zolnay László
ACZÉL Kovács Tamás: Zolnay. = Esti Hírlap, 1985. június 27. 4.

ALFÖLDY Jenő: A szobrok feltámadtak : Zolnay László halálára. = Élet és Irodalom, 1985. június 21. 7.

BATÁRI Gyula: Zolnay László (1916-1985). = OSZK Híradó, 28, 1985, 7-8. 108.

CSATÁR Imre: A kincskereső : Emléksorok Zolnay Lászlóról. = Magyar Nemzet, 1985. június 27. 7.

FARKAS Attila: Zolnay László halálára. = Új Ember, 1985. július 7. 6.

E.F.P.[E.FEHÉR Pál]: Elhunyt Zolnay László. = Népszabadság, 1985. június 12. 9.

(hankó)[HANKÓ Ildikó]: Elhunyt Zolnay László. = Magyar Nemzet, 1985. június 11. 4.

JÁVOR Ottó: Zolnay László (1916-1985). = Budapest, 23, 1985, 9. 29. ill.

KISS Sándor: Az első budai királyi palota feltárásáról. = Magyar Nemzet, 1985. augusztus 14. 6.

PRO URBE 1985 : Zolnay László, kincsek kutatója [beszélgetés]. = Esti Hírlap, 1985. február 11. 3.

SZÉKELY András: Zolnay László. = Új Tükör, 1985. június 23. 43. ill.

SZÉKELY András: Zolnay László (1916-1985). = Kritika, 1985. 7. 19.

VARGYAS Lajos: Búcsú Zolnay Lászlótól. = Diakónia, 7, 1985, 2. 12-14.

VEÖRÖS Imre: Zolnay László emlékezete. = Diakónia, 7, 1985, 2. 14.

ZOLNAY László: A városért [visszaemlékezések]. = Nők Lapja, 1985. április 27. 8. ill.

149. Zsámboky (Sambucus) János
HUSZÁR Lajos: Zsámboky János numizmatikai tevékenysége. = Orvostörténeti Közlemények, No 109-112, 1985 211-215. G

JANTSITS Gabriella: Zsámboky János arcképei. = Orvostörténeti Közlemények, No 109-112, 1985 217-223., ill. G

TÉGLÁSSY Imre: Conrad Gesner és magyar barátai. = Orvostörténeti Közlemények, No 109-112, 1985 195-210., ill.

A művészettörténet társtudományai

150. DARITS Ágnes: Az ipari formatervezés és az életmód összefüggései. = Kultúra és Közösség, 1985. 4. 79-83.

151. GELLÉR Katalin: C.G.Jung mélylélektani módszerének jelentékezősége a művészettörténetírásban. = Ars Hungarica, 13, 1985, 1. 97-104. G

152. HORÁNYI Özséb: A "kép" szó használatáról a mai magyar köznyelvben. = Az egyszerű formák szemiotikája. Szerk. Bernáth Árpád, Csúri Károly. Szeged : JATE, 1985 187-229.

HOFFMANN Márta: A TV Híradó és a képzőművészet. > 82

KATANICS Sándor: Közművelődés és tömegkommunikáció : Bács-Kiskun megyei tapasztalatok. > 82

153. Mezei Árpád: Elméletek és művészetek : Művészetlélektani kísérletek, tanulmányok. Bp. : Gondolat, 1984 > 1984. 150. rec. BORI Imre: A magyar szürrealizmus "trón nélküli" vezére. = 7 Nap, 1985. augusztus 30. 31.

154. NEMESKÜRTY István - LIPTAY Katalin: A magyar művelődés századai. Bp. : RTV Minerva, 1985 356 p. ill.

SZECSKÓ Tamás: Vizuális kultúra és tömegkommunikáció. > 82

155. SZILÁGYI Erzsébet: A film és a televízió tárgy- és környezetkultúrájáról. = Kultúra és Közösség, 1985. 4. 84-94.

156. SZÓLÓSI Dezső: A formatervezés alkalmazását motiváló tényezők. = Kultúra és Közösség, 1985. 4. 73-78.

TAMÁS Ervin: Mit vár a művésztszadalom a tömegkommunikációs eszközöktől? > 82

157. S.NAGY Katalin: Tájékoztató a képzőművészeti vizsgálatokról. In: Művészet, szociológia, közönség. Szerk. Kovács Éva. Bp. : Múzsák, 1985 135-138.

Ikonográfia, ikonológia, emblematika

158. DUKA Zólyomi Norbert: Der Kult der Heiligen Kosmas und Damian im ehemaligen Oberungarn (heute Slowakei). = Die Heiligen Kosmas und Damian : Kult und Ikonographie. Hrsg. von Pierre Julien. Zürich : Schweizerischen Gesellschaft für Geschichte der Pharmazie, 1985 29-32. ill.

JANTSITS Gabriella: Zsámboky János arcképei. > 149

159. KATONA Ágnes: Égi szférában. = Új Ember, 1985. augusztus 11. 6. ill.
160. KATONA Ágnes: Utolsó vacsora. = Új Ember, 1985. június 9. 3. ill.
161. PÁL József: Az Árkádia-pör ikonológiai vonatkozásai. = Irodalomtörténeti Közlemények, 89, 1985, 4-5. 498-507.
- PUSZTAI László: Arcképek Lechner Ödönről. > 1535
162. SINKÓ, Katalin: Oskulden. = ICO, 1985, 2. 1-10. ill. E
163. TIMOTIJEVIĆ, Miroslav: Zaharija Orfelin - Raspene za Longinom i postavane Hristovih rana u srpskoj umetnosti XVIII. veka. = Zbornik za likovne umetnosti, 21 (1985) 223-234. ill. F
164. TÓTH Zsuzsanna: Szent Lipót emlékek Magyarországon. = Művészettörténeti Értesítő, 34, 1985, 3-4. 179-185. ill.
165. VIDA, Mária: Ars sacra medica - Ars medica : Die Auswirkungen der Reformation im Betrachtungswandel der medizinischen Ikonographie. = Orvostörténeti Közlemények, No 109-112, 1985, 47-67., ill.
166. [ZSÁMBOKY János] Sámbocki János: Emblemata. Antwerpiae, 1564. Hasonmás kiadás. Bp. : Akadémiai, 1982 > 1984. 159. rec. PIRNÁT Antal = Hungarológiai Értesítő, 7, 1985, 3-4. 166.

Műtárgy és műemlékvédelem

167. ÁCS Zoltán: Restaurátorgondok : Kerekasztal beszélgetés [Szalay Zoltán, Géczy Csaba, Bárczi Géza]. = Élet és Tudomány, 1985. október 25. 1350-1350. ill.
168. ACZÉL Géza: A városrehabilitációs tervek végrehajtásának kérdései Győrbelváros példáján. = Településfejlesztés, 1985, 1. 107-112. ill. G
169. ÁGOSTHÁZI László: Budapest, III. Flórián tér. 1981-1984. : Forgalmi rendezés - műemlékvédelem. = Településfejlesztés, 1985, 1. 60-72. ill. G
170. ÁGOSTHÁZI László: Védelmet egy műemléknek [Bp., III. Nagyszombat u. Katonai amfiteátrum]. = Budapest, 23, 1985, 5. 22-23. ill.
171. ANTALFFY Gyula: Keszthely műemléki terve. = Magyar Nemzet, 1985. március 28. 6.
172. BAKAY Kornél: Történelmi emlékhelyünk Somogyvár. = Magyar Nemzet, 1985. augusztus 23. 9.
173. BÁNKÚTI Imre: Budapest a műemlékek városa. = Nyelvünk és Kultúránk, No 61, 1985 87-90. ill.
- BARCZA Géza: Veszélyeztetett kastélyok és egyéb középületek megmentése. > 258
174. BÉKÉSI, István: Denkmalschutz in Komitat Vas. = Budapesti Rundschau, 1985. augusztus 19. 6. ill.
175. BÉKÉSI István: Műemlékvédelem Vas megyében. = Népszabadság, 1985. június 8. 8.
176. BENDE Csaba: A Fővárosi Állat- és Növénykert rekonstrukciója : Műemléki környezet és védett épületek az állatkertben. = Műemlékvédelem, 29, 1985, 3. 215-223. ill. E
177. BERG, Friedrich: Denkmalpflege in Burgenland, 1970-1984. = Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege, 39, 1985, 1-2. 1-16., ill.
178. BERLICYNÉ Bándli Katalin: Az óbuda Flórián tér rendezése. = Műemlékvédelem, 29, 1985, 3. 190-193. ill. E
179. BESZÉDES Valéria: A népi műemlékvédelem lehetőségei Martonoson. = Létünk, 15, 1985, 3-4. 528-551. ill.
180. BOGNÁR Dezső: A Soproni Városszerépítő Egyesület 115. évfordulóján rendezett ünnepi közgyűlés elnöki emlékbeszéde (1984. szept. 28). = Soproni Szemle, 39, 1985, 2. 156-164.
181. BORBÉLY, József: Die alte Synagoge [Sopron]. = Budapesti Rundschau, 1985. augusztus 5. 6. ill.
182. BORBÉLY, József: Denkmalschutz : Kohle unter den Einsiedlerkläusen [Majk, Kamalduli remetesség]. = Budapesti Rundschau, 1985. február 18. 6-7. ill.
183. BORBÉLY, József: Das türkische Pécs : Promenaden, Tulpenbeene, Zyprenen. = Budapesti Rundschau, 1985. február 11. 6. ill.
184. BUDAI Aurél: Az exteriör esztétikumának kérdései. = Műemlékvédelem, 29, 1985, 2. 129-136. ill. E
- BUNZL, Franz: Ein Bericht zur Innenrestaurierung der Pfarrkirche [Városházának, Pálos templom]. > 796
185. A.CZÉTÉNYI Piroska: Műemléki együttesek, régi városrészek felújításának gyakorlati tapasztalatai Budapesten. = V. Országos Épületfelújítási Konferencia, 1985. augusztus 27-29. Bp. : Építőipari Tudományos Egyesület, 1985 177-190. ill.
186. A.CZÉTÉNYI Piroska: Az óbuda műemléki együttes. = Műemlékvédelem, 29, 1985, 3. 174-182. ill. E
187. A.CZÉTÉNYI Piroska: Óbudai műemléki együttes : Varga Imre kiállításához [Bp., III. Laktanya u. 7.]. = Műemlékvédelem, 29, 1985, 2. 102-107. ill. E
188. A.CZÉTÉNYI Piroska - SÜLYÖK György: Vármegyedi felújítási munkák a VI. ötéves tervidőszakban. = Műemlékvédelem, 29, 1985, 3. 194-201. ill. E
189. DALA József: Kastélyprogram a megvalósulás útján. = Népszava, 1985. szeptember 13. 6. ill.
190. DEBERECZENI Gábor: A koronázási palást sugárzás elleni védelmének és bemutatásának kérdései. = Műemlékvédelem, 29, 1985, 2. 108-115. ill. E
- DERCSÉNYI Balázs: Legújabbkori építészeti emlékek felkutatása és védetté nyilvánítása. > 258
191. DERCSÉNYI Balázs: A műemlékvédelem új területei. = Építészeti Szemle, 28, 1985, 5. 137-139. ill.
192. DERCSÉNYI Balázs: A népi építészeti emlékek megmentésének egyik útja. = Településfejlesztés, 1985, 1. 84-89. ill. G.
193. DERCSÉNYI Dezső: A királyi palotától a kultúra váráig : A pusztulás és a helyreállítás kezdete. = Magyar Nemzet, 1985-1. Ásatások, viták. július 19. 7., 2. Körvonalaadóznak az elképzelések. július 20. 9., 3. A "kupola kérdés". július 22. 7., 4. Befejeződik a helyreállítás. július 23. 7. hoz. KISS Sándor: Tűnődés a Várhegyről. = Magyar Nemzet, 1985. augusztus 21. 6.
194. DERCSÉNYI Dezső: Panta rhei [Üröm, Görög keleti sírlámpa]. = Élet és Irodalom, 1985. július 19. 9. hoz.
- KISZÉLY István: Requiescat in pace. = Élet és Irodalom, 1985. augusztus 2. 2.
195. DESSEWFY Éva: Baromfiudvar - faragott kőoszloppal. = Magyar Nemzet, 1985. augusztus 18. 14. hoz.
- ZÁKONYI Ferenc: Baromfiudvar védett kőoszlopokkal [Gyulaifirától r.k. volt premontrei templom]. = Magyar Nemzet, 1985. szeptember 18. 6.
196. DOMONKOS Ottó: A soproni óváros műemlékei. = Nyelvünk és Kultúránk, No 60, 1985 49-54. ill.
197. DRAGONITS Tamás: A műemlékvédelem és a városmegújítás összefüggései. = Településfejlesztés, 1985, 1. 43-45. G
198. DURANCI, Bela: A palicsi szálló újjáépítése. = Híd, 49, 1985, 3. 428-432. ill.
199. ENTZ Géza: Denkmalschutz und Geschichtsbewusstsein. = Budapesti Rundschau, 1985. február 5. 6. ill.
200. ERDEI, Ferenc: Feldebről il restauro dell chiesa cattolica romano. = Restauo, 14, No 77-78, 1985 73-84., ill.
201. ERDEI Ferenc: A feldebrői római katolikus templom helyreállítása. = Műemlékvédelem, 29, 1985, 8. 30-33. ill. E
202. ERDEI Ferenc: Románkori rotunda helyreállítása, Kiszombor. = Magyar Építőipar, 3, 1985, 1-2. 40-43. ill.
203. EULER, Bernd - KNALL-BRSKOVSKY, Ulrike - SCHICK, Hans Christian: Konservatorentagung des Österreichischen Bundesdenkmalamtes 1985 im Burgenland. = Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege, 39, 1985, 3-4. 135-138., ill.

204. FÁBRI Ferenc: Hidak és műemlékek a Flórián téren. = Műemlékvédelem, 29, 1985, 4. 314-315.
205. FAZEKAS Péter: A grazi városképvédő törvény és működése. = Településfejlesztés, 1985, 1. 100-103. ill. G
206. FERENCZY Károly: Az egeri vár műemlékhelyreállítási kérdései - az 1960-as évek elején. = Építés-Építészettudomány, 17, 1985, 1-2. 45-72. ill.
207. F.L.[FODOR László]: Az Óbudai Selyemgombolyító helyreállítása. Budapest. Építésszek: Bálint Imre, Fodor László, Gergely Zsolt. = Magyar Építőművészet, 1985, 4. 34-35., ill. E F G R
208. FÜLEP Ferenc: A pécsi ókeresztény mauzóleum. = Múzeumi Műtárgyvédelem, 14 (1985) 121-125., ill.
209. FÜLEP. Ferenc - BACHMANN, Zoltán - PINTÉR, Attila: Mausoleo paleocristiano di Pécs (IV-V. sec.): Problemi archaeologici, architettonici e di restauro. = Restauro, 14, No 77-78, 1985 85-106., ill.
210. GARAMI László: Egy templom feltámadott [Feldebrő, R.k.templom]. = Magyar Hírek, 1985. április 6. 48-49. ill.
211. GARAMI László: Fogadó ahol nem fogy a whisky [Úszőgpuszta, kastély]. = Magyar Hírek, 1985. augusztus 22. 47-49. ill.
212. GARAMI László: Hagyma Vargánának Siklósrá [Siklósi vár]. = Magyar Hírek, 1985. október 26. 16-18. ill.
213. GAZDA Anikó: Falusi településeink építészeti értékei védelmének kérdései, feladatai. = Településfejlesztés, 1985, 1. 73-83. ill. G
214. GELLÉR Ferenc: A hajduszovátú templomerődfal helyreállítása, 1. = Múzeumi Kurír, 5, 1985, 8. 5-7.
215. Gerő László: Magyar műemléki ABC. Bp. : Műszaki, 1984 > 1984. 204. rec. ANDOR György: Két könyv a műemlékekről. = Rajztanítás, 27, 1985, 2. 29.; DERCSÉNYI Dezső = Magyar Építőművészet, 1985, 4. 5-6.; VOIT Pál = Műemlékvédelem, 29, 1985, 1. 58-59.
216. GRÁFEL, Ludovít: Kéltűre pamiatky [Komárom]. = Výtvarnictva, fotografia, film, 23, 1985, 11. 7-9. ill.
- GYURICSKU Kálmán: Városfejlesztés és hagyomány. > 258
217. HARANGOZÓ Márta: Krisztina: építészeti értékek : Beszélgetés Vadász Györggyel. = Esti Hírlap, 1985. július 19. 2.
218. HAVADY Lászlóné - WITTMANN Zoltán: Budavári lakónegyed kialakulása és lakóépületeinek felújítása. = Magyar Építőipar, 34, 1985, 10. 633-638. ill.
219. HAVASSY Pál: A Magyar Nemzeti Könyvtár a Budavári Palota F épületében. = Magyar Építőipar, 34, 1985, 10. 577-591. ill.
220. HEGYI Gyula: Kultúra a Magtárban [Szentgotthárd, Magtár templom]. = Magyar Hírlap, 1985. október 30. 5.
221. HAJNÓCZI Gyula: A balácai villámúzeum. = Műemlékvédelem, 29, 1985, 2. 65-69. ill. E
222. HOFER Miklós: A Magyar Állami Operaház. = Opeon, 1985, 5-7. ill.
223. HORLER, Miklós: Architectural heritage and European culture : New dimensions in the preservation of monuments in Hungary. = The New Hungarian Quarterly, 26, No 100, 1985 205-210. ill.
224. HORLER Miklós: A Velencei Karta húsz éve. = Építés-Építészettudomány, 17, 1985, 1-2. 99-108.
225. HULYÁK Anna: Esztergom műemléki belváros rehabilitációjának kérdései. = Településfejlesztés, 1985, 1. 52-59. ill. G
226. International Restorer Seminar (4.) (1983) (Veszprém) Conservation-Restoration of Church Textiles and Painted Flags. Bp. : UNESCO ; National Centre of Museums, 1984 > 1984. 218. rec. TOGNER, Milan = Múzeum, 30, 1985, 2. 86-87.
227. ISTVÁNI Gyula: Vésztő-Mágorhalom, Csolt-monostor helyreállítása, 1978-1982. = Műemlékvédelem, 29, 1985, 2. 70-79. E
- JANTNER Antal: A műemlékvédelem ágazati irányítása, az OMF jogállása. > 258
228. JEDRZEWSKA, Hanna: A falfestmények konzerválásának néhány etikai problémája. = Múzeumi Műtárgyvédelem, 14 (1985) 81-87.
229. JOVANOVIĆ, Slobodan: A vajdasági műemlékvédelem negyven éve. = Úzenet, 15, 1985, 9. 524-525.
230. KABA, Melinda: Excavation of Roman baths in Budapest [Bp. J. Flórián tér]. = The New Hungarian Quarterly, 26, No 99, 1985 179-182. ill.
231. KAISER Anna: Az ókori és középkori város maradványai Óbudán. = Műemlékvédelem, 29, 1985, 3. 183-189. ill. E.
232. KAISER Anna - PÓCZI Klára: Budapest római öröksége. Bp. : Corvina, 1985 124 p., ill.
233. KEJLOVÁ, Viera: Správa o reštaurování umeleko-historických zberok za roky 1975-1975. = Historica Carpatica, 16 (1985) 345-362.
234. (kertzés)[KERTÉSZ Péter]: Mi lesz a Grassalkovich-kastélynál? = Magyar Nemzet, 1985. január 15. 4.
235. KIEMELT műemléki értékű kastélyok és várak állagmegóvásának VII. ötéves tervre vonatkozó programja. 1. Kastélyok. Szerk. Máthé Zsolt. Bp. : Városerépítési Tudományos Intézet, 1985 114 p. ill.
236. KIS János: Isten áldása volna a műemlék ház? [Hollókő]. = Magyar Hírlap, 1985. november 1. 4.
237. Koepf, Hans: Stadterhaltung-Stadtgestaltung. Bd. VIII. Wien : Institut für Baukunst, Denkmalpflege und Kunstgeschichte der Technischen Universität Wien, 1984 rec. GERŐ László = Műemlékvédelem, 29, 1985, 2. 156-158.
238. KORMOS Valéria - MONSPART Éva: Városerépítők. = Nők Lapja, 1985. május 18. 6-7. ill., május 25. 20-21. ill.
239. K.V.[KOMOR Vilma]: Kastélyból - alkotóház [Ráckeve]. = Magyar Nemzet, 1985. február 15. 12.
240. KOMOR Vilma: A régi városrészek rangja [Budapest]. = Magyar Nemzet, 1985. július 12. 5.
241. K.Zs. [KÖVY Zsolt]: Műemléki nap Pápán és Kéttomylakon. = Reformátusok Lapja, 1985. május 19. 6. ill.
242. KÖVY Zsolt: Műemlékvédők tanácskozása Pápán. = Reformátusok Lapja, 1985. október 6. 4.
243. KRESÁNEK, Peter: K obnove historického jadra [Trencsén]. = Pamiatky-príroda, 15, 1985, 6. 24-25.
244. KUBINSZKY, Mihály: Alcuni esempi per la protezione dei monumenti dell' Art nouveau in Ungheria. = Restauro, 14, No 77-78, 1985 107-120., ill.
245. KUBINSZKY Mihály: Az elfoglalt főté. = Városerépítés, 21, 1985, 5. 33-34. ill. E F
246. KUBINSZKY Mihály: Óbuda, Flórián tér. = Városerépítés, 21, 1985, 3. 28-29. ill.
247. LÉVAY Endre: Szín a műemlékvédelemben. = Úzenet, 15, 1985, 9. 574-577. ill.
248. MAÁR Márton: A színházrekonstrukciókról : Nemzeti Színház - Szeged. = Színháztechnikai Fórum, 12, 1985, 2. 8-12. ill.
249. MAROSI Ildikó: Hogy az utódok is jól érezzék magukat benne [Marosvásárhely, beszélgetés Thurman Zoltánnal]. = Művelődés, 38, 1985, 11. 12-16. ill.
250. (mátyás)[MÁTYÁS István]: Az azvar mesterművektől a margitszigeti királynéi koronáig : Múzeumi és műemléki hónap. = Népszava, 1985. október 1. 6.
251. (megay)[MEGAY László]: Végig a soproni Szent György utcán [beszélgetés Orosz Józseffel]. = Magyar Nemzet, 1985. január 9. 5.
252. MENDELE, Ferenc: Historische Werte erhalten. = Budapesti Rundschau, 1985. május 27. 6-7. ill.
- MENDELE Ferenc: Lechner Ödön épületeinek műemléki védelme. > 1535
- MENDELE Ferenc: A népi műemlékek megmentése, hasznosítása. > 258

253. MENRÁTH Péter: A belvárosi Alakantrai Szent Péter ferences templom belső helyreállítási munkái. = Műemlékvédelem, 29, 1985, 3. 230-238. ill. E.
254. MEZŐS Tamás: Pannoniai műemlékek feltárása és helyreállítása - Budapest kivételével [jegyzék]. = Műemlékvédelem, 29, 1985, 2. 145-153.
255. MEZŐSI József: Néhány gondolat egy falusi ház felmérési dokumentációjához [Hajdúdorog, Nyiregyházi u. 52.]. = Műemlékvédelem, 29, 1985, 2. 116-119. ill. E
256. MOLNÁR Béla: Műemlékvédelem és társadalom. > 258
257. MORVAY Endre János: Egy pesti színházépület sorsa [Bp. VI. Paulay Ede u. Arany János Színház]. = Színháztechnikai Fórum, 12, 1985, 1. 31-34. ill.
258. MÖLLER, Roland: A Szent Kristóf falfestmény restaurálása az erfurti domban. = Múzeumi Műtárgyvédelem, 14 (1985) 199-210., ill.
259. MŰEMLEKÉKI Albizottságok Országos Értekezlete (12.) (1983) (Nyiregyháza) Műemléki Albizottságok XII. Országos Értekezlete : Nyiregyháza, 1983. július 28-30. Bp.: Országos Műemléki Felügyelőség, 1985 53 p. ill. tart. Jantner Antal: A műemlékvédelem ágazati irányítása, az OMF jogállása. 7-9.; Molnár Béla: Műemlékvédelem és társadalom. 11-13.; Barcza Géza: Veszélyeztetett kastélyok és egyéb középületek megmentése. 15-17.; Mende Ferenc: A népi műemlékek megmentése, hasznosítása. 19-21.; Dercsenyi Balázs: Legújabbkori építészeti emlékek felkutatása és védetté nyilvánítása. 23-24.; Gyurics Kálmán: Városfejlesztés és hagyomány. 25-27.; Korsós András: Tiszabercel, Bessenyei György szülőházának avatása. 29.; Angyal László, Benczúr Sándor, Főti Istvánné, Heltai Nándor, Kovács Imre, Marjai Márton, Masits László, Szamosújvári Sándor, Szatmári Zoltán, Vincze Csaba, Vukov Konstantin, Zákonyi Ferenc hozzászólásai. 31-53.
260. MŰEMLEKÉVÉDELME 1985. Kiállítás, Bp., Országos Műemléki Felügyelőség székháza, 1985 ism. S.M. [SÁRVÁRI Márta]: Műemlékvédelem 1985. = Magyar Nemzet, 1985. november 20. 4.
261. MÜLLER, Peter: Denkmalschutz und Denkmalpflege in Burgenland. = Pannonia, 13, 1985, 2. 10-14. ill.
262. MÜNZ András: Nászdinduló és op-art Óbudán : A Zichy kastélyának szép jövőt szánunk. = Ésti Hírlap, 1985. április 22. 4.
263. NÁDOR Tamás: Az értelem műhelyei: Országos Műemléki Felügyelőség [beszélgetés Mende Ferencel]. = Új Tükör, 1985. október 20. 20-21. ill.
264. NAGY János: A Budavári Palota helyreállítási munkái. = Magyar Építőipar, 34, 1985, 10. 626-630. ill.
265. NAGY Klára: Beszámoló a Műemléki Albizottságok - Műemléki Társadalmi Bizottságok XIII. Országos Értekezletéről, Pápa, 1985. augusztus 26-29. = Műemlékvédelem, 29, 1985, 4. 309-313. ill.
266. NEMCSICS, Antal: Colour design of Buda castle district. = Periodica Polytechnica. Architecture, 29, 1985, 1-2. 49-63. ill.
267. NÉPI építészeti emlékeink. Kiállítás, Bp., Magyar Mezőgazdasági Múzeum, 1985 ism. KURCZ Béla: Mentve a menthető. = Magyar Nemzet, 1985. december 4. 5. ill.
268. OLÁH Zoltán: A tákosai református templom szerkezet-helyreállítási munkái. = Magyar Építőipar, 34, 1985, 2. 44-45. ill.
269. OLIN, Margaret: The cult of monuments as a state religion in late 19th century Austria. = Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte 38 (1985) 177-198., ill.
270. PAPPI László: Emléktábla helyett [Ócsa, Ref. templom]. = Reformátusok Lapja, 1985. április 7. 5. ill.
271. PÉCSI István: A Mester Bizáncról álmodott : Ritka műemlék Feldebrőn. = Hevesi Szemle, 13, 1985, 6. 31-33. ill.
272. PÉCSI L. Dániel: A 11. századi magyar koronázási palást új kiállítási tálrlója. = Múzeumi Műtárgyvédelem, 14 (1985) 59-80., ill.
273. PETRANSKÁ, Darina: Obnova objektu na ul. SRRČ. 74 v Presove. = Pamiatky-priroda, 15, 1985, 5. 19-20., ill.
274. PFAFFENBICHLER, Michael: Bericht über die Restaurierung des Hochaltars der Pfarrkirche 1980/81 [Városlátóknak, Pálos templom]. > 796
275. PÓCZY Klára: Az aquincumi légióállás romjainak műemléki bemutatása Óbudán az Árpád hídján új közlekedési csomópontján. = Műemlékvédelem, 29, 1985, 3. 162-173. ill. E.
276. PROHÁSZKA László: A "fényűző ezemester" kastélya [Bonchida, Bánffy-kastély]. = Magyar Nemzet, 1985. november 19. 4.
277. P. L. [PROHÁSZKA László]: Városcépi apróságok Budapesten. = Magyar Nemzet, 1985. december 30. 8. ill.
278. PREISICH Gábor: Hild-émes városok. = Városcépi, 21, 1985, 1-2. 36-38. ill. E
279. RÁCZ Erzsébet: Egy műemlék jövője [Szirák, Teleki-Dégenfeld kastély]. = Nők Lapja, 1985. június 15. 14-15. ill.
280. RÁCZ György: Az építész mégis türelmetlen [Budapest, Vár]. = Budapest, 23, 1985, 3. 20-22. ill.
281. RÁDY, Ferenc: Über die Restaurierung der Wandbilder der römisch-katholischen Pfarrkirche Keszthely in Ungarn. = Maltechnik-Restaurio, 91., 1985, 2. 13-21., ill.
282. RADOS Jenő: A ráckevei volt Savoyai-kastély műemléki helyreállítása. = Műemlékvédelem, 29, 1985, 1. 16-29. ill. E
283. RÁJ Tamás: Fővárosunk rejtett gyöngyszemei. = Magyar Nemzet, 1985. augusztus 5. 6.
284. RÁJ György: Sok is, meg kevés is [Budapesti Városcépi Egyesület]. = Budapest, 23, 1985, 5. 2-3. ill.
285. RIEDERER, Josef: Műkincsekről vegyész szemmel. Bp.: Műszaki, 1984 > 1984. 254. rec. (H.Cs.) = Természet Világa, 116, 1985, 3. 143.
286. RÉDEY Pál: Elvarázolt kastélyok [Gödöllő, Grassalkovich-kastély, Edeleny, L'Huillier-Coburg-kastély]. = Új Tükör, 1985. november 10. 10-11.
287. RIEDL, Lóránt: Mindenféle hamisságok. = Műsák, 1985. 3. 40-41. ill.
288. ROMÁN András: Beszámoló jelentés az ICOMOS 1984. évi konzultatív és végrehajtóbizottsági ülésein való részvételről. = Műemlékvédelem, 29, 1985, 1. 54-56.
289. ROMÁN, András: Hollókő un villaggio storico. = Restauro, 14, No 77-78, 1985 55-71., ill.
290. ROMÁN, András: Il sistema di protezione dei monumenti storici in Ungheria. = Restauro, 14, No 77-78, 1985 7-15.
291. ROMÁN András: Műemlékvédelem és városépítés. = Városcépi, 21, 1985, 1-2. 13-16. ill. E
292. ROMÁN, András: Ochrana zabytków na Węgrzech. = Ochrana zabytków, 38, 1985, 2. 79-85., ill.
293. ROMÁN András: Történeti városrészek rehabilitációjának kérdései. = V. Országos Épületfelújítási Konferencia, 1985. augusztus 27-29. Bp.: Építőipari Tudományos Egyesület, 1985 253-262. ill.
294. SÁRVÁRI Márta: Helyreállított harmónia : Megújuló történeti városok: Pápa [beszélgetés Winkler Gáborral]. = Magyar Nemzet, 1985. december 10. 5. ill.
295. -si [SÁRVÁRI Márta]: Meddig áll az egri vár? = Magyar Nemzet, 1985. április 11. 5.
296. SÁRVÁRI Márta: A monostor, Oskolamester ház [Pásztor]. = Magyar Nemzet, 1985. február 1. 12. ill.
297. SÁRVÁRI Márta: Őseink öröke. = Magyar Nemzet, 1985. szeptember 7. 5.

298. SÁRVÁRI Márta: Öt kastély megújul [beszélgetés Mendele Ferencsel.]. = Magyar Nemzet, 1985. január 28. 5.
299. SÁRVÁRI Márta: Történelmet őrző falak [Mecsek-nádasd]. = Magyar Nemzet, 1985. március 1. 12.
300. SÁRVÁRI Márta: Várak és kastélyok. = Magyar Nemzet, 1985. január 21. 1.
301. SÁRVÁRI Márta: Az újjászülető madonna : Beszélgetés Móré Miklóssal [Estherázy Madonná]. = Magyar Nemzet, 1985. december 24. 6. ill.
302. SCHMELLER-KITT, Adelheid: Kunsttopographie Burgenland. = Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege, 39, 1985, 1-2. 17-20., ill.
303. SCHÖNERNÉ Pusztai Ilona: A veszprémi Tűztorony helyreállítása. = Műemlékvédelem, 29, 1985, 4. 270-279. ill. E.
304. SEDLMAYR János: Műemléki lakóházak helyreállítása és korszerűsítése. = Magyar Építőipar, 34, 1985, 5. 305-310. ill.
305. SEDLMAYR Jánosné: A budai vármegyed felújításának tervezésével összefüggő kérdések. = Településfejlesztés, 1985, 1. 46-51. ill. G
306. SEDLMAYR Jánosné: A volt Pénzügyminisztérium épülete a Szentháromság téren : A helyreállítás tervezője: Rados Jenő. = Építés-Építészettudomány, 17, 1985, 1-2. 15-25. ill.
307. S.M.[SIKLÓS Mária]: A Magyar Állami Operaház felújítása. Építész: Siklós Mária. = Magyar Építőművészet, 1985, 4. 16-17., ill. E F G R
308. SIKLÓS Mária: A színházrekonstrukciókról : Nemzeti Színház - Pécs. = Színháztechnikai Fórum, 12, 1985, 2. 13-16. ill.
309. SIMÁNYI Frigyes: Fertőszéplak faluképi rekonstrukciós terve. = Ház és Ember 3 (1985) 135-153. ill. E G
310. P.SZABÓ Ernő: Ráckeve jó példa [Savoyai kastély]. = Magyar Ifjúság, 1985. március 29. 31-33. ill.
311. SZABÓ Ferenc: Mentsük meg a gyulai várat! = Magyar Nemzet, 1985. május 8. 6.
312. SZABÓ Tünde: Műemléki helyreállítások Kaposváron. = Magyar Építőipar, 34, 1985, 8. 469-471. ill.
313. SZÉKELY András: Az igazi Karcsa. = Új Tükör, 1985. február 3. 22. ill.
314. SZEKELY, Ladislav - TOGNER, Milan: A kraskovói falfestmények restaurálása. [Karaszko, Gömör-Kishont m.]. = Múzeumi Műtárgyvédelem, 14 (1985) 211-224., ill.
315. SZEKERES László: Néhány gondolat műemlékeinkről és a műemlékek kategorizációjáról [Vajdaság]. = Úzenet, 15, 1985, 9. 527-530. ill.
316. SZENDRŐ Péter: A színházrekonstrukciók: Petőfi Színház - Veszprém. = Színháztechnikai Fórum, 12, 1985, 2. 16-24. ill.
317. SZILÁGYI Gábor - NAGY János: Kiemelt jelentőségű várak, történeti városfalak helyreállítása. = Magyar Építőipar, 34, 1985, 11. 671-680. ill.
318. SZIMÁN Károly: Fürdőváros - tömbrekonstrukció? [Bp., II. Frankel Leó u. 30-52.]. = Településfejlesztés, 1985, 3. 107-125. ill. G
319. THANYI Csaba: A települések kulturális arculatának őrzése és fejlődése Baranya megyében. = Városépítés, 21, 1985, 5. 15-17. ill.
320. a.t.[TORONYI, Attila]: Schlossprogramm: Baudenkmäler werden gerettet. = Budapest Rundschau, 1985. július 22. 9. ill.
321. TÓTH, Zoltán: Riabilitazione del nucleo urbano di Pécs. = Restauro, 14, No 77-78, 1985 35-53., ill.
322. TÓZSA István: Pusztuló történelmi emlékek [Füzér, Regéc, Dédes vár]. = Magyar Nemzet, 1985. június 24. 6. hoz.
- CSÁSZÁR László: Vármok. = Magyar Nemzet, 1985. július 17. 6.; (a.gy.): Pusztulni hagyott vármok. = Magyar Nemzet, 1985. július 29. 6.
323. VALTER Ilona: Műemlékvédelem Zala megyében. = Kritika, 1985, 12. 22-23. ill.
324. VALTER Ilona: A szentgotthárdi ciszterci monostor és művelődési központ. = Műemlékvédelem, 29, 1985, 2. 80-87. ill. E
325. VARGHA Dezső: Városcsép és műemlékvédelem Pécsen a II. világháború idején. = Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, 29 (1985) 201-202.
326. VARGHA László: Jászvafő község települése, műemléki együttese és műemlékei védelme. = Ház és Ember, 3 (1985) 83-89. ill. E G
327. VINCZE Csaba: Városi Könyvtár, Kőszeg [Várkör, Polgári iskola]. = Magyar Építőipar, 34, 1985, 1-2. 48-49. ill.
328. H.VLADÁR Ágnes: A pasáreti templom szerkezet-helyreállítása és a liturgikus tér kialakítása. = Műemlékvédelem, 29, 1985, 3. 202-208. ill. E
329. H.V.Á.[H.VLADÁR Ágnes]: A pásztói gótikus ház műemléki helyreállítása. = Magyar Építőipar, 34, 1985, 1-2. 37-39. ill.
330. VUJNOVIĆ, Gordona: Vegyük szemügyre városunk ablakait [Szabadka]. = Úzenet, 15, 1985, 9. 564-570. ill.
331. WAGNER István: Szinyei - Szécsényben : Frissen restaurált műemlék kastély. = Magyar Hírlap, 1985. december 30. 4.
332. WINKLER Gábor: Muzsikaház helyreállítása, Fertőd. = Magyar Építőipar, 34, 1985, 1-2. 46-47. ill.
333. ZÁDOR, Mihály: Moderni metodi di reintegrazione dei centri storici: il caso del Quartiere della fortezza di Buda. = Restauro, 14, No 77-78, 1985 17-34., ill.
334. ZÁDOR, Mihály: Recent methods of soft (coarse) limestone consolidation in Hungary. = V. International Congress on Deterioration and Conservation of Stone, Lausanne, 25-27, 9, 1985. Red. G. Félix. Lausanne : Presses polytechniques romandes, 1985 795-800.
335. ZÁKONYI Ferenc: A Balaton-körzet műemlékeinek helyzete. = Műemlékvédelem, 29, 1985, 4. 257-265. ill. E
336. ZÁKONYI Ferenc: A szécsényi vár [Vécsey kastély]. = Élet és Tudomány, 1985. november 8. 1426-1428. ill.
337. ZALAVÁRI Lajos - NÉMETH István: Budavári Palota, Széchenyi Könyvtár : Építész: Havassy Pál, Lőrinczy Edit. = Opeon, 1985, 10-12. ill.
338. ZÁMBORI Ferenc: A városrehabilitáció eredményei és gondjai Egerben. = Településfejlesztés, 1985, 1. 90-98. ill. G

Múzeumok és muzeológia

339. BÉKÉSI, István: Káptalan utca in Pécs : Strasse der Museen, Tot, Vasarely, Csontváry. = Budapest Rundschau, 1985. március 11., ill.
340. BÉKÉSI István: Káptalan utca - múzeum utca [Pécs]. Népszabadság, 1985. január 29. 6.
341. BENDA Kálmán: A magyarországi protestáns egyházi gyűjtemények. = Nyelvünk és Kultúránk, No 59, 1985 58-64.
342. BENOSCHOFKY Ilona: Zsidó egyházi gyűjtemények. = Nyelvünk és Kultúránk, No 59, 1985 54-58.
343. BÉNYEI Miklós: A múzeumi gondolat a reformkori országgyűléseken. = A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, 1983-1984 (1985) 369-388. G
344. BERLINI Múzeumsziget. Szerk. Gerhard R. Meyer. Irta Lias Schimmer et al. Bp. : Corvina, 1985 274 p. ill.
345. BUNTA Magda: A múzeumi gondolat 125 éve. = Létünk, 38, 1985, 1. 39-41.
346. DALIA László - MÉCS László: Műkincsek vándorúton : Kulturtörténeti krimi, a nagy kriminális kulturtörténet. Bp. : Ifjúsági Lapkiadó Vállalat, 1985 303 p. ill.
347. FABINY Tibor: Egyházi gyűjteményeink 40 év mérlegén. = Evangélikus Élet, 1985. március 3. 3. ill.

348. FODOR L. István: Mennyit érnek műkincseink? : Beszélgetés Bereczky Loránd művészettörténésszel. = Élet és Irodalom, 1985. február 1. 134-136.
349. GAZDA László: A múzeumok 40 éve Hajdú-Bihar megyében 1944-1984. = A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, 1983-1984 (1985) 451-465. G
350. GERGELY István: Exhibitions : Symbols-pictures and problemes. = Jel-Kép, 6, 1985, Special edition 82-90. ill.
351. MÁTRAHÁZI Zsuzsa: Kevesebb csinnadrattával [beszélgetés Villangó Istvánnal]. = Magyar Nemzet, 1985. november 12. 7.
352. MUSEUMS in Budapest : Hungarian National Museum, Museum of Fine Arts, Hungarian National Gallery, Museum of Applied Arts, Ethnographical Museum, Budapest Historical Museum. Ed. by Ferenc Fülöp et al. Bp. : Corvina, 1985 72 p., 148 t. ill. > 1984. 299. rec. NAGY, Ildikó: Museums in Budapest. = Hungarian Book Review, 27, 1985, 3. 16-18. ill.; -tőlth- = Budapesti Rundschau, 1985. április 29. 9. ill.
353. D.SZABÓ Ede: A biennálé évében : Őres kiállítótér-mek, visszhangtalan produkciók, no, meg a blondelkeret [beszélgetés Dusza Évával és Fejér Ernővel]. = Napjaink, 24, 1985, 12. 36-39.
354. TÖRÖCSIK Zoltán: A Veszprém megyei Múzeumi Igazgatóság 1982-83. évben végzett tevékenysége. = A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, 17 1984 (1985) 11-22., ill. E
355. VARGHA László: Adatok a szabadtéri gyűjtemények magyarországi történetéhez : Az 1938-1940 között megrendezett budapesti mezőgazdasági kiállítások parasztházai. = Ház és Ember, 3 (1985) 99-110. ill. E G
356. VERES László: Új múzeumok Zemplénben. = Borsodi Művelődés, 10, 1985, 3. 78-81.
357. Baja, Nagy István Képtár
- BÁNSZKY Pál: Nagy István Képtár Baján. = Művészet, 26, 1985, 11-12. 69-71. ill.
- NAGY István Képtár. A kiállítást rend. a katalógust szerk. és írta Bánszky Pál, Simon Magdolna. Kecskemét : Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1985 [56] p. ill. (A Nagy István Képtár kiadványai ; 1.)
358. Balatonszéplak, Hotel Interpress Galéria
- M.I.: Kiállítás minden nyáron. = Népszava, 1985. augusztus 28. 6.
359. Banská Bystrica [Besztercebánya], Stredoslovenské múzeum
- HOZÁK, Julius: Deväťdesiatpäť rokov Stredoslovenského múzea. = Múzeum, 30, 1985, 2. 33-34., ill.
360. Bratislava [Pozsony] Slovenská národná múzeum
- ZBIERKY Historického ústavu SNM. = Zbomik Slovenského národného múzea. Historia, 25 (1985) 249-341.
361. Bratislava [Pozsony], Slovenská národná galéria
- VACULIK, Karol: Slovenská národná galéria : Sto diel slovenského a svetového maliarstva. Bratislava : Tatran, 1985 234 p., ill. rec. PODUŠEL, Lubomír = Výtvarný život, 30, 1985, 9. 46.
- VACULIK, Karol: Szlovák Nemzeti Galéria. Bratislava : Budapest : Tatran ; Corvina, 1985 228 p., ill.
362. Budapest, Budapest Galéria
- HOLLÓS László: Galériája Budapest [beszélgetés Zsigmond Attilával]. = Budapest, 23, 1985, 6. 18-19. ill.
- Budapest, Erzsébetvárosi Galéria > 84
363. Budapest, Hollósy Galéria
- TASNÁDI Attila: Egy rendhagyó galéria program margójára. = Népszava, 1985. január 11. 6.
364. Budapest, Iparművészeti Múzeum
- NÁDOR Tamás: Az értelem műhelyei : Az Iparművészeti Múzeum [beszélgetés Miklós Pállal]. = Új Tükör, 1985. március 3. 18-19. ill.
365. Budapest, Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum
- DRAVECZKY Balázs: A Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum. = Budapest, 23, 1985, 7. 14-15. ill.
- MAGYAR Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum 1985 : A magyar kereskedelem századunk első felében. A vezető írtá S.Nagy Anikó. Bp. : Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum, 1985 [16] p. ill.
366. Budapest, Kiscelli Múzeum
- (j.gy.): Múzeum a Remete-hegy tövében. = Magyar Nemzet, 1985. október 18. 6.
367. Budapest, Közlekedési Múzeum
- DIENES Istvánné: A képek levelezőlap-gyűjtemény. = A Közlekedési Múzeum Évkönyve, 7 1983-1984 (1985) 71-88., ill. E F
- KÓCZIÁNNÉ Szentpéteri Erzsébet: Az érem-jelvény gyűjtemény fejlődése 1971-1984 között. = A Közlekedési Múzeum Évkönyve, 7 1983-1984 (1985) 59-70. ill. E F G
368. Budapest, Magyar Építészeti Múzeum
- P.SZABÓ Emő: Fantommuzeum [beszélgetés Pusztai Lászlóval]. = Magyar Ifjúság, 1985. április 19. 29-31. ill.
369. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria
- Közékorú kőtár : Állandó kiállítás, 1985 ism. BRESTYÁNSZKY Ilona: Új fényben a magyar középkor. = Nők Lapja, 1985. október 12. 10-11. ill.; DERCSÉNYI Dezső: István király korától a mohácsi vészig : A Nemzeti Galéria új állandó kiállítása elé. = Népszabadság, 1985. június 1. 13.; TASNÁDI Attila: Új fényben a magyar középkor művészet. = Népszava, 1985. augusztus 16. 6.
- A Magyar Nemzeti Galéria régi gyűjteményei. Szerk., bev. Mojzer Miklós. Írta Buzási Enikő et al. Bp. : Corvina, 1984 > 1984. 327. rec. SALAMON Nándor: A Magyar Nemzeti Galéria régi gyűjteményei. = Somogy, 13, 1985, 6. 106-107. (m.zs.) [MÁTRAHÁZI Zsuzsa]: Nem féltik a képeket a Nemzeti Galériában? [beszélgetés Csorba Gézával]. = Magyar Nemzet, 1985. május 3. 4.
- SZATMÁRI Gizella: A Magyar Nemzeti Galéria története és gyűjteményei. Bp. : Tájak, Korok, Múzeumok, 1985 16 p. ill. (Tájak, Korok, Múzeumok kiskönyvtára ; 206.)
370. Budapest, Műcsarnok
- KOMOR Vilma: A 90 éves Műcsarnok. = Magyar Nemzet, 1985. I. Megújulásra várva, július 3. 3., 2. A századik születésnap [beszélgetés Kaszás Károllyal]. július 4. 5.
- V.S.: Terv a Műcsarnokra : Ha megújul, olyan lesz, mint az eredeti. = Népszava, 1985. április 16. 5.
371. Budapest, Nemzeti Szalon
- FRANK János: A nemzet szalonja. = Élet és Irodalom, 1985. július 5. 12-13. hoz. PAUNCZ Imre: Nemzeti Szalon. = Élet és Irodalom, 1985. augusztus 9. 2.
372. Budapest, Országos Széchenyi Könyvtár
- VEZSPRÉMY László: Az Országos Széchenyi Könyvtár története és gyűjteményei. Bp. : Tájak, Korok, Múzeumok, 1985 16 p. ill. (Tájak, Korok, Múzeumok kiskönyvtára ; 212.)
373. Budapest, Petzval József Fotótechnika-történeti Gyűjtemény
- HAJDÚ Éva: Gépek és képek : Megnyílt a Petzval József Fotótechnika-történeti Gyűjtemény. = Magyar Nemzet, 1985. július 5. 7.
374. Budapest, Qualitas Galéria
- (hajdú)[HAJDÚ Éva]: Új galéria nyílt meg a Belvárosban. = Magyar Nemzet, 1985. október 10. 4.
375. Budapest, Szépművészeti Múzeum
- BOLDIZSÁR Iván: A képek = Boldizsár Iván: Szülőföldünk Európa. Bp. : Szépirodalmi, 1985 321-325.
- LOSONCI Miklós: Raffaello öröksége : Százak a régi Képtár kiállításán. = Vasárnapi Hírek, 1985. január 6. 7.
- LE MUSÉE des Beaux-Arts en 1982=A Szépművészeti Múzeum 1982-ben. = Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts, No 64, 1985 53-59., 85-87., ill.

- S.M.[SÁRVÁRI Márta]: Miért tart csak részlegesen nyitva a Régi Képtár? [beszélgetés Szabó Miklóssal]. = Magyar Nemzet, 1985. február 11. 4.
- S.M.[SÁRVÁRI Márta]: Újra megnyílt az Antik Gyűjtemény. = Magyar Nemzet, 1985. február 15. 7.
- SZÉKELY András: Halhatatlanok, életveszélyben. = Új Tükör, 1985. szeptember 22. 6-7. ill.
- SZÉPMŰVÉSZETI Múzeum. Szerk. és bev. Garas Klára. Írta Barkóczy István et al. Bp.: Corvina, 1985 172 p. ill. rec. SZAMOSI Ferenc: Albumokat ajánlunk. = Magyar Hírlap, 1985. december 13. 9.
- TÓTH Mihály: Az évszázad képrablása, 1983. november 5. Debrecen: Alföldi Nyomda, 1985 32 p., [32] t. ill. I
- 376. Cegléd, Ceglédi Képtár**
- REZNÁK Erzsébet: Képtár Cegléden. = Magyar Nemzet, 1985. március 13. 6. hoz. PAUNCEZ Imre: Értelmes és általános gyűjtők. + KOCSIS Gyula válasza. = Magyar Nemzet, 1985. április 17. 6.
- 377. Corning, Corning Glass Centre**
- VARGA Vera: Egy amerikai üvegmúzeum - a Corning Üveg-múzeum. = Művészet, 26, 1985, 3. 52-53. ill.
- 378. Debrecen, Déri Múzeum**
- GAZDA László: Jelentés a Déri Múzeum 1983. évi munkájáról. = A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, 1983-1984 (1985) 419-428.
- GAZDA László: Jelentés a Déri Múzeum 1984. évi munkájáról. = A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, 1983-1984 (1985) 437-448.
- Sz.Kürti Katalin: 19-20. századi festészet a Déri Múzeumban. Bp.: Képzőművészeti, 1984 (Az én múzeumom) > 1984. 338. rec. KÁDÁR Zoltán: A debreceni Déri Múzeum kincsei. = Alföld, 36, 1985, 7. 92-93.
- Sz.KÜRTI Katalin: Négy évtized képzőművészeti gyűjtőmunkája a Déri Múzeumban (1945-1985). = A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, 1983-1984 (1985) 475-496. ill. G
- 379. Esztergom, Főszékesegyházi Kincstár**
- Cséfalvy Pál: Az esztergomi főszékesegyházi kincstár. Bp.: Corvina, 1984 > 1984. 340. rec. KERNY Terézia = Ars Hungarica, 13, 1985, 2. 249-250.
- 380. Esztergom, Keresztény Múzeum**
- kiáll. 40 év új szerzeményei, 1985 ism. WEHNER Tibor: Képzőművészeti krónika. = Új Forrás, 17, 1985, 4. 62-66.
- 381. Gyula, Honti Galéria**
- DÉR Endre: Öt éves a gyomai Honti-galéria [beszélgetés Honti Antallal]. = Új Auróra, 1985. 3. 68-73.
- 382. Gyöngyös, Gyöngyösi Galéria**
- PELLÉ Sándor: Az igazi művészet szolgálatában. = Hevesi Szemle, 13, 1985, 3. 45-47. ill.
- 383. Hatvan, Hatvani Galéria**
- PÉCSI István: Hagyományörző korszerűség = Fejezetek a Hatvani Galéria krónikájából. = Hevesi Szemle, 13, 1985, 4. 53-58. ill.
- 384. Hatvan, Hatvani Lajos Múzeum**
- PETHEŐ Károly: A Hatvani Lajos Múzeum. = Múzeumi Kurír, 5, 1985, 8. 37-42. ill.
- ZELEI Miklós: A reménybeli Hatvani-kastély. = Magyar Hírlap, 1985. november 30. - melléklet 3.
- 385. Hódmezővásárhely, Alföldi Galéria**
- DÖMÖTÖR János: Vásárhely nevezetessége az Alföldi Galéria. = Népszava, 1985. október 26. 8.
- 386. Hódmezővásárhely, Tornyai János Múzeum**
- TASNÁDI Attila: A vásárhelyi Tornyai János Múzeum. = Népszava, 1985. június 5. 9.
- 387. Ibrány, Ibrányi Képtár és Helytörténeti Múzeum (Iosonci)[LOSONCI Miklós]: Ibrányi példa. = Vasápmapi Hírek, 1985. június 23. 6.**
- M.L.[MENYHÁRT László]: Képtár Ibrányban. = Művészet, 26, 1985, 7. 61-62. ill.
- Sz.A.[SZÉKELY András]: Falu és képtár. = Új Tükör, 1985. június 16. 24-25. ill.
- 388. Ipolyság, Honti Múzeum**
- CSÁKY Károly: A Honti Múzeumból. = Csáky Károly: Honti barangolások. Pozsony: Madách, 1985 173-182. ill.
- 389. Kecskemét, Orvos- és Gyógyszerésztörténeti Múzeum**
- ESZÉKI Erzsébet: Bumszlis üvegektől a porcelán tégelyekig. = Magyar Nemzet, 1985. június 27. 7.
- 390. Komarno [Komárom] Podunajské múzeum [Városi Múzeum]**
- RATIMORSKA, Priska: Stučné dejiny múzea v Komarne. = Výtvarníctva, fotografia, film, 23, 1985, 11. 10-11. ill.
- 391. Nagycenk, Széchenyi Emlékmúzeum**
- MÁTYÁS István: Új múzeumszárny Nagycenken. = Népszava, 1985. szeptember 23. 6.
- 392. Nagyvárad [Oradea], Fáklya Galéria**
- FÁBIÁN Imre: Fáklya Galéria, Nagyvárad. = Utunk, 1985. március 9. 7. ill.
- 393. Nová Bana [Újbánya], Mestské múzeum**
- BAKOŠOVÁ, Mária: Z dejín činnosti Mestského múzea v Novej Baňi. = Múzeum, 30, 1985, 1. 41-43., ill.
- 394. Nyíregyháza, Jósza András Múzeum**
- DIENES Ö. István: A nyíregyházi városi múzeum alakulásáról. = Szabolcs-Szatmári Szemle, 20, 1985, 3. 44-51.
- 395. Pápa, Helytörténeti Múzeum**
- ILON Gábor: Pápa múzeuma. = Műsák, 1985, 2. 18-19. ill.
- 396. Pápa, Képfestő Múzeum**
- DOMONKOS Ottó: Pápa, Képfestő Múzeum. Bp.: TKM, 1985 [16] p. ill. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára; 205.)
- 397. Pécs, Modern Magyar Képtár**
- T.A.[TASNÁDI Attila]: Múzeumi érdekességek. = Népszava, 1985. augusztus 29. 6.
- Pécs, Zsolnay Múzeum > 1606**
- 398. Salgótarján, Nógrádi Sándor Múzeum**
- PRAKFAI Endre: A Nógrádi Sándor Múzeum képzőművészeti gyűjteménye. = A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve, 11 (1985) 359-360.
- PRAZNOVSZKY Mihály: A város és múzeuma. = A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve, 11 (1985) 341-345.
- 399. Sibul [Nagyszében], Múzeul Brukenthal**
- GÖLLNER, Carl: Das Brukenthalpalais (1783-1918). = Forschungen zur Volks- und Landeskunde, 28, 1985, 2. 99-104., ill.
- 400. Sopron, Storno Gyűjtemény**
- BORBÉLY, József: Die Storno-Haus-Saga. = Budapesti Rundschau, 1985. október 21. 6. ill.
- (józsa)[JÓZSA György Gábor]: "Kisérték-kastély" Sopronban: Megnyílik a Storno gyűjtemény [beszélgetés Askercz Évával]. = Magyar Nemzet, 1985. október 7. 4. ill.
- 401. Sopron, Zettl-Langer Gyűjtemény**
- BORBÉLY, József: Schätz im Zettl-Langer-Haus. = Budapesti Rundschau, 1985. szeptember 2. 9. ill.
- 402. Subotica [Szabadka], Városi Múzeum**
- GAJDOS Tibor: A Szabadkai Városi Múzeum képzőművészeti tárlata: Százhatvan éves áttekintés. = Létünk Évkönyv, 1985 (1985) 110-119. ill.
- 403. Szécsény, Kubinyi Ferenc Múzeum**
- A SZÉCSÉNYI Kubinyi Ferenc Múzeum új, állandó és időszakos kiállításai. Szerk. Bagyinszky Istvánné. Írta Hausel Sándor et al. Salgótarján: Nógrád Megyei Múzeumi Igazgatóság, 1985 31 p. ill.
- 404. Szeged, Móra Ferenc Múzeum**
- SZELESI Zoltán: A szegedi múzeum festészeti gyűjteménye. = A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1982-1983 1. (1985) 367-393. ill. G

405. Székesfehérvár, István Király Múzeum

MÁTYÁS István: Az István Király Múzeum és Fejér megye. = Népszava, 1985. augusztus 7. 9. (s.m.)[SÁRVÁRI Márta]: Mivel lepi meg látogatóit az István Király Múzeum [beszélgetés Petres Évával]. = Magyar Nemzet, 1985. január 12. 4.

406. Székesfehérvár, Mészöly Géza Terem

CSATHÓ Barna: Művészek, művészet - emberközelben. = Székesfehérvár, 8, 1985. 3. 34-35.

407. Szentgotthárd, Helytörténeti és Nemzetiségi Múzeum
DOMONKOS János: A szentgotthárdi Helytörténeti és Nemzetiségi Múzeum. = Műemlékvédelem, 29, 1985. 1. 56-57.
HELYTÖRTÉNETI és Nemzetiségi Múzeum állandó kiállításának vezetője. Írták: Valtér Ilona, Nagy Zoltán, M. Kozár Mária. Szombathely: Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1985 32 p., ill. (Vas megyei múzeumok katalógusai; 119.) G

408. Szombathely, Savaria Múzeum

GYÓRI Margit: Rend van-e a Savaria Múzeumban? = Magyar Nemzet, 1985. augusztus 15. 5.

409. Szombathely, Szombathelyi Képtár

ACZÉL György avatóbeszéde. = Vasi Szemle, 39, 1985. 3. 348-358. ill. G

ACZÉL György: Képzőművészetünk tiszta forrásai [részlet az avatóbeszédből]. = Magyar Hírek, 1985. március 15. 4. ill. ACZÉL György: A művészet az otthonos hazáért. = Új Tükör, 1985. március 3. 5-7., 24-25. ill.

Cs. BENKŐ Judit: Képtár Vasban. = Esti Hírlap, 1985. február 20. 4.

DOKUMENTUMOK a Szombathelyi Képtár építéséről. Összeáll. Heckenast János. = Vasi Szemle, 39, 1985. 4. 531-542. G

EMBER Mária: Séta az új Szombathelyi Képtárban. = Magyar Nemzet, 1985. február 23. 9.

HARANGOZÓ Márta: Szeretjük a képzőművészetet. = Esti Hírlap, 1985. február 22. 2.

HECKENAST János: A képtár építése. = Vasi Szemle, 39, 1985. 3. 323-345. ill. G

A KÉPTÁRÉPÍTŐ Egységlet közgyűlése [Gonda György és István Lajos beszéde]. = Vasi Szemle, 39, 1985. 4. 359-363.

MEDVE Imola: Felépült a Szombathelyi Képtár. = Magyar Hírlap, 1985. február 20. 6.

P. SZABÓ Ernő: "...mégis mozog a magyar föld..". = Magyar Ifjúság, 1985. március 29. 11-13. ill.

SAKÁLY Éva: Die Pinakothek von Szombathely. = Budapest Rundschau, 1985. április 22. 6-7. ill.

SZOMBATHELYI Képtár állandó kiállítása. 1985- ism. PATAKI Gábor: És mégis: Az 1945-1949 közötti évek művészete. = Művészet, 26, 1985. 10. 26-28. ill.; SINKOVITS Péter: Útkeresés a progresszióban. = Művészet, 26, 1985. 10. 29-31. ill.; THEISLER György: Képzőművészeti progresszió - szocialista törekvések: Az állandó kiállítás tanulságai. = Művészet, 26, 1985. 10. 23-25. ill.; VADAS József: Derkovits nevében. = Élet és Irodalom, 1985. szeptember 6. 12.

410. Tata, Német Nemzetiségi Múzeum

NÉMET Nemzetiségi Múzeum, Tata: Kiállításvezető. For-gatókönyv és katalógusszöveg Fatuska János. Tata: Komárom Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1985 50 p., ill. G

411. Veszprém, Bakonyi Múzeum

A BAKONYI és a Balaton-felvidék évezreidei: Vezető a veszprémi Bakonyi Múzeum állandó kiállításához. Szerk. Cs. Dax Margit, Töröcsik Zoltán, Uzsoki András. A kiállítást rend. Cs. Dax Margit et al. Veszprém: Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, 1985 178 p. ill.

MÁTYÁS István: A Bakonyi Múzeum és társai. = Népszava, 1985. október 2. 8.

412. Veszprém, Egyházmegyei Gyűjtemény

GYŰJTEMÉNYÜNK kincsei: Egyházművészeti kiállítás. A kiállítást rend. Dávid Katalin. Veszprém: Veszprémi Egyházmegyei Gyűjtemény, 1985 [12] p. ill.

CSERESNYÉS-BAYER Ilona: Veszprém kincsei: Régi értékek új múzeuma. = Magyar Hírek, 1985. július 27. 30-33. ill. SZERDAHELYI Csongor: Állandó egyházművészeti kiállítás Veszprém-ben. = Új Ember, 1985. május 19. 1. ill.

T.J.: Egyházművészeti kiállítás Veszprém-ben. = Magyar Nemzet, 1985. augusztus 18. 14.

[VESZPRÉMI Egyházmegyei Gyűjtemény: Vezető] Írta Dávid Katalin. Veszprém: Veszprémi Egyházmegyei Gyűjtemény, 1985 [4] p. ill.

413. Veszprém, Szabadtéri Építőipari Gyűjtemény

FODOR József: Veszprém, Szabadtéri Építőipari Gyűjtemény. Bp.: TKM, 1985 [16] p. ill. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára; 203.)

414. Villány, Szoborpark

CSENKEY Éva: Villány, Szoborpark. Bp.: TKM, 1985 [16] p. ill. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára; 191.)

Műgyűjtés, műgyűjtők, mecénások

415. BORDA Antikvárium 6. sz. Ajánlójegyzék: Egy magyar gyűjtő könyvtára 3. Bp.: Borda Lajos, 1985 96 p., ill.

416. GARAS, Klára: Il collezionismo ungherese e l'arte italiana al primo Ottocento. = Popolo, nazione e storia nella cultura italiana e ungherese dal 1789-1850. A cura di Vittore Branca et al. Firenze: Olshchki, 1985 243-252. ill.

417. GYŰJTŐK és mecénások, Bp., Országos Széchenyi Könyvtár, 1985. Bp.: Országos Széchenyi Könyvtár, 1985 21 p. ism. KELECSÉNYI Gábor: "Gyűjtők és mecénások", első kiállításunk a Várban. = OSZK Híradó, 28, 1985. 3-4. 75-78.

418. MAGÁNGYŰJTEMÉNYEK a királyi Magyarországon és az Erdélyi Fejedelemségben, 1533-1721: Könyvjegyzékek bibliográfiája. Szerk. Herner János, Monok István. Szeged: JATE, 1985 XVII, 190 p. (Könyvtörténeti füzetek; 4.)

419. Baldácsy Antal

ÉVSZÁZADOK hétköznapijai: Válogatás a Pápai Református Gyűjtemény Baldácsy-metszetgyűjteményéből. Pápa, Helytörténeti Múzeum, 1985. május 16. - szeptember 15. A vezetőt írta Ilon Gábor. Pápa: Helytörténeti Múzeum, 1985 [8] p. ill. ism. HARSÁNYI Zoltán: A Baldácsy-hagyaték kiállítása Pápán. = Népszava, 1985. szeptember 16. 6.; K.Zs. [KÖVY Zsolt]: Reformátusok Lapja, 1985. július 21. 4. ill.

420. Béres Béla

V.P.[VASADI Péter]: A Tokaji Múzeum Béres Béla gyűjteménye [beszélgetés]. = Új Ember, 1985. december 8. 6. ill.

421. Bruckenthal, Samuel von

Samuel BRUCKENTHAL [bibliográfia]: Beiträge zum Schriftsteller-Lexikon der Siebenbürger Deutschen. Folge 11. = Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde, Beilage, 8, 1985, 1. 205-215.

422. Delmár Emil

ESZLÁRY Éva: Reneszánsz és barokk szobrok. = Új Tükör, 1985. április 21. 24-25. ill.

FÉNYES Tamás: A Delmár-gyűjtemény. = Magyar Hírek, 1985. április 27. 19. ill.

SÁRVÁRI Márta: Újabb műkincsekkel gyarapodott a Szépművészeti Múzeum [beszélgetés Eszláry Évával]. = Magyar Nemzet, 1985. március 25. 11.

423. Durand-Ruel

DÉNES Zsófia: Durand-Ruel. = Dénes Zsófia: Ami a szözből kiamardt. Bp.: Gondolat, 1985 92-94.

424. Esterházy család

CSERESNYÉS-BAYER Ilona: Kincsek. = Magyar Hírek, 1985. május 11. 8-9., 29. p. ill.

ERŐSS Ágota: Hazakerült műkincsek. = Nők Lapja, 1985. március 23. 14-15. ill.

(sárvári)[SÁRVÁRI Márta]: Újra itthon az Esterházy kincs. = Magyar Nemzet, 1985. március 2. 8.

WERNICK, R.: Magnificent Esterházy : Life and music have returned to great Hungarian palace. = The Connoisseur, No 877, 1985, 110-115., ill.

425. Esterházy Miklós

PÉTER Katalin: Esterházy Miklós. Bp. : Gondolat, 1985 280 p. ill. (Magyar história. Életrajzok)

426. Esterházy Pál

ORLOVSZKY Éva: Esterházy Pál könyvjegyzéke. = Acta Iuvenum 1985. Zrínyi dolgozatok 2. 125-126.

SZILÁRDFY Zoltán: Esterházy Pál nádor karácsony fényében. = Új Ember, 1985. december 22-29. 12. ill.

427. Jankovich Miklós

JANKOVICH Miklós a gyűjtő és mecénás (1772-1846) : Tanulmányok. Szerk. Belitska-Scholtz Hedvig. Bp. : Akadémiai, 1985 304 p., [94]t. ill. G (Művészettörténeti füzetek ; 17.) tart. Belitska-Scholtz Hedvig: Bevezetés. 7-10.; Bényei Miklós: A művelődés feladatainak, formáinak és intézményrendszerének átalakulása a polgárosodás időszakában. 11-22.; Berlász Jenő: Jankovich Miklós pályakepe és könyvtári gyűjteményei. 23-78.; Entz Géza: A Jankovich-gyűjtemény festményeiről. 79-81.; Huszár Lajos: Jankovich Miklós numizmatikai tevékenysége. 82-98.; H. Kolba Judit: A Nemzeti Múzeum ötvöstartrajzai a Jankovich-gyűjteményből. 99-121.; Nagy Emese: Jankovich Miklós régészeti és műemléki tevékenysége. [Függelék: Jankovich Miklós gyűjteményeinek lelőhelyes tárgyai, valamint publikált és kéziratok jegyzeteinek, levelezésének lelőhelyekre vonatkozó megjegyzései]. 122-153.; Küllös Imola: Jankovich Miklós kéziratok énekgyűjteményeinek folklórisztikai vizsgálata. 154-172.; Korompay Bertalan: Betűrendes mutatók és kiegészítések Jankovich Miklós énekgyűjteményeihez. 173-196.; ifj. Jankovich Miklós: Jankovich Miklós tudományos és szerkesztői tevékenysége. 197-219.; Belitska-Scholtz Hedvig: Jankovich Miklós a reformkor színházi mozgalmában. 220-239.; Vásáry István: Jankovich Miklós és a magyar őstörténet. 241-251.; Bibó István: Építési adatok és tervek a Jankovich család levéltárából. 252-258.; V. Windisch Éva: Jankovich Miklós személyi levéltára. 259-276.

LÁSZLÓ Gyula: 150 éves a honfoglalásunk régésze : A bencsapustai lelet és Jankovich Miklós emlékezete. = Népszava, 1985. április 6. 10. ill.

428. Joó József

JOÓ József műgyűjteményének bemutatása, Makó, József Attila Múzeum, 1985 május. Bev. Joó József. Makó : József Attila Múzeum, 1985 [6] p.

429. Kessler, Klaus

HORVÁTH Andor: A Szép otthon. = Művelődés, 38, 1985, 11. 17-19. ill.

430. Lippóczy Norbert

SINKÓ Ferenc: Népek testvérisége - üvegekpeken [interjú]. = Új Ember, 1985. szeptember 15. 6. ill.

431. Petrő Sándor

SZÖNYEGEK, szelencék, miniatűrök, Miskolc, Borsod-Miskolci Múzeum, 1985. A kiáll. rend. és a vezetőt írta Kárpáti László. Miskolc : Herman Ottó Múzeum, 1985 [6] p. ill.

432. Salgo, Nicolas M.

ÁZSIAI nyeregtagarak : Nicolas M. Salgo magángyűjteménye, Sárvár, Nádasdy Múzeum, 1985. június 16.-szeptember 29. A kiáll. rend. Gombos Károly. A katalógust írta Gombos Károly, Gombosné Farkasvölgyi Zsuzsanna, Jon Thompson. Szombathely : Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1985 72 p. ill. G (Vas megyei múzeumok katalógusai ; 112.) Ism. T.A. [TASNÁDI Attila]: Múzeumi érdekességek. = Népszava, 1985. augusztus 29. 6.

433. Szilágyi Tamás

SZILÁGYI Dezső: Nagybányai mesterek képei a Szilágyi gyűjteményben. = A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, 23 (1985) 123-126. ill.

434. Thyssen-Bornemisza

15.-20. századi remekművek a báró Thyssen-Bornemisza gyűjteményből, Bp., Magyar Nemzeti Galéria, 1985. október 3.-december 1. Bev. Hans Heinrich Thyssen-Bornemisza, Mojzer Miklós, Simon de Pury. A katalógust és a gyűjteménytörténetet írta: Gertrude Borghero. Lugano : Collection Thyssen-Bornemisza, 1985 163 p., ill. Glsm. ÁCS Zoltán: Az Angyali üdvözléttől a Bikaviadalig. = Magyar Ifjúság, 1985. október 18. 7.; BRESTYÁNSZKY Ilona: Vendégzereplés Budapesten. = Nők Lapja, 1985. november 23. 16-17. ill.; p.sz.e. [P.SZABÓ Emő]: 15-20. századi remekművek. = Budapest, 23, 1985, 12. 3. ill.; P.SZÜCS Julianna: Remekmű-gyűjtemény. = Népszabadság, 1985. november 7. 15.; TASNÁDI Attila: XV-XX. századi remekművek a Thyssen-Bornemisza gyűjteményből. = Népszava, 1985. október 11. 6.; WAGNER István: Kezek üzenete. = Magyar Hírlap, 1985. november 22. 9.

435. Tüskés Tibor

TAKÁTS Gyula: "Szántód partjainál": Tüskés Tibor grafikai gyűjteménye. = Takáts Gyula: Tükrök szava - betűk arca. Bp. : Szépirodalmi, 1985 172-175.

436. Vörösvári Ákos

A XX. század képzőművészete magyar magángyűjteményekben, 2. Rosa, rosa, neurosa (a háborúban nem a részvétel a fontos) Vörösvári Ákos újabb kísérlete a Budapesti Kiállítótérben, 1985. szeptember 25.-november 24. A kiállítást rend. Vörösvári Ákos. Bev. Keserű Katalin, Vörösvári Ákos. Bp. : Budapest Galéria, 1985 40 p., ill. Elsm. HARANGOZÓ Márta: Lehetne gyufacimke is : Méltatlan tárlat a Budapest Galériában. = Esti Hírlap, 1985. október 14. 2.; KENESSEI András: Fedeztük fel a Stomo spanyolviaszt? = Magyar Hírlap, 1985. október 1. 5.; P.SZABÓ Emő: Rosa, rosa, neurosa. = Új Tükör, 1985. október 6. 3-4. ill.; P.SZÜCS Julianna: Ha én művész lennék... = Népszabadság, 1985. október 15. 7.; VADAS József: Limlom és turul. = Élet és Irodalom, 1985. október 25. 12.

Műkereskedelem

437. BIZOMÁNYI Áruház Vállalat 66. Képaució. Budapest, 1985. május 21-22. Bp. : BÁV, 1985 [52] p., ill.

438. BIZOMÁNYI Áruház Vállalat 67. Képaució. Budapest, 1985. szeptember 17-18. Bp. : BÁV, 1985 [48] p., ill.

439. BIZOMÁNYI Áruház Vállalat 68. Képaució. Budapest, 1985. december 10-11. Bp. : BÁV, 1985 [68] p., ill.

440. CHIKÁN Bálint: Fiatalok a műkereskedelemben. [Kortárs művészeti fórum az Almásy téri Szabadidő Központban]. = Új Tükör, 1985. október 13. 3-4.

441. DÖRNYEI Zoltán: A magyar műkereskedelem 1945 előtt. Szakdolgozat ELTE Bölcsészettudományi Kar, Művészettörténeti Tanszék. Bp., 1985

442. HAJDÚ Éva: "Régimódi" elvek alapján : Partnerként a műkereskedelemben [beszélgetés Koller Györggyel]. = Magyar Nemzet, 1985. június 20. 6.

443. HANTHY Kinga: Egy képszakértő emlékei [Fränkel József]. 1. A hamisított Munkácsy. 2. Aki az aláírását is eladta. = Magyar Nemzet, 1985. február 22. 6., február 23. 9.

444. ORDAS Iván: Virágot Kölesnek [Kölesdi Képgyűjtők Köre]. = Új Tükör, 1985. december 1. 12-13. ill.

445. PÁTZAY Mária: Bazel Art '85. = Új Tükör, 1985. szeptember 1. 24-25. ill.

446. PÁTZAY Mária: Képzőművészeti vásár Bázelen. = Művészet, 26, 1985, 10. 59-60. ill.

EGYETEMES MŰVÉSZETTÖRTÉNET

Összefoglaló művek

447. Az 1984. év régészeti kutatásai. Szerk. Czeglédy Ilona. = Régészeti Füzetek I. Ser. 1. No. 38. Bp.: Magyar Nemzeti Múzeum, 1985 143 p., ill. ua. németül: *Archaeologiai Értesítő*, 112, 1985, 2. 268-265.
448. ABC kulturműh. památék Československa. Psát Jan Muka et al. Praha: Panorama, 1985 678 p., ill. (Pyramida. Enciklopedie)
449. ADALÉKOK a Belső-Józsefváros történetéhez. Szerk. Szabó-Pap Krisztina. Bp.: Budapesti Városszerzők Egyesülete, 1985 368 p. ill. ism. (Józsa)[JÓZSA György Gábor]: A Nemzeti Múzeumtól a Nemzeti helyéig. = Magyar Nemzet, 1985. július 5. 6.
450. BAKOŠOVÁ, Jindra: Metamorfózy portréu. = Ars, 1985, 1. 7-51., ill. G
451. Bálint Sándor: Szeged-Alsóváros: Templom és társadalom. Bp.: Szent István Társulat, 1983 rec. KÓSA László = Hungarológiai Értesítő, 7, 1985, 3-4. 223-224.; P.L.[PÉTER László] = Szegedi Könyvtári Műhely, 24, 1985, 1. 39-41.
452. Balogh Jolán: Vanadínium - Várad vára. 1-2. Bp.: Akadémiai, 1982 > 1984. 406. rec. POSSONYI László: Szent László sírja. = Új Ember, 1985. január 27. 6. ill.
453. Bánszky Pál: A naív művészet Magyarországon. Bp.: Képzőművészeti, 1984 > 1984. 407. rec. ANDOR György: Naív művészet. = Rajztanítás, 27, 1985, 2. 27-28.; BODRI Ferenc = Forrás, 17, 1985, 4. 80-82.; FÁBIÁN László: Az akadémiaikon túl. = Művészet, 26, 1985, 6. 61-62.; GÁBOR Eszter: Off-off academy art. = Hungarian Book Review, 27, 1985, 3. 14-15.; RITTER P. Tibor: Naive Kunst in Ungarn. = Budapesti Rundschau, 1985. március 11. 6-7. ill.; VERMES Zsuzsa = Népművelés, 32, 1985, 4. 40.
454. Beiträge zur siebenbürgische Kunstgeschichte und Denkmalpflege. Hrsg. von Christoph Machat. München: Verlag des Südostdeutschen Kulturwerks, 1983 > 1984. 409. rec. Mt [MACHAT, Christoph] = Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde, 8, 1985, 2. 204-205.
455. BÉL Mátyás - LAURENTSIK Keresztély: Bereg megye leírása. Ford. és bev. Balogh István. = Szabolcs-Szatmár Megyei Helytörténetírás, 5-6 (1985) 9-70.
456. BÉL Mátyás: Csongrád és Csongrád megye leírása. Szeged: Móra Ferenc Múzeum, 1984 > 1984. 411. rec. P.L.[PÉTER László] = Szegedi Könyvtári Műhely, 24, 1985, 2-3. 117-120.
457. BÉL Mátyás: Hungáriából Magyarország felé. Bp.: Szépirodalmi, 1984 (Magyar ritkaságok) > 1984. 412. rec. ZOMBORI István = Irodalomtörténeti Közlemények, 89, 1985, 3. 355-356.
458. BÉL Mátyás: Az újkori Magyarország történelmi-földrajzi ismertetése: Az első, Dunán inneni rész 3. köt. [Pest város leírása]. Hasonmás kiadás. Bp.: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 1985 161 p. (Fejezetek Budapest múltjából; 1.) rec. VERECKEI Edit = Budapest, 23, 1985, 10. 29.
459. BÉL Mátyás: Az újabkori Magyarország földrajzi-történelmi ismertetése: Moson megye. A bev. írta Mihály Ferenc. Győr: Győr-Sopron Megyei Levéltár, 1985 120 p., [20] t. ill. (Mosonmagyaróvári helytörténeti füzetek; 4.)
460. BIATHOVÁ, Katarína: Semináře v Niedzici [I-III]. = Výtvarný život, 30, 1985, 4. 44-46., ill.
461. A Béri-Balogh Ádám Múzeum Évkönyve, 12 (1984) rec. SZILÁGYI Mihály = Dunatáj, 8, 1985, 1. 76-77.
462. BEZIC-BOŽANIĆ, Nevenka: Majstori od IX do XIX stoljeća u Dalmaciji, 5. = Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 25 1985 285-360. F
463. BOROS Lajos: A győri székesegyház. Bp.: Boros Lajos, 1985 61 p., ill.
464. BORZÁK Tibor: Naívek: Beszélgetés Bánszky Pállal a naív művészetről. = Magyar Ifjúság, 1985. augusztus 30. 30-31. ill.
465. BUDAPEST Régiségei 26 1984 (1985) rec. KISS József = Budapest, 23, 1985, 9. 28.
466. BUGÁR-MÉSZÁROS Károly: Mezőhegyes, műemlékek. Bp.: TKM, 1985 [16] p. ill. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára; 193.)
467. Chastel, André: Fabulák, formák, figurák. Bp.: Gondolat, 1984 > 1984. 416. rec. SZÉKELY András = Új Tükör, 1985. április 7. 2.
468. CHALUPECKÝ, Ivan - PLICKA, Karol: Levoča. Martin: Osveta, 1985 224 p., ill. E F G R
469. CHALUPECKÝ, Ivan - RUSNÁK, Ernst: Levoča a okolice. Košice: Vychodoslovenské vydavníctvo, 1985 116 p., ill.
470. Czellar Katalin: Sopron. Bp.: Panoráma, 1982 ism. METZL János = Soproni Szemle, 39, 1985, 2. 190-191.
471. DEBRECENI vagyonleltárak, 1717-1848. Összeáll. és bev. Rácz István. Debrecen: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, 1985 86 p. (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai; 9.)
472. Drăguc, Vasile: Arta românească. Bucurest: Editura Meridiane, 1982 rec. PLÁČEK, Miroslav = Archaeologica historica, 10 (1985) 516.
473. EGER. Bev. Bodó Sándor. Eger. Egri Városszerzők Egyesülete, 1985 [136] p. ill. E G
474. EGYHÁZMŰVÉSZETI kiállítás a Veszprémi Egyházműzeum anyagából. Boglárielle, Vörös és Kék Kápolna, 1985 ism. DÁVID Katalin: Egyházművészeti kiállítás. = Műzeumi Tájékoztató, 1985, 6. 1-3. ill.
475. ENTZ Géza: Budapest, Mathiaskirche. Bp.: TKM, 1985 [16] p., ill. (Tájak, Korok, Kiskönyvtára; 9A)
476. ENTZ Géza: A Mátyás-templom és a Halászbástya. Bp.: Képzőművészeti Kiadó, 1985 70 p., [66] t. ill.
477. "EZEN Hegyaljának Tokaj az címe" = A Hegyalja mezővárosai a XVI-XX. században. Tokaji Múzeum, 1985. A kiállítást rend. Bencsik János et al. A vezetőt írta Veres László. Miskolc: Herman Ottó Múzeum, 1985 [6] p. ill.
478. FITZ Jenő: Székesfehérvár. 2. jav. kiad. Bp.: Panoráma, 1985. 195 p., [32] t. ill. (Magyar városkalauzok)
479. GALAMBOS Ferenc: Vác, műemlékek. Bp.: TKM, 1985 [16] p. ill. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára; 218.)
480. GELLÉR Ferenc: Debrecen műemléki katasztroze, 1985. Debrecen: Debrecen Megyei Városi Tanács, 1985 329 p., ill.
481. GOTTLIEB VON WINDISCH, Karl: Szatmár vármegye [1780]. + NAGY, Ludovicus: Szatmár vármegye [1828]. A jegyzeteket írta Kávássy Sándor. = Szabolcs-Szatmár Megyei Helytörténetírás, 5-6 (1985) 71-103. ill.
482. C.Harrach Erzsébet - Kiss Gyula: Vasi műemlékek. Szombathely: Vas megyei Tanács, 1983 > 1984. 209. rec. DUSZA András: Megőrzött múlt. = Műhely, 8, 1985, 3. 76-77.; SZÉKELY András = Új Tükör, 1985. március 2. 2.; TAKÁCS Miklós = Vasi Szemle, 39, 1985, 2. 158-159.
483. Hauptstadt Berlin, Bd.1. Berlin: Henschelverlag, 1983 (Die Bau- und Kunstdenkmäler in der DDR) rec. TOMBOR Ilona = Műemlékvédelem, 29, 1985, 2. 158-159.
484. A HAZÁÉRT: Honvédelem és hazafiság (896-1848) a magyarországi művészetben. Bp., Ernst Múzeum, 1985. május 9-június 2. A kiáll. rend. Baranyi Judit. A katalógust írta: Zachar József, Fodor István, Rózsa György, Körömi Joachim, Poszler Györgyi, Buzási Enikő, Bakó Zsuzsanna, Tóth Antal, Szabó Katalin, Horváth Hilda. Bp.: Hadtörténeti Intézet, 1985 84 p. ill. ism. SZÉKELY András: A hazáért. = Művészet, 26, 1985, 10. 10-12.; SZÉKELY András: A hazáért. = Új Tükör, 1985. május 15. 7.

485. HELTAI Nándor - JUHÁSZ István: Kecskemét. Bp. : Panoráma, 1985 167 p., [24] t. ill. (Magyar városok)
486. HORVÁTH István: Esztergom. Balla András fotóival. Bp. : Corvina, 1985 107 p. ill. E F G
487. HORVÁTH, Peter - VELICKÁ, Dagmar: Tmava. Bratislava : Obzor, 1985 192 p., ill. E F G
488. HUBA László: Veszprém. 4. jav. kiad. Bp. : Panoráma, 1985 53 p., [16] t. ill.
489. Ila Bálint: Gömör megye I. A megye története 1773-ig. Bp. : Akadémiai, 1976 rec. KERNY Terézia = Ars Hungarica, 13, 1985, 2. 246.
490. ILLÉS Ferenc: Zirc és környéke. 3. jav. kiad. Bp. : Panoráma, 1985 42 p., [16] t. ill.
491. JOVANOVIĆ, Slobodan: Karloca műemlékei. = Úzetenet, 15, 1985, 9. 537-539.
492. KARDOS József: A szentkorona-tan története 1919-1944. Bp. : Akadémiai, 1985 246 p.
493. KAHOUN, Karol: Výtvarná kultura na Slovensku v priebehu dejín. In: Slovákistické štúdie. Ed. Jozef Mistrík. Martin : Matica Slovenská, 1985 95-99.
494. Kelemen Lajos: Művészettörténeti tanulmányok. 1-2. Bukarest : Kriterion, 1977, 1982 > 1984. 429., 430. rec. SZABÓ T. Attila: Kelemen Lajos művészettörténeti tanulmányai. = Szabó T. Attila: Tallózás a múltban. Bukarest : Kriterion, 1985 365-371.; TÓTH Attila = Alföld, 36, 1985, 7. 94-95.
495. Képzőművészeti írárok 1984. Szerk. Kántor Lajos. Bukarest : Kriterion, 1984 rec. BANNER Zoltán: Legyetek művészet írók! = Utunk, 1985. május 17. 2.
496. KERNER Gábor: Ráckeve műemlékei. Bp. : TKM, 1985 [16] p. ill. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára : 194.)
497. KOZÁK, Károly: Geschichte der Burg von Eger. Eger : Dobó István Vármúzeum, 1985 51 p., ill. E R
498. KÓBÁNYAI utcák, utak, parkok terek története. Írták Csémus Lukács Lajos et al. Bp. : X. kerületi Tanács, 1985 139 p., 40 t. ill.
499. KÖRMENDI Géza: Tata. Bp. : Panoráma, 1985 62 p., [16] t. ill.
500. Kőváry László: Tájékozódási rajzokban. Bukarest : Kriterion, 1984 (Téka) rec. GAÁL György: Művelődés, 38, 1985, 2. 40.
501. Sz. KÜRTI Katalin: A Hortobágy a képzőművészetben. = A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, 1983-1984 (1985) 245-274. ill. G
502. Sz. KÜRTI Katalin: A debreceni Szt. Anna r.k. plébániatemplom. = Műemlékvédelem, 29, 1985, 1. 36-41. ill. E
503. MADAS József: A pécsi Budai külváros telkei, házai és utcái : Adatgyűjtemény. 1-2. köt. Pécs : Janus Pannonius Múzeum, 1985 648., 649-1305 p.
504. Magyar Műemlékvédelem 9 (1984) rec. GERŐ László = Műemlékvédelem, 29, 1985, 2. 153-156.; MAROSI Emő = Ars Hungarica, 13, 1985, 2. 243-245.; MORAVÁNSZKY Ákos = Magyar Építőművészet, 1985, 4. 7.
505. MAGYARORSZÁG és Erdély képekben. Kiadta és szerk. Kubinyi Ferenc és Vahot Imre. Pest : Emich, 1853-1854. [Hasonmás kiadás] 1-2., 3-4. köt. Bp. : ÁKV, 1985 1-2. 132, 161 p., [14] t., [17] t., 3-4. 140, 130 p., [22] t., ill.
506. Magyarország régészeti topográfiája. 6. köt. Békés megye régészeti topográfiája : A szeghalmi járás IV/1. Bp. : Akadémiai, 1982 rec. PÁLÓCZI Horváth András = Archaeologiai Értesítő, 112, 1985, 1. 141-142.
507. MÁTYÁS István: Ásatások Veszprém megyében. = Népszava, 1985. szeptember 10. 6.
508. A MISKOLCI ősi gimnáziumok és a Földes Ferenc gimnázium volt tanárainak és növendékeinek képzőművészeti kiállítása. Miskolc, Herman Ottó Múzeum, Papszer, 1985. április-június. Bev. Végvári Lajos. Miskolc : Herman Ottó Múzeum, 1985 [24] p. ill.
509. Montázs. Összeáll. Horányi Örséb. Bp. : Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 1977 rec. HEGYI Lóránd = Ars Hungarica, 13, 1985, 2. 253-255.
510. A MŰVÉSZET szolgálatában : A megyei képzőművészeti gyűjtemények 40 éve. Bp., Magyar Nemzeti Galéria, 1985. március 22.-június 30. A kiáll. rend. és a katalógust összeáll. Éri Gyöngyi et al. Bp. : Magyar Nemzeti Galéria, 1985 128 p., ill. E (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai : 1985/2.) rec. ÁDÁM András: Megyei gyűjtemények a Nemzeti Galériában. = Élet és Tudomány, 1985. március 29. 399-402.; BÁN András: A művészet szolgálatában. = Magyar Nemzet, 1985. július 5. 6.; E.Á. [ERŐSS Ágota]: Negyven év gyűjtése. = Nők Lapja, 1985. május 11. 14-15.; LUKÁCSY Sándor: Kiállítás tanulságokkal. = Magyar Hírlap, 1985. május 21. 6.; RÓZSA Gyula: A művészet szolgálatában. = Népszabadság, 1985. április 4. 17.; SZÁNTÓ R. Júlia: 40 Jahre Kunstsammlungen der Komitee. = Budapest Rundschaу, 1985. május 27. 9. ill.; TASNÁDI Attila: A megyei képzőművészeti gyűjtemények 40 éve. = Népszava, 1985. június 21. 6.; VADAS József: Hamu és márvány. = Élet és Irodalom, 1985. május 3. 12.; WEHNER Tibor: Képzőművészeti krónika. = Új Forrás, 17, 1985, 4. 62-66.
511. A művészet története Magyarországon a honfoglalástól napjainkig. Szerk. Aradi Nóra. Bp. : Gondolat, 1983 rec. BODRI Ferenc = Művészet, 26, 1985, 8. 51-53. ill.
512. NAGY Károly: Szent Simon, plébániatemplom. Bp. : TKM, 1985 [16] p. ill. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára : 210.)
513. B. Nagy Margit: Reneszansz és barokk erdélyben. Bukarest : Kriterion, 1970 rec. SZABÓ T. Attila: A reneszánsz és a barokk az erdélyi nép életében. = Szabó T. Attila: Tallózás a múltban. Bukarest : Kriterion, 1985 359-365.
514. NAIV művészet Magyarországon, Kaposvár, Somogyi Képtár, 1985 ism. BÁNSZKY Pál: Naiv művészet Magyarországon. = Múzeumi Tájékoztató, 1985, 8. 1-3., ill.
515. NASZÁDOS István: Sárvár. 4. átdolg. kiad. Bp. : Idegenforgalmi Propaganda Vállalat, 1985 96 p., [16] t. ill. E G F R
516. NÉPLI szakrális emlékek : Egyházművészeti kiállítás. Veszprém, Bazilika attemplom, 1985. május 26. - október 31. A kiállítást rend. S. Lackovits Emőke, Márton Antal. A vezető írta S. Lackovits Emőke. Veszprém : Veszprémi Egyházmegyei Gyűjtemény, 1985 [24] p. ill.
517. Österreichischen Kunsthistorikertag (2.) (1984) (Salzburg) ism. BIEDERMANN, Gottfried: Bericht über den 2. Österreichischen Kunsthistorikertag. Salzburg, 1984. = Acta Historiae Artium, 31, 1985, 1-4. 110-113.
518. PÉTER László: Régi és mai makói képzőművészet. = Péter László: Makói kistűkör. Makó : József Attila Múzeum, 1985 24-25.
519. PÉTER László: Szeged. 2. jav. kiad. Bp. : Panoráma, 1985 203 p. [24] t. ill. (Magyar városok)
520. RICZ Péter: A Szabadkai Városi Múzeum régészeti tevékenysége (1948-1985). = Létünk Évkönyv 1985 (1985) 120-132.
521. Runciman, Steven: Kunst und Kultur in Byzanz. München : Beck, 1978 rec. KÁDÁR, Zoltán = Acta Historiae Artium, 31, 1985, 1-4. 103-104.
522. SÁNDYNYÉ Wolf Katalin - SOPRONI Sándor: Szentendre. Bp. : Panoráma, 1985 154 p., 32 t., ill. (Magyar városok)
523. SÁNDOR Pál: Stare bečejske rezglednice. Bečej : Gradski muzej i galerija, 1985 36 p. ill.
524. Sie prägen unsere Kunst : Studien und Aufsätze. Hrsg. von Brigitte Stephani. Cluj-Napoca : Dacia Verlag, 1985 287 p., ill. tart. Stephani, Brigitte: Zur siebenbürgisch-deutschen Kunst : Versuch einer Einführung. 8-39.; Bertalan, Karin: Die Sammlung sächsischer Malerei im Hermannstädter Brukenhalmuseum. 40-48.; Bielz, Julius: Die Graphik in Siebenbürgen. 49-64.; Fabián, Hermann: Andreas Lapidica

- ein siebenbürgischer Steinmetz und Baumeister der Spätgotik. 65-75.; Fabini, Hermann: Die älteste Darstellung von Mediasch. 76-79.; Schuller, Günther: Das Marienbild in der Schwarzen Kirche. 80-82.; Krasser, Harald: Wien und die siebenbürgische Spätgotik: Zur kunstgeschichtlichen Stellung der Birlhäuser Altartafeln. 83-89.; Nussbächer, Gernot: Der Hermannstädter Maler Vincentius. 90-92.; Antoni, Erhard: Jacobus Lucius Transilvanicus. 90-94.; Nussbächer, Gernot: Das Bildnis des Stadttrichters Lukas Hirscher. 95-101.; Antoni, Erhard: Das Kunstwerk von Brallier. 102-103.; Gündisch, Gustav: Der Bildhauer Nicolai. 104-110.; Streifeld, Theobald - Krasser, Harald: Schicksale eines siebenbürgischen Kunstwerks. 111-116.; Krasser, Harald: Sigismund Möß. 117-140.; Bielz, Julius: Johann Martin Stock. 141-146.; Antoni, Erhard: Der Maler Fritz Schuller. 147-157.; Folbert, Otto: Karl Ziegler. 158-163.; Schuller Friedrich: Ludwig Friedrich Schuller. 164-170.; Schuller, Friedrich: Aus dem Leben Betty Schullers. 171-174.; Roth, Victor: Carl Dörschlag. 175-183.; Krasser, Harald: Der Maler Arthur Coulin. 184-188.; Krasser, Harald: Jahrhundertwende: Die Anfänge der neuen Malerei bei den Siebenbürger Sachsen. 189-198.; Wittstock, Manfred: Vom Kommißstiefel zur Grafik: Ludwig Heßhaimer zum 100. Geburtstag. 199-201.; Krasser, Harald: Maler und Kunsthistoriker: Zum Tode Hermann Konnerth. 202-204.; Andrée, Erhard: Michael Bamer. 205-207.; Wittstock-Reich, Rohtraut: Zeugnisse einer starken Künstlerpersönlichkeit: Vor hundert Jahren wurde der Maler Hans Eder geboren. 208-210.; Schuller, Horst: Zum Aufbau verpflichtet. 211-213.; Schuller, Rolf: Heimatliches Erbe: Walter Teutsch. 214-216.; Wittstock-Reich, Rohtraut: Einen Platz in den Heimen seiner Landsleute gefunden. 217-219.; Stephani, Claus: Der Weg eines Künstlers: Hans Mattis-Schön. 220-226.; Wittstock-Reich, Rohtraut: Erhabene Schönheit in gegenständlicher Form: Vor 100 Jahren wurde Margarete Depner geboren. 227-229.; Schuller, Horst: Begabung und Leistung in der Heimat. Zum 100. Geburtstag des Malers Hermann Morres. 230-232.; Stephani, Brigitte: Wuchtig und monumental: Zum 95. Geburtstag Ernst Hinigbergers. 233-237.; Wittstock-Reich, Rohtraut: Von dem hohen Gebot der Ordnung: Hans Hermann beging seinen 95. Geburtstag. 238-240.; Stephani, Brigitte: Ausdruck eines Augenblicks: Zum Ableben Hans Hermanns. 241-243.; Dancu, Juliana: "Kein welkes Blatt an ihren Blumen...": trude Schuller zum 80. Geburtstag. 24-247.; Wittstock-Reich, Rohtraut: Aus Heimatgefühl bleibende Werte schaffen: Nach einem Gespräch mit Trude Schuller notiert. 248-250.; Antoni, Erhard: Walter Widmann. 251-253.; Stephani, Claus: Spät erkannt: Vor zehn Jahren starb Oskar Netoliczka. 254-256.; Krasser, Harald: Raumschaffende Konturen: Zum 80. Geburtstag des Graphikers und Malers Fritz Kimm. 257-260.; Stephani, Brigitte: Strenge und herb-sanfter Humor: Zum 80. Geburtstag von Henri Nouveau. 261-265.; Zay, Horst: Beherrschende Kraft der Ausdrucksmitel: Atelierbesuch bei Ferdinand Mazanek. 266-268.; Wittstock-Reich, Rohtraut: Die weltmalerisch sehen: Ein Atelierbesuch bei dem Grafiker Helfried Weiß. 269-270.; Stephani, Brigitte: Solange es Menschen gibt: Zu Besuch bei Helfried Weiß. 271-273.; Fabritius-Dancu, Juliana: Die Schrift als künstlerisches Ausdrucksmitel: Zur Graphikausstellung Harald Meschendorfers im Schiller-Haus. 274-277.
525. SÍK Csaba: Sem kő, sem bronz, sem vászon. Bp.: Móra, 1985 242 p. ill.
526. SLEPCANOVÁ, Mária: Forgácovsky oltár z kaplnky v jelenskom kasteli. = Pamiatky príroda, 15, 1985, 1. 14-19. ill.
527. SLOVENSKÉ umelecké výstavy. Zostavila: Milica Bohnová. Bratislava: Slovenská národná galéria, 1985 316 p.
528. SOÓS Imre: Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése. Bp.: Sz. István Társulat, 1985 607 p. (Az egri főegyházmegye schematizmusa; 2.)
529. Sosztákovich és kora. Bp., Magyar Nemzeti Galéria, 1984 > 1984. 460. rec. KÁRPÁTI Imre = Színháztechnikai Fórum, 12, 1985, 1. 5-6. ill.; SZÜCS György = Művészet, 26, 1985, 4. 59-60. ill.
530. SZABÓ Róbert: Szentes. Szentes: Városi Tanács, 1985 178 p., [25] t. ill.
531. SZABOLCSI, Hedvig: Le rôle de l'intelligentia dans la formation du goût artistique à la fin du XVIIIe et dans les premières décennies du XIXe siècle. = Intellectuels français, intellectuels hongrois, XIIIe-XIXe siècles. Ed. Jacques Le Goffe, Béla Köpeczi. Bp.; Paris: Akadémiai; CNRS, 1985 159-164.
532. SZILÁRDFY Zoltán: Rákóczi temploma Kassán. Új Ember, 1985. december 15. 4.
533. P. SZÜCS Julianna: Művészettörténet: Kritikák és publicisztikai írások. Bp.: Magvető, 1985 550 p. tart. Bevezető helyett. 11-12.; Botránykép a múlt századból (Zichy Mihály). 15-19.; Mednyánszky ma. 20-24.; Vaszary lokomotívja. 24-28.; A Kalapácsos ember (Bíró Mihály). 29-33.; Kermatok estéje. 33-37.; Ki volt Czigány Dezső? 37-40.; Pór Bertalan igazi hazatérése. 41-45.; A magyar avantgarde képes bibliaja (Nyolcak és aktivisták). 45-50.; Mennyit ér a "hely szelleme"? (Szolnoki művészet). 51-60.; Akit utolért a kor (Farkas István). 60-63.; Bernáth Aurél aranyfedezete. 64-67.; A tó csöndje (Egry József). 67-72.; Ferenczy Noémi gögös alázata. 72-77.; Egy boldog modern magyar szobrász (Medgyessy Ferenc). 77-81.; Tékozló fiú - bűnbánat nélkül (Mészáros László). 81-85.; Derkovits örögyén - ma. 85-90.; Ők és mi (Szociotófé). 90-93.; Absztrakt optimizmus - optimista absztrakt (Hincz Gyula és Illés Árpád). 94-98.; A "tízesek" (Vinkler László és Gyarmathy Tihamér). 99-103.; Gúnygrafikák (Martyn Ferenc sorozata). 103-111.; Vajda Lajos emlékkiállítás. 112-117.; Komisszár iróniája. 118-123.; Az inga leng? (Jakovits József). 123-127.; A Szentendre-védjegy. 127-134.; Az ötvenes évek. 134-141.; A második aranykor (A hatvanas évek). 141-146.; Életmű - párhuzamos szálakból (Kohán György). 146-150.; Feketétől fehérig (Tóth Menyhért). 150-153.; Tegnap örömeink - mai hiányaink (Orosz János). 154-157.; Töprengések Vásárhely zárójelei felett. 157-168.; Román György emlékkiállítása. 168-171.; Az ismeretlen Makrisz. 172-176.; A Könyvek ostromán túl, az Életfán innén (Szervátusz Tibor). 176-179.; Nehéz mindig tüzet hozni (Varga Imre). 180-184.; Kiss nagy András köpenye. 184-188.; A földmarkolatól a földig (Fóth Ernő). 188-191.; Kokas háborgó békéje. 191-195.; Feledy quereneciája. 195-199.; Kondor és a művészettörténet. 199-202.; Schaár Erzsébet Budapesti Utcaja. 203-207.; Ország Liliről - elfogulatlanul. 207-211.; A múlt a hátsó termekben (Keseő Ilona). 211-216.; Vitéz László unokái. 216-219.; A karikatúra-látásmód sorsa és a magyar animáció. 219-236.; Amatőr avantgarde (Pécsi Műhely). 236-240.; Akié a terület, azé a vallás. 240-251.; "Húszforintos"-stratégia.. 255-260.; Az azonosulás különbségei (Anna Margit és Lóránt János). 260-266.; Fekete őszikék (Barcsay Jenő). 266-269.; Barbáraink a kertben (Bartha László és Borsos Miklós). 270-273.; A rejtőzködő grafikus (Gyulai Liviusz). 273-275.; Rossz az, aki rosszra gondol (Haraszty István). 275-277.; HÍHÍ (Hegedűs István). 278-280.; Akt háromszöggel (Helényi Tibor). 280-283.; Kaján-keszű. 283-285.; "Júniusban nyílnak a pipacsok" (Mácsai István). 285-288.; Műzör, műbör, mítoszok (Molnár Sándor). 288-291.; Aszinkron (Ridovics László). 290-292.; Sok(k) (Sváby Lajos). 293-296.; Követőből örökös (Szántó Pirokka). 296-299.; B.E. itt nem járt soha (Váli Dezső). 300-303.; Egy megzenésített vendégkönyvről és két alkotótelepről (Villány és Nagyatád). 303-307.; A szép magyar illusztrációért. 307-312.; A plakát érdekhatásai. 312-318.; Köcsösgosztály és vidéke. 318-327.; A nagyképű textil. 328-331.; Intelligenciák egymás között. 331-334.; Mit kedveljen a műkedvelő?; Országos Képzőművészeti Kiállít-

tás. 340-345.; Hol a tükör? 349-354. „Szívre lépő szívtelen férfi” (Almásy Aladár). 354-356.; Zongoralecke (Barabás Márton). 356-358.; Tüőlőtözött kentaúrok (Dunai Imre és Jelenkszy László). 359-360.; Életlentül (Fehér László). 361-362.; Pannhasios vándorpálmája (Fillenz István). 363-365.; A sámánizmus diszkrét bája (Gál Tamás). 365-367.; Szoborban bűjdosók (Vigh Tamás és Kalmár János). 367-370.; Valami más (Kárpáti Tamás és Lóránt Zsuzsa). 371-373.; Figura a "felszín alatt" (Katona Zsuzsa). 373-376.; Kiállítás kritika (El Kazovszkij). 3765-379.; Mélyradírozás (Kelemen Károly). 380-381.; Múlás ellen (Körösenyi Tamás és Polgár Ildikó). 382-384.; Tükör által pontatlanul (Marosvári György). 385-387.; Látvány kontra jelkép (Montvai Attila). 387-390.; Kentaúr '82 (Paulikovic István). 391-393.; Anti-talmi (Pérel Zsuzsa). 393-396.; Három jelkép egy hálóban (Pinczehelyi Sándor). 396-398.; Számozottak panteonja (Sáros András Miklós). 398-400.; Szép csúnya emberek (Somogyi Győző). 400-402.; Kánon kócosoknak (Szabó Tamás). 402-404.; Epika, grafika, epikus grafika (Szemethy Imre). 405-406.; Olyan, mintha élne (Szkok Iván). 407-409.; Egy festő a "Vajda-óvodából" (Szűts Miklós). 409-411.; Szerszámszobrok (Tomay Endre András). 411-414.; Arcvédelem (Tóth György). 414-417.; A tubus-ember és az ember tubus (Valkó László). 418-419.; A fordítás fordításának a fordítása (Záborzsky Gábor). 420-422.; Hiper (Zrinyifalvi Gábor). 422-424.; Magyar grafika - itt és most. 425-435.; A Manuál-ember. 436-438.; Játsszani engednek (Stúdió'78). 439-443.; A feszültség feloldható (Stúdió'80). 444-448.; Hol a gazda? (Stúdió'81). 449-452.; Szabadújság kezdőknek (Stúdió'82). 453-457.; Postmodern helyzetben (Stúdió'83). 457-462.; Kései felfedezések (Európai és cseh rajzok). 465-469.; A "normális felnőttkor" kísérlete (Bauhaus). 469-473.; Klee a Múcsarnokban. 473-477.; Párizs minusz Párizs. 477-482.; Szalay keserű optimizmusa. 483-487.; Grimm újraolvasása (David Hocknes). 487-489.; Szobrok a tücsök után (Étienne Hajdu) 489-492.; A mérték értéke (Étienne Beöthy). 493-497.; A szelíd szem (André Kertész). 497-500.; Ész és luxus (Victor Vasarely). 500-505.; Párhuzamos ellentétek (Friedrich Hundertwasser és Lossonczy Tamás). 505-510.; Rokonunk, Ramon Muriel. 510-512.; Carenáról, Leoncillólól és néhány kényszerpályáról. 512-517.; Tot, nálunk másodszor. 518-521.; Miért ferde a gyermekszoba? (Kortárs művészet az NSZK-ból). 521-524.; Egyén-terápia (Mai NSZK.-festők). 525-528.; Nostalgia odaát (Amerika ma). 528-530.; Téma, a téma halála után (Zsűriemelék Cagnes-sur-Merből). 531-534.; Egy életérzés dokumentumai (A minimális textil). 535-540.; A mi modern Raffaellónk. 542-546.; A kötetben szereplő írások első megjelenési helye és ideje. 547-551.

534. TAPOLCAINÉ SÁRY Szabó Éva: Tatabánya. Bp.: Panoráma, 1985 79 p., [16] t. ill.

535. Tarr László: A régi Váci utca regényes krónikája. Bp.: Helikon, 1984 rec. A. GERGELY András: Váci utca, Váci utca. = Magyar Hírek, 1985. április 6. 54. ill.; KOVÁCS Sándor Iván = Új Tükör, 1985. január 27. 2.

536. TÖLGYESI József: Ajka és környéke. Bp.: Panoráma, 1985 70 p., [20] t. ill.

537. VADAS József: Albumok és monográfiák között: Századunk magyar művészete könyvekben. = Társadalmi Szemle, 40, 1985, 1. 94-98.

538. VARGA Ferenc: Domaszéki viharharangok és köröszők. = Szegedi Könyvtári Műhely, 24, 1985, 2-3. 67-86. ill.

539. Vasic, Pavle: Umetnička topografija Sombora. Novi Sad: Matica srpska, 1984 > 1984. 468. rec. MARTINOVIC-VIJIIN, Kata: Zombor művészettörténeti helyrajza. = Úzenet, 15, 1985, 9. 578-579.

540. VIGA Gyula: Kőmunkák egy bükkalji faluban [Szomolya]. Debrecen: KLTE, 1985 124 p., ill. G (Studia folkloristica et ethnographica ; 17.)

541. VÝTVARNÁ kultura na Spiši. Autori textu Maria Felberová et al. Zost. Viktor Jasan. Levoča: Spiské Múzeum, 1985 87 p., ill. E G

542. WACHA, Georg: Die Verehrung St. Leopolds in Ungarn. = Unsere Heimat, 56, 1985, 2. 137-142.

543. ZÁKONYI Ferenc: Nagyvázsony. 4. jav. kiad. Bp.: Panoráma, 1985 38 p., [16] t. ill.

Építészet

544. ÁGOSTHÁZI László - BOROSS Marietta: Szántódpuszta építéstörténete. Bp.: Panoráma, 1985 134 p. ill. G R (Szántódi füzetek ; 10.)

545. BAKAY Kornél: Kőszeg, Jurisich vár. Bp.: TKM, 1985 [16] p. ill. (Tájak, Korok, Múzeumok kiskönyvtára ; 208.)

546. BAKÓ Ferenc: Népi képzőművészet a Kárpát-medencében. = Agria, 21 (1985) 225-251. ill. G

547. BALASSA M. Iván: Báránd települése és építkezése. = Báránd története és néprajza. Szerk. Balassa Iván. Báránd: Új Élet MGT SZ, 1985 167-242. ill.

548. BALASSA M. Iván: Báránd (Bihar m.) települése és építkezése. Szentendre: Magyar Népi Építészeti Archivum, 1985 87 p., ill. G. (A Magyar Népi Építészeti Archivum kiadványai ; 1.)

549. BESZTERECZEY László: Beszélő kövek: A biharugrai templom vallatása. = Reformátusok Lapja, 1985. április 21. 5. ill.

550. BOROSS Marietta: Lakóházak Szántódpusztán. = Somogy, 13, 1985, 4. 67-70.

551. The capitals of Europe. Ed. Ágnes Ságvári. Bp.: Corvina, 1980 rec. DERCSÉNYI Dezső = Budapest Főváros Levéltára Közleményei, 1984 (1985) 497-499.

552. CSORBA Csaba: Vég-Gyula várának története. Bp.: Zrínyi, 1985 196 p., ill.

553. CZAGÁNY István: A Budavári Palota "F" épületének története, valamint könyvtártörténeti összefoglaló. = Magyar Építőipar, 34, 1985, 10. 606-611. ill.

554. DÉNES Géza: Téglatörténelem. = Téglai par, 9, 1985, 1. 3.

555. DOBROSSY István: A tatolcai apátság miskolci kúriája. = A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, 23 (1985) 32-38. ill.

556. GERŐ, László: Hill-castles and valley-castles in Hungary. = IBI Bulletin, 43 (1985) 58-59., ill.

557. GYÖRGY, Tibor - KUSÁK, Dalibor: Krásna Hôrka a Bettliar. Martin: Osveta, 1985 131 p., ill. (Edícia slovenské hrady)

558. HABERLANDOVÁ, Helena: Levoča, Mierové nám. č. 31, meštiansky dom + Levoča, Mierové nám. č. 31., cast domu orientovanú na Hviezdoslavovej ul. meštiansky dom. = Pamiatky príroda, 15, 1985, 2. 23-24. ill.

559. HABERLANDOVÁ, Helena: Levoča, Mierové námestie č. 37, meštiansky dom. = Pamiatky príroda, 15, 1985, 3. 24. ill.

560. HABERLANDOVÁ, Helena: Levoča, Mierové námestie č. 38, meštiansky dom. = Pamiatky príroda, 15, 1985, 3. 25. ill.

HAJNÓCZI Gábor: Az építészet "nyelve": Az építészeti kommunikáció jellege. > 82

561. HORÁKOVÁ, Valéria: Levoča, Košická ulica č. 16, meštiansky dom. = Pamiatky príroda, 15, 1985, 5. 23., ill.

562. HORÁKOVÁ, Valéria: Levoča, Mierové námestie č. 36, meštiansky dom. = Pamiatky príroda, 15, 1985, 3. 23. ill.

563. KATALOG objektov historického jadra Trenčína. = Pamiatky príroda, 15, 1985, 6. 33-42., V-VI. ill.

564. Kecskés László: Komárom az erődök városa. Bp.: Zrínyi, 1984 > 1984. 282. rec. GERŐ László: Műemlékvédelem, 29, 1985, 3. 255.; KECSKÉS, László: The fortress of Komárom. = Hungarian Book Review, 27, 1985, 2. 7-8. ill.

565. KOÓS Judit: Református templomaink stílusváltozásai. = Reformátusok Lapja, 1985. febr. 3. 4., ill., február 10. 4. ill., február 17. 4. ill., március 3. 4. ill., március 10. 4. ill., március 17. 4. ill., március 24. 4. ill. hoz. HORVÁTH György: Református templomaink stílusváltozásai. = Reformátusok Lapja, 1985. május 12. 4.
566. KOSINSKI, Wojciech: Alkotás és hagyomány a lengyel építészetben. = Magyar Építőművészet, 1985, 2. 53-56., ill. E F G R
567. KOZÁK Károly: Jánoshida, Plébániatemplom. Bp.: TKM, 1985 [16] p. ill. (Tájak, Korok, Múzeumok kiskönyvtára; 195.)
568. Kräftner, Johann: Österreichische Bauernhöfe. Innsbruck, 1984 rec. TOMBOR Ilona = Műemlékvédelem, 29, 1985, 2. 156.
569. KRESÁNEK, Peter: Levoča, Bemolákova č. 23, meštiansky dom. = Pamiatky príroda, 15, 1985, 5. 24., ill.
570. KRESÁNEK, Peter: Levoča, Hviezdoslavova č. 22, meštiansky dom. = Pamiatky príroda, 15, 1985, 5. 22., ill.
571. KRESÁNEK, Peter: Levoča, Mierové námestie č. 6., 11., 23., 24. = Pamiatky príroda, 15, 1985, 1. 21-24. ill.
572. KRESÁNEK, Peter: Levoča, Mierové nám. č. 26, meštiansky dom + Levoča, Hviezdoslavova č. 30, meštiansky dom. = Pamiatky príroda, 15, 1985, 2. 21. ill.
573. KRESÁNEK, Peter: Levoča, Mierové námestie, č. 34, meštiansky dom. = Pamiatky príroda, 15, 1985, 3. 21. ill.
574. KRIVOSOVÁ, Jana: Vodné mlyny na Slovensku. = Pamiatky príroda, 15, 1985, 2. 13-17. ill. E
575. LÁSZLÓ Tamás: A tokajhegyaljai volt mezővárosokban végzett építészeti, városépítészeti kutatások. = Városépítés, 21, 1985, 4. 30-32. ill. E F
576. Levárdy Ferenc: Magyar templomok művészete. Bp.: Szent István Társulat, 1982 rec. ADRIÁNYI, Gabriel = Ungarn-Jahrbuch 13 1984-1985 (1985) 225-226.
577. MAJOR Máté: Francia templomok. = Új Tükör, 1985. március 10. 12-13. ill.
578. MAJOR, Máté: Geschichte der Architektur. Bd.3. Bp.: Akadémiai, 1984 rec. KUBINSZKY, Mihály = Acta Technica, 98, 1985, 3-4. 400-401.
579. MAKOVECZ Imre: In search of Hungarian architectural identity. = The New Hungarian Quarterly, 26, No. 100, 1985 225-226. ill.
580. MAROSI Ernő: Village churches. = The New Hungarian Quarterly, 26, No. 100, 1985 210-215. ill.
581. MAYER, Vera: "Holzkirchen in Böhmen, Mähren und der Slowakei". Sonderausstellung im Ethnographischen Museum Schloß Kitsee vom 8. Dezember 1984 bis Ende Mai 1985. = Österreichische Zeitschrift für Volkskunde, 39, 1985, 1. 67-69.
582. Mayer, Vera: Holzkirchen in Böhmen, Mähren und der Slowakei. Kitsee: Ethnographisches Museum Schloß Kitsee, 1984 rec. MOSER, Oskar = Österreichische Zeitschrift für Volkskunde, 39, 1985, 1. 79-81.
583. Mende Ferenc - Mezősiné Kozák Éva: A dunaföldvári vár. Bp.: Panoráma, 1984 > 1984. 486. rec. GERŐ László = Műemlékvédelem, 29, 1985, 3. 255.
584. MEZŐDY Ó. István - ZSZABÓ László: Győr. Bp.: Idegenforgalmi Propaganda Vállalat, 1985 102 p., ill.
585. MÓDY György: Építészettörténeti jelentőségű régészeti kutatások Hajdu-Bihar megyében 1944-1984. = A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, 1983-1984 (1985) 467-474. E
586. MORAVÁNSZKY Ákos: E számunk elé... [Modem és posztmodern otthonosság]. = Magyar Építőművészet, 1985, 5. 9., ill. E F G R
587. MORAVÁNSZKY Ákos: E számunk elé... [A művelődés háza]. = Magyar Építőművészet, 1985, 4. 9., ill. E F G R
588. MORAVÁNSZKY Ákos: E számunk elé... [Tégláépítés c. tematikus szám]. = Magyar Építőművészet, 1985, 1. 9., ill.
589. NAGY József: Hatszáz éves a Fekete templom. = Református Szemle, 78, 1985, 1. 80-82.
590. NEUTRA, Richard: Építészet és természet. Bp.: Corvina, 1985 192 p. ill. rec. VADAS József = Könyvvilág, 30, 1985, 5. 20.
591. ORISKO, Stefan: Levoča, Mierové nám. č. 25, meštiansky dom. = Pamiatky príroda, 15, 1985, 2. 22. ill.
592. ORISKO, Stefan: Levoča, Mierové nám. č. 35, byvalé kasino. = Pamiatky príroda, 15, 1985, 3. 22. ill.
593. OROSZ Árpád: A hazai vasbetonépítés múltja, jelene és jövője. = Beton és vasbeton: Ünnepi kiadvány dr. Palotás László ny. egyetemi tanár 80. születésnapjára. Bp.: Közlekedési Dokumentációs Vállalat, 1985 67-103. ill. E G R
594. POSGAY Csaba: A szállodaépítészet múltja, jelene és jövője. = Magyar Építőipar, 34, 1985, 11. 641-653. ill.
595. RÉDEY Pál: Soproni árkadok. = Új Tükör, 1985. március 24. 12-13. ill.
596. SÁMI Mihály: A siteri református egyházközség és műemléktemplom rövid története. = Református Szemle, 78, 1985, 1. 34-36.
597. Simon, Franz: Bäuerliche Bauten und Geräte im Südburgenland und Grenzgebiete. Oberschützen: Franz Simon, 1981 rec. KERECSENYI Edit = Vasi Szemle, 39, 1985, 1. 137-138.
598. SZALAY Tamás: Érdemes megnézni [Cinkota, Ev. templom]. = Evangélikus Élet, 1985. február 10. 3. ill.
599. URBANOVÁ, Norma: Levoča, Mierové námestie č. 39, meštiansky dom. = Pamiatky príroda, 15, 1985, 4. 21., ill.
600. URBANOVÁ, Norma: Levoča, Mierové námestie č. 55, meštiansky dom. = Pamiatky príroda, 15, 1985, 4. 23., ill.
601. VARGA Lajos: Budapest természetes építanyagai. = Természet Világa, 116, 1985, 2. 82-84. ill.
602. VARGHA Mihály: Színházi számvetés. = Magyar Építőművészet, 1985, 4. 11-13., ill. E F G R
603. VEÖRÖS Imre: A győri evangélikusság évszázadai [200 éves az Öregtemplom]. = Evangélikus Élet, 1985. november 10. 2. ill.
604. ZOLNAY László: Leomló és épülő falak [Budai vár]. = Budapest, 23, 1985, 1-2. 12-15. ill.
605. ZRUBCOVÁ, Soňa: Levoča, Mierové námestie č. 48, meštiansky dom. = Pamiatky príroda, 15, 1985, 4. 22., ill.

Várostervezés, urbanisztika

606. BALOGH György: Mezőkovácsháza. = Városépítés, 21, 1985, 5. 21-25. ill. E F
607. DANTA, Darrick Roll: Identifying agglomerative-deglomerative trends in Hungarian urban system 1870-1980. Columbus: Ohio State University, 1985
608. FARKAS Mária: Veszprém vármegyed műemléki-rehabilitációs tervei. = Műemlékvédelem, 29, 1985, 4. 266-269.
609. GÁSPÁR Tibor: Budapest arculatának változásai. = Városépítés, 21, 1985, 1-2. 40-46. ill. E F
610. HANTOS Katalin: Kisbér. = Városépítés, 21, 1985, 5. 18-20. ill. E F
611. HEGEDŰS József - TOSICS Iván: Budapest általános rendezési tervének előzményei (1932-1955). = Budapest Főváros Levéltára Közleményei, 1984 (1985) 91-112.
612. KAISER Anna: Falukép védelme a fővárosban: Békásmegyer. = Műemlékvédelem, 29, 1985, 3. 209-214. ill. E
613. KÖSZÉGFALVI György: Történeti áttekintés településviszonyainak tudatos alakításáról. = Településtudományi Közlemények, 33 (1985) 3-22. E G R
614. KRESÁNEK, Peter: K metodike a vysledkom vyskomu topografie mesta [Trencsén]. = Pamiatky príroda, 15, 1985, 6. 29-32. ill.
615. KRESÁNEK, Peter: Nad urbanizmom historického jadra [Trencsén]. = Pamiatky príroda, 15, 1985, 6. 26-28. ill.

616. KRISZT György: Győr történeti városmagja rekonstrukciója. = Műemlékvédelem, 29, 1985, 2. 89-101. ill. E
617. KUN Miklós: Miskolc múltja s jelenje tekintettel jövőjére. Miskolc: Tóth Lajos, 1842. [Hasonmás kiadás] Bev. Veres László. Miskolc: Városi Könyvtár, 1985 X, 50 p. (A Léway József Könyvtár kincsei; 1.)
618. MATOLAI Lajos: Új város: Püspökladány. = Városerépítés, 21, 1985, 6. 27-29. ill. E F
619. MUMFORD, Lewis: A város a történelemben: Létrejötte, változásai és a jövőjének kilátásai. Utószó: Vidor Ferenc. Bp.: Gondolat, 1985 614 p., [64] t. ill. rec. FENYVES Katalin: A város társadalomtörténete. = Könyvvilág, 30, 1985, 11. 12 p., ill.
620. Perényi Imre: A lakókörnyezet. Bp.: Kossuth, 1984 (Távlatok) > 1984. 514. rec. KÖSZEGFALVI György = Magyar Nemzet, 1985. január 8. 6.; (szabó) = Népművelés, 32, 1985, 1. 42-43.
621. RUDINSKI, Antun: Szabadka város központjának tér- és időbeli fejlődése. = Létünk Évkönyv 1985 (1985) 9-28. ill.
622. Cs.SZABÓ László: A város. = Cs.Szabó László: Őrzök. Bp.: Gondolat, 1985 11-32.
623. VÁROSKÉP és építészet: Öten ugyanarról. = Budapest, 23, 1985, 8. 9-15. ill. tart. MAJOR Máté: A változó örök. 10-11.; FINTA József: Igazi élőhely-e a város? 11-13.; MESTER Árpád: Városerépítés. 13-14.; MAKOVECZ Imre: A Bathányi térre vágnék vissza. 14.; KERÉNYI József: Stílusa az összehatás, az egység. 15.
624. ZAGYVAI Sándor: Szécsény. = Városerépítés, 21, 1985, 5. 25-27. ill. E F

Kertművészet

625. B.BARTUS Elemér: Történeti adatok Miskolc város kertkultúrájáról. = A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, 22-23 1983-1984 (1985) 105-114. ill. E
626. GALÁNTAI Miklós: A vácrátóti botanikus kert története 1-2. = Dunakanyar, 21, 1985, 1. 43-48. ill., 2. 33-37. ill.
627. GALAMBOS István: Adatok a zirci arborétum kialakulásához és történetéhez. = A zirci arborétum élővilága. Szerk. Tóth Sándor. Veszprém: Bakonyi Természettudományi Múzeum, 1985 9-20. ill. G
628. JÁMBOR Imre: Az építészet és a kertművészet kapcsolata. = A Kertészeti Egyetem Közleményei, 15=47 (1985) 83-89. ill.
629. KRIAK, Mart: Přírodní park v Betliari, problémy při jeho udržbě a ohraně. = Pamiatky príroda, 15, 1985, 2. 26-31. ill.
630. RADÓ Dezső: Budapesti parkok és terek. Bp.: Magyar Nemzeti Galéria, 1985 179 p., [44] t. ill.
631. VÉRTESI Péterné: Saághy István és a Kámoni Arborétum. Összeáll. és az életrajzi bevezetőt írta Vértesi Péterné. A Kámoni Arborétum történetét írta Mátyás Csaba. Szombathely: Berzsényi Dániel Megyei Könyvtár, 1985 96 p., ill. (Vasi életrajzi bibliográfiák; 16.)
632. WIRTH Péter: Itt van elrejtve: Tokaj-hegylajai zsidó temetők. Utószó Scheiber Sándor. Bp.: Európa, 1985 156 p. ill.

Szobrászat

633. BALOGH Jolán: Kolozsvári kőfaragó műhelyek: XVI. század. Sajtó alá rend. Beke László, Marosi Emő. Bp.: MTA Művészettörténeti Kutató Csoport, 1985 441 p., [160] t. ill.
634. Gervers-Molnár Veronika: Sárospataki síremlékek. Bp.: Akadémiai, 1983 > 1984. 523. rec. TOMBOR Ilona = Műemlékvédelem, 29, 1985, 2. 159.
- KOVÁCS Péter: A modern szobrászat nyelvújítási törekvése. > 82

635. KURCZ Béla: A főváros szobrai [beszélgetés Varga Imrével]. = Magyar Nemzet, 1985. január 21. 5.
636. KURCZ Béla: A szobrok lelke. = Magyar Nemzet, 1985. február 22. 1.
637. Cs.SZABÓ László: Velence lovat lopott: Rablásból rablásba. = Cs.Szabó László: Őrzök. Bp.: Gondolat, 1985 92-99.
638. A szobrászat fejlődése a Vajdaságban 1895-1980. Újvidék, Modern képzőművészeti Képtár, 1984 ism. B. Gy. [BOR-DÁS Győző] = Híd, 49, 1985, 1. 154-155.; DURANCI, Bela: A szorászat a vajdaságban. = Híd, 49, 1985, 4. 566-567. ill.

Festészet, rajzművészet, sokszorosított grafika, könyvművészet

639. A Biblia világa: Az Ótestamentum. Bp., Szépművészeti Múzeum, 1984/1985 > 1984. 528. ism. KELENYI István = Vigilia, 50, 1985, 3. 277-278.; PAP Klára: A szegények Bibliájától - Gustave Doré Bibliájáig. = Confessio, 9, 1985, 1. 100-101.; P.SZABÓ Emő = Új Tükör, 1985. január 6. 3-4. ill.; VAJDA Aurél: Az Ótestamentum világa. = Evangélikus Élet, 1985. január 13. 4.
640. A BIBLIA világa: Az Újszövetség. Bp., Szépművészeti Múzeum, 1985. november 15.-1986. április 15. A kiállítást rend. és az ismertetőt írta Zentai Lóránt. Bp.: Szépművészeti Múzeum, 1985 [4] p., ill. ism. FOLTIN Brúnó: "Képzőművészeti evangelizáció". = Evangélikus Élet, 1985. december 22. 5. ill.; P.SZABÓ Emő: Helyezteté a jászolba. = Magyar Ifjúság, 1985. december 20. 26-27. ill.; ZAY László: Dürer öröksége. = Magyar Nemzet, 1985. december 24. 14.
641. BODRI Ferenc: Remekművek Magyarországon. = Népszava, 1985. augusztus 6. 6.
642. BOGOMOLNJ, N.Á. - CSEBIKIN, A.V.: A rézkarc technikája. Bp.: Műszaki, 1985 146 p., ill.
643. CAPOLAVORI da musei ungheresi, Lugano, Villa Favorita, 15 giugno-15 ottobre 1985. Prefazione Hans Heinrich Thyssen-Bornemisza, Miklós Mojzer. Milano = Electa, 1985 126 p., ill. ism. PÖR Edit: A Szépművészeti Múzeum kincsei Luganóban. = Új Tükör, 1985. augusztus 18. 26. ill.; RÉVÉSZ Tamás: Magyarok Luganóban. = Új Tükör, 1985. július 14. 24-25. ill.; T.A.[TASNÁDI Attila]: A magyar múzeumok fő művei Svájcban. = Népszava, 1985. augusztus 12. 6.
644. CSAPODINÉ Gárdonyi Klára: Ornamental initials. = Interpressgrafik, 1985, 2. 24-33. ill.
645. ELŐDÖK. Bp., Hollósy Simon Galéria, 1984. december 15. - 1985. január 6. A kiállítást rend. a katalógust írta Fecske Csaba. Bp.: HVDSZ, 1985 [20] p. ill. (Mai magyar műhely; 1.)
646. Ember Ildikó: Zene a festészetben. Bp.: Corvina, 1984 > 1984. 532. rec. VÉGH János = Művészettörténeti Értesítő, 34, 1985, 1-2. 91.
- ENTZ Géza: A Jankovich-gyűjtemény festményeiről. > 427
647. Az EURÓPAI grafika ötszáz éve 5.: Modern grafikák. Bp., Szépművészeti Múzeum, 1985. A kiállítás anyagát váll., rend. a bevezetőt írta Geskó Judit. Bp.: Műszaki, 1985 23+23 p., 20 t. ill. ism. (bán)[BÁN András]: XX. századi grafikák. = Magyar Nemzet, 1985. augusztus 10. 9.; p.s.z.c.[P.SZABÓ Emő] = Budapest, 23, 1985, 7. 0. 7. ill.; Sz.A.[SZÉKELY András]: Festmények helyett. = Új Tükör, 1985. június 23. 24-25.; WAGNER István: Kortársi emlékek. = Magyar Hírlap, 1985. október 8. 5.
648. FÜLEMILE Ágnes: 16-19. századi grafikus viseletsorozatok. Szakdolgozat, ELTE Bölcsészettudományi Kar, Művészettörténeti Tanszék. Bp., 1985
649. HORVÁTH Hilda: Magyar ex librisek. Bp.: Magyar Bibliofil Társaság, 1985 178 p., ill.

650. HUBER András: Dési képek, dési színek. = Művelődés, 38, 1985, 5. 46. ill.
651. MEISTERWERKE europäischen Malerei aus ungarischen Museen, Nürnberg, Germanisches Nationalmuseum, 9. November 1985-26. Januar 1986. Vorv. Gerhard Bott, Hans Heinrich Thyssen-Bornemisza, Simon de Pury. Milano : Electa, 1985 132 p., ill. benne: URBACH, Susanne: Ein Burgkmairbildnis von Albrecht Dürer? 17-35.
652. Nebelhay, Ingo - Wagner, Robert: Bibliographie alt-österreichische Ansichtenwerke aus fünf Jahrhunderten. Bd. 1-4. Graz : Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 1981-1984 > 1984. 536. rec. MOEFERDT, Horst = Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde, 8, 1985, 1. 89-90.
653. OROSZ és szovjet festészet : Hagyomány és jelenkor, Bp., Szépművészeti Múzeum, 1985. október 9-27. A kiállítást rend. Cifka Péterné. Bp. : Szépművészeti Múzeum, 1985 34 p., ill. Bp., Szépművészeti Múzeum, 1985 ism. (mol-) : Képek és aranyak. = Esti Hírlap, 1985. október 10. 2.; SZÉKELY András: Hagyomány és jelenkor. = Népszabadság, 1985. október 18. 7.; TASNADI Attila: Hagyomány és jelenkor. = Népszava, 1985. október 23. 6.; VADAS József: Oroszok. = Élet és Irodalom, 1985. október 18. 12.
654. POLITIKAI plakátok 1918-1984. Válog., szerk. Bodó Károly. Bp. : Kossuth, 1985 75 t. ill.
655. Robotti, Ciro: Mosaico e architettura. Napoli : Ferraro, 1983 rec. KISS Ákos = Műemlékvédelem, 29, 1985, 4. 318-320.
656. SEMSEY Andor: Tipografikus ex librisek. = Kisgrafika, 14, 1985, 1. 17-19. ill.
657. SIBI et Amicis : Výber z knižných výtvarných a grafických 16-19. storočia z historickej knižnice v Strážkach, Bratislava : Slovenská národná galéria, 1985. Text Zora Ondrejčíková. Bratislava : Slovenská národná galéria, 1985 16 p., ill.
658. STOPP, Klaus: Die Handwerkskundschaften mit Ortsansichten. Bd. 7. Katalog : Tschechoslowakei L-P. Stuttgart : Hiersemann Verlag, 1985 XII, 343-675 p., ill.
659. STOPP, Klaus: Die Handwerkskundschaften mit Ortsansichten. Bd. 8. Katalog : Tschechoslowakei : Teil I. R-Z. Teil II. Jugoslawien A-Z. Stuttgart : Hiersemann Verlag, 1985 XIV, 677-815, VIII, 127 p., ill.
660. Cs. SZABÓ László: Száz arany esztendő, 1760-1860 : Az angol romantikus és praeraffaelita festészet. = Cs. Szabó László: Őrzök. Bp. : Gondolat, 1985 266-303.
661. VAGYÓCZKY Károly: A bélyegek grafikai tervezéséről. = Jel-Kép, 6, 1985, 2. 67-77. ill. E
662. VAJDASÁGI grafika. Újvidék, Modern Művészetek képtára, 1985 ism. B. Gy. [BORDÁS Győző] : = Híd, 49, 1988, 7-8. 1089-1090.; DURANCI, Bela = Híd, 49, 1985, 9. 1065-1068.
663. VEREBÉLYI Kincső: Hónapok és képek. = Műzsák, 1985, 4. 3-4. ill.
664. VEREBÉLYI Kincső: Kézzel festett jókívánságok. = Műzsák, 1985, 3. 6-7. ill.

Fotóművészet és új médiák

665. BART István: Fénykép és történelem. = Jelenkor, 38, 1985, 12. 1140-1146.
666. BARTHES, Roland: Világoskammer. Bp. : Európa, 1985 139 p., ill. (Mérleg)
667. FÉTIS és fénykép : Körkérdés. = Fotóművészet, 28, 1985, 2. 40-54., 3. 47-55. ill. E. tart. Bak Imre: Mítosz és avantgarde. 41-43.; Bauer György: Fétisizmus és mágia. 43-46.; Fábrián László: Presztizs és renomé. 46-47.; Hajdú Éva: Beszélgetés a Horus archivumról [Kardos Sándorral]. 48-49.; Miklós Pál: A zárójelbe tett alkotó. 49-50.; Végvári Lajos: Fotóbukfenc. 51-52.; Nemere István: Sherlock Holmes és a szellemek. 53-54.; György Péter: Fotóművészet - demokrácia. 47-49.; Montvai Attila: Mona Lisa és a biciklikerek

- avagy értékeink értéke. 50-52.; A fétis devalvációja : Kerekasztal-beszélgetés a Fotóművész Szövetségben [Bak Imre, Bauer György, Beke László, Dávid Katalin, Féner Tamás, György Péter, Kincses Károly, Kunt Emő]. 52-55.
668. Fotográfózásról. Szerk., bev. Bán András. Bp. : Műzsák, 1984 rec. KOLTAI Ágnes = Fotóművészet, 28, 1985, 1. 51. E; TAGAL Imre: Gondolatok a "Fotográfózásról". = Film-kultúra, 21, 1985, 3. 72-75. ill.
669. HUDRA Klára: A modern képművészet és a film. Szakdolgozat, ELTE Bölcsészettudományi Kar, Művészettörténeti Tanszék. Bp., 1985
670. MONTVAI Attila: Fotográfia és kultúra. Bp. : Kossuth, 1985 255 p., 35 t. ill. rec. S. NAGY Katalin: A valóság és képmása. = Jel-Kép, 6, 1985, 4. 178-180.
671. MONTVAI, Attila: Photography and its social environment. = Jel-Kép, 6, 1985 Special edition 100-104.

Iparművészet

672. BAKAY Komél: A községi kézműipar. = Élet és Tudomány, 1985 május 24. 658-660. ill.
673. ERNYEY Gyula: Az ipari forma archiválása. = Ipari Forma, 9, 1985, 3. 17-18., 4. 16-17., 5. 18-20.
674. HAMBURGI iparművészet, Bp., Ernst Múzeum, 1985 ism. ERNYEY Gyula: Iparművészet Hamburgból. = Magyar Hírlap, 1985. augusztus 17. 6.; E. Gy. [ERNYEY Gyula]: Kunstgewerbe aus Hamburg. = Budapesti Rundschau, 1985. szeptember 2. 10.
675. KÉZMŰVESIPARTÖRTÉNETI Szimpózium (5.) (1984) (Veszprém) V. Kézművesipartörténeti Szimpózium : Veszprém, 1984. november 20-21. Szerk. Nagybakay Péter, Németh Gábor. Veszprém : MTA VEAB, 1985 309 p., ill. G. tart. Szakály Ferenc: Magyar kézművesség a 16. századi hódoltság mezővárosokban. 7-31.; Hegyi Klára: Török iparosok a hódoltságban. 32-44.; Heckenast Gusztáv: A török hódítás és a felső-magyarországi vasipar. 45-48.; Eperjessy Géza: Céhesedés a török uralom alól felszabadult területeken. 49-55.; Dóka Klára: A budai kézművesség a török kiűzése után. 56-77.; Gál Éva: Kézművesség az óbudai uradalom mezővárosaiban a hódoltság után. 78-92.; Faragó Tamás: Pilis-Budakörmégyei kézművesipar a török uralom után (1686-1730). 93-116.; Rózsa Miklós: A török után felszabadult Budán és Pesten meglepetéssel cukrászok származási valamint inas- és legényéveik eltöltési helye. 117-127.; Timaffy László: Győr kézművesiparainak újjáéledése a török megszállása után. 128-136.; L. Csajági Éva: A céhek megalakulása Szegeden a 18. század elején. 134-136.; Nemes Lajos: Eger város kézművesiparának újjászerveződése és fejlődése a török kiűzéséről a 18. század közepéig tekintettel a kézműipar és szőlőtermelés kapcsolatáról. 137-141.; Praznovszky Mihály: A nógrádi céhes iparról az új kutatások tükrében. 142-152.; Pálmány Béla: Adatok a kézművesipari termékek és termények árucseréje történetéhez, Nógrád vármegyében a török hódoltság végén és az újjáépítés korszakában (1593-1731). 153-188.; Dávidházi István: Adalékok a Bánáti Határőrkerület és Pancsova céh szabadságához. 189-190.; Domonkos Ottó: A főcéhek vonzáskörzetei. 191-216.; Németh Gábor: Céhek és céhfiliációk a Hagyalján a 16-18. században. 217-224.; Szulovszky János: A kisiparok néprajzi rekonstrukciójáról. 225-231.; Burić, Mirko: Az északi mézősárcéhek. 232-234.; Kalesny, František: Kézművesipar és céhszervezetek az észak-szlovákiai Rajec mezővárosban 16-19. században. 235-241.; Solymos Ede: A magyarországi halászcéhek. 242-252.; Küti Béla: A hatvani takácscéh létének bizonyítékai. 253-259.; Wöllner István: Vizimalmok Veszprém megyében. 261-264.; Nádasdy Lajos: A pápai molnárcehek vízmestercehek szolgálati szabályzata. 265-271.; Tóth Imre: Oktató eszközök a budapesti tudományegyetemen a nagy-

szombati korszakból 1870-ig. 272-280.; Nagybakay Péter: A történelmi Magyarország kézművespartortörténetének kutatottsága a VEAB szimpóziúmain. 281-285.; Hozzászólások. 286-288. **ISM. NAGYBÁKAY Péter:** V. Kézművespartortörténeti Szimpózium, Veszprém 1984. november 20-21. = *Etnographia*, 96, 1985, 2-3. 395-397.

MIKLÓS Pál: Az iparművészet szemiotikája. > 82

676. MŰVÉSZET és mesterség [Állandó kiállítás]. Bp., Iparművészeti Múzeum, 1985. **ISM. ACSAY Judit = Művészet**, 26, 1985, 10. 13-15. ill.; **HAJDÚ Éva = Magyar Nemzet**, 1985. április 30. 8.; **S. NAGY Katalin:** "Művészet és mesterség" avagy a tárgyak jelentésrétegeiről. = *Jel-Kép*, 6, 1985, 3. 37-39.; **SZÉKELY András:** Mesterségek művészei. = *Népesség*, 1985. április 22. 7.; **P. SZABÓ Ernő = Budapest**, 23, 1985, 6. 24.; **SZILÁGYI András = Műzsák**, 1985. 3. 3-4. ill.; t = *Budapester Rundschau*, 1985. április 29. 7.; **VADAS József:** Hamu és márvány. = *Élet és Irodalom*, 1985. május 3. 12.; **VADAS József:** Régi tárgyak, mai tanulságok. = *Ipari Forma*, 9, 1985, 4. 22-23., ill.; **VARGA Véra:** A mesterség bravúrai az Iparművészeti Múzeumban. = *Üvegipar*, 17, 1985, 5. 4. ill.

677. S. NAGY Katalin: Ipari formatervezők az ipari formatervezésről és a formatervezőkről. = *Ipari Forma*, 9, 1985, 6. 6-7., ill.

678. SIEBENBÜRGISCHE Kostbarkeiten des 16. bis 19. Jahrhunderts aus dem Privatsammlungen zur Ausstellung im Haus des Deutschen Ostens, München, 1985. Hrsg. und bearb. Hans Meschendörfer. Vorw. Krista Zach. München : Verlag des Südostdeutschen Kulturwerks, 1985 40 p. ill.

Fémművesség

679. ÉKSZEREK régen és ma. Kőszeg, Öregtorony, 1985. augusztus 16. - szeptember 30. A kiállítást rend. Bándi Gábor, Cseményi Vajk, Kodolányi László. Bev. Bándi Gábor. Szombathely : Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1985 [28] p., ill. G (Vas megyei múzeumi katalógusok ; 116.)

H. KOLBA Judit: A Magyar Nemzeti Múzeum ötvösrágjai a Jankovich-gyűjteményből. > 427

680. PEREHAZY Károly: A Balaton-felvidék kovácsoltvas emlékei. = *Műemlékvédelem*, 29, 1985, 1. 42-47. ill. E

681. Pereházy Károly: Az európai kovácsoltvasművesség története. Bp. : Képzőművészeti, 1984 (Képzőművészeti zsebkönyvtár) rec. **PAMER Nóra = Műemlékvédelem, 29, 1985, 2. 158.**

682. RILL, Martin: Der Schatz von Heltau. = *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, 28, 1985, 2. 75-83., ill.

683. SZILÁGYI András: Művészet és mesterség 5. Fém. Bp. : Iparművészeti Múzeum, 1985 [4] p.

684. TAKÁCS Béla: Tálak, kelyhek, kannák [a debreceni Református Kollégium rézedényei]. = *Műzsák*, 1985. 2. 32-33. ill.

685. Toránová, Eva: Zlatníctvo na Slovensku. Bratislava : Tatran, 1983 rec. **PUTTNER, Martin = Archaeologica Historica, 10 (1985) 513-514.**

686. UMEŇIE z kovu zrodené, Slovenské bánské múzeum, 1985 ISM. ČELKOVÁ, Mária: Umeňie z kovu zrodené - nová expozícia Slovenského Bánskeho múzea v Banskej Štiavnici. = *Múzeum*, 30, 1985, 2. 63-64., ill.

687. UZSOKI András: Aranyosási módszerek és aranykinyerő eljárások. = *VEAB Értesítő* 1984 (1985) 73-81. ill.

688. UZSOKI, András: Gold panning in the Carpathian Basin. = *Neogene mineral resources in the Carpathian Basin: Historical studies on their utilization*. Ed. by József Hála. Bp. : Hungarian Geological Survey, 1985 285-303., ill.

689. ZOMÁNC 1976-1985: Nemzetközi Zománcművészeti Alkotótételek. Kecskemét. Szerk. Pap Gábor. Kecskemét : Erdei Ferenc Művelődési Központ, 1985 148 p., ill. **ER TART.**

Romány Pál: A nemzetközi Zománcművészeti Alkotótételek második évtizede elé. 2-3.; **Pap Gábor:** Egy évforduló ürrügyén : Beszélgetés Albert Péterrel, zománcművészünk spiritus rectorával. 10-12.; **Albert Péter:** Tűzzománc - művészet és technika : Fejezetek a zománczás történetéből. 4-12., 88-89.; **Pálfalvi István:** Tűzzománc, technika és technológia. 12-22.; **Posztnyikova-Loszeva, M.M.:** Régi orosz ötvösművészet, központok és mesterek a XVI-XIX. században. 22-28., 90-92.; **Csomor Lajos - Lantos Béla - Ludvig Rezső - Poór Magdolna:** A magyar korona aranyműves vizsgálatának eredményei. 37-40., 93-130; **Gyergyádesz Dezső:** Lükő Gábor szépmetsző, emberfa-gó tudománya. 41., 131-138.; **Művészek és művek, Kecskemét 1984 42-76.; Sári Katalin:** Vendégeink otthon : Linnaks Lilian, Karandaseva Oktjabrina, Kulakov Vagyim. 77-87.

690. ZSÁMBOKY László: The history of the mining of neogene noble- and non-ferrous ores in Hungary. = *Neogene mineral resources in the Carpathian Basin: Historical studies on their utilization*. Ed. by József Hála. Bp. : Hungarian Geological Survey, 1985 261-283., ill.

Érem, pénz, pecsét

691. FOJTIK, Juraj: Pečeta mesta Trenčína a pripojených obcí. = *Trenčín. Bratislava : Alfa*, 1985 89-86., ill. G

692. GEDAI, István: Minting of precious metal coins in Hungary. = *Neogene mineral resources in the Carpathian Basin: Historical studies on their utilization*. Ed. by József Hála. Bp. : Hungarian Geological Survey, 1985 305-322., ill.

693. Horváth Lajos: Pest megye városi, községi és megyei pecsétjei 1381-1876. Bp. : Pest Megyei Levéltár, 1982 (Pest Megyei Levéltári füzetek ; 4.) rec. **PANDULA Antia = Századok, 119, 1985, 4. 1063-1064.**

HUSZÁR Lajos: Jankovich Miklós numizmatikai tevékenysége. > 427

694. Huszár, Lajos: Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute. Bp. : Corvina, 1979 rec. **BOGYAY, Thomas von = Ungarn-Jahrbuch 13 1984-1985 (1985) 226-227.**

695. KLEMM, Miroslav: Zbirka pečetnjaka Gradskog muzeja Varaždina. = *Godišnjak Gradskog muzeja Varaždina*, 7 (1985) 133-150., ill. G

696. PÉCS az éremművészetben. Pécsi Várostörténeti és Munkásmozgalmi Múzeum, 1985. október 11. - december 1. A katalógust összeáll. Hágén József, Rayman János, Süle Tamás. Pécs : Várostörténeti és Munkásmozgalmi Múzeum, 1985 35 p., ill. (Helytörténeti kiállítások ; 1.)

697. Rádóczi Gyula: A legújabbkori magyar pénzek (1892-1981). Bp. : Corvina, 1984 rec. **BUZA Péter = Magyar Nemzet**, 1985. március 8. 8.

698. SCHILLEROVÁ, Jana: Renesancny portrét v tvorbe kremnických medailérov. = *Ars*, 1985, 1. 53-68., ill. G

699. SOKOLOVSKÝ, Leon: Erb a pečate Kokovy nad Rimavicou. = *Vlastivedné štúdie Gemera*, 3 (1985) 135-149. ill. E G H

700. UNGER Emil: Magyar éremhatározó. 3. köt. Pótfüzet. 2. átdolg. kiad. Bp. : Magyar Éremgyűjtők Egyesülete, 1985 100 p., [14] t. ill.

701. ZSÁMBOKY László: Pénzverzési szakemberek képzés Magyarországon a XVIII. században. = *Heman Ottó Múzeum Évkönyve*, 22-23 1983-1984 (1985) 51-58. G

Kerámia, üveg

702. Benkő Elek: Székelykeresztúri kályhacsempék, 15-17. század. Bukarest : Kriterion, 1984 > 1984. 575. rec. **BANNER Zoltán = Utunk, 1984. február 22. 1., 4.; **DEMÉNY István:** Kályhacsempék és tanulságok. = *Művelődés*, 38,**

- 1985, 9. 37-39.; GAZDA Klára: Csempék, tüzelők, házak a régi Keresztúron. = *Korunk*, 44, 1985, 11. 902-903.; HOLL Imre = *Archaeologiai Értesítő*, 112, 1985, 1. 144-145.; KERNY Terézia = *Ars Hungarica*, 13, 1985, 2. 250-251.; K. KISS György: Jelentős történeti források. = *Művelődés*, 38, 1985, 9. 39.; RÓTH András Lajos: Kutatás folytatására ösztönző munka. = *Művelődés*, 38, 1985, 9. 40.
703. Bunta Magda - Katona Imre: Az erdélyi üvegművesség a századfordulón. Bukarest : *Kriterion*, 1984. rec. SÜMEGI György: Üvegművesség Erdélyben. = *Művészet*, 26, 1985, 3. 12-15. ill.
704. CSAPO Ida: A mesterség szeretetéről. = *Új Tükör*, 1985. április 21. 10. ill.
705. CSAPO Ida: A legkisebb huta [Vétyem, Zala m.]. = *Üvegipar*, 17, 1985, 1. 4.
706. GEBAUER, Walter: Kézműipari kerámia. Bp. : Műszaki, 1985 187 p., ill.
707. Katona Imre: A porcelán. Bp. : Gondolat, 1984 (Gondolat zsebkönyvek) > 1984. 578. rec. ANDOR György = *Rajztanítás*, 27, 1985, 4. 31-32.
708. KATONA Imre: A tati fajansz-, kőedény és porcelán-készítés múltja. = *Építőanyag*, 32, 1985, 3. 90-95. ill.
709. KATONA Imre: Művészet és mesterség 1. Üveg, kerámia, porcelán. Bp. : Iparművészeti Múzeum, 1985 [4] p.
710. KLESNY, Frantisek: A "szegények porcelánja". = *Természet és Társadalom*, 25, 1985, 12. 56-59. ill.
711. KRESZ, Mária: Pottery in the Carpathian Basin. = *Neogene mineral resources in the Carpathian Basin : Historical studies on their utilization*. Ed. by József Hála. Bp. : Hungarian Geological Survey, 1985 479-501., ill.
712. KUZELA, Leo: Vystava Modranskja keramika v Trenčianskom Múzeum v Trenčíne. = *Múzeum*, 30, 1985, 4. 66.
713. TAKÁCS Béla: Kanták, tálok, butykosok. = *Műzsák*, 1985, 4. 32-34. ill.
714. VARGA Vera: Általlató kotyogós és más üvegek. = *Műzsák*, 1985, 4. 5-7. ill.
715. VARGA Vera: Régi finn üveggyártás. = *Művészet*, 26, 1985, 3. 47-50. ill.
716. VARGA Vera: Vázlatok a magyar üveggyártás történetéből. = *Művészet*, 26, 1985, 3. 6-11. ill.
717. VITÁLIS György: A magyarországi kerámia és kötőanyagipari nyersanyagutak áttekintése 1945-ig. = *Építőanyag*, 32, 1985, 1. 8-14. ill.
718. VOLKSTÜMLICHE Keramik aus Ungarn. Düsseldorf, Hetjens-Museum, 20. Januar bis 7. April 1985., München, Bayerisches Nationalmuseum, 24. Oktober bis 12. Januar 1986. Katalog von Erzsébet István et al. München : Schroll und Steiner, 1985 165 p., ill. rec. NEUMANN, Joachim: Volkstümliche Keramik aus Ungarn. = *Weltkunst*, 55, 1985, 6. 774-775., ill.

Bútor, enteriőr

719. BATÁRI Ferenc: Művészet és mesterség 4. Fa, bútor. Bp. : Iparművészeti Múzeum, 1985 [4] p.
720. BODOR Ferenc: Régi kávéházak ürgyén. = *Magyar Építőművészet*, 1985, 4. 58-59., ill. E F G R
721. K. Csilléry Klára: A magyar népi lakáskultúra kialakulásának kezdetei. Bp. : Akadémiai, 1982. rec. HOFER Tamás = *Etnographia*, 96, 1985, 2-3. 449-450.; KLOCKE, Helmut = *Ungarn-Jahrbuch*, 13 1984-1985 (1985) 312-313.
722. ERNYEY Gyula: Kortárs bútor. = *Műzsák*, 1985, 3. 34-35. ill.
723. Gebhardt, Trosten: Oberbayerische Bauernmöbel. München : Callwey, 1982. rec. K. CSILLÉRY Klára = *Etnographia*, 96, 1985, 2-3. 453-454.

724. NAGY Varga Vera: Díszített famunkák a Tápió mentén a XVIII-XIX. században. = *Studia Comitatus*, 15 (1985) 597-635., ill.

725. SZABOLCSI, Hedvig: Master-pieces as evidence of change in Hungarian furniture c. 1750-1830. = *Furniture History*, 21 (1985) 134-143., ill.

726. VUJAKLIJA, Ljubomir: Nameštaj iz zbirke strane umetnosztij Muzeja grada Novog Sada. = *Rad Vojvodanskih muzeja*, 29 1984-1985 (1985) 155-176., ill. E

Hangszer

727. KARÁCSONYI Rezső: Kithara, klavikord és a többiek. = *Műzsák*, 1985. 1. 26-27. ill.
728. RÉGI hangszerek. Bp., NDK Centrum, 1985. Ism. Sz. FARKAS Márta: Régi és új hangszerek kiállítása. = *Magyar Nemzet*, 1985. szeptember 19. 7.
729. ŠABAN, Ladislav: Spomeničke orgulje na području gornje Hrvatske. = *Godišnjak zaštitne spomenika kulture Hrvatske*, 8-9 1984-1985 (1985) 107-119., ill. G
730. SUGÁR István - BARSÍ Hajnal: Az egri főszékesegyház hangszertárának 1922. évi leltára. = *Zenatudományi Dolgozatok* 1985 (1985) 225-235.
731. TÍMÁR András: Hegedűkészítés Vas megyében. = *Vasi Szemle*, 39, 1985, 2. 274-277. G

Textil, viselet

732. DOMONKOS Ottó: Kétfestőmesterség Szombathelyen. = *Vasi Szemle*, 39, 1985, 3. 434-446. G
733. HÉT évszázad selyemszövevei. XIV-XX. század. Sárvár, Nádasdy Ferenc Múzeum, 1985. október 11. - 1986. január 20. A kiáll. rend. és a katalógust írta Vadász Erzsébet. Szombathely : Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1985 [40] p. ill. G (Vas megyei múzeumok katalógusai ; 117.)
734. KEMENDI Ágnes: Jőféle festékek. = *Műzsák*, 1985. 1. 32-34. ill.
735. LÁSZLÓ Emőke: Művészet és mesterség 3. : Textil. Bp. : Iparművészeti Múzeum, 1985 [4] p.
736. NAGYBÁKAY Péter: A magyarországi céhes szűcs-mesterség jelvényei. = *Etnographia*, 96, 1985, 2-3. 351-369.
737. SUGÁR István: Az egri bulyavászon. = *Agria*, 21 (1985) 215-224. G

Kisművészetek

738. BEZERÉDY Győző: Tímárok és tabakosok [Pécsi bőrgyártás]. = *Műzsák*, 1985, 2. 6-8. ill.
739. DOHÁNYZÓ Európa, Bp., Nagytétényi Kastélymúzeum, 1985. A kiáll. rend. és a katalógust írta Lovay Zsuzsanna. Bp. : Iparművészeti Múzeum, 1985 16 p., ill. (Iparművészeti Múzeum Nagytétényi Kastélymúzeum ; 1985/1.) rec. ZSIGMONDI Mária: Szálló füstkarikák, hiú remények. = *Nők Lapja*, 1985. október 26. 22-23. ill.
740. HALÁPY Lili: Babaház-múzeum Oxfordban. = *Magyar Nemzet*, 1985. december 29. 8.
741. Kolb Jenő: Régi játéktárcák : Magyar és külföldi kártyafestés XV.-XIX. század. Bp. : ÁKV, 1984 (ÁKV reprint) rec. (ritter) [RITTER P. Tibor] = *Budapester Rundschau*, 1985. március 11. 6. ill.
742. SCHLIEDER, Wolfgang: Kézműves papírelőállítás a múltban és jelenben. Bp. : PNYME, 1985 13 p.
743. SZIRMAI János Sándor: *Korunk könyvkötőművészete történelmi megvilágításban*. = *Magyar Könyvszemle*, 101, 1985, 1. 32-47. ill. E
744. VEREBÉLYI Kincső: Öllőművészet. = *Műzsák*, 1985. 1. 8-10. ill.

Művészeti oktatás, művészeti szervezeteik, intézmények

745. CSÖREGH Éva: *Magister elegantiarum : A magyar rajztanításképzés befejezetlen történetéből.* = *Műhely*, 8, 1985, 6. 28-36.
746. FÜLEP Lajos: *A gyermekek rajzolása : Képek a kiállításról I-II.* [Nagybecskerek Hírlap 1902]. = *Híd*, 49, 1985, 3. 395-401.
747. KOSTKA, Zdenek: *A Prágai Iparművészeti Főiskola száz éve.* = *Művészet*, 26, 1985, 6. 58-60. ill.
748. S.P.[SINKOVITS Péter]: *Oktatás az École des Beaux-Arts-on.* = *Művészet*, 26, 1985, 6. 52-54. ill.
749. WAGNER István: *Vivat Academie : 175 éves a müncheni Képzőművészeti Akadémia.* = *Magyar Hírlap*, 1985. augusztus 7. 6.

A művészet határterületei

750. 350 éves a Tudományegyetem (1635-1985). Bp., Budapesti Történeti Múzeum, 1985. A katalógust írták Szőgi László, Tóth Imre. Bp.: Eötvös Lóránd Tudományegyetem, 1985 [32] p., ill.
751. BARNA Gábor: *A Fáklyás Társulat Hegyalján.* = *Borsodi Művelődés*, 10, 1985, 3. 31-33.
752. Bertényi Iván: *Kis magyar címertan.* Bp.: Gondolat, 1983 [Gondolat zsebkönyvek] > 1984. 590. rec. K.J. = *Historicky Časopis*, 33, 1985, 2. 319.
753. CSISZÁR Árpád: *A régi nemzeti rend nyomai a Felső-Tisza vidék templomaiban és temetőiben.* = *Vallási néprajz. Szerk. Dankó Imre, Küllös Imola.* Bp.: ELTE Folklore Tanszék, 1985 1. köt. 157-198.
754. DANKÓ Imre: *Az úrasztala.* = *Vallási néprajz. Szerk. Dankó Imre, Küllös Imola.* Bp.: ELTE Folklore Tanszék, 1985 1. köt. 132-156.
755. ERBY majitelőv držitel'ov a kapitanov Trenčianskeho hradu, Trenčianske múzeum, Trenčín, 1985 ism. NOVÁK, Jozef: *Nevzyajna expozícia.* = *Múzeum*, 30, 1985, 3. 63-64., ill.
756. HAIDER Edit: *A "libajáték": Jegyzetek egy társasjáték születéséről.* = *Forrás*, 17, 1985, 10. 24-27. ill.
757. HÁLA, József: *Trades and popular crafts utilizing mineral resources in the Carpathian Basin.* = *Neogene mineral resources in the Carpathian Basin : Historical studies on their utilization.* Ed. by József Hála. Bp.: Hungarian Geological Survey, 1985 577-622., ill.
758. HEGYI, Imre: *Chapters from the ethnography of mining.* = *Neogene mineral resources in the Carpathian Basin : Historical studies on their utilization.* Ed. by József Hála. Bp.: Hungarian Geological Survey, 1985 625-648., ill.
759. Iványi Béla: *A magyar könyvkultúra múltjából.* Szeged : JATE, 1983 (Adattár a XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez ; 11.) rec. ALEXA Károly = *Hungarológiai Értesítő*, 7, 1985, 3-4. 117-118.; BORSA Gedeon = *Magyar Könyvszemle*, 101, 1985, 1. 82-84.
760. KONCZ Pál: *Pápa, Igal és Soly papírmalmai a XVIII-XIX. században.* = *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 17 1984 (1985) 567-602., ill. G
761. MARCA, Jacob: *Inkunabeln in einem siebenbürgischen Bibliothekskatalog aus dem Jahre 1774.* = *Revue roumaine d'histoire*, 24, 1985, 1-2. 147-152.
762. MISKOLC város levéltárának kincsei, Miskolc, József Attila Könyvtár kiállítóterme, 1985. június 6.-augusztus 15. A kiállítás anyagát vál. és rend. Csorba csaba, Seresné Szegőfi Anna. Miskolc : Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár ; József Attila Könyvtár, 1985 [28] p., ill

763. MOLNÁR Andrásné: *Egyházi néprajzi konferencia és kiállítás Hajdusoboszlón.* = *Reformátusok Lapja*, 1985. június 9. 6. ill.
764. NÉMETH G. Béla: *A haza jóléte : A 350 éve alapított egyetem.* = *Budapest*, 23, 1985, 10. 23-26. ill.
765. SINKÓ Katalin: *Etnográfia és művészettörténet : Wolfgang Brückner Budapesten.* = *Művészettörténeti Értesítő*, 34, 1985, 1-2. 92-94. ill.
766. STEGENA Lajos: *Térképtörténet.* 4.kiad. Bp.: Tankönyvkiadó, 1985 199 p., XII t. ill.
767. VEREBÉLYI Kincső: *Címeres állatok.* = *Műzsák*, 1985, 2. 3-5. ill.

Színház és látványosság

768. *Két évszázad színházi jelmezei : Az Osztrák Színház-történeti Múzeum kiállítása.* Bp., Budapest Kiállítóterem, 1984 > 1984. 594. ism. KÁRPÁTI Imre = *Színháztechnikai Fórum*, 12, 1985, 1. 4-5. ill.; REVICZKY, Katalin: *Theaterkostüme.* = *Pannonia*, 13, 1985, 1. 45-46.; Sz.A.[SZÉKELY András]: *Fantázia és minőség.* = *Új Tükör*, 1985. január 27. 22. ill.

KORAI KÖZÉPKOR

Építészet

769. KIPKE Tamás: *Cirill és Metód emléke a "Magyar kereszténység bölcsőjénél"* [Zalavár]. = *Új Ember*, 1985. június 30. 5. ill.

Iparművészet

Fémművesség

770. László Gyula: *The Treasure of Nagyszentmiklós.* Bp.: Corvina, 1984 rec. FODOR, István. *The gold of nomadic princes.* = *The New Hungarian Quarterly*, 26, No. 97, 1985 174-178.

Érem, pénz, pecsét

771. KOVÁCS László: *A Kárpát-medence IX-X. századi francia pénzei és a kiskunfélegyházi sírlelet.* = *Archaeologiai Értesítő*, 112, 1985, 1. 36-51., ill. G

Textil

772. KISS, Ákos: *Ókori üzenet [Kopt textilek].* = *Műzsák*, 1985, 3. 20-21. ill.

KÖZÉPKOR

Összefoglaló művek

773. ÁRPÁD-házi uralkodók és ereklői, Bp., Magyar Nemzeti Múzeum, 1985 ism. HARANGOZÓ Márta: *Múltunk remekei a Nemzeti Múzeumban.* = *Esti Hírlap*, 1985. október 11. 2.; K.D. = *Népszava*, 1985. október 10. 6.; KENESSEI András: *Múltunk - sosem volt községben.* = *Magyar Hírlap*, 1985. november 26. 5.; RUFFY Péter: *Ereklők előtt.* = *Magyar Nemzet*, 1985. október 12. 9. ill.; RUFFY Péter: *Nemzeti dinasztiánk emlékei és ereklői.* = *Magyar Hírek*,

1985. december 28. 25-27. ill.; URY Ibolya: Az Árpád-házi uralkodók jelképei. = Új Ember, 1985. november 3. 6.
774. BALOGH Jolán: Mátyás király és a művészet. Bp.: Magvető, 1985 475 p., [64] t. ill.
775. BÁNDI Zsuzsa: Északkelet-magyarországi pálos kolostorok oklevelei (regeszták). = Borsodi Levéltári Évkönyv, 5 (1985) 557-725.
776. Bauerliche Sachkultur des Spätmittelalters. Hrsg. von Harry Kühnel. rec. HOLL Imre = Archaeologiai Értesítő, 112, 1985, 2. 305-306.
777. CHALUPECKÝ, Ivan - PLICKA, Karol: Levoče: Klenotnice, umeleckých pamiatok. Martin: Osveta, 1985 226 p., ill.
778. Duby, George: A katedrálisok kora. Bp.: Gondolat, 1984 > 1984. 604. rec. K.Z. [KÁDÁR Zoltán] = Természet Világa, 116, 1985, 2. 96.
779. EGY KÖZÉPKORI kulturális központ a Pilisben: Tudományos tanácskozás előadásai a pilisi (pilisszentkereszti) cisztercita apátság alapítása 800. évfordulóján, Szentendre, 1984. = Studia Comitatensia, 17 (1985) 539-620., ill. G. tart. Gerevich László: A pilisi ciszterci apátság. 541-549.; Marosi Ernő: A pilisi monostor szerepe a XIII. századi magyarországi művészetben. 551-562.; Valtér Ilona: Ciszterci monostorok kutatása. 563-594.; Hervay Ferenc: Részletek a pilisi apátság történetéből. 595-601.; Osgyányi Vilmos: Kőszobrász-restaurátori megfigyelések a pilisi Gertrudisz sírmlék töredékeinek rekonstrukciós feldolgozásához. 603-620.
780. Die Erforschung von Alltag und Sachkultur des Mittelalters. Hrsg. von Harry Kühnel. Wien: Österreichische Akademie der Wiss., 1984 rec. HOLL, Imre = Acta Archaeologica, 37, 1985, 3-4. 468-469.
781. Fabini, Hermann: Sibiul gotic. Bukarest: Editura Technica, 1983. rec. MACHAT, Christoph = Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde, 8, 1985, 2. 196-198.; ZACH, Krista = Südost-Forschungen, 44 (1985) 415-416.
782. Feuer-Tóth, Rózsa: Renaissancebaukunst in Ungarn. Bp.: Corvina, 1981 2. Aufl. rec. MACHAT, Christoph = Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde, 8, 1985, 1. 77-79.
783. FRANKA Tibor: A királysírok feltárása [Széksefővár]. = Magyar Hírlap, 1985. augusztus 18. 4.
784. GLATZ, Anton C.: Gotické umenie zo zbierok Slovenského národného múzea v Martine. Martin: Slovenská národná múzeum, 1985 155 p., ill. E F G R
785. GLATZ, Anton C.: Zbiérka gotického umenia v EÚ SNM v Martine. = Múzeum, 30, 1985, 4. 53-56., ill.
786. GOMBRICH, Ernst H.: Reneszánsz tanulmányok. Bp.: Corvina, 1985 114 p., [72] t. ill. (Művészet és elmélet) tart. A komponálás módszere Leonardo munkásságában. 7-14.; Leonardo tanulmányai a víz és levegő mozgásformáiról. 15-41.; Raffaello Stanza della Segnatura: A Stanza szimbolikájának terméke. 42-60.; Raffaello Madonna della Sedia. 61-79.; A művészeti haladás reneszánsz koncepciója és a gondolat utóélete. 80-94.; Poussin Orionjának témája. 94-99.; Aby Warburg emlékezete. 100-112.
787. GÖMÖRI János: Az iparrégészet aktuális kérdései a középkorkutatásban. = Középkori régészetünk újabb eredményei és időszéri feladatai. Szerk. Fodor István, Selmeczi László. Bp.: Magyar Nemzeti Múzeum, 1985 389-406., ill. G
788. HABOVŠTIK, Alojz: Stredoveká dedina na Slovensku. Bratislava: Obzor, 1985 385 p., ill. G
789. HANKÓ Ildikó: A lovagszent nyughelye: Királysírok Nagyváradon. = Magyar Nemzet, 1985. június 28. 9.::
790. Hervay Ferenc: Repertorium Ordinis Cisterciensis Hungariae. Roma: Ed. Cisterciensis, 1984 (Bibliotheca Cisterciensis; 7.) > 1984. 614. rec. BELLÉR Béla = Századok, 119, 1985, 3. 841-845.; BOGYAY, Thomas von = Das Münster, 38, 1985, 1. 83; SOLYMOSSY, László = Acta Historica, 31, 1985, 3-4. 426-436.; ŠIMONČIČ, Jozef = Slovenská archivistika, 20, 1985, 1. 111-112.
791. HLAVICOVÁ, Jana - PLACHÁ, Veronika: Výsledku výzkumov v suterénach Starej radnice v Bratislave. = Archaeologia Historica, 10 (1985) 117-123., ill. G
792. HOLL Imre: Középkori régészetünk módszertani kérdései. = Középkori régészetünk újabb eredményei és időszéri feladatai. Szerk. Fodor István, Selmeczi László. Bp.: Magyar Nemzeti Múzeum, 1985 29-40. G
793. Horedt, Kurt: Moresi. Bd. 2. Grabungen in einer mittelalterlichen Siedlung in Siebenbürgen. Bonn: Rudolf Habelt Verl., 1984 rec. BONA, István: Arpadenzeitliche Dörfer, Kirche und Friedhof am Marosfluss. = Acta Archaeologica, 37, 1985, 1-2. 223-236.
794. Iráné Melis Katalin: Adatok a pesti-síkság Árpád-kori településtörténetéhez. Bp.: Budapesti Történeti Múzeum, 1983 rec. KÓHEGYI Mihály = Archaeologiai Értesítő, 112, 1985, 2. 299.
795. JANKOVICH B. Dénes: Középkori okleveleink régészeti hasznosításának kérdései. = Középkori régészetünk újabb eredményei és időszéri feladatai. Szerk. Fodor István, Selmeczi László. Bp.: Magyar Nemzeti Múzeum, 1985 443-453. G
796. Die KATHOLISCHE Pfarrkirche (ehem. Kloster und Kirche der Pauliner Eremiten) in Stadtschlaining, Burgenland. = Österreichischen Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege, 39, 1985, 1-2. 22-43., ill. tart. Dimbeck, Julius: Geschichte von Kloster und Pfarrkirche. 22-24.; Seebach, Gerhard: Ein Beitrag zur Baukonographie spätmittelalterlicher Klosterarchitektur. 24-35.; Bunzl, Franz: Ein Bericht zur Innenrestaurierung der Pfarrkirche. 35-42.; Pfaffenbichler, Michael: Bericht über die Restaurierung des Hochaltars der Pfarrkirche 1980/81. 42-43.
797. Kiss Attila: Baranya megye X-XI. századi sírleletei. Bp.: Akadémiai, 1983 (Magyarország honfoglalás és Árpád-kori temetőinek leletanyaga; 1.) rec. FODOR István = Századok, 119, 1985, 1. 244-248.
798. KLANICZAY Tibor: A magyar reneszánszkutatás. = Klaniczay Tibor: Pallas magyar ivadéka. Bp.: Szépirodalmi, 1985 246-261.
799. KODONOVÁ, Mária - VALLÁSEK, Adrián: Banská Bystrica, mestský hrad - niekoľko poznámok a historii jeho opevnenia. = Pamiatky prírody, 15, 1985, 2. 8-13. ill. E
800. Kovalovszky Júlia: Településszétválasztások Tiszaeszlár-Basahalmon. Bronzkor III-IV. és XI-XIII. század. Bp.: Akadémiai, 1980 rec. FODOR István = Századok, 119, 1985, 3. 845-848.
801. KUBINYI András: A középkori Magyarország középkori része városfejlődésének kérdéséhez. = Borsodi Levéltári Évkönyv, 5 (1985) 7-82. ill.
802. KUBINYI András: Die Rolle der Archäologie und der Urkunden bei der Erforschung des Alltagslebens in Spätmittelalter. = Études historiques hongroises 1985. Bp.: Akadémiai, 1985 1. köt. 615-644.
803. LOVAG, Zsuzsa: Byzantinische Beziehungen in Ungarn nach der Staatsgründung: Archäologische Forschungen zwischen 1970 und 1984. = Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, 14 (1985) 226-233.
804. LUDWIG Emil: Románkori téglatemplomairól. = Magyar Építőművészet, 1985, 10-13., ill.
805. Magyar Kálmán: Szántódpuszta és környéke a középkorban. Siófok: Siófür, 1983 (Szántódi füzetek; 5.) rec. KÓHEGYI Mihály = Műemlékvédelem, 29, 1985, 1. 64.
806. Marosi Ernő: Anfänge der Gotik in Ungarn: Esztergom in der Kunst der 12.-13. Jahrhunderts. Bp.: Akadémiai, 1984 > 1984. 622. rec. BADSTÜBNER, Ernst = Acta Historiae Artium, 31, 1985, 1-4. 104-106.; BOGYAY, Thomas von = Kunstchronik, 38, 1985, 1. 28-35.; BOGYAY, Thomas von

- = Südost-Forschungen, 44 (1985) 327-332.; KÖRMENDY Kinga = Magyar Tudomány, 30, 1985, 7-8. 630-631.; SCHUBERT, Ernst = Deutsche Literaturzeitung, 106, 1985, 1. 79-81. coll.
807. MAROSI, Ernő: Datum und Chronologie in der Geschichte der mittelalterlichen Kunst. = Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, 14 (1985) 199-208.
- MAROSI Ernő: A középkori művészet nyelvi funkciója. > 82
- MAROSI Ernő: A pilisi monostor szerepe a XIII. századi magyarországi művészetben. > 779
808. Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn. Schallaburg, 1982. Ism. HÖFLER, Janéz = Zbornik za umetnostno zgodovino, 21 (1985) 168-170.; KLANICZAY Tibor: Schallaburg, 1982. = Klaniczay Tibor: Pallas magyar ivadéka. Bp. : Szépirodalmi, 1985 261-264.; Cs.SZABÓ László: Megváltás a legendában: Mátyás királyról reálisan. = Cs.Szabó László: Őrzök. Bp. : Gondolat, 1985 149-198.
809. MIKLÓS, Zsuzsa: Einige Frage der mittelalterliche Siedlungsgeschichte im Spiegel der archäologischen Topographie. = Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, 14 (1985) 235-242.
810. Művészet I.Lajos király korában, 1342-1382. Katalógus. Szerk. Marosi Ernő et al. Bp. : MTA Művészettörténeti Kutató Csoport, 1983 > 1984. 627. rec. SZAMOSI, József = Ungarn-Jahrbuch 13 1984-1985 (1985) 245-247.
811. Onasch, Konrad: Liturgie und Kunst der Ostkirche in Stichworten unter Berücksichtigung der Alten Kirche. Leipzig : Koehler und Amelang, 1981. rec. MOLNÁR István: Művészet és liturgia : Egy könyv tanulásai. = Művészet, 26, 1985, 9. 2-7. ill.
812. OPLL, Ferdinand: Matthias Corvinus in Wien (1485-1490). = Wiener Geschichtsblätter, 40, 1985, Beiheft 3, 12 p.
813. RENESANCA u Hrvatskoj i Sloveniji. Radovan Ivančević et al. Beograd : Zagreb : Mostar : Jugoslavija : Spektar; Prva književna komunna, 1985 184 p., ill. (Umjetnost na tlu Jugoslavije)
814. RÉTHY, István: Königsgräber und Reliquen [Székesfehérvár]. = Budapesti Rundschau, 1985. szeptember 6. ill.
815. RUTTKAY, Alexander - SLIVKA, Michal: Cirkevne inštitúcie v sídliskovom a hospodárskom vývoji Slovenská v stredoveku. = Archaeologia Historica, 10 (1985) 333-356., ill. G
816. G.Sándor Mária: A reneszánsz Baranyában. Bp. : Akadémiai, 1984 > 1984. 631. rec. H. GYÚRKY Katalin = Archaeologiai Értesítő, 112, 1985, 2. 299-300.; NAGY, Emese = Acta Archaeologica, 37, 1985, 3-4. 443-445.
817. Cs.SZABÓ László: Az érem másik fele : Műpártolás és propaganda a reneszánszban [Gonzaga kincsek]. = Cs.Szabó László: Őrzök. Bp. : Gondolat, 1985 141-147.
818. Cs.SZABÓ László: A zsamok művészei [A Medici család Firenzeje és Toszkánája Európában az 1500-as években. Firenze, 1980]. = Cs.Szabó László: Őrzök. Bp. : Gondolat, 1985 207-217.
819. Szekeres László: Amit az idő eltemetett : Kis vajdasági régészet. Újvidék : Fórum, 1981. rec. KERNY Terézia = Ars Hungarica, 13, 1985, 2. 247-248.
820. SZEKERES László: Középkori települések Északkelet-Bácskában. Újvidék : Fórum, 1983. rec. KERNY Terézia = Ars Hungarica, 13, 1985, 2. 248.
821. TOTHOVÁ, Stefania: Vysledky doterajšich archeologických výskumov na území mestskej pamiatkovej rezervácie Banská Stianica. = Pamiatky príroda, 15, 1985, 3. 10-15. ill. E
822. ULIČNÝ, Ferdinand: Podiel cirkevných inštitúcií na vývoji osídlenia a hospodárstva východného Slovenské v 12.-16. storočí. = Archaeologia Historica, 10 (1985) 357-367.
823. VÁCZY, Péter: The Angelic Crown. = Hungarian Studies, 1, 1985, 1. 1-18. ill.
824. VÁCZY Péter: Merseburgi Thietmar a magyar királykoronázásról. = Történelmi Szemle, 23, 1985 628-642. ill.
825. VÉGH János: A szárnys csoda [A genti oltár]. = Interpress Magazin, 1985, 2. 94-100. ill.
826. WEHLI, Tünde: Die Probleme der Kunst in Ungarn um 1300. = Akten des XXV. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte, Bd. 9.: Eröffnungs- und Plenarvorträge : Arbeitsgruppe "Neue Forschungsergebnisse und Arbeitsvorhaben". Hrsg. von Elisabeth Liskar. Wien; Köln; Graz: Böhlau, 1985 65-68., ill.
827. ZOLNAY László: A "Balassák" és a Felvidék. Függelék: A Balassák birtokai. A Balassák és Donch mester várirtokai. = Borsodi Levéltári Évkönyv, 5 (1985) 83-169.

Építészet

828. BAKAY Komél: Kőszeg, középkori védművek. Bp. : TKM, 1985 [16] p. ill. (Tájak, Korok, Múzeumok kiskönyvtára ; 209.)
829. BAKAY Komél: Mit bizonyít a középi régészás. = Magyar Nemzet, 1985. július 27. 7. hoz. BARISKA István: Eltűnt a tizenötödik századi Kőszeg? = Magyar Nemzet, 1985. október 11. 10.
830. BAKAY Komél: Somogyvár, Bencés apátság romjai. Bp. : TKM, 1985 [16] p. ill. (Tájak, Korok, Múzeumok kiskönyvtára ; 201.)
831. BALASSA M. Iván: A parasztház évszázadai : A magyar lakóház középkori fejlődésének vázlata. Békéscsaba : Tevan Nyomdaipari Szakközép- és Szakmunkásképző Iskola, 1985 188 p., ill. G
832. BAXA, Peter - FERUS, Viktor: Novoobjavená veza hradbového múra a Bratislava v druhej polovici 13. storočia. = Pamiatky a príroda Bratislavy, 9 (1985) 243-255., ill.
833. BENKŐ Elek: Szentábrahám régi temploma. = Keresztény Magvető, 91, 1985, 2. 82-86., ill.
834. BERG, Friedrich: Kerner und Grufkapellen im Burgenland. = Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland, 71 (1985) 201-207., ill.
835. BERTALAN Vilmosné: Óbuda középkori topográfiája. = Középkori régészetünk újabb eredményei és időszerű feladatai. Szerk. Fodor István, Selmeczi László. Bp. : Magyar Nemzeti Múzeum, 1985 245-283., ill. G
836. BICZÓ Piroksa: A bátmonostori ásátások. = Középkori régészetünk újabb eredményei és időszerű feladatai. Szerk. Fodor István, Selmeczi László. Bp. : Magyar Nemzeti Múzeum, 1985 363-371. G
837. BURIĆ, Tonči: Kameni namjestaj bazilike u Žaždviću. = Starohrvatske prosvjeta, 15 (1985) 165-181., ill. F
838. BUZA Péter: Hol volt Mátyás pesti vadaskertje? = Budapest, 23, 1985, 12. 14-17. ill.
839. CAPLOVIĆ, Dušan - HRUBEC, Igor - RUTTKAY, Alexander - VALLASEK, Adrián: Stredoveké feudálne sídla na Slovensku a ich hospodárske zázemie. = Archaeologia Historica, 10 (1985) 241-254. G
840. CVITANOVIC, Durdica: Zagreb - Medvegrad - Medvednica. = Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, 1985, 3-4. 8-9., ill.
841. CZAGÁNY István: A budavári gótika tervezéstechnikai módszere és összefüggései. = Építés-Építészettudomány, 17, 1985, 3-4. 397-452. ill.
842. CZEGLÉDY Ilona: Az isaszegi római katolikus templom feltárása és műemléki helyreállítása. = Studia Comitensis, 17 (1985) 431-449., ill. G
843. DÉNES József: Árpád-kori várak a Mátra déli oldalán. = Agria, 21 (1985) 77-92. ill. G
844. DERCSÉNYI, Balázs: Die Probsteikirche von Felsőörs. = Budapesti Rundschau, 1985. február 25. 8. ill.

845. Dercsényi Dezső: Baranya középkori templomai. Bp. : Corvina, 1984 > 1984. 655. rec. KÖHEGYI Mihály = Műemlékvédelem, 29, 1985, 1. 63-64.
846. DOBŠOVIĆ, Jozef - MELIOCHERČIK, Martin - REXA, Daniel: Súčasný stav pamiatkovej obnovy a predbežné výsledky stávebné-historické výskumu bývalého Pálffyho paláca na nálepkovej ulici č. 19-21 v Bratislave. = Pamiatky a príroda Bratislavy, 9 (1985) 256-263., ill.
847. DRENKO, Zoltán: Archeologické nálezy na Strečnianskom hrade [Sztrcsény vára]. = Zborník Slovenského národného múzea. História, 25 (1985) 145-155., ill. G R
848. Fabini, Hermann: Baugeschichtliche Entwicklung von Alt-Hermannstadt im Spiegel historischer Stadtbilder. Sibiu : Zeitschrift Transilvania, 1983 rec. FALBUSCH, Bernward = Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde, 8, 1985, 2. 179-182.
849. FABINI, Hermann - FABINI, Alida: Kirchenburgen in Siebenbürgen: Abbild und Selbstdarstellung siebenbürgisch-sächsischer Dorfgemeinschaften. Leipzig : Koehler und Amelang, 1985 244 p., ill.
850. Fabini, Hermann: Sibiu! gotic. Bucures : Editura Technica, 1982 rec. PLÁČEK, Miroslav = Archaeologia Historica, 10 (1985) 515-516.
851. Fabritius-Dancu, Julianna: Spaziergang durch Alt-Hermannstadt. Aquarelle, Zeichnungen, Text. Sibiu : Zeitschrift Transilvania, 1983 rec. FAHLBUSCH, Bernward = Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde, 8, 1985, 2. 179-182.
852. FELD István: Egy gömöri falusi templom [Zubogy]. = A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, 23 (1985) 15-23. ill.
853. FELD István: A gönci Amadé-vár. = A Heman Ottó Múzeum Évkönyve, 22-23 1983-1984 (1985) 59-73. ill. G
854. FELD István: Középkori várkutatásunk újabb eredményei. = Középkori régészetünk újabb eredményei és időszéri feladatai. Szerk. Fodor István, Selmeczi László. Bp. : Magyar Nemzeti Múzeum, 1985 175-201., ill. G
855. FELD István: Újabb kutatások a solymári középkori várban. = Studia Comitatus, 17 (1985) 451-477., ill. G
856. FODOR László: Előzetes jelentés a markazi pusztatemplom feltárásáról. = Agra, 21 (1985) 93-100. ill. G
857. GÁDOR Judit: A Sály-latori nemzetségi központ kutatása. = Középkori régészetünk újabb eredményei és időszéri feladatai. Szerk. Fodor István, Selmeczi László. Bp. : Magyar Nemzeti Múzeum, 1985 115-128., ill. G
858. GEREVICH, László: Ergebnisse der Ausgrabungen in der ungarischen Zisterzienser-Abtei Pilis. = Acta Archaeologica, 37, 1985, 1-2. 111-152. ill
859. Gerevich László: A pilisi ciszterci apátság. Szentendre : Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1984 > 1984. 708. Ism. SLIVKA, Michal = Slovenské archeológia, 33, 1985, 2. 455-456.
- GEREVICH László: A pilisi ciszterci apátság. > 779
860. GÖMÖRI János: Középkori mészegető kemence Sopronban. = VEAB Értesítő, 1984 (1985) 249-262. ill.
861. GÖMÖRI János: Újabb dorongútmaradványok Sopronban és Kőszegen. = Soproni Szemle, 39, 1985, 2. 170-177., ill.
862. GYÖNGYÖSSY János: Két pártázatos építészeti emlékről [Nagyajta, erőd, Bölön, erőd]. = Művelődés, 38, 1985, 4. 45-46. ill.
863. HABERLANDOVÁ, Helena - ORISKO, Štefan: K stredovekomu vyvinu mesta [Trencsén]. = Pamiatky príroda, 15, 1985, 6. 6-10. ill.
864. HIMMLER György: Ipolymenti képek [Ipolybalog r.k. templom]. = Új Tükör, 1985. szeptember 29. 22. ill.
865. HOLL, Imre: Mittelalterliche Dorfgrundrisse in Ungarn. = Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, 14 (1985) 243-249.
866. HORVAT, Zorislav: Burg u Brinju i njegova kapela. = Peristil, 27-28 1984-1985 (1985) 41-67., ill.
867. JURKOVIĆ, Miljenko: Prilog određivanju južnodalmatinske grupe predromaničke skulpture. = Starohrvatske prosvjeta, 15 (1985) 183-199. ill. F
868. KERTÉSZ, Pál: Neogene ornamental and building stones in Hungary. = Neogene mineral resources in the Carpathian Basin : Historical studies on their utilization. Ed. by József Hala. Bp. : Hungarian Geological Survey, 1985 397-425., ill.
869. KOPPÁNY Tibor: Középkori kastélyaink és kutatásuk problémái. = Középkori régészetünk újabb eredményei és időszéri feladatai. Szerk. Fodor István, Selmeczi László. Bp. : Magyar Nemzeti Múzeum, 1985 203-210.
870. KÖREK József: Pomáz Árpád-kori kőbányászata. = VEAB Értesítő, 1984 (1985) 55-60. ill. E
871. KOVÁCS András: A siklósi vár középkorban 1543-ig. = A Siklósi Vár- és Múzeumbartó Kör Tudományos Emlékülése, 1984. március 15. Siklós : Hazafias Népfront Vár Bizottsága, 1985 9-16. ill.
872. KOVALOVSKY Júlia: Árpád-kori falukutatásunk újabb eredményei. = Középkori régészetünk újabb eredményei és időszéri feladatai. Szerk. Fodor István, Selmeczi László. Bp. : Magyar Nemzeti Múzeum, 1985 41-49. G
873. KOZÁK Károly: Árpád-kori műhelyek és egy középkori fűtőkemence az egri várban. = VEAB Értesítő, 1984 (1985) 205-216. ill. E
874. KOZÁK Károly: Közép-Európa centrális templomai (IX-XI. század). = A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, 17 1984 (1985) 144., ill. E
875. KRALOVÁNSZKY Alán: Az ispánsági várak kérdéséhez. = Középkori régészetünk újabb eredményei és időszéri feladatai. Szerk. Fodor István, Selmeczi László. Bp. : Magyar Nemzeti Múzeum, 1985 129-131. G
876. KRALOVÁNSZKY Alán: A vezprémi és zirci templomok kutatásának újabb eredményei. = Középkori régészetünk újabb eredményei és időszéri feladatai. Szerk. Fodor István, Selmeczi László. Bp. : Magyar Nemzeti Múzeum, 1985 353-362., ill. G
877. LABUDA, Jozef: Archeologické výskumy na starom meste a problematika najstaršieho osídlenia Banskej Štiavnice. = Zborník Slovenského banského múzea, 12 (1985) 29-45., ill. G
878. LOVAG Zsuzsa: Beszámoló az Esztergom-szigeti apácakolostor 1979-1983 között végzett feltárásáról. = Középkori régészetünk újabb eredményei és időszéri feladatai. Szerk. Fodor István, Selmeczi László. Bp. : Magyar Nemzeti Múzeum, 1985 343-350., ill. G
879. LŐRINCZY Gábor: Árpád-kori téglaegető kemencék Tiszalök-Kövestelken. = VEAB Értesítő, 1984 (1985) 155-163. ill. E
880. MAGYAR Kálmán: Ispánsági és nemzetségi központok kutatása Somogyban. = Középkori régészetünk újabb eredményei és időszéri feladatai. Szerk. Fodor István, Selmeczi László. Bp. : Magyar Nemzeti Múzeum, 1985 133-141. G
881. MAGYAR Kálmán: A középkori emlékek régészeti kutatása Somogyban. = Somogy, 13, 1985, 4. 78-83. ill.
882. MENDELE Ferenc: Nagyharsány középkori temploma. = Építés-Építészettudomány, 17, 1985, 1-2. 149-165. ill.
883. MIKLÓS Zsuzsa: Árpád-kori (XII-XIV. századi) kisvárak Magyarországon. = Középkori régészetünk újabb eredményei és időszéri feladatai. Szerk. Fodor István, Selmeczi László. Bp. : Magyar Nemzeti Múzeum, 1985 143-158.
884. MIKLÓS Zsuzsa: Középkori épület és kőbánya a nagymarosi Malom-völgyben. = Studia Comitatus, 17 (1985) 479-498., ill.
885. MÓDY György: Debrecen Árpád-kori és középkori régészeti kutatottsága. = Debreceni Szemle, 5, 1985, 1. 171-181.

886. MÓDY György: A Szent András templom és a Verestorony kutatása 1980-ban : Debrecen 1290-1390 között. Debrecen : Hajdú-Bihar Megyei Múzeumi Igazgatóság, 1984 > 1984. 700. rec. KERNY Terézia = Ars Hungarica, 133, 1985, 2. 248-249.; OROSZ István: A várossá válás első szakasza Debrecenben. = Alföld, 36, 1985, 12. 86-88.
887. NAGY Sándor: Dombo : Srednjevekovna opatija i tvrđava=Mittelalterliche ortschaft mit Klöstem. Novi Sad : Vojvodinskeg Muzej ; Forum, 1985 63 p., 41 t., ill.
888. NEMES András: Bordás boltozatok Sopronban a XIII. század közepétől 1519-ig. Szakdolgozat, ELTE Bölcsészettudományi Kar, Művészettörténeti Tanszék. Bp., 1985
889. NÉMETH Péter: Az I.István-kori ispáni központok kutatásának eredményei és feladatai. = Középkori régészetünk újabb eredményei és időszéri feladatai. Szerk. Fodor István, Selmeczi László. Bp. : Magyar Nemzeti Múzeum, 1985 105-114. G
890. M.NEPPER Ibolya - MÓDY György: Szentgyörgy (Kismacs) Árpád-kori templomának feltárása : A falu a XIII-XIV. században. = A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, 1983-1984 (1985) 91-131. ill. G
891. OLTEANU, Stefan: Le plomb dans le bâtiment an Roumanie au Moyen-Age. = Pierre et métal dans le bâtiment au Moyen-Age. Paris, 1985 331-337.
892. PÁLMÁNY Béla: Hol épült fel Sztrahora vára? = A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve, 11 (1985) 205-228., ill. G
893. PÁLÓCZI Horváth András: Egy középkori kun falu [Lászlófalva]. = Élet és Tudomány, 1985. július 5. 850-852. ill.
894. PARÁDI Nándor: A későközépkori faluásatások újabb eredményei. = Középkori régészetünk újabb eredményei és időszéri feladatai. Szerk. Fodor István, Selmeczi László. Bp. : Magyar Nemzeti Múzeum, 1985 71-78. G
895. PETRICIOLI, Ivo: O položaju kuće kralja Ludovika Anžuvina i crkve sv. Silvestra u Zadru. = Starohrvatska prosvjeta, 15 (1985) 119-132., ill. F
896. PETROVIĆ, Miomir: Srednovekovna tvrbava u Bacsu - brancis kula. = Rad Vojvodanskih muzeja, 29 1984-1985 (1985) 121-131., ill. E
897. POLLA, Bela: Prínos krasnianskej benediktsinskej komunity k hospodarskym, sociálnym a kultúrnym dejinám východného Slovenská. = Archaeologia Historica, 10 (1985) 369-374., ill. G
898. PROX, Alfred: Die Ostung der Burzenländer mittelalterlichen Kirchen. = Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde, 8, 1985, 1. 27-35.
899. PUŠKÁROVÁ, Blanka: Nielkol'ko nových poznatkov, získaných pri výskume fasád veze nitrianského hradu. = Archaeologia Historica, 10 (1985) 469-473., ill. G
900. RATKOŠ, Peter: Chronologizácia architektúry a hospodárske dejiny Slovenska v 9.-13. storočí. = Archaeologia Historica, 10 (1985) 461-467.
901. SALAMON László: A csikrákosi erődtemplom. = Új Auróra, 1985, 1. 58-60. ill.
902. SÁNDORFI György: Korai váraink típusvizsgálata. = Középkori régészetünk újabb eredményei és időszéri feladatai. Szerk. Fodor István, Selmeczi László. Bp. : Magyar Nemzeti Múzeum, 1985 159-175. G
903. SEDLMAYR János: A tari r.k. templom építészeti elemzése és helyreállítása. = Építés - Építészettudomány, 17, 1985, 1-2. 185-203. ill.
904. SEEBER, Rudolfine: Történelmi sgraffito technikák. = Múzeumi Műtárgyvédelem, 14 (1985) 235-238.
905. SILL, Ferenc: Vasvár története a középkorban (896-1578). = Vasi Szemle, 39, 1985, 1. 60-87. ill. G
906. Cs.SÓS Ágnes: Zalavár a középkorban. Zalaegerszeg : Zala Megyei Múzeumi Igazgatóság, 1985 22 p. ill.
907. STANÍK, Ivan: K počiatkom vystavby mestského opevnenia v Tmave. = Pamiatky príroda, 15, 1985, 1. 9-13. ill. E
908. STOPAR, Ivan: Pregled grajskih stavb na Slovenskem Štajerskem. = Celjski zbornik, 1985 (1985) 177-217.
909. SZABÓ János Győző: A gyöngyöspatai Szent Péter templom. = Agria, 21 (1985) 5-76. ill. G
910. SZABÓ Lilla: A pozsonyi Szent Márton templom építéstörténetének kérdései. = Ars Hungarica, 13, 1985, 2. 147-160. ill. G
911. SZÓKE Máttyás: Visegrád, Alsóvár, Salamon-torony. Bp. : TKM, 1985 [16] p. ill.(Tájak, Korok, Múzeumok kiskönyvtára ; 202.)
912. B.SZÜCS Margit: Az építészet története. Újkor. I.köt. A reneszánsz. Bp. : Tankönyvkiadó, 1985 294 p. ill.
913. TÓTH Ferenc: A kiszombori rotunda. = Élet és Tudomány, 1985. augusztus 9. 1010-1012. ill.
914. TÓTHOVÁ, Stefánia: Mestská pamiatková rezervácia Banská Štiavnica - výsledky archeologických výskumov. = Archaeologia Historica, 10 (1985) 125132., ill. G
915. TUMANISVILI, D.G.: A mchetai Dzsvari-templom. = Művészet, 26, 1985, 9. 30-35. ill.
916. TÜSKÉS Tibor: "Virágos kert vala híres Pannónia". : Középkori templomok a Mecsekben. = Új Tükör, 1985. január 20. 12-13. ill.
- VALTER Ilona: Ciszterci monostorok kutatása. > 779
917. VALTER Ilona: Középkori egyházi épületeink kutatása. = Középkori régészetünk újabb eredményei és időszéri feladatai. Szerk. Fodor István, Selmeczi László. Bp. : Magyar Nemzeti Múzeum, 1985 317-341. G
918. VALTER Ilona: Pásztor, Oskolamaster-ház. Bp. : TKM, 1985 [16] p. ill. (Tájak, Korok, Múzeumok kiskönyvtára ; 219.)
919. VALTER, Ilona: Romanische Sakralbauten Westpannoniens. Eisenstadt : Roetzer, 1985 304 p. ill. rec. CORNELIUS, Hans = Pannonia, 13, 1985, 5. 28. ill.; -n. = Budapest Rundscha, 1985. november 25. 9.; ROMÁN András = Városépítés, 21, 1985, 6. 38.; SILL Ferenc = Vasi Honismereti Közlemények, 1985. 1-2. 73-75.; TÓTH Sándor = Új Ember, 1985. november 24. 6. ill.
- VALTER Ilona: A szentgotthárdi ciszterci monostor. > 407
920. VÁNDOR László: Későgotikus építőműhely Egerváron és környékén. = Középkori régészetünk újabb eredményei és időszéri feladatai. Szerk. Fodor István, Selmeczi László. Bp. : Magyar Nemzeti Múzeum, 1985 373-387., ill. G
921. Varga Livia: A szászsebesi evangélikus templom középkori építéstörténete. Bp. : Akadémiai, 1984 > 1984. 737. rec. SZILÁGYI István = Műemlékvédelem, 29, 1985, 1. 57-58.
922. VEZIC, Pavusa: Sklop župne crkve sv. Asela bivše katedrale u Ninu. = Starohrvatska prosvjeta, 15 (1985) 201-215., ill. F
923. L.WOLF Mária - SIMÁN Katalin: A Herman Ottó Múzeum ásatásai és leletmentései 1983-ból. = A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, 22-23, 1983-1984 (1985) 75-88., ill.

Várostervezés, urbanisztika

924. BAXA, Peter: Genézia miest na Slovensku a ich topografia vo svetle archeologického výskumu. = Archaeologia Historica, 10 (1985) 93-103. ill. G
925. Entz Géza: Székesfehérvár és Sopron építészeti megjelenése a 15. században. = Történelmi Szemle, 1984 > 1984. 740. rec. KÓHEGYI Mihály = Műemlékvédelem, 29, 1985, 4. 317.
926. KRALOVÁNSZKY Alán: Újabb adatok Veszprém és Székesfehérvár településtörténetéhez. = A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, 17 1984 (1985) 189-207., ill. G

927. KRALOVÁNSZKY Alán: A várostörténeti kutatások kérdéséhez. = Középkori régészetünk újabb eredményei és időszéri feladatai. Szerk. Fodor István, Selmeczi László. Bp.: Magyar Nemzeti Múzeum, 1985 313-315. G
928. KUBINYI András: Középkori városkutatásunk újabb eredményei. = Középkori régészetünk újabb eredményei és időszéri feladatai. Szerk. Fodor István, Selmeczi László. Bp.: Magyar Nemzeti Múzeum, 1985 211-230.
929. MARSINA, Richard: Najstariše mestá na Slovensku na základě historických dokladov. = Archaeologia Historica, 10 (1985) 85-92. G
930. G.SÁNDOR Mária: Újabb adatok Pécs középkori topográfiájához. = Középkori régészetünk újabb eredményei és időszéri feladatai. Szerk. Fodor István, Selmeczi László. Bp.: Magyar Nemzeti Múzeum, 1985 231-244. G
931. SZEGFÜ László: Gondok és gondolatok Szeged keletkezéstörténete kapcsán. = Középkori régészetünk újabb eredményei és időszéri feladatai. Szerk. Fodor István, Selmeczi László. Bp.: Magyar Nemzeti Múzeum, 1985 13-28. G
932. SZÓKE Máttyás: Adatok a középkori visegrád történetéhez és helyrajzához. = Középkori régészetünk újabb eredményei és időszéri feladatai. Szerk. Fodor István, Selmeczi László. Bp.: Magyar Nemzeti Múzeum, 1985 285-312., ill. G

Szobrászat

933. ADORJÁN Imre: Hold és sárkány: Adalékok Árpád-kori állatalakos faragványaink közel-keleti párhuzamaihoz. = Művészet, 26, 1985, 8. 24-29. ill.
934. BROTE, Florian: Die gotische Bauplastik Mühlbach: Ihre Entstehung im europäischen Kontext und ihre Einflüsse in Siebenbürgen. = Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde, 8, 1985, 1. 1-16. ill.
935. FERJAN, Jana Intihar: Ljubljanska kiparska delevnica 15. stiletja seznam plastik. = Zbornik za umetnostno zgodovino, 21 (1985) 131-148., ill. E
936. HORVAT, Andela: Gotički kip Marije Bistrice. = Peristil, 27-28 1984-1985 (1985) 151-157., ill. G
937. HORVAT, Andela: Kip Madona od drva na Vinagora. = Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, 8-9 1984-1985 (1985) 81-84., ill. G
938. LUXOVÁ-DOBESOVA, Viera: Das Bildnis in der alten Steinplastik in der Slowakei. = Seminaria Niedzickie=Niedzica Seminars, 2. Ed. Ewa Śnieżyńska-Stolot. Krakow: Muzeum Narodowe, 1985 145-149., ill.
939. LÓVEI Pál: Címeres kőfaragvány Ujlakról. = Művészettörténeti Értesítő, 34, 1985, 1-2. 79-81. ill.
940. Németalföldi szobrászat 14-16. század, Bp., Szépművészeti Múzeum, 1984 > 1984. 750. Ism. BRESTYÁNSZKY Ilona: Németalföldi szobrászok. = Nők Lapja, 1985. január 26. 22-23. ill.; EMBER Mária: Magyar Nemzet, 1985. február 18. 7.; J.R.Sz. [SZÁNTÓ R.Judit]: Niederländische Skulpturen der Spätgotik. = Budapester Rundschau, 1985. január 14. 9.
- OSGYÁNYI Vilmos: Kőszobrász-restaurátori megfigyelések a pilisi Gertrudisz sírrelké töredékeinek rekonstrukciós feldolgozásához. > 779
941. POSZLER Györgyi: Késő gótikus feszület Gyöngyösről. = Művészettörténeti Értesítő, 34, 1985, 1-2. 81-83. ill.
942. RUFFY Péter: A Garamszentbenedeki Úrkoporsó [beszélgetés Cséfalvay Pállal]. = Ruffy Péter: A türelem ösvényein. Bp.: Magvető, 1985 442-446.
943. SZMODIS-ESZLÁRY, Éva: Klassifizierungsfragen von gotischen Statuen. = Akten des XXV. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte, Bd. 9.: Eröffnungs- und Plenarvorträge: Arbeitsgruppe "Neue Forschungsergebnisse und Arbeitsvorhaben". Hrsg. von Elisabeth Liskar. Wien; Köln; Graz: Böhlau, 1985 73-77., ill.

944. UZSOKI András: I. András király sírja Tihanyban és a sírlap ikonográfiai vonatkozásai. = A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, 17 1984 (1985) 145-188., ill. G
945. ZOLNAY, László: Aussergewöhnliches Bekenntnis über die Freilegung des gotischen Skulpturenfriedhofs in Buda. = Budapester Rundschau, 1985. június 17. 6-7. ill.

Festészet, rajzművészet, sokszorosított grafika, könyvművészet

946. Bakoš, Jan: Dejiny a koncepcie stredovekého umenia na Slovensku: Explikácia na gotickom nástennom maliarstve. Bratislava: Tatran, 1984 > 1984. 757. rec. BARINKOVÁ, D. = Památky a příroda, 1985, 10. 412-413.; MARSINA, Richard = Slovenská archivistika, 20, 1985, 2. 124-127.; SOPKO, Julius = Historický časopis, 33, 1985, 4. 599-601.; SVÁCHA, Rostislav = Výtvarný život, 30, 1985, 7. 44-45.
947. BIATHOVÁ, Katarína: Historické slohy a ľudové umenie s príkladmi z gotického maliarstva na Slovensku. = Ars populi, 2/8, 1985 55-64., ill. E F G R
948. The BOOK of hours of Pannonhalma. + SZABÓ, Flóris - SOLTÉSZ, Elisabeth: Two papers on the codex preserved in the Library of the Abbey of Pannonhalma. Bp.: Corvina; Helikon, 1985 cop. 1982 [478] p. ill. + 170 p. [tokban]
949. BOROSSKI László: Váradai Péter könyvtárának újabb kötetek az Egyetemi Könyvtár ősnymatványgyűjteményében. + WEHLI Tünde: Megjegyzések Váradai Péter Decretalisának kifestéséhez. = Magyar Könyvszemle, 101, 1985, 3-4. 276-280., 280-287. ill.
950. Das Corvinus-Graduale. Bp.; Hanau: Corvina; Verner Dausien Verlag, 1982 rec. ZACH, Krista = Südost-Forschungen, 45 (1985) 332-333.
951. CSAPODI Csaba: Catalogus collectionis codicum Latinorum et Graecorum: K 393- K 500. Bp.: MTA Könyvtára, 1985 283 p., XVIII t. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának katalógusai; 16.)
952. CSAPODI Csaba: Medical and scientific manuscripts of the Corvian library. = Orvostörténeti Közlemények, No 109-112, 1985 37-45., ill.
953. Csapodiné Gárdonyi Klára: Die Bibliothek des Johannes Vitéz. Bp.: Akadémiai, 1984 > 1984. 764. rec. FRODL, Hermann = Biblos, 34, 1985, 3. 243-244.
954. Eörsi, Anna: Le peinture de style gotique international. Bp.: Corvina, 1984 > 1984. 768. rec. VERGANI, Maria = Arte Cristiana, 73, No 711, 1985 439.
955. FLEMISCH calendar. + SOLTÉSZ, Elizabeth: Introductory essay to the facsimile edition of cod. lat. 396 of the National Széchényi Library. Bp.: Corvina, 1985 [26] t. ill. + 50 p.
956. Fragmenta latina codicum in Bibliotheca Universitatis Budapestiensis. Red. Ladislav Mezey. I/1. Bp.; Wiesbaden: Akadémiai; Otto Harrassowitz, 1983 > 1984. 769. rec. CSAPODI Csaba = Századok, 119, 1985, 4. 1040-1043.; KULCSÁR Péter = Irodalomtörténet, 67, 1985, 3. 667-670.; SOPKO, Julius = Historický časopis, 33, 1985, 1. 143-144.; SPUNAR, Pavel = Listy filologické, 108, 1985, 3. 177-178.; TÖRÖK József: Kódextörédek. = Új Ember, 1985. június 9. 6.
957. KÁDÁR, Zoltán: A római Casanatense-könyvtár Corvina-kódexének (Cod.459) állatábrázolásairól. = Orvostörténeti Közlemények, No 109-112, 1985 31-36., ill. E
958. KARÁCSONYI Rózsa: Katalógus versben 1486-ból [Naldus Naldius: Epistole de laudibus Augustae bibliothecae]. = OSZK Híradó, 28, 1985, 9-10. 148-149.
959. KÓDEXEK A középkori Magyarországon: Kiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban, 1985. november 12. -. 1986. február 28. A kiállítást rend. az OSZK Kézirattára

Vizkelety András irányításával. Bp. : OSZK, 1985 295 p., ill. GER tart. Székely György: Magyar művelődés és európai-ság középkori kódexekünk tükrében. 13-15.; Csapodi Csaba: A középkori magyarországi könyvtárak története. 19-33.; Török Gyöngyi: Középkori magyarországi kódexfestészet. 35-48.; Török József: A középkori magyarországi liturgia története. 49-66.; Szendrei Janka: A középkori magyarországi zene története. 67-76.; Katalógus. 79-170. ism. HOLLÓSI Éva: Buchmalerei unter Ausländischen Einfluss. = Budapest Rundscha, 1985. december 23. 8. ill.; KERESZTÚRY Dezső menyitja. = OSZK Híradó, 28, 1985, 9-10. 143-147.; (mátyás) [MÁTYÁS István] = Népszava, 1985. november 13. 6.; POLGÁRDY Géza: Középkori kódexekünk kiállítása. = Reformátusok Lapja, 1985. december 8. 4.; RUFFY Péter: Középkori kódexek között. = Magyar Nemzet, 1985. november 16. 9. ill.; TÓTH Sándor: Századok vendégségében. = Új Ember, 1985. december 15. 6. ill.

960. LÁSZLÓ Gyula: A Szent László legenda falképei. = Életünk, 22, 1985, 4. 324-352. ill.

961. Lazarev, Viktor: A moszkvai ikonfestő iskola. Bp. : Corvina, 1983. rec. RUZSA György = Művészet, 26, 1985, 9. 52-54. ill.

962. MAGYAR, Arnold: Früheste Darstellung eines Franziskaners in Rust. = Burgenländische Heimatblätter, 47, 1985, 4. 204-206.

963. MAROSI Ernő: Johannes Aquila és a 14. századi falfestészet : Beszámoló a Velemben 1984. október 15-18. között rendezett művészettörténeti tanácskozásról. = Életünk, 22, 1985, 11. 1050-1056.

964. MIKÓ Árpád: Az olomouci Alberti-Corvina - Augustinus Olomuccensis könyve. = Művészettörténeti Értesítő, 34, 1985, 1-2. 65-72. ill. G

965. ONDRJČEKOVÁ, Zora: K otázkám autorstva miniatur erbovej listiny mesta Košic z roku 1423. = Výtvarný život, 30, 1985, 9. 43-44., ill.

966. MPANDUR Julianna: Két XVI. századi cirill-szláv tetraevangélium a Nyíregyházi Görögkatolikus Hittudományi Főiskola Könyvtárában : A "Pircsi Kódex" és a "Sárospataki kódex". = Könyv és Könyvtár, 14 (1985) 121-135. ill. G

967. A PÁRIZSI órászkönyv. Hasonmás kiadás [Az MTA Könyvtára Ant. 76. jelzésű kódexe]. + CSAPODI Csaba kisértanulmánya. Bp. : Magyar Helikon, 1985 [184] p. + 15 p., ill. rec. SZÉKELY András = Új Tükör, 1985. december 8. 2., ill.

968. PHYSIOLOGUS : A zsámbok kódex állatábrázolásaival. Utószó és képmagyarázatok Kádár Zoltán. Bp. : Helikon, 1986 rec. KÁDÁR Zoltán = Könyvvilág, 30, 1985, 3. 29.

969. Prokopp Mária: Italian Trecento Influence on Murals in East Central Europe Particularly Hungary. Bp. : Akadémiai, 1983 > 1984. 778. rec. HÖFLER, Janez = Zbornik za umetnostno zgodovino, 21 (1985) 165-168.; TOGNER, Milan = Múzeum, 30, 1985, 3. 78-80.

970. RÁSZLAY Tibor: Árpád-házi Szent Erzsébet Nápolyban [A Donna Regina templom falképei]. = Magyar Nemzet, 1985. december 24. 22. ill.

971. REPERTORIUL picturilor murale medievale din România (sec. XIV-1450) I. Coordinator Vasile Drăgut. Auctori Anca Bratu et al. București : Editura Academiei, 1985 312 p., ill. F (Pagini de vechi artă Românească : 5/1.)

972. RUZSA György: Legendák ikonja [Tolgai kolostor, Istenanya a gyermek Jézussal]. = Műzsák, 1985, 4. 18-19. ill

973. SOMLYÓI Tóth Tibor: A kalandozások kalandos képei [Ioannes Skylitzes történetének illusztrációi]. = Élet és Tudomány Kalendáriuma 1986 (1985) 42-45. ill.

974. TÖRÖK, Gyöngyi: Beiträge zur Verbreitung einer niederländischen Dreifaltigkeitsdarstellung im 15. Jahrhundert : Eine Elfenbeintafel aus dem Besitze Philipps des Guten von

Burgund. = Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen in Wien. 81 (1985) 7-31., ill.

975. URBACH Zsuzsa: Le dessin sous-jacent dans la peinture : Colloques I-IV. Louvain-La Neuve 1979-1981. = Művészettörténeti Értesítő, 34, 1985, 3-4. 193-203. ill.

976. VÖRÖS Boldizsár: A Képes Krónika miniatúrái. = História, 7, 1985, 3. 26. ill.

977. WEHLI Tünde: A Budapesti Egyetemi Könyvtár egy graduale-töredéke [Fr.l.m. 275]. = Művészettörténeti Értesítő, 34, 1985, 1-2. 61-64.

Iparművészet

978. SZÉKELY András: A turáni ló tulsó oldala. = Új Tükör, 1985. február 10. 18. ill.

Fémművesség

979. CSENDÉSZ László: A korona rejtékhelye Ausztriában 1945-ben. = Hadtörténelmi Közlemények, 32, 1985, 3. 643-659. ill.

980. CSOMOR Lajos - LANTOS Béla - LUDVIGH Rezső - POÓR Magdolna: A Magyar Korona : Az aranyműves vizsgálat eredményei. = Életünk, 22, 1985, 8. 727-740. ill.

CSOMOR Lajos - LANTOS Béla - LUDVIGH Rezső - POÓR Magdolna: A magyar korona aranyműves vizsgálatának eredményei. > 689

981. FODOR István: A jászágói emberalakos gyertyatartó. = Élet és Tudomány, 1985. január 18. 95. ill.

982. GÖMÖRI, János - KISHÁZI, Péter: Iron ore utilization in the Carpathian Basin up to the Middle Ages with special regard to bloomeries in western Transdanubia. = Neogene mineral resources in the Carpathian Basin : Historical studies on their utilization. Ed. by József Hala. Bp. : Hungarian Geological Survey, 1985 323-355., ill.

983. HEGYI Imre: A magyar bányászat középkori kezdetei : A fémbányászat kora. = VEAB Értesítő, 1984 (1985) 61-72. ill. E

984. Insigna regni Hungariae. I. Red. Fülöp Ferenc. Bp. : Magyar Nemzeti Múzeum, 1983 > 1984. 796. rec. BAKAY Komél = Életünk, 22, 1985, 1. 85-88.

985. Jankovich, Miklós: Une coupe en serpentine du XVe siècle : Cadeau d'un membre de la maison régnante de France, destiné au roi Mathias. = Acta Historiae Artium, 25, 1979, 1-2. 67-76., ill. rec. SALET, Francois = Bulletin Monumental, 143, 1985, 1. 74-75.

986. KEINA, Ruzsudán: Fémművesség Grúziában. = Művészet, 26, 1985, 9. 22-29. ill.

987. KLUSCH, Horst: Der "Corvinusbecher". = Forschungen zur Volks und Landeskunde, 28, 1985, 2. 59-64. ill.

988. KOVÁCS József: Lackner Kristóf a koronáról. = Életünk, 22, 1985, 8. 719-726. ill.

989. LOVAG Zsuzsa: Egy 11. századi bronz korpusz. = Folia Archaeologica, 31 (1985) 183-191. ill. G

990. LOVAG Zsuzsa: Krisztus kínszenvedésének eszközeivel díszített gyűrű Szentendréről. = Studia Comitatensia, 17 (1985) 499-507., ill. G

991. MACHAT, Christoph: Die Chormantelschliessen Ludwigs des Grossen von Ungarn im Aachener Domschatz. = Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde, 8, 1985, 1. 16-27. ill.

992. MAGYAR Kálmán: A középkori vasművesség forrásai és emlékei Somogyban, I. = VEAB Értesítő, 1984 (1985) 217-226. ill. E

993. MÜLLER Róbert: Középkori vaseszközök kutatása. = Középkori régészettünk újabb eredményei és időszéri feladatai. Szerk. Fodor István, Selmeczi László. Bp. : Magyar Nemzeti Múzeum, 1985 427-441. G

994. NAGY, Zoltán: Il Trionfo della Luna nel Piedistallo del Calvario di Mattia Corvino. = *Repubblica Litterarum. Studies in the Classical Tradition*, 8 (1985) 191-218. ill.
995. VASTAGH Gábor: Ezüstkohászat rudabányán 1528-ban. = *Bányászati és Kohászati Lapok. Öntőde*, 118 (36.), 1985, 11. 514-516. ill. E G
996. WENZEL, Marian: A Bosnian Kingdom metalworking tradition. = *Peristil*, 27-28 1984-1985 (1985) 5-40., ill.

Érem, pénz, pecsét

997. DINNYÉS István: XII. századi éremlelet Abonyból. = *Studia Comitatus*, 17 (1985) 409-430., ill. G
998. HORVÁTH István: Az Árpád-kor pénzverése Esztergomban [Nemzetközi numizmatikai emlékülés és pénztörténeti kiállítás a Balassa Múzeumban, 1984. szeptember 28.]. = *Dunakanyar*, 21, 1985, 1. 58-60. ill. > 1984. 813.
999. SALTZER Emő: Árpád-házi éremleletek a statisztikák tükrében. = *Az Érem*, 41, 1985, 1. 6-11., 2. 1-7. ill. E G
1000. VADÁSZ György: Különböző országok hasonló éremképeinek egyezései és eltérései a XI. században. = *Az Érem*, 41, 1985, 1. 13-19. ill. E G

Kerámia, üveg

1001. FELD István - GERELYES Ibolya: Késő-középkori leletegyüttes az ozorai várkastélyból. = *Communications Archaeologicae Hungariae*, 1985 163-184. ill. G
1002. H.GYÜRKY Káta: Az üveg használata a középkori Magyarországon a régészeti leletek fényében. = *Középkori régészettünk újabb eredményei és időszéri feladatai*. Szerk. Fodor István, Selmeczi László. Bp.: Magyar Nemzeti Múzeum, 1985 407-426., ill. G
1003. HOLL Imre: Dunántúli kályhacsempék: Udvari műhelyek szállítási a 15. században. = *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 17 1984 (1985) 209-220., ill. G
1004. HOŠŤO, Jozef: Stredoveké hmočiarstvo na území Gemera, Novohradu, a Hontu. = *Vlastivedné štúdie Gemera*, 3 (1985) 230-262. ill. E G H

Bútor, enteriőr

1005. DARÁZS Zsófia: A tölgyfa második élete [templomi padok]. = *Műzsák*, 1985. 4. 22-23. ill.

Textil és viselet

1006. CSERNYÁNSZKY Mária: Magyar reneszánsz főpapok olasz hírnévszerű miseruhában. = *Művészettörténeti Értesítő*, 34, 1985, 3-4. 145-149. ill.
1007. GÁBORJÁN Alice: Középkori magyar szürke ruhák. = *Etnographia*, 96, 1985, 2-3. 212-250. ill. G
1008. GAZDY Dénes: A koronázási palástrol. = *Élet és Tudomány*, 1985. augusztus 16. 1038-1039. ill.
1009. SINKÓ Ferenc: Ki a "kigyót emelő férfi" a koronázási paláston? = *Új Ember*, 1985. november 10. 6.
1010. SIPOS Enikő: Mária királynő díszruhájának restaurálásáról. = *Művészettörténeti Értesítő*, 34, 1985, 3-4. 137-144. ill.
1011. ZOLNAY László: Bakócz palástja [Allen Art Museum, Oberlin College, Ohio]. = *Interpress Magazin*, 1985. 9. 14-15. ill.

Kisművészetek

1012. IRÁSNÉ Melis Káta: A Mátyás-kori budai királyi könyvközműhely leletei. = *Művészettörténeti Értesítő*, 34, 1985, 1-2. 48-60. ill. G

A művészet határterületei

1013. ALBRECHT Gyula: Címerpajzs és sisakdísz. = *Műzsák*, 1985. 3. 10-11. ill.
1014. TARDY, Lajos: Heraldik und Medizingeschichte: Die Ärztedeulungen in Ungarn. = *Orvostörténeti Közlemények*, No 109-112, 1985 143-153., ill. H

Mesterek

1015. Aquila János
VÉGH János: Johannes Aquila muraközi falképei. = *Új Tükör*, 1985. június 9. 36-37. ill.
1016. Bosch, Hieronymus
FRAENGER, Wilhelm: Hieronymus Bosch. 2.kiad. Bp.: Corvina, 1985 485 p., ill. rec. BODRI Ferenc: Két nagyszerű festőmonográfia. = *Művészet*, 26, 1985, 3. 54-57. ill.
1017. Botticelli, Sandro
BO, Carlo - MANDEL, Gabriele: Botticelli életműve. Bp.: Corvina, 1985 120 p., ill. (A művészet klasszikusai) rec. SZAMOSI Ferenc: Albumokat ajánlunk. = *Magyar Hírlap*, 1985. december 13. 9.
1018. Cellini, Benvenuto
SZENTKUTHY Miklós: Benvenuto Cellini önéletrajza. = *Szentkuthy Miklós: Műzsák testamentuma*. Bp.: Magvető, 1985 460-462.
1019. Cranach család
Schade, Werner: A Cranach család. Bp.: Corvina, 1983 > 1984. 841. rec. BODRI Ferenc: Két nagyszerű festőmonográfia. = *Művészet*, 26, 1985, 3. 54-57. ill.
1020. Dürer, Albrecht
Dürer, Albrecht: A festészetről és a szépségről. Bp.: Corvina, 1982 > 1984. 842. rec. KOZMA Béla: Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös Nominatae. Sectio Historica, 24, 1985, 311-312.
kiáll. Bécs, Albertina, 1985 ism. EMBER Mária: Dürer - és lelkesült hamisítói. = *Magyar Nemzet*, 1985. augusztus 18. 11. ill.
- URBACH, Zsuzsa: Ein Burgkmairbildnis von Albrecht Dürer? > 651
- URBACH, Susanna: Ein Burgkmairbildnis von Albrecht Dürer: Probleme des Budapester Bildnis. = *Anzeiger des Germanischen Nationalmuseums*, 1985 73-90., ill.
1021. Étienne de Bievre
KOVÁCS, Éva: Les dernières oeuvres du brodeur Étienne de Bievre et la Chapelle de la Toison d'or. = *Akten des XXV. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte*, Bd. 9.: Eröffnungs- und Plenarvorträge: Arbeitsgruppe "Neue Forschungsergebnisse und Arbeitsvorhaben". Hrg. von Elisabeth Liskar. Wien; Köln; Graz: Böhlau, 1985 79-82.
1022. Ghirlandaio, Domenico
KATONA Ágnes: Mária születése: Domenico Ghirlandaio képe. = *Új Ember*, 1985. szeptember 8. 3. ill.
1023. Goes, Hugo van der
KATONA Ágnes: Miért szép? : A Portinari-oltár. = *Élet és Tudomány*, 1985. december 20. 1615-1617. ill.
1024. Grünewald, Matthias
KÜRTHY Sándor: Az isenheimi oltár az európai szellem reprezentánsa. = *Művészet*, 26, 1985, 6. 47-51. ill.

1025. Leonardo da Vinci

FENYŐ István: Leonardo da Vinci és a matematika. = Természet Világa, 116, 1985, 5. 206-210. ill.

JILEK, František: Leonardo. Bp.: Bratislava: Gondolat; Madách, 1985 338 p.

1026. Lorenzetti, Pietro és Ambrogio

PROKOPP Mária: Pietro és Ambrogio Lorenzetti. Bp.; Berlin; Warszawa: Corvina; Henschelverlag; Arkady, 1985 15 p., [58] t. ill. (Welt der Kunst)

1027. Lőcsel Pál

SEVČIKOVÁ, Eva: Dielo Majstra Pavla z Levoče - národná kultúrna pamiatka. = Pamiatky príroda, 15, 1985, 4. 3-6. ill.

1028. M.S. mester

REISINGER János: M.S. mesternél a Felvidéken. = Diakónia, 7, 1985, 1. 67-73. ill.

1029. Masolino da Panicale

VAYER Lajos: Problemi iconologici della pittura del Quattrocento: Cicli di affreschi di Masolino da Panicale. = Acta Historiae Artium, 31, 1985, 1-4. 5-29. ill.

1030. Memling, Hans

KATONA Ágnes: Hans Memling (1430k.-1494) s a Keresztény Múzeum Fajdalmas Krisztusa. = Új Élet, 1985. március 15. 6. ill.

1031. Multscher, Hans

EISLER, János: Statues au Département des Sculptures Anciennes attribuées au cercle de Hans Multscher=A Régi Szoborostálya Hans Multscher körébe utalt szobrairól. = Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts, No 65, 1985 17-34., 81-88., ill.

1032. Peruzzi, Baldassare

Parronchi, Alessandro: Un trattato inedito di architettura militare riferibile a Baldassare Peruzzi. Firenze: Gonnelli, 1982. rec. HAJNÓCZI Gábor: Egy Peruzzinak tulajdonított kéziratos traktátus. = Építés-Építészettudomány, 17, 1985, 3-4. 481-483. ill.

1033. Piombo, Sebastiano

KATONA Ágnes: Piombo. = Élet és Tudomány, 1985. július 19. 911-913. ill.

1034. Pordenone, Giovanni Antonioni

GARAS Klára: Musici, adultere a conversioni: La "Fortuna" del Pordenone nel Collezionismo Europeo tra sei e Settecento. = Il Pordenone: Atti del Convegno Internazionale di Studio. Pordenone: Sartor, 1985 111-116. ill.

1035. Stoss, Veit

SKUBISZEWSKI, Piotr: Veit Stoss. Bp.; Berlin: Varsó: Corvina; Henschelverlag; Arkady, 1985 13 p., [56] t. ill. (A művészet világa)

ÚJKOR

Összefoglaló művek

1036. ÁCS Zoltán: Egy gyulai német család hagyatéka a 18. század végén. = Békési Élet, 20, 1985, 3. 378-385.

1037. BAGIN, Anton: Ilava vo vytvarnom zobrazení. = Vlastivedný časopis, 34, 1985, 3. 129-133., ill.

1038. BAROK. Marjana Lipoglavšek et al. Beograd; Zagreb; Mostar: Jugoszlavija; Spektar; Prva književna komuna, 1985 179 p., ill. (Umjetnost na tlu Jugoszlavije)

1039. DAVIDOV, Dinko: "Srpska varos" na gravirama Ostrogonu. = Zbornik za likovne umetnosti, 21 (1985) 177-203. ill. G

1040. FRICSY Ádám: Pécs a XVIII. század derekán: Vinkovics Benedek pécsi püspök 1639-es relációja. = Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, 29 1984 (1985) 197-200.

1041. GALAVICS, Géza: Reichspolitik und Kunstpolitik: Zum Ausbildungsprozeß der Wiener Barock. Akten des XXV. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte, Bd. 1.: Wien und der europäische Barock. Hrsg. von Elisabeth Liskar. Wien; Köln; Graz: Böhlau, 1985 7-12., ill.

1042. GARAS, Klára: Barockkunst in Ungarn in ihren Beziehungen zu Wien in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts. = Akten des XXV. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte, Bd. 1.: Wien und der europäische Barock. Hrsg. von Elisabeth Liskar. Wien; Köln; Graz: Böhlau, 1985 83-90., ill.

1043. GERSZI, Teréz: Netherlandish Mannerism: Symposium, veranstaltet vom Nationalmuseum Stockholm, 20.-23. September 1984. = Kunstchronik, 38, 1985, 1. 6-9.

1044. Greszl, Franz: Entwicklungsgeschichte der königlichen Residenzstadt Ungarns im 18. Jahrhundert. München: Südostdeutsches Kulturwerks, 1984 rec. KÓHEGYI Mihály = Művészettörténeti Értesítő, 34, 1985, 1-2. 92

1045. GRANASZTÓINÉ Györfly Katalin: Debrecen, Szent Anna-templom. Bp.: TKM, 1985 [16] p. ill. (Tájak, Korok, Múzeumok kiskönyvtára; 211.)

1046. GRANASZTÓINÉ Györfly Katalin: Eger, Minorita templom. Bp.: TKM, 1985 [16] p. ill. (Tájak, Korok, Múzeumok kiskönyvtára; 216.)

1047. GRANASZTÓINÉ Györfly Katalin: Eger, Szent Bernát-templom. Bp.: TKM, 1985 [16] p. ill. (Tájak, Korok, Múzeumok kiskönyvtára; 211.)

1048. GULAY István: A noszvaji kastély. = Élet és Tudomány Kalendáriuma 1986 (1985) 270-274. ill.

1049. KELÉNYI György: A barokk művészete. Bp.: Corvina, 1985 349 p., [16] t. ill. rec. HEITLER László: Mozgósító művészet. = Népszava, 1985. december 9. 9.; SZABADI Judit: Barangolás egy népszerűtlen korstílusban. = Könyvvilág, 30, 1985, 10. 26. ill.

1050. KERESKÉNYI Miklós: A kálói vár inventáriuma 1664-ből. = Szabolcs-Szatmár Megyei Helytörténetírás, 5-6 (1985) 265-276.

1051. KLANICZAY Tibor: A barokk kutatása Magyarországon. = Klaniczay Tibor: Pallas magyar ivadéka. Bp.: Szépirodalmi, 1985 270-278.

1052. KOSZORÚS Oszkár: Az orosházi evangélikus egyház gyűjteményeiről. = Békési Élet, 20, 1985, 4. 470-474. ill.

1053. MACHAT, Christoph: Auswirkungen der Reformation auf die Ausstattung siebenbürgischer Kirchen. = Luther und Siebenbürgen. Hrg. von Georg und Renate Weber. Wien: Böhlau, 1985 309-326. ill.

1054. L.MENYHÉRT László: A szolnoki belvárosi plébánia-templom, volt ferences templom és rendházépület építéstörténete. = Múzeumi Levelek, No. 49-50 (1985) 32-56. ill.

1055. NAGY Endre: A Vas megyei és a Répccemellék-i "nem artikuláris" templomok elvétele a XVIII. században. = Lelkipásztor, 50, 1985, 1. 40-51.

1056. OBERHAMMER, Evelin: Archivalien zur Kulturgeschichte des Wiener Hofes: Erzherzog Karl (VI.): Die Jahre 1697 bis 1700. = Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen in Wien, 81 (1985) I-XLV. p.

1057. RAJCSI Pál: A pápai főesperesség egyházlátogatási jegyzőkönyve, 1698. = A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, 17 1984 (1985) 281-292. ill. G

1058. SASS Ervin: Erdélyhoni utirajz 1864 [Sass István utinaplója]. = Békési Élet, 20, 1985, 3. 386-394. ill.

1059. SOMORJAI, Sélysette: Szirák, Kastélyszálló. Bp.: TKM, 1985 [16] p., ill. (Tájak, Korok, Múzeumok kiskönyvtára; 239.)

1060. TÓTH Zsuzsanna: III. Babenbergi Lipót arcmásai. = Magyar Nemzet, 1985. október 29. 7. ill.

1061. TÖRÖK József: Budapest, Egyetemi templom. Bp.: TKM, 1985 [16] p. ill. (Tájak, Korok, Múzeumok kiskönyvtára; 230.)

1062. TUSKÉS Tibor: Szerb egyházi emlékek : Grábóc, Mohács. = Új Tükör, 1985. szeptember 29. 36-37. ill.
1063. URBACH, Zsuzsa: Exhibitions in the Luther-year 1983. = Arte Cristiana 73, No 707, 1985 99-108., ill.
1064. VOIT Pál: Eger. Főszékesegyház. Bp. : TKM, 1985 [16] p., ill. (Tájak, Korok, Múzeumok kiskönyvtára ; 214.)
1065. ZUMTHOR, Paul: Hollandia hétköznapi Rembrandt korában. Bp. : Gondolat, 1985 349 p., XII t. ill.

Építészet

1066. AJTONY László: Építés szemmel a Lázár kastélyról [Gyergyószárhegy]. = Művelődés, 38, 1985, 11. 9-10. ill.
1067. B. ALBAKER Mária: Újkori mészegető kemencék Pilisszántón. = VEAB Értesítő, 1984 (1985) 165-172. ill. E
1068. BAKÓ, Ferenc: Popular stone architecture in the Carpathian Basin. = Neogene mineral resources in the Carpathian Basin : Historical studies on their utilization. Ed. by József Hála. Bp. : Hungarian Geological Survey, 1985 427-450., ill.
1069. BÁNDY János: A mémóki gondolkodás és a statikai szaktevékenység kezdetei [Róma, Szent Péter-templom]. = Magyar Építőipar, 34, 1985, 11. 694-697. ill.
1070. BOROS László: A pécsi székesegyház a 18. században. Bp. : Akadémiai, 1985 118 p., [72] t. ill. G (Művészettörténeti füzetek ; 18.)
1071. BOULLÉE, Étienne-Louis: Az építészet poézise : Tanulmány a művészetről. A szövegeket összáll. a bev. és jegyzeteket írta Jean-Marie Pérouse de Montclos. A magyar kiadás utószavát írta Zádor Anna. Bp. : Corvina, 1985 140 p., [60] t., ill. (Művészet és elmélet)
1072. CSORBA Csaba: 17. századi végváraink a veduták és tervrajzok tükrében. = Magyar és török végvárak (1663-1684). Szerk. Bodó Sándor, Szabó Jolán. Eger : Dobó István Múzeum, 1985 131-151. ill.
1073. D.: Die Esterházy-Mausoleum Ganna. = Budapesti Rundschau, 1985. szeptember 9. 6. ill.
1074. Cs. DOBROVITS, Dorottya: Architectural plans as attributes of the donor in the Baroque period. = Akten des XXV. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte, Bd. 1.: Wien und der europäische Barock. Hrsg. von Elisabeth Liskar. Wien ; Köln ; Graz : Böhlau, 1985 99-102.
1075. Cs. Dobrovits Dorottya: Építkezés a 18. századi Magyarországon. Bp. : Akadémiai, 1983 > 1984. 881. rec.
- KERNY Terézia = Ars Hungarica, 13, 1985, 2. 251-252.
1076. FARBAKY Péter: Adalékok az óbudai plébániatemplom építéstörténetéhez és mestereinek tevékenységéhez. = Művészettörténeti Értesítő, 34, 1985, 3-4. 169-178. ill.
1077. FIALA, Andrej: Stavebná podoba Trenčína za feudalizmu. = Trenčín. Bratislava : Alfa, 1985 134-155., ill. G
1078. FIDLER, Peter: Zur Architektur des 17. Jahrhunderts im Raum Wien. = Akten des XXV. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte, Bd. 9.: Eröffnungs- und Plenarvorträge : "Neue Forschungsergebnisse und Arbeitsvorhaben". Hrsg. von Elisabeth Liskar. Wien ; Köln ; Graz : Böhlau, 1985 133-139., ill.
1079. FODOR Pál: Néhány adat a török végvári rendszer állapotáról a 17. század középső harmadáról. = Magyar és török végvárak (1663-1668). Szerk. Bodó Sándor, Szabó Jolán. Eger : Dobó István Múzeum, 1985 165-172. ill.
1080. FOJTIK, Juraj: Hrad a mesto Trenčín v archive liešháziocov v 17.-18. storočí. = Trenčín. Bratislava : Alfa, 1985 220-235., ill. G
1081. GAÁL Attila: Török palánkvárak a buda-eszéki út Tolna megyei szakaszán. = Magyar és török végvárak (1663-1684). Szerk. Bodó Sándor, Szabó Jolán. Eger : Dobó István Múzeum, 1985 185-197. ill.
1082. Gerő Győző: Az oszmán-török építészet Magyarországon. Bp. : Akadémiai Kiadó, 1980 rec. TOMBOR Ilona = Műemlékvédelem, 29, 1985, 2. 159-160.
1083. HABERLANDOVÁ, Helena - ORIŠKO, Stefan: Mesto Trenčín v 16.-18. storočí. = Pamiatky príroda, 15, 1985, 6. 10-14. ill.
1084. JAKUS Lajos: Damásd vára "az pogány ellenség torkában". = Studia Comitatensia, 17 (1985) 509-538., ill. G
1085. KODONOVÁ, Mária: Kapicini - súbor stavieb [Pozsony]. = Pamiatky príroda, 15, 1985, 5. 3-8., ill. E
1086. KOPPÁNY Tibor: Adatok a magyarországi barokk kastélyépítés kezdeteihez : A köpcsényi kastély. = Építés-Építészettudomány, 17, 1985, 1-2. 137-145. ill.
1087. KÖRMENDY József: A veszprémi püspöki uradalom veszprémi javainak kamarai összeírása az 1773. évi széküresedés idején. = A Veszprém megyei Múzeumok Közleményei, 17 1984 (1985) 333-351., ill. G
1088. KRUIHEK, Milan: Stari durdevački grad u sistemu granične obrane od 16. do 119. stoljeća. = Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, 8-9 1984-1985 (1985) 85-106., ill. E
1089. KUŠNIEROVÁ, Edit: Pamiatka cestovného ruchu [Nagyveszvár]. = Pamiatky príroda, 15, 1985, 5. 20., ill.
1090. MITHAY Sándor: Adalékok Pápa város építéstörténetéhez egykori ábrázolások alapján. = A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, 17 1984 (1985) 319-332., ill. G
1091. PUŠKAROVÁ, Blanka: Barokové mal'ované slečné hodiny na veži nitrianskeho hradu. = Pamiatky príroda, 15, 1985, 5. 18., ill.
1092. SCHEMPER-SPARHOLZ, Ingeborg: Stuckdekoration des 17. Jahrhunderts im Wiener Raum mit besonderer Berücksichtigung der mährischen, slowakischen und ungarischen Gebiete. = Akten des XXV. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte, Bd. 9.: Eröffnungs- und Plenarvorträge : Arbeitsgruppe "Neue Forschungsergebnisse und Arbeitsvorhaben". Hrsg. von Elisabeth Liskar. Wien ; Köln ; Graz : Böhlau, 1985 139-141., ill.
1093. SEBESTYÉN, George: Un projet de bâtiment datant 1584. = Revue Roumaine d'histoire de l'art, 22, 1985 65-71., ill.
1094. SISA József: Az Óbudai Selyemgombolyító. = Építés-Építészettudomány, 17, 1985, 3-4. 381-396. ill.
1095. SLEPČANOVÁ, Mária: Objekty jazdeckej školy v Senci, sídlo kolégia. = Pamiatky príroda, 15, 1985, 4. 16-20., ill. E
1096. SUGÁR István: A török végvárrendszer Északkelet-Magyarországon : Heves, Külső-Szolnok, Borsod vármegye és a Jászság. = Magyar és török végvárrendszer (1663-1684). Szerk. Bodó Sándor, Szabó Jolán. Eger : Dobó István Múzeum, 1985 229-305.
1097. SZABÓ Dezső: A kolozsvár-napocai unitárius templom építésének története. = Keresztény Magvető, 91, 1985, 4. 226-240., ill.
1098. Szántó Imre: A végvári rendszer kiépítése és fénykora Magyarországon, 1541-1592. Bp. : Akadémiai, 1980 rec. GINDER, Paul = Ungarn-Jahrbuch 13 1984-1985 (1985) 261-264.
1099. UZSOKI András: A balatonfüredi református templom építéstörténete és ülérendje. = A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, 17 1984 (1985) 473-499., ill. G
1100. WINKLER Gábor: Győr, Evangélikus Öregtemplom. Bp. : TKM, 1985 [16] p., ill. (Tájak, Korok, Múzeumok kiskönyvtára ; 200.)

Várostervezés, urbanisztika

1101. BAKÓ Ferenc: Eger "mezőváros" településnéprajzi kutatása. = Mezővárosi kultúra Heves megyében. Szerk. Petercsák Tivadar. Bp. : Eger. TIT, 1985 38-49.

1102. MÁTÉ Zsolt: Szeged helyrajzi rekonstrukciója eltérő rendezettségű XVI. századi összeírások számítástechnikai egybevetésével. = Településfejlesztés, 1985. 3. 91-104. ill. G

1103. NEMES Márta: Egy "forradalmi" városrendezési elgondolás: II. József és a Kaiser Vorstadt. = Műemlékvédelem, 29, 1985, 1. 1-15. ill. E

1104. STIEBEROVÁ, Mária: Bratislavské predmestia v období feudalizmu. = Vlastivedný časopis, 34, 1985, 1. 15-23., ill. G

Kertművészet

1105. STIRLING János: Orvosi kertek Magyarországon a XVI. században. = Orvostörténeti Közlemények, No 109-112, 1985 111-115. G

Szobrászat

1106. AGGHÁZY, Mária: Wien als Vermittler zwischen Westdeutschland und Ungarn in der Mitte des 18. Jahrhunderts. = Studien zur europäischen Barock- und Rokokoskulptur. Hrsg. von Konstanty Kalinowski. Poznań: Univ. Adama Mickiewicza, 1985 177-187., ill.

1107. BARIČEVIĆ, Doris: Kameni spomenik Sv. Javane Nepomuka pred varaždinskim Starim gradom. = Godišnjak Gradskog muzeja Varaždin, 7 (1985) 151-159., ill. G

1108. DÉNES Zsófia: A legszebb barokk kálvária története [Kismarton]. = Dénes Zsófia: Ami a szából kimaradt. Bp.: Gondolat, 1985 136-139.

1109. DUNÁNTÚLI barokk szobrok: A Veszprémi Egyházmegyei Múzeum anyaga, Tihanyi Múzeum, 1985. május 3.-október 31. A kiállítást rend. a katalógust írta Dávid Katalin. Veszprém: Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, 1985 [20] p., ill. G Ism. M.J.: Barokk szobrok Tihanyban. = Népszava, 1985. május 28. 6.; P.SZABÓ Ernő: Magyar Ifjúság, 1985. július 5. 32-33. ill.; TAMÁS István: Barokk szobrok Tihanyban. = Népszabadság, 1985. június 29. 15.; VEÖREŐS Imre: Barokk szobrok Tihanyban. = Evangélikus Élet, 1985. szeptember 22. 2.

1110. JÁVOR, Anna: Einige Skulpturen des Straub-Kreises in Westungarn. = Studien zur europäischen Barock- und Rokokoskulptur. Hrsg. von Konstanty Kalinowski. Poznań: Univ. Adama Mickiewicza, 1985 189-201., ill.

1111. PÖTZL-MALIKOVA, Maria: Die Einfluß des Rokoko auf die Wiener Plastik der 2. Hälfte des 18. Jahrhunderts. = Studien zur europäischen Barock- und Rokokoskulptur. Hrsg. von Konstanty Kalinowski. Poznań: Univ. Adama Mickiewicza, 1985 145-158., ill.

1112. PÖTZL-MALIKOVA, Maria - RUSINA, Iva: Der Einfluß Wiens auf die Entwicklung der Barockplastik in Preßburg und der Westslowakei. = Akten des XXV. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte, Bd. 1.: Wien und der europäische Barock. Hrsg. von Elisabeth Liskar. Wien: Köln; Graz: Böhlau, 1985 117-123., ill.

Festészet, rajzművészet, sokszorosított grafika, könyvművészet

1113. BÉRCI László: 16. századi táblakép az egri Ráctemplomban. = Művészettörténeti Értesítő, 34, 1985, 3-4. 187-190. ill.

1114. V.BIRÓ Ibolya: A Szent Anna-kápolna fogadalmi képei [Mosonszentjános]. = Téka, 1985, 2. 6-11., ill.

1115. BOROS László: 17. századi osztrák szoborvázlatok Baranyában. = Baranyai Helytörténetírás, 1983-1984 (1985) 231-255. ill. G

1116. BUZÁSI, Enikő: Ungarische Totenbildnisse des 17. Jahrhunderts: Zur Frage des geistigen Hintergrundes des Manierismus in Ungarn. = Seminaria Niedzickie=Niedzica Seminars, 2. Ed. Ewa Śnieżyńska-Stolot. Krakow: Muzeum Narodowe, 1985 177-182., ill.

1117. CENNER-WILHELM, Gizella: Die Porträtkunst der Barockzeit in Ungarn - künstlerische Gestaltung durch historische und gesellschaftliche Faktoren mitbestimmt. = Akten des XXV. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte, Bd. 9.: Eröffnungs- und Plenarvorträge: Arbeitsgruppe "Neue Forschungsergebnisse und Arbeitsvorhaben". Hrsg. von Elisabeth Liskar. Wien; Köln; Graz: Böhlau, 1985 143-147., ill.

1118. CENNER-WILHELM, Gizella: Stilprobleme der ungarischen provinziellen Porträtmalerei im 17. Jahrhundert. = Seminaria Niedzickie=Niedzica Seminars, 2. Ed. Ewa Śnieżyńska-Stolot. Krakow: Muzeum Narodowe, 1985 103-111., ill.

1119. CSONGOR Dénes: Napoleon and lithography: A new graphic process in history. = Interpressgrafik, 1985, 3. 8-15. ill.

1120. EMBER, Ildikó: Quelques nouveautés dans les natures-mortes flamandes et hollandaises=Néhány újdonság a flamand és holland csendéletek körében. = Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts, No 64, 1985 25-40., 71-77., ill.

1121. A FRANCIA festészet klasszikus százada: XVII. századi festmények a Louvre, francia vidéki múzeumok és a Szépművészeti Múzeum anyagából. Bp. Szépművészeti Múzeum, 1985. március 5.-április 14. A kiállítást rend. és a katalógust írta Sylvian Laveissiere, Szigethi Ágnes. Bp., Szépművészeti Múzeum, 1985 81 p., 46 t., ill. ism. BREŠTYÁNSZKY Ilona: A "nagy évszázad" faggatása. = Nők Lapja, 1985. október 26. 16-17. ill.; P.SZÉ. [P.SZABÓ Ernő]: A francia festészet klasszikus százada- Budapest. = Budapest, 23, 1985, 5. 6. ill.; SZÉKELY András: Új Tükör, 1985. április 28. 24-25. ill.; TASNÁDI Attila: Népszava, 1985. március 29. 10.

1122. FRICKY, Alexander: Metamorfózy byzantského ikonopisu na ikonách v východného Slovenska. = Vlastivedný časopis, 34, 1985, 3. 114-119., ill.

1123. GALAVICS Géza: A művészettörténeti interpretáció lehetőségei: A pozsonyi vár korabarokk uralkodószorozata. = Ars Hungarica, 13, 1985, 1. 53-68. ill. G

1124. GARAS, Klára: Geschichte und Historismus in der Malerei in Österreich und Ungarn um 1780. = Österreich im Europa der Aufklärung. Hrsg. von Richard Georg Plaschka et al. Wien: Verlag des Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1985 623-636. ill.

1125. GÜNDISCH, Gustav: Das Schimmerische Familienbuch. = Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde, 8, 1985, 2. 151-157. ill.

1126. GYULAI Éva: Miskolci nyomtatott céhlevelek. = A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, 23 (1985) 43-49. ill.

1127. Haak, Bob: Hollandse schilders in de gouden eeuw. Amsterdam: Meulenhoff-Landshoff, 1984 rec. NÉMETH István: Művészettörténeti Értesítő, 34, 1985, 1-2. 89-91.

1128. H. Takács, Marianna: Spanish genre painting in seventeenth century. Bp.: Akadémiai, 1983 > 1984. 970. rec. BROWN, Jonathan: Kunstchronik, 38, 1985, 3. 84-86.; DOBRZYCKA, Anna: Biuletyn Historii Sztuki, 47, 1985, 1-2. 138-139.

1129. KELÉNYI György: A 17. századi művészet néhány interpretációs problémája. = Ars Hungarica, 13, 1985, 1. 69-76. ill. G

1130. KELETIOVÁ, Magda: Ikony severného a východného Slovenská. = Výtvarnictva, fotografia, film, 23, 1985, 7. 8-10. ill.

1131. KELETIOVÁ, Magda: Ikony na Slovenska. = Výtvarný život, 30, 1985, 9. 26-29., ill. G
1132. KISHONTY Zsolt: Ancestors of kitsch? : Baroque devotional pictures and convent paintings of Hungary. = Interpressgrafik, 1985, 3. 2. 7. ill.
1133. MAGYAR László: Szabadka első látképe [1697]. = Üzenet, 15, 1985, 9. 531-536. ill.
1134. A nápolyi festészet aranykora. London, Royal Academy, 1982. ism. Cs. SZABÓ László: Alvadt véra pengén. = Cs. Szabó László: Őrzök. Bp. : Gondolat, 1985 218-227.
1135. A NÁPOLYI festészet aranykora, XVII-XVIII. század. Bp., Szépművészeti Múzeum, 1985 június-július. A katalógust írta Nicola Spinosa, Pierluigi Leone de Castris, Roberto Middione. Milano : Electa, 1985 154 p., ill. ism. GYETVAI Ágnes: Régi képtárak üzenete. = Magyar Nemzet, 1985. július 9. 7.; HARSÁNYI Zoltán = Népszava, 1985. június 28. 6.; KENESSEI András = Magyar Hírlap, 1985. június 17. 6.; LOSONCI Miklós: Aranykor Nápolyból. = Vasárnapi Hírek, 1985. június 16. 6.; LUKÁCSY Sándor: A nápolyi kaland. = Művészet, 26, 1985, 11-12. 78-83.; (mol.): Nápoly aranykora a Szépművészeti Múzeumban. = Esti Hírlap, 1985. június 27. 2.; P. SZABÓ Ernő = Budapest, 23, 1985, 9. 6. ill.; SZÉKELY András = Új Tükör, 1985. június 23. 3-4. ill.; P. SZÜCS Julianna: Nápoly nyílt város. = Népszabadság, 1985. július 12. 7.
1136. NÉMETH István: A XVII. századi holland csendélet-festészet. Szakdolgozat, ELTE Bölcsészettudományi Kar, Művészettörténeti Tanszék. Bp., 1985
1137. PETÁK Eleonóra: Illusztrált velencei röplap Zrínyi Péter 1663. október 16-i csatájáról. = Hadtörténelmi Közlemények, 32, 1985, 3. 682-689. ill; ua. Acta Iuvenum 1985. Zrínyi Dolgozatok 2. 77-78.
1138. PETROVÁ-PLESKOTOVÁ, Anna: Die austroitalienischen und österreichischen Barockmalerei in der Slowakei im 18. Jahrhundert. = Akten des XXV. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte, Bd. 1.: Wien und der europäische Barock. Hrg. von Elisabeth Liskar. Wien ; Köln ; Graz : Böhlau, 1985 111-115., ill.
1139. PRIRASTKY a doteraz nevystavené diela starého európskeho umenia, Bratislava, Slovenská národná galéria, Júl-August 1985. Komisar výstavy a autor katalógu Karol Vaculík. Bratislava : Slovenská národná galéria, 1985 96 p., ill.
1140. RĂDULESCU, Alexandru - MARZA, Iacob: Interioare de bibliotecă în două ex-librisuri din secolul al XVIII-lea din colecția Bibliotecii Bathyanum. = Revista muzeelor si monumentelor. Muzeu, 22, 1985, 4. 75-78. ill.
1141. RADVÁNI, Hadrian: Knižna grafika trnavskej Univerzitetnej tlačiarne v 17. storočí. = Vlastivedný časopis, 34, 1985, 4. 160-163., ill. G
1142. RÓZSA György: Csataképek a felszabadító háborúk korából c. doktori értekezésének vitája. R. Várkonyi Ágnes, Garas Klára opponensi véleménye. = Művészettörténeti Értesítő, 34, 1985, 3-4. 206-210.
1143. RÓZSA György: Érsekújvár ostromának évfordulója. = Új Tükör, 1985. július 28. 17. ill.
1144. RÓZSA, György: Zur Ikonographie der osmanisch-türkischen Baudenkmäler Ungarns. = Akten des XXV. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte, Bd. 5.: Europa und die Kunst des Islam 15. bis 18. Jahrhundert. Hrg. von Elisabeth Liskar. Wien ; Köln ; Graz : Böhlau, 1985 121-125., ill.
1145. SCENE de vînaoare în pictura si gravura europeană din colecția Muzeului Brukenthal. Sibiu, Galeria di arta Brukenthal, 1985 ism. CIUNGAN-TUDORAN, Olimpia = Revista muzeelor si monumentelor. Muzeu, 22, 1985, 5. 90-92. ill.
1146. SOMFAI Balázs: Háború és pestis emlékére [Esterházy Ferenc fogadalmi képe, 1683]. = Élet és Tudomány, 1985. február 22. 240-241. ill.
1147. Cs. SZABÓ László: Felséges alkonyat : Különvélemény a velencei festészet aranykoráról. = Cs. Szabó László: Őrzök. Bp. : Gondolat, 1985 199-206.
1148. SZENTÁGOTHAJ János: Tudomány és művészet. = Szentágotthai János ünneplése. Bp. : Helikon, 1985 19-51. p. ill.
1149. Szilárdfy Zoltán: Barokk szentképek Magyarországon. Bp. : Corvina, 1984 > 1984. 969. rec. T. S. [TÓTH Sándor] = Új Ember, 1985. április 21. 4.; (vereczeky) = Új Ember, 1985. május 19. 6.
1150. UČNIKOVÁ, Danuta: Galerie portretowe na Slowacji : Próba wyodrębnienia portretu lokalnego. = Seminaria Niedzickie=Niedzica Seminars, 2. Ed. Ewa Śnieżyńska-Stolot. Krakow : Muzeum Narodowe, 1985 97-101., ill. E
1151. ZÁLEŽÁKOVÁ, Gabriela: Nástenné malby v renesančnom kasteli v Bytči. = Pamiatky príroda, 15, 1985, 3. 15-20. ill. E.
1152. ZSÁMBOKY János: Veterum aliquet ac recentium medicorum philosophorumq. icones ex bibliotheca Iohannis Sambuci : Cum eiusdem ad singulas alogiis. [Hasonmás kiadás] Bp. : ÁKV : Magyar Orvostörténeti Társaság, 1985 [24] p., [66] t. fol. + VIDA Mária: Zsámboky (Sambucus) János 1531-1584 és az 'Icones'. KÁDÁR Zoltán - JANTSITS Gabriella: A reneszánsz orvosi portré és az Icones. 30 p., ill. E. G.

Iparművészet

1153. RÓZSÁNÉ Lendvai Anna: Adatok Sürmeg és Tapolca XVII-XIX. századi történetéhez, különös tekintettel a kézműiparra. = A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, 17 1984 (1985) 531-551., ill. G

Fémművesség

1154. BAJUSZ, István: Obiecte de cositor din Sălaj, II. = Acta Musei Porolissensis 9 (1985) 785-793., ill. E > 1984. 979
1155. HECKENAST Gusztáv: A vaskohászat technikai szintje Magyarországon 16-18. században. = Századok, 119, 1985, 4. 917-940. F
1156. H. KOLBA Judit: Megkerült ötvösművek a Győri püspöki Kincstárban. = Művészet, 26, 1985, 11-12. 77., ill.
1157. NAGY László: Edények és használatuk a magyar református egyházban. = Szeghalom protestáns közössége a XVIII-XIX. század fordulóján. Szerk. Bencsik János. Szeghalom : Sárrethi Múzeum Baráti Köre ; Református Egyház, 1985 49-63.
1158. NEHRING, Karl: Kié a Bocskai-korona? = História, 7, 1985, 1. 18-19. ill.
1159. POSZTNYIKOVA-LOSZEVA, M. M.: Régi orosz ötvösművészet, központok és mesterek a XVI-XIX. században. > 689
1159. SZALAY Ernő: A fűzesgyarmati és szeghalmi református egyház őrszaltai edényei. = Szeghalom protestáns közössége a XVIII-XIX. század fordulóján. Szerk. Bencsik János. Szeghalom : Sárrethi Múzeum Baráti Köre ; Református Egyház, 1985 64-110. ill.
1160. TAKÁCS Béla: A kisléai kanna [1772]. = Reformátusok Lapja, 1985. február 24. 5. ill.
1161. TAKÁCS Béla: "Madár fejű kanna" = Reformátusok Lapja, 1985. december 22-29. 13. ill.
1162. TORANOVÁ, Eva: Der Schmuck porträierter Persönlichkeiten der Bildnismalerei des 17. und 18. Jahrhunderts in der Slowakei. = Seminaria Niedzickie=Niedzica Seminars, 2. Ed. Ewa Śnieżyńska-Stolot. Krakow : Muzeum Narodowe, 1985 195-198., ill.

Óra, műszer

1163. ifj. BARTHA Lajos: Hajdani zsebódmérő [Esztergom, San Marco gyűjtemény]. = Élet és Tudomány, 1985. június 7. 719-721. ill.
1164. ifj. BARTHA Lajos: Minitávcsovek a XVIII. századból [Esztergom, San Marco gyűjtemény]. = Élet és Tudomány, 1985. augusztus 30. 1118. p. ill.

Érem, pénz, pecsét

1165. DÁN Róbert: Disputatio nummorum : Héber betűs Jézus-érmék a XVI. századból. = Magyar Könyvszemle, 101, 1985, 2. 101-114. ill. F
1166. GRANIČ, Miroslav: Pečatizadarskih bilježnika 18. stoljeća. = Radovi Filozofске fakultet Zadar 24 1984/1985 (1985) 163-176., ill. E
1167. HUSZÁR Lajos: Báthori Gábor aranyérme. = Az Érem, 41, 1985, 2. 8-10. ill. E G
1168. KAHLER Frigyes: "Orto sole fugit luna" - in memoriam Budae D.2.Sep.A 1686. = A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, 1983-1984 (1985) 133-141. ill. G
1169. KRÖMER Éva: Buda 1686. évi visszafoglalásának emlékérméi a Budapesti Történeti Múzeum éremgyűjteményében. Szakdolgozat, ELTE Bölcsészettudományi Kar, Művészettörténeti Tanszék. Bp., 1985
1170. MAKAI Ágnes: Érsekújvár emlékérmé, 1685. = Élet és Tudomány, 1985. szeptember 6. 1151. ill.

Kerámia, üveg

1171. GERELYES Ibolya: Adatok a tabáni török díszkerámia keltezéséhez és etnikai hátteréhez. = Folia Archaeologica, 31 (1985) 223-247. ill. E
1172. HORVÁTH, Pavel: Novšic údaje o pobyte českej pobelohorskéj emigrácie v Trenčine a na okolí. = Trenčín. Bratislava : Alfa, 1985 164-188., ill. G
1173. KALESNÝ, František: Tradícia a inovácia v tvorbe modanských keramikárov. = Ars Populi, 2 (1985) 120-127., ill. G
1174. KITAIBEL, Hans: A feketevárosi majolika korszak. = Soproni Szemle, 39, 1985, 3. 267-269., ill.
1175. VALLASEK, Adrián: Hogyan készült a pipa Szepes városában? = Természet és Társadalom, 25, 1985, 4. 58-61. ill.

Bútor, enteriőr

1176. NAGY Lenke: Kalotaszegi festett templomok : Bánffyhyunad. = Reformátusok Lapja, 1985. december 15. 6. ill.

Textil, viselet

1177. FLÓRIÁN Márta: Úrasztali kendő újrarahimzése. = Téka, 1985, 2. 16-24., ill. G
1178. Gerevers-Molnár, Veronika: The influence of Ottoman Turkish textiles and costume in eastern Europe with particular reference to Hungary. Toronto : Royal Ontario Museum, 1982 > 1984. 1036. rec. VEREBÉLYI Kincső = Etnographia, 96, 1985, 4. 608-609.
1179. JANOVIČKOVÁ, Marta: K problematike hodvábných textilíi na Slovensku v 18. storočí. = Zborník Slovenského národného múzea. História, 25 (1985) 157-172., ill. G R
1180. László, Emőke: Flemish and French tapestries in Hungary. Bp. : Corvina, 1981 rec. TURNAU, Irina = Biuletyn Historii Sztuki, 47, 1985, 1-2. 157-158.

1181. MOJZSIS Dóra: Magyar és spanyol típusú női öltözékek a nagylőzsi leletben (16-17.sz.). = Művészettörténeti Értesítő, 34, 1985, 3-4. 150-154. ill.
1182. NIEDERMAIER, Klaus: Blätter aus dem Gräzer "Kostumbilder-Buch", 2. = Siebenbürgisch-sächsisches Hauskalenders, 30 (1985) 54-72. ill.
1183. SÁGVÁRI György: An odd system of symbols: uniform. = Interpressgafik, 1985, 2. 34-41. ill.
1184. Takács Béla: Református templomaink úrasztali terítői. Bp. : Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1983 > 1984. 1045. rec. KÓSA László = Hungarológiai Értesítő, 7, 1985, 3-4. 262-263.

Kisművészetek

1185. Borsos Béla: Magyar vadász lőportartók. Bp. : Corvina, 1982 > 1984. 1049. rec. KÓSA, László = Demos, 25, 1985, 1. 57-58.

A művészet határterületei

1186. ČTČAJ, Viliam: Knižna kultura na strednom Slovensku v 16.-18. storočí. Bratislava : Veda, 1985 133 p., ill. G (Historické studie ; 28.2.)
1187. HAIMAN György: International assistance in the establishment of Georgian printing. = Acta Litteraria, 27, 1985, 1-2. 199-231. ill.
1188. KEVEHÁZI Katalin - MONOK István: XVI-XVII. századi könyvgyűjtők kötetei a csiksomlyói ferences könyvtárban. = Acta Historiae Litterarum Hungaricarum, 21, 1985 121-128.
1189. NÉPI szakrális emlékek. Veszprém, Székesegyház, 1985. Ism. LUKÁCS László: A népi szakrális emlékek kiállítása Veszprém-ben. = Néprajzi Hírek, 14, 1985, 2. 74-75.; SZILÁRDFY Zoltán megnyitója. = Új Ember, 1985. június 16. 6. ill.
1190. NOVÁK László: Temetés és sírjelölés az Ung vidéken. = A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, 23, 1985 104-112. ill.
1191. SZACSVAY Éva: Bábos betlehemes járákok Kelet-Közép-Európában. = Etnographia, 96, 1985, 1. 42-58., ill. G
1192. TUSKÉS Gábor - KNAPP Éva: Egy feltáratlan forráscsoport: barokk kori mirakulumos könyvek magyarországi búcsújáráshelyekről. = Irodalomtörténeti Közlemények, 89, 1985, 1. 90-100.
1193. TUSKÉS Gábor - KNAPP Éva: Fejezetek a XVIII. századi vallási ponyvairodalom történetéből. = Irodalomtörténeti Közlemények, 89, 1985, 4-5. 415-436. F

Színház és látványosság

1194. BÁN Péter: Egy portugál szemtanú tudósítása I. József 1687. évi koronázásáról. = Levéltári Szemle, 35, 1985, 1. 56-62.
1195. STAUD, Géza: Les décors du théâtre des jésuites en Hongrie. = Revue de la Société Histoire du Theatre, 1985, 4. 358-367.
1196. SZABÓ Péter: A kassai esküvő [Bethlen Gábor és Brandenburgi Katalin]. = Interpress Magazin, 1985, 3. 140-143. ill.

Mesterek

1197. Binder János Fülöp (S.A.) [SEMSEY Andor]: Megjegyzés egy ex librisről. = Kisgrafika, 14, 1985, 2. 19. ill.

1198. Brueghel, Pieter id.

BRUEGHEL, Pieter: Flamand közmondások. A könyvet tervezte és összeáll. Kass János. A kisérőszöveget írta Lukácsy András. Bp.: Corvina, 1985 40 p., ill. rec. KABDEBŐLóránt = Magyar Nemzet, 1985. június 7. 8.; KENESSEI András = Új Tükör, 1985. június 23. 2. ill.

URBACH, Suzsanna: The sources of Bruegel's art and his relation to early Netherlandish painting: Quotation, revival, or archaism in the Vienna Carrying of the Cross. = Center 5. Research Reports and Record of Activities June 1984-May 1985. Washington: National Gallery of Art, 1985 83-84.

VOIGT Vilmos: Németalföldi közmondások id. Pieter Bruegel festményén: Magyar történeti folklórisztikai elemzési kísérlet. = Etnographia, 96, 1985, 1. 59-71. ill. G

1199. Callot, Jacques

CALLOT emlékére, Bp., Szépművészeti Múzeum, 1985. május 24.-szeptember 29. A kiállítást rend. az ismertetőt írta Kaposy Veronika. Bp.: Szépművészeti Múzeum, 1985 4 p., ill.

1200. Calvaert, Denys

GERSZI, Teréz: Un dessin récemment identifié de Denys Calvaert=Denys Calvaert egy újonnan meghatározott rajza. = Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts, No 65, 1985 35-42., 89-92., ill.

1201. Caravaggio, Michelangelo da

KATONA Ágnes: A Rózsafüzéres Madonna. = Új Ember, 1985. október 20. 6. ill.

1202. Castello, Valerio

MRAVÍK László: Valerio Castello Magyarországra készült képeiől. = Művészettörténeti Értesítő, 34, 1985, 1-2. 83-87. ill. E

1203. Donner, Georg Raphael

VOLK, Peter: Georg Raphael Donner und München. = Akten des XXV. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte, Bd. 1.: Wien und der europäische Barock. Hrsg. von Elisabeth Liskar. Wien; Köln; Graz: Böhlau, 1985 131-134., ill.

1204. Hals, Frans

KATONA Ágnes: Frans Hals portréja az augusburgi Städtische Kunstsammlungen-ben. = Művészettörténeti Értesítő, 34, 1985, 1-2. 87-88. ill. E

VÉGH János: Egy bohém hollandus. = Interpress Magazin, 1985, 6. 14-20. ill.

1205. Kupecky, Jan

kiáll. Košice, Východoslovenské múzeum, 1985 ism. NEMCOVÁ, Helena: Vystava portréty Jána Kupeckého v grafických reprodukciách. = Múzeum, 30, 1985, 4. 60., ill.

1206. Leicher, Felix

PETROVÁ-PLESKOTOVÁ, Anna: K dielu Felixa I. Leichera na Slovensku. = Ars, 1985, 1. 77-82., ill. G

1207. Mander, Karel van

GERSZI, Teréz: Eine kürzlich entdeckte Zeichnung von Carel van Mander. = Rubens and his World: Opgedragen aan Prof. Dr. Ir. R.-A. d'Hulst. Antwerpen: Het Gulden Cabinet, 1985 71-76., ill.

1208. Maulbertsch, Franz Anton

SZILÁRDFY Zoltán: Egy Maulbertsch-színvázlat ikonográfiajának kérdéséhez. = Művészettörténeti Értesítő, 34, 1985, 3-4. 185-187. ill.

1209. Momper, Joos de

GERSZI, Teréz: Joos de Momper und die Bruegel-Tradition. = Netherlandish mannerism. Ed. by Görel Cavalli-Björkman. Stockholm: Nationalmuseum, 1985 155-164., ill.

1210. Ongaro, Michael Fabris

NACAMULLI, Flavia: Michael Fabris Ongaro. = Venezia Arti 39 (1985) 87-100., ill.

1211. Orsi, Lello

HOFFMAN, J.: Lello Orsi si e dato ai tedeschi. = Acta Historiae Artium, 31, 1985, 1-4. 31-41. ill.

1212. Peruzzini, Antonio Francesco

MRAVÍK, László: Antonio Francesco Peruzzini: un peintre "preromantique" du début du settecento=Egy "preromantikus" festő a settecento kezdetéről: Antonio Francesco Peruzzini. = Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts, No 64, 1985 41-51., 79-83., ill.

1213. Pilgram, Franz Anton

Voit Pál: Franz Anton Pilgram 1699-1761.. Bp.: Akadémiai, 1982 > 1984. 1085. rec. KELÉNYI György = Ars Hungarica, 13, 1985, 2.250-251.; PÁMER Nóra = Építés-Építészettudomány, 17, 1985, 3-4. 483-486.; RIZZI, Wilhelm Georg = Unsere Heimat, 56, 1985, 1. 90-91.

1214. Rembrandt, Harmensz van Rijn

BACSÓ Béla: Rembrandt: A három kereszt: Egy rézkarc változatairól. = Medvetánc, 1985. 4. = 1986. 1. 3-7. ill.

ERPEL, Fritz: Rembrandt. Bp.; Berlin; Varsó: Corvina; Henschelverlag; Arkady, 1985 15 p., [28] t. ill. (A művészet világa)

SVÁBY Lajos: Rembrandtról a kortársi kritikák tükrében. = Ráma, 1985 45-48.

1215. Rubens, Pieter Pauwel

Cs. SZABÓ László: Rubens, a titkos ügynök. = Cs. Szabó László: Őrzök. Bp.: Gondolat, 1985 228-240.

1216. Sauvage, Jean Pierre

MALIKOVÁ, Mária: Neznámy portrét Karola Batthyányho v Nových Zámkoch. = Ars, 1985, 1. 69-76., ill. G

1217. Sexty András

LÁSZLÓ Géza: Sexty András geometra élete és munkássága (1759-1827). = Szabolcs-Szatmár Megyei Helytörténetírás, 5-6 (1985) 237-262. ill.

1218. Stomer, Matthias

SZIGETHI Ágnes: Stomer képek (egykor) magyar magángyűjteményekben. = Művészettörténeti Értesítő, 34, 1985, 1-2. 73-78. ill. E

1219. Tintoretto

SECOMSKA, Krystyna: Tintoretto. Bp.; Berlin; Varsó: Corvina; Henschelverlag; Arkady, 1985 15 p., 28 t. ill. (A művészet világa)

1220. Tótfalusi Kis Miklós

FEKETE Csaba: A kétékiadó Tótfalusi Kis Miklós. = Confessio, 9, 1985, 1. 61-66. ill.

Haiman, György: Nicolaus Kis a Hungarian punchcutter and printer, 1650-1702. Bp.: Akadémiai, 1982 > 1984. 1084. rec. BORSA Gedeon = Magyar Könyvszemle, 101, 1985, 2. 181-183.; DUKKON Ágnes = Irodalomtörténet, 67, 1985, 1. 199-202.; KOVÁCS Sándor Iván: Haiman György Tótfalusi monográfiája. = Népszabadság, 1985. május 4. 13.

HAIMAN György: Tótfalusi Kis Miklósról emlékezünk. = Magyar Grafika, 29, 1985, 1. 45-52. ill.

HAIMAN György: Történelmi elégtétel: Megemlékezés Tótfalusi Kis Miklósról Amszterdamban. = Népszabadság, 1985. október 7. 7.

SZALONTAI Mihály: 300 Jahre Goldene Bibel. = Budapesti Rundschau, 1985. május 27. 9.

1221. Verancsics Faustus

VERANCICS Faustus: Machinae novae és más művei. Vál., sajtó alá rend. és a jegyzeteket írta S. Varga Katalin. Bp.: Magvető, 1985 395 p. ill. rec. SZEGHALMI Elemér = Új Ember, 1985. október 20. 6.

XIX/XX. SZÁZAD 1800-1945**Összefoglaló művek**

1222. ADALÉKOK a Belső-Józsefváros történetéhez. Szerk. Szabó-Pap Krisztina. Bev. Ságvi Ágnes. Bp.: Budapesti Városszépítő Egyesület, 1985 367 p., ill. rec. VADAS József:

- A Nemzetitől a Nemzetiig. = Élet és Irodalom, 1985. július 5. 12.
1223. APRÓ Ferenc: Az első világháború hősi emlékei Szegeden. = Szegedi Könyvtári Műhely, 24, 1985, 1. 6-15. ill.
1224. ARADI Nóra: Képzőművészet a fasizmus ellen. = Művészet, 26, 1985, 4. 2-7. ill.
1225. L'AVANT-GARDE en Hongrie 1910-1930. Paris, Galerie Franka Berndt, 1985. ism. OZORAI Fülöp: Egy párizsi kiállításról. = Irodalmi Újság, 36, 1985, 2. 4.
1226. BÉLÁDI Miklós: Az avantgarde mozgalom. = Kortárs, 29, 1985, 1. 116-142.
1227. BENE János: Kisnemesi létű 1809-ből. = Szabolcs-Szatmári Szemle, 20, 1985, 4. 107-111.
1228. BEÖTHY et l'Avant Garde Hongroise, Paris, Galerie Franka Berndt, 13 novembre 1985 au 7 janvier 1986. Pref. Ayin Beöthy, Franka Berndt. Paris : Galerie Franka Berndt, 1985 [106] p., ill.
1229. BERKES Péter: Az ország háza. Bp. : Móra, 1985 74 p., ill.
1230. BERKES Péter: Országházi nézelődő. Bp. : Lapkiadó Vállalat, 1985 78 p., ill. E G
1231. BÍRÓ Lajos: Képzőművészeti élet a két háború közötti Debrecenben. = A Debreceni Déry Múzeum Évkönyve, 1983-1984 (1985) 275-322. ill. E
1232. BORTNYIK, Sándor: Etwas über das Bauhaus. = Bauhaus und Bauhäusler. Hrsg. von Eckhard Neumann. Köln : DuMont, 1985 144-149.
1233. BRENNERNÉ Horváth Adél: A zene és a képzőművészet kapcsolatterndszere a századfordulón. Szakdolgozat ELTE Bölcsészettudományi Kar, Művészettörténeti Tanszék. Bp., 1985
1234. BRESTY ÁNSZKY Ilona: A Mátyás-templom. = Nők Lapja, 1985. február 23. 16-17. ill.
1235. CENNER-WILHELM, Gizella: Zwei Ausstellungen der Kunst des 19. Jahrhunderts in der Ungarischen Nationalgalerie [Magyarországi művészet 1780-1830 és 1830-1870]. = Seminaria Niedzickie=Niedzica Seminars, 2. Ed. Ewa Śnieżyńska-Stolot. Krakow : Muzeum Narodowe, 1985 213-216.
1236. CSAPLÁR Ferenc: Kassák Lajos és mozgalmának osztrák kapcsolatai (1920-1933). = "Az időt mi hoztuk magunkkal". Szerk. Illés László. Bp. : Akadémiai, 1985 123-132. ill.
1237. Cseh kubizmus, Bp., Szépművészeti Múzeum, 1984 > 1984. 1104. ism. SINKOVITS Péter: Prágai festmények Picasso korából. = Művészet, 26, 1985, 2. 48-52. ill.
1238. CSORBA Géza: A képzőművészetről. = Művészeti élet Magyarországon az 1930-as években. Szerk. Herbai Ágnes. Bp. : TIT, 1985 78-87.
1239. CZAGÁNY István: A budavári Mátyás-templom. Bp. : Magyar Média, 1985 20 p., [50] t. ill. [egyidejűleg németül és angolul is]
1240. DÉNES Zsófia: A "Bécsi Újművészet", = Dénes Zsófia: Ami a századból kimaradt. Bp. : Gondolat, 1985 36-39.
1241. DURANCI, Bela: Madarszka varijanta szecszije u Vojvodini. = Zbornik Narodnog muzeja, 12/1. (1985) 61-71., ill. E
1242. EGRI Margit: Az Országház. = Magyar Hírek, 1985. augusztus 22. 30-35. ill.
1243. ERDŐSSY Béla: Korunk magyar egyházművésze. 2. bőv. kiad. Bp. : Erdőssy Béla, 1983 [1985]. 86 p., ill.
1244. FIRON András: Die Geschichte der historischen Figuren auf dem Budapester Heldenplatz. = Budapester Rundschau, 1985. április 15. 6. ill.
1245. FORGÁCS Éva: Párhuzamok : Történelmi jegyzetek a Bauhausról és a Vhutemaszról. = Kritika, 1985. 9. 12-14. ill.
1246. GERGELY Mariann: A téralakítás elmélete és gyakorlata a De Stijl csoportban. = Művészettörténeti Értesítő, 34, 1985, 3-4. 119-136. ill. E
1247. GIERSE, L.: Berichte aus Ungarn im "Organ für christliche Kunst" aus der Jahren 1853-1873. = Acta Historiae Artium, 31, 1985, 1-4. 43-69. ill.
1248. Gleizes, Albert: A kubizmus. Bp. : Corvina, 1984 > 1984. 1109. rec. SEBŐK Zoltán: Két tanulmány a kubizmusról. = Létünk, 15, 1985, 5. 769-770.
1249. HADIK András: Szeged, Fogadalmi templom. Bp. : TKM, 1985 [16] p. ill. (Tájak, Korok, Múzeumok kiskönyvtára ; 217.)
- HÁN Anna - KÖRNER Éva: Az orosz és a magyar avantgarde művészeti társadalmi funkciójáról, forma- és nyelvújító tevékenységéről. > 82
1250. A "JÁKI" kápolna 70 éves [Bp., XIV. Városliget, Vajdahunyad-vára]. = Új Ember, 1985. augusztus 4. 6. ill.
1251. KESERŰ Katalin: Az értelmiség a képzőművészet szemében (1850-1867). = Irodalomtörténeti és művelődéstörténeti tanulmányok. Szerk. Kósa László, Szegedy-Maszák Mihály. Bp. : ELTE, 1985 130-159.
1252. KÉVE művésztsátság a századelőn, Kecskeméti Képtár, 1984 > 1984. 1114. ism. GELLÉR Katalin: Szecesszió és avantgarde. = Művészet, 26, 1985, 2. 24-27. ill.; MEZEI Ottó: KÉVE kiállítás a kecskeméti Cifrapalotában. = Magyar Építőművészet, 1985, 1. 55., ill.
1253. KOROMPAI János: A művészet célja a szép megmutatása : A képzőművészet Gárdonyi életében. = Hevesi Szemle, 13, 1985, 4. 45-47.
1254. LÁNCZ Sándor: A Szocialista Képzőművészek Csoportja szervezet- és elmélettörténetéről. = "Az időt mi hoztuk magunkkal". Szerk. Illés László. Bp. : Akadémiai, 1985 359-377. G
1255. LÁNCZ Sándor: "Közösségi művészet felé". = Művészet, 26, 1985, 4. 12-15. ill.
1256. MAGDOLENOVÁ, Anna: Výtvarné umenie na Slovensku v medzivojnovom období (1918-1939). = Historický časopis, 33, 1985, 3. 397-422.
1257. A MAGYARORSZÁGI művészet története. Főszerk. Aradi Nóra. 7. köt. Magyar művészet 1919-1945. Szerk. Kontha Sándor és Tímár Árpád. 1-2. köt. Bp. : Akadémiai, 1985 622 p., [124] p., ill., 573 p., ill. rec. POGÁNY Ö. Gábor: Magyar művészet 1919-1945 : Egy frissen megjelent kézikönyvmargójára. = Napszava, 1985. december 14. 8.; URBÁN Nagy Rozália : Új Tükör, 1985. december 15. 24-25. ill.
1258. NÉMETH, Lajos: Changements de statut de l'artiste hongrois au cours du XIXe et du XXe siècle. = Intellectuels français, intellectuels hongrois, XIIIe-XXe siècles. Ed. Jacques Le Goff, Béla Köpeczi. Bp. : Paris : Akadémiai ; CNRS, 1985 279-285.
1259. PAP, Gyula: Liberales Weimar. = Bauhaus und Bauhäusler. Hrsg. von Eckhard Neumann. Köln : DuMont, 1985 141-144.
1260. POPOVIC, Vukica: Szecesszia u arhitekturi i primenenoj umetnosti u Velikom Becskereki (Zrenjanin). Zbornik Narodnog muzeja, 12/2. (1985) 15-21., ill. E
- RÁTH Zsolt: A "magyar kubizmus" felemás nyelvújítási törekvései. > 82
1261. RÉVÉSZ Tamás - SOLTÉSZ István: A Parlament. Bp. : Corvina, 1985 10 p., 92 t. ill. [egyidejűleg angol, francia, német nyelven is]
1262. Római Iskola, 2. Esztergom, Keresztény Múzeum, 1984 > 1984. 1125. ism. FARKAS Attila = Új Ember, 1985. február 24. 6.
1263. SÁRY István: A győri városháza. Győr : Győr Megyei Városi Tanács, 1985 17 p., 14 t. ill.
1264. SISMIŠ, Milan: Pódorýsný plán zaniknutého kastíla a parku v Trenčianskych Bohuslaviciach. = Pamiatky príroda, 15, 1985, 2. 25. ill.
1265. Szabadi, Judit: Jugendstil in Ungarn. Wien : München : Schroll, 1982 rec. FICKER, Friedbert = Südost-Forschungen, 44 (1985) 334-335.

- SZABADI Judit:** A modern művészet nyelvújítási kísérletei: a szimbolizmus. > 82
- SZABADI Judit:** A szimbolizmus Magyarországon. > 28
- SZABÓ Júlia:** Közép-kelet-európai avantgard (1905-1925). > 82
- 1266. Cs.SZABÓ László:** Aranylevélhullás az életfárról: A bécsi Szeccszió Londonban. = Cs.Szabó László: Örök. Bp.: Gondolat, 1985 524-532.
- 1267. Cs.SZABÓ László:** Beteg évtizedért lakolva: Az 1930-as évek = Cs.Szabó László: Örök. Bp.: Gondolat, 1985 609-614.
- 1268. Cs.SZABÓ László:** Ha mi holtak feltámadunk: A Nyolcak. Az aktivisták. = Cs.Szabó László: Örök. Bp.: Gondolat, 1985 636-643.
- 1269. Cs.SZABÓ László:** Teutonönrombolás: A német realizmus az 1920-as években. = Cs.Szabó László: Örök. Bp.: Gondolat, 1985 603-608.
- 1270. SZÉCHENYI** pesti tervei. Vál. a szöveget gondozta, az utószót és a jegyzeteket írta Bácskai Vera és Nagy Lajos. Bp.: Szépirodalmi, 1985 392 p., ill. (Magyar levelestár) rec. -s-n.: A cselekvő Széchenyi. = Könyvtár, 30, 1985, 12. 15.
- 1271. SZILÁGYI János:** A magyar szocialista kultúra története 1867-1945. Bp.: Kossuth, 1985 204 p., ill.
- 1272. SZOCIALISTA** törekvések a magyar képzőművészetben 1920-1945, Berlin, Galerie am Weidendamm, 1984 ism.
- WAGNER István:** Kultúránk mustrája. = Magyar Hírlap, 1985. augusztus 6. 6.
- TAKÁCS József:** A kommunikáció mint alapelve a futurista ars poetikákban. > 82
- 1273. TRAUM und Wirklichkeit:** Wien, 1870-1930. Wien, Historisches Museum der Stadt Wien, 1985 ism.
- EMBER Mária:** Álom és valóság: Jegyzetek a nagy bécsi kiállításról. = Magyar Nemzet, 1985. június 8. 8.; **HAJDÚ Éva:** Álom és valóság: Bécs 1870-1930. = Magyar Nemzet, 1985. január 22. 7.; **SÁRMÁNY Ilona:** Álom és valóság. = Valóság, 38, 1985, 11. 91-103. ill.
- 1274. Das Zeitalter Kaiser Franz Joseph von der Revolution zur Gründerzeit, 1848-1880. Schloss Grafenegg, 1984 > 1984. 1135. ism.** **GERŐ András:** Egy kiállítás képei - Ferenc József és kora. = Kritika, 1985. 1. 20-21.

Építészet

- 1275. BALÁZS György:** A csapodi szárazmalom. = A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei, 1984-1985 (1985) 437-464. ill. G
- 1276. BÁTAYAI Jenő:** Az újjáépítők emlékezete [Szeged, 1879]. = Szegedi Könyvtári Műhely, 24, 1985, 1. 18-19.
- BIBŐ István:** Építési adatok és tervek a Jankovich család levéltárából. > 427
- 1277. BIBŐ István:** Die protestantische Kirchenbau in Ungarn um 1800, 2. Teil. > 1984. 1145. = Mitteilungen der Gesellschaft für vergleichende Kunstforschung in Wien, 37, 1985, 1-2. 1-5.
- 1278. BORSI, Franco - GODOLI, Ezio:** Wiener Bauten der Jahrhundertwende. Stuttgart: Deutsche Verlagsanstalt, 1985 rec. M.Á.[MORAVÁNSZKY Ákos] = Magyar Építőművészet, 1985, 5. 64.
- 1279. Bossaglia, Rossana:** L'Art Déco. Roma; Bari: Laterza, 1984 (Guide all'architettura moderna) rec. M.Á.[MORAVÁNSZKY Ákos] = Magyar Építőművészet, 1985, 2. 5-6., ill.
- 1280. BRESTYÁNSZKY Ilona:** 135 éves a Lánchíd. = Nők Lapja, 1985. március 16. 14-15. ill.
- 1281. CSIKÓS Zoltán:** Szemelvények a téglalpar történetéből. = Téglalpar, 9, 1985, 2. 4.
- 1282. Curtis, William J.R.:** Modern architecture since 1900. Oxford: Phaidon, 1982 rec. M.GYÖNGY Katalin = Magyar Építőművészet, 1985, 4. 4.
- CSETE György:** Építészetünk gyökerei > 1704
- 1283. DOROGI Márton:** Püspökladányi ács munkák, díszítések, cirádák. Bev. Dám László. Püspökladány: Nagyközségi Tanács, 1985 64 p., ill.
- 1284. Duranci, Bela:** A vajdasági építészeti szeccszió. Újvidék. Fórum, 1983 > 1984. 1157. rec. KÖHEGYI Mihály = Szegedi Könyvtári Műhely, 24, 1985, 1. 38-39.
- 1285. FARBAKY Péter:** Mezőcsát és Ároktó településtörténete és népi építészete. = A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, 22-23 1983-1984 (1985) 247-283. ill. G
- 1286. FERKAI András:** Elszámolás az üzletportálokról + [jegyzék a vendég portálokról]. = Budapest, 23, 1985, 10. 26-28. ill.
- 1287. Gáll Imre:** A budapesti Duna-hidak. Bp.: Műszaki, 1984 > 1984. 1166. rec. -nt- = Természet Világa, 116, 1985, 2. 95-96.
- 1288. GERLE János:** Az 1912-13-as Nemzeti Színházi pályázatról. = Magyar Építőművészet, 1985, 4. 53-55., ill. E F G R
- 1289. GERLE János:** Három ház 1911-ből [Szada, Vécsey-kúria; Csabrendek, Állami népiskola; Bp., II. Szalonka u. 6/a.] = Magyar Építőművészet, 1985, 5. 53., ill. E F G R
- GERLE János:** A Lechner követekről. > 1535
- 1290. GERLE János:** A Megfagyott Muzsikás és a Nemzeti Színház. = Magyar Építőművészet, 1985, 4. 56., ill. E F G R
- 1291. GILLYÉN Nándor:** A magyarországi lakóházak deszkakoromzatairól. = Ház és ember, 3 (1985) 155-172. ill. E
- 1292. HAJNÓCZI Gábor:** Nemzeti építészettünk stíluskérdései az Akadémia székházára kiírt pályázat körüli vitában. = Építés-Építészettudomány, 17, 1985, 1-2. 81-98. ill.
- 1293. HÁLA, József:** Quarrying and manufacturing of stones for road construction in Hungary. = Neogene mineral resources in the Carpathian Basin: Historical studies on their utilization. Ed. by József Hála. Bp.: Hungarian Geological Survey, 1985 451-478., ill.
- 1294. Harkai Imre:** Temerin népi építészete. Újvidék: Fórum, 1983 rec. KÓSA László = Hungarológiai Értesítő, 7, 1985, 3-4. 236.
- 1295. Het Nieuwe Bouwen 1-5. Delft:** Delft University Press, 1982-1983. rec. M.GYÖNGY Katalin = Magyar Építőművészet, 1985, 4. 62.
- 1296. HIDVÉGI Violetta:** Kalauz az építészettörténeti kutatásokhoz. = Budapest Főváros Levéltára Közleményei, 1984 (1985) 477-483.
- 1297. HORKOVÁ, Valéria:** Architektura 20 storočia v historickom jadra [Trencsén]. = Pamiatky príroda, 15, 1985, 6. 22-24. ill.
- 1298. JÓNÁS Kornél:** Egy ősi egyházközség jelenlegi temploma [Rákospalota, Óvárosi ref.templom]. = Confessio, 9, 1985, 1. 105-109. ill.
- 1299. JOVANOVIĆ, Miogard:** Teofil Hansen, "hanzenatika" i Hanzenovi srpska učeni. = Zbornik za likovnu umetnost, 21 (1985) 235-258. ill. F
- 1300. JÓZSA András:** A galambbúgós nagykapu. = Művelődés, 38, 1985, 7. 28-31. ill.
- 1301. KÄHLER, Gert:** A szociális lakásépítés modelljei: A húszas évek frankfurti, bécsi és hamburgi lakóelepei. = Magyar Építőművészet, 1985, 5. 10-12., ill. E F G R
- 1302. KECSKÉS Péter:** Egy letenyei préházpince felmérése és áttelepítése. = Ház és Ember, 3 (1985) 173-182. ill. E G
- 1303. KOLTAI Marianne:** Adatok a százéves Budapest-Keleti pályaudvar történetéből. = A Közlekedési Múzeum Évkönyve, = 1983-1984 (1985) 269-293. ill. E F G
- 1304. KONTHA Sándor:** A Horthy-korszak építészetéről az elvek és tények tükrében. = Ars Hungarica, 13, 1985, 2. 199-203. ill. G

1305. KORÁNYI G. Tamás: Megnyitják a kápolnát: József Nádor nyughelye. = *Esti Hírlap*, 1985. április 29. 4.
1306. KVASNICOVÁ, Magda: Vývoj architektúry druhej polovice 19. stor. a začiatky 20. storočia [Trencsén]. = *Pamiatky príroda*, 15, 1985, 6. 19-21. ill.
1307. LUKÁCS László: A lakóház morfológiai változása a Káli-medencében. = *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 17 1984 (1985) 699-724., ill. G
1308. MAJDÁN János: A barcsi indóház. = *Somogy*, 13, 1985, 6. 89-93., ill.
1309. MAJOR Máté: A kor építészete. = *Művészeti élet Magyarországon az 1930-as években*. Szerk. Herbai Ágnes. Bp.: ITT, 1985 88-96.
1310. MARTINOVIC-CVIJIN, Kata: Ulica madarszke szeceszije na vojvodanszki arhitekturi. = *Zbornik Narodnog muzeja*, 12/1. (1985) 33-43., ill.
1311. MEDVEČZKY Ágnes: A Baross Forgalmi Telep története. = *A Közlekedési Múzeum Évkönyve*, 7 1983-1984 (1985) 295-309. ill. E F G
1312. MENDELE Ferenc: Örvényes község építőanyag- és építészeti vizsgálata. = *Ház és Ember*, 3 (1985) 111-134. ill. E G
1313. Moravánszky, Ákos: Die Architektur des Jahrhundertwende in Ungarn und ihre Beziehungen zur Wiener Architektur der Zeit. Wien: VWGÖ, 1983 > 1984. 1184.
- KRAUSE, Walter: Mitteilungen der Gesellschaft für vergleichende Kunstforschung in Wien, 37, 1985, 1-2. 15.
1314. MORAVÁNSZKY Ákos: Lépcsők a harmincas évek bérházai: Zsitva Tibor fotóhoz. = *Magyar Építőművészet*, 1985, 5. 18-19., ill. E F G R
1315. MORAVÁNSZKY Ákos: A "magyar formanyelvtől" a "szerves építészig" = A nemzeti identitás problémája építészetünkben. = *Társadalmi Szemle*, 40, 1985, 12. 89-94. ill.
1316. MÓRÓ Mária Anna: A pécsi malmok 1818. évi felmérése. = *Baranyai Helytörténetírás*, 1983-1984 (1985) 257-277. ill. G
1317. NAGY Elemér: A Kalevala és a finn építész. = *Élet és Irodalom*, 1985. március 1. 264-266. ill.
1318. NOVÁK László: A Tápó vidékének hagyományos építkezése. = *Studia Comitatensia*, 15 (1985) 417-448., ill.
1319. NOVICOV, Ramona: Aspecte ale arhitecturii orădene (neo-goticul). = *Crisia* 15 (1985) 427-432.
1320. ORIŠKO, Stefan: Architektúra prvej polovice 19. storočia v Trenčine. = *Pamiatky príroda*, 15, 1985, 6. 15-18. ill.
1321. PÁLL István: Uradalmi építkezés a nyírbaktai Dégenfeld birtokon az 1840-es években. = *Szabolcs-Szatmári Szemle*, 20, 1985, 3. 6-12.
1322. PAUL, Hans: Baugeschichte der Martinskaseme in Eisenstadt. Eisenstadt: Burgenländische Landesarchiv, 1985 72 p., ill. (Burgenländische Forschungen; 72.)
1323. Posener, Julius: Berlin auf dem Wege zu einer neuen Architektur: Das Zeitalter Wilhelms II. München: Prestel, 1979. rec. MORAVÁNSZKY Ákos = *Magyar Építőművészet*, 1985, 3. 7.
1324. Posener, Julius: Vorlesungen zur Geschichte der Neuen Architektur, 1-5.. München: ARCH+, 1979-1983 rec. MORAVÁNSZKY Ákos = *Magyar Építőművészet*, 1985, 4. 4.
1325. SÁRKÓZI Zoltán: Vasútállomás építésének engedélyezése Mezőkövesd részére. = *Matyóföld*, 1985 117-119.
1326. SÁRMÁNY Ilona: Dübörög katedrálisok [pályaudvarok]. = *Interpress Magazin*, 1985, 12. 46-50. ill.
1327. SÁRMÁNY Ilona: A várhegy koronája. = *Interpress Magazin*, 1985, 8. 20-25. ill.
1328. SCHILDMAYER Ferenc: A balatonfüredi Kossuth-kút. = *Műemlékvédelem*, 29, 1985, 4. 301-307. ill. E
1329. Schmitthenner, Paul: Das deutsche Wohnhaus. Vorw. Hartmut Frank. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1984 rec. M.Á. [MORAVÁNSZKY Ákos] = *Magyar Építőművészet*, 1985, 2. 65.
1330. SCHWARTZ Dezső: Dunabogdányi kőkapuk. = *Műemlékvédelem*, 29, 1985, 1. 48-52. ill. hoz. PÁL József = *Műemlékvédelem*, 29, 1985, 4. 316-317.
1331. SISA József: Gottfried Semper és Magyarország. = *Művészettörténeti Értesítő*, 34, 1985, 1-2. 1-10. ill. G
1332. SISA, József: Steindl, Schulek und Schulek - drei ungarische Schüler des Wiener Dombaumeisters Friedrich von Schmidt. = *Mitteilungen der Gesellschaft für vergleichende Kunstforschung in Wien*, 37, 1985, 3. 1-8., ill.
1333. STAGLIČIĆ, Marija: Neogotička obnova franjevačkih samostana u Zadru. = *Radovi Filozofskoj fakultet Zadar* 24 1984/1985 (1985) 99-105., ill. E
1334. Szalontai Bamabás: Nyírbátor népi építészete. Debrecen: KLTE, 1984 (Studia folkloristica et ethnographica; 13.) > 1984. 1204. rec. PÁLL Géza = *Szabolcs-Szatmári Szemle*, 20, 1985, 3. 93-95.
1335. SZECSESSZIÓS építészeti Moszkvában: Fekete Ferenc építész és Hegyi Gábor fotóművész kiállítása, Bp., Magyar Építőművész Szövetség, 1985. március 28.-április 5. Bev. Fekete Ferenc. Bp.: Magyar Építőművész Szövetség, 1985 8 p., ill.
1336. Sz.F. [SZILÁGYI Ferenc]: A Kristóf tér rejtőző óriása [V.áci u. 6. helyén Nagy Kristóf féle ház]. Magyar Nemzet, 1985. július 20. 14.
1337. SZOBOSZLAI Mihály: A karcagi téglagyár Hoffmann-kemencés égetője. = *Magyar Építőművészet*, 1985, 1. 46-48., ill. E F G R
1338. SZÜCSNÉ Mezei Mária: A Baltonfüredi fürdőtelep polgári építkezései. = *Műemlékvédelem*, 29, 1985, 4. 292-293. ill. E
1339. TIMON Kálmán: Internationales Bauhaus Kolloquium, Weimar, 1983. = *Magyar Építőművészet*, 1985, 6. 64.
1340. TÓTH György: Dokumentumfotók a budapesti villamosmegállóról. = *Magyar Építőművészet*, 1985, 5. 58-59., ill. E F G R
1341. VADAS, Ferenc: The monuments of modern architecture. = *Interpressgrafik*, 1985, 2. 12-15. ill.
1342. VADAS, Ferenc: Technology, representation, ideology: 19th century railway station, monuments of modern architecture. = *Interpressgrafik*, 1985, 4. 17-23. ill.
1343. VARGA Lea - IVITS Iván: Budapesti vásárcsarnokok (1894-1896). = *Műemlékvédelem*, 29, 1985, 3. 224-229. ill. E
1344. WÖLLER István: A múlt emlékeinek védelméért [Pápa és Veszprém környéki vízimalmok]. = *Műemlékvédelem*, 29, 1985, 4. 286-289. ill. E
1345. ZÁDOR, Anna: Die Architektur des Klassizismus und der Romantik in Ungarn. Bp.: Corvina; Helikon, 1985 cop. 1981. [212] p. ill. [egyidejűleg angol nyelven is] rec. (ritter) [RITTER P. Tibor] = *Budapester Rundschau*, 1985. május 13. 6. ill.
1346. ZENTAI Tünde: A zengővárkonyi ház [Kossuth u. 6.]. = *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve*, 29 1984 (1985) 211-238. ill. E G

Várostervezés, urbanisztika

1347. BÁCSKAI Vera: Széchenyi, Pest-Buda szépítője. = *História*, 7, 1985, 2. 11-14. ill.
1348. CSANÁDI Gábor - LADÁNYI János: Építési övezetek Budapesten. = *Budapest*, 23, 1985, 4. 17-19. ill.
1349. A. CZÉTÉNYI Piroksa: A Kirakodó tértől a Roosevelt térig. = *Építés-Építészettudomány*, 17, 1985, 1-2. 27-43. ill.
1350. DURANCI, Bela: Szabadka építészete. = *Létünk Évkönyve* 1985 (1985) 29-42. ill.

1351. GÖLLNER, Carl: Repräsentative Mittelschulbauten: Architektonische Leistungen der Siebenbürgische Sachsen. = Forschungen zur Volks- und Landeskunde, 28, 1985, 2. 84-89., ill.
1352. HANÁK Péter: A Ringstrasse és a Nagykörút: Bécs és Budapest városfejlesztésének összehasonlítása. = Világosság, 26, 1985, 2. 74-80. ill.
1353. HORVÁTH Zoltán: Sopron városias fejlődése a kapitalizmus első időszakában (1848-1914), 1. = Soproni Szemle, 39, 1985, 2. 119-146., ill.
1354. HORVÁTH Zoltán: Sopron városias fejlődése a kapitalizmus első időszakában (1848-1914), 2. = Soproni Szemle, 39, 1985, 3. 213-235., ill.
1355. KÖRNER Zsuzsa: A szovjet avantgarde urbanisztikai gondolkodása és gyakorlata. = Településtudományi Közlemények, 33 (1985) 23-53. ill. EGR
1356. MAGYAR László: Palics történetének rövid áttekintése. = Létünk évkönyve 1985 (1985) 166-174. ill.
1357. POLGÁR Zoltán: Védett utcakép Magyarpolányban [Petőfi u.]. = Műemlékvédelem, 29, 1985, 2. 121-128. ill. E
1358. SZAKÁCS László: "Zala Egerszeg mezőváros Szépiótó Bizottmánya". = Honismeret, 13, 1985, 1. 22-23.

Kertművészet

1359. Kunt Ernő: Temetők népművészete. Bp.: Corvina, 1983 > 1984. 1221. rec. KÓSA László = Hungarológiai Értesítő, 7, 1985, 3-4. 244.
1360. MÁTYÁS Csaba: Szombathely, Kámonai arborétum. Bp.: TKM, 1985 [16] p. ill. (Tájak, Korok, Múzeumok kiskönyvtára; 99.)
1361. ŐRSIKÁróly: "Rónavidéknek valódi ékessége": Megújult reformkori kastély és park Seregélyesen. = Kertészet és Szőlészet, 1985. december 19. 34-35. ill.
1362. -t: Angol kert a múlt századból [Dénfesa, Cziráki kastély]. = Kertészet és Szőlészet, 1985. február 21. 2. ill.
1363. ZÁDOR Anna: A Hungarian landscape garden around 1800. = The New Hungarian Quarterly, 26, No. 100, 1985 116-122. ill.

Szobrászat

1364. (buza) [BUZA Péter]: Méltatás melléfogásokkal [Kőrösi Csoma Sándor szobrai > 1984. 1231.]. = Magyar Nemzet, 1985. január 14. 6. hoz. PALÁSTI László: Egy szoborvita margójára. = Magyar Nemzet, 1985. február 22. 12.; SZILÁGYI Ferenc: Kőrösi Csoma szobrairól és szobrászairól. = Magyar Nemzet, 1985. április 6. 14.
1365. CSÍK Antal: Kiskun piéta. = Élet és Tudomány, 1985. július 12. 884. ill.
1366. D.FEHÉR Zsuzsanna: Két művészet határán: Provinciális emlékek. = Mozgó Képek, 1, 1985, 4. 21. ill.
1367. MONUMENTUMOK az első világháborúból. Bp., Fényes Adolf Terem, 1985. A kiállítás rend. Feuer Gábor, Kovács Ákos. Bp.: Műcsarnok; Népművelési Intézet, 1985 123 p., ill. E tart. Sinkó Katalin: A nemzeti emlékmű és a nemzeti tudat változásai. 5-25.; Kovács Ákos: "Emeljünk emléksobrot hősieinknek?": Az első világháborús monumentumok eseménytörténetéhez. 26-35.; Hankiss Elemér: Nemzetvallás: Immanens és transzcendens vallások. 36-48.; Kovalovszky Márta: Kegyelet-szolgáltatás: Az első világháborús emlékművek történetéhez. 48-53.; Voigt Vilmos: Közvetítő és átmenet = turul. 55-63.; Szabó Miklós: A magyar történelmi mitológia az első világháborús emlékműveken. 65-73.; Nagy Ildikó: Első világháborús emlékművek: Esemény- és ideológiatörténet. 74-82.; Sztrés Erzsébet: Egy emlékmű metaforizisa [Magyarándor]. 82-85.; Beke László: "Kakucsai hősök emléke elől nézve". A kiállítás fotói-

- ról. 87-90.; Polonyi Péter: Beszélgetés Gády Kayser Lajossal. 92-95. Ism. GYETVAI Ágnes = Magyar Nemzet, 1985. szeptember 14. 9.; HARANGOZÓ Márta: Művészet a Halál lábainál. = Magyar Nemzet, 1985. szeptember 23. 2.; P.SZABÓ Ernő = Új Tükör, 1985. szeptember 22. 3. ill.; SZÉKELY András: Szomorú turulok. = Népszabadság, 1985. szeptember 17. 7.; TORMA Tamás = Magyar Ifjúság, 1985. október 25. 32-33. ill.; VADAS József: Limlom és turul. = 1985. október 25. 12.; Z.M. [ZELEI Miklós]: Kőbe vésett telefonkönyv. = Magyar Hírlap, 1985. október 5. Melléklet 6.
1368. POTÓ János: Magyarország igazsága - szobrokon. = História, 7, 1985, 3. 35. ill.
1369. SZÉKELY András: A leglátványosabb művészet. = Budapest, 23, 1985, 1-2. 50-52. ill.

Festészet, rajzművészet, sokszorosított grafika, könyvművészet

1370. A 20-as évek Szovjet filmplakátjai. Bp., Műcsarnok, 1985. május 24.-június 30. A kiállítást rend. Havas Valéria. Bev. Nyina Baburina. Bp.: Műcsarnok, 1985 [40] p. ill. Ism. BÁN András: A forradalom reklámképei. = Filmvilág, 28, 1985, 8. 30-31. ill.; HAJDÚ Éva = Magyar Nemzet, 1985. június 26. 7.; (harangozó) [HARANGOZÓ Márta]: Filmek és plakátok. = Esti Hírlap, 1985. június 18. 2.; HAVAS Valéria: Klasszikussá vált filmplakátok. = Élet és Tudomány, 1985. november 8. 1423-1425. ill.; KÖRNER Éva: A huszas évek szovjet filmplakátjai [megnyitó]. = Művészet, 26, 1985, 9. 48-51. ill.; NEMES G. Zsuzsanna: Filmplakátok, sorsok, életek. = Magyar Hírlap, 1985. július 16. 6.; p.s.e. [P.SZABÓ Ernő]: Szovjet filmplakátok. = Budapest, 23, 1985, 9. 4. ill.; SZÉKELY András: Szovjet filmplakátok. = Új Tükör, 1985. november 10. 24-25. ill.; P.SZÜCS Julianna: Emberek, felvevőgép helyett ollóval. = Népszabadság, 1985. június 28. 7.
1371. BALOGH, László: Die Szolnoker Kunst und die Verbindung zur Münchener Schule: Pettenkofen in Szolnok. = Weltkunst, 55, 1985, 21. 3288-3290. ill.
1372. BÉKESI, Éva: The story of an early Soviet illustration workshop. = Interpress grafika, 1985. 3. 64-68., ill.
1373. Bihajli-Merín, Oto: A naivok festészete. Bp.: Gondolat, 1984 > 1984. 1241. rec. SEBŐK Zoltán: A naiv művészet krónikája. = Úzenet, 15, 1985, 6. 455-456.; VERMES Zsuzsanna = Népművelés, 32, 1985, 4. 40.
1374. BODNÁROVA, Jana: Košický výtvarný okruh dvadsiatych roku. = Výtvarný život, 30, 1985, 1. 2-7., ill.
1375. DÉNES Zsófia: A Párizsi Iskola négy festőjéről. = Dénes Zsófia: Ami a százból kimaradt. Bp.: Gondolat, 1985 254-258.
1376. DÉNES Zsófia: A Párizsi Iskola Pesten. = Dénes Zsófia: Ami a százból kimaradt. Bp.: Gondolat, 1985 132-135.
1377. FARKASOVÁ, Veronika: Vívín výtvarného diania Komámského regiónu. = Výtvarnictvo, fotografia, film, 23, 1985, 11. 17-19. ill.
1378. GELLÉR Katalin: XIX. századi francia festészet. Bp.: Corvina, 1985 42 p., 48 t. ill. [egyidejűleg angol és német nyelven is] rec. LUKÁCSY Sándor = Magyar Nemzet, 1985. július 13. 8.; TASNÁDI Attila: Esmék és formák disputája. = Népszava, 1985. szeptember 11. 6.
1379. GUY MARICA, Viorica: A romantika és a román festészet. = Korunk, 44, 1985, 9. 709-712.
1380. HARSÁNYI Zoltán: A Függetlenek Szalonja. = Népszava, 1985. augusztus 30. 6.
1381. HAULISCH, Lenke: Man with a camera: Posters of Soviet documentary and educational film 1925-1931. = Interpress grafika, 1985. 3. 30-33., ill.

1382. HOLLÓSI Éva: Staffázsok a német romantikus tájképfestészetben. Szakdolgozat, ELTE Bölcsészettudományi Kar, Művészettörténeti Tanszék. Bp., 1985

1383. HORVÁTH Hilda: Zenei tárgyú ex librisek a századforduló éveiben Magyarországon : Az Orpheus-mitosz. = Kisgrafika, 14, 1985, 2. 14-18. ill.

1384. JACOBS, Michael: The good simple life : Artist colonies in Europe and America. Oxford : Phaidon, 1985 192 p., ill. [Nagybányai művésztelep]

1385. SZ. KÜRTI Katalin: Régi debreceni családi portrék kutatása. = Múzeumi Kurír, 5, 1985, 9. 8-10. ill.

1386. Lévy Botondné - Haiman György: A Kner-nyomda kiadványainak tükrében, 1882-1944. 1-2.köt. Bp. : Akadémiai, 1982 > 1984. 1247. rec. KÓKAY György = Magyar Könyvszemle, 101, 1985, 1. 92-93.

1387. MAGYAR avantgarde plakátművészet 1916-1930. Bp., Kassák Emlékmúzeum és Archivum, 1985. szeptember 12.-november 10. A kiállítást rend. a katalógust szerk. és írta Csaplár Ferenc. Bp. : Perőfi Irodalmi Múzeum, 1985 [8] p. ill. ism. CSAPLÁR Ferenc: A magyar avantgarde plakátjai. = Új Tükör, 1985. szeptember 15. 24-25. ill., LOSONCI Miklós: Az utca művészetéből. = Vasárnapi Hírek, 1985. szeptember 8. 6.

1388. Maliarstvo druhej polovice 19. storočia. Galeria mesta Bratislava, 1984 > 1984. 1250. ism. HANSELOVÁ, Zuzana: Vystava Maliarstvo druhej polovice 19. storočia. = Múzeum 30, 1985, 1. 59-60., ill.

1389. L. MENYHÉRT László: Újabb rajzok, dokumentumok a Szolnoki Művésztelep két világháború közötti történetével kapcsolatban. = Múzeumi Levelek, No. 47-48 (1985) 141-156. ill.

1390. MOLDOVAN, Traian: Traditie si continuitate in centrul artistic de la Baia Mare. = Revista muzeelor si monumentelor. Muzeu, 22, 1985, 9. 19-23.

1391. Riadj magyar : 1848-1849 fametszetes ponyvái, csatakrónikái. Szerk. Pogány Péter. Bp. : Magvető, 1983. rec. VARGA Imre = Magyar Könyvszemle, 101, 1985, 1. 89-92.

1392. SPIRA György: A nemes gróf vízbepottyanása [Petriszeich Horváth Lázár]. = História, 7, 1985, 2. 10. ill.,

1393. SZABADI, Judit: Portraiture and landscape painting at the beginning of the twentieth century. = The New Hungarian Quarterly, 26, No. 99, 1985 171-174. ill.

1394. SZABÓ Júlia: A XIX. század festészete Magyarországon. Bp. : Corvina, 1985 327 p., ill. rec. HAJÓS, Géza = Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege, 39, 1985, 3-4. 143-144.; LUKÁCSY Sándor = Magyar Nemzet, 1985. augusztus 16. 8.; RÓZSA György: A XIX. század festészete Magyarországon. = Új Tükör, 1985. augusztus 11. 24-25. ill.; SZABADI Judit: "Az ecset is hatalom, mely lelkeket igaz..." = Könyvvilág, 30, 1985, 5. 21. ill.; SZABADI, Judit: The power of the paintbrush. = Hungarian Book Review, 27, 1985, 4. 5-7. ill.; P. SZABÓ Ernő: Az alvó múzsa ébresztése. = Magyar Ifjúság, 1985. december 27. 19-21. ill.; WAGNER István: Múlt századi piktúráink. = Magyar Hírlap, 1985. augusztus 15. 6.

1395. Cs. SZABÓ László: Salome szerelmei : A francia szimbolista festők. = Cs. Szabó László: Őrzök. Bp. : Gondolat, 1985 512-523.

1396. Cs. SZABÓ László: Látomások a Temze partján : Változatok a gyönyörű köről [Az impresszionisták Londonban]. = Cs. Szabó László: Őrzök. Bp. : Gondolat, 1985 496-501.

1397. SZÉKELY, András: Women and advertising. = Interpressgrafik, 1985, 2. 42-51. ill.

1398. SZINYEI Merse, Anna: Problemes de classification dans la peinture hongroise de la deuxième moitié du XIXe siècle. = Akten des XXV. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte, Bd. 3.: Probleme und Methoden der

Klassifizierung. Hrg. von Elisabeth Liskar. Wien ; Köln ; Graz, 1985 95-98., ill.

1399. TÉSZABÓ Júlia: Nagy karácsonyi képeskönyv. Bp. : Móra, 1985 75 p., ill.

1400. TRIPOLSZKY Géza: A halálhír közlése - gyászjelentések. = Hungarológiai Közlemények, 17, 1985, 3-4. 391-401. ill. G

1401. VENGERSZKAJA I zapadno-evropejszkaja grafika XIX veka. Moszkva-Leningrad, 1985. Katalog Vera Kapossy. Moszkva : Miniszersztvo kultura SZSZSZR, 1985 [28] p. ill.

1402. VEREBÉLYI Kincsó: Díszített emléklapok a Bácskából. = Hungarológiai Közlemények, 17, 1985, 3-4. 359-377. ill. G

Fotóművészet, új médiák

1403. Az ANGOL Királyi Fotótársaság kincsei, Bp., Műcsarnok, 1985. július 5.-augusztus 4. Bev. Tom Hopkins. Bp. Műcsarnok, 1985 [52] p., ill. E ism. BEKE László = Fotóművészet, 28, 1985, 4. 29-34. ill.; HAJDÚ Éva: A fotográfia remekei. = Magyar Nemzet, 1985. július 12. 6.; KOZÁK Csaba: Angol fotótörténeti kiállítás a Műcsarnokban. = Fotó, 32, 1985, 6. 256-259. ill.

1404. ERŐS László: Képeslapok könyve. Bukarest : Kriterion, 1985. 103 p., [92] t. ill. (Kriterion kiskalauz) rec. SEBES-TYÉN Mihály: Évszázados tanú. = A Hét, 1985. október 17. 9.

1405. Fejezetek a képeslevelezőlap történetéből, 1. Budapesti Történeti Múzeum, 1984 ism. KOVÁCS Valéria: Lap, lap, képeslap [beszélgetés Gyökér Istvánnal]. = Új Tükör, 1985. január 6. 44. ill.

1406. FEJEZETEK a képeslevelezőlap történetéből, 2. 1904-1914. Budapesti Történeti Múzeum, 1985. A vezetőt írta Gyökér István. Bp.: Budapesti Történeti Múzeum, 1985 [6] p. ill. ism. FENÁKEL Judit: Tud ön képeslapot olvasni. = Nők Lapja, 1985. szeptember 7., 16-17. ill.

1407. GYÓRI Lajos: Arcképek élethűen. = Műzsák, 1985, 2. 20-23. ill.

1408. GYÓRI Lajos: Régi városképek. = Műzsák, 1985, 1. 14-15. ill.

1409. GYÓRI Lajos: A sajtófotó születése. = Műzsák, 1985, 3. 26-27. ill.

1410. GYÓRI Lajos: A sajtófotó útja. = Műzsák, 1985, 4. 13-15. ill.

1411. HAJDÚ Éva: Kisérletek régi eljárásokkal: Fotótechnikai történeti tanulmányok [beszélgetés Kincses Károllyal]. = Magyar Nemzet, 1985. október 22. 7.

1412. HELTAI András: Aktok a múzeumban. = Új Tükör, 1985. szeptember 1. 29. ill.

1413. Klösz György: Budapest anno...2.ed. Bp. : Corvina, 1984 rec. HAJDÚ, István: Photographs of Budapest at the turn of the century. = Hungarian Book Review, 27, 1985, 1. 8-9. ill.

1414. KRITIKAI beszámoló a fotográfia történetéről : A Kritische Berichte 1977. 2-3. sz. alapján szerk. Wessely Anna. Bp.: Művelődéskutató Intézet, 1985 77 p., ill. (Vizuális antropológiai kutatás. Műkafüzetek; 4.) tart. Ranke, Winfried: A társadalmi dokumentumfotó 1900 körül. 9-36.; Keller, Ulrich: A német portréfényképezés 1918-tól 1933-ig. 37-61.; Molderings, Herbert: Gondolatok az Új tárgyiasság és a Bauhaus fényképezéséről. 63-73.; Dilly, Heinrich: A Szovjet fényképezés 1928-1932. 75-76.

1415. Leletek a magyar fotográfia történetéből. Bp. : Képzőművészeti, 1984 > 1984. 1269. rec. ALBERTINI Béla: A fotó útjai. = Forrás, 17, 1985, 4. 88.; SZOMBATHY Bálint: A magyar fényképezés kordokumentumai. = Híd, 49, 1985, 1. 137-139.; hoz. [Miklós Pál = Kritika, 1984, 10. 25-26.] KOLTAI Ágnes: Kié a fotográfia? = Kritika, 1985, 2. 19. ill.;

MÉSZÁROS Róbert: Leletmentés. = Kritika, 1985. 2. 18-19. ill.

1416. Régi városképek 1850-1918. Bp., Magyar Munkásmozgalmi Múzeum, 1984. Ism. JALSOVSZKY Katalin = Fotó, 32, 1985, 2. 58-60. ill.

1417. STACHO, Lubo: Dejiny fotografie architektúry. = Výtvarníctva, fotografia, film, 23, 1985, 8. 13-15. ill., 9. 13-15. ill., 10. 13-15. ill., 12. 13-15. ill.

1418. SAVULESCU, Constantin Cronologia ilustrată fotografiilor din România : Perioada 1834-1916. București : Asociației artiștilor fotografi, 1985. 106 p., [56] t. ill. E

1419. SZAKÁCS Margit: A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum fényképalbumainak katalógusa (1861-1945). = A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Évkönyve 1984 (1985) 5-94. ill.

1420. SZILÁGYI Gábor: Önarckép és önkifejezés. = Fotó, 32, 1985, 3. 118-120. ill.

1421. ÜZENETEK a régi Budapestről. Budapest Galéria, 1985. Ism. F.B. [FEHÉR Béla]: Üzenetek a régi Budapestről : Magányútemények képeslapjai. = Magyar Nemzet, 1985. szeptember 13. 7.

Iparművészet

1422. MAGYAR art deco. Bp., Iparművészeti Múzeum, 1985. A kiállítást rend. és a katalógust írta Bánszky Kiss Éva, Csenkey Éva. Bp. : Iparművészeti Múzeum, 1985. 46 p. ill. E. Ism. HOLLÓSI Éva: Dekorativitás und Funktionalismus. = Budapesti Rundschau, 1985. december 2. 9., ill.; KENESSEI András = Magyar Hírlap, 1985. december 28. 6.; (r.) = Népművelés, 32, 1985, 12. 36. ill.; VADAS József: "Egzotikus és mai". = Élet és Irodalom, 1985. december 13. 12.; Sz. A. [SZÉKELY András] = Új Tükör, 1985. december 1. 24-25. ill.; P. SZÜCS Julianna: A feldíszített középosztály. = Népszabadság, 1985. november 23. 15.

1423. SÁRMÁNY Ilona: A Bécsi Műhelyek [Wiener Werkstätte]. = Interpress Magazin, 1985, 7. 78-84. ill.

1424. SZECESSZIÓ a református egyházművészetben. Kecskeméti Galéria, 1985. október 4.-december 15. A kiállítást rend. és a katalógust írta Horváth Orsolya. Kecskemét : Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1985. 24 p., ill. (A Kecskeméti Galéria kiadványai / 2/5.) Ism. K.F.Zs.: Szeccessziós egyházművészeti kiállítás Kecskeméten. = Reformátusok Lapja, 1985. november 10. 4. ill.

1425. ÜDV a honi ipamák, Bp., Selyemgombolyító, 1985. Ism. VADAS József: Üdv és üdvösség. = Élet és Irodalom, 1985. június 21. 12.

Fémművesség

1426. Baloghné Horváth Terézia: Népi ékszerek. Bp. : Corvina, 1983 > 1984. 1280. rec. K. CSILLÉRY Klára = Etnographia, 96, 1985, 2-3. 458.

1427. PEREHÁZY Károly: A klasszicizmus kovácsoltvasművességének jelentősebb pesti mesterei. = Művészettörténeti Értesítő, 34, 1985, 3-4. 155-168. ill. G

1428. PUSZTAI László: Ismeretlen magyarországi műöntvények [Munkács, Turjaremete, Rónic]. = Bányászati és Kohászati Lapok. Öntőde, 118(36.), 1985, 11. 256-260. ill. G E

1429. REIDNER László: Öntöttvas hidak. = Bányászati és Kohászati Lapok. Öntőde, 118(36.), 1985, 11. 263-264. ill. E G

1430. P. SZABÓ Emő: Kapu a Bazilikára. = Budapest, 2, 1985, 12. 11-13. ill.

1431. STER, Ronald: A Beregi Múzeum öntöttvas tárgyai. Amsterdam : Costerpress, 1985. 19 p., ill.

1432. SZILVÁSI János: Egervölgyi harangok és harangozási szokások. = Vallási néprajz. Szerk. Dankó Imre, Küllös

Imola. Bp. : ELTE Folklore Tanszék, 1985. 1. köt. 236-259., ill.

1433. VASS Tibor: A gyáralapító Rombauer Tivadar (1803-1855) [Özd]. = Bányászati és Kohászati Lapok. Kohászat, 118, 1985, 11. 482-486. ill. E G

Érem, pénz, pecsét

1434. DÖRY, Ludwig - KUBINSZKY, Mihály: Die Eisenbahn auf der Medaille in Mitteleuropa von den Anfängen bis 1945 : Ikonographische Studie. Frankfurt am Main : Ludwig Döry, 1985. 192 p., ill.

Kerámia, üveg

1435. La CERAMICA ungherese della Szeccesszió. Faenza, Palazzo delle Esposizioni, 8 giugno-settembre 1985. Esposizione e catalogo Éva Csenkey. Faenza : Museo Internazionale delle Ceramiche, 1985. 141 p., ill. (Strumenti di studio per le ceramiche del XIX e XX secolo ; 8.)

1436. DANKÓ Imre: Az üveg Püspökladányban. = Múzeumi Kurír, 5, 1985, 7. 54-58.

1437. A MAGYAR szeccesszió kerámiaművészete. Bp., Iparművészeti Múzeum, 1985. A kiállítást rend. és a katalógust írta Csenkey Éva. Bp. : Iparművészeti Múzeum, 1985. [16] p., ill.

RÓTH Miksa: Egy üvegfestőművész az üvegfestészetről. > 1576

1438. SIKOTA Győző: Herend : The art of Hungarian porcelain. Pref. Dezső Keresztúry. Bp. ; New York : Corvina ; Püski-Corvin, 1985. 187 p., ill.

1439. SZALAY Emőke: A debreceni fazekasok díszedényei. = A Debreceni Déry Múzeum Évkönyve, 1983-1984 (1985) 207-237. ill. G

Bútor, interiőr

1440. K. CSILLÉRY Klára: A lakáskultúra társadalmi rétegek szerinti differenciálódása. = Etnographia, 96, 1985, 2-3. 173-211. ill. G

1441. K. CSILLÉRY Klára: Statisztikai vizsgálatok a magyar népi bútorok történetéhez. = Ház és Ember, 3 (1985) 183-200. E G

1442. NAGY Lenke: Debreceni festett láda 1846-ból. = Reformátusok Lapja, 1985. június 30. 4. ill.

Hangszer

1443. LAKATOS István: Hangszertörténeti adalékok. = Korunk, 44, 1985, 10. 804-810.

1444. NAGY Lajos - NAGY Levente: A nagyborosnyói gyülekezet orgonája [1859]. = Református Szemle, 78, 1985, 1. 86-89. ill.

Textil, viselet

1445. F. DÓZSA Katalin: Régimódi kézimunkák. = Műzsák, 1985. 4. 30-31. ill.

1446. KOVÁCS József: Képfestő mesterség. = Műzsák, 1985. 3. 8-9. ill.

1447. NEMCOVÁ, Helena: Výtvarna móda 19., storočia vo Východoslovenskom múzeu v Košiciach. = Múzeum, 30, 1985, 1. 62-63., ill.

1448. RÉGIMÓDI kézimunkák, 1906-1916. Vál. és szerk. Miklós Magda. Bp. : Magyar Divat Intézet, 1985. 115 p., [8] t. ill.

Kisművészetek

1449. BAKAY Komél: Káryarítások Kőszegen. = Élet és Tudomány, 1985. december 27. 1648-1649. ill.
1450. KARÁCSONY annó : Régi karácsonyfadíszek. Bp., Iparművészeti Múzeum, 1985. A kiállítást rend. és a katalógust írta Soós Katalin. Bp.: Iparművészeti Múzeum, 1985 16 p., ill. G
1451. LOVAY Zsuzsa: Magyar iparművészeti gyermekjátékszerek a századfordulón. = Forrás, 17, 1985, 10. 49-52. ill.
1452. Takács Béla: Gyöngyhímzéses debreceni díszkötések. Bp.: Közgazdasági és Jogi, 1984 > 1984. 1300. rec. BARCZA József = Reformátusok Lapja, 1985. április 14. 6.
1453. ZSOLDOS Benő: A "magyar kártya" másfél évszázada. = Magyar Grafika, 29, 1985, 4. 46-47. ill.

Művészeti oktatás, művészeti szervezetek, intézmények

1454. MEZEI Ottó: Thoroczkai Wigand Ede és az Iparművészeti Iskola. + Thoroczkai Wigand Ede: A magyar iparművészet nemzetiségítésének elaborátuma. = Magyar Építőművészet, 1985, 6. 57-59., ill. E F G R
1455. SZURCSIKNÉ Molnár Erika: A Könyves Kálmán Műintézet tevékenységének története + A Könyves Kálmán Szalon kiállításainak jegyzéke. = Ars Hungarica, 13, 1985, 2. 161-180. ill. G

A művészet határterületei

1456. BÉKÉSI, Éva: Russian book-printing in the early 19. century. = Interpressgrafik, 1985, 3. 70-73., ill.
1457. CSISZÁR Árpád: Székrend a felső-tiszavidéki templomokban és kapcsolata a temetővel. = Confessio, 9, 1985, 4. 43-51. ill.
1458. JÓZSA György Gábor: Hétköznapiaink története : Életmódtörténeti kutatások Budapesten. = Magyar Nemzet, 1985. április 4. 17.
1459. Lükő Gábor: Kiskunság régi képfaragó és képmetsző művészete. Kecskemét : Erdei Ferenc Művelődési Központ, 1982 > 1984. 1305. rec. KOCSOGH Ákos = Confessio, 9, 1985, 4. 72-74.; VIRT László: Lükő Gábor vállalkozása. = Alföld, 31, 1985, 1. 89-92.
1460. MAGYAR néprajzi kiállítás, Strasbourg, Hotel de Ville 1985 ism. SZACSVAY Éva: Néprajzi kiállításaink Strasbourgban. = Új Tükör, 1985. november 10. 28., ill.
1461. A MULANDÓSÁG szobrai. Kunt Ernő fényképeinek kiállítása, Budapest Galéria Kiállítóháza, 1985. február 15.-március 30. Bev. Kunt Ernő. Bp.: Budapest Galéria, 1985 [28] p., ill. E G
1462. NAGY Lenke: Egyedülálló temetkezési szokás a Hajdúságban [beszélgetés Deli Edittel]. = Reformátusok Lapja, 1985. június 2. 6. ill.
1463. SZILÁGYI Ferenc: Kazinczyval a "Széchényiana Bibliotheca"-ban. = Magyar Nemzet, 1985. augusztus 2. 6.
1464. TAKÁCS Béla: A református temetők fejéinek népi ornamentikája. = Vallási néprajz. Szerk. Dankó Imre, Küllös Imola. Bp.: ELTE Folklore Tanszék, 1985 1. köt. 199-221.

Színház és látványosság

1465. ISTVÁN Mariann: A vizualitás jelentősége Németh Antal színházában. = Színháztudományi Szemle, No. 17 (1985) 121-154. ill.
1466. MOLNÁR Ágnes: Palasovszky Ödön színháza. = Színháztudományi Szemle, No. 17 (1985) 155-185.

Mesterek

1467. Abadie, Paul
Paul Abadie architecte 1812-1884. Angouleme : Musé de'Angouleme, 1984 rec. KÓHEGYI Mihály = Műemlékvédelem, 29, 1985, 3. 243-244.
1468. Ács Ferenc
MURÁDIN Jenő: Ács Ferenc festőiskolája. = Utunk, 1985. augusztus 23. 7.
1469. Adam család
BALOGH, László: Im Mittelpunkt das Pferd : Das Münchner Künstlerfamilie Adam und ihre Beziehungen zu Ungarn. = Weltkunst, 55, 1985, 9. 1280-1283., ill.
1470. Alex, Leon
INDIG Ottó: Az ismeretlen Leon Alex. = Utunk, 1985. május 10. 7. ill.
1471. Alpár Ignác
ALPÁR Ignác 130. születésnapja alkalmából rendezett ünnepi ülés előadásai, Bp., 1985. január 16. Összeáll. Hajós György. Bp.: Építőipari Tudományos Egyesület, 1985 46 p., [20] t. ill. tart. Hajós György: Alpár Ignác élete és tevékenysége. 9-26.; Vámosy Ferenc: Alpár Ignác és kora. 27-32.; Virág Csaba: A Tőzsde-palota átépítése. 33-38.; Mikolás Tibor: Az Alpár-érem Bizottság munkájáról. 39-43.
- HADIK András: Aki bankokat épített. = Interpress Magazin, 1985, 2. 14-22. ill.
- HAJÓS György: 130 éve született Alpár Ignác. = Magyar Építőipar, 34, 1985, 6. 321-328. ill.
1472. Alt, Jacob
BEDŐ István: Az Alt-album : Múlt századi képek a Duna Völgyéről. = Élet és Tudomány, 1985. június 7. 712-714. ill.
1473. Ámos Imre
LOSONCI Miklós: Ámosék háza Szentendrén. = Új Tükör, 1985. január 21. 24-25. ill.
- LÓSKA Lajos: A látnok : Ámos Imre: Festő égő ház előtt. = Művészet, 26, 1985, 4. 18-20. ill.
1474. Angster József
DUDITS Pál: Megkésített sorok. = Új Ember, 1985. február 3. 6.
1475. Árkay Sándor
PEREHÁZY Károly: A magyar historizmus kovácsoltvasművességének jeles mestere: Árkay Sándor. = Építés-Építéstudomány, 17, 1985, 1-2. 167-184. ill.
1476. Balló Ede
kiáll. Szombathely, Savaria Múzeum, 1985 ism. WAGNER István: Vivat accademia? : Századfordulós tárlatok divatja. = Magyar Hírlap, 1985. január 29. 6.
1477. Barabás Miklós
BANNER Zoltán: Azért születünk, hogy egy arccal ismerősebbek legyünk. = Utunk, 1985. április 5. 7.
- BARABÁS Miklós (1810-1898) akvarelljei. Bp., Magyar Nemzeti Galéria, 1985. március. A Kiállítást rend. Szabó Katalin, Szvoboda D. Gabriella. a katalógust írta Szvoboda D. Gabriella. Bp.: Magyar Nemzeti Galéria, 1985 [52] p. ill. (A magyar rajzművészet mesterei ; 1.) (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai; 1985/1.) ism. BAJKAY Éva = Új Tükör, 1985. április 14. 24-25. ill.; BRESTYÁNSZKY Ilona: A "szébbik nem" galériája. = Nők Lapja, 1985. március 9. 16-17.; RÓZSA György = Magyar Hírlap, 1985. április 24. 6.; SZÁNTÓ R. Judit: Malender Chronist eines Jahrhunderts. = Budapester Rundschau, 1985. szeptember 9. 9. ill.; P.SZABÓ Ernő = Budapest, 23, 1985, 7. 24. ill.; SZATMÁRI Gizella = Népszava, 1985. május 17. 6.; SZÉKELY András: Egy ismeretlen klasszikusunk. = Népszabadság, 1985. május 4. 15.
- BARABÁS Miklós önéletrajza. Sajtó alá rend. az előszót és a jegyzeteket írta Banner Zoltán. Kolozsvár : Dacia, 1985 169 p., 16 t. ill.
- SZILÁGYI Ferenc: A nemzet festője: Barabás Miklós. = Nyelvünk és Kultúránk, No. 58, 1985 70-77.

T.A.[TASNÁDI Attila]: Barabás Miklós jubileumára. = Népszava, 1985. febr. 8. 6.

1478. **Bartalis Mihály**
SONKOLY Károly: A pécsi székesegyház Bartalis Mihály készítette első apostolszobrai. = A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, 29 1984 (1985) 257-301. ill. G

SONKOLY Károly: A pécsi székesegyház Bartalis-féle első apostolszobrai. = Műemlékvédelem, 29, 1985, 1. 30-35. ill.

1479. **Beardsley, Aubrey**
GELLÉR Katin: A dekadencia rajzolója. = Műzsák, 1985. 1. 30-31. ill.

1480. **Benczúr Gyula**
SZILÁGYI Ferenc: Benczúr Gyula. = Nyelvünk és Kultúránk, No. 61, 1985 100-101. ill.

1481. **Bíró Mihály**
K.S.[KÓVÁGÓ Sarolta]: A kalapácsos ember. = Évfordulók 1986 (1985) 329-334. ill.

1482. **Borsos József**
SZ.KÜRTI Katalin: 110 éve született Borsos József (1875-1952). = Múzeumi Kurír, 5, 1985, 8. 46-54. ill.

RÁCZ Zoltán: Borsos József és az alföldi téglapítész. = Magyar Építőművészet, 1985, 1. 17-21., ill.

1483. **Bourdelle, Émile-Antoine**
DÉNES Zsófia: Gyorsfénykép Bourdelle-ről. = Dénes Zsófia: Ami a százból kimaradt. Bp.: Gondolat, 1985 129-131.

1484. **Brâncuși, Constantin**
KOSNÁR Roland: Brâncuși. = Műzsák, 1985. 1. 16-17. ill.

1485. **Cézanne, Paul**
SEBŐK Zoltán: A művész kaján tekintete [Cézanne önarcképe]. = Élet és Irodalom, 1985. szeptember 6. 15.

1486. **Clark, Adam**
D.Gy.[DANISS Győző]: Adam-Ádám Pest-Budán. = Évfordulók 1986 (1985) 251-256. ill.

1487. **Clarot, Johann Baptiste**
VÖRÖS Károly: Pesti emberek. = História, 7, 1985, 2. 18-19. ill.

1488. **Courbet, Gustave**
ARADI Nóra: Gustave Courbet. Bp.: Gondolat, 1985 241 p., [8] t. ill. (Szemtől szembe)

TASNÁDI Attila: Courbet, ahogyan ma látjuk. = Népszava, 1985. április 24. 6.

1489. **Csontváry Kosztka Tivadar**
RUDNAI Gábor: "Ki lehet és ki nem lehet zseni?": Csondváry példája három mai versben. = Somogy, 13, 1985, 5. 8-14.

1490. **Czetter Sámuel**
ELEK László: Egy nemzetközi mércével mérhető magyar rézmetsző: Czetter Sámuel. = Békés Megyei Múzeumok Közleményei, 9 (1985) 78-87.

1491. **Czigány Dezső**
Dénes Zsófia: Czigány Dezső első Ady arcképéről. = Élet és Irodalom, 1985. március 15. 15.

DÉNES Zsófia: Czigány Dezső első Ady arcképéről. = Dénes Zsófia: Ami a százból kimaradt. Bp.: Gondolat, 1985 310-311.

1492. **Degas, Edgar**
GUY MARICA, Viorica: Degas, a külön impresszionista. = Utunk, 1985. augusztus 9. 7. ill.

1493. **Derkovits Gyula**
KONTHA Sándor: Derkovits Gyula. = Ezer év: Arcképek a magyar történelemből. A szerk. biz. elnöke Kállai Gyula. Bp.: Hazafias Népfőnt, 1985 406-410. ill.

MAJOR Ottó: Halhatatlan-e Derkovits? = Major Ottó: Egy nemzet férfikora. Bp.: Szépirodalmi, 1985 211-215.

NUMAN István: Derkovits Gyula: Híd télen. = Művészet, 26, 1985, 4. 16-17. ill.

1494. **Dési Huber István**
DÉSI Huber István, Bp., Fészek Galéria, 1985. április 2-26. Az anyagot vál. és rend. Ury Ibolya. Bev. Timár Árpád. Bp.: Fészek Galéria, 1985 [4] p. + 10 dia, ill.

DÉSI Huber István és Sugár Andor festőművészek rézkarcából rendezett emlékkiállítás, Pépa, Jókai Művelődési Központ, 1985. június 9-30. Bev. Heitler László. Pépa: Művelődési Központ, 1985 [6] p., ill. ism. HEITLER László: Dési Huber István és Sugár Andor rézkarcai. = Népszava, 1985. július 2. 6.

DÉSI Huber István levele Beck Ö. Fülöpöz. Közli Kontha Sándor. = Népszava, 1985. július 22. 6.

DÉSI Huber István levelei Detre Lórándnak. Sajtó alá rend. és bev. Timár Árpád. = Művészet, 26, 1985, 5. 6-8.

HARANGOZÓ Márta: A válaszadás eszköze: Ma lenne 90 éves Dési Huber István. = Esti Hírlap, 1985. február 6. 2.

HORVÁTH György: A teoretikus festő: Kilencven éve született Dési Huber István. = Magyar Nemzet, 1985. február 6. 7.

RÓZSA Gyula: A felszólaló: Kilencven éve született Dési Huber István. = Népszabadság, 1985. február 6. 7.

1495. **Eiffel, Gustav**
DIENES Istváné: Eiffel-emlékek a múzeum archívumában [Bp., VI. Teréz körút, Nyugati pályaudvar]. = A Közlekedési Múzeum Évkönyve, 7 1983-1984 (1985) 557-573. ill. E F G

1496. **Einczinger Ferenc**
TEGLÁS János: "Könnyebb rajzolni, mint írni...": A kilencvennégy esztendő Einczinger Ferencné emlékei Babitsról. = Új Tükör, 1985. április 28. 10-11., ill.

1497. **Fábián Gáspár**
BÁTYAI Jenő: Fábián Gáspár emlékezete. = Magyar Nemzet, 1985. szeptember 2. 6. hoz. ZÁKONYI Ferenc: Fábián Gáspár emlékeztető. = Magyar Nemzet, 1985. szeptember 20. 12.

VÁMOSSY Ferenc: Fábián Gáspár (1885-1953): Rendhagyó gondolatok egy építész centenáriumán. = Magyar Építőművészet, 1985, 6. 54-56., ill. E F G R

1498. **Farkas István**
a.g.: Farkas István festészete. = Új Élet, 1985. március 15. 5.

1499. **Fémes Beck Vilmos**
FÉMES Beck Vilmos (1885-1918) emlékkiállítás. Székesfehérvár, István Király Múzeum, 1985. február 16.-március 17. A kiállítást rend. K.Kovalovszky Márta, Nagy Ildikó. A bevezetőt írta Nagy Ildikó. Bp.: István Király Múzeum, 1985 20 p., ill. E (István Király Múzeum közleményei. D. sorozat: 160.)

HORVÁTH Béla: Fémes Beck Vilmos emlékezete. = Élet és Tudomány, 1985. február 22. 235. ill.

NAGY Ildikó: Fémes Beck Vilmos (1885-1918). = Művészettörténeti Értesítő, 34, 1985, 3-4. 97-118. ill. G

-esse-[KENESSEI András]: Száz éve született Fémes Beck Vilmos. = Magyar Hírlap, 1985. február 18. 4.

1500. **Fényes Adolf**
OELMACHER Anna: Fényes Adolf emlékére. = Népszava, 1985. december 28. 6.

1501. **Ferenczy Károly**
NÉMETH Lajos: Ferenczy Károly. = Ezer év: Arcképek a magyar történelemből. A szerk. biz. elnöke Kállai Gyula. Bp.: Hazafias Népfőnt, 1985 402-403. ill.

1502. **Feszli Frigyes**
Feszli Frigyes 1821-1884. Bp., Budapesti Történeti Múzeum, 1984/1985 > 1984, 1338 ism. BIBÓ István: Feszli Frigyes életműkiállítása a Budapesti Történeti Múzeumban. = Művészet, 26, 1985, 5. 48-50. ill.

KOMÁRIK Dénes: A nemzeti építészstílus keresése: Feszli és a Pesti Vigadó. = Építés-Építészettudomány, 17, 1985, 1-2. 127-136. ill.

ZÁDOR Anna: Feszli Frigyes. = Ezer év: Arcképek a magyar történelemből. A szerk. biz. elnöke Kállai Gyula. Bp.: Hazafias Népfőnt, 1985 287-289. ill.

1503. **Feszty Adolf**
SZÉNÁSSY Árpád: Egy elfelejtett bazár [Bp., V. Petőfi Sándor u., egykori Haris Bazár]. = Magyar Nemzet, 1985. október 28. 6. ill.

- SZÉNÁSSY Árpád:** A Feszty-terv [Budapest csatomázása]. = *Természet Világa*, 116, 1985, 11. 522-524. ill.
- SZÉNÁSSY Árpád:** A kora eklektika kiváló mestere : 85 éve hunyt el Feszty Adolf. = *Magyar Építőművészet*, 1985, 3. 56-57., ill. E F G R
- 1504. Gábel Frigyes**
- FERKAI András:** Beszélgetés Gábel Frigyesrel. = *Magyar Építőművészet*, 1985, 5. 51-52., ill. E F G R
- 1505. Gallé, Emil**
- ACSAY Judit:** Gallé, Tiffany, Lalique. = *Művészet*, 26, 1985, 3. 42-46. ill.
- 1506. Gaudi, Antoni**
- GERLE János:** A katedrális [Barcelona, Sagrada Família]. = *Interpress Magazin*, 1985, 6. 64-69. ill.
- MORAVÁNSZKY Ákos:** Antoni Gaudi. Bp. : Berlin : Henschelverlag, 1985 35 p., [44] t. ill.
- 1507. Goldman György**
- kiáll. Szombathelyi Képtár, 1985 *ism.* **POGÁNY Ö. Gábor:** Goldman György emlékkiállítás. = *Népszava*, 1985. március 8. 6.
- Theisler György:** Goldman György. Bp. : Corvina, 1984 > 1984. 1344. *rec.* **HEITLER László:** Elszalasztott lehetőség. = *Művészet*, 26, 1985, 4. 38-41. ill.
- 1508. Gulácsy Lajos**
- N.HORVÁTH László:** Újabb Gulácsy-emlék, némi elrajzolásal? [> 1984. 1345.]. = *Új Auróra*, 1985, 2. 127-128.
- 1509. Gundelfinger Gyula**
- SZINYEI Merse Anna:** Gundelfinger Gyula egy elfelejtett magyar tájképfestő (1833-1894). = *Művészettörténeti Értesítő*, 34, 1985, 1-2. 32-47. ill.
- 1510. Handler Nándor**
- WINKLER Gábor:** Handler Nándor soproni téglapületei. = *Magyar Építőművészet*, 1985, 1. 14-16., ill.
- 1511. Harmincad, Milan**
- HOLČIK, Štefan:** K vzniku budovy Slovenského národného múzea v Bratislave. = *Ars*, 1985, 2. 59-66., ill. E G
- 1512. Hoffmann, Josef**
- BOGNER, Dieter:** Josef Hoffmann geometrikus domborművei. = *Magyar Építőművészet*, 1985, 52-54., ill.
- 1513. Horvay János**
- DOJCSÁK Győző:** Egy távoli Kossuth-szobor [New York]. = *Élet és Tudomány*, 1985. március 15. 341. ill.
- 1514. Höller Gyula**
- VARGA Gyula:** A pusztacsalládi Szent István-szobor. = *Magyar Nemzet*, 1985. május 13. 6.
- 1515. Hugo, Victor**
- ÁDÁM Péter:** Victor Hugo grafikái. = *Nagyvilág*, 30, 1985, 5. 745-747. ill.
- 1516. Huszár Vilmos**
- EX, Sjarel - HOEK, Els:** Vilmos Huszár, schilder en ontwerper 1884-1960. Utrecht : Reflex, 1985 229 p., ill.
- GERGELY Mariann:** Huszár Vilmos és a holland de Stijl. Disszertáció, ELTE Bölcsészettudományi Kar, Művészettörténeti Tanszék. Bp., 1985
- HUSZÁR Vilmos (1884-1960)** festő, tervező. Bp., Magyar Nemzeti Galéria, 1985. július 9.-szeptember 1. Írta Gergely Mariann. Bp. : Magyar Nemzeti Galéria, 1985 [6] p., ill. (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai ; 1985.3.) *ism.* **BÁN András:** Huszár Vilmos emlékkiállítás. = *Magyar Nemzet*, 1985. július 19. 6.; **DALLA László:** Hazatérő műalkotások. = *Vasárnapi Hírek*, 1985. június 30. 7.; **GERGELY Marianne:** Huszár Vilmos kiállítás Hága után Budapesten. = *Művészet*, 26, 1985, 8. 57. ill.; **GERGELY Mariann:** Huszár Vilmos újraíthon. = *Művészet*, 26, 1985, 11-12. 52-56. ill.; **HOLLÓSI, Éva:** Nach etwa achtzig Jahren wieder zu Hause. = *Budapester Rundschau*, 1985. július 29. 9. ill.; **P.SZABÓ Emő:** Huszár Vilmos hazatért. = *Budapest*, 23, 1985, 11. 2. ill.; **SZÉKELY András:** Fekete-fehér-piros-sárga. = *Népszabadság*, 1985. július 30. 7.; **VADAS József:** Huszár vágások.
- = *Élet és Irodalom*, 1985. augusztus 23. 13.; w.i.[**WAGNER István:** Múzeumi előzetes. = *Magyar Hírlap*, 1985. július 5. 6.; **WAGNER István:** Virágzó almafák : Egy festői életút állomásai. = *Magyar Hírlap*, 1985. augusztus 16. 6.
- 1517. Illés István**
- RAJ Tamás:** A Jeruzsálemi dombormű magyar mestermunka. = *Magyar Nemzet*, 1985. január 5. 14.
- 1518. Iványi Grünwald Béla**
- KATONA Imre:** Iványi-Grünwald Béla útja szülőföldjétől Nagybányáig. = *Somogy*, 13, 1985, 4. 90-93.
- SZÁNTÓ R. Judit:** Maler im Banne des Lichts. = *Budapester Rundschau*, 1985. szeptember 9. ill.
- TELEPY Káta:** Iványi-Grünwald Béla. Bp. : Képzőművészeti, 1985 105 p., 38 t. ill. E *rec.* **TASNÁDI Attila:** Egy nagybányai mester újrafelfedezése. = *Népszava*, 1985. július 19. 6.
- 1519. Izsó Miklós**
- HERENDI Miklós:** Izsó Miklós portrészobrai. Szakdolgozat, ELTE Bölcsészettudományi Kar, Művészettörténeti Tanszék. Bp., 1985
- ZÁDOR Anna:** Izsó Miklós. = *Ezer év : Arcképek a magyar történelemből. A szerk. biz. elnöke Kállai Gyula. Bp. : Hazafias Népfront*, 1985 290-292.
- 1520. Kandinszkij, Vaszilij**
- kiáll. New York, Guggenheim Museum, 1985 *ism.* **CSÁK Elemér:** Kandinszkij Párizsban. = *Új Tükör*, 1985. július 21. 24-25. ill.
- 1521. Kanitz Félix Fülöp**
- BELCEVA, Diana:** Kanitz Félix Bulgáriának szentelt művészi öröksége : Az ismert és ismeretlen Kanitz. Szakdolgozat, ELTE Bölcsészettudományi Kar, Művészettörténeti Tanszék. Bp., 1985
- 1522. Katona Ferdinánd**
- NOVOTNÁ, Mária:** Malier rodneho kraja : K 120 výročia narodenia Ferdinanda Katona. = *Výtvarný život*, 30, 1985, 4. 38-40., ill.
- 1523. Kemény Jenő**
- BARTHA Andrea:** A szinpadai látvány megújulása a századelőn : Kemény Jenő. Szakdolgozat, ELTE Bölcsészettudományi Kar, Művészettörténeti Tanszék. Bp., 1985
- 1524. Kininger, Vincenz Georg**
- RÓZSA György:** Batsányi vagy Kininger? = *Kortárs*, 29, 1985, 2. 168. ill.
- 1525. Kiss György**
- CSÁKY Károly:** A drégelyi Szondi-emlék története és a honti Szondi kultusz. = *Csáky Károly: Honti barangolások. Pozsony : Madách*, 1985 102-112. ill.
- 1526. Klimt, Gustav**
- KOLLER, Manfred:** Klimt 1902-ben készült Beethoven-fríze és a falfestmények restaurálásának problémái a 19. században és a 20. század elején. = *Múzeumi Műtárgyvédelem*, 14 (1985) 247-265., ill.
- SÁRMÁNY Ilona:** Botrány az egyetemen. = *Interpress Magazin*, 1985, 5. 80-84. ill.,
- 1527. Klerk, Michel de**
- TIHANYI Judit - HALMOS György:** Michel de Klerk és az Amszterdami Iskola. = *Magyar Építőművészet*, 1985, 1. 22-24., ill.
- 1528. Kner Imre**
- LÉVAY Botondné:** A Debreceni Egyetemi Könyvtár Kner gyűjteményeiről. = *Könyv és Könyvtár*, 14 (1985) 33-85. ill. E
- ZÖLDY Pál:** Kner Imre szakkönyvtára : A Magyar Iparművészeti Főiskola Könyvtárának Kner-köllygyűjteménye. Békéscsaba : Gyoma : Kner Nyomdaipari Múzeum, 1985 63 p., ill. (A Kner Nyomdaipari Múzeum füzetei ; 9.) *rec.* (murányi)[**MURÁNYI Gábor:** A Tevan és a Kner műhely múltja. = *Magyar Nemzet*, 1985. augusztus 30. 7.

1529. Kner Izidor

MURÁNYI Gábor: A nyomdaalapító : Százhuszonöt éve született Kner Izidor. = Magyar Nemzet, 1985. február 5. 7.

1530. Komor Marcell és Jakab Dezső

MARTINOVIC-CVIJIN, Kata: Komor Marcell és Jakab Dezső szabadkai munkássága. = Úzenet, 15, 1985, 9. 549-554. ill.

1531. Kovács István

APRÓ Ferenc: Kovács István életéhez és családfájához. = Szegedi Könyvtári Műhely, 24, 1985, 4. 144-148. ill.

1532. Kraft, Johann Peter

Frodl-Schneemann, Marianne: Johann Peter Kraft, 1780-1856. Wien : München : Herold, 1984 > 1984. 1356. rec. RÓZSA, György = Acta Historiae Artium, 31, 1985, 1-4. 106-110. ill.

1533. Kuninke, Adolph

IGAZ Rita - KAJÁN Imre: A Dunakanyar a XIX. század elején egy osztrák festőtutázó és egy magyar tudós szemével, 1-2. = Dunakanyar, 21, 1985, 2. 41-46., ill., 3. 46-50. ill.

1534. Lawrence, David Herbert

B.M.: A festő Lawrence. = Műzsák, 1985. 3. 12-13. ill.

1535. Lechner Ödön

BÁTYAI Jenő: Három szegedi épület. = Magyar Nemzet, 1985. október 18. 10.

KISMARTY-LECHNER Kamill: Nemzeti értékeinkről - Lechner kapcsán. = Magyar Nemzet, 1985. szeptember 7. 14.

LECHNER Ödön 1845-1914 emlékkiállítás a művész születésének 140. évfordulójára. Bp., OMF Magyar Építészeti Múzeuma, 1985. augusztus 2.-szeptember 30. A kiállítást rend. és a katalógust szerk. Hadik András, Pusztai László. Bp.: OMF Magyar Építészeti Múzeuma, 1985 118 p., ill. tart.

Lechner Ödön: Önéletrajzi vázlat. 6-11.; Lechner Ödön: Magyarforma nem volt, hanem lesz. 12-16.; Kismarty Lechner Kamill: Lechner Ödönről és az építészetéről. 17-30.; Hadik András: Lechner Ödön építőművész pályája. 31-53.; Sümegi György: Lechner Ödön kecskeméti munkái. 54-60.; Mende Ferenc: Lechner Ödön épületeinek műemléki védelme. 61-63.; Mendöl Zsuzsa: Lechner Ödön és a Zsolnay gyár kapcsolata. 64-65.; Pusztai László: Arcképek Lechner Ödönről. 66-73.; Gerle János: A Lechner követőkről. 74-82.; Katalógus. 83-100.; Szemelvények a Lechner-irodalomból. 101-116.; Csete György: Élő építészet felé. 117. ism. HEGYI Gyula: Lechner Ödön a mai Várban. = Magyar Hírlap, 1985. augusztus 23. 6.; K.V. [KOMOR Vilma]: Mi látható a Lechner kiállításon? [beszélgetés Pusztai Lászlóval]. = Magyar Nemzet, 1985. július 30. 4.; KOMOR Vilma: Lechner és világa : Perújrafelvétel és emlékezés. = Magyar Nemzet, 1985. augusztus 17. 5.

SIMON Magdolna: Pártos Gyula és Lechner Ödön : A Rudolf Lovassági Laktanya tervvel (1886-1887) a Bács-Kiskun Megyei Levéltárban. = Művészettörténeti Értesítő, 34, 1985, 3-4. 190-192., ill.

1536. Lehmbruck, Wilhelm

Wilhelm LEHMBRUCK : Szobrok, festmények, grafikák : A düssburgi Wilhelm Lehmbruck Múzeum kiállítása. Bp., Szépművészeti Múzeum, 1985. A kiállítást rend. és a katalógust szerk. Cifka Pétemé. Bev. Merényi Ferenc. A katalógust írta Siegfried Salzmann, Margarita Lahusen. Bp.: Szépművészeti Múzeum, 1985 64 p., ill. ism. EMBER Mária : Magyar Nemzet, 1985. február 18. 7.; (Hevér) [HEVÉR Zoltán] = Új Ember, 1985. február 24. 6.; HOLLÓSI Éva: Interesse aus menschlichen Körper. = Budapesti Rundschau, 1985. február 5. 9. ill.; NAGY Zoltán: Városok, stációk. = Művészet, 26, 1985, 5. 44-47., ill.; P.SZABÓ Ernő: Wilhelm Lehmbruck szobrai. = Új Tükör, 1985. február 10. 3.; TASNÁDI Attila: Egy lélekklató szobrász. = Népszava, 1985. február 15. 6.

1537. Lesznai Anna

BALÁZS Ádám: Száz éve született Lesznai Anna. = Magyar Hírek, 1985. február 2. 3., ill.

FARKAS Katalin - JANKOVICH Júlia: Édenkert : Emlékezés Lesznai Annára. = Film, Színház, Muzsika, 1985. november 16. 21., ill.

VARGA József: Kezdetben volt a kert. = Új Tükör, 1985. január 6. 23., ill.

VEZÉR Erzsébet: Emlékezés Lesznai Annára. = Kritika, 1985, 1. 19., ill.

1538. Liebermann, Max

kiáll. Berlin, Nationalgalerie, 1985 ism. EMBER Mária: Liebermann és Hrdlicka : Két jelentős kiállítás Berlinben. = Magyar Nemzet, 1985. szeptember 7. 9.

1539. Ligeti Pál

Sz.A. [SZÉKELY András]: Ligeti Pál : Születésének századik évfordulója. = Népszabadság, 1985. május 29. 7.

1540. Macskovics Titusz

DURANCI, Bela: Titus Mačković (1851-1919). = Úzenet, 15, 1985, 9. 540-548., ill.

1541. Madarász Viktor

SZILÁGYI Ferenc: Madarász Viktor (1830-1917). = Népszava és Nyelvünk, No.60, 1985 59-64., ill.

1542. Majakovszkij, Vlagyimir

LAVRENTYEV, A.N.: Majakovszkij és a termelés művésze. = Ipari Forma, 9, 1985, 6. 13-17., ill.

1543. Major Henrik

BATÁRI Gyula: Kőhalmi Béla és Major Henrik. = Új Tükör, 1985. augusztus 4. 45., ill.

1544. Malevics, Kazimir

KÖRNER Éva: Egy orosz Berlinben avagy Malevics és a Bauhaus találkozása. = Művészet, 26, 1985, 11-12. 60-67., ill. RUZSA György: Négyzetek és körök festője. = Műzsák, 1985. 3. 18-19., ill.

Szabó Júlia: Kazimir Malevics.. Bp.: Corvina, 1984 > 1984. 1363. rec. BÁN András: A művészet kiskönyvtára. = Magyar Nemzet, 1985. március 12. 7.; RUZSA György = Ars Hungarica, 13, 1985, 2. 252-253.

1545. Manet, Edouard

VÉGVÁRI Lajos: 100 éve halt meg Manet. = A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, 22-23 1983-1984 (1985) 189-206., ill.

1546. Maticska Jenő

MURÁDIN Jenő: Maticska Jenő. Bukarest : Kriterion, 1985 75 p., 60 t., ill. rec. BANNER Zoltán = Utunk, 1985. augusztus 16. 7. ill.; TASNÁDI Attila: Egy századvégi festő ébresztése. = Népszava, 1985. november 5. 6.

1547. Máttis-Teutsch János

DEAC, Mircea: Mattis-Teutsch : si realismul constructiv = und die konstruktive Realismus. Pref. Georghe Macovescu. Cluj : Dacia, 1985 96[4] p., 16 t. ill.

MARTON Lili: Egy befejezetlen könyv. = Utunk, 1985. december 20. 7.

MEZEI József: Máttis Teutsch vára. = Művelődés, 38, 1985, 1. 16-17., ill.

Szabó Júlia: Máttis Teutsch János. Bp.: Corvina, 1985 > 1984. 1367. rec. B. HAJTÓ Zsófia = Hungarológiai Értesítő, 7, 1985, 3-4. 173.

1548. Mednyánszky László

Holeša, Peter: Ladislav Mednansky. = Vlastivedný časopis, 34, 1985, 1. 45-46., ill.

1549. Mészáros László

KENESSEI András: Michelangelói példakép : Nyolcvan éve született Mészáros László. = Magyar Hírlap, 1985. szeptember 18. 6.; P.SZÚCS Julianna: Az a bizonyos egy százalék : Nyolcvan éve született Mészáros László. = Népszabadság, 1985. szeptember 14. 13.; T.A. [TASNÁDI Attila]: Mészáros László emlékezete. = Népszava, 1985. szeptember 18. 6.

1550. Mészöly Géza

BODNÁR Éva: Mészöly Géza. Bp.: Corvina, 1985 34 p., [48] t., ill. E F G rec. WAGNER István: Magyar táj - magyar ecsettel. = Magyar Hírlap, 1985. december 11. 6.

POGÁNY Ö. Gábor: A magyar tájfestészet atyja. = Téglaipar, 9, 1985, 12. 6.

1551. Moholy-Nagy László

HAJDÚ Éva: Moholy-Nagy László kilencven éve született. = Magyar Nemzet, 1985. július 20. 8.

MUZSLAINÉ Katona Júlia: 90 éve született Moholy-Nagy László festőművész, fotográfus, művészeti szakíró. = Eseménynaptár, 1985, 3. 24-27., ill.

PASSUTH, Krisztina: Moholy-Nagy. London: Thames and Hudson, 1985 446 p., ill. rec. WHITFORD, Frank = Burlington Magazin, 127, No 992, 1985, 815-816.

P SZÜCS Julianna: Moholy-Nagy, túl az időszerűsége : Születésének 90. évfordulójára. = Népszabadság, 1985. július 20. 15.

1552. Molnár Farkas

ANTAL István: Beszélgetés Molnár Farkas özvegyével és leányával. = Magyar Építőművészet, 1985, 5. 16-17., ill. E F G R

MEZEI Ottó: Meg egyszer Molnár Farkasról. = Magyar Építőművészet, 1985, 5. 13-15., ill. E F G R

1553. Monet, Claud

ROSSI BORTOLATTO, Luigina: Monet művészete, 1870-1889. Bp.: Corvina, 1985 115 p., ill. (A művészet klasszikusai) rec. WAGNER István: Mona Lisától a Tavirózákig. = Magyar Hírlap, 1985. augusztus 30. 6.

1554. Munkácsy Mihály

PERNECZKY, Géza: Immortal academicism?: Notes on Mihály Munkácsy's painting. = The New Hungarian Quarterly, 26, No. 99, 1985 167-171., ill.

RÁSZLAY Tibor: Munkácsy Mihály származása és elhivatottsága. = Magyar Nemzet, 1985. november 2. 14. hoz. BÁTAYAI Jenő: Munkácsy Mihály unokaöccse. = Magyar Nemzet, 1985. november 25. 6.; CZEGLÉDI Imre: Mi az igazság Munkácsy származásáról? = Magyar Nemzet, 1985. december 2. 6.

Végvári Lajos: Munkácsy Mihály. Bp.: Képzőművészeti, 1983 > 1984, 1376. rec. SALAMON Nándor: Munkácsyról - hetedszer. = Borsodi Művelődés, 10, 1985, 1. 93-96.

1555. Moiret Ödön

MOIRET : Edmund Moiret 1883-1967. Möbel und frühe Plastiken. Wien, Österreichisches Museum für angewandte Kunst, 6. September-10. November 1985. Katalog Ilona Sármany, Cristian Witt-Döring. Wien: Österreichische Museum für angewandte Kunst, 1985 48 p., ill.

1556. Nagy István

Murádin Jenő: Nagy István. Bukarest: Kriterion, 1984 > 1984. 1377. rec. BEKE György: A festő és szülőföldje. = A Hét, 1985. január 17. 6-7.; SÜMEGI György: Művészet, 26, 1985, 7. 54-56., ill.

1557. Nagypáti Kukac Péter

JUHÁSZ Erzsébet: Nagypáti Kukac Péter. Újvidék: Fórum, 1985 38 p., 24 t., ill. ism. FEHÉR Ferenc: Kukac Péter festői világa. = Új Symposion, 20, 1985, 11-12. 46-47.; SZOMBATHY Bálint: Első naív festőnk. = Új Symposion, 20, 1985, 11-12. 47-48.

1558. Nemes Lampérth József

kiáll. Bp., Kassák Emlékmúzeum és Archivum, 1984 > 1984. 1378. ism. MEZEI Ottó: Nemes Lampérth József kiállítása. = Magyar Építőművészet, 1985, 2. 60., ill.; SZABÓ, Júlia: József Nemes Lampérth: A commemorative exhibition and album. = The New Hungarian Quarterly, 26, No. 98, 1985 178-180., ill.

LUKÁCSY Sándor: Nemes Lampérth József. = Új Írás, 25, 1985, 1. 85-86., ill.

Mezei Ottó: Nemes Lampérth József. Bp.: Corvina, 1984 > 1984. 1378. rec. SZABÓ, Júlia: József Nemes Lampérth: A commemorative exhibition and album. = The New Hungarian Quarterly, 26, No. 98, 1985 178-180., ill.

1559. Nikelszky Géza

MÁRFI Attila: Adatok Nikelszky Géza munkásságához: A Nikelszky-hagyaték a Baranya Megyei Levéltárban. = Baranyai Helytörténetírás, 1983-1984 (1985) 353-389., ill. G

1560. Ohmann Béla

BÁTAYAI Jenő: Kőrösi Csomasszegedi szarkofágja. = Magyar Nemzet, 1985. április 29. 6.

1561. Orbók Lóránd

KOVALOVSKY Miklós: Vitéz László és Lorenzo Azertis. = Magyar Nemzet, 1985. február 22. 12.

LÁZÁR Márta: Orbók Lóránd életműve. = Magyar Nemzet, 1985. március 13. 6.

1562. Orlai Petrich Soma

Keserő Káta: Orlai Petrich Soma, 1822-1880. Bp.: Képzőművészeti, 1984 > 1984. 1379. rec. KERNY Terézia = Ars Hungarica, 13, 1985, 2. 252-253.; Sz. KÜRTI Katalin = Alfold, 36, 1985, 7. 95-96.; Sz. KÜRTI Katalin = Békési Élet, 20, 1985, 2. 244-246.

SZIJ Béla: Orlai Petrich Soma műfajteremtő festészete. = Élet és Tudomány, 1985. március 15. 335-337., ill.

1563. Örkényi Strasser István

KERTAI Klára: Örkényi Strasser István. = Új Élet, 1985. május 15. 7.

1564. Paál László

EMBER Mária: Mi újság Paál László körül [beszélgetés Bényi Lászlóval]. = Magyar Nemzet, 1985. július 20. 8., ill.

1565. Piacsek család

SZILY Imre Balázs: Egy pécsi építész-dinasztia: a Piacsek család. = Magyar Építőművészet, 1985, 3. 58-61., ill. E F G R

1566. Poelzig, Hans

Heuss, Theodor: Hans Poelzig. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1985 rec. M. Á. [MORAVÁNSZKY Ákos] = Magyar Építőművészet, 1985, 4. 63.

1567. Pollack Mihály

PÉCSI szennázció: Pollack-modell Himesházán [A pécsi székegyház famodellje]. = Magyar Hírlap, 1985. december 27. 9.

1568. Rahl, Karl

SVAJECER, Oto: Karl Rahl u Galeriji likovnih umjetnosti u Osijeku. = Peristil, 27-28 1984-1985 (1985) 203-212., ill. G

1569. Raichle J. Ferenc

BÁTAYAI Jenő: Raichle és Szeged. = 7 Nap, 1985. július 12. 26.

MARTINOVIĆ-CVIJIN, Kata: Suboticka opus Ferenca J. Rajhla. Subotica: Rukovet, 1985 rec. DÉVAVÁRI Zoltán: Európai mérték. = 7 Nap, 1985. április 12. 30-31., ill.; LÉVAY Endre: Aki építészetével városunkon örök nyomot hagyott. = Úzenet, 15, 1985, 9. 581-582.

1570. Renoir, Auguste

BRODSZKAJA, Natalia: Auguste Renoire. Bp.: Leningrád: Corvia; Auróra, 1985 11 p., [13] t., ill. (Az egyetemes festészet mesterei)

1571. Révész Imre

KERESZTYÉN Balázs: Révész Imre nyomában Vinogradován. = Borsodi Művelődés, 10, 1985, 2. 23-24.

1572. Rippl-Rónai József

DÉNES Zsófia: Rippl-Rónai tíz arca. = Dénes Zsófia: Ami a százból kiemart. Bp.: Gondolat, 1985 125-128.

Laczkó András: Ecset és toll. Bp.: Akadémiai, 1983 > 1984. 1385. rec. RTAKÁCS Olga = Hungarológiai Értesítő, 7, 1985, 3-4. 107.

LACZKÓ András: Rippl-Rónai József és Kner Imre levélváltása. = Magyar Nemzet, 1985. január 7. 7. hoz. SZIJ Rezső: Rippl-Rónai levelek és Knerék. = Magyar Nemzet, 1985. február 4. 6.

NÉMETH Lajos: Rippl-Rónai József. = Ezer év: Arcképek a magyar történelemből. A szerk. biz. elnöke Kállai Gyula. Bp.: Hazafias Népfőnt, 1985 404-405., ill.

- NAGY Csaba:** Rippl-Rónai József levelei Ernst Lajoshoz és Tóth Ferenchez. = Somogy, 13, 1985, 2. 86-93.
- PANDUR József:** Muzsika Rippl-Rónai József házában. = Somogy, 13, 1985, 6. 57-61.
- SZABADI Judit:** Rippl-Rónai Józsefről - évfordulónélkül. = Kritika, 1985. 4. 17-19., ill.
- TAKÁTS Gyula:** Róma-hegyi alkalmi triumvirátus : Rippl-Rónai, Medgyessy és Bacskay Béla. = Takáts Gyula: Tükrök szava - betűk arca. Bp. : Szépirodalmi, 1985 152-159.
- 1573. Roesner, Carl**
- NEMES, Márta:** Die unbekannten Pläne von Carl Roesner zum Wiederaufbau des Pester Deutschen Theaters im Jahre 1847/48. = Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege, 39, 3-4. 99-104., ill.
- 1574. Rosenthal Dávid Konstantin**
- GLÜCK Jenő:** Constantin Daniel Rosenthal : Adatok egy forradalmár festő életrajzához. = Művelődés, 38, 1985, 3. 41., ill.
- 1575. Rosetti, Dante Gabriel**
- Cs. SZABÓ László:** Látomások a Temze parton : Beatrice Londonban. = Cs. Szabó László: Őrzök. Bp. : Gondolat, 1985 502-511.
- 1576. Róth Miksa**
- GELLÉR Katalin:** Egy képzeletbeli üvegmuzeumról [Bp., VII. Nefelejcs u. 26.]. = Művészet, 26, 1985, 3. 16-17., ill.
- RÓTH Amália:** Üzenet az üvegeseeknek. = Üvegipar, 17, 1985, 11. 3.
- RÓTH Miksa üvegfestő-ipaművész emlékkiállítás.** Kecskeméti Galéria, 1985. május 25. - szeptember 15. A kiállítást rend. és a katalógust írta Simon Magdolna. Kecskemét : Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1985 47 p., ill. G (A Kecskeméti Galéria kiadványai; 2/4.) **benne:** Róth Miksa: Egy üvegfestőművész az üvegfestészetről. 8-15. **ism. SZATMÁRI Gizella:** Üvegfestészet a századfordulón. = Népszava, 1985. november 15. 4.
- 1577. Rousseau, Henri**
- FÖLDES Anna:** Mesék az álmok birodalmában. = Nők Lapja, 1985. augusztus 3. 14-15., ill.
- 1578. Rudnay Gyula**
- PÉTER László:** A festő és a költő barátsága : Rudnay Gyula és Juhász Gyula leveleiből. = Péter László: Makói kistükör. Makó : József Attila Múzeum, 1985 57-59.
- 1579. Ruttkay György**
- LOSONCI Miklós:** Ruttkay György aktivista festő életműve. = A Miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve, 22-23 1983-1984 (1985) 207-231., ill. G
- 1580. Scheiber Hugó**
- LÁNCZ Sándor:** Egy mappa története : Scheiber Hugóról. = Művészet, 26, 1985, 11-12. 28-33., ill.
- 1581. Schönberger Armand**
- András Edit:** Schönberger Armand. Bp. : Corvina, 1984 (A művészet kiskönyvtára) > 1984. 1392. **rec. BÁN András:** A művészet kiskönyvtára. = Magyar Nemzet, 1985. március 12. 7.; **SZÁNTÓ R. Judit:** Der Maler Armand Schönberger. = Budapest Rundschau, 1985. szeptember 30. 9., ill.
- 1582. Schramm Tibor**
- ÁBRAHÁM László:** Egy érdekes ex libris a régi Romániából. = Kisgrafika, 14, 1985, 1. 25-26., ill.
- 1583. Sehtel, Fjodor**
- FEKETE Ferenc:** Fjodor Sehtel építésze. = Magyar Építőművészet, 1985, 2. 42-46., ill. E F G R
- 1584. Selden, Václav**
- VARANNAI Gyula:** Václav Seiden műhelye. = Az Érem, 41, 1985, 2. 13-14., ill. E
- 1585. Steindl Imre**
- WAGNER, István:** Imre Steindl - Erbauer des Parlaments. = Budapest Rundschau, 1985. november 4. 6., ill.
- WAGNER, István:** Wien und Budapest - architektonische Parallelen Imre Steindl neogotisches Lebenswerk. = Pannonia, 13, 1985, 3-4. 70-72., ill.
- 1586. Stróbl Alajos**
- BÖLÖNY József:** A Kolozsvári testvérpár Szent György szobráról. = Magyar Nemzet, 1985. május 6. 6. **hoz. PÉTER László:** A szegedi Szent György-szobor. = Magyar Nemzet, 1985. május 29. 6.; **TÖRÖK Gábor:** A Szent György szobor másolatai. = Magyar Nemzet, 1985. június 14. 6.
- 1587. Szathmáry Pap Károly**
- WAGNER István:** Ein Hofmaler der rumänischen Könige Szathmáry, Sohn dreier Länder. = Pannonia, 13, 1985, 1. 41-44., ill.
- WAGNER István:** Szathmáry Pap Károly - az européer. = Művészet, 26, 1985, 8. 44-47., ill.
- 1588. Székely Bertalan**
- AKNAY Tibor:** 150 éve született Székely Bertalan festőművész. = Eseménynaptár, 1985, 2. 41-43., ill.
- Bakó Zsuzsanna:** Székely Bertalan (1835-1910). Bp. : Képzőművészeti, 1982 **rec. BOGYAY, Tothomas von** = Südost Forschungen, 44 (1985) 333-334.
- BAKÓ Zsuzsanna:** Székely Bertalan. = Interpress Magazin, 1985, 5. 126-131., ill.
- EMBER Mária:** Akinek München megpecsételte sorsát. = Magyar Nemzet, 1985. május 8. 7.
- KEMÉNY István:** Az emlékezet festője. = Műsák, 1985, 2. 28-29.
- LOSONCI Miklós:** Székely Bertalan emléktárlata [Szada, Székely Bertalan Emlékház]. = Új Tükör, 1985. május 19. 3., ill.
- SZÉKELY András:** II. Lajostól a Vészerződésig : 150 éve született Székely Bertalan. = Népszabadság, 1985. május 8. 7.
- SZILÁGYI Ferenc:** Székely Bertalan (1835-1910). = Nyelvünk és Kultúránk, No. 61, 1985 95-100., ill.
- T.A. [TASNÁDI Attila]:** Székely Bertalan ünnepén. = Népszava, 1985. május 8. 6.
- ZÁDOR Anna:** Székely Bertalan. = Ezer év : Arcképek a magyar történelemből. A szerk. biz. elnöke Kállai Gyula. Bp. : Hazafias Népfront, 1985 293-294., ill.
- 1589. Szerelmey Miklós**
- Balaton album.** Rajzolta és szerkesztette Szerelmey Miklós. Bp. : AKV, 1983 (AKV reprint) **ism. A. GERGELY András:** A Balaton képes albuma. = Magyar Hírek, 1985. április 27. 22., ill.
- GOSZTOLA Annamária:** Szerelmey Miklós litográfus (1803-1875). = Művészettörténeti Értesítő, 34, 1985, 1-2. 11-31., ill.
- 1590. Tatlin, Vlagyimir**
- KÖRNER, Éva:** Tatlin : Outlines of a career in the context of contemporary Russian avantgarde art as related to eastern and western tendencies. = Acta Historiae Artium, 31, 1985, 1-4. 71-89., ill.
- Tatlin.** Szerk. Larisa Alekszejevna Zsadova. Bp. : Corvina, 1984 > 1984. 1405. **rec. ANDRÁS, Edit:** A comprehensive work on Tatlin. = Hungarian Book Review, 27, 1985, 2. 19-20., ill.; **MAJOR Máté:** Magyar Építőművészet, 1985, 2. 64.; **RUZSA, György:** The stem mistrel of cranks... Notes on the first major book on Tatlin. = Interpress grafika, 1985, 2. 66-73., ill.
- 1591. Tevan Andor**
- GAÁL Endre:** A Tevan-nyomda betűmintája : A mintakönyvek hasonmásával. Békéscsaba : Kner Nyomdaipari Múzeum, 1985 [29] p., ill. (A Kner Nyomdaipari Múzeum füzetei ; 8.) **rec. (murányi) [MURÁNYI Gábor]:** A Tevan és a Kner műhely múltja. = Magyar Nemzet, 1985. augusztus 30. 7.
- PAPP János:** Tevan Andor irattára és levelezése a Magyar Tudományos Akadémia kézirattárában. Békéscsaba : Gyoma : Kner Nyomdaipari Múzeum, 1985 36 p. (A Kner Nyomdaipari Múzeum füzetei ; 7.) **rec. (murányi) [MURÁNYI Gábor]:** A Tevan és a Kner műhely múltja. = Magyar Nemzet, 1985. augusztus 30. 7.

1592. Than Mór

SZILÁGYI Ferenc: Than Mór. = Nyelvünk és Kultúránk, No. 59, 1985 59-64., ill.

1593. Tihanyi Lajos

EMBER Mária: Csúcsos fejek, szárnyas vállak : Száz éve született Tihanyi Lajos. = Magyar Nemzet, 1985. október 19. 10., ill.

FÜLEP, Lajos: Lajos Tihanyi - the portrait of the painter. = The New Hungarian Quarterly, 26, No. 98, 1985 173-177., ill. -esse-[KENESSEI András]: A százéves modern : Tihanyi Lajos születésnapján. = Magyar Hírlap, 1985. október 19. 6.

KOVÁCS Júlia: 100 éve született Tihanyi Lajos festőművész. = Eseménynaptár, 1985, 4. 13-16., ill.

KOVÁCS Júlia: 100 éve született Tihanyi Lajos. = Rajztanítás, 27, 1985, 4. 26-29., ill.

PSZÜCS Julianna: Kései koszorú Tihanyi Lajosnak : Születésének századik évfordulójára. = Népszabadság, 1985. október 19. 15.

TASNÁDI Attila: Egy lélek bűvár festő emlékezete. = Népszava, 1985. október 18. 6.

1594. Tornyai János

ERDŐSI Káta: A megtalált festmények nyomában [beszélgetés Bodnár Évával]. = Dunakanyar, 21, 1985, 1. 69-70., ill. KÖHEGYI Mihály: Tornyai János levelei id. Éber Sándorhoz. = A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1982-1983 1. (1985) 395-409., ill.

Tornyai János (1869-1936) 1984-ben előkerült hagyatékának bemutatása. Bp., Magyar Nemzeti Galéria, 1984/1985 > 1984. 1408. ism. BENCsik Gábor: Műkincsek a padló alatt. = Nők Lapja, 1985. január 12. 15-17., ill.; CSERESNYÉS Bayer Ilona: A Tornyai-sztori. = Magyar Hírek, 1985. január 19. 30-33., ill.; KENESSEI András: Tornyai János megtalált képei. = Magyar Hírlap, 1985. január 11. 6.; TASNÁDI Attila: Mi újság a kiállítótermekben? = Népszava, 1985. január 8. 6.; TASNÁDI Attila: A Tornyai-lelet. = Népszava, 1985. január 18. 6.; (at) [TORONYI Attila]: Gebundene Tornyai-Gemälde. = Budapesti Rundschau, 1985. január 28.; VADAS József: A mi jussunk. = Élet és Irodalom, 1985. január 11. 12.

TORNYAI János (1869-1936) 1984 novemberében előkerült hagyatékának bemutatása a Déri Múzeumban, 1985. november 24.-1986. január 31. A Magyar Nemzeti Galéria, a Déri Múzeum, a Tornyai János Múzeum anyagából a kiállítást rend és a kastalgust írta Bodnár Éva. Debrecen : Déri Múzeum, 1985 [4] p., ill.

1595. Tóth András

HAJDÚ András: A költő apjának Szabadság szobra [Debrecen]. = Új Tükör, 1985. november 3. 45., ill.

1596. Tóth István

kiáll. Szombathely, Savaria Múzeum, 1985 ism. WAGNER István: Viva accademia? : Századfordulós tárlatok divatja. = Magyar Hírlap, 1985. január 29. 6.

TÓTH István: Tóth István (1861-1934). = Vasi Szemle, 39, 1985, 1. 116-128., ill. G

1597. Vajda Lajos

MAJOR Ottó: Vajda Lajos. = Major Ottó: Egy nemzet férfikora. Bp. : Szépirodalmi, 1985 216-218.

Mándy Stefánia: Vajda Lajos. Bp. : Corvina, 1983 > 1984. 1412. rec. ANTALFI Mária = Új Élet, 1985. február 15. 5.; NAGY Zoltán: A tradíció ösvényén. = Művészet, 26, 1985, 10. 54-58., ill.

1598. Van Gogh, Vincent

DÉNES Zsófia: Vincent van Gogh. = Dénes Zsófia: Ami a százból kimaradt. Bp. : Gondolat, 1985 95-97.

1599. Ifj. Vastagh György

GECSE Lászlóné: Ifj. Vastagh György magyar szürke szarvasmáha szobrai a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban. = A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei, 1984-1985 (1985) 363-379., ill. G

1600. Veress Ferenc

kiáll. Gödöllői Galéria, 1985 ism. ZIKA Klára: A "szegény báró" és a kolozsvári fényképész. = Új Tükör, 1985. június 23. 20., ill. hoz. BÁTAYI Jenő = Új Tükör, 1985. július 28. 45.

kiáll. Karcag, Múzeum, 1985 ism. ÖKRÖSNÉ Bartha Júlia: Veress Ferenc emlékkiállítás Karcagon. = Múzeumi Levelek, 49-50 (1985) 132-140., ill.

MIKLÓSI Sikes Csaba: Veress Ferenc. = Fotóművészet, 28, 1985, 2. 19-24., ill.

P.SZABÓ Ernő: Ótemplomok, kastélyok, romok. = Magyar Ifjúság, 1985. február 15. 32-35., ill.

1601. Wagner, Otto

Die Kunst des Otto Wagner. Hrsg. von Gustav Peichl. Wien : Akademie der bildenden Künste, 1984 rec. SISA József = Magyar Építőművészet, 1985, 4. 62-63.

1602. Wyspiński, Stanisław

DÁVID Csaba: Mennyező. = Interpress Magazin, 1985, 1. 94-101., ill.

1603. Ybl Lajos

BÁTAYI Jenő: A hódmezővásárhelyi városháza tervezője. = Magyar Nemzet, 1985. november 12. 4., ill.

1604. Ybl Miklós

WAGNER, István: Marginalie über Ybl. = Pannonia, 13, 1985, 5. 30-31., ill.

WAGNER, István: Nicolaus Ybl - ein Meister der Städtebaus. = Budapesti Rundschau, 1985. április 29. 9., ill.

WAGNER István: Városteremtő mester : Ybl-emlékszoba nyílt Székesfehérváron. = Magyar Hírlap, 1985. február 9. 7. ZÁDOR Anna: Ybl Miklós. = Ezer év : Arcképek a magyar történelemből. A szerk. biz. elnöke Kállai Gyula. Bp. : Hazafias Népfront, 1985 304-307., ill.

1605. Zsindelyné Tüdös Klára

KÁLMÁNCHEY Endre: "Van nekem egy nagy titkom: szeretem az embereket" : Kilencven éve született Zsindelyné Tüdös Klára. = Reformátusok Lapja, 1985. június 30. 6.

1606. Zsolnay

HOLLÓSI Éva: Zsolnay-Produkte auf Weltniveau. = Budapesti Rundschau, 1985. december 16., ill.

KATONA Imre: Magyarországi kerámiagyárak a századfordulón. = Építőanyag, 32, 1985, 5. 151-155.

MENDŐL Zsuzsa: Lechner Ödön és a Zsolnay gyár kapcsolata. > 1535

MENDŐL Zsuzsa: Pécs, Zsolnay Múzeum. 2. jav. kiad. Bp. : TKM, 1985 [16] p., ill. (Tájak, Korok, Múzeumok kiskönyvtára ; 139.)

XX. SZÁZAD, 1945 UTÁN**Összefoglaló művek**

1607. 40 alkotó év : Képzőművészeti kiállítás hazánk felszabadulásának 40. évfordulója és az MSZMP XIII. kongresszusa tiszteletére, Bp., Múcsamok, 1985. március 22.-május 5. A szervező bizottság elnöke: Kiss István. Bp. : Múcsamok, 1985 [102] p., ill. ism. BÁN András: "Házitáji grafika". = Magyar Nemzet, 1985. április 13. 8.; BRESTYÁNSZKY Ilona: Jubileumi kiállítás. = Nők Lapja, 1985. május 4. 16-17., ill.; EMBER Mária: A szobrászat anyag + Érem keresztmetszet. = Magyar Nemzet, 1985. április 13. 8.; HAJDÚ Éva: Ünnepi plakátok. = Magyar Nemzet, 1985. április 13. 8.; HARANGOZÓ Márta: Értéktelítő évtizedek = Esti Hírlap, 1985. március 30. 2.; HEITLER László: Jegyzetek a 40 alkotó év című kiállításról. = Művészet, 26, 1985, 7. 6-10., ill.; HOLLÓSI, Éva: Vierzig Jahre Kunstschaffen. = Budapesti Rundschau, 1985. május 6. 9., ill.; KENESSEI András: Talán az ötvenedik? = Magyar

- Hírlap, 1985. április 30. 10.; KENESSEI András: A felelőst mivel helyettesítsük? : Más a művész, más a kritika dolga. = Magyar Hírlap, 1985. szeptember 7. 7.; LOSONCI Miklós: Képzőművészeink seregszemléje : Monstre tárlat a Múcsarnokban. = Vasárnapi Hírek, 1985. március 24. 7.; RIDEG Gábor: 40 alkotó év : Beszélgetés a jubileumi kiállítás előzményeiről [Kiss István, Sós László]. = Művészet, 26, 1985, 4. 32-37., ill.; SZABÓ György: Festészet a Múcsarnokban. = Magyar Nemzet, 1985. április 13. 8.; SZÉKELY András: 40 alkotó év. = Új Tükör, 1985. május 5. 24-25., ill.; TASNÁDI Attila: 40 alkotó év : Meditációk a Múcsarnok kiállításáról. = Népszava, 1985. május 3. 6.; T.A. [Tasnádi Attila]: Sós László a Múcsarnok ünnepi kiállításáról. = Népszava, 1985. március 13. 6.; THEISLER György: Egy kiállítás margójára. = Művészet, 26, 1985, 7. 11-15., ill.; TÍMÁR Árpád: Negyven alkotó év - Képzőművészeti kiállítás a Múcsarnokban. = Kortárs, 29, 1985, 8. 166-168.; VADAS József: Tárt kapuk. = Élet és Irodalom, 1985. április 12. 12.; WEHNER Tibor: Képzőművészeti krónika. = Új Forrás, 17, 1985, 4. 62-66.
1608. ALFÖLDI Tárlat (24) (1985) (Békéscsaba) XXIV. Alföldi Tárlat, Békéscsaba, Munkácsy Mihály Múzeum, 1985. augusztus 17.-szeptember 22. A kiállítást rend. Pogány Gábor. A katalógus szerk. Born Miklósné. Békéscsaba : Városi Tanács, 1985 52 p., ill. ism. Cs.TÓTH János: XXIV. Alföldi Tárlat. = Új Tükör, 1985. szeptember 8. 4., ill. 1609. ALKOTÓTELEP Mezőtúr 1985. augusztus, Összeáll. és bev. Egri Mária. Mezőtúr : Városi Művelődési Központ, 1985 [20] p., ill.
1610. Altage und Epoche, Berlin, Altes Museum, 1984 [kiáll.] ism. Ridg Gábor: A hétköznapi és a történelmi kor : Az NDK jubileumi kiállítása Berlinben. = Művészet, 26, 1985, 4. 44-48., ill.
1611. Anyag, Bp., Fényes Adolf Terem, 1984 > 1984. 1421. ism. CHIKÁN Bálint = Művészet, 26, 1985, 2. 60-61., ill.
1612. ARADI Nóra: Felszabadulási jelképek. = Művészet, 26, 1985, 7. 2-5., ill.
1613. BÁCS-KISKUN megyei pedagógusok képzőművészeti kiállítása, Kecskemét, Erdei Ferenc Művelődési Központ, 1985. május 31.-június 16. Kecskemét : Pedagógusok Szakszervezete Bács-Kiskun Megyei Bizottsága, 1985 [12] p., ill.
1614. BARANYA megyei felszabadulási tárlat, Pécsi Galéria, 1985. április 2-28. Pécs : Pécsi Galéria, 1985 [24] p., ill.
1615. BORSODI Amatőr Képző- és Iparművész Stúdió (2.) (1985) (Kazincbarcika) Borsodi Amatőr Képző- és Iparművészeti Stúdió kiállítása, Kazincbarcika, Városi Kiállítóterem, 1985. május 3.-május 26. A kiállítást rend. és bev. Mezey István. Kazincbarcika : [k.n.], 1985 [12] p., ill.
1616. CONTEMPORARY visual art in Hungary : Eighteen artists, Glasgow, Third Eye Centre, 5th October-9th November, 1985. Org. by King Stephen Museum, Székesfehérvár. Ed. by Christopher Carrel. Glasgow : Third Eye Centre, 1985 64 p., ill.
1617. CSANÁDY András: Penész az üvegkalicákban : Megkésztet jubileumi gondolatok a fiatal művészek ügyéről. = Valóság, 38, 1985, 5. 88-99.
1618. DEBRECENI Műhely Képző- és Iparművészeti Alkotó Közösség. Bev. Bényi Árpád. Debrecen : Debreceni Műhely Képző- és Iparművészeti Alkotóközösség, 1985 54 p., ill.
1619. DÉL-BALATONI képzőművészek kiállítása, Boglártelep, Tóparti Galéria, 1985. június 29.-július 28. Kaposvár : Somogy Megyei Múzeumi Igazgatóság, 1985 [12] p., ill.
1620. DERKOVITS ösztöndíjasok beszámoló kiállítása, Bp., Ernst Múzeum, 1985 ism. VADAS József: Mini stúdió. = Élet és irodalom, 1985. március 15. 13.
1621. Dunántúli Tárlat (5.) (1984) (Kaposvár) > 1984. 1441. ism. HEITLER László: Jegyzetek az V. Dunántúli Tárlatról. = Műhely, 8, 1985, 5. 59-66.; KNOPP András: Az V. Dunántúli Tárlatról [megnyitó]. = Somogy, 13, 1985, 1. 87-88.; KOVÁCS Gyula: Tiszán innen, Dunán túl. = Művészet, 26, 1985, 2. 18-23., ill.; SALAMON Nándor: Jegyzetek az V. Dunántúli Tárlatról. = Új Forrás, 17, 1985, 4. 57-61.
1622. DUNAÚJVÁROSI Tavasz Tárlat, Új Terem, 1985. április 2-28. A kiállítást rend. Baranyi Judit. Dunaújváros : [k.n.], 1985 [4] p., [10] t., ill.
1623. DURANCI, Bela: Négy évtized képzőművészete Szabadkán (1944-1984). = Hid, 49, 1985, 2. 287-295., ill.
1624. ÉLES Csaba: A képzőművészeti örökség és a propaganda. = Alföld, 36, 1985, 7. 88-89.
1625. ERDÉLYI művészek első nemzetközi kiállítása, [Lugano, Hotel Calypso, 1983. október 25-30.]. = Gesta Hungarorum 2. Szerk. Saáry Éva, Steinmann Judith. Zürich: Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Kör, 1985 352-356.
1626. ESZTERGOMI Tárlat (8.) (1985) VIII. Esztergomi Tárlat, Esztergom Vármúzeum; Győr, Múcsarnok, 1985. A kiállítást rend., bev. Horváth Béla. Esztergom : Balassi Bálint Múzeum, 1985 [24] p., ill. ism. E.NAGY Lajos: Esztergomi tárlat. = Új Tükör, 1985. június 16. 4.; WEHNER Tibor: Képzőművészeti krónika. = Új Forrás, 17, 1985, 4. 62-66.
1627. Az Európai Iskola, Bp., Budapest Kiállítóterem, 1984 > 1984. 1442. ism. ANTALFI Mária: Az Európai Iskola kiállítása. = Új Élet, 1985. január 1. 3.; ARADI Nóra: A címzett ismeretlen? = Kritika, 1985. 1. 12-13., ill.; FORGÁCS Éva: Az ellopott pillanat : Jegyzetek az Európai Iskoláról. = Kortárs, 29, 1985, 7. 163-168.; GYÖRGY, Péter - PATAKI, Gábor: Attraction and choices. = The New Hungarian Quarterly, 26, No. 98, 1985, 180-183., ill.; KOVÁCS Péter = Az ismeretlen Európai Iskola. = Vigilia, 50, 1985, 3. 275-277.; MEZEI Ottó: Az Európai Iskola kiállítása a Budapesti Kiállítóteremben. = Magyar Építőművészet, 1985, 3. 61., ill.; P.SZABÓ Ernő: Az (ismeretlen) Európai Iskola. = Művészet, 26, 1985, 4. 54-56., ill.
1628. FARKAS András: Ki-ki adta a maga egyéniségét : Felszabadulási tárlat tanulságokkal. = Hevesi Szemle, 13, 1985, 3. 39-41., ill.
1629. FESTŐ- szobrász- és grafikusművészek a XI. kerületben, Bp., Bartók 32 Galéria, 1985 Bp. : XI. Kerületi Tanács, 1985 [24] p., ill.
1630. FIATAL Képzőművészek Stúdiója: Elsőévesek, Bp., Almásy tén Szabadidőközpont, 1985. június-július. Bev. Sárközi Zoltán. Bp. : Fiatal Képzőművészek Stúdiója, 1985 [32] p., ill. ism. CHIKÁN Bálint: Új Stúdiósok. = Művészet, 26, 1985, 11-12. 98., ill.
1631. FIATAL művészek a Szovjetunióból, Bp., Múcsarnok, 1985. május 24.-június 23. Bev. F.P. Resetnyikov. Bp. : Múcsarnok, 1985 [12] p., ill. ism. KENESSEI András: találkozás a művel. = Magyar Hírlap, 1985. június 26. 6.; SZABÓ György: Fiatal művészek a Szovjetunióból. = Magyar Nemzet, 1985. június 12. 7.; SZÉKELY András: Fiatal művészek a Szovjetunióból. = Új Tükör, 1985. június 16. 4., ill.
1632. HAJDÚ-BIHAR Megyei Őszi Tárlat (1985) (Debrecen) Megyei Őszi Tárlat, Debrecen, Kőlcsey Ferenc Művelődési Központ, 1985. október 20.-november 17. Bev. Simon Zoltán. Debrecen : Kőlcsey Ferenc Művelődési Központ, 1985 [20] p., ill.
1633. HAJDÚSÁGI Művésztelep, Hajdúböszörmény, 1985. Összeáll. Both Ferenc. Bev. Lázár Imre. Hajdúböszörmény : Városi Tanács, 1985 43 p., ill. E G R
1634. A HAJÓSI Képzőművészeti Alkotótábor kiállítása, Kecskemét, Szakszervezetek Megyei Tanácsa Székháza, 1985. június 28.-július 19. Kecskemét : SZMT, 1985 ; [6] p., ill.

1635. HARANGOZÓ Márta: Alkotók, művek - valós értékek: Grósz Károly látogatása a Százados úti Művésztelepen. = Esti Hírlap, 1985. augusztus 18. 2.
- HEGYILÓránd: Az "újszenzibilitás" mint nyelvújítási kísérlet. > 82
1636. INNOVATIO, Graz, 1985 [kiált.] *ism.* BÁN András: Változó helyszínek : Kiállítások az új szenzibilitás jegyében. = Magyar Nemzet, 1985. október 16. 8.
1637. KORTÁRS Művészeti Fórum = International Day 1 Art, Bp., Almásy Téri Szabadidő Központ, 1985. november 26-december 13. [108] p., ill.
1638. KALEIDOSKOP 25 : Ausstellung in Österreich lebender Ungarischer Künstler, Wien, Graz, Linz, Salzburg, 1985. Vorw. Helmut Zilk. Wien: Dachverband der Unabhängigen Ungarischen Vereine in Österreich, 1985 31 p., ill.
1639. KAZINCZY Gábor: Tanulmánytól a Gondolatig. = Korunk, 1985, 3. 217-218., ill.
1640. A KÉPZŐMŰVÉSZETI Főiskola végzős növendékeinek kiállítása, Bp., Bartók 32 Galéria, 1985. Bev. Feledy Balázs. Bp. : Képzőművészeti Főiskola, 1985 [16] p., ill. *ism.* CHIKÁN Bálint: Végzős főiskolások. = Új Tükör, 1985. július 7. 3-4., ill.
1641. KESERŐ, Katalin: Music and Spectacle in the New Hungarian Art. = Akten des XXV. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte, Bd. 2.: Kuns, Musik, Schauspiel. Hrsg. von Stefan Krenn. Wien : Köln ; Graz : Böhlau, 1985 173-178., ill.
1642. KISS, Irén: Misunderstanding as acceptance in a post-modern situation : An interview with the art critic László Beke. = The New Hungarian Quarterly, 26, No. 98, 1985 191-195., ill.
1643. KONKRÉT művészet, müncheni művészek kiállítása, Bp., Józsefvárosi Kiállítóterem, 1985 *ism.* BÁN András: Művek a helyükön. = Magyar Nemzet, 1985. március 2. 8.
1644. KOSSUTH-DÍJAS festő-, grafikus- és szobrászművészek, Szekszárd, Művészetek Háza, 1985. április 2.-június 23. Szekszárd : Művészetek Háza, 1985 [leprellő], ill. *ism.* DECSI Kiss János: Kossuth-díjasok tárlata. = ÚjTükör, 1985. május 5. 3.
1645. KOVALOVSKY Mária: Századvég előtt. = Életünk, 22, 1985, 10. 927-932.
1646. LADÁNYI József: Az 1970-es évek magyar művészete : Egy avantgárd kiállítás sorozat eseménytörténete: Balatonboglári kápolnatárlatok 1970-73. Szakdolgozat, ELTE Bölcsészettudományi Kar, Művészettörténeti Tanszék. Bp., 1985
1647. LÁNCZ Sándor: Az Elvont Művészek Csoportja. = A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, 29 1984 (1985) 241-256., ill. G
1648. LÁNCZ Sándor: "Közösségi művészet felé" [Kiállítás, Képzőművészek Szabad Szakszervezete, 1949]. = Művészet, 26, 1985, 4. 12-15., ill.
1649. LENGYEL képzőművészeti főiskolások kiállítása, Bp., Képzőművészeti Főiskola, 1985 *ism.* BÁN András: Változó helyszínek : Kiállítások az új szenzibilitás jegyében. = Magyar Nemzet, 1985. október 16. 8.
1650. LOSONCI Miklós: Képzőművészet a XX. kerületben. Bp.: XX. Kerületi Tanács, 1985 93 p., [6] t., ill. (Pesterzsébeti múzeumi füzetek ; 3.)
1651. MAGYAR naív művészet '85, Bp., Néprajzi Múzeum, 1985. október 1.-december 31. A kiállítást rend. Papp Katalin. Bp. : Magyar Média, 1985 64 p., ill. *ism.* CZIPPÁN György: Idill a belvárosból. = Vasárnapi Hírek, 1985. november 3. 6.; HOLLÓSI, Éva: Instinktive Kunst. = Budapest Rundschau, 1985. december 2. 7., ill.; SZABÓ György: Magyar naív művészet '85. = Magyar Nemzet, 1985. november 30. 9.; SZÉKELY András: Új Tükör, 1985. december 8. 24-25., ill.
1652. MÁRTÉLY két évtizede : Országos Ifjúsági Képzőművész Tábor : Mártély, 1966-1985. Szerk. Tandi Lajos, írta Tandi Lajos et al. Szeged : KISZ Csongrád Megyei Bizottsága, 1985 59 p., ill.
1653. MURÁDIN Jenő: Közlétező képzőművészetünk jelenéhez. = Korunk, 44, 1985, 6. 465-466.
1654. Művészeti Szimpozionok eredményei 2. Bp., Műcsarnok, 1984 > 1984. 1478. *ism.* LÓSKA Lajos : Művészet, 26, 1985, 3. 58-59., ill.
1655. Nádor Tamás: Műsák és mesterek [interjúk]. Bp. : Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó Vállalat, 1984 rec. SZARKA Klára: Egy tartózkodó beszélgető. = Magyar Hírlap, 1985. november 18. 4.
1656. NEGYVEN év Szabolcs-Szatmár képzőművészetében, Uzsgorod, 1985. március 31.-április 30. A kiállítást rend. és a katalógust összeáll. Muraközi Ágota. Nyiregyháza : Szabolcs-Szatmár Megyei Múzeumi Igazgatóság, 1985 [20] p., ill. (A Jósza András Múzeum képzőművészeti kiállításainak katalógusai ; 46.)
1657. NEMZETKÖZI kísérleti művészeti kiállítás, Bp., Petőfi Csarnok, 1985 *ism.* GYETVAI Ágnes: Nemzetközi "kísérleti művészet" kiállítás a Petőfi Csarnokban. = Magyar Nemzet, 1985. december 21. 8.
1658. ORSZÁGOS Portrébiennálé (5.) (1985) (Hatvan) Arcok és sorsok : V. Országos Portrébiennálé, Hatvani Galéria, 1985. november 23.-1986. január 12. A kiállítást rend. Fehér Zsolt, Moldvay Győző. Arcok és sorsok, Hatvani Galéria, 1985 [44] p., ill. *ism.* (kornél): Arcok és sorsok. = Vasárnapi Hírek, 1985. november 26. 4., ill.; LOSONCI Miklós : Új Tükör, 1985. december 15. 3., ill.
1659. Orwell és a jelen, Bécs, 1984 *ism.* DEREKY Pál - WERNITZER Julianna: Művészet és utópia a bécsi "1984" kiállításon. = Művészet, 26, 1985, 1. 41-44., ill.
1660. Panel Csoport kiállítása, Tata, Kemstok Terem, 1984 *ism.* WEHNER Tibor: Képzőművészeti krónika. = Új Forrás, 17, 1985, 1. 59-62.
1661. PEDAGÓGUS képzőművészek kiállítása, Tata, Kemstok terem, 1985 *ism.* WEHNER Tibor: Képzőművészeti krónika. = Új Forrás, 17, 1985, 4. 62-66.
1662. Pest Megyei Tárlat, Szentendrei Képtár, 1984/1985 > 1984. 1487. *ism.* LOSONCI Miklós: Pest megyei képzőművészeti tárlat. = Dunakanyar, 21, 1985, 1. 63-66.; P. SZABÓ Emő : Művészet, 26, 1985, 4. 62-64., ill.
1663. A PESTERZSÉBETI művészek XXI. Tavaszi Tárlata, Bp., Soroksári pártkörzet díszterme, 1985. április 15-29. Bp. : Pesterzsébeti Múzeum, 1985 [6] p.
1664. POGÁNY Ö. Gábor: Emlékek, tanulságok : Képzőművészetünk negyven éve. = Hevesi Szemle, 13, 1985, 2. 50-55.
1665. PUSZTAI Ferenc: A Képzőművészeti Világhét budapesti megnyitóbeszède. = Művészet, 26, 1985, 1. 55.
1666. ROMVÁRY Ferenc: Képzőművészet : Pécs-Baranya 1945-től napjainkig. Pécs : Baranya Megyei Idegenforgalmi Hivatal, 1985 125 p., ill. (Pécs-baranyai minikönyvek ; 1.)
1667. SALAMON Nándor: Képzőművészet a felszabadulási pályázatok tükrében : Kiemelkedés az ismeretlenségből. = Műhely, 8, 1985, 2. 11-17.
1668. SEBŐK Zoltán: Az avantgárd helyzete ma. = Üzenet, 15, 1985, 11. 696-699.
1669. SEBŐK Zoltán: Képzőművészeti alkotások 1944-1945. = Üzenet, 15, 1985, 1. 39-42.
1670. STARK István: Műtemi beszélgetések [beszélgetés Magyarai Mártonnal, Müller Árpáddal, Tary Gáborral, Szege-di Csabával]. = Ráma, 1985 21-24.
1671. Stúdió '84, Bp., BNV 23-as pavilon, 1984 > 1984. 1493. *ism.* NAGY Zoltán: Félgőzzel! Hátra! = Művészet, 26, 1985, 2. 14-17., ill.
1672. STÚDIÓ'85 : A Fiatal Képzőművészek Stúdiójának éves kiállítása, Bp., Emst Múzeum, 1985. augusztus 30.-szeptember 29. A kiállítást rend. Bán András, Szegő György.

- Bev. Néray Katalin, Károlyi Zsigmond. Bp.: Műcsarnok, 1985 [72] p., ill. **ISM. HARANGOZÓ** Máté: Mit kezdünk a művészettel? = Esti Hírlap, 1985. szeptember 9. 2.; **GYETVAI Ágnes**: A Fialat Művészek Stúdiójának kiállítása. = Magyar Nemzet, 1985. szeptember 12. 6.; **HEGYI Gyula**: Epilógus némi önváddal. = Magyar Hírlap, 1985. szeptember 25. 6.; **LÓSKA Lajos**: A Stúdió az Ernstben. = Új Tükör, 1985. október 13. 24-25., ill.; **P.SZÜCS Julianna**: Mű a műromon. = Népszabadság, 1985. szeptember 20. 7.; **TASNÁDI Attila**: Az "egyik" Stúdió. = Népszava, 1985. szeptember 27. 6.; **VADAS József**: Téglák a műteremben. = Élet és Irodalom, 1985. szeptember 20. 12.
- 1673. SZABÓ Zoltán**: A modern magyar egyházművészet 1945-től napjainkig. Egyetemi doktori disszertáció. ELTE Bölcsészettudományi Kar, Művészettörténeti Tanszék. Bp., 1985
- 1674. SZABOLCSI Téli Tárlat '85**, Nyiregyháza, Megyei és Városi Művelődési Központ, 1985. november 22.-december 15. Nyiregyháza: Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács Művelődési Osztály, 1985 [16] p., ill.
- 1675. SZENTENDREI Tárlat**, Szentendrei Képtár, 1985. október-november. A kiállítást rend. a katalógust szerk. Hann Ferenc. Szentendre: Pest Megyei Múzeumi Igazgatóság, 1985 [16] p., ill.
- 1676. SZOT-ösztöndíjjal 1984/1985-ben jutalmazottak kiállítása**, Bp., Szakszervezetek Fővárosi Művelődési Háza, 1985 **ISM. SZEKELY András**: Új Tükör, 1985. november 3. 4., ill.; **TASNÁDI Attila**: A SZOT-ösztöndíjasok harmadik bemutatkozása. = Népszava, 1985. október 25. 6.
- 1677. TABLÓ: A Képző és Iparművészeti Gimnázium 1960-ban végzett 'A' osztályos növendékeinek kiállítása**, Bp., Bartók 32 Galéria, 1985 Bp. [k.n.], 1985 [20] p., ill.
- 1678. TAVASZI Tárlat**, Kaposvár, Somogy Megyei Múzeum, 1985. április 3.-május 19. **ISM. BALASSA Tibor** megnyitó beszéde. = Múzeumi Tájékoztató, 1985, 5. 1-5.
- 1679. Téli Tárlat**, Miskolci Galéria, 1984 **ISM. GODA Gert-rúd**: Téli Tárlat amatőr alkotókkal. = Borsodi Művelődés, 10, 1985, 1. 78-79.
- 1680. TÉRTERVEK/Raumkonzepte**, Buchberg, Ausztria "Exakte Tendenzen", Bp., Fészek Galéria, 1985. május 14.-június 7. Bev. Dieter Bogner. Bp.: Fészek Galéria, 1985 [4] p. + 10 dia, ill. **G. ISM. (bán) [BÁN András]**: Terek és felületek megbontása: Budapesti kiállításokról. = Magyar Nemzet, 1985. május 23. 7.
- 1681. TORDAY Aliz**: Ármék az Eiffel tomyon. = Új Tükör, 1985. december 8. 22., ill.
- 1682. ÜJLENYOMAT**: Az Országos VIT-pályázat anyaga [kiállítás az Országos Széchenyi Könyvtárban]. Bev. Chikán Bálint. Szerk. Keresztúri József, Mező Ferenc. Bp.: KISZKB Kulturális Osztály, 1985 136 p., ill. **ISM. K.I.**: Maradandó eredményhirdetés. = Magyar Ifjúság, 1985. szeptember 6. 6-7., ill.; p.sze. [P.SZABÓ Ernő]: VIT pályázat. = Magyar Ifjúság, 1985. június 28. 7., ill.
- 1683. Utolsóéves Stúdióok kiállítása**, Zalaegerszeg, Városi Kiállító- és Hangversenyterem, 1984 > 1984. 1509. **ISM. CHIKÁN Bálint** = Művészet, 26, 1985, 1. 56-58., ill.
- 1684. VÁLOGATÁS a IX. Ajkai Őszi Tárlat anyagából**, Győri Városi Könyvtár Galériája, 1985. január 23.-február 9. Bev. Szélényi Pál. Győr: Városi Könyvtár, 1985 [12] p., ill. (A Győri Városi Könyvtár kiállítási katalógusai; 18.)
- 1685. VÁLOGATÁS a felszabadulás utáni magyar képzőművészet alkotásaiból** [A Magyar Nemzeti Galéria anyagából], Mosonmagyaróvár, Művelődési Központ, 1985. április 2-30. A kiállítást rend. O.Jobbágyi Zsuzsa. Mosonmagyaróvár: Művelődési Központ, 1985 [6] p., ill.
- 1686. VÁMOSSY Ferenc**: Építészet és üvegművészet napjainkban. = Művészet, 26, 1985, 3. 18-22., ill.
- 1687. Vásárhelyi Őszi Tárlat (31.) (1984) (Hódmezővásárhely)** > 1984. 1514. **ISM. KOVÁCS Gyula**: Tiszán innen,
- Dunán túl. = Művészet, 26, 1985, 2. 19-23., ill.; **TASNÁDI Attila**: Újtörékvések és régi értékek szimbiózisa. = Népszava, 1985. november 29. 6.
- 1688. VASI Taszai Tárlat**, Szombathely, Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ, 1985 **ISM. SALAMON Nándor** = Új Tükör, 1985. május 5. 3-4.
- 1689. Velencei Biennálé (41.) (1984)** > 1984. 1515. **ISM. ACSAY Judit**: Feltámadás Velencében. = Művészet, 26, 1985, 1. 38-40.; **NAGY Zoltán**: Törödékek. = Művészet, 26, 1985, 1. 26-28., ill.; **P.SZABÓ Ernő**: A magyar pavilon. = Művészet, 26, 1985, 1. 35-37., ill.; **ÚJLAKI Gabriella**: Héraklész oszlopai. = Művészet, 26, 1985, 1. 35-37., ill.
- 1690. VESZPRÉM Megyei Őszi Tárlat (24) (1985) (Veszprém)**
- XXIV. Veszprém Megyei Őszi Tárlat**, Veszprém, Bakonyi Múzeum, 1985. A kiállítást rend. és a katalógust szerk. László Péter. Bev. Szélényi Pál. Veszprém: Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, 1985 [24] p., ill.
- 1691. VIRÁGOT** Kölesnek címmel 52 művész jubileumi kiállítása Kölesden, Kossuth Művelődési Ház, 1985. október 20.-november 7. A kiállítást rend. és bev. Baranyai László. Kölesd: Kossuth Művelődési Ház, 1985 [16] p., ill.
- 1692. WHITNEY Biennálé (1985) (New York.) ISM. BÁN András**: Minden befestve. = Magyar Nemzet, 1985. május 30. 7.
- 1693. ZALAI Tárlat 1985**: Zala megyei képző- és iparművészek felszabadulási tárlata, Zalaegerszeg, Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ, 1985. A kiállítást rend. Baranyi Judit, Fekete György. Zalaegerszeg: Zala Megyei Tanács, 1985 [38] p., ill.
- 1694. ZENTAI művészek kiállítása**, Hódmezővásárhely, Tornyai János Múzeum, 1985 **ISM. DÓMÓTOR János**: Zentai művészek Hódmezővásárhelyen. = Népszava, 1985. május 10. 6.

Építészet

- 1695. AMBRUS Mária**: Ami régi, az szép? = Magyar Építőművészet, 1985, 3., ill. E F G R
- 1696. BELGRÁDI Építészeti Triennálé (1.) (1985) ISM. HORKAI Imre**: Egy triennálé létjogosultsága. = Híd, 49, 1985, 7-8. 1081-1084., ill.
- 1697. BONTA János**: Hol tart a magyar építészet? = Társadalmi Szemle, 40, 1985, 11. 34-43.
- 1698. BONTA János**: Új építészetten túl, újabb építészet felé. = Mozgó Világ, 11, 1985, 4. 53-66., ill.
- 1699. BORVENDÉG Béla**: Perspektíva piramisokkal [Építészek Nemzetközi Szövetsége kairói tanácskozása]. = Magyar Építőművészet, 1985, 3. 64-65. E F G R
- 1700. BORVENDÉG Béla**: E számunk elé [Negyven év c. összeállítás]. = Magyar Építőművészet, 1985, 2. 9., ill. E F G R
- 1701. CSABA, László**: New Hungarian churches with the eyes of the architect. = The New Hungarian Quarterly, 26, No 100, 1985 216-219., ill.
- 1702. Az ELSŐ tíz év**: Az alapító mesterek emlékkiállítása, Bp., KÖZTI, 1985. 9 p., ill. (KÖZTI Emléktár füzetek; 1.)
- 1703. Az ELSŐ tíz év**: Résztettek a KÖZTI nagytanácstermében megnyílt kiállítás anyagából. = OPEON Ifjúsági melléklet, 4, 1985, 1. [35] p., ill.
- 1704. ÉPÍTÉSZETI kultúra, környezetkultúra**: Országos konferencia, Szeged, 1983. október 20-21. Szerk. Tandi Lajos. Bp.: Csongrád Megyei Tanács, 1985 145 p., ill. **tart.** Borvendég Béla: Építészetünk helyzete és problémái a délföldi építészet tükrében. 8-17.; Finta József: Érzelmes funkcionizmus. 18-28.; Csete György: Építészetünk gyökerei. 29-35.; Novák István: Építészet és társadalmi művészetek. 36-45.; Vámoossy Ferenc: Építészeti kultúra, környezetkultúra. 46-61.; Polonyi Károly: Fejlődés és környezet. 62-72.; Makovecz

- Imre: Szerves építészet. 73-82.; Wessely Anna: Izlés, társadalom, környezet. 83-95.; Hajnóczy Gábor: Az építészet és a sajtó viszonya. 96-108.; Gaul Emil: A közoktatás lehetőségei az építészeti kultúra fejlesztésében. 109-116.; Pataky Szabolcs: Építészgazdasági feladatok a környezetkultúra alakításában. 117-124.
1705. ÉPÜLT 1984-ben. = Magyar Építőipar, 34, 1985, 1-2. 1-114., ill.
1706. Az ÉV lakóháza. Szerk. Bálint Imre, Koós Tamás. Bp.: ÉTK, 1985 30 p., 4 t., ill.
1707. FEJES Mária: Az 1985. évi Ybl Miklós-díjak. = Építészeti Szemle, 28, 1985, 6. 182-185., ill.
1708. FERKAI András: Negyven év magyar építésze. = Magyar Építőművészet, 1985, 2. 22-27., ill. E F G R
1709. Ifj. építészet '84. Bp., Budapesti Történeti Múzeum, 1984 > 1984. 1532. Ism. JÓZSEF Dénes = Kritika, 1985, 1. 30-31.
1710. FINNORSZÁG épít [A Finn Építészeti Múzeum anyaga], Bp., Budapesti Műszaki Egyetem, 1985 [kiáll.] ism. KASZÁS Károly: Finnországi épít. 48-49., ill. = Magyar Építőművészet, 1985, 6. KURCZ Béla: Múzeum az építészetnek [beszélgetés Markku Komonennel]. = Magyar Nemzet, 1985. febr. 20. 4.
1711. GLAZICSEV, I. - IKONNYIKOV, A.I. - RJABUSIN, A. - HAJT, V.: Az új eklektizmus koncepciója. = Magyar Építőművészet, 1985, 2. 47-50., ill. E F G R
1712. HARKAI Imre: Új törekvések az építészetben. = Hid, 49, 1985, 3. 360-367.
1713. KERTÉSZ András: Lakótelepek rehabilitációja. = Magyar Építőművészet, 1985, 3. 42-43., ill. E F G R
1714. KERTÉSZ Pál: Az építési kőanyagok kutatása. = Építőanyag, 32, 1985, 10. 309-313.
1715. KRÍKOVSKY Péter: Lakótelep-rehabilitációs kísérletek. = Magyar Építőművészet, 1985, 3. 41., ill. E G G R
1716. KRUPPA István: Csak "építészeti" kultúra? = Magyar Ifjúság, 1985. május 31. 24-25., ill.
1717. KUBINSZKY Mihály: 40 év városépítésének mérlege. = Városépítés, 21, 1985, 4. 20-23., ill.
1718. KUBINSZKY Mihály: Kritikus gondolatok a szállodának a város szerkezetében és megjelenésében elfoglalt helyzetéről. = Magyar Építőipar, 34, 1985, 11. 669-671.
1719. KULTERMANN, Udo: Zeitgenössische Architektur in Osteuropa. Köln: DuMont, 1985 254 p., ill. (DuMont Dokumente)
1720. MAGYAR Építőművészek Szövetségének Közgyűlése, 1984. február 24. Bp.: MÉSZ, 1985 117 p., ill. tart. Borvendég Béla, 1-11.; Lázár Antal, 11-29.; Szabó Árpád, 30-33.; Polónyi Károly, 33-38.; Molnár Péter, 38-40.; Erdélyi Zoltán, 41-43.; Jeney Lajos, 44-46.; Ballai László, 46-51.; Moravánszky Ákos, 53-55.; Vámosy Ferenc, 55-61.; Gábor Péter, 62-66.; Szigetvári György, 67-71.; Makovecz Imre, 71-73.; Perczel Károly, 74-76.; Ábrahám Kálmán, 77-82.; Sylvester Ádám, 83-94.; Csete György, 95-97.; Kismarty Lechner Kamill, 98-99.; Sylvester Ádám, 99-100.; Martsekényi Tamás, 104-107.; Miklós Balázs, 107-108.; Nieder István, 109-113.; Ungár Péter, 114-117. hozzászólásai.
1721. A MAGYAR Építőművészet 1984. évi pályázata. = Magyar Építőművészet, 1985, 1. 56-60., ill.
1722. MORAVÁNSZKY Ákos: E számunk elé [Lakóházak c. összeállítás]. = Magyar Építőművészet, 1985, 3. 9., ill. E F G R
1723. NAGY Elemér: Építésre készen a kövünk. = Magyar Ifjúság, 1985. május 31. 28-30., ill.
1724. PAULOVITS Miklós: A falvak építésze [beszélgetés Palánki Tiborral, Borvendég Bélával, Borbély Lajossal, Vágölgvi Andrásal]. = Új Auróra, 1985, 2. 98-107., ill.
1725. PETRÓCZY Gábor: Az építésügy központosításának első kísérlete (1945 január - 1946 január). = Magyar Építőművészet, 1985, 2. 110-114., ill. E F G R
1726. SAÁD József: Építések az újjáépítés szolgálatában. = Medvetánc, 1985, 2-3. 237-261., ill.
1727. SÁNTHA Ferenc: Az eltelt építészet - múlt és jelen viszonylatában. = Korunk, 44, 1985, 4. 298-300., ill.
1728. SPACEK, Harald: A Fórum, Atrium és Hungaria szállodák építése Budapesten. = Magyar Építőipar, 34, 1985, 11. 653-657., ill.
1729. TIMON Kálmán: Családiház-építés Lengyelországban. = Magyar Építőművészet, 1985, 2. 56., ill. E F G R
1730. TIMON Kálmán: Az ÉV Lakóháza 1983 pályázat. = Magyar Építőművészet, 1985, 3. 13-15., ill. E F G R
1731. TIMON Kálmán: INTERARCH '85 : III. Építészeti Világbiennálé, Szófia, 1985. június 3-6. = Magyar Építőművészet, 1985, 5. 8.
1732. TIMON Kálmán: Új épületek Csehszlovákiában. = Magyar Építőművészet, 1985, 5. 63., ill. E F G R
1733. TÓTH Zoltán: Építőművészet : Pécs Baranya 1945-től napjainkig. Pécs : Baranya Megyei Idegenforgalmi Hivatal, 1985 [28] p. [50] t., ill. (Pécs-Baranyai minikönyvek ; 3.)
1734. TÓTH Zoltán: Az építőművészet 40 éve Baranyában. = Változó Baranya. Szerk. Antal Gyula et al. Pécs : MSZMP Baranya Megyei Bizottsága, 1985 469-485., ill.
1735. VADAS Ferenc: Budapesti tervpályázatok 1945-ben, I. : A Nemzeti Pantheon pályázat. = Magyar Építőművészet, 1985, 2. 15-17., ill. E F G R
1736. VADAS Ferenc: Budapesti tervpályázatok 1945-ben, II. : Az újjáépítési ötletpályázat. = Magyar Építőművészet, 1985, 3. 52-55., ill. E F G R
1737. VADAS Ferenc: Budapesti tervpályázatok 1945-ben, III. : A lakótelep-tervpályázat (1945-46). = Magyar Építőművészet, 1985, 5. 54-57., ill. E F G R
1738. VADÁSZ György: Gondolatfuttatások. = Magyar Építőművészet, 1985, 2. 8.
1739. VIDOLOVITS László: Új tendenciák a családi házak építésében. = Magyar Építőművészet, 1985, 3. 44-45., ill. E F G R
1740. VIRÁG Csaba: Rekviem egy tervpályázatért? = Magyar Építőművészet, 1985, 3. 40., ill. E F G R
1741. WEISS, Dieter-Klaus: A posztmodern otthonossága : A kasseli "documenta urbana"-tól a nyugat-berlini IBA-ig. = Magyar Építőművészet, 1985, 5. 20-25., ill. E G F G R

Várostervezés, urbanisztika

1742. BALASSA Bálint: Városközponti rekonstrukciók : Gondolatok Debrecen városépítése kapcsán. = Debreceni Szemle, 5, 1985, 1. 182-191.
1743. CALLMEYER Ferenc: Ilyen lesz a Times Square : Tudja-e a demokrácia befolyásolni a városrendezést? = Magyar Építőművészet, 1985, 5. 46-47., ill. E F G R
1744. Elia, Gian Franco: La città socialista : Il caso ungherese. Roma : Bulsoni, 1984 rec. TÓTH Zoltán = Városépítés, 21, 1985, 6. 38., ill.
1745. ESZTERGOM 2000. Készült a VÁTI III. Településtervezési Irodáján. Bp.: VÁTI, 1985 23 p., ill.
1746. GÁSPÁR Tibor: Negyven év városépítése a főépítész szemével. = Budapest, 23, 1985. 1-2. 30-33., ill.
1747. KAMPIS Miklós - VIRÁNYI István: A városközpont - rehabilitáció feladatai Kaposváron. = Magyar Építőipar, 34, 1985, 8. 455-463., ill.
1748. KISS József: Hagyományörzés az építészeti környezetépítő munkában Sárospatakon. = Borsodi Szemle, 30, 1985, 3. 49-59., ill.
1749. KOVÁCS Margit: A nagyvárosok környezete. Bp.: Gondolat, 1985 107 p., [24] t., ill. rec. s.m. [SÁRVÁRI Márta] = Magyar Nemzet, 1985. június 11. 6.

- 1750. KŐSZEGFALVI György:** Településfejlesztés, településpolitika. Bp. : Kossuth, 1985 231 p., ill.
- 1751. MAJOR Máté:** Építészet és evolúció [Vita Csete György nyilatkozatával, Magyar Nemzet, 1984. szeptember 9.]. = Élet és Irodalom, 1985. április 19. 9. hoz. KENESSEI András: Organikus építészet : Vita Major Mátéval. = Magyar Hírlap, 1985. március 30. 10.; RÉV Ilona: Építészet és exkommunikáció. = Élet és Irodalom, 1985. május 3. 2.
- 1752. MEGGYESI Tamás:** A városépítés útjai és tévtújai. Bp. : Műszaki, 1985 141 p., ill.
- 1753. PERÉNYI Imre:** Megjegyzések a hazai városépítés eredményeihez és feladataihoz. = Városépítés, 21, 1985, 1-2. 3-6., ill.
- 1754. POLÓNYI Károly:** Műtét helyett akupunktúra az urbanisztikában : A minimális beavatkozás stratégiája. = Magyar Építőművészet, 1985, 6. 30-32., ill. E F G R
- 1755. SAÁD József:** Útkeresések és kényszerpályák : Területrendezési tervezés a koalíciós időszakban. = Magyar Építőművészet, 1985, 2. 18-21., ill. E F G R
- 1756. SEBESTYÉN György:** Az építészet második válsága és a kiút vázlatai. = A hét, 1985. június 27. 15.
- 1757. SEBESTYÉN György:** Építészet és életforma. = A hét, 1985. július 4. 11.
- 1758. P.SZABÓ Ernő:** Két világ határán, harmadik? [Békásmegyer, Ófalu]. = Magyar Ifjúság, 1985. október 25. 3., ill.
- 1759. SZÉNYI Gábor:** Kell egy kis romantika...Óbuda-Újlak régi vágyak. = Magyar Nemzet, 1985. november 15. 5.
- 1760. SZIRMAI Viktória:** Térbeli társadalmi problémáink és a település tervezés felelőssége. = Társadalomtudományi Közlemények, 15, 1985, 3. 438-446.
- 1761. SZIRMAI Viktória:** A város tervezés és a jövőképek. = Valóság, 38, 1985, 8. 42-49.
- 1762. TRENCSENYI Imre:** Az építészek felelőssége [Az építészek szerepe és felelőssége a környezet és az építészeti kultúra alakításában c. konferencia, Sárospatak, 1985]. = Népművelés, 32, 1985, 6. 34-36., ill.
- ## Szobrászat
- 1763.** 101 tárgy : Objektművészet Magyarországon, 1955-1985, Bp., Óbuda Galéria, 1985. május 24.-július 7. A kiállítást rend. András Gábor, Török Tamás. Bev. András Gábor. Bp. : Budapest Galéria, 1985 [28] p., ill. E rec. György, Péter - Pataki, Gábor: 101 Objekt. = The New Hungarian Quarterly, 26, No. 100, 1985 230-233., ill.; P.SZABÓ Ernő = Budapest, 23, 1985, 7. 5., ill.; VADAS József: 101 nagykutya. = Élet és Irodalom, 1985. június 28. 12.
- 1764. AKNAI Tamás:** Bakony Műhely, Ugod-Hubertlak, 1984. Ugod : Bakony Műhely, 1985 [24] p., ill.
- 1765.** Baburina, Nagyvezda: Szulptura malüh forma. Moskva : Sovetskaja Hudoznik, 1982 rec. BAIK Éva = Művészet, 26, 1985, 1. 20-23., ill.
- 1766. BARTOSOVÁ-PINTEROVA, Zuzana:** A Szlovák Nemzeti Felkelés a kispasztikák tükrében. = Művészet, 26, 1985, 5. 51-53., ill.
- 1767.** Budapesti Nemzetközi Kispasztikai Kiállítás (6.) (1984) (Budapest) > 1984. 1589. ism. FRANK, János: The Sixth Triennale of Small Sculpture. = The New Hungarian Quarterly, 26, No. 98, 1985 186., ill.; HAJDU István: Kompakt késelem. = Művészet, 26, 1985, 1. 16-18.; LÓSKA Lajos: Az újralfedezett emlékezet. = Művészet, 26, 1985, 1. 13-15., ill.; NAGY Ildikó: Posztmodern szobrászat a Műcsarnokban. = Nagyvilág, 30, 1985, 1. 125-126.; NAGY Zoltán: I.P.=iciri-piciri... = Művészet, 26, 1985, 1. 9-12., ill.; RÓZSA Gyula = Kritika, 1985, 1. 31-32., ill.; SINKOVITS Péter: Redukció vagy anatómia : Beszélgetés Pierre Restanyval. = Művészet, 26, 1985, 1. 7-8., ill.
- CSENKEGY Éva:** Villány, Szoborpark > 414
- 1768. GYETVAI Ágnes:** "Vaskori design" [Dunaújvárosi Acélszimpózium]. = Magyar Nemzet, 1985. augusztus 3. 9.
- 1769. KONTHA Sándor:** Felszabadulási emlékműveink. = Népszava, 1985. április 4. 11.
- 1770. KOVÁCS Péter:** Múlándó anyagok. = Életünk, 22, 1985, 10. 920-926.
- 1771. KÖZTÉRI alkotások Tatabányán.** Szerk., bev. Freund Sándor. Tatabánya : Városi Tanács, 1985 [52] p., ill.
- 1772. Mai CSEHSZLOVÁK szobrászat,** Bp., Műcsarnok, 1985. július 4.-augusztus 4. Bev. Zuzana Bartosová-Pinterová. Bp. : Műcsarnok, 1985 25 p., ill. ism. (bán)[BÁN András] = Magyar Nemzet, 1985. augusztus 2. 7.; HARSÁNYI Zoltán: Külföldi vendégkiállítások. = Népszava, 1985. július 29. 6.; KENESSEI András: Hasonlóságok és különbségek. = Magyar Hírlap, 1985. augusztus 13. 6.; P.SZABÓ Ernő = Új Tükör, 1985. július 21. 3., ill.
- 1773. NAGY Ildikó:** Tér és tömeg. = Életünk, 22, 1985, 9. 848-853., ill.
- 1774. NEGYVEN év közötti szobrai Budapesten 1945-1985,** Budapest Kiállítóterem, 1985. február 12.-május 8. A kiállítást rend. és a katalógust szerk. Hadházy Levente, Szilágyi András, Szilágyi Ágnes. Bp. : Budapest, 1985 209 p., ill. ism. HARANGOZÓ Márta: Szobrok köztereken. = Esti Hírlap, 1985. február 15. 2.; KENESSEI András = Magyar Hírlap, 1985. március 2. 7.; P.SZABÓ Ernő = Budapest, 23, 1985, 5. 7., ill.; TASNÁDI Attila = Népszava, 1985. május 4. 10.
- 1775. NEMZETKÖZI Szobrász Szimpozion :** 1980, 1981, 1982, 1983. Összeáll. és bev. Csenkey Éva, Molnár Luca Zsuzsanna, Siklós : Baranyai Alkotótelepek, 1985 [58] p., ill. E (Siklós) szimpozion kiadványok ; 11.)
- 1776. ORSZÁGOS Szobrászati Kiállítás,** Nagyatád, Gábor Andor Művelődési Ház, 1985. július 18.-augusztus 31. A kiállítást rend. a katalógust írta Pogány Gábor. Kaposvár : Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1985 [39] p., ill. ism. POGÁNY Gábor = Múzeumi Tájékoztató, 1985, 7. 1-2.
- 1777. ORSZÁGOS Kispasztikai Biennálé (9.) (1985) (Pécs)** IX. Országos Kispasztikai Biennálé, Pécsi Galéria, 1985. június 30.-augusztus 25. A kiállítást rend. Romváry Ferenc. Bev. Tüskés Tibor. Pécs : Pécsi Galéria, 1985 [38] p., ill. (A Janus Pannionius Múzeum kiadványai ; 52.) ism. (bán)[BÁN András]: Formák árnyékában : Szobrászati kiállítások. = Magyar Nemzet, 1985. augusztus 29. 6.; KOVÁCS Péter megnyitja. = Jelenkor, 38, 1985, 9. 793-794.; P.SZABÓ Ernő: Üres hordók, teli poharak? = Művészet, 26, 1985, 11-12. 47-51., ill.; P.SZÜCS Julianna: Rész az egészéből : Jegyzet egy országos tárlat emlélmájához. = Népszabadság, 1985. augusztus 24. 16.; VADAS József: Rezigált bohócok = Élet és Irodalom, 1985. július 26. 12.
- 1778. PERFILJEV, V. :** A nagy győzelem emlékműve [Moszkva]. = Művészet, 26, 1985, 7. 57-58., ill.
- 1779. SALGÓTÁRJÁNI Szabadtéri Szoborkiállítás (14) (1985)**
- XV. Salgótarjáni Szabadtéri Szoborkiállítás valamint Salgótarján közötti alkotásait bemutató kiállítás, Tanácsköztársaság tér és VMMK, 1985. július 26.-augusztus 26. Salgótarján : Városi Tanács, 1985 [4] p.
- 1780. P.SZABÓ Ernő:** Tárlat az utcán. = Magyar Ifjúság, 1985. március 1. 7.
- 1781. Üveg szobrok,** Bp., Ernst Múzeum, 1984 > 1984. 1595. ism. FRANK, János: Plaster of Paris paint - and glasses. = The New Hungarian Quarterly, 26, No. 97, 1985 187-191.; SINKOVITS Péter: Üvegterek. = Művészet, 26, 1985, 3. 22-26., ill.
- 1782. VÁLOGATÁS a Dunaújvárosi Acélszobrász Alkotótelep 1974-1984 anyagából,** Bp., Fészek Galéria, 1985. január 15.-február 15. A kiállítást rend. és az előszót írta Kovalovszky Márta. Bp. : Fészek Galéria, 1985 [8] p. + 10 dia, ill. ism. BÁN András: Művek a helyükön. = Magyar Nemzet, 1985. március 2. 8.

1783. WEHNER Tibor: Budapesti szoborleltár. = Művészet, 26, 1985, 7. 16-19., ill.
1784. WEHNER Tibor: A halottak élen : Köztéri író- és költőszobrok. = Művészet, 26, 1985, 3. 2-5., ill.

Festészet, rajzművészet, sokszorosított grafika, könyvművészet

1785. 50 x 70 kortárs magyar grafika, Bp., Fészek Galéria, 1985. **ISM. BÁN András:** Művirágok : Kamarakiállítások Szentendrén és Budapesten. = Magyar Nemzet, 1985. július 15. 7.
1786. ÁCS József: Francia festészet Belgrádban. = Híd, 49, 1985, 7-8. 1078-1081.
1787. Az ALFÖLDI Nyomda termékei és Kovács Imre, Nagy András könyvtervezők kiállítása, Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1985. **ISM. BÉNYEI Miklós:** Szép könyvek kiállítása a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem könyvtárában. = Magyar Grafika, 29, 1985, 6. 49-51., ill.
1788. ALKALMAZOTT Garfikai Művésztelep, Békéscsaba, 1985. Bev. Nagy Péter. Békéscsaba : Békés Megyei Tanács, 1985 [24] p., ill.
1789. AMERIKAI fametszetek, Belgrád, Nemzeti Múzeum, 1985 **ISM. SZOMBATHY Bálint** = Híd, 49, 1985, 6. 910-914., ill.
1790. ANTAL István: Onixjelek. = Művészet, 26, 1985, 11-12. 84-87.
1791. ATTALAI Gábor: New York Subway Graffiti. = Művészet, 26, 1985, 11-12. 88-89., ill.
1792. BALATONI Kisgrafikai Biennálé (8.) (1985) (Tihany) VIII. Balatoni Kisgrafikai Biennálé, Tihanyi Múzeum, 1985. július 5.-augusztus 31. Veszprém : Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, 1985 [44] p., ill.
1793. BRESTYÁNSZKY Ilona: Jelenkori naív festők. = Nők Lapja, 1985. december 14. 16-17., ill.
1794. "CSAK tiszta forrásból" : Jubileumi kisgrafikai kiállítás a felszabadulás 40. évfordulóján, Veszprém, Eötvös Károly Megyei könyvtár, 1985. A kiállítást rend. és bev. Boros Edit. Veszprém : Eötvös Károly Megyei Könyvtár, 1985 14 p., ill. (Kisgrafikai füzetek ; 1.)
1795. DREI Generation ungarischer Künstler, Graz, Neue Galerie am Landesmuseum Joanneum, Künstlerhaus, 18. Oktober-10. November 1985. Ausstellungskonzeption: Wilfried Skreiner. Vorw. Wilfried Skreiner, Lóránd Hegyi. Graz : Joanneum, 1985 [56] p., ill.
1796. DUNÁNÁL, Bp., Magyar Urbanisztikai Társaság, 1985 **ISM. VADAS József:** Víz-festmények. = Élet és Irodalom, 1985. május 10. 12.
1797. ELVESZETT/VISSZANYERT Paradicsom avagy, ahogy az amerikaiak az új évtizedet látják, Az Egyesült Államok pavilonja a 41. Velencei Biennálén, [Székesfehérvár, István Király Múzeum, 1985] [h.n.] : Egyesült Államok Tájékoztatási Hivata, 1985 [leporollo] **ISM. BÁN András:** Az elveszett Paradicsom: Amerikai festészeti kiállítás Székesfehérváron. = Magyar Nemzet, 1985. július 10. 7.
1798. FEJÉR Megyei Őszi Tárlat (1985) (Székesfehérvár) Fejér Megyei Őszi Tárlat, Székesfehérvár, István Király Múzeum, 1985. november 2.-december 31. A kiállítást rend. Kovács Péter. Székesfehérvár: István Király Múzeum, 1985 20 p., ill. (István Király Múzeum közleményei. D. sorozat ; 165.)
1799. FELSZABADULÁSUNK 40 éve [Plakátok]. Összeáll. és bev. Strassenreiter Erzsébet. Bp. : SZOT Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya, 1985 134 p., ill.
1800. FESTŐMŰVÉSZEK Pártosportja kollektív kiállítása hazánk felszabadulásának 40. évfordulója tiszteletére, Bp., XIII. Poscher János u. Munkásszálló Díszterme, 1985. április 10-24. Bev. Oelmacher Anna. Bp. : Építőipari Szolgáltató

Vállalat, 1985 [4] p., ill. **ISM. LOSONCI Miklós:** Festmények a munkásszálláson. = Vasárnapi Hírek, 1985. április 21. 7.
1801. "FONYÓDI iskola" festőcsoport nyolcadik kiállítása, Fonyódi Nyári galéria, 1985. június 15.-augusztus 1. Kaposvár: Somogy Megyei Múzeumi Igazgatóság, 1985 [12] p., ill.
1802. GÁBOR Dénes: Kisgrafikai seregszemlék. = Művelődés, 38, 1985, 10. 35-36.
1803. "GRAFIKÁK Szentendréről" : Az 5 éves Szentendrei Grafikai Műhely kiállítása, Szentendre, Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ, 1985. március 11-21. Bev. Hann Ferenc. Szentendre : Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ, 1985 [16] p.
1804. HUCISVILI, Gogi: A mai grúz monumentális festészet. = Művészet, 26, 1985, 9. 41-47., ill.
1805. INDALI György: Plakátok (1945-1948). = Élet és Tudomány, 1985. január 4. 15-17., ill.
1806. JÜGOSZLÁV kulturális plakátok, Kecskemét, Katona József Múzeum, 1985. november 15.-december 15. Bev. Boros Judit. Kecskemét : Bács-Kiskun Megyei Múzeumi Igazgatóság, 1985 [12] p., ill.
1807. A JYVASKYLAI Grafikai Műhely kiállítása, Debrecen, Déri Múzeum, 1985. május-június **ISM. SZ. KÜRTI Katalin** = Művészet, 26, 1985, 11-12. 99., ill.
1808. KOSZTOLÁNYI képzőművészeti pályázat, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 1985. május 23-augusztus 31. Bp. : Petőfi Irodalmi Múzeum, 1985 [1 leporollo műtárgyossal] **ISM. LOSONCI Miklós:** Emlékezés Kosztolányi Dezsőre. = Új Tükör, 1985. június 30. 3-4.; SZABÓ György: Képzőművészek Kosztolányiról. = Magyar Nemzet, 1985. június 5. 7.; P.SZÜCS Julianna: "Szeressük Kosztolányit" : Egy pályázat tanulságai. = Népszabadság, 1985. június 8. 15.; VALACHI Anna: Kosztolányi igazatában. = Magyar Hírlap, 1985. június 12. 6.
1809. A KÉPZŐ- és Iparművészek MSZMP Szervezete grafikusművészek pártosportja kollektív kiállítása hazánk felszabadulásának 40. és a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 68. évfordulója tiszteletére, Bp., Építőipari Szolgáltató Vállalat, 1985. Bev. Tasnádi Attila. Bp. : Építőipari Szolgáltató Vállalat, 1985 [4] p., [20] t., ill.
1810. KISGRAFIKAI kiállítás, Jászberény, Városi Könyvtár, 1985 **ISM. LOSONCI Miklós:** Etruszk emlékek és számítógép. = Vasárnapi Hírek, 1985. június 2. 6.
1811. Frissen festve, Bp., Ernst Múzeum, 1984 > 1984. 1612. KOVÁCS Ágnes: Frissen festve [beszélgetés Beke Lászlóval, Erdély Miklóssal, Jéger Krisztinával]. = Magyar Építőművészet, 1985, 2. 61-63., ill. E F G R
1812. MAGYAR tájak : Válogatás a Hatvani Galéria VI. Országos Tájéki biennáléjének anyagából, Bp., Hollósy Galéria, 1985. február 8-29. A kiállítást rend. és bev. Fecske András. Hatvan : Hatvani Galéria, 1985 [16] p., ill. **ISM. BRESTYÁNSZKY Ilona:** Új fejezet kezdődik? = Nők Lapja, 1985. április 20. 16-17., ill.
1813. MAI ész grafika, Bp., Jókai Klub, 1985 május **ISM. SZABÓ István** = Művészet, 26, 1985, 9. 60., ill.
1814. MAKÓI grafika, 1984-1985, Vác, Görög templom Kiállítóterem, 1985. szeptember 26.-november 10. Bev. Hajdu István. Vác : Pest Megyei Múzeumi Igazgatóság, 1985 [8] p., ill.
1815. MAKÓI Garfikai Művésztelep. A katalógust szerk. Kocsis Imre. Makó : József Attila Művelődési Központ, 1985 [28] p., ill. benne: BEKE László: Részletek a véletlen naplóból. **ISM. BODZSÁR Erzsébet:** Grafikai művésztelep. = Új Tükör, 1985. szeptember 15. 4.
1816. MAKÓI Művésztelep '83-'84, Szeged, Ifjúsági Ház, 1985. **ISM. BODZSÁR Erzsébet** = Új Tükör, 1985. március 10. 3., ill.
1817. A MEMÓRIA festészete, Belgrád, egyetemi Művelődési Központ, 1985 **ISM. SEBŐK Zoltán:** "Művelt festészet". = 7 Nap, 1985. február 1. 32-33., ill.

- 1818.** MODERN spanyol festészet, Bp., Magyar Nemzeti Galéria, 1985. május-június. Bev. Juan Manuel Bonet, Julian Gallego, Francisco Rivas. Bp.: Magyar Nemzeti Galéria, 1985 [50] p., ill. *ism.* (bán) [BÁN András]: Kortársak Spanyolországból. = Magyar Nemzet, 1985. június 21. 7.; HARANGOZÓ Márta: Modern spanyol festészet. = Esti Hírlap, 1985. június 4. 2.; LOSONCI Miklós: Modern spanyolok. = Vasárnapi Hírek, 1985. június 9. 6.; SZÉKELY András: Modern spanyol festészet. = Új Tükör, 1985. július 7. 24-25.; P.SZÜCS Julianna: A végzet ma nem spanyolul beszél. = Népszabadság, 1985. május 31. 7.
- 1819.** NAGYBÖRZSÖNYI Grafikai Tárlat (1.) (1985) *ism.* KENESSEI András: A közönség közé. = Magyar Hírlap, 1985. április 25. 7.; LÓSKA Lajos: Új Tükör, 1985. április 21. 4., ill.
- 1820.** NEMZETKÖZI festészeti kiállítás, Bp., Magyar Nemzeti Galéria, 1985. október 21.-december 31. A kiállítást rend. Éri Gyöngyi, O. Jobbágyi Zsuzsa. Bev. Bereczky Loránd. Bp.: Magyar Nemzeti Galéria, 1985 [68] p., ill. E R (Magyar Nemzeti Galéria kiadványai, 1985/5.) *ism.* HARANGOZÓ Márta: Közös akarattal. = Esti Hírlap, 1985. október 21. 2.; HARANGOZÓ Márta: Európai képek. = Esti Hírlap, 1985. október 25. 2.; KENESSEI András: Egy nagy művészet érzékeny egyensúlya. = Magyar Hírlap, 1985. október 31. 4.; LOSONCI Miklós: Képek Európáéjében. = Vasárnapi Hírek, 1985. október 20. 6.; Sz.B.: Festők fóruma. = Élet és Tudomány, 1985. november 1. 1391-1393., ill.; VADAS József: Képagónia. = Élet és Irodalom, 1985. november 29. 13.
- 1821.** NEMZETKÖZI Grafikai Biennálé (16.) (1985) (Ljubljana) *ism.* FENYVESI Ottó: A középszerűség tupírozása. = Híd, 49, 1985, 10. 1421-1428., ill.
- 1822.** Nemzetközi Mail Art kiállítás, Bp., Fiatal Művészek Klubja, 1984 > 1984. 1633. *ism.* SINKOVITS Péter: Küldjön egy képeslapot. = Művészet, 26, 1985, 1. 60-61., ill.; SZÉKELY, András: "Mail Art". = The New Hungarian Quarterly, 26, No 98, 1985 187-189., ill.
- 1823.** ORSZÁGOS Karikatura Biennálé (2.) (1985) (Nyiregyháza) *ism.* LOSONCI Miklós: Humorba Hymorba igazozottan. = Vasárnapi Hírek, 1985. október 6. 7.; (tettamanti) [TETTAMANTI Béla] = Új Tükör, 1985. október 13. 20-21., ill.
- 1824.** ORSZÁGOS Kisgrafikai Találkozó és Kiállítás (11.) (1985) (Ajka) Országos Kisgrafikai kiállítás, Ajka, Városi Könyvtár, 1985. Szerk. Tilhof Endre. Ajka: Városi Könyvtár, 1985 11 p., 11. t., ill. *ism.* ARATÓ Antal = Kisgrafika, 14, 1985, 3. 2-5., ill.
- 1825.** Országos Rajzbiennálé (2.) (1984) (Salgótarján) > 1984. 1638. *ism.* BÁN András: A salgótarjáni rajzbiennálé néhány tanulságáról. = Magyar Nemzet, 1985. 1985. január 15. 7.; MENYHÁRT László: Kilóg a lóláb. = Palócföld, 19, 1985, 2. 59-63.; RIDEG Gábor: Salgótarjáni egyedi rajz biennálé. = Művészet, 26, 1985, 2. 10-13., ill.
- 1826.** Országos Tájfestészeti Biennálé (6.) (1984) (Hatvan) *ism.* POGÁNYÓ Gábor: Magyar tájak. = Hevesi Szemle, 13, 1985, 1. 46-49., ill.
- 1827.** OSIJEK: Eszéki művészek kiállítása, Pécsi Kisgaléria, 1985. november 23.-december 8. Bev. Vlastimir Kusik. Pécs: Pécsi Kisgaléria, 1985 [8] p., ill.
- 1828.** PILLANATKÉP: A magyar festők három nemzedéke, Bp., Múcsamok, 1985. december 12.-1986. január 12. A kiállítás anyagát vál. Wilfried Kreiner. Bev. Wilfried Kreiner, Hegyi Lóránd. Bp.: Múcsamok, 1985 [54] p., ill.
- 1829.** POPEMEZBORITÓ kiállítás, Bp., Teszársz Károly Művelődési Központ, 1985 *ism.* EMBER Mária: Poplemezborítók kiállítása avagy egy műfaj felfedezése. = Magyar Nemzet, 1985. december 5. 4., ill.
- 1830.** Semsey Andor: Szőlő és bor az ex libriseken és alkalmi kisgrafikon. Bp.: Magyar Mezőgazdasági Múzeum, 1984 rec. SOÓS Imre = Kisgrafika, 14, 1985, 1. 38-39.
- 1831.** SOÓS Imre: Az új Dürer terem kiállításairól. = Kisgrafika, 14, 1985, 2. 8-10., ill.
- 1832.** SZEGEDI Táblaképfestészeti Biennálé (2.) (1985) II. Szegedi Táblaképfestészeti Biennálé, Szegedi Képtár, 1985. Bev. Bereczky Loránd. A katalógust szerk. Varga Ferenc. Szeged: Móra Ferenc Múzeum, 1985 87 p., ill. *ism.* SZUROMI Pál: Fakuló emlékképek. = Művészet, 26, 1985, 11-12. 42-46., ill.
- 1833.** SZÉKELY, András: Everyday small print: stamps. = Jel-Kép, 6, 1985, Special edition, 105-109., ill.
- 1834.** SZÉKESFEHÉRVÁRI képzőművészek kollektív kiállítása, Székesfehérvár: Mészöly Géza Terem, 1985. december 5.-14. Bp.: Képcsamok, 1985 [24] p., ill.
- 1835.** SZUROMI Pál: Mindennapi kisgrafikánk a bélyeg. = Jel-kép, 6, 1985, 2. 78-82.
- 1836.** SZÉPRÉTI Lilla: Heten fiatalok. = Művelődés, 38, 1985, 5. 13-16., ill.
- 1837.** P.SZÜCS, Julianna: Inexpensive library in accelerated time. = Jel-Kép, 6, 1985, Special edition, 66-69., ill.
- 1838.** A TERMÉSZET, Pécsi Galéria, 1985. augusztus 31.-szeptember 29. A kiállítást szervezte, rend. és a katalógust szerk. Pinczehelyi Sándor. Pécs: Pécsi Galéria, 1985 [60] p., ill.
- 1839.** TRADÍCIÓ és jelen I., Bp., Fészek Galéria, 1985. február 19.-március 29. A kiállítást rend. és az előszót írta Ujlaki Gabriella. Bp.: Fészek Galéria, 1985 [8] p. + 15 dia, ill. *ism.* P.SZABÓ Emő: Tradíció és jelen I. = Új Tükör, 1985. március 17. 3-4., ill.
- 1840.** ÚJ SZENZIBILITÁS III., Budapest Galéria Kiállítóháza, 1985. szeptember 13.-november 3. A kiállítás anyagát válogatta és rend. Hegyi Lóránd. Bp.: Budapest Galéria, 1985 41 p., ill. *ism.* BÁN András: Változó helyszínek: Kiállítások az újszenzibilitás jegyében. = Magyar Nemzet, 1985. október 16. 8.; FORGÁCS Éva = Új Tükör, 1985. szeptember 29. 3., ill.

Fotóművészet és új médiák

- 1841.** BEKE László: "Kijöttél a moziból, de nem vagy még mindenről túl": A Kőbányai Filmstúdióról. = Filmkultúra, 21, 1985, 6. 9-11., ill.
- 1842.** DEMBINSKI, Dominik: Nyolcadik művészet? = Korunk, 44, 1985, 2. 140-146., ill.
- 1843.** NAGY S. Sándor - CSICSERI András: Computer graphics 2. = Interpressgrafik, 1985, 2. 16-23., ill.
- 1844.** NEMES Kálmán: Számítógépes grafika - számítógépes művészet? = Híd, 49, 1985, 12. 1649-1654.
- PETERNÁK Miklós: Video-művészet-kommunikáció. > 82

Ipaművészet

- 1845.** FINN ipaművészet, Bp., Bartók 32 Galéria, 1985. Bev. Sárközi Zoltán. Bp.: Bartók 32 Galéria, 1985 [28] p., ill.
- 1846.** BECK László: Az ipari formatervezés. = Kultúra és Közösség, 1985, 4. 55-58.
- 1847.** BODOR Ferenc: A Designről [Design c. folyóirat]. = 26, 1985, 6. 58.
- 1848.** BODOR Ferenc: Jelekké vált tárgyak: Az olasz formatervezés új hulláma. = Élet és Tudomány, 1985. december 13. 1584-1586., ill.
- 1849.** DVORSZKY Hedvig: Ipaművészet és idea. = Művészet, 26, 1985, 10. 4-9., ill.
- 1850.** ERFURTI ipaművészet, Sopron, Festő Terem, 1985 *ism.* WAGNER István = Magyar Hírlap, 1985. március 1. 6.
- 1851.** FIATAL ipaművészek kiállítása, Bp., Duna Galéria, 1985 *ism.* VADAS József: Ruhák, akasztó nélkül. = Élet és Irodalom, 1985. március 22. 13.
- 1852.** Fiatal Ipaművészek Stúdiójának kiállítása, Bp., Ernst Múzeum, 1984 > 1984. 1663. *ism.* ACSAY Judit: Napraké-

szen. = Művészet, 26, 1985, 4. 57-59., ill.; FORGÁCS, Éva: Decorative and functional textiles. = The New Hungarian Quarterly, 26, No 99, 1985 177-179., ill.; P. SZÜCS Julianna: A háromszög negyedik szára. = Népszabadság, 1985. január 11. 7.

1853. FORMATERVEZÉSI kiállítás, Bp., Technika Háza, 1985. ism. PALLAGI Ferenc: Formatervezni jól! = Esti Hírlap, 1985. február 28. 2.

1854. Formatervezők lesznek, Bp., Fényes Adolf Terem, 1984. ism. PAPP Júlia = Művészet, 26, 1985, 3. 61-63., ill.

1855. IDEA Iparművészeti Vállalat kiállítása, Bp., Vigadó Galéria, 1985. szeptember 6.-október 4. Bev. Vészits Ferenc, Korda István, Fekete György. Bp.: IDEA, 1985 16 p., ill. E. G. ism. DEME Tamás: A kéz intelligenciája [IDEA]. = Magyar Ifjúság, 1985. november 29. 40-42., ill.

1856. KATOWICEL iparművészek kiállítása : Üveg, textil, Miskolci Galéria, 1985. április 17.-május 2. A kiállítást rend. Jurecskó László. 1985 [8] p., ill.

1857. KENESSEI András: Nem szégyellni való örökség : Múzeumot a környezetkultúrának? = Magyar Hírlap, 1985. november 28. 4.

1858. KOMÁROM megyei iparművészek tárlata (2.) (1985) (Tatabánya)

Komárom megyei iparművészek 2. tárlata, Tatabánya. Kemtök Terem, 1985. október 14.-november 10. Tatabánya : Komárom Megyei Tanács, 1985 [20] p., ill.

1859. LENGYEL, Stefan: Design: a termék lelkiismerete. = Ipari Forma, 9, 1985, 1. 2-7., ill. E

1860. MAI szovjet kerámia és textilművészet, Debrecen, Bartók Terem, 1985. október 11.-november 10. Bev. L.J. Lavinszkaja, T. Sztrizsanova. Bp.: Népi Iparművészeti Tanács, 1985 [32] p., ill.

1861. MŰVÉSZETI szimpozionok eredményei 3. Kerámia, textil, Bp., Múcsarnok, 1985. július 12.-augusztus 18. A kiállítást rend. és a katalógust szerk. Feuer Gábor. Bev. Feuer Gábor, Csenkey Éva, Benkő Ilona, Károlyi Júlia. Bp.: Múcsarnok, 1985 46 p., ill. E. ism. (bán)[BÁN András]: Művészeti szimpozionok eredményei: Textil. = Magyar Nemzet, 1985. augusztus 8. 7.; HAJDÚ Éva: Művészeti szimpozionok eredményei: Kerámia. = Magyar Nemzet, 1985. augusztus 8. 7.; KENESSEI András: Szimpozionok tanulságai. = Magyar Hírlap, 1985. augusztus 22. 6.; LOSONCI Miklós = Új Tükör, 1985. augusztus 11. 4., ill.

1862. S.NAGY Katalin: Újságírók az ipari formatervezésről. = Jel-Kép, 6, 1985, 2. 45-51. E

1863. S.NAGY Katalin: Tárgyakról és értékekről. = Magyar Hírlap, 1985. december 29. 4.

1864. ÖRÖKSÉG : Tárgy- és környezetkultúra Magyarországon, Bp., Ernst Múzeum, 1985. október 29.-november 4. A kutatást vezette és az anyagot szerk. Pohámok Mihály. Bev. Losonci Ágnes, Pohámok Mihály. Bp.: Múcsarnok; Design Center, 1985 112 p., ill. E. ism. BALOGH János = Új Tükör, 1985. november 17. 3-4., ill.; HAJDÚ Éva = Magyar Nemzet, 1985. november 22. 4.; HARANGOZÓ Márta: Utóhang egy kiállításához. = Esti Hírlap, 1985. november 26. 2.; SZÉKELY András: Élő örökség. = Népszabadság, 1985. november 20. 7.; VADAS József: Örökség, hagyomány nélkül. = Élet és Irodalom, 1985. november 8. 13.

1865. POHÁRNOK Mihály: Az ipari termék is formálja a kapcsolatokat. = Magyar Nemzet, 1985. november 23. 9.

1866. SZURKOS Mária: A formatervezők két generációja. = Kultúra és Közösség, 1985, 4. 59-72.

1867. T.M. [TAMÁS Mihály]: Formatervezési nivódjakk '85. = Ipari Forma, 9, 1985, 3. 1-5., ill.

1868. VADAS József: Nem mindennapi tárgyaink. Bp.: Szépirodalmi K., 1985 452 p., [32] t., ill. (Magyarország felfedezése) rec. ÉLES Csaba: Formakultúránk szociográfiája. = Élet és Irodalom, 1985. szeptember 20. 10.; SZAMOSI

Ferenc: A mi kis világunk. = Magyar Hírlap, 1985. október 19. 6.; VADAS József = Könyvvilág, 30, 198, 9. 6.

Fémművesség

1869. Hoffmann, Gertl - Maurach, Jürgen: Schmiede- und Schlosserarbeit von Heute. Stuttgart : Hoffmann, 1983. rec. PEREHÁZY Károly = Műemlékvédelem, 29, 1985, 3. 244-245.

1870. Massin, André: Schmiedeeisen im und am Haus. Köln : Saabach, 1981. rec. PEREHÁZY Károly = Műemlékvédelem, 29, 1985, 2. 160-161.

NEMZETKÖZI Zománcművészeti Alkotótételep > 689

1871. A NYIRBÁTORI Képzőművészeti Stúdió és XIV. Alkotótételepének tűzzománc kiállításai, 1984-1985. Nyírbátor : Képzőművészeti Stúdió, 1985 [6] p.

1872. ÖTVÖS és Féműves Quadriennálé (3.) (1985) (Miskolc)

III. Ötvös és Féműves Quadriennálé, Miskolci Galéria, 1985. július 6.-augusztus 20. Bev. Péter Vladimír. Miskolc : Miskolci Galéria, 1985 [38] p., ill.

Érem

1873. HORVÁTH Zoltán: A Nehézipari Műszaki Egyetem emlékérméi. Miskolc : Pécsi Miniaturkőny Gyűjtők Klubja, 1985 175 p., ill. (Bányászat, kohásztörténet)

1874. NEMZETKÖZI Éremművészeti Alkotótételep (8.) (1985) (Nyíregyháza) VIII. Nemzetközi Éremművészeti Alkotótételep, Nyíregyháza-Sóstógyógyfürdő, 1985. Bev. Kovács Gyula. Nyíregyháza : Városi Tanács, 1985 [88] p., ill.

1875. ORSZÁGOS Érembiennálé (5.) (1985) (Sopron) V. Országos Érembiennálé, Sopron, Lábasház, 1985. június 29.-szeptember 22. a kiállítást rend. és a katalógust összeáll. Baranyi Judit. Sopron : Sopron Város Tanács, 1985 64 p., ill. G. ism. (bán)[BÁN András]: Formák árnyékában : Szobrászati kiállítások. = Magyar Nemzet, 1985. augusztus 29. 6.; SALAMON Nándor: Jubileumi érembiennálé. = Új Tükör, 1985. augusztus 25. 24-25., ill.; SALAMON Nándor: Jegyzetek az V. Országos Érembiennáléről. = Népszava, 1985. október 4. 6.

1876. SZENTENDREI érmek és kisplasztikák, Szentendre, Művésztelepi Galéria, 1985. március 21.-április 28. A kiállítást rend. és bev. Múcsi András. Szentendre : Pest Megyei Múzeumi Igazgatóság, 1985 [16] p., ill.

1877. VÁLOGATÁS negyven év érmeiből, Bp., Helikon Galéria, 1985. március 21.-április 14. A kiállítást rend., bev. Nagy Ildikó. Bp.: Múcsarnok, 1985 [leporrelló] ism. BÁN András = Kritika, 1985, 9. 45-46.; HAJDÚ István: Időtlenül és felhőtlenül. = Művészet, 26, 1985, 7. 20-22., ill.; TASNÁDI Attila = Népszava, 1985. április 12. 6.

Kerámia, üveg

1878. FIATAL üvegtervezők, Bp., Józsefvárosi Galéria, 1985. ism. DVORSZKY Hedvig: Idén diplomáztak. = Új Tükör, 1985. június 2. 24-25., ill.

1879. KERÁMIA x 27, Budapest Galéria Kiállítóháza, 1985. ism. ATTALAI Gábor = Művészet, 26, 1985, 7. 59-60., ill.; KOCZOGH Ákos: Harmónia és bezárkózás. = Új Tükör, 1985. március 24. 24-25., ill.; PALLAGI Ferenc: Kerámia és bőr: Formák kicsiben és nagyban. = Esti Hírlap, 1985. február 7. 2.

1880. MONSPART Éva: A porcelánok királya [Rosenthal Stúdió]. = Nők Lapja, 1985. január 12. 25., ill.

1881. ORSZÁGOS Szilikátipari Triennálé (3.) (1985) (Kecskemét) *ism.* PALLAGI Ferenc: Porcelán és üveg. = *Esti Hírlap*, 1985. november 25. 2.
1882. ORSZÁGOS Üvegművészeti Kiállítás, Balatonfüred, Balaton Galéria, 1985 *ism.* EMBER Mária: Szegényes ez az "országos". = *Magyar Nemzet*, 1985. szeptember 5. 7.
1883. TASNÁDINÉ Marik Klára: Magyar üvegek külföldi múzeumokban. = *Művészet*, 26, 1985, 3. 27-29., ill. hoz.
- ÖKRÖSNÉ Bartha Júlia = *Művészet*, 26, 1985, 9. 60-61.
1884. Zágrábi Nemzetközi Kerámia Triennálé (1984) *ism.* SEBŐK Zoltán: A minikerámia nagyjai. = 7 Nap, 1985. január 11. 30., ill.

Textil és viselet

1885. FIBRES Art '85 *ism.* BÁN András: Vásznonba csomagolt híd: A textilművészet seregszemléje Párizsban. = *Magyar Nemzet*, 1985. október 8. 6.
1886. HALMÁGYI Miklós: A képfestőtől a szövött textiliáig: Róza Anna-díj 1984, 1985. = *Ipari Forma*, 9, 1985, 5. 22-23., ill.
1887. IPARI Textilművészeti Biennálé (7.) (1985) (Szombathely)
7. Ipari Textilművészeti Biennálé, Szombathely, Savaria Múzeum, 1985. június 28.-augusztus 1. A kiállítást rend. Fekete György. Szombathely: Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1985 [48] p., ill. E (Vas megyei múzeumok katalógusai; 115.) *ism.* (bán) [BÁN András] = *Magyar Nemzet*, 1985. augusztus 14. 7.; FEKETE György: A szombathelyi Ipari Textilművészeti Biennáléről a rendező szemével. = *Ipari Forma*, 9, 1985, 5. 24-28., ill.; TORDAY Alíz = *Új Tükör*, 1985. július 24. 4., ill.; VADAS József: Nem méterárunk = *Élet és Irodalom*, 1985. augusztus 9. 13.
1888. KIS szöttek, Bp., Lengyel Kultúra, 1985 *ism.* (bán) [BÁN András]: Művirágok. : Kamarakiállítások Szentendrén és Budapesten. = *Magyar Nemzet*, 1985. július 15. 7.
1889. MAGYAR gobelin 1945-1985, Bp., Műcsamok, 1985., október 16.-december 1. Az életrajzokat összeáll., a katalógust szerk. a kiállítást rend. Kratochwill Mimi. Bev. Pálosi Judit. Bp.: Műcsamok, 1985 176 p., ill. E *ism.* HOLLÓSI, Éva: Ungarische Gobelin 1945-1958. = *Budapester Rundschau*, 1985. november 11. 9., ill.; KRATOCHWILL Mimi: Gobelin kiállítás a Műcsamokban. = *Művészet*, 26, 1985, 10. 16-21., ill.; VADAS József: Fakó gobelin. = *Élet és Irodalom*, 1985. november 27. 12.
1890. NEMZETKÖZI Textilbiennálé (1985) (Lausanne) *ism.* BÁN András: Kő, páir, olló. = *Magyar Nemzet*, 1985. október 22. 7.
1891. SCHENK Lea: A háromdimenziós textil: Az 1970-es évek magyar textilművészetének plasztikai tendenciái. Szakdolgozat, ELTE Bölcsészettudományi Kar, Művészettörténeti Tansek. Bp., 1985
1892. SZVERLE Mária: Új irányzatok a finn textiltervezésben. = *Ipari Forma*, 9, 1985, 3. 29., ill.
1893. TORDAY Alíz: Magyar-art. = *Élet és Irodalom*, 1985. november 15. 13.
1894. TÓTH Réka: A mai magyar iparművészet problémái: Textilművészetünk alakulása a hatvanas évektől. Szakdolgozat, ELTE Bölcsészettudományi Kar, Művészettörténeti Tansek. Bp., 1985

Kisművészetek

1895. JÁTÉK-Munka-Játék: Kiállítás a budapesti Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola játékkészítő szakosztályának anyagából, Kecskemét, Szorakatenusz Játékmúzeum, 1985. június 21.-szeptember 30. A kiállítást rend. a katalógust

írta Budavári István. Kecskemét. Bács-Kiskun Megyei Múzeumi Igazgatóság, 1985 [12] p., ill.

Művészeti oktatás, művészeti szervezetek, intézmények

1896. 1984. évi állami vásárlások. = *Tájékoztató*, No 33, 1985 54-74.
1897. Az 1984. évi kiállításokon díjat kapott művészek. = *Tájékoztató*, No 33, 1985 77-88.
1898. 1984-ben megvalósult köztéri alkotások. = *Tájékoztató*, No 33, 1985 104-113.
1899. ACSAY Judit: Új utak a Bermuda-háromszögben: Beszélgetés Gergely Istvánnal, a Magyar Iparművészeti Főiskola rektorával. = *Művészet*, 26, 1985, 6. 17-20., ill.
1900. ARTOTÉKA [Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár X. ker. fiókja]. = *Művészet*, 26, 1985, 1. 59-60., ill.
1901. BARNÁ Gábor: Lehetőség és felelősség [Magyar Urbanisztikai Társaság]. = *Városerősítés*, 21, 1985, 1-2. 38-40., ill. E G
1902. BENEDEK Miklós: Összintézet a számvetés az észak-magyarországi képzőművészek értekezletén. = *Magyar Nemzet*, 1985. november 21. 4.
1903. DOMOTÓR János: A hódmezővásárhelyi Tornyai Társaság. = *Élet és Irodalom*, 1985. január 18. 75-77.
1904. DVORSZKY Hedvig: Egy iskolaprogramról [Anyagok, Általános iskolák 1. osztálya számára]. = *Művészet*, 26, 1985, 6. 30-31., ill.
1905. ELHELYEZETT szobrok [1984]. = A Magyar Képző- és Iparművészek Szövetsége Tájékoztatója, 1985, 1-2. 113.
1906. FARKAS András: Jelet hagytak maguk után [Heves megyei és Egri képzőművészeti élet]. = *Hevesi Szemle*, 13, 1985, 4. 59-63., ill.
1907. FARKAS Attila: Régi és új [Országos Egyházművészeti és Műemléki Tanács ülése]. = *Új Ember*, 1985, november 3. 6.
1908. FARKASDY Zoltán: Gondolatok az építészképzésről. = *Magyar Építőművészet*, 1985, 6. 14. E F G R
1909. FECSKE András: Bizonyításra várva: Kerekasztal beszélgetés Heves megyei művészekkel [Nagy Endre, Balogh László, Lóránt János, Kocsis Árpád, Pusztai Ágoston]. = *Hevesi Szemle*, 13, 1985, 4. 39-45.
1910. FEHÉR Béla: A szép magyar könyv ügye. Megalkult a Magyar Bibliofil Társaság [beszélgetés Szántó Tiborral]. = *Magyar Nemzet*, 1985. szeptember 5. 6.
1911. FISCHER Emő: Gondolatok a művészet és a pedagógia viszonyáról. = *Rajztanítás*, 27, 1985, 2. 1.
1912. FLIEGEL, Sigbert: Az NDK-beli építész és művészek továbbképzéséről. = *Művészet*, 26, 1985, 6. 54-56., ill.
1913. FÖLDES Károly: Szabadiskolák utódja: A Dési Huber István Képzőművésztkörben. = *Esti Hírlap*, 1985. július 13. 2.
1914. GARAMI László: A szimpózionok haszna [Villány, Szobrász Szimpózion]. = *Magyar Hírek*, 1985. szeptember 21. 47-49., ill.
1915. GARÁNYI József: Tájékoztató az 1984. dec. 7-i. Keramikus szakosztályi ülésről. = A Magyar Képző- és Iparművészek Szövetsége Tájékoztatója, 1985, 1-2. 53-56.
1916. GULYÁS József: Képzőművészet és befogadás. = *Népművelés*, 32, 1985, 2. 10-11.
1917. GYETVAI Ágnes: Makó, Grafikai alkotótelep. = *Magyar Nemzet*, 1985. augusztus 2. 7.
1918. HARASTA Miklós: E számunk elé... [Építészképzés]. = *Magyar Építőművészet*, 1985, 6. 5. E F G R
1919. HÉZSÓ Ferenc: Rajztanítás, avagy vizuális szakemberképzés: Az 1984/1985. tanévtől a tanárképző főiskolák rajz tanszékein bevezetendő új tantervről. = *Művészet*, 26, 1985, 6. 27-30., ill.

1920. HORVÁTH Teréz: Könyv általában és konkrétan : Művészeti könyvkiadásunk gondjairól. = Népszava, 1985. március 9. 8.
1921. HUNYADY Judit: Torzó [beszélgetés Kiss Istvánnal, Orosz Sándorral, Pusztay Gabriellával]. = Új Tükör, 1985. augusztus 4. 6-8., ill.
1922. KÁRPÁTI Andrea: A "láthatatlan múzeum". = Népművelés, 32, 1985, 2. 4-5.
1923. KELEMEN László - PÁLÓS Miklós - TORMA Edit: Róport Kleineisel János rektorhelyetessel és Feledy Balázs főtitkárral. = Ráma 1985 7-20.
1924. KIÁLLÍTÁSOK 1984-ben. = A Magyar Képző- és Iparművészek Szövetsége Tájékoztatója, 1985, 1-2. 65-113.
1925. KISS Dénes: A Fonyódi Iskola hátsószaga [beszélgetés Szabados Jánossal]. = Népszava, 1985. szeptember 9. 6.
1926. KITÜNTETÉSEK 1984. = Tájékoztató, No 33, 1985 40-47.
1927. KLEINEISEL János: Tisztelet Közygylés! [Magyar Rajztanárok Országos Egyesülete alakuló közgyűlése, 1985. szeptember 21.]. = Rajztanítás, 27, 1985, 6. 1-2.
1928. KURUCZ D. István: Rajztanárképzés - művészetoktatási alapon. = Művészet, 26, 1985, 6. 21-27., ill.
1929. LÉLKES István: Kultúra, nevelés, izlés és egyebek - alulnézetből. = Művészet, 26, 1985, 6. 8-15., ill.
1930. KRUNÁK Emese: Training for the 21st century : A conversation with István Gergely, Head of the College of Arts et Crafts Budapest. = Interpressgrafik, 1985, 4. 43-47., ill.
1931. LOCSEMANDI Gábor: Gondolatok a városépítés oktatásáról. = Magyar Építőművészet, 1985, 6. 16-18. E F G R
1932. LUKÁCSY András: Képzőművészetünk a világban: történelmi lépcsőhátrány? [beszélgetés Néray Katalinnal]. = Magyar Hírlap, 1985. november 19. 5.
1933. [MAGYAR Építőművész Szövetség] Szövetségi Hírek. = Magyar Építőművészet, 1985, 2. 7.; 1985, 3. 6-7.; 1985, 4. 7-8.; 1985, 7-8.
1934. [MAGYAR Képző és Iparművészek Szövetsége] Szövetségünk választmányának ülése. = A Magyar Képző- és Iparművészek Szövetsége Tájékoztatója, 1985, 1-2. 30-45.
1935. MAGYAR Képzőművészek Szabad Szervezete emlékezete: Simó Tibor, Orosz Sándor, Somogyi József beszédei. Dési Huber Istvánné hozzászólása + A Szabad Szervezet testületi és tisztségviselői 1945. = Tájékoztató, No 32, 1985 7-23.
1936. A MAGYAR Képzőművészeti Főiskola dolgozói és hallgatói az 1985/1986-os tanévben. = Ráma, 1985, 67-79.
1937. MAJOR Máté: Emlékeim a Magyar Művészeti Tanácsról. = Művészet, 26, 1985, 4. 8-11., ill.
1938. MASZNYIK Csaba: Szabadegyetem. = Magyar Építőművészet, 1985, 6. 20., 21.
1939. MAURER, Dóra: Développement de l'intelligence visuelle : Enseignements tirés du travail d'un cercle artistique=A látás intelligenciájának fejlesztése : Egy művészeti szakkör tanulságai. = Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts, No 65, 1985 53-72., 99-105., ill.
1940. MELOCCO Miklós: Rossz tankönyv [Rajztankönyv a gimnáziumok 1-3.osztálya számára]. = Művészet, 26, 1985, 6. 20., ill.
1941. MENYHART László: A látás iskolái : Adalékok a vizuális nevelés kérdéséhez. = Művészet, 26, 1985, 6. 2-7., ill.
1942. MORAVÁNSZKY Ákos: Építészképzés, másképpen. = Magyar Építőművészet, 1985, 6. 33-35.
1943. MORAVÁNSZKY Ákos: Szerkesztőségi beszélgetés az építészoktatásról [Polónyi Károly]. = Magyar Építőművészet, 1985, 6.
1944. MORVAY László: ...től...ig : Egy képzőművészeti stúdió tapasztalatairól. = Mozgó Világ, 11, 1985, 6. 93-95., ill.
1945. A MŰVELŐDÉSI Minisztérium Nívódíjai az 1984-ben megvalósult közterületi alkotásokért, kiállításokért, belsőépítészeti munkákért 1984. = Ipari Forma, 9, 1985, 6. 19.
1946. NAGY Ildikó - GARABUCZY Ágnes: Az NDK-ban. = A Magyar Képző- és Iparművészek Szövetsége Tájékoztatója, 1985, 1-2. 52.
1947. PASQUALETTI Zsófia: Renáta rajzol. = Mozgó Világ, 11, 1985, 6. 78-92., ill.
1948. PAUNCEZ Imre: Házunk tája [Új Tükör képzőművészeti körök]. = Művészet, 26, 1985, 10. 63-64.
1949. POGÁNY Ö. Gábor: A képzőművészet a közművelődésben. = Hevesi Szemle, 13, 1985, 6. 45-48.
1950. PONGRÁZ Pál: A lakóépülettervezés oktatása a Budapesti Műszaki Egyetemen. = Magyar Építőművészet, 1985, 6. 28-29., ill. E F G R
1951. RÁZCZ András: Tanulmányút Svédországban. = A Magyar Képző- és Iparművészek Szövetsége Tájékoztatója, 1985, 1-2. 47-51.
1952. SÁRKÁNY József: Képzőművészet és mecenatúra [Zala megye]. = Kritika, 1985, 12. 24-25.
1953. SCHMIDT Béla: Az építészoktatás alapproblémái. = Magyar Építőművészet, 1985, 6. 6-11., ill. E F G R
1954. SIMÓ Tibor: Jövőnek tartozó hivatással. Negyven éve alakult a Képzőművészek Szabad Szakszervezete. = Népszava, 1985. február 23. 8.
1955. SINKÓ István: Kint és bent. = Művészet, 26, 1985, 6. 34-37., ill.
1956. W.SOMOGYI Ágnes: "Nevelés és semmi más az iskola célja". = Művészet, 26, 1985, 6. 15-16.
1957. P.SZABÓ Ernő: Az állványozás gyönyörűsége, avagy sétá egy felvonulási terület körül [beszélgetés Sárközi Zoltánnal a Fiatal Művészek Stúdiójáról]. = Magyar Ifjúság, 1985. október 11. 27-29., ill.
1958. P.SZABÓ Ernő: A pályázat lezárult, felejtse el! [Fiatal Építész Stúdiója]. = Magyar Ifjúság, 1985. május 31. 36-37., ill.
1959. P.SZABÓ Ernő: Szép tervek, nagy remények...[Fiatal Iparművészek Stúdiója]. = Magyar Ifjúság, 1985. április 26. 30-31., ill.
1960. SZEKERES Ferenc: Képzőművészetről gyerekszemmel. = Népművelés, 32, 1985, 2. 5-9., ill.
1961. SZEPESI Dóra: Szabadiskola a Dunakanyarban [Zebegény]. = Esti Hírlap, 1985. augusztus 1. 2.
1962. T.A.[TASNÁDI Attila]: A szellemi táplálék és a vizuális kultúra köznapjainak kellei : A Képzőművészeti Kiadó sokrétű terveiből. = Népszava, 1985. január 21. 6.
1963. TASNÁDI Attila: Eredmények, gondok és tervek a múgyjűtő mozgalomban : Beszélgetés a Budapesti Művészbarátok Egyesületének vezetőivel, Szij Rezsővel, Gerőly Tiborral. = Népszava, 1985. július 31. 6.
1964. T.A.[TASNÁDI Attila]: A Képzőművészek, Iparművészek és Művészeti Dolgozók Szakszervezetének küldöttgyűlése. = Népszava, 1985. november 27. 4.
1965. TORDAY Aliz: Játék - közlekedésre avagy ötünk hét napja Romániában. = A Magyar Képző- és Iparművészek Szövetsége Tájékoztatója, 1985, 1-2. 51-52.
1966. ÚJABB párbeszéd a művészetpolitikáról, 1981-1984 [Az 1981-1984 között a Fészek Művészklubban rendezett nyílt viták összefoglalói]. Szerk. Varga Imre. Bp. : Népszava, 1985 149 p.
1967. VÁMOSSY Ferenc: Egy "kivülálló" megjegyzései. = Magyar Építőművészet, 1985, 6. 10-14., ill. E F G R
1968. VANICSEK Péter: Tágabb horizontot oktatás! : Beszélgetés Gergely István rektorral. = Ipari Forma, 9, 1985, 6. 18-19.
1969. VIDOR Ferenc: Az architektúra tágalása és az urbanisztikai továbbképzés. = Magyar Építőművészet, 1985, 6. 18-20. E F G
1970. VIGH Sándor: Művésztelep gazdát keres [Százados út]. = Népszava, 1985. június 15. 5.
1971. WAGNER István: Az Artforum értelme : Külföldi művészek Budapesten. = Magyar Hírlap, 1985. április 23. 6.

A művészet határterületei

1972. Betonkerítések nyugat-dunántúli falvakban : Keserű Ilona fotói, Bp., Erzsébetvárosi Galéria, 1985. *ism.* KESERŰ Ilona = Magyar Építőművészet, 1985, 5. 60.; VIDOVSZKY László megnyitója. = Magyar Építőművészet, 1985, 5. 60-61., ill.

Színház és látványosság

1973. BÖGEL József: Magyar scenográfia a felszabadulás után, 1. = Színház, 18, 1985, 12. 41-44.

1974. LENKEI Konrád: Bábkészítés. Bp. : Műsák, 1985 [56] p., ill. (Bábjátékos oktatás)

1975. SZÍNHÁZI tervezők, főiskolások kiállítása, Bp., Képzőművészeti Főiskola, 1985 *ism.* CSIK István: egy kiállítás margójára. = Színház, 18, 1985, 10. 48.

1976. SZINPAD-KÉP, Bp., Madách Színház, 1985 *ism.* KÁRPÁTI Imre: Szcenikai kiállítás. = Színháztechnikai Fórum, 12, 1985, 4. 4.

Mesterek

1977. Ábrahám Rafael

WEHNER Tibor: Gondolattársítások, képtársítások: Ábrahám Rafael művészete. = Művészet, 26, 1985, 5. 9-11., ill.

1978. Ádám András

ELHUNYT Ádám András. = Magyar Hírlap, 1985. augusztus 22. 9.

1979. Ady József

kiáll. Bp., Jókai Klub, 1984 *ism.* Ch.B.[CHIKÁN Bálint]: Ady József grafikai elé. = Művészet, 26, 1985, 1. 58-59., ill. [hibaigazítás: 5.sz. 63.]

1980. Almár György

kiáll. Bp., Építők Műszaki Klubja, 1985 *ism.* KOCZOGH Ákos: Almár György grafikai. = Új Tükör, 1985. május 12. 4.

1981. Altman, Nathan

ETKIND, Mark: Nathan Altman. Bp. : Corvina, 1985 31 p., 54 t. ill.

1982. Amasukeli, Elgudza

KINCURASVILI, Szimon: Elgudza Amasukeli. = Művészet, 26, 1985, 9. 36-40., ill.

1983. Andrásy Zoltán

TOCA, Mircea: Andrásy Zoltán a jelenkori művész. = Utunk, 1985. november 8. 7., ill.

1984. Andruskó Károly

CSORDÁS Mihály: Az élet ódájának megfestője. = 7 Nap, 1985. augusztus 16. 24-25., ill.

MÁTYÁS István: Műhely az udvarban, hátul : A hetvenéves Andruskó Károlynál. = Népszava, 1985. június 27. 6.

1985. Antal Imre

BUCUR, Nicolae: Mint a fa. = A hét, 1985. február 28. 6., ill.

1986. Antal Károly

KUBUSSEK János: Körösi Csoma Sándor szobra Érdén. = Földrajzi Múzeumi Tanulmányok, 1 (1985) 11-15., ill. E

1987. Apáti Tóth Sándor

ÖRDÖGH Szilveszter: Képek tekintete. = Mozgó Világ, 11, 1985, 9. 22-23., ill.

1988. Gy. Apró Margit

kiáll. Bp., Mednyánszky Terem, 1985 *ism.* LOSONCI Miklós: Műalkotások Kruppon talpon. = Vasárnapi Hírek, 1985. december 1. 7.

1989. Arató Margit

ARATÓ Margit festőművész kiállítása, Bp., Kisduna Galéria, 1985. április 11. - Bev. Bakallár József. Bp. : Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 1985 [8] p., ill.

1990. Arday Ildikó

ARDAI Ildikó, Erdei Imre, Molnár Mária, Kőszeg, Öregtorony, 1985. június 29.-július 29. Bev. Torday Aliz, Polgár Csaba. Szombathely : Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1985 [24] p., ill. (Vas megyei múzeumok katalógusai ; 114.)

1991. Arma, Paul

(kenessei)[KENESSEI András]: Paul Arma köszöntése. = Magyar Hírlap, 1985. október 19. melléklet 6.

1992. Áron Nagy Lajos

T.[TASNÁDI Attila]: Székesfehérvári képzőművészek bemutatója. = Népszava, 1985. december 5. 6.

1993. Asszonyi Tamás

ASSZONYI Tamás és Jávor Piroska kiállítása, Ajka, Nagy László Városi Művelődési Központ, 1985. május 17.-június 2. A kiállítást rend. Laluk György. Ajka : Nagy László Városi Művelődési Központ, 1985 [12] p., ill.

SZOMBATHY Viktor: Herman Ottó emlékműve. = Új Tükör, 1985. január 6. 45., ill.

1994. Aubanel, Jean-Philippe

Les GRIFFES de Lyon : 4 lyoni képzőművész kiállítása : Jean-Philippe Aubanel, Gilles Lecoivre, Anne Petrequin, Alain Puillet., Pécsi Galéria, 1985. október 22.-december 1. Bev. Pinczehelyi Sándor, Thierry Raspail. Pécs : Pécsi Galéria, 1985 [12] p., ill.

1995. Baász Imre

BOGDÁN László: El a faltól : Baász Imre intenzív világa [beszélgetés]. = A hét, 1985. szeptember 5. 5., ill.

1996. Bachmann Gábor

BACHMAN Gábor és Vida Judit kiállítása, Pécsi Kisgaléria, 1985. december 13.-1986. január 19. Bev. Esterházy Péter. Pécs : Pécsi Kisgaléria, 1985 [8] p., ill.

MIKLÓSSY Endre: "PLUSZ stúdió" műteremház, Károlyi Mihály Emlék Alapítvány Vence, Franciaország. Építészek: Bachmann Gábor, Rajk László, Nagy Bálint. = Magyar Építőművészet, 1985, 4. 39., ill. E F G R

MÜLLER Péter: Pesti Disneyland [Díszlet Müller Péter "Szomorú vasárnap" c. darabjának filmváltozatához. Építészek: Bachmann Gábor, Rajk László]. = Magyar Építőművészet, 1985, 4. 45-46., ill. E F G R

1997. Bacskai Béla

Kubičková, Klara: Bacskai Béla. Bratislava : Madách, 1983 rec. Cs.B.[CSANÁD Béla] = Új Ember, 1985. június 2. 6.

1998. Bak Imre

Hommage à la Chirico : Bak Imre, Barabás Márton, El Kazovszkij, Kelemen Károly, Koncz András, Soós Tamás, Bp., Fészek Galéria, 1985. december 10.-1986. január 17. A kiállítást rend., bev. Hegyi Lóránd. Bp. : Fészek Galéria, 1985 5 p., + 10 dia, ill. *ism.* NÉMETH Lajos: Hommage és Giorgio de Chirico : Az 1985. december 10-én a Fészek Klubban rendezett kiállítás megnyitója. = Ráma, 1985. 49-51.

POST-TRADITIONELLE Kunst vier Maler aus Budapest, János Szirtes, Zuzu und Vető, Imre Bak, Wien, Mana Galerie, 10. April-3. Mai, 6. Mai-24. Mai, 3. Juni-21. Juni 1985. Vorw. László Beke. Wien : Mana Galerie, 1985 [32] p., ill.

1999. P. Bak János

P.BAK János festőművész emlékkiállítása, Győr, Városi Könyvtár Galériája, 1985. május 15.-június 4. Bev. Bak Péter. Győr : Városi Könyvtár, 1985 [12] p., ill. (Győri Városi Könyvtár kiállítási katalógusai ; 21.)

kiáll. Szolnok, Damjanich János Múzeum, 1985 *ism.* POGÁNY Ö. Gábor: P.Bak János emlékezete Szolnokon. = Népszava, 1985. július 12. 6.

2000. Bakallár József

kiáll. Bp., Kisduna Galéria, 1985 *ism.* LOSONCI Miklós: Japánból jött a Kis-Dunához. = Vasárnapi Hírek, 1985. július 7. 7.

LOSONCI Miklós: Bakallár József a Kis-Duna festője. Bp. : XX. Kerületi Tanács, 1985 55 p., ill. (Pesterzsébeti múzeumi füzetek ; 1.)

LOSONCI Miklós: Híd a Kis-Duna és az óceán között. = Vasárnapi Hírek, 1985. szeptember 15. 6.

SZÉNÁSY Éva: Magyar festő Japánban. = Magyar Hírlap, 1985. augusztus 13. 6.

2001. Bakó Ilona
BAKÓ Ilona textilművész kiállítása, Zalaegerszeg, Városi Kiállító- és Hangversenyterem, 1985. október 25.-november 17. Bev. Morvay Judit. Zalaegerszeg : Városi Kiállító és Hangversenyterem, 1985 [6] p., ill. **ism.** MORVAY Judit: Bakó Ilona ruhái. = Új Tükör, 1985. november 10. 4., ill.

2002. Bakos Ildikó
BAKOS Ildikó szobrászművész kiállítása, Vác, Könyvtár Galéria, 1985. bev. Bakonyvári M. Ágnes. Vác : Városi Könyvtár, 1985 [6] p., ill.

2003. Balanyi Károly
HAT kecskeméti grafikus : Balanyi Károly, Hegedűs 2. László, Gulácsy Géza, Molnár Péter, Probstner János, Zalatnai Pál, Szolnok, Megyei Művelődési Központ, 1985. április 18.-Bev. Bánszky Pál. Szolnok : Megyei Művelődési Központ, 1985 [8] p., ill.

2004. Balázs György
B.Gy.[BALÁZS György]: Pénztintézet Központ székháza, Budapest IX., Szamuely u. 38. Építész: Balázs György. = Magyar Építőművészet, 1985, 6. 44-45., ill. E F G R

2005. Balázs Imre
Hogyan készül a kép? [beszélgetés Balázs Imrével]. = Kőrös, 44, 1985, 8. 630-634., ill.

NAGY Zoltán: Huszonöt arckép. = Utunk, 1985. december 20. 7., ill.

2006. Balázs János
MÉSZÁROS György: Az utolsó beszélgetés Balázs Jánossal. = Palócföld, 19, 1985, 6. 42-45., ill.

2007. Baliga Kornél
BALIGA Kornél, Bp., Fényes Adolf Terem, 1985. március 27.-április 21. Bev. Baliga Kornél. Bp. : Műcsamok, 1985 [8] p., ill. (Építész-belsőépítész ; 2.) **ism.** DARITS Ágnes: Építész-belsőépítész. = Művészet, 26, 1985, 8. 57-58., ill.; P.SZABÓ Ernő: A folyamatosság jegyében. = Magyar Ifjúság, 1985. április 26. 7., ill.; VADAS József: Táblás házak. = Élet és Irodalom, 1985. április 19. 12.

2008. Bálint Endre
ÁTS, Erika: Eine Kathedrale der inneren Befreiung: Der ungarische Maler Endre Bálint. = Pannonia, 13, 1985, 3-4. 81-85., ill.

Bálint Endre: Életrajzi törmelék. Bp. : Magvető, 1984 > 1984. 1769. **rec.** h. = Új Ember, 1985. január 13. 6.; KARTAL Zsuzsa: A történelem labirintusában. = Művészet, 26, 1985, 9. 62-63., ill.; MARAFKÓ László = Magyar Nemzet, 1985. március 22. 8.; RADNÓTI Sándor: L'idiote de la famille. = Kortárs, 29, 1985, 4. 165-168.

BÁLINT Endre festőművész kiállítása, Szolnok, Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ, 1985. A kiállítást rend., bev. Mucsi András. Bev. Bálint Endre. Szolnok : Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ, 1985 [16] p., ill.

BODRI Ferenc: A Tisztaság könyvétől a Hazugság naplójáig : Bálint Endre hét éve. = Művészet, 26, 1985, 2. 28-30., ill.

kiáll. Bp., Műcsamok, 1984 > 1984. 1769. **ism.** LÓSKA Lajos: Csodás tárgytöredékek. = Művészet, 26, 1985, 2. 31-35., ill.; NAGY, Ildikó: Endre Bálint - sacral painting of our age. = The New Hungarian Quarterly, 26, No. 99, 1985 163-166.; SZÉKELY András: Bálint Endre művei. = Új Tükör, 1985. január 13. 24-25., ill.

kiáll. Szentendre Műhely Galéria, 1985 **ism.** EMBER Mária: Kiállítási körkép Szentendrétől Újpestig. = Magyar Nemzet, 1985. július 11. 6.; BALOG János: Bálint Endre képszerzői. = Új Tükör, 1985. május 5. 3., ill.

KOSSUTH-díj 1985 - Bálint Endre. = Magyar Nemzet, 1985. április 6. 9.

SIK Csaba: Bálint Endre festészete. = Magyar Hírek, 1985. szeptember 21. 46-47., 62-63., ill.

SZEMETHY Imre: Bálint Endre katedrái (patafizikai röppentyű). = Mozgó Világ, 11, 1985, 4. 100-102., ill.

WAGNER István: Modern ikonok festőmestere. = Magyar Hírlap, 1985. április 4. 10.

2009. Balla József
BARABÁS István: Az emlékmű. = A hét, 1985. szeptember 19. 5., ill.

CIUPE, Aurel: Izig végig művész. = A hét, 1985. szeptember 19. 5., ill.

MUHI Sándor: Balla József. Bukarest : Kriterion, 1985 **rec.** MURÁDIN Jenő: Pályakép Balla Józsefről. = Utunk, 1985. szeptember 6. 7.; SZÁVAI Géza: A derűs festő. = A hét, 1985. szeptember 19. 5.

2010. Balog Tünde
PÉTER András: Balog Tünde makói tárlata + Jámborné Balog Tünde kiállítása. = Péter László: Makói kistűkör. Makó : József Attila Múzeum, 1985 72-73., 83.

2011. Balogh András
BALOGH András festőművész kiállítása, Bp., Iskola Galéria, 1985. szeptember 2-20. Bev. Bodnár Éva. Bp. Iskola Galéria, 1985 [8] p., ill.

2012. Balogh Balázs
B.B.[BALOGH Balázs]: Teraszház, Budapest II., Nagybanai út 52. Építész: Balogh Balázs, Patocska Mária. = Magyar Építőművészet, 1985, 3. 20-21., ill. E F G R

2013. Balogh István
Köteles Pál: Balogh István : Egy méltatlanul elfelejtett festőművész. = Déri Múzeum Évkönyve 1980 (1983) 387-408., ill. **rec.** SOÓS Imre = Kisgrafika, 14, 1985, 1. 40-41.

2014. Balogh István Vilmos
BALOGH István Vilmos kiállítása, Pécs, IH Galéria, 1985. január 3-31. Bev. Hajdu István. Pécs : [k.n.], 1985 [8] p., ill. G

2015. Bán Magda
BÁN Magdolna festőművész kiállítása, Kecskemét, Magyar Naiv Művészek Múzeuma, 1985. április 13.-június 30.; Balatonfüred, Balatoni Galéria, 1985. július 13.-augusztus 8. Bev. Szélenyi Pál. Kecskemét : Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1985 [16] p., ill.

LÉNÁRT György: Szívemben mindig visszajárok... : Beszélgetés egy naiv festőművésznel. = Magyar Hírek, 1985. szeptember 21. 30-31., ill.

2016. Banga Ferenc
BANGA Ferenc grafikusművész kiállítása, Dunaujváros, Uitz Terem, 1985. október 10.-november 6. Bev. Dévényi István. Dunaujváros : Bartók Béla Művelődési Központ, 1985 [8] p., ill.

KESERŐ Katalin: Képtelen utinjazok : Banga Ferenc rézmeteszetei. = Kortárs, 29, 1985, 11. 142-148., ill.

VADAS József: Banga úr, a rajzmester [beszélgetés]. = Új Tükör, 1985. május 26. 27., ill.

2017. Bánovszky Miklós
BÁNOVSZKY Miklós festőművész gyűjteményes kiállítása, Szentendre Képtár, 1985. május-június. A kiállítást rend., bev. Mucsi András. Szentendre : Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1985 [20] p., ill. E G **ism.** EMBER Mária: Kiállítási körjárat Szentendrétől Újpestig. = Magyar Nemzet, 1993. július 11. 6.

2018. Bánsági András
LOSONCI Miklós: Bánsági András. = Könyvtáros, 35, 1985, 8. 492., ill.

2019. Bánsági Vince
BÁNSÁGHI Vince, Bánsági Péter, Bánsági Tibor, ifj. Bánsági Tibor "Nemzedékek" c. kiállítása, Bp., XXI. kerületi Művelődési Központ, 1985. február 22.-március 20. Bp. : XXI. ker. Művelődési központ, 1985 [8] p., ill. **ism.** (hegyi)[HEGYI Gyula]: Családi tárlat. = Magyar Hírlap,

1985. március 13. 6.; LOSONCI Miklós: A Bánságiak. = Vasárnapi Hírek, 1985. február 17. 7.
- 2020. Baranyay András**
KEZEK : Baranyay András kiállítása, Budapest Galéria Kiállítóháza, 1985. április 25.-június 16. A kiállítást rend. Török Tamás. Bev. Hajdu István, Bán András, Károlyi Zsigmond, Tandori Dezső. Bp. : Budapest Galéria, 1985 23 p., ill. **ism.** ANDRÁSI Gábor: "Kér, alkot, megvéd, ápol, megragad, formál". = Művészet, 26, 1985, 8. 56., ill.; EMBER Mária: Kiállítási órját Szentendrétől Újpestig. = Magyar Nemzet, 1985. július 11. 6.; P.SZABÓ Emő: Kezek. = Magyar Ifjúság, 1985. május 24. 6-7., ill.
- Tandori Dezső: Baranyay András. Bp. : Képzőművészeti, 1979 **rec.** HEGYI Lóránd= Ars Hungarica, 13, 1985, 2. 253.
- 2021. Barcsay Jenő**
BARCSAY Jenő nyolcvanöt éves. = Népszabadság, 1985. január 12. 15.
- BRETYÁNSZKY Ilona: Életről, művészetről [beszélgetés]. = Nők Lapja, 1985. március 30. 14-15., ill.
- EMBER Mária: "Az én önarcképm a szentendrei gyűjteményem": Születésnapj interjú Barcsay Jenő festőművésszel. = Magyar Nemzet, 1985. január 12. 9., ill.
- HARANGOZÓ Márta: Beszélgetés a 85. éves Barcsay Jenővel. = Esti Hírlap, 1985. január 10. 2.
- K.P.[KERTÉSZ Péter]: Felavatták Barcsay Jenő új faliszőnyegét Szentendrén. = Magyar Nemzet, 1985. január 17. 7.
- SÜMEGI György - TÓTH Piroska: Egy délután Barcsay Jenővel [beszélgetés]. = Forrás, 17, 1985, 12. 72-76.
- VÁCZI Tamás: A Vigilia beszélgetése Barcsay Jenővel. = Vigilia, 50, 1985, 1. 56-62., ill.
- w.i.[WAGNER István]: Ember és Anatómia : Barcsay Jenő 85. születésnapjára. = Magyar Hírlap, 1985. január 12. 7.
- 2022. Bárdy Margit**
BÁRDY Margit díszlet és jelmeztervező kiállítása, Bp., Várszínház Galéria, 1985. március 30.-május 31. A kiállítást rend. Kratochwill Mimi. Bev. Adolf Dresden. Bp. : Művészeti Alap, 1985 [12] p., ill. **G. ism.** TORDAY Alíz: Bárdy Margit tervei. = Új Tükör, 1985. április 21. 3-4., ill.
- KÁRPÁTI Imre: Bárdy Margit : Egy külföldi magyar jelmeztervező itthon [beszélgetés]. = Színháztechnikai Fórum, 12, 1985, 2. 37-39., ill.
- WAGNER István: Bárdy Margit újra itthon. = Magyar Hírlap, 1985. március 5. 6.
- 2023. Baricz Katalin**
kiáll. Bp., Helikon Galéria, 1985 **ism.** VADAS József: Alvilág. = Élet és Irodalom, 1985. december 6. 13.
- 2024. Bartha Ágnes**
kiáll. Bp., Csók Galéria, 1985 **ism.** CSORBA Mária: Bartha Ágnes ékszerai. = Új Tükör, 1985. december 1. 4., ill.
- 2025. Bartha László**
BERTALAN Lajos: Bartha László művészetéről. = Vasi Szemle, 39, 1985, 1. 54-59., ill.
- BARTHA László festőművész kiállítása, Bp., Műcsamok, 1985. január 18.-február 24. A kiállítást rend. Herczeg Ibolya. Bev. Horváth György. Bp. : Műcsamok, 1985 [40] p., ill. **G. ism.** BÁN András: Visszatekintés : Három kiállítás a Műcsamokban. = Magyar Nemzet, 1985. február 2. 9.; FRANK, János: Landscape, ledders, leaves. = The New Hungarian Quarterly, 26, No. 99, 1985. 175-177., ill.; LÓSKA Lajos: Túl a látványon. = Művészet, 26, 1985, 5. 32-35.; SZÉKELY András: Elvont realizmus. = Új Tükör, 1985. március 17. 24-25., ill.; P.SZÜCS Julianna: Szétvált utak. = Népszabadság, 1985. február 8. 7.; VADAS József: Jegyek a falon. = Élet és Irodalom, 1985. február 15. 13.; WAGNER István: Festői testamentum : Bartha László. = Magyar Hírlap, 1985. február 22. 6.
- RIDEG Gábor: Egy fél évszázados festői pálya : Beszélgetés Bartha Lászlóval. = Művészet, 26, 1985, 5. 26-31., ill.
- 2026. Bartl József**
BARTL József akvarell kiállítása, Bp., Kisduna Galéria, 1985. január 20.-Bev. Fábán László. Bp. : Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 1985. [8] p., ill.
- 2027. Batári László**
BATÁRI László festőművész kiállítása, Kaposvár, Somogyi Képtár, 1985. április 19.-május 26. Bev. Pogány Gábor. Kaposvár : Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1985 [12] p., ill. **ism.** ARADI Nóra megnyitóbeszéde. = Múzeumi Tájékoztató, 1985, 5. 6-9., ill.
- T.A.[TASNÁDI Attila]: Fényes szelek nemzedéke: Batári László. = Népszava, 1985. február 25. 6.
- 2028. Bazsonyi Arany**
BAZSONYI Arany festő és Vécsei Sándor festő kiállítása, Nagydorog, Művelődési Ház, 1985. március 18-31. Bev. Fecske András. Nagydorog : Művelődési Ház, 1985 [6] p., ill.
- 2029. Beck András**
EMBER Mária: Beck András halálára. = Magyar Nemzet, 1985. december 14. 9., ill.
- 2030. Bednay Dezső**
BEDNAY Dezső iparművész tűzzománc kiállítása, Sopron, Képcsamok Bemutatóterem, 1985. október 10-19. Bev. Hejjo Klein. Sopron : Képcsamok, 1985 [8] p., ill.
- 2031. Beke István**
SZÉKELYHIDI Ágoston: Festő a Hortobágy szélén. = Népszava, 1985. augusztus 12. 6.
- 2032. Belányi László**
LOSONCI Miklós: Festmények bőrből. = Vasárnapi Hírek, 1985. május 19. 6.
- LOSONCI Miklós: Műalkotás Kruppon talpon. = Vasárnapi Hírek, 1985. december 1. 7.
- 2033. Bencsik István**
TAKÁCS Eszter: Az arc. = Élet és Tudomány, 1985. október 25. 1375., ill.
- 2034. Bencsik János**
KÁNTOR Lajos: A grafikus megkísértése. = Új Tükör, 1985. december 22. 7., ill.
- 2035. Bencze Ilona**
TOCA, Mircsa: Benczedi Ilona szobrai. = Utunk, 1985. november 22. 7., ill.
- 2036. Bencze László**
BENCZE László kiállítása, Győr, Városi Könyvtár Galériája, 1985. Bev. Csapó György. Győr : Városi könyvtár, 1985 [12] p., ill., ill. (Győri Városi Könyvtár kiállítási katalógusai ; 22.) **ism.** SALAMON Nándor: Bencze László rajzai. = Új Tükör, 1985. október 27. 3., ill.
- Csapó György: Bencze László. Bp. : Képzőművészeti, 1984 > 1984. 1790. **rec.** SALAMON Nándor: "Életműve így töretlen". = Dunatáj, 8, 1985, 3. 68-70.
- kiáll. Dudar. Kiállítóterem, 1985 **ism.** PELLIONISZ Valéria: Bencze László festményei. = Új Tükör, 1985. május 19. 3-4., ill.
- 2037. Benczedi Sándor**
Banner Zoltán: Benczedi Sándor. Bukarest : Kriterion, 1984 **rec.** BEKE György: Ez nem humor - ez maga az élet. = A hét, 1985. június 20. 7., ill.; MAROSI Péter: Ábel és Kálmánka kispasztizkák rengetegében. = Utunk, 1985. szeptember 6. 7.
- 2038. Bene Géza**
HEITLER László: A világ és a táj : Bene Géza képeiről. = Művészet, 26, 1985, 11-12. 34-41., ill.
- 2039. Bene József**
BEKE György: Kitaposom a magam útját. = A hét, 1985. október 10. 6-7., ill.
- 2040. Benedek Péter (1955-)**
GAJDOS Csaba: Benedek Péter. = Könyvtáros, 35, 1985, 5. 301., ill.
- 2041. Benke Zsuzsa**
kiáll. Bp., Duna Galéria, 1985 **ism.** URY Ibolya: Alleluja változatok. = Új Ember, 1985. szeptember 22. 6.

2042. Benkő Erzsébet

(megay)[MEGAY László]: Benkő Erzsébet képszozón műhelyében [beszélgetés]. = Magyar Nemzet, 1985. március 20. 7.

2043. Bényi Árpád

BÉNYI József: Bényi Árpád képeiről. = Alföld, 36, 1985. 7. 90-92., ill.

2044. Bényi László

kiáll. Bp., Katona József Színház, 1984 > 1984. 1795. ism. SZÉKELY András: A contemporary painter of Barbizon. = The New Hungarian Quarterly, 26, No 98, 1985 186-187., ill.

2045. Benyó Ildikó

BENYÓ Ildikó grafikusművész kiállítása, Bp., Pataky Galéria, 1985. augusztus 9.-szeptember 5. Bev. Dömötör János. Bp.: Budapest Galéria, 1985 [12] p., ill. G

BENYÓ Ildikó grafikusművész adományozott műveinek kiállítása, Hódmezővásárhely, Tomyai János Múzeum, 1985. június. Bev. Benyó Ildikó. Hódmezővásárhely: Tomyai János Múzeum, 1985 [12] p., ill. ism. TASNÁDI Attila: Benyó Ildikó rajzai és metszetei Hódmezővásárhelyt. = Népszava, 1985. június 14. 6.

BENYÓ Ildikó grafikusművész kiállítása, Pásztói Kisgaléria, 1985. szeptember 7.-október 5. Bev. ifj. Szabó István, Ferenczi László. Pásztó: Csohány Baráti Kör, 1985 [16] p., ill.

2046. Bér Rudolf

BÉR Rudolf festőművész kiállítása, Hatvani Galéria, 1985. január 18.-február 17. Bev. Ember Mária. Hatvan: Hatvani Galéria, 1985 [6] p., ill. ism. LOSONCI Miklós: Bér Rudolf képei. = Új Tükör, 1985. február 24. 4., ill.

2047. Berczeller Rudolf

BEKE László: Berczeller Rudolf szobrászata. = Ars Hungarica, 13, 1985, 2. 205-212., ill. G

2048. Berényi Ferenc

RIDEG Gábor: Hídepítés Szolnokon: Beszélgetés Berényi Ferencel. = Művészet, 26, 1985, 2. 42-47., ill.

2049. Berki Viola

kiáll. Kecskemét, Duna-melléki Református Egyházkerület, 1985 ism. TENKE Sándor: Berki Viola szoltár-grafikái. = Confessio, 9, 1985, 3. 110-112.; RUTTKAY János: Berki Viola kiállítása Kecskeméten. = Evangélikus Élet, 1985. május 26. 7.

P.SZABÓ Emőd: A valóság meséi - a mesék valósága [beszélgetés]. = Magyar Ifjúság, 1985. január 4. 27-29., ill.

2050. de Bernardo, Maria

kiáll. Maria de Bernardo, Vincenzo Pope, Mario Palli, Bp., Fiatal Művészek Klubja, 1985 ism. P.SZABÓ Emőd: Három olasz művész. = Új Tükör, 1985. április 28. 4., ill.

2051. Bernáth Aurél

BERNÁTH Aurél (1895-1982) emlékkiállítás, Bp., Ernst Múzeum, 1985. március 21.-április 28. A kiállítást rend. Frank János. Bev. Németh Lajos. Bp.: Múcsamok, 1985 [40] p., ill. G ism. BÁN András: Riviera - Badacsony. = Magyar Nemzet, 1985. április 24. 7.; DEIM Pál: Bernáth Aurél kiállításához. = Magyar Nemzet, 1985. április 6.; FRANK, János: The Aurél Bernáth exhibition. = The New Hungarian Quarterly, 26, No. 100, 1985 227-230., ill.; HARANGOZÓ Márta: Európa élvonalában. = Esti Hírlap, 1985. március 26. 2.; HARSÁNYI Zoltán: Bernáth Aurél festményei az Ernst Múzeumban. = Népszava, 1985. április 19.; ILLÉS Endre: Rend és dráma [megnyitó]. = Művészet, 26, 1985, 7. 23-25., ill.; KENESSEI András: Lehet-e főművet alkotni. = Magyar Hírlap, 1985. április 27. 8.; SZÁNTÓ R. Judit: Aurél Bernáth (1895-1982). = Budapesti Rundschau, 1985. április 22. 9., ill.; SZÉKELY András: Bernáth Aurél képei. = Új Tükör, 1985. április 21. 3., ill.; P.SZÜCS Julianna: Visszatérés az Ernst Múzeumba. = Népszabadság, 1985. április 6. 13.; VADAS József: Sötétük ég alatt. = Élet és Irodalom, 1985. március 29. 13.

(hm)[HARANGOZÓ Márta]: A festő pedagógus. = Esti Hírlap, 1985. november 14. 2.

K.A.[KENESSEI András]: Kilencven éve született Bernáth Aurél. = Magyar Hírlap, 1985. november 13. 5.

LACZKÓ András: "Pendüljön egy hang": Bernáth Aurél és Déry Tibor barátsága. = Műhely, 8, 1985, 3. 3-16.

ÖRKÉNY István: Bernáth Aurél: Így éltünk Pannoniában [1956]. = Örkény István: Visszanézve. Bp.: Szépirodalmi, 1985 98-105.

SZÁNTÓ R. Judit: Poet des tiefen Blaus Aurél Bernáth (1895-1982). = Pannonia, 13, 1985, 1. 37-40., ill.

T.A.[TASNÁDI Attila]: Bernáth Aurél jubileumára. = Népszava, 1985. november 13. 6.

2052. Bernáth Elek

BERNÁTH Elek festőművész kiállítása, Szombathely, Művelődési Központ, 1985. Bev. Fischer Emőd. Szombathely: Művelődési Központ, 1985 [4] p., ill.

2053. Bertunek Katalin

kiáll. Bp., Fiatal Művészek Klubja, 1985 ism. P.Sz.E. [P.SZABÓ Emőd]: Ruhapróba. = Magyar Ifjúság, 1985. június 14. 36-38., ill.

2054. Biai Füglein István

BIAI Füglein István festőművész emlékkiállítás, Bp., Csontváry Terem, 1985. február 28.-március 9. Bev. Pogány Ö. Gábor. Bp.: Képcsamok, 1985 [4] p., ill.

2055. Bíró Gábor

kiáll. Sepsiszentgyörgy, 1985 ism. BAÁSZ Imre: Bíró Gábor festett képei. = Utunk, 1985. március 22. 7., ill.

2056. Blaskó János

kiáll. Bp., KISZ KB Székháza, 1985 ism. SOLTÉSZ István: A műalkotás hite. = Új Tükör, 1985. december 15. 26., ill.

2057. Bodóczky István

FÖLDÉNYI F. László: Bodóczky István műtermében. = Művészet, 26, 1985, 7. 30-32., ill.

2058. Bódy Irén

BÓDY Irén, Kőszeg, Tábornokház, 1985. június 29.-szeptember 30. Szombathely: Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1985 [12] p., ill. G

2059. Bohus Zoltán

BOHUS Zoltán és Lugossy Mária, Pécsi Galéria, 1985. január 11.-február 3. Kaposvári Galéria, 1985. február 8.-március 3. Pécs: Pécsi Galéria, 1985 [16] p., ill. ism. FRANK János: Bohus Zoltán és Lugossy Mária szobrászművészek kiállítása. = Múzeumi Tájékoztató, 1985, 3. 8-9., ill.

SINKOVITS Péter: Az üveg nyelvén szólva: Beszélgetés Bohus Zoltánnal. = Művészet, 26, 1985, 3. 30-35., ill.

2060. Bokros László

KOCZOGH Ákos: A dal szülői mesterét: Szolnoki beszélgetés Bokros Lászlóval. = Művészet, 26, 1985, 9. 14-17., ill.

2061. Boldizsár István

KF: Boldizsár István emléke. = Téglalpar, 9, 1985, 3. 6.

2062. Bolmányi Ferenc

MENYHÁRT László: Fényes rapszódia: Beszélgetés Bolmányi Ferencel. = Művészet, 26, 1985, 5. 20-25., ill.

2063. Bolza Marietta

PÉCSI István: Hazatalált...: Látogatásban Bolza Mariettánál. = Hevesi szemle, 13, 1985, 4. 34-35., ill.

POGÁNY Ö. Gábor: Vissza a természethez. = Hevesi Szemle, 13, 1985, 4. 36-38., ill.

2064. Borbás Tibor

MENYHÁRT László: Titkok plasztikában elbeszélve. = Művészet, 26, 1985, 9. 8-13., ill.

NAGY Péter: Radnóti Miklós szobránál [szoboravató, Hatvan, 1985. április 30.]. = Hevesi Szemle, 13, 1985, 4. 47-49., ill.

2065. Borbély István

DÉVAI István: „A humánus jegyében alkotok” [beszélgetés]. = A hét, 1985. január 31. 6., ill.

2066. Bördi András

BANNER Zoltán: Oldás és kötés: Bördi András köszöntése. = Utunk, 1985. július 5. 7., ill.

- BORDI András: Ecset és szolgálat. = *Igaz Szó*, 33, 1985, 7. 43.
 DATU, Victor: Az a varázslat minden reggel megismétlődött. = *A hét*, 1985. június 13. 5., ill.
 HAJDÚ Győző: Bordi András műtemében. = *Igaz Szó*, 33, 1985, 9. 272-273., ill.
 HAJDÚ Zoltán: Vallomás [beszélgetés]. = *A hét*, 1985. június 13. 5., ill.
 kiáll. Marosvásárhelyi Képtár, 1985 *ism.* BANNER Zoltán: Megszóltató művészet. = *Utunk*, 1985. december 18. 7., ill.
 PAULOVIC László: Szellemisége elkísér. = *A hét*, 1985. június 13. 5., ill.
 POLGÁRDY Géza: Bordi András megkésített köszöntése. = *Magyar Nemzet*, 1985. július 3. 6.
2067. Boromisza Tibor
 BOROMISZA Tibor festőművész emlékkiállítás, Szentendre. Bev. Lécfalvi Alexa. Szentendre : Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1985 [16] p., ill.
2068. Boros Lajosné Endresz Teréz
 kiáll. Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 1985 *ism.* ARATÓ Antal: Teri néni kiállítása [beszélgetés]. = *OSZK Híradó*, 28, 1985, 9-10. 151-152.; BÁNSZKY Pál: Borosné Endresz Teréz kiállítása elé. = *OSZK Híradó*, 28, 1985, 9-10. 152-154., ill.; GYETVAI Ágnes: Mesék édes anyateje. = *Magyar Nemzet*, 1985. október 30. 4.
2069. Borsodi Ferenc
 BORSODI Ferenc festőművész kiállítása, Hódmezővásárhely, Tornyai János Múzeum, 198. szeptember. Bev. Sipka Sándorné. Hódmezővásárhely : Tornyai János Múzeum, 1985 16 p., ill.
2070. Borsos Miklós
 BORSOS Miklós rajzai. Bev. Borsos Miklós. Bp. : Szépirodalmi, 1985 241 p., ill. *rec.* ILLÉS Jenő: Borsos Miklós könyve. = *Film, Színház, Muzsika*, 1985. december 14. 28., ill.
 FABINY Tibor: Beszélgetés Borsos Miklóssal. = *Diakónia*, 7, 1985, 2. 38-48., ill.
 FÖLDES Anna: Látogatás a harmónia országában : Borsos Miklósnál Tihanyban [beszélgetés]. = *Földes Anna: Beszélgetni jó*. Bp. : Móra, 1985 80-89.
2071. Botár Edit
 KOCIS Mária: "A harmóniát kedvelem" [beszélgetés]. = *A hét*, 1985. augusztus 8. 7., ill.
2072. Bozóky Mária
 kiáll. Balatonfüredi Kerektemplom, 1985 *ism.* T.S.[TÓTH Sándor]: Proféták, angyalok. = *Új Ember*, 1985. július 7. 6., ill.
2073. Bozsó János
 FARKAS P. József: A Kiskunság festője: Portrévázlat Bozsó Jánosról. = *Népszava*, 1985. augusztus 18. 6.
2074. Böröcz András
 BÖRÖCZ - ROSKÓ, Bp., Stúdió Galéria, 1985. január 30.-február 24.; 1985. február 27.-március 30. Bev. Erdély Miklós. Bp. : Művészeti Alap, 1985 [12] p., ill. *ism.* (bán)[BÁN András]: Budapesti és pécsi bemutatók. = *Magyar Nemzet*, 1985. március 22. 5.;
 BÖRÖCZ András kiállítása, Bp., Helikon Galéria, 1985. augusztus 8.-szeptember 1. Bev. Simon Zsuzsa. Bp. : Műcsarnok, 1985 [2] p., ill. *ism.* GYETVAI Ágnes: Ez fantasztikus : Kamaratárlatok a fővárosban. = *Magyar Nemzet*, 1985. augusztus 27. 7.; TORMA Tamás: Böröcz András plasztikái. = *Új Tükör*, 1985. szeptember 1. 4., ill.
 Hanglemez : Böröcz András, Koncz András, Révész László kiállítása, Bp., Műjégyűgy, 1984 *ism.* (bán)[BÁN András]: Régi lemezek : Kamarakiállításokról. = *Magyar Nemzet*, 1985. június 7. 6.
 MAYER Marianna: Bemutatjuk Böröcz András grafikáit. = *Élet és Irodalom*, 1985. augusztus 23. 12.
- 2075. Börzsönyi-Kollarits Ferenc**
 kiáll. Szentesi Galéria, 1985 *ism.* POGÁNY Ö. Gábor: Börzsönyi-Kollarits Ferenc képei a Szentesi Galériában. = *Magyar Nemzet*, 1985. április 5. 7.
2076. Budahelyi Tibor
 BUDAHELYI Tibor szobrászművész kiállítása, Nyíregyháza, Váci Mihály Megyei és Városi Művelődési Központ, 1985. február 8.-március 3. Bev. Aknai Tamás. Nyíregyháza : Művelődési Központ, 1985 [10] p., ill.
2077. Buday György
 HAJDU D. Dénes: Gondolatok egy fametszetorozatról. = *Reformátusok Lapja*, 1985. augusztus 11. 4., ill.
2078. Butak András
 LÓSKA Lajos: Növényi struktúrák : Butak András grafikái, objektjei, könyvei. = *Művészet*, 26, 1985, 8. 20-23., ill.
2079. Buza Barna
 SZEGHALMI Elemér - TÓTH Sándor: Emlékmű Ambrus Zoltánról [Gödöllő]. = *Új Ember*, 1985. október 6. 6., ill.
2080. Buzás András
 BANNER Zoltán: Színek és asszonyármények. = *Utunk*, 1985. július 12. 7., ill.
2081. Callmeyer Ferenc
 C.F.[CALLMEYER Ferenc]: Diplomata lakóház a Tanács körúton, Budapest. Építész: Callmeyer Ferenc. = *Magyar Építőművészet*, 1985, 1. 38-39., ill.
2082. Ceantea, Radu
 LÁZÁR László: Radu Ceantea fehér színei. = *Utunk*, 1985. április 19. 7., ill.
 MAROSI Ildikó: A visszhang: ösztönző öröm [beszélgetés]. = *A hét*, 1985. február 14. 6.
2083. Chagall, Marc
 B.B.A.[BALINT B. András]: Elhunyt Marc Chagall. = *Magyar Hírlap*, 1985. március 30. 7.
 EMBER Mária: Fény hunyt ki, meleg fény : Marc Chagall halálára. = *Magyar Nemzet*, 1985. március 30. 10., ill.
 GROÓ Gyula: Az ecset poétája. = *Evangélikus Élet*, 1985. június 9. 4.
 (hm)[HARANGOZÓ Márta]: Chagall. = *Esti Hírlap*, 1985. március 29. 2.
 KATONA Ágnes: Marc Chagall: Kék falu avagy menekülés Egyiptomba? = *Élet és Tudomány*, 1985. január 18. 94., ill.
 MOLNÁR Gabriella: Chagall Philadelphiában. = *Esti Hírlap*, 1985. június 5. 2.
 R.Gy.[RÓZSA Gyula]: Marc Chagall halálára. = *Népszabadság*, 1985. március 30. 13.
 SEBŐK Zoltán. In memoriam Marc Chagall (1887-1985). = 7 Nap, 1985. április 12. 32., ill.
 SZŐNYI György: Marc Chagall. = *Reformátusok Lapja*, 1985. április 21. 4.
 Zs.O.[ZSADÁNYI Oszkár]: Búcsú Marc Chagalltól. = *Új Élet*, 1985. április 15. 4.
2084. Chrísto
 TORDAY Alíz: Csomagoljunk hidat, tornyot, hegyet : A Pont Neuf aranyban. = *Esti Hírlap*, 1985. november 16. 2.
2085. Ciupe, Aurel
 BARABÁS István: Az iskolaalapító. = *A hét*, 1985. május 16. 16., ill.
 BEKE György: Az indulás öröksége : Aurel Ciupe 85 éves [beszélgetés]. = *Utunk*, 1985. május 24. 2., ill.
2086. Ciupe, Mária
 TOCA, Mircea: Festmények szőnyegen. = *Utunk*, 1985. február 22. 7., ill.
2087. Cságyó Klára
 CSÁGYÓ Klára emlékkiállítás, Székesfehérvár, Alba Regia Építőipari Vállalat Művelődési Központ, 1985. április 12-26. Székesfehérvár : Alba Regia Művelődési Központ, 1985 [4] p., ill.
 kiáll. Tata, Vár, 1984 > 1984. 1835. *ism.* WEHNER Tibor: Képzőművészeti krónika. = *Új Forrás*, 17, 1985, 1. 59-62.

2088. Csáji Attila

kiáll. Hódmezővásárhely, Tornyai János Múzeum, 1985 *ism.*
SZILÁGYI Erzsébet: Csáji Attila képei. = Új Tükör, 1985.
április 14. 4.

2089. Csáki-Maronyák József

CSÁKI-MARONYÁK József festő és Csáki-Maronyák Éva
keramikus, Orosháza, Petőfi Művelődési Központ, 1985.
Bev. Csáki-Maronyák József és Éva, Borzák Jenő. Orosháza
: Petőfi Művelődési Központ, 1985 [8] p., ill.

2090. Csáky Lajos

CSÁKY Lajos grafikusművész kiállítása, Kecskemét, Erdei
Ferenc Művelődési Központ, 1985. január 5.-február 5. Bev.
Pénzes Géza. Kecskemét : Erdei Ferenc Művelődési Köz-
pont, 1985 [8] p., ill.

2091. Csapody Vera

DEBRECZY - RÁCZ - TÓTHNÉ: Dr. Csapody Vera 1890-
1985. = Kertészeti és Szőlészeti, 1985. november 28. 18., ill.
MEGHALT Csapody Vera. = Magyar Nemzet, 1985. novem-
ber 15. 4.

2092. Csavlek András

PALLAGI Ferenc: Metróművészet. = Esti Hírlap, 1985.
január 22. 3.

WAGNER István: Többféle tehetséggel. = Magyar Hírlap,
1985. szeptember 24. 6.

2093. Cseh Gusztáv

BENKŐ Samu: Cseh Gusztáv grafikusművész emlékezete :
Két beszéd [Búcsuztatón]. = Tiszatáj, 11, 1985. 11. 92-95.

HAJDÚ D. Dénes: Cseh Gusztáv álmvilága. = Népszava,
1985. április 25. 6.

KÁNTOR Lajos: Cseh Gusztáv halálára. = Új Tükör, 1985.
július 7. 23., ill.

KÁNTOR Lajos: Cseh Gusztáv halálára : Átváltozás előtt és
után. = Utunk, 1985. július 28. 7., ill.

-kes [KESERŐ Emő]: Meghalt Cseh Gusztáv grafikusmű-
vész. = Magyar Nemzet, 1985. június 22. 8.

kiáll. Bp., Magyar Építészeti Múzeum, 1985 *ism.* SZÁSZNÉ
Mara = Kisgrafika, 14, 1985. 1. 31.; (szluka): Erdélyi műem-
lékek : Cseh Gusztáv rézkarcai. = Magyar Hírlap, 1985.
április 19. 10.

kiáll. Kolozsvár, Magyar Lyceum Könyvtára, 1985 *ism.*
BENKŐ Samu: Cseh Gusztáv kolozsvári grafikusművész
emlékezete : Két beszéd. = Tiszatáj, 39, 1985. 10. 92-95., ill.

MOLNÁR János: Cseh Gusztáv. = Téka, No. 5. (1985), 12.,
ill.

PANEK Zoltán: Képzőművészek kiutalásra. = Igaz Szó, 33,
1985. 2. 177-178.

POLGÁRDY Géza: A kolozsvári képfő. = Confessio, 9,
1985. 2. 119-121.

SZÁSZNÉ Mara: Elhunyt Cseh Gusztáv grafikusművész. =
Kisgrafika, 14, 1985. 2. 13., ill.

VIRT Dezső: Avantgarde és patriotizmus : Cseh Gusztáv
emlékezete. = Téka, No. 5. (1985) 12-13., ill.

2094. Csergező Pál

BALOGH Géza: A perzsa sah festője volt [beszélgetés]. =
Szülőhelyük Szabolcs-Szatmár. Nyiregyháza : Szabolcs-
Szatmár megyei Tanács, 1985 78-83.

2095. Csernus Tibor

WAGNER István: Csernus -Párizsból. = Magyar Hírlap,
1985. február 18. 6.

2096. Csértő Lajos

CSÉRTŐ Lajos szabadtéri kiállítása, Orosháza, 1985. Orosháza :
Városi Tanács, 1985 [12] p., ill.

2097. Csíha Katalin

(x): Nívódíjas óvoda. = Budapest, 23, 1985. 10. 31-32., ill.

2098. Csikós András

CSIKÓS András festőművész kiállítása, Kecskemét, Erdei
Ferenc Művelődési Központ, 1985. március 8-29. Bev. Dö-
mötör János. Kecskemét : Erdei Ferenc Művelődési Központ,
1985 [8] p., ill.

2099. Csikszentmihályi Róbert

kiáll. Szentendrei Képtár, 1984 > 1984. 1847. *ism.*
L. KOVÁSZNAI Viktória: Csikszentmihályi Róbert
Szentendrén. = Kritika, 1985. 1. 32-33. ill.

2100. Csohány Kálmán

Csohány emlékkiállítás, Pásztó, Csohány Barátai Kör
Kisgalériája, 1985. január 26-március 16. Bev. Csohány
Kálmán, Juhász Ferenc. Pásztó : Lovász József Művelődési
Központ, 1985 [8] p., ill.

kiáll. Salgótarján, Valóság Kisgaléria, 1985 *ism.* GÉCZY
János: Csohány Kálmánra emlékezve [megnyitó]. = Palóc-
föld, 19, 1985. 3. 33-35., ill.; (kelemen): Csohány emlékkiál-
lítás Salgótarjánban, = Magyar Nemzet, 1985. december 10.
6.

kiáll. Bp., Vigadó Galéria, 1985 *ism.* K.D.[KISS Dénes]:
Csohány Kálmán kiállítása Budapesten. = Népszava, 1985.
május 13. 6.

O.K.: Hatvan éve született Csohány Kálmán. = Magyar
Hírlap, 1985. január 31. 6.

(S.I.)[SOÓS Imre]: Csohány Kálmán emléke Nógrádban. =
Kisgrafika, 14, 1985. 2. 30.

SUPKA Magdolna: Csohány Kálmán grafikai, akvarelljei. =
Művészet, 26, 1985. 11-12. 9-13., ill.

2101. Csók István

BALOGH András: 120 éve született Csók István. = A Magyar
Képző- és Iparművészek Szövetsége Tájékoztatója, 1985, 1-
2.

2102. Csorba Géza

KÁRÁSZ Imre: Körösi Csoma Sándor szobra Tokióban. =
Reformátusok Lapja, 1985. június 30. 4., ill.

2103. Csorba Tibor

B.L.[BALÁSSY László]: A szépség ígézetében : Csorba
Tibor halálára. = Új Ember, 1985. szeptember 22. 4.

kiáll. Bp., Lengyel Tájékoztató és Kulturális Központ, 1985
ism. (balassy)[BALÁSSY László]: Otthonról - haza [beszél-
getés]. = Új Ember, 1985. május 5. 6.

2104. Csutak Levente

BOGDÁN László: A nap nem halhat meg [beszélgetés]. = A
hét, 1985. október 3., 6., ill.

2105. Csutoros Sándor

CSUTOROS Sándor kiállítása, Lenti, Művelődési Központ,
1985. Lenti : Művelődési Központ, 1985 [6] p., ill.

2106. Czibalmos Pál Magdolna

kiáll. Czibalmos Pál Magdolna és Czibalmos Szabó
Kálmán, Esztergom, Balassa Bálint Múzeum, 1985 *ism.*

WEHNER Tibor: Képzőművészeti krónika. = Új Forrás, 17,
1985. 6. 59-62.

2107. Czinke Ferenc

SZURONYOKON ősziróza 1919 : Czinke Ferenc, Salgótar-
ján, Kisgaléria, 1985. október 8.- Bev. Jakab Sándor. Salgó-
tarján : Nógrádi Szénbányák Igazgatósága, 1985 [6] p., ill.

2108. Cziráki Lajos

CZIRÁKI Lajos: Beszélgetés az Aventinuszon : Önéletrajzi
vallomások. = Műhely, 8, 1985. 3. 65-73., 4. 64-70., 5. 52-58.,
6. 61-69.

2109. Czöbel Béla

Frank János: Czöbel Béla. Bp. : Corvina, 1983 *rec.* TERÉNYI
Zoltán: Szász Endre és Czöbel Béla albumáról. = Somogy, 13,
1985. 2. 98-99.

2110. Dákay Ferenc

P.FEJŐS Ottó: Mindszenty szobor Stuttgartban. = Nemzet-
őr, 29, No. 425, 1985 11., ill.

2111. Dallos Jenő

DALLOS Jenő: A halak beszélnek. Békéscsaba : Papír- és
Nyomdaipari Műszaki Egyesület Békés megyei Szervezete,
1985 [120] p., ill.

2112. Dallos Marinka

DALLOS Marinka festőművész kiállítás, Kecskemét Ma-
gyar Naív Művészek Múzeuma, 1985. július 14.-szeptember

22. Bev. Merényi Ferenc. Kecskemét : Bács-Kiskun megyei Múzeumok Igazgatósága, 1985 [16]p., ill. kiáll. Bp., Béke Szálló, 1985 **ism.** SZÉKELY András: Dallos Marinka képei. = Új Tükör, 1985. december 15. 3-4., ill.
- 2113. Deák Ferenc**
KÁNTOR Lajos: Deák Ferenc mives gondja és öröme. = *Igaz Szó*, 33, 1985, 12. 557-560., ill.
- 2114. Deák Zsuzsa**
kiáll. Bonyhád, Vörösmarty Művelődési Központ, 1985 **ism.** HUSZ Mária: Deák Zsuzsa reklámgrafikái. = Új Tükör, 1985. február 3. 4., ill.
- 2115. Dékány Ágoston**
ECSERY Elemér: Dékány Ágoston. = *Könyvtáros*, 35, 1985, 9. 557., ill
- 2116. Deim Pál**
kiáll. Győri Múcsamok, 1984 > 1985. 1862. **ism.** SALAMON Nándor: Deim Pál kiállítása. = Új Tükör, 1985. január 6. 4. KOLOZSVÁRY Marianna: Deim Pál. Szakdolgozat, ELTE Bölcsészettudományi Kar, Művészettörténeti Tanszék. Bp., 1985
- 2117. Delaveu, Serge**
TISZAI Lajos: Magyar tájak, emberek francia ecsettel [beszélgetés]. = *Művészet*, 26, 1985, 11-12. 94., ill.
- 2118. Demeter István**
SZEPESI Anna: Demeter István művészete. Szakdolgozat, ELTE Bölcsészettudományi Kar, Művészettörténeti Tanszék. Bp., 1985
- 2119. Dévényi Sándor**
DÉVÉNYI Sándor építész kiállítása, Pécsi Kiszaléria, 1985. október 11.-november 10. Bev. Dévényi Sándor. Pécs: Pécsi Kiszaléria, 1985 [8] p., ill.
- KISTELEGGDI István: Egyetemi pinceklub, Pécs. Építés: Dévényi Sándor. = *Magyar Építőművészet*, 1985, 1. 42-43., ill.
- 2120. Dévényi Tamás**
MNDP munkacsoport kiállítása : Dévényi Tamás, Németh Katalin, Magyar Éva, Pazár Béla, Szeged, Délterv, 1985. Szeged : Délterv, 1985 8 p., ill.
- 2121. Devillers, Christian**
DEVILLERS, Christian - CHEMETOFF, Alexandre: A Saint-Saëns lakótelep reurbanizálása Montreynaud Saint-Étienne-ben, Franciaország. = *Magyar Építőművészet*, 1985, 3. 49-51., ill. E F G R
- 2122. Dinnyés László**
kiáll. Dinnyés László, Mitsui Sen, Tiry Péter, Bp., Bartók 32 Galéria, 1985 **ism.** P.SZABÓ Emő: Magántermészet. = Új Tükör, 1985. január 27. 4.
- 2123. Diósy Antal**
DIÓSY Antal akvarelljeiből rendezett emlékkiállítás, Bp., Csontváry Terem, 1985. május 9-17. Bev. Bodnár Éva. Bp. : Képcsarnok, 1985 [6] p.
- DIÓSY Antal akvarelljeiből rendezett emlékkiállítás, Gyöngyös, Diósy Antal Terem, 1985. október 10-19. Bev. Bodnár Éva. Bp. : Képcsarnok, 1985 [4] p., ill.
- 2124. Dobozi Miklós**
MÁROSI Miklós: Béke Szálló : Építés: Dobozi Miklós. = *Opeion*, 1985, 8-9., ill.
- 2125. Domanovszky Endre**
RÓZSA Gyula: Domanovszky Endre. = *Népszabadság*, 1985. január 26. 13.
- 2126. Dombrovsky László**
DOMBROVSKY László festőművész emlékkiállítása, Bp., Vigadó Galéria, 1985. június 26.-július 28. A kiállítást rend. Ury Ibolya. Bev. Csanády András. Bp. : Művészeti Alap, [1985] 12 p., ill. (A Vigadó Galéria katalógusai : 51.) **ism.** TASNÁDI Attila: Dombrovsky-emlékkiállítás a Vigadó Galériában. = *Népszava*, 1985. július 26. 6.
- 2127. Domenig, Günther**
SZILÁGYI István: Günther Domenig banképülete Bécsben. = *Magyar Építőművészet*, 1985, 2. 51-52., ill. E F G R
- 2128. Dorosz Károly**
DOROSZ Károly kiállítása, Bp., Dorottya utcai Kiállítóterem, 1985. május 30.-június 19. Bp. : Múcsamok, 1985 [8] p., ill. **ism.** EMBER Mária: Kiállítási körjárat Szentendrétől Újpestig. = *Magyar Nemzet*, 1985. július 11. 6.; P.SZABÓ Emő: Dorosz Károly kiállítása. = *Művészet*, 26, 1985, 10. 61-62., ill.; P.SZÜCS Julianna: A kárhozat katedrálisa. = *Népszabadság*, 1985. június 21. 7.; VADAS József: Csendes morbid. = *Élet és Irodalom*, 1985. június 14. 13.
- 2129. Drégely László**
kiáll. Miskolci Galéria, 1984 > 1984. 1876. **ism.** URY Ibolya = *Művészet*, 26, 1985, 4. 60-62., ill.
- 2130. Droppa Judit**
kiáll. Bp., Dorottya utcai Kiállítóterem, 1984 > 1984. 1877. **ism.** FORGÁCS, Éva: Decorative and functional textiles. = *The New Hungarian Quarterly*, 26, No 99, 1985 177-179., ill.; W.T.[WEHNER Tibor]: Textiltér. = *Művészet*, 26, 1985, 3. 62-63., ill.
- kiáll. Berlin, Magyar Ház, 1985 **ism.** WAGNER István: "Kötöttségek" Droppa-módra. = *Magyar Hírlap*, 1985. július 25. 6.; WAGNER István: "Bindungen" a la Droppa. = *Budapester Rundschau*, 1985. augusztus 26. 9.
- 2131. Drozsnik István**
DROZSNYIK István kiállítása, Miskolci Galéria, 1985. augusztus 30.-szeptember 29. A kiállítást rend. és bev. Jurecskó László. Miskolc : Miskolci Galéria, 1985 [16] p., ill. **ism.** D.SZABÓ Ede: Képek és trükkök : Két kiállítás a Miskolci Galériában. = *Napjaink*, 24, 1985, 11. 39.
- 2132. Dubuffet, Jean**
SEBŐK Zoltán: In memoriam Jean Dubuffet (1901-1985), = 7 Nap, 1985. augusztus 16. 31., ill.
- 2133. Duchamp, Marcel**
BEKE László: Duchamp, Altortjai, Isten, halál, áldozat. = *Létünk*, 15, 1985, 2. 324-327.
- CHALUPECKÝ, Jindřich: Csakművész. = *Létünk*, 15, 1985, 2. 289-323.
- DENEGRÍ, Jese: A Doboz a kofferban "titka". = *Létünk*, 15, 1985, 2. 328-332.
- DUCHAMP, Marcel - LIONNAIS, Francois le: Sakkparti, Párizs, 1932. = *Létünk*, 15, 1985, 2. 341-344.
- Molderings, Herbert: Marcel Duchamp. Frankfurt am Main : Qumran, 1983 rec. SEBŐK Zoltán: Új monográfia Marcel Duchampról. = *Létünk*, 15, 1985, 2. 345-350.
- Paz, Octavio: Apariencia des nuda - la obra de Marcel Duchamp. Mexico : Era, 1979 rec. SZÉKÁCS Vera: A megmaradt eszme. = *Nagyvilág*, 30, 1985, 4. 616-617.
- RUMNEY, Ralph: Marcel Duchamp, a sakkkozó és egy-két ezzel összefüggő dolog [beszélgetés Francois le Lionnais-val]. = *Létünk*, 15, 1985, 2. 335-340.
- SCHWARZ, Arturo: Fiait férfi és nő tavasszal. = *Létünk*, 15, 1985, 2. 274-288., ill.
- 2134. Ducky, Krzysztof**
kiáll. Bp., Fiait Művészek klubja, 1984 **ism.** P.SZABÓ Emő: Ducky Krzysztof plakátjai. = *Művészet*, 26, 1985, 2. 59
- 2135. DuschaneK János**
KISS Mária: Szinpadí mesék : Látogatás DuschaneK János festőművész műtermében. = *Művészet*, 26, 1985, 9. 18-19., ill.
- 2136. ifj. Éber Sándor**
KÓHEGYI Mihály: Végbúcsú ifj. Éber Sándortól. = *Tiszatáj*, 17, 1985, 11. 95., ill.
- 2137. Egger Rita**
kiáll. Bp., Olasz Intézet, 1985 **ism.** DOMBI József: Rita Egger grafikái. = Új Tükör, 1985. február 10. 3-4., ill.

2138. Egresi Zsuzsa

EGRESI Zsuzsa grafikusművész kiállítása, Bp., Dürer Terem, 1985. október 16-26. [4] p., [7] t., ill. **ism.** (S.I.) [SOÓS István] = Kisgrafika, 14, 1985, 3. 30-31., ill.

2139. Egyri József

KERESZTÜRY Dezső: Egy József. = Ezer év: Arcképek a magyar történelemből. A szerk. biz. elnöke Kállai Gyula. Bp.: Hazafias Népfront, 1985 512-515., ill.

TAKÁTS Gyula: Egy József badacsonyi levele. = Takáts Gyula: Tükrök szava - betűk arca. Bp.: Szépirodalmi, 1985 160-165.

TAKÁTS Gyula: A keszthelyi Egy-szobor avatására [Boross Miklós]. = Tükrök szava - betűk arca. Bp.: Szépirodalmi, 1985 1661-168.

2140. Egyed László

EGYED László grafikusművész kamarakiállítása, Kecskeméti Galéria, 1985. február 9.-március 10. Bev. Ács Margit. Kecskemét: Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1985 [1] p.

2141. Egyed Zoltán

F.J.[FINTA József]: Hotel Hungaria, Bécs. Építész: Egyed Zoltán, Hans Hohenegger, Finta József. = Magyar Építőművészet, 1985, 3. 46-48., ill. E F G R

2142. Ehmann Krisztina

EHMANN Krisztina textiltervező kiállítása, Vác, Madách Imre Művelődési Központ, 1985. Bev. Köpöczy Rózsa. Vác: Madách Imre Művelődési központ, 1985 [8] p., ill.

2143. Eisenmayer Tibor

CERNITZKY Mária: Eisenmayer Tibor "Arcok, ablakok 1984". = Mozgó Világ, 11, 1985, 3. 26., ill.

SOMOGYI Győző: Bemutatjuk Eisenmayer Tibor grafikáit. = Élet és Irodalom, 1985. január 18. 12.

2144. Ék Sándor

ÉK Sándor - Alex Keil, Veszprém, Dimitrov Megyei Művelődési Központ, 1985. A kiállítást rend., bev. László Péter. Veszprém: Veszprém Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1985 [72] p., ill. G R

2145. Ekler Dezső

E.D.-N.T.[EKLER Dezső - NAGY Tamás]: Klubkönyvtár, Dombegyháza. Építész: Ekler Dezső, Nagy Tamás. = Magyar Építőművészet, 1985, 1. 6., ill.

2146. Engel Tevan István

KÁNTOR Péter: Sarkantyús csizma, cügos cipő, csákó, sas és papagájorr - Engel Tevan István rajzairól. = Kortárs, 29, 1985, 6. 148., ill.

2147. Erdős Péter

ERDŐS Péter festőművész kiállítása, Pécs, Ferenczy Terem, 1985. október 10-19. Bev. Erdős Péter. Bp.: Képcsarnok, 1985 [6] p., ill.

2148. Cs.Erdős Tibor

kiáll. Nagyvárad, 1985 **ism.** T.PÁLL Árpád: Cs.Erdős Tibor nagyváradi kiállítása. = Utunk, 1985- április 12. 7.

2149. Eszík Alajos

kiáll. Vác, Könyvtár Galéria, 1985 **ism.** GOLOVICS Lajos: Eszík Alajos kiállítása. = Művészet, 26, 1985, 20. 61., ill.

2150. Etaix, Pierre

FÁBER András: Yoyo rajzol: Etaix a filmes és grafikus. = Filmvilág, 28, 1985, 9. 17-20., ill.

2151. Fábri Zoltán

FÁBRI Zoltán kiállítása, Bp., Csók Galéria, 1985. május 23.-június 1. Bev. Fábri Zoltán. Bp.: Képcsarnok, 1985 [4] p., ill. **ism.** BOGYAY Katalin: Fábri Zoltán képei. = Új Tükör, 1985. június 9. 3-4., ill.; -esse- [KENESSEI András]: Fábri festményei. = Magyar Hírlap, 1985. június 10. 7.

KÜRTI László: "Újra megkísérett az olajfesték..." [beszélgetés]. = Film-Színház-Muzsika, 1985. június 1. 7., ill.

2152. Fajó János

VESZPRÉMI Miklós: Fajó János izgalmassága [beszélgetés]. = Magyar Nemzet, 1985. szeptember 9. 4.

2153. Faragó Endre

DURANCI, Bela: Faragó Endre. = Létünk, 15, 1985, 5. 672-693., ill. G

2154. Farkas Aladár

kiáll. Bp., Munkásmozgalmi Múzeum, 1985 **ism.** GYETVAI Ágnes: Farkas Aladár emlékkiállítása. = Magyar Nemzet, 1985. augusztus 17. 7.; TASNÁDI Attila: Farkas Aladár emlékezete a Munkásmozgalmi Múzeumban. = Népszava, 1985. augusztus 23. 6.

2155. Farkas László

FARKAS László kiállítása, Bp., Stúdió Galéria, 1985. december 4.-1986. január 5. Bp.: Művészeti Alap, 1985 [8] p., ill.

2156. Farkas Magdolna

FARKAS Magdolna kiállítása, Hatvani Galéria, 1985. március 22.-április 14. Hatvan: Hatvani Galéria, 1985 [6] p., ill.

2157. Fazekas Magdolna

BÁLINTNÉ Hegyesi Júlia: Fazekas Magdolna festőművész bibliográfiája. Bev. Szurmay Ernő. Szolnok: Verseghe Ferenc Megyei Könyvtár, 1985 56 p., 8 t., ill. (A Verseghe Ferenc Megyei Könyvtár bibliográfiái; 6.)

FAZEKAS Magdolna festőművész és Szabó László szobrászművész kiállítása, Hatvani Galéria, 1985. március 22.-április 14. Hatvan: Hatvani Galéria, 1985 [6] p., ill.

2158. Fejér Csaba

kiáll. Fejér Csaba, Szabó Iván, Bp., Gulácsy Galéria, 1985 **ism.** PELLIONISZ Valéria: Lovak és tájak. = Új Tükör, 1985. március 24. 4., ill.

2159. Fejér Ernő

FOTOGRAFIÁK és montázsok. Fejér Ernő kiállítása, Miskolci Galéria, 1985. szeptember 1-29. A kiállítást rend., bev. Fejér Ernő. Miskolc: Miskolci Galéria, 1985 20 p., ill. **ism.** HORPÁCSI Sándor: Fejér Ernő fotográfiái. = Új Tükör, 1985. október 6. 4.; D.SZABÓ Ede: Képek és tükrök: Két kiállítás a Miskolci Galériában. = Napjaink, 24, 1985, 11. 39.

2160. Fejér Zoltán

KERÉK Imre: Fejér Zoltán festői világa. = Soproni Szemle, 39, 1985, 3. 269-272., ill.

2161. Fekete György

FEKETE György belsőépítész, Zalaegerszeg: Városi Hangverseny- és Kiállítóterem, 1985. november 28.-1986. január 5. Zalaegerszeg: Városi Hangverseny- és Kiállítóterem, 1985 [6] p., ill.

FEKETE György, Bp., Fényes Adolf Terem, 1985. május 2-26. A kiállítás felelőse: Baranyi Judit. Bp.: Műcsarnok, 1985 (Építész- belsőépítész; 3.) [leporolló] **ism.** BALOG János: Fekete György kiállítása. = Új Tükör, 1985. május 19. 4., ill.; D.Á.[DARITS Ágnes]: Fekete György kiállítása. = Művészet, 26, 1985, 11-12. 100-101., ill.; SZÉKELY András: A derekszög félkörösítése. = Népszabadság, 1985. június 4. 7.; VADAS József: Bútorok lámpafényben. = Élet és Irodalom, 1985. május 24. 12. hoz. BEKE Csilla: Művésztsziszlet. + VADAS József viszontválasza. = Élet és Irodalom, 1985. július 5. 2.

2162. Fekete József

GAZDA József: A reptülősök emlékműve. = Korunk, 44, 1985, 7. 744-648., ill.

2163. Fekete Nagy Béla

DOKUMENTUMOK Fekete Nagy Béla hagyatékából. Sajtó alá rend., bev. György Péter, Pataki Gábor. = Ars Hungarica, 13, 1985, 2. 213-232., ill. G

2164. Felcsúti László

F.L.[FELCSÚTI László]: SZOT Oktatási Központ, Művelődési Ház, Salgótarján. Építész: Felcsúti László. = Magyar Építőművészet, 1985, 1. 40-41., ill.

2165. Feld Lajos

SZASZÁK György: Feld Lajos csendje [beszélgetés]. = Új Szó, 1985. január 25. 11., ill.

2166. Feledy Gyula

FELEDY Gyula kiállítása, Bp., Vigadó Galériában, 1985. november 15.-december 15. Bp.: Művészeti Alap, 1985 [20] p., ill. (A Vigadó Galéria katalógusai; 53.) **ISM.** ILLÉS Jenő: Feledy Gyula grafikái. = Új Tükör, 1985. december 1. 3., ill.; TASNÁDI Attila: Szorongás és remény. = Népszava, 1985. december 6. 6.

FELEDY Gyula ötvenhat rajza. Bev. Miklós Pál. Békéscsaba: Megyei Könyvtár, 1985 [114] p., ill.

2167. Fellini, Federico

kiáll. Gödöllői Galéria, 1985. **ISM.** SARKANTYÚ Mihály: Firkálások, torzszülöttek. = Népszava, 1985. június 7. 6.

2168. Felvidéki András

GYÁRFÁS Péter: A hagyomány és az avantgarde keresztútján [beszélgetés]. = Mozgó Világ, 11, 1985, 9. 112-128., ill.

2169. Ferenczy Béni

Ferenczy Béni arcképe. Bp.: Európa, 1984 > 1984. 1905. rec. KONTHA Sándor = Népszava, 1985. március 15. 6.

2170. Ferenczy Noémi

PÁLOSI Judit: Ferenczy Noémi művészi és tanári munkásságának eseménytörténete. = Ars Hungarica, 13, 1985, 2. 181-198. ill. G

2171. Fery Antal

(S.I.)[SOÓS Imre]: Egy csendesen eltelt évfordulóról: Ötven éve grafikus Fery Antal. = Kisgrafika, 14, 1985, 2. 5., ill. TÓTH Sándor: A riporter-fametsző Fery Antal. = Új Ember, 1985. szeptember 22. 6., ill.

2172. Filieri, Alonso

kiáll. Alonso Filieri, Nelio Sonogo, Giacomo la Commare, Bp., Józsefvárosi Galéria, 1985 **ISM.** (bán) [BÁN András]: Művirágok: Kamarakiállítások Szentendrén és Budapesten. = Magyar Nemzet, 1985 július 15. 7.

2173. Fillenz István

GYÁRFÁS Péter: Fény-áryék-képek: Beszélgetés Fillenz István grafikusművésszel. = Mozgó Világ, 11, 1985, 10. 100-115., ill.

2174. filo [Mihályfi Ernőné]

BODNÁR János: filo [beszélgetés]. = Magyar Hírek, 1985. május 11. 24-25., ill.

2175. Finta József

ERŐSS Ágota: Ritka harmóniája a szépnép [Budapesti Kongresszusi Központ]. = Nők Lapja, 1985. február 9. 16-17., ill. F.J. [FINTA József]: Budapest Kongresszusi Központ. Építések: Finta József, Gucczói György, Haraszi György. = Magyar Építőművészet, 1985, 4. 24., ill. E F G R FINTA József: Négy szálloda, négy feladat: Forum, Novotel, Penta, Taverna. = Magyar Építőipar, 34, 1985, 11. 661-668., ill.

HARANGOZÓ Márta: Szép Taverna, a la Finta! : Kívül, belül: építészeti bravúr. = Esti Hírlap, 1985. december 23. 17. MORAVÁNSZKY Ákos: [Vélemény a Kongresszusi Központról]. = Magyar Építőművészet, 1985, 4. 25., 57.

RUFFY Péter: Finta [beszélgetés]. = Ruffy Péter: A türelem ösvényei. Bp.: Magvető, 1985 484-490.

SOÓS Magda: Budapest új nevezetessége [Budapesti Kongresszusi Központ]. = Magyar Hírek, 1985. április 6. 14-17., ill.

SZIKORA Katalin: Ló a homlokzaton: A Taverna-vita margójára [beszélgetés]. = Magyar Hírlap, 1985. november 22. 7.

TIMON Kálmán: [Vélemény a Kongresszusi Központról]. = Magyar Építőművészet, 1985, 4. 25.

2176. Fischer József

FISCHER József visszaemlékezéseiből. = Budapest Főváros Levéltára Közleményei 1984 (1985) 406-417.

KURCZ Béla: Újjáépítési kormánybiztos volt [beszélgetés]. = Magyar Nemzet, 1985. április 2. 6.

ZAKARIÁS János: Adalékok Fischer József munkásságához (1901-1945). Szakdolgozat, ELTE Bölcsészettudományi Kar, Művészettörténeti Tanszék. Bp., 1985

2177. Focht Géza

FOCHT Géza keramikusi kiállítása, Verőcemaros, Gorka Géza Emlékmúzeum, 1985. Bev. Bakonyvári M. Ágnes. Vác: Vak Bottyán Múzeum, 1985 [6] p., ill.

2178. Fontos Sándor

FONTOS Sándor festőművész kiállítása, Salgótarján, Képcsarnok Vállalat Bemutatóterme, 1985. május 2.-11. Bev. Losonci Miklós. Bp.: Képcsarnok, 1985 [4] p., ill. **ISM.** TASNÁDI Attila: Járatlan ösvényeken. = Népszava, 1985. május 31. 6.

2179. Forgács Hann Erzsébet

SZENTKUTHY Miklós: Forgács-Hann Erzsébet szobrai és rajzai. = Szentkuthy Miklós: Műzsák testamentuma. Bp.: Magvető, 1985 458-460.

2180. Forintos Anna

FORINTOS Anna kiállítása, Dunaújváros, Munkásművelődési Központ, 1985. november 4.-november 17. Bev. Maksay László. Dunaújváros: Munkásművelődési Központ, 1985 [8] p., ill.

2181. Fóth Ernő

ASZALÓS Endre: Fóth Ernő. Bp.: Képzőművészeti, 1985 58 p., [16] p., ill. (Mai magyar művészet)

2182. Földi Péter

kiáll. Kecskeméti Képtár, 1985 **ISM.** GYETVAI Ágnes: Mesék édes anyateje. = Magyar Nemzet, 1985. 1985. október 30. 4.

2183. Francsics József

FRANCICSICS József festőművész gyűjteményes kiállítása, Székesfehérvár, István Király Múzeum, 1985. június 29.-augusztus 25. A kiállítást rend., bev. Kovács Péter. Székesfehérvár: István Király Múzeum, 1985 16 p., ill. (Az István Király Múzeum közleményei. D sorozat; 162.)

2184. Frank Figyes

GELENCSE Éva: Frank Frigyes festőművész (1890-1976). Szakdolgozat, ELTE Bölcsészettudományi Kar, Művészettörténeti Tanszék. Bp., 1985

2185. Frank, Magda

MOLNÁR Gabriella: Művész a kövek között: Budapesti beszélgetés Magda Frankkal. = Esti Hírlap, 1985. július 30. 2.

2186. Frimmel Gyula

FRIMMEL Gyula grafikusművész kiállítása, Ajka, Városi Művelődési Központ, 1985. október 11. Bev. Frimmel Gyula. Ajka: Városi Művelődési Központ, 1985 [4] p., ill.

2187. Frisch László

FRISCH László festőművész kiállítása, Bp., Helikon Galéria, 1985. május 16.-június 9. A kiállítást rend. Ratkai Ida. Bp.: Műcsarnok, 1985 [4] p., ill. **ISM.** TASNÁDI Attila: Járatlan ösvényeken. = Népszava, 1985. május 31. 6.

2188. Fuchs, Bohuslav

KUBINSZKY, Mihály: Bohuslav Fuchs. Bp.; Warszawa: Akadémiai; 1985 26p., [52] t., ill. (Architektura i architektki swiata wspolczesnego)

2189. Fülöp Antal Andor

SZABÓ T. Attila: Fülöp Antal Andor gyűjteményes kiállítása. = Szabó T. Attila: Tallózás a múltban. Bukarest: Kriterion, 1985 472-474.

2190. Fürtös György

FÜRTÖS György keramikusművész kiállítása, Boglárlelle, Tóparti Galéria, 1985. augusztus 3.-szeptember 8. Kaposvár: Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1985 [8] p., ill.

2191. Gaál András

GAÁL András: Csiki ablak a viágra. = A hét, 1985. február 7. 6-7., ill.

2192. Gál Anna

kiáll. Temesvár, 1985 **ISM.** WAGNER István: Múlt és jelen egy kiállításán. = Magyar Hírlap, 1985. november 23. 6. SZEKERNYÉS János: "Egy kiállítás anyagával jöttem fel a bányából" [beszélgetés]. = A hét, 1985. október 31. 6-7., ill.

2193. Gábor Áron

GÁBOR Áron kiállítása, Bp., Fiala Művészek Klubja, 1985. november 14-28. A kiállítást rend. Fitz Péter. Bev. Pataki Gábor, Fitz Péter. Bp.: Művészeti Alap, 1985 [16] p., ill. E

2194. Gábor Marianne

GÁBOR Marianne kiállítása, Bp., Vigadó Galéria, 1985. december 19.-1986. január 19. A kiállítást rend., bev. Pogány Ö. Gábor. Bp.: Művészeti Alap, 1985 [20] p., ill. (A Vigadó Galéria katalógusai; 54.)

2195. Gábor Móric

HEITLER László: Képek és emlékek: Gábor Móric festőművészről. = Művészet, 26, 1985, 5. 63-64., ill.

2196. Gadányi Jenő

GADÁNYI Jenő emlékkiállítása, Nagykanizsa, Művelődési Központ, 1985. február. 11.-március 3. Bev. Lukácsy Sándor. Nagykanizsa: Művelődési Központ, 1985 [4] p., ill. kiáll. Esztergom, Balassa Múzeum, 1985 **ism.** HEITLER László: Gadányi Jenő képei. = Új Tükör, 1985. október 13. 3., ill. **ism.** LUKÁCSY Sándor: Gadányi Jenő emlékkiállítása Esztergomban. = Magyar Nemzet, 1985. szeptember 28. 9. LUKÁCSY Sándor: Művészete mint a gyermek arca. = Új Tükör, 1985. február 17. 6., ill.

2197. Gádor István

ROMVÁRY Ferenc: Gádor István Múzeum, Siklói vár. = Új Tükör, 1985. január 13. 3., ill.

2198. Gádoros Lajos

GÁDOROS Lajos visszapihentése az elmúlt fél évszázadra: Pályakép és korrajz. = A Magyar Képző- és Iparművészek Szövetsége Tájékoztatója, 1985, 1-2. 56-61.

2199. Galambos Tamás

GALAMBOS Tamás festőművész kiállítása, Bp., Kisduna Galéria, 1985. március 7. Rend. Bakallár József. Bp.: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 1985 [8] p., ill.

kiáll. Hatvani Galéria, 1984 > 1984. 1929. **ism.** LAKATOS István: Galambos Tamás hatvani kiállításáról. = Művészet, 26, 1985, 3. 63-64., ill.

2200. Gálffy Lola

kiáll. Gálffy Lola, Kántor Andor, Bp., Gulácsy Galéria, 1985 **ism.** PELLIONISZ Valéria: Gálffy Lola és Kántor Andor festményei. = Új Tükör, 1985. december 1. 3., ill.

2201. Ganczaugh Miklós

ECSERY Elemér: Ganczaugh Miklós. = Könyvtáros, 35, 1985, 3. 173., ill.

kiáll. Bp., Fiala Művészek Klubja, 1985 **ism.** ECSERY Elemér: Ganczaugh Miklós grafikái. = Új Tükör, 1985. február 10. 4., ill.

2202. Ganzer Katalin

NÉMETH Gyula: Első bemutatkozás. = Hét, 30, 1985, 12. 8.

2203. Garabucz Ágnes

kiáll. Bp., Iskola Galéria **ism.** CSORBA Mária: Garabucz Ágnes festményei. = Új Tükör, 1985. október 27. 4., ill.; GYETVAI Ágnes: Kéthavi kiállítási napló Csepelről. = Magyar Nemzet, 1985. november 26. 6.; LOSONCI Miklós: Romantikus látomások. = Vasárnapi Hírek, 1985. október 13.; L. RÉTI Anna: Garabucz Ágnes képei. = Esti Hírlap, 1985. november 10. 2.

2204. Gászó Rozália

KENESSEI András: Gászó Rozália grafikái. = Magyar Hírlap, 1985. január 15. 6.

2205. Gecse Árpád

GECSE Árpád festő és Nagy István szobrász kiállítása, Szolnok, SZMT színházterme, 1985. augusztus 28.-szeptember 6. Szolnok: Szakszervezetek Megyei Tanács, 1985 [4] p., [2] t., ill.

2206. Gedő Ilka

ANTALFI Mária: Gedő Ilka festőművész (1921-1985). = Új Élet, 1985. július 1. 3.

GEDŐ Ilka (1921-1985) festőművész kiállítása, Szentendre, Művésztelepi Galéria, 1985. június 28.-július 28. A kiállítást

rend. Mucsi András. Bev. Gedő Ilka, Spiró György. Szentendre: Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1985 [12] p., ill. F **ism.** ANTALFI Mária: Gedő Ilka kiállítása. = Új Élet, 1985. augusztus 15. 4.; (bán)[BÁN András]: Művirágok: Kamarakiállítások Szentendrén és Budapesten. = Magyar Nemzet, 1985. július 15. 7.; LUKÁCSY András: Gedő Ilka képei. = Új Tükör, 1985. július 14. 3., ill.; URY Ibolya: Gedő Ilka festőművész kiállítása. = Művészet, 26, 1985, 10. 63. GYETVAI Ágnes: Meghalt Gedő Ilka festőművész. = Magyar Nemzet, 1985. június 21. 7.

LUKÁCSY Sándor: Gedő Ilka. = Új Írás, 25, 1985, 7. 69-70., ill.

SZABÓ Júlia: Gedő Ilka halálára. = Élet és Irodalom, 1985. június 28. 12.

2207. Gellér B. István

SZEGŐ György: Gellér B. István grafikáihoz. = Élet és Irodalom, 1985. június 28. 12., ill.

2208. Gellért Hugó

ELHUNYT Gellért Hugó. = Népszava, 1985. december 9. 9

2209. Gerlőczy Sári

SZENTKUTHY Miklós: Gerlőczy Sári festőművész rajzainak kiállítása. = Szentkuthy Miklós: Műsák testamentuma. Bp.: Magvető, 1985 496-497.

2210. Gerzson Pál

DURKÓ Zsolt: Lenyomatok jelenkorunkról - Gerzson Pál művészetéről. = Kortárs, 29, 1985, 2. 166-167.

GERZSON Pál festőművész kiállítása, Baja, József Attila Művelődési Központ, 1985. november 4.-Bev. Fodor András, Baja: Művelődési Központ, 1985 [4] p., ill.

GERZSON Pál, Vác, Hincz Gyűjtemény, 1985. A kiállítást rend. Bakonyvári M. Ágnes. Bev. Fodor András. Vác: Vak Bottyán Múzeum, 1985 [6] p., ill. (Hincz Gyula Állandó Gyűjtemény kamarakiállításai; 2.) **ism.** LOSONCI Miklós: Gerzson Pál képei. = Új Tükör, 1985. július 28. 4.

2211. Gink Judit

kiáll. Bp., Ernst Múzeum, 1985 **ism.** GYETVAI Ágnes: Három kiállításról. = Magyar Nemzet, 1985. október 1. 7.

2212. Gombár Judit

BORS Edit: A ház gazdája Markó Iván és Gombár Judit. = Lakáskultúra, 20, 1985, 1. 33-35., ill.

FÖLDES Anna: Hátán háza...meg a Róka-hegyen: Győri találkozás Gombár Judittal és Markó Ivánnal [beszélgetés]. = Földes Anna: Beszélgetni jó. Bp.: Móra, 1985 183-190.

2213. Gönczi András

GÖNCZI András textiliparművész és Kő Pál szobrászművész kiállítása, Siófok, Hotel Interpress Galéria, 1985. május 15.-szeptember 30. Bev. Gönczi András, Kő Pál. Bp.: Interpress Hotel, 1985 [12] p., ill. E G **ism.** TASNÁDI Attila: Interpress Galéria. = Népszava, 1985. június 3. 6.

2214. Görgényi István

kiáll. Tatabánya, Kemtök Terem, 1985 **ism.** E. NAGY Lajos: Görgényi István emlékkiállítása. = Új Tükör, 1985. március 17. 4., ill.; WEHNER Tibor: Képzőművészeti krónika. = Új Forrás, 17, 1985, 3. 52-54.

2215. Gráber Margit

BENEDEK Katalin: Munkásabrázolás Gráber Margit művészetében. = Művészet, 26, 1985, 4. 28-31., ill.

kiáll. Bp., Jókai Klub, 1985 **ism.** SZÉKELY András: Gráber Margit képei. = Új Tükör, 1985. július 21. 4., ill.

2216. Gross Arnold

GROSS Arnold emlékkönyve. Bp.: Móra, 1985 [32] t., ill. **ism.** (harangozó)[HARANGOZÓ Márta]: Gross-emlékkönyv. = Esti Hírlap, 1985. december 5. 2.; JANIKOVSKY Éva: Arnold Gross's album. = Hungarian Book Review, 27, 1985, 4. 8-9., ill.

SZENTKUTHY Miklós: Karácsonyfa-opus: Gross Arnold világa. = Szentkuthy Miklós: Műsák testamentuma. Bp.: Magvető, 1985 491-492.

2217. Gruber Béla

kiáll. Bp., Magyar Háj és Darugyár Művelődési Háza, 1985
ism. SZÉKELY András: Gruber Béla emlékezete. = Új Tükör, 1985. október 20. 4., ill.

2218. Grundig, Hans

FÖRSTER, Ruth: Álmodó és harcos egy személyben : Hans Grundig életéről és munkásságáról. = Művészet, 26, 1985, 9. 55-59., ill.

2219. Gruzda János

MURÁDIN Jenő: A téli Széptitkát. = Utunk, 1985. november 29. 7., ill.

2220. Gulyás Géza

ANTOLÓGIA : Gulyás Géza, Gyöngyösi Gyöngyi, Tábori Aranka versillusztrációi., Lakitelek, Művelődési Ház, 1985. Lakitelek : Művelődési Ház, 1985 [8] p.

2221. Gulyás Gyula

kiáll. Gulyás Gyula, Hencze Tamás, Bp., Fészek Galéria, 1984 > 1984. 1949. ism. FRANK, János: Plaster of Paris and paint - and glass. = The New Hungarian Quarterly, 26, No. 97, 1985 187-191., ill.

2222. Gyarmathy Tihamér

FÁBIÁN László: Nyomok a térben : Gyarmathy Tihamér születésnapjára. = Magyar Nemzet, 1985. március 8. 6.

LÓSKA Lajos: Képek, emlékek [interjú]. = Új Tükör, 1985. július 28. 27., ill.

2223. Gyémánt László

GYÉMÁNT László gyűjteményes kiállítása, Bp., Műcsarnok, 1985. augusztus 22.-szeptember 22. A kiállítást rend. Gelencsér Éva. Bev. Frank János. Bp. : Műcsarnok, 1985 54 p., ill. E. ism. BOGYAY Katalin: Gyémánt László képei. = Új Tükör, 1985. szeptember 1. 4.; HARANGOZÓ Márta: Festmény által - homályosan. = Esti Hírlap, 1985. szeptember 2. 2.; KENESSEI András: Szereti ön a dzsesszt? = Magyar Hírlap, 1985. szeptember 17. 6.; MAJOR Ottó: Gyémántkőszőrű. = Új Tükör, 1985. szeptember 22. 27., ill.; SZABÓ György: Gyémánt László gyűjteményes kiállítása. = Magyar Nemzet, 1985. szeptember 3. 7.; P.SZÜCS Julianna: A Cosmopolistól a Hontalanig. = Népszabadság, 1985. szeptember 3. 7.; VADAS József: Alternatívák. = Élet és Irodalom, 1985. szeptember 13. 12.; -végh: Die Maler Laszlo Gyémánt. = Budapesti Rundschau, 1985. augusztus 26. 9., ill.

kiáll. Bp., Csók Galéria, 1984 > 1953. ism. SZÉKELY András: Kötéltánc. = Új Tükör, 1985. január 6. 24-25., ill.

NÁDOR Tamás: Nem akarok holnapra tegnapi lenni : 10 kérdés Gyémánt Lászlóhoz. = Magyar Ifjúság, 1985. szeptember 27. 32-34., ill.

2224. Gyenes Ida

VIOLA József: Gyenes Ida. = Könyvtáros, 35, 1985, 11. 687., ill.

2225. Györfi Sándor

GYÖRFI Sándor, Szolnok, Megyei Művelődési Központ, 1985. Bev. Körmendi Lajos. Szolnok : Megyei Művelődési Központ, 1985 [12] p., ill.

KOVÁCS Gyula: Ismét realizmus : Györfi Sándor szobrászata. = Művészet, 26, 1985, 8. 8-12., ill.

TASNÁDI Attila: Györfi Sándor művészetéről. = Népszava, 1985. december 13. 6.

2226. Sz. Györfy Klára

kiáll. Tatabánya, Művelődési Központ ism. WEHNERT Tibor: Képzőművészeti krónika. = Új Forrás, 17, 1985, 2. 91-93.

2227. Györkös Mányi Albert

kiáll. Szatmár, 1984 ism. ÁGOPCSA Marianna: A festő és a táj. = A hét, 1985. november 21. 6.

kiáll. Kolozsvár, Folio-Galéria, 1985 ism. GÁBOR Csilla: Kalevala-képek kiállítása. = Utunk, 1985. március 29. 7.

2228. Györy Eszter

GYÖRY Eszter festőművész kiállítása az új Nemzeti Színház javára, Bp., Csontváry Terem, 1985. március 21.-április 7.

Bev. Drecin József, Bán András. Bp. : Művészeti Alap, 1985 [16] p., ill. (Vigadó Galéria katalógusai; 48.) ism. POKORNY István: A szinpad egy deszkája tőlem származik majd : Kiállítás a Nemzeti Színházért. = Magyar Hírek, 1985. május 25. 14-15., ill.; (P.Sz.E.)[P.SZABÓ Emőf]: Festmények a Nemzeti Színházért. = Budapest, 1985. 23, 1985, 6-24., ill.; ZENGŐ Mihály: Györy Eszter kiállítása. = Téglaipar, 9, 1985, 4. 6., ill.

2229. Gyulai Líviusz

NÁDOR Tamás: Orszarvú és kentaúr : 10 kérdés Gyulai Líviuszhoz. = Magyar Ifjúság, 1985. január 25. 32-34., ill.

2230. Gyurcsek Ferenc

"EGYÜTT a Duna mentén" : Gyurcsek Ferenc, Kalló Viktor, Mazsaroff Miklós kiállítása, Bp., Bolgár Kulturális és Tájékoztató Központ, 1985. január 31.-február 20. Bp. : Bolgár Kulturális és Tájékoztató Központ, 1985 [8] p., ill. ism. T.A.[TASNÁDI Attila] = Népszava, 1985. február 13. 9.

2231. Haáz F. Rezső

FALVAY Károly: Festők vallomása a magyar néptáncról. = Táncművészet, 10, 1985, 4. 29., ill.

2232. Haidinger, Wolfgang L.

SZOBRASZOK a bécsi Künstlerhausból : Wolfgang L. Haidinger, Kurt Ingerl, Walter Kölbl, Osamu Nakajima, Bp., Fényes Adolf terem, 1985. január 18-február 10. A kiállítást rend. Jerger Krisztina. Bp. : Műcsarnok, 1985 [8] p., ill.

2233. Hajjas Tibor

HAJJAS Tibor 1946-1980. Szerk. Beke László, Széphelyi F. György. Bev. Beke László. Párizs : Magyar Műhely, 1985 [44] p., ill. E. tart. Hajjas Tibor: Önéletrajz. A katódsugárzás szépsége, Nyilatkozat a Sydney-i Biennálé számára, Performance: A halál székszeplije, Animációs filmterv vázlat című írásait.

2234. Hajnal Gabriella

HAJNAL Gabriella gobelin kiállítása, Kaposvár, Somogyi Képtár, 1985. december 8.-1986. január 30. Bev. Hajnal Gabriella. Kaposvár : Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1985 [6] p., ill. ism. [HAJNAL Gabriella bevezetője] = Múzeumi Tájékoztató, 1985, 12. 1-2., ill.

2235. Hajnal Miklós

HAJNAL Miklós grafikus kiállítása, Esztergom, Galéria, 1985. Bev. Wehner Tibor. Esztergom : Balassa Bálint Múzeum, 1985 [6] p., ill.

2236. Hajósi Antal

RÁKOS Edit: Hajósi festőművész életrajzéhez. = Magyar Nemzet, 1985. június 28. 12.

2237. Halápy János

kiáll. Hajdúböszörmény, Művelődési Ház, 1985 ism. KENESSEI András: Halápy János emlékkiállítása. = Magyar Hírlap, 1985. július 9. 6.

2238. Halász Károly

HALÁSZ Károly grafikusművész, Lois Viktor szobrászművész kiállítása, Vác, Görög Templom Kiállítóterem, 1985. május 17.-június 30. Vác : [Vak Bottyán Múzeum], 1985 [12] p., ill.

2239. Halász Szabó Sándor

AKNAI Tamás: Halász Szabó Sándor. Szentes : Városi Tanács, 1985 85 p., ill.

2240. Hamza D. Ákos

POKORNY István: Magyar művészek Sao Paulóban : Hamza D. Ákos, Magoi Varga Béla [beszélgetés]. = Magyar Hírek, 1985. augusztus 22. 14-15., ill.

2241. Hamza Erzsébet

SZILÁGYI András: Hamza Erzsébet. = Üvegipar, 17, 1985, 8. 3.

2242. Hangya András

BÁNYAI János: Hangya András bizonyossága. = Letünk, 15, 1985, 1. 185-188., ill.

LÉVAY Endre: Művészetének vonala kiindulópontjára mindig visszatér. = Új Élet, 15, 1985, 1. 43.

2243. Haranghy Jenő

KOMJÁTHY Kálmán: Haranghy Jenő festőművész tanár munkásságának ismertetése. Körmend : Hazafias Népfőnt, 1985 57 p., ill.

2244. Harsay Ilona

kiáll. Bp., Budapest Galéria Kiállítóháza, 1985 ism. HAJDÚ Éva: Harsay Ilona kiállítása. = Magyar Nemzet, 1985. február 7. 7.

2245. Hartman, Mauno Runar

kiáll. Bp., Múcsamok, 1984 > 1984. 1967. ism. SZVERLE Mária: Kötődés a fához. = Művészet, 26, 1985, 1. 19., ill.

2246. Havassy Pál

HORLER Miklós: Havassy Pál (1924-1985). = Műemlékvédelem, 29, 1985, 4. 308-309., ill.

P.Gy.: Havassy Pál (1924-1985). = OSZK Híradó, 28, 1985, 7-8. 107-108.

2247. Háy Ágnes

HÁY Ágnes grafikái. Bp., Budapest Galéria Kiállítóháza, 1985. július 15.-augusztus 25. A kiállítást rend. Török Tamás, Háy Ágnes. Bev. Antal István. Bp.: Budapest Galéria, 1985 [27] t., ill. E ism. GYETVAI Ágnes: Füzetrajzok A-tól Dul-Engelmig. = Magyar Nemzet, 1985. július 22. 7.; SZÉKELY András: Háy Ágnes grafikái. = Új Tükör, 1985. augusztus 4. 3-4., ill.; VADAS József: Görbe szemmel. = Élet és Irodalom, 1985. augusztus 16. 13.

2248. Haynal Kornél

HAYNAL Kornél festőművész kiállítása, Bp., Dorottya utcai Kiállítóterem, 1985. június 27.-július 20. Bev. P.Szűcs Julianna. Bp.: Múcsamok, 1985 [8] p., ill. G ism. P.SZABÓ Ernő: Haynal Kornél grafikái. = Új Tükör, 1985. július 14. 3-4.; SZÉKELY András: Korszerűtlen szecesszióval. = Népszabadság, 1985. július 9. 7.

SIMONEFFY András: Haynal Kornél képei elé. = Mozgó Világ, 11, 1985, 10. 38-39., ill.

2249. Hebler, Herman

Herman HEBLER, Pécsi Kiskaléria, 1985. március 1-24. Pécs : Pécsi Kiskaléria, 1985 [12] p., ill.

2250. Hegedűs Péter

SZÁNTÓ Tibor: Békéscsaba Megyei Könyvtár : Építész: Hegedűs Péter, Csomay Zsófia. = Opeion, 1985, 13-15., ill.

2251. B.Hegyí László

kiáll. Bp., Duna Galéria, 1984/1985 ism. WEHNER Tibor: B.Hegyí László kerámia kiállítása. = Művészet, 26, 1985, 3. 60., ill.; WEHNER Tibor: Képzőművészeti krónika. = Új Forrás, 17, 1985, 2. 91-93.

2252. Heim András

KÁNTOR Lajos: Heim András vonalai. = Utunk, 1985. február 8. 7., ill.

2253. G.Heller Zsuzsa

FITZ Péter: Hajlékony finomság. = Új Tükör, 1985. február 24. 22., ill.

2254. Herczeg István

(fa-ba): Bemutatjuk Herczeg Istvánt. = Hevesi Szemle, 13, 1985, 5. 63-64., ill.

2255. Hernádi Paula

ECSEY Elemér: Hernádi Paula. = Könyvtáros, 35, 1985, 1. 46., ill.

2256. Herpai Zoltán

Sz.A.[SZÉKELY András]: Számpróbáló fantázia. = Új Tükör, 1985. március 10. 22., ill.

2257. Hervai Katalin

EBERGÉNYI Tibor: Hervai Katalin. = Kisgrafika, 14, 1985, 1. 8-9., ill.

2258. Hévízi Piroksa

kiáll. Bp., Szakszervezetek Fővárosi Művelődési Háza, 1985 ism. HORVÁTH György: A szemtanú hitelességével. = Reformátusok Lapja, 1985. június 16. 6.; POGÁNY Ö. Gábor: Hévízi Piroksa mementója. = Népszava, 1985. május 21. 6.

2259. Hézső Ferenc

SZILAS Zoltán: Krónikás szerepben [beszélgetés]. = Magyar Ifjúság, 1985. október 25. 28-29., ill.

2260. Hincz Gyula

kiáll. Bp., XXII. kerületi Utótró-Ifjúsági és Művelődési Központ, 1985. július-augusztus ism. LÓSKA Lajos: Hincz Gyula illusztrációi. = Új Tükör, 1985. július 28. 4.; LOSONCI Miklós: Hincz Gyula tusrájai, grafikái Swift Gulliveréhez. = Művészet, 26, 1985, 10. 64., ill.

kiáll. Nyíregyháza, Megyei Művelődési Központ, Helyőrségi Klub, 1985 ism. LOSONCI Miklós: Kettős kiállítás. = Vasárnapi Hírek, 1985. február 24. 6., ill.

2261. Hinsen kampné Reguly Katalin

H.R.K.[HINSENKAMPNÉ Reguly Katalin]: Kirándulóközpont, Orfű. Építész: Hinsen kampné Reguly Katalin. = Magyar Építőművészet, 1985, 6. 46-47., ill.

2262. Horányi Ágnes

SZILÁGYI András: Horányi Ágnes. = Üvegipar, 17, 1985, 4. 4.

2263. Hortobágyi Endre

HORTOBÁGYI Endre kiállítása, Óbuda Galéria-Óbudai Pin-cegaléria, 1985. szeptember 3-29. A kiállítást rend. András Gábor. Bp.: Budapest Galéria, 1985 [6] p., ill.

2264. Horváth Endre

KUPA Mihály: Horváth Endre grafikusművész és pénzjeg-ytervező halálának 30. évfordulójára. = Balassagyarmati Honosmereti Híradó, 7, 1985, 1. 38-46., ill.

2265. Horváth Ferenc

HERNÁDI Gyula: Visszatekintés - Horváth Ferenc kollázsai. = Kortárs, 29, 1985, 5. 112-113., ill.

kiáll. Tatabánya, Népház Galéria, 1985 ism. WEHNER Ti-bor: Képzőművészeti krónika. = Új Forrás, 17, 1985, 5. 67-80.

2266. Horváth János (1949-)

HORVÁTH János festőművész kiállítása, Boglárlelle, Tó-parti Galéria, 1985. május 25.-június 27. Bev. Géger Melinda. Kaposvár: Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1985 [8] p., ill. ism. GÉGER Melinda: Emberi példázatok képek-ben. = Múzeumi Tájékoztató, 1985, 6. 4-6.

2267. Horváth Márton

NAGY Zoltán: Fűvőpróbák : Beszélgetés Horváth Márton-nal. = Művészet, 26, 1985, 3. 36-41., ill.

2268. Horváth Olivér

HORVÁTH Olivér festőművész kiállítása, Pécsi Galéria, 1985. december 6.-1986. január 5., Bev. Husz Mária, Horváth Olivér. Pécs : Pécsi Galéria, 1985 [12] p., ill.

2269. Hrdlicka, Alfred

kiáll. Berlin, Marstall, 1985 ism. EMBER Mária: Liebermann és Hrdlicka : Két jelentős kiállítás Berlinben. = Magyar Nemzet, 1985. szeptember 7. 9.

SCHURIAN, Walter: A test szenvedése a fasizmusban. = Művészet, 26, 1985, 4. 49-53., ill.

2270. Hundertwasser, Friedensreich

HELTAI András: Furcsa ház. = Új Tükör, 1985. november 10. 22., ill.

2271. Illés Ferenc

kiáll. Kaposvár, Somogyi Múzeum, 1985 ism. POGÁNY Gábor: Illés Ferenc festményei. = Új Tükör, 1985. március 17. 4., ill. POGÁNY Gábor: "Tárgyak háttérrel". = Múzeumi Tájékoztató, 1985, 2. 1-2.

2272. Ilosvai Varga István

Die MALER István Ilosvai Varga. = Budapesters Rundschau, 1985. október 7. 9., ill.

POGÁNY Ö. Gábor: A festő és a kisváros : Ilosvai Varga István emlékezete. = Népszava, 1985. október 1. 6.

2273. Incze Ferenc

kiáll. Szeged, Brukenthal Galéria, 1985 ism. BURJÁN-GÁL Emül: Titok nélkül. = A hét, 1985. március 7. 7.

2274. Incze János

TAR CZY Péter: Hetvenöt éves Dés festő krónikása. = Magyar Nemzet, 1985. január 14. 6.

2275. Ipő László

FODOR Sándor: Kép és jelkép. = Utunk, 1985. február 15. 7., ill.

2276. István László

ISTVÁN László grafikus kiállítása, Komárom, Csokonai Művelődési Központ, 1985. szeptember 20.-október 17. Bev. Késmárki Valkó Anna. Komárom: Csokonai Művelődési Központ, 1985 [12] p., ill.

2277. Iványi Ödön

CZINKE Ferenc: Iványi Ödön (1918-1985). = Palócföld, 19, 1985, 4. 63.

2278. Jakab L. László

RUFFY Péter: Palackposta a Keleti-tengeren. = Ruffy Péter: A türelem ösvényén. Bp.: Magvető, 1985 408-417.

2279. Jacoby Gyula

BALASSA Zoltán: Elárvult néhány ecset. = Új Tükör, 1985. június 16. 45., ill.

PINTEROVÁ, Zuzana: Emberi sorsok festője volt. = Természet és Társadalom, 25, 1985, 10. 59-62., ill.

SZIGETI László: A harmadik parton: Jakoby Gyula halálára. = Irodalmi Szemle, 28, 1985, 7. 627-631., ill.

2280. Jancsek Antal

LOSONCI Miklós: Holland táj - magyar ecsettel. = Vasárnapi Hírek, 1985. május 5. 7.

2281. Jánossy Ferenc

JÁNOSY István: Kamaszévek: Epizódok Jánossy Ferenc életéből. = Új Írás, 25, 1985, 2. 61-65., ill.

2282. Jánossy György

ANTAL Anikó: Az építész. = Népszabadság, 1985. április 9. 6.

K.K.: Állami-díjasok 1985: Jánossy György. = Magyar Nemzet, 1985. április 22. 5.

(pallagi)[PALLAGI Ferenc]: Várostervező: Nemzedékeknek szab teret. = Esti Hírlap, 1985. április 2. 4.

STAATPREIS für die Budaer Burg. = Budapester Rundschau, 1985. április 22. 9.

2283. Jaschik Álmos

kiáll.Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 1985 *ism.* CSORBA Csilla: Jaschik Álmos megidézése. = Magyar Hírlap, 1985. április 27., ill.; FEDOR Ágnes: Jaschik Álmos műveinek kiállítása. = Magyar Nemzet, 1985. március 11. 7. LÁNG Éva: A "magyar Doré". = Új Tükör, 1985. március 10. 24-25., ill.; P.SZÜCS Julianna: Művészet? Stílus? Intézmény? : Egy nagy hatású kismesterről. = Népszabadság, 1985. március 22. 7.

2284. Jean, Marcel

kiáll. Bp., Iparművészeti Múzeum, 1984 *ism.* HORVÁTH Hilda: Egy szürrealista művész textiltervei az Iparművészeti Múzeumban. = Művészet, 26, 1985, 1. 45-47., ill.

2285. Jecza Péter

SZEKERNYÉS János: Másról beszélünk [beszélgetés]. = A hét, 1985. június 6. 10.

2286. Jeleniczki István

JELENCZKI István kiállítása, Bp., Stúdió Galéria, 1985. április 24.-május 19. Bp.: Művészeti Alap, 1985 [12] p., ill. *ism.* (bán)[BÁN András]: Terek és felületek megbontása: Budapesti kiállításokról. = Magyar Nemzet, 1985. május 23. 7.

2287. K.Jószai Sándor

kiáll. Esztergom, Művelődési Központ, 1985 *ism.* WEHNER Tibor: Képzőművészeti krónika. = Új Forrás, 17, 1985, 3. 52-54.

2288. Jovánovics György

BARTHA Andrea: Találkozás Jovánovics György játéktérében. = Magyar Építőművészet, 1985, 4. 47., ill. E F G R

JOVÁNOVICS, Székesfehérvár, István Király Múzeum, 1985. április 27.-június 16. A kiállítást rend., bev. Kovalovszky Márta. Székesfehérvár: István Király Múzeum, 1985 12 p., ill. (Az István Király Múzeum közleményei. D. sorozat; 161.) *ism.* EMBER Mária: Kiállítási körjárat Szentendréti Újpestig. = Magyar Nemzet, 1985. július 11. 6.; P.Sz.E.[P.SZABÓ Ernő]: Fotók és reliefek. = Magyar Ifjúság, 1985. június 7. 6-7., ill.; SINKOVITS Péter: Fénnyel rajzolt szobrok. = Művészet, 26, 1985, 8. 37-41., ill.; VADAS József: Fehérén - feketén. = Élet és Irodalom, 1985. május 17. 12.

kiáll. Bp., Józsefvárosi Galéria, 1985 *ism.* FORGÁCS Éva: Jovánovics György kiállítása. = Új Tükör, 1985. október 20. 4., ill.; KENESSEI András: Reliefek a születés pillanatában. = Magyar Hírlap, 1985. október 4. 9.; SZÉKELY András: Színesedő hófehér. = Népszabadság, 1985. november 11. 7.

2289. Jován György

JOVIÁN György festőművész kiállítása, Bp., Stúdió Galéria, 1985. május 22.-június 16. Bev. Csúrka István. Bp.: Művészeti Alap, 1985 [6] p., ill. F G *ism.* P.SZÜCS Julianna: Jován pinxit. = Népszabadság, 1985. június 11. 7.; VADAS József: Csöndes morbid. = Élet és Irodalom, 1985. június 14. 13. kiáll. Jován György, Püspöky István, Róma, Magyar Akadémia, 1985 *ism.* (bán)[BÁN András]: Árgyélus és a romok. = Magyar Nemzet, 1985. december 29. 9.

2290. Józsa Lajos

SZIJ Rezső: Józsa Lajos szoborvilága. = Alföld, 36, 1985, 10. 95-96., ill.

2291. Jurcsik Károly

J.K.[JURCSIK Károly]: Lakóház, Budapest XII. Járőr u. 33. Építész: Jurcsik Károly. = Magyar Építőművészet, 1985, 3. 26-27., ill. E F G K

J.K.[JURCSIK Károly]: Lakóház, Pécs, Aradi vértanúk útja 24. Építész: Jurcsik Károly. = Magyar Építőművészet, 1985, 3. 24-25., ill. E F G R

J.K.[JURCSIK Károly]: Páva utcai OTP paneles családi ház lakótelep, Győr-Szabadhegy. Építész: Jurcsik Károly. = Magyar Építőművészet, 1985, 3. 38., ill. E F G R

WINKLER Gábor: Házak ellenfényben. = Magyar Építőművészet, 1985, 3. 38-39., ill. E F G R

2292. Kádár Béla

Béla KÁDÁR 1877-1956, A leading expressionist in the Twenties of Der Sturm in Berlin, New York, Kövesdy Gallery, 1985. New York: Kövesdy Galler, 1985.

2293. Kádár F. Tibor

MIKLÓSI Sikes Csaba: Vázlat egy pályaképhez. = Utunk, 1985. március 22. 7.

2294. Kaesz Gyula

BÁNSZKY-KISS, Eva: Die Wiener Confiserie Altmann & Kühne, 1935: Ein traditionsreiches Unternehmen und seine künstlerische Ausprägung durch Gyula Kaesz und Kató Kaesz-Lukáts - Einflüsse der Wiener Schule auf Ungarns Kunst und Kunstgewerbe. = Alte und moderne Kunst, 30, No 201-202, 1985 30-33., ill.

VADAS József: Kaesz Gyula. = Népszabadság, 1985. február 16. 13.

2295. Kaján Tibor

KARIG, Sára: Tibor Kaján karikaturiszt filozof. = Inosztannaja Literatura, 1985, 7. 247-250., ill.

kiáll. Makó, Kiállítóterem, 1985 *ism.* BODZSÁR Erzsébet: Kaján Tibor karikatúrái. = Új Tükör, 1985. április 7. 3-4., ill.

2296. Kákonyi Csilla

NAGY Zoltán: Kákonyi Csilla jelmezei. = Igaz Szó, 33, 1985, 2. 169-171., ill.

2297. Kállay, Dusan

kiáll. Bp., Csehszlovák Kulturális Központ, 1985 *ism.* (S.A.)[SEMSEY Andor]: Kisgrafika, 14, 1985, 2. 27.

2298. Kalló László

KALLÓ László festőművész kiállítása, Miskolci Galéria, 1985. október 18.-november 17. A kiállítást rend. Jurcsik

- László. Bev. Végvári Lajos. Miskolc: Miskolci Galéria, 1985 [20] p., ill.
- 2299. Kálmándy P. Ferenc**
KÁLMÁNDY P. Ferenc fotói, Pécsi Galéria, 1985. február 1-24. Bev. Aknai Tamás. Pécs: Pécsi Galéria, 1985 [16] p., ill. **ism.** (bán)[BÁN András]: Budapesti és pécsi bemutatók. = Magyar Nemzet, 1985. március 22. 5.
- 2300. Kalmár János**
kiáll. Bp., Duna Galéria, 1985 **ism.** URBÁN Nagy Rozália: Kalmár János bemutatkozása. = Népszava, 1985. február 8. 6.
- 2301. Kamenyiczky István**
SZÁNTÓ Miklós: A kopjafáktól jöttem. = Magyar Hírek, 1985. augusztus 22. 44., ill.
- 2302. Kamper Lajos**
PITTMANN László: Kamper Lajos. = Kisgrafika, 14, 1985. 3. 15-17., ill.
- 2303. Kántor Lajos**
kiáll. Leninváros, Derkovits Művelődési Központ, 1985 **ism.** LOSONCI Miklós: Korunk önarcképe. = Vasámapi Hírek, 1985. augusztus 25. 6.
- 2304. Karancsi Sándor**
BUCUR, Nicolae: Szépben a béke. = A hét, 1985. július 4. 6., ill.
- 2305. Karginov, German**
kiáll. Esztergom, Vármúzeum 1984 **ism.** WEHNER Tibor: Képzőművészeti krónika. = Új Forrás, 17, 1985. 1. 59-62.
- 2306. Károlyi András**
KÁROLYI András festőművész kiállítása, Bp., Mednyánszky Terem, 1985. február 7-15. Bev. Károlyi András. Bp.: Képcsarnok, 1985. [4] p., ill.
- 2307. Károlyi Ernő**
KÁROLYI Ernő festőművész kollázs kiállítása, Bp., Pataky Galéria, 1985. január 30.-február 24. Bev. Aszalós Endre. Bp.: Budapest Galéria, 1985 [8] p., ill. E
- 2308. Károlyi Judit**
SZÉKELY András: Vallaurisi vörös agyagból: Találkozás Judith Károlyival. = Új Tükör, 1985. szeptember 29. 29., ill.
- 2309. Kárpáti Éva**
KERTAI Klára: Új szerzemény a Zsidó Múzeumban. = Új Élet, 1985. október 15. 3.
kiáll. Bp., Csók Galéria, 1984 > 1984. 2016. **ism.** J.F.[FRANK János]: New figurativity. = The New Hungarian Quarterly, 26, No. 98, 1985 190-191., ill.; SZÉKELY András: Kötéltánc. = Új Tükör, 1985. január 6. 24-25., ill.
- 2310. Kass János**
(halász)[HALÁSZ Miklós]: Kass Galéria Szegeden [beszélgetés]. = Magyar Nemzet, 1985. július 27. 8.
- 2311. M. Kass Judit**
MKASS Judit kiállítása, Bp., Fáklya Klub, 1985. Bev. Fischer Ernő. Bp., Fáklya Klub, 1985 [8] p., ill.
- 2312. Kassák Lajos**
BEREGI Tivadar: Kassák Lajos levelei Beregi Tivadarhoz. = Irodalomtörténet, 67, 1985. 2. 426-436.
DEMÉNY Pál: A címadó: Találkozás Kassák Lajossal. = Olvasó Nép, 7, 1985. 2. 72-78.
- KASSÁK Lajos** a képzőművész és a kritikus (1887-1967), Szentendrei Képtár, 1985. augusztus-szeptember. A kiállítást rend., bev. Mucsi András. Szentendre: Pest Megyei Múzeum Igazgatósága, 1985 27 p., ill. **ism.** LUKÁCSY Sándor: Kassák, a festő. = Magyar Nemzet, 1985. szeptember 6. 7. **hoz.** CSAPLÁR Ferenc: Locamotol Óbudáig avagy mit lehet látni a Kassák Emlékmúzeumban. = Magyar Nemzet, 1985. szeptember 23. 6.
- MAJOR Ottó: Kassák mindenkié. = Új Tükör, 1985. október 20. 10-11.
- Z.M.[ZELEI Miklós]: Kassák és a plakát. = Magyar Hírlap, 1985. október 2. 5.
- 2313. Kassitzky Ilona**
MEGHALT Erdősné Kassitzky Ilona. = Magyar Nemzet, 1985. augusztus 29. 7.
- MEGHALT Kassitzky Ilona. = Népszabadság, 1985. augusztus 29. 7.
- 2314. Katona Erzsébet**
SZILÁGYI András: Katona Erzsébet. = Üvegipar, 17, 1985. 3. 3.
- 2315. El Kazovszkij**
BOGÁCSI Erzsébet: Pygmalion én vagyok: Beszélgetés El Kazovszkijjal. = Magyar Nemzet, 1985. január 8. 7., ill.
HEGYI Lóránd: Átrendezés, átöltöztetés, áthelyezés - El Kazovszkij grafikáiról. = Kortárs, 29, 1985. 9. 125-128., ill.
EL KAZOVSZKIJ festőművész kiállítása, Szolnok, Megyei Művelődési Központ, 1985. május 23.-június 16. Bev. Morcsány Géza. Szolnok: Művelődési Központ, 1985 [6] p., ill.
- 2316. Kecskeméti Sándor**
kiáll. Kaposvári Galéria, 1985. október 17.-december 15. **ism.** H. BOGNÁR Zsuzsa: Kecskeméti Sándor keramikus-művész kiállítása. = Múzeumi Tájékoztató, 1985. 11. 1-2.
- 2317. Kecskés Ágnes**
kiáll. Komárom, Kisgaléria, 1985 **ism.** WEHNER Tibor: Képzőművészeti krónika. = Új Forrás, 17, 1985. 3. 52-54.
KOCZOGH Ákos: "Minden arcához öltött más mezt" [interjú]. = Új Forrás, 17, 1985. 6. 62-66., ill.
- 2318. Kékesiné Sipos Judit**
SZILÁGYI András: Kékesiné Sipos Edit. = Üvegipar, 17, 1985. 5. 4.
- 2319. Kelecsényi Csilla**
kiáll. Bp., Helikon Galéria, 1985 > 1984. 2026. **ism.** FORGÁCS Éva: Decorative and functional textiles. = The New Hungarian Quarterly, 26, No. 99, 1985 177-179., ill.; TORDAY Aliz: Kelecsényi Csilla kollázsai. = Új Tükör, 1985. január 13. 4.; VADAS József: Fákó harsány. = Élet és Irodalom, 1985. január 4. 13.
- 2320. Kelemen Benő Benjámin**
KELEMEN Benő Benjámin, Győr, Munkásfiatalok Országos Találkozója Galériája, 1985. augusztus 29.-szeptember 2. Bev. Száraz Lajos. Győr: Szakszervezetek Országos Tanácsa, 1985 8 p., ill.
- 2321. Kelemen Tamás Anna**
MAROSI Ildikó: Művészet, ötlet "szentesíti az anyagot" [beszélgetés]. = A hét, 1985. március 21. 7.
- 2322. Kelényi Béla**
kiáll. Bp., Zichy-kastély, 1985 **ism.** (bán)[BÁN András]: Terek és felületek megbontása: Budapesti kiállításokról. = Magyar Nemzet, 1985. május 23. 7.
- 2323. Kelle Sándor**
kiáll. Kaposvár, Somogyi Képtár, 1985. február 8.-március 31. **ism.** HEITLER László: Kelle Sándor képei Kaposvárott. = Népszava, 1985. március 1. 6.; TÜSKÉS Tibor: Kelle Sándor festményei. = Új Tükör, 1985. február 24. 4., ill.; TÜSKÉS Tibor: Válság és valóság: Kelle Sándor képei előtt [megnyitó]. = Múzeumi Tájékoztató, 1985. 3. 1-7., ill.
- 2324. Kemény Zoltán**
KEMÉNY Zoltán: Kollázsok, képek, szobrok, rajzok, Bp., Szépművészeti Múzeum, 1985. március 22.-május 26. A kiállítást rend. az ismertetőt írta Cifka Brigitta. Bp.: Szépművészeti Múzeum, 1985 [4] p., ill. **ism.** BÀN András: Papírka-démon és részecskegyorsítás. = Magyar Nemzet, 1985. április 26. 7.; CIFKA Péterné: A vászontól a domborműig. = Művészet, 26, 1985. 8. 34-36., ill.; SZÉKELY András: Kemény Zoltán hagyatéka. = Új Tükör, 1985. szeptember 15. 15-22., ill.; P.SZÜCS Julianna: A másik Kemény. = Népszabadság, 1985. április 24. 7.
- 2325. Kerekes László**
SZÁLMA László: "Frissen festve" [beszélgetés]. = 7 Nap, 1985. március 1. 30.
- 2326. Kerényi József**
LINTNER Sándor: Bulldozér helyett malteroskanál: Portré-vázlat Kerényi József építőművészről. = Magyar Hírek, 1985. április 27. 16-17., ill.

2327. Kéri Imre

SOÓS Imre: Kéri Imre. = Kisgrafika, 14, 1985, 3. 7-9., ill.

2328. Kéri László

kiáll. Gyöngyös, Gyöngyösi Galéria, 1985. ism. TÓTH Attila: Közelítések, látomások. = Művészet, 26, 1985, 11-12. 96-97., ill.

2329. Kerti Károly

kiáll. Tatabánya, Népház Galéria, 1985. ism. WEHNER Tibor: Képzőművészeti krónika. = Új Forrás, 17, 1985, 5. 67-80.

2330. Keszyűs Ferenc

kiáll. Keszyűs Ferenc, Wüch Ádám, Zengő-Sztankovits Mihály, Bp., Finomkerámiaipari Művek Bemutatóterme, 1985. ism. LOSONCI Miklós: Zöld csillag a tűzománcban. = Vasárnapi Hírek, 1985. augusztus 4. 6.; POGÁNY Ö. Gábor: Tűzománc kerámia bemutató. = Népszava, 1985. augusztus 2. 6.

2331. Kigyós Sándor

KIGYÓS Sándor emlékkiállítás, Pécsi Galéria, 1985. április 2-28. Pécs : Pécsi Galéria, 1985 [12] p., ill.

2332. Király Sándor

kiáll. Bp., Vigadó Galéria, 1984 > 1984. 2039. ism. ERNYEY Gyula: A díszítőművészettől az ökológiai egyensúlyig. = Művészet, 26, 1985, 4. 56-57., ill.

2333. Kisfaludi Strobl Zsigmond

REMÉNYI Gyenes István: A gellérthegyi Szabadság-szobor katonája. = Budapest, 23, 1985, 4. 13., ill.

2334. Kiss Dezső

kiáll. Kiss Dezső, Bp. Szabó György, Szönyey György, Bp., Ferencvárosi Pincetárlat, 1985. ism. (bán)[BÁN András]: Budapesti és pécsi bemutatók. = Magyar Nemzet, 1985. március 22. 5.

2335. Kiss György

Kiss György éremkiállítása, Bp., Helikon Galéria, 1985. szeptember 5-28. A kiállítást rend. Baranyi Judit. Bev. Tasnádi Attila. Bp. : Műcsamok, 1985 [6] p., ill. ism. POGÁNY Gábor: Kiss György érmei. = Új Tükör, 1985. szeptember 22. 3., ill.; P.SZÜCS Julianna: Kiss György érmei [megnyitó]. = Művészet, 26, 1985, 11-12. 97., ill.; TASNÁDI Attila: Kiss György dinamikus érmei a Helikon Galériában. = Népszava, 1985. szeptember 13. 6.

2336. Kiss Ildikó

KISS Ildikó és Fusz György keramikaművész kiállítása, Kölesd, Kossuth Művelődési Ház, 1985. február 22.-március 10. Bev. Baranyai László. Kölesd : Kossuth Művelődési Ház, 1985 [12] p., ill.

2337. Kiss István

KISS István második mátészalkai kiállítása, Mátészalka, Városi Könyvtár, 1985. március 13.-április 12. Bev. W. Vityi Zoltán, Fábian Imre. Mátészalka : Városi Könyvtár, 1985 [16] p., ill.

KISS István szobrászművész kiállítása, Bp., MSZMP Pest Megyei Bizottságának Székháza, 1985. március 29. A kiállítást rend. Mucsi András. Bp. : MSZMP Pest Megyei Bizottsága, 1985 [8] p., ill.

KÓPECZI Béla: Magyarország szolgálatában [Kecskemét, Hunyadi János szobor]. = Új Tükör, 1985. december 1. 5. (sebes)[SEBES Erzsébet]: Új szobor Hunyadiáról. = Vasárnapi Hírek, 1985. március 3. 6., ill.

TASNÁDI Attila: Fényes szelek nemzedéke: Kiss István. = Népszava, 1985. február 18. 6.

2338. M. Kiss József

kiáll. Bp., Erzsébetvárosi Kisgaléria, 1985. ism. (S.I.)[SOÓS Imre] = Kisgrafika, 14, 1985, 1. 29., ill.

2339. Kiss Imre

K.I.[KISS Imre]: Edzőcsamok, Százhalombatta. Építés: Kiss Imre. = Magyar Építőművészet, 1985, 2. 40., ill. E F G R K.I.[KISS Imre]: Lakóház a Schönherz Zoltán utcában, Bu-

dapest. Építés: Kiss Imre. = Magyar Építőművészet, 1985, 2. 41., ill. E F G R

2340. Kisterenyel Ervin

KISTERENYEL Ervin grafikus, Nagy László grafikus, Ferrari Dante festő kiállítása, Hatvani Galéria, 1985. április 18.-május 5. Hatvan : Hatvani Galéria, 1985 [6] p., ill.

2341. Klausz Csaba

K.Cs.[KLAUSZ Csaba]: Offset és Játékkártya Nyomda. Építés: Klausz Csaba. = Magyar Építőművészet, 1985, 2. 38., ill. E F G R

2342. Kodolányi László

KODOLÁNYI László ötvösművész, Pécsi Galéria, 1985. május 24.-június 16. Pécs : Pécsi Kisgaléria, 1985 [12] p., ill.

2343. Koffán Károly

h.é.[HAJDÚ Éva]: Meghalt Koffán Károly. = Magyar Nemzet, 1985. november 11. 4., ill.

MEGHALT Koffán Károly. = Magyar Hírlap, 1985. november 14. 7.

MEGHALT Koffán Károly. = Népszabadság, 1985. november 14. 7.

2344. Kohán György

EMBER Mária: Kohán Györgyre emlékezve. = Magyar Nemzet, 1985. február 22. 7.

kiáll. Bp., Bartók 32 Galéria, 1984/1985. ism. (bán)[BÁN András]: Kisformátumú monumentalitás. = Magyar Nemzet, 1985. január 8. 7.

kiáll. Hatvani Galéria, 1985. ism. LOSONCI Miklós: Kohán György emlékkiállítás. = Új Tükör, 1985. augusztus 25. 4., ill. KÖSZEGFALVI Ferenc: Kohán György 1945-1946-ban : Adalékok a festő élettrajzához. = Békési Élet, 20, 1985, 1. 90-93., ill.

MOLDVAY Győző: Eroica : Jegyzetek a 75 éve született Kohán Györgyről. = Hevesi Szemle, 13, 1985, 1. 41-45., ill. MOLDVAY Győző: Eroica : Kohán György életútja. Eger : Lapkiadó Vállalat, 1985 80 p., ill. ism. P.I.: Eroica Hatvanból. = Vasárnapi Hírek, 1985. június 2. 7.

P.SZÜCS Julianna: Kohán történelmi távlatból : Születésének 75. évfordulójára. = Népszabadság, 1985. február 22. 7. T.A.[TASNÁDI Attila]: Kohán György emlékezete. = Népszava, 1985. február 22. 6.

2345. Kokoschka, Oskar

B.É[BAJKAY Éva]: Az arcok természete. = Évfordulók, 1986 (1985) 72-76., ill.

LÁNCZ Sándor: Oskar Kokoschka. = Élet és Tudomány Kalendáriuma 1986 (1985) 77-83., ill.

2346. Kollár György

KAZANLÁR Emil: Kollár György művészete. = Dunakanyar, 21, 1985, 3. 55., ill.

KOLLÁR György festőművész kiállítása, Dömösi Galéria, 1985. október 19.-november 15. Ber. Wehner Tibor. Dömös : Dömösi Galéria, 1985 [4] p., ill.

2347. Kolos-Vary, Sigismund

BOLDIZSAR Iván: Székely Péter szobrász és Kolos-Vary Zsigmond festő. = Boldizsár Iván: Szülőföldünk Európa. Bp. : Szépirodalmi, 1985 308-310.

2348. Kolozsvári Borisz

Borisz KOLOZSVÁRI (1923-1978), Esztergom, Vármúzeum, 1985. Bev. Bárdos István. Esztergom : Vármúzeum, 1985. Esztergom : Balassa Múzeum, 1985 [4] p., ill.

2349. Koncz András

GYETVAI Ágnes: Bemutatjuk Koncz András grafikáit. = Élet és Irodalom, 1985. május 10. 12.

GYETVAI Ágnes: Gyönyörű ez a mai nap. = Művészet, 26, 1985, 7. 36-38., ill.

2350. Kondor Béla

DURANCI, Béla: Kondor Béla (1931-1972). = Híd, 49, 1985, 6. 866-875., ill.

ERDÉLY Miklós: KB. = Életünk, 22, 1985, 6. 557-562., ill.

- HEGYI Lóránd: Két beszélgetés Kondor Béláról. = *Híd*, 49, 1985, 6. 875-877.
- HEGYI Lóránd: Kondor Béla az "új komolyság" művésze [beszélgetés Berényi Ferencsel]. = *Híd*, 49, 1985, 6. 877-882.
- Izložba Bela KONDORA, Galerija likovnog susreta Subotica, 19. Mai-19. Juni 1985. Organizacija i katalog Katalin T. Nagy. Uvodnu studiju napisau Lajos Nemet. Subotica : Likovni susret, 1985 20 p., ill. **ISM. NÉMETH Lajos**: Kondor kiállítás Szabadkán. = *Híd*, 49, 1985, 6. 860-866; **SEBŐK Zoltán**: A víziók festője. = *Üzenet*, 15, 1985, 7-8. 502-503.; **SZALMA László**: Csak járj tovább, proféta! = 7 Nap, 1985. május 31. 31., ill.
- kiáll. Bp., Magyar Nemzeti Galéria, 1984 > 1984. 2058. **ISM. PATAKI Gábor**: The heaven and hell of Béla Kondor. = *The New Hungarian Quarterly*, 26, No. 97, 1985 184-186., ill.
- kiáll. Miskolc, Borsod-Miskolci Múzeum és Miskolci Galéria [Válogatás a Magyar Nemzeti Galériában 1984-ben rendezett kiállítás anyagából], 1985 **ISM. VÉGVÁRI Lajos**: Mindnyájunknál igazabban [megnyitó]. = *Napjaink*, 24, 1985, 3. 39.
- KONDOR Béla kiállítása, Zalaegerszeg, Városi Hangverseny- és Kiállítóterem, 1985. augusztus 1.-szeptember 5. Zalaegerszeg : Városi Hangverseny- és Kiállítóterem, 1985 [8] p., ill.
- TÜSKÉS Tibor: Kondor és Pilinszky. = *Vigilia*, 50, 1985, 1. 27-35., ill.
- 2351. Kondor Lajos**
- SZÉKELY András**: Kondor manói. = *Új Tükör*, 1985. január 20. 22., ill.
- 2352. Konjović, Milan**
- BÁLINT Sándor levelei Milan Konjovichhoz. Közl. Káich Katalin. = *Híd*, 49, 1985, 11. 1477-1481.
- B. Gy. [BORDÁS Győző]: Hommage à Konjović. = *Híd*, 49, 1985, 11. 1455-1456.
- DURANCI, Bela: "Leszámolás". = *Híd*, 49, 1985, 11. 1473-1477.
- HERCZEG János: Konjović emberközelből. = *Híd*, 49, 1985, 11. 1465-1473., ill.
- HERCZEG János: Konjović új tükörben. = 7 Nap, 1985. augusztus 23. 32., ill.
- MOLNÁR Cs. Attila: Akár a vihar a lelkemben [beszélgetés]. = 7 Nap, 1985. december 27. 26-27., ill.
- 2353. Konok Tamás**
- LÁSZLÓ Péter: A gondolatmenet harmóniája : Beszélgetés Konok Tamással. = *Művészet*, 26, 1985, 7. 42-46., ill.
- 2354. Kontraszty László**
- LUKÁCSY Sándor: Kontraszty László. = *Új Írás*, 25, 1985, 6. 92-93., ill.
- 2355. Koós Iván**
- Passuth Krisztina: Koós Iván. Bp.: Corvina 1984 **rec. KÁRPÁTI Imre** = Színháztechnika Fórum, 12, 1985, 2. 40.; **MURÁNYI Gábor** = *Magyar Nemzet*, 1985. június 28. 8.
- 2356. Kopasz Márta**
- kiáll. Szegedi Képtár, 1985 **ISM. LOSONCI Miklós**: Műzsák rajzolója. = *Vasámapi Hírek*, 1985. február 10. 7., ill.
- 2357. Kopek Gábor**
- kiáll. Bp., Stúdió Galéria, 1985 **ISM. (z.) Kopek Gábor** "videó paralell"-jei a Stúdió Galériában. = *Magyar Nemzet*, 1985. április 20. 9.
- 2358. Korbonits Dezsőné Somogyi Márta**
- kiáll. Bp., Magyar Urbanisztikai Társaság, 1985 **ISM. FÜLE Lajos**: Egy maradandó emlékü kiállításról. = *Városerépítés*, 21, 1985, 4. 33-34., ill.
- 2359. Koris János**
- K.J. [KORIS János]: Kétlakásos lakóépület, Budapest XI. Apahida u. 2. Építész: Koris János. = *Magyar Építőművészet*, 1985, 5. 32-33., ill. E F G R
- K.J. [KORIS János]: A KONSUMEX budai üzletháza, Budapest, Kelenföld, XI. ker. Hadak útja. Építész: Koris János. = *Magyar Építőművészet*, 1985, 5. 34-35., ill. E F G R
- K.J.-P.B. [KORIS János - PAZÁR Béla]: A MEZŐGÉP szociális épülete, Szolnok. Építész: Koris János, Pazár Béla. = *Magyar Építőművészet*, 1985, 6. 42-43., ill. E F G R T
- 2360. Korniss Dezső**
- BOROSS Judit: "Tökéletes gondolatból a hazugság menekül...": Korniss Dezsőről. = *Kortárs*, 29, 1985, 10. 144-145., ill.
- HEGYI Lóránd: Bartók zenéje és Korniss festészete : Korniss Dezső kiállítása Szentendrén (1983). = *Katarzis* 1985 (1985) 77-86.E
- LUKÁCSY Sándor: Miért szeretem Korniss-t a festőt? = *Alföld*, 36, 1985, 1. 95-96., ill.
- VÁLOGATÁS Korniss Dezső hagyatékából, Bp., Fészek Galéria, 1985. október 1.-november 1. A kiállítás anyagát vál. és rend. a katalógust bev. Hegyi Lóránd. Bp. : Fészek Galéria, 1985 [8] p. + 15 dia
- 2361. Kós András**
- TOCA, Mircea: Kós András negyvenöt éve. = *Utunk*, 1985. március 9. 7., ill.
- VIDA, Gheorghe: Kós András. = *Arta*, 32, 1985, 3. 25., ill.
- 2362. Kós Károly**
- KATHY Imre: Kós Károly centenáriuma. = *Építés-Építész tudomány*, 17, 1985, 1-2. 109-126., ill.
- Kós Károly: "Kőből, fából házat...igékből várat". Bp. : Magvető, 1983 > 1984. 2067. **rec. BAKÓ Endre** = *Alföld*, 36, 1985, 2. 67-68.; **OLASZ Sándor** = *Hungarológiai Értesítő*, 7, 1985, 3-4. 98-99.
- Kós Károly: Nem spekuláltam, éltem. Bp. : Népművelési Intézet, 1983 **rec. R.T.O.** = *Hungarológiai Értesítő*, 3-4. 132-133.
- Kós Károly emlékezete. Szentendre : Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1984 > 1984. 2067. **ISM. ZAY László** = *Magyar Nemzet*, 1985. május 17. 8.; **H.D.D. [HAJDÚ D. Dénes]** = *Reformátusok Lapja*, 1985. március 3. 4.
- KÓS Károly képeskönyv. A kötete anyagát vál. és szerk. Sas Péter. Bp. : Műzsák, 1985 168 p., ill. **rec. GRÓH Gáspár**: Szükségből erényt. = *Könyvvilág*, 30, 1985, 12. 19.
- SAS Péter: Kós Károly levelei Reményik Sándorhoz. = *Somogy*, 13, 1985, 5. 31-39.
- 2363. Kósa-Huba Ferenc**
- ALMÁSI Tibor: Sorsvállaló művészeti eszmény. = *Utunk*, 1985. május 10. 7., ill.
- 2364. Koszta Rozália**
- ÉLETMŰ A Viharsarokból : A 60 éves Koszta Rozáliáról. = *Népszava*, 1985. június 7. 6.
- KOSZTA Rozália festőművész kiállítása, Bp., Ernst Múzeum, 1985. december 5-29. A kiállítást rend. Havas Valéria. Bev. Ember Mária. Bp. : Műcsarnok, 1985 [8] p., ill. **ISM. LOSONCI Miklós**: A valóság vonzásában. = *Vasámapi Hírek*, 1985. december 8. 6.; **LUKÁCSY Sándor**: Koszta Rozália kiállítása. = *Magyar Nemzet*, 1985. december 29. 8.; **Cs.TÓTH János**: Koszta Rozália festményei. = *Új Tükör*, 1985. december 29. 4., ill.
- 2365. Koszti István**
- MÁRTON Árpád: Egy indulásra. = *A hét*, 1985. október 17. 6., ill.
- 2366. Kótai József**
- KÓTAI József szobrászművész és Rékassy Csaba grafikusművész kiállítása, Bp., Dürer Terem, 1985. április 24.-május 4. Bp. : Képcsarnok, 1985 [4] p., [6] t., ill. **ISM. P.SZABÓ Emő**: Kótai József és Rékassy Csaba kiállítása. = *Új Tükör*, 1985. május 12. 3., ill.
- 2367. Kóthay Péter**
- kiáll. Tata, Helyőrségi Művelődési Ház, 1985 **ISM. WEHNER Tibor**: Képzőművészeti krónika. = *Új Forrás*, 17, 1985, 3. 52-54.
- 2368. Kotsis Nagy Margit**
- TANDI Lajos: Kotsis Nagy Margit újrakezdései. = *Forrás*, 17, 1985, 4. 76-78., ill.

2369. Kovács Andrea

BODNÁR János: Kovács Andrea álomvilága. = Magyar Hírek. 1985. szeptember 21. 31-33., ill.

2370. Kovács Éva

BARAKSÓ Erzsébet: Gyönyörű játék [beszélgetés]. = Szülőhelyük Szabolcs-Szatmár. Szerk. Kopka János. Nyiregyháza: Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács, 1985 203-208., ill.

2371. Kovács Ferenc

KOVÁCS Ferenc festőművész kiállítása, Siklós, Vár, 1985. március 29.-április 21. Bev. Bükkösi László. Siklós: Művelődési Központ, 1985 [12] p., ill.

2372. Kovács Johanna

KOVÁCS Johanna grafikus kiállítása, Debrecen, Kőlcsey Művelődési Központ, 1985. február 10.-március 3. Bev. Kovács Johanna. Debrecen: Kőlcsey Művelődési Központ, 1985 [4] p., ill.

2373. Kovács László

kiáll. Bp., Fővárosi Művelődési Ház, 1984 ism. MEZEI Ottó: Amatőr grafikus bemutatkozása. = Népművelés, 32, 1985, 1. melléklet 11., ill.

2374. Cs. Kovács László

TASNÁDI Attila: Cs. Kovács László. Bp.: Képzőművészeti, 1985 62 p., XVI t., ill. (Mai magyar művészet) ism. SALAMONNándor: Eltérő utak. = Népszava, 1985. szeptember 24. 6.

2375. Kovács Margit

BOLDIZSÁR Iván: A tündér. = Boldizsár Iván: Szülőföldünk Európa. Bp.: Szépirodalmi, 1985 316-320. GL.[GARAMI László]: Múzeum a győri Kreszta házban. = Magyar Hírek, 1985. február 2. 16-17., ill.

BODNÁROVÁ, Jana: Múzeum Margit Kovácsovejv Szentendre. = Výtvarný život, 30, 1985, 2. 39., ill.

2376. Kovács Péter Balázs

KOVÁCS Péter Balázs, Bp., Lila Iskola Galéria, 1985. szeptember 10-28. Bp.: Lila Iskola Galéria, 1985 [8] p., ill.

2377. Kovács Tamás

KOVÁCS Tamás grafikus kiállítása, Kölesd, Kossuth Művelődési Ház, 1985. Bev. Kovács Tamás, Losonci Miklós. Kölesd: Kossuth Művelődési Ház, 1985 [11] p., ill. (Korok-kortársak; 2.)

2378. Kovács Albert

ECSEY Elemér: Kovács Albert. = Könyvtáros, 35, 1985, 12. 751., ill.

TELLÉR Gyula: Forgácsokból teljes világ: Kovács Albert képei. = Művészet, 26, 1985, 5. 12-15., ill.

2379. Kovács Imre

kiáll. Kovács Imre, Nagy András, Bp., Helikon Galéria, 1985 ism. (z.l.)[ZAY László]: Méltón az íróhoz: Kovács Imre és Nagy András könyvterei. = Magyar Nemzet, 1985. február 12. 7.; pálfy [PÁLFY G. István]: A könyvtvevezők. = Magyar Ifjúság, 1985. február 8. 6-7., ill.

2380. Kozák Attila

kiáll. Bp., Stúdió Galéria, 1984 > 1984, 2072. ism. CHIKÁN Bálint: Művészet, 26, 1985, 3. 59-60., ill.

2381. Kozma György

KORNIS Mihály: Bemutatjuk Kozma György rajzeit. = Élet és Irodalom, 1985. szeptember 6. 13.

2382. Kő Pál

KŐ Pál szobrászművész, Péterfy Ida festőművész kiállítása, Kölesd, Községi Párház, 1985. május 10-26. Bev. Kő Pál, Péterfy Ida. Kölesd: Kossuth Művelődési Ház, 1985 [12] p., ill. (Kossuth Művelődési Ház mai magyar művészet című sorozata; 28.)

kiáll. Balatonszéplak, Helikon Galéria, 1985 ism. EGRI Mária = Kő Pál és Gönczi András munkái. = Új Tükör, 1985. szeptember 29. 3-4., ill.

2383. Kőllő Sándor

kiáll. Csikszerecs, Művelődési Ház, 1985 ism. KOZMA Szilárd: Mítoszok üzenete. = A hét, 1985. június 13. 7., ill.

2384. König Frigyes

KÖNIG Frigyes, Székesfehérvár, István Király Múzeum, 1985. szeptember 14.-október 27. A kiállítást rend., bev. Kovalovszky Mária. Székesfehérvár: István Király Múzeum, 1985 12+2 p., ill. E

2385. König Róbert

kiáll. Bp., Építők Műszaki Klubja, 1984 ism. FELEDEY Balázs: König Róbert kiállítása elé. = Kisgrafika, 14, 1985, 1. 11-13., ill.

KÖNIG Róbert grafikusművész kiállítása, Miskolc, József Attila Könyvtár, 1985. február 21.-április 13. A kiállítást rend. Fejér Emő. Miskolc: József Attila Könyvtár, 1985 [12] p., ill. ism. SZABÓ Tamás: König Róbert grafikái. = Művészet, 26, 1985, 11-12. 101., ill.

2386. Körösnéyi Tamás

Szobrok Giacometti párizsi műterméből, Bp., Francia Intézet, 1985 ism. EMBER Mária: Kiállítási körjárat Szentendrétől Újpestig. = Magyar Nemzet, 1985., július 11. 6.; FÖLDÉNYI F. László: Szobrok Giacometti párizsi műterméből. = Művészet, 26, 1985, 8. 64., ill.

2387. Kőrösi Papp Kálmán

KÖRÖSI Papp Kálmán grafikusművész kiállítása, Komáromi Kisgaléria, 1985. május 3-20. Bev. Mezei Ottó. Komárom: Komáromi Kisgaléria, 1985 [8] p., ill.

2388. Krajcsirovits Henrik

kiáll. Dorgói Galéria, 1985 ism. WEHNER Tibor: Képzőművészeti krónika. = Új Forrás, 17, 1985, 3. 52-54.

2389. Krajcsovicz Éva

kiáll. Bp., Duna Galéria 1985 ism. (bán)[BÁN András]: Zaj és csend. = Magyar Nemzet, 1985. március 8. 7.

2390. Krizbai Sándor

kiáll. Pécs, Ifjúsági Ház, 1985 ism. (bán)[BÁN András]: Régi lemezek: Kamarakiállításokról. = Magyar Nemzet, 1985. június 7. 6.

kiáll. Szentendre, Művésztelepi Galéria, 1985 ism. LÓSKA Lajos: Krizbai Sándor kiállítása. = Magyar Ifjúság, 1985. szeptember 7., ill.

2391. Krón Jenő

BALÁZOVÁ, Eva: Eugen Krón, kresba, grafika. = Múzeum, 30, 1985, 1. 56-57., ill.

2392. Kuba Gellért

K.G.[KUBA Gellért]: Ifjúsági tábor központ épülete, Balatonszemes. Építész: Kuba Gellért. = Magyar Építőművészet, 1985, 4. 38., ill. E F G R

2393. Kubát József

DUDÁS Károly: Ecset és hegedű. = 7 Nap, 1985. november 15. 26., ill.

2394. Kubinyi Anna

KUBINYI Anna textilművész kiállítása, Makó, József Attila Múzeum, 1985. augusztus 9.-szeptember 2. Bev. Kubinyi Anna. Makó: József Attila Múzeum, 1985 [4] p., ill.

2395. Kukovics Rózsa

SZIJ Rezső: Kukovics Rózsa művészetéről. Bp.: Budapesti Művészetbarátok Egyesülete, 1985 28 p., ill.

2396. Kunffy Lajos

KUNFFY Lajos festőművész emlékkiállítása, Bp., Csók István Galéria, 1985. január 24.-február 2. Bev. Pogány Ö. Gábor. Bp.: Képcsarnok, 1985 [4] p., ill. ism. WAGNER István: Vivat Accademia? = Magyar Hírlap, 1985. január 29. 6.

TAKÁTS Gyula: Egy festő visszaemlékezései. = Takáts Gyula: Tükrök szava - betűk arca. Bp.: Szépirodalmi, 1985 147-151.

2397. Kunt Ernő

kiáll. Miskolci Galéria, 1984 > 1984, 2079. ism. D.SZABÓ Emő: A valóság és az emlékezet táján. = Napjaink, 1985, 1. 39.

2398. Kunvári Lilla

MERSER, Eugène: Lilla Kunvári (1897-1984). = Bulletin Club Francaise de la Médaille, No 88, 1985 134-135.

2399. Kuresics László

KURCSICS László kiállítása, Győr, Petőfi Sándor Művelődési Központ, 1985. Bev. Győrbíró László. Győr : Petőfi Sándor Művelődési Központ, 1985 [12] p., ill.

2400. Kurucz D. István

DÖMÖTÖR János: Kurucz D. István jubileumára. = Népszava, 1985. február 4. 6.

HEITLER László: Kurucz D. István: Tanácsköztársaság című falképéről. = Tiszatáj, 39, 1985. 4. 106-111., ill.

kiáll. **ism.** BÁN András: Visszatekintés : Három kiállítás a Műcsarnokban. = Magyar Nemzet, 1985. február 2. 9.; DÖMÖTÖR János: Az Alföld vonzásában. = Művészet, 26, 1985. 5. 36-37., ill.; (h.m.)[HARANGOZÓ Márta]: A paraszt Párizs festője. = Esti Hírlap, 1985. január 21. 2.; LOSONCI Miklós: Az Alföld festője. = Vasárnapi Hírek, 1985. január 20. 6.; [J.R.Sz.] SZÁNTÓ R. Júlia: Maler der Schlichtheit. =

Budapester Rundschau, 1985. február 5. 9., ill.; SZÉKELY András: Elvont realizmus. = Új Tükör, 1985. március 17. 24-25., ill.; T.A.[TASNÁDI Attila]: Mi újság a kiállítótermekben? = Népszava, 1985. január 8.; VADAS József: Életművek. = Élet és Irodalom, 1985. január 25. 13.

POGÁNY Ö. Gábor: A jubileumi esztendő Kossuth-díjasai: Kurucz D. István festőművész. = Heszvesi Szemle, 13, 1985. 3. 42-44., ill.

T.A.[TASNÁDI Attila]: Kurucz D. István. = Népszava, 1985. április 3. 7.

2401. Kustár Zsuzsa

KUSTÁR Zsuzsa iparművész kiállítása, Kalocsa, Művelődési Ház és Ifjúsági Központ, 1985. július 2.-augusztus 11. Bev. Kustár Zsuzsa. Kalocsa : Művelődési Ház, 1985 [4] p., ill.

PAP Gábor: Fénylő üzenetek : Kustár Zsuzsa üvegablakai a nagykálói református templomban. = Művészet, 26, 1985. 6. 42-46., ill.

2402. Kusztos Endre

BANNER Zoltán: Végtelen grafikai napló. = Utunk, 1985. október. 4. 7., ill.

BEKE György: Hat motívum Kusztos Endre 60 évéből. = A hét, 1985. szeptember 26. 6., ill.

K.Gy.: Kusztos Endre metszetei. = Magyar Hírek, 1985. november 9. 19., ill.

TAKÁCS Gábor: A fa metamorfóza : Kusztos Endre grafikai világa. = Korunk, 44, 1985. 6. 480-481., ill.

2403. Kutas László

kiáll. Bp., Zichy-kastély, 1985 **ism.** (fazeakas): Tárlat két és fél óráig. = Esti Hírlap, 1985. május 22. 2.

RÉVÉSZ András: Tomporművek. = Magyar Ifjúság, 1985. június 7. 34-35., ill.

2404. Kürthy Sándor

KÜRTHY Sándor festőművész kiállítása, Bp., Építők Műszaki Klubja, 1985. febr. 5-28. Bev. Kürthy Sándor. Bp. : Építők Műszaki Klubja, 1985 [4] p., ill.

2405. Laborcz Mónika

LABORCZ Mónika keramikumművész kiállítása, Bp., Helikon Galéria, 1985. június 13.-július 7. A kiállítást rend. Bundev-Todorov Ilona. Bp., Helikon Galéria, 1985 [6] p., ill. **ism.**

SZEPESI Attila: Laborcz Mónika kerámiai. = Új Tükör, 1985. július 7. 4., ill.

2406. Lacza Márta

ECSERY Elemér: Lacza Márta. = Könyvtáros, 35, 1985. 6. 364., ill.

LACZA Márta festőművész kiállítása, Bp., Csepel Galéria, 1985. november 4.-december 1. Bev. Pogány Ö. Gábor. Bp. : Csepel Galéria, 1985 [6] p., ill. **ism.** GYETVAI Ágnes: Kéthavi kiállítási napló. = Magyar Nemzet, 1985. november 26. 6.

SZÉKELY András: A "Lacza-macák". = Művészet, 26, 1985. 7. 33-35., ill.

2407. Lakner László

László LAKNER, Berlin, Galerie Georg Nothelfer, 1985. Einl. Roland H. Wiegstein, Manfred de la Motte. Berlin : Galerie Georg Nothelfer, 1985 57 p., ill.

TÓTH Ferenc: Pszeudokollázs és fotóreprodukció : A fénykép Lakner László és Méhes László festményein. = Művészet, 26, 1985. 5. 2-5., ill.

2408. Láng-Miticzky Gábor

VESZPRÉMI Miklós: Aki bútortervezésre adta a fejét [beszélgetés]. = Magyar Nemzet, 1985. október 14. 5., ill.

2409. Láng-Miticzky Katalin

LÁNG-MITICZKY Katalin textiltervező és Láng-Miticzky Gábor belsőépítész kiállítása, Szekszárd, Szinyei Merse Tere, 1985. szeptember 12-20. Bp. : Képcsarnok, 1985 [6] p., ill.

2410. Lantos Györgyi

kiáll. Lantos Györgyi, Máté István, Bp., Gulácsy Galéria, 1985 **ism.** SZÉKELY András: Képek, szobrok. = Új Tükör, 1985. január 20. 3-4.

2411. Larot, Diana

kiáll. Bp., Atrium Hyatt, 1985 **ism.** WAGNER István: Akt itt, akt ott : Osztárk tárlatok Budapesten. = Magyar Hírlap, 1985. január 28. 6.

2412. László Gyula

KISS Dénes: Barátaim, kortársaim : A 75 éves László Gyula rajzművei. = Népszava, 1985. március 16. 10.

2413. Le Corbusier

Benton, Timothy J.: Le Corbusiers Pariser Villen. Stuttgart : Deutsche Verlags-Anstalt, 1984 rec. M.GY.K.[M.GYÖNGY Katalin] = Magyar Építőművészet, 1985. 6. 64-65.

JÁRAI Judit: Le Corbusier ismeretlen naplója. = Új Tükör, 1985. április 7. 42., ill.

2414. Léger, Fernand

DIEHL, Gaston: Femad Léger. Bp. : Corvina, 1985 96 p., ill.

2415. Lehoczky János

(mol-): Újrafelfedezésre várva : Lehoczky János a kovácsoltvas lehetőségeiről [beszélgetés]. = Esti Hírlap, 1985. március 13. 2.

2416. Lengyel András

"VÍZ" "WATER" : Lengyel András, Swierkiewicz Róbert, Tolvaly Emő kiállítása, Bp., Fészek Galéria, 1985. november 12.-december 6. Bev. Rózsa T. Endre, Hajdu István. Bp. : Fészek Galéria, 1985 [8] p. + 10 dia, ill. **ism.** GYETVAI Ágnes: Víz. = Magyar Nemzet, 1985. december 10. 7.

2417. Lengyel Gyula

kiáll. Bp., Néphadsereg Művelődési Háza, 1985 **ism.** (Lőkös): Arcok, jellemek, vélemények Lengyel Gyula legújabb karikatúrákiállításán. = Népszava, 1985. január 4. 6.

P.SZABÓ Emő: Publicisztikák - rajzban elbeszélve [beszélgetés]. = Magyar Ifjúság, 1985. július 12. 32-33., ill.

2418. Lengyel Lajos

EMLÉKÜLÉS Lengyel Lajos születésének 80. évfordulója alkalmából. = Magyar Grafika, 29, 1985. 1. 19-28., ill. **tart.** Gara Miklós megnyitója. 19-20.; Rényi Péter: A hagyományok és az avantgarde Lengyel Lajos munkásságában. 20-23.; Haiman György: "Lerombolni és újjáépíteni": Lengyel Lajos a harmincas években. 23-24.; Balla Ede: Lengyel Lajos a képzőművész és munkatárs. 25-28.

RÉNYI Péter: "...csak a könyv kapcsol múltat a jövőbe" : A montázs mestere, Lengyel Lajos képzőművészetéről. = Könyvtár, 30, 1985. 7. 32., ill.

2419. Lesenyi Márta

BRETYÁNSZKY Ilona: A szobrász: Lesenyi Márta. = Nők Lapja, 1985. augusztus 17. 18., ill.

2420. Ligeti Erika

LIGETI Erika, Nyiregyháza, Megyei és Városi Művelődési központ Kiállítóterme, 1985. május 10.-június 2. Bev. Ligeti Erika. Nyiregyháza : MVMK, 1985 [12] p., ill.

2421. Loebenstein, Miguel von

Miguel von LOEBENSTEIN grafikusművész kiállítása, Bp., Pataky Galéria, 1985. december 20.-1986. január 12. A kiállítást rend. Sárosdy Judit. Bp.: Budapest Galéria, 1985 [4] p., ill.

2422. Lonovics László

LONOVICS László kiállítása, Békéscsaba, Munkácsy Mihály Múzeum, 1985. április 12.-május 26. [6] p., ill. **ISM.** IBOS Éva: Lonovics László kiállítása. = Művészet, 26, 1985, 9. 61., ill.

2423. Lóránt János

kiáll. Bp., Gulácsy Galéria, 1985 **ISM.** PELLIONISZ Valéria: Lóránt János képei. = Új Tükör, 1985. november 3. 4., ill. LÓRÁNT János festőművész kiállítása, Tiszafüred, Kiss Pál Múzeum, 1985. február 8.-március 31. Bev. Lóránt János. Tiszafüred: Kiss Pál Múzeum, 1985 [6] p., ill.

2424. Lóránt Zsuzsa

LÓRÁNT Zsuzsa szobrászművész kiállítása, Bp., Dorottya utcai Kiállítóterem, 1985. szeptember 19.-október 12. A kiállítást rend. Baranyi Judit. Bev. Golovics Lajos. Bp.: Műcsamok, 1985 [8] p., ill. **ISM.** HARANGOZÓ Márta: A groteszk szobrásza. = Esti Hírlap, 1985. október 7. 2.; HOL-LÓSI, Éva: Tradition und modernes Lebensgefühl. = Budapest Rundschaу, 1985. október 7. 8., ill.; P.SZÜCS Julianna: Levél Lóránt Zsuzsához kiállítása alkalmából. = Népszabadság, 1985. szeptember 27. 7.; VADAS József: Az avantgarde mumus. = Élet és Irodalom, 1985. október 4. 12.

2425. Lossonczy Tamás

FÁBIÁN László: Napló és költészet - Lossonczy Tamásról. = Kortárs, 29, 1985, 7. 108-113., ill.

LOSSONCZY Tamás rajzai, Bp., Óbudai Pincegaléria, 1985. augusztus 5-25. Bev. György Péter - Pataki Gábor. Bp.: Óbudai Pincegaléria, 1985 [6] p., ill. **ISM.** LÓSKA Lajos: Lossonczy Tamás rajzai. = Új Tükör, 1985. szeptember 15. 3., ill.

LÓSKA Lajos: A tiszta festészet - Lossonczy Tamás és a magyar nonfiguráció. = Művészet, 26, 1985, 7. 26-29., ill. WEÖRES Sándor: Lossonczy Tamásnak. = Kortárs, 29, 1985, 7. 113.

2426. Lőrincz Győző

kiáll. Bp., Helikon Galéria, 1984 > 1984. 2108. **ISM.** WEHNER Tibor: Kettős képek, vibráló erőterek. = Művészet, 26, 1985, 1. 55-56., ill.

2427. Lőrincz Gyula

LŐRINCZ Gyula festőművész (Csehszlovákia) kiállítása, Bp., Műcsamok, 1985. február 8.-március 3. A kiállítást rend. Bundeу-Todorov Ilona. A katalógust írta Anna Horváthová. Bp.: Műcsamok, 1985 [16] p., ill. **ISM.** ARADI Nóra: Közép-európai egyetemesség. = Népszabadság, 1985. február 26. 7.; LOSONCI Miklós: Lőrincz Gyula képei. = Új Tükör, 1985. március 2. 24. 3.

E.F.P.[E.FEHÉR Pál]: Lőrincz Gyuláról: Születésének hetvenötödik évfordulóján. = Népszabadság, 1985. január 16. 7. RÁCZ Olivér: Egy hősi kor tanúja, alakítója. = Új Szó, 1985. január 11. 11., ill.

2428. fe Lugossy László

CSAJKA Gábor Cyprian: A Tenyészet fe(nomenológiai) puhasága három rapszódikus gyűrődés fe Lugossy László művészetéről. = Mozgó Világ, 11, 1985, 12. 90-95., ill.

kiáll. Bp., Liget Galéria, 1985 **ISM.** GYETVAI Ágnes: Három kiállításról. = Magyar Nemzet, 1985. október 1. 7.; TORMA Tamás: fe Lugossy László kiállítása. = Új Tükör, 1985. szeptember 8. 3.

2429. Lux Antal

kiáll. Esztergom, Vármúzeum, 1985 **ISM.** WEHNER Tibor: Képzőművészeti krónika. = Új Forrás, 17, 1985, 6. 59-62.

2430. Luzsicsza Lajos

Lajos LUZSICZA, jubilejnévystava, Nové Zámky Galeria umenia, 1985. Text Stefan Mlynarik. Nové Zámky: Galéria umenia, 1985 18 p., ill..

2431. Máger Ágnes

kiáll. Miskolci Galéria, 1985 **ISM.** EGRI Mária: Máger Ágnes festményei. = Új Tükör, 1985. június 23. 4., ill.

LOSONCI Miklós: Szőnyegek Milánóba. = Vasárnapi Hírek, 1985. május 26. 6.

2432. Mágori Varga Béla

POKORNY István: Magyar művészek Sao Paoloban [beszélgetés]. = Magyar Hírek, 1985. augusztus 22. 14-15., ill.

2433. Makár Alajos

CSEKE Péter: A Homoród mente képzőművészeti felfedezése [beszélgetés]. = Utunk, 1985. június 21. 7., ill.

2434. Makkal Piroksa

KENESSEI András: Arany metszés. = Magyar Hírlap, 1985. szeptember 28. 7.

2435. Makó Judit

pszj [P.SZÜCS Julianna]: Nevetni a félelmet [beszélgetés]. = Mozgó Világ, 11, 1985, 5. 34., ill.

2436. Makovecz Imre

ÁCS Zoltán: Egy közösség élni akar: Faluház Zalaszentlázslón. = Magyar Ifjúság, 1985. május 31. 31-33., ill.

ÁCS Zoltán: Építhetnének szebben is?: Beszélgetés Makovecz Imrével. = Élet és Tudomány, 1985. augusztus 2. 966-967., ill.

BEKE Pál: Faluház Zalában [Zalaszentlázsló]. = Új Tükör, 1985. június 23. 12-13., ill.

FÁBIÁN László: Kulturház helyett faluház [Zalaszentlázsló]. = Film, Színház, Muzsika, 1985. június 29. 15-17., ill.

GERLE, János: The architecture of Imre Makovecz. = The New Hungarian Quarterly, 26, No 100, 1985, 220-225., ill.

MAKOVECZ Imre, Mezei Gábor, Bp., Fényes Adolf Terem, 1985. február 20.-március 17. A kiállítás felelőse Baranyi Judit. Bev. Mezei Gábor. Bp.: Műcsamok, 1985 [Építészeti-belsőépítészeti; 1.] [leporelló] **ISM.** DARITS Ágnes: Makovecz Imre és Mezei Gábor épületei. = Új Tükör, 1985. március 24. 3., ill.; PALLAGI Ferenc: Trónus a hóban. = Esti Hírlap, 1985. március 5. 2.; VADAS József: A divat nem üdvözít. = Élet és Irodalom, 1985. március 1. 12.

2437. Makrisz Agamemnon

BOLDIZSÁR Iván: Egy óra Makrisz kéknál. = Boldizsár Iván: Szülőföldünk Európa. Bp.: Szépirodalmi, 1985 297-300.

L.S.: Megéreztek a ritmust: Beszélgetés Makrisz Agamemnonnal és Makrisz Zizivel. = Somogy, 13, 1985, 4. 98-100.

MAKRISZ Agamemnon és Makrisz Zizi kiállítása, Bp., Vigadó Galéria, 1985. április 26.-május 26. A kiállítást rend. Makrisz Agamemnon. Bp.: Művészeti Alap, 1985 [24] p., ill. (A Vigadó Galéria katalógusai; 50.) **ISM.** SZÉKELY András: Zizi és Agamemnon. = Népszabadság, 1985. május 18. 13.; T.A.[TASNÁDI Attila]: Makriszék a Vigadó Galériában. = Népszava, 1985. május 24. 6.

MAKRISZ Agamemnon szobrászművész kiállítása, Tatabánya, Népház Galéria, 1985. június 1.-július 10. Tatabánya: Népház, 1985 [16] p., ill. **ISM.** WEHNER Tibor: Képzőművészeti krónika. = Új Forrás, 17, 1985, 5. 67-80.

2438. Makrisz Zizi

BOLDIZSÁR Iván: Makrisz Zizi művészete. = Boldizsár Iván: Szülőföldünk Európa. Bp.: Szépirodalmi, 1985 301-303.

2439. Man Ray

kiáll. Belgrád, Modern Művészetek Múzeuma, 1985 **ISM.** SZOMBATHY Bálint: A fényképész Man Ray. = Híd, 49, 1985, 4. 578-580., ill.

2440. Manajlo, F.F.

kiáll. Bp., Szovjet Kultúra és Tudomány Háza, 1985 **ISM.** BÁN András: Művész a Kárpátoktól. = Magyar Nemzet, 1985. június 28. 7.

2441. Márffy Ödön

MÁRFFY Ödön emlékkiállítás, Szekszárd, Művészetek Háza, 1985. július 9.-szeptember 22. A kiállítást rend. Kratochwill

- Mimi. Bev. Borbély Károly. Szekszárd : Művészetek Háza, 1985 [20] p., ill. (A Szekszárdi Művészetek Háza kiállításai; 4.)
- 2442. Mariani, Carlo Maria**
SZOMBATHY Bálint: Carlo Maria Mariani. = 7 Nap, 1985. június 21. 32-33., ill.
- 2443. Máriási István**
MÁRIÁSI István festőművész kiállítása, Győr, Xántus János Múzeum, 1985. január 25.-március 15. A kiállítást rend. és bev. Salamon Nándor. Győr : Xántus János Múzeum, 1985 [12] p., ill. (A Xántus János Múzeum katalógusai ; 23.) **ISM.** SALAMON Nándor: Máriási István képgrafikái. = Új Tükör, 1985. február 17. 4., ill.
- SAKONYI Károly: Kozmikus térben. = Új Tükör, 1985. június 19. 27., ill.
- 2444. Márkos Albert**
BARABÁS Béla: Megtartó emlékezés. = Utunk, 1985. január 18. 7.
- 2445. Martinsson, Hjördis**
Hjördis MARTINSSON keramikumművész kiállítása, Kaposvári Galéria, 1985. június 17.-július 29. Kaposvár : Somogy megyei Múzeumok Igazgatósága, 1985 [8] p., ill. **ISM.** VÁRNAI Ágnes: "A természetben rejtőzködő ember". = Múzeumi Tájékoztató, 1985, 7.
- 2446. Marton László**
HEITLER László: Marton László. Bp. : Képzőművészeti, 1985 61 p., XVI t., ill. (Mai magyar művészet)
- SALAMON Nándor: Elterő utak. = Népszava, 1985. szeptember 24. 6.
- WAGNER István: Köztér és műterem. = Magyar Hírlap, 1985. március 12. 6.
- 2447. Márton Árpád**
kiáll. Gyergyószentmiklós, Szakszervezetek Művelődési Háza, 1985 **ISM.** BURJÁN-GÁL Emil: Látvány, két szolamban. = A hét, 1985. július 4. 6.
- VÁLI József: Márton Árpád. Bukarest : Kriterion, 1985 10 p., 12 t., ill. **REC.** BANNER Zoltán: Ikarusz inge. = Utunk, 1985. október 11. 3., ill.
- 2448. Mártsa István**
M.SZÜCS Ilona: "Auswitz emlékmű" Esztergomban. = Dunakanyar, 21, 1985, 2. 65., ill.
- 2449. Martyn Ferenc**
HÁRS Éva: Martyn Ferenc életmű katalógusa. Kaposvár : Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1985 427 p., ill. E F G
- MARTYN Ferenc rajzai az irodalom remekműveire, Dunaujváros, Uitz Terem, 1985. május 9.-június 6. A kiállítást rend., bev. Hárs Éva. Székesfehérvár : Fejér Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1985, [12] p., ill.
- MARTYN Ferenc: A Rózsák terét belepte a hó : Emlékezés 1944-45-re. = Jelenkor, 38, 1985, 4. 328-330., ill.
- MARTYN Ferenc: Ulysses - rajzok. Bev. Tüskés Tibor. Pécs : Kaposvár : Baranya megyei Könyvtár ; Somogy megyei Könyvtár, 1985 [5] p., 35 t. ill.
- MARTYN Ferenc : Válogatás festményekből és a "Napló 1950" című sorozatból, Szekszárd : Művészetek Háza, 1985. október 1.-december 31. A kiállítást rend. Hárs Éva. Bev. Csányi László. Szekszárd : Művészetek Háza, 1985 [20] p., ill. (A Szekszárdi Művészetek Háza kiállításai ; 5.)
- MARTYN Múzeum, Pécs. A katalógust összeáll. Hárs Éva. Bev. Akmái János, Hárs Éva. Pécs : Janus Pannonius Múzeum, 1985 43 p., ill. (A Janus Pannonius Múzeum művészeti kiadványai ; 51.) E F G
- NEMES, János: Ästhetik und Ethos : der Maler Ferenc Martyn. = Pannonia, 13, 1985, 2. 33-336., ill.
- TAKÁTS Gyula: Martyn Ferenc Berzsenyi-rajzairól. = Takáts Gyula: Tükrök szava - betűk arca. Bp. : Szépirodalmi, 1985 169-171.
- 2450. Máté Zsolt**
M.Zs.[MÁTÉ Zsolt]: Foki-hegyi oktatási központ, Siófok. Építész: Máté Zsolt. = Magyar Építőművészet, 1985, 2. 39., ill. E F G R
- 2451. Máthé András**
kiáll. Bp., Mednyánszky Terem, 1985 **ISM.** TORDAY Alíz: Máthé András bútorai. = Új Tükör, 1985. március 31. 3-4., ill.
- 2452. Matkóvic, Slavko**
SEBŐK Zoltán: Kísérleti médiumhasználat. = 7 Nap, 1985. november 1. 32.
- 2453. Mátyás József**
Mezei József: Mátyás József. Bukarest : Kriterion, 1984 **REC.** BANNER Zoltán: Mátyás Józsefről először. = Utunk, 1985. március 15. 7., ill.
- 2454. Medgyessy Ferenc**
LÁSZLÓ Gyula: Medgyessy Ferenc. = Ezer év : Arcképek a magyar történelemből. A szek. biz. elnöke Kállai Gyula. Bp. : Hazafias Népfront, 1985 516-518., ill.
- VERESS Pálma: A Medgyessy-emlékmű. = Népszava, 1985. október 21. 6.
- 2455. Meggyes László**
KOVÁCS Gyula: Köszönnek a fények : Meggyes László festészete. = Művészet, 26, 1985, 11-12. 18-21., ill.
- 2456. Méhes László**
TÓTH Ferenc: Pszeudokollázs és fotóreprodukció : A fénykép Lakner László és Méhes László festményein. = Művészet, 26, 1985, 5. 2-5., ill.
- 2457. Meiszter Kálmán**
Bartis Ferenc: Meiszter Kálmán délkörei. = Téglapár, 9, 1985, 2. 6., ill.
- 2458. Melocco Miklós**
KERNÁCS Gabriella: Melocco Miklós. Bp. : Corvina, 1985 76 p., ill. (Corvina műterem) **REC.** HAJDÚ Éva = Magyar Nemzet, 1985. július 19. 8.
- 2459. Mendlik Lajos**
TÜSKÉS Gábor: Mendlik Lajos (1903-1985). = Új Ember, 1985. május 12. 4.
- 2460. Mengyán András**
MENGYÁN András kiállítása, Székesfehérvár, Csók István Képtár, 1984. október-december. A kiállítást rend. Kovalovszky Márta, Mengyán András. Bev. Kovalovszky Márta. Székesfehérvár : István Király Múzeum, 1985 [70] p., ill. E (Az István Király Múzeum közleményei. D. sorozat ; 159.)
- MENGYÁN András kiállítása, Bp., Múcsamok, 1985. december 19.-1986. január 19. A kiállítást rend. Feuer Gábor, Mengyán András. Bev. Hajdu István. Bp. : Múcsamok, 1985 [30] p., ill. E **ISM.** LOSONCI Miklós: Itt a tér mozi! = Vasárnapi Hírek, 1985. december 22. 11.
- 2461. Menyhárt József**
KÁROLYI György: Menyhárt József egyik fametszetének keletkezéséről. = Múzeumi Kurír, 5, 1985, 9. 50-56., ill.
- 2462. Merrifield, Tom**
kiáll. London, Festival Hall, 1985 **ISM.** NÁDASI Marcella: Tom Merrifield szoborkiállítás. = Táncművészet, 10, 1985, 2. 38., ill.
- 2463. Meschendörfer, Harald**
SZÁSZ János: Harald Meschendörfer műterme. = Művelődés, 38, 1985, 1. 15-16., ill.
- 2464. Mészáros Gabriella**
LEGÁTURI : Artisti plastici români din Ungaria : Stefan Oroian, Ion Ruja, Stela Sântau, Gabriela Mészáros. Prefesta si prezentările Fábiani László. Bp. : Tankönyvkiadó, 1985 94 p., ill.
- 2465. Mészáros Géza**
kiáll. Bp., Mini Galéria, 1985 **ISM.** BELLA István: Hogy látva lássunk. = Élet és Irodalom, 1985. június 21. 13.; EMBER Mária: Kiállítási körjárat Szentendrétől Újpestig. = Magyar Nemzet, 1985. július 11. 6.

2466. Mészáros, Michael

BALÁZS Ádám: Tiszta levegőt! = Magyar Hírek, 1985. január 19. 40-41., ill.

2467. Mészáros Mihály

(Kállai)[KÁLLAI Katalin]: Magyar Dante-szobor Revannában. = Esti Hírlap, 1985. augusztus 2. 2.

2468. Metky Ödön

ELHUNYT Metky Ödön. = Magyar Hírlap, 1985. augusztus 8. 9.

2469. Meyer-Osburg, Willy

Willy MEYER-OSBURG: Festmények és rajzok. Bev. Schlegl István. Győr : Xántus János Múzeum, 1985 [54] p., ill. (Xántus János Múzeum katalógusai ; 16.)

2470. Miháلتz Pál

MIHÁLTZ Pál festőművész kiállítása, Szombathelyi Képtár, 1985. május 17.-június 23. A kiállítást rend., bev. Salamon Nándor. Szombathely : Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1985 [30] p., ill. G (Vas Megyei Múzeumok katalógusai ; 111.) **ISM.** BÀN András: Festői értékek. = Magyar Nemzet, 1985. június 28. 7.

MIHÁLTZ Pál színes grafikái, Bp., Helikon Galéria, 1985. április 18.-május 12. A kiállítást rend. Herczeg Ibolya. Bev. Miháلتz Pál. Bp. : Műcsarnok, 1985 [8] p., ill.

2471. Misch Ádám

MISCH Ádám kiállítása, Bp., Csepel Galéria, 1985. Bev. Fábiny László. Bp. : Csepel Galéria, 1985 [6] p., ill. **ISM.** (bán)[BÀN András]: Zaj és csend. = Magyar Nemzet, 1985. március 8. 7.

kiáll. Esztergom, Vármúzeum, 1985 **ISM.** WEHNER Tibor: Képzőművészeti krónika. = Új Forrás, 17, 1985, 5. 67-80.

2472. Mizser Pál

MIZSER Pál festőművész kiállítása, Vác, Hincz Gyula Állandó Gyűjtemény, 1985. április 2.-június 30. A kiállítást rend., bev. Bakonyvári M. Ágnes. Vác : [Vak Bottyán Múzeum], 1985 [6] p., ill. **ISM.** B.M.Á.[BAKONYVÁRI M. Ágnes]: Mizser Pál kiállítása. = Művészet, 26, 1985, 11-12. 94-95., ill.

2473. Mladonyczky Béla

"Az én műhelyem" Mladonyczky Béla szobrászművész kiállítása, Békéscsaba, Munkácsy Mihály Múzeum, 1985. szeptember 26.-november 3. Békéscsaba : Munkácsy Mihály Múzeum, [6] p., ill.

2474. Móczár Károly

MÓCZÁR Károly emlékkiállítása, Kiskunfélegyháza, Kiskun Múzeum, 1985. március 23.-június 20. A kiállítást rend., bev. Sümegi György. Kiskunfélegyháza : Kiskun Múzeum, 1985 [8] p., ill.

2475. Mohos Piroksa

CSÁNKY Margit: A színes tollakon átszűrűt valóság jelképei. = Nyugati Magyarok, 4, 1985, 11-12. 10.

2476. Mohr Lajos

BANNER Zoltán: Fémről, fémkarikát. = Utunk, 1985. november 15. 7., ill.

2477. Mohy Sándor

HAJDÚ Győző: Leány kaktusszal : Mohy Sándorál egy szeptember végi szombat délután. = Igaz Szó, 33, 1985, 10. 363-366., ill.

kiáll. Kolozsvár, Művészeti Múzeum, 1985 **ISM.** PÁLL Árpád: Egy életmű körvonalai. = Művészet, 26, 1985, 8. 42-43., ill.

MOHY Sándor: A blokk. = Utunk, 1985. augusztus 16. 7.

MOHY Sándor: Képeladás. = Utunk, 1985. december 27. 2.

2478. Mokry-Mészáros Dezső

DOBRIK István: Mokry-Mészáros Dezső. Miskolc : Herman Ottó Múzeum, 1985 88 p., ill. (Borsodi Kismonográfiák ; 18.) E G

GOÓR Imre: Képzelt beszélgetés Mokry-Mészáros Dezsővel. = Forrás, 17, 1985, 9. 74-85., ill.

MOKRY-MÉSZÁROS Dezső 1881-1970 emlékkiállítása, Bp., Óbudai Pincegaléria, 1985. október 4.-november 4. Bp.

: Óbudai pincegaléria, 1985 [6] p., ill. **ISM.** P.SZABÓ Ernő: Mokry-Mészáros Dezső képei. = Új Tükör, 1985. november 17. 3.; SZÉKELY András: A pogány spirituális. = Népszabadság, 1985. október 21. 7.

2479. Moldvay Győző

Cs.VARGA István: Egy szellemi "vállalkozás" : Moldvay Győző 60 éves. = Napjaink, 24, 1985, 8. 38-39.

2480. Molnár-C. Pál

CSIBY Mihály: A Budapesti-bélvárosi templom oltárképének restaurálása. = Új Ember, 1985. augusztus 25. 2., ill.

POGÁNY Ö. Gábor: Emlékház Battonyán, Múterem Galéria Budán. = Téglapár, 9, 1985, 5. 6.

2481. Molnár Dénes

GALAMBOS Ferenc: Molnár Dénes. = Könyvtáros, 35, 1985, 2. 105., ill.

2482. Molnár Gabriella

SOÓS Imre: Molnár Gabriella. = Kisgrafika, 14, 1985, 2. 2-5., ill.

2483. Molnár István

"BOGARAIM" : Molnár István grafikái, Miskolci Galéria, 1985. május 24.-június 23. Bev. S.Nagy Katalin. Miskolc : Miskolci Galéria, 1985 [8] p., ill.

2484. Molnár László

ANDRÁSI Gábor: Bemutatjuk Molnár László grafikáit. = Élet és Irodalom, 1985. február 1. 13.

2485. Molnár Mária

MOLNÁR Mária iparművész kiállítása, Pécsi Kisgaléria, 1985. április 26.-május 19. Bev. Molnár Mária. Pécs : Pécsi Kisgaléria, 1985 [8] p., ill. **ISM.** (bán)[BÀN András]: Régi lemezek . Kamarakiállításokról. = Magyar Nemzet, 1985. június 7. 6.

2486. Molnár Tamás

kiáll. Bp., Helikon Galéria, 1985 **ISM.** GYETVAI Ágnes: A jelek jelentése. = Magyar Nemzet, 1985. október 17. 6.

2487. Monus János

M.J.-Sz.Zs.[MÓNUS János - SZÓKE Zsuzsa]: Családi lakóház, Budapest II., Rózsadomb, Balogh Ádám u. 28/a. = Magyar Építőművészet, 1985, 5. 30-31., ill. E F G R

2488. Moore, Henry

MOORE, Henry: A szobrászatról. Az utószót írta Sík Csaba. Bp. : Helikon, 1985 134 p., ill. Cs.SZABÓ László: Északfény : Auden versei Henry Moore kőrajzaival. = Cs.Szabó László: Őrzök. Bp. : Gondolat, 1985 631-635.

2489. Morell Mihály

BOLDIZSÁR Iván: Morell Mihály szobrai. = Boldizsár Iván: Szülőföldünk Európa. Bp. : Szépirodalmi, 1985 314-315.

2490. Mottl Román

BANNER Zoltán: Egy vízfestő délutánja. = Utunk, 1985. november 29. 7.

2491. Mózes-Finta Edit

BOGDÁN László: "A megismételhetetlenség tanúságai" [beszélgetés]. = A hét, 1985. október 24. 7., ill.

2492. Munkácsy Károly

OSZLAY István: Művésztkém. = Budapest, 23, 1985, 9. 6., ill.

2493. Mural Jenő

MURAL Jenő festő- és szobrászművész kiállítása, Bp., XV. kerületi Hazafias Népront Székháza, 1985. február. Bev. - orosz- Bp. : Hazafias Népront, 1985 [4] p., ill. **ISM.** TAMÁSI Orosz János: Egy munkás művész életmű-kiállítása. = Népszava, 1985. március 22. 6.; TAMÁSI Orosz János: Megbékélt bölcsesség. = Magyar Hírlap, 1985. február 8. 6.

TAMÁSI Orosz János: Lakatos és hegesztő a szobrászműteremben [beszélgetés]. = Olvasó Nép, 7, 1985, 3. 74-79.

2494. S.Muzsnay Magda

SZATMÁRI Ágnes: Egy díszlettervező festői válsága [beszélgetés]. = Utunk, 1985. január 11. 7., ill.

2495. Müller Árpád

GYÁRFÁS Péter: "Az agy bekebelezte az ügyes kezét" [beszélgetés]. = Mozgó Világ, 11, 1985, 3. 87-96., ill.

kiáll. Bp., Galéria 11, 1985 **ISM.** P.SZABÓ Ernő: Müller Árpád festményei. = Új Tükör, 1985. március 10. 4., ill.

2496. Nádler István

NÁDLER István gyűjteményes kiállítása, Bp., Műcsarnok, 1985. augusztus 29.-szeptember 29. A kiállítást rend. és a katalógust szerk. Frank János. Bev. Hegyi Lóránd. Bp.: Műcsarnok, 1985 28 p., ill. E **ISM.** GYETVAI Ágnes: Nádler István gyűjteményes kiállítása a Műcsarnokban. = Magyar Nemzet, 1985. szeptember 27. 6.; HOLLÓSI Éva: Farbenpracht und Vibration. = Budapesti Rundschau, 1985. szeptember 16. 9., ill.; LOSONCI Miklós: Nádler István képei. = Új Tükör, 1985. szeptember 15. 3., ill.; SZÉKELY András: Új-vadság, bővülettel. = Népszabadság, 1985. szeptember 11. 7.; TÉSZABÓ Júlia: Nádler-kiállítás a Műcsarnokban. = Kritika, 1985, 11. 37.; VADAS József: Alternatívák. = Élet és Irodalom, 1985. szeptember 13. 12.

2497. Nagy Elemér

BORVENDÉG Béla: [Nagy Elemér]. = Magyar Építőművészet, 1985, 5. 6.

MORAVÁNSZKY Ákos: Egy művés építész halálára. = Élet és Irodalom, 1985. szeptember 20. 8.

MORAVÁNSZKY Ákos: Nagy Elemér (1928-1985). = Magyar Építőművészet, 1985, 5. 6., ill.

N.E.[NAGY Elemér]: A Budapesti Műszaki Egyetem Z. Épülete. Építész: Nagy Elemér. = Magyar Építőművészet, 1985, 2. 32-35., ill. E F G R

NAGY Elemér: Új műegyetemi épület a Duna partján: Tervezői gondok és gondolatok. = Magyar Építőművészet, 1985, 2. 28-31., ill. E F G R

(zay)[ZAY László]: Búcsú Nagy Elemértől. = Magyar Nemzet, 1985. szeptember 9. 7.

2498. Nagy Ernő

NAGY Ernő festőművész és Pató Róza szobrászművész kiállítása, Hatvani Galéria, 1985. október 22.-november 17. Bev. Nagy Ernő, Pató Róza. Hatvan: Hatvani Galéria, 1985 [6] p., ill.

2499. Nagy Gábor

kiáll. Bp., Vigadó Galéria, 1984 > 1985. 2169. **ISM.** SZÉKELY, András: Lyrical surrealism. = The New Hungarian Quarterly, 26, No 98, 1985 189-190., ill.

2500. Nagy László

FRANK János: Nagy László emlékezete. = Kortárs, 29, 1985, 12. 77-78., ill.

SZÉCSI Margit: "Versben bujdosó". = Művészet, 26, 1985, 6. 64., ill.

WÜRTZ Ádám: Nagy László emlékezete. = Kortárs, 29, 1985, 12. 74-76., ill.

2501. Nagy László Lázár

kiáll. Jászberény, Városi Könyvtár, 1985 **ISM.** (A.A.)[ARATÓ Antal]. = Kisgrafika, 14, 1985, 2. 26.; LOSONCI Miklós: Nagy László Lázár "egyszemélyes műhelye". = Kisgrafika, 14, 1985, 3. 19-21, ill.

2502. Nagy Sándor

SPEIDL Zoltán: A szobrászművész [beszélgetés]. = Szülőhelyünk Szabolcs-Szatmár. Szerk. Kopka János. Nyíregyháza: Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács, 1985 329-334.

2503. Nagy Tibor

GULAY István: "A merevebb, kubisztikus világból az oldottabb, puhább formavilág felé tartok" [beszélgetés]. = Ipari Forma, 9, 1985, 4. 10-13., ill.

2504. Nánay Szilamér

NÁNAY Szilamér kiállítása, Szeged, Gulácsy Terem, 1985. szeptember 26.-október 5. Bev. Nánay Szilamér. Bp.: Képcsarnok, 1985 [4] p., ill.

2505. Nemes Endre

BALÁZS István: Mint egy karosszék....: Nemes Endre Stockholm és Pécsen. = Magyar Hírek, 1985. július 27. 48-49., 62. ill. E

EMBER Mária: Kétezer mű Göteborgnak: Svéd lapok Nemes Endre festőművész haláláról. = Magyar Nemzet, 1985. november 16. 8., ill.

MILLROTH, Thomas: Endre Nemes. Stockholm: Liber Förlag, 1985 222 p., ill.

Endre NEMES Múzeum, Pécs: Az állandó kiállítás vezetője A kiállítást rend. és a katalógust írta Romváry Ferenc. Bev. Németh Lajos. Pécs: Janus Pannonius Múzeum, 1985 [68] p., ill.

2506. Németh Anna

NÉMETH Anna keramikus és Penovác Endre festőművész kiállítása, Kiskunhalas, Folyosó Galéria, 1985. április 3.-20. Bev. Penovác Náray Éva, Penovác Endre. Kiskunhalas: Állami Gazdaság, 1985 [16] p., ill.

CSORDÁS Mihály: Korongon épült "fehér házacska". = 7 Nap, 1985. március 15. 33., ill.

2507. Németh János

NÉMETH János kiállítása, Nagyatád, Művelődési Központ, 1985. szeptember 7-29. Bev. Németh János. Nagyatád: Művelődési Központ, 1985 [6] p., ill.

2508. Németh József

SZUROMI Pál: Az anyaföld balladája: Németh József: Tarló. = Tiszatáj, 39, 1985, 1. 89-91., ill.

2509. H.Németh Katalin

H.NÉMETH Katalin grafikusművész kiállítása, Kiszvárd, Rétközi Múzeum, 1985. május 1-26. Bev. H.Németh Katalin. Kiszvárd: Rétközi Múzeum, 1985 [6] p., ill.

2510. Németh Olga

kiáll. Bp., Alföldi Porcelángyár Bemutatóterme, 1985 **ISM.** (pallagi)[PALLAGI Ferenc]: Nosztalgikus alrokokok. = Esti Hírlap, 1985. december 9. 2.

2511. Némethy Mihály

kiáll. Hegyfalu, Szanatórium, 1985 **ISM.** SALAMON Nándor: Németh Mihály szobrai. = Új Tükör, 1985. június 30. 4., ill.

2512. Neuberger Pál

WEHNER Tibor: "Matatás T. Bu Ede körül": Neuberger István festézte. = Művészet, 26, 1985, 8. 13-15., ill.

2513. Neufeld Anna

kiáll. Vác, Hincz Gyula Állandó Gyűjtemény, 1985 **ISM.** LOSONCI Miklós: Neufeld Anna emlékkiállítás. = Új Tükör, 1985. október 6. 4., ill.

2514. Novák Lajos

kiáll. Oroszlány, Művelődési Központ, 1985 **ISM.** WEHNER Tibor: Képzőművészeti krónika. = Új Forrás, 17, 1985, 4. 62-66.

2515. Nyári István

kiáll. Bp., Liget Galéria, 1985 **ISM.** (bán)[BÁN András]: Terek és felületek megbontása: Budapesti kiállításokról. = Magyar Nemzet, 1985. május 23. 7.

2516. Nyáry Éva

KENESSEI András: A megtalált kifejezőeszköz. = Magyar Hírlap, 1985. október 5. 6.

2517. Nyergesi István

kiáll. Tatabánya, Népház Galéria, 1985 **ISM.** WEHNER Tibor: Képzőművészeti krónika. = Új Forrás, 17, 1985, 6. 59-62.

2518. Olajos György

OLAJOS György grafikáinak bemutatója, Bp., Erzsébetvárosi Kiszaléria, 1985. október. Bev. Olajos György. Bp.: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 1985 [4] p., ill.

2519. Olcsai Kiss Zoltán

OLCSAI Kiss Zoltán emlékkiállítás, Bp., Dürer Terem, 1985. augusztus 28.-szeptember 7. Bp.: Képcsarnok, 1985 [4] p., [7] t., ill.

THEISLER György: Kilencven éve született Olcsai Kiss Zoltán. = Művészet, 26, 1985, 11-12. 104., ill.

2520. Olejnyik Ágnes

GALLWITZ Ferenc: Olejnyik Ágnes. = Könyvtáros, 35, 1985, 10. 622., ill.

2521. Onódi Béla

ONÓDI Béla festőművész gyűjteményes kiállítása, Szentendrei Képtár, 1985. július-augusztus. A kiállítást rend. Mucsi András. A katalógust összeáll. Mucsi András, Várhelyi Vanda. Szentendre: Pest Megyei Múzeumok Igazgatója, 1985 [40] p., ill. E G. ism. LOSONCI Miklós: Onódi Béla képei. = Új Tükör, 1985. augusztus 4. 3.

2522. Orbán Dezső

BEDŐ István: Százegy éves forradalom. = Magyar Ifjúság, 1985. július 26. 42., ill.

2523. Orosz István

kiáll. Orosz István és Keresztes Dóra, Bp., Vigadó Galéria, 1985 ism. GYETVAI Ágnes: Ez fantasztikus: Kamaratársak a fővárosban. = Magyar Nemzet, 1985. augusztus 27. 7.; P.SZÜCS Julianna: Műgond. = Népszabadság, 1985. augusztus 17. 7.

OROSZ István grafikus kiállítása, Pécsi Kisgaléria, 1985. január 4-27. Pécs: Pécsi Kisgaléria, 1985 [20] p., ill. ism. HUSZ Mária: Bogarászni való intellektuális kaland. = Művészet, 26, 1985, 7. 63-64., ill.; TUSKÉS Tibor: Orosz István kiállítása. = Új Tükör, 1985. február 3. 3., ill.

2524. Orosz János

KERÉKGYÁRTÓ István: Orosz János. Bp.: Corvina, 1985 83 p., ill. (Corvina műterem) rec. VADAS József: Három a művész. = Könyvvilág, 30, 1985, 12. 37.

OROSZ János festményei, Bp., Ernst Múzeum, 1985. január 25.-február 17. A kiállítást rend. Ratkai Ida. Bev. Marsall László. Bp.: Műcsarnok, 1985 [32] p., ill. E ism. BÁN András: Külöfélé kerülőutak. = Magyar Nemzet, 1985. február 15. 7.; HARANGOZÓ Márta: Álborzalmak festészete. = Esti Hírlap, 1985. január 29. 2.; KERÉKGYÁRTÓ István: Orosz János mai meséi. = Népszava, 1985. február 22. 6.; KOVÁCS Gyula: Mai mesék. = Művészet, 26, 1985, 5. 38-43., ill.; MARSALL László: Levélféle Orosz Jánosról. = Életünk, 22, 1985, 1. 90-91., ill.; SZOKOLAY Sándor: Orosz János képei [megnyitó]. = Új Tükör, 1985. február 24. 24-25., ill.; P.SZÜCS Julianna: Szétvált utak. = Népszabadság, 1985. február 8. 7.; VADAS József: Csapdában. = Élet és Irodalom, 1985. február 8. 12.

2525. Orosz Péter

kiáll. Bp., Stúdió Galéria, 1984 > 2189. ism. FRANK, János: Landscape, ladders, leaves. = The New Hungarian Quarterly, 26, No 99, 1985 175-177., ill.

WAGNER István: Lajtorják, csúzlók, koszorúk: Modern misztikum és tradíció. = Magyar Hírlap, 1985. január 3. 6.

2526. Ősz Ilona

L.S.: Ősz Ilona műtermében [beszélgetés]. = Magyar Hírek, 1985. január 19. 14-15., ill.

2527. Pacsika Emília

kiáll. Szeged, Kupola Galéria, 1985 ism. Sz.P.[SZUROMI Pál]: Profán panoptikum. = Művészet, 26, 1985, 2. 61-62., ill.

2528. Pál Mihály

PÁL Mihály szobrászművész kiállítása, Ráckeve, Savoyai Kastély, 1985. szeptember 13-27. Ráckeve: [k.n.], 1985 [8] p., ill.

2529. Pál Zoltán

kiáll. Bp., Stúdió Galéria, 1985 ism. (bán)[BÁN András]: Formák árnyékában: Szobrászati kiállítások. = Magyar Nemzet, 1985. augusztus 29. 6.; P.SZABÓ Ernő: Kövek, prés alatt. = Magyar Ifjúság, 1985. augusztus 16. 7., ill.

2530. Pápai Éva

L.M.[LOSONCI Miklós]: Kerámiaképekkel Münchenben. = Vasárnapi Hírek, 1985. március 10. 6., ill.

2531. Papp Albert

kiáll. Körmen, Színház Galéria, 1985 ism. SALAMON Nándor: Papp Albert képei. = Új Tükör, 1985. november 24. 4., ill.

kiáll. Tata, Vár, 1984 > 1984. 2199. ism. WEHNER Tibor: Képzőművészeti krónika. = Új Forrás, 17, 1985, 2. 91-93.

2532. O.Papp Gábor

kiáll. Bp., Fiatal Művészek klubja, 1985 ism. LÓSKA Lajos: O.Papp Gábor kiállítása. = Új Tükör, 1985. május 26. 4.; P.SZABÓ Ernő: O.Papp Gábor kiállítása. = Művészet, 26, 1985, 8. 54-55., ill.

2533. Papp Oszkár

PAPP Oszkár: A kezdet kezdetén. = Kultúra és Közösség, 1985, 2. 7-13.

2534. Papp Zsigmond

Cs.Szabó István: A parasztagazda és templomgondnok festő. = Theologiai Szemle, 28, 1985, 5. 318-319.

2535. Patay László

PATAY László gyűjteményes kiállítása, Hatvani Galéria, 1985. szeptember 19.-október 20. Bev. Moldvay Győző. Hatvan: Hatvani Galéria, 1985 [6] p., ill.

2536. Pátkai Ervin

ALBERT Pál: Pátkai Ervin emlékeztetere. = Új Látóhatár, 36, 1985, 3. 391-399.

BARACS Dénes: Pátkai. = Új Tükör, 1985. augusztus 4., 22., ill.

BARACS Dénes: Még egyszer Pátkai. = Új Tükör, 1985. október 6. 45., ill.

E.M.[EMBER Mária]: Meghalt Pátkai Ervin. = Magyar Nemzet, 1985. június 20. 6.

FERDINANDY György: Pátkai Ervin halálára. = Katolikus Szemle, 37, 1985, 3. 284-285.

PÁTKAY Ervin = Magyar Műhely, 22, No 70, 1985 64.

POKORNYI István: Egy szobrászról - gyászkeretben [beszélgetés]. = Magyar Hírek, 1985. szeptember 21. 34-35., ill.

SZÉPFALUSI István: In memoriam Pátkai Ervin. = Bécsi Napló, 6, 1985, 4. 9.

2537. Pátzay Mária

kiáll. Bp., Jókai Klub, 1985 ism. KENESSEI András: Pátzay Mária képei. = Új Tükör, 1985. március 24. 3-4., ill.; LOSONCI Miklós: Válogatás Pátzay Mária festményeiből. = Művészet, 26, 1985, 8. 55-56., ill.

2538. Pátzay Pál

GOSZTONYI József: Pátzay Pál éremművészete + Pátzay Pál érmeinek és plakettjeinek jegyzéke. = Az Érem, 41, 1985, 1. 35-39. 2. 15-18., ill.

KONTHA Sándor: Pátzay Pál. Bp.: Corvina, 1985 94 p., ill. F rec. VADAS József: Három a művész. = Könyvvilág, 30, 1985, 12. 37.

2539. Pauer Gyula

SZÓKE Annamária: Illuzionista törekvések a hetvenes évek magyar művészetében: Pauer Gyula művészete. Szakdolgozat, ELTE Bölcsészettudományi Kar, Művészettörténeti Tan-szék. Bp., 1985

ZÉTÉNYI Zoltán: Szép lány a gipszben. = Magyar Ifjúság, 1985. december 27. 12-13., ill.

2540. Pauli Anna

SZÜCS Eszter: "Mással össze nem téveszthető tervezni" [beszélgetés]. = Ipari Forma, 9, 1985, 3. 20., ill.

2541. Paullkóvics István

VÁRHELYI András: Ha szerencséje van...[beszélgetés]. = Magyar Ifjúság, 1985. szeptember 20. 6-7., ill.

2542. Paulovics László

kiáll. Szatmár, Művészeti Galéria, 1985 ism. ÁGOPCSA Marianna: Szellemi kalandozások. = A hét, 1985. január 10. 6. ill.

2543. Pázmándy Antal

kiáll. Tatabánya, Kemtök Terem, 1984 ism. WEHNER Tibor: Képzőművészeti krónika. = Új Forrás, 17, 1985, 2. 91-93.

2544. Pécsi László

NÉMETH Aladár: Búcsú Pécsi Lászlótól. = A Magyar Képző- és Iparművészek Szövetsége Tájékoztatója, 1985, 1-2. 4-5.

2545. Pekáry István

KRESZ Mária: Magyarország népművészete [Pekáry István gobelinterve]. = Élet és Tudomány, 1985. október 18. 1327-1329., ill.

2546. Péli Tamás

SIMÁNDI Júlia: Furcsa mese, amelynek nincs vége [beszélgetés]. = Nők Lapja, 1985. szeptember 21. 16-17., ill.

2547. Perczel Károly

F.F.: Károly Perczel Herder-Preis für einen Architekten. = Pannonia, 13, 1985, 2. 18-19., ill.

KOMOR Vilma: Itthon és határainkon túl : Beszélgetés a Herder-díjas építésszel. = Magyar Nemzet, 1985. február 26. 5.

PERCZEL Károly kitüntetése. = Dunakanyar, 21, 1985, 1. 56. ill.

PERCZEL Károly visszaemlékezéseiből. = Budapest Főváros Levéltára Közleményei 1984 (1985) 418-426.

SCIPIADES Erzsébet: Honnan ismemék? : Perczel Károly Herder-díja [beszélgetés]. = Új Tükör, 1985. június 2. 17., ill.

2548. Pérelli Zsuzsa

kiáll. Pérelli Zsuzsa és Szilágyi Júlia, Balatonboglár, Kék Kápolna, 1985. ism. VADAS József: A falvédő feláradása. = Élet és Irodalom, 1985. július 19. 13.

2549. Pethő [Petheo] Bela

SWEENEY, J. Gray: Bela Petheo painter of the cebrter of age of extremes. Collegeville : Saint John's University, 1985 96 p., ill.

2550. Picasso, Pablo

SIK Csaba: Picasso. Bp. : Helikon, 1985 58 p., ill. rec. SZÉKELY András = Új Tükör, 1985. október 27. 2.;

TANDORI Dezső: A Picasso-titokig és tovább. = Könyvvilág, 30, 1985, 9. 13., ill.

SIK Csaba: Picasso. = Új Írás, 25, 1985, 4. 118-119.

2551. Pinczehelyi Sándor

LÓSKA Lajos: A jelképi visszatárgyasítása : Beszélgetés Pinczehelyi Sándor. = Művészet, 26, 1985, 10. 44-48., ill.

2552. Platthy György

PLATTHY György festőművész kiállítása, Szombathely, Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ, 1985. október 4.-november 3. Szombathely : Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ, 1985 [4] p., ill.

2553. Pleidell János

NÉMETH Gyula: Mindig van egy kivezető út : Beszélgetés Pleidell János festőművésszel. = Irodalmi Szemle, 28, 1985, 10. 763-766., ill.

PLEIDELL János festőművész kiállítása, Bp., Csók István Galéria, 1985. március 21-30. Bev. Keresztury Dezső. Bp. : Képcsarnok, 1985 [12] p., ill. ism. LOSONCMI Miklós: Pleidell János festményei. = Új Tükör, 1985. március 31. 3., ill.; ZSIGMONDI Mária: A remény festője. = Nők Lapja, 1985. június 1. 16-17., ill.

2554. Plesa, Carol

BANNER Zoltán: Tájak viharban. = Utunk, 1985. szeptember 13. 7.

2555. Plesnivy Károly

POGÁNY Ö. Gábor: Plesnivy Károly (1930-1984). = A Magyar Képző- és Iparművészek Szövetsége Tájékoztatója, 1985, 1-2. 3-4.

2556. Plugor Sándor

FARKAS Árpád: Arcképvázlat lovakkal. = Igaz Szó, 33, 1985, 8. 175-178., ill.

GAZDA József: Plugor Sándor vonalköltészete. = Korunk, 44, 1985, 5. 408-410., ill.

kiáll. Sárvár, 1985. ism. LÁNG Gusztáv: Plugor Sándor grafikái. = Életünk, 22, 1985, 10. 933-939., ill.

2557. Polgár Ildikó

BODNÁR János: A jövő emlékei. = Magyar Hírek, 1985. március 2. 24-25., ill.

2558. Polgár Rózsa

RÓZSA POLGÁR-HARMATI : Imaginäre Textilien, Dominikanerkloster, Frankfurt am Main, September 9-27, 1985. Einl. Alíz Torday. Frankfurt am Main : Evangelische Regionalverband, 1985 [24] p., ill.

2559. Polónyi Károly

P.K.[POLÓNYI Károly]: Díszkút Marcaliban. Építész: Polónyi Károly, szobrász: Kiss Kovács Gyula, Tóth Ernőke. = Magyar Építőművészet, 1985, 5. 42., ill. E F G R

2560. Pomsár János

ARNÓTH Lajos: Gondolatok a Szegedi Könyvtár és Levéltár épületével kapcsolatban. = Magyar Építőművészet, 1985, 1. 27-30., ill. E F G R

P.J.-P.B.[POMSÁR János - PÉTERFIA Borbála]: Szegedi Könyvtár és Levéltár. Vezető építésztervezők: Pomsár János, Péterfia Borbála. = Magyar Építőművészet, 1985, 1. 26-27., ill. E F G R

2561. Popp, Aurel

ALMÁSI Tibor: A közös szeretet. = Utunk, 198. október 1. 7., ill.

2562. Pór Bertalan

MAJOR Ottó: Pór Bertalan centenáriuma. = Major Ottó: Egy nemzet férfikora. Bp. : Szépirodalmi, 1985 219-220.

2563. Probstner János

kiáll. Kaposvár, Somogyi Múzeum, 1985. ism. H. BOGNÁR Zsuzsa: Probstner János kiállítása. = Múzeumi Tájékoztató, 1985, 12. 3.

SÜMEGI György: A rajzoló Probstner János. = Forrás, 17, 1985, 8. 84-85., ill.

2564. Prokop Péter

CSONKA Ferenc: Bányásznapra. = Új Ember, 1985. augusztus 25. 6., ill.

PROKOP Péter állandó kiállítása, Kalocsa. = Új Ember, 1985. május 12. 6., ill.

SZIJ Rezső: Prokop Péter-képtár Kalocsán. = Magyar Nemzet, 1985. május 8. 6.

SZIJ Rezső: Prokop Péter képei a nagyvilágban. = Új Ember, 1985. május 5. 6.

2565. Purificato, Domenico

Dominico PURIFICATO festőművész kiállítása, Bp., Budapest Kiállítóterem, 1985. június 12.-július 28. Bev. Dario Micacchi. Bp. : Budapest Galéria, 1985 [12] p., ill. ism. HARSÁNYI Zoltán: Domenico Purificato kiállítása. = Népszava, 1985. július 5. 6.

2566. Pusztai Ágoston

CHIKÁN Bálint: Rusztikus plasztikák : Pusztai Ágoston samotjai. = Művészet, 26, 1985, 7. 39-41., ill.

2567. Rácz Endre

R.E.[RÁ CZ Endre]: Nyolclakásos épület. Budapest XII., Koszta József u. 19. Építész: Rácz Endre. = Magyar Építőművészet, 1985, 3. 37., ill. E F G R

2568. Rados Kornél

SZABÓ János: Búcsú egy kiváló építészről : Ma temetik Rados Kornélt. = Népszabadság, 1985. június 24. 8.

2569. Ráfael Viktor

HEITLER László: Festőpálya Rév-Komáromtól Bagdadig : Ráfael Viktor életéről és művészetéről. = Új Forrás, 17, 1985, 3. 54-58., ill.

kiáll. Komárom, 1984. ism. WEHNER Tibor: Képzőművészeti krónika. = Új Forrás, 17, 1985, 2. 91-93.

kiáll. Bp., Pataky Galéria, 1984 > 1984. 2235. ism. WEHNER Tibor : Művészet, 26, 1985, 2. 64., ill.

2570. Rahmer de Nagy, Maria [Rá hmer Mária]

FEDOR Ágnes: Mária de Nagy. = Magyar Hírek, 1985. november 9. 6., ill.

2571. Rajmon Mária

RAJMON Mária (Maria Bodurkiewicz) Beszkidek című kiállítása, Bp., Stúdió Galéria, 1985. Bp. : Művészeti Alap, 1985 [6] p., ill.

2572. Raszler Károly

RASZLER Károly grafikusművész kiállítása, Esztergom, Keresztény Múzeum, 1985. május 12.-július 31. A kiállítást rend. Ugrin Emese. Bev. B. Supka Magdolna. Esztergom : Keresztény Múzeum, 1985 [6] p., ill. **ISM.** E. NAGY Lajos: Raszler Károly kiállítása. = Új Tükör, 1985. június 9. 4.; UGRIN Emese: Gondolatok egy kiállítás margójára. = Dunakanyar, 21, 1985, 3. 56-57., ill.; WEHNER Tibor: Képzőművészeti krónika. = Új Forrás, 17, 1985, 5. 67-80.

SZÁSZNÉ Mara: Születésnap beszélgetés Raszler Károllyal. = Kisgrafika, 14, 1985, 12-14., ill.

2573. Regős István

kiáll. Szentendre, Vajda Lajos Stúdió, 1985 **ISM.** GYETVAI Ágnes: Három kiállításról. = Magyar Nemzet, 1985. október 1. 7., k.f.; Indulás Szentendréről. = Esti Hírlap, 1985. szeptember 11. 2.

2574. Reich Károly

REICH Károly: Ceruzarajzok. Bp. : Reich Károly, 1985 41 t. ill.

Reich Károly: Hazafelé. Bp. : Képzőművészeti, 1982 **rec.** SALAMON Nándor = Somogy, 13, 1985, 1. 107-109.

SZÁSZNÉ Mara: Mi a véleménye a kisgrafikáról? : Válaszol Reich Károly. = Kisgrafika, 14, 1985, 1. 27-29.

2575. Reményi Katalin

kiáll. Veszprém, Dési Huber Terem, 1985 **ISM.** SZÉKELY András: Reményi Katalin ékszerai. = Új Tükör, 1985. július 7. 4.

2576. Remsey Jenő György

REMSEY Jenő György (1885-1980) festőművész, író születésének 100. évfordulójára. Szerk. Polónyi Péter. Gödöllő : Városi Helytörténeti Gyűjtemény, 1985 87 p., ill. **tart.** Keserű Katalin: Remsey Jenő a gödöllői művésztelepen. 5-13.; Losonci Miklós: A színes fény költője, Remsey Jenő festői munkássága 1920 után. 15-24.; Hegyi Béla: Remsey Jenő a literátor. 25-34.; Remsey Iván: Apámról. 37-45. Remsey Jenő György életrajza. Összeáll. Remsey Gábor. 47-48.; A Remsey Jenőről szóló irodalom válogatott bibliográfiája. + Remsey Jenő György irodalmi munkássága. 49-54.

2577. Renner Kálmán

kiáll. Bp., Országház Kultúrterem, 1984 > 1984. 2243. **ISM.** MKISS Pál: Renner Kálmán budapesti kiállítása. = Soproni Szemle, 39, 1985, 1. 84-89., ill.

2578. Réti Zoltán

AKVARELLEK Nógrádból : Réti Zoltán festőművész kiállítása, Bp., Dorottya utcai Kiállítóterem, 1985. december 19.-1986. január 11. A kiállítást rend. Baranyi Judit. Bp. : Műcsarnok, 1985 [8] p., ill.

RÉTI Zoltán kiállítása, Bp., Fáklya Klub, 1985. Bev. Kelényi István. Bp. : Fáklya Klub, 1985 [4] p., ill.

2579. Révész László

László RÉVÉSZ László, Pécs, Ifjúsági Ház, 1985. Bev. Petermák Miklós, Bora Gábor, Simon Zsuzsa. Pécs : Ifjúsági Ház, 1985 12 p., [4] t. ill. E

2580. Révész Napsugár

kiáll. Bábolna, Művelődési Ház, 1985 **ISM.** EGRI Mária: Révész Napsugár grafikái. = Új Tükör, 1985. május 12. 3-4., ill.

RÉVÉSZ Napsugár grafikusművész kiállítása, Székesfehérvár, Videoton Oktatási Központ, 1985. október 14.-november 16. Bev. Egri Mária. Székesfehérvár : József Attila Művelődési Központ, 1985 [8] p., ill.

2581. Rhedey, Andre

kiáll. Tatabánya, Népház Galéria, 1984 **ISM.** WEHNER Tibor: Képzőművészeti krónika. = Új Forrás, 17, 1985, 1. 59-62.

2582. Gy. Riba János

Gy. RIBA János emlékkiállítása, Jászberény, Dózsa Művelődési Központ, 1985 november 10-21. A kiállítást rend. Egri

Mária. Jászberény : Dózsa Művelődési Központ, 1985 [4] p., ill.

2583. Riez Adalbert Béla

[LOSONCI Miklós]: Opális színek összhangja : Riez Béla Monte Carlóból. = Vasárnapi Hírek, 1985. július 14. 6.

2584. Rigó László Szabolcs

TÓFALVI Zoltán: Tervező és építész - épületek párbeszéde [beszélgetés]. = Utunk, 1985. november 15. 1., 4.

2585. Roboz Zsuzsi

SOÓS Magda: Roboz Zsuzsi [beszélgetés]. = Magyar Hírek, 1985. június 8. 6., ill.

2586. Roskó Gábor

kiáll. Bp., Stúdió Galéria, 1985 **ISM.** BÁN András: Művek a helyükön. = Magyar Nemzet, 1985. március 2. 8.

FEUER Gábor: Bemutatjuk Roskó Gábor rajzeit. = Élet és Irodalom, 1985. december 13. 12.

2587. Rózsa Anna

MAJOR Ottó: Rózsa Anna emlékkiállítása Kőszegen. = Major Ottó: Egy nemzet férfikora. Bp. : Szépirodalmi, 1985 224-226.

2588. Rozsda Endre

LOSONCI Miklós: Modellből lett világhírű [beszélgetés]. = Vasárnapi Hírek, 1985. július 28. 6.

2589. Rudolf Éva

kiáll. Siófok, Dél-Balaton Kulturális Központ, 1985 **ISM.** TASNÁDI Attila: Járatlan ösvényen. = Népszava, 1985. május 31. 6.

2590. Ruttkai Ferenc

RUTTKAI Ferenc festőművész kiállításának megnyitója, Fehérgyarmati Galéria, 1985. október 18.-november 4. Bev. Gacsó László. Fehérgyarmat : Művelődési Ház, 1985 [4] p., ill.

2591. Ruzsickay György

BAJOR Klára: Embermentő festőművész. = Új Élet, 1985. május 15. 6.

2592. Sági Sándor

kiáll. Bp., Mednyánszky Terem, 1985 **ISM.** PELLIONISZ Valéria: Sági Sándor festményei. = Új Tükör, 1985. november 10. 3., ill.

2593. Sajdik Ferenc

TETTAMANTI Béla: Képszobrok és szoborképek. = Új Tükör, 1985. december 29. 24-25., ill.

2594. Sallai Katalin

SALLAI Katalin Panel c. kiállítása, Budapest Galéria Kiállítóháza, 1985. január 21.-február 18. Bp. : Budapest Galéria, 1985 [4] p., ill.

2595. Salló István

KOVÁCS Gergelyné: Othont teremtő művészet : Salló István szobrászművészről. = Tiszatáj, 39, 1985, 7. 94-96., ill.

KOVÁCS Gergelyné: Salló István munkássága. = Új Forrás, 17, 1985, 1. 63-67., ill.

2596. Samu Géza

SAMU Géza kiállítása, Bp., Óbuda Galéria, 1985. október 15.-december 1. A kiállítást rend. Török Tamás. Bp. : Budapest Galéria, 1985 [16] p., ill. **ISM.** P. SZABÓ Ernő: Samu Géza kiállítása. = Új Tükör, 1985. november 3. 3-4., ill.

VADAS József: A fák is plasztikák [beszélgetés]. = Új Tükör, 1985. december 1. 27., ill.

2597. Sarkadi Péter

LENGYEL András: Bemutatjuk Sarkadi Péter grafikáit. = Élet és Irodalom, 1985. október 18. 12.

2598. Sarkantyú Judit

SARKANTYÚ Judit, Sarkantyú Mihály, Sarkantyú Simon kiállítása, Bp., Csontváry Terem, 1985. október 10-18. Bev. Sarkantyú Judit, Sarkantyú Mihály, Sarkantyú Simon. Bp. : Képcsarnok, 1985 [4] p., [3] t., ill.

2599. Sáros András Miklós

SINKOVITS Péter: Hétköznap reneszánsz : Beszélgetés Sáros András Miklóssal. = Művészet, 26, 1985, 10. 49-53., ill.

2600. Sárváry Katalin

kiáll. Bp., Dorottya utcai Kiállítóterem, 1985. **ism.** VADAS József: Szabás szabadság. = Élet és Irodalom, 1985. november 1. 12.

2601. Sass Géza

kiáll. Sass Géza és E. Szabó László, Bp., Vigadó Galéria, 1985. **ism.** BALOG János: E. Szabó László és Sass Géza kiállítása. = Új Tükör, 1985. augusztus 4. 4.; VADAS József: Széket vegyenek. = Élet és Irodalom, 1985. július 12. 12.

2602. Schäffer Judit

kiáll. Schäffer Judit és Kézdi Lóránt, Tatabánya, Népház Galéria, 1984. **ism.** WEHNER Tibor: Képzőművészeti krónika. = Új Forrás, 17, 1985, 2. 91-93.

2603. Scholz Erik

SCHOLZ Erik festőművész kiállítása, Pécs, Képcsarnok Bemutatóterem, 1985. március 4-18. Bp.: Képcsarnok, 1985 [4] p., ill.

2604. Schöffer, Nicolas

PALUGYAI István: Kinetikus tervek [beszélgetés]. = Új Tükör, 1985. március 3. 26., ill.

POKORNY István: Nem lehet autópályán lovaskocsival hajítani [beszélgetés]. = Magyar Hírek, 1985. május 11. 13., ill.

2605. Schönberger Armand

SCHÖNBERGER Armand festőművész emlékkiállítása, Bp., Magyar Nemzeti Galéria, 1985. szeptember. A kiállítást rend. András Edit, Plesznivny Edit. A műtárgyjegyzéket összeáll. a bevezetőt írta András Edit. Bp.: Magyar Nemzeti Galéria, 1985 [6] p., ill. E. **ism.** CSAPO György: Schönberger. = Új Tükör, 1985. október 6.; HARANGOZÓ Márta: Egy jeles ismeretlen. = Esti Hírlap, 1985. szeptember 30. 2.; SZÉKELY András: Egy szelíd aktivista. = Népszabadság, 1985. október 4. 7.

2606. Segesdi György

FÁBIÁN László: A ritmus jegyében : Segesdi György plasztikái. = Művészet, 26, 1985, 11-12. 22-27., ill.

2607. Seidler, Harry

HARRY SEIDLER osztrák származású ausztrál építészmunkásságát bemutató kiállítás, Bp., Magyar Építőművész Szövetség, 1985. február 18-28. Bp.: Magyar Építőművész Szövetség, 1985 [4] p., ill.

2608. Siflis András

SEBŐK Zoltán: Egy képzeletbeli kiállítás képei : Siflis András világa. = 7 Nap, 1985. február 22. 30.

2609. Simon Ferenc

BAKONYVÁRI M. Ágnes: Simon Ferenc. Bp.: Magyar Média, 1985 14 p., ill. (Művészet kismonográfia-sorozat; 1.)

2610. Simonka, Georges

KONTHA Sándor: Képző. = Élet és Irodalom, 1985. január 4. 9.

KONTHA Sándor: Lezártul a képűgy. = Élet és Irodalom, 1985. március 1. 2.

2611. Sinkó István

SINKÓ István grafikusművész "Jegyzetek" c. kiállítása, Bp., Stúdió Galéria, 1985. augusztus 14.-szeptember 8. [4] p., ill. **ism.** GYETVAI Ágnes: Ez fantasztikus : Kamaratársak a fővárosban. = Magyar Nemzet, 1985. augusztus 27. 7.; SZEMADÁM György: Egy "fiatal" képzőművész. = Művészet, 26, 1985, 11-12. 101-102., ill.

2612. Sipos György

BUGÁR-MESZÁROS Károly: A makói Kálvin téri bővítésről. = Magyar Építőművészet, 1985, 5. 41., 47. ill. E F G R S.Gy. [SIPÓS György]: Kun Béla Általános Iskola bővítése, Makó. Építész: Sipos György. = Magyar Építőművészet, 1985, 5. 40-41., ill. E F G R

2613. Sitte, Willi

KARCAGI Katalin: Grünewald, Dürer, Cranach öröksége : Kamaratársai beszélgetés Willi Sittével. = Magyar Hírlap, 1985. november 10. 4.

2614. Soltész Albert

TÓTH Ervin: Soltész Albert művészetéről. = Alföld, 36, 1985, 9. 94-96., ill. 1

2615. Soltész György

SOLTÉSZ György fémpipari formatervező kiállítása, Bp., Dorottya utcai Kiállítóterem, 1985. február 7.-március 2. Bev. Soltész György. Bp.: Műcsarnok, 1985 [12] p., ill. **ism.** CSATÁR Imre: Valami indul? : Gondolatok Soltész György formatervezőtárlata nyomán. = Magyar Nemzet, 1985. február 12. 7.; DARITS Ágnes: Ötvözdés. = Művészet, 26, 1985, 11-12. 99-100.; R.Gy. [RÓZSA Gyula]: Illetéktelen kritika. = Népszabadság, 1985. március 1. 7.; VADAS József: A divat nem üdvözít. = Élet és Irodalom, 1985. március 1. 12.

2616. Solymári Walkó László

T.S. [TÓTH Sándor]: Solymári Walkó László emlékének. = Új Ember, 1985. március 31. 4., ill.

2617. Somogyi Árpád

T.A. [TASNÁDI Attila]: Fényes szelek nemzedéke : Somogyi Árpád. = Népszava, 1985. március 4. 6.

2618. Somogyi Győző

kiáll. Kecskeméti Galéria, 1985. **ism.** VADAS József: Mágia, varázslat nélkül. = Élet és Irodalom, 1985. május 31. 13. SOMOGYI Győző kiállítása, Bp., Óbudai Pincegaléria, 1985. november 11.-december 1. Bev. Lóska Lajos. Bp.: Óbudai Pincegaléria, 1985 [4] p., ill. **ism.** LÓSKA Lajos: Somogyi Győző kiállítása. = Új Tükör, 1985. december 8. 3., ill. MAGYAR hadviselés : Somogyi Győző kiállítása, 1985. A kiállítást rend. Egri Mária. Bev. Katona Tamás. Veszprém : Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, 1985 24 p., ill.

2619. Somogyi József

BARTHA Tibor: Somogyi József köszöntése [Főgondnoki beiktatása alkalmával]. = Református Egyház, 37, 1985, 1. 2-3.

HARANGOZÓ Márta: Lelkekhez kapcsolódik az emlékezés: Új szobráról szól Somogyi József [A háború és fasizmus áldozatainak emlékműve, 1939-1945]. = Esti Hírlap, 1985. február 13. 2.

HERMÁN Tibor: "Embernek embert, önmagunkat adni..." [Kubikus, Hódmezővásárhely] = Reformátusok Lapja, 1985. január 27. 4., ill.

ILLÉS Jenő: Mementó hősökért és áldozatokért [A háború és fasizmus áldozatainak emlékműve, 1939-1945]. = Budapest, 23, 1985, 4. 23., ill.

KÁLLAI Gyula: Emlékmű a Gesztenyes-kertben [A háború és fasizmus áldozatainak emlékműve, 1939-1945]. = Művészet, 26, 1985, 4. 26-27., ill.

K.E. [KESERŐ Ernő]: Az emlékmű [A háború és fasizmus áldozatainak emlékműve, 1939-1945]. = Magyar Nemzet, 1985. február 2. 5.

KLOSS Andor: A bizonyosság keresése : Beszélgetés Somogyi Józseffel. = Műhely, 8, 1985, 1. 57-64.

SOMOGYI József: Az Isten és a haza szolgálatában : Főgondnoki székfoglaló beszéd. = Confessio, 9, 1985, 1. 3-6., ill.

SOMOGYI József: Székfoglaló beszéd. = Református Egyház, 37, 1985, 1. 1-2.

2620. Soós Tamás

FRANK János: Action gratuite? = Élet és Irodalom, 1985. május 31. 12.

kiáll. Bp., Helikon Galéria, 1985. **ism.** (bán) [BÁN András]: Régi lemezek : Kamarakiállításokról. = Magyar Nemzet, 1985. június 7. 6.

SOÓS Tamás kiállítása, Bp., Stúdió Galéria, 1985. Bev. Simon Zsuzsa. Bp.: Művészeti Alap, 1985 [12] p., ill. **ism.** GYETVAI Ágnes: A jelek jelentése. = Magyar Nemzet, 1985. október 17. 6.

2621. Soproni Stücker Károly

MOLLA Y Károly: Soproni Stücker Károly szobrászművész 75 éves. = Soproni Szemle, 39, 1985, 2. 178-182., ill.

- 2622. Sós László - Kemény Éva (So-Ky)**
kiáll. Bp., Magyar Munkásmozgalmi Múzeum, 1985 *ism.*
LOSONCI Miklós: Felkiáltójelek a múzeumban. = Vasárnapi Hírek, 1985. augusztus 11. 7.
- 2623. Stagnoli, Antonio**
BALVÁNYOS Huba: Antonio Stagnoli. = Palócföld, 19, 1985, 5. 39-43., ill.
- STAGNOLI, Antonio**, Salgótarján, Nógrádi Sándor Múzeum, 1985. január 11.-február 25. Budapest, Dorottya utcai Kiállítóterem, 1985. március 7-24. Kecskemét, Erdei Ferenc Művelődési Központ, 1985. május 5. -június 3. Bev. Gianfranco Bruno. Salgótarján: Nógrádi Sándor Múzeum, 1985 [24] p., ill. *ism.* TÖLGYESI Katalin: Antonio Stagnoli grafikái. = Új Tükör, 1985. június 16. 4.
- 2624. Stefanovits Péter**
kiáll. Bp., Újpesti Mini Galéria, 1985 *ism.* LÓSKA Lajos: Stefanovits Péter grafikái. = Új Tükör, 1985. április 7. 4.
- 2625. Steiner Endre**
STEINER Endre szobrászművész kiállítása, Bp., Csepel Galéria, 1985. november 4.-december 1. Bev. Csorba Mária. Bp.: Csepel Galéria, 1985 [6] p., ill. *ism.* GYETVAI Ágnes: Kéthavi kiállítási napló Csepelről. = Magyar Nemzet, 1985. november 26. 6.; SZÉKELY András: Steiner Endre szobrai. = Új Tükör, 1985. november 24. 3-4., ill.
- 2626. Stettner Béla**
kiáll. Bp., Fészek Művészklub, 1985 *ism.* ARATÓ Antal: In Memoriam Stettner Béla. = Kisgrafika, 14, 1985, 2. 25.
- TURÓCZY Rozália**: Stettner Béla emléklapjai Arany Jánosról. = Kisgrafika, 14, 1985, 1. 20-23., ill.
- 2627. Stirling, James**
Stirling, James: Bauten und Projekte 1950-1983. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1984 rec. M.Á. [MORAVÁNSZKY Ákos] = Magyar Építőművészet, 1985, 5. 64.
- 2628. Stojanović-Maurits, Mirjana**
SZAKOLCZAY Lajos: Mirjana Stojanović-Maurits rajzai. = Új Forrás, 17, 1985, 1. 57-58., ill.
- 2629. Stulber Zsuzsa**
BAKONYVÁRI M. Ágnes: A mese valósága. = Magyar Ifjúság, 1985. szeptember 20. 28-29., ill.
- kiáll. Vác, Könyvtár Galéria, 1985 *ism.* BAKONYVÁRI M. Ágnes: Stulber Zsuzsa grafikusművész kiállítása. = Új Tükör, 1985. szeptember 22. 4., ill.
- 2630. Sütő Petre Rozália**
JÓZSA T. István: Ezerszög egy mondanivalója. = A hét, 1985. február 21. 7., ill.
- KRIZSÁN Géza**: Olvasmányok és napok [beszélgetés]. = A hét, 1985. december 5. 10-11., ill.
- 2631. Sváby Lajos**
KENESSEI András: Sváby Lajos, Erdemes művész 1985. = Magyar Hírlap, 1985. április 18. 6.
- 2632. Svetnik, Bernd**
kiáll. Dorottya utcai Kiállítóterem, 1985 *ism.* SZÉKELY András: Bernd Svetnik akvarelljei. = Új Tükör, 1985. január 27. 4., ill.; WAGNER István: Akt itt, akt ott. = Magyar Hírlap, 1985. január 28. 6.
- 2633. Swierklewicz Róbert**
kiáll. Kaposvár, Somogyi Múzeum, 1985 *ism.* SWIERKIEWICZ Róbert: [Kaposvári kiállításra elé]. = Múzeumi Tájékoztató, 1985, 5. 14-17., ill.
- 2634. Swierzy, Waldemar**
Waldemar Swierzy, Pécsi Galéria, 1985. március 8-31. Pécs: Pécsi Galéria, 1985 [8] p., ill. *ism.* HUSZ Mária: Waldemar Swierzy plakátjai. = Új Tükör, 1985. április 14. 3-4., ill.
- 2635. Sylvester Győző**
SZEKERNYÉS János: Zsil völgyi motívumok [beszélgetés]. = A hét, 1985. április 18. 5., ill.
- 2636. Szabados János**
kiáll. Miskolc, Szőnyi István Terem, 1985 *ism.* POGÁNY Gábor: Szabados János képei. = Új Tükör, 1985. december 8. 3.
- 2637. Gy.Szabó Béla**
BODOR Pál: Gyésszabó. = Élet és Irodalom, 1985. december 6. 12.
- CZINE Mihály**: Munka és művészet: Gy. Szabó Béla nyolcvan éves. = Népszava, 1985. szeptember 3. 6.
- FÁBIÁN Gyula**: Gy. Szabó Béla emléke: Sírbeszéd írásban. = Magyar Hírlap, 1985. december 20. 9.
- FÁBIÁN Gyula**: Gy. Szabó Béla: Jelenések könyve fametszet sorozatáról. = Confessio, 9, 1985, 3. 104-110.
- (fekete): Bőséges és nemes termés: Gy. Szabó Béla köszöntése. = Új Ember, 1985. szeptember 8. 6.
- HAJDU Győző**: Könnyező embéma: Búcsú Gy. Szabó Bélától. = Igaz Szó, 33, 1985, 12. 565-566., ill.
- HORVÁTH György**: Gy. Szabó Béla emlékezete = Reformátusok Lapja, 1985. december 22. 9., ill.
- (k.k.) [KISS Károly]: Gy. Szabó Béla születésnapjára. = Magyar Nemzet, 1985. augusztus 27. 7.
- KISS Károly**: Fekete és fehér. = Magyar Nemzet, 1985. december 21. 8.
- LÁSZLÓFFY Aladár**: Gy. Szabó Béla (1905-1985). = Utunk, 1985. december 6. 3., ill.
- MEGHALT Gy. Szabó Béla**. = Magyar Hírlap, 1985. december 2. 7.
- MEGHALT Gy. Szabó Béla**. = Magyar Nemzet, 1985. december 2. 4.
- MURÁDIN Jenő**: Zengő líraiságú képek mestere. = Új Tükör, 1985. szeptember 8. 10., ill.
- POLGÁRDY Géza**: Gy. Szabó Béla budapesti kiállítása. = Új Tükör, 1985. december 8. 45., ill.
- POLGÁRDY Géza**: Gy. Szabó Béla halálára. = Új Ember, 1985. december 15. 6.
- POLGÁRDY Géza**: Gy. Szabó Béla köszöntése. = Reformátusok Lapja, 1985. szeptember 1. 6., ill.
- SEMSEY Andor**: Köszöntjük a 80 éves Gy. Szabó Bélát. = Kisgrafika, 14, 1985, 3. 10-11., ill.
- Sz. A. [SZÉKELY András]**: Gy. Szabó Béla temetésére. = Népszabadság, 1985. december 5. 7.
- TERÉNYI Edit**: Esti beszélgetések: A 80 éves Gy. Szabó Béla köszöntése. = Utunk, 1985. augusztus 30. 7., ill.
- 2638. B.Szabó Edit**
B. SZABÓ Edit szobrászművész (1938-1975) állandó kiállítása, Sátoraljaújhely, Városi Galéria. A kiállítást rend. Pál Mihály. A katalógust szerk. Mucsi András. Sátoraljaújhely: Városi Tanács, 1985 [12] p., ill. *ism.* VÉGVÁRI Lajos: B. Szabó Edit emlékkiállítása. = Népszava, 1985. szeptember 6. 6.
- 2639. L.Szabó Erzsébet**
SZÚCS Eszter: "Jó kapcsolatot teremtettem az üvegfüvökkel" [beszélgetés]. = Ipari Forma, 9, 1985, 3. 19., ill.
- 2640. Szabó István építész**
RUFFY Péter: Feltámadás farkasréten [Bp., XII. Hegyalja út, R.k. templom]. = Ruffy Péter: A türelem ösvényén. Bp.: Szépirodalmi, 1985 437-441.
- 2641. Szabó István festő**
LOSONCI Miklós: Két esztergomi festő. = Új Forrás, 17, 1985, 2. 89., ill.
- 2642. Szabó István szobrász**
kiáll. Hódmezővásárhely, Tornyai János Múzeum, 1985 *ism.* TASNÁDI Attila: Táncról, zenéről - a képzőművészet nyelvéen. = Népszava, 1985. február 1. 6.
- 2643. Szabó Iván**
HAVASI János: Kinek van pénze köre? [beszélgetés]. = Élet és Irodalom, 1985. május 17. 7.
- 2644. Szabó János**
kiáll. Bp., ELTE Bölcsészklub, 1985 *ism.* ifj. BAKÁCS Tibor: "En nem ilyennek képzeltem a rendet". = Egyetemi Lapok, 1985. július 29. 6., ill.

2645. Szabó Kinga

SZABÓ Kinga keramikusművész kiállítása, Bp., Pataky Galéria, 1985. szeptember 24.-november 3. Bev. Domanovszky György. Bp.: Budapest Galéria, 1985 8 p., ill. E

2646. Szabó Lajos

SZABÓ Lajos festőművész kiállítása, Nagykanizsa MN Helyőrségi Klub, 1985. április 1-16. Bev. Kisfaludi Stróbl Zsigmond. Nagykanizsa: Helyőrségi Klub, 1985 [4] p.

2647. E. Szabó Margit

LOSONCI Miklós: Szőnyegek Milánóban. = Vasápmi Hírek, 1985. május 26. 6.

2648. Szabó Tamás

SZABÓ Tamás szobrászművész kiállítása, Bp., Dorottya utcai Kiállítóterem, 1985. július 25.-augusztus 17. A kiállítást rend. a katalógust szerk. Udvary Ildikó. Bp.: Műcsarnok, 1985 [8] p., ill. ism. (bán) [BÁN András]: Formák ányékában: Szobrászati kiállítások. = Magyar Nemzet, 1985. augusztus 29. 6.; VADAS József: Görbe szemmel. = Élet és Irodalom, 1985. augusztus 16. 13.

2649. Szabó Vladimír

NÁDOR Tamás: Az emlékezés tava: 10 kérdés Szabó Vladimírhoz. = Magyar Ifjúság, 1985. április 26. 32-34., ill. SZABÓ Vladimír, Balassagyarmat, Palóc Múzeum, 1985. június-szeptember. A kiállítást rend., bev. Kratochvíl Mimi. Balassagyarmat: Palóc Múzeum, 1985 [24] p., ill. ism. RÉTI Zoltán: Szabó Vladimír kiállításának megnyitója. = Balassagyarmati Honismereti Híradó, 7, 1985. 2. 22-27., ill.

2650. Szabó Zoltán

ACSAY Judit: "Legszívesebben az eget festeném meg." : Beszélgetés Szabó Zoltánnal. = Művészet, 26, 1985, 2. 36-41., ill.

2651. Szabolcs Péter

CSAPÓ Ida: A mű marad [beszélgetés]. = Új Tükör, 1985. február 3. 27., ill.

SZABOLCS Péter szobrászművész "Szeretet-szerelem" c. kiállítása, Bp., Dürer Terem, 1985. február 13-23. Bev. Szabolcs Péter. Bp.: Képcsarnok, 1985 [6] p., ill. ism. POGÁNY Gábor: Szabolcs Péter szobrai. = Új Tükör, 1985. február 17. 3-4., ill.

2652. Szajkó István

ÁROKSZÁLLÁSI Károly: "Életkedvem a munkámtól függ" [beszélgetés]. = 7 Nap, 1985. február 8. 32., ill.

DURANCI, Béla: A kibontakozás felé. = Hid, 49, 1985, 7-8. 1077-1078., ill.

2653. Szakál Ernő

RÁCZ T. János: Alla prima. = Népszabadság, 1985. október 26. 8.

2654. Szalatnyay József

(fa-ba): "...csak az a kép maradandó..." : Vázlat Szalatnyay Józsefről. = Hevesi Szemle, 13, 1985, 4. 50-51., ill.

SZALATNYAY József festőművész kiállítása, Zalaegerszeg, Kisfaludi Stróbl Terem, 1985. október 24.-november 2. Bev. D. Fehér Zsuzsa. Bp.: Képcsarnok, 1985 [4] p., ill. ism. LOSONCI Miklós: Szalatnyay József gyűjteményes tárlata. = Új Tükör, 1985. augusztus 18. 3-4., ill.; TASNÁDI Attila: Szalatnyay József számadása. = Népszava, 1985. augusztus 9. 6.; VALACHI Anna: A portréfestő és modellje. = Magyar Hírlap, 1985. augusztus 28. 6.

VESZPRÉMI Miklós: "Szalatnyay (Szepe) József festőművész". [beszélgetés]. = Magyar Nemzet, 1985. november 25. 5., ill.

2655. Szalay Lajos

BAKONYI Péter: A valóság szolgája [beszélgetés]. = Kortárs, 29, 1985, 4. 122-138., ill.

BOLDIZSÁR Iván: Szalay Lajos a Nemzeti Galériában. = Boldizsár Iván: Szülőföldünk Európa. Bp.: Szépirodalmi, 1985 304-307.

kiáll. Bp., Vigadó Galéria, 1984 > 1984. 2299. ism. P. SZABÓ Ernő: Az igazság törvénye szerint. = Művészet, 26, 1985, 2. 6-9., ill.

2656. Szamaradzsev, Ljubomir

kiáll. Bp., Bolgár Kultúra, 1985 ism. TASNÁDI Attila: Évadnyitó tárlat a Bolgár Kultúrában. = Népszava, 1985. szeptember 1. 6.

2657. Szántó Pál

kiáll. Bp., Fészek Galéria, 1985 ism. URY Ibolya: Szántó Pál kiállítása. = Új Ember, 1985. december 8. 6.

2658. Szántó Piroska

HONTI József: Vas István és Szántó Piroska a Hungaria Irodalmi Kávéházban. = Magyar Nemzet, 1985. március 27. 10.

SZABÓ György: Szántó Piroska. Bp.: Képzőművészeti, 1985 62 p., XVI t., ill. (Mai magyar művészet)

Szántó Piroska: Bálám szamara. Bp.: Szépirodalmi, 1982 > 1984. 2302. rec. KARTAL Zsuzsa: Emberarcú állatok, virágok. = Művészet, 26, 1985, 4. 42-43., ill.; KÓHÁTI Zolt: Megszólal a kép. = Esti Hírlap, 1985. május 17. 2. SZÁNTÓ Piroska kiállítása grafikaiból, Vác, Madách Imre Művelődési Központ, 1985. november 14.-december 2. Bev. Szántó Piroska, Vas István, Szabó György. Vác: Madách Imre Művelődési Központ, 1985 [12] p., ill.

2659. Szántó Tibor

MAJOR Ottó: Az egyszerűség művészete. = Major Ottó: Egy nemzet férfikora. Bp.: Szépirodalmi, 1985 227-229.

PÁL-VÖLGYI Endre: A könyvtárosok sokat tudnának segíteni az igények feltárásában [beszélgetés]. = Könyvtáros, 35, 1985, 6. 332-337., ill.

2660. Szász Endre

ÁCS Zoltán: Hollóháza messze van [beszélgetés]. = Magyar Ifjúság, 1985. február 22. 9-11., ill. hoz. Hollóházi Üzemi KISZ Bizottság: Fazekas József; Vágási Mária. = Magyar Ifjúság, 1985. április 12. 41.; április 26. 57.; május 24. 41. ILL.ÉS Jenő: A kísérletező ember: Szász Endre és a porcelán. = Művészet, 26, 1985, 10. 38-43., ill.

Menyhárt László: Szász Endre. Bp.: Corvia, 1983 rec. TERÉNYI Zoltán: Szász Endre és Czöbel Béla albumáról. = Somogy, 13, 1985, 2. 98-99.

TÓTH Dezső: Szász Endre művei előtt [Kaposvár, Somogy Megyei Tanács épülete]. = Somogy, 13, 1985, 1. 88-90.

2661. Szávostz Katalin

kiáll. Tatabánya, Kemtök Terem, 1985 ism. WEHNER Tibor: Képzőművészeti krónika. = Új Forrás, 17, 1985, 6. 59-62.

2662. Széchy Béla

P. SZABÓ Ernő: Fényképek és plasztikus képek [beszélgetés]. = Magyar Ifjúság, 1985. június 14. 25-26., ill.

2663. SZÉCSI András

GÁLFALVI Sándor: Szécsi András hazatérése. = Utunk, 1985. április 5. 7., ill.

SÜTŐ András: A korszerű-szemű festő. = Hevesi Szemle, 13, 1985, 1. 40-41., ill.

2664. Szejke Vilmos

ALMÁSI Tibor: Szejke Vilmos, Szatmár. = Utunk, 1985. október 11. 7., ill.

2665. Székely Pierre

BOLDIZSÁR Iván: Székely Pierre szobrász és Kolos-Vary Zsigmond festő. = Boldizsár Iván: Szülőföldünk Európa. Bp.: Szépirodalmi, 1985 308-310.

2666. Székely Erzsébet

kiáll. Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 1984 ism. KOCZOGH Ákos: Szekeres Erzsébet falképei. = Új Tükör, 1985. január 13. 3-4., ill.

2667. Székely Vera

SZÉKELY Vera, Pécsi Galéria, 1985. május 3-27. A kiállítást rend. Székely Vera, Pinczehelyi Sándor. Bev. Lantos Ferenc. Pécs: Pécsi Galéria, 1985 [16] p., ill.

2668. Szekeres Mihály

SZÜCS Eszter: "Az a nagyszerű, hogy mindent csinálhatok" [beszélgetés]. = Ipari Forma, 9, 1985, 3. 21., ill.

2669. Székely Piroska

kiáll. Szombathely, Forradalmi Múzeum, 1985. ism. LOSONCI Miklós: Székely Piroska grafikái. = Új Tükör, 1985. január 20. 4., ill.

2670. Szélpál Árpád

SZÉLPÁL Árpád kiállítása, Bp., Dorottya utcai Kiállítóterem, 1985. november 14.-december 7. Bev. Szélpál Árpád, Szabó Júlia, Ferch Magda. Bp.: Műcsarnok, 1985 44 p., ill. F. ism. VADAS József: Al-világ. = Élet és Irodalom, 1985. december 6. 13.

2671. Szenes Árpád

B.L.E.[BAJAMI Lázár Endre]: Szenes Árpád halálára. = Új Tükör, 1985. január 27. 26.

KURUCZ Gyula: Kései sirató. = Új Tükör, 1985. augusztus 11. 27., ill.

PASSUTH Krisztina: Szenes Árpád (1897 Bp.-1985 Párizs). = Irodalmi Újság, 36, 1985, 2. 22.

2672. Szenes Zsuzsa

SZENES Zsuzsa, Bp., Műcsarnok, 1985. május 17.-június 23. A kiállítást rend. Herczeg Ibolya. Bev. Kovalovszky Márta. Bp.: Műcsarnok, 1985 [24] p., ill. E. ism. (Antalfi)[ANTALFI Mária]: Szenes Zsuzsa művészetéről. = Új Élet, 1985. július 1. 4.; A.G.[ATTALAI Gábor]: Szenes Zsuzsa kiállítása. = Művészet, 26, 1985, 11-12.; BÁN András: Szenes Zsuzsa tárlata a Műcsarnokban. = Magyar Nemzet, 1985. június 20. 7.; KENESSEI András: A szomszéd kertje zöldbe. = Magyar Hírlap, 1985. június 18. 6.; SZÉKELY András: A szétfoszott korlát. = Népszabadság, 1985. június 5. 7.; TORDAY Alíz: Titkosírás. Új Tükör, 1985. május 5. 27., ill.; VADAS József: Borítékoltnak művek. = Élet és Irodalom, 1985. június 7. 12.

2673. Szentgyörgyi József

KRUNÁK Emese: A színek bővületében. = Szentgyörgyi József festészetéről. = Művészet, 26, 1985, 8. 16-19., ill.

2674. Szent Ernő

SZUROMI Pál: Törékeny egyensúly. = Szent Ernő grafikáiról. = Tiszatű, 39, 1985, 10. 95-96., ill.

2675. Szentiványi Károly

SZENTIVÁNYI Károly festőművész kiállítása, Győr Városi Könyvtár Galériája, 1985. október 30.-november 30. A kiállítást rend. Salamon Nándor. Bev. Szentiványi Károly. Győr: Városi Könyvtár, 1985 [12] p., ill. (A Győri Városi Könyvtár kiállítási katalógusai; 23.)

2676. Szentmiklóssy Erzsébet

SZENTMIKLÓSSY Erzsébet kiállítása, Debrecen, Alföldi Nyomda, 1985. Bev. Gazda László. Debrecen: Alföldi Nyomda, 1985 [16] p., ill.

2677. Szervátiusz Tibor

EKE Károly: Ékszerlett az életfa [beszélgetés]. = Forrás, 17, 1985, 1. 83-86., ill.

FELAVATTÁK Nagy László síremlékét. = Magyar Nemzet, 1985. július 18. 7.

TAMBUR Aranka: Életfa [Csongrád]. = Élet és Tudomány, 1985. június 24. 767., ill.

2678. Szilágyi Ildikó

SZÉKELY András: Ötvösszobrok. = Új Tükör, 1985. február 17. 27., ill.

2679. Szilágyi Jolán

-esse-[KENESSEI András]: Szilágyi Jolán. = Magyar Hírlap, 1985. június 15. 7.

OELMACHER Anna: Kilencven éve született Szilágyi Jolán. = Népszabadság, 1985. június 15. 15.

(-s): Emlékezés Szilágyi Jolánra. = Magyar Nemzet, 1985. június 15. 9.

THEISLER György: Kilencven éve született Szilágyi Jolán. = Művészet, 26, 1985, 9. 64., ill.

2680. Szilvássy István

P.SZABÓ Ernő: Gyerekjáték? [beszélgetés]. = Magyar Ifjúság, 1985. január 4. 6-7., ill.

ELEK Lenke - TAMÁS Mihály: "Gyűlölöm a kirakatok lélektelen, giccses, műanyag portékáit..." [beszélgetés]. = Ipari Forma, 9, 1985, 5. 12-18., ill.

2681. Szilvitzky Margit

FÖLDES Anna: A farmertől az ünneplőig, a butiktól a hangversenyteremig. = Szilvitzky Margit a divatról és a szépről [beszélgetés]. = Földes Anna: Beszélgetni jó. Bp.: Móra, 1985 60-68.

2682. Szirányi István

kiáll. Bp., Stúdió Galéria, 1984. ism. PATAKI Gábor: Transz(szibériai) avantgarde. = Művészet, 26, 1985, 7. 60-61., ill.

2683. Szirtes János

(bán)[BÁN András]: Budapesti és pesti bemutatók. = Magyar Nemzet, 1985. március 22. 5.

kiáll. Bp., Liget Galéria, 1985. ism. (bán)[BÁN András]: Zaj és csend. = Magyar Nemzet, 1985. március 8. 7.

2684. Szlaukó László

BÁN András: Bemutatjuk Szlaukó László grafikáit. = Élet és Irodalom, 1985. május 3. 13.

SZLAUKÓ László Bőrszobrok című kiállítása, Leninváros, Derkovits Művelődési Központ, 1985. Bev. Szlaukó László. Leninváros: Derkovits Művelődési Központ, 1985 [leporolól]

2685. Szmlrnov, Igor

T.B.: A Don Quijote-sorozatból. = Új Tükör, 1985. június 30. 26., ill.

2686. Szobotka Imre

SÁRKÁNY József: Szobotka Imre művészete az 1910-es években. Szakdolgozat, ELTE Bölcsészettudományi Kar, Művészettörténeti Tanszék. Bp., 1985

2687. Szónyi Gyula

kiáll. Bp., Paál László Terem, 1985. március 14-22. ism. BRESTYÁNSZKY Ilona: Szónyi Gyula. = Nők Lapja, 1985. március 16. 16-17., ill.

2688. Szónyi István

RÓBERT Miklós: Szónyi István mentőakciói. = Új Élet, 1985. október 15. 3.

kiáll. Bp., Vigadó Galéria, 1984 > 1984. 2327. ism. VÉGVÁRI, Lajos: The commemorative exhibition of István Szónyi. = The New Hungarian Quarterly, 26, No 97, 1985 191-193., ill.

SZÓNYI István festményei, Miskolc, Herman Ottó Múzeum-Papszer, 1985. szeptember 27.-november 30. A kiállítást rend. Goda Gertrúd. Bev. Végvári Lajos. Miskolc: Herman Ottó Múzeum, 1985 [6] p., ill.

2689. Szörtsey Gábor

BÁN András: Bemutatjuk Szörtsey Gábor grafikáiról. = Élet és Irodalom, 1985. május 24. 13.

2690. Szurcsik János

SZURCSIK János festőművész kiállítása, Simontornya, Vár, 1985. május 3.-szeptember 30. Simontornya: Vármúzeum, 1985 [4] p., ill. ism.

T.A.[TASNÁDI Attila]: Fényes szelek nemzedéke. = Szurcsik János. = Népszava, 1985. március 18. 6.

2691. Szűcs Árpád

SZÜCS Árpád festőművész kiállítása, Jászberény, Jász Múzeum, 1985. június 7.-július 15. Bev. Tandi Lajos. Jászberény: Jász Múzeum, 1985 [4] p., ill.

2692. Szűr-Szabó József

SZÜR-SZABÓ József festőművész kiállítása, Győr, Képcsarnok Bemutatóterem, 1985. szeptember 5-14. Bev. Losonci Miklós. Bp.: Képcsarnok, 1985 [4] p., ill. ism. LOSONCI Miklós: Szűr-Szabó József újképsorozata. = Új Tükör, 1985. szeptember 22. 4., ill.

VESZPRÉMI Miklós: Szűr-Szabó, a doyen [beszélgetés]. = Magyar Nemzet, 1985. május 6. 4.

2693. Takács Gábor

kiáll. Kolozsvár, Korunk Galéria, 1985. ism. BANNER Zoltán: Kétarcú ex libris. = Utunk, 1985. november 1. 7., ill.

- 2694. Tamás Blajer Klára**
SZÁVAI Géza: Itt a gondolatok nem röpködnek [beszélgetés]. = A hét, 1985. április 11. 7., ill.
- 2695. Tamás Ervin**
TAMÁS Ervin festőművész kiállítása, Martonvásár, Erdei Ferenc Klub, 1985. Martonvásár : MTA Mezőgazdasági Kutató Intézet, 1985 [4] p., ill.
- 2696. Tandori Dezső**
TANDORI Dezső grafikái kiállítása, Bp., Helikon Galéria, 1985. A kiállítást rend., bev. Frank János. Bp. : Műcsarnok, 1985 [6] p., ill. E. Ism. BOGYAY Katalin: Tandori Dezső grafikái. = Új Tükör, 1985. március 10. 3., ill.; FRANK, János: Landscape, ladders, leaves. = The New Hungarian Quarterly, 26, No 99, 1985 175-177., ill.; KARTAL Zsuzsa: Játék az indigóval. = Művészet, 26, 1985, 7. 62., ill.; TAMÁSI Orosz János: A kölcsönhatások metaforái. = Magyar Hírlap, 1985. március 14. 6.; VADAS József: Fekete levelek. = 1985. március 8. 12.
- 2697. Tápai Antal**
LOSONCI Miklós: Móra Ferenc fedezte fel. = Vasámapi Hírek, 1985. május 12. 6.
- 2698. Tar István**
WAGNER István: 75 éve született Tar István. = Magyar Hírlap, 1985. augusztus 24. 7.
- 2699. Tarjání Simkó János**
Bp., Képzőművészeti Főiskola, 1985. Ism. (S.I.)[SOÓS Imre] = Kisgrafika, 14, 1985, 3. 30.
- 2700. Telling István**
kiáll. Miskolc, Mini Galéria, 1985. Ism. HORPÁCSI Sándor: Telling István garfikái. = Új Tükör, 1985. augusztus 18. 4., ill.
- 2701. Tenkács Tibor**
GODA Gertrúd: Hegyalja festője. = Borsodi Művelődés, 10, 1985, 3. 82-83., ill.
- 2702. Tenke Tibor**
MESTER Árpád: Tenke Tibor (1924-1984). = Magyar Építőművészet, 1985, 2. 6., ill. E F G R
- 2703. Thoma Emőke**
T.E.[THOMA Emőke]: Lakóház a Beloiannisz út 6. szám alatt, Eger. Építész: Thoma Emőke. = Magyar Építőművészet, 1985, 2. 36., ill. EFGR
- 2704. Tili Aran**
GARAMI László: Egyszobor krónikája [Abasár, Aba Sámuel szobra]. = Magyar Hírek, 1985. március 15. 12-13., ill.
- 2705. Timár Annamária**
TIMÁR Annamária kiállítása, Bp., Fényes Adolf Terem, 1985. július 4-28. Bev. Timár Annamária. Bp. : Műcsarnok, 1985 [8] p., ill. (Építész - belsőépítész ; 4.)
- 2706. Ifj. Tímár József**
kiáll. Kiskunmajsa, Művelődési Ház, 1985. Ism. LOSONCI Miklós: Tímár József ismét megszólal : Kiállítás fia képeiből. = Vasámapi Hírek, 1985. szeptember 29. 7.
- 2707. Tobey, Mark**
SEBŐK Zoltán: Pragmatikus kalligráfia. = 7 Nap, 1985. július 19. 30., ill.
- 2708. Toikka, Oiva**
SZVERLE Mária: Egyedi üvegek gyáron belül. = Művészet, 26, 1985, 3. 51., ill.
- 2709. Tokár György**
BALÁZS György: Római katolikus templom sekrestyéje, Bük. Építész: Tokár György. = Magyar Építőművészet, 1985, 1. 44-45., ill. E F G R
- T.Gy.[TOKÁR György]: Szövetség utcai OTP lakóház, cegléd. Építész: Tokár György. = Magyar Építőművészet, 1985, 3. 16-17., ill. E F G R
- 2710. Tolnay Lajos**
LIGETI Béla: MSZMP KB. Balatonaligai üdülő, uszoda. Építész: Tolnay Lajos - Kiss Rozália. = Opeion, 1985, 20-22., ill.
- 2711. Tolnay Tibor**
ILLÉS József: Körös-parti színek. = Művelődés, 38, 1985, 2. 13., ill.
- 2712. Tomay Tamás**
T.T.-V.L.[TOMAY Tamás - VARGA Levente]: Pestújhelyi Kórház sebészeti épülete, Budapest. Építész: Tomay Tamás, Varga Levente. = Magyar Ifjúság, 1985, 6. 36-41., ill. E F G R
- 2713. Torma Imre**
PÉTER László: A makói festő. = Péter László: Makói mozaik. Makó : József Attila Múzeum, 1985 20-22.
- 2714. Tornay Endre András**
kiáll. Dunaujváros, Utiz Terem, 1985. Ism. P.SZABÓ Emő: Tornay Endre András szobrai. = Új Tükör, 1985. március 31. 3.
- 2715. Tot, Amerigo**
ADORJÁN Imre - KOCZOGH Ákos: Amerigo Tot. = Confessio, 9, 1985, 2. 96-98.
- BÚCSÚVÉTEL Amerigo Tot-tól. = Reformátusok Lapja, 1985. január 20. 3., ill.
- CSATÁR Imre: Meghalt Amerigo Tot. = Magyar Nemzet, 1985. január 19. 7., ill.
- HARANGOZÓ Márta: Végső búcsú Amerigo Tottól. = Esti Hírlap, 1985. január 4. 2.
- POGÁNY Ö. Gábor: In memoriam Amerigo Tot. = Téglapár, 9, 1985, 1. 6.
- TAMÁS István: Emléktörődék Tóth Imréről. = Népszabadság, 1985. január 14. 7.
- TÓBIÁS Áron: Megmentett hangszalagok : Római látogatás Amerigo Tottól. = Olvasó Nép, 7, 1985, 4. 136-156., ill.
- TOLNAI Gábor: Búcsú Amerigótól. = Új Tükör, 1985. január 6. 21., ill.
- VARGA Imre: Búcsú Amerigo Tottól. = Élet és Irodalom, 1985. január 11. 13.
- VÉGSŐ búcsú Amerigo Tottól. = Magyar Hírlap, 1985. január 5. 5.
- 2716. Tóth B. László**
TÓTH B. László festőművész hagyatékából rendezett kiállítás, Szerencs, Művelődési Ház, 1985. április 15-23. Bev. Tóth B. Lászlóné. Szerencs : Művelődési Ház, 1985 [4] p., ill.
- 2717. Tóth Béla**
FEHÉR Dezső: Széchenyi szobra a Kincsem-parkban. = Magyar Nemzet, 1985. szeptember 20. 12.
- TÓTH Attila: Szobraimban lakozom : Tóth Béla műhelyében. = Művészet, 26, 1985, 11-12. 14-17., ill.
- 2718. Tóth Ernő**
kiáll. Békés, Galéria, 1985. Ism. Cs. TÓTH János: Egy nosztalgikus képzeletbeli birodalom. = Művészet, 26, 1985, 11-12. 95-96., ill.
- 2719. Tóth Julianna**
DEME Tamás: Tóth Julianna. = Könyvtáros, 35, 1985, 4. 239., ill.
- 2720. Tóth Menyhért**
SCHÉNER Mihály: Tóth Menyhért, a fehéről megvakítottak, meghasonlottak és megvilágítottak művésze... = Új Auróra, 1985, 3. 62-67., ill.
- ZSELLÉR Jenő: Az átlényegülés festője : Beszélgetés Tóth Menyhért festőművészről Németh Lajos művészettörténésszel. = Forrás, 17, 1985, 12. 77-82., ill.
- 2721. Tóth Sándor**
SZENES Zsuzsa: Bemutatjuk Tóth Sándor grafikáit, = Élet és Irodalom, 1985. január 11. 12.
- 2722. Tóth Tibor**
TÓTH Tibor festőművész (Szolnok), Bp. Hollósy Galéria, 1985. július 25.-augusztus 25. Bev. Tóth Tibor. Bp. : Hollósy Galéria, 1985 [6] p., ill.
- 2723. Török István**
DUDÁS Károly: Nosztalgia fekete négyzetben [beszélgetés]. = 7 Nap, 1985. április 5. 28., ill.

2724. Török János

ZSIGMONDI Mária: "Egész életében a festészetre készült". = Nők Lapja, 1985. október 12. 14-15., ill.

2725. Töreky Ferenc

kiáll. Vonyarcvashegy, Jókai Könyvtár, 1985 *ism.* HEITLER László: Töreky Ferenc grafikai bemutatói. = Népszava, 1985. szeptember 6. 6.

2726. Török Ferenc

T.F.[TÖRÖK Ferenc]: Görög katolikus templom és parókia, Edény. Építész: Török Ferenc. = Magyar Építőművészet, 1985, 1. 33., ill. E F G R

TÖRÖK Ferenc: Múlt és jelen. = Magyar Építőművészet, 1985, 1. 31., ill. E F G R

T.F.[TÖRÖK Ferenc]: Római katolikus templom, Balatonfenyves. Építész: Török Ferenc. = Magyar Építőművészet, 1985, 1. 37., ill. E F G R

T.F.[TÖRÖK Ferenc]: Római katolikus templom, Révfülp. Építész: Török Ferenc. = Magyar Építőművészet, 1985, 1. 35., ill. E F G R

VAJAI Tamás: Török Ferenc templomaihoz. = Magyar Építőművészet, 1985, 1. 31., ill. E F G R

2727. Trizny Mátys

kiáll. Bp., Olasz Kultúrintézet, 1985 *ism.* PIAZZA Péter: Trizny római akvarelljei Budapesten. = Új Látóhatár, 36, 1985, 3. 407-408.

2728. Trojan, Marian Jozef

KONCZ János: Bemutatjuk Trojan Marian Jozefet. = Hevesi Szemle, 13, 1985, 6. 38., ill.

2729. Trombitás Tamás

TROMBITÁS Tamás, Bp., Emst Múzeum, 1985. december 5.-1986. január 6. A kiállítást rend. Jerger Krisztina. Bev. Sinkovits Péter. Bp. . Műcsarnok, 1985 [24] p., ill. E *ism.* LÓSKA Lajos: Trombitás Tamás kiállítása. = Új Tükör, 1985. november 10. 3.

2730. Túri Endre

GOÓR Imre: Túri Endre festői portréja. = Forrás, 1985, 3. 88., ill.

2731. Twombly, Cy

Barthes, Roland: Cy Twombly. Berlin : Merve Verlag, 1983 *rec.* SEBŐK Zoltán: A rajz anatómiája. = Híd, 49, 1985, 10. 1406-1408.

2732. Udvardy Erzsébet

kiáll. Bp., Vigadó Galéria, 1984 > 1984. 2354. *ism.* T.A.[TASNÁDI Attila]: Mi újság a kiállítótermekben? = Népszava, 1985. január 8. 6.; VADAS József: Fakó harsány. = Élet és Irodalom, 1985. január 4. 13.

2733. Uhrig Zsigmond

LOSONCI Miklós: Göd festője Uhrig Zsigmond. = Dunakanyar, 21, 1985, 2. 64., ill.

2734. Uitz Béla

KONTHA Sándor: Uitz Skóciában? = Élet és Irodalom, 1985. november 15. 2.

2735. Ujváry Lajos

kiáll. Kaposvár, Somogyi Képtár, 1985 *ism.* BARTIS Ferenc: Ujváry Lajos birodalmában. = Népszava, 1985. június 17. 6.; VÁRNAI Ágnes: "Ilyet én is tudok". = Múzeumi Tájékoztató, 1985, 7. 5-7., ill.

2736. Ujházi Péter

UJHÁZI Péter festőművész kiállítása, Pécsi Kisgaléria, 1985. július 12.-szeptember 8. Pécs : Pécsi Kisgaléria, 1985 [4]+[1] p., ill.

2737. Ultriainen, Aimo

KOCZOGH Ákos: Egy nap Ultriainennel. = Művészet, 26, 1985, 8. 48-50., ill.

2738. Ungár Péter

U.P.[UNGÁR Péter]: Hatlakásos társasház, Budapest III. szépvölgyi út 97. Építész: Ungár Péter. = Magyar Építőművészet, 1985, 3. 18-19., ill. E F G R

2739. Urai Erika

MÉSZÖLY Miklós: Urai Erika művészete : Könyvek és

illusztrációk. = Diakónia, 7, 1985, 1. 44.

URAI Erika: Indulásom és munkásságom. = Diakónia, 7, 1985, 1. 45., ill.

2740. Urbán Anna Mária

kiáll. Esztergom, Keresztény Múzeum, 1985 *ism.* URY Ibo-ly: Urbán Anna Mária kiállítása. = Új Ember, 1985. október 13. 6.

2741. Urbán Tibor

HORPÁCSI Sándor: Urbán Tibor rajzai elé. = Borsodi Művelődés, 10, 1985, 4. 42., ill.

2742. Ürmös Péter

ÜRMÖS Péter grafikái, Győri Városi Könyvtár Galériája, 1985. április 10-27. A kiállítást rend. Salamon Nándor. Győr : Városi Könyvtár, 1985 [8] p., ill. (A Győri Városi Könyvtár kiállítási katalógusai : 20.)

2743. Váci András

PÁLL Géza: A másik Váci [beszélgetés]. = Szülőhelyünk Szabolcs-Szatmár. Szerk. Kopka János. Nyiregyháza : Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács, 1985 498-503.

2744. Vadász János

P.Sz.E.[P.SZABÓ Ernő]: "A dolgok természetes rendje..". = Magyar Ifjúság, 1985. május 31. 26-27., ill.

2745. Vágfalvi Ottó

VÁGFALVI Ottó festőművész és Szilágyi Bemadett szobrászművész kiállítása, Fűzfőgyártelep, Művelődési Ház, 1985. szeptember 23.-október 6. Bev. Heitler László. Fűzfőgyártelep: Művelődési Ház, 1985 [12] p., ill.

2746. Vágó Nelly

SCIPIADES Erzsébet: Színek, mustrás tervezője : Vágó Nelly -Érdemes művész. = Magyar Hírlap, 1985. április 19. 10.

2747. Vago, Pierre

GERLE János: Pierre Vago hetvenöt éves. = Magyar Nemzet, 1985. augusztus 30. 7.

LIGETI Béla: Interjú Pierre Vagoval. = Opeion, 1985, 49-56., ill.

OSSKÓ Judit: "Inkább vagyok kertész..". = Vágó Péter [beszélgetés]. = Magyar Hírek, 1985. április 6. 26-27., ill.

Pierre VAGO építész kiállítása, Bp., Vigadó Galériában, 1985. március 22.-április 21. Bev. Hajdú Éva. Bp. : Művészeti Alap, 1985 [16] p., ill. (A Vigadó Galéria katalógusai : 49.) *ism.* KOMOR Vilma: Pierre Vago kiállítása a Vigadóban. = Magyar Nemzet, 1985. március 22. 6.; SZÁNTÓ R. Judit: Architekt Pierre Vago. = Budapesti Rundschau, 1985. április 15. 7., ill.; P.SZABÓ Ernő: "Szolgálni az emberiséget..". = Magyar Ifjúság, 1985. április 12. 6., ill.; SZÉKELY András: Pierre Vago épületei. = Új Tükör, 1985. április 28. 3-4., ill.; TÉSZABÓ Júlia: Pierre Vago kiállítása a Vigadó Galériában. = Kritika, 1985, 6. 45.

2748. Vágréti János

SCHÉNER Mihály: Szentmihályi napi számadás Vágréti János festőművésszel. = Új Auróra, 1985, 1. 56-58., ill.

2749. Váli Dezső

kiáll. Balassagyarmat, Horváth Endre Galéria, 1985 *ism.* DARITS Ágnes: Váli Dezső képei. = Új Tükör, 1985. június 2. 4., ill.

kiáll. Bp., József Attila Művelődési Központ, 1985 *ism.* LOSONCI Miklós: Galéria Angyalföldön : Gyógyító művészet. = Vasápmapi Hírek, 1985. november 17. 7.

VÁLI Dezső festőművész kiállítása, Bp., Csontváry Terem, 1985. szeptember 12-21.; Bp., József Attila Művelődési Központ, 1985. november 5-26. 1985. Bev. Váli Dezső. Bp. : József Attila Művelődési Központ, 1985 [8] p., ill. *ism.* ANTALFI Mária: Váli Dezső festőművész kiállítása. = Új Élet, 1985. október 1. 5.; VADAS József: A másik arc. = Élet és Irodalom, 1985. szeptember 27. 12.

2750. Váli Zoltán

MAJOR Ottó: Váli Zoltán kiállítása elé. = Major Ottó: Egy nemzet férfikora. Bp. : Szépirodalmi, 1985 221-223.

2751. Vánca Ildikó

kiáll. Vánca Ildikó és Kiss Sándor Lajos, Mezótúr, Kiállítócsarnok, 1985 *ism.* EGRI Mária: Vánca Ildikó és Kiss Sándor Lajos képei. = Új Tükör, 1985. augusztus 18. 4., ill.

2752. Vankóné Dudás Juli

VANKÓNÉ Dudás Juli emlékkiállítás, Sopron, Festőterem, 1985. március 20.-április 20. Bev. Bihari József, Sopron: Országos Idegenforgalmi Hivatal, 1985 [6] p., ill. G

2753. Váradi Gábor

P.SZABÓ Ernő: Teljeség a részletekben. = Magyar Ifjúság, 1985. május 24. 32-33., ill.

2754. Váradi László

V.L.[VÁRADI László]: Nyomdaipari Grafikai Vállalat Budapest. Építész: Váradi László. = Magyar Építőművészet, 1985. 2. 37., ill. E F G R

2755. Varga Géza Ferenc

VARGA Géza Ferenc szobrainak kiállítása, Bp., Stúdió Galéria, 1985. november 6.-december 1. Bev. Pogány Gábor. Bp.: Művészeti Alap, 1985 [12] p., ill. *ism.* POGÁNY Gábor: Varga Géza Ferenc szobrai. = Új Tükör, 1985. november 24. 4., ill.

2756. Varga Gizella

LOSONCI Miklós: Kettős forrásból: Irán magyar ecsettel. = Vasárnapi Hírek, 1985. szeptember 22. 6.

2757. Varga Imre

GÁCH Marianne: "A céh őrsi a színvonalat" [beszélgetés]. = Film, Színház, Muzsika, 1985. augusztus 10. 14-15., ill. GARAMVÖLGYI József: Varga Imre szoborkompozíciójáról [Kaposvár, Felszabadulási emlékmű]. = Somogy, 13, 1985. 4. 94-95., ill.

(kurcz)[KURCZ Béla]: Díszpolgárrá avatták Varga Imre szobrászművészet [beszélgetés]. = Magyar Nemzet, 1985. február 9. 4.

(Simándi) [SIMÁNDI Júlia]: Varga Imre homokszelei. = Nők Lapja, 1985. november 2. 20., ill.

SZVETLOV, Igor: Varga Imre szobrairól. = Szovjet Irodalom, 1985. 5. 169-171., ill.

VARGA Imre állandó kiállítása. A kiállítást rend. Kratochwill Mimi. A katalógust összeáll. és szerk. Kádár Márta, Kratochwill Mimi. 2. bőv. kiad. Bp.: Budapest Galéria, 1985 172 p., ill. G *ism.* MENYHÁRT László: Szellemidézés: Életmű az állandó nyilvánosságnak - Varga Imre művészetéről. = Művészet, 26, 1985. 10. 32-37., ill.

-végh: Aufregendste Gestalt der ungarischen Plastik. = Budapest Rundschaу, 1985. július 1. 9., ill.

WAGNER István: Varga - az "expresszív realista" Frankfüldön - Rákóczi nyomában. = Magyar Hírlap, 1985. december 11. 5.

2758. Varga Levente

TOMAY Tamás: A zebegényi ház. = Magyar Építőművészet, 1985. 3. 31-33., ill. E F G R

V.L.[VARGA Levente]: Hétvégi ház, Zebegény, Ady Endre u. 71. Építész: Varga Levente. = Magyar Építőművészet, 1985. 3. 28-31., ill. E F G R

V.L.[VARGA Levente]: Kétlakásos lakóépület, Budapest, XII., János Zsigmond u. Építész: Varga Levente, Németh Ferenc. = Magyar Építőművészet, 1985. 5. 26-27., ill. E F G R

2759. Varga Mátyás

HALÁSZ Miklós: Egy élet a színpadon: Hetvenöt éves Varga Mátyás [beszélgetés]. = Magyar Nemzet, 1985. december 2. 4., ill.

2760. Varga Nándor Lajos

VARGA Nándor Lajos emlékezete. Összeáll. Semsey Andor. = Kisgrafika, 14, 1985. 1. 3-6., ill.

2761. Varga Zsófia

SOMOGYI Győző: Varga Zsófia grafikáihoz. = Élet és Irodalom, 1985. június 1. 12., ill.

2762. Várkonyi János

kiáll. Békéscsaba, Munkácsy Mihály Múzeum, 1985 *ism.* LOSONCI Miklós: Várkonyi János képei. = Új Tükör, 1985. december 8. 4., ill.

kiáll. Szentes, Tessedik Sámuel Múzeum, 1984/1985 *ism.* Cs.TÓTH János = Művészet, 26, 1985. 3. 61.

2763. Várkonyi Károly

LENKEY István: Ötven év az ex libris művészetben. = Kisgrafika, 14, 1985. 1. 15-16., ill.

2764. Várnagy Ildikó

ALEXA Károly: Bemutatjuk Várnagy Ildikó rajzeit. = Élet és Irodalom, 1985. július 12. 12.

VÁRNAGY Ildikó szobrászművész kiállítása, Budapest Galéria Kiállítóháza, 1985. június 14.-július 31. A kiállítást rend. Török Tamás. Bev. Keserű Katalin. Bp.: Budapest Galéria, 1985 [8] p., ill. E *ism.* P.SZABÓ Ernő: Várnagy Ildikó plasztikái. = Új Tükör, 1985. július 14. 4., ill.

2765. Vasarely Victor

kiáll. Újvidék, Művelődési Központ, 1985 *ism.* DURANCI, Bela: Victor Vasarely újvidéki kiállítása. = Híd, 49, 1985. 10. 1429-1431.

MOLNÁR Károly: Vasarely. = Új Tükör, 1985. június 2. 22., ill.

VASARELY Múzeum, Pécs. A katalógust írta Hárs Éva. Bp. Janus Pannonius Múzeum, 1985 [72] p., ill. F

2766. Vecsési Sándor

kiáll. Tata, Kuny Domokos Múzeum, 1985 *ism.* KISS Dénes: Festők - nyáron. = Népszava, 1985. augusztus 21. 6.; WEHNER Tibor: Képzőművészeti krónika. = Új Forrás, 17, 1985. 5. 67-80.

KISS Dénes: Vecsési Sándor képvislaga. = Népszava, 1985. május 18. 8.

2767. Vékás Magdolna

kiáll.Bp., Liget Galéria 1985 *ism.* (bán)[BÁN András]: Kamarakiállítások Szentendrán és Budapesten. = Magyar Nemzet, 1985. július 15. 7.

2768. Vén Emil

kiáll. Vén Emil, Lantos György, Máté István, Bp., Gulácsy Galéria, 1985 *ism.* LOSONCI Miklós: Egy kiállítás képei. = Vasárnapi Hírek, 1985. január 27. 7.

2769. Veres Miklós

TAMÁSI Orosz János: Felszikkázó hit: Veres Miklós képeiről. = Új Ember, 1985. január 13. 6., ill.

2770. Veress Pál

LUKÁCSY Sándor: Veress Pál. = Könyvtáros, 35, 1985. 7. 431., ill.

2771. Vernes András

BEKE György: A festő torockója. = Új Tükör, 1985. június 16. 10., ill.

HERÉDI Gusztáv: Torockó festője. = A hét, 1985. május 31. 5., ill.

2772. Vertel József

VERTEL József bélyeggrafika kiállítása, Tata, Kuny Domokos Múzeum, 1985 szeptember 22.- A kiállítást rend. Lánicz Sándor. Bev. Molnár László. Tata: Komárom Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1985. [6] p., ill.

MOLNÁR László: Vertel József bélyeggrafikái. = Dunakanyar, 21, 1985. 2. 66-67., ill.

2773. Vértes Marcell

NEMES G. Zsuzsanna: Toulouse-Lautrec keze. = Magyar Hírlap, 1985. augusztus 18. 8.

2774. Vértési Péter

VÉRTESI Péter festőművész kiállítása, Győri Városi Könyvtár Galériája, 1985.március 6-23. A kiállítást rend., bev. Salamon Nándor. Győr: Városi Könyvtár, 1985 [8] p., ill. (A Győri Városi Könyvtár kiállítási katalógusai; 19.)

2775. Vesmás Péter

BORVENDÉG Béla: A Székház a (bel) város szélén. = Magyar Építőművészet, 1985. 5. 36., ill.

V.P.[VESMÁS Péter]: A DÉLTERV székháza, Szeged. = Magyar Építőművészet, 1985, 5. 36., ill. E F G R

2776. Vetró András
CZEGŐ Zoltán: Közös ügyek szobrásza. = Utunk, 1985. október 11. 7.

2777. Vigh Tamás
MENYHÁRT László: Égig érő szobor : Vigh Tamás Partizánemlékművéről [Karancsberény]. = Művészet, 26, 1985, 4. 21-25., ill.

TAMBUR Aranka: Életfa. = Élet és Tudomány, 1985. január 4. 31., ill.

2778. Vilt Tibor
MA lenne 80 esztendő Vilt Tibor. = Népszava, 1985. december 12. 7.

SIK Csaba: Vilt Tibor. Bp. : Corvina, 1985 64 p., 12 t. ill. (Corvina műterem) rec. VADAS József: Három művész. = Könyvtárlátogatás, 30, 1985, 12. 37.

2779. Vincze László
LOSONCI Miklós: Két esztergomi festő. = Új Forrás, 17, 1985, 2. 90., ill.

2780. Vincze Pál
CSERVENKA Judit: Vincze PÁL portréi. = Magyar Hírek, 1985. május 25. 8-9., ill.

2781. Vinczeffy László
HALÁSZ Anna: A festő keze. = A hét, 1985. április 18. 5., ill. kiáll. Sepsiszentgyörgy, 1985. ism. CZEGŐ Zoltán: A nyugtalanító festő. = Utunk, 1985. augusztus 16. 7., ill.

2782. Vinkler László
LACZÓ Katalin: Ars poetica : Vinkler László emlékezete. = Szegedi Könyvtári Műhely, 24, 1985, 2-3. 87-95., ill.

2783. Viola József
VIOLA József szobrászművész kiállítása, Bp., Nagy Balogh János kiállítóterem, 1985. szeptember 20.-október 20. Bp. : Pesterzsébeti Múzeum, 1985 [8] p., ill. ism. ECSERY Elemér: Viola József tárlata. = Új Tükör, 1985. október 13. 4.

2784. Virág Csaba
V.Cs.[VIRÁG Csaba]: A Magyar Távirati Iroda (MTI) hírközlési üzemiépületének terve, Budapest I., Naphegy tér 8. = Magyar Építőművészet, 1985, 5. 43-44., ill. E F G R

2785. Vojnich Erzsébet
kiáll. Bp., Obudai Pincegaléria, 1984. ism. ANDRÁSI Gábor: Vojnich Erzsébet kollázsai. = Művészet, 26, 1985, 2. 59-60., ill.

2786. Völgyi Dezső
kiáll. Kaposvári Galéria, 1985. ism. HORVÁTH János: Völgyi Dezső festőművész kiállítása. = Múzeumi Tájékoztató, 1985, 6. 10-13., ill.

2787. Weber Marianne
TORDAY Aliz: A jelmez nem ruha : A látvány fontosságáról Weber Marianne-nál. = Új Tükör, 1985. április 28. 30-31., ill.

2788. Weininger Andor
ANTAL István: Több műzsa vonzásában [beszélgetés]. = Film, Színház, Muzsika, 1985. február 2. 6-7., ill.

2789. Wieszt József
kiáll. Miskolc, Szakmunkás Galéria, 1984. ism. D.SZABÓ Ede: Két kiállításról. = Napjaink, 24, 1985, 1. 39. ism. HORPÁCSI Sándor: Wieszt József grafikái. = Új Tükör, 1985. június 30. 4.

2790. Winkler Oszkár
KUBINSZKY Mihály: Winkler Oszkár (1907-1984). = Magyar Építőművészet, 1985, 2. 6., ill. E F G R

KUBINSZKY Mihály: Winkler Oszkár (1907-1984). = Soproni Szemle, 39, 1985, 2. 186-187., ill.

2791. Würtz Ádám
TAKÁTS Gyula: Számyak - Würtz Ádám képeiről. = Kortárs, 29, 1985, 3. 167-168., ill.

TASNÁDI Attila: Fényes szelek nemzedéke : Würtz Ádám. = Népszava, 1985. március 11. 6.

WÜRTZ Ádám grafikusművész kiállítása, Bp., Képcsarnok,

1985. március 20-30. Bev. Egri Mária. Bp. : Képcsarnok, 1985 [4] p.[6] t., ill.

2792. Wyth, Jalme
ANTAL István: Kleberg, a kutyabohóc és más furcsaságok. = Művészet, 26, 1985, 2. 53-56., ill.

2793. Xantus Gyula
XANTUS Gyula festőművész kiállítása Tóth István fotóművész gyűjteményéből, Kecskemét, Erdei Ferenc Művelődési Központ, 1985. szeptember 20.-október 13. Kecskemét : Erdei Ferenc Művelődési Központ, 1985 [6] p., ill.

2794. Zahariev, Zdravko
kiáll. Bp., Bolgár Kultúra, 1985. ism. KIRÁLY Zoltán = Kisgrafika, 14, 1985, 2. 28.

2795. Zala Tibor
ZALA Tibor grafikusművész retrospektív kiállítása, Bp., Műcsarnok, 1985. január 8.-február 3. A kiállítást rend., bev. Baranyi Judit. Bp. : Műcsarnok, 1985 16 p., ill. ism. BÁN András: Viszatekintés : Három kiállítás a Műcsarnokban. = Magyar Nemzet, 1985. február 9.; LOSONCI Miklós: Zala Tibor grafikái. = Új Tükör, 1985. január 27. 3-4., ill.; TASNÁDI Attila: Zala Tibor gyűjteményes kiállítása a Műcsarnokban. = Népszava, 1985. január 25. 6.; T.A.[TASNÁDI Attila]: Mi újság a kiállítóteremekben? = Népszava, 1985. január 8. 6.; VADAS József: Életművek. = Élet és Irodalom, 1985. január 25. 13.

2796. ef Zámbo István
GYÁRFÁS Péter: Mindannyian a dadaizmuson..[beszélgetés]. = Mozgó Világ, 11, 1985, 4. 103-105., ill.

kiáll. Bp., Studió Galéria, 1985. ism. (bán)[BÁN András]: ef Zámbo István kiállítása a Studió Galériában. = Magyar Nemzet, 1985. január 30. 7.; P.Sz.J.[P.SZÜCS Julianna]: Herceg az alvilágban. = Népszabadság, 1985. január 21. 7.; P.SZABÓ Ernő: ef Zámbo István kiállítása. = Új Tükör, 1985. január 30. 3., ill.

P.SZABÓ Ernő: Szürke számár a ködben : ef Zámbo István képeiről. = Művészet, 26, 1985, 5. 16-19., ill.

ef ZÁMBÓ István, Wahom András, fe Ligossy László, Pécsi Galéria, 1985. február 8.-március 3. Bev. fe Lugossy László. Pécs : Pécsi Galéria, 1985 [10] p., ill. (bán)[BÁN András]: Budapesti és pécsi bemutatók. = Magyar Nemzet, 1985. március 22. 5.

2797. Zámbo Kornél
ZÁMBÓ Kornél festőművész kiállítása, Zalaegerszeg, Kisfaludi Stróbl Terem, 1985. február 21.-március 2. Bev. Tasnádi Attila. Bp.: Képcsarnok, 1985 [4] p., ill. ism. T.A.[TASNÁDI Attila]: Zámbo Kornél zalaegerszegi tárlata. = Népszava, 1985. március 1. 6.

2798. Zankó Tamás
RIDEG Gábor: Tükrök-képek : Beszélgetés Zankó Tamással. = Művészet, 26, 1985, 7. 47-53., ill.

2799. Zeisel Éva
ZEISEL Éva: Formatervezőnek lenni. = Ipari Forma, 9, 1985, 6. 25-27., ill.

2800. Zilahy György
WEHNER Tibor: Zilahy György. Tatabánya : Hazafias Népfőrdönt Bizottsága, 1985 56 p. ill. (Komárom megyei honismereti kiskönyvtár)

2801. Zórád Ernő
MÜLLER Péter: Előttém az egész múlt [beszélgetés]. = Budapest, 23, 1985, 5. 16-19., ill.

ZÓRÁD Ernő grafikusművész kiállítása, Bp., Derkovits Terem, 1985. február 14-24. Bev. Kuczka Péter. Bp. : Képcsarnok, 1985 [4] p., ill.

2802. Zsakó István
pszj[P.SZÜCS Julianna]: Zsakó. = Mozgó Világ, 11, 1985, 2. 30., ill.

ZSAKÓ István szobrászművész kiállítása, Bp., Helikon Galéria, 1985. október 31.-november 24. A kiállítást rend. a Udvardy Ildikó. Bp.: Műcsarnok, 1985 [8] p., ill.

Topográfiai mutató

Aachen 874, 971

Abasár

- kápolnamaradvány 874

Abaszéplak [Krásna nad Hornádom]

- Bencés kolostor és templom 897

Aita Mare > Nagyajta

Ajka 536

Ároktő 1285

Avrámești > Szentábrahám

Bač > Bács

Bács [Bač]

- Vár 896

Baia Mare > Nagybánya

Balatonfenyves

- R.k.templom 2726

Balatonfüred 1338

- Kossuth-kút 1328

- Ref.templom 1099

Balatonszemes

- Ifjúsági tábor központi épülete 2392

Balog nad Ipl'om > Ipolybalog

Bánffyhuntyad [Huedin]

- Ref. templom 1176

Bánokszentgyörgy

- egykori Szentmihály falu 894

Banská Bystrica > Besztercebánya

Banská Štiavnica > Selmecbánya

Bántornya [Tumisce]

- Plébániatemplom 963, 1015

Báránd 547, 548

Baranya megye 319, 797, 816, 845, 916, 1733, 1734

Barcelona

- Sagrada Familia templom 1506

Barcs

- Indóház 1308

Bardejov > Bártfa

Bártfa [Bardejov]

- Szt.Egyed-plébániatemplom 158

Báta

- Bencés monostor 836

Bečej > Óbecse

Beckerek [Zrenjanin] 1260

Békéscsaba

- Békés Megyei Könyvtár épülete 2250

Bélapátfalva

- Ciszterci monostor 779

Belgrád

- Vár 1079

Belin > Bölön

Bereg megye 455

Berlin 344, 483, 1323

- IBA 1741

Besztercebánya [Banská Bystrica] 710, 821

- Plébániatemplom, Szt.Katalin-kápolna 938

- Vár 799

Betlér [Betliar]

- Andrássy-kastély és parkja 557, 629

Bihács

- Vár 1079

Biharugra

- Ref.templom 549

Bodrog

- Bu(Bó) puszta nemzeti központ 880

Bogoszló [Trenčianske Bohuslavice]

- Erdődy-kastély 1264

Bonchida [Bontida]

- Bánffy-kastély 275

Bontida > Bonchida

Borsod-Abaúj-Zemplén megye 26, 356, 827, 923

Bölön [Belin] - Erőd 862

Braşov > Brassó

Brassó [Braşov]

- Fekete templom 589

Bratina

- Vár 1079

Bratislava > Pozsony

Brinje

- Vár 866

Budapest 8, 173, 185, 232, 241, 267, 283, 284, 352, 458, 601, 609, 611, 623, 630, 635, 675 1144, 1270, 1286, 1296, 1343, 1347, 1348, 1369, 1503, 1585, 1735, 1736, 1737, 1746

- Duna-hidak 1287, 1488.

- Nagykörút 1352

- Nemzeti Színház 1290

- Pesti Német Színház 1473

I.

- Alagút 1486

- Bathány tér, Szt.Anna-templom 164

- Krisztina 217

- Krisztina körút 41-43., Buda Penta 2175

- Lánchíd, 1280, 1486

- Naphegy tér 8. MTI Székház 2784

- Szentháromság tér, Halászbástya 47

- Szentháromság tér, Mátyás-templom 475, 476, 1234, 1238

- volt Pénzügyminisztérium épülete 306

- Tabán 117

- Vár - várpalota 148, 188, 193, 218, 219, 264, 266, 279, 333, 337, 553, 604, 945, 1012, 1305, 1327

II.

- Balogh Ádám u. 28/a. Családi ház 2487

- Frankel Leó u. 30-52.318

- Ganz u., egykori Ganz Gyár 1428

- Hűvösvölgyi út 78., Mátyás vadaskertje 838

- Járőr u. 33. Lakóház 2291

- Szalonka u. 6/a. 1289

III.

- Békásmegyer, Ófalu 612, 1758

- Flórián tér, Római katonai fürdő 169, 178, 204, 230, 246, 274

- Fő tér Zichy kastély 262, 298

- Harrer Pál u. 44-46., Selyemgombolyító 1094, 1103

- Kiscelli u. 108., Trinitárius kolostor és templom 366

- Lajos u., R.k. plébániatemplom 1076

- Laktanya u. 7. 187

- Nagyszombat u. Katonai amfiteátrum 170

- Óbuda 186, 231

- Domus apotecariorum 835

- Klarissa kolostor 835

- Pálos kolostor 835

- Piac tér 835

- Szépvölgyi út 97., Társasház 2738

- Újlak 1759

V.

- Apáczai Csere János u. 12., Fórum Hotel 1728, 2175

- Egyetem tér, Egyetemi templom 1061

- Ferenciek tere, R.k. ferences templom 253

- Kossuth tér, Országház 1229, 1242, 1261, 1585

- Március 15. tér, Belvárosi templom 2480

- Petőfi Sándor u., egykori Haris Bazár 1503

- Roosevelt tér 1349

- Roosevelt tér 2., Átrium Hyatt Budapest 1728

- Roosevelt tér 9., MTA Székháza 1292

- Szabadság tér, Magyar Igazság Kútja 1368

- Szabadság tér, Tőzsde-palota 1471

- Szt.István tér, Bazilika 1430
- Váci u. 539
- Váci u. 6., (Kristóf u. 2.) Nagy Kristóf-féle ház 1336
- Váci u. 20., Taverna 2175
- Vigadó tér, Pesti Vigadó 1502
- VI.**
- Andrássy út [Népköztársaság útja]22., Operaház 222,307
- Paulay Ede u.25.
- Teréz kőrút, Nyugati pályaudvar 1495
- VII.**
- Nefelejcs u. 26., Róth Miksa gyűjtemény 1576
- Károly krt. [Tanács krt.] 9. 2081
- Rákóczi u. 90. Grand Hotel Hungária 1728
- VIII.** 449
- Baross tér, Keleti pu.1303
- Józsefváros 1222
- Orczy tér, Baross Forgalmi Telep 1311
- Szabó Ervin tér Magyar Igazság Kútja1368
- Százados u., Művésztelep 1970
- IX.**
- Lónyay u. [Szamuely u.] 38., Pénzügyi Központ 2004
- X.** 498
- XI.**
- Apahida u., 2. Lakóház 2359
- Gellért-hegy, Szabadság szobor 2333
- Hadak útja, KONSUMEX épülete 2359
- Műgyetem rakpart, BME Z. Épülete 2497
- Október 23. út. 14. Lakóház 2339
- XII.**
- Alkotás út 63-67., Novotel Budapest Centrum 2175
- Gesztenyés kert, Budapesti Kongresszusi Központ 2175
- Hegyalja út, Rk.templom 2640
- János hegy, Erzsébet kilátó 282
- János Zsigmond u., Lakóház 2758
- Koszta József u. 19., Lakóház2567
- XIII.**
- Fiastyúk u. 48., Nyomdaipari Grafikai Vállalat 2754
- XIV.**
- Állatkerti körút, Állat- és Növénykert 176
- Hősök tere, Milleniumi-emlékmű 1244
- Hősök tere, Műcsamok 370
- Városliget, Vajdahunyad-vára, Jáki kápolna 1250
- XV.**
- Óvárosi Ref. templom 1298
- Pestújhelyi kórház 2712
- XVI.**
- Rózsalevel u. 46., Ev. templom 598
- XVII.**
- Bökényföldi út, Offset és Játékkártya Nyomda 2341
- XXII.**
- Szent Lipót-templom 164
- Bük**
- Petőfi Sándor u.29., R.k.templom 2709
- Castiglione Olona**
- Battisterio 1029
- Citfalau > Csitfalva
- Cegléd**
- Szövetség u., Lakóház 2709
- Cluj > Kolozsvár
- Csabrendek**
- Állami népiskola 1289
- Csapid**
- Szárazmalom 1275
- Cserépvár** 1096
- Csesznek**
- Vár 854
- Csikrákos [Racul]**
- Erdőtemplom 901
- Csiksomlyó [Sumuleu]**
- Ferences kolostor 1188
- Csitfalva [Citfalau]** 793
- Csongrád megye** 456
- Csut falu** 865
- Damásd vára** 1084
- Debrecen** 471, 480, 801, 805, 885, 1231, 1385, 1742, 1742
- Alsójózsza, Klastrompart - egykori Szentgyörgy falu890
- Ref. Kollégium 684
- Szt. Anna-templom 502, 1045
- Szt.András templom - Verestorony 886
- Dédes**
- Szentlélek pálos kolostor 775
- Vár 322
- Dej > Dés
- Dénésfa**
- Cziráky-kastély 1362
- Dés [Dej]** 650
- Deveser Balácapusztá** 221
- Domaszék** 538
- Dombegyháza**
- Klubkönyvtár 2145
- Dombó [Rakovac]** 887
- Dombóvár**
- Gólyavár1079
- Domoszló**
- Oroszlánkő vára 843
- Drégely**
- Szondi György emlékműve 1525
- Dunabogdány** 1330
- Dunaföldvár**
- Vár 583
- Durdevac**
- Vár 1088
- Edelény**
- Görög katolikus templom 2726
- L'Hullier-Coburg kastély 298
- Eger** 338, 473, 675, 801, 1101
- Beloiannisz u. 6., Lakóház
- Főszékesegyház 730, 1064
- Ráctemplom 1113
- Szent Bemát-templom 1046, 1047
- Vár 1096, 206, 295, 497, 873, 1079
- Egervár**
- R.k. plébániatemplom 420
- Egervári Bríccus-sírköve 1006
- Egri egyházmegye** 528
- Eisenstadt > Kismarton
- Eperjes [Presov]**
- SRR ul. 74. lakóház 273
- Ercsi**
- Palánk vár 1079
- Erfurt**
- Dóm 257
- Érsekújvár [Nové Zámky]** 1143, 1170
- Eszék [Osijek]**
- Vár 1079
- Esztergom** 103, 225, 486, 806, 998, 1745
- Esztergom-Szigeti apácakolostor 878
- Palotakápolna 874
- Szerb templom 1039
- Fehérvárcsurgó**
- Károlyi-kastély 298
- Feldebrő**
- R.k. templom 200, 201, 210, 271, 874
- Felsőörs**
- R.k.templom 844
- Fertőd**
- Esterházy-kastély 424

- Fertőd Muzsikaház 332
- Fertőszéplak** 309
- Firenze** 818
- Füzér**
- Vár 322, 854
- Fűzesgyarmat**
- Ref. templom 1159
- Ganna**
- Esterházy-mauzóleum 1073
- Garamszentbenedek** [Hronský Beňadik] 942
- Gemerská Poloma** > Nagyveszverés
- Gent** 825
- Ghymes** [Jelenec]
- Forgách kastély 526
- Gödöllő**
- Grassalkovich-kastély 298, 234, 286
- Gombaseg** > Gombaszög
- Gombaszög** [Gombaseg]
- Pálos kolostor 775
- Gömör megye** 489, 1004
- Gönc**
- Amadé vár 853
- Pálos kolostor 775
- Grábóc**
- Szerb templom 1062
- Graz** 205
- Gyepükaján**
- Nagyeszti falu 894
- Gyergyószárhegy** [Lázarea]
- Lázár-kastély 1066
- Győr** 168, 584, 616, 675
- Ev. Öregtemplom 603, 1100
- Mária oszlop 164
- Páva u., Lakótelep 2291
- Püspöki székesegyház 463, 1156
- Városháza 1263
- Gyöngyös** 801
- Mátrafüred, Muzslatető, Vár 843
- Mátrafüred, Benevár 843
- Szt. Ferenc zárda 941
- Gyöngyöspata**
- Szent Péter-templom 909
- Várhegy 843
- Gyöngyössolymos**
- Dezsővár 843
- Nyesettvár 843
- Óvár 843
- Gyöngyöstarján**
- Világosvár 843
- Gyula** 552, 1036
- Vár 311, 1079
- Gyulafehérvár**
- Keresztelőkápolna 874
- Gyulafrátót**
- R.k. premontrei templom 195
- Hajdu-Bihar megye** 5, 12, 349, 585
- Hajdúböszörmény** 801
- Hajdúdorog**
- Nyíregyházi u. 52., Lakóház 255
- Hajduszávát**
- Templomerőd fal 214
- Halászi**
- Plébániatemplom 164
- Hamburg** 674
- Hatvan**
- Hatvany-kastély 384
- Vár 1079 1096
- Heltau Csnádie** > Nagydísznád
- Heves**
- Vár 1096
- Hídvég**
- Vár 1079
- Hódmezővásárhely**
- Városháza 1603
- Hollcs** [Holič] 710
- Hollókő** 236, 289
- Hont megye** 122, 1004
- Hronec** > Rónicz
- Hronský Beňadik** > Garamszentbenedek
- Huedin** > Bánffyhunyd
- Igal** 760
- Igló** [Spiska Nová Ves] 710
- Ilava** [Ilava]
- Trinitárius kolostor és templom 1037
- Ilok** > Újlak
- Ipolybalog** [Balog nad Ipl'om]
- Templom 864
- Isaszeg**
- R.k. templom 842
- Jánoshida**
- Plébániatemplom 567
- Jászágó** 981
- Jászberény**
- Török palánkvár 1096
- Jelenec** > Ghymes
- Jósvafő** 326
- Kám**
- Jeli arborétum 631, 1360
- Kaposvár** 312, 1747
- Karaskovo** > Karaszkó
- Karaszkó** [Karaskovo]
- Templom 314
- Karcag** 140
- Téglagyár 1337
- Karcsa** 313
- Karlóca** 491
- Kassa** [Košice] 965, 1374
- Szt. Erzsébet templom 158, 532
- Kassel** 1741
- Kecskemét** 458
- Rudolf Lovassági laktanya 1535
- Kemenesalja**
- Ev. templom 1055
- Keszthely** 171
- Ferences templom 281
- Kisbér** 610
- Kiskunfélegyháza** 771
- Kisléta**
- Ref. templom 1160
- Kismarton** [Eisenstadt]
- Kálvária 1108
- Mártonkaszánya 1322
- Kisnána**
- Várhegy 843
- Kittsee** > Köpcsény
- Kiszombor**
- Kerektemplom 202
- Kokova nad Rimavicou** > Rimakokova
- Kolozsvár** [Cluj] 633, 1568
- Unitárius templom 1097
- Komárom** - **Komarno** 216, 1377
- Vár 564
- Komárom megye** 110
- Košice** > Kassa
- Köpcsény** [Kittsee]
- Esterházy-kastély 1086
- Körmöcbánya** [Kremnica] 698, 701
- Kőszeg** 861, 829, 1449

- Jurisich vár 545
- Várkör, Polgári iskola - Városi Könyvtár 327
- Védművek 828
- Középnémeti** (Tornyosnémeti)
- Pálos kolostor 775
- Krásna Hôrka** > Krasznahorka
- Krásna nad Hornád** > Abaszéplak
- Krasznahorka** [Krásna Hôrka]
- Vár 557
- Kremnica** > Körmöcbánya
- Lászlófalva** 893
- Lázarea** > Gyergyószárhegy
- Letenye**
- Öreghegy 287.sz. présházpince 1302
- Levoča** > Lőcse
- Lőcse** [Levoča] 468, 469, 558, 559, 560, 777
- Bemolákova ul. 23., Lakóház 569
- Hviezdoslavova 22., 30., Lakóházak 570, 572
- Košická ul. 16., Lakóház 652
- Kaszinó 592
- Mierová námestie 6., 26., 34., 35., 36., 39., 48., 55., Lakóházak 561, 571, 572, 573, 591, 599, 600, 605
- London**
- Time Square 1743
- Magyarpolány** 1357
- Majk**
- Kamalduli remeteség 182, 298
- Makó** 518
- Kálvin téri iskola 2612
- Malomfalva** [Moresti] 793
- Marcall**
- Diszkút 2559
- Maria Bistrica** 936
- Markaz**
- Pusztatemplom 856
- Marosvásárhely** 249
- Martjanci** > Mártonhely
- Mártonhely** [Martjanci]
- Plébániatemplom 963
- Martonos** [Martonos] 179
- Mecseknyásd**
- Szent István templom, Castrum Nádasd 299
- Medvevár** [Medvegrad] 840
- Mezőcsát** 1285
- Mezőhegyes** 466
- Mezőkovácsháza** 606
- Mezőkövesd**
- Vasútállomás 1325
- Miskolc** 353, 508, 617, 625, 762, 801, 1126
- Kossuth Lajos u. 2., Lakóház 555
- Modor** [Modra] 1173
- Modra** > Modor
- Mohács**
- Szerb templom 1062
- Moresti** > Malomfalva
- Móric**
- Középkori falu 865
- Moson megye** 459
- Mosonmagyaróvár**
- Plébániatemplom 164
- Mosonszentjános** (Jánossomorja)
- Szt. Anna-kápolna 1114
- Moszkva**
- Győzelmi emlékmű Nagy Honvédő Háború emlékére 1778
- Mukacsevo** > Munkács
- Munkács** [Mukacsevo] 1428
- Nagyajta** [Aita Mare]
- Erődtemplom 862
- Nagybánya** [Baia Mare] 1384, 1390
- Nagyblecse** [Velá Bytča]
- Thurzó-kastély 1151
- Nagymaros**
- Malom-völgyi középkori épület 884
- Nagyborosnyó**
- Ref. templom 1444
- Nagydisznód** [Heltau Cislădie]
- Ev. templom 682
- Nagyharsány**
- Ref. templom 882
- Nagyhőrcsőkpuszta**
- Zichy-kastély 1331
- Nagyőr** [Strážky]
- Mednyánszky-kastély, műemléki könyvtár 657
- Nagykanizsa**
- Vár 1079
- Nagykálló**
- Ref. templom 2401
- Vár 1050
- Nagylós**
- Plébániatemplom 1181
- Nagyszeben** [Sibiu] 781, 849
- Bathyáneum 761
- Nagyszőlős** 1571
- Nagyszombat** [Tmava] 487, 1141
- Jezsuita templom 1129
- Vár, várfalak 907
- Nagyvárad** [Oradea] 452, 789, 801, 1319
- Nagyvázsony** 543
- Nagyveszverés** [Gemerská Poloma]
- Fogadó 1089
- Nápoly**
- Donna Regina templom 970
- Nemeskér**
- Ev. templom 1055
- Nemestördemic**
- Ev. templom 1055
- New York**
- Kossuth-szobor 1513
- Nin**
- Szent Anzelm-katedrális 922
- Nitra** > Nyitra
- Nógrád megye** 675, 1004
- Noszvaj**
- De La Motte kastély 1048
- Nové Zámky** > Érsekújvár
- Nyársapát**
- Középkori falu 865
- Nyírbakta** 801, 1321, 1334
- Nyírbátor** 1334
- Nyitra** [Nitra]
- Székesegyház, Fejérvölgy István-sírköve 1006
- Szent Emmerám-templom 874
- Vár 899, 1091
- Óbecse** [Bečej] 523
- Ócsa**
- Ref. templom 270
- Orfű**
- Kirándulóközpont 2261
- Orosháza**
- Ev. templom 1052
- Osijek** > Eszék
- Ózd** 1433
- Szent Simon, R.k. plébániatemplom 512
- Ozora**
- Vár 854, 1001
- Örkény**
- Szent Lipót-templom 164

Örvényes 1312**Paks**

- Palánk vár 1079

Pápa 294, 760, 1090, 1146, 1344**Pásztó** 296, 801

- Ciszterci monostor 779

- Oskolamester ház 329, 918

Pécs 183, 321, 325, 503, 738, 930, 1040, 1316, 1474, 1565

- Aradi várbanak útja 24., Lakóház 2291

- Káptalan u. 339, 340

- Papnevelde 1478

- Nemzeti Színház 308

- Ökerezstény mauzóleum 208, 209

- Székességi ház 1070, 1478, 1567

Pest megye 693, 794**Pétervárad** [Petrovaradin]

- Vár 1079

Petrovaradin > Pétervárad

Piliszsántó 1067**Pilisszentkereszt**

- Ciszterci monostor 779, 858, 859

Pomáz 870**Pozsony** [Bratislava] 1104, 1112,

- Kapucinus templom és kolostor 1085

- Pálffy palota 846

- Régi városháza 791

- Szlovák Nemzeti Színház épülete 1511

- Szt.Márton prépostsági templom 910

- Vár 1123

- Városházák 832

Presov > Eperjes

Püspökladány 618, 1283, 1436**Pusztacsallád**

- Szt.István-szobor 1514

Ráckeve 496

- Savoyai kastély 239, 280, 310

Racul > Csikrákos

Rajec 675

Rakovac > Dombó

Recsk

- Szederjesvár 843

Regéc

- Pálos kolostor 775

- Vár 322

Répcemellék

- Ev. templom 1055

Révfülpö

- R.k.templom 2726

Rimakovica [Kokova nad Rimavicou] 699**Róma**

- Santa Maria della Carmine, San Clemente 1029

- Szt. Péter-templom 1069

Rónjcz [Hronec] 1428

Rožňava > Rozsnyó

Rozsnyó [Rožňava] 710**Rudabánya** 995

Rust > Ruszt

Ruszt [Rust]

- Ferences templom 834, 962

Salólád

- Pálos kolostor 1775

Salgó

- Vár 854

Salgótarján

- SZOT Oktatási Központ, Művelődési Ház 2164

Sály

- Latorvár 857

Sárospatak 1788

- Plébániatemplom 634

Sarvally

- Középkori fau 865, 894,

Sárvár 515

Sebes > Szászsebes

Sátorajdúhely

- Újhelyi pálos kolostor 775

Selmecbánya [Banská Štiavnica] 701, 877, 914

Senes > Szenc

Seregélyes

- Kastély 1361

Sibiu > Nagyszeben

Siklós

- Vár 212, 871

Símontornya

- Vár 1079

Siófok

- Foki-hegy, Oktatási központ 2450

Sírok

- Vár 1096

Sistera > Siter

Síter [Sistera] Ref.templom 596**Sóly** 760**Solymár**

- Vár 854

Somogy megye 881, 992**Somogyvár**

- Szt.Egyed-bazilika és bencés kolostor 172, 830

Sopron 11, 180, 196, 251, 861, 888, 925, 710, 1353, 1354, 1510

- Fabricius ház 595

- Híd u., középkori mészegető kemence 860

- Ó-zsinagóga 181

- Stromo-ház 400

- Tábornok ház 595

- Templom u. Esterházy-palota 595

- Szent György u. 12. 595

Spíška Nová Ves > Igló

Strážky > Nagyőr

Stadtschlaining > Városszalónak

Strečno

- Sztrecsényi vár 847

Subotica > Szabadka

Sumuleu > Csiksomlyó

Sümeg 1153**Süttő**

- Szent Lipót-plébániatemplom 164

Szabadka [Subotica] 330, 402, 621, 1133, 1350, 1530, 1569

- Geréb-ház 1530

- Manojlović-palota, Takarékpénztár 1540

- Palics fürdő épületek 1356, 1530

- Palics fürdő, Nádas szálló 198

- Városháza 1530

- Zsinagóga 1530

Szada

- Vécsey-kúria 1289

Szántódpuszta 544, 550, 805**Szarvaskő**

- Vár 1096

Szászsebes [Mühlbach, Sebes]

- Ev.templom 921, 934

Szatmár megye 481**Százhalombatta**

- Edzőcsanak 2339

Szécsény 624

- Ady Endre u. 4-7., Forgách-kastély 331

Szeged 519, 801, 931, 1101, 1223, 1276, 1569

- Alsóvárosi ferences templom 451

- DÉLTERV székháza 2775
- Fogadalmi templom 1249
- Kőrösi Csoma emlék 1560
- Miklós ház 1535
- Nemzeti Színház 248
- Szegedi Könyvtár és Levéltár 2560
- Vár 1079
- Városháza 1535
- Wolf ház 1535
- Szeghalom**
- Ref. templom 1157
- Székesfehérvár** 478, 925, 926, 927
- Királysirok 783, 814
- Szt. Péter-templom 874
- Szekszárd**
- Bencés apátsági templom 874
- Ujpalánki vár 1081
- Senec [Senec]**
- Collegium oeconomicum 1095
- Szent György-hegy (Zala megye)**
- Kolostorom 106
- Szentábrahám [Avrámestli]**
- Középkori templom 833
- Szentendre** 522
- Szentes** 530
- Szentgotthárd**
- Ciszterci apát 220, 324, 779
- Szepes** 1175
- Szőcsény**
- Vécsey-kastély 336
- Sztrák**
- Teleki-kastély 278, 1059
- Szolnok**
- Plébániatemplom 1054
- Vár 1079, 1096
- Szolnok megye** 27
- Szombathely** 732
- Jeli arborétum 631, 1360
- Szomolya** 540
- Sztrahora**
- Vár 892
- Tákos**
- Ref. templom 268
- Tapolca** 1153
- Tar**
- R.k. templom 903
- Tarnaszentmária**
- Várhegy 843
- Tata** 499, 708
- Tatabánya** 534, 1771
- Temerin** 1294
- Terebes**
- Pálos kolostor 775
- Tihany**
- Apátsági templom 944
- Tiszaeszlár-Basahalom**
- Középkori település 800
- Tiszaölök - Kövestelek** 879
- Tokaj** 477, 575, 632
- Pálos kolostor 775
- Törökszentmiklós**
- Török palánkvár 1096
- Trencsén [Trenčín]**
- Vár és város 1080, 1083, 1172, 1297, 1306, 1320, 2077
- 243, 563, 614, 615, 691, 755, 863
- Trenčín > Trencsén
- Trenčianske Bohuslavice > Bogoszló
- Tmava > Nagyszombat
- Turjaremete** 1428
- Ujlak [Illok]**
- Ferences templom, Ujlaki Lőrinc és Miklós sírköve 939
- Vár 1079
- Üröm**
- Plébániatemplom 164
- Görög keleti sírkápolna 194
- Üszögpusztá**
- Kastély 211
- Vác** 479, 801
- Vácrátót**
- Botanikus kert 626
- Valkó [Vukovár]**
- Vár 1079
- Varasd [Varaždin]** 1107
- Varaždin > Varasd
- Városszalónak [Stadtschlaining]**
- Pálos templom 796
- Várpalota**
- Vár 1079
- Vas megye** 25, 174, 175, 731
- Vasvár** 905
- Velemér**
- R.k. templom 963, 1015, 1147
- Velence** 637
- Velká Bytče > Nagybecse
- Vence**
- PLUSZ stúdió műteremház 1996
- Veszprém** 488, 926, 1087, 1344
- Gizella kápolna 876
- Ispánsági vár 875
- Petőfi Színház 316
- Püspöki palota 1087
- Szent György-kápolna 874
- Tűztorony 303
- Vármegyed 608
- Veszprém megye** 354, 507, 680
- Vizimalmok 675
- Vésztő-Mágorhalom**
- Csolt-monostor 227
- Vétyem** 705
- Vinagora** 937
- Visehrad** 932
- Salamon-torony 911
- Várkert, középkori falu 872
- Vukovár > Valkó
- Wien** 812, 1078, 1106
- Hotel Hungaria 2141
- Hundertwasser-ház 2270
- Ringsrasse 1352
- Zentralsparkasse und Kommerzbank 2127
- Wienerneustadt** 987
- Zadar**
- Ferences kolostor 1333
- Szent Szilveszter-kolostor 895
- Zala megye** 19, 323, 680, 1952
- Zalaegerszeg** 1358
- Zalavár** 769, 906
- Zebegény** 1961
- Ady E. u. 71., Hétvégi ház 2758
- Zengővárkony**
- Kossuth u. 6., Lakóház 1346
- Zirc** 490
- Arborétum 627
- Szűz Mária-templom 876
- Zombor [Sombor]** 539
- Zrenjanin > Becskerek
- Zsámbék**
- Palánk vár 1079
- Zubogy**
- Ref. templom 852

Személynévmutató

- A.g. 1498
 Abadie, Paul 1467
 Ábrahám Kálmán 1720
 Ábrahám László 1582
 Ábrahám Rafael 1977
 Ács Ferenc 1468
 Ács József 1786
 Ács Margit 2140
 Ács Zoltán 167,434, 1036, 2436, 2660
 Acsay Judit 676, 1505,1689,1852, 1899, 2650
 Aczél Géza 168
 Aczél György 409
 Aczél Kovács Tamás 148
 Ádám András 510, 1978
 Adam család 1469
 Ádám Péter 1515
 Adorján Imre 933, 2715
 Adriányi Gabriel 576
 Ády József 1979
 Aggházy Mária 1106
 Ágopcsa Marianna 2227, 2542
 Ágostháti László 160, 170, 544
 Ahren, Uno 34
 Ajtony László 1066
 Aknai János 2449
 Aknai Tamás 1764, 2076, 2239, 2299
 Aknay Tibor 1588
 B. Albaker Mária 1067
 Albert Pál 2536
 Albert Péter 689
 Alberti, Leon Battista 964
 Albertini Béla 1415
 Albrecht Gyula 1013
 Alexa Károly 759, 2764
 Alexander Bernát 117
 Alexáné Székelyi Edit 35
 Alföldy Jenő 148
 Allie, Felice Donat 1085
 Almár György 1980
 Almási Miklós 86
 Almási Tibor 2363, 2561, 2664
 Almásy Aladár 533
 Alpár Ignác 1471
 Alt, Jakob 1472, 1533
 Altman, Nathan 1981
 Amasukeli, Elgudza 1982
 Ambrus Mária 1695
 Ambrus Zoltán 2079
 Ámos Imre 1473
 Andor György 31, 32, 215, 259, 453
 András Edit 1581, 1590, 2605
 Andrásfalvy Bertalan 117
 Andrásfi Gábor 1763, 2020, 2263, 2484, 2785
 Andrásy Géza 1983
 Andrée, Erhard 524
 Andreas Lapidica 524
 Andruskó Károly 1984
 Angster József 1474
 Angyal László 258
 Anna Margit 533, 1473
 Antal Anikó 2282
 Antal Imre 1985
 Antal István 1552, 2247, 2788, 2792
 Antal Istvánné 1790
 Antal Károly 1364, 1986
 Antalfy Gyula 171
 Antalfi Mária 1597, 1627, 2672, 2749
 Apáti Tóth Sándor 1987
 Antoni, Erhard 524
 Apró Ferenc 1223, 1531
 Gy. Apró Margit 1988
 Aquila János 963, 1015
 Aradi Nóra 36, 37, 38, 511, 1224, 1257, 1488, 1612, 1627, 2027, 2427
 Arató Antal 1824, 2068, 2501, 2626
 Arató Margit 1989
 Ardaio Ildikó 1990
 Árkay Sándor 1475
 Arma, Paul 1991
 Arnóth Lajos 2560
 Árokcsillási Károly 2652
 Áron Nagy Lajos 1992
 Askercz Éva 400
 Asszonyi Tamás 1993
 Aszalós Endre 2181, 2307
 Áts Erika 2008
 Attalai Gábor 1791, 1879, 2672
 Aubanel, Philippe 1994
 B.M. 1534
 Baán Kálmán 2
 Baász Imre 1995, 2055
 Babenbergeri Lipót, III. 1060
 Baburina, Nagyvezsda 1370, 1765
 Bachmann Gábor 209, 1996
 Bacskai Béla 1997
 Bácskai Vera 1270, 1347
 Bacskay Béla 1572
 Bacsó Béla 1214
 Badstübner, Ernst 806
 Bagin, Anton 1037
 Bagyinszky Istvánné 403
 Bahnová, Milica 527
 Baik Éva 1765
 Bajkay Éva 1477, 2345
 Bajomi Lázár Endre 2761
 Bajor Klára 2591
 Bajusz István 1154
 Bak Imre 667, 1998
 P. Bak János 1999
 Bak Péter 1999
 Bakács Tibor 2644
 Bakallár József 1989, 2199
 Bakay Konél 172, 545, 672, 828, 829, 830, 984, 1449
 Bakó Dorottya 3
 Bakó Endre 2362
 Bakó Ferenc 546, 1068, 1101
 Bakó Ilona 2001
 Bakó Zsuzsanna 484, 1588
 Bakócz Tamás 1011
 Bakonyi Péter 2655
 Bakonyvári M. Ágnes 2002, 2177, 2210, 2472 2609 2629
 Bakos Ildikó 2002
 Bakos, Jan 40, 946
 Bakošová, Jindra 450
 Bakošová, Mária 393
 Balázsová, Eva 2391
 Balanyi Károly 2003
 Balassa Bálint 1742
 Balassa Iván 547
 Balassa M. Iván 547, 548, 831
 Balassa Tibor 1678
 Balassa Zoltán 2279
 Balássy László 2103
 Balázs Ádám 1537, 2466

- Balázs György 1275, 2004, 2709
 Balázs Imre 2005
 Balázs István 2505
 Balázs János 2006
 Balácsi Károly 117
 Baldácsy Antal 419
 Baliga Kornél 2007
 Bálint B. András 2083
 Bálint Endre 84, 2008
 Bálint Imre 207, 1706
 Bálint Sándor 451, 2352
 Bálintné Hegyesi Júlia 2157
 Balla András 486
 Balla Ede 2418
 Balla József 2009
 Ballai László 1720
 Balló Ede 1476
 Balog János 119, 2008, 2161
 Balog Tünde 2010
 Balogh András 2011, 2101
 Balogh Balázs 2012
 Balogh Géza 2094
 Balogh György 606
 Balogh István Vilmos 2014
 Balogh István 2013
 Balogh István 455
 Balogh János 1864
 Balogh Jolán 452, 633, 774
 Balogh László 1371, 1469, 1909
 Baloghné Horváth Terézia 1426
 Bálványos Huba 2623
 Bán András 510, 647, 668, 1370, 1516, 1544, 1581, 1607, 1636, 1643, 1641, 1672, 1680, 1692, 1772, 1777, 1782, 1785, 1797, 1818, 1825, 1840, 1875, 1877, 1885, 1887, 1888, 1890, 2020, 2025, 2051, 2074, 2177, 2206, 2228, 2286, 2289, 2299, 2322, 2324, 2334, 2344, 2389, 2390, 2400, 2440, 2470, 2471, 2485, 2515, 2524, 2529, 2586, 2620, 2648, 2672, 2683, 2684, 2689, 2767, 2795, 2796
 Bán Magda 2015
 Bán Péter 1194
 Bándi Gábor 679
 Bándy János 1069
 Banga Ferenc 2016
 Bánkúti Imre 173
 Banner Zoltán 495, 702, 1477, 1546, 2037, 2066, 2080, 2402, 2447, 2453, 2476, 2490, 2554, 2693
 Bánó Zsuzsanna 4
 Bánovszky Miklós 2017
 Bánsági András 2018
 Bánsági Péter 2019
 Bánsági Tibor 2019
 Bánsági Tibor, ifj. 2019
 Bánsági Vince 2019
 Bánszky Pál 357, 453, 1464, 1514, 2003, 2068
 Bánszkyne Kiss Éva 1422, 2294
 Bányai János 2242
 Barabás Béla 2444
 Barabás István 2085
 Barabás Márton 533, 1998
 Baracs Dénes 2536
 Barakso Erzsébet 2370
 Baránszky Jób László 117
 Baranyai László 1691, 2336
 Baranyay András 2020
 Baranyi Anna 484
 Baranyi Judit 1622, 1693, 2161, 2335, 2424, 2436, 2578, 2795
 Baranyi Mária 122
 Barcsay Jenő 533, 2021
 Barcza Géza 258
 Barcza József 1452
 Bárczi Géza 167
 Bardoly István 138
 Bárdos István 103
 Bárdy Margit 2022
 Baricević, Doris 1107
 Baricz Katain 2023
 Bariska István 829
 Barkóczi István 375
 Barna Gábor 1901
 Barna Gábor 751
 Barner, Michael 524
 Barsi Hajnal 730
 Bart István 665
 Bartalis Ferenc 1478
 B. Bartus Elemér 625
 Bartha Ágnes 2024
 Bartha Andrea 1523, 2288
 Bartha Lajos ifj. 110, 1163, 1164
 Bartha László 533, 2025
 Bartha Tibor 2619
 Barthes, Roland 666, 2731
 Bartis Ferenc 2457, 2735
 Bartl József 2026
 Bartosová-Pinterová, Zuzana 1766, 1772
 Bata Imre 128
 Batári Ferenc 719
 Batári Gyula 148
 Batári László 2027
 Batáry Gyula 117
 Báthory Gábor 1167
 Battyai Jenő 1276, 1497, 1535, 1554, 1560, 1600, 1603
 Bauer György 667
 Baxa, Peter 832, 924
 Bazsonyi Arany 2028
 Bařínková, D. 946
 Beardsley, Aubry 1479
 Beck András 2029
 Beck László 1846
 Beck Ö. Fülöp 1494
 Bedő István 1472, 2522
 Bednay Dezső 2030
 Beke Csilla 2161
 Beke György 1556, 2039, 2085, 2402, 2771
 Beke István 2031
 Beke László 41, 68, 82, 633, 667, 1367, 1403, 1642, 1811, 1815, 1841, 1998, 2047, 2133, 2233
 Beke Pál 2436
 Békési Éva 1372, 1456
 Békési István 174, 175, 339, 340
 Bél Mátyás 110, 455, 456, 457, 458, 459
 Béládi Miklós 1226
 Belányi László 2032
 Belcséva, Diana 1521
 Belitska-Scholtz Hedvig 427
 Bella István 2465
 Bellér Béla 790
 Bencsik Gábor 1594
 Bencsik István 2033
 Bencsik János 477, 1157, 1159, 2034
 Bencze László 2036
 Benczédi Ilona 2035
 Benczédi Sándor 2037
 Benczúr Gyula 1480
 Benda Kálmán 341
 Bende Csaba 176
 Bene Géza 2038
 Bene János 1227

- Bene József 2039
 Benedek Katalin 2215
 Benedek Miklós 1902
 Benedek Péter (1955-) 2040
 Benke Zsuzsa 2041
 Benkő Elek 702, 833
 Benkő Erzsébet 2042
 Benkő Ilona 1861
 Cs.Benkő Judit 409
 Benkő Samu 2093
 Benoschofsky Ilona 342
 Béneyi Miklós 5, 343, 427, 1787
 Bényi Árpád 1618, 2043
 Bényi József 2043
 Bényi László 1564, 2044
 Benyó Ildikó 2045
 Beöthy, Ayin 1228
 Beöthy, Étienne 533, 1228
 Bér Rudolf 2046
 Bérci László 1113
 Berczeller Rudolf 2047
 Bereczky Loránd 348, 1820, 1832
 Beregi Tivadar 2312
 Berényi Ferenc 2048
 Bérés Béla 420
 Berg, Friedrich 177, 834
 Berkes Péter 1229, 1230
 Berki Viola 2049
 Berlász Jenő 427
 Berliczyné Bándli Katalin 178
 Bernardo, Maria de 2050
 Bernáth Árpád 152
 Bernáth Aurél 533, 2051
 Bernáth Elek 2052
 Bernáth Katalin 2053
 Berndt, Franka 1228
 Bernstein, B.M. 42
 Bertalan Lajos 2025
 Bertalan, Karin 524
 Bertalan Vilmosné 835
 Bertényi Iván 752
 Beszédes Valéria 179
 Beszterczey László 549
 Bethlen Gábor 1196
 Bezerédy Győző 738
 Bežić-Bozanić, Nevenka 462
 Biai-Föglein István 2054
 Biathová, Katarina 460, 947
 Bibó István 427, 1277
 Biczó Piroska 836
 Biedermann, Gottfried 517
 Bielz, Julius 524
 Bógel József 1973
 Bihajli-Merin, Oto 1373
 Bihari József 2752
 Binder János Fülöp 1197
 Bíró Gábor 2055
 V.Bíró Ibolya 1114
 Bíró Imre 111
 Bíró József 111
 Bíró Lajos 1231
 Bíró Mihály 533, 1481
 Blaskó János 2056
 Bocskay Vince 1836
 Boda Gábor 84, 1364
 Bodnár Éva 1550, 2011, 2123
 Bodnár György 117
 Bodnár János 2174
 Bodnár János 2369, 2557
 Bodnárová, Jana 1374, 2375
 Bodó Károly 654
 Bodó Sándor 437, 1072, 1079, 1081, 1096
 Bodóczy István 2057
 Bodor Ferenc 104, 720, 1847, 1848
 Bodor Pál 2637
 Bodri Ferenc 453, 511, 641, 1016, 1019, 2008
 Bódy Irén 2058
 Bodzsár Erzsébet 1815, 1816, 2295, 2315
 Bogdán László 1995, 2104, 2491
 Bognár Dezső 180
 Bognár Jánosné 117
 H.Bognár Zsuzsa 2316, 2563
 Bogner, Dieter 1512, 1680
 Bogomolnij, N.Á. 642
 Bogyay Katalin 2151, 2223, 2696
 Bogyay, Thomas von 15, 694, 790, 806, 1588
 Bohus Zoltán 2059
 Bokros László 2060
 Boldizsár István 2061
 Boldizsár Iván 375, 2347, 2375, 2437, 2438, 2489, 2655, 2665
 Bollnow, O.F. 92
 Bolmányi Ferenc 2062
 Bolyki János 117
 Bolza Marietta 2063
 Bóna István 112, 793
 Bonet, Juan Manuel 1818
 Bonis, Antonio de 43
 Bonta János 1697, 1697
 Bonta, Juan Pablo 44
 Bor István 113
 Bor Pál 113
 Bora Gábor 2579
 Borbás Tibor 2064
 Borbély István 2065
 Borbély József 181, 182, 183, 400, 401
 Borbély Károly 2441
 Borbély Lajos 1724
 Borda Lajos 415
 Bordás Győző 638, 662, 2352
 Bordi András 2066
 Borghero, Gertrude 434
 Borgó György Csaba 1836
 Bori Imre 90, 117, 153
 Born Miklósné 1608
 Boromisza Tibor 2067
 Boros Edit 1794
 Boros Judit 1806
 Boros Lajos 463
 Boros Lajosné Endresz Teréz 2068
 Boros László 1070, 1115
 Boross Judit 2360
 Boross Klára 949
 Boross Marietta 544, 550
 Bors Edit 2212
 Borsa Gedeon 759, 1220
 Borsi, Franco 1278
 Borsodi Ferenc 2069
 Borsos Béla 1185
 Borsos József 1482
 Borsos Miklós 533, 2070, 2139
 Bortnyik Sándor 1232
 Borvendég Béla 1699, 1700, 1704, 1720, 1724, 2497, 2775
 Borzák Tibor 464
 Borzsák István 141
 Borzsák Jenő 2089
 Bosch, Hieronymus 1016
 Bosnyák Sándor 84

- Bossaglia, Rossana 1279
 Botár Edit 2071
 Both Ferenc 1633
 Bott, Gerhard 651
 Botticelli, Sandro 1017
 Boullée, Étienne-Louis 1071
 Bourdelle, Émile-Antoine 1483
 Bozóki András 45
 Bozóki Mária 2072
 Bozsó János 2073
 Bölöny József 1586
 Böröcz András 2074
 Börzsönyi-Kollarits Ferenc 2075
 Branca, Vittore 416
 Brâncusi, Constantin 1484
 Brandenburgi Katalin 1196
 Brennemé Horváth Adél 1233
 Brestyánszky Ilona 369, 434, 940, 1121, 1234, 1280, 1477, 1607, 1793, 1812, 2021, 2419
 Brodskaja, Natalia 1570
 Brote, Florian 934
 Brown, Jonathan 1128
 Brückner, Wolfgang 765
 Brueghel, Pieter id. 1198
 Brukenthal Sámuel 421, 1399
 Bruno, Gianfranco 2623
 Bucur, Nicolae 1985, 2304
 Budahelyi Tibor 2076
 Budai Aurél 184
 Budavári István 1895
 Buday György 2077
 Bugár-Mészáros Károly 466, 2612
 Bujdosó Alpár 61
 Bükkösi László 2371
 Bundev-Todorov Ilona 2405, 2427
 Bunta Magdolna 345, 703
 Bunzl, Franz 796
 Burgkmair, Hans 651
 Burić, Tonci 837
 Burján-Gál Emil 2273
 Butak András 1839, 2078
 Buza Péter 697, 838, 1364
 Buzás András 2080
 Buzási Enikő 369, 484, 1116
 Büttösi István 1159
 Callmeyer Ferenc 1743, 2081
 Callot, Jacques 1199
 Calvaert, Denys 1200
 Čaplovič, Dušan 839
 Caravaggio 1201
 Carlona, Johann 1054
 Carlone, Giovanni Battista 502
 Carrel, Christopher 1616
 Cassou, Jean 28
 Castagno, Andrea del 160
 Castello, Valerio 1202
 Čavelli-Björkman, Görel 1209
 Čelková, Mária 686
 Cellini, Benvenuto 57, 1018
 Cennemé Wilhelm Gizella 1117, 1118, 1235
 Ceanteau, Radu 2082
 Cézanne, Paul 1485
 Chalupický, Ivan 468, 469, 777
 Chalupický, Jindřich 2133
 Chastel, André 467
 Chemetoff, Alexandre 2121
 Chikán Bálint 440, 1611, 1630, 1640, 1682, 1683, 1979, 2380, 2566
 Christo 2084
 Čičaj, Viliam 1186
 Cifka Péterné (Brigitta) 653, 1536, 2324
 Ciungan-Tudoran, Olimpia 1145
 Ciupe, Aurel 2009, 2085
 Ciupe, Mária 2086
 Clark Ádám 1486
 Clarot, Johann Baptiste 1487
 Commare, Giacomo 2172
 Cornelius, Hans 919
 Courbet, Gustave 1488
 Cranach család 1019
 Csaba László 2, 1701
 Csaba Rezső 1298
 Cságoly Klára 2087
 L.Csajági Éva 675
 Csáji Attila 84, 2088
 Csajka Gábor Cyprian 2428
 Csák Elemér 1520
 Csáki-Maronyák Éva 2089
 Csáki-Maronyák József 2089
 Csáky Károly 388, 1525
 Csáky Lajos 2090
 Csanádi Gábor 1348
 Csanády András 1617, 2126
 F.Csanak Dóra 117
 Csánky Margit 2475
 Csányi László 117, 2448
 Csaplár Ferenc 1236, 1387, 2312
 Csapó György 2036, 2605
 Csapó Ida 704, 705, 2651
 Csapodi Csaba 951, 952, 956, 967
 Csapodiné Gárdonyi Klára 644, 953
 Csapody Vera 2091
 Császár János 117
 Császár László 259, 322
 Csátár Imre 148, 2615, 2715
 Csathó Barna 406
 Csatkai Endre 126
 Csavlek András 2092
 Csavlek Etelka 2092
 Csebikin, A.V. 642
 Cséfalvay Pál 379, 942
 Cseh Gusztáv 2093
 Cseke Péter 2433
 Csendes László 979
 Csenkey Éva 414, 1422, 1435, 1437, 1775, 1861
 Cseresnyés Bayer Ilona 412, 424, 1594
 Csergező Pál 2094
 Cserményi Vajk 679
 Csermizky Mária 2143
 Csemus Lukács Lajos 498
 Csemus Tibor 2095
 Csémyánszky Mária 1006
 Csértő Lajos 2096
 Cservenka Judit 2780
 Cséte György 74, 84, 1535, 1704, 1720, 1751
 Csiby Mihály 2480
 Csicséri István 1843
 Csiha Káta 2097
 Csik Antal 1365
 Csik István 1975
 Csikós András 2098
 Csikós Zoltán 1281
 Csikszentmihályi Róbert 2099
 K.Csilléry Klára 721, 723, 1426, 1440, 1441
 Csiszár Árpád 753, 1457
 Csohány Kálmán 2100
 Csók István 2101
 Csomay Zsófia 2250

- Csomor Lajos 689, 980
 Csongor Dénes 1119
 Csonka Ferenc 2564
 Csontváry Kosztka Tivadar 339, 340, 1489
 Csorba Csaba 552, 762, 1072
 Csorba Csilla 2283
 Csorba Géza (1892-1974) 2102
 Csorba Géza 369, 1238
 Csorba Mária 2024, 2203, 2625
 Csorba Tibor 2103
 Csordás Mihály 1984, 2506
 Csöregy Éva 745
 Csúri Károly 152
 Csurka István 2289
 Csutak Levente 2104
 Csutoros Sándor 2105
 Csűrös Miklós 117
 Curtis, William J.R. 1282
 Cvitanovic, Durdica 840
 Czágány István 553, 841, 1239
 Czegő Zoltán 2776, 2781
 Czeglédi Imre 1554
 Czeglédi Ilona 447, 842
 Czellár Katalin 470
 A.Czétényi Piroska 185, 186, 187, 188, 1349
 Czetter Sámuel 1490
 Czigány Dezső 533, 1491
 Czimbalmos Pál Magdolna 2106
 Czimbalmos Szabó Kálmán 2106
 Czinke Ferenc 2107, 2277
 Czippán György 1651
 Cziráki Lajos 2108
 Czóbel Béla 2109
- D 1073
 D.R. 114
 Dákay Ferenc 2110
 Dala József 189
 Dalia László 346, 1516
 Dallos Jenő 2111
 Dallos Marinka 2112
 Dalmi Kálmánné 4
 Dám László 1283
 Dán Róbert 1165
 Daniss Győző 1486
 Dankó Imre 753, 754, 1432, 1436, 1464
 Dancu, Juliana 524
 Danta, Darrick Roll 607
 Darázs Zsófia 1005
 Darits Ágnes 150, 2007, 2161, 2436, 2615, 2749
 Datu, Victor 2066
 Dávid Csaba 1602
 Dávid Károly 1703
 Dávid Katalin 412, 474, 667, 1109
 Dávidházi István 675
 Davidov, Dinko 1039
 P.Dax Margit 411
 Deák Ferenc 2113
 Deák Zsuzsa 2114
 Debreceni János 1159
 Debreczeni Gábor 190
 Decsi Kiss János 1644
 Degas, Edgar 1492
 Deim Pál 2051, 2116
 Dékány Ágoston 2115
 Delaveu, Serge 2117
 Deli Edit 1462
 Delmár Emil 422
 Dembinski, Dominic 1842
- Deme Tamás 1855, 2719
 Demény István 702
 Demény Pál 2312
 Demeter István 2118
 Denegri, Jesa 2133
 Dénes Gábor 554
 Dénes József 843
 Dénes Zsófia 423, 1108, 1240, 1375, 1376, 1483, 1491, 1572, 1598
 Dér Endre 381
 Dercsényi Balázs 191, 192, 258, 844
 Dercsényi Dezső 105, 114, 117, 193, 194, 369, 551, 845
 Dereky Pál 1659
 Derkovits Gyula 533, 1493, 1271
 Dési Ábel 117
 Dési Huber István 63, 1271, 1494
 Dési Huber Istvánné 1935
 Dessewffy Éva 195
 Detre Lóránd 1494
 Dévai István 2065
 Dévavári Zoltán 1569
 Dévényi Sándor 2119
 Dévényi Tamás 2120
 Devillers, Christian 2121
 Diehl, Gaston 2414
 Dienes Istvánné 367, 1495
 Dienes Ö. István 394
 Dilly, Heinrich 1414
 Dinnyés István 997
 Dinnyés László 2122
 Diósy Antal 2123
 Dimbeck, Julius 796
 Dmitrenko, A.F. 30
 Dobai Tamás 117
 Dobozi Miklós 2124
 Dobrik István 2478
 Dobrossy István 555
 Cs.Dobrovits Dorottya 1074, 1075
 Dobrzycka, Anna 1128
 Dobšovič, Jozef 846
 Dojcsák Győző 1513
 Dóka Klára 675
 Domanovszky Endre 2125
 Domanovszky György 2645
 Dombay Győző 84
 Dombi József 2137
 Dombrovsky László 2126
 Domenig, Günther 2127
 Domján József 84
 Domonkos János 407
 Domonkos Ottó 196, 396, 675, 732
 Donner, Georg Raphael 1203
 Dorogi Márton 1283
 Dorosz Károly 59, 2128
 F.Dózsa Katalin 1445
 Dömötör János 385, 1694, 1903, 2045, 2098, 2400
 Dörmeyi Zoltán 441
 Döry, Ludwig 1434
 Dragonits Tamás 138, 197
 Drăguc, Vasile 472, 971
 Draveczy Balázs 365
 Drecin József 82
 Drégely László 2129
 Drenko, Zoltán 847
 Dresen, Adolf 2022
 Droppa Judit 2130
 Drozsenyik István 2131
 Dubuffet, Jean 2132
 Duby, George 778

- Duchamp, Marcel 35, 2133
 Ducky, Krzysztof 2134
 Dudás Károly 2393, 2723
 Dudits Pál 1474
 Duka Zólyomi Norbert 158
 Dukkón Ágnes 1220
 Dunai Imre 533
 Duranci, Bela 117, 198, 662, 638, 1241, 1284, 1350, 1540, 1623, 2153, 2350, 2352, 2652, 2765
 Durand-Ruel 423
 Dürer, Albrecht 651, 1020
 Durkó Zsolt 2210
 Duschaneck János 2135
 Dusza András 482
 Dusza Éva 353
 Dutka Ákos 117
 Dvorszky Hedvig 1849, 1878, 1904
 Éber Sándor, ifj. 2136
 Ébergényi Tibor 2257
 Ecsery Elemér 2115, 2201, 2255, 2378, 2406, 2783
 Eger, Hans 524
 Egger Rita 2137
 Egresi Zsuzsa 2138
 Egri Margit 1242
 Egri Mária 1609, 2382, 2431, 2580, 2582, 2618, 2751, 2791
 Egry József 533, 2139
 Egyed László 2140
 Egyed Zoltán 2141
 Ehmann Krisztina 2142
 Ehrenberger, Karl 1076
 Eiffel, Gustav 1495
 Einzinger Ferenc 1496
 Einzinger Ferencné 1496
 Eisenmayer Tibor 2143
 Eisler János 1031
 Ék Sándor 2144
 Eke Károly 2677
 Ekler Dezső 2145
 Elek Artúr 115
 Elek László 1490
 Elek Lenke 2680
 Éles Csaba 117, 1624, 1868
 Elia, Gian Franco 1744
 Előd Géza 117
 Ember Ildikó 646, 1120
 Ember Mária 137, 409, 940, 1020, 1273, 1536, 1538, 1564, 1588, 1593, 1607, 1829, 1882, 2008, 2017, 2020, 2021, 2029, 2046, 2083, 2128, 2269, 2288, 2344, 2364, 2386, 2465, 2505
 Endre Béla 1393
 Engel Tevan István 2146
 Entz Géza 199, 427, 475, 476, 925
 Eörsi Anna 954
 Erdei Ferenc 200, 201, 202
 Erdei Irma 1990
 Erdélyi Miklós 1811, 2074
 Erdélyi Balázs 106
 Erdélyi Zoltán 1720
 Erdős Péter 2147
 Cs.Erdős Tibor 2148
 Erdőssy Béla 1243
 Éri Gyöngyi 510, 1820
 Ernst Lajos 1572
 Emyey Gyula 673, 674, 722, 2332
 Erős László 1404
 Erőss Ágota 424, 510, 2175
 Erpel, Fritz 1214
 Esterházy-család 424
 Esterházy Ferenc 1146
 Esterházy Miklós 425
 Esterházy Pál 426
 Esterházy Péter 1996
 Eszéki Erzsébet 389
 Eszik Alajos 2149
 Eszláry Éva 422
 Etaix, Pierre 2150
 Étienne de Bievre 1021
 Etkind, Mark 1981
 Euler, Bernd 203
 Ex, Sjarel 1516
 (fa-ba) 2254
 F.F. 2547
 Fáber András 2150
 Fábán Gáspár 1497
 Fábán Gyula 2637
 Fábán Imre 392
 Fábán László 59, 453, 667, 2026, 2222, 2425, 2436, 2464, 2606
 Fabini, Alida 849
 Fabini, Hermann 524, 781, 848, 849, 850
 Fabiny Tibor 3476, 2070
 Fábri Ferenc 204
 Fábri Zoltán 2151
 Fabritius-Dancu, Julianna 524, 851
 Fajó János 59, 2152
 Falbusch, Bernhard 848, 849
 Faller László 8
 Faragó Endre 2153
 Faragó Tamás 675
 Farbaký Péter 1076, 1285
 Farkas Aladár 2154
 Farkas András 1628, 1906
 Farkas Árpád 2556
 Farkas Attila 148, 1262, 1907
 Farkas István 533, 1498
 Farkas Katalin 1537
 Farkas László 2155
 Farkas Magdolna 2156
 Farkas Mária 608
 Sz.Farkas Márta 728
 Farkas P. József 2073
 Farkasdy Zoltán 1908
 Farkasová, Veronika 1377
 Fatuska János 410
 (fazekas) 2403
 Fazekas Magdolna 2157
 Fazekas Mihály 140
 Fazekas Péter 205
 Fecske András 1812, 1909, 2028
 Fecske Csaba 645
 Fedor Ágnes 2283, 2570
 Fehér Béla 1421, 1910
 Fehér Dezső 2717
 Fehér Ferenc 1557
 Fehér László 533, 1839
 E.Fehér Pál 117, 148, 2427
 Fehér Zsolt 1658
 D.Fehér Zsuzsa 1366, 2654
 Fejér Csaba 2158
 Fejér Ernő 142, 353, 2159, 2385
 Fejér Zoltán 2160
 Fejes Mária 1707
 P.Fejős Ottó 2110
 Fekete Csaba 1220
 Fekete Ferenc 1335, 1583

- Fekete György 1693, 1855, 1887, 2161
 Fekete Ildikó 117
 Fekete József 2162
 Fekete Nagy Béla 2163
 Felberová, Maria 541
 Felcsúti László 2164
 Feld István 852, 853, 854, 855, 1001
 Feld Lajos 2165
 Feledy Balázs 1640, 1923, 2385
 Feledy Gyula 2166
 Fellini, Federico 2167
 Fellner és Helmer 248
 Fellner Sándor 306
 Felvidéki András 2168
 Fémes Beck Vilmos 1499
 Fenákel Judit 1406
 Féner Tamás 667
 Fényes Adolf 1393, 1500
 Fényes Tamás 422
 Fenyő István 1025
 Fenyves Katalin 619
 Fenyvesi Ottó 1821
 Ferch Magda 2670
 Ferdinandy György 2536
 Ferenczi László 2045
 Ferenczy Béni 2169
 Ferenczy Károly (1862-1917) 1501
 Ferenczy Károly 206
 Ferenczy Noémi 533, 2170
 Ferjan, Jana Intihar 9, 935
 Ferkai András 1286, 1504, 1708
 Ferrari Dante 2340
 Ferus, Viktor 832
 Fery Antal 2171
 Feszl Frigyes 1502
 Feszty Adolf 1503
 Feszty Árpád 1377
 Feuer Gábor 1367, 1861, 2460, 2586
 Feuermé Tóth Rózsa 782
 Fiala, Andrej 1077
 Ficker, Friedbert 1265
 Fidler, Peter 1078
 Filep Antal 144
 Filieri, Alonso 2172
 Fillenz István 533, 2173
 Filo 2174
 Finta József 623, 1728, 2141, 2175
 Firon András 1244
 Fischer Ernő 1911, 2052, 2311
 Fischer József 2176
 Fitz Jenő 478
 Fitz Péter 2193, 2253
 Fliegel, Siegbert 1912
 Flórián Márta 1177
 Focht Géza 2177
 Fodor, Alexander 141
 Fodor András 117, 2210
 Fodor István 484, 770, 787, 792, 795, 797, 800, 835, 836, 854, 857, 869, 872, 875 876, 878, 880, 883, 889, 894, 902, 917, 928, 930, 931, 981, 1002
 Fodor József 413
 Fodor L. 348
 Fodor László 207, 856
 Fodor Pál 1079
 Fodor Sándor 2275
 Foerk Ernő 1076
 Fogarasi Béla 117
 Fojtík, Juraj 691, 1080
 Folbert, Otto 524
 Foltin Brúnó 640
 Fontos Sándor 2178
 Forgách-Hann Erzsébet 2179
 Forgács Éva 125, 1245, 1627, 1840, 1852, 2130, 2288, 2319
 Forintos Anna 2180
 Foster, Hal 46
 Fóth Ernő 533, 2181
 Földényi F. László 2057, 2386
 Földes Anna 1577, 2070, 2212, 2681
 Földes Károly 1913
 Földi Péter 2182
 Förster, Ruth 2218
 Francsics József 2183
 Frank Frigyes 2184
 Frank János 116, 371, 1767, 1781, 2025, 2051, 2059, 2109, 2221, 2223, 2309, 2496, 2500, 2525, 2620, 2696
 Frank, Hartmut 1329
 Frank, Magda 2185
 Frank, Tanja 125
 Frank Tibor 147
 Franka Tibor 783
 Fränkel József 443
 Freund Sándor 1771
 Frický, Alexander 1122
 Fricsy Ádám 1040
 Frimmel Gyula 2186
 Frisch László 2187
 Frodl, Hermann 953
 Frodl-Schneemann, Marianne 1532
 Fruman Antal 1328
 Fuchs, Bohuslav 2188
 Fusz György 2336
 Füle Lajos 2358
 Fülemlé Ágnes 648
 Füle Ferenc 208, 209, 352, 984
 Füle Lajos 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 97, 117, 746, 1593
 Fülöp Antal Andor 2189
 Füredi Richárd 1368
 Fürtös György 2190
 Gaál András 2194
 Gaál Attila 1081
 Gaál Endre 1591
 Gaál László 500
 Gábor Áron 2193
 Gábor Csilla 2227
 Gábor Dénes 1802
 Gábor Eszter 82, 453
 Gábor Marianne 2194
 Gábor Mór 2195
 Gábor Péter 1720
 Gáborján Alice 1007
 Gáborjáni Péter 56
 Gábor Frigyes 1504
 Gacsó László 2590
 Gadányi Jenő 2196
 Gádor István 2197
 Gádor Judit 857
 Gádoros Lajos 2198
 Gády Kayser Lajos 1367
 Gajdos Csaba 2040
 Gajdos Tibor 402
 Gál Anna 2192
 Gál Éva 675
 Galambos Ferenc 479, 2481
 Galambos István 627
 Galambos Tamás 2199
 Galántai Miklós 626

- Galavics Géza 154, 1041, 1123
 Gálfalvi Sándor 2663
 Gálffy Lola 2200
 Gáll Imre 1287
 Gáll Tamás 533
 Gallé, Emil 1505
 Gallego, Julian 1818
 Gallwitz Ferenc 2520
 Ganczaugh Miklós 2201
 Ganzter Katalin 2202
 Gara Miklós 2518
 Garabuczi Ágnes 2203
 Garabuczy Ágnes 1946
 Garami László 210, 211, 212, 1914, 2375, 2704
 Garamvölgyi József 2757
 Garányi József 1915
 Garas Klára 416, 375, 1034, 1042, 1124, 1142
 Gárdonyi Géza 1253
 Gáspár Dorottya 15
 Gáspár Tibor 609, 1746
 Gaul Emil 1704
 Gazda Anikó 213
 Gazda István 117
 Gazda József 2162, 2556
 Gazda Klára 702
 Gazda László 349, 378, 2676
 Gazdy Dénes 1008
 Gazsó Rozália 2204
 Gebauer, Walter 706
 Gebhardt, Trosten 723
 Gecse Árpád 2205
 Gecse Lászlóné 1599
 Géczy Csaba 167
 Géczy János 2100
 Gedai István 692
 Gedő Ilka 2206
 Géger Melinda 2266
 Gelencsér Éva 2184, 2223
 Gelényi Tibor 533
 Gellér B. István 2207
 Gellér Ferenc 214, 480
 Gellér Katalin 151, 1252, 1378, 1479, 1576
 Gellért Hugó 2208
 Gémes Magda > Serfőzőné Gémes Magda
 Genthon István 117
 Gerelyes Ibolya 1001, 1171
 Gerevich László 779, 858, 859
 A. Gergely András 1589
 Gergely István 350, 1899, 1930, 1968
 Gergely Mariann 1246, 1516
 Gergely Zsolt 207
 Gerő András 1274
 Gerő Győző 1082
 Gerő László 114 118, 138, 215, 237, 504, 556, 564, 583
 Gerőly Tibor 1963
 Gerle János 1288, 1289, 1290, 1506, 1535, 2436, 2747
 Gerlőczy Sári 2209
 Gerszi Teréz 1043, 1200, 1207, 1209
 Gervers-Molnár Veronika 634, 1178
 Gerzson Pál 2210
 Geskó Judit 647
 Ghirlandaio, Domenico 160, 1022
 Gicz György 141
 Gierse, L. 1247
 Gillyén Nándor 1291
 Ginder, Paul 1098
 Gink Judit 2211
 Glatz, Anton C. 784, 785
 Glazicev, I. 1711
 Gleizes, Albert 1248
 Gluck, Mary 117
 Glück Jenő 1574
 Goda Gertrúd 1679, 2688, 2701
 Godoli, Ezio 1278
 Goes, Hugo van der 1023
 Goethe, Johann Wolfgang 57
 Goldman György 1507
 Golovics Lajos 2149, 2424
 Gombár Judit 2212
 Gombos Károly 432
 Gombosné Farkasvölgyi Zsuzsanna 432
 Gombrich, Ernst Hans 786
 Gonda György 409
 Goór Imre 2478, 2730
 Gorda Aladár 1836
 Gosztola Annamária 1589
 Gosztonyi József 2538
 Gottlieb von Windisch, Kar 1481
 Göllner, Carl 1351, 399
 Gömöri János 787, 860, 861, 982
 Gönczi András 2213, 2382
 Görgényi István 2214
 Gräber Margit 2215
 Gräfel, Ludovik 216
 Granasztói Györgyné ld. G. Györfy Katalin
 Granasztói Pál 117, 119
 Granič, Miroslav 1166
 Gregersen Gulbrand 1276
 Gregorius pictor 524
 Greszl, Franz 1044
 Gróh Gáspár 2362
 Groó Gyula 2083
 Gross Arnold 2216
 Grósz Károly 1635
 Gruber Béla 2217
 Grundig, Hans 2218
 Grünewald, Matthias 1024
 Gruzda János 2219
 Guczogi György 2175
 Gulácsy Lajos 1508
 Gulay István 1048, 2503
 Gulyás Géza 2003
 Gulyás Géza 2220
 Gulyás Gyula 2221
 Gulyás József 1916
 Gundelfineger Gyula 1509
 Guy Marica, Viorica 1379, 1492
 Gündisc, Gustav 524, 1125
 Gyárfás Péter 2168, 2173, 2495, 2796
 Gyarmathy Tihamér 533, 2222
 Gyémánt László 2223
 Gyenes Ida 2224
 Gyergyádesz László 689
 Gyergyai Albert 117
 Gyetvai Ágnes 1135, 1367, 1657, 1768, 1917, 2068, 2074, 2154, 2218, 2203, 2211, 2247, 2349, 2406, 2416, 2428, 2486, 2496, 2523, 2573, 2611, 2620, 2625
 Gyökér István 1405, 1406
 M. Gyöngy Katalin 1282, 1295, 2413
 Gyöngyösi Gyöngyi 2220
 Gyöngyössi János 862
 Győrbíró László 2399
 Győrfi Sándor 2225
 G. Györfy Katalin 1045, 1046, 1047
 Sz. Györfy Klára 2226
 György Péter 677, 1627, 1763, 2163, 2425
 György Tibor 557
 Győri Lajos 1407, 1408, 1409, 1410

- Györi Margit 408
 Györy Eszter 2228
 Györkös Mányi Albert 2227
 Gyulai Éva 1126
 Gyulai Liviusz 533, 2229
 Gyurcsák Ferenc 22230
 Gyuricsku Kálmán 258
 H. Gyürky Katalin 8165, 1002

 H.Cs. 285
 Haak, Bob 1127
 Haász F. Rezső 2231
 Haberlandova, Helena 558, 559, 560, 863, 1083
 Habovstiak, Alojz 788
 Hadházy Levente 1774
 Hadik András 1249, 1471, 1535
 Hágen József 696
 Haider Edit 756
 Haidinger, Wolfgang L. 2232
 Haiman György 1187, 1220, 1386, 2418
 Hajas Tibor 2233
 Hajdú András 1595
 Hajdu D. Dénes 2077, 2093, 2362
 Hajdu, Etienne 533
 Hajdú Éva 374, 442, 667, 676, 1273, 1370, 1403, 1411, 1551, 1607, 1861, 1864, 2244, 2343, 2458, 2747
 Hajdú Győző 2066, 2477, 2637
 Hajdu István 1413, 1767, 1814, 1877, 2020, 2460
 Hajdú Zoltán 2066
 Hajnal Gabriella 2234
 Hajnal Miklós 2235
 Hajnóczi Gábor 82, 117, 1032, 1292, 1704
 Hajnóczi Gyula 138, 221, 58
 Hajós, Géza 1394
 Hajós György 1471
 Hajósi Antal 2236
 Hajt, V. 1711
 Hala József 1293, 688, 690, 692, 711, 757, 758, 868, 982, 1068
 Halápy János 2237
 Halápy Lili 136, 740
 Halász Anna 2781
 Halász Károly 2238, 2310, 2759
 Halász Szabó Sándor 2239
 Halmágyi Miklós 1886
 Halmos György 1527
 Halmy Miklós 84
 Hals, Frans 1204
 Hamvas Béla 120
 Hamza D. Ákos 2240
 Hamza Erzsébet 2241
 Hán Anna 82
 Hanák Péter 1352
 Handler Nándor 1510
 Hangya András 2242
 Hankiss Elemér 1367
 Hankó Ildikó 148, 789
 Hann Ferenc 1675, 1803
 Hanselová, Zuzana 1388
 Hansen, Teophil 1299
 Hanthy Kinga 443
 Hantos Katalin 610
 Haranghy Jenő 2243
 Harangozó Márta 227, 409, 436, 773, 1367, 1370, 1494, 1635, 1672, 1774, 1818, 1820, 1864, 2051, 2083, 2021, 2175, 2216, 2223, 2400, 2424, 2524, 2605, 2606, 2619, 2715
 Harasta Miklós 1918
 Haraszti György 2175
 Harasztiné Takács Marianna > H. Takács Marianna
 Haraszty István 533
 Harkai Imre 1294
 Harkai Imre 1712
 Harmincad, Milan 1511
 Harmos Károly 1377
 C. Harrach Erzsébet 482
 Hárs Éva 2449, 2765
 Harsányi Zoltán 419, 1135, 1380, 1772, 2051, 2565
 Harsay Ilona 2244
 Hartman, Mauno Runar 2245
 Haulisch Lenke 1381
 Hausel Sándor 403
 Hauser Arnold 117
 Havady Lászlóné 218
 Havas Lujza 2364
 Havas Valéria 1370
 Havasi János 2643
 Havassy Pál 219, 337, 2246
 Háy Ágnes 2247
 Haynal Kornél 2248
 Hebler, Herman 2249
 Heckenast Gusztáv 1155
 Heckenast János 409
 Hegedűs 2. László 2003
 Hegedűs István 533
 Hegedűs József 611
 Hegedűs Péter 2250
 Hegyi Béla 2576
 Hegyi Gábor 1335
 Hegyi Gyula 220, 1535, 1672, 2019
 Hegyi Imre 758, 983
 B. Hegyi László 2251
 Hegyi Lóránd 509, 59, 60, 61, 82, 1795, 1828, 1840, 1998, 2020, 2315, 2350, 2360, 2496
 Heidegger, Martin 92
 Heim András 2252
 Heiðhaimar, Ludwig 524
 Heitler László 1049 1494 1507 1607 1621, 2038, 2195, 2196, 2400, 2446, 2569, 2725, 2745
 G. Heller Zsuzsa 2253
 Heltai András 1412, 2270
 Heltai Nándor 485
 Hencze Tamás 2221
 Henszlmann Imre 1292
 Herbai Ágnes 1309
 Herczeg Ibolya 2025, 2470, 2672
 Herczeg István 2254
 Herczeg János 2352
 Herédi Gusztáv 2771
 Herendi Miklós 1519
 Herman Ottó 140
 Hermann, Hans 524
 Hermann István 62
 Hermán Tibor 2619
 Hernádi Gyula 2265
 Hernádi Paula 2255
 Hermer János 418
 Herpai Zoltán 2256
 Hervai Katalin 2257
 Hervay Ferenc 779, 790
 Hevesi Lajos [Hevesi, Ludwig von] 121
 Hévízi Piroska 2258
 Hézős Ferenc 1919, 2259
 Hidasi Lajos 1703
 Hidvégi Violetta 1296
 Hiller István 11
 Himmter György 864
 Hincz Gyula 63, 553, 2260
 Hinsenkampné Reguly Katalin 2261

- Hlavicová, Jana 791
 Hockney, David 533
 Hoek, Els 1516
 Hofer Miklós 222
 Hofer Tamás 721
 Hoffer, Georg 1115
 Hoffman, J. 1211
 Hoffmann, Gerti 1869
 Hoffmann, Josef 1512
 Hoffmann Márta 82
 Hohenegger, Hans 2141
 Holčík, Štefan 1511
 Holczner (Favári) József 1076
 Holeša, Peter 1548
 Holl Béla 865
 Holl Imre 702, 776, 780, 792, 1003
 Holló Barnabás 1364
 Hollós László 362
 Hollósi Éva 959, 1382, 1422, 1516, 1536, 1606, 1651, 1889, 2424, 2496
 Honigsberger, Ernst 524
 Honti Antal 381
 Honti József 2658
 Hopkins, Tom 1403
 Hoppál Mihály 122
 Horáková, Valéria 561, 562, 1297
 Horányi Ágnes 2262
 Horányi Özséb 152, 509
 Horedt, Kurt 129, 793
 Horkai Imre 1696
 Horkay-Hörcher Ferenc 117
 Horler Miklós 223, 224, 2246
 Horpácsi Sándor 2159, 2700, 2741, 2789
 Hortobágyi Endre 2263
 Horvat, Anđela 883, 936, 937
 Horvat, Zorislav 866
 Horváth Andor 429
 Horváth Béla 1499, 1626
 Horváth Dénes 64
 Horváth Endre 2264
 Horváth Ferenc 2265
 Horváth György 117, 565, 2258
 Horváth György 2025
 Horváth Hilda 484, 649, 1383, 2284
 T. Horváth Ildikó 12, 13
 Horváth István 486, 998
 Horváth János (1949-) 2266
 Horváth János 2786
 Horváth Lajos 693
 N. Horváth László 1508
 Horváth Márton 2267
 Horváth Ödön 1836
 Horváth Olivér 2268
 Horváth Orsolya 1424
 Horváth Teréz 1920
 Horváth Zoltán 1353, 1354, 1873
 Horváth, Pavel 1172
 Horváth, Peter 487
 Horváthová, Anna 2427
 Horvay János 1503
 Hozák, Julius 359
 Hoššo, Jozef 1004
 Höfler, Janez 808
 Höller Gyula 1514
 Hrdlicka, Alfred 2269
 Hrubec, Igor 839
 Huba László 488
 Huber András 650
 Huber Kálmánné 117
 Hucisvili, Gogi 1804
 Hudra Klára 669
 Hugo, Victor 1515
 Hulyák Anna 225
 Hundertwasser, Friedensreich 533, 2270
 Hunyady Judit 1921
 Husz Mária 2114, 2268, 2523, 2634
 Huszár Lajos 149, 427, 694, 1167
 Huszár Vilmos 1516
 Iboš Éva 2422
 Igaz Rita 1533
 Ikonnnyikov, A. 1711
 Ila Bálint 489
 Illés Árpád 84, 533
 Illés Endre 2051
 Illés Ferenc 490, 2271
 Illés István 1517
 Illés Jenő 2070, 2166, 2619, 2660
 Illés József 2711
 Illés László 38, 1236 1235, 1254
 Ilyés Iván 84
 Illyés Gyula 117
 Ilon Gábor 395, 419
 Ilosvai Varga István 2272
 Incze Ferenc 2273
 Incze János 2274
 Indali György 1805
 Indig Ottó 1470
 Ingerl, Kurt 2232
 Ipó László 2275
 Irásné Melis Katalin 794, 1012
 István Erzsébet 718
 István Lajos 409
 István László 2276
 István Marianne 465
 Istvánfy Gyula 227
 Ivancević, Radovan 813
 Iványi Béla 759
 Iványi Ödön 2277
 Iványi-Grünwald Béla 1518
 Ivits Iván 1343
 Izsó Miklós 1519
 J. Gy. 366
 Jacobs, Michael 1384
 Jakab Dezső 1530
 Jakab I. László 2278
 Jakab Sándor 2107
 Jakabffy Imre 14, 15, 123
 Jakobovits Miklós 65
 Jakoby Gyula 2279
 Jakovits József 533
 Jakus Lajos 1084
 Jalsovszky Katalin 1416
 Jámor Imre 628
 Janáky István 1703
 Jancsek Antal 2280
 Janikovszky Éva 2216
 Jankovics Marcell 84
 Jankovich B. Dénes 795
 Jankovich Júlia 1537
 Jankovich Miklós 427
 Jankovich Miklós, ifj. 427, 985
 Jánossy Ferenc 2281
 Jánossy György 2282
 Jánosy István 2281
 Janovicková, Marta 1179
 Jantner Antal 258

- Jantsits Gabriella 149, 1152
 Járai Judit 2413
 Járý Péter 130
 Jasan, Viktor 541
 Jaschik Álmos 2283
 Jávora Anna 1110
 Jávora Ottó 119, 148
 Jávora Piroska 1993
 Jean, Marcel 2284
 Jecza Péter 2285
 Jedrzejewska, Hanna 228
 Jelenczki István 2286
 Jelenszky László 533
 Jeney Lajos 1720
 Jerger Krisztina 1811, 2232, 2729
 Jilek, Frantisek 1025
 O.Jobbágyi Zsuzsa 1685, 1820
 Jónás Komél 1298
 Joó József 428
 K.Jószai Sándor 2287
 Jovanović, Miograd 1299
 Jovanović, Slobodan 229, 491
 Jovánovics György 2288
 Jovián György 1839, 2289
 Józsa András 1300
 Józsa György Gábor 147, 400, 449, 1458
 Józsa Lajos 2290
 Józsa T. István 2630
 József Dénes 39, 1709
 jp 394
 Juhász Erzsébet 1557
 Juhász Ferenc 2100
 Juhász Gyula 1578
 Juhász István 485
 Jung József 1103
 Jung, Carl Gustav 151
 Jungfer Gyula 1430
 Juresik Károly 2291
 Jurecskó László 1856, 2131, 2298
 Jurkovic, Miljenko 867
 Juvenel, Paul 1123

 K.D. 773
 KF 2061
 k.f. 2573
 K.F.Zs. 1424
 K.I. 1682
 K.K. 2282
 Kaba Melinda 230
 Kabdebó Lóránt 1198
 Kádár Béla 2292
 Kádár F. Tibor 2293
 Kádár Márta 2757
 Kádár Zoltán 124, 378, 521, 778, 957, 968, 1152
 Kaesz Gyula 1703, 2294
 Kahler Frigyes 1168
 Kähler, Gert 1301
 Kahoun, Karol 493
 Káich Katalin 2352
 Kaiser Anna 231, 232, 612
 Kaján Imre 1533
 Kaján Tibor 533, 2295
 Kákonyi Csilla 2296
 Kalesný, František 675, 1173
 Kalinowski, Konstanty 1111, 1106
 Kállai Ernő 66, 125
 Kállai Gyula 117, 1493, 1501, 1519, 1588, 2139, 2454, 2619
 Kállai Katalin 2467
 Kállay Dusan 2297

 Kalló László 2298
 Kalló Viktor 2230
 Kálmánchey Endre 1605
 Kálmándy P. Ferenc 2299
 Kalmár János 533, 2300
 Kamenyiczky István 2301
 Kamper Lajos 2302
 Kampis Miklós 1747
 Kandinszkij, Vaszilij 1520
 Kanitz Félix Fülöp 1521
 Kántor Andor 2200
 Kántor Lajos 495, 2034, 2093, 2113, 2252, 2303
 Kántor Péter 2146
 Kaposy Veronika 1199, 1401
 Karácsonyi Rezső 727, 958
 Karádi Éva 117
 Karancsi Sándor 2304
 Karandaseva, Oktyabrina 689
 Kárács Imre 2102
 Karcagi Katalin 2613
 Kardos József 492
 Kardos Sándor 667
 Karginov, German 2305
 Karig Sára 2295
 Károly András 2306
 Károlyi Ernő 2307
 Károlyi György 2461
 Károlyi Judith 2308
 Károlyi Júlia 1861
 Károlyi Zsigmond 1772, 2020
 Kárpáti Andrea 1922
 Kárpáti Éva 2309
 Kárpáti Imre 529, 768, 1976, 2022, 2355
 Kárpáti László 431
 Kárpáti Tamás 533
 Kartai Zsuzsa 2008, 2658, 2696
 Kass János 1198, 2310
 M.Kass Judit 2311
 Kassák Lajos 1236, 2312
 Kassitzky Ilona 2313
 Kaszás Károly 370, 1710
 Kátai Mihály 84
 Katanics Sándor 82
 Kathy Imre 2362
 Katona Ágnes 159, 160, 1022, 1023, 1030, 1033, 1201, 1204, 2083
 Katona Erzsébet 2314
 Katona Ferdinánd 1522
 Katona Imre 703, 707, 708, 709, 1518, 1606
 M.Katona Julianna 16
 Katona Tamás 2618
 Katona Zsuzsa 533
 Kazanlár Emil 2346
 Kazinczy Ferenc 126, 161, 1463
 Kazinczy Gábor 1639
 El Kazovszkij 533, 1998, 2315
 V.Kedei Zoltán 1836
 Kecskeméti Sándor 2316
 Kecskés Ágnes 2317
 Kecskés László 564
 Kecskés Péter 144, 1302
 Keina, Ruzsudán 986
 Kejlóvá, Viera 233
 Kékesiné Sipos Edit 2318
 Kelecsényi Csilla 2319
 Kelecsényi Gábor 417
 Kelemen Benő Benjámin 2320
 Kelemen Károly 533, 1998
 Kelemen Lajos 127, 494

- Kelemen László 1923
 Kelemen Tamás Anna 2321
 Kelényi Béla 2322
 Kelényi György 1049, 1129, 1213
 Kelényi István 63, 2578
 Keleti, Magda 1130, 1131
 Kelle Sándor 2323
 Keller, Ulrich 1414
 Kemendi Ágnes 734
 Kemény Jenő 1523
 Kemény Éva 2622
 Kemény Zoltán 2324
 Kenessey András 436, 773, 1135, 1198, 1422, 1499, 1549, 1593, 1594, 1607, 1631, 1751, 1774, 1819, 1820, 1857, 1861, 1991, 2051, 2151, 2204, 2223, 2237, 2288, 2434, 2516, 2537, 2631, 2672, 2679
 Kerecsényi Edit 597
 Kerék Imre 2160
 Kerekes László 2325
 Kerekgyártó István 2524
 Kerényi József 623, 2326
 Kereskényi Miklós 1050
 Keresztes Dóra 2523
 Keresztúri József 1 682
 Keresztúry Dezső 959, 1438, 2139, 2553
 Keresztyén Balázs 1571
 Kéri Imre 2327
 Kéri László 2328
 Kernács Gabriella 2458
 Kerner Gábor 496
 Kemstok Károly 533
 Kéry Terézia, 379, 489, 702, 819, 820, 886, 1075, 1562
 Kertai Klára 1563
 Kertész, André 533
 Kertész András 1713
 Kertész Pál 868, 1714
 Kertész Péter 2021, 234
 Kerti Károly 2329
 Keserű Ernő 2093, 2619
 Keserű Ilona 533, 1972
 Keserű Katalin 67, 82, 134, 1251, 1562, 1641, 2016, 2576, 2764
 Késmárki Valkó Anna 2276
 Kessler, Klaus 429
 Kesting, Anna 18
 Keszttyűs Ferenc 2330
 Keveházi Katalin 1188
 Kézdi Lóránt 2602
 Kigyós Sándor 2331
 Kimm, Fritz 524
 Kincses Károly 667, 1412
 Kincsuravili, Szimon 1982
 Kininger, Vincenz Georg 1524
 Kipke Tamás 769
 Király Sándor 2332
 Király Zoltán 2794
 Kis Sándor 236
 Kisfaludi Strobl Zsigmond 2333, 2646
 Kisházi Péter 982
 Kishonty Zsolt 1132
 Kismarty Lechner Kamill 1535, 1720
 Kiss Ákos 655, 772
 Kiss Attila 797
 Kiss Dénes 2412, 1925, 2100, 2766
 Kiss Dezső 2334
 Kiss Endre 67, 117
 Kiss Gábor 19
 Kiss György (1852-1919) 1525
 Kiss György 2335
 K. Kiss György 702
 Kiss Gyula 482
 Kiss Imre 2339
 Kiss Irén 68, 1642
 Kiss Ildikó 2336
 Kiss István 1607, 1635, 1921, 2337
 Kiss József 1748
 Kiss József 465
 M.Kiss József 2338
 Kiss Károly 2637
 Kiss Kovács Gyula 2559
 Kiss Mária 2135
 Kiss Miklós 1836
 Kiss Nagy András 533
 M.Kiss Pál 2577
 Kiss Rozália 2710
 Kiss Sándor 148, 193
 Kiss Sándor Lajos 2751
 Kiss Tamás 128
 Kisteleldi István 2119
 Kisterenyi Ervin 2340
 Kiszely István 194
 Kitaibel, Hans 1174
 Klaniczay Tibor 798, 808, 1051
 Klasová, Milena 20
 Klausz Csaba 2341
 Klein, Heijo 2030
 Kleineisel János 34, 69, 1923, 1927
 Klemm, Miroslav 695
 Klenze, Leo von 1292
 Klerk, Michel de 1527
 Klesny, Frantisek 710
 Klimt, Gustav 1526
 Klocke, Helmut 721
 Klosss Andor 2619
 Klösz György 1413
 Klusch, Horst 987
 Kmetty János 70
 Knall-Brskovsky, Ulrike 203
 Knapp Éva 1192, 1193
 Kner Imre 1528, 1572
 Kner Izidor 1529
 Knopp András 1621
 Kocsi Mária 2071
 Kocsis Árpád 1909
 Kocsis Gyula 376
 Kóczián Szentpéteri Erzsébet 367
 Kocziszky Éva 90
 Koczogh Ákos 128, 1459, 1879, 1980, 2060, 2317, 2666, 2737
 Kodolányi János 117
 Kodolányi László 679, 2342
 Kodonova, Mária 799, 1085
 Koepf, Hans 237
 Koffán Károly 2343
 Kohán György 533, 2344
 Kokas Ignác 533
 Kókay György 1386
 Kokoschka, Oskar 2345
 Kolb Jenő 741
 H.Kolba Judit 427, 1156
 Kollár György 2346
 Koller György 442
 Koller, Manfred 1526
 Kolozsvári Borisz 2348
 Kolozsváry Marianna 2116
 Kolozsváry Zsigmond [Kolos-Vary Sigismund] 2347
 Koltai Ágnes 668, 1415
 Koltai Marianne 1303

- Komárik Dénes 138, 1502
 Komáromi Katz Endre 1377
 Komjáthy Kálmán 2243
 Komonnen, Markku 1710
 Komor Marcell 1530
 Komor Vilma 239, 240, 241, 1535, 2547, 2747
 Koncz András 1998, 2074, 2349
 Koncz Béla 84
 Koncz János 2728
 Koncz Pál 760
 Kondor Béla 533, 2350
 Kondor Lajos 2351
 Konjović, Milan 2352
 Konnerts, Herman 524
 Konok Tamás 2353
 Kontha Sándor 117, 1257, 1304, 1493, 1494, 1769, 2169, 2538, 2610, 2734
 Kontraszty László 2354
 Koós Iván 2355
 Koós Judit 565
 Koós Tamás 1706
 Kopasz Márta 2356
 Kopek Gábor 2357
 Kopka János 2502, 2743
 Koppány Tibor 869, 1086
 Korányi G. Tamás 1305
 Korbonits Dezsőné Somogyi Márta 2358
 Korda István 1855
 Korek József 870
 Koris János 2359
 Kommos Valéria 238
 (kornél) 1658
 Komis Mihály 2381
 Komiss Dezső 533, 2360
 Korompai János 1253
 Korompay Bertalan 427
 Korompay H. János 135
 Kós András 2361
 Kós Károly 176, 1289, 2362
 Kósa László 451, 1184, 1185, 1251, 1294, 1359
 Kósa Miklós 117
 Kósa-Huba Ferenc 2363
 Kosáry Domokos 110
 Kosinski, Wojciech 566
 Kosnás Roland 1484
 Kostka, Zdeněk 747
 Koszorus Oszkár 1052
 Koszta Rozália 2364
 Koszti István 2365
 Kosztity, Sztrahina K. 132
 Kótay József 2366
 Kóthay Péter 2367
 Kotsis Iván, id 1703
 Kotsis Nagy Margit 2368
 Kovács Ákos 117, 1367
 Kovács András 871
 Kovács Andrea 2369
 Kovács Anna 133
 Kovács Éva 157
 Kovács Éva 1021
 Kovács Éva 2370
 Kovács Ferenc 23271
 Kovács Gergelyné 2595
 Kovács Gyula 1621, 1687, 1874, 2225, 2455, 2524
 Kovács Imre 1787
 Kovács István 1276
 Kovács Johanna 2372
 Kovács József 72
 Kovács József 988, 1446
 Kovács Júlia 1593
 Kovács László 771
 Kovács László 2373
 Cs.Kovács László 2374
 Kovács Margit 1749
 Kovács Margit (1902) 2375
 Kovács Miklós 1811
 Kovács Péter 82, 1627, 1770, 1777, 1798, 2183
 Kovács Péter Balázs 2376
 Kovács Sándor Iván 535
 Kovács Tamás 2377
 Kovács Tibor 107
 Kovács Valéria 1405
 Kovalovszky Júlia 800, 872
 Kovalovszky Márta 1363, 1499, 1561, 1645, 2288, 2384, 2460, 2672
 Kovalovszky Miklós 1561
 L.Kovácsnai Viktória 2099
 Kovács Albert 2378
 Kovács Imre 2379
 Kovács István 1531
 Kozák Attila 2380
 Kozák Csaba 1403
 Kozák Károly 497, 567, 873, 874
 M.Kozár Mária 407
 Kozma Béla 1020
 Kozma György 2381
 Kozma Lajos 1504
 Kozma Szilárd 2383
 Kő Pál 2213, 2382
 Kőbányai János 141
 Kőhádi Zsolt 2658
 Kőhegyi Mihály 16, 794, 805, 845 925, 1044, 1284, 1467, 2136
 Kölbl, Walter 2232
 Köllő Sándor 2383
 König Frigyes 2384
 König Róbert 2385
 Köpeczi Béla 110, 531 1258, 2337
 Köpöczy Rózsa 2142
 Körmendi Géza 499
 Körmendi Lajos 2225
 Körmendi József 1087
 Körmendi Kinga 806
 Kömer Éva 82, 117, 1370, 1544, 1590
 Kömer Zsuzsa 1355
 Körömi Joachim 484
 Körösi Csoma Sándor 1364
 Körösi Papp Kálmán 2387
 Körösenyi Tamás 533, 2386
 Kőszegfalvi Ferenc 2344
 Kőszegfalvi György 613, 620, 1750
 Köteles Pál 2013
 Kővágó Sarolta 1481
 Kőváry László 500
 Kövy Zsolt 241, 242, 419
 Kraft, Johann Peter 1532
 Kräftner, Johann 568
 Krajcsirovits Henrik 2388
 Krajcsovics Éva 2389
 Krajevsky Gizella 4
 Kralovánszky Alán 875, 876, 926, 927
 Krasser, Harald 524
 Krassói Dávid 129
 Kratochwill Mimi 1889, 2022, 2441, 2649, 2757
 Krause, Walter 1313
 Krenn, Stefan 1641
 Kresák, Fedor 20
 Kresánek, Peter 14, 243, 569, 570, 571, 572, 573, 615

- Kresz Mária 711, 2545
 Kriak, Mart 629
 Krikovszky Péter 1715
 Kriszt György 616
 Krivosová, Jana 574
 Krizbai Sándor 2390
 Krizsán Géza 2630
 Krómer Éva 1169
 Krón Jenő 2391
 Kropp, Ernst 71
 Kruhek, Milan 1088
 Krunák Emese 1930, 2673
 Kruppa István 1716
 Kuba Gellért 2392
 Kubát József 2393
 Kubíčková, Klara 1997
 Kubinszky Mihály 101, 108, 244, 245, 246, 578, 1434, 1717, 1718, 2188, 2790
 Kubinyi András 801, 802, 928
 Kubinyi Anna 2394
 Kubinyi Ferenc 505
 Kubussek János 1986
 Kuczka Péter 2801
 Kukovics Rózsa 2395
 Kulakov, Vagyim 689
 Kulcsár Péter 956
 Kultermann, Udo 1719
 Kun Miklós 617
 Kunffy Lajos 2396
 Kunt Emő 667, 1359, 1461, 2397
 Kunvári Lilla 2398
 Kupa Mihály 2264
 Kupezky, Jan 1205
 Kurcsics László 2399
 Kurecz Béla 139, 267, 635, 636, 1710, 2176, 2757
 Kurucz D. István 1928, 1635, 2400
 Kurucz Gyula 2671
 Kusák, Dalibor 557
 Kusik, Vlastimir 1827
 Kušnierová, Edita 1089
 Kustár Zsuzsa 2401
 Kusztoz Endre 2402
 Kutas László 2403
 Kuti Dénes 1836
 Kuzela, Leo 712
 Kühnel, Harry 776, 780
 Küllös Imola 427, 753, 754, 1432, 1464
 Kürthy Sándor 84, 1024, 2404
 Kürti Béla 675
 Sz.Kürti Katalin 378, 1385, 1482, 1501, 1502, 1562, 1807
 Kürti László 2151
 Kvasnicová, Magda 1306

 L.S. 2437
 L.S. 2526
 Laborcz Mónika 2405
 Labuda, Jozef 877
 Lackner Kristóf 988
 Lackó Miklós 117
 S.Lackovits Emőke 516
 Lacza Márta 2406
 Laczkó András 1572, 2051
 Laczó Káta 2782
 Ladányi János 1348
 Ladányi József 1646
 Lahusen, Margarita 1536
 Lajta Béla 256
 Lakatos István 1443, 2199
 Lakner László 2407

 Laliue, René 1505
 Laluk József 1993
 Lánosz Sándor 1254, 1255, 1580, 1647, 1648, 2345, 2772
 Láng Adolf 308
 Láng Éva 2283
 Láng Gusztáv 2556
 Láng-Miticzky Gábor 2408
 Láng-Miticzky Katalin 2409
 Lantos Béla 689, 980
 Lantos Ferenc 2667
 Lantos György 2410, 2768
 Larot, Diana 2411
 László Emőke 735, 1180
 László Géza 1217
 László Gyula 129, 427, 770, 960, 2412, 2454
 László Péter 1690, 2144, 2353
 László Tamás 575
 Lászlóffy Aladár 2637
 Laurensik Mátyás 455
 Laveissiere, Sylvian 1121
 Lavinskaja, L.J. 1860
 Lavrentyev, A.N. 1542
 Lawrence, David Herbert 1534
 Lázár Antal 1720
 Lázár Imre 1633
 Lázár László 2082
 Lázár Márta 1561
 Lazarev, Viktor 961
 Le Corbusier 2413
 Lécfalvi Alexa 2067
 Lechner Ödön 1535
 Lecoffre, Gilles 1994
 Léger, Fernand 2414
 Le Goffe, Jacques 531, 1258
 Lehmbruck, Wilhelm 1536
 Lehoczy János 2415
 Leicher, Felix 1206
 Leitner Sándor 2326
 Leikes István 1929
 Lénárt György 2015
 Lengyel András 2416, 2597
 Lengyel Gyula 2417
 Lengyel Lajos 2418
 Lengyel, Stefan 1859
 Lenkei Konrád 1974
 Lenkey István 2763
 Leon, Alex 1470
 Leonardo da Vinci 786, 1025
 Leone de Castris, Pierluigi 1135
 Lesenyi Márta 2419
 Lesznai Anna 1537
 Levárdy Ferenc 576
 Lévy Botondné 1386, 1528
 Lévy Endre 247, 1569, 2242
 Liebermann, Max 1538
 Lietzmann, Hilda 7
 Ligeti Béla 2747
 Ligeti Erika 2420
 Ligeti Pál 1539
 Ligeti Béla 2710
 Linnaks, Lilian 689
 Lionnais, Francois le 2133
 Lipoglavšek, Marjana 1038
 Lippóczy Norbert 430
 Liptay Katalin 154
 Liskar, Elisabeth 826, 943, 1074, 1041, 1042, 1078, 1092, 1112, 1117, 1138, 1144, 1203, 1398
 Locsmándi Gábor 1931
 Loebenstein, Miguel von 2421

- Lois Viktor 2238
 Lonovics László 2422
 Lóránt János 533, 1909, 2423
 Lóránt Zsuzsa 533, 2424
 Lorenzetti, Pietro és Ambrogio 1026
 Lóska Lajos 59, 1473, 1654, 1672, 1767, 1819, 2008, 2025, 2078, 2222, 2260, 2390, 2425, 2532, 2551, 2618, 2624, 2729
 Losonci Ágnes 1864
 Losonci Miklós 375, 387, 875, 1135, 1387, 1579, 1607, 1650, 1658, 1662, 1800, 1808, 1810, 1818, 1820, 1823, 1861, 1988, 2000, 2018, 2019, 2032, 2046, 2203, 2210, 2260, 2280, 2303, 2330, 2344, 2356, 2364, 2377, 2400, 2427, 2431, 2496, 2501, 2513, 2521, 2530, 2537, 2553, 2576, 2583, 2588, 2622, 2641, 2647, 2654, 2669, 2692, 2697, 2733, 2749, 2756, 2762, 2768, 2779, 2795
 Lossonczy Tamás 533, 2425
 Lovag Zsuzsa 803, 878, 989, 990
 Lovay Zsuzsanna 739, 1451
 (Lőkös) 2417
 Lőrincz Ernő 117
 Lőrincz Győző 2426
 Lőrincz Gyula 2427
 Lőrincz József 1377
 Lőrinczy Edit 337
 Lőrinczy Gábor 879
 Lőrinczy Huba 67
 Lővei Pál 939
 Lucchese, Filiberto 1086
 Ludvig Rezső 689, 980
 Ludwig Emil 804
 fe Lugossy László 2428, 2796
 Lugossy Mária 2059
 Lukács György 97, 117
 Lukács Irén 1547
 Lukács László 1189, 1307
 Lukácsy András 510, 1198, 1932, 2354
 Lukácsy Sándor 126, 1135, 1378, 1394, 1558, 2196, 2206, 2312, 2360, 2364, 2770
 Lukáts Kátó 2294
 Lux Antal 2429
 Luxová-Dobesová, Viera 938
 Luzsicza Lajos 2430
 Lükő Gábor 689, 1459
 Lyka Károly 117
- M.I. 358
 M.J. 1109
 M.S. mester 11028
 Maár Márton 248
 Machat, Christoph 454, 781, 782, 991, 1053
 Macovescu, George 547
 Mácsai István 533
 Macskovics Titusz 1540
 Mácsa János 72
 Madarász Viktor 1541
 Madas József 503
 Magdolenová, Anna 1256
 Máger Ágnes 2431
 Mágóri Varga Béla 2432
 Magyar Arnold 962
 Magyar Kálmán 805, 880, 881, 992
 Magyar László 1133, 1356
 Magyari Éva 2120
 Magyari Márton 1670
 Mahler Ede 130
 Majakovszkij, Vlagyimir 1542
 Majdán János 1308
 Major Henrik 1543
 Major Máté 73, 74, 577, 578, 623, 1309, 1590, 1751, 1937
- Major Ottó 143, 1493, 1597, 2223, 2312, 2562, 2587, 2659, 2750
 Makai Ágnes 1170
 Makár Alajos 2433
 Makkai Piroska 2434
 Makó Judit 2435
 Makovecz Imre 579, 623, 1704, 1720, 1748, 2436
 Makrisz Agamemnon 533, 2437
 Makrisz Zizi 2437, 2438
 Maksay László 35, 2180
 Malevics, Kazimir 35, 1544
 Man Ray 2439
 Manajlo, F.F. 2440
 Mander, Karel van 1207
 Mandić, N. 17
 Mándy Stefánia 1597
 Manet, Edouard 1545
 Marafkó László 2008
 Marca, Iacob 761
 Márffy Ödön 2441
 Márfi Attila 1559
 Mariani, Carlo Maria 2442
 Máriási István 2443
 Máriási Iván 75
 Márkos Albert 2444
 Márkus Jánosné 19
 Marosi Ernő 76, 77, 82, 117, 504, 580, 633, 779, 806, 807, 810, 963
 Marosi Ildikó 249, 2082, 2321
 Marosi Miklós 2124
 Marosi Péter 2037
 Marosvári Gyula 533
 Marsall László 2524
 Marsigli, Luigi Ferdinando 131
 Marsina, Richard 929, 946
 Martinović-Cvijin, Kata 539, 1310, 1530, 1569
 Martinsson, Hjördis 2445
 Márton Antal 1516
 Márton Árpád 2365, 2447
 Marton Lajos 1430
 Marton László 2446
 Marton Lili 1547
 Martsa István 2448
 Martsekényi Tamás 1720
 Martyn Ferenc 117, 533, 2448, 2449
 Marza, Iacob 1140
 Masin, André 1870
 Masolino di Panicale 1029
 Mastalimé Zádor Mária 11
 Masznyik Csaba 1938
 Máté István 2410, 2768
 Máté Zsolt 1102, 2450
 Máthé András 2451
 Máthé Zsolt 235
 Maticska Jenő 1546
 Matković, Slavko 2452
 Matolai Lajos 618
 Mátraházi Zsuzsa 351, 369
 Máttis Teutsch János 78, 524, 1547
 Mattocato Agoston 1103
 Mátyás Csaba 631, 1360
 Mátyás István 250, 391, 405, 411, 507, 959, 1984, 2453
 Maulbertsch, Franz Anton 1208
 Maurach, Jürgen 1869
 Maurer, Bernd 80
 Maurer Dóra 1939
 Mayer Marianna 2074
 Mayer, Vera 581, 582
 Mazsaroff Miklós 2230

- Mécs László 346
 Medgyessy Ferenc 533, 1572, 2454
 Mednyánszky László 533, 1548
 Medve Imola 409
 Medveczky Ágnes 1311
 Megay László 125, 251, 2042
 Meggyes László 2455
 Meggyesi Tamás 1752
 Megyaszy István 316
 Méhes László 2456
 Méhes Lóránd 1998
 Meiszter Kálmán 2457
 Meliocherčík, Martin 846
 Melocco Miklós 1940, 2458
 Memling, Hans 1030
 Mendele Ferenc 252, 258, 263, 298, 583, 882, 1312
 Mendlik Lajos 2459
 Mendöl Zsuzsa 117, 1535, 1606
 Mengyán András 2460
 Menna, Filiberto 79
 Menráth Péter 253
 Menyhárt József 2461
 Menyhárt László 387, 1825, 1941, 2062, 2064, 2660, 2757, 2777
 L.Menyhért László 1054, 1389
 Merényi Ferenc 1536, 2112
 Merrifield, Tom 2462
 Merser, Eugene 2398
 Meschendorfer, Hans 678
 Meschendorfer, Harald 2463
 Mester Árpád 623, 2702
 Mészáros Géza 2465
 Mészáros György 2006
 Mészáros László 533, 1549
 Mészáros, Michael 2466
 Mészáros Mihály 2467
 Mészáros Róbert 1415
 Mészöly Géza 1550
 Mészöly Miklós 2739
 Metky Ödön 2468
 Metzi József 470
 Meyer, Gerhard R. 344
 Meyer-Osburg, Willy 2469
 Mezei Árpád 153
 Mezei Gábor 2436
 Mezei József 1547, 2453
 Mezei Ottó 454, 1552, 1558, 2373, 2387
 Mezey István 1615
 Mezey László 956
 Mező Ferenc 1682
 Meződy Ö. István 584
 Mezős Tamás 254
 Mezősi József 255
 Mezősiné Kozák Éva 583
 Micacchi, Dario 2565
 Middione, Roberto 1135
 Miháitz Pál 2470
 Mihály Ferenc 459
 Mihályfi Ernőné 2174
 Miklós Balázs 1720
 Miklós Magda 1448
 Miklós Pál 81, 82, 117, 364, 667, 1415, 2166
 Miklós Zsuzsa 809, 883, 884
 Miklósi Sikes Csaba 1600, 2293
 Miklóssy Endre 117, 1996
 Mikó Árpád 964
 Mikolás Tibor 1471
 Milleker, Felix 132
 Millroth, Thomas 2505
 Misch Ádám 2471
 Mistrík, Jozef 493
 Mithay Sándor 1090
 Mitsui Sen 84, 2122
 Mizser Pál 2472
 Mladonyczyk Béla 2473
 Mlynarik, Stefan 2430
 Móczár Károly 2474
 Módor [Modra] 712
 Módy György 585, 885, 886, 890
 Moefert, Horst 652
 Moholy-Nagy László 1551
 Mohos Piroška 2475
 Mohr Lajos 2476
 Mohy Sándor 2477
 Moiret Ödön 1555
 Mojzer Miklós 369, 434, 643, 651
 Mojzsis Dóra 1181
 Mokry-Mészáros Dezső 2478
 Mol- (mol-) 635, 1135, 2415
 Moldenings, Herbert 1414, 2133
 Moldovan, Traian 1390
 Moldvay Győző 1658, 2344, 2344, 2479, 2535
 Mollay Károly 2621
 Molnár Ágnes 1466
 Molnár Andrásné 763
 Molnár Bála 258
 Molnár Cs. Attila 2352
 Molnár Dénes 2481
 Molnár Farkas 1552
 Molnár Gabriella 2083, 2185, 2482
 Molnár István 811
 Molnár István 2483
 Molnár János 2093, 2772
 Molnár Károly 2765
 Molnár László 2484
 Molnár Mária 1990, 2485
 Molnár Péter 1720, 2003
 Molnár Samu 17
 Molnár Sándor 433
 Molnár Tamás 2486
 Molnár-C. Pál 2480
 Molnár Luca Zsuzsanna 1775
 Momper, Joos de 1209
 Monet, Claude 1553
 Monok István 418, 1188
 Monostori Imre 117
 Monspart Éva 238, 1880
 Montvai Attila 533, 667, 670, 671
 Mónus János 2487
 Moore, Henry 2488
 Moravánszky Ákos 44, 504, 586, 587, 588, 1279, 1313, 1314, 1315, 1323, 1324, 1329, 1506, 1566, 1720, 1722, 1942, 1943, 2175, 2497, 2627
 Morcsányi Géza 2315
 Mór Miklós 301
 Morell Mihály 2489
 Móró Mária Anna 1316
 Morres, Herman 524
 Morvay Endre 256
 Morvay György 33
 Morvay Judit 2001
 Morvay László 1944
 Moser, Oskar 582
 Motte, Manfred de la 2407
 Mottl román 2490
 Mózes-Finta Edit 2491
 Mödhammer, Johann Ferdinand 1086
 Möller Roland 257

- Möb, Sigismund 524
 Mrávik László 1202, 1212
 Mucsi András 1876, 2008, 2017, 2206, 2312, 2337, 2521, 2638
 Muhi Sándor 2009
 Muka, Jan 448
 Multscher, Hans 1031
 Mumford, Lewis 619
 Munkácsy Károly 292
 Munkácsy Mihály 443, 1554
 Murádin Jenő 1468, 1546, 1556, 1653, 2009, 2219, 2637
 Murai Jenő 2493
 Muraközi Ágota 1656
 Murányi Gábor 1528, 1529, 1591, 2355
 Muresan, Gheorghe 1836
 Muriedas, Ramon 533
 Muzslainé Katona Júlia 1551
 S.Muzsnay Magda 2494
 Müller, Anton 592
 Müller Árpád 1670, 2495
 Müller, Peter 261
 Müller Péter 1996, 2801
 Müller Róbert 993
 Münz András 262
 Myskolczyné Juhász Ilona 117
- nt - 33, 1287
 Nacamulli, Flavia 1210
 Nádasdy Lajos 675
 Nádas Marcella 2562
 Nádler István 2496
 Nádor Tamás 118, 263, 364, 1655, 2223, 2229, 2649
 Nagy András 1787, 2379
 S.Nagy Anikó 365
 Nagy Bálint 1996
 Nagy Csaba 1572
 Nagy Elemér 1317, 1723, 2497
 Nagy Emese 427, 816
 Nagy Endre 1055, 1909
 Nagy Ernő 2498
 Nagy Gábor 2499
 Nagy Ildikó 352, 1367, 1499, 1767, 1773, 1877, 1946, 2008
 Nagy István (1873-1837) 1556
 Nagy István 2205
 Nagy Iván 133
 Nagy János 264, 317
 Nagy József 589
 Nagy Károly 512
 S.Nagy Katalin 157, 670, 676, 677, 1862, 1863, 2483
 Nagy Klára 265
 E.Nagy Lajos 2214, 2572
 Nagy Lajos 1270, 1444, 1626
 Nagy László 2340
 Nagy László 2500
 Nagy László 1157
 Nagy László Lázár 2501
 Nagy Lenke 1176, 1442, 1462
 Nagy Levente 1444
 B.Nagy Margit 513
 Nagy Márton 1377
 Nagy Péter 1788, 2064
 Nagy Sándor 2502
 Nagy Sándor 887
 Nagy S.Sándor 1843
 Nagy T.Katalin 2350
 Nagy Tamás 2145
 Nagy Tibor 124
 Nagy Tibor 2503
 Nagy Varga Vera 724
- Nagy Zoltán 2005, 2296
 Nagy Zoltán 407,
 Nagy Zoltán (1908-) 994
 Nagy Zoltán 1536, 1597, 1671, 1689, 1767, 2267
 Nagy, Ludovicus 481
 Nagypáti Kukac Péter 1557
 Nagybákay Péter 675, 736
 Nánay Szilamér 2504
 Naszádos István 515
 Nebahay, Ingo 652
 Nebien, Heinrich 629
 Nehring, Karl 1158
 Nemcová, Helena 1205, 1447
 Nemcsics Antal 266
 Nemere István 667
 Nemes András 888
 Nemes Endre 2505
 Nemes G. Zsuzsanna 1370, 2773
 Nemes János 2449
 Nemes Kálmán 1844
 Nemes Lajos 675
 Nemes Lampérth József 1558
 Nemes Márta 1103, 1573
 Nemeskürty István 154
 Németh Aladár 2544
 Németh Andor 1465
 Németh Anna 2506
 Németh G.Béla 764
 Németh Gábor 675
 Németh Gyula 2553
 Németh István 1127, 1136
 Németh István 337
 Németh János 2507
 Németh József 2508
 Németh Katalin 2120
 H.Németh Katalin 2509
 Németh Lajos 45, 82, 83, 84 117, 1258, 1501, 1998, 2051, 2350, 2505, 2720
 Németh László 117
 Németh Olga 2510
 Németh Péter 889
 Némethy Mihály 2511
 Netoliczka, Oskar 524
 M.Nepper Ibolya 890
 Néray Katalin 1672, 1932
 Neuberger Pál 2512
 Neufeld Anna 2513
 Neumann, Eckhard 1232, 1259
 Neumann, Joachim 718
 Neuschloss Károly 176
 Neutra, Richard 590
 Nicolai szobrász 524
 Nieder István 1720
 Niedermaier, Klaus 1182
 Nikelszky Géza 1559
 Nils-Arvid, Bringéus 85
 Novák István 1704
 Novák Lajos 2514
 Novák László 1190, 1318
 Novák, Jozef 755
 Novicov, Ramona 1319
 Novotná, Mária 1522
 Numan István 1493
 Nussbächer, Gemot 524
 Nyári István 2515
 Nyáry Éva 2516
 Nyergesi István 2517

- O.K. 2100
 Oberhammer, Evelin 1056
 Oelmacher Anna 1500, 1800, 2679
 Ohmann Béla 1560
 Oláh Mátyás 84
 Oláh Zoltán 268
 Olajos György 2518
 Olasz Sándor 2362
 Olcsai Kiss Zoltán 2519
 Olejnyik Ágnes 2520
 Olin, Margaret 269
 Olteanu, Stefan 891
 Onasc, Konrad 811
 Ondrejčková, Zora 657, 965
 Ongaro, Michael Fabris 1210
 Onódi Béla 2521
 Oppl, Ferdinand 812
 Orbán Dezső 2522
 Orbók Lóránd 1561
 Ordas Iván 444
 Orfelin, Zaharija 163
 Orisko, Stefan 591, 592, 863, 1083, 1320
 Orlai Petrich Soma 1562
 Orlovsky Éva 426
 Ormós Zsigmond 134
 Oroian, Stefan 2464
 Orosz Árpád 593
 Orosz István 2523
 Orosz István 886
 Orosz János 533, 2524
 Orosz József 251
 Orosz Péter 1839, 2525
 Orosz Sándor 1921, 1935
 Orsi, Lelio 1211
 Ország Lili 533
 Osamu Nakajima 2232
 Osgyányi Vilmos 779
 Osskó Judit 2747
 Oszlay István 2492
 Ozorai Fülöp 1225

 Ökrösné Bartha Júlia 1600, 1883
 Ördögh Szilveszter 1987
 Örkény István 2051
 Örkényi Strasser István 1563
 Őrsi Károly 1361
 Ősz Ilona 2526

 P.Gy.2246
 P.I.2344
 Paál László 1564
 Packh János 1328
 Pacsika Emília 2527
 Pál József 161, 1330
 Pál Mihály 2528, 2638
 Pál Zoltán 2529
 Palánkai Tibor 1724
 Palasovszky Ödön 1466
 Palásti László 1364
 Pálffy G. István 2379
 Páll Árpád 2477
 T.Páll Árpád 2148
 Páll Géza 1334
 Páll István 1321
 Pallagi Ferenc 1853, 1879, 1881, 2092, 2282, 2436, 2510
 Palli, Mario 2050
 Pálmány Béla 675, 892
 Pálóczi Horváth András 506, 893
 Pálos Miklós 1923
 Pálosi Judit 2170
 Palotás László 593
 Palugyai István 2604
 Pamer Nóra 681, 1213
 Pandula Attila 693
 Pandúr József 1572
 M.Pandur Julianna 966
 Panek Zoltán 2093
 Panofsky, Erwin 86
 Pap Gábor 689, 2401
 Pap Gyula 1259
 Pap Klára 639
 Pápai Éva 2530
 Papp Alber 2531
 O.Papp Gábor 2532
 Papp János 1591
 Papp Júlia 1854
 Papp Katalin 1651
 Papp László 270
 Papp Oszkár 84, 2533
 Papp Zsigmond 2534
 Parádi Nándor 894
 Pártos Gyula 1535
 Pasqualetti Zsófia 1947
 Passuth Krisztina 1551, 2355, 2671
 Pataki Gábor 409, 1627, 1763, 2163, 2193, 2350, 2425, 2682
 Pataky Szabolcs 1704
 Patay László 2535
 Pátkay Ervin 2536
 Pató Róza 2498
 Patocska Mária 2012
 Pátzay Mária 445, 446, 2537
 Pátzay Pál 2538
 Pauer Gyula 2539
 Paul, Hans 1322
 Pauli Anna 2540
 Paulikovic István 533, 2541
 Paulovics László 2066, 2542
 Paulovits Miklós 1724
 Pauncz Imre 371, 376 1948
 Paur János György 1076
 Pálvolgyi Endre 2659
 Paz, Octavio 2133
 Pazár Béla 46, 2120, 2359
 Pázmándy Antal 2543
 Pécsi Dániel 272
 Pécsi István 271, 383, 2063
 Pécsi László 2544
 Pekáry István 2545
 Péli Tamás 2546
 Pelle Sándor 382
 Pellionisz Valéria 2036, 2158, 2200, 2423, 2592
 Penovác Endre 2506
 Penovác Náray Éva 2506
 Péntes Géza 2090
 Perczel Károly 1720, 2547
 Perekházy Károly 680, 681, 1427, 1475, 1869, 1870
 Péreli Zsuzsa 533, 2548
 Perényi Imre 620, 1753
 Perfiljev, V. 1778
 Perneczky Géza 117, 1554
 Pérouse de Montclos, Jean-Marie 1071
 Peruzzi, Baldassare 1032
 Peruzzini, Antonio Francesco 1212
 Peták Eleonóra 1137
 Péter András 2010
 Péter Katalin 425
 Péter László 451, 456, 518, 519, 1578, 1586, 2713
 Péter Vladimír 1872

- Petercsák Tivadar 1101
 Péterfia Borbála 2560
 Péterfy Ida 2382
 Péterfy László 84
 Peternák Miklós 82, 2579
 Pethő Károly 384
 Petheo Béla > Pethő Béla
 Pethő Béla 2549
 Petranská, Darina 273
 Petrequin, Anne 1994
 Petres Éva 405
 Petricioli, Ivo 895
 Petrilla István 84
 Petrisevich Horváth Lázár 1392
 Petró Sándor 431
 Petrőczy Gábor 1725
 Petrová-Pleskotová, Anna 1138, 1206
 Petrović, Miomir 896
 Pfaffenbichler, Michael 796
 Piacsek Antal 1565
 Piacsek Ferdinánd 1565
 Piacsek József 1565
 Piazza Péter 2727
 Picasso, Pablo 2550
 Pilgram, Franz Anton 1213
 Pilinszky János 2350
 Pinczehelyi Sándor 533, 1838, 1994, 2551, 2667
 Pintér Attila 209
 Pinterová, Zuzana 2279
 Piombo, Sebastiano 1033
 Pirmát Antal 166
 Pittmann László 2302
 Plaček, Miroslav 472, 850
 Plachá, Veronika 791
 Planchart, Alfredo 87
 Plath György 2552
 Pleidell János 2553
 Plesa, Carol 2554
 Plesnivý Károly 2555
 Plesznivy Edit 2605
 Plička, Karol 468, 777
 Plugor Sándor 2556
 Póczy Klára 232, 274
 Podušel, Lubomír 361
 Poelzig, Hans 1566
 Pogány Gábor 29, 1608, 1776, 2271, 2335, 2636, 2651, 2755
 Pogány György 21
 Pogány Ö. Gábor 88, 89, 1257, 1507, 1550, 1664, 1826, 194, 9 1999, 2054, 2063, 2075, 2194, 2258, 2330, 2396, 2400, 2406, 2480, 2555, 2715
 Pogány Péter 1391
 Pohármok Mihály 1864, 1865
 Pók Lajos 57
 Pokorny István 2228, 2240, 2432, 2536, 2604
 Polgár Csaba 1990
 Polgár Ildikó 533, 2557
 Polgár Rózsa 2558
 Polgár Zoltán 1357
 Polgárdy Géza 117, 959, 2066, 2093, 2637
 Polla, Béla 897
 Pollack Mihály 1567
 Polónyi Károly 119, 1704, 1720, 1754, 1943, 2559
 Polonyi Péter 1367, 2576
 Pomsár János 2560
 Pongrácz Pál 1950
 Poór Magdolna 689, 980
 Pope, Vincenzo 2050
 Popović, Vukica 1260
 Popp, Aurel 2561
 Popper Leó 90, 97
 Pór Bertalan 533, 2562
 Pór Edit 643
 Pordenone, Giovanni Antonioni 1034
 Porkoláb Sándor 84
 Portoghesi, Paolo 43
 Posener, Julius 1323, 1324
 Posgay Csaba 594
 Possonyi László 452
 Poszler Györgyi 484, 941
 Posztnyikova-Loszeva, M.M. 689
 Potó János 1368
 Pouillet, Alain 1994
 Poussin, Nicolas 786
 Povolni Ferenc 502
 Pötzl-Malikova, Maria 1111, 1112
 Prátfalvi Endre 398
 Praznovszky Mihály 398, 675
 Preijatelj, Krno 813
 Preisich Gábor 101, 277
 Probstner János 2003, 2563
 Prohászka László 275, 276
 Prokop Péter 2564
 Prokopp Mária 969, 1026
 Prox, Alfred 898
 Pulszky Ferenc 135, 136
 Purificato, Domenico 2565
 Pury, Simon de 651
 Pusztai Ágoston 1909, 2566
 Pusztai Ferenc 1665
 Pusztai László 368, 1428, 1535
 Pusztay Gabriella 1921
 Puttner, Martin 685
 Puškarová, Blanka 899, 1091
 Püspöky István 2289
 R.T.O.2362
 Rabinovszky Máriusz 137
 Rácz András 1951
 Rácz Endre 2567
 Rácz Erzsébet 278
 Rácz György 279
 Rácz István 471
 Rácz Olivér 2427
 Rácz T. János 2653
 Rácz Zoltán 1482
 Radnai Lóránt 140
 Radnóti Sándor 145, 2008
 Radó Dezső 30
 Rádóczi Gyula 697
 Rados Jenő 138, 280, 306
 Rados Kornél 2568
 Rădulescu, Alexandru 1140
 Radványi, Hadrian 1141
 Rády Ferenc 281
 Ráfael Viktor 2569
 Raffaelo 301, 786
 Rahl, Karl 1568
 Rahmer de Nagy, Maria 2570
 Raichle J. Ferenc 1569
 Raj Tamás 141, 282, 283, 1517
 Rajczy Pál 1057
 Rajk László 1996
 Rajmon Mária 2571
 Rajna György 139, 284
 Rákos Edit 2236
 Ranke, Winfried 1414
 Raspail, Thiertrty 1994
 Rászlai Tibor 970, 1554

- Raszler Károly 2572
 Ráth Zsolt 70, 82
 Ratimorska, Priska 390
 Ratkai Ida 2187, 2524
 Ratkó, Peter 900
 Rayman János 696
 Rédey Pál 286, 595
 Regős István 2573
 Reich Károly 2574
 Reidner Lóránt 1429
 Reisinger János 1028
 Rékassy Csaba 2366
 Rembrandt, Harmensz van Rijn 57, 1214
 Reményi Gyenes István 2333
 Reményi Katalin 2575
 Reményik Sándor 2362
 Remsey Gábor 2576
 Remsey Iván 2576
 Remsey Jenő György 2576
 Renner Kálmán 2577
 Renoir, Auguste 1570
 Rényi Péter 2418
 Restany, Pierre 1767
 Réthy István 814
 Réti Anna 2203
 L. Réti Zoltán 2578
 Réti Zoltán 2649
 Rév Ilona 1751
 Révész András 2403
 Révész Imre 1571
 Révész László 2074
 Révész Napsugár 2580
 Révész Tamás 643, 1261
 Reviczky Katain 768
 Rexa, Daniel 846
 Reznák Erzsébet 376
 Rhedey, Andre 2581
 Riamnóczy Gyula 1703
 Gy. Riba János 2582
 Ricz Péter 131, 520
 Rideg Gábor 59, 1607, 1610, 1825, 2025, 2048, 2798
 Ridovics László 533
 Riederer, Josef 285
 L. Riedl Lóránt 287
 Riez Albert Béla 2583
 Riezler, W. 71
 Rigó László Szabolcs 2584
 Rill, Martin 682
 Rimanóczy Gyula 328
 Rippl-Rónai József 1572
 Ritter P. Tibor 80, 453, 741, 1345
 Rivas, Francisco 1818
 Rizzi, Wilhelm Georg 1213
 Rjabusin, A. 1711
 Róbert Miklós 2688
 Robotti, Ciro 655
 Roboz Zsuzsi 2585
 Roesner, Carl 1573
 Román András 288, 289, 290, 291, 292, 293, 919
 Román György 115, 533
 Román Kati 115
 Romány Pál 689
 Rombauer Tivadar 1433
 Rómer Flóris 140
 Romic, Ivan 198
 Romváry Ferenc 1666, 1777, 2197, 2505
 Rónay László 117
 Rosenthal Dávid Konstantin 1574
 Rosetti, Dante Gabriel 1575
 Roskó Gábor 2074, 2586
 Rossi Bortolatto, Luigina 1553
 Róth Amália 1576
 Róth András Lajos 702
 Róth Miksa 1576
 Rousseau, Henri 1577
 Rózsa Anna 2587
 Rózsa György 484, 1142, 1143, 1144, 1394, 1477, 1524, 1532
 Rózsa Gyula 510 1494, 1767, 2083, 2125, 2615
 Rózsa Miklós 675
 Rózsáné Lendvai Anna 1153
 Rozsda Endre 2588
 Rubens, Pieter Pauwel 1123, 1215
 Rudinski, Antun 621
 Rudnai Gábor 1489
 Rudnay Gyula 1393, 1578
 Rudolf Éva 2589
 Ruffy Péter 117, 773, 942, 959, 2175, 2278, 2640
 Rugási Gyula 90
 Rumney, Ralph 2133
 Rummy Károly György 1533
 Runciman, Steven 521
 Rusina, Ivan 1112
 Rusnák Ernst 469
 Ruttkay Ferenc 2590
 Ruttkay, Alexander 815, 839
 Ruttkay György 1579
 Ruttkay János 2049
 Ruzicskay György 2591
 Ruzsa György 159, 961, 1544
 -s-n 1270
 Saád József 1726, 1755
 Saághy István 631
 Saáry Éva 1625
 Saban, Ladislav 729
 Sági Károly 106
 Sági Sándor 2592
 Ságvári Ágnes 551, 1222
 Ságvári György 1183
 Sajdik Ferenc 2593
 Salamon László 369, 901
 Salamon Nándor 1554, 1621, 1667, 1688, 1875, 2036, 2116, 2374, 2443, 2446, 2470, 2511, 2531, 2574, 2675, 2742, 2774
 Salert, Francois 985
 Salgo, Nicolas M 432
 Sallai Katalin 2594
 Salló István 2595
 Saltzer Emő 999
 Salzmann, Siegfried 1536
 Sári Mihály 596
 Samu Géza 2596
 G. Sándor Mária 816, 930
 Sándor Pál 523
 Sándorfi György 902
 Sándyné Wolf Katalin 522
 Santáu, Stela 2464
 Sántha Ferenc 1727
 Sári Katalin 689
 Sarkadi Péter 2597
 Sarkantyú Judit 2598
 Sarkantyú Mihály 2167, 2598
 Sarkantyú Simon 2598
 Sárkány József 1952, 2686
 Sárközi Zoltán 1325, 1630, 1845, 1957
 Sármany Ilona 121, 1273, 1326, 1327, 1423, 1526, 1555
 Sáros András Miklós 533, 2599
 Sárosdy Judit 2421

- Sárosi Bálint 117
 Sárvári Márta 117, 260, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 375, 405, 422, 424, 1749
 Sárváry Katalin 2600
 Sárosi István 1263
 Sas Péter 2362
 Sass Ervin 1058
 Sass Géza 2601
 Sass István 1058
 Sauvage, Jean Pierre 1216
 Savulescu, Constantin 1418
 Schaár Erzsébet 533, 1773
 Schaffer Judit 2602
 Scheiber Hugó 1580
 Scheiber Sándor 141, 632
 Schemper-Sparholz, Ingeborg 1092
 Schéner Mihály 2720, 2748
 Schenk Lea 1891
 Scherer, Anton 132
 Schick, Hans Christian 203
 Schildmayer Ferenc 1328
 Schillerová, Jana 698
 Schirmer, László 344
 Schlégl István 2469
 Schlieder, Wolfgang 742
 Schmeller-Kitt, Adelheid 302
 Schmidt Béla 1953
 Schmidt, Friedrich von 1332
 Schmittthener, Paul 1329
 Schneider Károly 1444
 Schneller István 91, 92
 Scholz Erik 2603
 Schöffner, Nicolas 2604
 Schönberger Armand 1581, 2605
 Schönerer Puszta Ilona 303
 Schramm Tibor 1582
 Schubert, Ernst 806
 Schulcz Ferenc 1332
 Schulek Frigyes 1332
 Schuller, Betty 524
 Schuller, Friedrich 524
 Schuller, Günther 524
 Schuller, Rolf 524
 Schullerus, Fritz 524
 Schurian, Walter 2269
 Schwanthaler, Thomas 1115
 Schwartz Dezső 1330
 Schwarz, Arturo 2133
 Schweiger, Peter P. 39
 Scipiadés Erzsébet 2547, 2746
 Sebes Erzsébet 2337
 Sebestyén György 1756, 1757
 Sebestyén Mihály 1404
 Sebestyén, Georghe 1093
 Sebők Zoltán 79, 93, 1248, 1373, 1485, 1668, 1669, 1817, 1884, 2083, 2132, 2133, 2350, 2452, 2608, 2707, 2731
 Secomska, Krystyna 1219
 Sedlmayr János 304, 903
 Sedlmayr Jánosné 305, 306
 Seebach, Gerhardt 796
 Seeber, Rudolfine 904
 Segedi György 2606
 Seitel, Fjodor 1583
 Seiden, Václav 1584
 Seidler, Harry 2607
 Selmecei László 420, 787, 792, 795, 835, 836, 857, 869, 872, 876, 878, 880, 883, 889, 894, 902, 917, 928, 930, 931, 932, 993
 Semper, Gottfried 1331
 Semsey Andor 656, 1197, 1830, 2297, 2637, 2760
 Seresné Szegőfi Anna 762
 Serfőzőné Gémes Magda 10, 22
 Sérullaz, Maurice 32
 Sevciková, Eva 1027
 Sexty András 1217
 Shapcott, Thomas 136
 Siflis András 2608
 Sík Csaba 94, 525, 2008, 2488, 2550
 Siklós Mária 307, 308
 Sikota Győző 1438
 Sill Ferenc 905
 Simán Káta 923
 Simándi Júlia 2546, 2757
 Simányi Frigyes 144, 309
 Simó Tibor 1935, 1954
 Simon de Pury 43
 Simon Ferenc 2609
 Simon Magdolna 357, 1535, 1576
 Simon Zoltán 95, 1632, 2579, 2620
 Simon, Franz 597
 Simonffy András 2248
 Šimončič, Jozef 790
 Simonka, Georges 2610
 Sinkó Ferenc 1009
 Sinkó Ferenc 430
 Sinkó István 85, 162, 765, 13671955, 2611
 Sinkovits Péter 409, 748, 1237, 1767, 1781, 1822, 2059, 2288, 2599, 2729
 Sipka Sándor 2069
 Sipos Enikő 1010
 Sipos György 2612
 Sisa József 1331, 1332, 1601
 Šišmis, Milan 1264
 Sitte, Willi 2613
 Skreiner, Wilfried 1795, 1828
 Skubiszewski, Piotr 1035
 Slepčanová, Mária 526, 1095
 Slivka, Michal 815, 859
 Śnieżńska-Stolat, Ewa 23
 Sokolovsky, Leon 699
 Soltész Albert 2614
 Soltész György 2615
 Soltész István 1261, 2056
 Soltész Zoltánné 948, 955
 Solymári Walkó László 2616
 Solymossy László 790
 Somfai Balázs 1146
 Somlyó Tóth Tibor 973
 Somogyi Ágnes W 1956
 Somogyi Árpád 84, 533, 2717
 Somogyi Győző 2143, 2618, 2761
 Somogyi József 1935, 2619
 Somorjai Selysette 1059
 Somos Gyula 96
 Sonego, Nello 2172
 Sonkoly Károly 1478
 Soós Imre 528, 1830, 1831, 2013, 2100, 2138, 2171, 2327, 2338, 2482, 2699
 Soós Katalin 1450
 Soós Magda 2175, 2585
 Soós Tamás 1839, 1998, 2620
 Cs.Sós Ágnes 906
 Sós László 1607, 2622
 Sopko, Julius 946, 956
 Soproni Sándor 522
 Soproni Stöcker Károly 2621
 Sosztakovics, Dmitrij 529
 Speidl Zoltán 2502

- Spinosa, Nicola 1135
 Spíra György 1392
 Spíró György 2206
 Spunar, Pavel 956
 Stacho, Lubo 1417
 Stagličić, Marija 1333
 Stagnoli, Antonio 2623
 Staník, Ivan 907
 Stark István 1670
 Staud Géza 1195
 Stefanovits István 1839
 Stefanovits Péter 2624
 Stegena Lajos 766
 Steindl Imre 1332, 1585
 Steiner Endre 2625
 Steinhart Antal 308
 Steinmann Judith 1625
 Stephani, Claus 524
 Stephani, Brigitte 524
 Ster, Ronald 1431
 Stettner Béla 2626
 Stieberová, Mária 1104
 Stirling János 1105
 Stirling, James 2627
 Stock, Johann Marton 524
 Stojanović-Maurits, Mirjana 2628
 Stomer, Matthias 1218
 Stopar, Ivan 908
 Stopp, Klaus 658, 659
 Storno család 436
 Stoss, Veit 1035
 Stöckel, Joseph 1097
 Strassenreiter Erzsébet 1799
 Straub, Joseph 1110
 Straub, Philip Jacob 1110
 Streifeld, Theobald 524
 Stróbl Alajos 1586
 Stuibler Zsuzsa 2629
 Sturcz János 97, 117
 Stüller, F.A 1292
 Sugár István 730, 737, 1096
 Sulyok György 188
 Sumi, Nace 813, 1038
 B. Supka Magdolna 124, 142, 2100, 2572
 Süle Tamás 696
 Sümegi György 117, 703, 1535, 1556, 2021, 2474, 2563
 Sütő András 2663
 Sütő Petre Rozália 2630
 Süvegh Mihály 1276
 Sváby Lajos 533, 1214, 2631
 Švácha, Rostislav 946
 Svajcer, Oto 1568
 Svetnik, Bernd 2632
 Sweeney, J.Gray 2549
 Swierkiewicz Róbert 2416, 2633
 Swierzy, Waldemar 2634
 Sylvester Ádám 1720
 Sylvester Győző 2635
 Syrat, Kilian 1151

 Sz.B.1820
 Szabadi Judit 28, 82, 1049, 1265, 1393, 1394, 1572
 Szabados János 1925, 2636
 (szabó) 620
 Szabó Anikó 24
 Szabó Árpád 1720
 Gy.Szabó Béla 2637
 Szabó Botond 117
 Szabó Dezső 1097
 D.Szabó Ede 353, 2131, 2159, 2789
 B.Szabó Edit 2638
 P.Szabó Ernő 125, 310, 368, 409, 436, 437, 640, 647, 676, 1109, 1121, 1135, 1367, 1372, 1394, 1430, 1477, 1516, 1536, 1600, 1627, 1662, 1682, 1689, 1758, 1772, 1774, 1777, 1780, 1839, 1957, 1958, 1959, 2007, 2020, 2049, 2050, 2053, 2122, 2128, 2134, 2228, 2248, 2288, 2366, 2397, 2417, 2478, 2495, 2529, 2532, 2662, 2680, 2714, 2744, 2753, 2764, 2796
 L.Szabó Erzsébet 2639
 Szabó Ferenc 311
 Szabó Flóris 948
 Bp.Szabó György 2334
 Szabó György 1607, 1631, 1651, 1808, 2223, 2658
 Szabó István építész 2640
 Szabó István festő 2641
 Szabó István ifj. szobrász 2045
 Szabó István szobrász 2642
 Cs.Szabó István 2534
 Szabó Iván 2158, 2643
 Szabó János 2568
 Szabó János grafikus 2644
 Szabó János Győző 909
 Szabó Jolán 1072, 1079, 1081, 1096
 Szabó József 2747
 Szabó Júlia 82, 117, 1394, 1544, 1547, 2206, 2670
 Szabó Katalin 484, 1477
 Szabó Kinga 2645
 Szabó Lajos 2646
 Szabó László 2157
 Cs.Szabó László 622, 637, 660, 808, 817, 818, 1134, 1147, 1215, 1266, 1267, 1268, 1269, 1395, 1575, 2488
 E.Szabó László 2601
 Z.Szabó László 584
 Szabó Lilla 910
 E.Szabó Margit 2647
 Szabó Miklós 375, 1367
 Szabó Péter 112, 117, 1196
 Szabó Róbert 530
 Szabó T. Attila 127, 494, 513, 2189
 Szabó Tamás 533, 2648
 Szabó Tamás szobrász 533, 2648
 Szabó Tünde 312
 Szabó Vladimír 2649
 Szabó Zoltán 1673
 Szabó Zoltán festő 2650
 Szabó-Pap Krisztina 449, 1222
 Szabolcs Péter 2651
 Szabolcsi Hedvig 531, 725
 Szacsavay Éva 1191, 1460
 Szakács László 1358
 Szakács Margit 1419
 Szakál Ernő 2653
 Szakály Éva 409
 Szakály Ferenc 675
 Szakolczay Lajos 2628
 Szakonyi Károly 2443
 Szalatnyay József 2654
 Szalay Emőke 1159, 1439
 Szalay Lajos 2655
 Szalay Tamás 598
 Szalay Zoltán 167
 Szalma László 2325, 2350
 Szalontai Barnabás 1234
 Szalontai Mihály 1220
 Szamaradzsev, Ljubomir 2656
 Szamosi Ferenc 28, 375, 810, 1017, 1868
 Szamosi József 810
 Szántó Imre 1098

- Szántó Miklós 2301
 Szántó Pál 2657
 Szántó Piroska 533, 2658
 Szántó R. Judit 510, 940, 1477, 2051, 2400
 Szántó Tibor 2250
 Szántó Tibor grafikus 1910, 2659
 Száraz Lajos 2320
 Szarka Klára 1655
 Szász Endre 2660
 Szász János 2463
 Szaszák György 2165
 Szászné Mara 2093, 2572, 2574
 Szathmáry Pap Károly 1587
 Szatmári Ágnes 2494
 Szatmári Gizella 369, 1477, 1576
 Szaulich Antal 1117
 Szávai Géza 2009, 2694
 Szávost Katalin 2661
 Széchenyi István 1270, 1347
 Széchy Béla 2662
 Szécsi András 2663
 Szécsi Margit 2500
 Szecskó Tamás 82
 Szegedi Csaba 1670
 Szegedy-Maszák Mihály 1251
 Szegfű László 931
 Szeghalmi Elemér 1221, 2079
 Szegő György 1672, 2207
 Szejke Vilmos 2664
 Székács Vera 2133
 Szekely, Ladislav 314
 Székely András 313, 375, 387, 467, 482, 484, 647, 653, 676, 768, 967, 978, 1121, 1135, 1367, 1369, 1370, 1397, 1422, 1477, 1516, 1539, 1588, 1607, 1631, 1651, 1676, 1818, 1822, 1833, 1835, 1864, 2008, 2025, 2044, 2051, 2112, 2161, 2215, 2217, 2223, 2247, 2248, 2288, 2308, 2309, 2324, 2351, 2400, 2406, 2410, 2437, 2478, 2496, 2499, 2550, 2575, 2605, 2625, 2632, 2637, 2672, 2678, 2747
 Székely Bertalan 1588
 Székely Erzsébet 2666
 Székely György 959
 R. Székely Julianna 1581
 Székely Pierre 2665
 Székely Vera 2667
 Székelyhidi Ágoston 2031
 Szekeres Ferenc 1960
 Szekeres László 131, 315, 819, 820
 Szekeres Mihály 2668
 Szekernyész János 2192, 2285, 2635
 Szekrényessy Júlia 116
 Székly Piroska 2669
 Szelényi Pál 1684, 1690, 2015
 Szelesi Zoltán 404
 Szélpál Árpád 143, 2670
 Szemadám György 84, 2611
 Szemethy Imre 533
 Szénássy Árpád 1503
 Szénassy Éva 2000
 Szendrei Janka 959
 Szendrő Péter 316
 Szenes Árpád 2671
 Szenes Zsuzsa 2672, 2721
 Szentágothai János 1148
 Szentgyörgyi István 1368
 Szentgyörgyi József 2673
 Szentí Emő 2674
 Szentiványi Károly 2675
 Szentkuthy Miklós 98, 1018, 2179, 2209, 2216
 Szentmiklóssy Erzsébet 2676
 Szentpál Olga 137
 Szényi Gábor 1759
 Szepesi Anna 2118
 Szepesi Attila 2405
 Szepesi Dóra 1961
 Szépfalusi István 2536
 Széphelyi F. György 2233
 Szépréti Lilla 1836
 Szerdahelyi Csongor 412
 Szerelmey Miklós 1589
 Szervátiusz Tibor 533, 2677
 Szigethi Ágnes 1121, 1218
 Szigeti László 2279
 Szigetvári György 1720
 Szij Béla 1562
 Szij Rezső 1572, 1963, 2290, 2395, 2564
 Szikora Katalin 2175
 Szilágyi András 1774
 Szilágyi András építész 483
 Szilágyi András művészettörténész 676
 Szilágyi András üvegtervező 2241, 2262, 2314, 2318-
 Szilágyi Bemadette 2745
 Szilágyi Dezső 433
 Szilágyi Erzsébet 155, 2088
 Szilágyi Ferenc 1336, 1364, 1463, 1477, 1480, 1541, 1588, 1592
 Szilágyi Gábor 317, 1420
 Szilágyi Géza 117
 Szilágyi Ildikó 2678
 Szilágyi István 421, 2127
 Szilágyi János 1271
 Szilágyi Jolán 2679
 Szilágyi Júlia 2548
 Szilágyi Mihály 461
 Szilágyi Tamás 433
 Szilárdy Zoltán 426, 532, 1149, 1189, 1208
 Szilas Zoltán 2259
 Szily Imre Balázs 1565
 Szilvási János 1432
 Szilvássy István 2680
 Szilvitzy Margit 2681
 Szimán Károly 318
 Szinnyai Katalin 109
 Szinyei Merse Anna 1398, 1509
 Szirány István 2682
 Szirmai János Sándor 743
 Szirmai Viktória 1760, 1761
 Szirtes János 1998, 2683
 Szkalnitzky Antal 1292
 Szok Iván 533
 Szlauskó László 2684
 Szimov, Igor 2685
 Szmodisné Eszláry Éva 943
 Szoboszlai Mihály 1337
 Szobotka Imre 2686
 Szokolay Sándor 2524
 Szombathy Bálint 1415, 1557, 1789, 1993, 2439, 2442
 Szögi László 750
 Szőke Annamária 2539
 Szőke Mátyás 911, 932
 Szőke Zsuzsa 2487
 Szöllősy Ágnes 1774
 Szőlősi Dezső 156
 Szőnyey György 2334
 Szőnyi György 2083
 Szőnyi Gyula 2687
 Szőnyi István 2688
 Szörtsey Gábor 2689
 Sztrés Erzsébet 1367

- Sztrizsanova, T. 1860
 Szulovszky János 675
 Szurcsik János 2690
 Szurcsikné Molnár Erika 1455
 Szurkos Mária 1866
 Szurmay Ernő 2157
 Szuromi Pál 199, 1832, 2508, 2527, 2674
 Szűcs Árpád 2691
 Szűcs Eszter 2540, 2639, 2668
 Szűcs György 45, 529
 M.Szűcs Ilona 2448
 P.Szűcs Julianna 434, 436, 533, 1135, 1370, 1422, 1549, 1551, 1593, 1672, 1763, 1777, 1808, 18181837, 1852, 2025, 2051, 2128, 2223, 2248, 2283, 2289, 2324, 2335, 2344, 2424, 2435, 2523, 2524, 2796, 2802
 Szűcs Károly 120
 B.Szűcs Margit 912
 Szűcsné Mezei Mária1338
 Szűr-Szabó József2692
 Szűts Miklós 533
 Szverle Mária 1892, 2245, 2708
 Szvetov, Igor 2757
 Szvoboda D. Gabriella 1477

 T- 676
 -t- 1362
 T.B. 2685
 T.J. 412
 Tábor Ádám 117
 Tábori Aranka 2220
 Tagal Imre 668
 Takács Béla 684, 713, 1160, 1161, 1184, 1452, 1464
 Takács Eszter 2033
 Takács Gábor 2402, 2693
 Takács József 82
 H.Takács Marianna 1128
 Takács Miklós 25, 482
 R.Takács Olga 1572
 Takács Gyula 117, 435, 1572, 2139, 2396, 2449, 2791
 Tallherr József 1094, 1103
 Tamás Blaier Klára 2694
 Tamás Ervin 82, 2695
 Tamás István 1109
 Tamás Mihály 1867, 2680
 Tamási Orosz János 2493, 2696, 2769
 Tambur Aranka 2677, 2777
 Tandí Lajos 1652, 2368, 2691
 Tandori Dezső 2020, 2550, 2696
 Tápai Antal 2697
 Tapolcainé Sárosi Szabó Éva 534
 Tar István 2698
 Tarczy Péter 2274
 Tardy Lajos 1014
 Tarjáni Simkovics Jenő 2699
 Tarr László 535
 Tary Gábor 1670
 Tasnádi Attila 363, 369, 386, 397, 432, 434, 510, 643, 653, 1121, 1378, 1477, 1488, 1518, 1536, 1546, 1549, 1588, 1594, 1607, 1672, 1676, 1687, 1774, 1809, 1877, 1962, 1963, 1964, 1992, 2027, 2045, 2051, 2154, 2126, 2166, 2178, 2187, 2213, 2225, 2230, 2335, 2337, 2344, 2374, 2400, 2437, 2589, 2617, 2642, 2654, 2656, 2690, 2732, 2791, 2795, 2797
 Tasnádiné Marik Klára 1883
 Tatlin, Vlagyimir 1590
 Téglás János 1496
 Téglássy Imre 149
 Telepy Katain 1518
 Tellér Gyula 2378

 Tellinger István 2700
 Tencala, Giovanni Pietro 1086
 Tenkács Tibor 2701
 Tenke Sándor 141, 2049
 Tenke Tibor 2702
 Terényi Edit 2637
 Terényi Zoltán 2109, 2660
 Tészabó Júlia 1399, 2496, 2747
 Tettamanti Béla 1823, 2593
 Teutsch, Walter 524
 Tevan Andor 1591
 Thamasch, Andreas 1115
 Than Mór 1592
 Theisler György 409, 1507, 1607, 2519, 2679
 Thoma Emőke 2703
 Thompson, Jon 432
 Thoroczkaí Wigand Ede 1454
 Thurman Zoltán 249
 Thyssen-Bornemisza, Hans Heinrich 434, 643, 651
 Tibensky, Jan 110
 Tiffany, Louis Confort 1505
 Tihanyi Csaba 319
 Tihanyi Judit 1527
 Tihanyi Lajos 1593
 Tilhof Endre 1824
 Till Aran 2704
 Timaffy László 675
 Timár András 731
 Timár Annamária 2705
 Timár Árpád47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 63, 82, 117, 1257, 1494, 1607
 Timár József 2706
 Timon Kálmán 1339, 1729, 1730, 1731, 1732, 2175
 Timotijević, Miroslav163
 Tintoretto 1219
 Tiry Péter 2122
 Tischbein, Wilhelm 57
 Tiszai Lajos 143, 2117
 Tobey, Mark 2707
 Tóbiás Áron 117, 2715
 Toca, Mircea 1983, 2035, 2086, 2361
 Tófalvi Zoltán 2584
 Togner, Milan 226, 314, 969
 Toikka, Oiva 2708
 Tokár György 2709
 Tolnai Gábor 2715
 Tolnay Károly117
 Tolnay Lajos 2710
 Tolnay Tibor 2711
 Tolvaly Ernő 2416
 Tomay Tamás 2712, 2758
 Tombor Ilona483, 568, 634, 1082
 Toranová, Eva 685, 1162
 Torday Alíz 1681, 1887, 1893, 1965, 1990, 2084, 2319, 2451, 2558, 2672, 2787, 2022
 Torma Edit 1923, 2713
 Torma Tamás1367, 2074, 2428
 Tomay Endre András 533, 2714
 Tornyai János 1393, 1594
 Toronyi Attila 320, 1594
 Tosics Iván 611
 Tot, Amerigo 339, 340, 2715
 Tótfalusi Kis Miklós 1220
 -tőth- 352
 Tóth András 1595
 Tóth Antal 484
 Tóth Attila 494, 2328, 2717
 Tóth B.László 2716
 Tóth B. Lászlóné 2716

- Tóth Béla 2717
 Tóth Dezső 2660
 Tóth Emőke 2559
 Tóth Endre 123
 Tóth Ernő 2718
 Tóth Ervin 2614
 Tóth Ferenc 913
 Tóth Ferenc 1572
 Tóth Ferenc 2407, 2456
 Tóth György 533, 1340
 Tóth Imre 675
 Tóth Imre 750
 Tóth István (1861-1934) festő 1596.
 Tóth István fotóművész 1572
 Cs.Tóth János 2364, 2718, 2762
 Tóth Julianna 2719
 Tóth Menyhért 84, 553, 2720
 Tóth Mihály 375
 Tóth Piroska 2021
 Tóth Réka 1894
 Tóth Sándor 627
 Tóth Sándor grafikus 2721
 Tóth Sándor újságíró 919, 959, 1149, 2072, 2079, 2171, 2616,
 Tóth Tibor 2722
 Tóth Zoltán 321, 1743, 1744
 Tóth Zsuzsanna 164, 1060
 Tothová, Stefania 821, 914
 Tóvári Judit 26
 Tóza István 322
 Tőkei Ferenc 117
 Tölgyesi József 536
 Tölgyesi Katalin 2623
 Török Ferenc 2725
 Töröcsik Zoltán 354, 411
 Török Ferenc 2726
 Török Gábor 1586
 Török Gyöngyi 959, 974
 Török István 2723
 Török János 2724
 Török József 956, 959, 1061
 Török L. Gábor 117
 Török Tamás 1763, 2020, 2596, 2764
 Trencsényi Imre 1762
 Tripolszky Géza 1400
 Triznya Máttyás 2727
 Trojan, Marian Jozef 2728
 Trombitás Tamás 2729
 Tumanisvili, D.G. 915
 Túri Endre 2730
 Tuma, Irina 1180
 Turóczy Rozália 2626
 Türk Antal 1097
 Tüskés Gábor 117, 435, 916, 1192, 1193, 1062, 1777, 2323, 2350, 2449, 2459, 2523
 Twombly Cy 2731
 Učniková, Danuta 1150
 Udvardy Erzsébet 2732
 Udvary Ildikó 2648, 2802
 Ugrin Emese 572, 2572
 Uhrig Zsigmond 2733
 Uitz Béla 2734
 Ujházi Péter 2736
 Újlaki Gabriella 1689, 1839
 Újváry Lajos 2735
 Uličný, Ferdinand 822
 Ultriainen, Aimo 2737
 Ungár Péter 1720, 2738
 Unger Emil 700
 Urai Erika 2739
 Urbach Zsuzsa 651, 975, 1063, 1198
 Urbán Anna Mária 2740
 Urbán Nagy Rozália 1257, 2300
 Urbán Tibor 2741
 Urbanová, Norma 599, 600
 Ury Ibolya 773, 1494, 2041, 2126, 2129, 2206, 2657, 2740
 Úzsoki András 411, 687, 688, 944, 1099
 Ürmös Péter 2742
 V.S.370
 Váci András 2743
 Vaculik, Karol 361, 1139
 Váczi Tamás 2021
 Váczy Péter 823, 824
 Vadas Ferenc 100, 1341, 1342, 1735, 1736, 1737
 Vadas József 436, 510, 537, 590, 653, 676, 1222, 1367, 1422, 1425, 1516, 1594, 1607, 1620, 1672, 1763, 1777, 1796, 1820, 1851, 1864, 1868, 1887, 1889, 2007, 2016, 2023, 2025, 2051, 2128, 2161, 2223, 2247, 2288, 2889, 2294, 2319, 2400, 2424, 2436, 2496, 2524, 2538, 2548, 2596, 2600, 2601, 2618, 2648, 2670, 2672, 2696, 2732, 2749, 2778, 2795
 Vadász György 217, 1000, 1738, 2744
 Vadászi Erzsébet 733
 Vágfalvi Ottó 2745
 Vágó Nelly 2756
 Vago, Pierre 2747
 Vágreti János 2748
 Vágvölgyi András 1724
 Vagyóczky Károly 661
 Vahot Imre 505
 Vajai Tamás 2726
 Vajda Aurél 639
 Vajda Lajos 533, 1597
 Valachi Anna 1808, 2654
 Váli Dezső 533, 2749
 Váli József 2447
 Váli Zoltán 2750
 Valkó László 533
 Vallasek, Adrián 799
 Valter Ilona 323, 407, 779, 917, 918, 919
 Vámosy Ferenc 101, 1471, 1497, 1686, 1704, 1720, 1967
 Van Gogh, Vincent 1598
 Váncsa Ildikó 2751
 Vándor László 420
 Vanicsek Péter 1968
 Vankóné Dudás Juli 2752
 Váradi Gábor 2753
 Váradi László 2754
 Váradi Péter 949
 Varannai Gyula 1584
 Varga Ferenc 538, 1832
 Varga Géza Ferenc 2755
 Varga Gizella 2756
 Varga Imre 1966
 Varga Imre szobrász 187, 533, 635, 1391, 2715
 Cs.Varga István 2479
 Varga József 1537
 S.Varga Katalin 1221
 Varga Lajos 601
 Varga Lea 1343
 Varga Levente 2712, 2758
 Varga Livia 421
 Varga Máttyás 2759
 Varga Nándor Lajos 2760
 B.Varga Sándor 29
 Varga Vera 377, 676, 714, 715, 716
 Varga Zsófia 2761

- Vargha Dezső 325
 Vargha László 144, 326, 355
 Vargha Mihály 602
 Vargyas Lajos 148
 Várhelyi András 2541
 Várhelyi Vanda 2521
 Várkonyi János 2762
 Várkonyi Károly 2763
 R. Várkonyi Ágnes 1142
 Várnagy Ildikó 2764
 Vámai Ágnes 2445, 2735
 Vas István 2658
 Vasadi Péter 420
 Vasarely, Victor 339, 340, 533, 2765
 Vásáry István 427
 Vasić, Pavle 539
 Vass Tibor 1433
 Vastagh Gábor 995
 Vastagh György, ifj. 1599
 Vaszary János s533
 Vayer Lajos 1029
 Vežić, Pavusa 922
 Vecsési Sándor 2028, 2766
 -végh- 2757
 Végh János 646, 825, 1015, 1204
 Végvári Lajos 142, 508, 667, 1545, 1554, 2298, 2350, 2638, 2688
 Vékás Magdolna 2767
 Vekerdí László 117
 Vékony László 131
 Velická, Dagmar 487
 Vén Emil 2768
 Veöreös Imre 148, 603, 1109
 Verancsics Faustus 1221
 Verebelyi Kincső 663, 664, 744, 767, 1178, 1402
 Vereckei Edit 458
 (vereczkéy) 1148
 Veres László 356, 477, 617
 Veres Miklós 2769
 Veress Ferenc 1600
 Veress Pál 84, 2770
 Veress Pálma 2454
 Vergani, Maria 954
 Vermes Zsuzsa 453, 1373
 Vermes András 2771
 Vertel József 2772
 Vértés Marcell 2773
 Vértési Péter 2774
 Vértési Péterné 631
 Vesmás Péter 2775
 Vészits Ferenc 1855
 Veszprémi Miklós 2152, 2408, 2654, 2692
 Veszprémy László 372
 Vető János 1998
 Vetrő András 2776
 Vezér Erzsébet 1537
 Vida Judit 1996
 Vida Mária 165, 1152
 Vida, Gheorghe 2361
 Vidolovits László 1739
 Vidor Ferenc 102, 119, 619, 1969
 Vidovszky László 1972
 Viga Gyula 540
 Vigh Sándor 1970
 Vigh Tamás 533, 2777
 Vilimszky László 110
 Villangó István 351
 Vilt Tibor 1773, 2778
 Vincentius festő 524
 Vincon, Hartmut 80
 Vincze Csaba 327
 Vincze László 2779
 Vincze Pál 2780
 Vinczeffy László 2781
 Vinkler László 533, 2782
 Vinkovics Benedek 1040
 Vinterhalter, Mathias 1115
 Viola József 2224, 2783
 Virág Csaba 1471, 1740, 2784
 Virányi István 1747
 Virt Dezső 2093
 Virt László 1459
 Vitális György 717
 Vizkelety András 959
 H. Vladár Ágnes 329
 Voigt Vilmos 141, 1198, 1367
 Voit Pál 215, 1064, 1213
 Vojnich Erzsébet 2785
 Volk, Peter 1203
 Völgyi Dezső 2786
 Vörös Boldizsár 976
 Vörös Károly 1487
 Vörösvári Ákos 436
 Vrišej, Sergej 1038
 Všetečková, Zuzana 20
 Vujaklija, Ljubomir 726
 Vujnovic, Gordona 330
 Vukov Konstantin 258
 Wacha, Georg 542
 Wagner István 331, 434, 647, 749, 1272, 1394, 1476, 1516, 1550, 1553, 1585, 1587, 1604, 1850, 1971, 2008, 2021, 2025, 2092, 2095, 2130, 2192, 2396, 2411, 2446, 2525, 2632, 2698, 2757
 Wagner János 1076
 Wagner, Otto 1601
 Wagner, Robert 652
 Wahorn András 2796
 Wälder Gyula 502
 Warburg, Aby 145, 786
 Weber, Georg und Renate 1053
 Weber Marianne 2787
 Wehli Tünde 826, 949, 977
 Wehner Tibor 1607, 1626, 1660, 1661, 1783, 1784, 1977, 2087, 2106, 2130, 2214, 2226, 2235, 2251, 2265, 2287, 2305, 2317, 2329, 2346, 2367, 2388, 2426, 2429, 2437, 2471, 2512, 2514, 2517, 2543, 2572, 2581, 2602, 2661, 2800
 Weiner Leó 146
 Weininger Andor 2788
 Weiß, Helfried 524
 Weiss, Dieter-Klaus 1741
 Wellmann Imre 110
 Wenzel, Marian 996
 Weöres Sándor 2425
 Wernick, R. 424
 Wernitzer Julianna 1659
 Wessely Anna 1414, 1704
 Whitford, Frank 1551
 Wiegenstein, Roland H. 2407
 Wieszt József 2789
 Winckelmann, Johann Joachim 57
 V. Windisch Éva 427
 Winkler Gábor 294, 332, 1100, 1510, 2291
 Winkler Oszkár 2790
 Wirth Péter 632
 Witt-Döring, Cristian 1555
 Wittmann Zoltán 218
 Wittstock-Reich, Rohtraut 524

- L. Wolf Mária 923
 Wöller István 675, 1344
 Wüch Ádám 2332
 Würtz Ádám 2500, 2791
 Wyspianski, Stanislaw 1602
 Wyth, Jaime 2792

 Xantus Gyula 2793

 Ybl Lajos 1603
 Ybl Miklós 222, 1292, 1331, 1604

 Záborszky Gábor 533
 Zach, Krista 678, 781, 950
 Zachar József 484
 Zádor Anna 111, 117, 146, 1071, 1345, 1363, 1502, 1519, 1588, 1604
 Zádor Mihály 109, 333, 334
 Zagytai Sándor 624
 Zahariev, Zdravko 2794
 Zakariás János 2176
 Zakó István 1839
 Zákonyi Ferenc 195, 258, 335, 336, 543, 1497
 Zala Tibor 2795
 Zalatnai Pál 2003
 Zalavári Lajos 337
 Záležáková, Gabriela 1151
 Zámbo István 2796
 Zámbo Kornél 2797
 Zámboi Ferenc 338
 Zankó Tamás 2798
 Zay László 119, 640, 2362, 2379, 2497
 Zeisel Éva 2799
 Zelei Miklós 384, 1367, 2312
 Zengő Mihály 2228
 Zengő-Sztankovits Mihály 2332
 Zentai Lóránt 640
 Zentai Tünde 1346
 Zerffi Gusztáv 147
 Zétényi Zoltán 2539
 Zetti-Langler család 401
 Zichy Mihály 533
 Zika Klára 1600
 Zilahy György 2800
 Zilk, Helmut 1638
 Zimáné Lengyel Vera 117
 Zolnay László 148, 604, 827, 945, 1011
 Zombori István 457
 Zórád Ernő 2801
 Zrínyi Péter 1137
 Zrínyiifalvi Gábor 533
 Zrubcová, Soňa 605
 Zrúmeczký Dezső 176, 1289
 Zsadányi Oszkár 117, 2083
 Zsadova, Larissa Alekszejevna 1590
 Zsakó István 2802
 Zsámboki János 166
 Zsámboky (Sambucus) János 149, 1152
 Zsámboky László 690, 701
 Zsámpainé Szalay Mária 25
 Zsellér Jenő 2720
 Zsigmond Attila 362
 Zsigmondi Mária 739, 2553, 2724
 Zsindelyné Tüdős Klára 1605
 Zsitva Tibor 1314
 Zsoldos Benő 1453
 Zsolnay család 1606
 Zsolnay László 27
 Zumthor, Paul 1065

MEGVÁSÁROLHATÓ ÉS MEGRENDELHETŐ KIADVÁNYAINK

MTA Művészettörténeti Kutató Intézet titkársága,
Budapest, Üri u. 49. 1014. Postacím: 1250 Budapest I. Pf. 27.

Ars Hungarica

(A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Intézetének közleményei 1973-)

A még megvásárolható számok:

1974. Suppl. 1.	30 Ft	1987/1.	50 Ft
1975/1.	30 Ft	1987/2.	50 Ft
1975/2.	30 Ft	1988/1.	50 Ft
1976/2.	30 Ft	1988/2.	50 Ft
1978/2.	30 Ft	1989/1.	50 Ft
1979/1.	45 Ft	1989/2.	50 Ft
1980/1.	50 Ft	1990/1.	50 Ft
1980/2.	50 Ft	1990/2.	50 Ft
1983/1.	50 Ft	1991/1.	50 Ft
1983/2.	50 Ft	1991/2.	80 Ft
1984/1.	50 Ft	1992/1.	80 Ft
1984/2.	50 Ft	1992/2.	80 Ft
1985/1.	50 Ft	1993/1.	80 Ft
1985/2.	50 Ft	1993/2.	80 Ft
1986/1.	50 Ft		
1986/2.	50 Ft		

Művészettörténeti Füzetek

13/1-2. BALOGH Jolán: Varadinum: Várad vára. Akadémiai Kiadó, Bp. 1982. 1-2. köt. 163 Ft

14. GERVERS-MOLNÁR Veronika: Sárospataki síremlékek. Akadémiai Kiadó, Bp. 1983. 71 Ft

15. Cs. DOBROVITS Dorottya: Építkezés a 18. századi Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Bp. 1983. 64 Ft

19. SISA József: Alois Pichl (1782-1856) Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Bp. 1989. 110 Ft

Iratok a magyar képzőművészet történetéhez

1. füzet, 1945. A forrásanyagot válogatta és e füzetet szerk. Kiss Dezső. Bp., 1973. 30 Ft

Acta Cassae Parochorum

7. füzet, Erdélyi. váci és veszprémi egyházmegye 1733-1779.: művészettörténeti adatok. Az anyagot gyűjtötte: Bónisné Wallon Emma, Sprenger Mária. Bp., 1980.

Urbaria et Conscriptiones

5. füzet, 51-70 fasciculus: művészettörténeti adatok: Abos-Zsujta. Az anyagot gyűjtötte Baranyai

Béláné, Csernyánszky Mária, szerk. Bobrovsky Ida. Bp., 1979. 50 Ft

6. füzet, 71-100 fasciculus: művészettörténeti adatok. Az anyagot gyűjtötte Baranyai Béláné, Csernyánszky Mária, szerk. Bobrovsky Ida. Bp., 1981. 55 Ft

7. füzet (1-2.), 101-200 fasciculus: művészettörténeti adatok. Az anyagot gyűjtötte Baranyai Béláné, Csernyánszky Mária, szerk. Bobrovsky Ida. Bp., 1984. 120 Ft

8. füzet, 201-250 fasciculus: kiegészítések az 1-250. fasciculusok anyagából. Az anyagot gyűjtötte Baranyai Béláné, Csernyánszky Mária, szerk. Bobrovsky Ida. Bp., 1990. 120 Ft

Önálló kiadványok

Művészet I. Lajos király korában 1342-1382: katalógus. Szerk. Marosi Ernő, Tóth Melinda, Varga Livia. Székesfehérvár, Bp., 1982. 80 Ft

Csatkai Endre: Kazinczy és a képzőművészetek. (1925). Az előszót Zádor Anna, az utószót és képválogatást Rózsa György készítette. Szerk. Galavics Géza, Bp., 1983. 70 Ft

A középkori Magyarország főpapi pecsétjei a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának pecsétmásolat-gyűjteménye alapján. Szerk.: Bodor Imre. Írta Bodor Imre, Fügedi Erik, Takács Imre. Bp., 1984. 45 Ft

Balogh Jolán: Kolozsvári kőfaragó műhelyek. XVI. szd. Szerk.: Beke László, Marosi Ernő. Bp., 1985. 116 Ft

Fülep Lajos egybegyűjtött írások I. Cikkek, tanulmányok 1902-1908. Szerk.: Tímár Árpád, Bp., 1988. 100 Ft

Rozgonyi Iván: Párbeszéd művekkel. Interjúk 1955-1981. Szerk.: Bobrovsky Ida, Bp., 1988. 135 Ft

Várad i kötetek, Szerk.: Kerny Terézia. Bp., 1989. 120 Ft

Johannes Aquila und die Wandmalerei des 14. Jahrhunderts. Szerk.: Marosi Ernő. Bp., 1989. 80 Ft

Fülep Lajos levelezése I. 1904-1919. Szerk.: F. Csanak Dóra. Bp., 1990. 160 Ft

Henszlmann Imre: Válogatott képzőművészeti írások. Szerk.: Tímár Árpád. Bp., 1990. 200 Ft

